VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

KARL MARX

ÉS

FRIEDRICH ENGELS

MŰVEI

10. KÖTET

1854–1855

BUDAPEST 1965

KARL MARX
ÉS
FRIEDRICH ENGELS
MŰVEI

10. KÖTET
1854–1855

BUDAPEST 1965

Marx és Engels Műveinek magyar kiadása
az MSZMP Központi Bizottságának
határozata alapján jelenik meg

Felelős kiadó a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

Előszó a tizedik kötethez

Marx és Engels Műveinek tizedik kötete az 1854 január és 1855 január között írott cikkeket tartalmazza, amelyek legnagyobbrészt a „New York Daily Tribune"-ban, ebben az akkor haladó szellemű amerikai újságban jelentek meg. E cikkek közül néhányat Marx az angol munkások részére átdolgozott és egyidejűleg megjelentetett a „People's Paper" című chartista lapban. 1854 decembere óta Marx a „Neue Oderzeitung"-ban is közreműködött, s ennek a Boroszlóban megjelenő polgári demokratikus lapnak a hasábjain lehetősége nyílt arra, hogy a német olvasóközönséggel kapcsolatot tartson, s a legfontosabb politikai és gazdasági kérdéseknek, valamint a polgári demokratikus mozgalmaknak és a munkásmozgalom eseményeinek elemzése útján a közvéleményt befolyásolja.

Marx és Engels újságírói munkássága számottevő részét alkotja egyidejűleg kifejtett tudományos és politikai tevékenységüknek. Marx ez idő tájt főként a politikai gazdaságtant tanulmányozta, Engels pedig a hadviselés történetével és elméletével, s nyelvészettel foglalkozott. A kutatásaik során leszűrt következtetéseket és általánosításokat felhasználták cikkeikben, amelyek a napi eseményeket, a főbb európai és ázsiai országok politikai és gazdasági életét a materialista dialektika alkalmazásával elemezték.

Az európai reakció uralmának ezekben az éveiben, amikor a legtöbb országban a munkásmozgalom még nem vált külön az általános demokratikus mozgalomtól, Marx és Engels kidolgozták a proletariátus akcióprogramját, s mivel a proletariátus taktikáját nem fejthették ki nyíltan és részletesen, mint annak idején a Kommunisták Szövetségének dokumentumaiban vagy a „Neue Rheinische Zeitung"-ban, most taktikai téziseiket egyenként, a konkrét események elemzésével összekapcsolva és a különféle országok sajátosságainak figyelembevételével, esetenként írt cikkeikben kellett megvilágítaniok.

1854–55-ben Marx és Engels figyelme elsősorban a krími háborúval kapcsolatos hadicselekményekre és a háború nemzetközi vonatkozásaira irányult. A tizedik kötet legtöbb cikke ezzel a tárgykörrel foglalkozik. Jelentős helyet foglalnak el a kötetben azok a cikkek is, amelyek az európai

országok, főként Anglia gazdasági fejlődésével, politikai életével és az angol munkásmozgalommal, továbbá az 1854. évi spanyol forradalommal foglalkoznak. A spanyol forradalmi események előzményeit Marx a „Tribune" hasábjain 1854 szeptembertől decemberig megjelent cikksorozatban dolgozta fel.

Mint 1848–49-ben, Marx és Engels a krími háború idején is az orosz cárizmust tartották az európai feudális és önkényuralmi reakció legfőbb védőbástyájának. Vereségében, európai befolyásának elvesztésében elengedhetetlen előfeltételét látták annak, hogy Angliában és Franciaországban győzelmes proletárforradalomra kerülhessen sor, s hogy Németország, Olaszország, Lengyelország, Magyarország és más európai országok történelmi fejlődésének alapvető kérdései, amelyek 1848–49-ben megoldatlanul maradtak, demokratikus alapon megoldódhassanak. Éppen ezért az angol oligarchiának és a francia bonapartista kormánynak érdekük volt, hogy a cárizmus mint ellenforradalmi erő fennmaradjon, s a krími háborúban csak annyit akartak elérni, hogy mint versenytársat a közel-keleti hegemóniáért folyó harcban kiszorítsák, a Balkánon és a fekete-tengeri térségben ők jussanak uralmi pozíciókhoz, s a cári Oroszország katonai erejét gyöngítsék. E terveknek megfelelően az angol és a francia kormány igyekezett a háborút lokalizálni és azokra a területekre korlátozni, amelyekre hódító törekvései irányultak. E lokalizált hódító háború tervével Marx és Engels az európai népek forradalmi háborújának, a cári önkényuralom elleni forradalmi háborúnak a jelszavát szegezték szembe. Azt remélték, hogy ha a cárizmus elleni háború európai jelleget öltene, az európai országokban új forradalmi fellendülés indulna meg, amely megdönthetné a népellenes, zsarnoki kormányokat és felszabadíthatná Európa elnyomott nemzetiségeit; ilyen körülmények között a háború a cárizmus elleni forradalmi háborúba csapna át, ami Oroszországban is meggyorsíthatná a forradalmi helyzet megérését, a forradalom kirobbanását. Ez a meggyőződés választotta el a tudományos szocializmus megalapítóit az európai polgári demokrácia képviselőinek nacionalista álláspontjától; ez utóbbiak támogatták Anglia és Franciaország ellenforradalmi kormányait, s Oroszország ellen viselt háborújukban „a szabadság és zsarnokság közötti harcot" látták (267. old.).

A krími háború idején kifejtett taktikai elgondolásuk folytatása volt az 1848–49-es taktikának, amikor is a „Neue Rheinische Zeitung"-ban forradalmi háborúra szólították fel a népeket a cárizmus ellen. Ezt a taktikát – írta Lenin (v. ö. Művei, 21. köt. Budapest 1951. 301–303. old.) – az 1789-től 1871-ig terjedő korszakban, amikor az abszolutizmus és a feu-

dalizmus végleges felszámolásának a feladata állt előtérben, az objektív történelmi feltételek szabták meg.

A cárizmus elleni forradalmi háborúra szólító felhívást világosan megfogalmazza Engels „Az európai háború" című cikkben, amellyel ez a kötet kezdődik. Engels azt a meggyőződését fejezi ki, hogy a háború jellege akkor fog megváltozni, ha majd a porondra lép a hatodik hatalom – a forradalom, amely az öt úgynevezett nagyhatalmat alapjaiban megrázkódtatja. A forradalom kitörését illetően pedig úgy véli, hogy a megkezdett háborús cselekmények Anglia és Franciaország kormányainak akaratától függetlenül lökést adhatnak egy olyan európai forradalomnak, amelynek talaját előkészítette Európa gazdasági és politikai fejlődése, az osztályellentétek megnövekedése, a munkások és a dolgozó tömegek fokozott nyugtalansága. Ez a gondolat Marxnak és Engelsnek a háborúra vonatkozó számos értekezésében felmerül.

Taktikai elgondolásukat mindenkor alkalmazták a tárgyalt ország sajátos feltételeire. A legnagyobb figyelmet Angliának szentelték, az akkori legfejlettebb tőkés országnak, amelynek egész politikai rendszerét, uralkodó osztályainak és két pártjuknak (whigek és toryk) kül- és belpolitikáját, diplomáciáját és hadviselési módszereit tüzetesen elemezték és élesen bírálták. A „Dokumentumok Törökország felosztásáról" és „A titkos diplomáciai levelezés" c. cikkekben Marx leleplezi azokat az angol államférfiakat, akik a háború kitörése előtt megpróbáltak a cári kormánnyal Törökország felosztása kérdésében egyezkedni olymódon, hogy a közel-keleti kulcspozíciókat az angol uralkodó osztályok részére biztosítsák. „Ha Törökország felosztása mögött nem lappangana a Franciaországgal való háború, emögött pedig nem lappangana a forradalom", írja Marx, az angol királyi kormány éppen olyan kész volna felfalni a szultán birodalmát, akárcsak „kozák őfelsége" (v. ö. 157. old.).

A katonai cikkek, amelyeket Marx kérésére Engels írt, nemcsak a „Tribune"-ban jelentek meg, egy részüket közölte a „People's Paper" című chartista lap is azzal a céllal, hogy az angol munkásság megismerje az uralkodó osztályok nemzet- és népellenes politikáját.

Az itt, valamint sorozatunk 9. és 11. kötetében közzétett cikkek, amelyeket Engels a krími háborúról, s ezzel kapcsolatban az angol katonai szervezet konzervatív, bürokratikus nehézkességéről, viszonylagos elmaradottságáról, a hadjárat lefolyásáról, a hadviselő felek katonai erejéről, az egyes hadműveletekről, az erődítményekről (Szilisztria, Kronstadt, Bomarsund stb.) és főképp Szevasztopol ostromáról, az orosz katonák hősiességéről és a cári Oroszország egyes tábornokainak, tisztjeinek és egész hadügyi szer-

vezetének fogyatékosságairól írt, értékes anyagot és elméleti következtetéseket tartalmaznak a hadtudomány, a katonai stratégia és taktika története terén. Elősegítették a marxista hadtudomány kialakulását, az akkori háborúk tapasztalatainak általánosítását a történelmi materializmus alapján. Engels katonai cikkeinek olvasásakor azonban figyelembe kell venni, hogy gyakran csak a nyugat-európai polgári sajtó célzatos tájékoztatásaira támaszkodhatott, és nem vizsgálhatta felül a hadicselekményekről beérkezett jelentéseket, minthogy beszámolóit közvetlenül az események után írta és így néha egyes hadműveleteket egyoldalúan értékelt, mint pl. a szinopi csatát vagy Bomarsund bevételét.

Számos cikk a hadviselésre, az államháztartásra és egyes reformtervezetekre vonatkozó parlamenti beszédek elemzését tartalmazza. Az alsóház egy-egy ülésén Marx maga is jelen volt. Konkrét példákon kíméletlenül bírálja az angol oligarchia olyan neves képviselőit, mint Palmerston, Russell, Aberdeen, Gladstone stb., a parlament polgári képviselőinek képmutatását, az ír frakció (az ún. ír brigád) szégyenletes magatartását, valamint a kormány pénzügyi politikáját („Brit pénzügyek"), amelynek értelmében a háború költségeit végső soron a néptömegeknek kell viselniök. Az angol sajtó megalkuvó magatartását, a kormánylapok és elsősorban a „Times" elfogult, hazug hírmagyarázatait Marx több cikkben is maró gúnnyal ostorozza.

Alaposan mérlegeli Marx a Manchester-iskola körül csoportosuló szabadkereskedelmi körök békemozgalmát is. Cobden és Bright, amikor a béke védelmezőiként lépnek fel, valójában az angol burzsoázia profitját féltik, az angol áruk növekvő oroszországi exportját védelmezik. „Az ipari és kereskedelmi válság", valamint „A kereskedelmi válság Britanniában" c. cikkeiben Marx leleplezte a szabadkereskedelem híveinek képmutató belpolitikáját is. A Cobdenok és a Brightok – mondja Marx – egyrészt álszent módon arról panaszkodnak, hogy a háborúban a keresztények kölcsönösen lemészárolják egymást, másrészt a munkások korlátlan kizsákmányolása mellett foglalnak állást és követelik a női és gyermekmunka korlátozására vonatkozó törvények eltörlését. Tényekkel és adatokkal cáfolja Marx a szabadkereskedelem híveinek azt a tételét, hogy a gabonatörvények eltörlése és a szabadkereskedelmi elvek érvényesülése a kereskedelmi és ipari válságok betegségének egyetemes orvosszere. Az Angliában mutatkozó válságjelenségek a tőkés termelési módnak és antagonisztikus ellentmondásainak szerves velejárói, fejti ki Marx, s e felismerésének bizonyítására felhasználja azt a gazdag statisztikai és tudományos anyagot, valamint ennek elméleti általánosítását, mely közgazdaságtani fő művének, a „Tőké"-nek

óriási tömegű előmunkálataihoz tartozott. Amikor az angol válságjelenségekről kimutatja, hogy ezek szervesen összefüggnek a tőkés termelési mód antagonisztikus ellentmondásaival, egyben utal arra a sajátos körülményre is, hogy Anglia szoros kapcsolatba került a világpiaccal, s az angol áruk növekvő kivitele folytán az angol ipar és ennek megrázkódtatásai az egész világgazdaságra fokozott mértékben kihatnak. A tőkés gazdaság ciklikus fejlődésének kutatása nyomán Marx arra a következtetésre jut, hogy az Angliában 1849-ben megkezdődött fellendülés már nem tarthat sokáig, és hogy az 1853–54-ben tapasztalható válságjelenségek mélyreható gazdasági válságba nőnek majd át, ami 1857-ben be is következett. Marx a küszöbönálló válságtól az európai proletár- és forradalmi mozgalom új föllendülését várta.

„A Munkásparlament megnyitása – Az angol háborús költségvetés", „Levél a Munkásparlamenthez", „A Munkásparlament" stb. az angol munkásmozgalmat, elsősorban a chartista mozgalmat tárgyaló cikkek. Ezekben a cikkekben Marx népszerűsítette E. Jonesnak, a forradalmi chartisták vezérének beszédeit, bírálta a választási rendszert, mely az angol társadalom legnagyobb osztályát, a proletariátust lényegében megfosztja attól a jogtól és lehetőségtől, hogy az ország politikai életében részt vegyen. Marx és Engels az ötvenes évek első felében támogatták a forradalmi chartistákat, akik új, szocialista alapon fel akarták támasztani a chartizmust. A marxizmus megalapítói határozottan kitűzték az angol proletariátus elé azt a feladatot, hogy létre kell hoznia saját valóban forradalmi politikai tömegpártját. Ezért üdvözli Marx a Munkásparlamentet, mely arra hivatott, hogy az angol munkásosztályt az egész országra kiterjedő méretekben megszervezze.

Több cikk foglalkozik Franciaországgal, bel- és külpolitikájával, és a krími háborúban tanúsított magatartásával. A hadseregre támaszkodó diktatórikus bonapartista kormányzat lényegénél fogva háborús kalandokra tör, írja Marx. „Nincs számára más választás, mint belső forradalom vagy külháború." (96. old.). Akárcsak az angol oligarchia, III. Napóleon és klikkje is rettegett az európai forradalomtól, s ezért szintén csak lokalizált háborúra törekedett. A „Tribune" részére írt tudósításaiban Marx rendszeresen leleplezte a francia kormány titkos terveit, küzdött a hazug bonapartista jelszavak ellen, amelyek a tömegeket soviniszta kábulatba ejtették. Cáfolta azokat a burzsoá demokratikus nézeteket, amelyek szerint Louis Bonaparte a demokráciát védelmezné, a „szabadságot képviselné" (v. ö. 267. old.). A francia munkásmozgalom veresége után Marx és Engels még együttérzőbben kísérték figyelemmel a francia proletárforradalmárok, első-

sorban Auguste Blanqui sorsát, akit a francia munkásosztály kiemelkedő vezetőjének tartottak.

„A porosz kormány nyilatkozata – Napóleon tervei – Poroszország politikája", „Oroszország és a német hatalmak – A gabonaárak", „Odessza bombázása – Görögország – Danilo fejedelem kiáltványa – Manteuffel beszéde" és más tudósításaiban Marx Poroszország helyzetét és politikáját elemzi. Az volt az álláspontja, hogy ha Poroszország részt venne a cári Oroszország elleni háborúban, ez lökést adhatna a németországi demokratikus mozgalom fellendülésének, és ebben a munkásosztálynak döntő szerepet kellene játszania. A néptömegek fellépése Poroszországban és más német államokban a monarchia bukására és Németország történelmi fő feladatának megoldódására, az egységes demokratikus Németország létrejöttére vezethetne. Ilyen népmozgalom szervezésének megakadályozása végett a porosz uralkodó körök bizonyos körülmények esetére az ismertebb demokraták bebörtönzését vették tervbe (73–75. old.).

Nagy figyelmet szentelt tudósításaiban Marx Ausztria szerepének. Ha Ausztria belép a krími háborúba, ez azzal a következménnyel járhatott volna, hogy összeomlik a népek osztrák börtöne, önálló nemzeti államokba tömörülnének az osztrák monarchia elnyomása alatt élő népek, s Közép- és Dél-Európában demokratikus átalakulás következhetne be. „A keleti bonyodalmak kimenetelében a legközvetlenebbül érdekelt népek – írta Marx – a németek mellett a magyarok és az olaszok" (201. old.). Ausztria semlegességi politikáját a Habsburg-birodalom reakciós rendszerének ingatagsága, továbbá bel- és külpolitikai nehézségei határozták meg. Az osztrák kormány két tűz között volt. Nem tűrhette a cári Oroszország szétverését, mert akkor „a Habsburgoknak nem maradna olyan barátjuk, aki a legközelebbi forradalom örvényéből ki tudná őket segíteni" (293. old.). Másrészről nem kívánhatta Oroszország megerősödését, mert attól tartott, hogy az orosz csapatok balkáni előnyomulása az Ausztria által leigázott szláv népek körében nyugtalanságot idéz elő és ráébreszti őket saját erejük tudatára. Ezért követelte Ausztria az orosz haderő kivonását a dunai fejedelemségekből. Emellett azt remélte az osztrák kormány, hogy a nyugati hatalmak segítségével megszabadulhat pénzügyi nehézségeitől, amelyek meglehetősen nagyok voltak („A keleti háború", „Az osztrák csőd" stb.).

Az osztrák kormánynak az a politikája, amellyel az általa elnyomott népek között nemzeti gyűlöletet szított, kedvező talajra talált e népek polgári liberális elemeinek, főként az olasz szabadelvűeknek a nacionalista magatartásában. Mint Marx írta, „az osztrák birodalom élettartamának titka éppen ez a provinciális önzés, amely minden népet azzal az illúzióval vakít

el, hogy elnyerheti szabadságát, ha feláldozza más népek függetlenségét" (201. old.). – Ellentétben sok nyugat-európai politikussal, mindenekelőtt David Urquhart angol publicistával, aki a reakciós török állam sérthetetlensége mellett szállt síkra, Marx és Engels a hűbéri török birodalmat a történelmi fejlődés akadályának tartották, s a török uralom alatt élő kis népek nemzeti függetlenségi törekvései mellett foglaltak állást.

E kötet terjedelmes részét foglalják el a spanyol forradalmi eseményekről szóló cikkek, amelyek a történelmi materializmust példamutatóan alkalmazzák konkrét történelmi események elemzésére. Az 1854-es forradalom előzményeivel foglalkozó cikksorozatot („A forradalmi Spanyolország") Marx beható történelmi kutatások alapján, francia, angol és német szerzők e kérdéssel foglalkozó műveire támaszkodva írta. Ezekben a tanulmányokban elemzi a spanyol nép küzdelmeit a napóleoni inváziótól az 1820–23. évi forradalomig, de általánosításai kiterjednek a spanyol történelem minden sorsdöntő eseményére: a mórok elleni harcra, a középkori kiváltságok védelmében V. Károly idején kitört felkelésre, a XIX. század első felében lezajlott polgári forradalmakra, a karlista háborúra, sőt mi több: az elemzésből leszűrt törvényszerűségek sok általános világtörténelmi probléma megértését is elősegítik.

A XIX. századi spanyol forradalmak példáján Marx számos olyan törvényszerűséget ismert fel, amely minden régebbi polgári forradalomnak sajátsága volt. Rámutatott arra, hogy a néptömegek adják a forradalmak hajtóerejét. A spanyol néptömegek forradalmi energiáját nem tudta elfojtani sem az önkényuralom, sem a „szent inkvizíció", sem a napóleoni hadsereg. I. Napóleon, aki Spanyolországot élettelen tetemnek tartotta, „szerfölött kínosan lepődött meg, amikor felfedezte, hogy ha a spanyol állam halott is, a spanyol társadalom tele van élettel, és minden része ellenálló erőktől duzzad" (430. old.). A tömegek politikai éretlenségét és előítéleteit azonban rendszerint kihasználják a liberális vezetők, akik a mozgalmat alkotmányos korlátok között akarják tartani. A forradalmak egyik sajátossága abban áll – írta Marx az „Espartero" c. cikkében –, „hogy a nép, éppen amikor nagy ugrással készül előbbre jutni és új korszakot akar kezdeni, mindig a múlt ábrándjait engedi úrrá lenni maga fölött és mindazt a hatalmat és befolyást, amelyet oly drágán szerzett meg, olyan emberek kezébe helyezi, akik elmúlt idők népmozgalmát képviselik vagy képviselni látszanak" (374. old.). A spanyol liberálisok bírálata kiegészíti azt a jellemzést, melyet régebbi munkáiban Marx a liberalizmusról, a XIX. század polgárságának uralkodó politikai és ideológiai áramlatáról adott. Élesen elítélte Marx a spanyol forradalmak liberális vezetőinek soviniszta magatartását a gyar-

mati kérdésben, vagyis azt a törekvésüket, hogy Spanyolország uralmát latin-amerikai birtokain mindenáron fenntartsák. A Napóleon ellen vívott függetlenségi háborúval kapcsolatban Marx kifejti a nép és az uralkodó körök céljai között fennálló ellentmondást. A nép a szabadságáért, az uralkodó osztályok az önkényuralom restaurációjáért és kiváltságaik megőrzéséért harcoltak. Ez a jelenség bizonyos fokig a napóleoni hódító hadjárat ellen vívott minden függetlenségi harcban észlelhető. A spanyol történelem sajátos jelensége viszont az, hogy más európai országoktól eltérően a feudalizmus szétesésének és a nemzeti államok keletkezésének a szakaszában az abszolút monarchia nem töltött be haladó szerepet. A nagy európai államokban annak idején az abszolút monarchia „civilizáló központként, a társadalmi egység kezdeményezőjeként" (429. old.) szerepelt, Spanyolországban viszont számos történelmi ok következtében nem töltötte be központosító funkcióit, sőt fékezte a történelmi haladást. „A spanyolországi abszolút monarchia csak felszínesen hasonlít az Európában elterjedt abszolút monarchiákhoz és inkább az ázsiai kormányformákkal állítható egy sorba. Spanyolország, miként Törökország, rosszul igazgatott tartományok halmaza maradt, élén egy névleges uralkodóval" (430. old.). A spanyol nemzeti hagyományokkal függ össze az ország történelmi fejlődésének az a sajátossága, hogy a XIX. század elején a kapitalizmus és afeudalizmus küzdelme, a két társadalom harca két szemben álló dinasztikus érdek harcának formáját öltötte fel (v. ö. 545. old.).

A cikksorozatot kiegészíti a „Tribune"-nak beküldött, de a lapban meg nem jelent cikk kézirati töredéke, mely most kerül először nyilvánosságra. Ebben Marx az 1820–23. évi spanyol forradalom elbukásának fő okát abban látja, hogy a parasztokat az ellenforradalmi erők a maguk szolgálatába tudták állítani. A városi rétegek érdekeit képviselő polgári forradalmárok el voltak szigetelve a paraszti tömegektől, a forradalmi párt nem tudta a városi mozgalom érdekeivel összekapcsolni a parasztság érdekeit, ezáltal eltaszította a paraszti tömegeket a forradalomtól, s lehetővé tette, hogy az ellenforradalmi erők felhasználják őket.

A kéziratos hagyatékból közöljük még Engelsnek egy meg nem jelent cikkét („A kronstadti vár"), s mellékletben Marxnak a „Tribune"-ban megjelent, de a lap szerkesztősége által lényegesen módosított cikkét („Az angol középosztály").

*

A katonai vonatkozású cikkek magyar szövegezésének szakmai ellenőrzését a Hadtörténelmi Levéltárban végezték.

THE EUROPEAN WAR.

At last, the long-pending question of Turkey appears to have reached a stage where diplomacy will not much longer be able to monopolize the ground for its ever-shifting, ever-cowardly and ever resultless movements. The French and British fleets have entered the Black Sea in order to prevent the Russian Navy from doing harm either to the Turkish fleet or the Turkish coast. The Czar Nicholas long since declared that such a step would be for him the signal for a declaration of war. Will he now stand it quietly?

[illegible] expected that the combined fleets will at [illegible] attack and destroy either the Russian squadron or the fortifications and navy yards of Sevastopol. On the contrary we may rest assured that the instructions which diplomacy has provided for the two admirals are so contrived as to evade, as much as possible, the chance of a collision. But naval and military movements [illegible] are subject not to the desires and plans [illegible] but to laws of their own [illegible] without endangering the safety of the whole expedition. [illegible] never intended the [illegible] A little [illegible] military movements [illegible] action of the two hostile [illegible] [illegible] which [illegible] at [illegible]

[illegible] they may find themselves in a position [illegible] for peace, or [illegible] draw them and when [illegible] retreat or a resolute [illegible]

[illegible] which [illegible] become necessary [illegible] will allow, without [illegible]

If, then, [illegible] European war is to follow [illegible] step, it will be in all likelihood a war between Russia on one hand and England, France and Turkey on the other. The event is probable enough to warrant [illegible] comparing the chances of success and striking the balance of active strength on each side, so far as we can do so.

A „New York Daily Tribune" 1854 február 2-i száma első oldalának egy hasábja
„Az európai háború" c. vezércikkel

[Friedrich Engels]

Az európai háború[1]

A már régóta függőben levő török kérdés, úgy látszik, olyan szakaszához ért, amikor a diplomáciának már nem sokáig lesz módjában monopolizálnia a terepet a maga folyvást ingadozó, folyvást bátortalan, folyvást eredménytelen hadmozdulatai számára. A francia és az angol flotta kifutott a Fekete-tengerre, hogy megakadályozza az orosz hajóhadat a török flotta vagy a török part megtámadásában. Miklós cár már régen kijelentette, hogy az ilyen lépést jeladásnak tekintené arra, hogy hadat üzenjen. Vajon most el fogja-e nyugodtan tűrni?

Nem várható, hogy az egyesült flották azonnal megtámadják és megsemmisítsék akár az orosz hajórajt, akár a szevasztopoli erődítményeket és haditengerészeti dokkokat. Ellenkezőleg, biztosak lehetünk abban, hogy az utasításokat, melyeket a két tengernagy* kapott, a diplomácia úgy eszelte ki, hogy az összeütközés a lehetőséghez mérten elkerülhetővé váljék. Csakhogy a tengerészeti és katonai hadmozdulatok, ha már egyszer elrendelték őket, nem a diplomácia óhajainak és terveinek, hanem saját törvényeiknek vannak alávetve, ezek pedig nem sérthetők meg az egész vállalkozás biztonságának veszélyeztetése nélkül. A diplomáciának sohasem állt szándékában, hogy az oroszok Oltenicánál vereséget szenvedjenek; de mihelyt Omer pasa egy kis mozgási szabadsághoz jutott, s mihelyt a hadmozdulatok megkezdődtek, a két ellenséges parancsnok cselekvése olyan szférában folyt, amely jórészt kívül esett a konstantinápolyi követek befolyásán. Így tehát, ha a hajórajok egyszer elhagyták a beikoszi kikötőben levő horgonyzóhelyeiket, bármely percben olyan helyzetbe kerülhetnek, amelyből nem evickélhetnek ki sem Lord Aberdeen békeimái, sem Lord Palmerstonnak Oroszországgal való összejátszása révén, és amelyben nem lesz más választásuk, mint a dicstelen visszavonulás vagy az elszánt harc. Az olyan keskeny, szárazfölddel körülzárt tenger, mint amilyen az Euxinus, ahol a szemben álló hajó-

* Dundas és Hamelin. – *Szerk.*

rajok aligha juthatnak ki egymás látómezejéből, éppen az a hely, ahol ilyen körülmények között úgyszólván naponta elkerülhetetlenné válhatnak az összetűzések. És nyilván a cár sem fogja ellenállás nélkül megengedni, hogy flottáját Szevasztopolnál blokád alá vegyék.

Ha tehát ebből a lépésből európai háború következik, minden valószínűség szerint az egyik oldalon Oroszország, a másikon Anglia, Franciaország és Törökország fog állni. E fejlemény valószínűsége indokolttá teszi, hogy – amennyire tudjuk – összehasonlítsuk a siker eshetőségeit és megvonjuk mindkét oldal aktív erejének mérlegét.

De vajon Oroszország magára marad-e? Kinek az oldalára áll majd egy általános háborúban Ausztria, Poroszország, és kihez csatlakoznak a tőlük függő német meg olasz államok? Mint jelentik, Louis Bonaparte közölte az osztrák kormánnyal, hogy ha Oroszországgal való konfliktus esetén Ausztria e hatalom mellé állna, a francia kormány felhasználná annak a felkelésnek az elemeit, amelynek Olaszországban és Magyarországon csak egy szikrára van szüksége, hogy ismét tűzvész kerekedjék belőle, és hogy akkor Franciaország megkísérelné az olasz és a magyar nemzetiség önállóságának visszaállítását. Ez a fenyegetés aligha tévesztheti el hatását Ausztriára; hozzájárulhat ahhoz, hogy semlegességét, ameddig csak lehetséges, fenntartsa, de nem várható, hogy, ha ilyen küzdelemre sor kerül, attól Ausztria sokáig távol tudja tartani magát. Maga az a tény, hogy ilyen fenyegetés elhangzott, már olyan részleges felkeléseket robbanthat ki Olaszországban, amelyek Ausztriát Oroszországnak csak még alárendeltebb és még engedelmesebb vazallusává tennék. Egyébként mintha ezt a napóleoni játszmát egyszer már játszották volna.[2] Várható-e, hogy az a férfiú, aki a pápát visszahelyezte világi trónjára és akinek jelöltje van készenlétben a nápolyi királyságra,[3] megadja majd az olaszoknak az egységet, melyet épp annyira kívánnak, mint az Ausztriától való függetlenséget? Várható-e, hogy az olasz nép hanyatt-homlok belerohan majd egy ilyen kelepcébe? Az osztrák uralom kétségkívül súlyosan elnyomja az olaszokat, de mégsem áhítoznak majd arra, hogy gyarapítsák egy olyan birodalom dicsőségét, amely már tulajdon szülőföldjén, Franciaországban is inog, s egy olyan férfiúét, aki elsőnek támadt a forradalmuk ellen. Az osztrák kormány tudja mindezt, s ennélfogva feltehetjük, hogy saját pénzügyi zavarai sokkal inkább befolyásolják majd, mint ezek a bonapartista fenyegetések; abban is bizonyosak lehetünk, hogy a döntő pillanatban a cár befolyása kerekedik fölül Bécsben s Ausztriát Oroszország oldalára fogja állítani.

Poroszország megkísérli ugyanazt a játékot, amelyet 1780-ban, 1800-ban és 1805-ben folytatott.[4] Az a terve, hogy létrehozza a semleges balti

vagy északnémet államok ligáját, amelynek élén némileg jelentékeny szerepet játszhat és arra az oldalra fordulhat, ahol a legnagyobb előnyök kínálkoznak számára. Történelmi az a már szinte komikus egyöntetűség, amelylyel ezek a kísérletek mind úgy végződtek, hogy a kapzsi, habozó és gyáva porosz kormányt Oroszország karjaiba kergették. Nem valószínű, hogy Poroszország ezúttal elkerüli szokásos sorsát. Minden irányba kinyújtja majd a csápjait, nyilvános árverésen kínálja majd fel magát, mindkét táborban fondorkodik, megszűri a szúnyogot, a tevét pedig elnyeli,[5] elveszti azt a kevés karakterét is, amely talán még megmaradt neki, vereséget szenved, és végül is a legkevesebbet kínálónak ítélik oda, aki ebben és minden más esetben is Oroszország. Nem szövetséges, csak nyűg lesz Oroszország számára, hiszen gondoskodni fog arról, hogy hadseregét már előzőleg, a saját kedvére és számlájára megverjék.

Amíg legalább az egyik német hatalom bele nem sodródik egy európai háborúba, a harc csak Törökországban, a Fekete-tengeren és a Baltikumban dúlhat. Ebben az időszakban bizonyára a tengeri háború a legfontosabb. Nem kétséges, hogy a szövetséges flották elpusztíthatják Szevasztopolt és a fekete-tengeri orosz flottát; hogy megszerezhetik és tarthatják a Krím-félszigetet, elfoglalhatják Odesszát, elzárhatják az Azovi-tengert, szabadjára engedhetik a Kaukázus hegylakóit. Gyors és erélyes akcióval mi sem könnyebb. Feltéve, hogy az aktív hadműveletek első hónapja ezzel telik el, a másik hónapban az egyesült flották gőzösei már a brit Csatornánál lehetnek, a vitorláshajók pedig majd követik őket; mert akkor már a török flotta is el tudja végezni mindazt a munkát, amelyre a Fekete-tengeren még szükség lehet. A szénfelvétel a Csatornán és az egyéb előkészületek újabb két hetet vehetnek igénybe; és azután, Franciaországnak és Nagy-Britanniának az Atlanti-óceánon és a Csatornában állomásozó flottájával egyesülve, már május vége felé olyan erővel jelenhetnek meg a kronstadti kikötőben, amely a támadás sikerét biztosítja. A Baltikumban, ahol a teendő éppen olyan nyilvánvaló, mint a Fekete-tengeren, a következő intézkedések kellenek: szövetség Svédországgal bármi áron; szükség esetén akció Dánia megfélemlítésére; felkelés kirobbantása Finnországban, ami sikerül, ha elegendő számú csapat száll partra, s ha biztosítékot kapnak arra vonatkozóan, hogy e tartomány újraegyesítése Svédországgal feltétele lesz a békekötésnek. A Finnországban partra szálló csapatok Pétervárt fenyegetnék, míg a flották Kronstadtot bombázzák. Fekvésénél fogva Kronstadt bizonyára nagyon erős. A kikötőhöz vezető mély vizű csatornán alig fér el két hadihajó egymás mellett, s ezek is kiteszik oldalaikat az ütegeknek, amelyek nemcsak magán a szigeten, hanem a körü-

lötte levő kisebb sziklákon, homokpadokon és szigetecskéken is fel vannak állítva. Bizonyos veszteségek nemcsak emberekben, hanem hajókban is elkerülhetetlenek. De ha ezt már a támadás tervében számításba veszik, ha egyszer elhatározzák, hogy ezt meg azt a hajót fel kell áldozni, és ha a tervet keményen, rendíthetetlenül végrehajtják, Kronstadtnak el kell esnie. A védművek falazata nem tud hosszabb ideig ellenállni a nehéz Paixhans-ágyúk összpontosított tüzének, hiszen ezek minden fegyvernél pusztítóbbak, ha kőfalak ellen vetik be őket. A nagy csavargőzösök – a hajóközépen ilyen ágyúkkal felszerelve – csakhamar ellenállhatatlan hatást gyakorolnának, jóllehet eközben természetesen saját létüket is kockáztatnák. De mit jelent három vagy négy csavarhajtású sorhajó Kronstadthoz, az orosz birodalom kulcsához képest, amelynek elfoglalása Szentpétervárt védelem nélkül hagyná.

Ha Odessza, Kronstadt, Riga, Szevasztopol elveszett, Finnország felszabadult, a főváros kapui előtt ellenséges hadsereg áll, az összes folyók és kikötők elzárva – mi lenne akkor Oroszország? Kar nélküli, szem nélküli óriás, akinek nem maradna más kiútja, mint hogy megkísérelje ellenfeleit esetlen torzójának súlyával összeroppantani, azt vaktában hol ide, hol oda dobva, ahol csak ellenséges csatakiáltás felhangzik. Ha tehát Európa tengeri hatalmai határozottan és erélyesen cselekednének, akkor Poroszországot meg Ausztriát olyan mértékben ki lehetne vonni Oroszország befolyása alól, hogy talán még csatlakoznának is a szövetségesekhez. Mert mindkét német hatalom, ha otthon biztonságban lenne, készséggel hasznot húzna Oroszország nehézségeiből. Ám nem várható, hogy Lord Aberdeen és Drouyn de Lhuys úr ilyen erélyes lépésekre vállalkozzanak. Ezek a hatalmasságok nem akarnak *döntő* csapásokat mérni, és ha általános háború tör ki, a parancsnokok kezét majd úgy megkötik, hogy tehetetlenek lesznek. Ha mindamellett megtörténik, hogy döntő győzelmekre kerül sor, ők gondoskodni fognak arról, hogy ezeket a puszta véletlennek tulajdonítsák, és hogy következményeik az ellenségre nézve a lehető legártalmatlanabbak legyenek.

A Fekete-tenger ázsiai partján a flották azonnal véget vethetnek a háborúnak; az európai oldalon folyó háború viszonylag megszakítás nélkül tovább folyna. Az oroszok, ha a Fekete-tengerről kiverik őket, ha Odesszától és Szevasztopoltól megfosztják őket, nem tudnak nagy kockázat nélkül átkelni a Dunán (hacsak nem Szerbia irányában, hogy ott felkeléseket szítsanak), de a fejedelemségeket igenis tarthatnák addig, amíg katonai túlerő és az a veszély, hogy nagy csapattestek szállhatnak partra az oldalukban és a hátukban, ki nem űzné őket a Havasalföldről. Ha nincs általános támadás,

Moldvát nem kellene kiüríteniök, mert itt az oldalukat és a hátukat veszélyeztető hadmozdulatok csekély jelentőségűek addig, amíg Hotyinon és Kisinyovon keresztül hazájukkal biztonságos érintkezés kínálkozik számukra.

Ám amíg a háború egyfelől a nyugati hatalmakra és Törökországra, másfelől Oroszországra korlátozódik, addig nem lesz európai háború, nem lesz olyan háború, amilyent 1792 után láttunk. De ha már elkezdődött, a nyugati hatalmak tétlensége és Oroszország aktivitása hamarosan arra kényszerítik majd Ausztriát és Poroszországot, hogy az önkényuralkodó mellett döntsön. Poroszország feltehetően nem nagy súllyal esik a latba, mert hadserege – bármilyen erejű is – önteltsége folytán valószínűleg elpusztul majd valamiféle második Jénánál.[6] Ausztria, noha a csőd szélén áll, s noha Olaszországban és Magyarországon felkelések törhetnek ki, nem lesz megvetendő ellenfél. Maga Oroszország, mivel kénytelen továbbra is hadsereget tartani a fejedelemségekben és a kaukázusi határon, mivel kénytelen megszállni Lengyelországot, hadsereget állítani a balti-tengeri partvidék és kivált Szentpétervár és Finnország védelmére, nagyon kevés csapatot tud majd nélkülözni támadó hadműveletek céljára. Ha Ausztria, Oroszország meg Poroszország, mindenkor feltéve, hogy az utóbbit nem verték még tönkre, öt- vagy hatszázezer embert össze tud toborozni a Rajnánál meg az Alpokban, az már több, mint amennyi ésszerűen elvárható. És ötszázezer szövetséges katonával a franciák maguk is elbánnak, feltéve, hogy olyan tábornokok vezetik őket, akik nem rosszabbak, mint ellenfeleikéi, ezek között pedig csupán Ausztriának vannak olyan parancsnokai, akik ezt a nevet megérdemlik. Az orosz tábornokok nem valami félelmetesek, ami pedig a poroszokat illeti, nekik egyáltalán nincsenek tábornokaik; tisztjeik született altisztek.

Ámde nem szabad elfelejtenünk, hogy van egy hatodik hatalom Európában, amely bizonyos pillanatokban fölébe kerekedik mind az öt úgynevezett „nagy" hatalomnak, és mindegyiket megreszketteti. Ez a hatalom a Forradalom. Hosszú hallgatás és visszavonultság után újra cselekvésre szólítja a gazdasági válság és az élelemhiány. Manchestertől Rómáig, Párizstól Varsóig és Pestig mindenütt jelen van, emelgeti fejét és ébredez szendergéséből. Újjáéledésének különféle tünetei vannak, s ezek mindenütt észrevehetők abban az izgatottságban és nyugtalanságban, amely a proletár osztályon úrrá lett. Csak egy jelre van szükség, és ez a hatodik és legnagyobb európai hatalom előpattan, fényes fegyverzetben, karddal a kezében, mint Minerva az Olümposzi* fejéből. Ezt a jelet a küszöbönálló

* Zeusz. – *Szerk.*

európai háború fogja megadni, és akkor a hatalmi egyensúlyra vonatkozó minden számítás felborul, mert hozzá kell adni egy új elemet, s ez örökös lendületével és ifjúságával ugyanúgy meghiúsítja majd az öreg európai hatalmak és tábornokaik terveit, ahogyan 1792 és 1800 között meghiúsította.

The European War

A megírás ideje: 1854 január 8.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 február 2. (3992.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

Karl Marx

[A nyugati hatalmak és Törökország]

London, 1854 január 10., kedd.

Szemerét azzal vádolják, hogy elárulta a magyar korona rejtekhelyét.[7] A vádat a bécsi „Soldatenfreund", amely közismerten az osztrák rendőrség orgánuma, emelte először Szemere ellen, s ez a puszta tény elegendő lehetne az állítás hamisságának bizonyítására. A rendőrség nem szokta saját cinkostársait ok nélkül leleplezni, ellenben szokásos fogásai közé tartozik, hogy az ártatlanra terelje a gyanút és így a bűnöst elfedje. Olyan tekintélyes és befolyásos férfiú, mint Szemere, az utolsó lenne, akit az osztrák rendőrség önszántából feláldozna, ha sikerült volna közreműködését biztosítania. Ha a titok nem Kossuth úr egyik emberének indiszkréciója folytán tudódott volna ki – s ez korántsem valószínűtlen –, akkor csak a most Párizsban élő Batthyány K. grófot gyanúsíthatom az árulással. Ő azon kevés személy közé tartozott, akik ismerték a királyi jelvények rejtekhelyét, és e személyek közül ő az egyetlen, aki a bécsi udvarhoz *amnesztiáért* folyamodott. Jó okom van feltételezni, hogy ez utóbbi tényt nem fogja letagadni.

Lord Hardinge-ot, a brit főparancsnokot rávették lemondásának visszavonására. Ami a norfolki herceget illeti, a „Dublin Evening Mail" tudósítója szerint „valami udvari pletyka terjedt el. Egy bizonyos nemes herceg, aki ideiglenesen udvari tisztséget tölt be, és aki az országban a legnagyobb öröklődő feudális méltóság birtokosa, állítólag kicsit túl sok pezsgőt ivott a királyi asztalnál. Ennek eredményeképpen elvesztette legnemesebb egyensúlyát az ebédlőben, és a katasztrófába magát őfelségét is belesodorta. Ez a kellemetlen contretemps* a nemes herceg lemondásához és gróf Spencernek királyi főudvarmesterré való kinevezéséhez vezetett.

Mr. Sadleir, az ír brigád[8] alkusza, ismételten beadta lemondását miniszteri tisztségéről, és Lord Aberdeen a lemondást ezúttal elfogadta. Pozí-

* – bosszantó eset – *Szerk.*

ciója tarthatatlanná vált azután, hogy egy ír bíróság előtt nyilvánosan leleplezték, milyen botrányos eszközökkel sikerült a parlamentbe bejutnia. Az összes tehetségek kabinetjének[9] az ír brigád fölötti befolyását ez a kínos eset nem fogja erősíteni. A Creditonban, Devonshire-ban pénteken és szombaton lezajlott *kenyér-zavargások*[10] *mintegy a nép válasza a prosperitásról regélő fényes leírásokra*, amelyeket a kormánypárti és a szabadkereskedő-párti lapok az 1853-as esztendő búcsúztatásakor nyilván olvasóik felvidítására közöltek.

A „Patrie"[11] jelenti Trapezuntból, hogy amikor a teheráni orosz követségi ügyvivő a perzsa sah két legnépszerűbb miniszterének a leváltását követelte, olyan izgalom tört ki, hogy a védőrség parancsnoka kijelentette, ha a követelésnek eleget tennének, nem felelne a köznyugalomért. E jelentés szerint a félelem, hogy a nép haragja kirobban Oroszország ellen, indította a sahot arra, hogy Anglia követségi ügyvivőjével újból felvegye a kapcsolatot.

A nyilvánosságra hozott diplomáciai okiratok tömegét gyarapította most a december 12-én kelt *négyhatalmi jegyzék*,[12] amelyet e hatalmak konstantinápolyi követei együttesen küldtek a portának; továbbá Drouyn de Lhuys úr Párizsban, december 30-án kelt új körirata a francia diplomáciai megbízottakhoz. Ha a négy nagyhatalom jegyzékét figyelmesen elolvassuk, megértjük a rendkívüli nyugtalanságot, amely Konstantinápolyban uralkodott, miután kitudódott, hogy a porta a jegyzéket elfogadta; megértjük, miért tört ki a 21-i zendülés, és miért volt a török kormány kénytelen ünnepélyesen kijelenteni, hogy az újból megindult béketárgyalások a harci cselekményeket sem félbe nem szakítják, sem nem gátolják. Éppen 9 nappal azután, hogy a hitszegő és gyáva szinopi mészárlás[1] híre Konstantinápolyba érkezett és az egész ottomán birodalomban egyetlen rettenetes bosszúkiáltást fakasztott, a négy hatalom szenvtelenül felhívja a portát — és Nagy-Britannia és Franciaország követei még nyomást is gyakorolnak rá —, hogy tárgyalásokba bocsátkozzék a cárral azon az alapon, miszerint kötelezi magát arra, hogy *az összes régi szerződéseket felújítja*; hogy a szultán keresztény alattvalói részére adományozott egyházi kiváltságokról szóló fermánokat[13] a négy hatalom mindegyikének, tehát a cárnak is nyújtott újabb biztosítékokkal látja el; hogy teljhatalmú meghatalmazottat nevez ki fegyverszünet megkötésére; hogy engedélyezi Oroszországnak templom és kórház építését Jeruzsálemben, továbbá kötelezi magát a hatalmakkal, következésképpen a cárral szemben is országa belső közigazgatási rendszerének megjavítására. A porta nemcsak hogy semmi hadisarcot nem kapna a súlyos veszteségekért, amelyek a moszkovita kalózkodások követ-

keztében érték; a negyedszázadon át láncraverten táncoltatott Törökország bilincseit Oroszország nemcsak hogy újrakovácsolná, hanem a rabot még szorosabbra is fogná, mint azelőtt; a porta szolgáltassa ki magát az önkényuralkodó kényére-kedvére azáltal, hogy alázatosan megerősíti a keresztény alattvalók egyházi kiváltságairól szóló fermánokat, és elkötelezi magát vele szemben országa belső közigazgatása tekintetében; így egy csapásra átengedné a cárnak a vallási protektorátust és a polgári közigazgatás fölötti parancsnoklást. Kárpótlásul ezért a kapitulációért a porta ígéretet kap arra, hogy „a lehető leggyorsabban kiürítik a dunai fejedelemségeket", amelyek inváziójáť Lord Clarendon „kalózkodásnak" nyilvánította, és hogy formailag megerősítik az 1841 július 13-i szerződés bevezetésében foglalt kikötéseket, amelyek oly megbízható védelemnek bizonyultak Oroszország ellen.[14]

Noha ezeknek az alávaló „hatalmaknak" a mérhetetlen galádsága már akkor a tetőfokára hágott, amikor néhány nappal a szinopi eset után a portát megfélemlítették, hogy vegyen részt az ilyen alapokon induló tárgyalásban, szorult helyzetükből ezen az alattomos úton mégsem fognak kivergődni. A cár túlságosan messzire ment, semhogy még a látszatát is eltűrje annak, hogy a Törökország keresztény alattvalói fölött igényelt kizárólagos protektorátusát európai védnökség váltsa fel. A „Times"[15] bécsi tudósítójától máris úgy értesülünk, hogy „Ausztria érdeklődött, vajon az orosz udvar ellenezné-e a törökországi keresztények európai védnökségét. A leghatározottabb hangnemben adott válasz az volt, hogy Oroszország nem enged más hatalomnak beleszólást a görögkeleti egyház kérdésébe. Oroszországnak szerződései vannak a portával, és a kérdést majd egyedül vele fogja rendezni." A „Standard"[16] hasábjain arról is értesülünk, hogy „Miklós cár nem fogad el semmilyen javaslatot, amely nem közvetlenül a török uralkodó személyétől jön, s így visszautasítja az európai hatalmak bármilyen címen megkísérelt közvetítését vagy beavatkozását, – olyan sértés ez a nagyhatalmakra, amelyet senki sem tekinthet meg nem érdemeltnek".

Drouyn de Lhuys úr köriratának egyetlen fontos szakasza az, amelyben bejelenti, hogy az egyesített hajórajok kifutottak a Fekete-tengerre; s „mozdulataikat úgy szándékoznak irányítani, hogy elejét vegyék az orosz flotta bárminemű újabb támadásának akár a török terület, akár a török lobogó ellen". Non bis in idem. La moutarde après la viande.* A tegnapi

* – Nem kerülhet ugyanaz ügy ismételten bírói döntés alá. A hús után a mustár; *itt*: Eső után köpönyeg. – *Szerk.*

„Morning Chronicle"[17] közzétette konstantinápolyi tudósítójának 30-i keltezésű sürgönyét, amely közli, hogy az egyesített flották már kifutottak a Fekete-tengerre. „A flották valószínűleg csak azért mennek a Fekete-tengerre", mondja a „Daily News"[18], „hogy ugyanazt csinálják, amit már eddig is csináltak a Boszporuszban, – vagyis semmit." A „Press"[19] szerint „már parancsot is kapott az angol és a francia flotta egy-egy hajója, hogy fusson ki a Fekete-tengerre és parlamenter zászlóval induljon Szevasztopolba. Ott közöljék az orosz tengernaggyal, hogy ha elhagyja a szevasztopoli kikötőt, azonnal tűz alá veszik." Noha az orosz flottának ebben a nem éppen kedvező évszakban és szinopi dicső hőstette után semmiféle oka nincs a Fekete-tengerre kifutni, a cár mégsem fogja hagyni, hogy Anglia és Franciaország akár csak ideiglenesen is kirekessze őt azokról a vizekről, amelyekről eddig éppen neki sikerült mindkettőt már 1833 óta kirekesztenie.[14] Odalenne minden tekintélye, ha erre a közlésre nem hadüzenettel válaszolna. „Oroszország hadüzenete Franciaországnak és Angliának", mondja a „Neue Preussische Zeitung"[20], „valószínűbb, mint egy gyors békekötés Oroszország és Törökország között."

Newryben (Ulster) nagygyűlést tartottak azzal a céllal, hogy megvitassák Oroszország indokolatlan agresszióját Törökország ellen. Mivel Urquhart úr volt szíves a newryi beszámolót elküldeni, abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy nevezett úr beszédének jelentősebb részeit olvasóinkkal ismertethetem. Minthogy a keleti kérdésről saját nézeteimet már több alkalommal kifejtettem, most nem kell rámutatnom azokra a pontokra, amelyekben nem érthetek egyet Urquhart úrral.[21] Ám hadd jegyezzek meg annyit, hogy nézeteit csak megerősíti az a hír, mely szerint „Kis-Havasalföld parasztjai a havasalföldi katonaság segítségével felkeltek az oroszok ellen. Kalafat környékén és a Duna bal partján az egész vidék mozgolódik. Az orosz hivatalnokok elhagyták Turmalt."

Néhány bevezető megjegyzés után Urquhart úr a következőket mondotta:

„. . . . Azokban az ügyekben, amelyek más államokkal kapcsolatos legkomolyabb érdekeinket és hozzájuk való viszonyunkat érintik, nincsen sem törvényes korlátozás, sem rendszeres irányítás, nincs felelősség a nemzet iránt, nincsenek kötelességmulasztásért vagy akármiféle vétség elkövetéséért kiszabott büntetések; önöket teljesen megfosztották minden alkotmányos korlátozási eszköztől, mert vagy tudatlanságban tartják, vagy pedig félrevezetik önöket. Ez a rendszer ennélfogva arra való, hogy a nemzetet megrontsa, a kormányt korrupttá tegye és az államot veszé-

lyeztesse. Most pedig méghozzá egy olyan kormánnyal állnak szemben, amely rendkívül agyafúrtan és módszeresen, rosszindulatúan és lelkiismeretlenül jár el, s amely a világot fenyegető hatalmi felsőbbségéhez éppen azoknak a kormányoknak a felhasználásával tört utat, amelyeknek a megdöntésén most fáradozik. Éppen abban rejlik helyzetünk sajátossága – s ez hasonló ahhoz, ami valaha Athénban történt –, hogy Oroszország a maga nagyságának fő eszközeit éppen annak az államnak a kebelén találta meg vagy alakította ki, amelynek hivatalos képviselőtestületei a legjobban ellenezték politikáját. Lényeges oka van annak, hogy ilyen dolgokban Anglia a legsötétebb tudatlanság színhelye. Az Egyesült Államoknak van elnöke, aki az uralkodói előjogokat gyakorolja; van szenátusa, amely a végrehajtó szerveket ellenőrzi és tevékenységükről előzetesen értesül." (Halljuk, halljuk! Taps.) „Franciaországban ismételten alakultak parlamenti bizottságok avégből, hogy az állami ügyvitelt megvizsgálják, hogy dokumentumokat kérjenek be, hogy a külügyminisztert jelentéstételre hívják meg. Ott is éber a nemzet, legalábbis értesültségéhez képest, és ugyanúgy a kormány is; ilyen dolgokon fordul meg ugyanis kormányok és dinasztiák sorsa. Ausztriában legalább van császár, akinek alárendeltjei cselekedeteiről tudomása van. Törökországban és Oroszországban azt látjuk, hogy az egyik országban a nép közhangulata nyomást gyakorol a kormányra, a másikban pedig a kormány a nemzet akaratát képviseli. Csakis Angliában van Korona hatalom nélkül, kormány rendszer nélkül, parlament ellenőrzés nélkül és nemzet helyzetismeret nélkül." (Halljuk, halljuk!) „Visszatérve most a jelenlegi helyzetre, a fennálló tényekre, először is arra kell rámutatnom, hogy Oroszországnak nincs ereje fenyegetéseinek érvényt szerezni – és ez a kérdés ugrópontja –, hogy Oroszország csak önöket remélte alaptalan rémítgetésekkel megfélemlíteni, de soha nem is volt szándékában háborúskodni Törökországgal, mert ehhez nincsenek meg az eszközei, s még csak nem is tett ilyen irányú előkészületeket, hanem arra számított, hogy önök majd féken tartják Törökországot, míg ő megszállhatja annak tartományait – számít továbbá arra, hogy önök kényszerítik ezt az államot, tegyen eleget olyan arcátlan követeléseknek, amelyek az ottomán birodalom feldarabolását célozzák." (Halljuk, halljuk!) „Céljait az önök konstantinápolyi követe és Boszporuszban állomásozó hajóraja által igyekszik elérni. És itt utalnom kell az én vitéz barátomnak, Chesney ezredesnek egy megállapítására és egyúttal pótolnom kell valamit, ami abból kimaradt. Chesney ezredes kijelentette, hogy abban a helyzetben, amely fennállt, mielőtt az oroszok a Pruton átkeltek, Törökország egyen-

értékű ellenfele volt Oroszországnak, sőt erősebb is volt nála; de nem említette, hogy a törökök katonai erényeit milyen nagyra tartja, s hogy ezt a véleményét már kifejezésre is juttatta. Kijelentette, hogy még a jelen pillanatban is, azoknak a hatalmas előnyöknek ellenére, amelyekre Oroszország az önök támogatásával szert tett, még mindig kételyei vannak, vajon Törökország nem egyenértékű ellenfele-e Oroszországnak. Bennem e tekintetben még a kétség árnyéka sem merül fel, két feltétel kikötésével: az első, hogy az önök követét és hajóraját visszavonják, a második, hogy Törökország kigyógyuljon a külföldiekbe helyezett bizalmából, amely aláássa önnön erejét. De az imént idézett kijelentés után egy másik, jóllehet bizonytalan megjegyzés következett, amely azonban Chesney ezredes nagy tekintélyénél fogva – és ezekben a kérdésekben nincs nála nagyobb szaktekintély – esetleg aránytalan súllyal esik latba vagy indokolatlan értelmezésre adhat alkalmat. Azt mondta, hogy a pillanat ez idő szerint esetleg kedvező Oroszország számára, mert be van fagyva a Duna, és Oroszország esetleg erőket dobhat át Bulgáriába. Dehát milyen erői vannak, amelyeket Bulgáriába átdobhat? Európa hónapokon át túlzott megállapításoknak szentelt figyelmet; buzgón tájékoztattak bennünket Oroszország támadásra kész erőinek roppant méretű összevonásáról. Általában 150 000 emberre becsülték a haderő létszámát és az emberek elhitték, hogy 150 000 ember elegendő lesz Törökország meghódítására. Multkorjában olyan hivatalos jelentést kaptam, amely 80 000-re csökkenti azoknak a számát, akik átkeltek a Pruton, és ezek közül 20 vagy 30 000-et vagy már elvitt a betegség, vagy kórházba szállítottak. A jelentést elküldtem az egyik újságnak, de nem tették közzé, mert hihetetlennek tartották. Most aztán Oroszország közzétette a saját jelentését, amelyben ezt az egész létszámot 70 000-re csökkentette." (Derültség.) „Ha tehát figyelmen kívül hagyjuk a két birodalom kölcsönös erőviszonyait országuk minden erejének mozgósítása esetén, s csak a pillanatnyi helyzetet nézzük, akkor világos, hogy Oroszországnak ilyen hadsereggel nem volt szándékában háborúskodni. Nézzük csak, milyen erőt tudott Törökország ezzel szembeállítani? A kérdéses időpontban a Balkán és a Duna között nem kevesebb, mint 180 000 embert; ez a szám ma már 200 000-re növekedett, szilárd, megerősített hadállásokkal, amivel szemben az orosz haderő hozzávetőlegesen 50 000-re zsugorodott, de ezt is demoralizálták a vereségek, szétzüllesztették a szökések. Ami a török csapatok minőségét és az oroszokkal szembeni fölényét illeti, arra nézve hallották Bem tábornok bizonyítását; és most hallják egy élő tanú, Chesney ezredes bizonyítását, alátámasztva azokkal az eseményekkel,

amelyek Európát bámulatba és csodálatba ejtették. Jegyezzük meg, most nem a két birodalom kölcsönös erőviszonyairól van szó, hanem csak az egyiknek – Oroszországnak a szándékáról és eljárásáról. Az én álláspontom az, hogy Oroszország nem szándékozott háborút viselni, egyrészt, mert a helyszínen nem állt rendelkezésére a szükséges haderő, másrészt azért, mert számíthatott az angol kormányra. Oroszországnak nem volt – és ma sincs szándékában háborút viselni. Már a háború előtt is azt állítottam, hogy Anglia segítségével fog betörni a dunai fejedelemségekbe és foglalja majd el ezt a területet. Miért tudtam ezt megjósolni? Bizonyára nem azért, mert ismertem Oroszország szándékait, amelyeket ezrek ismernek éppúgy, vagy jobban, mint én, hanem azért, mert ismertem Anglia jellemét. De vizsgáljuk meg újra az ügyet – hiszen sokkal fontosabb, semhogy elmenjünk mellette. Chesney ezredes szerint a fő kérdés az, mennyi a tartaléka Oroszországnak a Prut mögött. Erről a tartalékról ő mostanában sokat megtudott. Kezdetben Osten-Sacken, 50 000 emberével, erőltetett menetben vonult a Duna felé, hogy az oltenicai katasztrófát helyrehozza.[1] Az 50 000 fő 18 000-re apadt, és az egészben a legjobb, hogy még ezek sem érkeztek meg." (Derültség és tetszésnyilvánítás.) „Ha most a Chesney ezredes által 75 000 főre becsült létszámot vesszük tekintetbe, amely halálesetek és betegségek következtében 50 000-re csökkent, s ha ehhez a 18 000 főnyi mindenfelé szétszórt tartalékot hozzáadjuk, végül is csak 70 000 ember áll szemben a jól elsáncolt 200 000-rel, méghozzá hegyes terepen és az évnek abban a szakában, amelyben az oroszok eddig még mindig visszavonultak a színtérről. És most hadd idézzem fel az 1828–29-es legutóbbi háború eseményeit. Törökország akkor megrázkódtatásokkal küzdött. A muzulmánok fegyvert fogtak egymás ellen; a tartományok lázongtak, Görögországban felkelés volt, a régi katonai erő megsemmisült, az újoncok – alig 33 000 fő – még alig voltak kiképezve. A navarinói kikötőben teljes erővel végrehajtott angol támadások sorozata kicsavarta Törökország kezéből a Fekete-tenger fölötti uralmat;[22] és ekkor történt, hogy Oroszország, Anglia és Franciaország támogatásával, megrohanta Törökországot, és mielőtt emez tudta volna, hogy hadat üzentek, máris a török tartományok szívéig hatolt. És mit gondolnak önök, Oroszország akkor hány ember bevetését vélte szükségesnek? Kétszáztizenhatezerét." (Derültség.) „És mégis, csak megtévesztéssel és a szerencsétlenségre visszatért angol követ befolyása révén vették rá Törökországot, hogy megkösse a meglepetésszerű támadással kikényszerített drinápolyi szerződést.[23]" (Halljuk, halljuk!) „És most nézzük meg Török-

országot! Ezt az országot egységes érzés és gondolat hatja át, hősiességét egyszerre fűti a hazaszeretet és a gaztettek gyűlölete; egységes államhatalma, bőséges erőforrásai vannak; rendelkezhet 300 000 olyan harcias önkéntessel, akiknek harciasság tekintetében nincs párjuk a földkerekségen, 250 000 főnyi fegyelmezett csapattal, amelyek Ázsiában győzelmet arattak; ura a Fekete-tengernek, és jegyezzük meg, hogy – mint mindjárt ki fogom mutatni – ezt az uralmat nem vesztette el Szinopnál; vannak gőzhajói ahhoz, hogy csapatait ember- és időveszteség nélkül a birodalom legtávolabbi tartományaiból a hadszíntérre szállítsa; a Kaukázus hófödte csúcsaitól a szikkadt arábiai sivatagokig, Afrika kopár pusztaságaitól a Perzsa-öbölig – mindenütt a felháborodás, a harci bátorság egységes szelleme uralkodik." (Halljuk! Éljenzések.) „Igen, de miként az előző háborúban Navarino a Balkánra vetette a kozákokat; most Britannia csavargőzösei, még háború nélkül is, a Dardanellákba hozhatják az avult orosz hajókat. De én most az orosz törekvésekről beszélek. Ez most a lényeg. Nem a Kelet, hanem a Downing Street[24] lesz az a hely, ahol ezt a győzelmet ki kell vívni. És önök vajon az egészet *ép bőrrel ússzák meg*? Van-e itt önök között egy is, aki *nem szenved hiányt*? Van-e valaki is, akinek a kenyeret nem drágábban kell megfizetnie, akinek a munkalehetőségét vagy tőkéjének befektetését nem nehezítik meg?" (Halljuk, halljuk!) „Akinek az adóját nem emelik? Nem reng-e a Change Alley[25]? Nem láttuk-e, hogy az orosz csapatoknak ez a hadmozdulata a pénzpiacon olyan zavart idézett elő, mely kétharmad részben eléri az 1847. évit? – holott Oroszország egyáltalán nem akart háborút. Nem láttuk-e az európai kormányok lealacsonyodását, a felkelések és megrázkódtatások talajának előkészítését? – holott Oroszország egyáltalán nem akart háborút. Nem láttuk-e, hogy az ottomán birodalom félmilliós óriási hadsereg felállításával kimerítette erejét, mert Oroszország 70 000 főnyi katonaságot átcsoportosított, hogy azt az ő költségén és Nagy-Britannia munkásságának a terhére táplálja? És mindezt azért, mert hiszékeny emberek elhiszik, hogy Oroszország olyan erős, hogy annak nem lehet ellenállni, Törökország pedig olyan gyenge, hogy már megtámogatni sem lehet. Valóban álmok és mesék korszakában élünk; olyan emberek vagyunk, akik nemcsak ezt hisszük el, olyan emberek vagyunk, akik azt is elhisszük, hogy Oroszország erősebb, mint a világ összes többi hatalma, amely ellene szövetkezett. A »Times« lekicsinyli a muzulmán hadsereget, és hasonlóképp lekicsinyli Franciaország hadseregeit, valamint Anglia hajóhadait is, és fellengzősen kijelenti, hogy egész Európa és ráadásul Törökország éppúgy megpróbál-

hatja az északi szeleket eltéríteni attól, hogy a Szarmata-síkság fölött fújjanak, mint az oroszokat Konstantinápolytól távol tartani. És az érvelés Európa vonatkozásában épp annyit ér, mint Törökországot illetően; de Törökország mégis el fog bukni, ha önök továbbra is ezen a vágányon haladnak. Oroszország átcsoportosított 70 000 embert, és ezért Törökországban rémület és felháborodás lett úrrá – Angliát félelem és pánik rázkódtatja meg – Oroszország is rázkódik, de a nevetéstől." (Derültség és hosszan tartó taps.) „Azt mondottam, hogy visszatérek Szinop, vagy ahogy találóan mondják, a kis Navarino esetére. Erről a szégyenletes eseményről nem a mi viselkedésünkkel kapcsolatban beszélek – hiszen ebben a dologban sem szerepeltünk szégyenletesebben, mint máskor –, hanem a két fél kölcsönös erőviszonyai szempontjából. Így tekintve az eset Oroszország tekintélyét semmivel sem növelte, és Törökországét semmivel sem csökkentette, hanem éppen fordítva. A legfélreérthetetlenebbül megmutatta, hogy indokolt az oroszok félelme a törökök rettenthetetlen bátorságától. Itt olyan ténnyel állunk szemben, amelyhez foghatót még a mi haditengerészeti évkönyveinkben sem találunk – fregattokat, amelyek a csatahajók mellé futnak, s kapitányokat, akik fáklyát dobnak a lőporkamrába, hogy tűzáldozatként ajánlják fel magukat hazájuk oltárán. Mit nem lehet elérni olyan kormányzat ellen, amely minden ténykedésében, ebben az esetben meg különösen, iszonyat és utálat tárgya minden emberi lény szemében! Jegyezzük meg, hogy Törökország tengeri hadereje érintetlen; egy csatahajó, egy gőzhajó sem esett áldozatul. Most Törökország fekete-tengeri uralma kétszeresen biztosított, ha a diplomatákat visszahívják; és ők azok, csakis ők, akik a szinopi ún. katasztrófát előidézték. De ezt a katasztrófát más céllal készítették elő; botnak és ostornak szánták, hogy a késlekedő igásállatokat Párizsban és Londonban siettessék és arra ösztökéljék, hogy a megegyezés feltételeit rákényszerítsék a hadviselőkre. Mielőtt idejöttem a gyűlésre, hallottam, amint a bizottság egyik tagja kijelentette, hogy Anglia és Franciaország részéről teljesen helyénvaló volt a közbelépés, amennyiben ettől a béke biztosítását várták. Tudom, hogy amit állított, általánosan kialakult benyomás ebben az országban, mindazonáltal borzadva hallgattam őt. Hanem kérdem én, ki adott nekünk jogot arra, hogy a békét fegyverrel kikényszerítve járjuk a világot? Más dolog az agressziónak ellenállni, és más az agressziót elkövetni." (Halljuk, halljuk!) „Még Törökország megmentésére sem léphet közbe Anglia másként, csak hadat üzenve Oroszországnak. Közbelépése azonban Oroszország javára és diktátumára fog történni, s arra vezet majd, hogy olyan feltételeket szab-

nak Törökországnak, amelyek következtében el kell buknia ... A tárgyalások során azt fogják javasolni Törökországnak, hogy az európai megegyezés kedvéért álljon el Oroszországgal kötött múltbeli szerződéseitől. Ezt az ajánlatot valóban már előterjesztették, és az a nemzet, amely kész minden fonákságot éljenzéssel fogadni, ezt is éljennel fogadta. Szent egek! Európai megegyezés! Erre támaszkodjék Törökország! A bécsi szerződés bizonyára európai megegyezés volt, és mi lett az eredménye? Ennek a megegyezésnek a lényege Lengyelország megteremtése volt; és mi történt Lengyelországgal? Amikor Lengyelország elbukott, mit mondott az önök minisztere erről a szerződésről? Hát ezt: »A szerződés jogalapot adott Angliának, hogy kifejezze véleményét a lengyelországi eseményekről.« Miután a továbbiakban azt állította, hogy ő még a történtek előtt ellenvetést tett ebben a tárgyban, kijelentette: »De Oroszország ez ügyben más álláspontot foglalt el.« És így lesz ez az önök mostani megegyezésével is; Oroszország más álláspontot lesz ez ügyben." (Hangos derültség.) „Ezek a szavak az alsóházban hangzottak el, s ugyanannak a miniszternek a szájából" (Lord Palmerston), „aki most Törökország sorsát tartja kezében, akárcsak annak idején Lengyelországét. De most figyelmeztetést kaptak; akkor nem voltak tudatában a dolgoknak ... Engedjék meg, hogy a »Times«-nak egy minap megjelent kis közleményére hivatkozzam. Ebben arról van szó, hogy perzsiai követünknek nézeteltérése támadt a sah kormányával; ez már azon a ponton volt, hogy engedjen, amikor közbelépett az orosz követ és kiélezte a konfliktust. Így aztán Oroszország kiszorítja Angliát Perzsiából, s ugyanakkor Anglia ráerőszakolja Oroszországot Törökországra. Ugyanez a közlemény említi, hogy követség érkezett Teheránba; hogy az afgánok a legnagyobb lázban vannak és Doszt Mohamed, Oroszország engesztelhetetlen ellensége a szívén viseli, hogy követségének sikerüljön rábírnia Perzsiát Törökország támogatására. Bizonyára emlékezni fognak arra, hogy tizenhat évvel ezelőtt Anglia háborút viselt az afgánok ellen, amikor is meg akarta fosztani Doszt Mohamedet trónjától, mert az Anglia ellensége és Oroszország szilárd szövetségese volt. Nos, az önök kormánya talán hitt ebben is. Ha hitt, akkor nagyon furcsa, hogy nem Oroszország ellen viselt háborút, hanem az afgánok ellen, amivel pedig éppen Oroszország karjaiba kergethette őket. De az önök kormánya nem is táplált ilyen hiedelmet; nagyon jól tudta már akkor, hogy Doszt Mohamed, amint most kitűnik, engesztelhetetlen ellenlábasa Oroszországnak, s éppen ezért támadta meg. Ez a tény megállapítást nyert, és az alsóházban be is bizonyították, hogy azok az okmányok, amelyek Doszt

Mohamedet Oroszország szövetségeseként tüntették fel, kétséget kizáróan hamisítottak. Anglia diplomáciai megbízottja maga küldte haza az eredeti okmányt közzététel végett." (Gyalázat!) „Dehát ez csak a jogos következménye a kormány titkolódzásának és a nemzet ama tudatlanságának, amelyre az előbb már utaltam. Nincs ebben a gyülekezetben senki, aki hallgatólagos beleegyezésével nem vált volna részesévé ennek a bűnnek, s aki az országa tettei és becsülete iránti közönyösségével ne süllyedt volna a rabszolga állapotába, miközben abban a tévhitben él, hogy szabad ember." (Halljuk, halljuk!) „Közölhetek valamit abból, amit önökről külföldön gondolnak? Az utóbbi időben sokat hallhattak az udvarnál érvényesülő német befolyásról. Talán szívesen hallanának valamit arról, hogyan vélekednek a királynő német rokonai. Hát hadd mondjam meg, ha Németország oroszbarát, Anglia tette azzá. Most pedig figyeljenek a következőkre:

»Ha Anglia és Franciaország nem avatkoznak bele Törökország ügyeibe, akkor Törökország győzni fog. Ha ellenben a nyugati hatalmak elvakult szolgálatkészségükben nem tudnak tartózkodni a közvetítgetéstől, vagyis attól, hogy beleártsák magukat a Kelet ügyeibe, akkor Törökország pusztulásra van ítélve, és a moszkvai kozákok általános uralma fogja csakhamar ennek a világnak a sorsát irányítani! Milyen nemes volt ez ideig szegény Törökország állásfoglalása és magatartása, minden diplomáciai csalás ellenére és annak ellenére, hogy egy gyilkos bandát barátainak vélt. Valóban a dolgok nagyon sötéten festenek, s én minden órában vártam, nem bombázzák-e a szövetséges flották Törökország fővárosát, hogy morális hősiességét megtörve szégyenteljes megadásra kényszerítsék. A törökök valóban elmondhatják: 'Longa est injuria, longae ambages, sed summa sequor fastigia rerum!'* Mekkora az ellentét az ő mostani viselkedésük és Angliának hasonló helyzetekben tanúsított magatartása között! Ők 'háborút viselnek' – Anglia kalózkodást folytat. Emlékezzenek csak vissza a 'limai deklarációra' és az afganisztáni invázióra, Koppenhága bombázására és a navarinói csatára – aztán gondoljanak arra, milyen helyzetben van most Törökország, amikor megalázta, megfenyegette, sőt elözönlötte és provokálta a 'civilizált világ'; és ő minden megpróbáltatás közepette mégis nyugodt és józanítéletű marad, szilárdan és elszántan áll, de higgadtságát nem veszíti el.«

Ebből megítélhetik, hogy ezek a legmagasabb posztokon álló személyek talán hasztalanul sóvárognak azért a kiváltságért, amelyet az önök

* – ‚Nagy sérelem ez, sok a szála. A történteknek főbb csúcsait ejtem utamba!'[26] – *Szerk*

türelme nekem nyújt és lehetővé teszi, hogy szabad folyást engedjek felháborodásomnak és óvjam önöket a közelgő eseményektől. Engedjék hát meg nekem, hogy vázoljam az önök jelenlegi helyzetét. Britannia két arculatot mutat, otthon idióta, az ország határán túl pedig mániákus, felfegyverzett mániákus, annyira, hogy a saját életét és mások életét is veszélyezteti. Egyénileg nem ilyenek önök, de összességükben ilyenek. Ébresszék hát fel egyéni józanságukat és fékezzék meg együttes mániájukat, amíg nem késő kezelni a megbomlott agyat – ezt a rendszert, amely minden baj forrása." (Hangos, hosszan tartó éljenzés.)

Urquhart úr beszédéhez hozzátehetem, hogy Lord Palmerstont legutóbbi coup d'éclat-ja*, valamint a nép kegye, ha névleg nem is, de a valóságban miniszterelnökké emelte.[27]

A megírás ideje: 1854 január 10.
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 január 28. (3988.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás: Karl Marx

* – huszárvágása – *Szerk.*

[Karl Marx]

[A keleti háború[28]]

London, 1854 január 14.

A már régóta függőben levő „keleti kérdés", úgy látszik, olyan szakaszához ért, amikor a diplomáciának már nem sokáig lesz módjában monopolizálni ezt a terepet folyvást ingadozó és folyvást eredménytelen hadmozdulatai számára. E hónap 3-án a francia és az angol flotta kifutott a Fekete-tengerre, hogy megakadályozza az orosz hajóhadat a török flotta vagy a török part megtámadásában. Miklós cár egyszer már kijelentette, hogy az ilyen lépést jeladásnak tekintené arra, hogy hadat üzenjen. Vajon most el fogja-e nyugodtan tűrni? Egy mai jelentés szerint az egyesült francia és angol hajóhad, a török flotta első hadosztályával együttesen, 17 000 törököt szállít Batumiba. Ha a hír igaz, akkor ez van olyan háborús cselekmény, mintha egyenest Szevasztopol ellen intéznének támadást, s a cár nem tehet egyebet, mint hogy azonnal hadat üzen.

De vajon Oroszország magára maradna-e? Melyik oldalra állna Ausztria és Poroszország egy általános háborúban?

Mint jelentik, Louis Bonaparte közölte az osztrák kormánnyal, hogy ha Oroszországgal való konfliktus esetén Ausztria e hatalom mellé állna, a francia kormány felhasználná annak a felkelésnek az elemeit, amelynek Olaszországban és Lengyelországban csak egy szikrára van szüksége, hogy ismét tűzvész kerekedjék belőle, és hogy akkor Franciaország megkísérelné az olasz és a lengyel nemzetiség önállóságának visszaállítását. Az osztrák kormányt azonban – ezt nyugodtan feltételezhetjük – a saját pénzügyi zavarai sokkal inkább befolyásolják majd, mint Bonaparte fenyegetései.

Az osztrák államkincstár helyzetére következtetni lehet elértéktelenedett bankjegyeinek újabb szaporításából és abból a legutóbbi kétségbeesett intézkedésből, amellyel a kormány elrendelte az általa kibocsátott papírpénz 15%-os leértékelését adófizetés esetén. Ez a cselfogás, amely saját papírpénzük értékcsökkenését eredményezi, alighanem tökélyig viszi az adó-

kivető leleményességét – adót vet ki az adófizetésre. Ami az osztrák állami költségvetést illeti, a német lapok szerint 1854-re a rendes költségvetés 45 000 000, a rendkívüli pedig 50 000 000 forint deficitet fog mutatni. Ausztria századszor folyamodik kölcsönhöz, de a mód, ahogyan teszi, nem kecsegtet sikerrel. Most egy 50 000 000 forintos kölcsön felvételét tervezik azzal az ürüggyel, hogy esedékes kamatokat fognak belőle fizetni és néhány más szorongató követelést kiegyenlíteni.

Amikor Bécsbe ért a híre annak, hogy az egyesült hajóraj a tervek szerint kifut a Fekete-tengerre, a pénzváltók alig győzték a papírpénzt beváltani ezüstérmére. Az emberek tódultak a 100 és a 200 forintosokkal a pénzváltók irodáiba, hogy veszélyeztetett értékeiket biztonságba helyezzék. Mindamellett, a döntő pillanatban Szentpétervár befolyása kerekedik fölül Bécsben, s az elkövetkező harcban Ausztriát Oroszország oldalára fogja állítani. Ami Poroszországot illeti, ő megkísérli ugyanazt a játékot, amelyet 1780-ban, 1800-ban és 1805-ben folytatott,[4] ti. hogy létrehozza a semleges balti vagy északnémet államok ligáját, amelynek élén némileg jelentékeny szerepet játszhat és arra az oldalra fordulhat, ahol a legnagyobb előnyök kínálkoznak számára.

Nem kétséges, hogy a török-európai flották elpusztíthatják Szevasztopolt és a fekete-tengeri orosz flottát; hogy megszerezhetik és tarthatják a Krímfélszigetet, elfoglalhatják Odesszát, elzárhatják az Azovi-tengert, szabadjára engedhetik a Kaukázus hegylakóit. A Baltikumban, ahol a teendő éppen olyan nyilvánvaló, mint a Fekete-tengeren, a következő intézkedések kellenek: Svédországgal szövetség bármi áron; szükség esetén akció Dánia megfélemlítésére; felkelés kirobbantása Finnországban, ami sikerül, ha elegendő számú csapat száll partra, s ha biztosítékot kapnak arra vonatkozóan, hogy e tartomány újraegyesítése Svédországgal feltétele lesz a békekötésnek. A Finnországban partra szálló csapatok Pétervárt fenyegetnék, míg a flotta Kronstadtot bombázza.

Minden azon fog múlni, hogy Európa tengeri hatalmai határozottan és erélyesen cselekszenek-e.

A múlt hó 29-i „Neue Preussische Zeitung"[20] megerősíti azt a hírt, hogy Oroszország uralkodója a birodalom egész hadereje számára háborús készültséget rendelt el. Visszavonta betétjeit az angol és a francia bankokból, a nemesség körében önkéntes gyűjtést rendelt el, és a folyamatban levő vasútépítéseket is felfüggesztette, hogy a háborúnak szenteljék mindazt, amit emberben és pénzben ez az építkezés igényel.

Másrészt, Franciaországban a fegyverkezés erősebben halad előre, mint valaha, most már az 1852-es korosztály 80 000 főnyi kontingensének más-

dik felét is behívták. Franciaországban is már régóta foglalkoznak egy 200 000 000 frankos (kb. 8 000 000 £) kölcsön gondolatával, de az élelemhiány, a rossz bortermés és a selyemtenyésztés gyönge hozama, a kereskedelmi és ipari pangás, a február végén esedékes fizetésekkel kapcsolatos nagy nyugtalanság, az állampapírok és vasúti részvények hanyatló tendenciája – mindezek a körülmények korántsem könnyítik meg az ilyen ügyletet.

Mint a „Times"-ból[15] értesülünk, a brit kormánynak az a szándéka, hogy a matrózok és tengerészkatonák létszámát a folyó évben 53 000-re emeli, ami a múlt évre megszavazott számhoz képest 8000 főnyi, a Lord Derby kormányzata idején behívott létszámhoz képest pedig további 5000 főnyi növekedést jelent. A haditengerészetben 1852 óta bekövetkezett teljes növekedés tehát kb. 13 000 emberre tehető. Ami a flotta szolgálatába most beállítandó erőket illeti, 38 000 lesz a matróz és hajósinas, s 15 000 lesz a tengerészgyalogos.

Végre napfényre jött az igazság a szinopi eseményeket[1] illetően. Az Oroszország és Törökország ottani haderejének arányára vonatkozólag közzétett adatok azt mutatják, hogy az oroszok oldalán 3 két fedélzetű és 1 három fedélzetű gőzhajóval, továbbá 680 ágyúval volt több, mint a török haderő oldalán. Így tekintve, a szinopi eset Oroszország tekintélyét semmivel sem növelte, és Törökországét semmivel sem csökkentette, hanem éppen fordítva. Itt olyan ténnyel állunk szemben, amelyhez foghatót még a mi évkönyveinkben sem találunk – fregattokat, amelyek a csatahajók mellé futnak, s kapitányokat, akik fáklyát dobnak a lőporkamrába, hogy tűzáldozatként ajánlják fel magukat hazájuk oltárán. Törökország tengeri hadereje voltaképp érintetlen; egy csatahajó, egy gőzhajó sem esett áldozatul. És ez még nem minden. A legújabb hírek szerint az orosz flotta egyik legjobb három fedélzetű hajóját, a 120 ágyúval felszerelt „Rosztyiszlav"-ot a törökök elsüllyesztették. Ez a tény, amelyet az oroszok már megerősítettek és amelyet eddig elhallgattak azzal az átlátszó ürüggyel, hogy a „Rosztyiszlav" nem az ütközet során süllyedt el, hanem közvetlenül utána – jó kiegyenlítés az elpusztított török hajókért.[29] Ha a törökök egy három fedélzetű hajót valóban elsüllyesztettek, feltételezhető, hogy a többi orosz hajó is tényleg nagyon komoly károkat szenvedett az ütközetben, s a szinopi győzelem végül is talán harcképtelenebbé tette az orosz, mint a török flottát. Amikor az egyiptomi pasa a szinopi katasztrófáról értesült, 6 fregatt, 5 korvett és 3 brigg azonnali felfegyverzését rendelte el avégből, hogy a török flotta állományában létrejött hézagot betöltsék.

Az egyiptomi „Pervaz-Bahri" gőzfregattot, amelyet a „Vlagyimir", egy jóval nagyobb orosz gőzfregatt közel ötórás küzdelem után harckép-

telenné tett és elfoglalt, annyira szitává lőtték, hogy alig lehetett Szevasztopolba vinni, s odaérve nyomban elsüllyedt. A „Pervaz-Bahri"-t csak a hajó főgépészének, az angol Bellnek a segítségével tudták a szevasztopoli kikötőbe szállítani. Bellnek Kornyilov tengernagy megígérte, hogy ha sikerül ezt a hajót a kikötőbe eljuttatnia, azonnal szabadon bocsátják. De Szevasztopolba érkezve Bell urat, ahelyett hogy szabadon bocsátották volna, segédgépészeivel és fűtőivel együtt szigorított fogságba vetették, fenntartásukra nyomorúságos napi 3 pennyt juttattak, és tudomásukra hozták, hogy ebben a kemény téli időszakban 80 mérföldet kell gyalog menetelniök az ország belsejébe. A cár és miniszterei jóváhagyták a szevasztopoli parancsnok, Mensikov herceg eljárását; odesszai konzulunk és szentpétervári követünk viszont ellenvetéseikkel süket fülekre találtak náluk. Már ismeretessé vált, hogy a szinopi csatában két angol kereskedelmi hajót, amelyek magánkereskedelmi céllal indultak útnak, oktalanul és könyörtelenül belesodortak az általános pusztításba. Alább közöljük az egyik hajó elpusztításának egy francia lapban megjelent egyszerű leírását:

„November 30-án a dél-angliai Bideford tengeri kikötőből való »Howard« kétárbocos vitorláshajó Szinopban kirakott egy szénszállítmányt az osztrák konzul, Pirentz úr részére, aztán lehorgonyzott, hogy ballasztot vegyen fel, mert Fatszába akart vitorlázni egy rakomány gabona felvétele céljából, amelynek Angliába szállítását elvállalta. Ekkor hirtelen felbukkant az orosz flotta, és anélkül hogy bármilyen jelzést adott volna vagy az idegen hajóknak lehetőséget nyújtott volna a veszélyzóna elhagyására, nehéz ágyúgolyó- és gránáttüzet nyitott az ott horgonyzó török flottára és néhány percen belül teljesen elpusztította a »Howard«-ot és más kereskedelmi hajókat, amelyek a kikötőben tartózkodtak." Az odesszai hadijelentés kérkedett a nemzetközi jognak ezzel a durva megsértésével, az orosz újságok pedig egyidejűleg kihívó hangon kürtölték világgá, hogy míg az angol flotta nem mert a Fekete-tengerre kifutni, az angol kormány nem merte megtagadni, hogy hajójavító-műhelyeit egy orosz hadihajó helyreállítására felhasználják.

A legfrissebb posta néhány kiegészítő hírt hozott az Ázsiában legutóbb lejátszódott katonai eseményekről. Úgy látszik, a törököket kényszerítették az orosz-örmény terület teljes kiürítésére; de azoknak a csatározásoknak a kimenetelét, amelyek visszavonulásra indították őket, pontosan még nem ismerjük. Egy török hadtest Ardahanból egyenesen Ahalcihébe hatolt előre, míg egy másik alakulat a délebbi utat választotta, amely Karszból Alexandropolon át (georgiai nevén Gumri) Tifliszbe vezet. Úgy látszik, mindkét csapat összeütközött az oroszokkal. Az orosz beszámolók szerint a törö-

köket mindkét útvonalon megfutamították és mintegy 40 ágyút zsákmányoltak; török részről hivatalos beszámolóink nincsenek, de magántudósítások azzal magyarázzák a visszavonulást, hogy a törököknek téli szállásokba kellett húzódniok. Annyi bizonyos, hogy a törökök a St. Nikolaja erőd kivételével kiürítették az orosz területet, hogy az oroszok követték az elvonulókat és hogy előőrsük egészen Karsztól egy mérföldnyire merészkedett, ahol is visszaszorították. Azt is tudjuk, hogy az anatóliai török sereg, amelyet az ázsiai tartományokból, a régi muzulmán barbarizmus fészkéből toboroztak, és amelynek soraiban nagy számban vannak irreguláris csapatok, megbízhatatlan, bár általában bátor és harckedvelő alkalmi katonák, kalandvágyó harcosok és kurdisztáni portyázók, – hogy ez az anatóliai hadsereg nem is hasonlítható a ruméliai szilárd, fegyelmezett és kiképzett hadsereghez, ahol a parancsnok tudja, napról napra hány és milyen ember van a parancsnoksága alatt, és ahol az önhatalmú kalandok és egyéni fosztogatások vágyát katonai büntetőtörvények és hadbíróságok féken tartják. Tudjuk, hogy az oroszok, akik az ázsiai hadjárat kezdetén csapatok dolgában nagyon szűken álltak, most megerősödtek az Obrucsev II. altábornagy parancsnoksága alatt álló gyaloghadosztállyal (16 000 fő), valamint egy doni kozák csapattal; tudjuk, hogy a hegylakókat már féken tudják tartani, s hogy a közlekedést biztosítani tudják mind a Kaukázuson keresztül Vlagyikavkaznál, mind a tengeren Odessza és Szevasztopol felé. Ilyen körülmények között és tekintetbe véve, hogy a török parancsnok, Abdi pasa vagy áruló volt, vagy tökfilkó (azóta már visszahívták és Ahmed pasát állították a helyére), egyáltalán nem kellene csodálkoznunk azon, hogy a törökök alulmaradtak, noha kétségtelen, hogy az orosz hadijelentések rendszerint túloznak.

A Dunán a minap az oroszok megtámadták Macsint – egy erődöt az egyik Duna-ág mellett. Megjelent egy gőzös két ágyúnaszáddal; heves tűz fogadta őket; az ágyúnaszádokat a hírek szerint elsüllyesztették, s a gőzös annyira megsérült, hogy sietve hazafelé kellett vennie útját. Három vagy négy csetepaté fordult még elő, részben az előőrsök között Kalafatnál, részben pedig a Dunánál állomásozó orosz őrség és néhány kis török egység között, amelyek átkeltek a folyón, hogy rajtuk üssenek. A törökök azt állítják, hogy minden összecsapásnál ők kerültek fölénybe. Sajnálatos, hogy a török irreguláris csapatoknak, akik erre a feladatra alkalmasabbak, mint bármi másra, nem adták már régen parancsba, hogy ezt a gerillaháborút a legnagyobb aktivitással folytassák. Fölényes ellenfelei lettek volna a kozákoknak, felbomlasztották volna az ellenség előőrs-rendszerét, mely szükségszerűen hiányos, mert hosszúságban több mint 300 mérföldre terjed; zavarták volna az orosz terveket, biztos tudomást szereztek volna az ellenség

hadmozdulatairól, és kellő óvatossággal és merészséggel minden összecsapásban győzelmet arathattak volna.

A most érkezett távirati hírekből kiderül, hogy „folyó hó 6-án, egy 15 000 főnyi erősségű, 15 ágyúval felszerelt török hadosztály megtámadta a Kalafattól nem messze levő körülsáncolt csetateai hadállást, és rohammal bevette; hogy az oroszok 2500 embert vesztettek, s hogy 18 000 főnyi, Karakalból menetelő orosz erősítést meghátrálásra kényszerítettek, és ezek 250 embert vesztettek".[30] Egy másik jelentés szerint a Kis-Havasalföld lakosságának nagy többsége fellázadt az oroszok ellen, akik Krajovát ostrom alá vették.

Időközben Oroszország kimerítő erőfeszítéseket tett, hogy híveket szerezzen vagy riadalmat keltsen a világ minden táján, indiai határainkon, Perzsiában, Szerbiában, Svédországban, Dániában stb. Perzsiában a brit nagykövetnek nézeteltérése volt a sah kormányával; a sah már azon a ponton volt, hogy engedjen, amikor az orosz nagykövet közbelépett; nemcsak azért, hogy a sahot Anglia ellen ingerelje, hanem azért is, hogy aktív ellenségeskedésre tüzelje a porta ellen, s rávegye, üzenjen hadat Törökországnak. Ez a cselszövény azonban, úgy hírlik, meghiúsult, mivel a brit követségi ügyvivő, Thompson úr azzal fenyegetőzött, hogy elhagyja Teheránt; továbbá mivel a sah félt, hogy a perzsa nép oroszellenes érzülete rögtön kirobbanna, s mivel érkezett egy afgán követség, amely megfenyegette Perzsiát, hogy abban az esetben, ha Oroszországgal szövetséget köt, az afgánok benyomulnak Perzsia területére.

Egyidejűleg Szerbiát elárasztotta az orosz ügynökök tömege – szorgosan kikutatták és felkeresték a száműzött Obrenović családhoz való régebbi ragaszkodásukról ismert helységeket és személyeket; egyesekkel a fiatal Mihály fejedelemről, másokkal Mihály apjáról, az öreg Milošról beszélgettek; hol reményt ébresztettek bennük, hogy Oroszország támogatásával kiterjeszthetik Szerbia határait, egy új illír királyságot alapíthatnak, amely a jelenleg Törökország és Ausztria uralma alatt élő lakosok közül mindazokat egyesítené, akik a szerb nyelvet beszélik – hol pedig fenyegetőztek, hogy ellenállás esetén óriási hadseregek benyomulása és teljes leigázás vár rájuk. Mindamellett, hogy Oroszország ezeket az intrikákat mindenféle irányban és szüntelenül folytatta, mégsem sikerült a szerbek és a szultán közötti kapcsolatokat megbontania, ellenkezőleg, Belgrádban két fermánt[13] várnak Konstantinápolyból; az egyiket, hogy Szerbia és Oroszország között fennálló minden kapcsolatot megszüntessen, a másikat pedig, hogy megerősítsen minden kiváltságot, amelyet a szerb nép különböző korszakokban kapott. Továbbá, az orosz kormány élénk tárgyalásokat folytatott Stockholmban és Koppenhágában; rá akarta venni Svédország és Dánia kormányát

arra, hogy a közelgő európai küzdelemben Oroszország oldalára álljanak; a fő cél, amelynek elérésére e szövetség révén törekedett, az volt, hogy a Sund és a Belt átjárókat a nyugati hatalmak elől elzárják. Fáradozásainak eddigi minden eredménye az, hogy Svédország, Dánia és Poroszország szerződést kötöttek fegyveres semlegességre, és hogy fegyverkezési készülődések tapasztalhatók, amelyek, úgy látszik, éppen ellene irányulnak. Svédországból származó nem hivatalos jelentések örvendeznek annak a lehetőségnek, hogy a finn nagyhercegséget, amelyet Oroszország oly gyalázatosan, minden hadüzenet nélkül elfoglalt, visszacsatolják a skandináv királysághoz. Dánia magatartása – nem a népé, hanem az udvaré – már kérdésesebb. Sőt, az a hír járja, hogy a jelenlegi dán külügyminiszter lemond és helyét Reventlow-Criminil gróf foglalja el, akiről köztudomású, hogy bensőséges kapcsolatban van a szentpétervári udvarral. Franciaországban az orléanisták és a legitimisták „fúziója"[31] éppen Oroszországnak köszönheti, hogy bizonyos sikert ért el, míg ugyanez a hatalom eget és földet megmozgat, hogy az Anglia és Franciaország kormánya között fennálló entente cordiale-t[32] megbontsa és bizalmatlanságot hintsen közéjük. Néhány párizsi újság, amely Kiszeljov úr zsoldjában áll, megkísérli azt a hiedelmet kelteni, hogy az angol kormány nem őszinte, s azt látjuk, hogy Angliában viszont egy újság, amelyet Brunnow úr pénzel, a francia kormány őszinteségét vonja kétségbe. Egy másik csapás, amely főként a nyugati hatalmak ellen irányul, a lengyel gabonakivitelre vonatkozó orosz tilalom.

Eközben a nyugati diplomácia korántsem viselkedett ellenségesen Oroszországgal szemben, ellenkezőleg, nagyon is buzgó hajlandóságot mutatott arra, hogy az igazság elől kitérjen és a bűnnel megalkudjék. Ma már mindenki előtt nyilvánvaló, hogy ez az eljárásuk hibás és ártalmas volt. A bécsi konferencia[33] feltámasztása és a múlt hó 5-én ott készült jegyzőkönyv, a konstantinápolyi francia és angol követek levele Resid pasához,[34] a négy nagyhatalom közös jegyzéke, melyet december 15-én adtak át a portának és melyet a szultán 31-én elfogadott,[12] Drouyn de Lhuys úr december 30-i körirata a francia diplomáciai megbízottakhoz, azzal a bejelentéssel, hogy az egyesített flották kifutnak a Fekete-tengerre – ezek a legfőbb események az utóbbi hat hét diplomáciájának történetében. Ami a bécsi konferencia jegyzőkönyvét illeti, olvasóik bizonyára már értesültek annak tartalmáról. Lehet-e valami is nevetségesebb, mint a jegyzőkönyvnek az az állítása, miszerint „az orosz császár által különböző alkalmakkor adott biztosítékok még a gondolatát is kizárják annak, hogy ez a felséges uralkodó hozzányúlni óhajtana az ottomán birodalom integritásához", és lehet-e valami is rosszindulatúbb, mint az a sürgetése, hogy Törökország részéről helyén-

való lenne egy 3 hónapos fegyverszünet elfogadása. Két nappal azután, hogy a gyalázatos szinopi öldöklés híre december 5-én Konstantinápolyba érkezett, Resid pasa írásban fordult Stratford de Redcliffe lordhoz és Baraguay d'Hilliers tábornokhoz; közölte velük a szinopi híreket, és kérte, hogy a flottákat engedjék kifutni a Fekete-tengerre. December 12-én, egy héttel e jegyzék után, Resid pasa a két nagykövettől igen semleges választ kapott, melyben tudtára adták, hogy „az egyesült hajóraj jelenlétének »*politikai* jelentősége« van, nem pedig *katonai* jelentősége, és hogy az egyesült hajóraj jelenléte »*erkölcsi* támogatást« jelent, nem pedig *haditengerészetit*". Ilymódon kényszerítették a portát arra, hogy a december 15-én átnyújtott négyhatalmi közös jegyzéket elfogadja. Ez a jegyzék nem nyújt semmi kártalanítást a portának azokért a veszteségekért, amelyek az önkényuralkodó kalózcselekményei folytán érték; ragaszkodik az összes régi szerződések (kajnardzsi, drinápolyi, Hunkjar Szkeleszi-i[35] stb.) felújításához, amelyek másfélszázadon át Oroszországnak fegyvertárul szolgáltak, ahonnan a csalás, a beavatkozás, az előrenyomulás és a bekebelezés fegyvereit meríthette. Mindezen felül a jegyzék még azt is lehetővé teszi, hogy a cár keresztülvigye régi szándékát: a vallási protektorátust és közigazgatási diktátumot Törökország fölött. A jegyzék ugyanis kiköti, hogy „minden olyan egyházi kiváltságról szóló fermánt, amelyet a Fényes Porta nyújt nem muzulmán alattvalóinak, be kell mutatnia az összes hatalmaknak, mindegyiknek külön-külön adott *megfelelő* biztosítékok kíséretében", és hogy a porta a maga részéről nyilatkozatot köteles adni arról a szilárd elhatározásáról, hogy közigazgatási rendszerét és belső reformjait hatékonyabban fogja fejleszteni.

Ezek az új indítványok, jóllehet betű szerint az öt európai hatalmat együttesen ruházzák fel a törökországi keresztény alattvalók fölötti védnökséggel, valójában a védnökséget egyedül Oroszországnak adják. A megállapodás terve szerint ui. Franciaország és Ausztria, lévén római katolikus országok, a törökországi római katolikus keresztények fölötti védnökséget kapják, Anglia és Poroszország, mint protestáns országok, a szultán protestáns alattvalói fölötti védnökséget élvezik, míg Oroszországnak jutna a görögkeleti hitvallásúak fölötti védnökség. Nos, mivel a római katolikusok alig számlálnak 800 000 lelket, a protestánsok pedig még 200 000-t sem, viszont a görögkeleti vallás követőinek száma közel 10 000 000, nyilvánvaló, hogy valójában a cár szerezné meg a törökországi keresztény alattvalók fölötti protektorátust. A négy hatalomnak ezeket a javaslatait a porta csak a múlt hó 19-én fogadta el, amikor Riza pasa és Halil pasa beléptek a kormányba, s ez biztosította a béke-, illetve orosz párt sikerét.

Múlt hó 21-én, amikor ismeretessé vált, hogy a török minisztertanács a négy nagykövetnek tudomására hozta az általuk indítványozott javaslatok elfogadását, a szofták (diákok) összegyűltek, hogy tiltakozást nyújtsanak be a kormány határozata ellen, és a zavargások kitörését csak a vezetők letartóztatásával tudták megakadályozni. Olyan nagy elkeseredés uralkodott Konstantinápolyban, hogy a szultán* a következő napon nem mert sem a dívánba[36] menni, sem a szokás szerinti ágyúszó és a külföldi hadihajók legénységének éljenzése közepette a Tophane**-mecsetbe vonulni; és hogy Resid pasa saját sztambuli palotájából a szultán rezidenciájához tartozó palotába menekült oltalomért. A következő napon a közhangulatot valamennyire megnvugtatta a szultánnak az a nyilatkozata, hogy a katonai hadműveleteket nem fogják beszüntetni.

A nyugati diplomáciának ezek a tekervényes, kishitű és megmagyarázhatatlan lépései, amelyek az elmúlt 9 hónap borús története folyamán a közvélemény türelmét szinte kimerítették, kétségeket támasztottak a brit kormány őszintesége iránt, és minthogy a közvélemény a nyugati hatalmak hosszú türelmének indítóokait alig tudja megérteni, titkos befolyásokról beszélnek és buzgón terjesztenek olyan híreket, hogy Albert herceg, a királynő férje beavatkozik a végrehajtó hatalom dolgába; hogy nemcsak részt vesz őfelsége titkos-tanácsi ülésein, hanem arra is felhasználja befolyását, hogy a felelős tanácsadók javaslatait irányítsa; s hogy míg él az alkalommal, hogy a királynőnek a minisztereivel tartott tanácskozásain jelen lehet, állandó és közvetlen összeköttetést tart fenn külföldi udvarokkal, persze a franciát kivéve, de az oroszt beleértve. Egy másik szóbeszéd szerint az orléanisták és az egykori francia királyi család, a Bourbonok idősebb ága közti „fúzió" majdnem annyi támogatást kap a mi udvarunktól, mint az orosz udvartól, és ennek bizonyítékául arra a látogatásra hivatkoznak, melyet Nemours herceg közvetlenül „V. Henrikkel"*** történt találkozása után Viktória királynő udvaránál tett. Egy negyedik hír szerint a keleti kérdésben folyó tárgyalásokat Oroszország beleegyezésével Buol-Schauenstein grófnak, Meyendorf gróf sógorának kizárólagos hatáskörébe utalták, s ezt annak bizonyságául hozzák fel, hogy az angol kormány sohasem kívánt önálló vagy eredményes tárgyalásokat, hanem már kezdettől fogva Oroszországnak és szövetségeseinek a terveit igyekezett elősegíteni, mialatt látszólag szemben állt Oroszországgal. Hír szerint Roebuck úr a Koburg-befolyás egész

* Abdul-Medzsid. – *Szerk.*

** – Isztambul egyik városrésze – *Szerk.*

*** „Chambord gróffal" – *Szerk.*

kérdését az alsóház elé viszi, Lord Brougham pedig állítólag a Lordok Háza elé akarja vinni. Kétségtelen, hogy a fővárosban pillanatnyilag a Koburg-befolyás a legfőbb beszédtéma. E hó 31-én a parlament ismét összeül.

Olyan kemény tél, mint az idei, 1809 óta nem volt. És amit a legkeservesebb elviselni, nem is az erős hideg, hanem a hőmérsékletnek és az időjárás jellegének folytonos változása. A vonatközlekedés csak a legnagyobb nehézségek árán tartható fenn; az összeköttetés helyenként úgy látszik teljesen el van vágva; és a közlekedési eszközök tekintetében Anglia régmúlt időkre esett vissza. A hófúvások következtében elakad az üzleti levelezés, és az ezzel kapcsolatos kellemetlenségek enyhítése végett, valamint a tisztázatlan körülmények közt be nem váltott váltók óvatolásának elkerülése céljából az elektromos távírót használták. Mindamellett a Londonban történt több mint 500 váltóóvatolás szemlélteti az általános zűrzavart, amelyet az évszak szokatlan zordsága okozott. Az újságok tele vannak a hóviharok és orkánok okozta szörnyű hajótörésekről szóló hírekkel, amelyeket különösen a keleti partról jelentenek. Noha a legutóbb közölt kereskedelmi, tengerészeti és kincstári kimutatások annak a föllendülésnek a folytatódását mutatják, amellyel az 1853-as év kezdődött, az évszak zordsága, súlyosbítva az elsőrendű szükségleti cikkek, főként a gabona, a szén és a zsír emelkedő áraival, nyomasztóan hat az alsóbb osztályok életkörülményeire. Számos éhhalál-eset fordult elő. Kenyér-zendülések törtek ki az ország nyugati részében, míg északon munkáskizárások folynak.

Időhiány miatt azonban a kereskedelemre és az iparra vonatkozó részletes beszámolót a következő tudósításra kell halasztanunk.

A megírás ideje: 1854 január 14.
A megjelenés helye: „Zuid Afrikaan", 1854 március 6.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás nélkül

Karl Marx

[A hadicselekmények Keleten — Az osztrák és a francia pénzügyek — Konstantinápoly megerősítése]

London, 1854 január 20., péntek.

A legfrissebb posta néhány kiegészítő hírt hozott az Ázsiában legutóbb lejátszódott katonai eseményekről. Úgy látszik, a törököket kényszerítették az orosz-örmény terület teljes kiürítésére; de azoknak a csatározásoknak a kimenetelét, amelyek visszavonulásra indították őket, pontosan még nem ismerjük. Egy török hadtest Ardahanból egyenesen Ahalcihébe hatolt előre, míg egy másik alakulat a délebbi utat választotta, amely Karszból Alexandropolon át (georgiai nevén Gumri) Tifliszbe vezet. Úgy látszik, mindkét csapat összeütközött az oroszokkal. Az orosz beszámolók szerint a törököket mindkét útvonalon megfutamították és mintegy 40 ágyút zsákmányoltak; török részről hivatalos beszámolóink nincsenek, de magántudósítások azzal magyarázzák a visszavonulást, hogy a törököknek téli szállásokba kellett húzódniok.

Mindössze annyi bizonyos, hogy a törökök a St. Nikolaja erőd kivételével kiürítették az orosz területet; hogy az oroszok követték az elvonulókat és hogy előőrsük egészen Karsztól egy mérföldnyire merészkedett, ahol is visszaszorították. Azt is tudjuk, hogy az anatóliai török sereg, amelyet az ázsiai tartományokból, a régi muzulmán barbarizmus fészkéből toboroztak, és amelynek soraiban nagy számban vannak irreguláris csapatok, megbízhatatlan, bár általában bátor és harckedvelő alkalmi katonák, kalandvágyók és portyázók, — hogy ez az anatóliai hadsereg nem is hasonlítható a ruméliai szilárd, fegyelmezett és kiképzett hadsereghez, ahol a parancsnok tudja, napról napra hány és milyen ember van a parancsnoksága alatt, és ahol az önhatalmú kalandok és az egyéni fosztogatások vágyát katonai büntetőtörvények és hadbíróságok féken tartják. Tudjuk, hogy az oroszok, akik az ázsiai hadjárat kezdetén csapatok dolgában nagyon szűken álltak, most megerősödtek az Obrucsev II. altábornagy parancsnoksága alatt álló

16 000 emberrel és egy doni kozák csapattal; tudjuk, hogy a hegylakókat már féken tudják tartani, s hogy a közlekedést biztosítani tudják mind a Kaukázuson keresztül Vlagyikavkaznál, mind a tengeren Odessza és Szevasztopol felé.

Ilyen körülmények között és tekintetbe véve, hogy a török parancsnok, Abdi pasa vagy áruló volt vagy tökfilkó (azóta már visszahívták és letartóztatták Karszban; Ahmed pasa került a helyére), egyáltalán nem kellene csodálkoznunk azon, hogy a törökök alulmaradtak, noha kétségtelen, hogy az orosz hadijelentések rendszerint túloznak. Az „Augsburger Zeitung"-ban[37] olvastuk, hogy „november vége felé Samil elkeseredett kísérletet tett arra, hogy utat törjön dél felé, s így közvetlen összeköttetést teremtsen a törökökkel. Alakulatának erejét 10 000–16 000 emberre becsülték, és most úgy hírlik, hogy a muridokat[38], csapatai színe-javát szétzúzták." Ez a hír azonban még megerősítésre szorul.

Végre napfényre jött az igazság a szinopi eseményeket illetően.[1] Az orosz flotta egyik legjobb három fedélzetű hajóját, a 120 ágyúval felszerelt „Rosztyiszlav"-ot a törökök Szinopnál elsüllyesztették. Ez a tény, amelyet az oroszok már megerősítettek és amelyet eddig elhallgattak azzal az átlátszó ürüggyel, hogy a „Rosztyiszlav" nem az ütközet során süllyedt el, hanem közvetlenül utána – jó kiegyenlítés az elpusztított török hajókért.[29] Ha a törökök egy három fedélzetű hajót valóban elsüllyesztettek, feltételezhető, hogy a többi orosz hajó is tényleg nagyon komoly károkat szenvedett az ütközetben, s a szinopi győzelem végül is talán harcképtelenebbé tette az orosz, mint a török flottát. Mindent egybevetve, a törökök, úgy látszik, a tengeren is török módra harcolnak. Az egyiptomi „Pervaz-Bahri" gőzfregattot, amelyet a „Vlagyimir", egy jóval nagyobb orosz gőzfregatt közel ötórás küzdelem után harcképtelenné tett és elfoglalt, annyira szitává lőtték, hogy alig lehetett Szevasztopolba vinni, s odaérve nyomban elsüllyedt. Mindeddig tehát az oroszok hadizsákmánya a semmivel egyenlő, és valóban, az a körülmény, hogy egy árva hajót sem tudtak Szinopnál zsákmányolni, egyaránt mutatja, milyen makacs volt a török védelem és milyen megrongálódott állapotban lehetett az orosz hajóhad az ütközet után.

Egy jelentés szerint az egyesült francia és angol hajóhad, a török flotta első hadosztályával együttesen, 17 000 törököt szállít Batumiba. Ha a hír igaz, akkor ez van olyan háborús cselekmény, mintha egyenest Szevasztopol ellen intéznének támadást, és a cár nem tehet egyebet, mint hogy azonnal hadat üzen. Közvetlenül mielőtt az egyesült flották kifutottak a Fekete-tengerre, a cár állítólag parancsot adott, hogy összes hadihajóit vonják vissza az Euxinus vizeiről Szevasztopolba. Egy december 24-i odesszai

tudósítás jelenti, hogy „az Azovi-tengeren állomásozó orosz flottilla parancsnoka Szevasztopolba küldte egyik segédtisztjét, hogy megmagyarázza, milyen válságos a flottilla helyzete. Két hadtest, egyenként 12 000 emberrel, állítólag készen állt arra, hogy Szevasztopolba hajózzon, amikor az egyesült flották fenyegető fekete-tengeri behatolásának híre ezt a hadműveletet megbénította."

A legutóbb kapott távirati hírekből kiderül, hogy az oroszok Kalafatnál e hó 13-án, az orosz újév napján, általános támadást akartak indítani a török vonalak ellen. Már előre is toltak mintegy 10 000 embert, akik Csetateában, egy Kalafattól kilenc angol mérfölddel északra fekvő faluban elsáncolták magukat, de minden erejük összpontosításában megakadályozta őket a török tábornok, aki – megelőzve az ellenséget – 15 000 vagy 18 000 emberrel megrohamozta az oroszok sáncait, győztesnek bizonyult az e hó 6, 7, 8, 9 és 10-én lezajlott leggyilkosabb összecsapások sorozatában, és az oroszokat végül is arra kényszerítette, hogy Krajova irányában visszavonuljanak. Az oroszok maguk is bevallják, hogy 1000 halottat és 4000 sebesültet veszítettek. A távirat szerint Anrep tábornok, „az oroszok parancsnoka, valamint Tuinant tábornok súlyosan megsebesültek". Közlik, hogy e hó 10-én a törökök Szelim pasa (a lengyel Zedlinsky) parancsnoksága alatt újra *visszavonultak* Kalafatba. Ennyit mond a távirati hír, ez ideig az egyetlen információs forrás e rendkívül fontos eseményekről. A jelentés, amely egyfelől az oroszoknak Krajovába, másfelől pedig a törököknek Kalafatba való visszavonulásával zárul, azt a gyanút kelti, hogy mindkét részről megint nagy stratégiai hibák történtek. Olyan hír is járja, hogy Omer pasa parancsára egy egész hadtest átkelt a Dunán az Olt és a Zsil között, és ezzel a krajovai orosz hadtest összeköttetéseit veszélyeztette. De hogyan lehetséges, hogy a törökök a Dunán, amely tele van úszó jégtáblákkal, másutt keltek át, nem Kalafatnál, az egyetlen ponton, ahol ilyen eshetőségre előkészületeket tettek?

Azok a vereségek, amelyeket az oroszok Kalafatnál elszenvedtek, politikai szempontból talán súlyosabbak, mint katonai szempontból. Az egyesült hajóhad fekete-tengeri kifutásával párosulva elvágták a cár utolsó lehetőségét is arra, hogy engedjen az alázatos békekérésnek, amelyet a bécsi konferencia futára terjesztett elő Szentpétervárott.[33] Másfelől ezek a vereségek bizonyára azonnal hatást tesznek a szomszédos Szerbiára, ahol erősíteni fogják a nemzeti pártot, s megfélemlítik az orosz pártot, amely mostanában bámulatos arcátlansággal mozgolódott Belgrádban. Annyi bizonyos, hogy Sándor fejedelmet és a szerb nép tömegét nem lehetett rávenni a szultánnal fennálló kapcsolatok megszakítására, noha Szerbiát egyidejűleg

elárasztja az orosz ügynökök tömege, akik mindenféle irányban intrikákat folytatnak: szorgosan kikutatják és felkeresik a száműzött Obrenović családhoz való régebbi ragaszkodásukról ismert helységeket és személyeket; egyesekkel a fiatal Mihály fejedelemről, másokkal Mihály apjáról, az öreg Milošról beszélgetnek, hol reményt ébresztenek bennük, hogy Oroszország támogatásával kiterjeszthetik Szerbia határait, egy új illír királyságot alapíthatnak, amely a jelenleg Törökország és Ausztria uralma alatt élő lakosok közül mindazokat egyesítené, akik a szerb nyelvet beszélik, — hol pedig fenyegetőznek, hogy ellenállás esetén óriási hadseregek benyomulása és teljes leigázás vár rájuk. A Bécsben élő Miloš fejedelem tudvalevőleg Metternich régi pártfogoltja, míg a fia, Mihály nem egyéb, mint oroszbérenc, aki 1842-ben elmenekült Szerbiából, miáltal a fejedelemség megürült. A kalafati orosz vereség egyszersmind megszabadítja Ausztriát attól a félelemtől, hogy az orosz hadsereg megjelenik Belgrád kapuinál és az oroszokkal közös származású és hitű ausztriai alattvalókban felébreszti a saját erejüknek és annak a megalázásnak a tudatát, melyet a németek uralma alatt elszenvednek.

Ausztriát illetően en passant* közölhetem, hogy egy új kölcsön felvételének régóta dédelgetett reményéről most végül lemondtak. Az osztrák államkincstár helyzetére következtetni lehet abból a legutóbbi kétségbeesett intézkedéséből, amellyel a kormány elrendelte papírpénzének 15 %-os leértékelését adófizetés esetén — ez a pénzügyi manőver csak a francia rois faux monnayeurs** csaló leleményességének fortélyaival hasonlítható össze; ezek felértékelték az érmét, amikor fizetniök kellett, és leértékelték, amikor kapniok kellett a pénzt. Ami az osztrák állami költségvetést illeti, a német lapok szerint 1854-re a rendes költségvetés 45 000 000, a rendkívüli pedig 50 000 000 forint deficitet fog mutatni. Valahányszor háborús hírek érkeznek Bécsbe, az emberek tódulnak a bankházakba, hogy a papírpénzt beváltsák ezüstérmére.

Tudott dolog, hogy Franciaország is régóta mesterkedik egy 200 000 000 frankos (8 000 000 £) kölcsön érdekében, de az élelemhiány, a rossz bortermés és a selyemtenyésztés gyönge hozama, a kereskedelmi és ipari pangás, a február végén esedékes fizetésekkel kapcsolatos nagy nyugtalanság, az állampapírok és vasúti részvények hanyatló tendenciája — mindezek a körülmények korántsem könnyítik meg az ilyen ügyletet. Bonapartenak nem is sikerült az új kölcsönre vevőt találni a tőzsdén. Nem maradt

* — mellesleg — *Szerk.*

** — pénzhamisító királyok — *Szerk.*

más kiút, mint az, amelyhez a coup d'état* előestéjén folyamodtak – elküldeni Persignyt a Francia Bankhoz, hogy kicsikarjon tőle 50 000 000 frankot (10 000 000 $-t) és helyette ilyen összegű kincstári kötvényt adjon „biztosítékok" címén. Újév napján ez meg is történt. Az állampapírok 69-re estek, így üdvözölték ezt a pénzügyi államcsínyt. Amint most hivatalosan jelentik, a kormány 200 000 000 vagy 300 000 000 frankos kölcsönt kap a Francia Banktól kincstári kötvények ellenében. Aki nem tud arról, hogy újév napján mi történt a Francia Bank fogadótermében, nehezen fogja megérteni, miként bírták rá a Bankot arra, hogy a tőzsdén elvetett kölcsönügyletet vállalja.

Perzsiát illetően a hírek továbbra is ellentmondóak. Egy jelentés szerint a perzsa hadsereg Erzerum és Bagdad felé menetel; egy másik szerint az orosz cselszövény meghiúsult, mivel a brit követségi ügyvivő, Thompson úr azzal fenyegetőzött, hogy elhagyja Teheránt, továbbá mivel a sah félt, hogy a perzsa nép oroszellenes érzülete rögtön kirobbanna, s mivel érkezett egy afgán követség, amely megfenyegette Perzsiát, hogy abban az esetben, ha szövetséget köt Oroszországgal, az afgánok benyomulnak Perzsia területére.

A „Patrie"-ban[11] közölt magántudósítás szerint a díván[36] elhatározta, hogy Konstantinápolyt a szárazföldi oldalon megerősíti. Egy európai és ottomán tisztekből álló vegyes bizottság állítólag már hozzá is fogott az előkészítő helyszíni szemléhez. Konstantinápoly megerősítése az orosz–török hadviselés jellegét teljesen megváltoztatná és a legsúlyosabb csapásnak bizonyulna, amelyet a bizánci császárok önjelölt utódjának örökös álmaira valaha is mértek.

A német sajtó cáfolja azt a hírt, mely szerint Ausztria gróf Schlick tábornok parancsnoksága alatt egy corps d'armée-t** von össze a Bánátban.

A berlini „Korrespondenz" közli, hogy a hatóságok általános utasításokat kaptak, legyenek készenlétben a Landwehr[39] mozgósítása esetére.

Szentpétervár kezdeményező lépéseket tett a koppenhágai kormánynál Bornholm sziget átadása ügyében. Mint a „Daily News"[18] joggal írja, „Bornholm a Balti-tenger Máltája vagy Gibraltárja lehetne. Egynapi hajóútra van a Sundtól és Koppenhágától, s természettől fogva a Balti-tenger torkában fekszik".

Abban az üzenetben, amelyet Lord Redcliffe Szevasztopol kormányzójához küldött, és amelyben az egyesített hajóraj fekete-tengeri megjele-

* – államcsíny – *Szerk.*

** – hadtestet – *Szerk.*

néséről értesíti, a hadmozdulat egyetlen céljaként „az *ottomán területnek* mindenféle agressziótól vagy ellenséges cselekedettől való megvédése" szerepel, míg az *ottomán lobogó* megvédéséről *nem történik említés.*

Minthogy a Párizsból, Bécsből, Berlinből, Konstantinápolyból és Szentpétervárról kapott összes jelentések háborús kilátásokat jeleznek, a Csatorna mindkét oldalán minden értékpapír-piacon estek az árak.

A megírás ideje: 1854 január 20.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 február 8. (3997.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: K a r l M a r x

[Friedrich Engels]

Az utolsó csata Európában

Londoni levelezőink tudósításai és az európai újságok közleményei végre lehetővé teszik számunkra, hogy egész jelentőségében értékeljük azt a hosszan tartó küzdelmet, amely a törökök és az oroszok között lefolyt, és amelynek színtere Csetatea volt, egy kis falu kilenc mérföldre Kalafattól északra. Ama tény mellett, hogy a szóbanforgó véres ütközetek sorozatát nagy bátorság jellemezte, és hogy a törökök kerültek ki győztesen, a legfeltűnőbb a dologban az, hogy ami az oroszok kiűzését illeti a Havasalföldről, a harc gyakorlati eredményt nem hozott. Ez a törököknek abból a hibájából ered, amelyre már több alkalommal felhívtuk olvasóink figyelmét. Arra célzunk, hogy külön sereget küldtek Kalafatba a Szerbiába vezető út elzárása céljából, holott ha egy erős és összpontosított haderő van jelen Ruszcsuk és Hirsova közelében, ezzel lehetett volna a legbiztosabban megakadályozni az oroszok betörését Szerbiába. Egy ilyen haderő veszélyeztette volna bármely nyugat felé menetelő orosz sereg összeköttetéseit, mialatt Oltenicánál vagy valahol a közelben egy olymódon megerősített híd vagy hídfő, mint a kalafati, támaszpontul szolgálhatott volna a Duna bal oldalán. De még enélkül is, az oroszok nem kelhettek át a Duna felső szakaszán és nem vonulhattak be Szerbiába, ha csak nem akartak volna a törököknek lehetőséget nyújtani arra, hogy átkeljenek a Duna alsó szakaszán és Bukarest felé meneteljenek. Természetesen, amikor ezt mondjuk, számolunk a felek tényleges erőviszonyaival, és abból indulunk ki, hogy a ruméliai török sereg számbelileg határozottan fölényben van a havasalföldi orosz sereggel szemben.

Nos, a tény az, hogy a törökök olyképpen éltek a fölényükkel, hogy az semmivé vált és végül is vereségükre vezetett. Nem összpontosították erőiket a Duna alsó szakaszán, hanem megosztották őket. Míg 30 000–35 000 ember elfoglalta Vidint és Kalafatot, addig a hadsereg többi része a Duna középső és alsó szakaszán maradt. Egy körívet foglalnak el, az oroszok pedig ennek a körívnek a húrját szállták meg. Így az utóbbiaknak rövi-

debb utat kell megtenniök avégből, hogy egy adott ponton összpontosítsák minden csapatukat. Sőt mi több, az oroszok rövidebb útjai sík vidéken vannak, a törökök hosszabb útjai viszont dombokat szelnek át és sok hegyi patakot kereszteznek. A törökök hadállása tehát olyan előnytelen, amilyen csak lehet, és mégis ezt foglalták el, hogy eleget tegyenek a régi előítéletnek, mely szerint nincs jobb módja annak, hogy az ellenség útját eltorlaszolják, mint ha keresztben állnak rajta.

Omer pasa már december 20-án tudta Sumlánál, hogy az oroszok január 13-ra általános támadást készítenek elő Kalafat ellen. Huszonkét napja volt; de a török sereg többi állomáshelyét tekintve Kalafat helyzete olyan, hogy semmiféle erősítést nem kaphatott, kivéve némi tartalékot Szófiából. Másrészt az a körülmény, hogy az oroszok, jóllehet nem kaptak semmilyen jelentős erősítést hazulról – Osten-Sacken mindenütt jelenlevő hadteste január 3-án még nem volt Bukarestben –, olyan messze nyugatra merészkedhettek a csapatösszevonással, azt mutatja, hogy vagy az időjárás és a Duna állása miatt a törökök nem kelhettek át lejjebb a folyón, vagy más okai voltak Gorcsakovnak, hogy ezen a szakaszon a törökök tétlenségét biztosra vegye. A Kalafatnál állomásozó törökök parancsot kaptak, hogy támadják meg az oroszokat még mialatt azok csapatösszevonási műveleteikkel vannak elfoglalva. Ennek legjobb módja az oltenicai kísérlet megismétlése lett volna.[40] Miért nem tették ezt meg? Kalafatnál áll a híd, a tél és a jégzajlás ellenére, és lejjebb nem volt olyan pont, ahol hasonló hidat és hídfőt létesíthettek volna. Vagy talán Omer pasa parancsot kapott, hogy a folyó jobb partján maradjon? A törökök eljárásában olyan sok az ellentmondás, a bátor és okos intézkedéseket olyan rendszeresen követik a legnyilvánvalóbb mulasztások és vétkes baklövések, hogy diplomáciai mesterkedést kell sejtenünk a háttérben. Mindenesetre, Gorcsakov egy lépést sem mozdult volna Kalafat felé, ha nem lett volna bizonyos benne, hogy a törökök az oltenicai hadmozdulatot nem fogják megismételni.

Összesen mintegy 30 000 oroszt küldhettek Kalafat ellen, kevesebb haderővel ugyanis aligha merték volna megtámadni a megerősített hadállást, amelyet 10 000 főnyi helyőrség védelmezett, s ahol még további legalább 10 000 ember állomásozott tartalék vagy kitörés céljára. A Havasalföldön tartózkodó aktív orosz seregnek legalább a felét oda összpontosították. Hol és hogyan tudott volna a hosszú vonalon szétszórt másik fele az Oltenicánál, Szilisztriánál vagy Hirsovánál átkelő török erőnek ellenállni? Ha pedig az összeköttetést Vidin és Kalafat között zökkenőmentesen fenntarthatták, akkor más pontokon is volt az átkelésre lehetőség. Ilymódon az oroszok – mivel olyan kőrív húrján foglaltak állásokat, amelynek a törökök

a kerületén helyezkedtek el – fölényben levő haderőt vethettek Csetateánál harcba, míg a törökök nem tudták megerősíteni csapataikat Kalafatnál, noha már jóval hamarabb tudtak a tervezett támadásról. A törökök megfosztva ennek az elterelő hadmozdulatnak a lehetőségétől, amely az egész csatát megakadályozhatta volna, és ugyancsak megfosztva az utánpótlás lehetőségétől, bátorságukra és arra a reményre voltak utalva, hogy az ellenséget – mielőtt az összpontosulna – részenként elvágják. De még ez a reményük is csekély volt, mert Kalafattól nagyon nem távolodhattak, és minden gyengébb erejű ellenséges alakulat vissza tudott vonulni hadműveleteik köréből. Így harcoltak öt napon át, általában sikerrel, de végül is újra vissza kellett vonulniok a Kalafat körüli falvakban levő sáncaikba, mert az orosz haderők – miután újabb erősítéseket kaptak – határozottan fölényben voltak velük szemben. Az eredmény az, hogy a Kalafat elleni orosz támadás minden valószínűség szerint elhárult vagy elhalasztották, és hogy a törökök megmutatták, milyen jól tudnak küzdeni a nyílt mezőn, nem kevésbé, mint sáncok és árkok mögött. Az összecsapások véres lefolyására következtethetünk egy bukaresti tudósítás tartalmából, amely szerint az ütközetekben egy teljes orosz lövészezred megsemmisült és egy ulánus ezredből csak 465 fő maradt életben.

Oltenicánál a törökök elsáncolt állásait támadták meg az oroszok; Csetateánál pedig az oroszokat támadták meg elsáncolt állásaikban a törökök. Mindkét esetben a törökök győztek, anélkül azonban, hogy győzelmük tényleges eredményekkel járt volna. Az oltenicai csata éppen akkor zajlott le, amikor a fegyverszünet proklamációja útban volt Konstantinápolyból a Dunához. És a csetateai csata különös módon egybeesik azzal a hírrel, hogy a díván[36] elfogadta a legutóbbi békeindítványt, amelyet nyugati szövetségesei írtak elő neki.[41] Az egyik esetben a diplomáciai mesterkedéseket semmisíti meg a fegyverek csörgése, a másik esetben viszont a háború véres munkáját hiúsítja meg ugyanekkor a diplomácia titkos hatóereje.

The Last Battle in Europe

A megírás ideje: 1854 január 19.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 február 8. (3997.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

Karl Marx

[A cár nézetei – Albert herceg]

London, 1854 január 24., kedd.

Az orosz haderőnek azok a kísérletei, hogy az egész hadműveleti vonalon – Macsinnál, Gyurgyevónál és Kalafatnál – egyszerre keljen át a Dunán, inkább felderítő hadmozdulatoknak tekintendők, mint komoly támadásoknak, amelyekre Gorcsakov tábornok a most rendelkezésére álló erőkkel aligha vállalkozhat.

Disraeli szócsövének, a „Press"-nek[19] múlt szombati száma rövid hírt közölt egy beszélgetésről, amely a minap Gatcsinában a cár és egy „disztingvált" angol között folyt le. Úgyszólván az egész londoni napisajtó megismételte ezt a közleményt, amely az orosz diplomácia ismert és elkoptatott közhelyein kívül néhány érdekes megállapítást tartalmaz. A cár „határozottan állította, hogy Mensikov ultimátumát[42] Londonban nem ellenezték, s hogy az angol kormány, *miután úgy értesült, hogy a porta az ultimátumot valószínűleg elfogadja*, ezt kielégítő rendezésnek ismerte el". Mindez csak azt bizonyítaná, hogy Brunnow báró a szegény John Russellt a Fényes Porta „valószínű" szándékaira nézve hamisan informálta, s hogy semmi esetre sem a koalíciós kormány hibás abban, hogy a porta megtagadta a Mensikov-ultimátum azonnali elfogadását. A cár a továbbiakban tájékoztatja a „disztingvált személyiséget" arról, hogy „amikor a szinopi győzelem[1] híre megérkezett, Castelbajac tábornok (a francia követ) levelet küldött neki, amely körülbelül így kezdődött: »Engedje meg Császári Felség, hogy mint keresztény és mint katona gratuláljak Felséged flottájának dicsőséges győzelméhez.«" Hadd jegyezzem meg, hogy Castelbajac tábornok, aki régi legitimista és La Rochejaquelein rokona, tábornoki rangját nem harctéri szolgálataiért, hanem az udvar előszobáiban végzett kevésbé veszélyes szolgálataiért és fennkölt királypárti elveinek buzgó hangoztatásáért nyerte el. Bonaparte, noha tisztában volt azzal, hogy Castelbajac inkább konspirálni fog a cárral a Bourbonok restaurálása ügyében,

semmint hogy névleges ura érdekeinek előmozdításán fáradozzon, mégis kinevezte őt követnek a szentpétervári udvarhoz, mert így akart a cár személyes kívánságainak föltétlen tiszteletéről tanúbizonyságot tenni. Ez a Castelbajac tehát a megfelelő ember ahhoz, hogy „mint katona és mint keresztény" gratuláljon a cárnak az eredménytelen szinopi mészárláshoz. „Nem hiszem", mondta állítólag a cár, „hogy Anglia, a *polgári* parlamentjével, dicsőségesen tudna háborút viselni." Kétségtelen, hogy a cár ismeri az ő Cobdenjait és Brightjait, s az európai középosztály hitvány és alantas szellemét értékének megfelelően becsüli. Végtére a cárnak teljesen igaza van, amikor kijelenti, hogy egyrészt nem készült fel a háborúra – hiszen tökéletesen meg volt győződve arról, hogy mindazt, amit el akar érni, elérheti puszta fenyegetéssel –, és hogy másrészt, ha háború következnék be, az a „tehetetlenek háborúja" lenne, akik buzgó erőfeszítéseikkel, hogy a háborút megakadályozzák, elkerülhetetlenné tennék és végül is azért sodródnának bele, hogy baklövéseiket palástolják és pozícióikat mentsék.

„A közvélemény félig-meddig kész feláldozni Albert herceget a szóbeszéd oltárán. A suttogás, amelyet kezdetben pártcélok szolgálatában indítottak el, harsogássá nőtt, és egy sejtelmes célzás tengernyi pozitív koholmánnyá dagadt. Hogy mindazok, akik a királynő őfelségétől kihallgatást kérnek, Albert herceget ott találják, olyan tény, amely az angol közvéleménynek inkább rokonszenvét és becsülését nyerte el; később azonban már úgy hírlett, hogy a herceg a királynőnek a minisztereivel folytatott tanácskozásain is részt vesz; azután meg, hogy a minisztereket figyelmeztették jelenlétére, s hogy ezek, jóllehet kelletlenül tárgyaltak hivatalosan egy harmadik személy előtt, mégis kénytelenek voltak ezt megtenni, sőt kénytelenek voltak véleményüket a herceg előtt védelmezni; hogy a herceg ténylegesen beavatkozott az uralkodójuknak szóló tanácsadásaikba; hogy nemcsak a királynő nézeteit befolyásolja, hanem, mivel idegen udvarokkal szabadon tarthatott fenn kapcsolatot, ellenőrizetlen hírközvetítő is lett a királynő Titkos Tanácsa és külföldi hatalmasságok kabinetjei, esetleg Anglia ellenségei között – azaz röviden, hogy Albert herceg elárulta királynőjét, hogy felségsértéssel vádolták, és végül, hogy felségsértés vádjával őrizetbe vették és a Towerba szállították. Ezt a történetet egy-két nappal ezelőtt Angliában nemcsak úton-útfélen terjesztették, hanem egyesek el is hitték."

A fönti passzust a „Spectator"-ból[43] idézem, hogy megmutassam olvasóiknak, hogyan tett a közvélemény a palmerstoni sajtó indíttatására egy szegény ostoba fiatalembert felelős miniszterek bűnbakjává. Albert herceg

a kontinens önkényuralmi és zsarnoki kormányainak legtöbbjével rokonságban álló német herceg.[44] Miután Nagy-Britanniában a királynő férjének rangjára emelték, idejét részben disznóhizlalásnak, a hadsereg részére szánt nevetséges fejfödők kitalálásának, furcsán átlátszó és kényelmetlen minta-lakóházak tervezésének, a Hyde Parkban rendezett kiállításnak és működedvelő katonáskodásnak szentelte. Szeretetreméltónak és ártalmatlannak, szellemileg az emberi lények nagy átlaga alatt állónak, termékeny apának és alkalmazkodó férjnek tartották. Újabban azonban szánt szándékkal a legbefolyásosabb férfiúvá és az Egyesült Királyság legveszedelmesebb alakjává nagyították, aki állítólag Oroszország titkos parancsai szerint irányítja az egész államgépezetet. Így hát alig lehet kétséges, hogy a herceg közvetlen befolyást gyakorol az udvar ügyeire, és természetesen a zsarnokság érdekében. A herceg csak hercegi szerepet játszhat, és csak nem akad olyan együgyű, aki feltételezze, hogy ezt nem teszi? De nem kell olvasóiknak magyaráznom, milyen teljes tehetetlenségre szorította le magát a brit királyságot a brit oligarchia, olyannyira, hogy például IV. Vilmos királyt, aki Oroszország határozott ellensége volt, külügyminisztere* – a whig[45] oligarchia tagja – arra kényszerítette, hogy Törökország ellenségeként cselekedjék. Micsoda oktalanság tehát feltételezni, hogy Albert herceg akár egy jottányit is keresztülvihet a kormány ellenére, kivéve ha apró udvari ügyekről, hitvány rendjelről vagy talmi csillagról van szó! Abszolutisztikus penchant-jait** arra használják fel, hogy a nép szemébe port hintve elfedjék a felelős miniszterek cselszövéseit és árulásait. Ha ez a felháborodás és támadás egyáltalán jelent valamit, akkor a királyi intézmények megtámadását jelenti. Ha nem volna királynő, nem lenne herceg – ha nem volna trón, nem lennének udvari befolyások. A hercegek elvesztenék hatalmukat, ha nem lennének trónok, amelyek őket támogatják és amelyekre ők támaszkodhatnak. Ám figyeljék meg! azok az újságok, amelyek „rettenetes merészségükben" a legmesszebb mennek, azok, amelyek a leghangosabban kiabálnak és Albert hercegből egyfajta politikai tőkét próbálnak kovácsolni, a legbuzgóbbak a trón iránti hűségük bizonygatásában és a királynő émelyítő tömjénezésében. Ami a tory lapokat illeti, az ő részükről az ilyen állítás magától értetődő. Ami a radikális „Morning Advertiser"-t[46] illeti, ez ugyanaz az újság, amely Bonaparte államcsínyjét üdvözölte, és legutóbb egy ír újságot támadott, amiért az a királynőt Dublinbe tett látogatása alkalmával megróni merészelte, ugyanaz az újság,

* Palmerston. – *Szerk.*
** – hajlamait – *Szerk.*

amely a francia forradalmároknak szemére veti, hogy republikánusoknak vallják magukat, és amelyik Lord Palmerstont továbbra is Anglia üdvözítőjének minősíti. Az egész csak egy palmerstoni trükk. Palmerston népszerűtlen lett, amikor kiderült, hogy oroszbarát és hogy ellenzi az új Reform Billt.[47] Ez utóbbi tény miatt lepattogzott avas mázának liberális aranyozása. Mindazonáltal népszerűségre vágyik, hogy miniszterelnök, vagy legalábbis külügyminiszter lehessen. Micsoda pompás alkalom, hogy ismét liberálisnak tüntesse fel magát és Brutus szerepét játssza, akit titkos udvari befolyások üldöznek. A királynő férjét támadni – milyen tetszetős ez a népnek. Ő lesz a század legnépszerűbb államférfia. Micsoda pompás alkalom, hogy jelenlegi kollégáira rágalmakat szórjon, hogy Albert herceg eszközeinek bélyegezze őket, és az udvart meggyőzze, hogy Palmerstont önnön feltételei alapján kell elfogadnia. A toryk természetesen csatlakoznak a kiáltozáshoz, mert a templom és a korona nem sokat ér nekik a fontokhoz és a földbirtokokhoz képest, ezeket pedig a gyapot-lordok most gyors ütemben elveszik tőlük. És ha a toryk az „alkotmány" és a „szabadság" nevében kiássák a csatabárdot egy herceg ellen, melyik felvilágosult liberális nem borulna imádattal a lábuk elé!

A Manchesteri Kereskedelmi Egyesület évi közgyűlésén Aspinall Turner elnök a sztrájkokkal és munkáskizárásokkal foglalkozott, s a munkások általános nyugtalanságáról helyesen azt mondta, hogy „polgárháború folyik a munkáltatók és a munkások között Lancashire-ben". Ezzel kapcsolatban kijelentette, hogy „miként Manchester a királyi önkényt és az arisztokrata önkényt megdöntötte, éppúgy a demokrácia önkényét is meg fogja dönteni".

„Most aztán", kiált fel a „Press", megkaptuk a „Manchester-iskola[48] politikájának önkéntelen vallomását. Angliában a Korona mindenek fölött való – tehát csökkentsd a királyi hatalmat. Az arisztokrácia utunkban áll – söpörd hát félre. A munkások nyugtalankodnak – tipord le őket."

A megírás ideje: 1854 január 24.
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 február 11. (4000.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás: Karl Marx

Karl Marx és Friedrich Engels

[Konstantinápoly megerősítése — A dán semlegesség — A brit parlament összetétele — Rossz termés Európában]

London, 1854 január 27., péntek.

Konstantinápoly megerősítése, mint múltkori tudósításomban* megállapítottam, a legfontosabb lépés lenne, amelyet a törökök tehetnek. Ha egyszer Konstantinápolyt megerősítették, s a Boszporusz és a Dardanellák erődítményeit is kellően megszilárdították, akkor Törökországnak, vagy bármely hatalomnak, amely ezt a fővárost birtokolja, függetlenségéhez nincs szüksége idegen szavatosságra. Nincs még egy város, amely könnyebben megerősíthető, mint Konstantinápoly. A háromszögnek csak egyetlen oldala — a szárazföld felőli — igényel összefüggő erődfalat; a második — a Márvány-tenger felől — és a harmadik oldal — az Aranyszarv felől — nem kíván erődítéseket. Egy előretolt erődítményvonal — megfelelő távolságra az erődövezettől és kelet felé úgy folytatva, hogy védje Perát, Galatát és az Aranyszarv északkeleti partját — megerősítené az erődövezetet és egyúttal az ellenséget is megakadályozná abban, hogy az erődövezetet megkerülve ostromállásokat építsen ki a várost Pera és Galata felől uraló dombokon.

Az ilyen erőd úgyszólván bevehetetlen lenne. A közlekedését nem lehetne elvágni, hacsak a Dardanellákat és a Boszporuszt át nem törik, ha pedig ez megtörténne, a város amúgy is azonnal elesne. De két ilyen keskeny átjáró könnyen megerősíthető olyan szilárdan, hogy semmilyen ellenséges flotta sem tud rajta áthaladni. Szárazföldi oldalról jövő orosz sereg csak veszélyes tengeri úton állhatna összeköttetésben Szevasztopollal és Odesszával, s aligha tarthatna ki annyi ideig, amennyi a város bevételéhez szükséges, míg folytonos számbeli veszteségei folytán vereségeket szenvedne a városi helyőrségtől és az Ázsiából érkező tartalékoktól.

---

* *V. ö. 33. old. — Szerk.*

Dánia semlegességi nyilatkozatára[49] Oroszország válasza e hó 20-án érkezett Koppenhágába. Oroszország állítólag nem hajlandó beleegyezni a semlegességbe, és felhívja Dániát, hogy álljon vagy az egyik vagy a másik oldalra. Hír szerint Franciaország, Anglia és Oroszország követei e bejelentés után azonnal megbeszélést tartottak a dán miniszterekkel. Most arról értesültem igen megbízható forrásból, bár az információ hitelességéért természetesen nem kezeskedhetem, hogy a tiltakozás a szentpétervári kabinet részéről csak színlelés, s az a célja, hogy a többi hatalmakat minél gyorsabban rávegyék a dán semlegességi javaslat feltételeinek hivatalos elismerésére. Azt állítják, hogy legutóbb tárgyalások folytak egyfelől Dánia, másfelől Franciaország és Anglia között arra nézve, hogy háború esetén Anglia foglalja el hadihajóival a Sundot, Franciaország pedig egy hadtesttel Schleswig hercegséget. Oroszország, hogy keresztülhúzza ezt a kombinációt, amelyet Nesselrodéval Ørstedt miniszter közölt, állítólag sugalmazta a koppenhágai kormánynak, hogy tegyen semlegességi nyilatkozatot, amelyet most színleg ellenez, s amely, ha Franciaország és Anglia csatlakoznak hozzá, nemcsak felborítja e két ország eredeti tervét, hanem – mivel semleges hajókban szállított áruk mentesülnek a háborús törvények alól – az orosz áru exportját is biztosítja a Balti-tengeren keresztül.

Az ellen, hogy Oldenburg egyik északi-tengeri kikötőjét Poroszország megvásárolja, a cár bona fide* **tiltakozott, bármennyire** meglepődtek is állítólag a berliniek Tímur-Tamerlán **utódja mindenütt** jelentkező tolakodásának ez **újabb** tünetén.

A nagy „manchesteri **reform-gyűlés**" lezajlott, és „nem volt egyéb nagy szemfényvesztésnél", mint az „Englishman" c. újság találóan megjegyzi. Az Aberdeen-politika dicsőítése, Törökország sértegetése, Oroszország felmagasztalása, a külföldi államok közötti ügyekbe való mindenfajta beavatkozás elvetése – ennek a pár közhelynek, amely a külpolitikát illetően a Manchester-iskola[48] rendszeresen ismétlődő repertoárját alkotja, kerítettek ismét nagy feneket Cobden, Bright és a többi urak, a nép e „szerény és egyszerű fiai", akik azt szeretnék, ha a „Horse Guards"-ban[50] a „béke embere" lenne és a felsőházat kiürítenék, hogy eladhassák az angol nemzetet és az összes többi nemzeteket lekonkurrálhassák.

Cobden beszéde csupán megismétlése, méghozzá gyönge megismétlése volt a parlament záróülésén elmondott beszédének. Az egyetlen fényűzés, amelyet újdonságban megengedett magának, két érvelésből állott – az egyik Franciaország, a másik Amerika ellen irányult. Elég gyanús, hogy

* – jóhiszeműen, komolyan – *Szerk.*

ugyanaz az ember, aki annak idején, amikor a decembristák[51] hőstettei Angliában felháborodást keltettek, olyan kiemelkedő szerepet játszott a Franciaországgal való szövetség létrehozásában, most azon fáradozik, hogy semmivé tegye saját művét: acsarkodik ez ellen a szövetség ellen, „meggondolatlannak" és „időszerűtlennek" bélyegzi. Ami Amerikát illeti, Cobden úr kijelenti, hogy az amerikai gyáripar és kereskedelem növekedése, nem pedig Oroszország háborús politikája az, amely Anglia kereskedelmi és nemzeti felvirágzásának nagyságát veszélyezteti. Hogyan fér ez össze hivatásszerű szabadkereskedelmi frázisaival, amelyek szerint az egyik nép kereskedelmi virágzása valamennyi többi nép kereskedelmének és iparának a *növekedésétől* függ, és amelyek két ipari ország közötti mindennemű veszélyes vetélkedésnek a gondolatát is mint a védővámos „kuruzslók" téveszméjét vetik el? Hogyan fér ez össze azzal, hogy „Anglia, gépezetének varázsa révén, örökre egyesített a béke kötelékeivel két távoli féltekét, amikor Európát és Amerikát *teljesen és megbonthatatlanul függővé tette egymástól*"? Ez nem az első eset, hogy Cobden úr azon buzgólkodik, hogy az angol népet az Amerikai Egyesült Államok ellen fordítsa, s gyanakvását és gyűlölségét ilymódon Oroszországról elterelje. 1836-ban, amikor egy orosz hadihajó a cserkesz parton elkobzott egy angol hajót, s ez az eset, valamint a szentpétervári kormánynak a dunai hajózásra vonatkozó kincstári rendelkezései[52] és a „Portfolió"-ban[53] közölt leleplezések feldühítették az angol népet és főképp a kereskedő osztályokat Oroszország ellen, – Cobden úr, aki azokban az időkben még „újonc volt az irodalmi életben és gyakorlatlan a nyilvánosság előtti beszédben",[54] egy kis névtelen röpiratot tett közzé ezzel a címmel: „Russia: A Cure for Russophobia. By a Manchester Manufacturer."* Ez a röpirat azt bizonygatja, hogy „húsz év sem telik bele és ez az érzés" (vagyis az amerikai felvirágzás növekedésétől, nem pedig az orosz terjeszkedéstől való félelem) „lesz úrrá Anglia népén, s ezt a *véleményt az ország kormánya is kénytelen lesz osztani*". Ugyanebben a röpiratban Cobden kinyilatkoztatta, hogy a „különféle okokat vizsgálva, melyekre azok, akik ezt a kérdést tárgyalják, az orosz nemzettel szembeni ellenséges magatartásukat alapítják, végtelen csodálkozással és igaz, mély meggyőződéssel fedeztük fel, hogy az *arisztokrata* uralom egy évszázada Angliában az összes osztályokat vezetőik dölyfös és pökhendi szellemével itatta át" (a jámbor lelkű Oroszországgal szemben) . . . „Ha a szentpétervári kormányt áthelyeznék a Boszporusz partjaira, nem telne bele 20 év, s

* – „Oroszország: Kúra az Oroszországtól való rettegés gyógyítására. Írta egy manchesteri gyáros." – *Szerk.*

fényes és gazdag európai város nőne ki a földből a kunyhók helyébe, amelyek most Törökország fővárosát alkotják; pompás épületek emelkednének, tudományos társaságok virágoznának és a művészetek föllendülnének. Ha Oroszország kormánya valóban ilyen hatalomra jutna, megszüntetné a kard háborúit, és a vadon ellen kezdene csatázni: vasútakat és hidakat építene, elősegítené a tőkefelhalmozást, *a városok fejlesztését, a civilizáció és a szabadság növelését* ... A rabszolgaság, amely bemocskolja Konstantinápolyt, nyomban eltűnne, s kereskedelem, valamint életet és vagyont védő törvények" (amire most Moldva és a Havasalföld például szolgál) „lépnének a helyébe."

Oroszország civilizációjának és következésképp Törökország eltulajdonításához való jogának bizonyításául Cobden úr elmondta csodálkozó olvasóinak, hogy az az orosz kereskedő, akinek 10–15 000 rubel vagyona van, nemcsak hogy részt vesz a külkereskedelemben, hanem „*a testi fenyítéstől is mentes, és joga van kétfogatú hintón kocsikázni*". Csodálkozhatunk-e ezekután az orosz császár múltkoriban nyilvánított azon nézetén, hogy „Anglia, a polgári parlamentjével, nem tudna dicsőségesen háborút viselni"? Annyira meg volt győződve Cobden úr 1836-ban azoknak „a közíróknak és szónokoknak a rosszaságáról", akik a minden oroszok cárjában hibát mertek találni, hogy röpiratát a következő kérdéssel zárta: „És kik és mik ezek az írók és szónokok? Meddig tűrjük, hogy politikai kuruzslók a büntetéstől való félelem nélkül egy egész nemzet érzületét feltüzeljék és gondolkodását megzavarják?" Feltételezzük, hogy azok a „közírók és szónokok", akiknek 10–15 000 rubel vagyonuk van és akik kétfogatú hintón kocsikázhatnak, legalább a „testi *fenyítéstől*" mentesítve vannak. Cobden úr oroszbarát mániáját mostanáig egyesek azok közé a számtalan rögeszméi közé sorolták, amelyekkel házalni szokott, mások pedig békedoktrínája szükségszerű származékának tekintették. De nemrégiben valaki*, aki jogosan mondja magáról, hogy ő volt a néhai Gabonatörvény-ellenes Liga[55] „tollforgató lova vagy ha úgy tetszik szamara", arról tájékoztatta a közönséget, hogy Cobden úr 1834–35-ben, mielőtt az első röpiratát írta, „Oroszországban járt saját kereskedelmi ügyleteiben, és utazása eredményes volt", s hogy „1836-ban szíve és pamutvászna egyaránt Oroszországhoz húzta"; tehát hogy haragja az „angol közírók, szónokok, szerzők és kritikusok" ellen onnan származik, hogy ezek az ő új vevőjét, az oroszországi Miklóst bírálgatták.

Minthogy az alsóház néhány napon belül újra összeül, helyesnek tartjuk összevontan megadni az angol képviselői statisztikát:

* A. Somerville. – *Szerk.*

	Mandátum	A tényleges képviseleti százalék
A peerek* rokonsága	103	17,0
Ír peerek	6	
Vidéki nemesek	266	41,3
Írók és tudósok	20	3,0
Hadsereg és flotta	30	4,6
Kereskedelmi és pénzvilág	109	17,1
Jogászok	107	17,0
A munkásérdekek képviseletében	senki	–
Betöltött összes mandátum	641	

Az alsóházi *ír peerek*[56]: Viscount** Palmerston, Tiverton képviselője; Viscount Barrington, Berkshire képviselője; Earl*** Annesley, Grimsy képviselője; Viscount Monck, Portsmouth képviselője; Viscount Galway, Retford képviselője; és Lord Hotham, Yorkshire keleti részének képviselője. Írók és tudósok: Benjamin Disraeli, Buckinghamshire képviselője; Thomas Macaulay, a történész, Edinburgh képviselője; MacGregor, a kereskedelmi statisztikus, Glasgow képviselője; William Stirling, az „Annals of the Artists of Spain" stb. szerzője, Perthshire képviselője; Wm. Gladstone, a „State in its Relations with the Church" és más művek szerzője, az oxfordi egyetem képviselője; Dr. Austin H. Layard, a „Nineveh and its Remains" stb. szerzője, Aylesbury képviselője; James Wilson, az „Economist"[57] szerkesztője, Westbury képviselője; Sir William Molesworth, Hobbes műveinek stb. közrebocsátója, Southwark képviselője; Sir E. L. Bulwer Lytton, költő, drámaíró és regényíró, Hertfordshire képviselője; William Johnson Fox, a Gabonatörvény-ellenes Ligának dolgozó író, Oldham képviselője; W. A. Mackinnon, a (nagyon silány) „History of Civilisation" stb. szerzője, Rye képviselője; R. Monckton Milnes, a „Memorials of Travel" stb. szerzője, és Benjamin Oliveira, a „Tour in the East" szerzője, mindketten Pontefract képviselői; Edward Miall, különböző teológiai és politikai művek szerzője, Rochdale képviselője; William Mure, a „History of Grecian Literature" szerzője, a skóciai

* – főrendek – *Szerk.*

** – vikomt; a báró és a gróf közötti rang – *Szerk.*

*** – gróf – *Szerk.*

Renfrewshire képviselője; W. P. Urquhart, a „Life of Francisco Sforza" szerzője, az írországi Westmeath grófság képviselője; Robert Stephenson, a hírneves vasúti mérnök, Whitby képviselője; William Michell orvos, Bodmin képviselője; John Brady sebész, Leitrim képviselője. Nem merem eldönteni, vajon Lord John Russell nyugodtan az írók közé sorolható-e.

Van legalább 100 olyan mandátum, amelynek képviselőit névleg a választókerületek választják meg, de valójában hercegek, grófok, márkik, ladyk és más személyek nevezik ki, akik helyi befolyásukból politikai tőkét kovácsolnak. Westminster márki például a 2524 választót számláló Chester város két mandátumával rendelkezik; Norfolk hercege egy mandátummal Arundelt képviseli; Sutherland hercege két mandátummal Newcastle-under-Lyme-ot; Lansdowne márki egy mandátummal Calne-t; Earl Fitzwilliam két mandátummal Maltont; Richmond hercege két mandátummal Chichestert; Miss Pierse egy mandátummal Northallertont stb.

Néhány példa megmutatja azt az aránytalanságot, amely a választók száma és a képviselőknek a választókerület egész lakosságához viszonyított száma között fennáll:

Berkshire egész lakosságának lélekszáma 170 065, a választók száma pedig 7980. Kilenc képviselőt választanak az alsóházba, míg Leicestershire, 230 308 főnyi lakossággal és 13 081 választóval, csupán hat mandátum fölött rendelkezik; Lincolnshire, 407 222 főnyi lakossággal és 24 782 választóval, tizenhárom mandátum fölött rendelkezik az alsóházban, míg Middlesex 1 886 576 főnyi lakosságával és 113 490 választójával csak tizennégy képviselőt választ; Lancashire, bár lakosságának lélekszáma 2 031 236, csak 81 786 választóból álló választótestülettel és csak huszonhat mandátummal rendelkezik az alsóházban, míg Buckinghamshire, 163 723 főnyi lakossággal és 8125 választóval, tizenegy képviselőt választ; Sussex, 336 844 főnyi lakossággal és 18 054 választóval, tizennyolc képviselőt választ, míg Staffordshire 608 716 főnyi lakosságára és 29 607 választójára csak tizenhét mandátum jut.

A választók aránya a lakossághoz a következő:

Angliában egy grófsági [county*] választó 20,7 személyt képvisel a grófság lakosságából.

Walesben egy grófsági választó 20 személyt képvisel a grófság lakosságából.

Skóciában egy grófsági választó 34,4 személyt képvisel a grófság lakosságából.

* – megye; vidéki, falusi választókerület – *Szerk.*

Angliában a városi választókerületekben egy választó 18,0 személyt képvisel a kerület lakosságából.

Walesben egy városi választó 24,4 személyt képvisel a kerület lakosságából.

Skóciában egy városi választó 23,3 személyt képvisel a kerület lakosságából.

Az Írországra vonatkozó adatok nem olyan teljesek, mint az Angliára és Skóciára vonatkozók; de az alábbi adatok megközelítő képet nyújthatnak ugyanarra az időszakra, azaz 1851–52-re:

egy választó az ír grófságban 36 személyt képvisel a grófság lakosságából;

egy választó az ír városi választókerületekben 23 személyt képvisel a kerület lakosságából.

Az európai gabonapiacokon uralkodó általános áruhiányról a következőket közölhetjük: Franciaországban a gabonahiány nem 10 millió hektoliter – amennyire a „Moniteur"[58] a riadalom csitítása végett becsüli –, hanem a 20 milliót is jóval felülmúlja, azaz angol mértékegységben több mint 8 millió quarter; a burgonyahiány legalább egynegyede az utolsó ötévi termés átlagának, míg a borban, olajban és a gesztenyében mutatkozó hiány még nagyobb. A gabonatermésben mutatkozó hiány Belgiumban és Hollandiában kb. 4 millió hektoliter; a Rajna-tartományokban, valamint Poroszországban és Svájcban mérsékelt becslés szerint felülmúlja a 10 millió hektolitert. Az Olaszországban mutatkozó hiányt igen nagynak tartják, nagyságát azonban igen nehéz még hozzávetőlegesen is megállapítani. De a legalacsonyabb becslés is 10 millió hektoliterben határozza meg a gabonahiányt, vagyis a nyugat-európai nagy gabonatermelő vidékeken összesen legalább 44 millió hektoliter (17 millió quarter) hiány mutatkozik. Angliában 5 millió quartert felülmúló gabonahiányról tudnak, és komoly figyelemre méltó számítások szerint ez a mennyiség csupán a búzahiány adata. Tehát az utolsó termés végzetes hiányt mutat, mely csak magában Nyugat-Európában legkevesebb 22 millió quarter, ha nem is vesszük figyelembe az egyéb gabonaneműek igen rossz minőségét és élégtelenségét, valamint a burgonyavész általános pusztítását – olyan hiány ez, amelynek értéke búzára átszámítva legalább 5 millió quarterral, együttvéve pedig 27 millió quarter gabonával egyenlő.

A külföldi piacokról várható pótlást illetően kereskedelmi kérdésekben igen mértékadó forrásból a következőket jelentik:

„Lengyelországban nagyon rossz volt a gabonatermés; Oroszországban nem kielégítő, mint látható azokból a magas árakból, amelyeket a

balti-tengeri kikötőkben a gabonáért kértek, még mielőtt a mi hiányaink kiderültek. A dunai tartományokban ugyan kielégítő volt a termés, de az ottani, valamint az odesszai készletek nagy mértékben csökkentek a földközi-tengeri országokba és a Franciaországba exportált óriási mennyiségek folytán. Ami Amerikát illeti, még 2 millió quartert sem tud szállítani. A világ összes hajója sem elég ahhoz, hogy legalább a felét, sőt csak megközelítően a felét is szállítsa annak a hiánynak, amelynek létezéséről ez idő szerint egész Anglia tud."

A megírás ideje: 1854 január 26–27.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 február 16. (4004.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: K a r l M a r x

Karl Marx

[Orlov gróf küldetése — Oroszország háborús pénzügyei]

London, 1854 február 3., péntek.

Alkalmam volt látni az állami díszmenetet, amikor a királynő a parlament megnyitására a Horse Guards[50] előtt elvonult. A török követet hangos éljenzés és hurrázás fogadta. Albert herceget, akinek az arca halálsápadt volt, az utca mindkét oldalán álló tömeg dühödten kifütyülte, míg a királynő fukaron osztogatta szokásos üdvözléseit és görcsösen mosolygott a népi elégedetlenség szokatlan megnyilvánulásain. Egy előző tudósításomban az Albert-ellenes mozgalmat igazi jelentőségére szűkítettem le, és bebizonyítottam, hogy az csupán pártcélokat szolgáló cselfogás.* A közönség tüntetése mégis nagyon komoly jelenség, mert azt bizonyítja, hogy az angol nép látszólagos királyhűsége csupán konvencionális formaság, szertartásos színlelés, amely a legcsekélyebb megrázkódtatás próbáját sem állja ki. A tüntetés esetleg arra indíthatja a királynőt, hogy menessze a kormányt, amelynek nemzetellenes politikája a Korona biztonságát is veszélyeztetheti.

Amikor nyilvánosságra került Orlov grófnak a bécsi kabinethez történt kiküldetése,[59] a „Times"[15] úgy tájékoztatta hiszékeny olvasóit, hogy Orlov éppen az az ember, akit a cár békés megbízatásokra szokott felhasználni. Nos, nélkülem is bizonyára tudják, hogy ugyanez az Orlov 1833 tavaszán megjelent Konstantinápolyban, hogy a portából a Hunkjar Szkeleszi-i szerződést kipréselje.[60] A bécsi kabinettől most azt kéri, engedjék meg, hogy egy orosz hadtest Varsóból Magyarországon át mehessen a dunai hadszíntérre. Bécsi tartózkodása első eredményének tekinthető, hogy Ausztria most követeli a portától, menessze jelenlegi dunai parancsnokait — Szelim pasát, Iszmail pasát és Omer pasát — mint renegátokat és forradalmárokat. Mindenki, aki Törökország történelmét ismeri, tudja, hogy az oszmán hatalom kezdetétől fogva Törökország minden nagyobb tábornoka, tengernagya, diplomatája és

* *V. ö. 39–41. old. — Szerk.*

minisztere mindig is keresztény renegát volt, szerbek, görögök, albánok stb. Miért nem kérik Oroszországtól, hogy menessze azt a 40 vagy 50 embert, akiket Európa minden részéből megvásárolt és akik diplomáciai leleményességének, politikai éleselméjűségének és katonai tehetségének egész törzsét alkotják? Időközben Ausztria 80 000 embert vont össze a török határokon Erdélyben és Magyarországon, s egy 30 000 főből álló cseh hadtest is parancsot kapott, hogy csatlakozzék hozzájuk. A porosz kormány a maga részéről állítólag nem hajlandó engedelmeskedni a cárnak, aki IV. Frigyes Vilmosnak azt a parancsot adta, küldjön 100 000 embert, hogy Lengyelországot Oroszország nevében és érdekében megszállják, s így az ottani helyőrségek felszabaduljanak, hogy délre vonulva részt vegyenek a dunai fejedelemségekben folyó hadjáratban.

Egy régebbi tudósításomban* felhívtam figyelmüket arra a kétségbeesett pénzügyi intézkedésre, amellyel az osztrák kormány a saját papírpénzét adófizetés esetén 15 százalékkal leértékelte. Ezt a leleményes „adót az adófizetésekre" most Olaszországban is bevezette. A „Gazzetta di Milano" január 22-i száma közli az osztrák pénzügyminiszter rendeletét, amelynek értelmében „a papírpénz értékének csökkenése következtében a vámhivatal papírpénzt csak 17%-os levonással fogad el".

Ami az orosz államkincstárt illeti, régebben, az úgynevezett keleti bonyodalmak kezdetén már volt alkalmam figyelmeztetni olvasóikat, ne adjanak hitelt annak a buzgón terjesztett állításnak, amely szerint a szentpétervári bank pincéiben „rejtett" kincsek szenderegnek, sem annak a nevetséges túlzásnak, hogy adott pillanatban Oroszország tömérdek pénzzel rendelkezhet.** Az események véleményemet teljességgel igazolták. A cár kénytelen volt nemcsak visszavonni fémletéteit az angol és francia bankokból, hanem még csalárd elkobzást is végrehajtani. Paszkevics herceg értesítette a varsói jelzálog- és leszámítoló bankot, hogy tőkéjét kényszerkölcsönként igénybe veszik, noha e bank az alapszabályai szerint semmilyen más biztosítékra nem kölcsönözhet pénzt, csak földtulajdonra. Arról is értesültünk, hogy az orosz kormány 60 000 000 rubel összegű beválthatatlan papírpénzt szándékozik kibocsátani, hogy a háború költségeit fedezze. Ehhez a fogáshoz a pétervári kormány nem először folyamodik. 1768 végén II. Katalin, hogy a Törökország elleni háború költségeit viselni tudja, speciális bankot alapított, amely látszólag azon az elven alapult, hogy a bemutatónak fizetendő beváltható bankjegyeket, úgynevezett asszignációkat bocsásson ki. A bank azon-

* *V. ö. 32. old. – Szerk.*

** *V. ö. 9. köt. 111–112. old. – Szerk.*

ban ügyes mulasztással elfelejtette közölni, hogy ezek a bankjegyek milyen pénzben fizetendők, és néhány hónappal később csak rézérmében teljesítették a fizetést. Egy másik szerencsétlen „véletlen" folytán ezek a rézérmék a veretlen fémhez képest 50%-kal túl voltak értékelve, és csak azért lehettek a forgalomban névleges értékükön, mert kevés volt belőlük és a kiskereskedelemhez szükséges váltópénzben hiány mutatkozott. A bankjegyek beválthatósága tehát puszta trükk volt.

Először Katalin 40 000 000 rubelra korlátozta az egész kibocsátást, 25 rubelos bankjegyekben; a rubel angol pénzben kifejezve 38–40 penny értékű ezüstérmét képviselt az átváltási árfolyam szerint; ez 100 rézkopeknál valamivel nagyobb értéknek felelt meg. Katalin halálakor, 1796-ban, e papírpénz mennyisége 157 000 000 rubelra emelkedett, eredeti összegének közel a négyszeresére. Árfolyama Londonban az 1787. évi 41 pennyről 1796-ban 31 pennyre esett. Minthogy a két következő kormány alatt a papírpénz-kibocsátás rohamosan növekedett, 1810-ben a papírpénz-forgalom elérte az 577 000 000 rubelt, s a papírrubel csak $25^2/_5$ kopekot ért, azaz 1788-as értékének egynegyedét, 1810 őszén pedig a rubel váltóárfolyama Londonban $11^1/_2$ pennyre süllyedt a régebbi 38–40 pennyvel szemben. 1817-ben a forgalomban levő bankjegyek összege Gurjev gróf jelentése szerint 836 000 000 rubelra emelkedett. Minthogy a vámilletékeket és más adókat ezüst rubelban számították, a kormány most kijelentette, hogy ezek az asszignációk csak 4 : 1 arányban fogadhatók el, amivel 75%-os elértéktelenedést ismert be. Mialatt az elértéktelenedés tovább folytatódott, az áruk árai megfelelően emelkedtek, s olyan nagy ingadozást mutattak, amely már magát a kormányt is kezdte nyugtalanítani és külföldi kölcsönök felvételére kényszerítette, hogy ezáltal a bankjegyek egy részét ki lehessen vonni a forgalomból. 1821 január elsején bejelentették, hogy a bankjegyek összege 640 000 000 rubelra csökkent. Az ezután folytatott háborúk – Törökországgal, Perzsiával, Lengyelországgal, Hivával stb. – megint felduzzasztották a bank-asszignációk tömegét, újból süllyesztették az árfolyamokat, és az áruk áraiban nagymérvű és szabálytalan ingadozásokat okoztak. Csak 1839 július 1-én, amikor óriási mennyiségű gabona szállítására kötöttek Angliával exportügyletet és a váltóárfolyam ennek következtében megjavult, bocsátott ki a cár egy kiáltványt azzal a tartalommal, hogy 1840 július 1-től a bank-asszignációk roppant tömegét olyan bankjegyekre kell átváltani, amelyek kívánatra 38 pennys teljes értékű ezüst rubelban fizetendők. Sándor cár kijelentette, hogy az asszignációkat az adószedőknek 4 : 1 arányban kell elfogadniok, de Miklós cár az általa elrendelt átváltás révén állítólag helyreállította eredeti teljes értéküket. Volt azonban egy furcsa kis záradék,

amely szerint *mindegyik* ilyen új bankjegyért három és fél régit kell beszolgáltatni. Nem jelentették ki a régi bankjegynek az eredeti összeg 28%-ára való leértékelését, de kijelentették, hogy a régi bankjegyekből három és fél tekintendő egyenértékűnek egy *új* bankjeggyel. Ebből egyrészt arra következtethetünk, hogy az orosz kabinet pénzügyekben éppen olyan lelkiismeretes és hajszálpontos, mint a diplomáciai kérdésekben, másrészt pedig arra, hogy egy közelgő háborúnak már a puszta fenyegetése is elegendő ahhoz, hogy az orosz kormányt visszavesse mindazokba a pénzügyi nehézségekbe, amelyekből Miklós cár mintegy 20 éven át próbált kilábalni.

Egyik európai kormány a másik után lép fel azzal az igénnyel, hogy szeretett alattvalói zsebére támaszkodjék. Még a józan Hollandia királya* is 600 000 rijksdaaldert követel a törvényhozó testülettől erődítményekre és védelemre, mivel „a körülmények arra kényszeríthetik őt, hogy a hadsereg egy részét mozgósítsa és hajóhadát útnak indítsa".

Ha valamilyen leleményes könyvelési művészettel ki lehetne elégíteni a valóságos szükségleteket és meg lehetne tölteni az üres pénzszekrényeket, akkor a „Moniteur"-ben[58] néhány nappal ezelőtt közzétett francia állami költségvetés alkotója ezt bizonyára végbevinné; de még a legkisebb párizsi szatócs is tudja, hogy a számok legagyafúrtabb csoportosításával sem lehet a hitelezők könyveiből eltűnni, és hogy december 2-ának hőse,[61] a nép zsebét kimeríthetetlennek ítélve, fejetlenül adósságba sodorta a nemzetet.

Szinte hihetetlenül naiv a dán minisztertanácsnak a folketing[62] január 17-i ülésén tett bejelentése, mely szerint a kormány *alkalmasabb* időre kívánja halasztani Dánia alapvető intézményeinek megváltoztatását és a régen óhajtott Gesamtstaatsverfassung[63] bevezetését.

A megírás ideje: 1854 február 3.
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 február 20. (4007.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás: Karl Marx

* III. Vilmos. – *Szerk.*

Karl Marx

[A kékkönyvek — A február 6-i parlamenti viták — Orlov gróf küldetése — Az egyesült flotta hadműveletei — Az ír brigád — A Munkásparlament összehívásáról]

London, 1854 február 7., kedd.

A „Rights and Privileges of the Greek and Latin Churches" c. írásművet, ahogyan a keleti kérdésről szóló miniszteriális kékkönyvet[64] ötletesen elkeresztelték, tüzetesen áttanulmányoztam, s olvasóiknak nemsokára rövid áttekintést szándékozom adni erről a diplomáciai labirintusról. Egyelőre csak arra a megállapításra szorítkozom, hogy egy kormányzat aljasságainak és ostobaságának ennél éktelenebb emlékműve talán még nem maradt az utókorra. Emlékezzünk csak vissza, mit mondott Baillie úr az alsóházban ezeknek a kékkönyveknek az értékéről: „Ami a tájékoztatást illeti, annyit adnak, amennyi csak tetszik — jóllehet nem hivatalos tájékoztatást —, de éppen annyit, amennyit az olyan kékkönyvtől várni lehet, amelyet *gondosan előkészítettek*, és amely *mindent eltitkol, amit a kormány el akar titkolni.*" „Tapasztalatból beszélek" (Halljuk, halljuk! és derültség a miniszteri padsorokból) „és ismerem a módot, ahogyan a külügyekre vonatkozó kékkönyveket az alsóház részére előkészítették."[65] Tudom, hogy Lord Palmerston, amikor egyszer azzal vádolták, hogy az afgán háborúra vonatkozó dokumentumokat megmásította, jelentések legfontosabb szakaszait elsikkasztotta és egyeseket még önkényesen meg is hamisított,[66] a következő elmés választ adta: „Uram, ha ilyesmi történt volna, mi akadályozta volna meg az utánunk következő és ellenfeleinkből álló két kormányt, amelyek közül az egyik öt évig volt hatalmon, hogy a tényt nyilvánosságra hozzák és a valódi dokumentumokat bemutassák?" De azt is tudom, hogy ezeknek a kékkönyv-cseleknek a titka éppen abban rejlik, hogy a whigek és a toryk[45] egymást váltják a kormányon, s így mindegyik pártnak nagyobb érdeke fűződik ahhoz, hogy ellenfele kormányutódlási esélyét fenntartsa, semmint hogy kölcsönös politikai „becsületüket" tönkretéve lejárassa az uralkodó

osztályok egész kormányzási rendszerét. Ez az, amit a britek olyan szívesen neveznek dicsőséges alkotmányuk érvényesülésének.

Lord Clanricarde a Lordok Házának tegnapi ülésére bejelentette, hogy indítványozni fogja a keleti kérdés megtárgyalását. Ezért nagy volt az érdeklődés, és a Ház majdnem zsúfolásig megtelt. Urquhart úr odáig ment, hogy Lord Clanricarde-ot a tegnapi „Morning Advertiser"-ben[46] a nemzeti párt jövő vezéreként emlegette, visszaemlékezvén, hogy ő volt az egyetlen, aki 1829-ben ellenezte az oroszok átkelését a Balkánon, de arról Urquhart úr nyilván megfeledkezett, hogy ugyanez a nemes márki volt az 1839–40-es nagyjelentőségű korszak idején Lord Palmerston szentpétervári követe és fő eszköze az 1840-es különbéke és a Franciaországgal való szakítás véghezvitelében.[67]

A közönségnek határozottan csalódást okoztak a viták, mert Clanricarde márki – az újságok jelentéseiből arra következtetve, hogy „a jelek szerint Bécsben még valamiféle tárgyalások vannak folyamatban" – kijelentette, hogy „rendkívüli módon sajnálná, ha olyan vitára adna alkalmat, amely esetleg gátolná, hogy ezek a tárgyalások békés befejezéshez jussanak". Ennek megfelelően bejelentette azt a szándékát, hogy a szóbanforgó kérdésben egy hét múlva fog indítványt beterjeszteni. És a nemes márki beérte azzal, hogy Lord Clarendont megkérdezze, „érkezett-e már valami válasz Oroszország uralkodójától a bécsi javaslatokra?" és „milyen utasításokat adtak a szentpétervári brit követnek?" Lord Clarendon azt válaszolta, „hogy a tényekről csak ma délután kapott hivatalos értesítést Bécsből". Oroszország uralkodója visszautasította a bécsi jegyzéket, és helyette ellenjavaslatot tett. E hó 2-án összeült a konferencia, s az ellenjavaslatot a maga részéről elutasította. „Az új orosz javaslatok teljességgel elfogadhatatlanok, nem lehet őket Konstantinápolynak átnyújtani, s így nem érdemes róluk beszélni. Nincs oka feltételezni, hogy e kérdésben újabb tárgyalások lesznek. Ami a béke fennmaradását illeti, ilyen reményeket egyáltalán nem táplál." Lord Clanricarde második kérdésére válaszolva közölte, hogy „szombat este felkereste őt a külügyminisztériumban Brunnow báró és jegyzéket adott át neki; ebben bejelentette, hogy az a válasz, amelyet a kormányának utasítása szerint feltett kérdésre kapott, nem teszi lehetővé számára a diplomáciai kapcsolatok további fenntartását, és hogy ennélfogva Oroszország és Anglia között a diplomáciai kapcsolatok megszakadtak. Brunnow báró szombaton este elbúcsúzott tőle, de akkor már túl késő volt ahhoz, hogy Londonból elutazzék; úgy tudja, hogy ma délelőtt a korai órákban indul útnak."

Távíró útján kapott értesülésünk szerint Kiszeljov úr tegnap elhagyta

Párizst és Brüsszelbe ment. A hivatalos, illetve kormánylapok jelentik, hogy az egész londoni követség feloszlik, és az oroszok mind elhagyják Angliát. Véletlenül azonban kitűnő forrásból arról értesültem, hogy éppen ellenkezőleg, az Angliában tartózkodó oroszok száma csak a követ személyével fog csökkenni, és az egész személyzet Berg úrnak, a követség első titkárának irányítása alatt Londonban marad. Ami a szentpétervári udvarnál akkreditált angol követ helyzetét illeti, Lord Clarendon kijelentette, hogy „mivel szombaton $^1/_2$ 7 volt, amikor Brunnow báró felkereste őt, és mivel a francia kormánnyal előzetesen érintkezésbe kellett lépni, nem lehetett azon nyomban utasításokat küldeni a szentpétervári brit követnek, most azonban már érintkezésbe léptek a francia követtel ebben a kérdésben, és holnap olyan utasításokat fog kapni Sir G. Seymour és de Castelbajac tábornok, amelyek folytán mindketten olyan helyzetben lesznek, mint az orosz követ itt, s a két ország fel fogja függeszteni diplomáciai kapcsolatait Oroszországgal".

Az alsóházban Lord John Russell megismételte Lord Clarendonnak a felsőházban tett nyilatkozatát, s Lord Palmerston bejelentette, hogy „jogszabályt fog előterjeszteni a milíciára vonatkozó törvények egyesítésére, s ezzel kapcsolatban javasolni szándékozik, hogy szervezzenek milíciát Skócia és Írország számára, és a besorozás időtartamát a Ház szavazataitól tegyék függővé". Az angol hadsereget haladéktalanul növelni kell 11 000 fővel; 1500 partőrt is azonnal be kell hajózni, hogy belőlük egészítsék ki az újonnan felszerelt hajók legénységi állományát. Királyi kiáltványt tettek közzé, amely megtiltja hadihajó, hadfelszerelés és lőszer kivitelét Oroszországba. A tengerészeti hatóságok megvizsgálták a magánkézben levő hajógyárakat a Temzén és zár alá vettek két hajót, amelyeknek az építése orosz megrendelésre folyamatban volt. Koppenhágában a brit kormány szerződést kötött 11 000 lóerő összteljesítményű gőzhajóhoz szükséges szén szállítására. Sir Charles Napier tengernagy lesz a megalakulóban levő balti flotta parancsnoka.

A hivatalos „Wiener Zeitung"[68] közli, hogy „a kormány értesítést kapott, mely szerint Oroszország határozottan kijelentette a négy hatalomnak, hogy az Olmützben tett ígérete alól, melynek értelmében a dunai fejedelemségekben védelmi állásban marad, felmentettnek tekinti magát".

Orlov gróf bécsi küldetésének céljáról számos ellentmondó hír kering, ezek közül a leghihetőbbnek az látszik, amelyet a mai „Times"[15] berlini tudósítása tartalmaz. „Oroszország", mondja ez a tudósító, „Ausztriát és Poroszországot felhívja, hogy kössenek vele minden eshetőségre érvényes semlegességi szerződést; azt javasolja nekik, hogy semlegességi nyilatko-

zatukat az egész Német Szövetség[69] semlegességének közös kijelentéseként tegyék meg; vállalja, hogy segítséget nyújt a Szövetségnek, ha valamelyik tagját támadás érné; kötelezi magát, hogy az esetben, ha a háború befejeztével területi változtatásokra kerül sor, nem fog békét kötni, anélkül, hogy ilyen területi változtatásoknál a német hatalmak érdekeit megfelelően figyelembe ne vegye. Ez a semlegességi szerződésre tett javaslat határozottan hivatkozik az 1815-ös Szent Szövetség[70] elveire és kikötéseire."

Ami Ausztria és Poroszország várható elhatározását illeti, csak megismételhetem azokat a nézeteimet, amelyeket erről a kérdésről már kifejtettem.* Ausztria mindent el fog követni, hogy semleges helyzetét amíg csak lehet fenntartsa, és amikor a megfelelő időpont elérkezik, majd Oroszország oldalára áll. Poroszország viszont előreláthatólag ismét elszalasztja az alkalmas időpontot, hogy feladja semlegességét és végül önhibájából sorsa egy új Jéna[6] lesz.

Konstantinápolyból értesülünk, hogy az egyesült flotta visszatért beikoszi állomáshelyére, jóllehet a két hatalom követei nevében a „Sámson"-nal a következő rendelkezést kapta:

„Különösen a jelen pillanatban, amikor egy török gőzhajó-flottilla éppen indulás előtt áll, hogy lőszert és más ellátmányt szállítson az anatóliai hadsereg részére, a két hatalom követei meglepődve hallják a tengernagyok hirtelen elhatározását. A francia és az angol kormány rendelkezései határozottak és pontosak voltak" (valóban ilyenek, de nem az eredeti rendelkezések, amelyekkel a tengernagyokat útnak indították, hanem csak azok, amelyeket ők éppen most kaptak meg) „abban a tekintetben, hogy az egyesült flották milyen támogatást nyújtsanak az ottomán lobogónak és területnek, s mindkét tengernagy figyelmét ismételten felhívjuk a velük kellő módon közölt utasítások szigorú betartására. A tengernagyok, úgy látszik, azt gondolják, hogy a rájuk bízott feladatokat egyformán jól végrehajthatják, akár Beikoszban, akár Szinopban állomásozik a parancsnokságuk alatt levő haderő." (Ez esetben mások feltehetnék, hogy ugyanezeket az utasításokat úgy is lehetett volna teljesíteni, ha a flották nyugodtan ottmaradnak Máltában és Toulonban.) „Ez a dolog teljesen az ő megítélésüktől függ, és rájuk hárul érte a felelősség."

Az orosz flotta köztudomásúan Kaffánál van, közel a Jenikalei-szoroshoz, ahonnan csak harmadannyi a távolság Batumiig, mint amennyi Batumi és

* *V. ö. 2–5. old. – Szerk.*

Beikosz között. Vajon meg tudják-e akadályozni a tengernagyok Szinop[1] megismétlődését Batuminál, „akár Beikoszban, akár másutt fognak állomásozni"?

Mint bizonyára még emlékeznek rá, a cár első proklamációja azzal vádolta a szultánt, hogy zászlaja alá toborozza egész Európa forradalmi söpredékét. Most pedig, amikor Lord Stratford de Redcliffe kijelenti Lord Dudley Stuartnak, hogy nem lehet segítségére abban, hogy e söpredék valamelyik csoportjából is önkéntes légiót szervezzen, a cár saját maga az első, aki forradalmi alakulatot létesít, az ún. görög–szlavón légiót állítja fel azzal a határozott szándékkal, hogy a szultán alattvalóit lázadásra serkentse. Az alakulatot a Havasalföldön fogják megszervezni, és orosz jelentések szerint az máris több mint 3000 főt számlál; ezeket nem bons à perpétuitéban* fizetik, mint magukat a havasalföldieket, hanem az ezredeseknek napi 5 dukátot, az őrnagyoknak 3 dukátot, a századosoknak 2 dukátot, a beosztott tiszteknek 1 dukátot, a katonáknak 2 húszast ígértek; a fegyvereket Oroszország fogja adni.

Közben, úgy látszik, Franciaország a fegyverkezést már nemcsak papíron szándékszik megvalósítani. Mint Önök is tudják, az 1851-es tartalékot behívták és az utóbbi néhány nap folyamán óriási mennyiségű hadfelszerelést küldtek Arrasból Metzbe és Strasbourg-ba. Pélissier tábornok Algírba utazott azzal az utasítással, hogy a különféle alakulatokat kiválogassa a konstantinápolyi expedícióhoz; Sir J. Burgoyne és Ardant ezredes már oda is utaztak, hogy az expedíció számára szükséges szállásokat előkészítsék.

Az a hír, hogy Omer pasa egy nagy hadsereg élén átkelt, még megerősítésre szorul, de ha megkísérelte ezt a hadmozdulatot, alig hajthatta volna végre alkalmasabb pillanatban, mert az oroszok, úgy tudjuk, Krajovánál, Bukarest és Kalafat között, összpontosították seregeiket.

Visszatérünk az angol parlamentre, noha nemigen történt említésre méltó esemény, azt a törvényjavaslatot kivéve, hogy nyissák meg a tengerparti kereskedelmet idegen hajók számára – ez a javaslat egyetlen ellenvetéssel sem találkozott. A tiltakozás nyilvánvalóan teljesen megszűnt, mivel a legcsekélyebb mértékben sem érvényesülhet az egész világon tért hódító modern kereskedelmi elvvel szemben: mindent, amire szükséged van, a legolcsóbb piacon szerezz be. Hogy a legolcsóbb hajóslegénység mennyire alkalmas az élet és vagyon védelmére, azt a közelmúltban a „Tayleur" katasztrófája megmutatta.[71]

* – örökutalványokban – *Szerk.*

I. Butt úr az alsóház tegnapi ülésén bejelentette, „hogy holnap indítványt fog előterjeszteni arra vonatkozóan, hogy a titkár a Ház asztalánál olvassa fel a »Times« mai számának cikkét és a dublini »Freeman's Journal« régebbi nyilatkozatait, amelyek azzal vádolják az alsóház" (*ír*) „tagjait, hogy hivatali állásokat pénzért árusítanak. Azt is fogja indítványozni, hogy egy választott bizottság vizsgálja meg e közleményeknek ilyen üzérkedésre vonatkozó állításait." Akik emlékeznek arra, hogy az üzérkedés minden egyéb formájának a törvényességét az elmúlt ülésszak során megállapították, azok megértik, miért méltatlankodik Butt úr csak a pénzért folyó üzérkedés ellen. 1830 óta a Downing Street[24] az ír brigád kényének van kitéve.[8] Az ír képviselők jelölték ki és tartották posztjukon kedvük szerint a minisztereket. 1834-ben kiűzték a kabinetből Sir J. Grahamet és Lord Stanleyt. 1835-ben IV. Vilmost arra kényszerítették, hogy a Peel-kormányt menessze és a Melbourne-kormányt helyezze vissza. Az 1837-es általános választásoktól egészen az 1841-es választásokig, habár a brit többség az alsóházban szemben állt ezzel a kormánnyal, az ír brigád szavazatai elég erősek voltak ahhoz, hogy lebillentsék a mérleg serpenyőjét és a kormányt hatalmon tartsák. A koalíciós kabinetet is az ír brigád juttatta kormányra. Ezzel az egész kormányalakítási hatalommal a brigád soha meg nem akadályozott semmilyen aljasságot, melyet a saját országa ellen elkövettek, sem bármilyen igazságtalanságot, mely az angol népet érte. Hatalmának tetőfoka O'Connell idejére esett, 1834-től 1841-ig. Mire fordította ezt az időt? Az ír agitáció soha nem volt egyéb, mint hangoskodás a whigek mellett a toryk ellen, avégből, hogy a whigektől hivatali tisztségeket csikarjanak ki. Senki sem fog másként vélekedni, aki valamit is tud az ún. Lichfield–House-szerződésről[72], amelynek értelmében O'Connell, bár szónokolhat a whigek ellen, köteles rájuk szavazni azzal a feltétellel, hogy Írországban a maga hivatalnokait nevezheti ki. Itt az ideje, hogy az ír brigád felhagyjon hazafiaskodó pózaival. Itt az ideje, hogy az ír nép az angolok elleni néma gyűlöletével felhagyjon, és felelősségre vonja saját képviselőit vétkes cselekményeikért.

A „Society of Arts" and tricks[73] a minap megpróbálta a Munkásparlamentet[74] bűvészmutatvánnyal eltüntetni, hogy azt a küzdelmet, amely az angol tőkések és munkások között még mindig tart, „elsimítsa". Gyűlést rendeztek, melyen egy nemes lord elnökölt, és mindkét fél küldötteit meghívták, hogy sérelmeiket Louis Blanc úr Luxembourg-konferenciáinak modorában megvitassák.[75] A munkásosztály nevében Ernest Jones úr tiltakozott a szemfényvesztés ellen, s az öreg Robert Owen megmondta ezeknek a felvilágosult uraknak, hogy semmiféle döntőbírósági határozat, semmiféle mesterkedés vagy fortély sem hidalhatja át azt a szakadékot,

amely a két nagy alapvető osztályt ebben és minden más országban egymástól elválasztja. Fölösleges hozzátenni, hogy a gyűlés nagy derültség közepette feloszlott. A londoni chartisták és a vidéki küldöttek a következő napon nyilvános gyűlést tartottak, amikor is a Munkásparlament javaslatát egyhangúlag elfogadták, és határozatot hoztak, hogy a Munkásparlamentet március 11-én Manchesterben nyitják meg.

A megírás ideje: 1854 február 7.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune",
1854 február 21. (4008.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: K a r l M a r x

Karl Marx

[Orosz diplomácia – Kékkönyv a keleti kérdésről – Montenegró]

London, 1854 február 10., péntek.

Amikor a Dánia és Svédország közötti semlegességi szerződést megkötötték, kifejeztem azt a meggyőződésemet, hogy az Angliában és Franciaországban elterjedt nézettel ellentétben ez a szerződés korántsem tekinthető a nyugati hatalmak győzelmének, és hogy Oroszország látszólagos tiltakozása a szerződés ellen csak színlelés.* A skandináv újságok és a „Times"[15] tudósítója, aki belőlük idéz, most egyhangúlag ugyanezt a véleményt nyilvánítják és az egész szerződést Oroszország művének mondják.

Alább felsoroljuk azokat a javaslatokat, amelyeket Orlov gróf a bécsi konferenciához[33] benyújtott és amelyeket ez utóbbi elutasított:

1. A régi szerződések felújítása;
2. Oroszország védnöksége Törökország görögkeleti alattvalói fölött;
3. Minden politikai menekült kiutasítása az ottomán birodalomból;
4. Oroszország nem fogadja el más hatalom közbenjárását és nem hajlandó másként tárgyalni, mint közvetlenül egy Szentpétervárra küldendő török meghatalmazottal.

Az utóbbi pontra nézve Orlov gróf kijelentette, hogy kész kompromisszumot kötni, de a konferencia nemet mondott. Miért mondott nemet a konferencia? Vagy miért mondott nemet Oroszország uralkodója a konferencia legutóbbi kikötéseire? A javaslatok ugyanazok mindkét oldalon. A régi szerződések felújításában megegyeztek, az orosz védnökséghez a konferencia hozzájárult, csak a formát módosította; és minthogy az utolsó pontot Oroszország saját maga adta fel, a menekültek kiutasítására vonatkozó osztrák

* *V. ö. 43. old. – Szerk.*

követelés[76] nem lehetett az Oroszország és a Nyugat közötti szakítás oka. Nyilvánvaló tehát, hogy Oroszország uralkodója most olyan helyzetben van, hogy Anglia és Franciaország részéről *semmilyen* feltételt nem fogadhat el, s Törökországot – akár egy európai háború veszélyével, akár anélkül – lábai elé *kell* kényszerítenie.

Katonai körökben az európai háborút ma elkerülhetetlennek tekintik, és minden vonalon készülődnek rá. Bruat tengernagy már elutazott Brestből Algírba, ahol 10 000 embert fog behajózni; tizenhat angol ezred, amely Írországban állomásozik, parancsot kapott, hogy állandó készenlétben legyenek a Konstantinápolyba való indulásra. Az expedíciónak csak kétféle célja lehet: vagy – mint Urquhart úr hirdeti – így akarják rákényszeríteni Törökországot, hogy adja meg magát Oroszországnak, vagy pedig komolyan háborút akarnak viselni Oroszország ellen. A törökök sorsa mindkét esetben egyformán meg van pecsételve. Megint kiszolgáltatva Oroszországnak, ha nem is közvetlenül, de bomlasztó hatóerőinek kitéve, az ottomán birodalom hatalma, akárcsak annak idején a bizánci birodalomé, hamarosan a főváros közvetlen környékére zsugorodnék. Ha pedig Franciaország és Anglia teljes gyámsága alá kerül, az ottománoknak az európai területeik fölötti uralma szintúgy véget ér. Ha mi vesszük kezünkbe a háborút, jegyzi meg a „Times", kezünkbe kell venni az összes hadműveletek ellenőrzését. Ez esetben tehát a török kormány a nyugati követek közvetlen irányítása alá, a török hadügyminisztérium Anglia és Franciaország hadügyminisztériuma alá és a török hadsereg francia és angol tábornokok parancsnoksága alá kerülne. A török birodalom a régi formájában megszűnne létezni.

Orlov gróf, bécsi teljes „kudarca" után, most visszatért Szentpétervárra – „azzal a bizonyossággal, hogy Ausztria és Poroszország minden körülmények között semleges lesz". Másrészt a bécsi távíró jelenti, hogy a török kormányban változás történt: a szeraszker* és a kapudán pasa** lemondott. A „Times" nem tudja megérteni, hogyan lehetséges, hogy a háborús párt éppen akkor szenvedett vereséget, amikor Franciaország és Anglia készült belépni a háborúba. Ami engem illet, ha a hírek igazak, nagyon jól meg tudom érteni, hogy ez a „szerencsés" eset az angol koalíciós kabinet konstantinápolyi megbízottjának köszönhető, akinek a kékkönyvben[64] közzétett jelentéseiben oly sűrűn találkozunk afölötti sajnálkozásával, hogy „a török kormányra gyakorolt nyomásában még mindig aligha mehet olyan messzire, mint az kívánatos lenne".

---

* – a porta hadügyminisztere – *Szerk.*

** – tengerészeti miniszter – *Szerk.*

A kékkönyv azokkal a jelentésekkel kezdődik, amelyek Franciaországnak a kegyhelyekkel kapcsolatos követeléseire vonatkoznak; e követeléseket, minthogy a régi kapitulációk[77] nem támasztották alá őket eléggé, Franciaország nyilván azzal a szándékkal állította fel, hogy a római egyháznak a görögkeleti egyház fölötti felsőbbségét kikényszerítse. Korántsem osztom Urquhart úr véleményét, amely szerint a cár, párizsi titkos befolyása révén, rávette Bonaparte-ot, hogy ebbe a civakodásba beleugorjék, és így Oroszországnak ürügye legyen beavatkozni a görögkeletiek kiváltságai érdekében. Köztudomású, hogy Bonaparte coûte que coûte* meg akarta vásárolni a katolikus tábor támogatását, s ezt már elejétől fogva trónbitorlási sikere fő feltételének tekintette. Bonaparte tökéletesen tudatában volt annak, milyen szellemi befolyása van a katolikus egyháznak Franciaország parasztlakosságára, márpedig a parasztságtól várta, hogy őt a burzsoázia ellenére és a proletariátus ellenére császárrá tegye. A jezsuita de Falloux úr volt a legbefolyásosabb tagja az első kormánynak, amelyet Bonaparte alakított, és amelynek Odilon Barrot, a soi-disant** voltairiánus volt a névleges feje. Az első határozat, amelyet ez a kormány egy nappal Bonaparte-nak elnökké való beiktatása után hozott, a Római Köztársaság elleni híres hadjáratra vonatkozott. A jezsuita párt vezetője, Montalembert úr lett Bonaparte legaktívabb eszköze a parlamentáris rezsim megdöntésének és a december 2-i coup d'état-nak[61] az előkészítésében. 1850-ben az „Univers", a jezsuita párt hivatalos lapja nap nap után felszólította a francia kormányt, tegyen aktív lépéseket Keleten a római egyház érdekeinek védelmében. Bonaparte-nak, aki be akarta hízelegni magát a pápánál, hogy jóindulatát megnyerje, és elérje, hogy a pápa őt megkoronázza, minden oka megvolt rá, hogy ezt a kihívást elfogadja, és a „legkatolikusabb" francia uralkodónak[78] tüntesse fel magát. *A bonapartista trónbitorlás tehát a jelenlegi keleti bonyodalom igazi forrása.* Igaz, hogy Bonaparte bölcsen visszavonta igényeit, mihelyt észrevette, hogy Miklós cár azokat ürügyül akarja felhasználni arra, hogy őt az európai konklávéból*** kirekessze, Oroszország pedig, mint rendszerint, sietett kihasználni a körülményeket, amelyeket kialakítani – Urquhart úr elképzelésével ellentétben – nem állt hatalmában. Igen furcsa jelensége azonban a történelemnek, hogy az ottomán birodalom mostani válságát a római és a görögkeleti egyháznak ugyanaz a konfliktusa idézte elő, amely valamikor alkalmat adott e birodalom megalapítására Európában.

* – mindenáron – *Szerk.*

** – állítólagos – *Szerk.*

*** – konklávé: pápaválasztó helyiség, *itt*: zárt ülés, szövetség – *Szerk.*

Nem szándékom, hogy a „Rights and Privileges of the Latin and Greek Churches" egész tartalmát vizsgáljam, amíg nem ismertettem egy nagyon fontos eseményt, amelyet ebben a kékkönyvben teljesen elhallgattak, nevezetesen a Montenegró miatti osztrák–török viszályt. Ezt az ügyet azért kell föltétlenül előbb tárgyalni, mert ebből ki fog derülni, hogy Ausztriának és Oroszországnak volt egy összehangolt terve a török birodalom megdöntésére és felosztására, s mert maga az a tény, hogy Anglia a porta és a szentpétervári udvar közötti utólagos tárgyalásokat Ausztria kezébe tette le, az angol kormánynak ebben az egész keleti kérdésben tanúsított magatartását szükségképpen igen különös megvilágításba helyezi. A Montenegró-ügyre vonatkozó hivatalos okmányok hiányában L. F. Simpson most megjelent könyvére hivatkozom („Handbook of the Eastern Question"[79]).

1852 decemberében a montenegróiak egy csoportja megtámadta a žabljaki török erődöt (Montenegró és Albánia határán). Emlékezetes, hogy a porta parancsot adott Omer pasának a támadók visszaverésére. A Fényes Porta Albánia egész tengerpartját blokád alá helyezte; ez az intézkedés nyilvánvalóan csakis Ausztria és az osztrák flotta ellen irányulhatott, és arra mutatott, hogy a török kormány nézete szerint a montenegrói lázadást Ausztria szította.

Erre az augsburgi „Allgemeine Zeitung"-ban[37] Bécs, 1852 december 29-i kelettel a következő cikk jelent meg:

„Ha Ausztria a montenegróiakat támogatni akarná, a blokád ezt nem tudná megakadályozni. Ha a montenegróiak lehúzódnának a hegyekből, Ausztria Cattarónál el tudná látni őket fegyverrel és lőszerrel, annak ellenére, hogy a török flotta az Adrián van. Ausztria nem helyesli sem a montenegróiak mostani betörését, *sem azt a forrongást, amely a keresztények között már kitörni készül Hercegovinában és Boszniában.* Ausztria szüntelenül tiltakozott a keresztények üldözése ellen az emberiesség nevében, de kénytelen semlegességet tanúsítani a keleti egyház irányában. A Jeruzsálemből érkezett legutóbbi hírekből megtudhatták, milyen ádáz vallási gyűlölet dúl ott. Ausztria képviselőinek ennélfogva minden erejüket meg kell feszíteniök, hogy birodalmuk görög keresztényei és római keresztényei között a békét fenntartsák."

Ebből a cikkből először megtudjuk, hogy a török keresztények forrongásának kitörését előre *biztosnak* vették, hogy a görögkeleti egyház elnyomására vonatkozó orosz panaszoknak Ausztria egyengette az útját, s hogy elvárták, miszerint a kegyhelyekkel kapcsolatos vallási bonyodalom Ausztriának indítékot nyújt a „semlegességre".

Ugyanabban a hónapban Oroszország jegyzéket küldött a portához, amelyben felajánlotta közvetítését Montenegróban; ezt a porta elhárította azzal az indokkal, hogy a szultán maga is meg tudja védeni saját jogait. Itt Oroszország pontosan úgy járt el, mint a görög forradalom[80] idején – először felajánlja védelmét a szultánnak alattvalóival szemben, azzal a szándékkal, hogy ha segítségét nem fogadják el, később majd a szultán alattvalóit védje a szultánnal szemben.

Azt a tényt, hogy Oroszország és Ausztria között már ebben a korai időpontban egyetértés állt fenn a dunai fejedelemségek megszállását illetően, az augsburgi „Allgemeine Zeitung" 1852 december 30-i számából vett másik idézet fedi fel:

„Oroszország, amely csak nemrég ismerte el Montenegró függetlenségét, aligha maradhat az események tétlen szemlélője. Sőt mi több, Moldvából és a Havasalföldről érkezett kereskedelmi levelek és utazók említik, hogy Volhíniától le egészen a Prut torkolatáig a vidék hemzseg az orosz csapatoktól, és hogy még folyvást érkeznek erősítések."

A bécsi újságok egyidejűleg hírül adták, hogy egy osztrák felderítő hadsereg gyülekezik az osztrák–török határon.

1852 december 6-án Lord Stanley meginterpellálta Malmesburyt a montenegrói ügyekkel kapcsolatban, mire Bonaparte nemes barátja a következő kijelentést tette:

„A nemes lord kifejezte azt az óhaját, hogy megtudja, vajon történt-e változás annak a vad országnak a politikai viszonyaiban, amely Albániával határos és Montenegrónak hívják. Azt hiszem, politikai viszonyait illetően semmiféle változás nem történt. Az államfő kettős címet visel: a görögkeleti egyház feje az országban, s egyszersmind a világi uralkodó is. Egyházi rangját tekintve azonban *Oroszország cárjának a joghatósága alá tartozik, akit az egész görögkeleti egyház fejének tekintenek.* Montenegró államfője (miként tudomásom szerint minden elődje is) püspöki hatáskörét és titulusait a cár szentesítésével és elismerésével szokta kapni. Ami ennek az országnak a függetlenségét illeti, bármi legyen is különböző személyek véleménye erről a helyzetről, a tény az, hogy *Montenegró független ország már mintegy 150 esztendeje,* és noha a porta különféle kísérleteket tett, hogy leigázza, ezek a kísérletek sorra meghiúsultak, és az ország ugyanolyan helyzetben van, mint 200 évvel ezelőtt."

Ebben a beszédben Lord Malmesbury, az akkori tory[45] külügyminiszter, nyugodtan feldarabolja az ottomán birodalmat, és különválaszt tőle egy

olyan országot, amely mindig hozzátartozott, egyszersmind elismeri Oroszország cárjának egyházi jogigényeit a porta alattvalói fölött. Mit mondjunk erről a két oligarcha-társaságról azonkívül, hogy vetekednek egymással ostobaságban?

A porta természetesen komolyan megrémült attól, hogy egy brit miniszter így beszél, és rövid idővel ezután egy angol újságban a következő tudósítás jelent meg, 1853 január 5-én Konstantinápolyból keltezve:

„A porta a legnagyobb mértékben sértve érzi magát Lord Malmesburynek a Lordok Házában tett azon kijelentése miatt, hogy Montenegró független ország. A brit miniszter így Oroszország és Ausztria kezére játszott, ami által Anglia el fogja veszteni azt a befolyást és bizalmat, amelyet ez ideig élvezett. A porta és Ausztria között 1791-ben (Anglia, Hollandia és Oroszország közvetítésével) létrejött szvistovi szerződés[81] első cikkelye határozottan kikötötte, hogy amnesztiát kell adni mindkét hatalom alattvalóinak, akik *jogos uralkodóik* ellen lázadtak, köztük a porta rebellis alattvalóiként megnevezett szerbeknek, *montenegróiaknak*, moldvaiaknak és havasalföldieknek. A Konstantinápolyban élő montenegróiak, és ilyen 2000–3000 van, fizetik a harádzsot*, illetve fejadót, és a bírósági eljárásokban, melyeket Konstantinápolyban más hatalmak alattvalói ellen indítanak, a montenegróiakat mindenkor és ellenvetés nélkül török alattvalóknak tekintik és kezelik."

1853 január elején az osztrák kormány Kellner von Köllenstein bárót, a császár egyik adjutánsát az események megfigyelése céljából Cattaróba küldte, miközben Ozerov úr, a konstantinápolyi orosz ügyvivő tiltakozást nyújtott be a dívánnál[36] a katolikusoknak a kegyhelyek kérdésében tett engedmények ellen. Január végén Leiningen gróf Konstantinápolyba érkezett, és február 3-án magánkihallgatáson fogadta a szultán, akinek az osztrák császártól levelet hozott. Követeléseinek teljesítését a porta megtagadta, mire Leiningen gróf *ultimátumot* nyújtott át, amelyben négy napot adott a portának a válaszra. A porta azonnal Anglia és Franciaország védőszárnyai alá helyezkedett, ezek azonban nem védték meg, Leiningen gróf pedig elutasította közvetítésüket. Február 15-én Leiningen mindent megkapott, amit csak akart (kivéve a III. cikkelyt), és ultimátumát elfogadták. Az ultimátum a következő cikkelyeket tartalmazta:

* harácsot – *Szerk.*

„I. Montenegró azonnali kiürítése és a status quo ante bellum* helyreállítása.

II. Nyilatkozat, amelyben a porta kötelezi magát, hogy a status quót Kleck és Sutorina térségében fenntartja, és a mare clausum-ot** Ausztria javára elismeri.

III. Szigorú vizsgálat a Bosznia és Hercegovina keresztény lakosai ellen muzulmán fanatizmusból elkövetett cselekmények ügyében.

IV. Az osztrák határokhoz csatlakozó tartományokban jelenleg tartózkodó összes politikai menekültek és renegátok eltávolítása.

V. 200 000 forint összegű kártérítés azoknak az osztrák kereskedőknek, akiknek a szerződéseit önkényesen hatálytalanították, és e szerződések érvényesítése arra a teljes időre, amelyre megkötötték őket.

VI. 50 000 forint összegű kártérítés egy kereskedőnek, akinek a hajóját és rakományát jogtalanul elkobozták.

VII. Számos konzulátus létesítése Boszniában, Szerbiában, Hercegovinában és egész Ruméliában.

VIII. A menekültek ügyében 1850-ben tanúsított magatartás megtagadása."

Az ottomán porta – mint Simpson úr írja – ennek az ultimátumnak az elfogadása előtt jegyzéket intézett Anglia és Franciaország követeihez, s ebben ígéretet kért tőlük arra, hogy az esetben, ha háborúra kerül sor Ausztriával, hatékony segítséget nyújtanak. „Mivel a két nagykövet határozott formában nem kötelezhette el magát", a török kormány engedett Leiningen gróf erélyes követelődzésének.

Február 28-án Leiningen gróf Bécsbe érkezett, Mensikov herceg pedig Konstantinápolyba. Március 3-án Lord John Russellnak, Lord Dudley Stuart egy interpellációjára válaszolva, volt mersze a következőket kijelenteni:

„Az osztrák kormánynál tett diplomáciai lépésekre válaszképpen nevezett kormány biztosított bennünket arról, hogy a szóbanforgó kérdésben egy nézeten van az angol kormánnyal; és jóllehet a létrejött megállapodás pontos feltételeit nem adhatja meg, Franciaország és Anglia közbelépése *sikeres* volt, s bízik abban, hogy ezek a nézeteltérések most már elsimultak. Anglia azt a célt tartotta szem előtt, hogy Törökországnak olyan tanácsot adjon, melynek révén becsületét és függetlenségét fenntarthatja . . .

* – háború előtti állapot – *Szerk.*

** – zárt tengert (a Dardanelláknál) – *Szerk.*

A maga részéről úgy véli, hogy az igazságosság, a nemzetközi jog, a szövetségesünk iránti hűség szempontjából, de az általános politika és célszerűség szempontjából is, *Törökország sértetlenségének és függetlenségének fenntartása Anglia külpolitikájának nagy és döntő mozzanata.*"

A megírás ideje: 1854 február 10.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune",
1854 február 27. (4013.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: K a r l M a r x

[Friedrich Engels]

A háború kérdése Európában

A „Nashville" megérkezett, de nem hozott döntő híreket a hadszíntérről, ellenben olyan tény birtokába juttatott bennünket, amely a dolgok jelenlegi állása szempontjából nagyjelentőségű. Ez a tény pedig az, hogy most, a tizenegyedik órában – amikor a párizsi és a londoni orosz követek elhagyták helyüket, amikor az angol és a francia nagyköveteket Szentpétervárról visszahívták, amikor Franciaország és Anglia már éppen összevonják tengeri és szárazföldi katonai erejüket az azonnali bevetésre –, ebben a legutolsó pillanatban a két nyugati kormány olyan új javaslatokat terjeszt elő tárgyalásra, amelyekkel jóformán mindenhez hozzájárulnak, amit Oroszország kíván. Mint emlékszünk rá, Oroszország fő követelése az volt, hogy közvetlenül a portával, a többi hatalmak beleszólása nélkül rendezhessen egy olyan viszályt, amely szerinte csak Oroszországra és Törökországra tartozik. Most ebben a pontban engedtek Oroszországnak. A javaslatokat Napóleon levele[82] tartalmazza, amelyet más helyen közlünk. E javaslatok értelmében Oroszország közvetlenül tárgyal Törökországgal, míg a két fél között megkötendő szerződést a négy nagyhatalom szavatolja. Ez a szavatolás az engedmény árnyoldala, mivel a nyugati hatalmaknak kész ürügyet szolgáltat arra, hogy a jövőben bármely efféle viszály esetén beavatkozzanak. De ezáltal sem kerül Oroszország rosszabb helyzetbe, mint amilyenben most van, amikor Miklós cár kénytelen belátni, hogy nem tehet semmiféle kísérletet Törökország feldarabolására anélkül, hogy háborút ne kockáztatna Angliával és Franciaországgal. És aztán Oroszország tényleges nyeresége a szerződés természetétől fog függni, s a szerződés még nincs megkötve; Oroszországnak pedig most, miután látta, milyen gyáva módon visszariadnak a nyugati hatalmak a háború szükségességétől, nem kell mást tennie ahhoz, hogy a tárgyalások során minden pontnál nyerjen, csak készenlétben tartani hadseregeit és folytatni megfélemlítési módszerét. Azonfelül, az orosz diplomáciának aligha kell félnie ama címeres nagykövetekkel való versenytől, akik a hírhedt, balsikerű első bécsi jegyzéket[83] gyártották.

De hogy a cár elfogadja-e a mostani javaslatot, vagy pedig hadseregére bízza magát, az majd még elválik. Ekkora fegyverkezéseket és csapatmozgatásokat irdatlan birodalmán végig minden öt évben egyszer nem engedhet meg magának. Olyan nagyarányú előkészületek történtek, hogy a költségek csak igen nagy anyagi nyereség esetén térülhetnek meg. Az orosz lakosság háborús lelkesedését alaposan felszították. Láttam egy levélmásolatot – a levelet egy orosz kereskedő írta, nem a Moszkvában letelepedett számos német, angol vagy francia kereskedők egyike, hanem egy valódi öreg moszkovita, a Szvjataja Rusz* igazi fia, aki angol bizományi árukkal kereskedik, és akitől az áruk tulajdonosa megkérdezte, hogy háború esetén ezeket az árukat nem fenyegeti-e az elkobzás veszélye. Az öreg orosz mélyen felháborodott azon, hogy kormányát ilyesmivel gyanúsítják, és mivel betéve tudta a hivatalos frázisokat, amelyek szerint Oroszország – a Nyugat forradalmi és szocialista országaival ellentétben – „a rend, a vagyon, a család és a vallás" bajnoka, azt válaszolta, hogy „itt, Oroszországban, hál' Istennek, az *enyém* és a *tiéd* közti megkülönböztetés még teljes érvényben van, s a vagyonbiztonság itt nagyobb, mint bárhol másutt. Sőt azt tanácsolnám, hogy küldjön ide a vagyonából, amennyit csak tud, mert lehet, hogy az itt még nagyobb biztonságban lesz, mint ahol most van. *Ami a honfitársait illeti, esetleg lehet oka az aggodalomra*, a vagyona miatt azonban semmi esetre sem."

Időközben a fegyverkezési előkészületek Angliában és Franciaországban igen nagy méreteket öltöttek. A francia óceáni hajórajt Brestből Toulonba rendelték, hogy a Közel-Keletre csapatokat szállítson. Eltérő jelentések szerint negyven- vagy hatvanezer embert küldenek oda, s ezeknek nagy hányadát az afrikai hadseregből csoportosítják át; az expedíció igen erős lesz lövészezredekben, és parancsnoka vagy Baraguay d'Hilliers vagy St. Arnaud lesz. Az angol kormány mintegy 18 000 embert küld (22 ezredet, egyenként 850 fővel), és legújabb értesüléseink keltének időpontjában egy részüket már behajózták Málta felé, ahol az általános gyülekezést tervezik. A gyalogságot gőzhajókon, a lovasságot vitorlás hajókon szállítják. A balti-tengeri flotta, melyet Sheerness közelében a Temzén március 6-án vonnak össze, tizenöt sorhajóból, nyolc fregattból és tizenhét kisebb hajóból áll majd. Ez a legnagyobb flotta, amelyet az angolok a legutóbbi háború óta összehoztak; és mivel a fele kerekes gőzhajókból vagy csavargőzösökből áll majd, és mivel bevetési erejük és vízkiszorításuk jelenleg mintegy 50 százalékkal nagyobb, mint ötven évvel ezelőtt, ez a balti-tengeri flotta a leg-

* – Szent Oroszhon – *Szerk.*

erősebb hadiflottának bizonyulhat, amelyet valaha is bármelyik ország létrehozott. Sir Charles Napier lesz a parancsnoka; ha háborúra kerülne sor, ő az a férfi, aki ágyúit azonnal a döntő pontra tudja irányozni.

A Dunánál a csetateai ütközetnek nyilvánvalóan megvolt az a hatása, hogy az oroszok Kalafat megtámadását elhalasztották. A csetateai ötnapos küzdelem meggyőzte az oroszokat, hogy nem lesz könnyű dolog bevenni egy olyan megerősített tábort, amely ilyen kitörésekre tud vállalkozni. Úgy látszik, még magának az önkényuralkodónak a határozott parancsa sem elegendő egy ilyen ízelítő után, hogy csapatait elhamarkodott támadásra kényszerítse. Schilder tábornoknak, a műszaki csapatok főnökének a jelenléte, akit Varsóból külön erre a célra küldtek oda, úgy látszik, éppenséggel a cári parancs ellenkezőjét eredményezi, mert a tábornok, ahelyett hogy a támadást meggyorsította volna, már az erődítményeknek távolról való megszemlélése alapján is meggyőződött arról, hogy nagyobb csapatokra és nehezebb lövegekre van szükség, mint amilyeneket azonnal ki tudnak állítani. Ennek következtében az oroszok minden megmozgatható haderejüket Kalafat körül összpontosították, s ide irányították ostromágyúikat, amelyekből hír szerint hetvenkettőt hoztak a Havasalföldre. A londoni „Times"[15] 65 000 főre becsüli a létszámot, ami meglehetősen magas, ha a dunai fejedelemségekben levő egész orosz sereg erejét tekintjük. Ez a hadsereg ma hat gyalogsági hadosztályból, három lovassági hadosztályból és körülbelül háromszáz tábori ágyúból áll, azonfelül kozákokból, lövészekből és más különleges alakulatokból; teljes létszáma a háború megkezdése előtt hivatalosan 120 000 fő volt. Ha a betegség folytán és a csatatéren elszenvedett veszteségeit 30 000-nek tételezzük fel, marad körülbelül 90 000 harcos. Ebből legalább 35 000 szükséges a Duna vonalának védelméhez, a főbb városok helyőrségi szolgálatának ellátásához és az összeköttetések fenntartásához. A kalafati támadásra tehát legföljebb 55 000 ember maradna.

Most nézzük meg a két sereg hadállását. Az oroszok, figyelmen kívül hagyva a Duna egész vonalát, nem törődve Omer pasa sumlai hadállásával, derékhadukat, sőt nehéztüzérségüket is, szélső jobbszárnyuk egy olyan pontjára irányítják, ahol Bukaresttől, közvetlen hadműveleti bázisuktól távolabb vannak, mint a törökök. Hátuk ennek folytán a lehető legnagyobb mértékben védtelen. És ami még rosszabb, hogy némi hátvédjük legyen, kénytelenek megosztani erőiket, és Kalafatnál színre lépni a nélkül a kétségtelen számbeli fölény nélkül, amely a győzelmet biztosítva igazolhatná ezt a hadmozdulatot. Hadseregük 30–40 százalékát szétszórtan a derékhad mögött hagyják, és ezek a csapatok bizonyára nem alkalmasak határozott támadás visszaverésére. Ilymódon nincs biztosítva sem Kalafat bevétele,

sem az összeköttetés a veszélyzónán kívül elhelyezett ostromló sereggel. A baklövés olyannyira nyilvánvaló, olyannyira hallatlan, hogy katona csak akkor hiheti el, hogy elkövették, ha a tény föltétlen bizonyosságáról meggyőződött.

Ha Omer pasa, akinek még mindig van erőfölénye, Ruszcsuk és Hirsova között bármely ponton, mondjuk 70 000 emberrel átkel a Dunán, az orosz sereg bizonyosan vagy megsemmisül egy szálig, vagy elmenekül Ausztria felé. Omer pasának egy teljes hónapja volt ahhoz, hogy ilyen csapatösszevonást végrehajtson. Miért nem kel át a folyón, amelyen már nincs zajló jégakadály? Miért nem veszi vissza még oltenicai hídfőjét sem, hogy bármelyik pillanatban megindulhasson? Lehetetlen, hogy Omer pasa ne ismerte volna fel azt az előnyt, amelyet az oroszok példátlan baklövésükkel adtak neki. Úgy látszik, talán a diplomácia megkötötte a kezét. Tétlenségét nyilván az egyesült flották fekete-tengeri sétahajózásának kiegyenlítéseként kell felfogni. Az orosz hadsereget nem szabad megsemmisíteni, vagy Ausztriába menekvésre kényszeríteni, mert akkor a békét újabb bonyodalmak veszélyeztetnék. És a diplomáciai üzérek fondorlatai és szélhámosságai miatt Omer pasa kénytelen eltűrni, hogy az oroszok Kalafatot bombázzák, egész hadseregüket, egész ostromtüzérségüket kiszolgáltassák az ő kényének, anélkül, hogy élhetne az alkalommal és hasznot húzhatna belőle. Valóban, ha az orosz parancsnoknak nem lett volna kézzelfogható, határozott biztosítéka arra, hogy nem fogják oldalba és hátba támadni, nyilván soha nem merte volna megkísérelni, hogy Kalafat ellen vonuljon. Ha nem így volna, bármilyen szigorú utasításokat kapott is, megérdemelné, hogy rögtönítélő bíróság elé állítsák és főbelőjék. És hacsak a most érkező gőzössel, vagy legkésőbb néhány napon belül nem kapjuk azt a hírt, hogy Omer pasa átkelt a Dunán és Bukarest ellen vonult, aligha kerülhetjük el azt a következtetést, hogy a nyugati hatalmak között olyan értelmű határozott megegyezés jött létre, mely szerint az oroszok katonai becsületének megmentése végett Kalafatot fel kell áldozni, anélkül, hogy a törökök védhessék azon az egyetlen módon, ahogyan sikeresen megvédhető – támadó hadmozdulattal lejjebb a Dunán.[84]

The War Question in Europe
A megírás ideje: 1854 február 13.
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 március 6. (4019.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás nélkül

[Karl Marx]

[A porosz kormány nyilatkozata – Napóleon tervei – Poroszország politikája]

Igen megbízható londoni forrásból[85] kaptuk a következő hírt, amely, ha igaz, fölöttébb nagyjelentőségű, és amelynek az európai újságokban csak egy része jelent meg, az is elfogult, meghamisított formában:

I. Február 3-án a porosz kormány részéről a következő nyilatkozatot küldték Párizsba és Londonba:

„1. Mivel Orlov gróf felvilágosításai nem hagytak kétséget afelől, hogy a szentpétervári kormánynál minden további közvetítési kísérlet hiábavaló lenne, Poroszország ezennel visszavonja közvetítő lépéseit, amelyekre indíték többé nem áll fenn.

2. Noha Orlov gróf *hivatalos* és kötelező érvényű semlegességi szerződésre tett javaslatai, amint azt vele jegyzékben közölték, határozott visszautasítással találkoztak, Poroszország eltökélt szándéka, hogy a maga részéről Ausztria csatlakozása nélkül is a legszigorúbb semlegességet tanúsítsa, és ennek kellő pillanatban *megfelelő fegyverkezéssel* adjon súlyt.

3. A tengeri hatalmaknak Németország iránti magatartásától függ, hogy Poroszország, Ausztriával együtt, indítványozni fogja-e a Német Szövetség[69] általános felfegyverzését."

II. Louis-Napoléon megbízottat (Brenier úr személyében) küldött Torinóba Piemont királyához* és Cavour úrhoz a következő üzenettel: adott időpontban felkelő zavargásoknak kell kitörniök Pármában, Piacenzában, Guastallában és Modenában. Szardínia akkor foglalja el ezeket a területeket, ahonnan a mostani uralkodókat el kell űzni. Napóleon szavatolja a

* II. Viktor Emánuel. – *Szerk.*

királynak, hogy a három előbbi fejedelemséget, esetleg Modenát is Szardíniával egyesíti; e területek viszonzásául Szavoja átadandó Franciaországnak. Angliáról elmondható, hogy ehhez a tervhez, bár vonakodva és nehéz szívvel, de úgyszólván hozzájárult. Brenier úr ezután tovább folytatta itáliai körútját, míg elérkezett Nápolyba, ahol érkezése „fölöttébb kínos feltűnést" keltett. Küldetése az, hogy olasz felkelést készítsen elő, mert Napóleon komolyan meg van győződve arról, hogy Brenier az az ember, aki nemcsak lángba tudja borítani Itáliát, hanem azt a pontos vonalat is meg tudja vonni, amelyen a lángnak nem szabad majd átcsapnia. Brenier azt javasolja, hogy vonják össze a következő seregeket:

1. 100 000 embert Szavoja határán
2. 60 000 embert Metznél
3. 80 000 embert Strasbourg-nál.

III. Poroszország nem ellenzi, hogy egy 100 000 főnyi francia hadsereget vonjanak össze Szavoja határán, de hogy Metznél is összevonjanak egy hadsereget, és még egy másikat Strasbourg-nál, ezt közvetlenül ellene irányuló fenyegetésnek tekinti. Szinte látja már, hogy egész Baden, Hessen, Württemberg stb. felkel, és vagy 100 000 paraszt masíroz Németország déli részéből az ő határai felé. Ennélfogva tiltakozott e két intézkedés ellen, és erre az eshetőségre céloz a porosz nyilatkozat 3. pontja. Mindenesetre Poroszország március *végéig*, vagy talán még *előbb* is, mozgósítja hadseregét. A körülményektől függően 200 000–300 000 embert szándékozik behívni. Ha azonban Napóleon ragaszkodik ahhoz, hogy a két hadsereget Metznél és Strasbourg-nál összevonja, a porosz kormány máris *elhatározta*, hogy haderejének létszámát 500 000 főre emeli. Állítólag félelem és zavar uralkodik a berlini kabinetben, melyben a király, miniszterei nagy többségével együtt, Oroszország mellett foglalt állást, és egyedül Manteuffel, akit a porosz herceg támogatott, nyilatkozott a semlegesség mellett (Manteuffel eredetileg Angliával kötendő szabályszerű szövetséget javasolt). Máris megszületett egy hivatalos kormányhatározat (Kabinettsbeschluss), amely szerint bizonyos körülmények esetén a monarchia és főképp a Porosz Rajna-tartomány minden közismert demokratáját egy éjszaka leforgása alatt őrizetbe kell venni és a keleti erődökbe szállítani, nehogy módjuk legyen Napóleon felforgató terveit támogatni (die Umsturzpläne Napoleon's!!), vagy egyáltalán népi megmozdulásokat szervezni. A tervek szerint ezt az intézkedést azonnal végre kell hajtani, ha Itáliában zavargások törnek ki, vagy ha Napóleon a két hadsereget Metznél és Strasbourg-nál összevonja. Úgy értesültünk, hogy ezt a határozatot *egyhangúlag* fogadták el,

habár nem vettek számításba *minden* eshetőséget, amelynek bekövetkeztével a kormány alkalmasnak vélhetné a pillanatot ennek az intézkedésnek a végrehajtására.

A megírás ideje: 1854 február 17.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 március 9. (4022.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

Karl Marx

Viták a parlamentben[86]

London, 1854 február 21., kedd.

A hadsereg és a haditengerészet költségvetését a parlament elé terjesztették. A hadseregnél 112 977 a folyó évre előterjesztett létszám, ami a múlt évihez képest 10 694 főnyi emelkedést jelent. A bel- és külföldön szolgáló szárazföldi erők összes költsége az 1855 március 31-ével végződő évre 3 923 288 £, az ausztráliai gyarmatokat és a Kelet-Indiai Társaságra áthárított terheket nem beleértve. A teljes összeg 4 877 925 £, amely 5719 tiszt, 9956 altiszt, 126 925 közkatona ellátását fedezi. A haditengerészeti költségvetés az 1855 március 31-ével végződő évben a tényleges szolgálatra összesen 5 979 866 £-et irányoz elő, itt az emelkedés a múlt évihez képest 1 172 446 £. A csapatszállításra és a hadfelszerelési hivatal számára előirányzott költségösszeg 225 050 £, ami 72 100 £ emelkedést jelent. Az évi teljes végösszeg 7 447 948 £-et tesz ki. A tengeri haderő 41 000 matrózból, 2000 hajósinasból, 15 500 haditengerészből fog állni; a teljes létszám, beleértve a 116 főnyi segédszemélyzetet, 58 616 fő.

Layard úr péntek este bejelentette, hogy fel fogja hívni a figyelmet a keleti kérdésre, és éppen abban a pillanatban emelkedett szólásra, amikor az elnök már készült a helyét elhagyni, hogy a Ház a tengerészeti költségvetést megtárgyalhassa.[87] Néhány perccel 4 óra után a karzatok zsúfolásig megteltek, s 5 órakor a Ház már teljes létszámban egybegyűlt. A képviselők és a közönség szemmel látható gyötrelmére két hosszú órát jelentéktelen témák semmitmondó megtárgyalásával ütöttek agyon. Még a képviselő urak kíváncsisága is annyira fel volt csigázva, hogy elhalasztották vacsorájukat 8 órára, csakhogy jelen legyenek a nagy vita megnyitásán — ritka eset ez az alsóházi tagok parlamenti életében.

Layard úr, akinek a beszédét folyvást tetszésnyilvánítások szakították meg, azzal kezdte, hogy a kormány olyan rendkívüli helyzetbe hozta őket, amelyben nagyon nehezen tudnak állást foglalni. Mielőtt ők a kívánt elő-

irányzatokat megszavazhatnák, a kormánynak kötelessége *szándékait közölni*. De mielőtt megkérdezné a kormánytól, hogy mit szándékozik tenni, tudni óhajtja, *mi az, amit már eddig tettek*. Már a múlt évben kifejtette, hogy ha a kormány ehhez az országhoz méltóbb hangot ütött volna meg, akkor nem sodródott volna háborúba; a nemrégiben kiadott terjedelmes kékkönyvek[64] gondos áttanulmányozása után sem talál okot arra, hogy véleményét megváltoztassa. A különböző oldalról származó különböző jelentések tartalmát összehasonlítva arra a következtetésre jutott, hogy a kormány figyelmen kívül hagyta a legszembeszökőbb tényeket, félreértette a legfélreérthetetlenebb szándékokat és hitelt adott a legnyilvánvalóbban hamis bizonygatásoknak. Kijelentette Layard úr, hogy a szinopi tragédia[1] kétségessé tette Anglia becsületét; részletes magyarázatot követelt és a közzétett dokumentumok tanúbizonysága alapján rámutatott arra, hogy az egyesített flották tengernagyjai megakadályozhatták volna a katasztrófát, vagy a törökök maguk elháríthatták volna, ha az angol kormány nem adott volna ki félénk és határozatlan utasításokat. A kormány legutóbbi megnyilatkozásaiból Layard úr arra következtet, hogy az még mindig a status quo ante bellum* alapján akar tárgyalni, és ezt a feltételezett lépést Layard úr elítéli. Felhívja a kormányt, teljesítse kötelességét abban a biztos tudatban, hogy Anglia népe teljesíteni fogja a magáét.

Sir James Graham közismert szemtelenségével azt válaszolta neki, hogy vagy bízzanak a miniszterekben, vagy kergessék el őket. De közben „*ne vesztegessük az időt* a kékkönyvekre". Oroszország, amely Nagy-Britanniának régi és hűséges szövetségese, most rászedte őket, azonban a „sötét és rosszindulatú gyanakvás nem egykönnyen ver gyökeret a nemes gondolkodású emberek fejében". Egészen megejtő volt ez a vén róka, Sir Robert Peel „mocskos inasa", a Bandiera testvérek gyilkosa,[88] amint „nemes gondolkodására" és „gyanakvástól való tartózkodására" hivatkozott.

Aztán Lord Jocelyn és Lord Dudley Stuart következtek; beszédjük a másnapi újságokat megtöltötte, de az aznap esti Házat kiürítette. A következő szónok, Roebuck úr azzal kezdte, hogy védte a miniszereket a kényes helyzetekben tanúsított magatartásukért, de azzal végezte, hogy kijelentette, itt az ideje, hogy a kormány *világosan megmondja, mik a tervei*. Lord John Russell, mintha válaszolni akarna erre a kérdésre, szólásra emelkedett, mentegetőzve összefoglalta az utóbbi időkben felmerült nézeteltérések történetét, és amikor belátta, hogy ez nem lesz elég, hajlandónak tettette magát, hogy megmondja, „mik a kormány tervei", jóllehet ezzel őmaga

* – háború előtti állapot – *Szerk.*

sem lehetett egészen tisztában. Kijelentése szerint a kormány valamiféle határozatlan szövetségre lépett Franciaországgal, nem szerződéskötés, hanem jegyzékváltások útján. Anglia és Franciaország most Törökországnak is indítványozott valamiféle megállapodást, amelynek értelmében a porta az ő beleegyezésük nélkül nem kérhet békét. A cár, hallatlan hitszegésével, durván kifogott rajtuk. Ő (Russell) a békébe vetett minden hitét elvesztette. Valószínű, hogy háborúba lépnek. Ennek következtében mintegy 3 000 000 £-gel többet kérnek, mint a múlt évben. A háború sikerének feltétele a titkosság, ezért nem mondhatja meg most mindjárt, hogy a kormány mit fog tenni háború esetén. Minthogy beszédének utóbbi, azaz teátrális részét nagy erővel, s a cárt, a „hóhért" illető jókora erkölcsi méltatlankodással adta elő, roppant tapsot kapott, és a Ház a nagy lelkesedésében már azon a ponton volt, hogy megszavazza a költségelőirányzatokat, amikor Disraeli úr közbelépett és elérte, hogy a vitát hétfő estig elnapolják.

Tegnap este folytatták a vitát és csak hajnali 2 órakor fejezték be.

Először Cobden úr emelkedett szólásra; azt ígérte, hogy szigorúan csak soron levő gyakorlati kérdésekre fog szorítkozni. Aztán, a kékkönyvek alapján, nagy fáradsággal igyekezett bizonyítani, amit senki sem vont kétségbe, hogy ezt „a szomorú vitát" a francia kormány idézte elő Lavalette úr küldetése és a kegyhelyekkel kapcsolatban a portától kicsikart engedmények által.[89] A francia államelnök, aki ekkoriban már remélte, hogy császár lehet, nyilván némi politikai tőkét akart kovácsolni abból, hogy a római katolikusok javára Törökországgal szemben ilyen követeléseket támaszt. Ezért Oroszország első lépései Franciaországnak ebben a kérdésben folytatott tényked ésére vezethetők vissza. Hogy a bécsi jegyzéket[83] nem írták alá, az a szövetségesek hibája volt, nem pedig a török kormányé, mert a porta azonnal aláírta volna, ha megfenyegetik, hogy visszavonják a flottát a Besik-öbölből. Háborúba megyünk, mert azt kívántuk Törökországtól, hogy írásban tagadja meg Oroszországtól azt, amit mi szándékoztunk kérni tőle a magunk számára, vagyis hogy szavatolja nekünk a keresztények jobb bánásmódban részesítését. Az ottomán birodalom lakosságának roppant többsége hőn óhajtja éppen annak a politikának a sikerét, amelyet most Oroszország folytat (például Moldvában és a Havasalföldön). Cobden úr éppen a kékkönyvek alapján bizonyítani tudja, hogy azok a nyomorgatások és zaklatások, amelyek közt a keresztény lakosság él, nem tűrhetők tovább – s főleg Lord Clarendon jelentéseire hivatkozott, amelyeket az nyilvánvalóan azzal a szándékkal írt, hogy alátámassza a cár álláspontját. Az egyik ilyen jelentésben Lord Clarendon ezt írja: „A portának döntenie kell egy hibás vallási elv fenntartása és szövetségesei rokonszenvének és támogatásának elvesztése között." Ilyenformán

Cobden úr jogosan megkérdezhette: „Vajon a Ház lehetségesnek tartja-e, hogy olyan nép, mint amilyen Törökország fanatikus muzulmán népe, feladja vallását? Pedig a Korán törvényének teljes feladása nélkül lehetetlen Törökország kereszténveit a törökökkel egyenjogúakká tenni." Mi viszont szintén megkérdezhetjük Cobden urat, vajon Anglia jelenleg fennálló államegyháza és törvényei mellett lehetséges-e az ország munkásait a Cobdenokkal és Brightokkal egyenjogúakká tenni? Cobden úr aztán igyekezett Lord Stratford de Redcliffe és a brit konzulátusi megbízottak levelei alapján kimutatni, hogy Törökország keresztény lakosságán általános elégedetlenség lett úrrá, s ez általános felkeléshez vezethet. Nos, megint hadd kérdezzük meg Cobden urat, vajon Európa összes népeiben nem él-e általános elégedetlenség kormányaikkal és uralkodó osztályaikkal szemben, s ez az elégedetlenség nem vezethet-e hamarosan általános forradalomhoz? Ha – mint Törökországba – Németországba, Itáliába, Franciaországba vagy akár Nagy-Britanniába idegen hadsereg tört volna be, amely kormányaikkal ellenségesen áll szemben és a nép lázadó indulataira épít, vajon ezen országok közül akár egy is nyugton maradt volna-e annyi ideig, mint Törökország keresztény népessége?

Cobden úr végül azt a következtetést vonja le, hogy ha Anglia Törökország védelmében háborúra kelne, az ottomán lakosság uralmáért s a törökországi népesség nagy többségének érdekei ellen harcolna. Ez az egész kérdés nem más, mint vallási viszály egyfelől az orosz, másfelől a török hadsereg között. Angliát minden érdeke Oroszországhoz fűzi. Oroszországgal óriási kereskedelmet folytat. Ha az Oroszországba irányuló exportkereskedelem csak 2 millió £-et tesz ki, az csak átmeneti következménye annak, hogy Oroszország még mindig a védővámrendszer illúziójához ragaszkodik. Az Oroszországból való import azonban 13 millió £-et tett ki. Az Egyesült Államok kivételével nincs még egy olyan idegen ország, amellyel Anglia olyan jelentős kereskedelmet folytatna, mint Oroszországgal. És ha Anglia háborúba lép, miért küld szárazföldi erőket Törökországba, ahelyett hogy kizárólag a hajóhadát használná fel? Ha már elérkezett a kozákság és a republikánusság közötti verseny ideje, akkor Poroszország, Ausztria és a többi német állam, valamint Belgium, Hollandia, Svédország és Dánia miért marad semleges, miközben Franciaországnak és Angliának magukban kell harcolniok? Ha ez európai fontosságú kérdés volna, nem kellene-e feltételezni, hogy azok lesznek az elsők a harcban, akik legközelebb vannak a veszélyhez? Cobden úr azzal a kijelentéssel zárta beszédét, hogy „ő ellenzi az Oroszországgal való háborút". Úgy véli, „a legjobb visszatérni a bécsi jegyzékhez".

Lord John Manners azt a véleményét fejezte ki, hogy a kormány megrovást érdemel nemtörődömségéért és indokolatlan biztonságérzetéért. Lord Clarendon Oroszország, Franciaország és Törökország kormányainak kezdetben olyan közléseket tett, amelyekben – ahelyett hogy Franciaországgal egyetértésben cselekedett volna – az együttműködést makacsul visszautasította, és tudtára adta Oroszország kormányának, hogy Anglia nem fog Franciaországgal együttműködni; ez indította Oroszország uralkodóját a Mensikov hercegnek adott utasításokra, amelyek az egész katasztrófát előidézték. Nem csoda, hogy amikor Anglia végre bejelentette azt a szándékát, hogy Konstantinápolyban ténylegesen közbelép, Franciaország kormánya bizonyos fokig kételkedett a királynő őfelsége kormányának őszinteségében. Nem Anglia tanácsolta a portának, hogy utasítsa vissza Mensikov herceg ultimátumát, ellenkezőleg, a szultán miniszterei saját felelősségükre cselekedtek, és Anglia segítségének minden reménye nélkül. Miután az oroszok a dunai fejedelemségeket elfoglalták, a brit kormány elhúzódott diplomáciai tárgyalásai nagyon hátrányosak voltak Törökország érdekeire nézve, és nagyon jól szolgálták Oroszország érdekeit. Oroszország hadüzenet nélkül birtokába vette a fejedelemségeket, nehogy azok a szerződések, amelyeket Törökország elnyomásának reális eszközéül tudott felhasználni, füstbe menjenek. Oktalan dolog volt tehát Törökország hadüzenete után ezeknek a szerződéseknek a megújításához mint tárgyalási alaphoz ragaszkodni. A legfontosabb és valóban égető kérdés most az, hogy miféle célok indítják a kormányt arra, hogy ebben a rettenetes küzdelemben részt vegyen? Általában kijelentették, hogy Törökország becsületét és függetlenségét meg kell védeni; de szükséges jóval konkrétabban megállapodni abban, mit kell ezen a kijelentésen érteni.

Horsfall úr a Cobden úr által felvetett téveszméket igyekezett cáfolni. A tulajdonképpeni kérdés nem az, fejtegette, hogy mi most Törökország, hanem hogy mi lenne Oroszországból, ha Törökországot bekebelezné – azaz vajon a cár Törökországnak is cárja lesz-e? Oroszország csak egy célt ismer, politikai hatalmát akarja háború útján növelni. Területi gyarapodásra törekszik. Már az első lépés, melyet ebben a dologban az orosz önkényuralkodó tett, égbekiáltóan hazug volt, s ettől kezdve végig a galád szinopi mészárlásig egész eljárását kegyetlenség, csalás és bűn jellemezte, olyan bűnök, amelyek még Oroszország évkönyveiben, ennek az országnak bűnterhes történelmében is szembetűnőek, s csak szörnyűbbnek hatnak azáltal, hogy a cár istenkáromlón merészelt a kereszténységre hivatkozni, amelynek törvényeit olyan felháborítóan megszegte. A kiszemelt áldozat viselkedése viszont csodálatraméltó volt. Aztán azon fáradozott Horsfall úr, hogy a kor-

mány ingadozó irányvonalát a nehézségekkel mentegesse, amelyek helyzetét bonyolítják. Innen ered diplomáciai habozása. Ha Európa minden kormánya, ha még a legtapasztaltabb diplomaták is az önkényuralkodóval szemben foglaltak volna állást, akkor sem hozhatták volna nehezebb és szorultabb helyzetbe – nehézség és veszteség nélkül meg nem oldható veszélyesebb dilemmába –, mint amilyenbe a saját minisztereink baklövései és az övéinek ügyeskedései folytán most került. Hat hónappal ezelőtt Miklós cár az európai rend és törvényesség fő oszlopa volt; most levetette álarcát és mint legnagyobb forradalmár mutatkozik be. Miután politikai intrikái csődöt mondtak, az ázsiai háború nem sikerült és a törökök a Dunánál alaposan megverték, a cár olyan rohamosan süllyed, hogy ezt látni szinte üdítő. Most aztán a kormány kötelessége az, hogy ha háborús cselekmények kezdődnek, gondoskodjék arról, hogy csak olyan feltételek mellett kössenek békét, amelyek elégséges és kétségtelen biztosítékot nyújtanak hasonló agresszió jövőbeni megismétlődése ellen. A béke helyreállításának egyik feltétele remélhetőleg az lesz – jegyezte meg Horsfall úr –, hogy Oroszország kártalanítsa Törökországot a költségekért, melyekbe belesodorták, és hogy Törökország anyagi biztosítékként visszakapja a területeket, amelyektől megfosztották.

Drummond úr kifejtette, hogy véleménye szerint vallási háborúba bonyolódunk, új kereszteshábórúba Bouillon Gottfried sírjáért, amely már annyira beomlott, hogy ráülni sem lehet. Úgy látszik, hogy elejétől fogva a pápa volt az egész baj okozója. Angliának a legcsekélyebb érdeke sem fűződött a török kérdéshez, és egy háború Törökország és Oroszország között nem segíthető eredményes befejezéshez, mert ők örökké hadakozni fognak egymással és sohasem fogják egymást bántani. „Ebben a háborúban mást, mint kemény ütéseket, nem nyerhetünk." Cobden úr nemrégiben felajánlotta, hogy megfékezi Oroszországot, és ha ezt most megtenné, tömérdek gondtól kímélné meg az országot. Valójában a vita most arról folyik, vajon Párizsból vagy Szentpétervárról jöjjenek-e a divatárusok, hogy a Szent Sír árnyait felöltöztessék. Anglia most egyszerre rájött, hogy Törökország a régi szövetségese, és okvetlenül szükséges az európai hatalmi egyensúlyhoz. Hogy a csodában történt, hogy erre nem jött rá előbb, mielőtt elvette tőle az egész görög királyságot, és mielőtt megvívta a navarinói ütközetet,[22] amelyet Drummond úr emlékezete szerint Lord St. Helens nagyjelentőségű csatának minősített, csak éppen nem azt ütötték le, akit kellett volna. Hogyan lehetséges, hogy Anglia nem gondolt erre akkor, amikor az oroszok átkeltek a Balkánon és amikor flottájával Törökországnak hatékony támogatást nyújthatott volna? De most, miután az ottomán birodalmat a rozzantság végső fokára süllyesztette, most gondol arra Anglia, hogy ezt a roskadozó

hatalmat a hatalmi egyensúly ürügyén meg tudja támasztani. A Bonaparte iránt hirtelen fellobbant lelkesedésre tett néhány gúnyos megjegyzést Drummond úr, majd megkérdezte, ki lesz a hadügyminiszter? Mindannyian eleget láttak eddig ahhoz, hogy tudják, milyen gyönge kézben van a kormány. Nem hiszi, hogy akármelyik tábornok vagy tengernagy hírneve sértetlen marad a mostani kormány kezében. Kitelik tőle, hogy bármelyiküket feláldozza azért, hogy a Házban valamelyik frakciónak kedvére tegyen. Ha már elszánta magát Anglia, hogy háborúba lépjen, akkor csapását mérje Oroszország szívére, de ne fecsérelje lövéseit a Fekete-tengeren. Először is ki kell hirdetni a Lengyel Királyság visszaállítását. Drummond úr mindenekelőtt azt akarja, hogy tájékoztassák, mi a kormány szándéka. „A kormányfő", mondta, „büszkélkedik titoktartási képességeivel, és egy másik helyen kijelentette, szeretné látni azt a személyt, aki ki tudna belőle húzni olyan felvilágosítást, amelyet ő nem óhajt megadni. Ez a kijelentés arra a történetre emlékeztette Drummond urat, amelyet egyszer Skóciában hallott: egyszer egy skót elment Indiába, s mikor visszatért Angliába, a feleségének ajándékba egy papagájt hozott, amely feltűnően jól tudott beszélni. Az egyik szomszéd, mivel nem akart lemaradni, elment Edinburgh-be és egy nagy baglyot hozott a feleségének. Mikor megjegyezték neki, hogy a bagoly sohasem tanul meg beszélni, így válaszolt: »Ez persze igaz, de gondoljatok a nagy tudásra, ami benne lakik.«"

Butt úr kijelentette, hogy a forradalom óta ez az első eset, hogy egy kormány a Ház elé áll és háborús költség megszavazását indítványozza, anélkül, hogy indítványát világosan és kimerítően megindokolná. A szó jogi értelmében még nincsenek háborúban, és ha hadihitelek megszavazását kérik, a Háznak joga van megtudni, miért késlekednek hadat üzenni Oroszországnak? Mily kétértelmű helyzetbe került a brit flotta a Fekete-tengeren! Dundas tengernagy parancsot kapott arra, hogy az orosz hajókat szorítsa vissza egy orosz kikötőbe; és ha e parancs végrehajtása során egy orosz hajót elpusztítana, miközben békében állunk Oroszországgal, fel vannak-e készülve a miniszterek ilyen esetek igazolására? Butt úr reméli, hogy magyarázatot kap arra, vajon a támogatást Törökországnak azokkal a megalázó feltételekkel fogják-e megadni, amelyek sorsát az Oroszországgal való békekötés kérdésében Anglia és Franciaország kezébe helyezik? Ha így fest Anglia politikája, akkor most a parlamenttől a pótlólagos haderő megszavazását nem Törökország függetlensége, hanem leigázása érdekében követelik. Butt úrnak bizonyos aggályai vannak, vajon a miniszterek ezekkel a katonai készülődésekkel nem csupán tüntetni akarnak-e avégből, hogy tisztességtelen békét érjenek el.

Herbert hadügyminiszter úr olyan lapos és ostoba beszédet mondott, amilyent komoly válság idején még koalíciós minisztertől is alig lehetett várni. A kormány két tűz közé került, és semmi módon nem tudja tisztázni, hogy a Ház maga valójában hogyan vélekedik erről a kérdésről. Az ellenzéki képviselő uraknak megvan az az előnyük, hogy tényekre hivatkozhatnak; a múltat bírálták; a kormány azonban tények híján van, s a jövőt illetően csak spekulálhat. Ebbe a háborúba nem azért hajlandó belépni, hogy Törökországot megvédje, inkább azért, hogy Oroszországgal szembeszálljon. Ez az egész tájékoztatás, amit a Ház szegény Herbert úrtól „a jövőt illetően" kaphatott. De mégsem; mondott még valami egészen újat is. „Cobden úr", Herbert úr szerint, „e nép legnagyobb osztályának az érzéseit képviseli." Amikor ezt az állítást a Ház minden részében cáfolták, Herbert úr így folytatta: „Ha nem is a legnagyobb osztálynak, a képviselő úr mindenesetre szószólója a brit *munkásosztály nagy hányadának*." Szegény Herbert úr! Szinte üdítő volt látni, amint utána Disraeli úr emelkedett szólásra, és így a fecsegőt egy vérbeli szónok váltotta fel.

Disraeli úr, Lord John Russell péntek esti beszédének teátrális és hangzatos zárószavaira célozva, ezzel a megállapítással kezdte: „Mindig az volt a véleményem, hogy bármelyik nemzet, de különösen Anglia sokkal inkább hajlandó lenne azokat a terheket viselni, amelyeket egy háborús állapot szükségképpen reá ró, ha valóban tudná, miért megy háborúba, mint ha szenvedélyeit gyújtó felhívásokkal szítva hajszolják a harcba, és izgalom ragadtatja el; ez a mód az első pillanatban megkönnyítheti egy miniszter dolgát, de néhány hónappal később a tájékozatlanság elkerülhetetlen visszahatása jelentkeznék, esetleg még katasztrófával súlyosbítva." Így volt ez az 1828–29-es háborúban, amikor Anglia nem Törökország, hanem Oroszország oldalán vett részt a háborúban. A jelenlegi zavaros helyzet és Törökországnak az utóbbi időben látható elesettsége egészében annak a háborúnak az eseményeire vezethető vissza, amelyben Anglia és Franciaország egyesült Törökország ellen. Abban az időben nem volt a Háznak egyetlen tagja sem, akinek valóban lett volna fogalma arról, miért lépett be Anglia a háborúba, vagy hogy milyen célt követett, amikor csapást mért Törökország hatalmára. Ezért a mostani háború okát és célját világosan érteniök kell. Ennek ismeretét csak a kékkönyvekből szerezhetik meg. Hogy mi okozta a dolgok jelenlegi állását, azt éppen az asztalon fekvő jelentések szavaiból kell megtudniok. Az ott megmutatkozott politika készítette elő azt a jövőt, amely – a miniszterek szerint – figyelmük egyetlen tárgya. Ezért tiltakozik Sir James Graham doktrínája ellen. Herbert úr az imént tiltakozott azellen, hogy e jelentésekből csak kiragadott oldalakat olvassanak.

Ő azonban nem ígérheti, hogy ezeket a kékkönyveket végig felolvassa a Háznak; de ha a képviselő úr ellenvetését helytállónak fogadják el, nyilván kénytelen lesz megtenni. Mindenkinek, aki a keleti kérdést jól ismeri, és neki magának is az a véleménye, hogy Oroszországnak nem áll szándékában az ottomán birodalmat erőszakkal meghódítani, hanem ügyes politikával és jobb eszközökkel befolyást szándékszik nyerni és gyakorolni a török birodalom keresztény lakosságára, hogy olyan hatalomra tegyen szert, amely talán nem kisebb annál, mint ha a szultán birodalmának trónját birtokolná. E tárgyalások megindulásakor maga Nesselrode gróf, 1853 januárjában és 1853 júniusában kelt jelentéseiben, világosan és félreérthetetlenül ismertette Oroszország politikáját. A török birodalom fölött úgy akarnak hatalomra szert tenni, hogy különleges befolyást gyakorolnak 12 millió emberre, akik a szultán alattvalóinak nagy többségét alkotják. Az angol kormányhoz intézett orosz jelentések nemcsak ezt a politikát határozzák meg, hanem leplezetlenül közlik a brit kormánnyal annak módját is, ahogyan a politikát végre akarják hajtani – nem hódítással, hanem azzal, hogy a meglevő szerződéseket fenntartják és ezeknek a szerződéseknek az értelmezését kiterjesztik. Ilymódon ennek a fontos viszálynak már a legelején a diplomáciai kampány alapját egy szerződésben találták meg – a kajnardzsi szerződésben.[35] Ez a szerződés a porta keresztény alattvalóit a szultán sajátlagos védnöksége alá helyezi; viszont Oroszország, ezt a szerződést másképpen értelmezve, azt állítja, hogy az a szultán keresztény alattvalóit sajátlag a cár védnöksége alá helyezi. Ugyanezen szerződés értelmében Oroszország szót emelhet új templomáért – épület az Oglu bej utcában –, a szerződés vonatkozó cikkelyének orosz értelmezése szerint ugyanis Oroszországnak jogában áll, hogy minden görögkeleti templomért közbelépjen, és természetesen a szultán birodalmában levő összes görögkeleti egyházközségért is, amelyekhez történetesen a szultán alattvalóinak nagy többsége tartozik. Ez a kajnardzsi szerződésnek nyíltan bevallott orosz értelmezése. Másrészt viszont Sir Hamilton Seymour 1853 január 8-i jelentéséből kiderül, hogy Nesselrode gróf közölte Sir Hamiltonnal, aki viszont Lord Clarendonnal közölte, „hogy az orosz diplomáciát fegyveres demonstrációval is támogatni kell". Ugyanezen jelentés szerint Nesselrode grófnak az a meggyőződése, hogy ez a kérdés majd kielégítő megoldásra jut, „az őfelsége követei által Párizsban és Konstantinápolyban teendő erőfeszítéseken" alapszik. Oroszország akkor azonnal kijelentette, hogy a fegyveres demonstráció csak demonstráció; a kitűzött célt békés úton kell elérni a párizsi és a konstantinápolyi angol követek erőfeszítései útján. „Nos uram", folytatta Disraeli úr, „szeretném tudni, hogy a célnak ilyen megjelölése, az eszközöknek ilyen részletezése után és ilyen diplo-

máciával szemben hogyan reagáltak a követek erre a kombinációra?" A kegyhelyek kérdését nem szükséges érinteni. Ez tényleg hamarosan rendeződött Konstantinápolyban. Még Nesselrode gróf is, e tárgyalások egész korai szakaszában, meglepődését és elégedettségét fejezte ki, és elismeréssel adózott Franciaország békülékeny szellemének. De a török határokon egész idő alatt gyülekeztek Oroszország fegyveres erői, és Nesselrode gróf egész idő alatt hangoztatta Lord Clarendonnak, hogy kormánya egyenértékű kárpótlást fog kérni azokért a kiváltságokért, amelyeket a görögkeleti egyház Jeruzsálemben elveszített, s amelyeknek rendezésébe az ő kormányát nem vonták be. Még Mensikov herceg küldetését is említették abban az időben, mint Sir Hamilton Seymour több jelentéséből kitűnik. Lord John Russell a múltkori esti ülésen azt mondta, hogy gróf Nesselrode viselkedése csalárd. Egyfelől Lord John Russell saját maga bevallotta, hogy Nesselrode gróf ismételten kijelentette, miszerint felséges ura egyenértékű kárpótlást fog kérni a görögkeleti egyház számára; másfelől pedig panaszolta, hogy Nesselrode gróf sohasem mondta meg, mit akar. „Haszontalan Nesselrode gróf!" (Derültség.) „Az orosz államférfiak csalárd kétkulacsossága!" (Derültség.) „Miért nem tudta a nemes lord megkapni az általa kívánt tájékoztatást? Miért van Sir Hamilton Seymour Szentpétervárott, ha nem azért, hogy kérje a kívánt tájékoztatást?" Ha Nesselrode gróf sohasem mondta meg neki, mit akar, ez azért volt, mert a nemes lord sohasem merte megkérdezni. A dolgok ilyen állása mellett a miniszterek kötelessége, hogy kategorikus kérdéseket tegyenek fel a szentpétervári kormánynak. Ha ez nem tudja meghatározni, mit akar, akkor itt az ideje, hogy az angol kormány kijelentse, miszerint jószolgálatait Párizsban és Konstantinápolyban meg fogja szüntetni. Amikor Lord John Russell lemondott tisztségéről, és Lord Clarendon váltotta fel, a diplomáciai eljárások más jelleget öltöttek – részrehajlást mutattak Oroszország javára. Amikor Lord Clarendon lett a külügyminiszter, utasításokat kellett adnia Lord Stratford de Redcliffe-nek, a királynő követének, aki ezekkel az utasításokkal utazott a cselekmény színterére. Nos, hogyan festettek ezek az utasítások? Amikor Törökország végső szükséget szenved és a legszorultabb helyzetben van, belső reformokra és kereskedelmi reformokra vonatkozóan oktatják ki. Tudomására hozzák, hogy a portának a legmérsékeltebb és legóvatosabb magatartást kell tanúsítania, azaz: Oroszország követeléseit teljesítenie kell. Eközben a kormány továbbra sem kér pontos magyarázatot arra nézve, hogy Oroszországnak mik a szándékai. Mensikov herceg megérkezett Konstantinápolyba. Lord Clarendon – miután a legnyugtalanítóbb üzeneteket kapta Rose ezredestől, és figyelmeztető jelentéseket Sir Hamilton Seymourtól – egy levélben, amelyet

Lord Cowleyhoz, a párizsi angol követhez intézett, kifogásolta Rose ezredesnek a brit flotta kifutására adott parancsát, és sajnálkozását fejezte ki amiatt, hogy a francia tengernagy parancsot kapott, hajózzon ki a görög vizekre, s a nemes lord Franciaországot azzal a megvető tantétellel szerencséltette, „hogy a gyanakvás politikája sem nem bölcs, sem nem biztonságos"; egyszersmind kijelentette, hogy teljesen megbízik Oroszország cárjának a török birodalom fenntartására tett ünnepélyes ígéreteiben. Aztán konstantinápolyi követének ír Lord Clarendon; Mensikov herceg küldetésével kapcsolatban közli, hogy egészen bizonyos benne, „bármi legyen is e küldetés célja, nem veszélyezteti sem a szultán hatalmát, sem területeinek sértetlenségét". Sőt! Lord Clarendon odáig ment, hogy vádolta egyetlen európai szövetségesét, és kijelentette, hogy Angliának csakis a miatt az állásfoglalás miatt kell most keleti bonyodalmaktól tartania, amelyet Franciaország egy időben a kegyhelyekkel kapcsolatban tanúsított. Ennek megfelelően Nesselrode gróf gratulált Lord Aberdeennek ahhoz a beau rôle-hoz* (a kékkönyvben „important role"-nak** fordították), amelyet abban játszott, hogy Franciaország „isolée"*** maradt. Április 1-én Anglia Rose ezredestől értesült arról a *titkos* egyezményről, amelyet Oroszország Törökországtól követelt. Csak tíz nappal ezután érkezett Konstantinápolyba Lord Stratford, és megerősítette mindazt, amit Rose ezredes megállapított. Mindezek után, május 16-án Lord Clarendon ezt írja Sir H. Seymournak: „Oroszország uralkodójának magyarázatai", amelyek nincsenek benne a kékkönyvekben, „lehetővé tették számára, hogy figyelmen kívül hagyja, ahelyett hogy osztaná azokat az aggodalmakat, amelyeket Mensikov herceg lépései – párosulva a dél-oroszországi katonai előkészületekkel – Európa-szerte természetszerűleg előidéztek." Ezek után Nesselrode gróf úgy érezte, nyugodtan közölheti Lord Clarendonnal június 20-án, hogy megszállták a dunai fejedelemségeket. Ebben az okmányban Nesselrode gróf kijelenti, „hogy a cár e tartományokat biztosítékként szállja meg, amíg elégtételt nem kap; hogy amikor így cselekszik, hűséges marad az angol kormánynak tett nyilatkozataihoz; hogy amikor értesítette a londoni kormány tagjait a katonai előkészületekről, amelyek egybeestek a tárgyalások megindulásával, nem titkolta előttük, hogy még eljöhet az az idő, amikor kénytelen lesz hozzájuk fordulni; üdvözli az angol kormányt az általa tanúsított baráti szándékokért; szembeállítja Anglia magatartását Franciaországéval, és minden fele-

* – nemes szerephez – *Szerk.*

** – „fontos szerep"-nek – *Szerk.*

*** – „elszigetelten", „magányosan" – *Szerk.*

lősséget Mensikov herceg későbbi kudarcaiért Lord Stratfordra hárít". Mindezek után, július 4-én, Lord Clarendon körlevelet ír, amelyben még mindig reménykedik a cár igazságérzetében és mérsékletében, hivatkozik a cár ismételt kijelentésére, hogy tiszteletben fogja tartani Törökország integritását. Július 18-án azt írja Lord Stratfordnak, hogy „Franciaország és Anglia, ha komolyan nekilátnának, bizonyára megbéníthatnák Oroszországot, de eközben Törökország esetleg helyrehozhatatlanul romba dőlne, és így a békés tárgyalás az egyetlen követendő út". Nos, ha akkor jó volt ez az érv, akkor most is az. A kormányt vagy olyan fokú bizalom vezérli, amely már a beteges hiszékenységhez hasonló, vagy pedig részrehajlás befolyásolja. A háború okát abban a magatartásban kell keresni, amellyel az utóbbi hét hónapban a királynő őfelsége kormánya a tárgyalásokat folytatta. Ha hiszékenység vezérelte, akkor Oroszország a hitszegő viselkedésével siettethetett egy olyan küzdelmet, amely esetleg elkerülhetetlen, és amely esetleg biztosíthatja Európa függetlenségét, Anglia biztonságát és a civilizáció biztonságát. Ha magatartását részrehajlás sugalmazta, akkor a háború félénk és határozatlan lesz, nem fog eredményt hozni, jobban mondva pontosan olyan eredményeket fog hozni, amilyeneket eredetileg szándékoltak. Április 25-én Lord Clarendon azt a hamis kijelentést tette a Lordok Házában, hogy Mensikov küldetése a kegyhelyekkel kapcsolatos viták rendezése volt, noha tudta, hogy az ellenkezője igaz. Disraeli úr a továbbiakban röviden vázolta a bécsi jegyzék történetét, hogy rámutasson a kormány egetverő ostobaságára vagy részrehajlására a szentpétervári udvar irányában. Aztán a harmadik periódusra tért rá, arra az időközre, amely a bécsi jegyzék balsikere és a szinopi ütközet között eltelt. Ez idő tájt Gladstone pénzügyminiszter úr egy nyilvános gyűlésen Törökországról a legbecsmérlőbb hangon szólt. Ugyanezt tették a félhivatalos lapok is. Maguk a törökök ereje volt az, ami Törökország helyzetét és sorsát megváltoztatta, s a kormányt arra indította, hogy új hangot üssön meg. De alig hogy az oltenicai csatát megvívták, a hiszékenység politikája vagy a részrehajlás politikája újra elkezdte szennyes munkáját. A szinopi mészárlás azonban ismét a törökök felé fordította a rokonszenvet. A flottákat a Fekete-tengerre rendelték. De mit csináltak ezek a flották? Visszatértek a Boszporuszba! Ami a jövőt illeti, Lord John Russell nagyon homályosan írta körül a Franciaországgal való szövetség feltételeit. Disraeli úr helyteleníti, hogy összezavarják a hatalmi egyensúly fenntartását Európa jelenlegi területi megoszlásának fenntartásával. Itália jövője elsősorban ennek az igazságnak a felismerésétől függ.

Disraeli úr ragyogó beszéde után, amelynek én természetesen csak a körvonalait vázoltam, Lord Palmerston emelkedett szólásra és teljes kudarcot

szenvedett. Megismételte annak a beszédének egy részét, amelyet az elmúlt ülésszak berekesztése alkalmával tartott; nem valami meggyőzően védte a kormány politikáját, és gondosan ügyelt arra, hogy egy szót se ejtsen el, mely új felvilágosítást tartalmazna.

Sir J. Graham előterjesztésére aztán a haditengerészeti költségvetés egyes tételeit vita nélkül megszavazták.

Ezeknek az izgatott vitáknak a legérdekesebb vonása végül is az, hogy a Háznak egyáltalán nem sikerült a miniszterektől akár egy Oroszországnak szóló hivatalos hadüzenetet, akár azoknak a céloknak a megjelölését kicsikarni, amelyek érdekében háborúba sodorják Angliát. A Ház és a nagyközönség nem tud többet, mint amennyit eddig is tudott. Új tájékoztatást egyáltalán nem kaptak.

Debates in Parliament

A megírás ideje: 1854 február 21.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune".
1854 március 9. (4022.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: K a r l M a r x

Karl Marx

[A február 22-i parlamenti viták — Pozzo di Borgo jelentése — A nyugati hatalmak politikája]

London, 1854 február 24., péntek.

Sok haszontalan fecsegés árasztotta el a sajtót Kossuth „háborús előkészületeiről" és várható „megmozdulásairól". Most véletlenül megtudtam valamit ezzel kapcsolatban egy lengyel tisztttől, aki Konstantinápolyba készül és a volt kormányzótól tanácsot kért, hogy mitévő legyen. Kossuth lebeszélte őt arról, hogy elutazzék Londonból és egyáltalán nem foglalt állást amellett, hogy magyar és lengyel tisztek részt vegyenek a jelenlegi török háborúban, mert ezeknek vagy Czartoryski zászlaja alá kell sorakozniok, vagy pedig el kell hagyniok keresztény hitüket; az egyik lépés Kossuth politikájával, a másik pedig alapelveivel ellenkezik.

Disraeli úr beszéde, mely a kormány politikáját oly mesterien leleplezte, mély benyomást tett. Ezért az összes tehetségek kabinetje[9] jónak látta, hogy utólag megpróbálja elfelejtetni egy kis komédiával, amelyet a szerda délelőtti alsóházi ülésen rendeztek meg, s amely a miniszterek és Hume úr között játszódott le. Lord Palmerston úgy fejezte be sántikáló válaszát Disraeli úr velős alternatívájára — beteges „hiszékenység" vagy hitszegő „részrehajlás" —, hogy az ellenzéki párttal szemben az ország pártatlan ítéletéhez folyamodott; és Hume urat szemelték ki arra, hogy az ország nevében válaszoljon, olyanformán, ahogyan Gyalut, az asztalost kiszemelték, hogy az oroszlán szerepét játssza a „Pyramus és Thisbe borzasztó kegyetlen halálá"-ban.[90] Hume úr egész parlamenti életét azzal töltötte el, hogy kellemesen ellenzékieskedjék, módosító indítványokat nyújtson be, melyeket aztán visszavon — valójában tehát az ún. független ellenzéket alkossa, minden whig[45] kormány hátvédjét, amely biztosan előlép és megmenti a minisztereket a veszélytől, ha saját regisztrált párthíveik az ingadozás bármiféle jelét mutatnák. Ő a par excellence* nagy parlamenti „tűzoltó". Nemcsak a parlament legöregebb

* — sajátképpeni — *Szerk.*

tagja, hanem független tag is; és nemcsak független, hanem radikális is; és nemcsak radikális, hanem a közkasszának pedáns és híres cerberusa, azzal a hivatással, hogy fontokat észrevétlenül hagyjon eltűnni, miközben félreveri a harangokat egy penny töredékéért. Mint ő maga nagy hangsúllyal kijelentette, parlamenti életében most először emelkedett szólásra nem azért, hogy kifogásolja, hanem, hogy helyeselje az állami költségvetést. Ez a rendkívüli esemény, mint nem mulasztotta el saját maga megjegyezni, a legkétségbevonhatatlanabb bizonyítéka annak, hogy a kormány nemhiába folyamodott az ellenzéki párt meg nem érdemelt rágalmaival szemben az ország józan ítéletéhez, mert ünnepélyes felmentést kap a hiszékenység és részrehajlás vádja alól. Hume úr érvei jellemzőek voltak. Azért, hogy a miniszterekét megmentse a hiszékenység vagy részrehajlás alternatívájától, bebizonyította a miniszterek hiszékenységét az Oroszországgal folytatott tárgyalásaikban. Megértette tehát Lord Palmerston felhívásának igazi értelmét. A kormány csak azt kéri, hogy a szándékos árulás vádja alól felmentsék. Ami a hiszékenységet illeti, hát nem kijelentette már a kitűnő Sir James Graham, hogy a „nemes gondolkodású ember nehezen szánja rá magát a gyanakvásra"? Mivel a küszöbönálló háborút magának a kormánynak a diplomáciai baklövései idézték elő, nem kétséges, hogy ez a háború a miniszterek sajátja, s ezért – így gondolja Hume úr – mindenki közül éppen ők alkalmasak arra, hogy ügyesen vezessék. Az előirányzott háborús költségek viszonylagosan csekély volta Hume úr véleménye szerint a legmeggyőzőbb bizonyítéka a szándékolt háború terjedelmének. Lord Palmerston természetesen megköszönte Hume úrnak az ország nevében mondott ítéletét, és viszonzásul az állami dokumentumokról szóló saját tantételével szerencséltette a hallgatóságot; szerinte ezeket az okmányokat sohasem szabad a Ház és az ország elé terjeszteni addig, amíg a dolgok annyira össze nem kuszálódnak, hogy a dokumentumok közlése már értelmetlenné válik. Ez volt az egész utólagos bölcsesség, amelyet a koalíció kellő megfontolás után nyújtani tudott. Lord Palmerstonnak, a koalíció vezérének, nemcsak az volt a dolga, hogy gyöngítse az ellenfél beszédének hatását, hanem a Házzal szemben az országhoz folyamodó saját teátrális felhívását is semmissé kellett tennie.

Kedden este Horsfall úr, Liverpool képviselője ezt a kérdést tette fel: „Az idegen nemzetekkel kötött szerződések, vagy azok a lépések, amelyeket őfelsége kormánya háború esetén tenni készül, vajon hatékonyan meg tudják-e akadályozni, hogy semleges kikötőkben kalózhajókat szereljenek fel angol hajók elleni támadásra?" Lord Palmerston így válaszolt: „A képviselő úrnak és a Háznak éreznie kell, hogy ez olyan kérdés, amelyre a dolgok jelenlegi állása mellett nem lehet kielégítő választ adni." A „Morning

Post"[91], Palmerston magán-„Moniteur"-je[58], urának válaszát idézve megjegyzi: „A nemes lord nem adhatott más választ (bármit tud is a kormány e kérdést illetően), anélkül hogy bele ne menjen egy igen kényes és nehéz téma megvitatásába, amely a jelen pillanatban esetleg tárgyalások anyagát képezi. Hogy e tárgyalások kielégítő eredményre vezessenek, azoknak a hatalmaknak a természetes igazságérzetére kellene hagyatkozni, amelyek nem óhajtanak civilizált korunkban legalizált kalózkodási rendszert életre kelteni."

Palmerston szócsöve egyrészt kijelenti, hogy a „nehéz téma" folyamatban levő tárgyalások anyagát képezi, másrészt, hogy az érdekelt hatalmak „természetes igazságérzetére" kell hagyatkozni. Ha a Dániával és Svédországgal kötött és annyira dicsőített semlegességi szerződést[49] nem a szentpétervári kabinet diktálta, akkor természetesen meg kellett tiltania, hogy ezek az országok kikötőikben kalózhajókat szereljenek fel; de igazában az egész kérdés csak az Amerikai Egyesült Államokra vonatkoztatható, minthogy a Baltikumot angol sorhajóknak kell megszállniok, Hollandia, Belgium, Spanyolország, Portugália és a földközi-tengeri olasz kikötők pedig teljességgel Anglia és Franciaország kezén vannak. Nos, milyen szerepet játszik majd az Egyesült Államok a szentpétervári kabinet szerint abban az esetben, ha a török háború Anglia és Oroszország közötti háborúhoz vezetne? Ezt a kérdést hitelesen megválaszolhatjuk abból a jelentésből, amelyet Pozzo di Borgo intézett Nesselrode grófhoz 1825 őszén.[92] Abban az időben Oroszország elhatározta, hogy betör Törökországba. Akárcsak most, akkor is a dunai fejedelemségek békés elfoglalásával akarta kezdeni. „E terv elfogadása esetén", mondja Pozzo di Borgo, „kívánatos lenne a portával a legmértéktartóbb hangnemben tisztázni az álláspontjukat, s biztosítani afelől, hogy amennyiben nem akar háborúba sodródni, a cár hajlandó megegyezéssel végét vetni e nézeteltéréseknek." Miután az összes megteendő lépéseket számításba vette, Pozzo di Borgo így folytatja: „*Tanácsos lenne mindezeket az intézkedéseket az Amerikai Egyesült Államokkal közölni, mintegy a cári kormány tiszteletének jeléül, s hogy tanúsítsa, milyen súlyt helyez arra, hogy Amerika közvéleményét felvilágosítsa, sőt helyeslését is elnyerje.*" Abban az esetben, ha Anglia Törökország mellé állna és Oroszország ellen háborút viselne – jegyzi meg Pozzo di Borgo –, „zár alá venné" (Anglia) „a kikötőinket, s így gyakorolná *állítólagos tengeri jogait a semlegesekkel szemben. Ezt az Egyesült Államok nem tűrné el! Ebből éles civakodások és veszélyes helyzetek támadnának.*"

Mivel pedig – mint Karamzin orosz történész helyesen megjegyzi – „a mi külpolitikánkban" (Oroszországéban) „semmi sem változik",[93] joggal feltételezhetjük, hogy a jelen pillanatban, és talán már 1853 februárja

óta, Oroszország „minden intézkedését közölte az Egyesült Államokkal", és minden tőle telhetőt megtett, hogy legalább semleges magatartásra vegye rá a washingtoni kormányt. Egyszersmind abban az esetben, ha Angliával háborúra kerül sor, reményeit a „semlegesek tengeri jogai" körül keletkezhető viszályokra alapozza, amelyek „éles civakodásokra és veszélyes helyzetekre" vezetnének, és az Egyesült Államokat többé-kevésbé nyílt szövetségbe bonyolítanák Szentpétervárral.

Ha már idézem Pozzo di Borgo legnevezetesebb jelentését, idézhetem mindjárt az Ausztriára vonatkozó passzust is, amelynek tartalma az 1825 óta Galíciában, Itáliában és Magyarországon lezajlott események által bizonyára mit sem veszített időszerűségéből.

„Politikánk", mondja Pozzo, „megköveteli, hogy elrettentő színben mutatkozzunk ezzel az állammal szemben, és készülődéseinkkel meggyőzzük őt arról, hogy ha ellenünk bármit tesz, *a legvadabb viharok zúdulnak a fejére, amelyeket valaha is ki kellett állnia.* Vagy ki fogja jelenteni Metternich herceg a törököknek, hogy mi a dunai fejedelemségek földjére általuk provokált elhatározásból lépünk, vagy ráveti magát az ottomán birodalom *más, számára megfelelőbb tartományaira.* Az első esetben egyet fogunk érteni, *a másodikban majd megegyezünk.* Az egyetlen eshetőség, amelyet kockáztatunk, a nyílt hadüzenet ellenünk. Ha Metternich herceg bölcs, kerülni fogja a háborút; ha erőszakos, akkor *bűnhődni fog.* Olyan helyzetben levő kormánnyal szemben, amilyen az övé, az olyan kabinet, amilyen a miénk, adott esetben ezerféle utat talál majd a nézeteltérések elsimítására.

Lord John* demagóg szónoklata, a nagy dobverés az angol becsületről, az orosz hitszegés miatti nagy erkölcsi felháborodás fitogtatása, a Szevasztopol és Kronstadt falainál felsorakozó angol tengeri tüzérütegek látomása, a fegyvercsörgés és a tüntető csapatszállítások — mindezek a drámai körülmények egészen megzavarták a közvéleményt és olyan ködfüggönyt vonnak eléje, hogy már nem lát mást, csak a saját illúzióit. Lehetséges-e nagyobb illúzió, mint a kékkönyvek[64] leleplezései után még elhinni, hogy ez a kormány hirtelen átalakult nemcsak háborús kormánnyá, hanem olyanná, amely Oroszország ellen képes másfajta háborút viselni, mint csak színlelt háborút vagy éppen annak az ellenségnek az érdekei szerint irányított háborút, amely ellen a háború látszólag folyik? Lássuk csak azokat a körülményeket, amelyek között a háborús előkészületek történnek.

* Lord John Russell. — *Szerk.*

Oroszországnak hivatalos hadüzenetet nem küldtek. A háború igazi célját a kormány nem tudja bevallani. Csapatokat ültetnek hajóra anélkül, hogy rendeltetési helyüket pontosan megjelölték volna. A kért költségvetési előirányzat nagy háborúhoz túlságosan kicsi, kis háborúhoz pedig túlságosan nagy. A koalíciós kormány, amely már hírhedt arról, milyen leleményesen tud ürügyeket kiagyalni legünnepélyesebb ígéreteinek be nem tartására, és indokokat gyártani a legsürgetőbb reformok halogatására, most egyszerre kötelezve érzi magát elhamarkodott ígéretek túlzottan lelkiismeretes teljesítésére, és ezt a komoly válságot még bonyolultabbá teszi azáltal, hogy az országot új Reform Bill-lel[47] lepi meg, amelyet még a legbuzgóbb reformerek is időszerűtlennek tartanak, amelyet semmiféle külső nyomás nem kényszerített ki és amelyet minden oldalról a legnagyobb közönnyel és gyanakvással fogadnak. Mi más lehet tehát a kormány terve, mint az, hogy a közfigyelmet külpolitikájáról lenyűgöző hazai érdekű kérdés felvetésével elterelje?

Átlátszó erőfeszítéseket tesz most azért, hogy Angliának idegen államokhoz való viszonyára vonatkozóan a közönséget félrevezesse. Franciaországgal nem kötött még kötelező erejű szerződést, de helyette „jegyzékcseréről" gondoskodtak. Nos, ilyen jegyzékeket váltottak 1839-ben Lajos Fülöp kormányával, s e jegyzékek értelmében a szövetséges flottáknak be kellett volna nyomulniok a Dardanellákba és megakadályozniok Oroszországot abban, hogy a Kelet ügyeibe akár egyedül, akár más hatalmakkal közösen beavatkozzék, és mindnyájan tudjuk, mi lett az akkor váltott jegyzékek eredménye: Szent Szövetség Franciaország ellen[94] és a Dardanellaszerződés.[14] Az angol–francia szövetség őszinteségére és komolyságára következtetni lehet egy parlamenti esetből, amely az alsóház tegnapi ülésén történt. Bonaparte, mint a „Moniteur"-ben olvasható, megfenyegeti a görög felkelőket, és ilyen értelmű tiltakozást juttatott el Ottó király kormányához. Amikor Sir J. Walsh kérdést intézett a kormányhoz ebben az ügyben, Lord John Russell kijelentette, „nem tud arról, hogy a francia és az angol kormány között a szóbanforgó ügyben megegyezés volna, s a külügyminiszterrel még nem tudott e tárgyban értekezni. Az a benyomása azonban, hogy Franciaország kormánya nem küldött ilyen tiltakozást, és bizonyosan nem Anglia kormányának beleegyezésével vagy egyetértésével."

Ha az angol kormány valódi háborút akar Oroszországgal, miért tartózkodik olyan aggályosan a hadüzenet nemzetközi formáitól? Ha valódi szövetséget akar Franciaországgal, miért kerüli olyan gondosan a nemzetközi szövetségek legalizált formáit? Ami a német hatalmakat illeti, Sir James Graham kijelenti, hogy ezek Angliával szövetségre léptek, és Lord

John Russell még aznap este ellentmond neki, azt állítva, hogy ezekkel a hatalmakkal ugyanazok a kapcsolatok állnak fenn, mint a keleti bonyodalom kezdetén. A miniszterek szilárd állítása szerint éppen most vannak azon a ponton, hogy Törökországgal megállapodásra jussanak és szerződéskötést javasoljanak. Csapatokat hajóznak be azzal a szándékkal, hogy Konstantinápolyt megszállják, anélkül hogy előzőleg szerződést kötöttek volna Törökországgal. Nem vagyunk tehát meglepve, amikor egy konstantinápolyi tudósításból arról értesülünk, hogy a porta titkos ügynököt küldött Bécsből Szentpétervárra, s a cárnak külön egyezményt javasol. „Ésszerű lenne", írja a tudósító, „ha a törökök, miután rájöttek állítólagos barátaik árulására és ostobaságára, bosszút akarnának állni olymódon, hogy egy bölcs ellenséggel szövetséget kötnek. A rendezésnek azok a feltételei, amelyeket az előbbiek igyekeznek Törökországra róni, tízszer rosszabbak, mint Mensikov követelései."

A teendőkre, amelyeket a behajózott csapatoknak legalábbis az angol kormány felfogása szerint szánnak, következtethetünk abból, amit az egyesült hajórajok eddig tettek és amit a jelen pillanatban tesznek. Húsz nappal azután, hogy a Fekete-tengerre kifutottak, visszatértek a Boszporuszba. Mint értesültünk, néhány nappal előbb „az angol követ tiltakozásainak engedve a porta miniszterei börtönbe vetették a »Télégraphe du Bosphore« c. görög újság szerkesztőjét, mert lapjában kijelentette, hogy mind az angol, mind a francia flotta hamarosan visszatér az Euxinusról a Boszporuszba. A »Journal de Constantinople«[95] szerkesztőjét felhatalmazták annak kijelentésére, hogy mindkét flotta továbbra is a Fekete-tengeren marad." Az angol és a francia tengernagyoktól kapott figyelmeztetés méltánylásaként az orosz tengernagy február 19-én elküldött két gőzöst, hogy a törököket Sefkatilnál bombázzák, és orosz gőzösök cirkálnak Trapezunt látóterében, míg az egyesült hajórajnak egyetlen hajója sincs a Fekete-tengeren, kivéve egy angol és egy francia gőzöst Szevasztopol előtt; tehát a szinopi tengeri csata[1] és Sefkatil bombázása orosz gőzhajók által – ezek az egyedüli haditettek, amelyekkel az egyesült hajórajok dicsekedhetnek. A háborúskodás a nagykövetek és a tengernagyok között, akiknek minden kapcsolata egymással megszakadt – Lord Stratford de Redcliffe nem fogadta Dundas tengernagyot, Baraguay d'Hilliers pedig kizárta a francia tengernagyot és tisztjeit egy hivatalos bálról –, ez a háborúskodás csekély jelentőségű, mert a piszmogó diplomaták, akiket jelentéseik közzététele Londonban és Párizsban kompromittált, bizonyára arra törekszenek, hogy elvesztett hírnevüket bármennyi hajó és legénység kockáztatása árán is visszaszerezzék.

A kérdés komoly oldala azonban az, hogy a nagyköveteknek adott nyilvános utasításokat a tengernagyokhoz küldött titkos utasítások egész sorával hatálytalanították, és a tengernagyok valóban képtelenek végrehajtani egymásnak ellentmondó utasításokat – és hogyan is lehetnének az utasítások egyértelműek, amikor nem előzte meg őket hadüzenet? Egyfelől parancsot kapnak az orosz hajók megtámadására, hogy a Fekete-tengerről visszaszorítsák őket Szevasztopolba, másfelől viszont az az utasításuk, hogy maradjanak meg a puszta *védekezésnél*. Végül, ha komoly háborút akarnának, hogyan tekinthetné a konstantinápolyi angol követ fontos győzelemnek azt a tényt, hogy sikerült menesztetnie a háborús pártnak a török kormányban levő vezérét – Mehmed Ali pasát – hadügyminiszteri posztjáról és helyére a békekufár Riza pasát tétetnie, a tengernagyi hivatalt pedig Mehmed pasára, Resid pasa bábjára bíznia?

Most pedig nézzünk meg egy másik fölöttébb fontos dolgot. Az angol és a francia csapatok behajózásához csak akkor fogtak hozzá, amikor Londonba és Párizsba érkezett a híre annak, hogy Albániában görög felkelés tört ki, mely kezd átterjedni Thesszáliára és Macedóniára is.[96] Ezt a felkelést az angol kormány részéről kezdettől fogva izgatottan várták, mint Russell, Clarendon és Lord Stratford de Redcliffe sürgönyei bizonyítják. Ez a legjobb alkalmat szolgáltatja számukra, hogy a szultán és keresztény alattvalói közötti viszályba beavatkozzanak azzal az ürüggyel, hogy az oroszok és a törökök viszályába avatkoznak bele. Attól a pillanattól fogva, hogy a katolikusok beavatkoznak a görögök dolgaiba (ezt a megjelölést itt csak vallási értelemben használom), biztosan lehet számítani az európai Törökország 11 000 000 lakosa és a cár között kialakuló egyetértésre, mert akkor a cár valóban vallási védnöküknek tűnik majd. A muzulmánok és görögkeleti alattvalóik között nincs hitviszály, de a katolikusok elleni vallási gyűlölködés mondhatni az egyetlen kötelék a Törökországot lakó és görögkeleti hitet valló különböző fajták között. Ebben a tekintetben nem változtak a dolgok azóta sem, amikor II. Mehmed ostromolta Konstantinápolyt, s Lukasz Notarasz görög tengernagy, a bizánci birodalom legtekintélyesebb férfia nyilvánosan kijelentette, hogy szívesebben látná a fővárosban a török turbánt győzedelmeskedni, mint a római kalapot, másrészről viszont egy magyar jóslatot terjesztettek, amely szerint a kereszténveknek sohasem lesz addig szerencséjük, amíg az átkozott eretnek görögkeletieket ki nem irtják és a törökök Konstantinápolyt le nem rombolják. Tehát bármilyen beavatkozás a nyugati hatalmak részéről a szultán és görögkeleti alattvalói viszályába szükségképpen a cár terveinek kedvez. Hasonló lenne az eredmény, ha Ausztriának – mint 1791-ben[81] – eszébe jutna megszállni

Szerbiát azzal az ürüggyel, hogy meghiúsítsa az oroszbarát párt áruló terveit ebben a fejedelemségben. Hadd tegyem hozzá, hogy Londonban keringő hírek szerint a fellázadt epirusiakat ión-szigeti görögök támogatták és csatlakoztak hozzájuk, s az angol hatóságok nem akadályozták őket ebben, és hogy a görög felkelést a „Times"[15], a koalíció szócsöve, a szombati számban mint fölöttébb kívánatos eseményt adta hírül.

A magam részéről kétségtelennek tartom, hogy a koalíció lármás háborús készülődése mögött árulás lappang. Bonaparte természetesen komolyan vállalkozik a háborúra. Nincs számára más választás, mint belső forradalom vagy külháború. Nem folytathatja továbbra is I. Napóleon kegyetlen kényuralmának párosítását Lajos Fülöp korrupt békepolitikájával. Nem küldhet folyvást újabb fogolyszállítmányokat Cayenne-be,[97] ha nem mer egyidejűleg francia seregeket küldeni a határon túlra. De Bonaparte nyíltan bevallott szándékai és a koalíció titkos tervei között a konfliktus csak a dolgok további bonyolódásához járulhat hozzá. Mindebből nem azt vonom le, hogy nem lesz háború, hanem ellenkezőleg, hogy az olyan félelmetes és olyan forradalmi méreteket ölt majd, amilyeneket a koalíció törpéi nem is gyanítanak. Éppen az ő hitszegésük révén lehet egy helyi konfliktusból európai tűzvész.

Még ha a brit kormány olyan őszinte volna is, mint amilyen hamis, közbelépése akkor is csak siettetné az ottomán birodalom összeomlását. Nem avatkozhat be anélkül, hogy ne kérjen biztosítékokat a porta keresztény alattvalói számára, ezeket a biztosítékokat pedig nem tudja kicsikarni a portától anélkül, hogy pusztulásra ne ítélné. Még az a konstantinápolyi tudósító is, akit föntebb idéztem, és aki bevallottan törökbarát, kénytelen elismerni, hogy „a nyugati hatalmaknak az a javaslata, amely a porta összes alattvalóinak teljes polgári és vallási egyenjogúsítását kívánja, egy csapásra anarchiához, belháborúhoz és a birodalom végső és gyors bukásához fog vezetni".

A megírás ideje: 1854 február 24.
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 március 13. (4025.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás: Karl Marx

[Karl Marx]

Az osztrák csőd

A fenyegető háborús veszély és a sürgető szükségesség ellenére a francia és az osztrák kormánynak még mindig nem sikerült megerősítenie a nervus belli-t[98], azaz a pénzügyi helyzetet. Jóllehet a francia pénzügyminiszter lukulluszi fényűzéssel megrendezett ebédeket adott az adóhivatal főnöke, a Crédit Mobilier[99] és Párizs fő bankárjai tiszteletére, ezek a kapitalisták konoknak bizonyultak és a hazafiságnak ahhoz az óvatos formájához ragaszkodnak, amely, miközben a lehető legnagyobb hasznot préseli ki az államból, megszokta, hogy magánérdekeit a közérdekek rovására elégítse ki. Így a tervezett 200 millió frankos francia kölcsön még mindig bizonytalan.

Ami Ausztriát illeti, nem lehet kétséges, hogy nagyrészt azért tanúsított barátságos érzéseket a nyugati hatalmak iránt, mert remélte, hogy ezzel bizalmat kelt a pénzemberekben, és kivergődik pénzügyi nehézségeiből. Valóban, a bécsi hivatalos lap, alighogy az osztrák semlegességről és a Franciaországgal való jó egyetértésről néhány szót mondott, azzal lepte meg a közönséget, hogy bejelentette a hatmillió acre terjedelmű koronabirtokok tekintélyes részének tervezett eladását, s közölt egy 1854 február 23-án kelt pénzügyi rendeletet, amelynek értelmében a most forgalomban levő, kényszerárfolyamú 150 000 000 forint összegű állami papírpénzt teljes egészében be kell szolgáltatni a Nemzeti Banknak, amely ezt folyamatosan bankjegyekre váltja át, úgy hogy az átváltás befejeztével az állam által kibocsátott papírpénzt kivonják a forgalomból, és kényszerárfolyamú állami papírpénzt nem bocsátanak ki többé. E cserével kapcsolatban a császári kormány kezeskedik a banknak a beszolgáltatott papírpénzért, és kötelezi magát egyrészt, hogy kártalanítja a bankot az átváltással járó költségekért, és az így keletkezett adósság kiegyenlítésére legalább 10 000 000 forint évi részletet fizet; másrészt, hogy zálogba adja a vámbevételeket e részletek rendszeres fizetésének biztosítékául és a banknak fémpénzben fizet, olyan arányban, ahogy ezek a vámtételek fémpénzben befolynak. Ugyanakkor a kormány köteles elkövetni minden tőle telhetőt, hogy a bank a kötelezett-

ségeinek eleget tehessen és felújíthassa a fémpénzkifizetéseket. Időközben, hogy a bankjegytulajdonosok bankjegyeiket tetszés szerint átválthassák kamatozó, fémpénzben fizetendő adóslevelekre, a bank kamatozó kötvényeket fog kibocsátani, amelyek az állami kötvényekkel, illetve kötelezvényekkel minden szempontból egyenlő alapon kezelendők. A kormány a beváltási jegyekként és előlegezési jegyekként ismert kincstárjegyeket is bevonja s teljesen forgalmon kívül helyezi.

A kényszerárfolyammal forgalomba hozott állampapíroknak átválthatatlan bankjegyekre való kicserélése nem fogja csökkenteni az összeget, sem javítani a minőséget, csak egyszerűsíteni fogja a kibocsátott papírpénz címletezését. Minthogy az állam birtokában vannak azok az eszközök, amelyeket a banknak a papírpénz beváltásához rendelkezésre bocsát, maga használhatta volna fel őket, ha nem tudná, hogy a bizalom teljes hiánya miatt csak olyan bank segítségével állíthatja vissza hitelét, amely nincs az állam tulajdonában. Így a császárnak a Bécsi Bank zsidóitól való függése ugyanolyan ütemben növekszik, mint kormányának katonai jellege. 1852 januárjában jelzáloggal megterhelte náluk a gmundeni, ausseei és halleini sóbányákat. 1854 februárjában az egész monarchia vámbevételeire zálogjogot adott nekik. Lépésről lépésre a bank válik a birodalom igazi, a kormány pedig csupán a névleges gazdájává. Minél inkább ellenállt Ausztria a politikai hatalomban való részvételre törő burzsoázia követeléseinek, annál inkább kényszerül ez osztály egy töredékének, a pénzkölcsönzőknek korlátlan zsarnokságát elviselni.

A rendelet, amelynek lényegét föntebb ismertettük, új kölcsön kísérletét palástolja a bankjegytulajdonosoknak nyújtandó segítség formájában oly módon, hogy a bankjegyeket kicserélik kamatozó adóslevelekre, amelyek után járó kamat fémpénzben fizetendő. 1852-ben is kötelezte magát a kormány, hogy különféle kisebb kifizetéseknek és kötelezettségeknek fémpénzben tesz eleget, mivel azonban az adókat csak állami papírpénzben vagy bankjegyekben kapta, a kormányzat arra kényszerült, hogy 35 millió forint összegű kölcsönt vegyen fel Londonban és Frankfurtban. Az új kölcsönök természetesen növelik a régi deficiteket, és a megnövekedett deficitek új papírpénzkibocsátásra vezetnek, holott éppen a papírpénz túlzott szaporítását és ebből következő elértéktelenedését akarták megakadályozni. Az a nagy megkülönböztetés, amelyet a kormány a fémpénzben és a bankjegyekben való fizetések között tesz, éppoly kevéssé alkalmas arra, hogy a bankjegyeket rossz hírüktől megóvja, mint ahogy a bank forgalmi eszközeinek 150 millióval való emelése sem alkalmas arra, hogy a bank eleget tehessen kötelezettségeinek és felújíthassa a készpénzkifizetéseket. A kormány a banknak ugyanolyan arányban akar fémpénzben fizetni, mint amilyen arányban

a vámilletékeket fémpénzben fizetik; köztudomású azonban, hogy nemcsak az osztrák parasztok, hanem még a nagyobb városok polgárai is épp annyira szeretnek gyűjteni, akárcsak a kínaiak és az indiaiak; hogy 1850-ben még rézpénzben is gyűjtöttek összegeket, s hogy 1854-ben minden adót papírpénzben fizetnek, pedig ezt csak 17 százalékos levonással fogadják el.

Aki az osztrák államkincstár történetében járatos, nem talál újdonságot sem az új rendelet kecsegtető ígéreteiben, sem a mentsvárként kiagyalt pénzügyi intézkedésekben. Ausztriában először Mária Terézia császárnő uralkodása alatt, a hétéves háború vége felé bocsátottak ki papírpénzt, mely eredetileg az állami hatóságoknál ezüstre beváltható bankjegyekből [Bankozettel] állt. Az ezüstre való beválthatóságot 1797-ben a kormány a Franciaország elleni háborúk során támadt pénzügyi nehézségei következtében eltörölte. Míg a Mária Terézia császárnő uralkodása alatti első kibocsátás összege 12 millió forint volt, az 1809-ben kibocsátott bankjegyek teljes összege 1 060 793 653 forintra emelkedett, értékcsökkenésük pedig ugyanekkor elérte a maximumát. 1811 február 20-án a kormány egy pátenst adott ki, amellyel minden bankjegyet kivontak a forgalomból és visszaváltottak (innen a „váltójegyek" elnevezés) 20 : 100 árfolyamon a „Wiener Währung"-nak* nevezett új papírpénzre. A kormány kijelentette, hogy ez az ország valódi pénze, és megígérte, hogy ezt az új papírpénzt sohasem fogják a bankjegyek beváltásához szükséges összegen túl növelni. A „Wiener Währung" árfolyama 1811 májusában már 8%-kal csökkent, és kibocsátották az ún. előlegezési jegyeket, amelyeket azért neveztek így, mert révükön tizenkét évi adóhozam egy része előre kifizetésre került. Az előlegezési jegyek első kibocsátásának összege valóban csak 45 millió forint volt és tizenkét éven belüli visszaváltásukra vonatkozóan úgy rendelkeztek, hogy e célra évi 3 750 000 forintot fordítanak a földadókból.

A háború következtében azonban az előlegezési jegyek új kibocsátásai szinte észrevétlenül követték egymást, és mindegyik új kibocsátást értékcsökkenés kísérte. 1815-ben a felár [ázsió] az ezüst javára a „Wiener Währung"-gal szemben már 400 százalékra emelkedett. 1816 június elsején császári pátenst adtak ki, amelyben kijelentették, hogy a jövőben az állam nem fog többé beválthatatlan papírpénzhez folyamodni; hogy a forgalomban levő papírpénzt fokozatosan be fogják vonni és ismét fémpénzt vezetnek be rendes forgalmi eszközként. Ezeknek az ígéreteknek a teljesítése végett 1818 január 18-án véglegesen megalapították a privilegizált Nemzeti Bankot, miután az állam megállapodást kötött vele, melynek értelmében a

* – bécsi (vagy osztrák) értéknek – *Szerk.*

bank kötelezte magát, hogy a beváthatatlan papírpénzt beváltja. Ennek ellenére 1852 júniusában megint azt látjuk, hogy a pénzügyminiszter a hivatalos lapban bejelenti, miszerint a jövőben kényszerkölcsön, rendkívüli megadóztatás, pénzleértékelés teljességgel kizárt lesz; ha nem is éppen most, de a jövőben az osztrák papírpénzt veszteségmentesen beváltják érmékre, és a most tervbe vett kölcsönt arra fogják felhasználni, hogy az állami papírpénzt bevonják és az államadósságokat a banknak kifizessék. Az ilyen ígéretek ürességének nem is lehet jobb bizonyítéka, mint az, hogy időszakosan visszatérnek.

Mária Terézia idején az osztrák kormány elég erős volt ahhoz, hogy fémpénzre beváltható saját bankjegyeket bocsásson ki, sőt ezeknek még ázsiójuk is volt az ezüsthöz képest. 1818-ban az állam, hogy papírpénzét visszaválthassa, egy privilegizált bank felállításához kényszerült folyamodni; ez a bank magántőkések tulajdonában volt, akik az államra nézve igen terhes előnyöket kaptak, viszont kötelezettséget vállaltak beváltható bankjegyek kibocsátására. 1854-ben a kormány egy olyan bank segítségéhez folyamodik, amelynek saját bankjegyei éppúgy elértéktelenedtek és éppoly beválthatatlanná lettek, mint magának az államnak a papírjai.

Noha 1815-től 1846-ig Ausztria egy szinte megszakítás nélküli béke és belső nyugalom korszakát élvezte, az első megrázkódtatás ez után a hosszú szakasz után teljesen készületlenül érte. Az 1846 februárjában kitört krakkói felkelés és a galíciai zavargások[100] az állami kiadásokat 1845-höz képest több mint 10 millióval emelték. Az emelkedést főképp a hadsereg fenntartási költségei okozták. Ezek 1845-ben 50 624 120 forintra rúgtak, 1846-ban 7 millióval emelkedtek, a tartományok közigazgatási költségei pedig 2 millióval nőttek. 1847-ben a kereskedelmi válság és a rossz termés miatt az adóbevételek erősen csökkentek, miközben a katonai kiadások 64 millióra emelkedtek, főként az itáliai zavarok következtében. Ennek az évnek a deficitje 7 millió forint volt. 1848–49-ben egész tartományok állami bevétele veszett el az itáliai és magyarországi háborús költségeken felül. 1848-ban a deficit 45 millió forintot tett ki. 1849-ben 121 milliót. 1849-ben 76 millió forint erejéig kényszerárfolyamú háromszázalékos állami kötvényeket bocsátottak ki. Jóval ezelőtt a bank beszüntette a fémpénzkifizetéseket, és kibocsátott bankjegyeit a kormány átváthatatlanoknak nyilvánította. 1850-ben 54 milliós deficit volt, és a Poroszországgal való háború veszélye a papírpénz árfolyamát 60 százalékkal süllyesztette. Az 1849, 1850, 1851-es években kibocsátott állami papírpénz teljes összege 219 millió volt. 1852-ben a deficit 8 millióval több, mint 1848-ban, és 46 millióval több, mint 1847-ben. 1851-ben a háborús költségvetés 126 millió, mintegy kétszer annyi, mint 1847-ben. 1852-ben a rendőrségi kiadások 9 milliót tettek ki, négyszer annyit,

mint 1848-ban. Mind a rendőrségi, mind a háborús kiadások 1853-ban is emelkedtek.

De a tulajdonképpeni kérdés nem az, hogyan került Ausztria pénzügyi zsákutcába, hanem az, hogy ha ennyire elmerült a papírpénzben és az adósságban, hogyan kerülte el a nyílt csődöt. 1850-ben az állami jövedelem 196 milliót tett ki, 74 millióval többet, mint 1848-ban; és 42 millióval többet, mint 1849-ben. 1851-ben az állam bevételei 219 millióra emelkedtek, 23 millióval haladták meg az 1850. évi bevételeket. 1852-ben 226 milliót értek el, 7 milliós növekedést az 1851. évi bevételekhez képest. Tehát az állami jövedelem folytonosan emelkedett, noha 1852-ben nem olyan arányban, mint 1851-ben, és 1851-ben nem olyan arányban, mint 1850-ben.

Honnan eredt az állami jövedelemnek ez az emelkedése? Eltekintve a szardíniai háborús jóvátételből és a lombardiai-velencei elkobzásokból eredő rendkívüli bevételektől,[101] az a változás, hogy az osztrák paraszt a földjének szabad birtokosává lett, természetesen növelte az ország adófizető képességét és a földadóból származó állami jövedelmet. Az úriszékek eltörlése ugyanakkor az állam pénzszekrényeibe juttatta azt a jövedelmet, amelyet azelőtt saját jogszolgáltatása révén az arisztokrácia élvezett, és az állami bevételnek ez az ága 1849 óta állandóan növekedett. Aztán tetemes növekedés származott az 1849 október 29-i pátenssal bevezetett jövedelemadóból. Ez az adó Ausztria itáliai tartományaiban különösen jövedelmezőnek bizonyult. 1852-ben például a német és a szláv tartományokban együttvéve 601 000 forinttal – az itáliai tartományok területén pedig egymagában véve 639 000-rel növekedett a jövedelemadó. A legfőbb ok azonban, amely az osztrák birodalmat a formális csődtől megmentette, Magyarország leigázása és adóztatás tekintetében a többi tartománnyal való egyesítése.

Az egész osztrák adózási rendszer alapjának a földadó tekinthető. 1817 december 23-án kiadtak egy császári pátenst, amelyben Ferenc császár bejelentette azt a határozatát, hogy egységessé teszi a földadózási rendszert minden német, szláv és olasz tartományában. E pátens egyik cikkelye elrendeli, hogy a földadó alól a jövőben nem lehet mentességet adni „a földbirtokosok, illetve a háztulajdonosok személyi tulajdonsága szerint", és egészében véve e szempontnak megfelelően jártak el. Az osztrák főhercegségben az új katasztert 1834-ben vezették be, és ez volt az első örökös tartomány, ahol az új rendszert életbe léptették. Osztrák-Lombardiának VI. Károly idejéből kiváló katasztere volt, a „Censimento Milanese". Magyarország és Erdély azonban korántsem fizetett a birodalom többi tartományaival egyenlő mértékben földadót és egyéb adókat. A magyar alkotmány szerint a magyar földbirtokosok, akiknek a kezében van a földterület

túlnyomó része, semmiféle egyenesadónak nem voltak alávetve, sőt több olyan közvetett adó alól is, amelyet a többi tartományra kivetettek, Magyarország és Erdély mentesült. Magyarország, Erdély és a határőrvidék[102] lakossága 1846-ban összesen 14 549 958 lelket számlált; a monarchia többi tartományaié 24 901 675 lelket, és így az előbbieknek az egész állami jövedelemhez hét tizennyolcaddal kellett volna hozzájárulniok. Magyarország és Erdély azonban 1846-ban csak 23 milliót fizetett, s mivel az egész állami jövedelem abban az évben összesen 164 millió volt, ez a 23 millió csupán alig egyhetedét tette az állami jövedelemnek.[103] A magyar tartományok az osztrák monarchia területét alkotó 12 123 német négyzetmérföldből 5 855-öt foglalnak el, tehát a monarchia fele területét.

II. József császár, akinek nagy célja az osztrák monarchia központosítása és teljes elnémetesítése volt, önkényesen újításokat vezetett be Magyarországon azzal a szándékkal, hogy ezt az országot a többi tartományokkal egyenlő helyzetbe hozza. Ez azonban nagy felháborodást szült a magyar közvéleményben, s élete végén II. Józsefnek attól kellett félnie, hogy a németalföldiekhez hasonlóan[104] a magyarok is fellázadnak. II. Lipót, I. Ferenc és I. Ferdinánd császár nem merte megismételni a kockázatos kísérletet. Ez az ok – az adóztatás egyenlősítésének a magyar alkotmányban rejlő akadálya – megszűnt hatni, amikor a magyar forradalmat orosz segítséggel elfojtották. Ferenc József császár, aki soha nem esküdött fel a magyar alkotmányra és éppen ezért lett Ferdinánd helyett a császár, nyomban bevezette a többi koronatartományokkal egyenlő alapon kirótt földadót.[105] Ezenkívül 1850 október 1-én eltörölte Magyarország vámhatárát, s így az osztrák monarchia a vámok és adók tekintetében most már egységes területet alkotott. 1851 március 1-én a fogyasztási adót és a dohánymonopóliumot is bevezették itt. Az egyenesadók növekedése csak a magyar tartományokban 11 500 000 forintra rúgott 1851-ben, és mintegy 8 000 000 forintra 1852-ben.

Tehát arra a vitathatatlan következtetésre jutunk, hogy Magyarország és Lombardia birtoklásától az osztrák birodalomnak nemcsak a politikai, hanem a gazdasági léte is függ, és hogy elvesztésükkel az állam régóta elodázott csődje elkerülhetetlenné válnék.

Austrian Bankruptcy

A megírás ideje: 1854 március 3.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 március 22. (4033.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

Karl Marx

[Franciaország és Anglia háborús tervei — A görög felkelés — Spanyolország — Kína]

London, 1854 március 3., péntek.

Legutóbbi tudósításomban említettem, hogy Sir Charles Napier-t nevezték ki a balti flotta főparancsnokává, és kinevezését annak köszönheti, hogy nyíltan kifejezte bizalmatlanságát a francia szövetség iránt, s azzal vádolta Franciaországot, hogy 1840-ben elárulta Angliát, holott akkor valójában az angol kormány esküdött össze Miklóssal Lajos Fülöp ellen. Ehhez hozzá kellett volna tennem, hogy a fekete-tengeri másodtengernagy, Sir Edmund Lyons Franciaország esküdt ellenségének mutatkozott, amikor mint angol követ Görögországban tartózkodott, s hogy e tisztségéből Lord Stratford de Redcliffe előterjesztésére mozdították el. A kinevezések terén tehát a kormány a legnagyobb gondot fordítja arra, hogy elhintse a széthúzás magvait nemcsak a francia és az angol parancsnokok között, hanem a tengernagyok és a konstantinápolyi angol követ között is.

Ezeket a tényeket nem tagadja és nyilván nem is cáfolja meg az a körülmény, hogy Bonaparte a francia képviselők előtt tartott megnyitó beszédében gratulált magának az Angliával fennálló szoros szövetségéhez. Az entente cordiale[32] bizonyára régibb valamivel, mint a császári etikett visszaállítása. Bonaparte beszédének legfigyelemreméltóbb része nem Lajos Fülöp szónoklatainak ez a felidézése, nem is a cár nagyralátó terveinek a leleplezése, hanem az a rész, amelyben Bonaparte Németország és főként Ausztria védelmezőjének nyilvánítja magát a külső és belső ellenséggel szemben.

Ismeretes, hogy a porta és a nyugati hatalmak között szerződés jött létre, amelynek az egyik pontja szerint a porta a nyugati hatalmak hozzájárulása nélkül nem köthet békét Oroszországgal; alighogy e szerződés ratifikációs okmányait Konstantinápolyban február 5-én kicserélték, a négy hatalom és a porta képviselői között máris tárgyalások kezdődtek a törökországi kereszté-

nyek jövőbeni helyzetére vonatkozóan. E tárgyalások igazi célját elárulja a szerdai „Times"[15] alábbi közleménye:

„A török birodalom azon néhány részének helyzete, amelyek fermánok[13] és szerződések révén már jogot nyertek ügyeik teljes belső közigazgatására, miközben a porta szuverenitását továbbra is elismerik, – olyan példa, amelyet mindkét fél hátránya nélkül ki lehet terjeszteni, és amely esetleg a legjobb kivezető utat nyitná ahhoz, hogy az európai tartományokról a jelenlegi státusukban gondoskodás történhessék."

Más szavakkal, a koalíciós kormány az európai török birodalom integritását olymódon akarja biztosítani, hogy Bosznia, Horvátország, Hercegovina, Bulgária, Albánia, Rumélia és Thesszália megannyi dunai fejedelemséggé alakuljon át. Ha a porta ezeket a feltételeket elfogadná, ez a török seregek győzelme esetén múlhatatlanul polgárháborút idézne elő a török lakosság körében.

Most már bebizonyosodott, hogy a vidini összeesküvés felfedése csak siettette a görög felkelést, amelyet Bukarestben megtörténtnek tekintettek, még mielőtt kitört volna. A szkutari pasa egész haderejét összevonja, hogy a montenegróiakat a felkelő görögökhöz való csatlakozásban megakadályozza.

Az angol–francia expedícióról, amennyiben az angol kormány *jelenlegi* szándékait tekintjük, megállapítható, hogy újabb szemfényvesztésről van szó. A partraszállás helyéül a franciák számára Rodostót, az angolok számára Enoszt jelölték ki. Az utóbbi város kis félszigeten fekszik egy mocsaras öböl bejáratánál, amely mögött a Marica völgyének kiterjedt mocsarai kétségtelenül nagyban hozzá fognak járulni a tábor egészséges voltához. *Kívül* fekszik nemcsak a Boszporuszon, hanem a Dardanellákon is, és a csapatok csak úgy juthatnak ki a Fekete-tengerre, ha vagy újra hajóra szállnak és 250 mérföldes kerülő úton élvezik a hajózást a szorosok áramlatai ellen, vagy ha 160 mérföldet menetelnek úttalan vidéken – két hét alatt nyilván célhoz is érhetnek. A franciák Rodostónál legalább a Márvány-tengeren vannak, és csak egyheti menetre Konstantinápolytól.

Mi legyen hát a csapatok teendője ebben a megmagyarázhatatlan helyzetben? Nos, vagy Drinápoly felé küldik őket, hogy ott a fővárost fedezzék, vagy, a legrosszabb esetben, egyesülnek a trákiai Kherszonészosz földszorosnál, hogy a Dardanellákat megvédjék. Így írja a „Times" „hiteles forrásból", sőt Marmont marsall stratégiai észrevételeit is idézi e terv bölcsességének támogatására.

Százezer főnyi francia és angol csapat olyan főváros megvédésére, amelyet nem fenyeget veszély, és esetleg az elkövetkező tizenkét hónapban sem fenyegethet! Ezért akár otthon is maradhattak volna!

Ez a terv, ha keresztül akarják vinni, határozottan a legrosszabb, amelyet kieszelhettek. A védekező hadviselésnek a legrosszabb fajtáján alapszik, vagyis azon, amely az abszolút tétlenségben keresi az erőt. Feltéve, hogy ezt az expedíciót főként védekező jellegűnek szánták, nyilvánvaló, hogy ezt a célt a legjobban úgy szolgálnák, ha a törököknek lehetővé teszik, hogy ilyen tartalékseregre támaszkodva támadásba menjenek át, vagy pedig, ha olyan hadállást foglalnak el, amelyben esetleges és részleges offenzívára vállalkozhatnak, ahol erre alkalom kínálkozik. De Enosznál és Rodostónál a francia és az angol csapatok teljességgel hasznavehetetlenek.

A legrosszabb az egészben az, hogy egy 100 000 főnyi sereg, nagyszámú csapatszállító gőzössel, húsz sorvitorlásból álló flottától támogatva, már magában véve is olyan erő, amely a Fekete-tenger bármely pontján a leghatározottabb támadó cselekményre is alkalmas. Egy ilyen hadseregnek be kellene vennie a Krímet és Szevasztopolt, Odesszát és Herszont, elzárnia az Azovi-tengert, lerombolnia a kaukázusi partokon levő orosz erődöket és sértetlenül beszorítania az orosz flottát a Boszporuszba, ellenkező esetben fogalma sincs a saját erejéről, sem arról, hogy mint aktív hadseregnek mi a kötelessége. A kormány hívei azt állítják, hogy ha a 100 000 ember Törökországban együtt lesz, ilyen hadműveletekre vállalkozni fognak, és hogy az első hadosztályok partraszállását Enosznál és Rodostónál csupán az ellenség félrevezetésére szánták. De még ebben az esetben is fölösleges időveszteséget és költséget jelent, hogy a csapatokat nem mindjárt a Fekete-tenger valamely pontján szállítják partra. Az ellenséget nem lehet félrevezetni. Mihelyt Miklós cár ennek a fellengzősen bejelentett 100 000 főnyi expedíciónak a hírét meghallja, azonnal köteles minden nélkülözhető katonáját Szevasztopolba, Kaffába, Perekopba és Jenikaléba küldeni. Nem lehet az ellenséget először óriási fegyverkezéssel megrémíteni, majd elhitetni vele, hogy nem akarnak neki ártani. Ez nagyon sekélyes trükk lenne; és ha arra számítottak, hogy az oroszokat ilyen silány fogásokkal félrevezetik, akkor ez a brit diplomácia újabb kiáltó baklövésének tekinthető.

Ezért azt hiszem, hogy akik ennek az expedíciónak a tervét szőtték, a szultánt szándékoznak éppenséggel elárulni, és azt a látszatot keltve, hogy Oroszországot a lehető legnagyobb mértékben megfélemlítik, gondjuk lesz rá, hogy mindenesetre a lehető legcsekélyebb kárt okozzák neki.

Ha Anglia és Franciaország elfoglalja Konstantinápolyt és Rumélia egy részét, Ausztria elfoglalja Szerbiát és esetleg Boszniát és Montenegrót, Oroszországnak pedig lehetősége van arra, hogy Moldvában és a Havasalföldön megerősítse pozícióját – mi más ez akkor, mint Törökország európai részének esetleges feldarabolása? Törökország most rosszabb helyzet-

ben van, mint 1772-ben volt, amikor a porosz király*, hogy Katalin cárnőt visszavonulásra késztesse a dunai fejedelemségekből, amelyek megszállása európai konfliktus kirobbanásával fenyegetett, Lengyelország első felosztását javasolta, hogy ezzel az orosz–török háború költségei megtérüljenek. Emlékezzünk csak vissza, abban az időben a porta eredetileg azért ugrott be a háborúba Katalin ellen, hogy Lengyelországot az orosz agresszióval szemben megvédje, és a végén Lengyelországot feláldozták az ottomán birodalom „függetlenségének és integritásának" az oltárán.

A koalíciós kormány áruló halogatása lehetőséget nyújtott a moszkovita ügynököknek arra, hogy kiterveljék és megérleljék a görög felkelést, amelyet Lord Clarendon annyira várt. A felkelés január 28-án kezdődött és az utolsó bécsi jelentések szerint február 13-án fenyegetőbb méreteket öltött. A hírek szerint az akarnániai és az aitoliai kerületek, valamint Ilbesszán és Delonia körzetei zendülésben vannak. Egripóban, Euboia fővárosában, állítólag felkelés tört ki, mely nem kevésbé súlyos, mint az albániai. Az a tény, hogy Arta és Janina városokat a törökök elhagyták és a görögök foglalták el, kisebb jelentőségű, mivel a városok fölött emelkedő citadellák az ottomán csapatok kezén maradtak és, mint a keresztények és a törökök között Albániában lezajlott számos háborúból tudjuk, ezeknek a városoknak a végső birtoklása mindig a citadellák birtoklásától függ. A Kontesszai- és a Szaloniki-öbölben, valamint Albánia partjain kihirdetik majd az ostromállapotot. Legutóbbi tudósításomban megállapítottam, hogy a görög felkelésnek a portára nézve egyik legveszélyesebb következménye az lehet, ha a nyugati hatalmaknak alkalmat ad arra, hogy a szultán és alattvalói viszályába beavatkozzanak, ahelyett, hogy az oroszokkal harcolnának; így a görögkeletieket a cárral kergetnék szövetségbe.** Hogy a nyugati hatalmak milyen mohón ragadják meg ezt az alkalmat, arra következtetni lehet abból a tényből, hogy egyazon postával az alábbi hírek érkeztek: A porta elfogadta az Anglia és Franciaország által indítványozott egyezményt; a francia és az angol követ két gőzöst küldött a törökök segítségére, míg az athéni brit követ közölte Ottó király kormányával, hogy Anglia közbe fog lépni a fellázadt kerületekben. A felkelés közvetlen kihatását katonai szempontból világosan taglalja a mai „Times" bécsi tudósítása:

„A legutóbbi néhány nap folyamán bizonyos elbátortalanodás észlelhető a főhadiszállásokon Vidinben, minthogy a bejelentett erősítések

* II. Frigyes. – *Szerk.*
** *V. ö. 95. old.* – *Szerk.*

ellenrendelkezéseket kaptak és útban vannak Törökország délnyugati kerületei felé. A keresztények epirusi felkelésének híre nyugtalanságot keltett a dunai fronton az arnauták és albánok körében, akik fennhangon követelték, hogy hazamehessenek. A dandárparancsnokok, Haszán bej és Szulejmán pasa minden befolyásukat elvesztették vad csapataikra, és félő volt, hogy ha erőszakkal próbálják visszatartani a katonákat, nyílt zendülés tör ki, viszont, ha megengedik nekik a hazatérést, feldúlják útközben a keresztény kerületeket. Ha nyugaton a keresztény lakosság ellenséges érzületű megmozdulása félelmetesebb méreteket öltene, a török hadsereg nyugati szárnya kénytelen lenne visszafelé haladni, ami bőven ellensúlyozná azt a hátrányt, amelyet az oroszoknak a szövetséges flották okoztak, amikor kifutottak a Fekete-tengerre."

Íme annak a halogató politikának első néhány következménye, amelyet Graham, Russell, Clarendon és Palmerston oly ékesszólóan magasztaltak a keleti ügyekben folytatott kormánypolitika védelmében. Amikor pénteken késő éjjel arról értesültek, hogy a cár Sir Hamilton Seymourt – anélkül, hogy megvárta volna, míg Angliából visszahívják – a legnyersebb és legudvariatlanabb módon kiutasította, két kormányösszejövetelt tartottak, az egyiket szombaton, a másikat vasárnap délután, és tanácskozásaik eredményeképpen a cár újból három vagy négy hét haladékot kapott, mégpedig egy felhívás formájában, mely „felszólítja a cárt, tegyen a közlemény vételétől számított hat napon belül ünnepélyes fogadalmat és kötelező ígéretet, hogy a dunai fejedelemségeket április 30-ára vagy még előbb ki fogja üríttetni".

De figyeljük meg, hogy ezt a felhívást *nem* követi a *hadüzenettel* való fenyegetés arra az esetre, ha a cár a felhívásnak nem tesz eleget. Azt lehetne mondani, és mondja is a „Times", hogy a most nyújtott új haladék ellenére a háborús előkészületek tevékenyen folytatódnak; de észrevehetjük, hogy egyrészt a porta semmilyen határozott akciót nem indíthat a Dunán azért, mert a nyugati hatalmak kilátásba helyezték közvetlen részvételüket a háborúban – és a halasztás minden napja rosszabb helyzetbe juttatja a törököket ezen a területen, mivel lehetővé teszi, hogy az oroszok erősítsék arcvonalukat elöl, a görög lázadók pedig egyre veszedelmesebbé váljanak a dunai hadsereg hátában, míg másrészt az Enoszba és Rodostóba irányuló csapatszállítások zavarba ejthetik a szultánt, de bizonyosan nem fogják megállítani az oroszokat.

Úgy egyeztek meg, hogy a brit expedíciós hadsereg körülbelül 30 000 emberből, a francia pedig körülbelül 80 000 emberből fog állni. Ha törté-

netesen kiderülne az események során, hogy Ausztria, miközben látszólag a nyugati hatalmakhoz csatlakozik, ezzel csak Oroszországgal való egyetértését akarja leplezni, akkor Bonaparte mélyen sajnálhatja majd, hogy csapatait oktalanul így szétszórta.

Van egy másik felkelés is, amely Oroszország javára létrehozott elterelő akciónak tekinthető – a *spanyolországi* felkelés. Bármilyen megmozdulás Spanyolországban bizonyosan nézeteltérést támaszt Franciaország és Anglia között. A francia intervenciót Spanyolországban 1823-ban, mint Chateaubriand „Veronai kongresszus"-ából tudjuk, Oroszország ösztökélte. Hogy az 1834-es angol–francia intervenció,[106] amely végül is a két ország között megbontotta az entente cordiale-t, ugyanabból a forrásból eredt, arra abból következtethetünk, hogy Palmerston volt az értelmi szerzője. A „spanyol házasságok"[107] az orléans-i dinasztia bukásának útját készítették elő. A jelen pillanatban az „ártatlan" Izabella trónfosztása Lajos Fülöp egyik fiát, Montpensier herceget segítené hozzá, hogy Spanyolország trónjára igényt támasszon, míg másrészről Bonaparte-ot emlékeztetné arra, hogy valamikor egyik nagybátyja Madridban székelt. Az Orléans-okat a Koburgok támogatnák, s a Bonaparte-ok elleneznék. Egy spanyol felkelés tehát, amely távol van attól, hogy népi forradalom legyen, bizonyára hatékony tényezőként járulna hozzá annak a felszínes egyesülésnek a megbontásához, amit angol–francia szövetségnek neveznek.

A hírek szerint Oroszország, Hiva, Bokhara és Kabul között szövetségi szerződés jött létre.

Ami Doszt Mohamedet, Kabul emírjét illeti, az emír 1838-ban felajánlotta Angliának, hogy az angol kormány kívánságára örökre véres ellenségévé teszi Oroszországot olymódon, hogy meggyilkoltatja a cár hozzá küldött megbízottját, és ezt Anglia 1839-ben az afgán-expedícióval viszonozta, melynek során őt elűzték a trónról, országát pedig a legféktelenebb kegyetlenséggel feldúlták.[66] Ezek után egészen természetes volna, ha most igyekezne bosszút állni hűtlen szövetségesén. Minthogy azonban Hiva, Bokhara és Kabul lakossága a mohamedán vallás ortodox irányzatának követőihez, a szunnitákhoz tartozik, míg a perzsák a siiták szakadár hittételeit vallják, nem tételezhető fel, hogy az előbbiek Oroszországgal, az általuk megvetett és gyűlölt perzsák szövetségesével összefognak Anglia ellen, amely látszólagos szövetségese a padisahnak, akit ők az igazhitűek legfőbb urának tekintenek.

Oroszország esetleg szövetségesre találhat Tibetben és a kínai tatár[108] császárban, ha ez utóbbi kénytelen lenne Mandzsúriába visszavonulni és lemondani a tulajdonképpeni Kína jogáról. A kínai lázadók, mint tud-

juk, szabályos kereszteshábórúra vállalkoztak a buddhizmus ellen, lerombolták a buddhisták templomait és lemészárolták boncaikat.[109] De a tatárok vallása a buddhizmus, és Tibet, a nagy láma székhelye, amely Kína fennhatóságát elismeri, a buddhista vallás szentélye. Ha tehát Taj-ping tien-vangnak sikerül a mandzsu dinasztiát Kínából kiűzni, vallási háborúba kell keverednie a tatárok buddhista erőivel. Nos, mivel a Himalája mindkét oldalán Buddhát vallják, és mivel Anglia nem tehet mást, mint hogy támogatja az új kínai dinasztiát, a cár biztosan a tatár törzsek oldalára áll, Anglia ellen uszítja őket és vallási lázadásokat szít magában Nepalban. A legutóbbi keleti hírek arról tájékoztatnak bennünket, hogy „a kínai császár, előre számítva Peking elvesztésére, az egyes tartományok kormányzóit arra utasította, hogy a császári jövedelmet küldjék a mandzsúriai Jeholba, régi családi székhelyükre és jelenlegi nyári rezidenciájukba, mely a Nagy Faltól kb. 80 mérfölddel északkeletre fekszik". A kínaiak és a tatárok közötti nagy vallásháború, amely az indiai határon is át fog terjedni, ezek szerint küszöbön áll.

A megírás ideje: 1854 március 3.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 március 18. (4030.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: K a r l M a r x

Karl Marx

[A Munkásparlament megnyitása – Az angol háborús költségvetés]

London, 1854 március 7., kedd.

A Munkásparlament[74] küldöttei tegnap délelőtt 10 órakor találkoztak Manchesterben, a People's Institute-ban*. Az első ülést természetesen előkészületi teendőknek szentelték. James Williams stockporti küldött indítványt terjesztett elő, hogy dr. Marxot hívják meg tiszteletbeli küldöttként a Munkásparlamentbe; az indítványt, amelyet James Bligh londoni küldött és Ernest Jones támogatott, egyhangúlag elfogadták. Hasonló határozatokat hoztak Blanc és Nadaud urakat illetően. Bármi legyen is a Munkásparlament közvetlen eredménye, egy ilyen parlamentnek már a megalakulása is új korszakot nyit a munkásság történetében. A februári forradalom után a párizsi Luxembourg-palotában ülésező gyülekezet[75] ebben az irányban talán előfutárnak tekinthető, de már első pillantásra szembetűnik az a nagy különbség, hogy Luxembourg-t a kormány kezdeményezte, míg a Munkásparlamentet a nép maga; hogy Luxembourg-t azzal a szándékkal találták ki, hogy az ideiglenes kormány szocialista tagjait távol tartsák a cselekvés központjától és az ország döntő ügyeibe való komoly beleszólástól; és végül, hogy Luxembourg küldöttei csak a különböző ún. corps d'état-k – a középkori céheknek és a jelenlegi szakszervezeteknek többékevésbé megfelelő testületek – tagjaiból állottak, míg a Munkásparlament valóban képviseli országos méretben a munkásság minden szakmáját és rétegét. A Munkásparlament sikere főként, ha nem kizárólag, attól függ majd, szem előtt tartja-e tevékenységében azt az elvet, hogy feladata most nem az ún. munkaszervezet, hanem a munkásosztály megszervezése.

A mostani uralkodó osztályok kiváltsága és a munkásosztály rabszolgasága egyaránt a *fennálló* munkaszervezeten alapszik, amelyet természetesen

* – Népházban – *Szerk.*

az uralkodó osztályok minden rendelkezésükre álló eszközzel védenek és fenntartanak; az egyik ilyen eszköz a jelenlegi államgépezet. Ahhoz tehát, hogy a fennálló munkaszervezetet megváltoztassuk és újjal helyettesítsük, hatalomra van szükség – társadalmi és politikai hatalomra – nemcsak az ellenálláshoz, hanem a támadáshoz is; és e hatalom megszerzése végett a munkásoknak olyan erkölcsi és fizikai erővel bíró hadsereggé kell szerveződniök, amely képessé teszi őket arra, hogy az ellenséges erőkkel megbirkózzanak. Ha a Munkásparlament pusztán elméleti problémákba merül el, ahelyett, hogy egy országos párt tényleges megalakításának készítené elő az útját, éppúgy kudarcot fog vallani, mint a Luxembourg-bizottság.

A Nemzeti Charta-szövetség szervezeti szabályainak megfelelően újraválasztották a chartista végrehajtó bizottságot.[110] Bejelentették, hogy Ernest Jonest, James Finlent (London), és John Shawt (Leeds) a szövetség végrehajtó bizottságába a következő hat hónapra szabályszerűen megválasztották.

Miután Bonaparte-nak az a szándéka, hogy a tőzsdén kölcsönt szerezzen, a párizsi tőkések passzív ellenállásán meghiúsult, pénzügyminisztere a szenátus elé terjesztett egy költségvetést, amely a következő cikkelyt tartalmazza: „A pénzügyminisztert felhatalmazzák, hogy az államkincstár javára és a Francia Bank ügyleteinek lebonyolítására kamatozó és meghatározott időpontokban fizetendő kincstári kötvényeket bocsásson ki. A kincstári kötvények forgalma nem haladhatja meg a 250 000 000 frankot (10 000 000 £-et), de a törlesztési alapba átvitt kötvények az 1833 június 10-i törvény értelmében nem foglaltatnak ebben az összegben, s a kincstári kötvények a Francia Banknál és a leszámítolási intézményeknél biztosítékként sem helyezhetők letétbe." Egy kiegészítő záradék intézkedése szerint „a császár fenntartja magának azt a jogot, hogy pusztán rendeleti alapon pótlólagos kibocsátást engedélyezzen", a szenátus utólagos szentesítésével. Egy párizsi tudósításból arról értesültem, hogy ez az indítvány az egész burzsoáziát rémületbe ejtette, mivel a kincstári kötvények nem haladhatják ugyan meg a 250 000 000 frankot, de másrészt ezt az összeget a császár rendeletileg belátása szerint emelheti, és az így kibocsátott kincstári kötvényeket a Francia Bank és a leszámítolási intézmények még csak biztosítékként sem fogadják el. Mint tudják, a caisses des dépôts et consignations-ból* felvett 60 000 000 frankra a bank ilyen összegben már előre kiadott kincstári kötvényeket. A decembristák[51] a háború puszta kísértetét is mohón megragadják, hogy az utolsó gyönge korlátot is lebontsák, amely köztük és az államkincstár

* – letéti pénztárakból – *Szerk.*

között még fennáll. Míg a már eddig is erősen megingott állami hitel közelgő dezorganizációjának ez a kilátása a burzsoáziát bizonytalansággal tölti el, addig a néptömeget a sóadó és hasonló fölöttébb népszerűtlen adók javasolt emelése háborítja fel. Ilyenformán ez a háború, amelynek révén Bonaparte idegen országokban nyilván bizonyos népszerűségre tesz szert, Franciaországban mégis a bukását siettetheti.

Azt a feltevésemet, hogy a jelenlegi spanyol zavargások Franciaország és Anglia között valószínűleg komoly nézeteltéréseket idézhetnek elő, most az egyik londoni újság alábbi közleménye megerősíti:

„A francia császár Walewski úr útján érdeklődött Lord Clarendonnál, vajon a brit kormány hajlandó volna-e támogatni őt abban, hogy a karlista[111] trónkövetelőt ültessék a spanyol trónra abban az esetben, ha Izabella királynőt megfosztják trónjától. Lord Clarendon állítólag kijelentette, hogy szerencsére Izabella királynő szilárdan ül a trónon, és hogy a forradalom csak távoli eshetőség ebben az országban, amely a monarchikus intézményeknek oly odaadó híve, de még ha forradalom törne is ki Spanyolországban és a királynőt trónfosztottnak nyilvánítanák, az angol kabinetnek akkor is tartózkodnia kell attól, hogy elkötelezze magát."

„Amikor a császár Montemolin grófot javasolja a spanyol trónra, indítványát az az igen természetes óhaja sugalmazza, hogy Montpensier hercegnő ne örökölhesse nővére diadémjét; a császár ugyanis kényelmetlennek tartja, hogy Lajos Fülöp fia mint Spanyolország királynőjének a férje az ő szomszédja legyen."

Az alsóház pénteki ülésén Lord John Russell kijelentette, hogy Reform Billjét[47] kénytelen egyelőre visszavonni, április 24-én azonban beterjeszti, ha időközben a keleti kérdés az orosz cárhoz intézett új javaslat elfogadása következtében rendeződik. Igaz ugyan, hogy a cárnak alattvalóihoz intézett kiáltványa és Bonaparte-hoz küldött levele után[112] a keleti kérdés rendeződése valószínűtlenebbé vált, mint valaha, de a kormány nyilatkozata mindenesetre bizonyítja, hogy a Reform Billt csak azért vetették fel, hogy a közvéleményt lekösse és csillapítsa abban az esetben, ha a koalíció diplomáciájának sikerülne az orosz status quo ante bellum-ot* visszaállítani. Milyen kimagasló szerepet játszott ebben a miniszteriális fondorkodásban Lord Palmerston, azt a „Morning Advertiser"[46], Lord Palmerston egyik legbuzgóbb szószólója így ecseteli:

* – háború előtti állapotot – *Szerk.*

„Lord Aberdeen a névleges, de nem a tényleges miniszterelnök. Gyakorlatilag Lord Palmerston a Korona első minisztere. Ő a kabinet spiritusz rektora*. Amióta visszatért hivatalába, kollégái állandó félelemben vannak, hogy egyszer csak megint faképnél hagyja őket, és ezért egy olyan véleménynek sem mernek ellentmondani, amelynek ő tudomásuk szerint fontosságot tulajdonít. Ennélfogva mindenben az ő akarata érvényesül. Az elmúlt héten szembeszökő példáját láthattuk annak, hogy őlordsága milyen döntő befolyást gyakorol a Királyi Tanácsban. Amikor ugyanis az új Reform Billt szabályszerűen a minisztertanács elé vitték, felmerült a kérdés, hogy beterjesszék-e ezen a parlamenti ülésszakon, vagy vonják vissza. Lord Aberdeen, Lord John Russell, Sir James Graham és Sir William Molesworth a reform előterjesztése mellett foglaltak állást. Lord Palmerston azt javasolta, hogy vonják vissza, és nyíltan kijelentette – mint néhány nappal ezelőtt megírtuk –, hogy a Reform Bill visszavonására fog szavazni a Házban, ha a minisztertanácsban leszavaznák. A lezajlott vita vagy megbeszélés eredménye az volt, hogy Lord Palmerston keresztülvitte álláspontját. Azok, akik szemben álltak vele – köztük a Lordok Háza kormánypárti vezére és az alsóház kormánypárti vezére – végül is engedtek. Lord Palmerston másik győzelme az utóbbi nyolc napon belül Sir Charles Napier kinevezése volt. Nem titok, hogy Lord John Russell és Sir James Graham egyaránt ellenezték Napier kinevezését a balti flotta parancsnokává; Lord Palmerston azonban mellette volt, ennélfogva megtörtént. Ezért mi sem volna természetesebb, mint ha a vitéz tengernagy tiszteletére ma este a Reform-klubban adandó banketten az elnöki széket a nemes lord foglalná el."

Tegnap este Gladstone úr a mai nemzedék előtt ismeretlen újdonságot terjesztett a Ház elé: háborús költségvetést. Mint beszédéből kitűnt, a kormány azért ragadta meg ezt a korai alkalmat pénzügyi intézkedéseinek a Ház elé terjesztésére, hogy előzetes ismertetést adjon arról, milyen szerfölött kellemetlen kihatásai vannak a háborúnak a magánzsebekre, s így lehűtse az ország harcias szenvedélyeit. Beszédének másik kiemelkedő vonása az volt, hogy csak olyan összeget kért, amely a brit partokról elhajózni készülő 25 000 ember *visszahozatalához* szükséges, ha a háború most befejeződnék.

Gladstone azzal kezdte, hogy megvilágította az elmúlt költségvetési év bevételeinek és kiadásainak tényleges állapotát. Mivel a költségvetési év még nem zárult le, megjegyezte, hogy a hátralevő egy havi bevétel összege csak

* – irányító szelleme – *Szerk.*

becslésnek vehető. Az évi bevétel teljes összegének múlt évi április 18-i előirányzata 52 990 000 £ volt, a tényleges évi bevétel azonban elérte az 54 025 000 £-et; tehát a tényleges bevétel az előirányzott összeghez képest 1 035 000 £ összegű növekedést mutat. Másrészt az előirányzott kiadások tekintetében is 1 012 000 £ megtakarítás mutatkozott. Ennélfogva számítása szerint, ha nem állnának fenn a különleges körülmények, amelyek közé most az ország került, ez az év 2 854 000 £ összegű többlettel zárulna.

Gladstone úr ezek után rátért az általa bevezetett *vámcsökkentések* eredményeire. A vámbevételek, e csökkentések ellenére, 1853–54-ben 20 600 000 £-re emelkedtek az 1852–53-ban bevételezett 20 396 000 £-gel szemben, tehát a vámilletékek 204 000 £ összegű növekedését mutatják. A teavám csökkentése csak 375 000 £ veszteséget okozott. A 3 pennytől 10 shillingig terjedő bélyegilleték csökkentése 1 pennys egységes illetékre az előirányzott veszteség helyett 36 000 £-gel növelte a bélyegilletékekből származó bevételt. Gladstone úr a továbbiakban kimutatta az elmúlt ülésszakon hozott *adóemelési* intézkedések eredményeit. A jövedelemadó beszedését Írországban különböző körülmények késleltették, de ez az adó 20 000 £-gel többet fog behozni, mint előre számították. A jövedelemadó kiterjesztése (a jövedelmek alsó határának leszállítása 150 £-ről 100 £-re) Nagy-Britanniában 100 000 £-et fog hozni az előirányzaton fölül, vagyis összesen 250 000 £-et. A szeszes italokra gallononként kivetett egy shillinges pótilletékből származó bevételt Skóciában 278 000 £-re becsülte, de csak 209 000 £-et tett ki. Másrészt Írországban a szeszadó 213 000 £ összegű növekedést eredményezett, holott ő csak 198 000 £-et vett számításba. Az örökösödési illeték a költségvetési évben csak félmilliót hoz. Így fest Gladstone úr beszámolója Nagy-Britannia pénzügyeiről az április 5-ével végződő legutóbbi tizenkét hónapra vonatkozóan.

Az előreláthatható jövedelem előirányzata az 1854–55. évre a következő:

Vámok	20 175 000 £
Fogyasztási adó	14 595 000 £
Bélyegilletékek	7 090 000 £
Adók	3 015 000 £
Jövedelemadó	6 275 000 £
Postai bevételek	1 200 000 £
Koronabirtokok	259 000 £
Régi készletek	420 000 £
Vegyes	320 000 £
Bevétel összesen	53 349 000 £

Az előreláthatő kiadások előirányzata viszont a következő:

Fundált adósság	27 000 000 £
Nem fundált adósság	546 000 £
Konszolidált alapok	2 460 000 £
Hadsereg	6 857 000 £
Haditengerészet	7 488 000 £
Hadianyag-ellátás	3 846 000 £
Hadbiztosság	645 000 £
Vegyes	4 775 000 £
Milícia	530 000 £
Felderítőszolgálat	792 000 £
Keleti szolgálat	1 250 000 £
Összes kiadások	56 189 000 £
Hiány	2 840 000 £

Mielőtt rátért volna azokra a módozatokra, amelyekkel ezt a hiányt pótlandónak vélte, Gladstone úr azokat a rendszabályokat sorolta fel, amelyeket a kormány a Háznak nem javasol alkalmazásra. Nem akar visszavonni egyet sem azok közül a vámcsökkentések közül, amelyeket a múlt évben indítványozott, és amelyek már törvényerőre emelkedtek. Nem fog beleegyezni olyan adóknak szükségtelen újbóli kivetésébe, amelyeket régebbi kormányok már eltöröltek. De ha az a harc, amelybe most belépnek, egy évig elhúzódnék, aligha áll majd módjukban e csökkentések állandó fenntartása. Általában, nem fogja indítványozni a közvetett adózásnak semmiféle emelését. Nem kíván állami kölcsönökhöz folyamodni, mivel nincs még egy olyan ország, amelynek az anyagi eszközei olyan súlyosan meg volnának terhelve, mint Angliáé. Ennyi bevezetés után Gladstone úr végre rátért arra, mit szándékozik javasolni a kormány, mégpedig: emeljék a jövedelemadót a kétszeresére hathónapi időtartamra, és számolják fel teljesen a fennálló megkülönböztetést a belföldi és a külföldre szóló intézvények között. A váltók átlagos, noha nem egyformán megoszló illetéke eddig 1 shilling 6 penny volt 100 shillingenként; azt indítványozza, hogy egységesen 1 shillingben állapítsák meg. Ez a változtatás számítása szerint 60 000 £-gel emeli a bevételt. A jövedelmi adónál 7 pennytől $10\frac{1}{2}$ pennyig terjedő növekedés lesz £-enként a 150 £ és ennél magasabb jövedelmek után, s 5 pennytől $7\frac{1}{2}$ pennyig terjedő növekedés a 100–150 £-es jövedelmek után. Egyidejűleg felhatalmazást kér a Háztól arra, hogy még az adóbeszedés előtt 1 750 000 £ értékben kincstárjegyeket bocsáthasson ki, amelyek a jövedelemadó növe-

kedő hozamából fizetendők. Befejezésül Gladstone úr arra törekedett – nem nagy eredménnyel –, hogy igazolja az államadósság csökkentésére a múlt évben foganatosított intézkedéseket, amelyek – mint ismeretes – szánalmas balsikerrel végződtek.

A vitában, amely ezt a beszámolót követte, számos képviselő vett részt, de az egyetlen említésre méltó beszéd Disraeli úré volt. Kijelentette, hogy nem ellenezne egy olyan indítványt sem, amelyet a kormány a saját felelősségére szükségesnek vél a Ház elé terjeszteni azzal a céllal, hogy a küszöbönálló háborút erőteljesen és, mint reméli, sikerrel folytassák. De tiltakozott az ellen, hogy arra az esetre, ha a háború elhúzódna, annak folytatásához kizárólag az egyenesadózást vegyék igénybe. Ami Gladstone úr beszámolójának második részét illeti, azt, amely az ország tényleges pénzügyi helyzetére és a rendelkezésre álló pénzre vonatkozik, ez a rész szerinte olyan homályos, hogy az nem is illő pénzügyi beszámolóhoz, különösen nem a mai körülmények között. Az államkincstár jelenlegi készlete nem elegendő, illetve nem kielégítő. Amikor a mostani kormány 1853 január 3-án hivatalba lépett, az államkincstár készlete 9 000 000 £ volt, egy évre rá azonban, 1854 januárjában a felére csökkent. Becslése szerint a kincstár készlete április 5-én 3 000 000 £ lesz, míg az állami hitelezőknek járó osztalékok kifizetéséhez és a pénzügyminiszter konvertálási programjának végrehajtásához együttesen 9–10 000 000 £ szükséges. A miniszter úr őexcellenciája azt mondta, hogy nem célszerű ezt az államkincstár készleteiből fedezni, hanem kincstári váltók útján akarja a szükséges összeget előteremteni. Úgy véli, nagyon fontos a jelen pillanatban, hogy bőséges kincstári készlet legyen, de most nem az a kérdés, hogy kis vagy nagy készlet lesz-e, hanem arról van szó, hogy lesz-e egyáltalán készlet, vagy pedig nagy deficit mutatkozik, és valóban ahelyett, hogy készlet volna, óriási deficit mutatkozik, amelyet a kincstári kancellár kétféleképpen idézett elő. Először azáltal, hogy másfél százalékra csökkentette a kincstári jegyek kamatlábát, amikor a pénz értéke emelkedőben volt, másodszor pedig a South Sea-kötvények[113] balszerencsés konvertálása, e hibásan elgondolt intézkedés által, amely nemcsak a készleteket emésztette fel, hanem a jelenlegi 2 000 000 £ deficitet is okozta.

Ezután még néhány képviselő jelentéktelen hozzászólása következett, majd a költségvetési jelentés vitáját befejezték és a határozatot elfogadták.

A megírás ideje: 1854 március 7.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 március 24. (4035.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

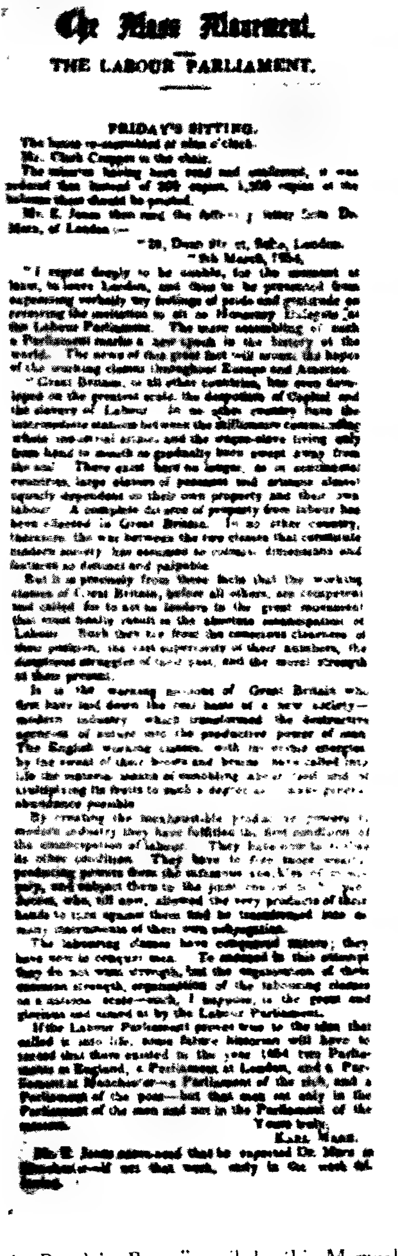

The Mass Movement.

THE LABOUR PARLIAMENT.

FRIDAY'S SITTING.

The house re-assembled at nine o'clock.

Mr. Clark Cropper in the chair.

The minutes having been read and confirmed, it was ordered that instead of 200 copies, 1,200 copies of the balance sheet should be printed.

Mr. E. Jones then read the following letter from Dr. Marx, of London:—

"28, Dean Street, Soho, London.
"9th March, 1854.

"I regret deeply to be unable, for the moment at least, to leave London, and thus to be prevented from expressing verbally my feelings of pride and gratitude on receiving the invitation to sit as Honorary Delegate at the Labour Parliament. The mere assembling of such a Parliament marks a new epoch in the history of the world. The news of this great fact will arouse the hopes of the working classes throughout Europe and America.

"Great Britain, of all other countries, has seen developed on the greatest scale, the despotism of Capital and the slavery of Labour. In no other country have the intermediate stations between the millionaire commanding whole industrial armies and the wages-slave living only from hand to mouth so gradually been swept away from the soil. There exist here no longer, as in continental countries, large classes of peasants and artisans almost equally dependent on their own property and their own labour. A complete divorce of property from labour has been effected in Great Britain. In no other country, therefore, the war between the two classes that constitute modern society has assumed so colossal dimensions and features so distinct and palpable.

But it is precisely from these facts that the working classes of Great Britain, before all others, are competent and called for to act as leaders in the great movement that must finally result in the absolute emancipation of Labour. Such they are from the conscious clearness of their position, the vast superiority of their numbers, the disastrous struggles of their past, and the moral strength of their present.

It is the working millions of Great Britain who first have laid down the real basis of a new society—modern industry, which transformed the destructive agencies of nature into the productive power of man. The English working classes, with invincible energies, by the sweat of their brows and brains, have called into life the material means of ennobling labour itself, and of multiplying its fruits to such a degree as to make general abundance possible.

By creating the inexhaustible productive powers of modern industry they have fulfilled the first condition of the emancipation of labour. They have now to realise its other condition. They have to free those wealth-producing powers from the infamous shackles of monopoly, and subject them to the joint control of the producers, who, till now, allowed the very products of their hands to turn against them and be transformed into so many instruments of their own subjugation.

The labouring classes have conquered nature; they have now to conquer men. To succeed in this attempt they do not want strength, but the organisation of their common strength, organisation of the labouring classes on a national scale—such, I suppose, is the great and glorious end aimed at by the Labour Parliament.

If the Labour Parliament proves true to the idea that called it into life, some future historian will have to record that there existed in the year 1854 two Parliaments in England, a Parliament at London, and a Parliament at Manchester—a Parliament of the rich, and a Parliament of the poor—but that men sat only in the Parliament of the men and not in the Parliament of the masters.

Yours truly,
KARL MARX.

Mr. E. Jones observed that he expected Dr. Marx at Manchester—if not that week, only in the week following.

A „People' s Paper" egyik hasábja Marxnak a Munkásparlamenthez intézett levelével

Karl Marx

[Levél a Munkásparlamenthez]

London, Soho, Dean Street 28.
1854 március 9.

Mélyen sajnálom, hogy legalábbis e pillanatban nem hagyhatom el Londont, s így nem áll módomban személyesen kifejezni büszkeségemet és hálámat a meghívásért, hogy tiszteletbeli küldöttként részt vegyek a Munkásparlamentben.[74] Ilyen parlamentnek már az összehívása is új korszakot jelez a világ történelmében. E nagyjelentőségű ténynek a híre egész Európa és Amerika munkásosztályában reményt fog kelteni.

Valamennyi ország közül Nagy-Britanniában bontakozott ki a legnagyobb méretekben a tőke zsarnoksága és a munka rabszolgasága. Nincs még egy ország, ahol a közbenső rétegeket, melyek egész ipari hadseregek fölött parancsnokló milliomosok és máról holnapra tengődő bérrabszolgák között lenni szoktak, fokról fokra így elsöpörték a föld színéről. Itt – a kontinens országaitól eltérően – már nem létezik nagy paraszti és kézműves osztály, amelyet csaknem egyformán tart fenn saját tulajdona és saját munkája. Nagy-Britanniában tökéletesen elvált a tulajdon a munkától. Ezért egyetlen más országban sem öltött a modern társadalmat alkotó két osztály közötti háborúskodás ilyen kolosszális méreteket és ilyen határozott, leplezetlen formákat.

De éppen ezekből a tényekből következik, hogy mindenekelőtt Nagy-Britannia munkásosztálya illetékes és hivatott arra, hogy vezesse azt a nagy mozgalmat, amelynek végül is a munka teljes felszabadulását kell eredményeznie. Hivatott erre helyzetének világos tudatánál, óriási számbeli fölényénél, múltjának súlyos küzdelmeinél és jelenének erkölcsi erejénél fogva.

Nagy-Britannia dolgozó milliói fektették le először egy új társadalom reális alapját – a modern ipart, amely a természet romboló erőit az ember termelőerőivé alakította át. Az angol munkásosztály leküzdhetetlen energiával, arca verejtékével és agya megfeszítésével létrehozta az anyagi eszközö-

ket a munka megnemesítéséhez és a munka gyümölcseinek oly mértékű megsokszorozásához, amely az általános bőséget lehetővé teszi.

Megteremtették a modern ipar kimeríthetetlen termelőerőit, és ezzel teljesítették a munka felszabadításának első feltételét. Most a második feltételét kell megvalósítaniok. Most a termelőerőket, amelyek a gazdagságot létrehozzák, kell megszabadítaniok a monopólium gyalázatos béklyóitól és a termelők együttes irányítása alá helyezniök, hogy a termelők, akik mostanáig hagyták, hogy két kezük termékei ellenük forduljanak és saját leigáztatásuk megannyi eszközévé váljanak, ezek uraivá lehessenek.

A munkásosztály meghódította a természetet; most az embereket kell meghódítania. E kísérlet sikeréhez nem az ereje hiányzik, hanem közös erejének megszervezése, a munkásosztálynak országos méretű megszervezése – úgy vélem ez az a nagy és dicsőséges cél, amelynek megvalósítására a Munkásparlament törekszik.

Ha a Munkásparlament hűnek bizonyul ahhoz az eszméhez, amely életre hívta, a jövő történészének fel kell majd jegyeznie, hogy 1854-ben két parlament létezett Angliában, az egyik Londonban, a másik Manchesterben – a gazdagok parlamentje és a szegények parlamentje –, de emberek [men] csak a munkások [men] parlamentjében ültek, a munkáltatók parlamentjében nem.

Őszinte hívük

Karl Marx

A megírás ideje: 1854 március 9.

A megjelenés helye: „The People's Paper", 1854 március 18. (98.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Karl Marx

A Munkásparlament

London, 1854 március 10., péntek.

Valamennyi ország közül Nagy-Britanniában bontakozott ki a legnagyobb méretekben a tőke zsarnoksága és a munka rabszolgasága. Nincs még egy ország, ahol a közbenső rétegeket, melyek egész ipari hadseregek fölött parancsnokló milliomosok és máról holnapra tengődő bérrabszolgák között lenni szoktak, ilyen gyökeresen elsöpörték a föld színéről. Itt – a kontinens országaitól eltérően – már nem létezik nagy paraszti és kézműves osztály, amelyet csaknem egyformán tart fenn saját tulajdona és saját munkája. Nagy-Britanniában tökéletesen elvált a tulajdon a munkától. Ezért egyetlen más országban sem öltött a modern társadalmat alkotó két osztály közötti háborúskodás ilyen kolosszális méreteket és ilyen határozott, leplezetlen formákat.

De éppen ezekből a tényekből következik, hogy mindenekelőtt Nagy-Britannia munkásosztálya illetékes és hivatott arra, hogy vezesse azt a nagy mozgalmat, amelynek végül is a munka teljes felszabadulását kell eredményeznie. Hivatott erre helyzetének világos tudatánál, óriási számbeli fölényénél, múltjának súlyos küzdelmeinél és jelenének erkölcsi erejénél fogva.

A londoni napilapok a „tartózkodás politikáját" követik a Munkásparlament[74] tevékenységével szemben. Azt remélik, hogy elfojthatják egy nagyszabású „conspiration de silence"* által. Hónapokon át véget nem érő cikkekkel fárasztották az olvasóközönséget, latolgatva, hogy valóra válhat-e egy ilyen parlament terve, most pedig célzatosan még az említését is kerülik annak, hogy ténylegesen életre kelt és megkezdte munkáját. Manapság nem sokat ér az efféle struccbölcsesség, amely azt képzeli, hogy elkerüli a veszélyt, ha úgy tesz, mintha nem látná. Kénytelenek lesznek észrevenni a Munkásparlamentet, és jóllehet ők most közömbösséget színlelnek, a jövő történésze

* – „a hallgatás összeesküvése" – *Szerk.*

feljegyzi majd, hogy 1854-ben két parlament létezett Angliában, az egyik Londonban, a másik Manchesterben – a gazdagok parlamentje és a szegények parlamentje –, de emberek [men] csak a munkások [men] parlamentjében ültek, a munkáltatók parlamentjében nem. Alábbiakban közöljük a Munkásparlament akciótervének elkészítésére kijelölt bizottság jelentését:

„A bizottság nézete szerint e Parlament kötelességei a következőkben foglalhatók össze: igyekezzék elérni, hogy a mostani munkáselbocsátások és kizárások ügye a munkások győzelmével végződjék, s keressen olyan utat és módot, amelynek segítségével a jövőben mindkettő megelőzhető; küzdjön azért, hogy a munkások a munka folyamán megfelelő bánásmódban részesüljenek; hogy a nők és a gyermekek megszabaduljanak a gyártól; vívja ki a művelődés lehetőségét, s bérlevonásoknak, valamint rejtett bércsökkentéseknek a megszüntetését. Abban a hitben továbbá, hogy a Parlament köteles arra is törekedni, hogy akik dolgoznak, méltányosan részesedjenek munkájuk hasznából, és mindenekfölött, rendelkezzenek a munkaeszközökkel, amelyek birtokában saját munkájuk urai lehetnek, s így *a bérrabszolgaság alól teljesen felszabadulhassanak*; valamint abban a meggyőződésben, hogy e célból a végső lépés az akcióhoz szükséges pénzügyi eszközök megszerzése, javasolja megfontolásra a következő pontokat:

1. Gyűjtési rendszer kiépítése egy országos munkaalap megteremtésére;
2. terv kidolgozása az így létrehozott alap biztosítására;
3. a pénzalap felhasználása és a munkásosztály jogainak biztosítása;
4. tömegmozgalom szervezése.

I. Az országos munkaalaphoz szükséges pénz összegyűjtése

a) Heti hozzájárulás a bérből, a munkabér nagysága szerint az alábbi fokozatokban:

Heti 4 sh.-ig	$^1/_2$ d.	Heti 20 sh.-ig	2 d.
Heti 8 „ „	$^3/_4$ d.	Heti 30 „ „	3 d.
Heti 12 „ „	1 d.	Heti 40 „ „	4 d.
Heti 15 „ „	1 $^1/_2$ d.		

b) A különböző munkástestületek megbízottai, akik a tömegmozgalommal egyetértésben tevékenykednek, az így összegyűjtött pénzt a mozgalom vezetőségéhez továbbítják.

II. A pénzalap biztosítása

a) A helyi szervezetek megbízottai a tömegmozgalom javára befolyt pénzt teljes egészében hetenként továbbítják a mozgalom vezetőségéhez az alább részletezett módon. Az átvételre szabályszerűen kijelölt megbízottak az így kapott összegről azonnal nyugtát küldenek.

b) A vezetők a tömegmozgalom javára átvett pénzt (50 £-et meg nem haladó összeget maguknál tarthatnak) közös névre letétbe helyezik egy bankban; a bankból ilyen összeg vagy összegek, vagy azok bármilyen része csakis úgy vehető ki, ha bemutatják az említett vezető testület jegyzőkönyvét, amely a pénzkivételre vonatkozó rendelkezést tartalmazza és amelyet az illető testület tagjainak az alábbiakban meghatározandó többsége írt alá.

c) Az ilymódon kivett pénzt papírpénzben vegyék fel (kivéve az 5 £ alatti összegeket); a bankjegyek számait egy ellenőrizhető könyvbe vezessék be és az újságokban is tegyék közzé; az így felvett bankjegyek összegét osszák fel, és minden részt a vezető testület egy-egy tagjára bízzanak; ahol nagy összegeket vesznek ki, minden egyes tagra bízzanak egyenlő részt.

d) Minden tag, akire így az említett pénz egy hányadát rábízták, a kivett pénz rábízott hányadának összegéről adjon kötelezvényt, feltéve, hogy a pénzt a vezető testület tagszáma szerint egyenlő részekre osztották fel; ha megtagadná a nála levő bankjegyeknek arra a célra való felhasználását, amelyre a pénzt kivették, az ilymódon vele szemben felmutatható írás azonnal érvénybe lép, de érvényét veszti, ha az illető a szóbanforgó bankjegyek összegét visszafizeti; az így adott kötelezvényeket egy pénzesládában vagy páncélszekrényben helyezzék letétbe és bízzák egy pártatlan és felelős személy őrizetére (ne legyen tagja a vezető testületnek), aki csak az egész vezető testület jelenlétében engedhet abból bármilyen okmányt is kivenni.

e) A kifizetésekre vagy vásárlásra kivett pénzt a vezetők csak testületük minden egyes tagjának együttes jelenlétében fizethetik ki.

III. A pénzalap felhasználása

a) Az összegyűjtött alap a következőképpen kerüljön felhasználásra: minden várost és helységet, mely sztrájkban áll, támogassanak, és egyenlítsenek ki minden adósságot, amely a legutóbbi és a jelenlegi sztrájkok

és munkáskizárások során keletkezett. Ugyanilyen támogatás nyújtandó a városoknak a munkanélküliek számának arányában. Ugyanannak az elvnek az alapján, amely szerint ha egy hajón élelemhiány van, mindenki egyforma mennyiségű élelmet kap, egyforma segélyt kell adni mindenkinek, tekintet nélkül arra, hogy alacsonyabb vagy magasabb keresetű munkásról van-e szó. Noha minden jelenlegi sztrájkban részt vevőt és kizárással sújtottat támogatni kell, a jövőben csak olyan csoportok részesülhetnek segélyben, amelyek a tömegmozgalmat elismerik és támogatják.

b) Külön szervet kell létesíteni a munka árának szabályozására. Ebből a célból havi jelentést kell közzétenni a tömegmozgalommal kapcsolatban álló minden iparág felhasznált nyersanyagainak árairól; ugyanígy a munka áráról és az előállított cikkek eladási áráról, valamint az egyéb előállítási költségekről. Az így szolgáltatott adatok alapján a vezető testület készítsen kimutatást a munkáltató hasznáról; számításba lehet venni a munkáltató bejelentését az őt terhelő bármilyen különleges és pótlólagos költségekről. E számítások alapján kell a munka árát szabályozni és ezzel összhangban a bértarifát megállapítani. Hasonló terv szerint kell eljárni az ország mezőgazdasági dolgozóival kapcsolatban is.

c) A dolgozóknak kétségtelen joguk van a munkáltató hasznában való részesedésre, de még nagyobb joguk is van, joguk a munkához; és hogy önmaguk juttathassák munkához magukat, valamint a bérek hatékonyabb szabályozása végett is, mely célból a többletmunka kisajátításának hatalmát ki kell venni a munkáltató kezéből, a tömegmozgalom pénzalapja segélyezésen kívül földvásárlásra is felhasználandó. A földeket olyan személyek nevére kell megvenni, akik nem tagjai a vezető testületnek, s farmokra kell osztani, amelyek nagysága a talaj minőségének megfelelően, továbbá aszerint változzék, hogy milyen célokra akarják használni, azaz: egyéni bérletekre-e vagy pedig nagy szövetkezeti vállalkozásokra. A szóbanforgó földek a tömegmozgalom tulajdonában maradnak, és soha el nem idegeníthetők. A földet rövid lejáratra, méltányos és mérsékelt bérleti díj ellenében bérbe adják. A bérleti szerződés olyan pontot tartalmazzon, amely szerint a bérlő a bérleti díj fizetésének elmulasztása esetén a bérleményhez való jogát azonnal elveszíti. Egy további pont kötelezze a bérlőt, hogy a bérleti díjat az engedményező okiratban kijelölt feleknek fizesse. Azok a személyek ugyanis, akiknek a nevére a földbirtokokat vásárolták, engedményező okiratot állítanak ki, melynek értelmében a haszonbérlő a bérleti díjat nem nekik, hanem a tömegmozgalom mindenkori vezetőinek fizeti. A mindenkori vezetők aláírnak egy okiratot, amelyben kötelezik magukat, hogy egyenként 5000 £ bírságot fizetnek

két olyan egyén kezéhez, akik nem vásárlói egyik földbirtoknak sem; a bírságot akkor kell fizetniök, ha tisztségüktől megválva a szóbanforgó bérleti díjra nem állítanak ki engedményező okiratot, melyben a bérleti díj felvételére vonatkozó jogukat utódukra ruházzák át; ezeket az utódokat ugyanilyen módon kell kötelezni.

d) Hogy a munkások önmaguk foglalkoztatása révén függetlenné válhassanak, s hogy a munkapiacot ne terhelje munkaerőfölösleg – e célok még jobb biztosítása érdekében a bizottság azt ajánlja, hogy a pénzalapból elvonható összegeket használják fel továbbá szövetkezeti üzemek, műhelyek és áruházak létesítésére, amelyek a tömegmozgalom tulajdonában lennének. Akiket ezekben alkalmaznak, az előbb említett munkabértarifa alapján megállapított munkabért kapják, valamint a termelt és eladott árucikkekből eredő tiszta haszon felét, a haszon másik felével pedig a tömegmozgalom jövedelme gyarapítandó. Minden szövetkezeti vállalat igazgatóját az ott alkalmazott munkások választják, a vezető testület jóváhagyásától függően. Minden egyes vállalat igazgatója irányítja a vállalattal kapcsolatos vásárlásokat és eladásokat, és havonta számadást ad a vezető testületnek a vásárlásokról, eladásokról, kifizetésekről és az ezekből eredő veszteségről vagy nyereségről. Ha a munkások és az igazgató között nézeteltérések miatt panaszra kerül sor, a munkásoknak joguk van az igazgatót elbocsátani és más igazgatót választani; ehhez a szavazatoknak legalább háromnegyedes többsége szükséges. Minden szövetkezeti vállalat tiszta nyereségének a felét az illető igazgató a vezető testülethez köteles beküldeni. A tömegmozgalom által szövetkezeti célokra vásárolt tulajdon biztosítására ugyanolyan rendszabályok érvényesek, mint a földbirtokokra."

A Munkásparlament szerdai ülésén a bizottság jelentését hosszú vita után egészen a „II"-vel jelzett rész végéig elfogadták. A tömegmozgalom ezen akcióprogramjának az elkészítésére kijelölt bizottság tagjai: Ernest Jones, James Finlen, James Williams, Abraham Robinson és James Bligh.

The Labor Parliament
A megírás ideje: 1854 március 10.
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune".
1854 március 29. (4039.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás: K a r l M a r x

Karl Marx

A görög felkelés

A szultán görög alattvalóinak felkelését, amely Párizsban és Londonban olyan riadalmat keltett, most már elnyomták, de újabb fellángolását nem tartják lehetetlennek. Ezt a lehetőséget illetően elmondhatjuk, hogy az eddig történtekre vonatkozó dokumentumok gondos tanulmányozása után meg vagyunk győződve, hogy a felkelők kizárólag a Pindosz déli lejtőjének hegylakói közül valók és hogy nem találtak rokonszenvre Törökország többi keresztény népcsoportjainál, kivéve Montenegró hithű martalócait; és hogy a thesszáliai síkságok lakosai, akik az egyetlen még török fennhatóság alatt élő tömör görög közösséget alkotják, jobban félnek honfitársaiktól, mint maguktól a törököktől. Nem szabad elfelejteni, hogy ez a tunya és gyáva népréteg még a görög függetlenségi háború[80] idején sem mert felkelni. Ami a görög fajtának talán 300 000 lelket számláló és a birodalom városaiban szétszórva élő maradványát illeti, a többi keresztény törzsek annyira megvetik őket, hogy mindenütt, ahol egy népi megmozdulás sikerrel járt, mint Szerbiában és a Havasalföldön, az összes görög származású papokat elűzték és helyüket honi lelkipásztorokkal töltötték be.

Ámde ha a mostani görög felkelés önmagában és egészében véve jelentéktelen is, mégis van fontossága, mivel alkalmat nyújt arra, hogy a nyugati hatalmak beavatkozzanak a porta és európai alattvalóinak zöme közti viszonyba; e többségben a görögök csak egymilliót számlálnak a görögkeleti hitvallású más népfajták tízmilliós létszámával szemben. Az ún. királyságbeli görög lakosság, valamint azok, akik az Ión-szigeteken angol fennhatóság alatt élnek, természetesen nemzeti hivatásuknak tekintik, hogy a törököket mindenhonnan kiűzzék, ahol a görög nyelvet beszélik, és hogy Thesszáliát és Epirust saját államukhoz csatolják. Talán egy bizánci restaurációról is álmodnak, habár egészben véve ahhoz túlságosan agyafúrt ez a nép, hogy ilyen fantazmagóriákban higgyen. A görög országgyarapítási és függetlenségi terveknek azonban, amelyeket jelenleg – mint Athanasius pap nemrégiben leleplezett összeesküvése is bizonyítja – orosz intrikák

táplálnak, s a hegyvidéki zsiványok is hirdetnek, anélkül hogy a síkság mezőgazdasági lakossága között visszhangra találnának, – mindennek semmi köze sincs a törökországi keresztény alattvalók vallási jogaihoz, amelyekkel megpróbálják összekeverni.

Amint az angol újságokból és abból a bejelentésből értesülünk, amelyet Lord Shaftesbury a Lordok Házában és Monckton Milnes úr az alsóházban tett, az angol kormányt felhívják arra, hogy ezekkel a görög megmozdulásokkal kapcsolatban – legalábbis részben emiatt – tegyen lépéseket a porta keresztény alattvalói helyzetének megjavítása érdekében. Valóban határozottan állítják, hogy a nyugati hatalmak nagy célja a keresztény vallást Törökországban a mohamedánnal egyenjogúvá tenni. Nos, ez vagy egyáltalán nem jelent semmit, vagy azt jelenti, hogy politikai és polgári jogokat nyújtanak mind a muzulmánoknak, mind a kereszténveknek, hitfelekezetre vagy egyáltalában vallásra való tekintet nélkül. Más szavakkal, ez az állam és az egyház, a vallás és a politika teljes szétválasztását jelenti. De a török állam – akárcsak minden keleti állam – az állam és az egyház, a politika és a vallás legbensőbb kapcsolatán, szinte mondhatnók, azonosságán alapszik. A Korán a hitnek és a jognak kettős forrása e birodalom és annak uralkodói számára. De hogyan lehetne a hithűt és a gyaurt, a muzulmánt és a ráját[114] a Korán előtt egyenlővé tenni? Ehhez ténylegesen az kellene, hogy a Koránt új polgári törvénykönyvvel helyettesítsék, más szavakkal, hogy a török társadalom szerkezetét lerombolják, és romjain a dolgok új rendjét építsék fel.

Másrészt a görögkeleti vallásnak a keresztény hit minden más ágától eltérő fő vonása ugyancsak az államnak és az egyháznak, a polgári és az egyházi életnek ilyen azonosítása. A bizánci birodalomban az állam és az egyház olyan szorosan összeszövődtek, hogy lehetetlen az egyiknek a történetét megírni a másikénak megírása nélkül. Oroszországban ugyanilyen azonosítás uralkodik, noha ott, ellentétben a bizánci birodalommal, az egyházat az állam puszta bábjává tették, befelé a leigázás, kifelé az agresszió eszközévé. Az ottomán birodalomban, a törökök keleti képzetvilágával megegyezően, a bizánci papi uralom olyan mértékben fejlődhetett ki, hogy az egyházközség papja egyben a bíró, a polgármester, a tanító, a végrendeletvégrehajtó, az adószedő, a polgári élet mindenütt jelenlevő totumfaktuma, nem a szolgája, hanem a gazdája minden munkának. A legfőbb szemrehányás, amellyel a törököket e tekintetben illethetjük, nem az, hogy csorbították a keresztény papság kiváltságait, hanem éppen ellenkezőleg, hogy uralmuk alatt az egyháznak ez a mindenre kiterjedő, elnyomó gyámkodása, ellenőrzése és beavatkozása átitathatta a társadalmi lét egész területét. Fallmerayer úr nagyon

mulatságosan írja le keleti tudósításaiban, hogy egy görögkeleti pap menynyire csodálkozott, amikor elmondta neki, hogy a katolikus egyház egyáltalán nem gyakorol polgári fennhatóságot, és világi ügyek intézésével nem foglalkozik. „Mivel tudják akkor katolikus testvéreink agyonütni az időt?" – kiáltott fel a pap.

Világos tehát, hogy új polgári törvénykönyv bevezetése Törökországban – olyan törvénykönyv bevezetése, amely a vallástól egészen elvonatkozik, és az állam és a vallás teljes különválasztásán alapul – nemcsak a mohamedanizmust söpörné el, hanem a görögkeleti egyházat is megdöntené abban a formájában, ahogyan az e birodalomban most fennáll. Lehet-e valaki annyira hiszékeny, hogy komolyan vegye, miszerint a jelenlegi brit kormány félénk és reakciós véneinek valaha is eszükbe jutna vállalkozni ilyen gigászi feladatra, amely teljes társadalmi forradalmat jelentene, s olyan országban, mint Törökország? Ez az elgondolás képtelenség. Nem való másra, csak arra, hogy port hintsenek az angol nép és Európa szemébe.

The Greek Insurrection

A megírás ideje: 1854 március 10.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 március 29. (4039.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Az oroszok kalafati visszavonulása[115]

Az oroszok Kalafatnál visszavonultak, és, amint hírlik, haditervüket teljesen átformálták. A háromhónapos hadjárat erőfeszítéseinek és kockázatainak, amelyeknek során a Havasalföld utolsó erőforrásait is teljesen kimerítették, ez lett a dicső vége. Ez a gyümölcse a Kis-Havasalföldre történt érthetetlen bevonulásnak, amelyre, úgy látszik, a stratégia legelemibb szabályainak teljes felrúgásával vállalkoztak. Hogy Kalafatot, a törököknek a Duna bal partján levő egyetlen hídfőjét bevegyék, az orosz hadsereg zömét a szélső jobbszárnyon összpontosították, olyan hadállásban, ahol a meggyengült közép és balszárny az ellenség bármilyen támadásával szemben nyilván teljesen magára maradt, és ahol az összeköttetés és a visszavonulás lehetőségei iránt olyan közömbösséget tanúsítottak, amely páratlan a hadviselés történetében. Hogy Omer pasa ezt a baklövést nem használta ki, az csak a konstantinápolyi brit követ közbelépésével magyarázható. A következőkben megmutatjuk, miképpen lehetséges, hogy az oroszok mindennek ellenére kénytelenek voltak céljuk elérése nélkül dicstelenül visszavonulni.

Dicstelennek mondjuk visszavonulásukat, mert mi más, mint a dicstelenség tetőfoka egy vállalkozás, mely hetvenkedve beharangozott előrenyomulással kezdődik, aztán csupán egy fenyegető hadállás kialakításával tetőződik be, majd csendes és szerény visszavonulással végződik, a komoly küzdelmet még csak meg sem kísérelve. Mi más egy olyan hadművelet, amely a hibák és a tévedések szakadatlan sorozatából áll, és semmi mást nem eredményez, csak a tábornoknak azt a belátását, hogy nevetségessé tette önmagát.

Most lássuk a tényállást.

Az oroszoknak 1853 végén a következő csapataik voltak a Havasalföldön, Moldvában és Beszarábiában:

1. A 4. hadtest (a Dannenberg parancsnoksága alatt álló hadtest): három

gyalogsági hadosztály, egy lovassági hadosztály, négy tüzérdandár – összesen, a veszteségeket leszámítva, mintegy 45 000 fő.

2. Az 5. hadtestből (a Lüders parancsnoksága alatt álló hadtestből) egy gyalogsági hadosztály, egy lovassági hadosztály, két tüzérdandár – mintegy 15 000 fő.

3. A 3. hadtestből (az Osten-Sacken parancsnoksága alatt álló hadtestből) három gyalogsági hadosztály, egy lovassági hadosztály, négy tüzérdandár – mintegy 55 000 fő.

Összesen körülbelül 115 000 ember, a nem harcolókon és az Odessza szomszédságában állomásozó Lüders-hadtest egy hadosztályán kívül, amely helyőrségi szolgálatra lévén lefoglalva, nem vehető számításba.

December elejéig csak a Dannenberg és Lüders parancsnoksága alatt álló csapatok tartózkodtak a dunai fejedelemségekben. Osten-Sacken hadtestének közeledését szánták jeladásul a kalafati támadáshoz szükséges nagy összpontosulásra. Osten-Sacken helyét a Bugnál és a Prutnál a Moszkva felől útban levő 6. hadtestnek (a Cseodajev parancsnoksága alatt álló hadtestnek) kellett betölteni. Ez utóbbi hadtest csatlakozása után a dunai hadsereg mintegy 170 000 főből állt volna, de még erősebbnek is bizonyulhatott, ha a délnyugati tartományokból bevonuló újoncokat egyenesen a hadszíntérre irányítják.

Az orosz parancsnok azonban 115–120 000 katonát elégségesnek tartott ahhoz, hogy az egész dunai vonalat Brailától Nikopoliszig megvédje, és még elegendő számú katonát tartalékoljon, akiket a szélső jobbszárnyon a Kalafat elleni támadásra kellett volna összevonni.

Amikor ez a hadmozdulat december vége felé elkezdődött, Kalafatban alig lehetett 10–12 000 védőnél többet elhelyezni, ezenkívül még 8000 embert Vidinnél, az utóbbiak támogatása azonban kétségesnek látszott, mivel a rossz évszakban sebes folyón kellett átkelniök. De az oroszok hadmozdulatainak lassúsága és Gorcsakov herceg határozatlansága, főképp pedig Kalafat parancsnokának, Iszmail pasának az aktivitása és merészsége lehetővé tették, hogy a törökök a fenyegetett pontnál mintegy 40 000 embert vonjanak össze, és Kalafatot egy kétszeres túlerővel bevehető egyszerű hídfőből olyan erődítménnyé változtassák, amely legalább 30 000 embert tud befogadni, s egy szabályos ostromtól eltekintve bármely támadást kiáll. Helyesen állítják, hogy egy tábori erődítmény építője számára a legnagyobb diadal az, ha az ellenség kénytelen sáncait megnyitni ellene; ha az oroszok ténylegesen nem nyitották meg sáncaikat, ezt csak azért nem tették, mert ők még e végső eszköz alkalmazásával sem láttak módot arra, hogy Kalafatot annyi idő alatt bevegyék, amennyit e hadműveletre szánhattak. Kalafatot ezentúl II. Fri-

gyes bunzelwitzi táborával, a Torres Vedras-i vonallal, Károly főherceg Verona mögötti sáncárkaival egy sorban fogják emlegetni, mint a tábori erődítés ama teljesítményeinek egyikét, amelyeket a hadtörténelemben a hadművészet klasszikus példáinak neveznek.[116]

Most lássuk az orosz támadás eszközeit. Hogy Kalafat bevételét komolyan gondolták, mutatja ostromtüzérségi parkjuk, amelyet egészen Krajováig előrehoztak. Hogy Omer pasa engedte ezeket az ágyúkat szabadon odahozni és visszavinni, egyike e háború ama sok katonai rejtélyének, amelyek csupán diplomáciai befolyásokkal magyarázhatók. Az oroszoknak nem volt szükségük másra, mint elég nagyszámú csapatra, hogy a törököket visszaűzzék, a sáncokat és az ütegeket megvédjék, és mihelyt rések keletkeztek, azokat ostrom alá vegyék. Iszmail pasa itt megint energikus és eszes parancsnokként cselekedett. Január 6-i kitörése Csetatea felé – erőteljes támadása, amely egy fölényben levő orosz haderő vereségével végződött, továbbá az általa végrehajtott hasonló természetű támadások, amelyeket mindaddig folytatott, amíg az orosz csapatösszevonás még nem ért véget, és amíg kis dunai félszigetén egy fölényben levő haderő teljesen blokád alá nem helyezte –, röviden, az a módszere, hogy az orosz vonal egyes pontjai ellen összpontosított támadó csapásokkal védekezett, és így az ellenséget – amennyire csak tudta – *részlegenként* szétverte, ez éppen az volt, amit egy parancsnoknak az ő körülményei között tennie kellett, és ez örvendetes ellentéte Omer pasa oltenicai passzív védekezésének, vagy a Duna alsó szakaszánál egész idő alatt tanúsított lomha tétlenségének. Mert ha Omer pasa itt-ott vállalkozott is kisebb támadásokra, amelyeket úgy látszik, sohasem szakított meg a kellő pillanatban, hanem nap-nap után ugyanazon a ponton vak makacssággal folytatott, még akkor is, ha semmi eredménnyel nem kecsegtettek, ezek a jelentéktelen támadások nem számítanak, amikor arra volt szükség, hogy 40–60 000 emberrel átkeljen a Dunán.

Végül is az oroszok január végére befejezték csapatösszevonásukat Kalafat körül. A nyílt terepen nyilvánvalóan fölényben voltak; lehetett ott tehát bizonyára mintegy 30–40 000 emberük. Ha ezt levonjuk a 115 000 főből, aztán levonunk még vagy 20–25 000 embert a Brailától a tengerig tartó vonal védelmére, akkor az egész Nagy-Havasalföldre, beleértve a helyőrségeket, 50–65 000 ember marad – olyan hadsereg, amely korántsem elég ilyen hosszú támadási vonal és egy olyan közlekedési vonal védelmére, amely *párhuzamosan fut a támadási vonallal*, kis távolságra mögötte. Ha a törökök bármely ponton erőteljes támadást indítottak volna, még ennek a 65 000 embernek az egészéhez viszonyított kisebb haderővel is, nem kétséges, hogy mindezeket a szétszórt orosz csapatokat egyenként teljesen szétverhették és

az összes orosz katonai készleteket megszerezhették volna. Omer pasának előbb vagy utóbb meg kell majd magyaráznia, milyen okok indították arra, hogy ilyen alkalmat elszalasszon.

Az oroszok tehát minden erőfeszítésük ellenére csak olyan haderőt tudtak Kalafat előtt összevonni, amely arra elegendő volt, hogy a török előőrsöket visszaszorítsa, de arra nem, hogy magát az erődítményt támadja. Még ennek a pillanatnyi és csalóka sikernek az elérése is közel öt hétbe került. Schilder hadmérnökkari tábornokot azzal a határozott paranccsal küldték, hogy Kalafatot be kell venni. Schilder jött, látott és elhatározta, hogy semmit nem tesz mindaddig, amíg Cseodajev megérkezése lehetővé nem teszi, hogy a középhadból és a balszárnyból friss csapatok zárkózzanak fel.

Öt hétig álltak az oroszok ebben a veszélyes helyzetben, fedezetlen háttal és szárnyakkal, mintha csak provokálták volna azt a támadást, amelyet egy pillanatig sem tudtak volna feltartóztatni; és Omer pasa öt hétig fenyegette az oroszok szárnyát és hátát olyan helyzetben, amelyből szemüveg vagy távcső nélkül láthatta gyöngeségüket – és nem csinált semmit. A modern hadviselésnek ez a rendszere a szövetséges udvarok védnöksége alatt, ez valóban minden képzeletet fölülmúl!

Egyszerre csak az a hír érkezik Londonba, hogy „az oroszok visszavonulnak Kalafattól". Ó, mondja a „Times"[15], ez *szövetségeseinknek*, az osztrákoknak köszönhető, akik Erdélyben, az oroszok hátában sereget vontak össze; ez a dicsőséges osztrák szövetségnek köszönhető, ami viszont a mi dicsőséges aberdeeni politikánknak köszönhető. Háromszoros éljen Aberdeennek! De másnap hiteles osztrák nyilatkozat jelenik meg, amely szerint osztrák szövetség nem létezik, s az osztrákok mindeddig nem mondták meg, és úgy látszik, maguk sem tudják, milyen céllal küldték azt a hadsereget oda, ahol most van. Következésképp az orosz visszavonulás okát illetően nagy bizonytalanság uralkodik.

Mint most értesülünk, az oroszok átellenben akarják megkísérelni a dunai átkelést, Braila és Galac között, hogy így egyenesen Drinápoly felé haladjanak, mint 1828–29-ben. Ha nincs teljes egyetértés az oroszok és az angol–francia hajóraj között, akkor ez a hadmenet stratégiailag lehetetlen. Tudomásunkra jutott egy másik ok is, mellyel a kalafati visszavonulást magyarázzák. Úgy hírlik, Cseodajevet azért állították meg felvonulásában, hogy 30 vagy 40 ezer főnyi tábort létesítsen Odessza fölött. Ha ez igaz, akkor Cseodajev sem azt nem teheti meg, hogy a Prutnál és a Szeretnél csapatokat felszabadítson, sem azt, hogy Gorcsakovot megerősítse Kalafatnál. Következésképpen Gorcsakov hercegnek ugyanolyan rendben kell

visszavonulnia, ahogy jött — és ezzel befejeződnék az oroszok Kalafat elleni felvonulásának nagy tragikomédiája.*

Retreat of the Russians from Kalafat

A megírás ideje: 1854 március 13.

A megjelenés helye: „The People's Paper", 1854 március 18. (98.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

---

* *A „New York Daily Tribune"-ban a cikk befejező része így hangzik*:

„És következésképp brit laptársaink nagy bizonytalanságban vannak az orosz visszavonulás okát illetően. Mi is hát az oka ennek? Nos, nyilván az, hogy francia és brit csapatok vannak úton Konstantinápoly felé. Mi sem könnyebb és egyszerűbb, mint azokat onnan Odesszába vagy Beszarábiába küldeni és az oroszok összeköttetését elvágni.

Bármennyire ártalmatlanok is a koalíció tulajdonképpeni szándékai, a kívülről jövő nyomás esetleg komoly cselekvésre kényszerítheti őket. Gorcsakov nyilvánvalóan nem bízik abban, hogy a nyugati hadseregek küldetése csupán diplomáciai. Ha ebben a tekintetben teljesen megbízna Angliában, akkor sem bízhatna Franciaországban. Ha bízna az összes kabinetekben, akkor sem bízhatna a tábornokokban. Oldalmeneteket kockáztathat, amíg csak a törökök vannak ott, de feltételezi, hogy a dolog azonnal komolyabbá válik, mihelyt a francia és brit csapatok megérkeznek és azzal a veszéllyel fenyegetik, hogy oldalba támadják. Következésképpen Cseodajevet azért állították meg felvonulásában, hogy 30 vagy 40 ezer főnyi tábort létesítsen Odessza fölött. Következésképpen ő nem tud csapatokat küldeni a Pruthoz vagy a Szerethez. Következésképpen nem jöhetnek csapatok arra a célra sem, hogy Gorcsakovot megerősítsék Kalafatnál. Következésképpen ennek a helynek az ostroma lehetetlenné válik. Következésképpen Gorcsakov hercegnek ugyanolyan rendben kell visszavonulnia, ahogy jött. És így befejeződik a Kalafat elleni orosz felvonulás nagy tragikomédiája." — *Szerk.*

Karl Marx

Dokumentumok Törökország felosztásáról

London, 1854 március 21., kedd.

Az alább ismertetett titkos dokumentumok kényszerű közzététele igen fontos esemény. Nyilvánosságra hozták a miniszterek a kormányzásuk első három hónapjában Oroszország uralkodójával folytatott titkos levelezésüket,[117] valamint a Lord Aberdeen és a cár közötti személyes megbeszélésről szóló 1844. évi memorandumot, amelyet a „Journal de Saint-Pétersbourg"[118] kihívására Lord Aberdeen bemutatott.

Először is Nesselrode grófnak az angol kormányhoz intézett „memorandumát" elemzem; ez azokon a közléseken alapszik, amelyeket az orosz cár tett 1844 júniusi angliai látogatásából hazatérve. Az ottomán birodalom jelenlegi status quója* „a legjobban összeegyeztethető a béke fenntartásának általános érdekével". Anglia és Oroszország egyetértenek ebben az elvben, s ezért egyesítik erőfeszítéseiket, hogy ezt a status quót fenntartsák. „E célból az a fontos, hogy a portát békében hagyják, ne zaklassák fölöslegesen diplomáciai cívódásokkal, s ne avatkozzanak belső ügyeibe, ha az nem föltétlenül szükséges." Nos, hogyan fogják ezt a „kíméleti rendszert" sikeresen keresztülvinni? Először is úgy, hogy Nagy-Britannia ne helyezkedjék szembe azzal az értelmezéssel, amelyet Oroszország a portával kötött szerződéseire vonatkozólag helyesnek tart, hanem ellenkezőleg, kényszerítse a portát arra, hogy e szerződések oroszországi értelmezésével összhangban cselekedjék; másodszor pedig úgy, hogy Oroszország „állandó jelleggel" beavatkozhassék a szultán és keresztény alattvalói között felmerülő ügyekbe. Egyszóval, a porta iránti kímélet rendszere az Oroszországgal való cinkosság rendszerét jelenti. Ezt a különös javaslatot azonban korántsem fejezik ki leplezetlenül.

A memorandum színleg az „összes nagyhatalmakról" beszél, de ugyanakkor nyíltan tudtul adja, hogy Oroszországon és Anglián kívül más nagy-

* – fennálló helyzete – *Szerk.*

hatalom egyáltalán nem létezik. Franciaország szerinte „*kénytelen* lesz egybehangzóan cselekedni azzal az eljárással, amelyben Szentpétervár és London egymással megállapodnak". Ausztria Oroszország puszta függelékeként szerepel: nem él önálló életet, nem követ határozott politikát, hanem olyat, amely Oroszország politikájához „*a teljes azonosság* elve alapján" szorosan hozzásimul. Poroszországot nullának tekintik, amely említésre sem méltó, következésképpen meg sem említik. Az „összes nagyhatalmak" tehát puszta retorikai szóvirág a szentpétervári és a londoni kabinet részéről; és az az irányvonal, amelyben az összes nagyhatalmaknak meg kellene egyezniök, a Szentpétervárott kitervelt és Londonban követendő irányvonalat jelenti. A memorandum kijelenti:

„A porta állandóan szabadulni igyekszik azoktól a kötelezettségektől, amelyek a más hatalmakkal kötött szerződésekből kifolyólag ránehezednek. Azt reméli, hogy ezt büntetlenül teheti, mert számol a kabinetek kölcsönös féltékenységével. Úgy véli, hogy ha az egyikkel szemben nem tesz eleget kötelezettségeinek, a többiek felkarolják viszályát és felmentik minden felelősség alól.

Lényeges, hogy a portát ebben a tévhitében meg ne erősítsük. Valahányszor az egyik nagyhatalom irányában elmulasztja teljesíteni kötelezettségeit, az összes többinek érdeke, hogy éreztesse vele tévedését, és komolyan figyelmeztesse, szolgáltasson igazságot annak a kormánynak, amely jogos elégtételt követel.

Amint a porta észreveszi, hogy a többi kabinet nem támogatja, engedni fog, és a felmerült nézeteltérések békésen rendeződnek, anélkül hogy konfliktus származna belőlük."

Ezzel a formulával akarják rábírni Angliát, támogassa Oroszországot abban a politikájában, hogy Törökországtól régi szerződései alapján új engedményeket csikarjon ki.

„Európa jelenlegi hangulatában a kabinetek nem nézhetik közönyösen hogy a törökországi keresztény lakosság felháborító sanyargatásnak és vallási türelmetlenségnek van kitéve. Az ottomán minisztereket állandóan figyelmessé kell tenni erre az igazságra és meg kell győzni őket, hogy csak azzal a feltétellel számíthatnak a nagyhatalmak barátságára és támogatására, ha a porta keresztény alattvalóit türelemmel és jóindulattal kezelik.

A külképviseletek ezektől az elvektől vezérelve a teljes egyetértés szellemében kötelesek működni. Ha tiltakozásokat intéznek a portához

ezekben kifejezésre kell jutnia a vélemények egyezésének, de nem szabad egyoldalú diktátumként hatniok."

Ebben az enyhe formában oktatják ki Angliát, hogyan támogassa a törökországi keresztények fölötti *vallási védnökségre* támasztott orosz igényeket. Miután „kíméleti politikájának" előfeltételeit így kifejtette, Oroszország nem titkolhatja bizalmasa előtt, hogy éppen ez a türelem végzetesebbnek bizonyulhat minden támadó politikánál, és félelmetesen hozzájárulhat az ottomán birodalomban meglevő összes „bomlasztó elemek" kifejlődéséhez, úgyhogy egy szép napon *„előre nem látott körülmények* siettethetik *bukását*, anélkül hogy a baráti kabineteknek hatalmában állna ezt megakadályozni". Majd az a kérdés merül fel, mi lenne a teendő, ha ilyen előre nem látott körülmények Törökországban végső katasztrófát idéznének elő.

Ha Törökország bukása küszöbön állna – mondja a memorandum – az egyetlen szükséges dolog az lenne, hogy *Anglia és Oroszország „előzetes megegyezésre jussanak, mielőtt cselekvésre szánják magukat"*. „Erre az elképzelésre nézve", biztosít bennünket a memorandum, „elvben megegyezésre jutottak a cár legutóbbi londoni tartózkodása során" (azokon a hosszú megbeszéléseken, amelyeket a cár Wellington herceggel, Sir Robert Peellel és Aberdeen gróffal folytatott). Az eredmény „az a feltételes kötelezettség volt, amely szerint *Oroszország és Anglia*, ha Törökországban *bármi előre nem látott* dolog történne, *előzetesen összeegyeztetik a közösen követendő irányvonalat*".

Nos, mit jelent ez a *feltételes kötelezettség*? Először azt, hogy Oroszország és Anglia már előzetesen közös megállapodásra jussanak *Törökország felosztását* illetően; és másodszor, hogy ilyen esetben Anglia köteles legyen Oroszországgal és Ausztriával szent szövetségre lépni; Ausztria Oroszország alteregójaként* szerepel Franciaországgal szemben, amely *„kénytelen"* lenne, azaz rákényszerítenék, hogy céljaiknak megfelelően cselekedjék. Az ilyen közös megegyezés természetes folyományaként Anglia Franciaországgal szörnyű háborúba sodródnék, s így Oroszország teljesen szabad kezet kapna ahhoz, hogy Törökországban saját politikáját keresztülvigye.

Újra meg újra nagy nyomatékkal emlegetik az „előre nem látott körülményeket", amelyek Törökország összeomlását siettethetik. A memorandum végkövetkeztetésében azonban eltűnik ez a rejtelmes frázis, hogy világosabb fordulatnak adjon helyet: „Ha úgy látjuk, hogy az ottomán birodalomnak össze kell omlania, akkor Angliának és Oroszországnak előze-

* – másik énjeként – *Szerk.*

tesen meg kell egyezniök" stb., stb. Az egyetlen előre nem látott körülmény tehát Oroszország előre nem látott nyilatkozata, hogy az ottomán birodalomnak most össze kell omlania. A feltételes kötelezettség révén elért fődolog az Oroszországnak nyújtott szabad lehetőség arra, hogy adott pillanatban előre lássa Törökország hirtelen összeomlását, s kötelezze Angliát, hogy tárgyalásokba bocsátkozzék e küszöbönálló katasztrófával kapcsolatos közös megegyezésről.

Ennek megfelelően most, körülbelül tíz évvel a memorandum megírása után, Angliának kellőképpen értésére adták, hogy az ottomán birodalom életképességének vége, és itt az ideje, hogy Anglia a Franciaország kizárására vonatkozólag előzetesen történt egyezség szerint cselekedjék, azaz konspiráljon Törökország és Franciaország háta mögött. Ez a kezdeményezés nyitja meg a Szentpétervár és a koalíciós kormány között kicserélt titkos és bizalmas dokumentumok sorát.

Sir G. H. Seymour, a szentpétervári brit követ 1853 január 11-én küldi első titkos és bizalmas jelentését Lord J. Russel akkori külügyminiszternek. Január 9-én este abban a „megtiszteltetésben" részesült, hogy láthatta a cárt Jelena nagyhercegnő palotájában, aki kegyeskedett Lady Seymourt és őt meghívni, hogy a cári családdal találkozzanak. A cár szívélyesen közeledett hozzá, és nagy örömének adott kifejezést a koalíciós kormány megalakulása alkalmából; hosszú életet kívánt e kabinetnek, s kérte a követet, adja át jókívánságait az öreg Aberdeennek és vésse Lord John Russell eszébe, miszerint „nagyon lényeges, hogy a két kormány – az angol kormány és én, és én és az angol kormány – a legjobb viszonyban legyenek egymással; és hogy erre sohasem volt nagyobb szükség, mint most."

Gondoljuk meg, hogy ezeket a szavakat 1853 januárjában mondták, éppen akkor, amikor Ausztria, „amely Oroszországgal" a memorandum szerint „elvileg teljesen egyetért a törökországi ügyekben", nyíltan fáradozott azon, hogy Montenegróban nyugtalanságot szítson.

„Ha *mi* megegyeztünk", mondta a cár, „lényegtelen, hogy a többiek mit gondolnak vagy cselekszenek. Törökország", folytatta képmutató sajnálkozással, „nagyon válságos helyzetben van, és még sok gondot okozhat mindannyiunknak." Miután ezeket elmondta, kegyesen kezet rázott Sir H. Seymourral, mint aki búcsúzni készül; Sir Hamilton azonban, akinek „tüstént eszébe jutott, hogy a beszélgetés nem teljes", megragadta „a nagy alkalmat", hogy alázatosan megkérje a cárt, „beszéljen kissé határozottabban a törökországi ügyeket illetően". „A cár szava és viselkedése", jegyzi meg „noha továbbra is nagyon szívélyes volt, arra mutatott, hogy őfelségé-

nek nincs szándékában beszélni velem arról a *demonstrációról, amelyre délen készül.*"

Megjegyezzük, hogy Sir Hamilton már 1853 január 7-i jelentésében tájékoztatta az angol kormányt, hogy „az 5. hadtest parancsot kapott az előnyomulásra a dunai tartományok határai felé, és a 4. hadtest parancsot fog kapni arra, hogy szükség esetén menetkészen álljon"; 1853 január 8-i jelentésében pedig közölte Nesselrodénak előtte kifejtett véleményét, amely szerint „az orosz diplomáciát fegyveres demonstrációval támogatni kell".

„A cár", folytatja Sir Hamilton a jelentését, „először kissé habozva, majd nyílt és határozott hangon kijelentette:

»Törökország ügyei nagyon zilált állapotban vannak; az ország összeomlással fenyeget (menace ruine); bukása nagy szerencsétlenség lesz, és igen fontos, hogy Anglia és Oroszország teljes egyetértésre jussanak ezekben a kérdésekben, s hogy egyik se tegyen döntő lépést a másik tudtán kívül.«

»Vigyázat«, kiáltott fel, »egy beteg embert tartunk karjainkban, egy súlyosan beteg embert; őszintén megmondom, nagy szerencsétlenség lesz, ha egy nap eltűnik közülünk, kivált ha még nem történt meg minden szükséges intézkedés. De most nincs itt az ideje annak, hogy erről a dologról beszéljek önnel.«"

Ez a medve a beteget olyan gyengének tartja, hogy *muszáj* felfalnia. Sir Hamilton, aki a moszkovita doktornak ettől az „előre nem látott" diagnózisától kissé megrémült, valósággal csöpögve az udvariasságtól így válaszol:

„Felséged olyan kegyes, hogy meg fog engedni nekem még egy megjegyzést. Felséged azt mondja, hogy ez az ember beteg, ami nagyon igaz; de Felséged kegyesen megbocsát nekem, ha bátorkodom megjegyezni, hogy a nagylelkű és erős ember dolga a beteggel és gyöngével kíméletesen bánni."

A brit követ azzal a gondolattal vigasztalja magát, hogy amikor egyetértését fejezte ki a cárnak Törökországról és a betegségről vallott nézetével, és felhívta őt a beteg embernek járó kíméletes bánásmódra, „legalább sértődésre nem adott okot". Így végződik Sir H. Seymour beszámolója a cárral folytatott első bizalmas beszélgetéséről; de jóllehet tökéletes udvaroncnak mutatkozik ebben a társalgásban, van annyi józan esze, hogy figyelmeztesse kormányát és közölje vele a következőt:

„Bármely efféle kezdeményezés csak arra jó, hogy dilemmát teremtsen. A dilemma, úgy látszik ez: Ha a brit kormány nem jut megegyezésre Oroszországgal abban a kérdésben, hogy mi történjék Törökország hirtelen összeomlása esetén, annál kevesebb oka lesz a panaszra, ha a következmények Anglia számára kedvezőtlenül ütnének ki. Ha viszont a brit kormány belebocsátkoznék az ilyen eshetőségek megfontolásába, akkor bizonyos fokig saját maga is hozzájárulna egy katasztrófához, amelyet olyannyira érdekében áll, ameddig csak lehet, elhárítani."

Sir Hamilton a következő velős mondással fejezi be jelentését:

„Mindent összevéve, Angliának azért kell szorgalmaznia a szoros egyetértést Oroszországgal, hogy Törökország összeomlását megakadályozza — míg Oroszország azt szeretné, ha az egyetértés olyan eseményeket szolgálna, amelyek Törökország összeomlását idéznék elő."

Január 14-én Sir G. H. Seymournak — mint Lord J. Russellhez intézett 1853 január 22-i jelentésében közli — újabb bizalmas megbeszélése volt a cárral, akit „egyedül talált". Az egyeduralkodó kegyeskedett az angol követet kioktatni a keleti kérdésről. II. Katalin cárnő álmai és tervei ismeretesek, de ő (Miklós cár) nem rajong értük. Ellenkezőleg, véleménye szerint Oroszország számára talán csak egy veszély van: amúgy is túlságosan nagy birodalmának további kiterjesztése. (Olvasóik bizonyára emlékeznek rá, hogy amikor Pozzo di Borgo gróf jelentéseiből egy részletet idéztem, céloztam erre.*) A törökországi status quo az orosz érdekeknek a legteljesebben megfelel. Egyrészt, a törökök már elvesztették katonai vállalkozó szellemüket, másrészt „az az ország elég erős, *vagy eddig* elég erős *volt* ahhoz, hogy megőrizze függetlenségét és tisztelettel teljes bánásmódot biztosítson magának más országok részéről". De abban a birodalomban történetesen több millió keresztény él, akikkel neki (a cárnak) törődnie kell, akármilyen nehéz és „kényelmetlen" is ez a feladat. Joga, kötelessége és vallása egyaránt kötelezik erre. Aztán hirtelen visszatért a cár a beteg emberről szóló példázatára, a nagyon beteg emberre, akinek semmiképpen nem engedhetik meg, hogy „karjaik közt hirtelen kimúljon" (de leur échapper**). „Káosz, zűrzavar és egy európai háború bizonyossága kíséri majd szükségképpen a katasztrófát, ha váratlanul következik be, *és mielőtt további terv készülne.*"

Miután ilymódon megint utalt az ottomán birodalom közelgő halálára, felszólította Angliát, hogy a „feltételes kötelezettségnek" megfelelően

* *V. ö. 91–93. old.* – *Szerk.*

** – hogy kicsússzon a kezükből – *Szerk.*

fogjon hozzá Oroszországgal közösen a hagyaték leszámításához. Mégis tartózkodik attól, hogy saját további „tervét" vázolja, s beéri azzal, hogy parlamentáris módon leszögezi a felosztás esetén szem előtt tartandó fő pontot:

„Mint barát és mint *gentleman* óhajtok beszélni önnel. Ha Anglia és én megértésre jutunk ebben az ügyben, a többiekkel már édeskeveset törődöm; nem érdekel, mit tesznek vagy gondolnak mások. Mivel tehát őszinte vagyok, megmondom önnek kereken, ha Anglia arra gondol, hogy egy szép napon sajátmaga telepszik be Konstantinápolyba, én ezt nem fogom engedni. Nem tulajdonítok ilyen szándékot önöknek, de jobb ilyen alkalmakkor nyíltan beszélni; ami engem illet, szintúgy kész vagyok vállalni azt a kötelezettséget, hogy nem telepszem be oda, tudniillik tulajdonosi minőségben, mert megszállói minőségben esetleg igen; előfordulhat – ha előzetes kikötés nem történik, ha minden a véletlenre lenne bízva –, hogy a körülmények Konstantinápoly megszállására késztetnének."

Angliának tehát tilos Konstantinápolyba betelepedni. De a cár meg fogja tenni, ha nem is mint tulajdonos, de legalább mint ideiglenes megszálló. Az angol követ köszönetet mondott őfelségének e nyilatkozat őszinteségéért. Miklós azután célzott Wellington herceggel folytatott régi megbeszéléseire, amelyeknek tanúsítványa és mondhatni summája az 1844-es memorandum. Áttérve a napi kérdésre – a kegyhelyekkel kapcsolatos orosz igényekre – az angol követ kifejezte aggályait:

„Orosz csapatok megjelenése esetén két következményre lehet számítani – az egyik az ellenfelvonulás, amelyet Franciaország részéről válthatna ki, a másik, a komolyabb, a keresztény lakosság fellázadása a szultán hatalma ellen, amely a zendülések és egy súlyos pénzügyi válság miatt már amúgy is jelentékenyen meggyöngült. A cár biztosított arról, hogy seregei még semmilyen hadmozdulatot sem tettek (n'ont pas bougé), és annak a reményének adott kifejezést, hogy előnyomulásra nem lesz szükség. *Ami egy francia expedíciónak a török birodalom területeire való indítását illeti*, őfelsége tudtul adta, hogy egy ilyen lépés azonnali válsághoz vezetne; becsületérzése arra késztetné, hogy csapatait minden késedelem vagy habozás nélkül Törökországba küldje; ha egy ilyen előnyomulás a *török szultán* (*le Grand Turc*) megdöntését eredményezné, ő sajnálná a dolgot, de úgy érezné, hogy olyképpen cselekedett, ahogy cselekednie kellett."

Megadta tehát a cár Angliának a témát, amelyet ki kell dolgoznia, vagyis: felvázolni egy „további tervet" az ottomán birodalom feloszlatására, és ..előzetesen megállapodni mindenben, ami a dolgok jelenleg fennálló rendjének helyettesítésére szánt új rend megteremtésére vonatkozik". Ösztökélte tanítványát, megcsillogtatva előtte a probléma sikeres megoldása esetén elnyerhető jutalmat, és egy atyai tanáccsal bocsátotta el őt:

„Nemes diadalt arathatna a tizenkilencedik századi civilizáció, ha az európai mohamedán uralom kimúlása után maradó űrt az általános béke megszakítása nélkül be lehetne tölteni azon óvintézkedések következtében, amelyeket a Törökország sorsában legjobban érdekelt két vezető kormány foganatosít."

Miután Anglia ilyen felszólítást kapott, Lord J. Russell lép a színre és elküldi válaszát 1853 február 9-én kelt titkos és bizalmas értesítésében. Ha Lord John teljesen tisztában lett volna a cár álnok tervével – ti. azzal, hogy a cár Angliát ferde helyzetbe akarja hozni, már a puszta tény révén is, hogy a brit kormány titkos levelezést folytat vele egy szövetséges állam jövendő felosztásáról –, akkor ő is csak Brunnow bárónak adandó szóbeli válaszra szorítkozott volna, ahelyett hogy hivatalos állami okmányt küldjön Szentpétervárra. Mielőtt a titkos iratokat a Ház elé terjesztették, a „Times"[15] Lord John levelét a cári javaslatok fölöttébb erőteljes és „felháborodott visszautasításának" minősítette. Tegnapi számában a lap visszavonja Lord Johnról írt dicshimnuszát és kijelenti, hogy „az okmány nem érdemli meg azt a dicséretet, amelyben téves információk következtében a lap részesítette". Lord John az alsóház pénteki ülésén tett kijelentésével vonta magára a „Times" haragját; azt mondta, hogy neki bizonyára nem szokása e lap részére közléseket tenni, és hogy a Sir G. H. Seymournak adott válaszára utaló cikket csak három nappal annak megjelenése után olvasta.

Bárki, aki ismeri azt az alázatos és talpnyaló stílust, amelyben 1814 óta minden angol miniszter – Canningot sem kivéve – Oroszországgal tárgyalt, kénytelen lesz beismerni, hogy Lord John levelét e kis törpe heroikus megnyilatkozásának kell tekinteni.

Mivel az okmány fontos történelmi adalék és alkalmas arra, hogy a tárgyalások fejlődését illusztrálja, olvasóik bizonyára örülni fognak, ha in extenso* megismerhetik.

---

* – teljes egészében – *Szerk.*

„Lord John Russell Sir G. H. Seymournak

(Titkos és bizalmas)

Külügyminisztérium, 1853 február 9.

Uram! Megkaptam és a királynő elé terjesztettem január 22-i titkos és bizalmas értesítését. A királynő őfelsége most is, akárcsak előző alkalmakkor, örömmel veszi tudomásul a császár őfelsége mérsékletét, őszinteségét és baráti hajlandóságát. A királynő őfelsége arra utasított, hogy én is ugyanolyan higgadt, nyílt és baráti szellemben válaszoljak. A császár őfelsége által felvetett kérdés igen komoly. Feltételezve, hogy a török birodalom felbomlásának eshetősége valószínű, vagy éppen küszöbönálló, a kérdés az, nem jobb-e előre felkészülni erre az eshetőségre, mint fejetlenséget, zűrzavart és egy európai háború bizonyosságát elszenvedni, ami szükségszerű velejárója lenne a katasztrófának, ha váratlanul következnék be, mielőtt egy további terv elkészülne; »ez az a pont«, mondta a császár őfelsége, »amelyre kormánya figyelmét szeretném, ha felhívná«. Ezt a súlyos kérdést fontolóra véve őfelsége a királynő kormányának első észrevétele az, hogy olyan tényleges válság, amely ennek az óriási európai problémának a megoldását szükségessé tenné, nem következett be. Felmerültek viták a kegyhelyeket illetően, de ezek Törökország belső kormányzatának körén kívül esnek, és inkább Oroszországot és Franciaországot érintik, semmint a Fényes Portát. Némi zavart idézett elő Ausztria és a porta viszonyában a török támadás Montenegró ellen; de ez is inkább Ausztria határát veszélyezteti, mintsem a szultán hatalmát és biztonságát; így azután nincs elégséges ok, melynek alapján a szultánnak értésére lehetne adni, hogy képtelen az ország belső békéjét megőrizni, vagy baráti kapcsolatokat fenntartani szomszédaival. Őfelsége a királynő kormánya szükségesnek véli továbbá megjegyezni, hogy a szóbanforgó eset időpont tekintetében nincs határozottan rögzítve. Amikor III. Ilmos és XIV. Lajos szerződésben rendelkeztek a spanyolországi II. Károly utódlásáról, olyan esettel kapcsolatban intézkedtek, amely már nem lehetett messze. A spanyolországi uralkodó betegsége és minden emberi élet véges volta meghatározta az előrelátott eshetőség biztos és közeli bekövetkezését. A spanyol király halálát a felosztásra vonatkozó szerződés semmilyen módon sem siettette. Ugyanez áll arra az intézkedésre is, amellyel a múlt században a Medici-dinasztia utolsó fejedelmének halála esetére Toszkána fölött rendelkeztek. Az ottomán birodalom felbomlásának eshetősége azonban más természetű. Lehet, hogy csak húsz, ötven vagy száz év

múlva következik be. *Ilyen körülmények között a szultán iránti baráti érzelmekkel, amelyek Oroszország császárát és Nagy-Britannia királynőjét egyaránt fűtik, aligha férne össze, ha előre rendelkeznének az uralma alatt álló tartományokról.* E meggondoláson kívül azonban még megjegyzendő, hogy egy ilyen esetben kötött megállapodás egészen biztosan siettetné azt az eshetőséget, amelyre vonatkozólag rendelkezni szándékozik. Becsületesen eljárva, Ausztria és Franciaország előtt nem lehetne elhallgatni a megegyezést, amelynek előttük való eltitkolása az európai háború elhárításának céljával sem férne össze. Az eltitkolás valóban nem állhat a császár őfelségének szándékában. Ebből következik, hogy mihelyt Nagy-Britannia és Oroszország megegyeznének a követendő eljárásban és elhatároznák, hogy annak érvényt szereznek, szándékaikat az európai nagyhatalmakkal közölniök kellene. Az így létrejött és közölt megállapodás nem sokáig lenne titok; és míg nyugtalanítaná és elidegenítené a szultánt, a szerződés létezésének a tudata a szultán minden ellenségét fokozott erőszakra és makacsabb küzdelemre ösztökélné. Azzal a meggyőződéssel harcolnának, hogy végtére győzniök kell; a szultán tábornokai és csapatai viszont úgy éreznék, hogy semmiféle pillanatnyi siker nem mentheti meg ügyüket a végső bukástól. Így lábra kapna és erősödne éppen az az anarchia, amelytől ma félünk, s a beteg ember barátainak előrelátása a beteg halála okának bizonyulna. Aligha szükséges, hogy a királynő őfelsége kormánya bővebben fejtegesse azokat a veszélyeket, amelyek egy efféle egyezmény végrehajtását nyomon követnék. Az örökösödési háború példája világosan mutatja, milyen kevéssé tisztelik az ilyen megállapodásokat, ha szorongató kísértés megszegésükre ösztönzi a feleket. Oroszország császárának helyzete Konstantinápoly letéteményeseként, de nem tulajdonosaként is számtalan veszélynek lenne kitéve, mind saját nemzetének régóta dédelgetett becsvágya, mind pedig Európa féltékenykedése következtében. Bárki lenne is végül a tulajdonos, aligha érné be II. Mehmed örököseinek tehetetlen és tétlen magatartásával. Természetesnek látszik, hogy Európa ügyeire nagy befolyása van a konstantinápolyi uralkodónak, aki a Földközi-tenger és a Fekete-tenger kapuit a kezében tartja. Ez a befolyás esetleg Oroszország javára használható fel; esetleg arra is, hogy hatalmát ellenőrizzék és fékezzék. Jogosan és bölcsen mondta a császár őfelsége: »Birodalmam olyan mérhetetlen és minden tekintetben olyan szerencsések a körülményei, hogy ésszerűtlen volna részemről több területet vagy hatalmat kívánni, mint amennyivel rendelkezem. Ellenkezőleg«, jegyezte meg, »a nagy, és talán egyetlen veszély, amely bennünket fenyeget, éppen az amúgy is túlságosan nagy birodalom további kiterjesztéséből

származhat. De ha egy erős és becsvágyó állam lépne a Fényes Porta helyébe, az esetleg szükségessé tenné a háborút Oroszország részéről a cár vagy utódai számára.« Ilymódon európai konfliktus éppen a konfliktus elhárítását megkísérlő módozatból támadna; mert sem Anglia, sem Franciaország, és valószínűleg Ausztria sem nyugodnék bele abba, hogy Konstantinápoly tartósan Oroszország kezében legyen. Nagy-Britannia részéről őfelsége a királynő kormánya egyszersmind kijelenti, hogy Konstantinápoly birtoklásának minden szándékáról vagy kívánságáról lemond. A császár őfelsége egészen biztos lehet e tekintetben. Hasonlóképpen kész biztos ígéretet tenni, hogy Törökország bukásának esetére semmiféle megállapodást nem köt anélkül, hogy Oroszország császárával előzetesen ne értekeznék. Egészben véve tehát a királynő őfelsége kormánya meg van győződve arról, hogy bölcsebb, önzetlenebb és Európa javára jobban szolgáló politikát nem is lehet alkalmazni, mint amilyent a császár őfelsége eddig követett, és ez nevét ragyogóbbá teszi azokénál a nagyhírű uralkodókénál, akik indokolatlan hódítás és múlékony dicsőség útján keresték a halhatatlanságot. E politika sikere céljából kívánatos, hogy a legnagyobb kíméletet tanúsítsuk Törökország irányában; hogy az európai nagyhatalmak bármely követelésüket inkább baráti tárgyalások, mintsem kategorikus követelés formájában vessék fel; hogy a szultán sarokba szorítására szolgáló katonai és tengerészeti demonstrációkat lehetőleg kerüljük; hogy a Törökországot érintő és a Fényes Porta illetékességéhez tartozó ügyekben minden nézeteltérést a nagyhatalmak közötti kölcsönös egyetértés alapján döntsünk el, nem pedig a török kormány gyöngeségére épülő kényszerrel. Ezekhez az óvásokhoz a királynő őfelsége kormánya még hozzáfűzni kívánja, hogy nézete szerint fontos lenne a szultánnak tanácsolni, bánjék keresztény alattvalóval a jogegyenlőség és a vallásszabadság azon elveinek megfelelően, amelyek Európa felvilágosult nemzeteinél általában érvényben vannak. Minél inkább betartja a török kormány a pártatlan jog és az egyenlőségen alapuló közigazgatás szabályait, annál kevésbé fogja Oroszország császára szükségesnek tartani, hogy alkalmazza azt a kivételes védnökséget, amelyet a császár őfelsége olyan terhesnek és kényelmetlennek talált, jóllehet kétségtelenül a kötelesség írja elő és szerződés szentesíti. Kérem, olvassa fel ezt a levelet Nesselrode grófnak, és ha kívánják, személyesen átadhat egy másolatot a császárnak. Ebben az esetben fejezze ki őfelsége a királynő részéről megnyilvánuló ama barátság és bizalom érzését, amelyet a császár őfelsége magatartása múlhatatlanul keltett benne. Vagyok stb., J. Russell."

Kénytelen vagyok ennek az elemzésnek a lezárását következő tudósításomra halasztani.* De mielőtt befejezném, régebbi közleményeim kiegészítéseként közlöm a Poroszország állásfoglalására és terveire vonatkozó legújabb híreket, amelyeket a közönség számára egyébként nem hozzáférhető forrásból merítettem.

Amikor az Oroszország és az angol–francia szövetség közötti konfliktus már bizonyos csúcspontra ért, Miklós cár sajátkezűleg írt levelet küldött sógorának Berlinbe, s ebben kijelentette, hogy noha Anglia és Franciaország némi kárt okozhatnak neki a tengeren, a szárazföldön egyáltalán nem fél tőlük, mivel 600 000 katonája áll készen arra, hogy április végén hadra keljen. Ebből a létszámból 200 000 főt Frigyes Vilmos rendelkezésére bocsátana, ha az utóbbi kötelezné magát, hogy Párizs ellen vonul és Louis Napoléont megfosztja trónjától. Ez a javaslat a gyöngeelméjű királyt annyira elkáprázta tta, hogy *Manteuffelnek* három napig kellett vitatkoznia, amíg le tudta beszélni a királyt az ajánlat elfogadásáról. Ennyit a királyról.

Ami *von Manteuffel* urat illeti, akinek „nagy jellemére" a porosz burzsoázia oly büszke, az egész ember nyitott könyvként tárul fel előttünk azokban a titkos utasításokban, amelyeket londoni követének, Bunsen úrnak ugyanakkor küldött, amikor a föntemlített orosz levelet megkapta. Ezek a titkos utasítások birtokomba jutottak, habár kétségtelenül más módon, mint ahogyan Bunsen úr az én magánleveleimet birtokba vette.[119] Az utasítások, amelyek stílusuk pökhendi kétértelműségével egyszerre árulják el az iskolamestert és az őrmestert, nagyjából a következőket tartalmazzák: „Jól figyelje meg, merről fúj a szél. Ha azt veszi észre, hogy Anglia a Franciaországgal való szövetséget komolyan veszi, és elhatározta, hogy előmozdítja a háborút, akkor Törökország »integritása és függetlensége« mellett foglaljon állást. Ha azt veszi észre, hogy Anglia ingadozik a politikájában és nem hajlamos a háborúra, akkor elő a fegyvert és törjön bátran lándzsát a királynak – az én uramnak és az Ön urának – becsületéért és hírnevéért."

Nincs hát igaza a cárnak, ha Poroszországot nagy nullának kezeli?

The Documents on the Partition of Turkey

A megírás ideje: 1854 március 21.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune" 1854 április 5. (4045.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

---

* *V. ö. 144–159. old. Szerk.*

Karl Marx

A titkos diplomáciai levelezés

London, 1854 március 24., péntek.

Jóllehet Lord J. Russell üzenete egészben véve udvariasan visszautasítja a cárnak azt a javaslatát, hogy kössenek előzetes egyezséget Törökország esetleges felosztását illetően, mégis akad néhány igen furcsa passzus, amelyekre szeretném olvasóik figyelmét felhívni. Lord John kijelenti:

„*Nincs elégséges ok, melynek alapján a szultánnak értésére lehetne adni,* hogy képtelen az ország belső békéjét megőrizni, vagy baráti kapcsolatokat fenntartani szomszédaival."

Nos, Sir H. Seymour bizalmas közléseiben sehol sem találkozunk olyan utalással, amely szerint a cár javasolta, hogy a szultánnak bármi effélét értésére adjanak. Arra kell tehát következtetnünk, hogy vagy Lord Russell, egy ilyen lépés ellenzését színlelve, maga akarta ezt sugalmazni, vagy pedig Sir Hamilton bizalmas közlései közül néhányat eltüntettek a Ház elé terjesztett iratokból. Az ügy annál gyanúsabbnak látszik, mert Lord Clarendon – csak 16 nappal később, 1853 február 25-én, külügyminiszteri tisztségének elfoglalásakor – a következő utasításokat adta Lord Stratford de Redcliffenek:

„Excellenciád teljesen őszintén és nyíltan, amennyire ez a körültekintéssel és a szultán méltóságával összeegyeztethető, meg fogja magyarázni, milyen okok indítják őfelsége a királynő kormányát arra az aggodalomra, hogy az ottomán birodalom most különösen veszélyes helyzetben van. *Az idegen nemzetek felgyülemlett sérelmei,* amelyeket a porta nem tud vagy nem hajlandó orvosolni, *saját ügyeinek rossz* igazgatása, és *a törökországi végrehajtó hatalom fokozódó gyöngesége* az utóbbi időkben a porta szövetségeseit új és aggasztó hangnem használatára indította. Ez a helyzet, ha tovább tart, a porta keresztény alattvalóinak általános lázadásához vezethet, s a birodalom függetlenségére és integritására végzetessé válhat, olyan

katasztrófát idézhet elő, amelyet őfelsége a királynő kormánya mélységesen sajnálna ugyan, de amelyet – s erre kötelessége a portát figyelmeztetni – *egyes* európai nagyhatalmak valószínűnek és közelinek tekintenek." (Lásd: Kékkönyv a római katolikus és a görög ortodox egyház jogairól és kiváltságairól. I. köt. 81–82. old.[64])

Nem adja-e Anglia ezzel a szultánnak kereken „*értésére*", „hogy képtelen az ország belső békéjét megőrizni, vagy baráti kapcsolatokat fenntartani szomszédaival"? A cár nagyon szókimondóan közölte Sir Hamiltonnal, hogy nem *engedné* Angliát Konstantinápolyba betelepedni, neki magának azonban szándékában áll oda betelepedni, ha nem is *tulajdonosi*, de legalább letéteményesi minőségben. Hogyan válaszol Lord John erre az arcátlan bejelentésre? Nagy-Britannia nevében lemond „Konstantinápoly birtoklásának minden szándékáról vagy kívánságáról". A cárból nem présel ki hasonló ígéretet. „Oroszország császárának helyzete", mondja, „Konstantinápoly *letéteményeseként*, de nem tulajdonosaként is számtalan veszélynek lenne kitéve, mind saját nemzetének régóta dédelgetett becsvágya, mind Európa féltékenykedése következtében." Európa féltékenykedése, s nem Anglia ellenzése! Ami Angliát illeti, Anglia nem engedné meg – nem, Lord John Russell nem mer ugyanolyan hangnemben beszélni Oroszországgal, amilyenben Oroszország beszél Angliával –, Anglia „*nem nyugodnék* bele abba, hogy Konstantinápoly *tartósan* Oroszország kezében legyen". Abba tehát belenyugodnék, hogy *ideiglenesen* a kezében legyen. Más szavakkal, teljesen egyetért magának a cárnak a javaslatával. Nem fogja megengedni azt, amiről a cár maga is lemond, de kész eltűrni azt, amit a cár megtenni szándékozik.

Lord John Russell, aki nem éri be azzal, hogy a cárt Konstantinápoly esetleges letéteményeseként beiktassa, az angol kormány nevében kijelenti, hogy „Törökország bukásának esetére semmiféle megállapodást nem köt anélkül, hogy Oroszország császárával *előzetesen* ne értekeznék". Vagyis, noha a cár megmondta Sir H. Seymournak, hogy Ausztriával megállapodást *kötött* anélkül, hogy Angliát előzetesen értesítette volna, Anglia kötelezi magát, hogy Oroszországgal értekezni fog, mielőtt Franciaországgal megállapodást kötne.

„Egészben véve", mondja Lord John, „nem lehet bölcsebb, önzetlenebb és Európa javára jobban szolgáló politikát alkalmazni, mint amilyent a császár őfelsége eddig követett."

Kozák őfelsége történetesen mindvégig a legkisebb elkanyarodás nélkül azt a politikát követte, amelyet trónraléptekor elindított, és amely a liberális Lord John szerint olyannyira önzetlen és olyannyira Európa javára szolgál.

A látszólagos fő vitapont a jelenlegi keleti bonyodalomban Oroszország igénye az ottomán birodalomban lakó görögkeleti keresztények fölötti vallási védnökségre. A cár, korántsem titkolva igényeit, nyíltan megmondta Sir Hamiltonnak, hogy „szerződésileg joga van őrködni a több millió keresztény fölött", hogy „mérsékelten és szűkkörűen élt jogaival", és hogy ez „olykor nagyon kényelmetlen kötelezettségekkel járt". Értésére adja-e Lord John Russell, hogy ilyen szerződés nem létezik, és hogy a cárnak nincs ilyen joga? Hogy neki sincs több joga beavatkozni Törökország görögkeleti alattvalóinak ügyébe, mint Angliának ahhoz, hogy Oroszország protestánsai, vagy Franciaországnak, hogy Nagy-Britannia ír katolikusai ügyébe beavatkozzék. Hadd válaszoljon ő maga.

„A királynő őfelsége kormánya még hozzáfűzni kívánja, hogy nézete szerint fontos lenne a szultánnak tanácsolni, bánjék keresztény alattvalóival a jogegyenlőség és a vallásszabadság elveinek megfelelően... Minél inkább betartja a török kormány az egyenlő jog és a pártatlan közigazgatás szabályait, annál kevésbé fogja Oroszország császára szükségesnek tartani, hogy alkalmazza azt a *kivételes védnökséget*, amelyet a császár őfelsége olyan terhesnek talált, jóllehet *kétségtelenül a kötelesség írja elő és szerződés szentesíti.*"

Oroszország *szerződéssel szentesített kivételes védnöksége* a porta alattvalói fölött! *Kétségtelenül*, mondja Lord John, és Lord John becsületes ember, és Lord John őfelsége a királynő kormánya nevében beszél, és Lord John magához a cárhoz fordul. Miről vitázik hát akkor Anglia Oroszországgal, és miért kell duplájára emelni a jövedelemadót és megzavarni a világot háborús előkészületekkel? Mit akart hát Lord John akkor, amikor néhány héttel ezelőtt a parlamentben egy Kasszandra vészjósló hangján, kétségbeesett arccal kiabált és hetvenkedett, s gesztikulálva dagályos átkokat szórt a cárra hűtlensége és álnoksága miatt? Nem ő maga jelentette-e ki a cézárnak, hogy a cézár igényét a *kizárólagos védnökségre* – a kötelesség írja elő és szerződés szentesíti"?

A koalíciónak panaszra minden bizonnyal nem a cár alakoskodása vagy tartózkodása adott okot, ellenkezőleg, az az arcátlan bizalmaskodás, amellyel ki merte önteni a szívét a brit miniszterek előtt, legtitkosabb terveinek letéteményesévé téve őket, s így a Downing Street-i[24] kabinetet egy Nyevszkij Proszpekt-i magánkabinetté változtatta át. Valaki bizalmasan közli veled azt a szándékát, hogy a barátodat meg akarja ölni. Nyomatékosan kér, egyezmeg vele előre a zsákmányt illetően. Ha ez a valaki Oroszország császára, te pedig angol miniszter vagy, akkor nem viszed őt a bíróság elé, hanem alázá-

tos szavakkal megköszönöd a beléd helyezett nagy bizalmát, és örömmel „veszed tudomásul mérsékletét, őszinteségét és baráti hajlandóságát", mint ahogyan Lord John Russell tette.

De térjünk vissza Szentpétervárra.

Február 20-án este – csak 8 nappal Mensikov herceg Konstantinápolyba érkezése előtt – az örökös nagyhercegnő* estélyén a cár odajött Sir Hamilton Seymourhoz, s a következő beszélgetés zajlott le a két „úriember" között:

A cár:

„Nos, tehát megkapta a választ, és holnap elhozza nekem."

Sir Hamilton:

„Igen, lesz szerencsém Felség, de Felséged tudja, hogy a válasz pontosan olyan természetű, mint amilyenre én önt előkészítettem."

A cár:

„Ezt sajnálattal hallottam; de úgy vélem, az ön kormánya nem jól érti szándékaimat. Nem annyira az érdekel, *mi történjék, ha a beteg meghal*, hanem, hogy Angliával együtt határozzuk meg, *mi az, aminek nem szabad megtörténnie*, ha ez az eset bekövetkezik."

Sir Hamilton:

„De Felség, engedtessék meg nekem, hogy megjegyezzem, semmi okunk sincs feltenni, hogy a beteg haldoklik; országok nem halnak meg ilyen sebtében. Törökország hosszú évekig megmarad, hacsak váratlanul ki nem tör valamilyen válság. Éppen az ilyen válság előidézésére alkalmas körülmények elkerülése az, Felség, amiben a királynő őfelsége kormánya az ön nagylelkű támogatására számít."

A cár:

„Én pedig azt mondom, ha az ön kormányával elhitették, hogy *Törökországnak még van valami létalapja*, akkor az ön kormánya bizonyára téves tájékoztatást kapott. *Ismétlem önnek, a beteg haldoklik:* és sohasem engedhetjük meg, hogy ez az eset meglepetésszerűen érjen bennünket. Valamilyen egyezségre kell jutnunk. És jegyezze meg, én nem szerződést vagy jegyzőkönyvet kérek; *általános jellegű egyezség* az, amit kívánok – *úriemberek között* ez elég. Egyelőre ennyit; holnap úgyis eljön hozzám."

* Mária Alekszandrovna. – *Szerk.*

Sir Hamilton „hálás köszönetet mondott őfelségének", de alighogy elhagyta a császári fogadótermet és hazaért, gyanú ébredt benne, leült íróasztalához, jelentést írt Lord Johnnak a beszélgetésről, és levelét a következő feltűnő széljegyzetekben összegezi:

„Aligha lehet kétes, hogy az uralkodó, aki *ilyen makacsul hangoztatja egy szomszédos állam küszöbönálló bukását*, nyilván *eltökélte* magában, hogy ha ez állam fel*oszlásának* nem is, de fel*oszlatásának* ideje elérkezett . . . Erre a feltevésre aligha merészkednék, *ha nem létezne valamilyen, talán általános, de mindenesetre bizalmas egyetértés Oroszország és Ausztria között.*

Ha feltételezzük, hogy gyanúm jól megalapozott, akkor *a cár célja az, hogy a királynő őfelsége kormányát – a saját kabinetjével és a bécsi kabinettel egyetértésben, de Franciaországot a rendezésből kizárva – megnyerje Törökország végső felosztására vonatkozó valamiféle terv számára.*"

Ez a jelentés március 6-án érkezett Londonba, amikor Lord Russell helyét már Lord Clarendon foglalta el a külügyminisztériumban. A hatás, amelyet Törökország e siránkozó szerelmesének kedélyére a nagykövet aggódó figyelmeztetései gyakoroltak, egészen meglepő. A cár áruló tervének ismeretében, tudva, hogy a cár Törökországot Franciaország kizárásával felosztani szándékozik, azt mondja Walewski grófnak, a londoni francia követnek, hogy „ők", Franciaországgal ellentétben, „készek bizalommal viseltetni Oroszország császára iránt"; hogy „a gyanakvás politikája sem nem bölcs, sem nem biztonságos"; és hogy „bár reméli, miszerint Anglia és Franciaország kormánya mindig együtt fog cselekedni, *amikor* politikájuk és érdekeik azonosak, mégis őszintén meg kell mondania, hogy *a francia kormány újabb tényked*ései *nem a legjobban szolgálják az óhajtott eredmény biztosítását*". (Lásd Kékkönyv, I. köt. 93. és 98. old.)

En passant* megjegyezni kívánom, hogy ugyanakkor, amikor a cár Szentpétervárott az angol követet kioktatta, a „Times"[15] Londonban napról napra ismételgette, hogy Törökország állapota kétségbeejtő, hogy az ottomán birodalom darabokra hull szét, s hogy már nem marad belőle más, mint „egy turbános török fej" fantomja.

A cári estélyen lefolyt beszélgetés utáni reggelen Sir G. H. Seymour, a kapott meghívásnak megfelelően tiszteletét teszi a cárnál és „egy óra tizenkét percig tartó *párbeszéd*" folyik le közöttük, amelyről a követ ismét jelentést küld Lord J. Russellnak, 1853 február 22-i kelettel.

---

* – Mellesleg – *Szerk.*

A cár azzal kezdte, hogy felkérte Sir Hamiltont, olvassa fel neki Lord John február 9-i titkos és bizalmas üzenetét. Az abban foglalt kijelentéseket természetesen nagyon kielégítőeknek találta; „csupán azt kívánhatja még, hogy kissé bővítsék ki őket". Megismételte, hogy a török katasztrófa állandóan küszöbön áll, és

„hogy az bármelyik pillanatban bekövetkezhetik, akár külső háború folytán, akár a régi török párt és az »új felületes francia rendszerű reformok« pártja közötti ellenségeskedés folytán, vagy pedig azáltal, hogy a keresztények, akik tudvalevőleg nagyon szeretnék lerázni a muzulmán igát, felkelésben törnek ki".

Nem szalasztotta el az alkalmat a cár, hogy elcsépelt hencegését elő ne hozza, mely szerint, „ha ő 1829-ben nem állította volna le Dibics tábornok győzelmes előnyomulását, a szultán hatalmának vége lett volna" — holott közismert tény, hogy a 200 000 emberből, akiket ő akkor Törökországba küldött, csak 50 000 tért vissza otthonába, és Dibics hadseregének maradványa a drinápolyi síkon megsemmisült volna, ha nem történik árulás, melyet török pasák külföldi követekkel egyetemben követtek el.

Hangsúlyozta, hogy ő nem követel olyan tervet, amelyben Anglia és Oroszország teljes mértékben megegyeznek a szultán által kormányzott tartományok fölötti előzetes rendelkezést illetően, és még kevésbé követel hivatalos megállapodást a két kabinet között, csupán valamilyen általános jellegű egyezséget vagy véleménycserét kíván, amikor is mindegyik fél bizalmasan közli, mi az, amit nem óhajt,

„mi az, ami ellentétben állna az angol érdekekkel, mi az, ami ellentétben állna az orosz érdekekkel, avégből, hogy ha az eset bekövetkezik, az egymással ellentétes cselekvést elkerülhessék".

Ilyen *negatív* egyezséggel a cár mindent elérne, amire törekszik: először, hogy az ottomán birodalom felbomlásában Anglia és Oroszország, még ha negatív és feltételes formában is, fait accompli-ként* megállapodnának; csak a cáron múlnék, hogy olyan kavarodást szítson, amely alapján Angliának az indokoltság némi látszatával kijelenthetné, hogy az előrelátott eshetőség *maris* bekövetkezett. Másodszor, létrejönne Anglia és Oroszország között egy titkos cselekvési terv, mely ha bizonytalan és negatív is, de Franciaország kizárásával és a háta mögött készült, s így Angliát és Franciaországot szükségszerűen egymásnak ugrasztja. Harmadszor, mivel Angliát kötnék nega-

* — befejezett tényként — *Szerk.*

tív ígéretei arra nézve, hogy mit *nem* fog tenni, a cár szabad kezet kapna saját pozitív cselekvési tervének zavartalan kidolgozásához. Ezenkívül nyilvánvaló, hogy ha két fél megegyezik abban, hogy adott esetben mit *nem* fognak egymásnak megengedni, kerülő úton mégiscsak abban állapodnak meg, hogy mit *fognak* megengedni. Az egyezségnek ez a negatív formája csak nagyobb lehetőségeket nyújt a ravaszabb félnek.

„Talán Felséged", hebegte a meghökkent Sir Hamilton, „lesz szíves megmagyarázni saját elképzeléseit erről a *negatív politikáról.*" A cár előbb szemérmes ellenállást színlelt, majd, mint aki megadja magát a gyöngéd erőszaknak, a következő, fölöttébb figyelemre méltó kijelentést tette:

„Nem fogom engedni, hogy Konstantinápolyt az oroszok *tartósan* megszállják; ezzel egyszersmind azt is megmondtam, hogy sohasem birtokolhatja sem az angol, sem a francia, sem akármelyik más nagy nemzet. Továbbá, sohasem fogom engedni, hogy a bizánci birodalom helyreállítását megkíséreljék, vagy Görögországot annyira kiterjesszék, hogy hatalmas állammá válhasson; még kevésbé fogom engedni, hogy Törökországot kis köztársaságokra tördeljék, a Kossuthok, Mazzinik és más európai forradalmárok megannyi menedékhelyévé; inkább háborút indítok, semhogy egy ilyen rendezést is elfogadjak, s a háborút addig folytatom, amíg csak egy katonám és egy puskám is marad."

Sem bizánci birodalmat, sem Görögország hatalmas kiterjesztését, sem kis köztársaságok szövetségét – semmi ilyesfélét. Mit akar hát akkor? A brit követnek nem kellett találgatnia. Maga a császár a párbeszéd során a következő javaslattal tört partnerére:

„A dunai fejedelemségek valójában független államot alkotnak az én védnökségem alatt; ez továbbra is így maradhat. Szerbia is ugyanilyen kormányformát kaphat. Bulgária ugyancsak. Nem látok semmi okot arra, miért ne alkosson ez a tartomány független államot. Ami Egyiptomot illeti, tökéletesen megértem e terület fontosságát Anglia számára. Csak azt mondhatom tehát, hogy ha az ottomán birodalom bukása utáni hagyaték szétosztása esetén önök Egyiptomot birtokba vennék, nekem semmi ellenvetésem nem lesz ez ellen. Ugyancsak ezt mondanám Candiáról* is; ez a sziget megfelelne önöknek, és nem látom be, miért ne válhatnék angol birtokká."

* Kréta. – *Szerk.*

Ilymódon bebizonyítja, hogy „az ottomán birodalom széthullása esetén talán kevésbé nehéz kielégítő területi rendezést elérni, mint általában hiszik". Őszintén megmondja, mit akar: *Törökország felosztását*, és a lehető legvilágosabban megadja ennek a felosztásnak a körvonalait; világosan kiderül ez abból, amit feltár, és abból is, amit elhallgat. Egyiptom és Candia Angliának. A dunai fejedelemségek, Szerbia és Bulgária Oroszország csatlós államai lennének. Szándékosan nem említi meg, hogy Török-Horvátországot, Boszniát és Hercegovinát Ausztria kebelezné be. Görögország kiterjesztése ne legyen „hatalmas" mérvű – talán Alsó-Thesszáliára és Albánia egy részére szorítkozzék. Konstantinápolyt időlegesen a cár foglalja el, majd olyan állam fővárosává válik, amely Makedóniát, Trákiát és európai Törökország fennmaradó részét foglalná magában. De ki legyen a végleges birtokosa annak a kis birodalomnak, amely esetleg még Anatólia egyes részeivel megnagyobbítható? Erről hallgat, de nem titok, hogy készen tart valakit erre a pósztra, nevezetesen: a fiatalabb fiát, aki saját birodalomra vágyik. És Franciaország – ő egyáltalán semmit sem fog kapni? Talán semmit. De mégsem: őt – ki hinné? – *Tunisszal* kell kifizetni. „Franciaország egyik célkitűzése", közli Sir Hamiltonnal a cár, „Tunisz birtoklása", és az ottomán birodalom felosztása esetén talán lesz oly nemesszívű a cár, hogy Franciaországnak ezt a vágyát csillapítsa.

A cár mindvégig a fennhéjázó megvetés mesterkélt hangján beszél Franciaországról. „Nagyon is úgy látszik", mondja, „mintha a francia kormány arra törekednék, hogy mindnyájunkat viszályba sodorjon Keleten." Ami őt magát illeti, egy jottányit sem törődik ezzel:

„Ő a maga részéről nem sokat törődik azzal, hogy a franciák milyen utat tartanak helyesnek követni a keleti ügyekben, és egyébként is körülbelül egy hónappal ezelőtt tudtára adta a szultánnak, hogy ha a francia fenyegetések visszaveréséhez szüksége van az ő segítségére, teljesen a szultán szolgálatára áll! Szóval, folytatta a cár, »mint már előzőleg is mondtam önnek, nem akarok mást, mint jó egyetértést Angliával, s nem arra vonatkozóan, hogy mit kell, hanem hogy mit nem kell majd tenni; ha ehhez a ponthoz elérkeztünk, ha az angol kormány és én, én és az angol kormány teljesen megbízunk egymás nézeteiben, a többivel mit sem törődöm«."

„De Felséged elfelejtkezett Ausztriáról!", kiált fel Sir Hamilton.

„Oh!", felelt a cár, Sir Hamilton nagy meglepetésére, „hát önnek tudnia kell, hogy *ha Oroszországról beszélek, akkor Ausztriáról is beszélek; ami megfelel az egyiknek, az megfelel a másiknak is*; Törökországra vonatkozó érdekeink teljesen azonosak."

Amikor a cár Oroszországot mond, akkor Ausztriát is mond. Montenegrót illetően félreérthetetlenül kijelentette, hogy „helyesli az osztrák kabinet álláspontját".

Egy régebbi beszélgetésben úgy beszélt a szultánról, mint a vaudeville* „Grand Turcjéről"**, most pedig, Paul de Kock modorában „ce monsieur"-nek*** titulálja. És milyen kíméletesen viselkedett ce monsieur irányában! Csak egy Mensikovot küldött Konstantinápolyba. „Ha akarnám, egy hadsereget is küldhetnék oda – egy percig sem tudnák megállítani." Ezt később bebizonyította Oltenicánál és Csetateánál, valamint saját hadseregének kalafati dicső visszavonulásával.

Kozák őfelsége a következő szavakkal bocsátotta el Sir Hamiltont: „Tehát, bírja rá kormányát, hogy újra írjon ezekről a kérdésekről – írjon kimerítőbben, mégpedig haladék nélkül."

Március 7-én, nem sokkal ezután a különös dialógus, jobban mondva monológ után, a brit követ felhívást kap, hogy jelenjék meg Nesselrode grófnál, aki átad neki „egy nagyon bizalmas memorandumot, amelyet a császár őfelsége készíttetett, és amelyet válasznak vagy kommentárnak szántak Lord John Russell közleményére". Nesselrode gróf felkéri a brit követet, olvassa el az iratot, „amelyet tulajdonképpen az ő használatára szántak". Sir Hamilton tehát figyelmesen átolvassa az okmányt, és ő, aki eddig egy árva szóval sem tiltakozott a moszkovitának Franciaországot illető szándékos sértései ellen, hirtelen reszketni kezd, amikor fölfedezi, hogy „az okirat helytelen benyomás alapján készült; ti. annak a benyomásnak az alapján, hogy az Oroszország és Franciaország között felmerült vitákban a királynő őfelsége kormánya az utóbbi hatalom pártjára hajlott". Már másnap reggel sietve küld Nesselrode grófnak egy billet doux-t°, amelyben biztosítja őt, hogy „a múltkori jelentős tárgyalások során a királynő tanácsadói az állításokkal ellentétben *korántsem hajlottak* Franciaország pártjára, sőt az volt az óhajtásuk – *olyannyira*, amennyire csak *megengedhető* (!) egy *semleges* magatartást követni *kénytelen* (!!) kormány számára –, hogy a császár őfelsége kormányának *jogosan* támasztott követelései korlátlan kielégítést nyerjenek".

Eme kolduló levél következményeként Sir Hamilton persze újabb „nagyon szívélyes és kielégítő beszélgetést folytathatott a kancellárral", aki a brit követ vigasztalására biztosította őt, hogy félreértette a császár memorandumának egy passzusát, amennyiben abban nem akarták Angliát Fran-

* – gúnydal; énekes bohózat – *Szerk.*

** – „nagy törökéről" – *Szerk.*

*** – „ez az úr"-nak – *Szerk.*

° – szerelmes levelet – *Szerk.*

ciaország iránti részrehajlással vádolni. „Mindössze azt kívántuk itt", mondta Nesselrode gróf, „hogy a brit kormány, *a cár nemesszívűségére és igazságérzetére hivatkozva*, igyekezzék a francia miniszterek szemét kinyitni." Nem is kívánnak „*itt*" mást, csak hogy Anglia csússzon-másszon a kalmük előtt, és a franciákkal szemben a diktatórikus szigor hangnemét használja. Sir Hamilton, hogy a kancellárt meggyőzze arról, mennyire lelkiismeretes módon hajtotta végre az angol kormány feladatának utóbbi részét, felolvas neki Lord John Russell egyik közleményéből egy részletet „példaképpen arra a *stílusra*, amelyet egy angol miniszter használt a francia kormánnyal szemben". Nesselrode gróf úgy látja, hogy a legvérmesebb várakozásait is túlhaladták. Csak „azt sajnálta, hogy már réges-régen nem került ilyen *döntő bizonyíték* a birtokába".

A Lord John közleményére válaszul adott orosz memorandumot Sir Hamilton „az egyik legfigyelemreméltóbb iratnak" minősíti, „amely valaha is kikerült nem az orosz kancelláriából, hanem a cári titkos kabinetből". Ez így is van. Fölösleges azonban foglalkozni vele, mert csupán összefoglalja azokat a nézeteket, amelyeket a cár a „dialógusában" kifejtett. Lelkére köti az angol kormánynak, hogy „e közlemények eredménye, bármi legyen is az, a két uralkodó közötti *titok* maradjon". A cár eljárása – jegyzi meg a memorandum –, „miként az angol kabinet maga is elismerte, *mindenkor* kíméletes volt" a portával szemben. Franciaország más magatartást tanúsított, arra kényszerítve ezzel Oroszországot és Ausztriát, hogy ők viszont megfélemlítéshez folyamodjanak. Oroszország és Ausztria az egész memorandumban azonosítva szerepel. Az egyik ok, amely Törökország közvetlen összeomlásához vezethet – jelenti ki *határozottan* a memorandum –, *a kegyhelyek kérdése* és „a katolikusoknak tett engedmények által megsértett görögkeletiek vallásos érzelmei". Befejezésül a memorandum megállapítja, hogy a Russell közleményében tett megnyugtató kijelentéseknél „nem kevésbé becsesek *a barátságnak és a személyes bizalomnak őfelsége a királynő részéről adott tanújelei*, amelyeknek a cárral való egyidejű közlésére Sir Hamilton Seymour megbízást kapott". E „*tanújeleket*", melyek Viktória királynőnek a cár iránti odaadását bizonyítják, a brit közönség előtt bölcsen titokban tartották, de talán a „Journal de St. Pétersbourg"[118] legközelebb majd nyilvánosságra hozza őket.

Sir Hamilton a cárral folytatott párbeszédének és a moszkovita memorandumnak a kommentálásával kapcsolatban újra felhívja kormánya figyelmét Ausztria állásfoglalására.

„Ha bizonyosnak és ma már elismert ténynek vesszük, hogy a török ügyek tekintetében a két császár között egyetértés vagy paktum áll fenn,

rendkívül fontos megtudnunk, meddig terjednek a kölcsönösen vállalt kötelezettségek. Ami az egyezség létrejöttének módját illeti, azt hiszem, alig lehetnek kétségeink.

Az alapját kétségtelenül a két uralkodó őszi találkozásainak valamelyikén rakták le; a tervet pedig valószínűleg azóta dolgozták ki Meyendorf bárónak, az osztrák udvarhoz kiküldött orosz követnek az irányításával, aki a telet Szentpétervárott töltötte és még most is ott tartózkodik."

Vajon e leleplezések után felelősségre vonja-e Ausztriát az angol kormány? Nem, ő csak Franciaországot vádolja. A dunai fejedelemségek orosz inváziója után Ausztriát jelöli ki közvetítőnek, minden más város közül Bécset választja a konferencia székhelyéül, Buol grófot bízza meg a tárgyalások irányításával, és még e pillanatban is abban a balga hitben tartja Franciaországot, hogy Ausztria őszinte szövetségesnek látszik az ottomán birodalom integritásáért és függetlenségéért meginduló oroszellenes háború esetén, noha több mint egy év óta tudja, hogy Ausztria beleegyezett e birodalom feldarabolásába.

Március 19-én megérkezett Londonba Sir Hamiltonnak a cárral folytatott párbeszédéről szóló jelentése. Lord Clarendon tölti be most Lord John helyét, és továbbra is azon fáradozik, hogy elődjét túlszárnyalja. Négy nappal ennek a meghökkentő közleménynek a vétele után, amelyben a cár már nem tartja szükségesnek, hogy a Törökország és Franciaország elleni összeesküvését leplezze, hanem azt őszintén feltárja, a nemes lord a következő táviratot küldi Sir Hamiltonnak:

„Őfelsége a királynő kormánya sajnálja, hogy a Párizsban uralkodó riadalom és izgatottság arra indította a francia kormányt, hogy flottáját a görög vizekre kirendelje; de a francia kormány helyzete sok tekintetben különbözik őfelsége a királynő kormányának helyzetétől. A francia kormányt, őfelsége a királynő kormányának tudomása szerint, nem biztosította a cár afelől, hogy milyen politikát szándékozik követni Törökország irányában." (Lásd Kékkönyv, I. köt. 90. old.)

Ha a cár Franciaországgal is közölte volna, hogy „a beteg ember haldoklik", és ha a hagyaték felosztásának teljes tervébe őt is bevonta volna, Franciaország természetesen sem nyugtalanságot, sem kétséget nem érzett volna Törökország sorsa és Mensikov herceg missziójának valódi céljai tekintetében, sem Oroszország császárának azon megdönthetetlen elhatározása tekintetében, hogy fenntartja annak a birodalomnak az integritását és függetlenségét, amelynek állítása szerint „már nincs létalapja".

Ugyanaznap, március 23-án, Clarendon grófja egy másik táviratot is küld Sir Hamilton Seymournak. Ez a távirat, amelyet nem a kékkönyvek számára „kotyvasztott", a szentpétervári titkos közleményre adott titkos választ tartalmazza. Sir Hamilton a párbeszédről szóló jelentését ezzel a nagyon ravasz indítvánnyal zárta:

„Bátorkodnék javasolni, hogy *a nekem címzendő közleményben valami olyan kifejezést használjanak, amelynek hatása véget vethetne azon pontok további mérlegelésének*, vagy legalábbis vitatásának, amelyeket *vitára alkalmas tárgynak* tekinteni egyáltalán nem kívánatos."

Clarendon grófja azonban olyan embernek tartja magát, aki alkalmas arra, hogy megfogja a tüzes vasat, s pontosan a *cár* felhívásának megfelelően és saját követének figyelmeztetésével szöges ellentétben cselekszik. Közleményét azzal kezdi, hogy „a királynő őfelsége kormánya szívesen teljesíti a császárnak azt az óhaját, miszerint a kérdést tüzetesebben és őszintén megvitassák". A császár „*igényt tarthat*" a brit kormány részéről „a legőszintébb véleménynyilvánításra" azért a „nagylelkű bizalomért", amellyel elvárja tőle, hogy segítséget fog nyújtani Törökország feldarabolásához, Franciaország elárulásához, és az ottomán uralom megdöntése esetén ahhoz, hogy a keresztény lakosságnak szabad és független államok megalakítására irányuló minden esetleges erőfeszítését elfojtsák. „A királynő őfelsége kormánya", folytatja a brit lovag, „teljes tudatában van annak, hogy amennyiben jövőbeni eshetőségekre vonatkozóan valamilyen megegyezés célszerű vagy megvalósítható lenne, a *császár őfelsége szava* minden megkötött szerződésnél *többet érne.*"

Mindenesetre, a cár szava szükségképpen annyit ér, mint bármely vele kötött szerződés, *miután a brit Korona jogtanácsosai minden Oroszországgal kötött szerződést régóta semmisnek nyilvánítottak azon az alapon, hogy Oroszország valamennyit megszegte.*

„A királynő őfelsége kormánya kitart a mellett a hiedelme mellett, hogy Törökországnak még van létalapja." E hiedelem őszinteségének bizonyítására a gróf még finoman hozzáteszi:

„Ha köztudomásúvá válnék a császárnak az a véleménye, hogy a török birodalom napjai meg vannak számlálva, e birodalom összeomlásának még hamarabb kell bekövetkeznie, mint azt most a császár őfelsége alkalmasint elvárja."

A kalmüknek tehát csak ki kell mondania azt a véleményét, hogy a beteg ember haldoklik és a beteg már halott is. Irigylésre méltó életerő ez! Nincs

szükség Jerikó kürtjeire. Egy lehelet a császár fönséges szájából, s az ottomán birodalom darabokra hullik.

„A királynő őfelsége kormánya *teljességgel* osztja a császárnak azt a nézetét, hogy ha Konstantinápolyt akármelyik nagyhatalom elfoglalná, ez összeegyeztethetetlen lenne az erők jelenlegi egyensúlyával és az európai béke fenntartásával, s máris lehetetlennek tekintendő; hogy a bizánci birodalom visszaállításához nincsenek adottságok; hogy Görögország rendszeres helytelen kormányzása nem nyújt ösztönzést területének kiterjesztésére; és hogy, mivel *a provinciális, illetve kommunális közigazgatáshoz nincsenek meg az előfeltételek*, ha Törökország tartományait magukra hagynák, vagy pedig lehetővé tennék számukra különálló köztársaságok alakítását, ez anarchiát szülne."

Figyeljük meg, hogy a brit miniszter, tatár ura lábainál heverve és szolgalelkűen visszhangozva az ő szavait, még azt az éktelen hazugságot sem átallja megismételni, hogy Törökországban a „provinciális, illetve kommunális közigazgatáshoz nincsenek meg az előfeltételek", holott éppen a kommunális és provinciális élet nagy fejlettsége tette lehetővé, hogy Törökország a legsúlyosabb külső és belső megrázkódtatásoknak mindmáig ellen tud állni. A brit kormány a cár minden premisszáját jóváhagyva igazolja mindazokat a következtetéseket, amelyeket a cár belőlük levonni szándékozik.

A török birodalom felbomlása esetén, mondja a lovagias gróf, „békés megoldást csakis egy európai kongresszus összehívása útján lehetne megkísérelni". Ő azonban fél egy ilyen kongresszus következményeitől – nem az oroszok csalafintasága miatt, amellyel a bécsi kongresszuson[120] olyan mértékben rászedték Angliát, hogy Napóleon Szent Ilonán felkiáltott: „Ha én lettem volna győztes Waterloonál, nem tudtam volna megalázóbb feltételeket diktálni Angliának." A gróf Franciaország miatt fél egy kongresszustól. „Az 1815-ös szerződések ott felülvizsgálatra kerülnének, amikor is Franciaország késznek mutatkozhat egy európai háború lehetőségét is kockáztatni, hogy megszabaduljon azoktól a kötelezettségektől, amelyeket a nemzeti becsületén esett sérelmeknek tekint, és amelyek, mivel győztes ellenség szabta ki őket, Franciaország számára az elkeseredés állandó forrásául szolgálnak."

A királynő őfelsége kormánya nem Oroszország elleni védőbástyául „óhajtja fenntartani a török birodalmat" és nem azért, mert Törökország eleste arra kényszerítené Angliát, hogy kivívja Oroszországgal szemben a maga *szögesen ellentétes* érdekeit Keleten. Ő nem, mondja a gróf: „*Oroszország és Anglia keleti érdekei teljesen azonosak.*"

Egyáltalán nem a keleti kérdéssel összefüggő meggondolásból akarja a brit kormány fenntartani a török birodalmat, hanem „abból a meggyőződéséből kifolyólag, hogy nem lehet semmiféle nagy kérdést felkavarni Keleten *anélkül, hogy az viszály forrásává ne váljék Nyugaton*". Valamely keleti kérdés ennélfogva nem *a nyugati hatalmaknak Oroszország elleni háborúját* fogja majd előidézni, hanem a nyugati hatalmak egymás elleni háborúját — *Anglia háborúját Franciaország ellen.* És ugyanaz a miniszter, aki ezt írta, és a kollégái, akik szentesítették, el akarnák hitetni velünk, hogy ők komoly háborút készülnek viselni Franciaországgal együtt Oroszország ellen, mégpedig „egy Keleten felkavart kérdés" miatt, és annak ellenére, hogy „Anglia és Oroszország keleti érdekei teljesen azonosak"!

De a derék angol gróf még tovább megy. Miért fél *egy Franciaország elleni háborútól*, amely kijelentése szerint „szükségszerű következménye" lenne a török birodalom bomlásának és feldarabolásának? Egy Franciaország elleni háború önmagában véve igen kellemes dolog lenne. De összefügg vele az a kényes körülmény,

„hogy Nyugaton minden nagy kérdés forradalmi jelleget ölt majd, és kiterjed az egész társadalmi rendszer revíziójára, amire a kontinens kormányai bizonyára nincsenek felkészülve.

A cár jól ismeri azokat az elemeket, amelyek állandó erjedésben vannak a társadalom felszíne alatt, és jól tudja, hogy azok még békeidőben is milyen könnyen előtörhetnek; ennélfogva a cár őfelsége valószínűleg egyet fog érteni azzal a véleménnyel, hogy az első ágyúszó jeladás lehet még azoknál a bajoknál is katasztrofálisabb állapotok előidézésére, amelyek egy háborút amúgy is elkerülhetetlenül nyomon követnek."

Ezért, kiált fel az őszinte békeapostol, „ezért óhajtja a királynő őfelsége kormánya olyan buzgón *elhárítani a katasztrófát*". Ha Törökország felosztása mögött nem lappangana a Franciaországgal való háború, emögött pedig nem lappangana a forradalom, a királynő őfelsége kormánya éppen olyan kész volna felfalni a „Grand Turcöt", akárcsak kozák őfelsége.

Az orosz kancelláriától Sir H. Seymour útján kapott utasításoknak megfelelően a lovagias Clarendon „a cár nagylelkűségére és igazságérzetére apellálva" zárja közleményét.

Grófunk egy második, 1853 április 5-én kelt közleményében arra utasítja Sir Hamiltont, tájékoztassa az orosz kancellárt, hogy

„Stratford de Redcliffe vikomt utasítást kapott, térjen vissza állomáshelyére, s hogy megbízatásának *különös jelleget* adtak a királynő őfelsége

sajátkezűleg írt levelével, mivel abból indultak ki, hogy a porta hajlandóbb lesz *mérsékelt* tanácsokra hallgatni, ha azokat olyan valaki adja, mint a magas állású és török ügyekben nagy tudással és tapasztalattal rendelkező Stratford de Redcliffe, akit azzal bíztak meg, tanácsolja a portának, hogy keresztény alattvalóival bánjon a legmesszebbmenő szelídséggel."

Ugyanaz a Clarendon, akitől ezek a *részletes* utasítások származnak, 1853 március 23-án kelt titkos közleményében a következőket írta:

„A kereszténységekkel való bánásmód nem durva, és a türelmesség, melyet alattvalóinak e csoportja iránt a porta tanúsít, például szolgálhatna egynémely kormánynak, amely Törökországra mint barbár hatalomra megvetéssel tekint."

Ez a titkos közlemény megerősíti azt, hogy Lord Stratfordot mint a szultán megfélemlítésére legalkalmasabb és legkészségesebb eszközt küldték Konstantinápolyba. Az abból az időből származó kormánylapok Stratford küldetését a cár elleni hathatós demonstrációként tüntették fel, minthogy ez a nemes úr már régóta Oroszország személyes ellenfelének a szerepét játszotta.

A Ház elé terjesztett titkos okiratok sora azzal az orosz memorandummal zárul, amelyben Miklós önmagának gratulál, amiért nézetei az angol kabinetéivel teljesen megegyeznek abban a tekintetben, milyen politikai kombinációkat kellene különösképpen elkerülni, ha Keleten bizonyos lehetőség végső esetben bekövetkeznék.

A memorandum 1853 április 15-én kelt. Azt állítja, „hogy a török kormányzat fenntartásának a legjobb módja az, ha *nem zaklatják a függetlenségét és méltóságát megalázó módon támasztott túlzott követelésekkel*". Éppen ebben az időben játszotta le komédiáját Mensikov, aki április 19-én küldte el arcátlan „szóbeli jegyzékét", és olyan hangnemet használt, amely „a diplomáciában szerencsére nagyon ritka" – amint ezt a Lordok Házában Clarendon gróf kijelentette. Ennek alapján még szilárdabban meg volt győződve őlordsága a cár ama elhatározásáról, hogy a beteg emberrel gyöngéden fog bánni. Amikor később a kozák betört a dunai fejedelemségekbe, ez a meggyőződése még erősebb lett.

A koalíciós kormány egy rést fedezett fel, amelyen keresztül kicsúszhat ezek elől a megbélyegző dokumentumok elől. Mensikov herceg küldetésének látható célja, mondja a kabinet, a kegyhelyek kérdése volt, míg a Törökország felosztásáról szóló közlemények csak egy bizonytalan és távoli korszakra vonatkoztak. A cár azonban első memorandumában világosan meg-

mondta, hogy Törökország összeomlásának a kérdése „korántsem meddő és elvont kérdés, korántsem túlságosan távoli eshetőség"; hogy az angol minisztériumnak nincs igaza, „amikor a két kérdésben, Montenegró és a kegyhelyek kérdésében nem lát nagyobb horderejű vitaanyagot azoknál a nehézségeknél, amilyenekkel a diplomáciának rendszerint dolga van", s hogy a kegyhelyek kérdése „nagyon komoly fordulatot vehet" és „katasztrófához" vezethet. A brit kormány maga is elismerte nemcsak azt, hogy a kegyhelyek ügyében a cárt sérelem érte, hanem azt is, hogy „szerződésben szentesített joga van a kivételes védnökségre" a szultán tizenegymillió alattvalója fölött. Ha tehát a brit kabinet elmulasztotta a portát rábírni Mensikov követeléseinek elfogadására, a cár az 1844-es memorandum szellemében cselekedett, a közte és a brit kormány között történt megegyezés, valamint a Sir G. Hamilton Seymournak tett szóbeli kijelentése értelmében, amely szerint „vele nem lehet majd tréfálni", ha „ce monsieur"-t halálba akarja küldeni. Nem az a kérdés, hogy igaza van-e a brit kabinettel szemben; az egyetlen kérdés, hogy a brit kormány nem fog-e még ebben a pillanatban is mindenben helyeselni neki. Mindenkinek, aki ezeket az okmányokat figyelmesen olvassa, annyit világosan látnia kell, hogy ha ez a botrányos kormány hatalmon marad, az angol nép, pusztán külső bonyodalmak következtében borzalmas forradalomba sodródhat, s ez egyszerre elsöpri a trónt, a parlamentet és a kormányzó osztályokat, amelyek elvesztették azt a képességet és akaratot, hogy Anglia pozícióját a világban fenntartsák.

Amidőn Miklós a „Journal de Saint-Pétersbourg" útján provokálta a koalíciót saját gyalázata titkos bizonyítékainak bemutatására, hűnek bizonyult ismert mondásához:

„Je hais ceux qui me résistent; je méprise ceux qui me servent."*

The Secret Diplomatic Correspondence
A megírás ideje: 1854 március 24.
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 április 11. (4050.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás: Karl Marx

* – „Gyülölöm azokat, akik ellenállnak nekem; megvetem azokat, akik szolgálnak engem." – *Szerk.*

Karl Marx

[A hadüzenet — A keleti kérdés történetéhez]

London, 1854 március 28., kedd.[121]

Végre megtörtént a hadüzenet. A parlamenthez intézett királyi üzenetet tegnap mindkét házban felolvasták; a Lordok Házában Lord Aberdeen, az alsóházban Lord J. Russell. A királyi üzenet felsorolja azokat az intézkedéseket, melyeket foganatosítani készülnek, „hogy Oroszországnak Törökországgal szembeni túlkapásait aktívan ellensúlyozzák". A „London Gazette"[122] holnap nyilvánosságra hozza a hivatalos hadüzenetet, a válaszüzenetet pedig pénteken fogják a parlamentben megvitatni.

Az angol hadüzenettel egyidejűleg Louis Napoléon hasonló üzenetet küldött szenátusának és a Corps Législatifnak.*

Az Oroszországnak szóló hadüzenetet nem lehetett tovább halogatni, miután Blackwood kapitány, aki az angol–francia ultimatissimumot vitte a cárnak, a múlt szombaton azzal tért vissza, hogy Oroszország erre az iratra egyáltalán nem fog válaszolni. Blackwood kapitány küldetése azért mégsem volt teljesen hiábavaló. Ezáltal Oroszország nyert egy hónapot, épp a márciust, mely az orosz hadsereg számára az év legveszedelmesebb szaka.

A cár és az angol kormány közötti titkos levelezés nyilvánosságra hozatala, ahelyett hogy közfelháborodást robbantott volna ki a miniszterek ellen, incredibile dictu**, jeladásként szolgált mind a heti-, mind a napisajtónak arra, hogy Angliának gratuláljon, amiért ilyen igazán nemzeti kormánya van. Értesülésem szerint azonban gyűlést fognak összehívni azzal a céllal, hogy az elvakított angol közönség szemét kinyissák a kormány valódi viselkedését illetően. Ezt a gyűlést a következő csütörtökön a Music Hallban (Store Street) fogják megtartani; Lord Ponsonby, Layard úr, Urquhart úr stb. részvételére számítanak.

A „Hamburger Korrespondent"[123] a következő hírt közli:

* – törvényhozó testületnek – *Szerk.*

** – hihetetlen; el sem lehet hinni – *Szerk.*

„Az e hó 16-án ideérkezett szentpétervári tudósítások szerint az orosz kormány a keleti kérdésről különféle egyéb dokumentumok közzétételét is tervezi. A közzétételre szánt dokumentumok között van néhány olyan levél is, amelyet Albert herceg írt."

Érdekes, hogy ugyanazon az estén, amikor a királyi üzenetet felolvasták az alsóházban, a kormány első *vereségét* szenvedte a jelenlegi ülésszakon; a kormány minden erőfeszítése ellenére a Poor-Settlement and Removal Bill[124] második olvasását április 28-ra halasztották, 209 szavazattal 183 ellenében. Az a személy, akinek a kormány ezt a vereséget köszönheti, nem más, mint Lord Palmerston. „Őlordsága", írja a mai „Times"[15], „úgy *intézte*, hogy saját magát is és kollégáit is két tűz" (a toryk[45] és az ír párt[8]) „közé juttassa, anélkül hogy sok kilátás lenne arra, hogy egymás között megegyezzenek."

Úgy értesültünk, hogy e hó 12-én hármas szövetségi szerződés jött létre Franciaország, Anglia és Törökország között,[125] de bár a szultán személyesen fordult a főmuftihoz, ez – az ulemák testületétől támogatva – vonakodott a fetváját megadni,[126] azaz a törökországi keresztények helyzetének megváltoztatására vonatkozó kikötést szentesíteni, mivel a szóbanforgó követelés szerinte ellentétben van a Korán előírásaival. Ez az értesülés annál is inkább fontosnak tekintendő, mert Lord Derbyt a következő megjegyzésre késztette:

„Csak őszinte reményemet akarom kifejezni aziránt, hogy a kormány közölni fogja, van-e valami igazság abban a legutóbbi napokban terjesztett jelentésben, amely szerint az Anglia, Franciaország és Törökország között létrejött egyezmény egyes cikkelyei a mi részünkről honosítanának meg legalább annyira kifogásolható védnökséget, mint amilyen az oroszországi, amely ellen tiltakoztunk."

A mai „Times", amikor kijelenti, hogy a kormány politikája szöges ellentétben áll Lord Derbyével, hozzáteszi: „Mélyen sajnálnánk, ha a mufti vagy az ulemák bigottériájának sikerülne komoly ellenállást kifejteni ezzel a politikával szemben."

Avégett, hogy megértsük mind a török kormány és a törökországi egyházi hatóságok közötti kapcsolatok természetét, mind pedig azokat a nehézségeket, amelyekbe a porta keresztény alattvalóinak védnöksége kérdésében, minden mai keleti zűrzavar egyik nyilvánvaló alapkérdésében a török kormány jelenleg belebonyolódott, vissza kell pillantanunk e kérdés régebbi történetére és fejlődésére.

A Korán és a belőle származó muzulmán törvényhozás a különféle népek földrajzát és néprajzát egyszerű és kényelmes megkülönböztetésre szűkíti le;

eszerint csak két nemzet és két ország létezik: a hivők és a hitetlenek. A hitetlen a „harbi", vagyis az ellenség. Az iszlám törvényen kívül helyezi a hitetlenek népét, s ezzel állandó ellenséges állapotot teremt a muzulmánok és a más hitűek között. Ebben az értelemben a berber államok[127] kalózhajói az iszlám szent flottáját alkották. Hogyan lehet akkor a porta keresztény alattvalóinak létét a Koránnal összeegyeztetni?

„Ha egy város", mondja a muzulmán törvényhozás, „kapitulál, és lakói beleegyeznek abba, hogy ráják[114] legyenek, azaz muzulmán fejedelem alattvalói, anélkül, hogy feladnák hitvallásukat, akkor harácsot" (fejadót) „kell fizetniök, ami fegyverszünetet biztosít számukra a hivőkkel, s többé nem szabad elkobozni birtokaikat, sem elvenni házaikat . . . Ebben az esetben régi templomaik a tulajdonuk részének számítanak, s istentiszteletet tarthatnak bennük. De új templomokat nem szabad építeniök. Csak arra van engedélyük, hogy helyrehozzák a templomokat, és azok rombadőlt részeit újjáépítsék. Bizonyos időközökben a tartományi kormányzók által kirendelt biztosok megvizsgálják a templomokat és a keresztények szentélyeit, hogy megbizonyosodjanak afelől, nem építettek-e a régiekhez új épületeket is a helyreállítások ürügyén. Ha egy várost erőszakkal foglalnak el, a lakosok megtartják templomaikat, de csak mint tartózkodási vagy menedékhelyet, az istentiszteleti engedély nélkül."[128]

Mivel Konstantinápoly az európai Törökország nagy részéhez hasonlóan kapitulált, ott a keresztények azt a kiváltságot élvezik, hogy rájákként élhetnek a török kormány uralma alatt. Ez a kiváltságuk egyes-egyedül a muzulmán védnökség elfogadása alapján van meg. Tehát csakis ebből a körülményből kifolyólag vetik alá magukat a keresztények annak, hogy a muzulmánok kormányozzák őket muzulmán törvény szerint, a konstantinápolyi pátriárka, az egyházi főnökük pedig egyszersmind a politikai képviselőjük és legfelsőbb bírájuk is. Az ottomán birodalomban akárhol találkozunk görögkeleti ráják gyülekezetével, az érsekek és a püspökök törvény szerint tagjai a községtanácsoknak, s a pátriárka irányításával a görögkeletiekre kirótt adók felosztását is intézik. A pátriárka felelős a portának a hittestvérek viselkedéséért. Joga van az egyház ráji fölött bíráskodni, s ezt a jogát átruházza a metropolitákra és a püspökökre, egyházmegyéik határain belül; ítéleteiket a porta végrehajtó közegei, a kádik stb. kötelesek végrehajtani. A büntetések, amelyeket joguk van kiszabni: bírság, bebörtönzés, botozás és száműzetés. Ezenkívül saját egyházuk a kiközösítés hatalmával is felruházza őket. A bírságokból származó bevételektől függetlenül a polgári és kereskedelmi peres eljárások során különböző illetékekhez jutnak. A klérus soraiban

minden egyházi tisztségnek megvan a pénzben kifejezett ára. A pátriárka a dívánnak súlyos adót fizet azért, hogy elnyerje beiktatását, ő pedig az érsekségeket és püspökségeket adja el hitfelekezete papságának. Az érsekek és a püspökök az alárendelt tisztségek árusításával és a pópáktól kisajtolt adóval kártalanítják magukat. Az alsó papság szintén eladja kicsiben azt a hatalmat, amelyet följebbvalóitól megvett, és üzérkedik a papi hivatal minden ténykedésében, így a keresztelésnél, az esketésnél, a válásoknál és a végrendelkezéseknél.

Ebből a fejtegetésből nyilvánvalóan kiderül, hogy a törökországi görögkeleti keresztények fölötti papi uralom szerkezetének és társadalmuk egész felépítésének a sarkköve a ráják alárendelése a Koránnak, a Korán pedig, mivel hitetlenekként kezeli őket – vagyis csak vallási értelemben vett nemzetnek –, papjaik egyesített egyházi és világi hatalmát szentesíti. Ha tehát polgári egyenjogúsítással eltörlik a Koránnak való alárendelésüket, akkor egyszersmind megszüntetik a papságnak való alárendelésüket is, s forradalmat idéznek elő társadalmi, politikai és vallási viszonyaikban, ami mindenekelőtt elkerülhetetlenül Oroszország kezére játssza őket. Ha a Koránt code civillel* váltják fel, akkor a bizánci társadalom egész felépítését nyugatosítani kell.

Miután jellemeztük a muzulmánok és keresztény alattvalóik között fennálló viszonyokat, felmerül a kérdés: milyenek a viszonyok a muzulmánok és a más hitű idegenek között?

Mivel a Korán minden idegent ellenségként kezel, senki sem mer muzulmán országban óvatossági rendszabályok nélkül fellépni. Az első európai kereskedők, akik megkockáztatták, hogy ilyen néppel kereskedjenek, igyekeztek kivételes bánásmódot biztosítani maguknak, és olyan előjogokat, amelyek eredetileg személyhez kötöttek voltak, de amelyek később egész nemzetükre kiterjedtek. Innen származnak a kapitulációk. A kapitulációk olyan császári diplomák, kiváltságlevelek, amelyeket a porta különböző európai nemzeteknek adományozott, és amelyekben e nemzetek alattvalóit feljogosítja, hogy a mohamedán országokba szabadon beléphessenek, ott békességben intézhessék ügyeiket, és gyakorolhassák vallásukat. A szerződésektől abban a lényeges pontban különböznek, hogy nem kölcsönösségen alapuló határozatok, amelyeket a szerződő felek megvitattak és kölcsönös előnyök és engedmények alapján elfogadtak. Ellenkezőleg, a kapitulációk egyoldalú engedmények annak a kormánynak a részéről, amely nyújtja őket, következésképp e kormány tetszése szerint visszavonhatók. A porta valóban

* – polgári törvénykönyvvel – *Szerk.*

több ízben hatálytalanította az egyik-másik nemzetnek nyújtott kiváltságokat azáltal, hogy más nemzetekre kiterjesztette, vagy pedig egészen eltörölte őket, amennyiben további alkalmazásukat megtiltotta. A kapitulációk e bizonytalan jellege örökös viták forrásává tette őket, a követek részéről folytonos panaszokra, vég nélküli, egymásnak ellentmondó jegyzékváltásokra és fermánokra[13] adott okot, amelyeket minden új rezsim kezdetekor megújítottak.

Ezekből a kapitulációkból keletkezett az idegen hatalmak *védnökségi* joga, nem a porta keresztény alattvalói – a ráják – fölött, hanem a Törökországba látogató vagy ott idegenekként letelepedő hittestvéreik fölött. Az első hatalom, amely ilyen védnökséget nyert el, Franciaország volt. Azokat a kapitulációkat, amelyek Franciaország és az ottomán porta között 1535-ben Nagy Szulejmán és I. Ferenc uralkodása idején, 1604-ben I. Ahmed és IV. Henrik korában, 1673-ban IV. Mehmed és XIV. Lajos idején létrejöttek, 1740-ben megújították, megerősítették, megismételték és kibővítették egy gyűjteményben, melynek címe: „Régi és új kapitulációk, ill. szerződések a francia udvar és az ottomán porta között, felújítva és kibővítve az Úr 1740. esztendejében és a Hidzsra[129] 1153. évében; fordította" (az első hivatalos fordítás, amelyet a porta szentesített) „Konstantinápolyban Deval úr, a király tolmács-titkára és első dragománja* az ottomán portánál". E megállapodás 32. cikkelye megalapozza Franciaország védnökségi jogát a frank hitet valló összes kolostorok fölött, bármilyen nemzethez tartozzanak is, továbbá a kegyhelyek frank látogatói fölött.

Oroszország volt az első hatalom, amely 1774-ben a franciaországi mintára megszövegezett kapitulációt *szerződésbe* iktatta be – a kajnardzsi szerződésbe. Ugyanúgy 1802-ben Napóleon is célszerűnek vélte a kapituláció létezését és fenntartását egy szerződési cikkelybe foglalni, hogy az a kétoldalú szerződések kölcsönösen kötelező erejével bírjon.

Milyen kapcsolatban van mármost a kegyhelyek kérdése a védnökséggel?

A kegyhelyek kérdése nem egyéb, mint a Jeruzsálemben letelepedett görögkeleti keresztények vallási közösségei fölötti és a Szentföldön általuk birtokolt épületek, kiváltképpen a Szent Sír temploma fölötti védnökségnek a kérdése. Ez úgy értendő, hogy a birtoklás itt nem jelent tulajdonjogot – amelyet a Korán megtagad a keresztényektől –, hanem csak *haszonélvezeti* jogot. Ez a *haszonélvezeti* jog semmiképpen nem tiltja el a többi közösségeket attól, hogy ugyanazon a helyen istentiszteletet tartsanak; a birtokosoknak nem lévén más joguk, mint, hogy a *kulcsokat* őrizzék, az épületekbe

* – tolmácsa – *Szerk.*

helépjenek és karbantartásukat elvégezzék, a szent mécsest meggyújtsák, kisöpörjék a helyiségeket, felterítsék a szőnyegeket, ami a birtoklás keleti szimbóluma. Ahogyan a kereszténységnek is a kegyhely a csúcspontja, a védnökség kérdése is abban csúcsosodott ki.

A kegyhelyeknek és a Szent Sír templomának részei római katolikusok, görögkeletiek, örmények, abesszínek, szíriaiak és koptok birtokában vannak. Ezek között a különböző jogigényesek között konfliktus támadt. Az európai uralkodók, akik ebben a vallási perpatvarban keleti befolyásuk kérdését látták, mindenekelőtt a föld gazdáihoz fordultak, a fanatikus és pénzsóvár pasákhoz, akik visszaéltek helyzetükkel. Az ottomán porta és közegei egy szerfölött sok zavart okozó système de bascule-t* alkalmaztak, felváltva hol a katolikusok, hol a görögkeletiek vagy az örmények javára döntöttek, miközben aranyat kértek és kaptak mindegyik féltől, és kinevették mindegyiket. Alighogy a törökök kiadtak egy fermánt, amelyben elismerték a római katolikusok jogát valamely vitatott hely birtoklására, az örmények máris kövérebb erszénnyel jelentkeztek, és nyomban az előbbinek ellentmondó fermánhoz jutottak. Ugyanezt a taktikát követték a görögkeletiek irányában is, akik tetejében jól értettek ahhoz – mint a porta különböző fermánjai és közegeinek „hüdzset"-ei (igazolásai) hivatalosan tanúsítják –, hogyan szerezzenek hamis és alaptalan jogcímeket. Máskor meg a szíriai pasák és alárendelt közegeik kapzsisága és rosszakarata húzta keresztül a szultáni kormány döntéseit. Ilyenkor újból kellett tárgyalni, új biztosokat kinevezni és újabb pénzáldozatokat hozni. Amit a porta régebben pénzügyi szempontokból tett, manapság félelemből teszi, hogy pártfogást és rokonszenvet nyerjen. Miután Franciaország és a katolikusok követeléseinek eleget tett, sietett ugyanilyen feltételeket nyújtani Oroszországnak és a görögkeletieknek, hogy meneküljön egy olyan vihar elől, amellyel szembeszállni nem volt ereje. Nincs olyan szentély, kápolna, nincs egy köve sem a Szent Sír templomának, amelyet meg ne mozgattak volna azzal a szándékkal, hogy a különböző keresztény közösségek között viszályt teremtsenek.

A Szent Sír körül megtaláljuk valamennyi keresztény szekta gyülekezetét, s vallásos követeléseik mögött megannyi politikai és nemzeti vetélkedés húzódik meg.

Jeruzsálemet és a kegyhelyeket katolikus, görögkeleti, örmény, kopt, abesszín és szíriai hitvallású nemzetek lakják. Van 2000 görögkeleti, 1000 katolikus, 350 örmény, 100 kopt, 20 szíriai és 20 abesszín, azaz 3490. Az ottomán birodalomban 13 730 000 görögkeletit, 2 400 000 örményt és

* – hintapolitikát – *Szerk.*

900 000 katolikust találunk. Ezek mindegyike további alcsoportokra oszlik. Föntebb arról a görögkeleti egyházról beszéltem, amely a konstantinápolyi pátriárkát ismeri el; ez lényegesen különbözik az orosz görögkeleti egyháztól, amelynek egyházi feje a cár, és a hellénektől, akiknek a feje a király és az athéni szinódus. Hasonlóképpen a katolikusok is megoszlanak római katolikusokra, görög katolikusokra és maronitákra; az örmények pedig gregoriánusokra és örmény katolikusokra – ilyen különböző kategóriák vannak a koptoknál és abesszíneknél is. A három uralkodó hitfelekezet a kegyhelyeken a görögkeleti, a katolikus és az örmény. A katolikus egyház, mondhatni, főként latin népeket képvisel, a görögkeleti egyház szlávokat, török-szlávokat és helléneket; a többi egyház pedig ázsiai és afrikai népeket.

Képzeljük el, amint mindezek a viszálykodó fajták megszállják a Szent Sírt, a csatát a szerzetesek vezetik, és vetélkedésük látszólagos tárgya egy csillag a betlehemi barlangból, egy hímzett faliszőnyeg, egy szentély kulcsa, egy oltár, ereklye, szék, párna – megannyi nevetséges előny!

Ahhoz, hogy egy ilyen szerzetesi kereszteshadjáratot megértsünk, okvetlenül meg kell vizsgálnunk először is az életmódjukat, másodszor a lakóhelyeiket.

„A különböző nemzetek minden vallási szemetje", mondja egy újabbkori utazó,* „Jeruzsálemben él, elkülönülve egymástól, ellenségesen és féltékenyen, egy nomád népesség, amely folyvást gyarapszik a zarándoklások révén és tizedelődik a járványok és a nyomor következtében. Az európaiak néhány év múltán meghalnak vagy visszatérnek Európába; a pasák és testőreik Damaszkuszba vagy Konstantinápolyba mennek; az arabok a sivatagba menekülnek. Jeruzsálem olyan hely, ahová mindenki elmegy, hogy sátort verjen, de senki sem marad ott. A szent városban mindenki a vallásából él – a görögkeletiek vagy az örmények abból a 12 000 vagy 13 000 zarándokból, akik évente felkeresik Jeruzsálemet, a katolikusok pedig a franciaországi, olaszországi stb. hittestvérek pénzsegélyeiből és alamizsnáiból."

Kolostoraikon és szentélyeiken kívül a keresztény nemzeteknek Jeruzsálemben a Szent Sír templomához csatolt kis lakásaik vagy celláik vannak, amelyekben azok a szerzetesek laknak, akiknek ezt a szent helyet éjjel-nappal őrizniök kell. Bizonyos időközönként ezeket a szerzeteseket kötelességük ellátásában szerzetestestvéreik váltják fel. A celláknak csak egy ajtajuk van, amely a templom belsejébe nyílik, a szerzetes-őrök pedig kívülről, egy kis

* Famin. – *Szerk.*

ablakon át kapják élelmüket. A templom minden ajtaja zárva van és törökök őrzik, akik csak pénzért nyitják ki, és szeszélyük és kapzsiságuk szerint csukják be.

A szerzetesek között a legmérgesebb civódások folynak, mondta Mazarin. Most képzeljük el ezeket az embereket, akiknek együtt kell élniök nemcsak e szentélyekből, hanem e szentélyekben is!

És hogy teljes legyen a kép, gondoljunk még arra, hogy a katolikus egyház atyái, akik úgyszólván kizárólag rómaiakból, szardíniaiakból, nápolyiakból, spanyolokból és osztrákokból tevődtek össze, mindannyian féltékenyek a francia protektorátusra, amelyet osztrák, szárd vagy nápolyi védnökséggel szeretnének felváltani, és Szardínia és Nápoly királyai mindketten fel is vették a Jeruzsálem királya címet; továbbá hogy Jeruzsálem állandó lakosságának a száma mintegy 15 500 lélek, ebből 4000 a muzulmán és 8000 a zsidó. Természetesen a muzulmánok, akik az egész lakosságnak körülbelül egynegyedét alkotják és törökökből, arabokból és mórokból állnak, az urak minden tekintetben, minthogy konstantinápolyi kormányuk gyengesége nem hat ki rájuk. Semmihez sem hasonlítható a zsidók nyomorúsága és szenvedése Jeruzsálemben, ők laknak a város legpiszkosabb, Haret-el-Jahud nevű negyedében, a mocsok negyedében, a Cion és a Moria között, ahol a zsinagógáik vannak; állandó célpontjai a muzulmán elnyomásnak és türelmetlenségnek, bántalmazzák őket a görögkeletiek, zaklatják a katolikusok, és abból a gyér alamizsnából élnek, amelyet európai testvéreik juttatnak nekik. A zsidók azonban nem bennszülöttek, hanem különböző és távoli országokból származnak, s csak az a vágy vonzza őket Jeruzsálembe, hogy a Josafát völgyét lakhassák, és azon a helyen halhassanak meg, ahová egyszer majd eljön a Messiás. „A halálukra várva", mondja egy francia író*, „szenvednek és imádkoznak. Tekintetük Moria hegye felé fordul, ahol egykor Salamon temploma emelkedett, és amelyet nem közelíthetnek meg, könnyeket hullatnak Cion balsorsán, és azon, hogy szétszóródtak az egész világon." Hogy ezeknek a zsidóknak a sorsa még nyomorúságosabb legyen, Anglia és Poroszország 1840-ben egy anglikán püspököt nevezett ki Jeruzsálembe, akinek feltett szándéka, hogy áttérítse őket. 1845-ben borzalmasan elpáholták, s a zsidók, a keresztények és a törökök egyaránt kigúnyolták. Valóban elmondható róla, hogy ő adott először és egyedül okot a jeruzsálemi összes hitfelekezetek közötti egységre.

Így már érthetővé válik, miért alakul át a keresztények közös istentiszteletе a kegyhelyeken a hivők különféle szektái közti vad dulakodássá, de más-

* Famin. – *Szerk.*

részről az is, hogy ezek a szentséges verekedések csupán palástolnak egy profán csatát, mely nemcsak nemzetek között, hanem fajok között is dúl, és hogy a kegyhelyek fölötti védnökség, amely nevetségesnek tűnik a nyugatiaknak, de mindennél fontosabb a keletieknek, egyik fázisa a szünteleníil felújított, állandóan elfojtott, de soha meg nem oldott keleti kérdésnek.

A megírás ideje: 1854 március 28.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 április 15. (4054.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: K a r l M a r x

Friedrich Engels

A kronstadti vár[130]

Amióta Sir Charles Napier – felszerelve az admiralitás első lordjának „korlátlan engedélyével arra, hogy hadat üzenjen" – a Balti-tenger felé elvitorlázott, az angol közönség bizakodóbb része azt várja, hogy rövidesen hallani fog Kronstadt bombázásáról, a Szentpétervárra vezető út megnyitásáról, sőt ki tudja, talán még arról is, hogy az orosz tengernagyi hivatal palotájának villogó toronycsúcsára felvonták a Union Jack-et*.

E várakozások mélyén nagyon helyes gondolat rejlik, mégpedig az, hogy Kronstadt a Baltikumban minden Oroszország ellen intézendő tengeri támadás sikerének a kulcsa. Foglaljátok el Kronstadtot és Szentpétervár a lábatoknál hever, az orosz flotta nincs többé és Oroszország oda süllyed vissza, ahol Nagy Péter előtt volt. Ha Anglia *rendelkezik* a Balti-tengeren egy ilyen haditett végbeviteléhez szükséges csapatokkal, és ezeket a csapatokat jelentéktelenebb célokra a kelleténél jobban szétforgácsolnák, súlyos hibát követne el, amelynek következményei esetleg még két vagy három további hadjáratra is döntően kihatnának. De ha *mi* ismerjük Kronstadt létfontosságát, az oroszok éppúgy ismerik és ennek megfelelően jártak is el. Oroszországnak ezt a kulcsát kettős és hármas páncélöv veszi körül, mintegy ezer ásító torkú ágyúval.

Kronstadt tudvalevőleg egy kicsiny, körülbelül öt mérföld hosszú, a Finn-öböl keskenyedő részét elzáró sziget délkeleti sarkában fekszik, mintegy 16 mérföldnyi távolságban a Néva torkolatától. A víz a sziget mindkét oldalán általában nagyon sekély, csak két medervonala hajózható a tengerjáró hajók számára. A szigettől északra fekvő hajóút mélysége az északi parttól mintegy két-három mérföldnyire nem kevesebb, mint négy ölnyi; a sziget legkeletibb pontjától négy mérföldnyire kezd kanyarodni és 1400 yardnyira megközelíti a szigetet, viszont mélységben körülbelül egy ölnyit veszít. Ennélfogva a sziget egész északkeleti partja, legnyugatibb és legkeletibb szé-

* – Nagy-Britannia zászlaját – *Szerk.*

lének kivételével, kívül esik minden hadihajó ágyúinak lőtávolságán, amely ezen a medervonalon át közeledne. Ezért a szigetnek csak a széleit erősítették meg, a nyugatit a *Katalin-*, *Sándor-* és *Mihály*-erődökkel, a keletit pedig magának a városnak a falaival és homokzátonyokon felállított két üteggel, mintegy 1000 yardnyira a város előtt; de a kettő közül a nagyobbik állítólag tönkrement. A sziget északi partjának hosszában, keleti és nyugati védművei között, egy jó mérföldnyire a parttól, egy harmadik ütegállást is kiépítettek a homokzátonyon, de ez kívül esik az említett négy ölnyi mély hajózható útról tüzelő lövegek lőtávolságán.

Ezt az északi hajózható utat tehát a védőművektől való távolsága, a hajózás elé gördülő nehézségek és délkeleti végének egyre sekélyebb vize miatt alkalmatlannak kell ítélnünk egy Kronstadt elleni komoly támadásra. Olyan körülmények között, amikor az erők bizonyos mérvű szétforgácsolása valószínűleg nem járna súlyos következményekkel, hasznos lehet néhány könnyebb hajót a sziget körül cirkáltatni; miután elhallgattatnák a keleti üteg nem túlságosan félelmetes tüzét, nagyon kedvező állásból segíthetnék Kronstadt város bombázását. Ebben a városban nem csupán Oroszország legfontosabb baltikumi haditengerészeti raktárai és hajóépítő telepei vannak, hanem magánkézben rengeteg a faanyag is; tele lévén gyúlékony anyagokkal, a bombázó ágyúk néhány sikeres találata olyan tűzvészt okozhat, amely egyetlen éjszaka alatt elpusztíthatná a flotta évek alatt felhalmozott készleteit. Hogy vajon könnyű hadihajók megfelelő számával valóban lehet-e ilyen állást tartani, azt újabb mélységmérésekkel összekapcsolt pontos helyszíni vizsgálatoknak kell kimutatniok; vajon tanácsos-e, az az erőviszonyoktól függ. Itt csak arról beszélhetünk, ami a rendelkezésünkre álló legjobb információk egybevetése alapján még távolból nézve is keresztülvihetőnek látszik.

A támadás fő iránya tehát a déli hajózható útvonal marad, amely a tengerszorosoknak nevezett nagy és kis úthoz vezet. Itt a négy öl mélységű hajózható meder, amely a sziget északnyugati végénél több mérföldnyi széles, a belső kikötőtől két mérföldnyi távolságban hirtelen körülbelül egy mérföldre szűkül; azután nagyon hegyes szöget alkot, amelynek csúcspontja a hadikikötő előtt van. Itt egy keskeny homokpad, amely az oranienbaumi nagy homokzátonytól a szigetig terjed, elzárja a medret és legnagyobb mélységét $3\,^1/_2$ ölnyire csökkenti. Az oroszoknak volt rá gondjuk, hogy megőrizzék ezt a természetes erődítést hadikikötőjük számára, bár egy kis kotrással el lehetne távolítani. Ez a négy öl mélységű meder tehát, amelynek középvonala $4\,^1/_2$ ölnél sehol sem kisebb mélységű, és a legnagyobb hadihajóknak is lehetővé teszi az áthaladást, – ez az az útvonal, amelyen át Kronstadt

megközelíthető, és a döntő harcnak itt, e hajóút csúcspontján kell lefolynia, ahol az másfél mérföld hosszúságban sehol sem szélesebb 400 yardnál.

Az erődítmények, amelyek ezt a medret védik, nagyon különbözőek, kezdve Nagy Péter vízözön előtti építményeitől a legmodernebb és legfélelmetesebb konstrukciókig, két vagy három sor egymás fölött elhelyezett ágyúval. Megjegyzendő, hogy a legfontosabb pontokat avult és hibásan épült erődítések védik: *ez Kronstadt sebezhető oldala.* A régi építmények kis, bástyázott erődök, olyan ágyúkkal, amelyek nyitott mellvédekről tüzelnek, kazamatába beépített ágyújuk csak kevés van vagy egyáltalán nincs. A bástyák rendkívül kicsinyek és szűkek, s ennélfogva frontszélességükhöz viszonyítva csak nagyon kevés löveggel vannak felszerelve. Ezenkívül meg kell állapítani, hogy ezeknek az ágyúknak a fele általában sekély vizek felé irányul, ahonnan legfeljebb ágyúnaszádok támadása várható. De ilyen erődítmények ellen még ágyúnaszádok is veszélyesek. Ellenben a modern építményeket olyan rendszer szerint tervezték, amelyet először *Montalembert* alkalmazott és amelyet azóta kisebb-nagyobb módosításokkal általánosan elfogadtak, főképp parti és kikötői védőművek céljára. Kronstadt mellett Cherbourg és Szevasztopol említhető példaként arra, hogy ezt a rendszert kikötővédelmi célra kiterjedten alkalmazták. Az ilyen építményeket két vagy három sor egymás fölött fekvő ütegállás jellemzi. A lövegek alsó sora kazamatákban, kicsiny boltozatos termekben van elhelyezve, ahol mind az ágyúk, mind az emberek annyira védve vannak az ellenség tüzétől, amennyire az egyáltalán lehetséges. Csak az ágyúk felső sora áll nem fedett mellvéd mögött, de magas helyzeténél fogva, amely a legnagyobb háromfedélzetes hajó felső fedélzetein is túlemelkedik, jól meg van védve ellenséges lövésektől. Támadásnál majd kiderül, hogy ezeket az erődöket csakugyan elég szilárdan építették-e meg, helyt tudnak-e állani a saját tüzük megrázkódtatásaival és az ellenséges tűz hatásával szemben. Ha ez az eset fennáll, akkor itt van a legkeményebb dió, amelyet fel kell törni.

A kronstadti hajózható meder körül három erődítési vonalat lehet megkülönböztetni.

Az első, illetve külső vonal félkörben veszi körül a nagy úthoz vezető bejáratot, vagyis a négy ölnyi mélységű medernek azt a részét, amely egy–másfél mérföld széles. Ennek az állásnak jobb, vagyis északi szárnyát a *Péter-erőd* alkotja, jelentéktelen félhold-erőd a szigeten, mintegy 1400 yardnyi távolságban a mély vízi úttól; továbbá egy *mozsárüteg*, amely ugyancsak a szigeten odébb, félmérföldnyire keletre fekszik és szinte értéktelennek tekinthető, s a *Konsztantyin-erőd*, egy hatalmas, hátul bezárt félhold-erőd, homokzátonyra építve, körülbelül 1000 yardnyi távolságban a mély víz szélétől, pontosan a

mozsárüteg előtt. Ez az erőd modern építmény és 50 lövege van két emeleti soron. A külső megközelítő utak védelmére szolgál és egy flotta számára felfejlődése közben veszélyessé lehet; de ha a hajók egyszer elmentek mellette, akkor ágyúinak a fele hasznavehetetlen. Az első vonal centrumát a *Sándor-erőd* alkotja (nem tévesztendő össze a sziget északi részén levő és már említett erőddel); ez az erőd félkör-építmény, három öl mélységű vízben épült, négyszáz yardnyira attól a helytől, ahol a mély, hajózható meder félmérföldnyire szűkül össze. Így ez az erőd a hajózható medret egyik végétől a másikig pásztázhatja lövedékeivel, és bármily kicsinynek látszik is tervrajzokon és térképeken, nem kevesebb mint hetvenkét ágyúja van három egymás fölötti sorban. Ha elég szilárdan van megépítve és kazamatáiban jó a szellőztetés a lőporfüst elvezetésére, ez a toronyszerű erőd még néhány háromfedélzetes hajónak is elég munkát fog adni. Mögötte fekszik az öreg *citadella*, félhold-erőd, amelynek jelentéktelenségét maga az új erőd létezése bizonyítja, ez ugyanis a citadella ágyúinak felét akadályozza a tüzelésben. Végül, a bal, vagyis déli szárny a *Risbank-erődből* és *ütegből* áll, amely a nagy út bejáratától délre fekszik. Ezt az erődöt, amely a múlt században épült, modernizálták, ágyúi egy részét két szinten helyezték el egymás fölött, és számukat ötvenre emelték. Mindamellett sokkal nagyobb területet foglal el, mint a modern erődök, frontja a hajózható utak felé mintegy 300 yard széles, ezenkívül ki van szolgáltatva pásztázó tűznek részben a mély vízmederből, teljes terjedelmében pedig egy olyan pontból, amelyet csekély merülésű hajók mintegy félmérföldnyire nyugatra $3\,^1/_2$–3 öl mélységű vízben megszállhatnak. Hogy ezen segítsenek, állították fel a *Risbank üteget* 600 yarddal mögötte, de olyan pozícióban, amely nemigen alkalmas erre a célra. A Risbank erőd a *Sándor-erődtől* pontosan egy mérföldnyire délre fekszik és a kettő kereszttűz alá foghatja a nagy úthoz vezető bejáratot.

Ez az első védelmi vonal magában véve nem volna nagyon félelmetes, ha nem támogatná erőteljesen a második vonal távolabbi tüze. A második vonal fedezi az egész nagy utat, valamint a kis úthoz vezető bejáratot. Két oldalozó erődítésből áll, az egyik az *I. Péter-erőd* (régi, rosszul épített erőd, afféle zárómű, amely a Sándor-erődtől félmérföldnyire keletre fekszik és 250 yardnyi frontszélesség mellett csak 24 ágyúja van), a második *Kronslot* (bástyázott, elavult erőd, öt fronttal, amelyből kettő a sekély vízre irányul és ezért semmi haszna sincs; jóllehet leghosszabb átlójában 400 yard, nincs több, mint 36 ágyúja); végül ott van még a *kereskedelmi kikötő* megerősített nyugati falgátja a centrumban. Ez a gát magáról Kronstadt szigetéről kiindulva a mély, hajózható meder széléig terjed és ezzel derékszöget képez; a meder itt csak 300 yard széles. A falgáton 70 ágyú és 12 mozsár van, de úgy látszik,

az utóbbiak egy részét kicserélték, minthogy a hajókra a hatásuk csekély. Ez a nyugati gát az I. Peter-erőd fő frontjával és Kronslot két frontjával a nagy út egész belső részét nagyon hatásos kereszttűzzel árasztathatja el, és az első vonal tüzelésével támasztott akadályok és a hajózható meder keskeny volta miatt minden hajónak, a csavargőzösök kivételével, rendkívül nehéz lenne kellő erőkkel kedvező helyzetet elfoglalni.

A harmadik vonal, amely közvetlenül a kis, illetve belső utat védi, a hajózható meder déli oldalán egy harmadik (az északkeleti) kronsloti frontból, az északi és keleti oldalon pedig a kereskedelmi, a középső és a hadikikötő megerősített gátjaiból áll. Az utóbb említett gát, amely tompaszöget alkot a középső kikötő keleti végével, hosszában pásztázza a kis utat, míg a kereskedelmi és középső kikötő déli gátjáról frontális tűz védi. Mindkét gátat oldalt néhány bástya, megerősített kapuk és más kiszögellések védik. Minthogy a mélyvizű meder szélessége itt sehol sem több 250 yardnál, itt a harc nagyon gyilkos lenne, de alig lehet kétséges, hogy Kronstadtnak kapitulálnia kellene, mielőtt a hajók ennyire előrenyomulhatnának. E harmadik vonal középső védőműve és az egyetlen, amelynek valaha is gyakorlati hasznát vehetik, a *Mensikov-erőd*, nyugat felől a kereskedelmi kikötő déli gátján emelkedő első bástya. Ezt a bástyát imponáló arányú toronnyá építették át, és egymás fölött *négy emeleten* 44 ágyúval szerelték fel, ezek fele a nagy és kis út legnagyobb részét pásztázó tűzzel árasztja el, míg a másik fele, lőrései irányából következtetve úgyszólván hasznavehetetlennek látszik. Vajon a négy szinten elhelyezett ágyúk az építmény keskeny alapzatához viszonyítva nem bizonyulnak-e túl súlyosaknak, az majd később derül ki.

Hozzátehetjük még, hogy Kronstadtot a szárazföldi oldalon szabályos, bástyázott arcvonalak védik, amelyek legyőzéséhez szabályos ostrom szükséges; ilyen ostrom pedig a kis sziget mocsaras talaján, ahol csak egy flotta az egész hadműveleti bázis, igen nagy nehézségekbe ütközik. Ha Kronstadtot el akarják foglalni, az csakis a tenger felől történhetik.

Magától értetődik, hogy mi csak az állandó erődítményeket írhattuk le, mégpedig csak a legutóbbi tervrajzok és katonai jelentések szerint. Lehetséges, hogy az utóbbi néhány év folyamán némi változások történtek, de nem valószínű, hogy ezek nagyon jelentősek.

Foglaljuk össze az elmondottakat. Bármely támadásnak, amelyet Kronstadt ellen indítanak, a nagy úton kell eldőlnie; és csakis itt vannak a támadó flottával szemben hatékonyan felhasználható erődítmények. a Sándor-erőd, az I. Péter-, a Risbank-erőd, Kronslot két frontja, a kikötő nyugati gátja és a Mensikov-erőd. Együttvéve 350 ágyút tudnak egyszerre a támadók ellen fordítani, s ezeknek az ágyúknak a legnagyobb részét falak és kazamaták jól

védik, s tüzelésük keskeny lőréseken át történik. A többi üteg vagy más támadási pontok ellen irányul, vagy jelentéktelen, vagy a hatékony lőtávolság körén kívül fekszik. Az a kérdés, vajon át tud-e jutni egy elég erős hadiflotta ezen a keskeny és kanyargó hajózható medren, ott állást foglalva dacolni az északi és déli védelmi fronttal és elhallgattatni tüzelését, míg maga ki van téve a kikötői gátak, a Mensikov- és a Kronslot-erőd koncentrált tüzének? Feleljenek erre a kérdésre a tengeri háború stratégái, ha ugyan nem tartják jobbnak, hogy előbb megvárják a gyakorlati próbát. A szerény ismeretek alapján, amelyeket a tengerészeti taktika terén szerezhettünk, mi úgy vélnénk, hogy ha egyáltalán valahol, akkor itt van az az alkalom, ahol a hadi csavargőzösök fölénye folytán olyan eredményeket lehetne elérni, amelyek mind vitorláshajók, mind pedig kerekes gőzhajók számára elérhetetlennek látszanak.

Kronstadt nagy gyöngéje, ismételjük, az elavult erődök. Ezek foglalják el a legkedvezőbb pozíciókat és veszik igénybe a rendelkezésre álló terület legnagyobb részét, míg a lehető legkisebb tűzhatást érik el. Még ha Risbankot meg is javították, I. Péter és Kronslot továbbra is értéktelen. Viszonylag könnyen elhallgattathatók, sőt talán el is foglalhatók; ebben az esetben a város bombázására lehet őket felhasználni. De attól a perctől kezdve, amikor ellenséges hajók a Sándor-erőd és a Risbank-erőd közé benyomulhattak, a város gránátjaik hatókörébe esik, és iszonyú pusztítást okozhatnak, hacsak az erődök minden erejüket le nem foglalják.

The Fortress of Kronstadt
A megírás ideje: 1854 március vége
Eredeti nyelve: angol

[Karl Marx]

A háborús vita a parlamentben

London, 1854 április 4., kedd.

Az angol tragédiára, amely a francia érzület számára annyira ellenszenves, hogy Shakespeare-t Voltaire részeg vadembernek szokta volt nevezni,[131] fölöttébb jellemző a fenségesnek és az aljasnak, a borzalmasnak és a nevetségesnek, a hősinek és a burleszknek a különös vegyítése. De Shakespeare sehol sem teszi a bohóc feladatává a hősi dráma prológusának elmondását. Ez az újítás a koalíciós kormány számára volt fenntartva. Mylord Aberdeen játszotta el, ha nem is az angol bohóc, de legalábbis az olasz Pantalone[132] szerepét. A felületes szemlélőnek úgy tűnik, hogy minden nagy történeti mozgalom végül is tréfává, vagy legalábbis közhellyé lohad le. De hogy ezzel kezdődjék, az annak a tragédiának sajátos vonása, amelynek a címe: *háború Oroszországgal*, és amelynek prológusa péntek este hangzott el a parlament mindkét házában, ahol is egyszerre tárgyalták meg és fogadták el egyhangúlag a kormány válaszfeliratát a királynői üzenetre, úgy hogy tegnap délután átadhatták a Buckingham-palotában trónoló királynőnek. A Lordok Házában lefolyt vita nagyon röviden vázolható. Lord Clarendon előadta a kormány álláspontját, és Lord Derby az ellenzékét. Az egyik úgy beszélt, mint aki a kormányon belül van, a másik úgy, mint aki a kormányon kívül van. Lord Aberdeen, a kormány élén álló nemes gróf, a cár „éles eszű" bizalmasa, Lajos Fülöp „drága, derék és kitűnő" Aberdeenje, IX. Pius „tiszteletre méltó gentlemanje", beszédét ugyan a szokásos békesiránkozásokkal végezte, de előadásának nagy részében nevetőgörcsöket váltott ki őlordságaikból, mivel nem Oroszországnak, hanem a „Press"[19] című londoni hetilapnak üzent hadat. Lord Malmesbury visszavágott a nemes grófnak; Lord Brougham – ez a „bolondos vénasszony", ahogy William Cobbett csúfolta – kinyilatkoztatta, hogy a harc, amelynek megvívására készülnek, nem lesz „könnyű"; Grey gróf, aki keresztény lelkületével össze tudta egyeztetni, hogy a brit gyarmatokat a világ legnyomorúságosabb lakhelyeivé tegye,

figyelmeztette a brit népet, hogy az a hang és hangulat, amellyel a háborúról beszélnek, és az az ellenséges érzület, amelyet a cár és kozákjai ellen tanúsítanak, nem felel meg egy háborúba induló keresztény ország lelkületének. Hardwicke grófja úgy vélte, hogy az Anglia rendelkezésére álló eszközök túlságosan gyöngék az orosz flotta elleni harchoz. Anglia hadierejének a Baltitengeren legalább húsz – fegyverekkel és katonasággal jól ellátott – sorhajóból kellene állania, fegyelmezett legénységgel; nem lenne szabad, miként eddig történt, újonnan toborzott emberekkel indulni; mert az ilyen csőcselék egy sorhajón ütközet idején mindennél rosszabb. Lansdowne márki védte a kormányt és annak a reményének adott kifejezést, hogy a háború rövid és eredményes lesz, mivelhogy (és ez jellemző a nemes lord értelmi képességére) „nem dinasztikus háború, amely a legsúlyosabb következményekkel szokott járni és amelyet legtöbbször nagyon nehéz befejezni".

E kedélyes conversazione* után, amelyben mindenki megmondta a magáét, az üzenetet nemine contradicente** elfogadták.

Mindaz az új, ami ebből a conversazionéból kihámozható, Lord Clarendon néhány hivatalos nyilatkozatára és az 1844-es titkos memorandum történetére korlátozódik.

Lord Clarendon kijelentette, hogy „jelenleg a *Franciaországgal való megegyezés* pusztán olyan *jegyzékek kicserélésében áll*, amelyek katonai műveletekre vonatkozó megállapodásokat tartalmaznak". Ennélfogva e pillanatban *nincs szerződés* Anglia és Franciaország között. Ausztriára és Poroszországra vonatkozólag megjegyezte, hogy az előbbi fegyveres, az utóbbi pedig egyszerű semlegességet fog tanúsítani, de hogy „ilyen háborúnál, amilyen most e két ország határain fog lejátszódni, egyik hatalom sem lesz képes a semlegességet megőrizni". Végül kijelentette, hogy a béke, amelynek a fenyegető háborút be kell fejeznie, csak akkor lesz dicsőséges béke, ha „Törökország keresztény alattvalói számára egyenlő jogokat és szabadságokat biztosít".

Tudjuk azonban, hogy a sejh ul-iszlámot már elmozdították állásából, mert vonakodott e jogegyenlőség biztosításáról szóló szerződést fetva által szentesíteni;[126] hogy Konstantinápolyban az ótörök lakosság körében a legnagyobb izgalom uralkodik; ma pedig egy táviratból arról értesülünk, hogy a cár kijelentette Poroszországnak, miszerint hajlandó visszavonni csapatait a dunai fejedelemségekből, ha a nyugati hatalmaknak sikerül ilyen szerződést rákényszeríteni a portára. Ő mindössze az oszmán uralmat akarja meg-

* – beszélgetés – *Szerk.*

** – ellentmondás nélkül – *Szerk.*

törni. Ha a nyugati hatalmak ezt helyette megtenni szándékoznak, ő nem bolond, hogy velük háborút viseljen.

Most térjünk rá a titkos memorandum történetére, amelyet Derby, Aberdeen, Malmesbury és Granville beszédeiből vettem ki. A memorandumot „ideiglenes, feltételes és titkos megállapodásnak szánták Oroszország, Ausztria és Anglia között, hogy Törökországot illetőleg bizonyos megállapodásokra jussanak, amelyekhez Franciaország is, anélkül hogy beleegyezését adta volna, kénytelen lesz hozzájárulni". Ez a memorandum, amelyet Lord Malmesbury szavai így írnak le, a cár, Aberdeen gróf, Wellington herceg és Sir Robert Peel között lefolyt titkos megbeszélések eredménye volt. A cár éppen Aberdeen tanácsára fordult a herceghez és Sir Robert Peelhez. Vita tárgya marad Lord Aberdeen és ellenfelei között, hogy a memorandumot gróf Nesselrode fogalmazta-e meg azután, amikor a cár az 1844-ben tett angliai látogatása után Szentpétervárra visszatért, vagy pedig maguk az angol miniszterek a cár nyilatkozatairól felvett jegyzőkönyvként készítették-e el.

Aberdeen gróf másképp kezelte ezt a dokumentumot, mint ahogy egy miniszter hivatalos dokumentumokat kezelni szokott, amit Malmesbury állítása szerint *egy másik okirat bizonyít, amelyet nem terjesztettek a Ház elé.* A memorandumot rendkívül fontosnak, s olyan dokumentumnak tartották, amely nem közlendő más hatalmakkal, ámbár Aberdeen azt állította, hogy „lényegét" közölte Franciaországgal. A cár mindenesetre nem tudott ilyen közlés megtörténtéről. A dokumentumot Wellington herceg és Sir Robert Peel szentesítette és jóváhagyta. De nem terjesztették sem tudomásulvétel, sem megfontolás céljára a Peel-kabinet elé, amelynek Lord Derby abban az időben tagja volt. Nem maradt a külügyminisztérium rendes iratai között, hanem minden miniszter maga adta át utódának titkos megőrzésre, s a külügyminisztériumban nem volt róla semmiféle másolat. Amikor Lord Derby elfoglalta hivatalát, mit sem tudott a dokumentumról, jóllehet ő maga 1844-ben tagja volt a Peel-kormánynak. Amikor Aberdeen gróf megvált tisztségétől, egy kazettában átadta a dokumentumot Lord Palmerstonnak, aki Pandora szelencéjét utódjának, Granville grófnak adta tovább, ez viszont, mint maga mondja, Brunnow báró orosz nagykövet kérésére Malmesbury grófjának adta át, amikor az utóbbi külügyminiszter lett. De közben úgy látszik módosítás vagy helyesebben hamisítás történt az okmány eredeti feliratán, mert Granville gróf azzal a megjegyzéssel küldte el Malmesbury grófjának, hogy *Brunnow báró* által készített memorandumról van szó, amely az orosz cár, Sir Robert Peel és Lord Aberdeen között lefolyt tárgyalások eredményét rögzíti. Wellington herceg nevét egyáltalán meg sem említette.

E hamis beállítás indítóoka feltehetően nem lehetett egyéb, csak az az iparkodás, hogy elködösítsék a memorandum jelentőségét azáltal, hogy a szentpétervári kancellária által kibocsátott hivatalos dokumentum helyett a követ puszta feljegyzésének minősítik.

Ennek a dokumentumnak Oroszország olyan nagy jelentőséget tulajdonított, hogy amikor Lord Malmesbury elfoglalta hivatalát, már 48 óra múltán felkereste őt Brunnow báró, és megkérdezte, hogy elolvasta-e már; de Malmesbury akkor még nem olvasta, mert csak néhány nappal később adták át neki. Brunnow báró hangsúlyozta előtte az okirat elolvasásának szükséges voltát, mondván, hogy ez a *kulcs minden Oroszországgal való tárgyaláshoz.* Ezután azonban nem említette többé a dokumentumot a derbyistáknak, a tory[45]-kormányt nyilván túl gyöngének vagy túl átmeneti jellegűnek ítélve ahhoz, hogy az orosz politikát keresztülvigye. 1852 decemberében a Derby-kormány lemondott, s nem sokkal azután, hogy a koalíció megalakulásának híre eljutott Szentpétervárra, január 11-én, a cár megint elővette ezt a kérdést, ami elegendő bizonyíték arra a feltevésére, hogy az összes tehetségek kabinetje[9] hajlandó lesz e memorandum alapján cselekedni.

Itt tehát a legkompromittálóbb leleplezésekkel van dolgunk, amelyeket a Lordok Házában a legmegdönthetetlenebb tanúk tettek, lévén mindegyik Nagy-Britannia miniszterelnöke vagy külügyminisztere. Egy angol külügyminiszter „esetleges szerződést" – ezt a kifejezést használja a memorandum – kötött titokban Oroszországgal, nemcsak a parlament jóváhagyása nélkül, hanem a saját minisztertársai háta mögött is, akik közül csupán kettőt avatott be a titokba. Az okmányt tíz évig eltitkolják a külügyminisztérium előtt, és mindegyik soros külügyminiszter titkos őrizetben tartja. Valahányszor egy kormány letűnik a színről, az orosz nagykövet megjelenik a Downing Streeten[24] és tudomására hozza az új jövevénynek, hogy alaposan át kell néznie a szerződést, a titkos szerződést, amelyet nem a nemzet törvényes képviselete, hanem valamelyik miniszter kötött a cárral, és hogy a szentpétervári kancellárián megfogalmazott orosz memorandumban előírtak szerint kell cselekednie.

Ha ez nem nyílt alkotmánysértés, ha nem összeesküvés és felségárulás, ha nem összejátszás Oroszországgal, akkor nem tudjuk, mit kell ezeken a kifejezéseken értenünk.

Ezekből a leleplezésekből egyszersmind megtudjuk, miért maradhattak a vétkesek teljes biztonságban az állam kormányrúdja mellett, még akkor is, amikor nyilvánvaló a háború Oroszország ellen, amellyel pedig, mint bebizonyosodott, folytonosan konspiráltak. Megtudjuk azt is, miért puszta ámítás a parlamenti ellenzék, amely csak azt a célt szolgálja, hogy zaklassa a kor-

mányt, nem pedig, hogy megváltoztassa politikáját. Az összes külügyminiszterek, és következésképpen az 1844 óta egymást követő összes kormányok is bűnrészesek; mindegyik azzá lett attól a pillanattól fogva, hogy nem emelt vádat az elődje ellen, és hallgatagon átvette a titokzatos kazettát. Már a titkosság elismerése is vétkessé teszi mindnyájukat. Mindegyik részesévé lett az összeesküvésnek, amikor azt eltitkolta a parlament előtt. A törvény az ellopott javak rejtegetőjét éppúgy bűnösnek tekinti, mint a tolvajt magát. Akármilyen bírósági eljárás tehát romlásba döntené nemcsak a koalíciót, hanem a koalíciós miniszterek vetélytársait is, és nemcsak ezeket a minisztereket, hanem azokat a parlamenti pártokat is, amelyeket képviselnek, és nemcsak ezeket a pártokat, hanem Anglia uralkodó osztályait is.

Meg akarom jegyezni en passant*, hogy a Lordok Házában az egyetlen említésre méltó beszédet Derby gróf tartotta; a memorandumról és a titkos levelezésről mondott kritikája azonban – és az alsóház vitájáról ugyanezt mondhatom – semmi olyat nem tartalmaz, amit én már előzőleg el nem mondtam e végzetes memorandumról és e szokatlan levelezésről szóló részletes tudósításaimban.**

„Hadat üzenni a Korona előjoga – tényleges előjog; és ha őfelsége a királynő összehívja parlamentjét, és közli vele, hogy szükségesnek látta a hadüzenetet, ez nem megfelelő alkalom arra, hogy az alsóház a háború okos vagy oktalan voltáról vitatkozzék. Ilyen körülmények között az a kötelessége, hogy a trón köré tömörüljön és egy későbbi, az alkotmánynak megfelelő alkalommal vitassa meg azt a politikát, amely feltehetően a háborúra vezetett." Így beszélt Disraeli úr az alsóház ülésén, és így beszéltek az alsóház összes tagjai, és a „Times"[15] mégis tizenkét hasábot töltött meg e politikához fűzött magyarázatokkal. Mi ennek az oka? Éppen az, hogy nem volt itt a megfelelő „alkalom", s fecsegésük eredménytelen marad. De kivételt kell tennünk Layard úrral, aki kereken kijelentette: „Ha a Ház mindazok után, amit ő most elmond, úgy érezné, hogy a miniszterek magatartása parlamenti vizsgálatot kíván, ő nem riadna vissza az ebből reá háruló kötelességtől, és kész lenne felkérni a minisztereket egy közeli napnak a kijelölésére, amelyen az ügyet meg lehetne tárgyalni." Ezek után megértjük, miért kezd kételkedni a „Times" Layard úr asszíriai felfedezéseinek helyességében.[133]

Lord J. Russell, aki az üzenetet az alsóházban előterjesztette, csak abban különbözött Lord Clarendontól, hogy kiemelte az integritás, szabadság,

* – mellesleg – *Szerk.*

** *V. ö. 132–143., 144–159. old.* – *Szerk.*

függetlenség, civilizáció szavakat, ami biztosította számára közönségesebb hallgatóságának tetszésnyilvánítását.

Layard úr, aki felszólalt, hogy válaszoljon neki, két súlyos baklövést követett el, ami elrontotta egyébként figyelemre méltó beszédét. Először is megpróbálta kimutatni, hogy a koalíciós kormányban szemben álló elemek vannak, az orosz és az angol elem, az Aberdeen-frakció és a Palmerston-frakció, holott ez a két frakció csupán hangnemében és Oroszország kiszolgálásának módjában különbözik egymástól. Az egyik, mert nem érti meg Oroszországot, azért híve, a másik, jóllehet megérti, mégis híve. Az első ennélfogva nyílt párthíve, a második titkos ügynöke. Az első ingyen szolgálja, a másodikat megfizetik. Az első kevésbé veszélyes, mert nyílt ellentétben áll az angol nép érzelmeivel; a második végzetes, mert az Oroszország elleni nemzeti ellenszenv megtestesülésének adja ki magát. Layard úrról fel kell tételeznünk, hogy nem ismeri azt a férfiút, akit Aberdeennel szembeállít. Disraeli úr számára, aki ugyanezt az ellentétet hozta fel, nincs ilyen mentség. Senki sem ismeri jobban Lord Palmerstont, mint az ellenzéknek az a vezére, aki már 1844-ben kijelentette, hogy egyetlen miniszter külpolitikája sem volt oly végzetes az angol érdekekre nézve, mint a nemes lordé. A Layard úr által elkövetett második baklövés az az állítása volt, hogy a „Times" az Aberdeen-párt közvetlen szócsöve, minthogy vezércikkei a titkos és bizalmas levelezést már két-három nappal beérkezése után szellőztették. E cikkeknek az volt a célja, hogy megnyerjék az ország beleegyezését a Szentpétervárott tervezett gyalázatos megegyezéshez; különösen a múlt év februárjában és márciusában megjelent cikkekre áll ez. Layard jobban tette volna, ha Lord Palmerstonnal együtt arra következtet, hogy ezt az anyagot a londoni orosz követség szolgáltatta, amikor is mind a „Times"-t, mind pedig a külügyminisztériumot megvádolhatta volna azzal, hogy a szentpétervári kormány szócsöve.

Mivel az a véleményem, hogy a „Times" valójában nagyobb tekintély, mint a koalíció, nem a nézeteit, hanem az adatokat illetően, amelyek e titkos levelezés áruló jellegét feltárják, teljes egészében idézem Layard úrnak eme lap ellen tett nyilatkozatát:

„Az első ilyen titkos jelentés 1853 január 23-án érkezett Angliába, s már 26-án megjelent a »Times«-ban az első azok közül a cikkek közül, amelyekre céloztam. A következő jelentés 1853 február 6-án jött meg, és már négy nappal később, 11-én megjelent a »Times«-ban egy rendkívüli cikk, amelyből most idézni fogok. A cikknek egy része így hangzik:

»Nem hisszük, hogy Oroszország politikájának célja egy katasztrófa meggyorsítása a Keleten, és ennek az országnak a jó szolgálatait ismételten

igénybe fogjuk venni, hogy csökkentsük egy olyan helyzet veszélyeit, amely már-már válságosnak tekinthető. De nem szabad megfeledkezni arról, hogy ha a törökök brutális és roskatag uralmát Európában meghosszabbítani próbálják, e kísérlet ára termékeny tartományok és nagyszámú keresztény népesség kiszolgáltatása egy rosszul kormányzó barbár uralomnak, s örülni fogunk, ha a civilizáció és a kereszténység képes lesz az ottomán hódítás okozta sérelmeket orvosolni.«

A »Times« 1853 február 23-án Törökország kimerült állapotára vonatkozó különféle megjegyzések után megint kijelentette:

»A porta a legnagyobb mérvű politikai gyámoltalanságot, kormányférfiainak tökéletes tehetségtelenségét és megvesztegethetőségét, a muzulmán lakosság csökkenését és kimerült állampénztárát szinte nevetséges ellentétben egyesíti a Dél-Európa egyik legtermékenyebb területe, legjobb kikötői és legbátrabb és legtehetségesebb népe fölötti uralommal . . . Nehéz megérteni, hogy ilyen kétségkívül súlyosan rossz állapotot politikusok ilyen sokáig mint viszonylagos jót védelmezhettek; és bár ismerjük a nehézségeket, amelyekkel ilyen óriási birodalom területén minden változás jár, hajlandók vagyunk inkább elégedetten, mint nyugtalanul nézni annak az időnek a közeledését,« – honnan tudta a »Times«, hogy ez az idő közeledik? – »amikor lehetetlen lesz olyan kormányzatnak az uralmát, aminő a portáé, fenntartani olyan ország fölött, amilyen a hatalmának jelenleg alá van vetve. Ez az idő talán nincs olyan messze, mint általában vélik; és bölcs államférfiak dolga, hogy előre intézkedéseket tegyenek ilyen kifejlés esetére, amelyet nem tolhatnak ki a végtelenségig. Nem hisszük és nem akarjuk ezzel azt állítani, hogy Ausztriának és Oroszországnak az ottomán birodalom területi igényeit sértő kombinációi jelenleg léteznek, vagy hogy ilyen terveket dolgoznak ki a többi európai hatalom tudta nélkül. Alapos okunk van feltételezni,« – ha ezt a »Times« mondja, tudjuk, hogy ez mit jelent – »hogy Mensikov herceget azzal a kifejezett céllal küldték rendkívüli követként Szentpétervárról Konstantinápolyba, hogy Miklós cár nevében kijelentse, miszerint az utóbbi mint a görögkeleti egyház feje sem nem nyilváníthatja beleegyezését azokba a feltételekbe, amelyeket a francia követ által újabban kapott fermán[13] a Szentföldön levő kegyhelyeket illetőleg tartalmaz, sem pedig a keleti egyháznak nem engedheti meg, hogy ezeket a feltételeket elfogadja.«

Nos, a Mensikov herceg küldetéséről szóló első hír Sir H. Seymournak február 14-én és 21-én befutott jelentéseiben volt benne. Fontos megjegyeznünk, hogy 1853 március 6-án érkezett meg az az irat, amely Oroszország uralkodójának Törökország felosztására vonatkozó egész tervét

tartalmazta. A választ rá, mint felszólalásom elején már mondottam, csak március 23-án küldték el, és március 13-áig nem is volt minisztertanács, jóllehet a kormány egyes tagjai már hét nappal előbb megkapták a cár javaslatát. Kollégáik elé csak március 13-án terjesztették, de előzőleg közölték a »Times«-szal, mert március 7-én, az irat érkezését követő reggelen, amikor azt a kormány két-három tagján kívül még senki sem ismerhette és a külügyminisztérium egyetlen hivatalnoka sem láthatta, részletes cikk jelent meg a »Times«-ban (Halljuk, halljuk!), s ebben többek között ez állt:

»A török birodalom állapota és az európai hatalmak viszonya a Kelethez olyan problémák, amelyekre vonatkozólag üdvös lenne, ha gondolkozó politikusok és a független sajtó véleményt alkotnának és nyilvánítanának, jóllehet azoknak a terveknek a megvalósulása, amelyekre e vélemények vonatkoznának, még időszerűtlen és távoli. Államférfiak, akik kénytelenek a napi ügyeket intézni és minden esetben az úgynevezett állami szükségszerűség követelményeit felismerni, szűkebb határok közé vannak szorítva, és valószínűleg nem lennének képesek egy új vagy eredeti elgondolásnak érvényt szerezni, ha a nyilvánosság előzőleg nem foglalkozott volna vele és nem tette volna megfontolások tárgyává.«

Felkérem a nemes lordot, figyeljen jól a »Times« következő szavaira, mert ezek az általam tett ellenvetésre vonatkoznak.

»Korántsem vagyunk tehát meglepve, hogy Lord John Russell a Törökországban és különösen Törökország európai határain újabban előállott viszályokra célozva nem értett egyet azokkal a nézetekkel, amelyeket újabban e tárgyról nyilvánítottak, és a maga posztján a parlamentben, amikor a hivatalos felelősség súlyának tudatában beszélt, megismételte a régi mesét az ottomán birodalom integritásáról és függetlenségéről. Minket azonban nem befolyásolnak ilyen megfontolások.«

Honnan tudta a cikkíró, hogy a nemes lord nem ért egyet bizonyos nézetekkel? (Halljuk!) A cikk így folytatja:

»Nem értünk tehát egyet Lord J. Russell ama véleményével, hogy jelenleg nem is érhetné nagyobb szerencsétlenség Európát, mintha azt kellene fontolóra venni, mit is tegyen a szóbanforgó birodalom szétdarabolása esetében.«

A tisztelt Ház figyelje meg a »Times« következő szavait, mert ezek csaknem azonosak az orosz cár szavaival:

»Azt hisszük, sokkal nagyobb szerencsétlenség lenne, ha a feldarabolás megkezdődnék, mielőtt még valamilyen idevágó megfontolásra kerül sor.« (Halljuk! Halljuk!) E szavakat használta a cár is. S a cikkíró így folytatja:

»És itt legyen szabad kifejezni csodálkozásunkat afölött, hogy egy államférfi egy pillanatra is összetéveszthet azt a politikát, amelyet a török birodalom felosztása esetén helyes lenne követni, azzal, amely Lengyelország felosztásához vezetett. Kétségkívül még fennáll az az érv, hogy állami szükségesség a török birodalom integritásának és függetlenségének a támogatása; de ez az érv egymagában áll a bajok egész tömegével szemben, s valójában nem jelent mást, mint a félelmet egy nagy horderejű és bizonytalan kérdés bolygatásától. De e tárgyban olyan furcsa előítéletek rögződtek meg, amelyeket főként az utóbbi esztendőkben szítottak, hogy mihelyt valaki megkísérli a kérdést a maga jelentőségéhez mérten vitatni, bizonyos körökben ezt politikailag erkölcstelen tettnek és a nemzeteket egymással összekötő törvények megsértésének tekintik.«

A következő cikk március 10-én jelent meg. A Ház talán úgy vélhetné, hogy felszólalásomban eddig nem bizonyítottam be, miszerint a »Times« cikkírója ugyanazokat a szavakat használta, amelyek a szóbanforgó iratokban szerepeltek; de az a cikk, amelyet most idézni akarok, erre nézve minden kételyt el fog oszlatni. Március 10-én megjelent a »Times«-ban egy cikk, amely a következő szavakkal kezdődik:

»Mensikov herceg határozottabb diplomáciai megbízatással érkezik, és okunk van azt hinni, hogy utasításai békülékenyebb jellegűek, mint Leiningen gróféi.«

Hasonló kifejezések találhatók Sir H. Seymour február 21-i jelentésében:

»Őexcellenciája (Nesselrode gróf) biztosítani kívánt engem arról, hogy azok az utasítások, amelyekkel Mensikov herceget ellátták, békülékeny jellegűek.«

A »Times« cikke így folytatódik:

»Bátran ki kell mondanunk, hogy a mai államférfiak némileg szűkölködnek erőforrásokban, ha olyan kérdéssel kell foglalkozniok, amely nagy tartományok civilizációját, sőt az egykor Európa minden részében fennállott keresztény szupremácia helyreállítását, és embermilliók haladását és jólétét érinti; az egyetlen kivezető út, amelyben egyetértésre tudnak jutni, az, hogy egy török fejet turbánnal feldíszítenek, és úgy bánnak vele, mintha még mindig erő és hatalom jelképe volna.«

Március 19-én minisztertanácsot tartottak; ezen megvitatták a március 6-án érkezett jelentést, és március 23-án elküldték a választ, amely az alábbi passzust tartalmazta:

»Ámbár a királynő őfelsége kormánya kötelezve érzi magát arra, hogy ragaszkodjék a Lord John Russell február 9-i közlésében lefektetett elvek-

hez és politikához, mégis készséggel tesz eleget a cár azon kívánságának, hogy e tárgyról további és őszinte tárgyalásokat folytassanak.«

Ugyanazon a napon megjelent a »Times«-ban egy cikk, amelyben a Lord Clarendon közleményében használt kifejezések közül egynéhány megtalálható. A cikk így kezdődött:

»Az ottomán birodalom jelenlegi helyzetéről és jövőbeli kilátásairól kifejtett véleményünk nem egyezik meg azokkal a nézetekkel, amelyeket Lord J. Russell képviselt és az alsóházban elmondott. A mi véleményünk lényegesen eltér attól a politikától, amelyet ez az ország régebbi időkben és különböző alkalmakkor folytatott; és teljességgel különbözik attól a rendszertől, amelyet a londoni sajtónak egy számszerűleg nagy hányada sem nagyon ragyogóan, sem nagyon eredményesen védeni igyekszik.«

Tisztelet a brit sajtónak, hogy – jóllehet nélkülözte azt a ragyogó éles tollat, amely megrendített egy gyarmatügyi minisztert, és csaknem megbuktatott egy kormányt – mégsem támogatta a »Times« nézeteit. Cikkének vége felé a »Times« még hozzátette:

»Ő« (a cár) »azt mondta, hogy törekvéseinek egyik célja jó viszonyt fenntartani ezzel az országgal, és megérdemelni bizalmát. Ez alkalommal követett eljárása meg fogja mutatni, őszintén gondolta-e ezt az állítását, s nem bizonyíthatja jobban mérsékletét és jóakaratát Törökország és egész Európa iránt, mint azzal a készségével, hogy e kérdésekben, mint eddig, továbbra is együttműködik a brit kormánnyal.«

Ugyanazon a napon, amelyen a »Times« bejelentette abbeli törekvéseinek kudarcát, hogy a brit közvéleményt Törökország felosztásához megnyerje, elküldték Szentpétervárra a 16 nap óta halogatott választ. (Halljuk, halljuk!) Nem kell tehát a Házat a »Times«-ből vett további idézetekkel fárasztani."

Bright úr Cobden úr álláspontját támogatta, s így Lord Palmerstonnak újra alkalmat adott arra, hogy Oroszország szidalmazásával és a háborús politika színlelt erélyes védelmezésével a maga népszerűségét fokozza. Palmerston egyebek között ezt mondta:

„Nos, úgy vélem, hogy azok, akik hosszabb idő óta figyelemmel kísérik Európa ügyeinek alakulását, tudják, miszerint Oroszország nézetei Törökországot illetőleg nem tegnapi és nem is újabb keletűek." (Halljuk!) „Oroszország tudvalevőleg már régóta állandóan és fáradhatatlanul azt a politikát folytatja, hogy birtokába kerítse Törökországnak legalább az európai részét és később majd az ázsiai Törökországot. Ettől a politikától nem tért el, ezt következetes állhatatossággal folytatta. Sohasem tévesz-

tette szem elől. Ha alkalom nyílott rá, egy-egy lépést tett előre, ha pedig akadályok mutatkoztak, visszakozott, de csak azért, hogy a legközelebb kínálkozó alkalmat megint felhasználja." (Halljuk! Halljuk!) „Halogatással sohasem lehetett Oroszországot mérsékletre vagy terveinek feladására késztetni. Politikája abban állott, hogy célját mindig szem előtt tartotta — nem sietett, nem veszítette el törekvése tárgyát azzal, hogy idő előtt nyúlt volna utána, hanem figyelemmel kísérte Európa többi kormányainak irányvonalát, és kihasznált minden netalán kínálkozó alkalmat, amely által akárcsak parányi lépéssel is előbbre juthatott törekvésének végső célja felé."

Ha mármost Lord Palmerstonnak ezt a nyilatkozatát összehasonlítjuk azokkal, amelyeket 1829-ben, 1830-ban, 1831-ben, 1833-ban, 1836-ban, 1840-ben, 1841-ben, 1842-ben, 1843-ban, 1846-ban, 1848-ban és 1849-ben tett, azt találjuk, hogy a föntiekkel nem annyira Bright úr felszólalására, mint inkább saját régebbi politikájára adott választ.[134] De míg ez a csavaros eszű és rosszakaratú politikus ilyen Oroszország-ellenes kirohanásokkal a *nyilvánosság rokonszenvét igyekszik elnyerni, másfelől biztosítja magának* a cár kegyét is az alábbi megjegyzéssel:

„Mármost vajon kifogásolom-e, hogy az orosz kormány ilyen politikát folytat? A terjeszkedő politika, ha törvényes eszközökkel folytatják, olyan politika, amelyet elítélhetünk, mert önmagunkra nézve veszélyes, amelyet ellenezhetünk, mert más államok függetlenségét és szabadságjogait rombolja, de amelyet nem lehet az illető kormánynak a szemére vetni, feltéve, hogy nyílt, leplezetlen és bevallott eszközökkel folytatja, titkolódzás nélkül, ürügyek és ámítás nélkül. Sajnálattal kell azonban kijelentenem, hogy az az út, amelyet az orosz kormány az utóbbi idők eseményei során követett, nem az a nyílt és egyenes út volt, amely politikájának nyílt bevallásával és merész kinyilvánításával igazolhatná törekvéseit."

Ámde az egyetlen kifogás, amelyet az orosz kormánnyal szemben emelni kell, éppen, miként Disraeli úr kifejezte, a *végzetes nyíltsága.* Amikor tehát Palmerston csak azt helyteleníti, amit Oroszország nem követett el, teljességgel igazolja azt, amit valóban elkövetett.

Disraeli úr kritikája a titkos dokumentumokról, mint rendszerint, ügyes volt, de elvesztette hatását ama kijelentése folytán, hogy most nincs helye bírálatnak, és hogy a Házhoz szólva egyetlen célja a királynői üzenet támogatása. Kínos dolog azt látni, hogy ilyen kiválóan tehetséges ember alantas hivatali és pártpolitikából egy Palmerstonnak hízeleg nemcsak a parlamentben, hanem tekintélyes szócsövében, a „Press"-ben is.

A Ház tegnapi ülésén Sir J. Graham közölte, hogy értesítést kapott, mely szerint a hajóhad kifutott a Fekete-tengerre és Várna szomszédságában tartózkodik.

A Lordok Házában Lord Aberdeen bejelentette, hogy kedden, 11-én indítványozni fogja a Ház elnapolását 27-éig, csütörtökig bezárólag.

The War Debate in Parliament

A megírás ideje: 1854 április 4.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 április 17. (4055.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

Karl Marx

[Oroszország és a német hatalmak – A gabonaárak]

London, 1854 április 7., péntek.

Lord Clarendon tegnap este a Lordok Házában kijelentette, „oka van azt hinni", hogy nem igaz az a hír, amely szerint 4000 orosz, akik szállítóhajókon érkeztek Odesszából, Dobrudzsában partra szálltak. Nincs róla tudomása, hogy az orosz hajóhad elhagyta Szevasztopolt, amelyet angol és francia gőzösök időnként megfigyelés alatt tartottak. Ami a flották itt felhozott tétlenségét illeti, meg kell mondania, hogy Szevasztopol és Odessza blokádját csakis az egész egyesített hajóhad valósíthatta volna meg, s ez a kedvezőtlen évszak idején veszélyes vállalkozás lett volna. Ezért úgy véli, helyes politika volt a flottákat Beikoszban visszatartani. A „Times"[15] bécsi tudósítója egyetért Lord Clarendon e nézetével, sőt ezenfelül előadja Clarendon politikájának igazi indítékait is. A konstantinápolyi forrongásoktól való aggódás sohasem volt indokoltabb, mint amióta a „keresztény emancipációra" vonatkozó tárgyalások ismertekké váltak, s nagy „politikai oktalanság" lett volna a flottákat elvinni a Boszporuszból, mielőtt nem érkezett oda elégséges szárazföldi haderő, elégséges tudniillik a törökök fékentartására.

Az alsóházban Lord John Russell azt mondta, hogy a görög felkelésekért a felelősség az athéni udvart terheli, amely ezeket előbb titokban, majd pedig nyíltan támogatta.

E hét vitái semmi érdekeset sem nyújtanak, kivétel csak az a vita, amely Moore úr indítványáról folyt. Moore indítványozta, küldjenek ki különbizottságot, hogy vizsgálja meg H. Stonor bírói kinevezésének ügyét. Stonorról, akit Victoria gyarmatra neveztek ki bírónak, egy parlamenti bizottság megállapította, hogy a sligói választókerületben 1853-ban a választásoknál megvesztegetést követett el. A különbizottság kiküldését megszavazták. De a Stonor úr elleni vádemelés csupán ürügy ahhoz, hogy a kettészakadt ír brigád[8] két frakciója között új alapon felújítsák a harcot. Hogy Gladstone úrnak és peelista[135] híveinek álszent klikkje milyen tevékeny és sötét szere-

pet játszik ezekben az ír botrányokban, azt megítélhetjük a „Morning Post"[91] alábbi megjegyzéséből:

„A felmutatott levelekben, az elterjedt szóbeszédben és az utóbbi hetek alatt a parlamenti bizottságok elé terjesztett bizonyítékokban sok minden hozzájárul ama gyanú megerősítéséhez, hogy a koalíció peelista szekciója az ír választások nagy részének befolyásolására egy idő óta rendszeresen ügynököket alkalmazott, akiket erre a célra bőségesen ellátott pénzzel. Különösen Newcastle hercege van kompromittálva . . . Bizonyosnak látszik, hogy – nyilván az ő utasítására – tanácskozás folyt azokról az egyénekről, akikre a választási ügyek intézését elsősorban akarták bízni."

A „Daily News"[18] mai száma közli a Franciaország, Anglia és Törökország között létrejött szerződést, ez azonban csupán katonai műveletekre vonatkozó megállapodásokat tartalmaz. A nyugati hatalmak eléggé óvatosak ahhoz, hogy „a szultánnak adott segítség" valóságos feltételeit ne öntsék szerződés formájába. Ezeket a feltételeket Lord Stratford de Redcliffe és készen tartott fenyegetései in loco* szabják meg és aztán a török kormány önkéntes lépésének tüntetik fel.

A mecklenburgi herceg berlini békemissziójának nem volt más célja, mint hogy a porosz királynak újabb ürügyet szolgáltasson a nyugati szövetségtől való távolmaradásra. Berlinből úgy értesülök, hogy Oroszország a svéd semlegességi nyilatkozatot csak akkor hajlandó elfogadni, ha a király kötelezi magát arra, hogy a svéd kikötők parancsnokainak újból a régi szabályokat írja elő, amelyek értelmében négy idegen hadihajónál többnek nem engedik meg, hogy egy kikötő ágyúinak lőtávolán belül horgonyt vessen. Minthogy ez a rendelkezés lényegesen eltér azoktól a semlegességi kikötésektől, amelyekben Svédország és Dánia megegyeztek, új tárgyalások várhatók a skandináv országok és a nyugati hatalmak között. Stockholmban általában azt hiszik, hogy az oroszok megszüntetik Åland megszállását, lebontják e sziget erődítményeit, s elszállítják az ágyúkat és egyéb hadianyagokat. Egy ma érkezett távirat jelzi, hogy ezt a lépést már meg is tették.

Az osztrák corps d'observation** Magyarország délkeleti részein most teljes hadi készültségben áll, s elfoglalta a számára kijelölt különböző állásokat. Ez a csapatösszevonás tíz-tizenkét napot kívánt meg. A német újságok általános véleménye szerint e hadseregnek az lenne a feladata, hogy – abban az esetben, ha Ausztria csatlakozik Oroszországhoz – a török hadsereget oldalba támadja, s hogy ez nem is ütköznék nehézségekbe. De az osztrákok

* – a helyszínen – *Szerk.*

** – felderítő hadtest – *Szerk.*

Törökországba csakis vagy Mehádiánál nyomulhatnak be, amikor pedig szembetalálnák magukat a török hadsereggel, vagy pedig Belgrádnál, amikor a törökök kiterjesztett balszárnyával lennének egy vonalban. Ennélfogva sokkal valószínűbb, hogy, ha az osztrákok ellenséges szándékokkal hatolnának Törökországba, Belgrádból Krusevácon és Nissán keresztül Szófia felé nyomulnának; ebben az esetben is rövidebb útjuk lenne a törököknek Szófia felé, ha Vidinből egyenes vonalban délnek mennének.

A második kamara porosz hitelügyi bizottságának jelentése tartalmazza a keleti kérdésben követett poroszországi politika ismertetését, és nyilvánosságra hoz több olyan diplomáciai okmányt, amelyek még nem jutottak el az angol sajtóba. Ezért itt közölni óhajtok néhány fontos részt ebből a jelentésből.

Január végén, azokkal a javaslatokkal egyidejűleg, amelyeket Orlov gróf az osztrák udvarnál terjesztett elő, a berlini orosz követ a porosz kormánynak javaslatot adott át. Ennek lényege az, hogy Poroszország, Ausztria és Oroszország kormányai közös jegyzőkönyvet írjanak alá. E jegyzőkönyv tervezetéhez írt bevezetés a közös megegyezés indító okául azt az óhajt jelöli meg, hogy tekintettel az európai békét fenyegető veszélyekre a három hatalom szövetségét szorosabbra fűzzék, s mind egymás között, mind pedig a nyugati hatalmakkal szemben rendezzék a kapcsolatokat a várható helyzetben. Ez a tervezet a következő három pontot tartalmazta:

1. A két német hatalom hivatalosan kötelezi magát, hogy abban az esetben, ha Franciaország és Anglia aktív részt vesz az orosz–török háborúban, ők megőrzik a legszigorúbb semlegességet, s elhatározott szándékuk, hogy a nyugati hatalmak újabb nyomása vagy fenyegetése esetén semlegességüket szükség esetén fegyverrel is megvédik.

2. A három hatalom bármilyen támadást, melyet Franciaország vagy Anglia intéz Ausztria, Poroszország vagy akármelyik más német állam területe ellen, saját területe megsértésének tekint, s aszerint, ahogy a körülmények megkívánják, közös katonai megegyezés alapján kölcsönösen védelmet nyújt egymásnak (ez a megegyezés jelenleg Hess tábornok és a porosz hadügyminiszter között Berlinben létrejött).

3. Oroszország uralkodója megismétli azt az ígéretét, hogy a háborút be fogja fejezni, *mihelyt ez méltóságával és birodalma jól felfogott érdekeivel összeegyeztethető lesz*. Figyelembe véve pedig, hogy az események későbbi alakulása valószínűleg változtatni fog a Törökországban jelenleg fennálló helyzeten, őfelsége kötelezi magát, hogy ha ebben a tekintetben megegyezésre jutna a tengeri hatalmakkal, nem határoz véglegesen *német szövetségeseivel* való előzetes megállapodás nélkül.

Ezt a tervezetet Nesselrode gróf jegyzéke kísérte. Ebben a kancellár emlékezteti Poroszországot és Ausztriát annak a hármas szövetségnek a fontosságára, amely oly sokáig Európa védőpajzsa volt. A küszöbönálló háború láttán császári ura kötelességének tartja, hogy komoly felhívással forduljon barátaihoz és szövetségeseihez. Közös érdekük szükségessé teszi, hogy meghatározzák azt az álláspontot, amelyet most e súlyos eshetőségek közepette el kell foglalniok. Hangsúlyozva a nyugati hatalmak egyoldalú eljárását, rámutatott arra, hogy azok nem voltak tekintettel a német hatalmak érdekeire. Oroszország másként cselekszik. Hajlandó egyedül vállalni a háború terheit, és nem kér sem áldozatot, sem segítséget barátaitól és szövetségeseitől. Mindkét hatalom és egész Németország jóléte összefogásuktól függ. Ilymódon sikerülni fog a válság terjedését megakadályozni és talán a tartamát is megrövidíteni. Az orosz jegyzék azután sorra veszi a német hatalmak előtt nyitva álló három alternatív állásfoglalást: közös akció Oroszországgal a tengeri hatalmak ellen; szövetség az utóbbiakkal Oroszország ellen; vagy végül, szigorú semlegesség. Ami az Oroszországgal való szövetséget illeti, a cár ezt nem kívánja, ami pedig az ellene irányuló akciót illeti, ez lehetetlenség, hacsak a német hatalmak nem engednek a nyugati hatalmak fenyegetéseinek. Ez egyébként szégyenletes szükségszerűség elismerése és siralmas jövő vállalása lenne. Oroszország, amely saját területén megtámadhatatlan, nem fél sem katonai invázióktól, sem pedig a forradalmi szellem még ártalmasabb invázióitól. Ha szövetségesei elpártolnak tőle, tud a saját erőire szorítkozni és úgy berendezkedni, hogy a jövőben e szövetségeseket nélkülözhesse. (Nesselrode ú: a jegyzékeit németül írja, gondoskodva arról, hogy más nyelvre lefordítani őket kétségbeejtően nehéz dolog legyen. Német nyelvgyakorlatai példájaként az utolsó mondatot eredetiben idézem: „Wenn seine Alliierten es verliessen, so würde es sich gesagt sein lassen, sich auf sich selbst zurückzuziehen, und sich so einrichten, ihrer in Zukunft entbehren zu können."*) De a cár teljesen megbízik barátai és szövetségesei ismert érzelmeiben és vitéz hadseregeiben, amelyek régóta összekapcsolódtak Oroszország hadseregeivel vérkeresztség (Bluttaufe) és az elvek tagadhatatlan azonossága folytán. Az orosz kormány szerint csak a harmadik alternatíva méltó a német udvarokhoz, ez felel meg érdekeiknek és alkalmas arra, hogy közvetítő szerepük folytatása révén megvalósítsák Oroszország különleges kívánságait. De szem előtt kell tartani, hogy ez a semlegesség nem lehet határozatlan, sem csupán ideiglenes vagy várakozó jellegű, mert

* – „Ha a szövetségesei elhagynák, felszólíttatva látná magát, hogy önmagára visszavonuljon, és úgy rendezkedjék be, hogy a jövőben nélkülözhesse őket." – *Szerk.*

az ilyen magatartást mindegyik hadviselő fél, különösen pedig Oroszország ellenségesnek tekintené. Ennek a semlegességnek éppenséggel azokon az elveken (a Szent Szövetség[70] elvein) kellene nyugodnia, amelyek sok megpróbáltatás közepette fenntartották a köznyugalmat és világbékét. A német hatalmak kötelessége, hogy politikájuk eme alapelveinek érvényt szerezzenek, ha szükséges, még fegyverrel is. Ha a két tengeri hatalom közül az egyik (Franciaország) támadást tervezne vagy kockáztatna meg Németország ellen, a másik (Anglia) azonnal megváltoztatná álláspontját. Ha ilyen eset bekövetkeznék, Oroszország mindenképpen kész felvonulni és a rendelkezésére álló összes haderőkkel segíteni a németeket.

Ezt a javaslatot Berlinben és néhány nappal később Bécsben is elvetették. Manteuffel akkor még a független államférfit játszotta, s egy Szentpétervárra küldött táviratban kijelentette, hogy Oroszország, amely pedig azt állítja, hogy nincs szüksége Poroszország segítségére, a hármas szövetség felújításának kívánságával, bár közvetett formában, mégis Poroszország segítségét kéri. „Ami a forradalmi szellemet illeti, amelytől Oroszországnak nem kell tartania", megjegyezni kívánja, „hogy azt Poroszország is idegen segítség nélkül győzte le". Ez a független miniszter, aki „megmentette" Poroszországot azáltal, hogy maga állt az ellenforradalom élére, nem tudja elfojtani bosszúságát, látva, hogy Poroszországot, amelynek nem volt Magyarországa, egy sorba helyezik Ausztriával.

Míg így Poroszország a maga biztonságával dicsekszik, addig a jelentésben említett többi okmány azt bizonyítja, hogy február utolsó napjaiban Ausztria tervezetet adott át Poroszországnak egy szerződésről, amelyet a négy hatalomnak kellene egymással megkötnie. Poroszország ezt március 5-i táviratával elutasította. De jellemző erre az országra, hogy egyidejűleg kijelentette, miszerint IV. Frigyes Vilmos kormánya még mindig a négy hatalom megegyezését tekinti a legjobb eszköznek a bonyodalom kielégítő megoldására. Ausztria következésképpen szintén kénytelen volt elejteni azt a szerződéstervet, amely mindkét német hatalom kétértelmű állásfoglalásának véget vetett volna.

Egy március 16-áról kelt porosz dokumentum a következő fontos passzust tartalmazza:

„A porosz kormány értesült azokról az intézkedésekről, amelyeket Ausztria a délkeleti határokon érdekei megóvása céljából tett. Igaz, hogy Poroszországnak, akárcsak a többi német államnak, meg kell védenie saját érdekeit; de ez nem zárja ki az Ausztriával való megegyezést. Ellenkezőleg, Poroszország kész az ilyen megegyezésre, amennyiben a német

érdekek megóvása ezt kívánja. Ennélfogva értesítést kér a következő pontokra vonatkozóan:

1. Vajon Ausztria készül-e arra, hogy saját határtartományai nyugalmának biztosítása végett megszállja a szomszédos török területeket?

2. Vajon e területeket zálogként birtokában akarja-e tartani a béke helyreállításáig?

3. Vajon aktívan részt akar-e venni a háborúban?"

Poroszország teljességgel e különböző kérdésekre adott választól függően fog határozni arról, mit kíván a német érdekek megóvása, s hogy tehetne-e valamit annak a nyomásnak az enyhítésére, amelyet a *nyugati hatalmak* (nem Oroszország!) Ausztriára kifejtenek.

Március 14-én a porosz kormány körjegyzéket küldött a német udvarokhoz, az osztrák kormány pedig ellenkező értelmű körjegyzéket juttatott el hozzájuk. A porosz jegyzék kijelenti, hogy a küszöbönálló háború tisztán helyi jellegű lesz. Ausztria, ellenkezőleg, azt állítja, hogy a harc könnyen olyan fordulatot vehet, amely saját kapcsolatait közelről érintené. Ameddig a körülmények megengedik, nem fog részt venni a háborúban; de a részvétel eshetőségét is mérlegelnie kell. Azok az érdekek, amelyek e kérdésben számba jönnek, azonosak a német államokéival. Ezért a császári kormány számít arra, hogy ilyen esetben Poroszország és a többi német állam egyesíteni fogja haderejét Ausztriáéval. A Német Szövetség[69] lenne ekkor hivatott annak megmutatására, hogy mostani defenzív állásán túl aktív szerepet is tud játszani e kérdésben. Ausztria további nyilatkozatot fog tenni, mihelyt a nyugati hatalmak és Oroszország tényleg hadat üzentek egymásnak. Ha van még valamilyen eszköz az Európát jelenleg fenyegető veszélyek növekedésének megakadályozására, az éppen Ausztriának és Poroszországnak német szövetségestársaik által támogatott közös fellépésében található.

Az utolsó, de nem a legjelentéktelenebb információ, amelyet a jelentés tartalmaz, Manteuffel úrnak a bizottság tagjai részéről feltett kérdésre adott mélabús válasza, hogy tudniillik Oroszország semmit sem közölt felosztási terveit illetőleg a porosz kormánnyal.

Végül megtudjuk ebből az okmányból, hogy a bécsi konferenciák[33] kóklerkedése még mindig nem ért véget. Ellenkezőleg, az okmány a porosz miniszterelnök kijelentésére hivatkozva megállapítja, hogy új jegyzőkönyv készül, amely a *négy hatalom tartós egyetértését* biztosítani fogja.

Az árak a gabonapiacon újra emelkednek. A legutóbbi franciaországi és angliai áresést az üzérekre nehezedő nyomás okozta; ezek a tőkehiány és a szűkös pénzpiac miatt kénytelenek voltak kényszereladásokat eszközölni,

miáltal túltelítették a piacot. Az áresés további oka az a tény volt, hogy a kereskedők, malomtulajdonosok és pékek abban a hitben, hogy óriási hajórakományok vannak útban az európai kikötők felé, engedték kifogyni készleteiket. Nekem ennélfogva továbbra is az a véleményem, hogy az árak még korántsem érték el csúcspontjukat. Kétségkívül igaz, hogy az előző esztendőkben sohasem folyt annyi hamis és csalárd spekuláció a gabonapiac valószínű és lehetséges készleteivel kapcsolatban, mint az idén; ezeket az illúziókat a szabadkereskedő lapok ámító szólamai nagymértékben táplálták.

A megírás ideje: 1854 április 7.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 április 21. (4059.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

[Friedrich Engels]

A hadseregek helyzete Törökországban

Amikor az első hírek beérkeztek Dobrudzsa orosz megszállásáról és jóval mielőtt az oroszoknak a dunai átkeléssel követett valódi szándékaira cselekvéseikből következtetni lehetett volna, kifejtettük azt a véleményünket, hogy e hadmozdulat vezéreszméje nem lehetett más, csak az, hogy defenzív helyzetüket megerősítsék. Hogy valóban így áll a dolog, azt minden azóta tett lépésük, és ellenfeleik lépései is bizonyítják. Az oroszok 40 000–50 000 embert küldtek Dobrudzsába, akik, amennyiben a tudósítások megbízhatók, a Cernavoda–Küsztendzse vonalat nem lépték át. Úgy látszik, hogy ugyanilyen, ha nem nagyobb létszámú sereget küldtek a Szilisztriával szemben fekvő Kalarasiba azzal a céllal, hogy fenyegesse, vagy kedvező körülmények esetén megtámadja ezt az erődöt. Bukaresttől nyugatra minden csapatukat visszavonták, egy hátvéd kivételével, amely mivel Kalafat előtt nem tudta magát tovább tartani, úgy látszik, kirándulást tett a Duna szemközti szerb partjára, nyilván azzal a szándékkal, hogy kimutassa, mennyire semmibe veszik az oroszok a szerb semlegességet, s kipróbálja, milyen hatást keltene néhány orosz egyenruha megjelenése a szerb parasztság körében – sőt talán azért, hogy alkalmat nyújtson Ausztriának e terület megszállására.

Nem kétséges, nagyon hamarosan hallani fogjuk, hogy az oroszok az egész Kis-Havasalföldet kiürítik, és akkor vajon hol lesz a hadállásuk? Vonaluk Tirgovistétól Oltenicán és Kalarasin át a Dunát átszelve Cernavodáig, és innen Küsztendzsénél a Fekete-tengerig húzódik. Ez valóban olyan hadállás, amelynél több területet áldoznak fel, mint amennyit nyernek. Így áll a helyzet, annak ellenére, hogy az orosz arcvonalnak ez a megrövidülése magában véve előny az oroszok számára. Ugyanekkor eltolódást jelent balszárnyuk felé, s ezáltal visszavonulási útjuk, amely előzőleg e front meghosszabbításának irányába vitt, most merőlegesen mögötte van. Két hónappal ezelőtt Omer pasa elvághatta volna visszavonulásukat egyszerűen azzal, hogy Szilisztria és Hirsova között átkel a Dunán; de most ezt nem lehet megtenni, kivéve talán úgy, hogy a Dnyeszter torkolata közelében csapatokat

tesznek partra. És ebben rejlik ennek a hadmozdulatnak a nagy előnye, s ezt az előnyt nem rontja le az a kockázat sem, hogy a Dobrudzsában levő haderőt olyan téglalap alakban állították fel, amelynek egyik oldalát az ellenség erős állása, a másikat pedig a tenger határolja, míg a másik kettőt a Duna két kanyara zárja be mindössze három híddal a közlekedés, az erősítés vagy a visszavonulás céljára.

De ezzel a végére is értünk az oroszok által nyert előnyöknek. Olyan hadállást foglaltak el, ahonnan visszavonulni tudnak, de előrenyomulni nem. Arcvonaluk előtt Oltenicától Cernavodáig a Dunán csak néhány ponton lehet átkelni, s ezeket a pontokat vagy erős ütegek védik egy uralkodó parti magaslatról, vagy pedig, mint Szilisztriánál, szabályszerű erőd védi. Tovább, Cernavodától a tengerig ott vannak a karasui tavak és mocsarak, a Traianus-fal (amelyet az átkelőhelyeken megint alkalmassá tettek a védekezésre), Küsztendzse vára, oldalukban pedig a szövetséges hajóhadak a Fekete-tengeren. A Duna mögött, miként a Traianus-fal mögött, viszonylag terméketlen terület húzódik, általában hegyes vidék, minden irányban mély szakadékokkal átszelve, amelyeket számos folyó vájt ki, és e folyók egyikén sincs híd. Ez a vidék hadsereg számára bizonyára nem áthatolhatatlan, de csak olyan haderő mehet rajta keresztül, amely biztos lehet afelől, hogy a másik oldalon jó állásokat, gyönge ellenfelet és bőséges élelmet és takarmányt talál. Itt azonban éppen a fordított eset áll fenn. Ha az oroszok a Traianus-faltól és Oltenica vagy Turtukaj felől Bazardzsik és Razgrad irányában nyomulnak előre, csapatokat kell maguk mögött hagyniok Szilisztria körülzárására és Ruszcsuk szemmeltartására. Így meggyöngülve hatolnának át a nehéz terepen Razgrad és Bazardzsik felé, és hova jutnának el? Nos, a Balkán-hegység első, előrenyúló **láncához**, amely keresztben metszi hadműveleti vonalukat, és amelyen különválasztott csapatokban különböző és egymástól eltérő utakon kell átjutniok. Feltéve, hogy ezt megkísérlik, részekre osztott seregüket az a veszély fenyegeti, hogy a csapatokat egyenként veri meg a Sumlából előretörő összpontosult haderő, amelynek visszavonulási útjait semmiképpen sem tudják elvágni. De még ha feltételezzük is, hogy mindezekkel a nehézségekkel megbirkóznak, és, mondjuk 100 000 főnyi hadsereggel Sumla vagy Várna közelében megjelennek – mi történnék akkor? Sumlának nemcsak olyan a fekvése, hogy 40 000 ember tarthatja 100 000-rel szemben, hanem olyan, hogy a kisebb haderőt a nagyobbnak itt nem is áll módjában sakkban tartani. Ugyanakkor fedezi Várnát, amelyet a másik szárnyon az egyesített hajóhadak fedeznek. S Várna és Sumla együttesen sokkal erősebb vonalat alkotnak, mint aminőt Verona és Legnano 1848-ban az Adige mellett Radetzky marsallnak adtak, amikor a piemontiak és a

felkelő olasz csapatok minden oldalról szorongatták. Ezenfelül Sumla és Várna kiegészítéséül ott van Ruszcsuk és Szilisztria, mind a kettő az ellenség oldalában és ezek, ha magukban véve gyöngéknek látszanak is, nem ostromolhatók meg sikeresen mindaddig, amíg a török főhaderő Sumlából bármily irányban kitörést hajthat végre. Mindkét erőd a Duna partján van, Szilisztria szemben a jelenlegi orosz állás jobb centrumával, Ruszcsuk pedig a jobbszárnyán. A folyó jobb partján kell őket körülzárni; ez azt jelenti, hogy az ostromló seregnek közvetlenül az erődök és Sumla között kell elhelyezkednie, ahol pedig Omer pasa minden valószínűség szerint csapatai fő erejét vonja össze. Ennélfogva annak a hadseregnek, amely Ruszcsukot és Szilisztriát blokád alá fogja, elég erősnek kell lennie ahhoz, hogy ne csak az erődök helyőrsége, hanem a Sumlában összevont török haderő legalább kétharmad része ellen is helyt tudjon állni. Másrészt, ha az orosz haderő a Bazardzsikon át vezető úton nyomul előre, akkor is elég erősnek kell lennie ahhoz, hogy a sumlai hadsereg kétharmad részével szemben nyílt csatában felvehesse a harcot. Ezenkívül csapatokat kell kikülönítenie, hogy Várnát, legalábbis az északi oldalon és ha lehetséges a déli oldalon is, lezárják; mert ha Várnát nem veszik blokád alá, nem tudják elfoglalni, és ha nem foglalják el, az oroszok nem kelhetnek át a Balkánon. Ha mindeme követelmények mellett tekintetbe vesszük azokat a különítményeket, amelyekre a Ruszcsuktól Várnáig vivő hosszú úton a különböző hadtestek közötti összeköttetés fenntartására és az utánpótlás biztosítására van szükség, nem kétséges, hogy a Sumla és Várna, a keleti Balkán védelmének két döntő pontja ellen indítandó sikeres támadáshoz az oroszoknak több mint kétszer akkora haderőre van szükségük, mint amekkorát a törökök Sumlában összevonhatnak.

E tényekből láthatjuk, hogy a törökök nagyon okosan jártak el. Dobrudzsa feladása a jó hadvezéri képesség első tényleges és tagadhatatlan bizonysága Omer pasa részéről. Ezt a területet és erődjeit nem érdemes védeni. A török hadvezér nem akart veréségeket kockáztatni, emberanyagban és hadianyagban veszteségeket elszenvedni, hanem nyomban elrendelte csapatainak, adják fel összes állásaikat, mihelyt ez az egész haderő biztonságos visszavonulásának veszélyeztetése nélkül megtörténhetik, s húzódjanak vissza a Traianus-falig. Így az oroszok könnyű, látszólagos győzelmet arattak, míg a törökök komoly károkat okoztak nekik és elérhették igazi védelmi állásukat, mielőtt az ellenség visszavághatott volna. A törököknek csak fontos pontokon vannak helyőrségeik és ott, ahol a derékhad vagy a Fekete-tengeren levő hajóhadak támogatást nyújthatnak. Így képesek lesznek szükség esetén legalább 80 000 vagy 90 000 embert összevonni Sumla és Várna között, s ezt a haderőt még meg lehet növelni, ha gyorsan visszahívnak néhányat azokból a

csapatokból, amelyeket egy politikai pánik, minden alapos ok nélkül, Kalafatba irányított. Hogy pedig az oroszok kétszer annyi vagy még több embert tudjanak átvinni a Dunán, az, legalábbis e hadjárat alatt, lehetetlenség. Ezt abban a feltevésben mondjuk, hogy valóban szándékukban áll erőteljes offenzívát indítani, és kihagyjuk a számításból angol–francia segítő csapatok érkezését, amelyek megjelenése a Balkánon való átkelést őrült kísérletté tenné. Ezen az alapon vizsgáltuk a kérdést, mert az is fontos, hogy a jelenlegi harcoló felek valódi helyzetét ismerjük. Annyi bizonyos, hogy ha az oroszoknak és a törököknek ezt a háborút egyedül kell megvívniok, még ha a törökök az offenzív akcióhoz szükséges fölényt diplomáciai késleltetések folytán el is veszítették, Konstantinápoly legalábbis erre az esztendőre orosz betöréstől eléggé biztonságban van.

Position of the Armies in Turkey

A megírás ideje: 1854 április 13.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 április 28. (4065.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

Karl Marx

[Resid pasa jegyzéke — Egy olasz újság a keleti kérdésről]

London, 1854 április 18., kedd.

Anglia és Franciaország kormányai állítólag végre kicserélték egy öt cikkelyből álló támadási és védelmi szerződés példányait. A szerződés tartalmából még semmi sem ismeretes.

Poroszország és Ausztria még nem kötötték meg a szerződést egymással; a vitás pont az Orosz-Lengyelországot érintő határok megszállása, amit a porosz udvar részben elutasít.

Április 6-án Athénban tedeumot[136] celebráltak a görög függetlenség évfordulójának megünneplésére. A nyugati hatalmak követei nem voltak jelen. Ugyanazon a napon az athéni „Figyelő" közölt tizenhat királyi rendeletet huszonegy tábornok, ezredes és más olyan tisztek lemondásának elfogadásáról, akik valamennyien a felkelőkhöz kívántak csatlakozni. Másnap érkezett Athénba a hír, hogy a felkelők Artánál szörnyű veréseget szenvedtek. Már maga a hely, ahol az ütközet lefolyt, mutatja, hogy a felkelés egy tapodtat sem haladt előre, s hogy eddig egyedüli áldozatai éppen görög parasztok voltak, akik a görög királyság határterületein laknak.

Olvasóink emlékezni fognak arra, hogy 1827-ben Oroszország, Anglia és Franciaország követei kérték a Fényes Portát, hívjon vissza minden törököt Görögországból, akár ottani lakosok, akár nem. A törökök megtagadták beleegyezésüket, de a navarinói csatában[22] kényszerítették őket erre. Most a Fényes Porta adott ki hasonló parancsot a görögökkel szemben; minthogy pedig a londoni újságok még nem közölték sem Resid pasának Metaxasz úrhoz, a görög követhez intézett levelét, sem Lord Stratford de Redcliffenek a brit konzulokhoz küldött körlevelét, ennélfogva mindkettőt a „Journal de Constantinople"[95] április 5-i száma alapján fordításban tudomásukra hozom:

„Resid pasa, külügyminiszter válasza Metaxasz úr jegyzékére

Konstantinápoly, 1270 redzseb* 3-án.
(1854 április 1.)

Tudomásul vettem a jegyzéket, amelyet Ön március 26-án intézett hozzám, közölve elhatározását, hogy elhagyja fővárosunkat. Mivel a Fényes Porta kormánya a görög kormánytól még nem kapott kellő elégtételt a jelenlegi eseményeket illető jogos reklamációira, és mivel a Fényes Porta ügyvivője kapott utasításai értelmében kénytelen volt elhagyni Athént, helyénvaló, hogy Ön, Uram, szintén elhagyja ezt a várost. Ennélfogva kérésének megfelelően itt küldöm útlevelét. Mivel a mai naptól kezdve a két ország között mind a diplomáciai, mind pedig a kereskedelmi kapcsolatok megszakadtak, arra az elhatározásra jutottunk, hogy a birodalmunk különböző tartományaiban létesített görög kancelláriáknak, valamint az összes görög konzuloknak haladéktalanul vissza kell térniök hazájukba. A kereskedőknek és más Törökországban lakó görög alattvalóknak hasonlóképpen távozniok kell Konstantinápolyból; de a görög kereskedelem érdekeinek védelme céljából tizenöt napi haladékot engedélyezünk nekik. Azoknál, akik a tartományokban laknak, ezt a haladékot csak attól a naptól kezdve számítják, amely napon megkapják a parancsot eltávozásukra. Kétségtelen bizonyítékok alapján megállapíttatott, hogy határtartományainkba nem hanyagság, hanem inkább a görög kormány elnéző magatartása miatt történt betörés. Bár a császári kormánynak vitathatatlanul joga van a nekünk okozott nagyon jelentékeny költségek zálogaként visszatartani és lefoglalni a kikötőinkben található összes hajókat, felséges uralkodóm úgy véli, jobban megfelel a mérsékletre való hajlandóságának, ha nem okoz veszteségeket görög alattvalóknak olyan kérdésben, amely csakis a görög kormányra tartozik. Ha ez a kormány ismét méltányosabb érzületet tanúsít és tekintetbe veszi a nemzetközi jogokat és a jus gentium** szabályait, akkor itt lesz az alkalom, hogy megvizsgáljuk e felkelés okozta költségek kérdését. Ennélfogva az összes görög hajóknak megengedjük a saját országukba való akadálytalan visszatérést a számukra megszabott határidőn belül. Az illetékes hatóságok utasítást kaptak, hogy könnyítsék meg az elutazást azoknak a görög alattvalóknak, akik szegények vagy szűkölködők, és a lehető legnagyobb kímélettel bánjanak a betegekkel és a gyámoltalanokkal." (Ausztria legkeresztényibb és legcivilizáltabb kormá-

* – a mohamedán holdév hetedik hónapja – *Szerk.*

** – népek-joga (a nemzetközi jog latin megnevezése) – *Szerk.*

nya más módon kezeli az ilyen dolgokat – tanúbizonysága ennek a tessiniek kiűzése.[137]) „Szükségesnek tartom még egyszer megismételni, hogy csakis a görög kormány kényszerítette ránk ezt az elhatározást, s hogy minden ebből eredő következményért a felelősség kizárólag Görögországot terheli.

Resid pasa"

E rendelkezés értelmében április 5-én 3000 görög szállt hajóra Konstantinápolyban, s úgy halljuk, hogy a szmirnai pasa már kiadta a rendeletet a városában lakó görögök számára.

Lord Stratford de Redcliffe körlevele a törökországi és görögországi brit konzulokhoz így hangzik:

„Konstantinápoly, 1854 április 1., szombat.

Uram! Tudomásomra jutott, hogy azok a görögök, akik Törökország határtartományaiba betörtek, a szultán görög alattvalóit lázadásra izgatják, s azt állítják, hogy Franciaország és Anglia kormányai készek őket támogatni a szultán hatalmának megdöntésében. Arról is van értesülésem, hogy hasonló fogásokat alkalmazva megpróbálják elhitetni a néppel, hogy a francia és az angol követek védelmet fognak nyújtani a Törökországban élő összes görög alattvalóknak, amint a porta – a Görögországgal való diplomáciai és kereskedelmi szakítás következtében – bejelenti abbeli szándékát, hogy a szultán államaiból kiutasítja őket. Mivel az ilyenféle feltevések alkalmasak arra, hogy hamis reményeket keltsenek, félrevezessenek jószándékú embereket és bűnös módon még súlyosbítsák a háborús állapottól elválaszthatatlan bajokat, sietek Önt biztosítani arról, hogy ezeknek az állításoknak semmiféle alapjuk sincs. Azok, akik ezekben az annyira átlátszó, a józan ésszel és a tényekkel annyira összeegyeztethetetlen állításokban akár csak egy pillanatig is bíznak, nyilván nagyon tudatlanok és hiszékenyek. De sajnos mindenütt ez a helyzet olyan országokban, ahol a híradás eszközei még fejletlenek. Ön éppolyan jól tudja, mint én, hogy Anglia és Franciaország teljesen a szultán mellett áll abban a nemes ellenállásban, amelyet ő egy erőszakos és igazságtalan támadással szemben tanúsít. Ebből szükségképpen következik, hogy a két szövetséges kormány csak a felháborodás és a rosszallás kínos érzelmeivel nézheti az olyan mozgalmat, amelyet csak Oroszország javára kezdeményeztek, s amely még az önkéntesség érdemével sem igazolható, és végül is okvetlenül nehezíti a porta és szövetségesei helyzetét, ugyanakkor nem nyújt más kilátást, mint azok pusztulását, akik életüket kockáztatják egy ilyen csalóka

illúzióért. Részvéttel kell viseltetnünk az ártatlan családok iránt, amelyek szerencsétlenségükre egy brutális és elvtelen politika következményeinek sodrába kerültek; de a mi részünkről semmiféle kapcsolatot sem tarthatunk a vezetőkkel, s nem is titkolhatjuk azokat az érzelmeket, amelyeket bennünk egy meggondolatlan párt viselkedése kelt. Azt kell ajánlanom Önnek, ne mulasszon el semmiféle alkalmat arra, hogy e körlevél tartalmát mindazokkal megismertesse, akiket az itt leleplezett hazug állítások esetleg megtéveszthetnének.

Stratford de Redcliffe"

A keleti bonyodalmak kimenetelében a legközvetlenebbül érdekelt népek a németek mellett a magyarok és az olaszok. Ezért érdemes megismerni e népek különböző pártjainak célkitűzéseit egymáshoz való kapcsolataik tekintetében. A turini „Unione" című lapból vett alábbi cikk, amelyet e célra lefordítok, megismerteti az olvasót az itáliai alkotmányos párt nézeteivel.[138] Ez a párt, úgy látszik, kész feláldozni Magyarországot azért, hogy Olaszország függetlenségét visszaszerezze. Az osztrák birodalom élettartamának titka éppen ez a provinciális önzés, amely minden népet azzal az illúzióval vakít el, hogy elnyerheti szabadságát, ha feláldozza más népek függetlenségét.

„Az angol újságok nagy erőfeszítéseket tesznek, hogy az Oroszország ellen kitörőben levő háborúnak olyan színezetet adjanak, mintha az a szabadságért és az európai függetlenségért folynék, holott az angolok csakis saját kereskedelmi érdekeiket tartják szem előtt; ennek bizonyságául Lord John Russell azt ajánlja nekünk olaszoknak, hogy maradjunk nyugton, s értésünkre adja, hogy Ausztria előbb-utóbb humánusabbá lehet. Ezzel legalábbis elismeri, hogy jelenleg Ausztria egyáltalán nem humánus. Mindamellett az emberbarát Anglia igyekszik szövetségét megnyerni »*Európa szabadságának és függetlenségének* győzelme« érdekében. Ami a francia sajtót illeti, az nem szabad, s mivel attól kell tartania, hogy előbb megintik, majd pedig betiltják, nem marad számára más lehetőség, mint hogy a kormány óhajainak a visszhangja legyen. Ezenkívül a francia lapok a napi kérdéseket nem szokták nagyvonalúan tárgyalni, és túlságosan a divat hatása alatt állnak. A német liberális lapok az Oroszországtól való szörnyű félelem nyomása alatt írnak, és ez a félelem érthető, ha tekintetbe vesszük, milyen nagy befolyásra tett már szert Oroszország a két legfőbb német hatalom fölött. De mit kívánunk mi? Olaszország függetlenségét. Addig azonban, amíg Törökország területi integritásáról és a bécsi szerző-

désen alapuló európai egyensúlyról folyik a szó, a legtermészetesebb dolog, hogy mi továbbra is ugyanazt a status quót* élvezzük, amely annyira ellenkezik kívánságainkkal. Mire törekszik Oroszország? Véget vetni az ottomán birodalomnak és következésképpen a status quo egyensúlyának, s megváltoztatni Európa térképét. Ez éppen az, amit mi is kívánunk. Azt fogják mondani, hogy Oroszország a maga módján akarja megváltoztatni. De éppen ez lehet a hasznunkra, mert sem Franciaország, sem Anglia és Németország nem tűrheti olyan birodalom területének vagy befolyásának nagyobbodását, amelynek már e kettőből amúgy is túl sok van; ezért kénytelenek lesznek védőbástyát keresni ellene. Ez a védőbástya pedig nem lehet más ország, csak Ausztria, amellyel szemben a nyugati államok kénytelenek nagylelkűséget tanúsítani és odaadni neki az egész Dunavölgyet Orsovától a Fekete-tengerig, valamint a Duna alsó szakaszán Dobrudzsát és a Balkán kulcsait. Ebben az esetben Ausztria birtokolna:

1. Egy hatalmas területet a sajátjával rokon lakossággal.

2. Egy nagy folyamot teljes hosszában, amelyre a német kereskedelemnek oly nagy szüksége van.

Ebben az esetben Ausztria, legalábbis ami a védelmét illeti, nem szorulna többé Itáliára, és körülbelül hatmillió délszlávot és négymillió dákorománt összpontosítana, hogy egyesítse őket a már most uralma alatt élő hárommillió főnyi délszláv és körülbelül ugyanolyan létszámú dákoromán lakossággal.

Törökország integritása és függetlensége! Két nagyhangú paradoxon. Ha függetlenségen egy nemzetnek azt a szabadságát értjük, hogy önmagát saját elvei szerint kormányozza, és semmilyen idegennek se legyen joga az ügyeibe beleavatkoznia, akkor ez a függetlenség a kajnardzsi szerződés[35] folytán már erősen megrendült és a nyugati hatalmakkal kötött legutóbbi szerződéssel megkapta a kegyelemdöfést (colpo di grazia). Következésképpen Törökországban többé nem a szultán uralkodik, hanem az európai hatalmak; és attól a pillanattól fogva, hogy muzulmánok és keresztények, győztesek és legyőzöttek egyenlőek lesznek a törvény előtt; attól a pillanattól fogva, hogy a lakosság négyötöd részét alkotó ráják[114] fegyvert viselhetnek, Törökország nincs többé, s olyan átalakulás indul meg, amely nem mehet végbe erőszak és komoly zavargások nélkül, és anélkül, hogy össze ne csapjon a két hitfelekezet, amely négy évszázad alatt megszokta, hogy gyűlölje egymást. Ne beszéljünk tehát többé Törökország függetlenségéről, hacsak nem mint meséről.

* – fennálló helyzetet – *Szerk.*

És a területi integritás! Hát nem Franciaország és Anglia ragadta-e el, Oroszországgal egyetértésben, Törökországtól a görög királyságot, azaz Peloponnészoszt, Attikát, Boiótiát, Fókiszt, Akarnániát, Aitoliát, a Negroponte szigetet stb., egymilliónyi lakossal? Nem ők tették-e ezt? Nem Franciaország foglalta-e el Algériát? Nem Franciaország, Anglia és Oroszország adományozott-e fél függetlenséget Egyiptomnak? Nem az angolok kaparintották-e meg tizenöt évvel ezelőtt a Vörös-tenger partján Adent? És nem újfent az angolok vetettek-e szemet Egyiptomra? És Ausztria, amely Boszniára és Szerbiára vágyik? Miért beszélnek tehát olyan állapot megőrzéséről, amely ellen valamennyien konspirálnak, és amely a maga erejéből nem maradhat fenn tovább?

Arra a következtetésre jutunk tehát, hogy Oroszország, amikor Törökország megdöntésére törekszik, jó dologra törekszik; hogy a nyugati hatalmak is jogosan járnak el, ha szembehelyezkednek Oroszország túlkapásaival; de ha az utóbbi hatalmak meg akarják nyerni a játszmát, abba kell hagyniok a diplomáciai képmutatást, amelybe beleburkolództak, s el kell határozniok, hogy eltörlik Törökországot és megváltoztatják Európa térképét. Ez az a döntés, amelyhez el kell jutniok."

A megírás ideje: 1854 április 18.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 május 2. (4068.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

Karl Marx

[Görögország és Törökország — Törökország és a nyugati hatalmak — A gabonakereskedelem visszaesése Angliában]

A „Preussische Korrespondenz" közleménye szerint a hírhedt Bunsen lovagot nem hívták vissza, hanem saját kérelmére hosszabb szabadságot kapott. Alvensleben grófot nevezték ki ideiglenes locum tenens-ének*. A svéd országgyűlés alkotmányjogi bizottsága 12 szavazattal 11 ellen úgy határozott, hogy a minisztereket a királyság legfelsőbb bírósága elé állítják azért a magatartásért, melyet az adók leegyszerűsítésének nemrégiben tárgyalt ügyében tanúsítottak.

Meroni úr, belgrádi konzul jelentése szerint az osztrákoknak el kell készülniök arra, hogy a szerbek fegyveres ellenállásával találkoznak, ha csapataikat bevonultatják Szerbiába.

Folyó hó 3-án Metaxasz úr elhagyta Konstantinápolyt, és 14 napnál rövidebb határidőn belül 40–50 000 honfitársa fogja követni. Egy követség sem volt hajlandó ideiglenes helyettesítésére a folyó ügyek vitelében. Az osztrák követ azért nem vállalta, mert Angliának és Franciaországnak mint Görögország pártfogó hatalmainak követségi irodái kötelesek az interim** idején képviselni Görögországot. Poroszország azért nem akarta elfogadni a képviseletet, mert Ausztria elutasította. Anglia és Franciaország követei az időpontot alkalmatlannak tartották arra, hogy ők maguk lépjenek fel Metaxasz úr helyetteseiként. A kisebb hatalmak ügyvivői úgy vélték, hogy legjobb, ha gondosan elkerülik a rokonszenv vagy ellenszenv minden megnyilvánítását. Ennélfogva Metaxasz úr kénytelen volt otthagyni egyik attaséját. De csakhamar kiderült, hogy ez a helyettese a portától kapott meghatalmazással visszaélve buzgón osztogatott útleveleket a görög ráják[114] között, s ilymódon lehetőséget nyújtott nekik arra, hogy csatlakozzanak az albán felkelőkhöz. Ennélfogva a görög követségi iroda tevékenységét teljesen beszüntették; az

* — helyettesének — *Szerk.*

** — átmeneti állapot — *Szerk.*

útlevelek kiállítását most egy bizottságra ruházták, amely két törökből és két rájából áll.

Egyidejűleg közölték, hogy a görög királyság minden alattvalója, aki a szultán alattvalójává akar lenni, erre lehetőséget kap, ha két tekintélyes személy szavatol a megbízhatóságáért. Mivel Konstantinápoly hellén lakosai hangosan fenyegetőztek, hogy mielőtt elmennek, felgyújtják és kifosztják Konstantinápolyt, a kormány rendkívüli intézkedéseket tett. Éjjel-nappal török őrjáratok ellenőrzik az utcákat, és Pera* sétaterén ötven ágyút állítottak fel. Napnyugtától éjfélig mindenkinek, aki az utcán jár vagy lovagol, lámpást kell magával vinnie; éjfél után minden közlekedés tilos. Egy másik rendelet megtiltja a gabonakivitelt. A római katolikus hitű görögöknek megengedték, hogy Pera római katolikus püspökeinek felelősségére ott maradjanak. Ezek a Ténoszból, Androszból és Szüroszból származó görögök legnagyobbrészt a szolgálók csoportjába tartoznak. Küthéra-sziget lakói beadvánnyal fordultak a portához; ebben élesen elítélik a görög felkelést, s kérik a kormánytól, mentesítse őket az általános rendelkezés alól. A thesszáliai Trikkalából is érkezett a porta görög alattvalóinak egy küldöttsége, erélyes védelmet kérve a hellén rablók ellen, akik egész falukat felégettek, lakóikat pedig, nemre és korra való tekintet nélkül, a határra hurcolták, ahol kegyetlenül megkínozták őket.

A törökökön mindinkább úrrá lesz a kételkedés, a bizalmatlanság és ellenséges érzület a nyugati szövetségesekkel szemben. Kezdenek úgy tekinteni Franciaországra és Angliára, mint magánál a cárnál is veszélyesebb ellenségekre, s általános az ilyen szóbeszéd: „Ezek meg akarják fosztani a szultánt trónjától, fel akarják osztani az országot, minket a keresztény lakosság rabszolgáivá akarnak tenni!" A szövetségesek azzal, hogy Konstantinápolytól délre szálltak partra, nem pedig Várnától északra, Gallipolit a törökök ellen erősítik meg. Az a terület, ahol ez a falu fekszik, hosszú félsziget, amelyet keskeny földszoros köt össze a szárazfölddel, és amely kiválóan alkalmas támaszpontul betörő ellenség számára. Innen dacoltak egykor a genovaiak a konstantinápolyi görög császárokkal. Emellett az új sejh ul-iszlám[126] kinevezése felháborítja az ortodox muzulmánokat, minthogy úgy ismerik őt, mint aki jóformán a görög papság eszköze; és a törökök lassanként arra a határozott meggyőződésre jutnak, hogy jobb lett volna Miklós cár egyetlen kérését teljesíteniök, mint mohó hatalmak bandájának játékszeréül szolgálni.

A koalíciós kormánnyal szemben mutatkozó ellenzéki hangulat és az a felháborodás, amelyet hadviselési módszere a népben kelt, már annyira foko-

* Konstantinápoly elővárosa. – *Szerk.*

zódott, hogy még a „Times"[15] is választani kénytelen aközött, hogy vagy a lap elterjedtségét kockáztatja, vagy pedig felhagy az összes tehetségek kabinetje[9] iránt tanúsított szolgalelkűséggel, s jónak látta, hogy szerdai számában dühös kirohanást intézzen ellene.

A „Morning Post"[91] quebeci tudósítója ezt írja:

„A mi csendes-óceáni hajóhadunk elég erős ahhoz, hogy elfoglalja az orosz-amerikai[139] parton levő összes orosz erődöket és állomásokat (az ország belsejében nincsenek ilyenek), valamint azokat, amelyeket ők ittott a Róka-szigeteken, az Aleutákon és a Kuril-szigeteken birtokolnak és amelyek együttvéve láncot alkotnak az amerikai parttól Japánig. E szigetek elfoglalásával (és ezek nagyon értékesek a szőrmék, a réz, enyhe éghajlatuk és a némelyikükön levő kitűnő kikötők miatt, amelyek a jó kikötőket nélkülöző ázsiai kontinens közelében vannak) és Orosz-Amerika meghódításával befolyásunk a Csendes-óceánon lényegesen megnövekednék, mégpedig olyan időszakban, mikor ennek az óceánnak az országai kezdenek arra a jelentőségre szert tenni, amely régóta megilleti őket. Hajóhadunk a legnagyobb ellenállásba Új-Arhangelszknél a Szitka-szigeten ütköznék, amely nemcsak természeti fekvésénél fogva erős, hanem tökéletesen meg is erősítették, és jelenleg 60–70 ágyúval is felszerelték. Ott körülbelül 1500 ember van, beleszámítva a mintegy 500 főnyi helyőrséget, s van egy hajógyár is, ahol már sok hadihajót építettek. A legtöbb állomáson nincs több 50–300 embernél, és csak kevés állomásnak vannak valamennyire számottevő védőművei. Ha ezt a hódítást végbevinnénk, és Franciaország kiegyenlítésként szintén területet akarna nyerni, hozzá lehetne járulni ahhoz, hogy Kamcsatkát és a szomszédos partot birtokába vegye."

A jelentések, melyeket a „Gazette"[122] az angliai és walesi kereskedelmi központokban eladott gabonamennyiségekről közöl, jelentékeny visszaesést mutatnak az 1853-as esztendő megfelelő szakaszaihoz képest, és ezt ismérvül vehetjük a múlt évi termésmennyiségek megítéléséhez. Az eladások a következőképpen alakultak:

	Január	Február	Március	
1853	582 282	345 329	358 886	quarter
1854	266 477	256 061	227 556	quarter

A múlt héten eladott mennyiség 36 628 quarter volt, szemben az 1853-as esztendő megfelelő hetében eladott 88 343 quarterral. Ezek a számok tehát három hónap alatt körülbelül félmillió quarter esést mutatnak az 1853-as év

megfelelő hónapjaihoz mérve, s ez a legutóbbi termés szűkös voltának legdöntőbb bizonyítéka.

A „Mark Lane Express"[140] a következőket írja:

„A külföldről jövő bőséges szállítmányok eddig meggátolták, hogy erősen megérezzük a belföldi szállítmányoknak a hiányát, és különböző országokból még most is jelentékeny mennyiségű búza- és lisztszállítmányok vannak útban Anglia felé; de számíthatunk-e arra, hogy a legközelebbi aratásig és az új termés felhasználhatóságáig még hátralevő egész idő alatt a behozatal ugyanilyen bőséges mértékű lesz? Amerika már mindent idekküldött, ami tengeri kikötőiben tárolt, és bár nem kételkedünk abban, hogy a távol nyugaton még jelentékeny készletei vannak, magas árakat kell majd kérnie, hogy a keleti partra és az onnan Angliába való szállítás költségeit fedezze. Európa északi kikötői régi készleteiket csaknem teljesen kimerítették, s az Oroszországgal folyó háború elvágja a további szállítmányokat a Fekete-tenger és Azov felől. Az előbbieket minden további kommentár nélkül tárjuk figyelembevételre olvasóink elé."

A megírás ideje: 1854 április 21.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 május 6. (4072.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

Karl Marx

[A görög felkelés – Lengyel emigráció – Az osztrák–porosz szövetség – Dokumentumok az orosz fegyverkezésről]

London, 1854 április 28., péntek.

A Törökországból érkezett legutóbbi megbízható jelentések teljesen megerősítik a „Tribune"[1] nézeteit az oroszok kalafati visszavonulása, Dobrudzsa orosz megszállása és a görög felkelés jellege tekintetében.

A „Lloyd"[141] megerősíti azt a hírt, hogy az oroszok feloldották Kalafat körülzárását, s hogy a Kis-Havasalföld kiürítése befejeződött. A Konstantinápolyba befutott legújabb hírek azt mondják, hogy az oroszok nem nyomulnak tovább előre, hanem ellenkezőleg, megerősítik Dobrudzsát.

A görög felkelésről a tegnapi „Moniteur"-ben[58] a következő, április 25-éről keltezett bécsi tudósítás jelent meg:

„A görög felkelés Epirusban nem halad előbbre, hanem kezdi megmutatni igazi jellegét. Ha valaki még azt hihette, hogy a kereszténység és a nemzet érdeke több mint puszta semmitmondó ürügy, a görög királyságból jövő hellén bandavezérek cselekedetei minden bizonnyal eloszlatják ilyenfajta kételyeit. A civódások, melyek Grivasz és Zavellasz között a harc megkezdése óta a felkelés főparancsnokságáért folytak, ismeretesek. Ez a két vezér továbbra is egymástól függetlenül cselekszik, és aggály nélkül megragadnak minden alkalmat arra, hogy egymásnak kölcsönösen ártsanak. Kivált Grivasz, aki a keresztény ráják[114] felszabadítójának mondja magát, csak fosztogatást és gyújtogatást hozott nekik. A szuliótáK[142], akik arra az elhatározásra jutottak, hogy több hellén vezérnek megtiltják a területükre való belépést, különösen Grivaszt vádolják. A múlt hónap elején ez a vezér szállást kért Dervenciszta görög prímástól és másnap eltávozott tőle, de úgy, hogy előbb kifosztotta házát, a feleségét pedig erőszakkal elhurcolta. A prímás Abdi pasához fordult és engedélyt kért, hogy parancsnoksága alatt szolgálhasson azzal a céllal, hogy e gaztettet

megbosszúlja. De Grivasz csak Mezzovóban tüntette ki magát igazán fosztogatási ügyességével. Ez a város, az orosz propaganda által félrevezetve, önként megnyitotta kapuit Grivasz »generalisszimusz« előtt, akinek első tette az volt, hogy a keresztény lakosságra 200 000 piaszter »hazafias« adót vetett ki. Ez az összeg nem lévén túl magas, megfizették. De Grivasz nem érte be ennyivel. Egyenként sorban magához hívatta a város tekintélyesebb lakosait és mindazokat, akik jómódban éltek, s felszólította őket, hogy minden arany és ezüst fényűzési tárgyat, amellyel rendelkeznek, mintegy önkéntes adományként szolgáltassanak be. Ez a zsarolási módszer zúgolódást váltott ki, s nem mutatkozott sem célravezetőnek, sem nagyon eredményesnek. Ekkor történt, hogy Grivasznak olyan ötlete támadt, amelyet a rablás mesterfogásának tekinthetünk. Ürügyül használva a Mezzovo ellen menetelő ottomán csapatok közeledését, kijelentette, hogy a helység védelme szükségessé teszi csaknem az egész város felgyújtását, és ennélfogva felszólította a lakosokat, hogy családjukkal együtt gyülekezzenek Mezzovo főtemplomában, ahol nemsokára rá közel 4000 ember gyűlt össze. Grivasz számított rá, hogy pénzüket, ékszereiket és értékesebb vagyontárgyaikat is magukkal hozzák, s ilyen módon Mezzovo minden kincse a kezébe jut. Ezután kis csoportokban kiengedte őket és átadta híveinek, akik minden további teketória nélkül kifosztották őket. Így festenek ennek a görög vezérnek a hőstettei, aki eddig az epirusi felkelésben a legkiemelkedőbb szerepet játszotta. A törökökkel szemben azután Grivasz csak csekély ellenállást fejtett ki. Miután a várost felgyújtotta, Akhelóosz felé Radovis irányában vonult vissza. Mezzovo, amely azelőtt Janina és Berat mellett Epirus legvirágzóbb városa volt, most romhalmaz, lakosai nyomorba süllyedtek. Csak mintegy 100 ház maradt meg belőle."

Arra az alaptalan híresztelésre, hogy Kossuth és Mazzini Konstantinápolyba szándékozik menni, Resid pasa kijelentette, hogy nem engedi őket török területre lépni.

Úgy hírlik, hogy egy lengyel légió alakításának terve Franciaország és Anglia követeinél ugyan nem találkozott ellenállással, de másféle akadályokba ütközött. Wysocki tábornok átadott a portának és Lord Redcliffe-nek egy több ezer aláírással ellátott iratot, amely szerint fel van hatalmazva arra, hogy a lengyel emigráció nagy részének nevében cselekedjék. Másrészt gróf Zamoyski ezredes, Czartoryski herceg unokaöccse ugyancsak sok aláírással hasonló iratot terjesztett elő, amellyel ugyanezen emigráció egy másik csoportja őt hatalmazza fel, hogy nevében cselekedjék. Az angol követ, egyenetlenkedésük láttán, avégből, hogy összeegyeztesse a vetélytársak kívánságait,

s mind Wysocki, mind Zamoyski szolgálatait felhasználja, egy helyett két lengyel légió alakítását ajánlotta.

Paszkevics marsall április 17-én megérkezett Jassziba, és még aznap folytatta útját Bukarestbe.

A „Hannoversche Zeitung" szerint az Ausztria és Poroszország között kötött véd- és dacszövetség[143] fő pontjai a következők:

„1. Ausztria és Poroszország kölcsönösen szavatolják egymásnak német és egyéb birtokaikat (in und ausserdeutschen Besitzungen) olyanképpen, hogy a két hatalom egyike ellen intézett támadást a másik is saját maga ellen intézett támadásnak tekinti.

2. Ausztria és Poroszország kölcsönösen kötelezik magukat, hogy egymást segítik, és ha szükséges, közös támadáshoz folyamodnak, mihelyt a szerződő felek egyike vagy másika a német érdekeket veszélyeztetve látja és ezt a nézetét a másik fél is osztja. Azokat a sajátos eseteket, amelyekben támogatást kell adni, külön megállapodásba foglalják, amely a szerződés kiegészítő részét alkotja. Hogy a megegyezésnek hatékonyságot biztosítsanak, bizonyos megállapított határidőkre megfelelő katonai erőket fognak készenlétbe helyezni. A csapatok kiállításának idejét, terjedelmét és felhasználását illetőleg külön megállapodást fognak kötni.

3. A német Bund összes tagjait felhívják, hogy csatlakozzanak e véd- és dacszövetséghez, és hogy azt a szövetségi szerződés [Bundesakte] által rájuk szabott kötelezettségeknek megfelelően támogassák."

Ha összehasonlítást teszünk, látni fogjuk, hogy ezek a kikötések nagyon emlékeztetnek azokra a feltételekre, amelyeket Nesselrode grófnak a porosz udvar elé terjesztett semlegességi javaslatai tartalmaztak. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a szerződés gyakorlatilag csak a defenzív politika követelményeihez van szabva, míg az offenzív politika eshetőségét illetően minden az egyes udvarok számára van fenntartva.

Poroszország első kamarája folyó hó 25-én, bizottságának javaslatai alapján, harmincmillió talléros hitelt szavazott meg. Manteuffel úr ez alkalommal adott miniszteriális magyarázatai annyira jellegzetesek arra a porosz diplomáciára, amely belső tehetetlenségét hazafias szóvirágok és értelmetlen fennköltség mögé szereti rejteni, hogy ezt a dokumentumot in extenso* idézem. Manteuffel úr ezt mondja:

„Az Oroszország és Törökország között felmerült és azután a nyugati hatalmakra is kiterjedt bonyodalmak közismertek. A porosz kormány úgy

* – egész terjedelmében – *Szerk.*

vélte, hogy Poroszország helyzete és érdekei szempontjából kívánatos e bonyodalmak rendezése és az előállott ellentétek elsimítása. De minden törekvése és fáradozása kudarcot vallott. Úgy látszik, hogy ebben az ügyben bizonyos végzetesség kísértett. Számos próbálkozás, amelyekben pedig megvolt a valószínűség, hogy hozzájárulnak a békés állapot helyreállításához, eredménytelenül végződött – talán azért, mert nem az alkalmas pillanatban és nem megfelelő módon történtek. Így a nehézségek fokozódása a háború végletéhez vezetett. Poroszországnak és Ausztriának a béke fenntartására irányuló erőfeszítései mondhatni vezérfonalat nyújtanak, amelyhez megint újabb tárgyalások kapcsolódhatnak. Ez volt a nagy cél, amelyet a bécsi konferencia[33] maga elé tűzött. Ezen a konferencián a kormány szakadatlanul és lankadatlanul a béke fenntartása érdekében fáradozott. Bár a békülékenység szellemében dolgozott" (mint Miklós cár „békeangyala"), „de mindig szilárdan és határozott módon, s nagyhatalmi helyzete tudatában" (pontosan úgy, ahogy az orosz cár titkos levelezésében kifejezte). „Éppen azért beszélhetett nyíltan és erélyesen, mert nem fűződik hozzá érdeke" (hogy orosz tartománnyá váljék és kicserélje a díszleteket), „és mert érdek nélküli (uninteressiert) pozícióját más hatalmak is elismerték. Ajánlatait és törekvéseit mindkét fél egyszer hálával, másszor sajnálattal fogadta. De ez a kormányt nem térítette el útjáról. Nagyhatalom számára az első létfeltétel a függetlenség. Ezt a függetlenséget a porosz kormány meg tudta őrizni azáltal, hogy lépéseket tett a béke érdekében és nem törődött azzal, hogy azok az egyik vagy a másik hatalomnak kellemesek-e" (egészben véve szép meghatározása annak, mit kell érteni egy nagyhatalom függetlenségén). „Amikor a körülmények fenyegetőbbekké váltak, a kormány úgy vélte, hogy a béke fenntartásáért tett nagylelkű erőfeszítései mellett kötelessége mindenekelőtt a porosz és a német érdekeket tartani szem előtt. E célból szerződést kötött Ausztriával. A Német Szövetség többi állama is csatlakozni fog ehhez a megegyezéshez. Következésképpen biztosak lehetünk Ausztria és egész Németország együttműködése felől. A kormány nézete szerint a német hatalmak biztonságának legjobb és leghatékonyabb védelme ebben az együttműködésben rejlik. E belső egység mellett továbbra is fennmarad Poroszország és Ausztria régebbi egyetértése a nyugati hatalmakkal a bécsi konferencia alapján. Poroszország nem távolodott el a nyugati hatalmaktól, bár az angol sajtó ennek ellenkezőjét bizonygatja. A nyugati hatalmakkal való egyetértés most is fennáll. Az egyetértést kinyilvánító jegyzőkönyvet Poroszország nagykövete már aláírta, de ezt a jegyzőkönyvet nem lehet a kamara elé terjeszteni. A négy hatalom fenntartotta a mai napig elfoglalt

pozícióját, és törekvéseik a béke helyreállítására folytatódni fognak, jóllehet e hatalmak közül kettő már háborús műveletekbe kezdett" (bizonyság arra, hogy a háború csak színleges, és béketárgyalások folytatása a nyugati hatalmak valódi tevékenysége). „Ami Oroszországot illeti, a szentpétervári kormány újabban kedvezőbb és engedékenyebb lépéseket tett, és bár ezek jelenleg csak csekély reményt nyújtanak a békére, mégis kiindulópontot adnak újabb béketárgyalásokhoz. A porosz kormány megmutatta, hogy az utolsó percig kitart a békében való reménykedés mellett. Míg csak egy szikrányi remény marad a békére, Poroszország folytatni fogja törekvéseit és fáradozásait (Mühen). Ha Poroszország számára eljön a döntő pillanat" (Trema Byzantium!*), „*a kormány cselekedni fog* késedelem nélkül, habozás nélkül, erélyesen. Poroszországnak erre a pillanatra fel kell készülnie. Szavának annál nagyobb lesz a súlya, mert készen fog állni arra, hogy kardot rántson. Amikor Oroszország és Törökország között kitört a viszály, a nyugati hatalmak határozottságot tanúsítottak és erősítették az ottomán portát. Poroszországnak akkor nem volt feladata, hogy a döntőbíró szerepét játssza. Egy harmadik hatalom jogsérelme mellett mindenekelőtt saját alattvalói javát tartotta szem előtt. Saját érdeke a keleti kérdésben távolabbi, mint Ausztriáé, amely közvetlenebbül érdekelt, és Ausztria nyomatékosan kérte Poroszországot, hogy együttműködését ne utasítsa el. Poroszország és Ausztria azt a célt követték, hogy a túl messzire menő és a béke művét megnehezítő igényeket mindkét oldalon mérsékeljék. Az ő fáradozásaiknak az eredménye volt a bécsi konferencia, amely joggal tekinthető szerencsés eseménynek. A porosz kormány nem léphet ki egy olyan helyzetből, amely még mindig lehetővé teszi, hogy üdvös befolyást gyakoroljon a nyugati hatalmakra" (Oroszország érdekében). „Közvetítő kapocs a nyugati hatalmak számára, és a békereményekek támaszául szolgálhat. Ami azt a jegyzéktervezetet illeti, melyet a négy hatalom az orosz kormánnyal közölt, nem szabad elfelejteni, hogy Oroszország sohasem ismerte el a konferenciát, s hogy ez a jegyzék az új körülmények következtében többé Törökország számára sem fogadható el. Az új bécsi jegyzőkönyv"[144] (és ezzel nagyon fontos dolgot árul el nekünk Manteuffel úr) „új utakat nyit az általános béke felé, és mindenesetre lehetővé teszi a háború távoltartását Poroszországtól és Németországtól. Ami Ausztriának azt a régebbi kívánságát illeti, hogy Poroszország számára is kötelező szigorú semlegességre terjesszenek javaslatot a német szövetségi gyűlés elé, ehhez egy külső kényszer nélkül cselekvő kormány

* – Reszkess, Bizánc! – *Szerk.*

nem adhatta beleegyezését. Nem hozhatta rossz hírbe független nagyhatalmi pozícióját és elhatározási szabadságát. Azonkívül ezzel a semlegességgel a többi hatalmaknak ürügyet szolgáltatnánk ellenséges magatartásra, ha ezek a hatalmak az ilyen magatartást érdekeiknek megfelelőnek tekintenék. Ma a nyugati hatalmak helyzete kötelezettségvállalásuk" (bécsi jegyzőkönyv) „folytán lényegesen megváltozott. A legrosszabb esetben nem jön létre béke; de a legjobb esetben a háborúval járó súlyos szerencsétlenségek elhárulnak hazánkról, ez pedig óriási és megbecsülhetetlen előny." (Ha valaki ebből az alternatívából ki tud sütni valamit, gratulálok éleselméjűségéhez.) „Az Oroszország és a nyugati hatalmak között a Balti-tengeren és a Fekete-tengeren fenyegető háborús események Poroszországot földrajzi fekvésénél fogva mint nagyhatalmat" (inkább hosszú, mint nagy) „arra kényszerítették, hogy előkészítse az eszközöket, amelyekkel érdekeit szükség esetén fegyveres erővel megvédheti. Mindenesetre a kormány nem riad vissza attól, hogy szembenézzen a múlttal" (ami talán azt jelenti, ha egyáltalán jelent valamit, hogy nem szégyenli a saját múltját) „és örül, hogy alkalma nyílt szempontjainak nyilvános magyarázatára."

A bizottság, fölösleges is mondanunk, ezeket a magyarázatokat rendkívül kielégítőknek találta.

A „Journal de Saint-Pétersbourg"[118] a következő új dokumentumokat tette közzé:

„A rendőrfőnök napiparancsa

1854 április 15.

Őfelsége a cár elrendelni méltóztatott, hogy a gárda és a hadsereg nyugállományú közkatonáinak nyújtott előnyöket terjesszék ki a haditengerészet és a gárda azon nyugállományú közkatonáira, akik még testi alkalmasságot és buzgalmat éreznek arra, hogy egy második szolgálati időszakra vállalkozzanak stb.

Galahov főhadsegéd

Ukáz a vezérlő szenátusnak

Avégből, hogy a Finn-öböl partjain gyarapítsuk védelmi eszközeinket, jónak láttuk egy tartalék evezős flottilla alakítását, és elrendeljük:

1. Négy új evezős légió szervezését.

2. Ezeket a csapatokat felhívásra jelentkező önkéntesekből kell meg-

alakítani; a toborzás a Pétervár, Novgorod, Olonyec és Tver kormányzóságokra terjed ki.

3. E csapatok szervezéséhez szükséges intézkedéseket egy bizottságra bízzuk, amelynek tagjai: a tengerészeti minisztérium vezetőjeként Konsztantyin nagyherceg ő császári fensége, továbbá a birodalmi domíniumok, a császári birtokok és a belügyek miniszterei stb.

1854 április 14.

Miklós

Szabályzat az önkéntes hadiflotta számára

I. Az önkéntes hadiflotta intézményének és felállításának célja.

1. Az önkéntes hadiflotta a Finn-öböl partjainak védelmére kirendelt tartalék evezős flottilla kiegészítésére létesül.

2. Ez az önkéntes flotta négy légióból áll, amelyek megalakítása és szervezése a tengerészeti minisztériumra bízatik.

3. E hadtestekbe önkéntes alapon minden rendű egészséges testalkatú egyének beléphetnek.

II. A felvétel feltételei:

4. Azoknak az egyéneknek, akik ezekbe a tengerészeti hadtestekbe be akarnak lépni, érvényes útlevéllel kell rendelkezniök; jobbágyoknál földesuraik külön engedélye szükséges.

5. Szentpétervárott az önkénteseknek a tengerészeti minisztérium inspekciós osztályán kell jelentkezniök, a kormányzósági városokban a kormányzóknál, a kerületi városokban pedig a rendőrhatóságoknál.

6. Az útleveleket előírás szerinti igazolvány ellenében letétbe helyezik. Ezeket az útleveleket azonnal továbbítják a tengerészeti minisztérium inspekciós osztályának, ahol tulajdonosaiknak jelentkezniök kell. Egyidejűleg, ha kérik, útiköltségre egy havi zsold előleget kapnak, amit az igazolványra rá kell vezetni.

7. A helyi rendőrhatóságok kötelesek szigorúan figyelemmel kísérni az önkéntesek elutazását Szentpétervárra, és minden segítséget megadni nekik, hogy utazásukat lehetővé tegyék. Megbetegedés esetén az önkéntest gondozásban kell részesíteni."

(A 8. és 9. pont érdektelen.)

„III. A szolgálat feltételei:

10. Akik az evezős flottába belépni óhajtanak, az inspekciós osztálynál való jelentkezésük napjától kezdve kapnak

a) nyolc ezüst rubelt havonta;

b) ugyanolyan felszerelést és élelmet, mint a haditengerészet rendes katonái;

c) egy paraszti öltönyt, s megtarthatják szakállukat és hajviseletüket à la paysanne*.

11. A szolgálati idő 1854 november 1-éig terjed.

12. E nap után egy önkéntest sem tartanak tovább szolgálatban.

13. Akik kitüntetik magukat, a rendes csapatokhoz hasonlóan jutalomban részesülnek.

14. Ha ágyúnaszádok segítségével zsákmányolások történnek, az utóbbiakon szolgáló evezős önkéntesek a törvényes szabályzatnak megfelelően részesülnek az elosztásban.

15. Sebesülés esetén az önkéntesek ugyanolyan jogokat élveznek, mint a katonák.

16. Családjaikról a szolgálat ideje alatt a helyi hatóságok és községek gondoskodnak.

Konsztantyin
Gróf Kiszeljov
Gróf Perovszkij
Dmitrij Bibikov."

Lehetetlenség lett volna Oroszországról madártávlatból jobb képet adni, mint amilyet a fenti dokumentumok nyújtanak: a cár, a bürokrácia, a jobbágyok, a szakállak à la paysanne, a rendőrség, az evezős flotta, a községek, a földek és tengerek – a „minden oroszok" birodalma.

A megírás ideje: 1854 április 28.
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 május 15. (4079.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás: Karl Marx

* – parasztmódra – *Szerk.*

Karl Marx

[Odessza bombázása – Görögország – Danilo fejedelem kiáltványa – Manteuffel beszéde][145]

London, 1854 május 2., kedd.

Odesszának a fölényeskedő képzeletben oly sokszor végbevitt bombázása végül is megvalósult. De az eddig érkezett távirati jelentések túl szűkszavúak és a részletek tekintetében elégtelenek ahhoz, hogy kommentárt érdemeljenek. A legmegbízhatóbb hírek szerint a bombázás április 22-én kezdődött, 23-án abbahagyták (mikor is a város kormányzójához felszólítást intéztek a város átadására), majd április 24-én újra megindították. Egyfelől azt állítják, hogy a város nagy része romokban hever, másfelől azt, hogy a rakéták és a bombák csak az erődöket pusztították el. Vannak olyan hírek is, amelyek szerint a bombázásnak nem volt semmiféle hatása. Több távirat nyolc orosz hajó elpusztítását jelenti – természetesen kereskedelmi hajókét, minthogy Odesszában orosz hadihajók nem voltak. Az Odesszából április 26-ról keltezett legújabb távirat szerint aznap reggel az egész egyesített flotta eltávozott.

A francia kormány, hogy a közvéleményt erre az eseményre előkészítse, a „Moniteur"-ben[58] közzétett egy részletet Hamelin tengernagynak a tengerészeti minisztériumhoz intézett legutóbbi jelentéséből, amelyben a tengernagy ezt mondja:

„A »Furious« angol gőzfregatt április 6-án kifutott Odessza felé, hogy értesítse, illetve felvegye a konzulokat és azokat a francia és angol alattvalókat, akik e várost az ellenségeskedések küszöbönálló kitörése előtt elhagyni óhajtják ... Jóllehet felvonta a parlamenterzászlót és kikötőcsónakján is ez lengett, az orosz ágyúütegek hitszegően hét lövést adtak le erre a csónakra, néhány perccel azután, hogy a mólót elhagyta. Dundas tengernagy és ő megtanácskozzák e barbár eljárás megtorlására teendő intézkedéseket."

Az oroszok az ügynek másféle változatát közlik. Azt állítják, hogy a parlamenterzászló csak ürügy volt védelmi erődítményeik kikémlelésére.

A „Retribution" nemrégiben befutott Szevasztopol kikötőjébe azzal az ürüggyel, hogy sürgönyöket ad át, valójában pedig azzal a céllal, hogy a belső kikötőben levő ütegekről rajzokat készítsen – ez az eset a cárt nagyon bosszantotta, annál is inkább, mert gyanúját megerősítette az angol újságokban e hőstettről csapott lárma. Ennélfogva rendeleteket adtak ki, hogy ezentúl minden hajót, amely megjelenik orosz kikötő előtt, ágyúlövésekkel fogadjanak. Az „Indépendance Belge"[146] tudósítást közöl, amely megvilágítja ezeket az eseményeket, s amelyet állítólag egy odesszai orosz tiszt, de valószínűleg nem más, mint maga Kiszeljov úr írt.

„Március 27-én (április 8) reggel 6 óra körül a »Furious«, az angol királyi flotta gőzhajója az odesszai karantén-kikötő mólójához közeledett anélkül, hogy a parlamenterzászlót felhúzta volna. Jóllehet a kikötő kapitánya parancsot kapott, hogy minden angol hadihajóra rakétát lőjön ki, mégis úgy döntött, hogy eláll e parancs azonnali végrehajtásától, feltételezvén, hogy a hajónak esetleg még nincs tudomása az angol hadüzenetről. A »Furious« horgonyt vetett, leengedte csónakját és parlamenterzászlóval a partra küldte. A kikötő kapitánya azonnal odaküldte segédtisztjét a csónak parancsnokához, aki közölte, hogy azzal a megbízatással jött, miszerint hajójára vegye a francia és az angol konzult. Azt felelték neki, hogy ezek az urak már régen elhagyták Odesszát, és ennélfogva azonnali távozásra szólították fel; erre a csónak visszament a gőzhajóhoz, ahol felemelték a fedélzetre, a parlamenterzászlót pedig eltávolították. De ahelyett, hogy a horgonyt felhúzták volna, a gőzhajó tisztjei elkezdtek rajzokat készíteni az ütegekről. Ekkor, hogy a »Furious«-t ebben meggátolják, vaktöltéses lövéseket adtak le rá. Minthogy a »Furious« ezzel nem törődött, egy golyót lőttek egyik kerekébe. Erre a »Furious« azonnal távozott."

Persze nevetséges dolog, hogy az angol és a francia flottának várnia kellett, amíg az oroszok „indító okot" szolgáltatnak, és csak azután kezdhetett hadműveleteket egy orosz kikötő ellen, de még ekkor sem foglalta el a kikötőt, hanem csupán néhány oldalsortüzet adott le.

Körülbelül abban az időben, amikor a „Furious"-t missziójára küldték, Odesszából Konstantinápolyba érkező levelek azt állították, hogy az orosz kormány lefoglalta a tárolókban elhelyezett összes gabonát, anélkül, hogy a külföldi kereskedők magántulajdonára tekintettel lett volna. A lefoglalt mennyiség körülbelül 800 000 csetvertyre rúg. Ezenkívül az orosz kormány megparancsolta a külföldi kereskedőknek, hogy 150 000 zsákot és 15 000 kocsit bocsássanak rendelkezésre a lefoglalt gabonának az ország belsejébe

való elszállításához. A kormányzó minden panaszra azzal a kijelentéssel válaszolt, hogy a nyugati hatalmak politikája kergette az orosz kormányt ilyen végletekbe, s hogy tulajdonuk lefoglalásával csupán a felháborodott lakosság fosztogatásaitól védik meg őket. A semleges államok Odesszában maradt konzulainak felszólamlására a kormányzó végül beleegyezett – nem abba, hogy megfizessék a lefoglalt gabonát, hanem abba, hogy a tulajdonosoknak legalább egyszerű nyugtákat adjanak.

Az alábbi idézet egy stockholmi újság cikkéből vett részlet:

„Az egész város hemzseg Finnországból érkező menekültektől; sokan jönnek Álandból is (amelyet úgy látszik az oroszok még mindig megszállva tartanak), hogy meneküljenek az erőszakos verbuválást végző orosz különítmények elől. Az orosz flottánál nagy a hiány matrózokban, s a hatóságok fiatalra, öregre egyaránt ráteszik a kezüket. Éj közepén sebtében elhurcolnak családapákat percnyi haladék engedélyezése nélkül. Hogy ettől a zsarnokságtól szabaduljanak, egész családok menekülnek minden cókmókjukkal Svédországba."

A múlt hó 23-i „Journal de Saint-Pétersbourg"[118] a cárnak alattvalóihoz szóló kiáltványát közli; ez a nyugati hatalmak elleni háborút úgy tünteti fel, mint az ortodox egyháznak az eretnekek elleni háborúját, melynek célja, hogy az ottomán birodalomban élő elnyomott testvéreket felszabadítsa.

A mai párizsi „Presse"[147] az alábbi cikket hozza:

„Egyik konstantinápolyi tudósítónk fontos részleteket közölt velünk arról az orosz összeesküvésről, amelyet nemrégiben lepleztek le és amelyben a vizsgálat most lezárult. Ez a vizsgálat világosan bizonyítja, hogy Oroszország régóta előkészítette a jelenlegi válságot, amelynek a beteget egyenesen orvosai kezéből kellene a sírba vinnie. A vizsgálat azt bizonyítja, hogy Oelsner báró színleg a török rendőrség szolgálatába lépett, hogy surveillant-jait* jobban félre tudja vezetni. Havonta 1000 piasztert kapott. Ravaszsága ellenére kettős játékát felfedezték a következőképpen: kapcsolatokat létesített Aspa úrral, egy török szolgálatban álló orvossal; mivel azt hitte, hogy megbízhatik benne, bevallotta neki, hogy bár fizetését a török rendőrségtől kapja, sohasem szűnt meg Oroszországot szolgálni. Oelsner úr szerint Oroszországnak az volt a szándéka, hogy Törökország görög és szláv alattvalói közül 60 000 összeesküvőből álló sereget toborozzon, mely adott jelre kész lesz fellázadni. A döntő csapást

* – felügyelőit, szemmeltartóit – *Szerk.*

Konstantinápolyban akarták a törökökre mérni. Az összeesküvés feje ebben a városban egy Plantagenet Harrison nevű angol volt. Aspa úr úgy tett, mintha egyetértene Oelsner nézeteivel, és figyelmeztette a török rendőrséget. A rendőrség, amely már hosszabb ideje gyanút táplált Oelsnerrel szemben, most fokozott gonddal figyeltette, és rájött, hogy Oelsner rendszeresen jelentéseket szokott küldeni Gorcsakov hercegnek. Végül sikerült egy ilyen jelentést elfogniok. Oelsnernek, bár általában rendkívül óvatos volt, az a szerencsétlen ötlete támadt, hogy az említett jelentést megmutatta Aspa úrnak, aki azonnal értesítette Palamari urat, a török rendőrség titkos ügynökét, s az ő jelenlétében adta át a jelentést Radschić úrnak, egy osztrák szlávnak, aki összeköttetésben állott Oelsnerrel és cinkosaival. A levelet elvették ettől az egyéntől, és ez az egyik bizonyító irat. Kiderült továbbá, hogy Oelsner megegyezett Konsztantinosszal, egy görög kereskedelmi hajó kapitányával, és megállapodtak további negyven görög hajóskapitány bevonásában, akiknek egy meghatározott napon kellett volna megérkezniök Konstantinápolyba, lőszerrel és minden egyéb szükséges anyaggal ellátva, hogy a főváros görög lakosságát felkelésre bírják. Konsztantinosz nemcsak Oelsnerrel volt állandó kapcsolatban, hanem Metaxasz úrral, a portánál akkreditált görög követtel is. Bogyinarov orosz ezredes teremtette meg az összeköttetést Oelsner és Gorcsakov herceg között."

Az „Augsburger Zeitung"-ban[37] Oroszország ellen rendkívül ellenséges hangulatú cikksorozat jelent meg, amely Németországban nagy feltűnést keltett, minthogy ez az újság eddig az orosz érdekek legbuzgóbb képviselője volt, és azt is tudják róla, hogy közleményeit az osztrák kabinet sugalmazza. Ausztria, mondják ezek a cikkek, Sir H. Seymour bizalmas levelezésében foglalt leleplezések következtében fel van mentve Oroszországgal szembeni kötelezettségei alól. Az egyik cikkben ez áll:

„Amikor Oroszország eljárása szükségessé tette, hogy Ausztria kifogást emeljen Szentpétervárott, ezt ott olyan dölyfösen fogadták, és a bécsi kormánnyal olyan udvariatlanul bántak, hogy minden újabb konstantinápolyi sürgöny kínos sejtelmeket ébresztett. Ez a tiszteletlen, figyelmetlen viselkedés arra a kérésre indította Mensdorff grófot, hogy megint bízzák meg egy dandár parancsnokságával és mentsék fel szentpétervári állása alól, bár személyileg nem volt panaszra oka."

Ennélfogva felváltották gróf Esterházyval. Egy másik cikkben a következő részlet található:

„Amikor az orosz császár Olmützbe jött, viselkedése gróf Buol-Schauensteinnel szemben oly illetlen, mondhatni sértő volt, hogy mindenkinek feltűnt, s Nesselrodét és Meyendorfot is zavarba hozta." (Legyen szabad az olvasót arra emlékeztetnem, hogy Nesselrode egyik szokása kiprovokálni felséges uralkodójának ilyen pökhendi viselkedését, majd utána sajnálkozni miatta.) „A fiatal császár, aki tanúja volt annak, hogyan viselkedett a cár a miniszterével, ezt nem felejtette el. Sir H. Seymour levelei csak meggyorsíthatták őfelsége elhatározását" (hogy ti. fellép Oroszországnak Ausztriával szemben elkövetett túlkapásai ellen) . . . „Bécsi tartózkodása alatt gróf Orlov megtagadta, hogy uralkodója nevében kötelezettséget vállaljon az ottomán birodalom integritásának minden körülmények közötti tiszteletben tartására."

A „Times"[15] konstantinápolyi levelezője nyomatékosan utal arra, hogy a görög felkelés Görögországban elkerülhetetlenül forradalomra fog vezetni, tudniillik harcra a nemzeti párt és Oroszország hívei között. Másrészt úgy látszik, hogy a pasa szuronyai okozta kegyetlenségek Bulgáriában a lakosságot Oroszország iránti rokonszenvre hangolják. Hadd soroljak fel itt néhány tényt, amelyek Görögországnak a nyugati hatalmakhoz való viszonyát szemléltetik. A „Nouvelliste de Marseille"-ben Konstantinápoly, április 17-i kelettel ezt olvassuk:

„Athénban az európai lakosoknak mindenféle sérelmeket kell elszenvedniök. Még botokkal is rájuk támadnak anélkül, hogy a görög csendőrség ezzel szembeszállna. Múlt hó 15-én Gaspari urat, a francia követség tagját, egy volt athéni francia konzulnak a fiát megverték és leütötték három csendőr jelenlétében, akik a jelenetet közömbösen nézték végig. Ugyanaznap más franciák figyelmeztetést kaptak, hogy listára vettek kilencvenhat »franki«-t, akiket »megfenyítésre« jelöltek ki. E kilengések következményeképpen a francia és az angol követségek vezetői közös jegyzéket intéztek Ottó király kormányához, tudomására hozva, hogy minden francia vagy angol lakos ellen elkövetett erőszakosságért azonnal 25 000 drachma kártérítést fognak követelni. Április 12-én újabb ultimátumot küldtek a görög kormánynak; ebben csupán ötnapi haladékot adtak, amely 17-én jár le. Ez az ultimátum követeli Ottó királytól, hogy szolgáltasson elégtételt a franciák által elszenvedett jogtalanságokért, lépjen fel határozottan és erélyesen a felkeléssel szemben, s fizessen jóvátételt az elkövetett és megtűrt sérelmekért. A követek, akik nem számítottak a király részéről kielégítő válaszra, elhatározták, hogy negatív válasz esetén minden kapcsolatot megszakítanak a kormánnyal, és ugyan-

akkor együttesen Franciaország és Anglia nevében *Görögország intézőiként* lépnek fel e királyság megalapítására vonatkozó jegyzőkönyv kikötései értelmében."

A görög kormány körlevelet intézett külföldi megbízottaihoz, hogy mentegesse magatartását, melyet a portával szemben a legutóbbi viszályban tanúsított. A porta újabb intézkedései görög alattvalók ellen, mondja Paikosz úr, onnan erednek, hogy Törökország bosszankodik, amiért nincs többé joga Görögországot török tartománynak tekinteni, és pusztán ez az alapja a Görögország ellen húsz év óta folyó áskálódásoknak, amelyekhez a thesszáliai és epirusi felkelések csak ürügyül szolgáltak.

A bécsi „Presse"[148] április 28-i száma közli Danilo fejedelemnek a montenegrói törzsek főnökeihez intézett alábbi felhívását:

„Azt akarom, hogy mi, montenegróiak most is, mint mindig, oly bátraknak és hősöknek bizonyuljunk, mint a görögök és más nemzetek, győzedelmes őseink példájára, akik örökül hagyták ránk azt a szabadságot, amelyre a világ előtt oly büszkék vagyunk. Ezért fordulok azokhoz a katonákhoz, akik már szolgálatba léptek, hogy megtudjam, számíthatok-e rájuk, és megparancsolom a törzsek főnökeinek, hogy mindenki gyűjtse össze a törzsét. Minden katona mondja meg önként, akar-e velem harcolni a törökök ellen, vallásunk és országunk közös ellensége ellen. Te, kapitány, jegyezz fel minden ilyen önkéntest és tégy nekem róla írásbeli jelentést Cetinjébe. De nyomatékosan kérek mindenkit, aki nem kész szembenézni a halállal: maradjon otthon. Aki velem akar jönni, felejtse el feleségét, gyermekeit, s mindent, amit ezen a világon szeret. Azt mondom neked, vitéz népem, és nektek, kedves testvéreim, hogy aki nem akar velem együtt meghalni, maradjon nyugton; mert jól tudom, hogy egyetlen ember, aki velem hadbavonul, többet ér, mint ötven gyáva. Ezért felszólítok minden bátor embert, akinek erős a szíve és aki nem sajnálja vérét ontani hazájáért, az igazhitű egyházért és a szent keresztért, osztozzék velem a dicsőségben és a becsületben. Nem ama régi montenegróiak fiai vagyunk-e, akik legyőztek három török vezírt, akik francia csapatokat vertek meg és rohammal vették be a szultán várait? Ne legyünk hazaárulók, ne tagadjuk meg régi hőseink dicsőségét, s gyűljünk össze, hogy harcba menjünk Isten szent nevében.

Cetinje, 1854 március 16.

Danilo"

Az „Agramer Zeitung"-ban[149] olvassuk, hogy a montenegrói törzsek főnökei, Montenegró jámbor betyáraihoz intézett eme felhívásnak engedelmeskedve, összehívták fiatal harcosaikat és ismertették velük ezt a felhívást, mire 4000 ember esküdött meg az oltár előtt, hogy a „hitért és hazáért" lobogó alatt győzni vagy halni fog. Lehetetlen nem látni, hogy ez a mozgalom mennyire rokon annak a porosz függetlenségi háborúnak a jelszavaival és reménységeivel, amelyet Dohna tábornok Königsbergben, és általában a porosz „Treubund" oly szent emlékként tart tiszteletben.[150] A montenegróiak támadását Hercegovina ellen Niksicsen át maga Danilo fejedelem fogja vezetni. A délen (Albánia irányában) Žabljakon át intézendő támadás fővezére Georgij Petrovics vajda lesz. „A hegylakók", írja az „Agramer Zeitung", „jól el vannak látva lőszerrel, és mindkét hadtestnek egyenként 12 három és fél fontos ágyúja lesz." Az ellenségeskedés megnyitásához a jelet Kovalevszkij ezredes fogja megadni, aki utasításait egyenesen Szentpétervárról kapja.

Miután *Manteuffel úr* megkapta 30 000 000 tallérját, a kamarákat hazaküldte egy beszéddel, amelyből az alábbi, fölötte jellemző részletet közlöm:

„*Uraim!* Önök megszavazták a hitelt és ezzel megadták a kormánynak az eszközöket ahhoz, hogy tovább is megmaradjon az általa eddig járt úton, teljes egyetértésben (in voller Einigkeit) Ausztriával és egész Németországgal, és egyetértésben a többi nagyhatalommal, s hogy megtartsa Poroszországnak azt a pozíciót, amely a jelenlegi nagy európai kérdés megoldásában megilleti."

Legyen szabad megjegyeznem, hogy az „egyetértésben az összes többi nagyhatalommal" kifejezést e beszédnek táviratilag továbbított és az angol lapokban megjelent szövegében helytelenül így fordították le: „egyetértésben a nyugati hatalmakkal". Poroszország magas célt tűzött maga elé. Az egymás ellen nyilvánvalóan háborúskodó mindkét fél egyetértésével békefeltételekre vonatkozó megállapodást akar létrehozni – ugyan kivel?

Manteuffel úrnak ugyanazon a napon, amikor a kamarákat elbocsátotta, szerencséje volt pártjának egy gyűlésén még egy beszédet elmondhatni, amely sokkal pontosabb és ékesszólóbb volt, mint a fenti hivatalos tolvajnyelv. Ez a beszéd az új idők legkiemelkedőbb porosz teljesítménye. A maga nemében porosz állambölcselet in nuce*:

„Uraim", mondá, „van egy szó, amellyel sok visszaélés történt – ez a szó: szabadság. Nem tagadom meg e szót, de az én jelszavam más:

* dióhéjban – *Szerk.*

szolgálat (Dienst). Uraim, nekünk mindannyiunknak, akik itt egybegyűltünk, kötelességünk Istent és a királyt szolgálni, és én büszke vagyok rá, hogy ennek a királynak szolgálhatok. A *szolgálat* szó tartja össze a porosz államot, amely német kerületekre (in deutsche Gaue) van szétszakadva. Ennek a szónak kell egyesítenie mindannyiunkat a különböző állásokban, amelyeket betöltünk. *Szolgálat a királynak* – ez a szó az én zászlóm és mindazok zászlója, akik itt összegyűltek, s ebben rejlik üdvösségünk a mai időkben. Uraim, éljen a király szolgálata!"

Manteuffelnek igaza van: nincs más Poroszország, csak az, amely a király szolgálatának él.

A megírás ideje: 1854 május 2–5.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 május 16. (4080.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: K a r l M a r x

Karl Marx

Brit pénzügyek

London, 1854 május 9., kedd.

Bár Odessza bombázása, amely végtére úgy látszik igen jelentéktelen ügy volt, nagyon izgatja a közvéleményt, folyik itt egy másik bombázás is, amely a közvéleményt pillanatnyilag még erősebben érinti – nevezetesen az állampénztár bombázása. Mielőtt az alsóház tegnapi ülésén Gladstone úr által beterjesztett pénzügyi jelentés elemzéséhez hozzáfognánk, vissza kell pillantanunk eddigi hivatalos ügyleteire.

Disraeli úr, miniszterségének idején, a kincstári jegyek kamatlábát napi $1^1/_4$ pennyre, eddigi legalacsonyabb szintjére nyomta le; de Gladstone úr, aki elődjét felülmúlni igyekszik, még tovább ment és 1 pennyre szállította le, figyelmen kívül hagyva azt a körülményt, hogy amikor Disraeli úr a kincstári jegyek kamatlábát leszállította, pénz bőven és olcsón volt kapható, míg akkor, amikor Gladstone úr vetélytársának túlszárnyalására vállalkozott, szűkében volt és drága lett. Következésképpen a nagy férfiúnak hárommilliót kellett kifizetnie kincstári jegyekért, amelyek pedig, ha nem nyúl hozzájuk, az ő hivatalba lépésekor érvényben volt kamatlábon forogtak volna tovább. De még más is történt. Alighogy a kincstári jegyeket az állam nagy hátrányára beváltotta, újra ki kellett bocsátania őket magasabb kamatlábbal. Ez volt az első próbája az oxfordi kazuista felsőbbrendű lángelméjének, akiről azt hitték, hogy egy személyben egyesíti az összes tehetségeket, minekutána az összes tehetségek koalíciója[9] a tory[45] kormányt pénzügyi terve miatt elkergette, és ezáltal politikája súlypontjaként a pénzügyet hirdette meg.

Gladstone úr nem érte be azzal, hogy a függő adóssággal foglalkozott: még különlegesebb kísérletet végzett a fundált államadóssággal. 1853 áprilisában a South Sea-kötvények[113], valamint más értékpapírok konvertálására vonatkozóan egy fölöttébb bonyolult tervet terjesztett az alsóház elé; ez a rendezés hat, illetve tizenkét hónap elteltével kilenc és félmillió £ kifizeté-

sére kényszeríthette volna. Joggal jegyezték meg, hogy Gladstone, amikor ilyen tervet készített, ismerte Sir Hamilton Seymour titkos jelentéseit, s Rose ezredes és Cunningham konzul figyelmeztetéseit, olyan értesülései voltak tehát, amelyek nem hagyhattak kétséget az orosz kormány ellenséges szándékai és egy európai háború közeledése iránt. E lap olvasói emlékezni fognak arra, hogy én már akkor, amikor Gladstone előterjesztette tervét, megmondtam, hogy kudarcot fog vallani, és hogy a kormány a költségvetési év végén kénytelen lesz öt-hatmilliós kölcsönt felvenni.* Ennél a megállapításnál a keleti bonyodalmat egyáltalán nem vettem tekintetbe. Egyébként Gladstone úr tervének skolasztikus jellege alig alkalmas arra, hogy csábítsa a tőzsdések falkáját; nem kellett nagy éleselméjűség annak megjövendöléséhez, hogy az aratás gyönge lesz, mivel a bevetett terület a nagyon csapadékos időjárás miatt messze az átlag alatt maradt; hogy a rossz termésnek aranykiáramlást kell okoznia; hogy az arany kiáramlása nyilván nem hatástalaníthatja a kamatláb emelkedésének már mutatkozó tendenciáját a pénzpiacon, és hogy a pénzpiacon általános emelkedő irányzat mellett képtelenség feltételezni, hogy az állam hitelezője bele fog egyezni kötvényei kamatának csökkentésébe és nem fogja mohón megragadni a gladstone-i kísérlet nyújtotta lehetőséget, azaz követelni kötvényei összegének névértéken való visszafizetését, hogy ezt az összeget másnap tiszta haszonra befektethesse. Csakugyan, a költségvetési év lezárásakor Gladstone úr kénytelen volt hatmillió összegű South Sea-kötvényt névértéken beváltani, holott ezekből az ő beavatkozása nélkül a 100 £ névértékű kötvények a tőzsdén csak 85 £-es árfolyamon lennének eladhatók. Ilyenképpen nemcsak hatmilliót szórt el fölöslegesen az állam pénzéből, hanem e ragyogó művelet folytán legalább egymilliós tényleges veszteség is érte az államot, míg a kincstári készlet, mely 1853 áprilisában 7 800 000 £-re rúgott, 1854 áprilisában, a háború alatt, 2 778 000 £-re csökkent, ami több mint 5 000 000 £ veszteséget jelent. Gladstone úr balsikerű konvertálási sémája rejlik mindazoknak a pénzügyi nehézségeknek a gyökerében, amelyekkel a kormánynak most meg kell küzdenie. Március 6-án, mindössze 24 nappal a hadüzenet előtt, Gladstone úr minden pénzügyi műveletének szilárd alapjaként azt jelölte meg, hogy a folyó kiadások fizetéséhez szükséges eszközök a jelenlegi pénzügyi évben teremtessenek elő, és kijelentette, hogy foganatosított intézkedései folytán a háborús terhek csakis a jelenre hárulnak, és szó sem lehet arról, hogy a kormány a pénzpiachoz kölcsönért folyamodjék. Ezt a kijelentését március 22-én és még

* *V. ö. 9. köt. 40–77. old. – Szerk.*

április 12-én is megismételte. De április 21-én, mikor a parlament nem ülésezett, hivatalos közlemény jelent meg, hogy kölcsönre lesz szükség, és következésképpen kincstári kötvényeket fognak kibocsátani 6 millió £ összegben. A kincstári kötvény, mint emlékezünk, Gladstone úr találmánya, amelyet konvertálási sémájával egyidejűleg vezetett be.

A szokásos kincstári jegy egyéves lejáratú értékpapír, és ezen időszak elteltével rendesen átcserélik vagy kifizetik; kamatlába a piaci kamatláb szerint alakul. A kincstári kötvények ellenben évekre rögzített kamatot hoznak, bizonyos határidőre törlesztődnek, egyszerű forgatói hátirattal átruházhatók, anélkül hogy akár a vevőt, akár az eladót költség terhelné. Egészben véve a vasúti kötvények utánzatainak tekinthetők. Midőn Gladstone úr 1853-ban először kitalálta őket, 30 millió £ összegben mert ilyen kötvényeket kibocsátani. Annyira büszke volt találmányára, hogy azt hitte, 30 millió nem lesz elég a közönség igénylésének kielégítésére és hogy a kötvények magas árfolyam-emelkedést fognak elérni. Ámde „a közönség alig több mint 400 000 £-nyi kötvénnyel már telítve volt, tehát körülbelül hetvened részét vette át annak a mennyiségnek, amelynek igénylésére Gladstone számított". Avégből, hogy 6 milliós kölcsönét előteremtse, Gladstone úr háromféle kincstári kötvényt bocsátott ki, négyéves, ötéves és hatéves lejárattal. Hogy a tőzsde számára elfogadhatóbbakká tegye őket, a még ki nem fizetett részletek utáni kamatfizetést is engedélyezte. Azt állította, hogy névértéken bocsátja ki a kötvényeket $3^1/_2$ százalékos kamattal, tekintve az értékpapírok ez új fajtájának rendkívüli előnyeit, ez 10–16 százalékos osztaléknak felel meg. Miután a jegyzések megtörténtek, kiderült, hogy csak 800 000 £-et ajánlottak fel az első sorozat kötvényeire, amelyek 1858-ban kerülnek kifizetésre, míg a másik két sorozatra, az 1859-ben és 1860-ban beváltandó kötvényekre egyáltalán nem történt felajánlás. De ez még nem minden. Gladstone úr kénytelen volt áruját leszállított árakon kibocsátani; $98\ ^3/_4$-es minimális árfolyamon adja őket és még hozzáad néhány hónapi kamatot is, úgyhogy egyszerűen négyszázalékos kölcsönt vesz fel, cserében a South Sea-kötvényekért, amelyek háromszázalékos papírok voltak, így tehát tőkében 15%-ot, kamatokban pedig 25%-ot veszít. Mindezen engedmények ellenére teljes kudarcot szenvedett; kénytelen volt a jegyzési határidőt e hó 8-ig meghosszabbítani, és 6 milliós igényéről leszállni 2 millióra, azaz „nevetségesen csekély összegre". A balsiker elkerülhetetlen volt, mert áruja sem tartós befektetésre, sem pedig ideiglenes felhasználásra nem volt alkalmas, tekintve, hogy az 1858-ban és 1860-ban esedékes visszafizetés a jelenlegi körülmények között nagyon kérdésesnek látszik, végül pedig, mert a piaci emelkedő irányzat mellett évekre rögzített kamatokat hozó kötvényeket nem lehet olyan

könnyen elhelyezni, mint a kincstári jegyeket, amelyek kamata a pénz értékének növekedésével biztosan emelkedni fog.

Gladstone úr nem érte be azzal, hogy háromféle kincstári értékpapírt dobott piacra; arra is kötelezve érezte magát, hogy az alsóház elé nem csak egy, hanem két, sőt talán három vagy négy költségvetést is terjesszen. A régebbi pénzügyminiszterektől eltérően pénzügyi jelentését a költségvetési év lezárása előtt, március 6-án terjesztette be, hogy az ország, mint mondta, világosan lássa helyzetét. Akkor azt mondta a Háznak, hogy 3 millió £ többlet mutatkozik, de a veszélyes helyzet folytán, amelybe kerültek, 6 millió £-gel megnövekedett kiadást kell vállalniok, úgy hogy ebben az évben 3 milliós hiányra kell felkészülni. Alig múlt el nyolc hét, amikor azzal a kéréssel jelent meg a Házban, hogy még mintegy 7 milliót szavazzanak meg, holott márciusban bizonyára pontosabban is felbecsülhette volna az állami pénzszükségletet.

Az újonnan kért pótlólagos költségvetési előirányzat a következő:

Haditengerészet	4 550 000 £
Hadsereg	300 000 £
Hadfelszerelési hivatal	640 000 £
Milícia, megszavazott pótlólagos kontingens	500 000 £
Egyéb kiadások	2 100 000 £
Összesen	8 090 000 £

A haditengerészet, a hadsereg és a hadfelszerelési hivatal költségeit már péntek este ellenszavazat nélkül megszavazták. A következőkben röviden vázolom a különböző tételeket, amelyekre az összegeket kérték; nevezetesen 300 000 £-et a hadsereg létszámának 14 799 főnyi növelésére szavaztak meg (minden rangfokozat összesen), ami a szárazföldi erőket 40 493 fővel a múlt évben megszavazott létszám fölé, vagyis 142 000 főre emelné. A pótlólagos előirányzat a hadfelszerelési hivatal számára egészben 742 132 £-re rúg. A 4 553 731 £ összegű pótlólagos haditengerészeti előirányzat, mely a hadfelszerelési hivatal pótlólagos előirányzatának egy részét is tartalmazza, a következő rovatokba osztható be:[151]

I

1. A hajóhad megerősítéséhez szükséges 11 000 matróz és tengerészkatona zsoldjára (2500 a parti őrséghez tartozik, 8500 pedig önkéntes) ..... 461 700 £

a) További 6 hónapig szolgálatban maradó 5000 matróznak az 1855 március 31-én záruló évben kifizetendő zsoldja ..... 110 000 £

b) A parti őrséghez és a fedélzeti legénységhez tartozó, most a tengeren szolgálatot teljesítő 2500 tengerésznek a matróz–zsoldon felül fizetendő külön zsold 51 700 £

c) 5000 főnyi matróz-tartalék felállítására 220 000 £

d) [Az északi sarki expedícióra küldött „Erebus" és „Terror" hajókon szolgáló matrózok 8 évi dupla zsoldja ..... 80 000 £]

2. A pótlólag szolgálatba állított tengerészkatonák és matrózok élelmezésére ..... 200 000 £

a) 5000 ember ellátása további 6 hónapra 1855 március 31-ig ..... 50 000 £

b) Különféle cikkek és élelmiszerek áremelkedéséből származó többletkiadás 50 000 £

c) Ellátás, élelem, készletek stb. a hajóhadnál egy évig szolgálatot teljesítő pótlólagos 5000 fő számára ..... 100 000 £

3. A Whitehall és Somerset House hivatalaiban a háború következtében szükséges kisegítő hivatalnokok fizetése . 5 000 £

4. A különböző haditengerészeti ellátási és egészségügyi intézmények többletkiadásaira belföldön ..... 2 000 £

[5. A belföldi különböző haditengerészeti, ellátási és egészségügyi intézményekben dolgozó katonai munkások stb. bére ..... 47 000 £]

6. A külföldi flottaberendezéseknél dolgozó katonai munkásoknak stb. fizetendő pótlólagos bérek ..... 1 000 £

7. A hajóhad készleteire ..... 697 331 £

a) Gőzhajók részére szükséges szén és egyéb fűtőanyag beszerzésére ..... 160 000 £

b) A hajóhadnak kiadott készletek pótlására szükséges új készletek beszerzésére 40 000 £

c) Gőzgépek beszerzésére és javítására ama határozat alapján, hogy a tartalékflotta átalakítandó gőzüzemre	252 674 £	
d) Gőzhajók, ágyúnaszádok stb. beszerzésére	244 657 £	
8. Új építkezésekre, javításokra és karbantartásra a hajógyárakban		7 000 £
9. Gyógyszerekre és egészségügyi berendezésekre		30 000 £
10. Különböző szolgáltatásokra		6 000 £
Összesen		1 457 031 £

II

A haditengerészet költségvetésében szereplő, de inkább a hadseregre, mint a hajóhadra tartozó tételek:

Szállítási költségek		3 096 700 £
E tétel alá esnek többek között:		
a) havonta fizetendő szállítási költségek, gőzhajókat beleértve; ezek beszerzésére fordított összeg, beleértve 18 új gőzhajó és 86 vitorlás szállítóhajó, köztük 75, lovassággal ellátott fregatt bérét	2 610 200 £	
b) A csapatszállításokra bérelt hajók fuvarköltségei, beleértve az ellátmányt, minthogy a kormány egész esztendőre átvett 18 gőzhajót és 86 vitorlás szállítót	108 000 £	
Végösszeg		4 553 731 £

Gladstone úr új adók kivetését javasolja, mégpedig a kétszeres jövedelemadó fenntartását a háború végéig, a maláta-adó emelését 2 sh. 9 d.-ről 4 sh.-re, a szeszesitalok adójának emelését gallononként Skóciában 1 sh.-gel, Írországban 8 d.-vel, s a cukoradó július 5-én kezdődő érvénnyel elhatározott leszállításának elhalasztását. A szeszes italokra, a malátára és a cukorra vonatkozó határozati javaslatokat azonnal elfogadták.

A szeszes italokra kivetett adó semmivé teszi önmagát, minthogy jelentős mértékben csökkenteni fogja a fogyasztást. A maláta-adó az italmérési engedéllyel bíró kocsmárosokra és vendégeikre mért büntetés, mert hivatalos szervük, a „Morning Advertiser"[46] annyira sietett megfújni a háborús trombitát. A cukoradó arra irányul, hogy a folyó év konzervjeit és befőtteit megkeserítse. Ami a jövedelemadót illeti, köztudomású, hogy Gladstone úr március 6-án hét év utánra jelentette be ennek az adónemnek a kihalását, miután éppen három nappal előbb megkapta Rose ezredes és Cunningham konzul jelentéseit az orosz hadikészülődésekről. Nem kevésbé ismeretes április 18-i bejelentése, amely szerint elegendő lesz a jövedelemadót csupán egy fél évre megkétszerezni. Gladstone úr vagy a legkisebb előrelátással és a legnagyobb rövidlátással megáldott pénzügyminiszter, aki valaha is létezett, vagy pedig tudatos szándéka volt, hogy a sötétben manipulálva közönségét félrevezesse, megzavarja és becsapja.

A brit közönségnek nemcsak az Oroszország elleni háborúért és Gladstone úr szemfényvesztő és szőrszálhasogató éleselméjűségéért kell fizetnie, hanem ezenkívül gondoskodnia kell arról is, hogy ellássa a cárt az Anglia ellen viselt háborúhoz szükséges pénzzel. Lord John Russell ugyanis péntek este kijelentette, hogy a brit kormány továbbra is fizetni fogja a bécsi szerződésben foglalt orosz–németalföldi kölcsönnek[152] nevezett adósság tőkéjét és kamatait. Ez az a szerződés, amelynek egyik fő pontja, hogy Lengyelország független alkotmányos királyság marad, Krakkó mint szabad város védelmet kap és hogy a hajózás az összes európai folyókon, tehát a Dunán is szabad lesz.

Az írek lojalitása iránt nyilván igen nagy a bizalmatlanság, mivel Lord Palmerston kijelentette, hogy ebben az esztendőben őfelsége kormánya az ír milíciát nem szándékozik behívni; ugyanez a Palmerston buktatta meg a Russell-kormányt azzal az ürüggyel, hogy Lord John felbőszítette Írországot, amikor a milícia törvényéből kirekesztette. A miniszterek tényleges vereséget szenvedtek vasúti törvényjavaslatukkal, amely az e tárggyal foglalkozó parlamenti bizottság által ajánlott rendelkezések közül csupán néhányat tartalmazott. Minthogy a vasúttársaságok erősen meg vannak szervezve, a vitéz Cardwell úr jobbnak látta, hogy a kormány nevében visszavonja eredeti törvényjavaslatát és olyannal pótolja, amelyet maguk a vasútigazgatók dolgoztak ki, és amely nem ró rájuk kötelezettséget, s nem is ír elő szigorúbb rendelkezéseket, mint amilyenek már fennállnak. Amikor a törvényjavaslatot tárgyalták, senki sem volt jelen a Házban, azokat a vasúti igazgatókat kivéve, akik parlamenti képviselők.

„Úgy látszik", mondja egy hetilap, „a miniszterek és a parlament nem

elég erősek ahhoz, hogy a részvényesek tulajdonát és az utasok zsebét, illetve a közönség életét és testi épségét megvédjék a vasúttársaságokkal szemben, amelyek tetszésük szerint mernek elbánni ezekkel az értékekkel."

British Finances

A megírás ideje: 1854 május 9.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 május 23. (4086.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

[Friedrich Engels]

Egy híres győzelem

Az angol újságok nem győznek eleget gúnyolódni azon a tényen, hogy a cár Osten-Sacken tábornokot kitüntette az odesszai csatában tanúsított magatartásáért. Ebben az ütközetben, mely a szövetséges hajóhadak és az odesszai kikötőt védő erődök között a minap lefolyt, a győzelem – írják az angol lapok – kizárólag a szövetségesek oldalán volt, és az ellenség ujjongása csupán a moszkovita hencegés és cári hazudozás új mintapéldányának tekinthető. Mivel mi sem a cár, sem pedig Osten-Sacken iránt nem viseltetünk különösebb rokonszenvvel, bár az utóbbi kétségtelenül okos és határozott férfiú (fivére annak az azonos nevű tábornoknak[153], aki a dunai fejedelemségekben egy hadtest parancsnoka), talán érdemes ennek az odesszai győzelemnek a tényeit kissé gondosabban szemügyre venni, és amennyire lehetséges, megállapítani, melyik oldalon forog fenn valójában a hencegés és az ámítás, annál is inkább, mert ez volt a szövetségesek és az oroszok között az első és egyetlen ütközet, amelyről eddig egyáltalán értesülést nyertünk.

Mint ahogyan mindkét oldal hivatalos dokumentumaiból kitűnik, az Odessza előtt megjelent szövetséges hajóhadnak az volt a célja, hogy felszólítsa a kormányzót, szolgáltassa ki a brit parlamenterzászlóra leadott sortűz elégtételeként a kikötőben levő összes brit, francia és orosz hajókat. Nos, tudhatták, hogy ilyen követelésre a kormányzó egyáltalán nem fog válaszolni, ezért el kellett készülniök arra, hogy erőszakkal vegyék el, amit hiába kértek, és ha ezt a célt nem érték el, valójában vereséget szenvedtek, bármilyen nagy veszteséget okoztak is az ellenségnek.

Milyen lehetőségek is voltak? Már az orosz kormánynak az a rendelete, amely Osten-Sackent bízta meg az általa kormányzott és közvetlenül a dunai hadsereg hátában fekvő hatalmas területnek a parancsnokságával, és az a körülmény, hogy ő Odessza városát választotta székhelyéül, mutatja, milyen jelentőséget tulajdonítanak az oroszok természetszerűleg és helyesen ennek a pontnak. Odessza az összes többi kikötő közül az a hely, ahol ellenséges partraszállás a legtöbb kárt okozhatna nekik. Az ellenség itt találná

nemcsak egy nagy városnak, hanem egész Európa magtárának összes készleteit, és itt lenne legközelebb a Törökországban állomásozó orosz hadsereg közlekedési és visszavonulási vonalához. Ilyen körülmények között a két tengernagynak tudnia kellett, hogy a várost erős helyőrség védi, és hogy minden partraszállási kísérlet, bármily sok matrózt és tengerészkatonát vetnének is harcba e célra, kudarcba fulladna. De partraszállás nélkül és a kikötő, ha nem is a város, legalább átmeneti elfoglalása nélkül nem remélhették, hogy az ott most fogva tartott brit és francia hajókat kiszabadítják. Az egyetlen megmaradt lehetőség céljuk elérésére az lett volna, hogy magát a várost a leghevesebben bombázzák, ezáltal az ott tartózkodást minden csapattest számára nagyon veszélyessé tegyék, és azután kíséreljék meg a hajók kiszabadítását. De kétséges, vajon ez a cél elérhető lett volna-e egy igen széles utcákkal és tág terekkel bíró nagy város bombázása által, ahol gyúlékony épületek viszonylag kis helyet foglalnak el. A tengernagyoknak tehát tudniok kellett, hogy ha Osten-Sacken a követelésüket elutasítja, nincs módjuk a teljesítés kierőszakolására. Mégis úgy vélték, hogy egy parlamenterzászlóra irányított tüzelés után tenni kell valamit Odessza ellen, és ezért indították az akciót.

Odesszának a tenger felőli bejáratait hat üteg védte, amelyek nyilván negyven vagy ötven 24 és 48 fontos kaliberű ágyúval voltak felszerelve. Ezen ütegek közül csak kettő vagy három vett részt a harcban, minthogy a támadók a többi üteg lőtávolán kívül maradtak. Körülbelül 100 ágyúval felszerelt nyolc gőzfregattot vetettek be ezek ellen az ütegek ellen; mivel azonban az ilyen természetű hadműveletnél a hajóknak csupán egyik oldalán levő ágyúkat lehet felhasználni, a szövetségesek ágyúkban meglevő számbeli fölénye lényegesen csökkent. A kalibert illetőleg mindkét fél ereje körülbelül egyforma lehetett, mert ha egy 24 fontos ágyú gyöngébb is egy 32 fontos hosszúcsövűnél, viszont egy nehéz fémből készült 48 fontos biztosan egyenlő erejű az 56 vagy 68 fontos bombázó lövegekkel, amelyek nem bírják ki a lőporral való teljes töltést. Végül a hajóknak a mellvédő sáncokhoz viszonyított sebezhetősége és a mozgásuk okozta találati bizonytalansága olyan tényezők, hogy a parti ütegeknek még egy flotta nagyobb számbeli tüzérségi fölénye esetén is bizonyos előnyei maradnak. Ezt bizonyítja az Eckernfördénél Schleswigben lejátszódott összecsapás (1849), ahol két parti üteg 20 ágyúval elpusztított egy 84 ágyúval felszerelt hajót, harcképtelenné tett és elfoglalt egy 44 ágyús fregattot és visszavert két nehéz fegyverzetű gőzöst.

Ameddig a csata a tüzérségre és a 8 gőzhajóra korlátozódott, eléggé egyenlő erők között folyhatott, még akkor is, ha számításba vesszük az

angol–francia ágyúk fölényét a lőtávolság és célbiztosság tekintetében, ami a harc alatt bebizonyosodott. Ennek következtében a rombolás nagyon lassan haladt előre. Több órás tüzelésnek mindössze 2 orosz ágyú elhallgattatása volt az eredménye. Végül a szövetségesek közelebb mentek és változtattak taktikájukon. Az ütegek kőfalai elleni tüzelés módszerét abbahagyták, és ehelyett gránátokat és rakétákat irányítottak az orosz hajókra, valamint a kikötőnek és környékének katonai berendezéseire. Ez hatott. A célpont eléggé széles volt ahhoz, hogy minden gránát valamilyen sebezhető részt találjon el, és az egész csakhamar tüzet fogott. Felrobbant a móló fejénél levő lőszerraktár a mögött az üteg mögött, amely a legerősebb ellenállást fejtette ki, és amely ellen a fő támadás irányult; ez és a körös-körül elharapózó tűz arra kényszerítette az üteg személyzetét, hogy végül is visszavonuljon. Az orosz tüzérek ezen a ponton, mint rendesen, nem nagy ügyességről, de nagy bátorságról tettek tanúságot. Ágyúik és lövedékeik bizonyára fölöttébb hiányosak lehettek, lőporuk pedig valószínűleg nagyon gyönge volt.

Az egész akciónak ez volt az egyetlen eredménye. Négy orosz ágyút elhallgattattak a móló fejénél levő ütegben; az összes többi ütegek alig szenvedtek valami kárt. A lőszerraktár felrobbanása sem lehetett nagyon súlyos. Szorosan az üteg mögött lévén, nyilvánvaló, hogy ennek az ütegnek a külön raktára volt, amelyben csak egynapi muníciót, mondjuk 60–100 lövedéket tároltak a 4 ágyú mindegyike számára. Ha most levonjuk a nap folyamán feltételezhetően elhasznált lövedékek számát, alig maradhatott ott több 300 lőportöltetnél. Hogy az egyéb berendezésekben okozott kár mekkora volt, arra nézve nincsenek becslési lehetőségeink; ezt a szövetségesek persze nem állapíthatták meg, míg az oroszok igen alacsony számokat adnak. Mindamellett az orosz jelentésekből úgy látszik, hogy az elégett hajók – az angol–francia jelentésekkel ellentétben – *nem* hadihajók voltak; valószínű, hogy néhány kereskedelmi hajó mellett a kormány áru- és személyszállító hajóiról van szó. Egyébként előzőleg sohasem kaptunk hírt arról, hogy Odesszában orosz hadihajók vannak.

Két francia és egy vagy két angol kereskedelmi hajónak az ütközet idején sikerült kiszöknie a kikötőből; *hét brit kereskedelmi hajót* mai napig is ott tartanak. Így a „vitéz" tengernagyoknak nem sikerült követelésük teljesítését kikényszeríteni, és mivel minden pozitív eredmény nélkül vissza kellett vonulniok, s még a 6 parti ütegből is csak egyet tudtak elhallgattatni, jószerivel vereséget könyvelhetnek el. Nagyon kevés embert veszítettek, de több hajótest megsérült, és a „Vauban" nevű francia gőzös egy izzó golyótól tüzet fogott, úgy hogy egy ideig vissza kellett vonulnia a csatából.

Ez a summája annak, amit a brit sajtó így nevez: „győzelmes hírek Odesszából", és ami az angolok szemében Dundas tengernagy minden korábbi hibáját kiegyenlítette. Mi több, ez a hadművelet a közönség várakozását Angliában annyira felfokozta, hogy komolyan mesélik, miszerint a tengernagyok most meggyőződtek ágyúik lőtávolságának rendkívüli fölényéről az oroszokéval szemben, erre ténylegesen elhatározták, hogy megkísérlik Szevasztopol bombázását; csakugyan oda is mentek és néhány lövést leadtak. De ez a legtisztább humbug, mert aki csak egyszer megnézte Szevasztopol térképét, tudja, hogy e város és kikötője ellen — akár bombázzák, akár nem, hacsak nem az öblön *kívüli színleges* csatáról van szó — a támadásnak szűk vízi térségben és tábori ágyúk lőtávolában kell lefolynia.

Ehhez az egyszerű ismertetéshez joggal hozzáfűzhetjük, hogy angol barátaink nagyzolása e csatával kapcsolatban, amelyben teljességgel visszaverték őket és céljukat nem tudták elérni, alig üt el a háborúról szóló régebbi fejtegetéseik és közleményeik általános hangnemétől. Akármi lesz is a háború eredménye, az elfogulatlan történésznek, úgy véljük, fel kell jegyeznie, hogy a háború kezdeti szakaszait ugyanannyi humbug, ferdítés, megtévesztés, diplomáciai rosszhiszeműség, katonai hetvenkedés és hazudozás jellemezte Anglia, mint Oroszország részéről.

A Famous Victory

A megírás ideje: 1854 május 15.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 június 6. (4098.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

Karl Marx

[A támadás Szevasztopol ellen – A birtokok megtisztítása Skóciában[154]]

London, 1854 május 19., péntek.

„Az első támadás Szevasztopol ellen", amelyről a mai újságok távirati jelentést hoznak, úgy látszik, körülbelül ugyanolyan dicsőséges hőstett, mint Odessza bombázása volt, ahol mindkét fél magának igényelte a győzelmet. A támadást a leírások szerint „messzehordó ágyúkból" robbanó lövedékekkel hajtották végre, és a külső erődítmények ellen irányították. Ha csak egy pillantást vetünk a térképre, láthatjuk, amit egyébként minden katonai tekintély is elismer, hogy ágyúkkal, bármily lőtávolságúak is, sem Szevasztopol kikötőjét, sem magát a várost nem lehet megtámadni anélkül, hogy az öbölbe be ne hatolnának és meg ne közelítenék a védő ütegeket, és hogy partra szálló jelentékeny sereg támogatása nélkül egyáltalán nem lehet bevenni egyiket sem. Ezért ezt a hadműveletet, ha egyáltalán megtörtént, színleges haditettnek kell tekintenünk, amelyet ugyanazon gobemouches* épülésére kezdeményeztek, akiknek hazafiságát az odesszai babérok felajzották.

A francia kormány Bourrée urat rendkívüli megbízatással Görögországba küldte. Bourrée úr, aki egy dandár kíséretében érkezik, amely Foray tábornok parancsnoksága alatt áll, azt a feladatot kapta, hogy követelje Ottó királytól az 1828-ban kölcsönadott százmillió frank összes kamatainak azonnali kifizetését. Visszautasítás esetén a franciák állítólag megszállják Athént és a királyság különböző más pontjait.

Olvasóik emlékezni fognak arra az ismertetésre, amelyben leírtam az írországi és skóciai birtokok megtisztítását, és hogy ilymódon századunk első felében sok ezer embert űztek el apáik földjéről. Ez az eljárás még folyik, mégpedig olyan eréllyel, amely teljességgel méltó e mintaország erényes,

* – együgyű, hiszékeny emberek – *Szerk.*

kifinomult, vallásos és emberbarát arisztokráciájához. Házakat gyújtanak fel vagy rombolnak le a gyámoltalan bennlakók feje fölött. A knoydarti Neagaat-birtokon múlt ősszel a földesúr parancsára megtámadták Donald Macdonald, egy tekintélyes, tisztességes és dolgos ember házát. Felesége fekvő beteg volt és nem lehetett elszállítani, de a tiszttartó és banditái kidobták Macdonald családját, hat gyermekét, akik közül még egy sincs 15 éves, és lerombolták a házat, mindössze egy darabka tetőt hagyva meg felesége ágya fölött.

A férfi annyira megrendült, hogy eszét vesztette. Az orvosok elmebetegnek nyilvánították, és most ide-oda vándorol, gyermekeit keresve a felégetett és lerombolt kunyhók romjai között. Mellette sírnak éhező gyermekei, de nem ismeri meg őket, és minden segítség és gondoskodás nélkül engedik bolyongani, mert elmezavara ártalmatlan.

Két előrehaladott terhességi állapotban levő asszony feje fölött lerombolták a házukat. Több éjszaka a szabadban kellett hálniok; ennek szörnyű kínok között végbement koraszülés volt a következménye. Elméjük megzavarodott, s most csatangolnak nagy családjukkal ezek a gyámoltalan és gyógyíthatatlan elmebetegek, borzalmas tanúk azon osztály tagjai ellen, amelyet brit arisztokráciának neveznek.

A terror és az üldözés még gyermekeket is őrületbe hajszol. A knoydarti Doune-ban a zselléreket elkergették, s ezek egy öreg magtárban kerestek menedéket. A földesúr emberei éjszaka körülvették ezt a magtárt és felgyújtották, mialatt fedele alatt kucorogtak a szegény kiűzöttek. Eszeveszetten rohantak ki a lángok közül és az ijedtségtől néhányan megőrültek. A „Northern Ensign" című lap így írja le az esetet: „Egy fiú megőrült; zárt intézetbe kell majd vinni; kiugrik az ágyból és kiabálni kezd: Tűz, tűz! És azt bizonygatja a körülállóknak, hogy az égő magtárban emberek és gyermekek vannak. Ha beesteledik, és tüzet lát, félelem vesz rajta erőt. Doune borzalmas látványa, amikor a magtár lángokban állott és bevilágította az egész környéket, amikor férfiak, nők, gyermekek félőrülten a félelemtől összevissza futkostak, okozta nála ezt a sokkot."

Így viselkedik az arisztokrácia a munkaképes szegényekkel szemben, akik gazdagokká teszik őket. Lássunk most néhány adatot a szegénygondozásról. Az alábbi eseteket a glasgow-i Donald Ross úr munkájából és a „Northern Ensign"-ből idézem:

„1. Matherson, 96 éves özvegy, a strathi egyházközségtől Skye-ben havonta mindössze 2 sh. 6 d.-t kap.

2. Murdo Mackintosh, 36 éves, teljesen munkaképtelen, mert 14

hónappal ezelőtt egy kocsi összezúzta. Felesége és hét gyermeke van; a legidősebb 11, a legkisebb 1 éves, s összesen 5 sh.-et kap havonta a strathi egyházközségtől.

3. Samuel Campbell, 77 éves özvegy, Broadfordban, Skye-ben, beomlott házban lakik, a strathi egyházközségtől havonta 1 sh. 6 d.-t kap. Panaszkodott, hogy ez nagyon kevés, mire hosszas morgás után az egyházközség vezetője havi 2 sh.-re emelte az összeget.

4. M'Kinnon, 72 éves özvegy, a strathi egyházközségtől Skye-ben havonta 2 sh. 6 d.-t kap.

5. Donald McDagald, 102 éves, Kraydattban lakik. Felesége 77 éves, és mindketten nagyon betegesek. A glenelgi egyházközségtől fejenként csupán 3 sh. 4 d.-t kapnak havonta.

6. Mary McDonald, 93 éves özvegyasszony, ágyhoz kötött beteg. Férje a hadseregben szolgált, ott veszítette el egyik karját. Húsz évvel ezelőtt halt meg. A glenelgi egyházközségtől havonta 4 sh. 4 d.-t kap.

7. Alexander McIsaak, 53 éves, teljesen munkaképtelen. Negyvenéves felesége van, egy 18 éves vak fia és négy 14 éven aluli gyermeke. A glenelgi egyházközség ennek a nyomorult családnak összesen 6 sh. 6 d.-t adományoz havonta, alig havi 1 sh.-et fejenként.

8. Angus McKinnon, 72 éves, beteg felesége 66 éves. Fejenként 2 sh. 1 d.-t kapnak havonta.

9. Mary M'Isaak, 80 éves, beteg és teljesen vak, a glenelgi egyházközségtől 3 sh. 3 d.-t kap havonta. Amikor többet kért, a felügyelő ezt mondta: »Szégyellje magát, hogy többet akar, amikor mások kevesebbet kapnak«, és elutasította.

10. Janet M'Donald vagy M'Gillioray, 77 éves és teljesen munkaképtelen, mindössze 3 sh. 3 d.-t kap havonta.

11. Catherine Gillies, 78 éves, teljesen munkaképtelen, a glenelgi egyházközségtől csupán 3 sh. 3 d.-t kap havonta.

12. Mary Gillies, ill. Grant, 82 éves, és 8 év óta ágyhoz kötött beteg, az adnamurchoni egyházközségtől 28 font darát és 8 d.-t kap havonta. A szegényügyi felügyelő az elmúlt két esztendő alatt nem látogatta meg; nem kap orvosi segítséget, sem ruhát, sem élelmet.

13. John M'Eachan, 86 éves, ágyban fekvő, Auchachraigban, az adnamurchoni egyházközség területén lakik. Az említett községtől éppen 1 font darát kap naponta és 8 d.-t havonta. Nem kap sem ruhát, sem más egyebet.

14. Ewan M'Callum, 93 éves, szembetegségben szenved; a Crinan-csatorna partján a knapdale-i egyházközség területén fekvő Argyleshire-

ben találtam rá, amint éppen koldult. 4 sh. 8 d.-t kap havonta, ruházatot egyáltalán nem, sem orvosi segítséget, tüzelőt vagy lakást. Olyan, mint valami vándorló rongybatyu – igen szánalmas koldus.

15. Kate Macarthur, 74 éves, fekvő beteg, egyedül él Dunardyban, a knapdale-i egyházközség területén. 4 sh. 8 d.-t kap havonta az egyházközségtől, de semmi mást. Orvos nem látogatja.

16. Janet Kerr, ill. M'Callum, 78 éves özvegy, beteg; 6 sh.-et kap havonta a glassaryi egyházközségtől. Nincs lakása és semmi más támogatást nem kap, mint ezt a pénzsegélyt.

17. Archibald M'Laurin, 73 éves, teljesen munkaképtelen, felesége szintén munkaképtelen; az appini egyházközségtől fejenként 3 sh. 4 d.-t kapnak havonta – semmi tüzelőt, sem ruházatot, sem lakást. Nyomorúságos, emberhez nem méltó pajtában élnek.

18. Margaret M'Leod, 81 éves özvegy, Lasgachban, a lochbroomi egyházközség területén él, havonta 3 sh.-t kap.

19. John Mackenzie özvegye, 81 éves, Ullapoolban, a lochbroomi egyházközség területén él. Teljesen vak és nagyon rossz egészségi állapotban van. Csak 2 sh.-et kap havonta.

20. Catherine M'Donald, 87 éves özvegy, Luing szigeten, a kilbrandoni egyházközség területén él, teljesen vak, és ágyhoz kötött beteg. Létfenntartásra havonta 7 sh.-et kap, ebből ápolónőt kell fizetnie. Háza összedőlt, az egyházközség mégsem akart elhelyezéséről gondoskodni. Egy nyitott melléképületben fekszik a puszta földön. A felügyelő vonakodik bármit is tenni érdekében."

De a garázdaságnak ezzel még nincs vége. Strathcarronban valóságos mészárlást vittek végbe. Egy csoport asszony, a végrehajtott és még várható további kiűzések kegyetlensége miatt őrjöngésig felizgatva összecsődült az utcán arra a hírre, hogy végrehajtók közelednek, akik azért jönnek, hogy a bérlőket elűzzék. Az érkezők azonban adószedők voltak, nem végrehajtók; de mikor meghallották, hogy félreismerték kilétüket, ahelyett, hogy a tévedést helyreigazították volna, mulattak rajta, kiadták magukat végrehajtóknak, és azt mondták, hogy a lakosság kilakoltatása végett jöttek, amit meg is szándékoznak tenni. Erre az asszonycsoport még izgatottabb lett, s ekkor az adóhivatalnokok töltött pisztolyt szegeztek rájuk. Ami ezután következett, azt Donald Ross úr leveléből idézzük, aki Glasgow-ból átment Strathcarronba és két napot töltött a kerületben, ahol információkat gyűjtött és megvizsgálta a sebesülteket. Levele, melynek kelte Oain, Royal Hotel, 1854 április 15., ezt mondja:

„Tudósításommal a rendőrfőnök gyalázatos viselkedését akarom tanúsítani. A rendőrfőnök nem figyelmeztette az embereket, hogy a rendőrségnek támadási parancsot ad. Nem szólította fel őket oszlásra a Riot Act értelmében.[155] Nem adott nekik időt az oszlásra; ellenkezőleg, abban a pillanatban, mikor furkósbottal ellátott rendőrcsapatával közeledett hozzájuk, odakiáltott: »Helyet!«, és egy lélegzetre elrendelte: »Üssétek le őket!« Erre tüstént leírhatatlan jelenet következett. A rendőrök nehéz furkósbotjukkal fejbe verték a szerencsétlen asszonyokat és földre teperve őket rájuk ugrottak, tapostak rajtuk és féktelen vadsággal összerugdosták testüket. A tér csakhamar vérrel volt borítva. A vérükben fetrengő asszonyok, fiúk és lányok jajgatása még a poklot is megindította volna. Néhány nő, akiket a rendőrök üldözőbe vettek, beleugrott a mély és sebes Carronba, inkább annak, mint a rendőrök vagy a rendőrfőnök kegyére bízva magukat. Voltak asszonyok, akiknek fejéről a rendőrbotok egész hajcsomót téptek ki, és egy leánynak a vállából erős botütés körülbelül 7 hüvelyk hosszú, 1 1/4 hüvelyk széles és több mint 1/4 hüvelyk vastag húsdarabot vágott ki. Egy fiatal leányt, aki csupán néző volt, három rendőr vett üldözőbe. A homlokán úgy megütötték, hogy betört a koponyája, és mikor elesett, belerúgtak. Az orvos kihúzta a sebből a lány sapkájának egy részét, amely beleszorult a vad rendőrök botjától. Cipőszegeik nyomai még most is ott láthatók a hátán. Strathcarronban tizenhárom asszony még mindig a legszörnyűbb állapotban van a rendőrök durva ütlegelése következtében. Hárman olyan súlyosan megsérültek, hogy kezelőorvosuk szerint semmi remény sincs gyógyulásukra. Saját szilárd meggyőződésem, amelyet e nők állapotából és sebeik veszélyes természetéből, valamint az általam szerzett orvosi jelentésekből merítettem, hogy e bántalmazott személyek fele sem fog meggyógyulni, és hogy valamennyien, ha még egy ideig tengetik is életüket, testükön ott fogják viselni annak a szörnyű brutalitásnak a jegyeit, amelynek áldozatául estek. A súlyos sebesültek között van egy előrehaladottan terhes nő. Nem volt abban a tömegben, amely a rendőrfőnökkel találkozott, hanem tekintélyes távolból csak nézte a történteket; a rendőrök mégis erősen megütötték, megrúgták, és állapota nagyon veszélyes."

Mindehhez hozzátehetjük, hogy az összecsődült asszonyok mindössze tizennyolcan voltak. A rendőrfőnököt Taylornak hívják.

Ilyen képet nyújt a brit arisztokrácia 1854-ben.

A hatóságok és a kormány megegyezett abban, hogy Cowell, Grimshaw és a prestoni sztrájk többi vezetői ellen emelt vádat visszavonják, ha a prestoni

rendőrbírák és gyapot-lordok ellen szintén megszűnik a vizsgálat.[156] Ez a megegyezés értelmében meg is történt.

Duncombe úr indítványt tett arra, hogy a prestoni rendőrhatóságok viselkedésének megvizsgálására jelöljenek ki egy bizottságot; az indítvány tárgyalását tizennégy nappal elhalasztották, ami állítólag a fönti megegyezés következménye.

A megírás ideje: 1854 május 19.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 június 2. (4095.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: K a r l M a r x

Friedrich Engels

Hadicselekmények a Balti- és a Fekete-tengeren — Angol—francia hadműveleti rendszer[157]

London, 1854 május 23., kedd.

Végre a „brit tengeri medvék" egy hőstettéről adhatunk hírt.

Napier tengernagy hajóhada Gustavsvärn erődöt (svédből lefordítva jelentése: „Gusztáv vára, illetve erődítése", „Gustavswehr") nyolc órai bombázás után elpusztította és az 1500 főnyi helyőrséget foglyul ejtette. Ez az első komoly támadás orosz császári tulajdon ellen, és az álmos és erélytelen odesszai üggyel összevetve,* legalábbis azt bizonyítja, hogy Charles Napier, ha nem muszáj, nem szándékozik a maga és ősei jó hírnevét feláldozni. A Gustavsvärn erőd annak a félszigetnek legkülső peremén fekszik, amely Finnország délnyugati sarkát alkotja, s közel van a hangöuddi világítótoronyhoz, amelyet minden hajós, aki felfelé halad a Finn-öbölben, tájékozódási pontként ismer. Az erőd katonai jelentősége nem túl nagy, igen kis szárazföldi, illetve tengeri szakaszt véd, és a támadó flotta minden kockázat nélkül maga mögött hagyhatta volna. Az erőd maga sem lehetett nagy méretű, amint az a helyőrség létszámából is kitűnik. De ha e haditett taktikai méltatását addig elhalasztjuk, míg részletesebb adatok nem érkeznek, mentségünkre szolgáljon az, hogy a brit tengernagyi hivatalban és hadügyminisztériumban is áldott tudatlanság uralkodik Oroszország balti partvédelmének valódi ereje és jelentősége felől.

Egyelőre csak ennyit mondhatunk: a nyolcórás ágyúzás vitéz, ha nem is éppen ügyes védekezésre vall az oroszok részéről, és az ezen öbölben levő elsőrendű erődök védelmét illetően makacsabb ellenállást helyez kilátásba, mint amilyet várni lehetett volna. Másrészt 1500 hadifogoly Oroszországnak egyáltalán nem jelent számottevő veszteséget (megfelel körülbelül kétnapi, betegség okozta átlagveszteségnek a Dunánál), míg Napiernek nyilván ko-

* *V.ö. 216—217., 232—235. old. — Szerk.*

moly nehézséget okoz. Ugyan mit is kezdhet velük? Sem becsületszóra, sem becsületszó nélkül nem engedheti őket szabadon, és Angliánál közelebbi hely nincs, ahová elszállíthatná őket. Hogy ezt az 1500 embert biztonságban elszállíthassa, legalább három sorhajóra vagy dupla annyi gőzfregattra lenne szüksége. Tehát éppen győzelmének következményei megbénítanák két vagy három hétre. Végül pedig, minthogy nincsenek partra tehető csapatai, hogyan akarja az elfoglalt területet tartani? Nem látok erre módot, hacsak legénységgel gyöngén felszerelt flottáját megint harcképtelenné nem tenné azáltal, hogy minden hajó legénységéből matrózokat és tengerészkatonákat vonna el. Ezzel a körülménnyel olyan kérdést érintünk, amelyet pillanatnyilag nagyon szenvedélyesen tárgyalnak a brit sajtóban, bár, mint rendesen, túl későn.

A brit sajtó egyszerre rájött, hogy egy hajóhad, bármily hatalmas is, nagyon keveset ér, ha nincsenek a fedélzetén csapatok, amelyek elég erősek ahhoz, hogy partra szállhassanak és ott teljessé tehessék azt a győzelmet, amelyet hajóágyúk még a legkedvezőbb esetben is csak igen tökéletlenül arathatnak szárazföldi erődökön. Úgy látszik, hogy a múlt hónap végéig sem a háborút irányító brit hivatalos katonai körökben, sem a brit közvéleményt irányító hivatalos körökben egyetlen ember sem akadt, akinek ez a gondolat eszébe jutott volna. Most az a helyzet, hogy az összes rendelkezésre álló csapatokat és szállítóhajókat a Fekete-tengerre vezényelték, és a Baltikumnak szánt egész szárazföldi hadsereg, amelyből még egyetlen embert sem hajóztak be és amelynek törzskara még nincs is megszervezve, mindössze egy 2500 főnyi dandárból áll. Ami pedig a franciákat illeti, ők siralmasan hátul botorkálnak. Balti flottájuk – emlékezzünk Ducos miniszter fennhéjázó jelentésére: „Felséged elrendelte egy harmadik hajóhad felszerelését; Felséged parancsát teljesítettük" –, ez a nagyszerű armada, amelynek tíz sorhajóval március közepén kifutásra készen kellett volna állnia, sohasem volt nagyobb öt sorhajónál, s most egy fregattal és néhány kisebb hajóval lassan halad felfelé a Nagy-Belt hosszában; Bresttől teljes három hétre volt szüksége, hogy idáig eljusson, bár folyton nyugati szelek fújtak. A Saint Omer-i nagy tábor, amelynek 150 000, szükség esetén 200 000 embert kellett volna befogadnia egy balti expedícióra, papiroson már három vagy négy héttel ezelőtt megalakult, de mind a mai napig még egyetlen dandárt sem vontak oda össze. Pedig a franciák könnyen kiállíthatnának 10 000–15 000 főnyi gyalogságot és tábori tüzérséget partmenti helyőrségeikből, anélkül, hogy előbb teátrális tábor-demonstrációkkal nagy hűhót csapnának; de hol vannak a szállítóeszközök? Brit kereskedelmi hajókat kellene kibérelni; a francia hajóhad átlagsebessége alapján ezeknek négy-hat hétre lenne szükségük, míg

egyik a másik után eléri a hadszínteret; és hol köthetnének ki a csapatok, hol lehetne a dandárokat és hadosztályokat összevonni, hol lehetne felállítani a törzskart és a hadbiztosságokat? A szövetségesek ebben a hibás körben forognak. Hogy a Baltikumban kikötőjük legyen, előbb el kell foglalniok egy szigetet vagy félszigetet, ahol támadásra összevonhatják és szervezhetik csapataikat; hogy pedig ezt az elengedhetetlen feltételt megteremthessék, előbb szárazföldi haderővel kell a helyszínen rendelkezniök. Nem nehéz ebből a csávából kikerülni, ha van egy jó tengernagyuk, aki a szárazföldi háborúhoz ért annyit, amennyi szárazföldi haderő vezérléséhez szükséges; nem kétséges, hogy Charles Napier megfelel ennek, mert már jó néhány csatát vívott szárazföldön. De amikor a fő hatalom egy Aberdeen és egy Palmerston kezében van, amikor négy különböző minisztérium avatkozik a fegyveres erők ügyeibe, amikor a hadsereg és a hajóhad között örökös ellentét van, amikor angol és francia egyesült csapatok vannak és mind a kettő féltékeny a másik diadalára és sikerére, hogyan várható akkor a cselekvés bármiféle egysége? Továbbá, hatékony szárazföldi erőt június vége előtt nem lehet felvinni a Balti-tengerre; így, ha négy hónapon belül a háború el nem dől és nem kötnek békét, akkor le kell mondani az összes meghódított területekről, mindent vissza kell vonni vagy cserben kell hagyni, csapatokat, ágyúkat, hajókat, élelmiszereket; és a hét téli hónap alatt az oroszok megint egész balti-tengeri területük birtokába jutnak. Ebből eléggé tisztán kiviláglik, hogy ebben az esztendőben a balti Oroszország ellen komoly és döntő támadások nem jöhetnek szóba; ehhez túl késő van. Csak ha Svédország csatlakozik a nyugati hatalmakhoz, van az utóbbiaknak olyan hadműveleti bázisuk a Balti-tengeren, amely lehetővé teszi, hogy Finnországban téli hadjáratot viseljenek. Itt tehát megint hibás körrel találkozunk, de ez is, miként az előbbi, csak a kislelkűeknek hibás. Hogyan lehet Svédországtól azt várni, hogy a nyugati hatalmakhoz csatlakozzék, hacsak nem mutatják meg neki szándékaik komolyságát azzal, hogy szárazföldi haderőt küldenek a Baltikumba és megszállják Finnország egy részét? Viszont hogyan küldhetik oda a haderőt, mielőtt nem biztosították maguknak Svédországot hadműveleti bázisul?

Csakugyan, a nagy Napóleon, oly sok millió ember „mészárosa", merész, határozott és totális hadvezetésével az emberiesség mintaképe volt, összehasonlítva ennek az orosz háborúnak a határozatlan, „államférfias" vezetőivel, akik végül is kénytelenek lesznek jóval nagyobb számú emberéletet és készpénzt áldozni, ha eddigi eljárásukat tovább folytatják.

Ha most a Fekete-tenger felé fordulunk, ebben a térségben az egyesített hajóhadak Szevasztopol előtt azzal szórakoznak, hogy szerény és ártalmatlan

távlövészeti gyakorlatot folytatnak az erőd néhány silány külső védműve ellen. Ezt az ártalmatlan játékot, mint jelentik, négy napon át a hajók többsége folytatta, s az oroszok, minthogy csak tizenkét kifutásra kész sorhajójuk van, egész idő alatt nem is mutatkoztak a kikötőn kívül, Hamelin admirális nagy csodálkozására (lásd *május 1-i és 5-i jelentését*)[158]. Ez a hős tengerész persze elég öreg ahhoz, hogy emlékezzék olyan időkre, amikor francia hajórajokat sokkal gyöngébb angol erők nemcsak körülzártak, hanem kikötőikben még meg is támadtak; de valójában kissé túl sok lenne elvárni, hogy a gyöngébb orosz hajóraj elhagyja Szevasztopolt azért, hogy kétszer annyi hajó elpusztítsa és elsüllyessze, és így feláldozza magát engesztelésül a „szinopi gyalázatos bűnért"[1].

Közben két sorhajó (csavargőzös) és hét gőzfregatt úton van Cserkeszföld felé. Állítólag az a feladatuk, hogy felderítsék a Krím-félsziget partjait, s azután lerombolják a cserkesz parton levő erődöket. De az utóbbi támadásban csak három gőzfregatt venne részt, míg a többi négy azt az utasítást kapta, hogy mihelyt kellőképpen földerítette a Krímet, térjen vissza a flottához. Mármost az a három erőd, amelyet az oroszok a cserkesz parton még megszállva tartanak – Anapa, Szuhum Kale és Redut Kale – tudomásunk szerint jelentékeny erejűek és (Redut Kale kivételével) a nyílt tengert védő magaslatokon épültek, kétséges lehet tehát, hogy az odaküldött erők elegendők lesznek-e a kitűzött feladatok végrehajtására, annál is inkább, mert partra szálló csapatok nem kísérik őket. A hajórajnak a parancsnok, Lyons ellentengernagy vezetésével egyidejűleg összeköttetésbe kell lépnie a cserkeszekkel, különösen pedig vezérükkel, Samillal. Hogy Lyons ellentengernagynak mit kell vele megtárgyalnia, nem ismeretes; de annyi bizonyos, hogy nem viheti neki azt, amire a legnagyobb szüksége lenne, tudniillik fegyvert és lőszert, mert bevetésre szánt hadihajókon nincs szabad tér teherszállításra. Két hitvány kereskedelmi briggvitorlás vagy sóner, ilyen hasznos javakkal megrakva, sokkal nagyobb szolgálatokat tehetne, mint az öt hadihajó nyújtotta erkölcsi, de teljesen haszontalan támogatás. Egyidejűleg hallottuk, hogy a török flotta ugyanezen célpont felé vitorlázik, és magával viszi a cserkeszek felfegyverzéséhez szükséges dolgokat. Így tehát a két szövetséges hajóhad azonos küldetést teljesít, de az egyik nem tud a másikról. Ez aztán fenemód egységes tervezés és cselekvés! Az is lehet, hogy mindegyik a másikat majd orosznak nézi és pompás látványosság lesz a cserkeszek számára, ha a két hajóraj egymásra lő!

A szövetséges szárazföldi csapatok közben Gallipoliban és Szkutariban összebarátkoznak a maguk módján, úgy, hogy a vidék nehéz és édes borából óriási mennyiséget fogyasztanak el. Azok, akik véletlenül józanok, olyan

sáncok építésével foglalatoskodnak, amelyek úgy fekszenek és úgy épülnek, hogy vagy soha nem fogja őket támadás érni, vagy soha nem lesznek alkalmasak a védelemre. Ha még kellene bizonyíték ahhoz, hogy sem a brit, sem a francia kormánynak nem szándéka Miklós barátjuknak komoly kárt okozni, a vak is láthatja abból, ahogyan a csapatokat foglalkoztatják. A szövetséges parancsnokok, hogy ürügyük legyen csapataikat a hadszíntérről távol tartani, a trákiai Kherszonészosz földnyelvén végignyúló folyamatos sáncvonalat ásatnak velük. Mindenki, különösen pedig minden francia mérnök tudja, hogy folyamatos védelmi sáncok tábori erődítéseknél csaknem minden körülmények között mellőzendők; de a gallipoli angol–francia hadseregnek volt fenntartva, hogy folyamatosan húzódó sáncokat építsen olyan terepen, amelynek kétharmad részét magaslatok védik, mégpedig azon az oldalon, ahonnan az ellenség várható. Minthogy azonban még e csigatempóval is legalább egy tapodtat előre kell haladniok, ezért, mint értesülünk, 15 000 francia Várnába készül – mi célból? – a vár helyőrségéül – és mi a teendője? – meghalni maláriában.

Nos, ha e hadviselésnek van valamilyen értelme, a vezéreknek tudniok kell, hogy a törökök gyönge oldala éppen a nyílt terepen végzendő hadművelet, amelyhez az angol–francia csapatok mesteri módon értenek; de hogy másrészt a törökök, ha falakat, sáncokat, sőt betört réseket kell ostromló csapatok ellen védeni, ebben olyan mesterek, hogy ezen a téren sem angolok, sem franciák nem mérkőzhetnek velük. *Ezért*, és *mert* Várna török helyőrséggel meg tudta tenni, ami régebben soha egy erődnek sem sikerült, hogy tudniillik huszonkilenc napig tartotta magát, *miután három rohamozható rést vágtak az erődfalon – ezért* viszik el a félig fegyelmezett törököket Várnából és küldik nyílt terepen az oroszok ellen, a jól kiképzett franciákat pedig, akik kiválóan alkalmasak a támadásra, de hosszabb védekezéshez nem eléggé kitartók, Várnába az erődfalak őrzésére rendelik.

Más jelentések szerint mind e hadmozdulatok csak megtévesztésre szolgálnak, s nagy dolgok vannak készülőben. Nem is az volt a cél, hogy a szövetséges csapatok a Balti-tengeren hadműveleteket folytassanak, hanem a hajóhad segítségével az oroszok hátában kell óriási hőstetteket végbevinniök. Odesszában partra fognak szállni, elvágják az ellenség visszavonulási útját, s a háta mögött Erdélyben egyesülni fognak az osztrákokkal. Azonkívül a Cserkeszföldre is különítményeket fognak küldeni. Végül 15 000–20 000 embert Szevasztopolnak a szárazföld felől indítandó ostromához fognak vezényelni, míg a hajóhadnak a kikötőt kell elfoglalnia. Ha csak egyetlen pillantást vetünk a háború eddigi folyamatára és a megelőző diplomáciai tárgyalásokra, akkor kétségkívül hamarosan leszámolhatunk e híresztelések-

kel, amelyek Konstantinápolyból indultak ki, mihelyt Leroy marsall, közönséges nevén Saint-Arnaud, odaérkezett. Aki e nemes úr múltjának történetét ismeri (a legközelebbi napokban megírom Önöknek), az ezekben a hencegésekben felismeri azt a férfiút, aki szájhősködésével kapaszkodott fel magas rangjáig, holott csapattisztként háromszor elbocsátották.

Ez a háború tehát a következőképpen áll: Anglia és főleg Franciaország „elkerülhetetlenül, bár vonakodva" arra kényszerül, hogy haderőinek legnagyobb részét keleten és a Balti-tengeren vesse harcba, vagyis egy olyan hadállás két előretolt szárnyán, amelynek nincs más közelebbi centruma, mint Franciaország. Oroszország feláldozza partjait, hajóhadát és csapatainak egy részét, hogy a nyugati hatalmakat e minden stratégiának ellentmondó intézkedésekbe teljesen belelovalja. Mihelyt ez megtörtént, mihelyt a szükséges számú francia katonát elküldték távoli országokba, Ausztria és Poroszország Oroszország mellett fog nyilatkozni és túlerővel Párizs ellen vonul. Ha ez a terv sikerül, Louis Napoléonnak nem lesz többé elég csapata a támadás kivédésére. De van egy hatalom, amely minden eshetőségnél megmozdulhat és amely Louis Bonaparte-ot és tányérnyalóit is megmozdíthatja, mint ahogy előtte már nem egy uralkodót megmozdított. Ez az erő minden inváziónak képes ellenállni, s ezt egyszer már meg is mutatta az egyesült Európának. És ez az erő, a forradalom, efelől biztosak lehetünk, nem fog elmaradni azon a napon, amikor cselekvésére szükség lesz.

The Exploits in the Baltic and Black Seas
– Anglo–French System of Operations
A megírás ideje: 1854 május 22.
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune",
1854 június 9. (4101.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás: Karl Marx

Friedrich Engels

Az angol hadsereg jelenlegi állapota – Taktika, egyenruhák, hadbiztosság stb.

London, 1854 május 26., péntek.

Ha a keleti háború másra nem is jó, mindenesetre részben le fogja rombolni az elhunyt Wellington herceg katonai hírnevét. Aki ismerte Angliát e nagyon túlértékelt hadvezér életében, emlékezni fog arra, hogy a brit nemzet megsértésének tekintették, ha valaki akár Napóleont is a legyőzhetetlen vasherceghez csak félig is hasonló katonának mondta. Ez a dicsőséges hadvezér most meghalt, el is temették, minekutána az elmúlt negyven éven át – legalábbis gyakorlatilag – ő volt az angol hadsereg főparancsnoka. Nincs példa arra, hogy valaki ilyen függetlenül, illetve minden felelősség nélkül gyakorolhatta volna a parancsnoki hivatalt. A „herceg" minden tekintély fölött álló tekintély volt, szakmai ügyben még király vagy királynő sem mert neki ellentmondani. Nos, miután oly sok éven át élvezte azokat a kitüntetéseket és előnyöket, amelyek legtöbbször a szerencsés középszerűségnek jutnak és olyan éles ellentétben állanak azokkal a tragikus megrázkódtatásokkal, amelyek a lángelme pályájához – például Napóleonéhoz – rendszerint hozzátartoznak, a vasherceg meghalt, és a brit hadsereg parancsnoksága más kezekbe került. Halála után mintegy tizennyolc hónappal a brit hadsereg az előtt a feladat előtt áll, hogy háborút indítson az oroszok ellen, s még mielőtt az első ezred készen állna a behajózásra, kiderül, hogy a vasherceg a hadsereget frontszolgálatra teljesen alkalmatlan állapotban hagyta.

A „herceg", bár általában megvolt benne az angol józan ész, sok tekintetben kicsinyes és korlátolt szellemről tett tanúságot. Közismert tény, mennyire igazságtalanul szokott nyilatkozni arról a szerepről, melyet német szövetségesei a waterlooi csata kimenetelében játszottak, magának tulajdonítva a győzelem egész dicsőségét, holott vereséget szenvedett volna, ha Blücher időben oda nem ér.[159] Az angol hadsereg visszásságaihoz

és oktalanságaihoz csökönyösen ragaszkodott, minden kritikára így válaszolva: „Ezek a visszásságok és oktalanságok tettek minket győztessé Spanyolországban és Portugáliában." Ez az önfejűsége teljesen összevág konzervatív felfogásával, hogy ti. a hagyományos oktalanság és korrupció bizonyos mértéke szükséges minden alkotmányok „nyilvánvalóan legjobb" alkotmányának helyes funkcionálásához. De míg politikai téren tudta, hogyan tegyen kritikus percekben engedményt fontos pontoknál, katonai ügyekben annál makacsabban ragaszkodott elavult eszmékhez és hagyományos ostobaságokhoz. Élete folyamán az angol hadseregbe egyetlen fontos újítást sem vezettek be, hacsak nem a tüzérség tisztán technikai területén. Itt ugyanis egyszerűen lehetetlenség volt a gépipar és a műszaki tudomány rohamos fejlődését teljesen figyelmen kívül hagyni. Ennek következménye, hogy bár a brit tüzérség a létező legjobb hadianyaggal van ellátva, a szervezete éppen olyan nehézkes, mint a többi fegyvernemé; és hogy az angol hadsereg ruházatában, általános felszerelésében és szervezetében egyetlen olyan pont sincs, amelyre nézve el ne maradna Európa akármelyik civilizált hadserege mögött.

Az olvasók figyelmét újra fel kell hívnom arra a tényre, hogy a katonai ügyek irányítása – más országoktól eltérően – nem egyetlen igazgatási szervre van bízva. Négy ilyen szerv van, és mindegyik a másik ellen és a másiktól függetlenül cselekszik. Az első a hadügyminiszter, aki csupán fizetőtiszt és könyvelő. Azután jön a Horse Guards[50] főparancsnoka, aki alá a gyalogság és a lovasság tartozik. Aztán következik a hadfelszerelési hivatal főnöke, aki a tüzérségnek és a műszaki csapatoknak parancsnoka, és feladata a hadsereg anyagellátásának általános irányítása. De itt van még a gyarmatügyi miniszter is, aki a különböző külföldi birtokokra csapatokat rendel ki és hadianyaggal való ellátásukat is intézi. Ezek mellett még ott van a hadbiztosság*; és végül az Indiában levő csapatok részére az ottani hadsereg főparancsnoka. E rendszer képtelenségét csak Wellington halála után világították meg a nyilvánosság előtt, mert 1837-ben a parlamenti bizottság erről szóló jelentését a herceg rendelkezésére elsüllyesztették. Most, hogy a háború megindult, e rendszer hasznavehetetlenségét mindenütt érzik. De minden változtatást elutasítanak, mert attól félnek, hogy akkor az ügyvitelben a rend és szabályszerűség lehetősége végképp meghiúsulna.

E rendszer okozta zavar egy példájaként múltkorjában megemlítettük, hogy alig van két olyan cikk, amelyért egy ezrednek nem kell külön-

* *V. ö. 580. old. – Szerk.*

böző és egymástól független szervekhez fordulnia. Az egyenruhákat az ezredes adja, de a köpenyeket a hadfelszerelési hivatal; az öveket és a borjút a Horse Guards; a tűzfegyvereket megint a hadfelszerelési hivatal. Minden külföldi állomáshelyen a katonai hatóságok, hadfelszerelési hivatalok, raktárfőnökök és hadbiztosok valamennyien többé-kevésbé függetlenek egymástól, s különböző és egymástól független otthoni hivataloknak felelősek. Azután itt van a „ruházati ezredesek" szörnyű intézménye. Minden ezrednek van egy címzetes ezredese, olyan tisztje, akinek az a feladata, hogy a kormánytól bizonyos összeget zsebeljen be ezrede ruházatára, de az összegnek csak egy részét költi erre a célra, a különbözetet fáradozása munkadíjának tekintik.

Azután itt van a tiszti kinevezések árubabocsátása, ami a hadseregben minden magasabb állást úgyszólván kizárólag az arisztokráciának juttat. Hadnagyi, századosi és őrnagyi rangban teljesített néhány évi szolgálat után egy tisztnek joga van az első üresedéskor a következő magasabb, szabaddá vált rangot megvásárolni, hacsak egy ugyanolyan rangú, de régebben szolgáló tisztnek nincs kedve őt megelőzni. Ennek az a következménye, hogy olyan valaki, akinek készpénze van, nagyon gyorsan mehet előre, mert hosszabb ideje szolgáló tiszttársai közül soknak nincs módjában az üresedésben levő rangot megvásárolni, mihelyt az szabaddá válik. Világos, hogy az ilyen rendszer erősen szűkíti azoknak a rátermett férfiaknak a körét, akikből a tisztikar rekrutálódik; minthogy pedig a magasabbrangú tisztek előmenetele vagy aktív beosztása úgyszólván kizárólag a szolgálati idő hosszúságától vagy az arisztokrata összeköttetésektől függ, az a kör, amelyből az utánpótlás kikerül, szükségképpen egy sereg tehetséges és nagytudású embert zár ki a magasabb parancsnoki tisztségekből. Kétségkívül főleg ennek a rendszernek tulajdonítható, hogy a brit tisztek zöme a katonai tudomány általános és elméletibb jellegű ágaiban oly siralmasan járatlan.

A tisztek száma aránytalanul nagy a legénység számához képest. Sehol a világon nincs annyi aranyzsinór és vállpánt, mint egy brit ezredben. Következésképp a tiszteknek semmi dolguk sincs, s minthogy az itt uralkodó esprit de corps* aligha engedi meg a komolyabb tanulmányt, idejüket mindenféle különleges szórakozásokkal töltik el, abban bízva, hogy ha harcra kerül a sor, a velük született vitézség és a „királynő őfelsége szolgálati szabályzata" majd átsegíti őket minden nehézségen. De mikor a chobhami tábort[160] felállították, a tisztek számottevő részének tehetetlenségét mindenki

* – testületi szellem; tiszti kasztszellem – *Szerk.*

tisztán láthatta, aki a hadgyakorlatokat kissé jobban meg tudta ítélni, mint azok a szegény lelkes firkászok, akik a londoni utca igaz gyermekei módjára mindent megbámultak a különös színjátékon, amelyet életükben először láttak.

A gyakorlati szabályzat és a kiképzési rendszer a lehető legósdibb. A gyakorlatozás rendkívül nehézkes, minden mozdulat bonyolult, lassú, és vaskalapossága vall. A sorharcászat régi rendszere, amely a brit hadseregben minden taktikai hadművelet fő formájaként tovább maradt fenn, mint az osztrákban, megfelelő terepviszonyok mellett néhány jól ismert előnyt nyújt; de ezeket nem egy tényező ellensúlyozza, s mindenekelőtt csak nagyon kivételes körülmények között alkalmazható. Az oszlopokban, különösen kis századoszlopokban való felfejlődés rendszere, amint azt a kontinens legjobb szabályzatú hadseregeiben bevezették, sokkal nagyobb mozgékonyságot és, ha szükséges, éppoly gyors soralakítást is biztosít.

A brit katona fegyverzete jó anyagból és kitűnő kivitelben készült, de sok esetben az elavult szabályzatok elrontják. A régi simacsövű muskéták jók, nagy űrméretűek, de a szükségesnél sokkal nehezebbek. A régi braunschweigi puska a maga nemében jó volt, de ma már jobb fegyverek kiszorították. A nemrég bevezetett Pritchett-féle vontcsövű puska, amelyet a francia Minié-féle vontcsövű puska megjavított formájának tekintenek, kitűnő fegyvernek látszik, de a felsőbbségre csak hosszú harc után lehetett ráerőszakolni. Ilyenképpen csak nagyon szabálytalanul és rendszertelenül vezették be; az ezred egyik fele simacsövű, a másik fele vontcsövű puskát hord, ami zavart támaszt az egész felfegyverzésben. A lovassági kardok jók, vágáshoz és szúráshoz az éles penge jobban formált, mint a kontinens bármely más hadseregéi. A lovak is elsőrangúak, de a lovas és a felszerelés túl nehéz. A tábori tüzérség felszerelése a legjobb a világon, nem egy tekintetben bámulatraméltóan leegyszerűsített, de az ágyúk kalibere és súlya annyira különböző, hogy ezáltal sokféle lőportöltés válik szükségessé.

A brit katona ruházata és általános felszerelése azonban valóságos istenverése. Magas, szűk, merev gallér szorosan a nyak körül, silány, szorosan testhez simuló kabát fecskefarokkal, rosszul szabott és kényelmetlen; szűk nadrág, siralmas kinézetű köpeny, csúnya sapka vagy csákó, a lőszer és borjú hordozására szolgáló szíjak és övek egész rendszere, amelyhez hasonlót még a poroszok sem tudnak felmutatni; mindez nemrégiben annyi újságcikk témája volt, hogy elég egyszerűen utalnunk rá. Nem szabad elfelejtenünk, hogy az egyenruha e szinte szándékos kényelmetlensége mellett a brit katona sokkal nagyobb súlyt cipel, mint akármilyen más katona a világon; és mintha azért, hogy az immobilitást a hadsereg legfőbb irányelvévé

tegyék, sokkal jelentékenyebb *málhavonattal* terhelik meg, mint amilyent bármely más hadsereg vonszol magával. Ehhez nagymértékben hozzájárul a hadbiztosi szolgálat nehézkessége, valamint az ezredvonatok és kivált a tiszti poggyász nagy tömege, ami még a törökországi és indiai állapotokat is fölülmúlja.

Most nézzük, hogyan működött ez a hadsereg, mikor a csapatok Törökországba értek. Minthogy a francia hadsereg szervezetében folyamatosan bevezették mindazokat a rendszabályokat, amelyek az algériai hadjáratokban gyakorlatilag hasznosaknak bizonyultak, a francia katonák, amint partra szálltak, azonnal kényelmesen berendezkedtek. Minden szükségeset magukkal vittek, ha ez nem is volt valami sok, és bármit, ami hiányzott, a francia katona vele született találékonysága hamarosan előteremtett. Ez a rendszer még Louis Bonaparte és Saint-Arnaud korrupt részvénytársasági igazgatása alatt is aránylag zökkenésmentesen működött. Ezzel szemben az angolok! Megérkeztek Gallipoliba, mielőtt ellátmánykészleteik befutottak volna; létszámuk négyszer akkora volt, mint amennyit a táborban elhelyezhettek; semmi sem volt előkészítve a kihajózáshoz; nem voltak fogatra szerelt sütőkemencék, nem volt valójában felelős igazgatás. Parancsok és ellenparancsok követték és keresztezték egymást, szörnyűséges vagy inkább nevetséges módon. Volt ott nem egy öreg őrmester vagy káplár, aki jól elrendezkedett a kaffer vadonban, vagy az Indus menti izzó síkságokon; de itt tehetetlen volt. Azok a szervezeti javítások, amelyeket valamelyik parancsnok egy hadjárat alkalmával netán bevezetett, csupán a hadjárat tartamára maradtak érvényben; mihelyt a különböző ezredek elváltak egymástól, őfelsége a királynő ósdi szabályzatai voltak megint az egyedül érvényes szabályok, és a hadjárat igazgatási tapasztalatai teljesen veszendőbe mentek.

Ez az a dicső rendszer, amelyhez a vasherceg vas szívóssággal ragaszkodott, és amely szükségképpen a legjobb volt, minthogy ezzel verte meg a [pireneusi] félszigeten Napóleon tábornokait. A brit katona, aki belefűzve bőr páncéljába, 60–70 font súlyt cipel Bulgária pusztáin át és visszatérő lázrohamokban kapaszkodik előre, aki a hanyag és hozzá nem értő hadbiztossági tisztektől rossz ellátásban részesül, méltán lehet büszke az ő dicső vashercegére, aki mind e jótéteményekről gondoskodott a számára.

A herceg hagyományos rutinjából természetszerűleg fakadó káros következmények még súlyosbodtak az angol igazgatás oligarchikus jellegénél fogva, amely a legfontosabb hivatalokat olyan embereknek juttatja, akiknek parlamenti támogatására az éppen hatalmon levő állásvadászok bandája esetleg rá van ugyan utalva, de akik a legelemibb szaktudást és képességet is

nélkülözik. Nézzük például Monsell urat*, a hadfelszerelési hivatal koalíciós titkárát. Monsell úr kinevezése a Mayfair radikálisoknak[161] tett engedmény volt, akiket a kormányban Sir W. Molesworth, Hobbes „alázatos" kiadója képvisel. Monsell úr

„Tréfákat szed fel, mint galamb szemet,
Ha mód van rá, mindent kitereget,
Tréfával házal, áruját kínálva
Megy búcsúk, gyűlés, szüret piacára."[162]

Jóllehet elcsépelt tréfák szatócsa, alig képes rá, hogy különbséget tegyen egy közönséges muskéta és egy Minié-puska között, mindamellett Monsell úr a királynő őfelsége hadfelszerelési hivatalának parlamenti titkára.

Mint az olvasók bizonyára még emlékeznek, nemrégiben a parlamenthez fordult pénzkéréssel, hogy a hadfelszerelési hivatalnak lehetővé tegye a hadsereg és a hajóhad számára szükséges kézifegyverek elkészítését. Azt állította, hogy az Amerikai Egyesült Államokban az állami gyárak olcsóbban szállították a fegyvereket, mint ahogy azt a magánipar teheti, s hogy több esetben komoly nehézségek merültek fel, mert a vállalkozók a fegyvereket nem szállították a szerződésben megállapított időre.

A Ház azonban elhalasztotta a döntést Muntz úr azon javaslata alapján, hogy előbb küldjenek ki különbizottságot, az „vizsgálja meg, mi módon lehetne őfelsége a királynő hadseregét a legolcsóbban, a leggyorsabban és a legmegfelelőbben ellátni lőfegyverekkel". E bizottság jelentése most a közönség előtt fekszik, és vajon minő következtetésekhez jutott? Megállapította, hogy a magánvállalkozók azért nem szállították a fegyvereket a szerződésben megállapított időre, „mert a hadfelszerelési hivatal által előírt ellenőrző szemle kellemetlenkedő módon történt, és mert a hivatal szokásszerűen a puskák nagyszámú alkatrészének minden egyes darabjára más-más vállalkozóval köt szerződést". A jelentés továbbá megállapítja, hogy „a hadfelszerelési hivatal nincs kellően tájékozva arról az árról, amelyért Amerikában puskákat készítenek, sem pedig arról, hogy gyártásuknál milyen mértékben alkalmaznak gépeket; nem is látott soha olyan lőfegyvereket, amelyek ennek az országnak valamelyik állami műhelyében készültek". Végül megtudjuk a jelentésből, hogy „az a gyár, amelyet a kormány építtetni szándékozik, tizennyolc hónap letelte előtt egyetlen puskát sem tud szállítani".

* *A „New York Daily Tribune"-ban*: Bernal Osborne. – *Szerk.*

A parlamenti jelentés idézett passzusai elegendően jellemzik Monsell úrnak, a koalíció saját hadfelszerelési titkárának szakmai hozzáértését. Ex ungue leonem.*

The Present Condition of the English Army
– Tactics, Uniform, Commissariat etc.

A megírás ideje: 1854 május 26.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 június 10. (4102.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

* – Körméről ismerni meg az oroszlánt. – *Szerk.*

Karl Marx

[A szerződés Ausztria és Poroszország között – A május 29-i parlamenti vita]

London, 1854 május 30., kedd.

A „Times"-t[15] nagyon felháborította, hogy a brit fővezér parancsot adott ki, amely a „Times" „saját tudósítóinak" megtiltja, hogy a brit hadsereget elkísérjék. Ha a háború bona fide* háború volna, oktalanság lenne e rendeletet kifogásolni, hiszen már Wellington herceg is ismételten panaszkodott jelentéseiben, hogy tervbe vett mozdulatairól és állásairól Napóleon az információkat, amelyeket Spanyolországban levő tábornokainak továbbíthatott, az angol újságok hasábjairól szerezte be. Ahogy ma a helyzet áll, a parancsnak csak az lehet a célja, hogy az angol közönség ne tájékozódjék expedíciós csapatainak áruló rendeltetése felől. Méltó kiegészítése ennek az a parancs, amelyet december 2. hősei[61] most rákényszerítettek a szultánra, hogy ti. tiltson meg a törököknek mindennemű politikai beszélgetést, s az erre vonatkozó rendeletet olvastassa fel minden mecsetben. De miért legyenek e tekintetben a törökök jobb helyzetben, mint maga az angol közönség?

Az alsóház tegnapi ülésén Blackett úr megkérdezte Lord J. Russellt, vajon a legutóbbi** bécsi diplomáciai jegyzőkönyvben[144] Nagy-Britannia valamilyen formában elismerte vagy szentesítette-e az Ausztria és Poroszország között 1854 április 20-án kötött szerződés első cikkelyét? E cikkely szerint a szerződő felek „kölcsönösen szavatolják egymásnak német és nem-német területeik birtokát, úgy hogy az egyikük területe ellen intézett támadást, bárhonnan jön is, a másik területe ellen intézett ellenséges támadásnak fogják tekinteni".

Lord John Russell azt válaszolta, hogy „a diplomáciai jegyzőkönyv nem tartalmazza az Ausztria és Poroszország közötti szerződés eme első cikke-

* – jóhiszemű; *itt*: komolyan vett – *Szerk.*

** 1854 május 23-i – *Szerk.*

lyének *kifejezett* elismerését vagy szentesítését". Kifejezetten vagy nem kifejezetten, a tegnapi francia „Moniteur"-ben[58] azt olvassuk, hogy „a legutóbbi bécsi diplomáciai jegyzőkönyv összeköti a jelenlegi háborúra vonatkozó angol–francia egyezményt az esetleges háborúra vonatkozó osztrák–porosz szerződéssel", vagyis összeköti az Oroszország ellen folyó jelenlegi angol–francia háborút az Oroszország melletti esetleges osztrák–porosz háborúval, és mindenesetre olyan szavatosság, amelyet a nyugati hatalmak Poroszországnak és Ausztriának Posen, Galícia, Magyarország és Itália zavartalan birtoklására nyújtanak. Lord John Russell elismeri továbbá, hogy ez a jegyzőkönyv „igyekszik megerősíteni és fenntartani azokat az alapelveket, amelyeket a bécsi diplomáciai jegyzőkönyvek leszögeznek – nevezetesen a török birodalom integritását és a dunai fejedelemségek kiürítését az orosz csapatok által". Valójában ez új kötelezettség a status quo ante bellum* fenntartására. A nyugati hatalmak nem állíthatják, hogy bármi előnyt is nyertek Oroszország fölött ezzel a jegyzőkönyvvel, mert az osztrák–porosz szerződés határozottan kiköti: „Offenzív vagy defenzív lépésre szolgáltatna indítékot a két szerződő félnek, először: a fejedelemségek bekebelezése és másodszor: az oroszok támadása a Balkán ellen vagy átkelése a Balkánon." Ezt a két feltételt nyilvánvalóan maga Oroszország diktálta. Első perctől kezdve kijelentette, hogy nem szándékozik bekebelezni a fejedelemségeket, csupán követelései teljesítésének „anyagi biztosítékaként" akarja őket birtokában tartani. 80 000 főnyi francia sereggel szemben a Balkánon átkelni, ez olyan gondolat, amely sohasem szerepelt az orosz haditervben; ez utóbbinak egyetlen célja néhány erőd megszerzése a Duna jobb partján hídfőkül hadserege számára, s hogy állandó lehetősége nyíljék bulgáriai betörésre. En passant** jegyezzük meg, hogy a „Times" erről az új diplomáciai jegyzőkönyvről szólva már megelégszik azzal a reménnyel, hogy a nyugati hatalmak megnyerték maguknak Ausztriát, míg Poroszországot most „köztudomásúan" „orosz ügynökök" kormányozzák; a „Morning Chronicle"[17] viszont Ausztria őszinte csatlakozásában is kételkedik. A nagy Napóleon Ausztriát és Poroszországot nyílt szövetségre kényszerítette Oroszországgal; a kis Napóleon engedi, hogy Oroszország rákényszerítse a német hatalmakkal kötött szerződést, amely hadseregét hadműveleti bázisától az elképzelhető legnagyobb távolságra mozdítja el.

Milnes úr interpellációjára Lord John Russell kijelentette, hogy „mintegy 6000 emberből álló haderőt indítottak el Franciaországból azzal az

* – a háború előtti helyzet – *Szerk.*

** – Mellesleg – *Szerk.*

utasítással, hogy szállja meg Pireuszt. Egy angol gyalogsági ezredet, amely körülbelül egy hete indult el Angliából, ugyancsak Pireusz megszállására jelöltek ki." Erre az intézkedésre azért került sor, mert a görög kormány összejátszott Oroszországgal. A csapatok csak bizonyos események bekövetkezte esetén szállják meg Athént. A mai francia lapokban azt olvassuk, hogy „Ottó király elfogadta az ultimátumot és megígérte a Mavrokordatosz-minisztérium visszatérését, ha a megszállásról lemondanak. Ha ez nem történik meg, határozott szándéka, hogy kormánya székhelyét az ország belsejébe teszi át és ott összevonja csapatait." Hogy ez az alternatíva nem egészen alaptalan ajánlat, következik Lord J. Russell későbbi nyilatkozatából:

„Ha Görögország királya ellenzi, hogy népe egy semleges hatalom kötelességeit megszegni próbálja, akkor az odaküldött katonai erők védelmet és módot fognak neki nyújtani ahhoz, hogy népét e kötelességek betartására kényszerítse. Ha viszont azok az ígéretek, amelyeket nekünk a görög kormány tett, nem bizonyulnának őszintéknek, akkor e csapatoknak talán másképpen fogjuk hasznát venni."

Vagyis a görög kormány tehet, amit akar, Görögországot meg fogják szállni.

A „Times" bizonyos keserűséggel említi, hogy „e pillanatban francia csapatok alkotják Rómában, Athénban és Konstantinápolyban, az antik világ három nagy fővárosában a helyőrség nagyobb részét". A régi Napóleon az új világ fővárosait szokta volt megszállni. A kis Napóleon, megelégedve a nagyság teátrális mutogatásával, seregeit jelentéktelen országokba szórja szét, és csapatai javát megannyi cul de sac-ba* zárja be.

A választási vesztegetések meggátlására benyújtott törvényjavaslat visszavonása a tegnap esti parlamenti ülésen fölötte mulatságos csetepatéra adott alkalmat a kis Johnny**, Disraeli és Bright között. Disraeli előadta, hogy:

„a kormány az ülésszak alatt hét fontos törvényjavaslatot terjesztett elő; a hét közül hárommal megbukott; hármat visszavont, és a hetediknél bár csak részleges, de jelentékeny vereséget szenvedett. Leszavazták a telepítési törvény teljes megváltoztatására, a skóciai közoktatásra, valamint a parlamenti eskü teljes újjászervezésére vonatkozó törvényjavaslatait. Jelenleg visszavonta a vesztegetések meggátlására kidolgozott törvényjavaslatot; visszavont egy nagyon fontos tervezetet az állami szol-

* – zsákutcába – *Szerk.*

** Lord John Russell. – *Szerk.*

gálat teljes megváltoztatásáról és egyet a parlament reformjáról. Az oxfordi egyetem reformjáról szóló törvényjavaslat nagyon megcsonkított formában fog kikerülni a Házból."

Ha nem volt komoly kilátás arra, hogy keresztülviheti ezeket a tervezeteket, nem is kellett volna beterjesztenie . . . Azt mondták, a kormánynak nincsenek elvei, de egyesíti az „összes tehetségeket", és minthogy minden miniszter feláldozta saját elveit, azt várhattuk volna, hogy az ilyen heroizmusból legalább valami előny fakad a köz számára.

Lord John válaszának gyöngeségét nagy méltatlankodása nem csökkentette. A leszavazott és a visszavont törvényjavaslatok érdemeit egyaránt magasztalta. Mindenesetre, tette hozzá, a Ház nem áll Disraeli úr és barátai mellett. Disraeli úr a külpolitikai vezetésben hiszékenységgel vagy részrehajlással vádolta meg a kormányt, de sohasem merészelte erre nézve kikérni a Ház véleményét. Azt állította, hogy nem akarja zavarni a kormányt háborús intézkedéseiben; mindamellett olyan indítványt tett, amely megfosztotta volna a kormányt a háború viselésének eszközeitől. Ezt az indítványt 100-nál nagyobb szavazattöbbséggel elutasították. Ami a zsidókról szóló tervezetet illeti, jóllehet a zsidó emancipáció védőjének mondja magát, ezt az intézkedést a pillanatnyi helyzetnek megfelelően hol támogatta, hol nem.

Ezzel a válasszal a szegény alsóházi vezér kihívta ellenfelének újabb támadását, amely az előbbinél még sokkal hevesebb volt.

„A nemes lord", mondta Disraeli úr, „úgy látszik, azt hiszi, engem meglep az, hogy nem mondott le; ellenkezőleg, az lett volna számomra az óriási meglepetés, ha ezt megtette volna." (Hangos nevetés.) „Sokkal több vereségnek, ha lehetséges, még megalázóbb, s ha lehetséges, még teljesebb vereségeknek kell bekövetkezniök, mielőtt a nemes lord szükségét fogja érezni annak, hogy ilyen lépést tegyen." (Tetszés.) „Túl jól ismerem a nemes lordot; túl sokáig ültem ott a vele szemben álló oldalon; túl gyakran láttam őt hasonló helyzetben. Sokszor láttam, amint a legfigyelmeztetőbb vereségeket élte át és olyan hazafisággal és nyakassággal ragaszkodott a posztjához, amelyet nem lehet eléggé bámulni." (Tetszés és nevetés.) „Ami a háborút illeti, a kormány bejelentette a parlamentnek, hogy minden idevágó okmányt le fog tenni a Ház asztalára, de valójában a legfontosabbakat visszatartotta, és ha nem jelentek volna meg a »Journal de Saint-Pétersbourg«[118] leleplezései, az ország egyáltalán nem szerzett volna tudomást arról, hogy mi történik. E leleplezések után csak annyiban kellett módosítanom véleményemet, amennyiben

most minden hipotézis nélkül is határozottan kimondhatom, hogy a kormány tetteit csakis vétkes részrehajlás vagy hiszékenység vezette. Teljesen meg vagyok győződve róla, hogy hamarosan az egész országnak ez lesz a véleménye."

Disraeli úr azután rátért Lord Derby kormányának védelmezésére, és kimutatta, hogy Lord John ellenzékisége a Derby-kormánnyal szemben „pártütés" volt. Lord John nagy áldozatokat hozott:

„Elszakadt életének sorstársaitól, akik hívek voltak hozzá, s az ősi ellenfeleket ölelte keblére, akik egész életükben leszólták képességeit és becsmérelték pályáját. Félredobta a bizalmát – mondhatnám, szinte a létét rendítette meg annak a történeti pártnak, amelynek bizalmát egy olyan ember iránt, amilyen a nemes lord, éppúgy kellett volna értékelnie, mint uralkodója kegyét." (Tetszés.) „És miért tette ezt? Mert nagy elveknek hódolt és nagy tervek megvalósítására készült. Ámde most, mikor mind e tervek meghiúsultak, mégis kormányon marad. A zsidókérdésben tanúsított magatartásomat illetőleg a nemes lord állítását a legfélreérthetetlenebbül és a leghatározottabban visszautasítom."

Disraeli úr valóban nem hagyott más kibúvót Lord John Russellnak, mint hogy a „balsorsával" védekezzék, és hogy a koalíció további fenntartását kikerülhetetlen rossznak minősítse.

Bright úr úgy vélte, hogy:

„A nemes lord a vitából nem került ki minden sebesülés nélkül. A kormány összetételét tekintve már eleve nem volt nagyon valószínű, hogy ez a kormány az ország javára tud működni. Emlékezik egy szellemes úrnak, a nemes lord és a kormány nagy barátjának az alsóházban elhangzott ama mondására, hogy a kabinet pompásan megállná helyét, hacsak kikerülhetné a politikát. És úgy látszik, körülbelül ezt az irányvonalat követte a kormány. A szabadkereskedelmen kívül minden más kérdésben, úgy látszik, teljességgel képtelen a Házat tanácsokkal ellátni, irányítani vagy ellenőrizni. Egészen nyilvánvaló, hogy a nemes lord, akit udvariasságból a Ház vezérének neveznek, nem vezeti a Házat, a Ház pedig nem követi a nemes lordot és minden teketória nélkül elveti a kormány javaslatait. Önök belesodortak minket egy háborúba és önöknek kell abból kivezetniök minket! Nem vállaljuk a felelősséget. Ebbe a helyzetbe a kormány révén jutottunk. A kormány, amikor Törökország államrendjét aláássa és elpusztítja, egyszersmind a mi országunk parlamenti rendszerének aláásását és elpusztítását is elősegíti."

Kérdezhetnők, mire való ez a parlamenti rendszer? A belügyeket nem szabad megtárgyalni, mert az ország háborút visel. Mert az ország háborút visel, azért a háborút nem szabad megtárgyalni. Minek akkor a parlament? Az öreg Cobbett feltárta a titkot: biztonsági szelepnek az ország fellángoló szenvedélyeinek a levezetésére.

A megírás ideje: 1854 május 30.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 június 12. (4103.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

Karl Marx

[Külön hadügyminisztérium Angliában – A hadműveletek a Dunánál – A gazdasági helyzet]

London, 1854 június 2., péntek.

Miután már elhatározták, hogy külön hadügyminisztériumot állítanak fel, most az a napirenden szereplő nagy kérdés, vajon kit fognak kiszemelni e tisztség betöltésére. Newcastle hercege, aki eddig egy személyben látta el a gyarmatügyi és a hadügyminiszter feladatait, régóta kimutatta, hogy nem hajlandó e két állás egyikét sem otthagyni, s úgy látszik, ha a „Morning Chronicle"[17] hangjából ítélni lehet, hogy mindenképpen ragaszkodni akar a hadügyminisztérium vezetéséhez. A „Times"[15] mai száma harmadszor ajánlja Lord Palmerston kinevezését. „Lord Palmerston bizonyára inkább a neki való helyen állna, ha mint hadügyminiszter országa haderőit *régi ellensége ellen vezetné – ahogy Oroszországot méltán nevezhetjük* –, semminthogy községtanácsokkal és csatornázási bizottságokkal folyó végnélküli civódások kössék le." A „Daily News"[18] ugyancsak Lord Palmerstont ajánlja. A „Morning Herald"[163] tegnapi számában Urquhart leleplezi ezt a cselszövényt. Mindenesetre ezek a Downing Street-i[24] fordulatok nagyobb jelentőségűek a „háború" szempontjából, mint az összes katonai demonstrációk Gallipolinál vagy Szkutarinál.

Talán emlékeznek még rá, hogy a közönségben nagy várakozást ébresztettek azok a hírek, amelyek szerint azonnali és erélyes lépések fognak történni, mihelyt az expedíciós haderők főparancsnokai Konstantinápolyba érkeznek. Május 18-án Saint-Arnaud marsall, Lord Raglan és a török szeraszker* Várnába mentek, hogy ott Omer pasával és a tengernagyokkal 20-án haditanácsot tartsanak. Tegnap távirati értesítés érkezett Londonba azzal a hírrel, hogy „a Várnában tartott haditanács határozata szerint a szövetséges csapatoknak Gallipoliból Drinápoly felé kell előrenyomul-

* – a porta hadügyminisztere – *Szerk.*

niok". Ugyanakkor a „Times" vezércikket közöl, amely nyilvánosságra hozza a hadjárat egész tervét és a várnai konferencia határozatait. „Ez a konferencia", mondja a „Times", „nyilván éppen abban az időpontban folyt le, amikor az oroszok Paszkevics herceg vezérletével a leghevesebb támadásokat intézték Szilisztria erődje ellen. A szövetséges hadsereg fővezéreinek tehát a legkedvezőbb lehetőségük volt arra, hogy az erőd felmentéséhez szükséges intézkedések tárgyában döntést hozzanak." *Ezért* rendelték csapataikat Gallipoliból Drinápolyba – Szilisztria felmentésére; s *ezért* jutottak a következő hősi elhatározáshoz: „Nem kívánatos sem a török hadsereget kitenni egy általános akció kockázatának avégből, hogy visszaverje az oroszok támadását a Duna jobb partján fekvő erődök ellen, . . . sem pedig a szövetséges seregek jelentékeny részét a tengerpartra vezényelni, hogy így közvetlenül megütközzenek az oroszok jelenlegi elővédjeivel." Más szóval, a szövetséges tábornokok elhatározták, hogy nem szállnak szembe azokkal az orosz erőfeszítésekkel, amelyek célja a Duna jobb partján levő erődök elfoglalása. A „Times" elismeri, hogy ez a hadműveleti terv „a közönség természetes türelmetlenségének csalódást okozhat"; másrészt azonban felfedezi, hogy „ezek a megerősített helyek valójában a török állások külső bástyái és nem képviselik főerejét". Régebben azt mondták nekünk, hogy Moldva és Havasalföld Törökország *külső bástyái*, s hogy Törökország nem sokat veszít, ha ezeket átengedi az orosz megszállásnak. Most azt halljuk, hogy ugyanolyan nyugodtan átengedheti az oroszoknak Bulgáriát is. „A Balkán az ottomán birodalom igazi védőbástyája, s az oroszoknak mit sem használhat, ha súlyos veszteségek közepette az erődrendszer külső vonalát elfoglalják, amikor az előnyomulás során újabb és mérhetetlenül nagyobb akadályok állnak útjukba. Minél messzebbre törnek előre a Balkántól északra eső területen, annál nehezebb lesz a helyzetük . . . A benyomuló hadsereg kimeríti erejét a folyómenti erődítményekkel és az ellenség szétszórt egységeivel szemben; a fő hadállás védelmi erői eközben viszonylag frissek és töretlenek maradnak." Kétségtelen, hogy amíg a beefeater* szövetségesek kikerülhetik az ellenséggel való szembekerülést, erőik nagyon frissek maradnak. De mi történik, ha az oroszok a Balkántól északra fekvő területen nem nyomulnak tovább előre, és megelégszenek az erődöknek, Bulgária kulcsainak és a dunai fejedelemségeknek a birtoklásával? Hogyan lehet akkor elérni ezek kiürítését? „A Balkán vonalai mögött az európai hadsereg *előnyomulásra* ké-

* – marhahúsevő, marhafaló; alabárdos, testőr a londoni Towerban – *Szerk.*

szül – kellő időben, ellenállhatatlan erővel – és a hadjárat utolsó hónapjainak meg *kell* hozniok az ellenség megsemmisítését." Ezt a feltartóztathatatlan előnyomulást persze nagymértékben meg fogja könnyíteni a dunai erődök orosz birtoklása, és amit a szövetséges haderők nem érnek el, azt az *évszak* minden nehézség nélkül beteljesíti.

Igaz, hogy a „Moniteur"[58] jelentése szerint Omer pasa előkészületeket tett Szilisztria megsegítésére; és a „Morning Chronicle", bírálva a „Times" fönti cikkét, megjegyzi: „Aki ezt a tervet készítette, valószínűleg azt reméli, hogy az osztrák diplomácia közben rábírhatja a cárt csapatai visszavonására, meglévén az az elégtétele, hogy ellenállásba nem ütközve szakadatlanul sikert ért el; másrészt talán olyan elképzelésről van szó, hogy az oroszok balkáni előnyomulása esetében az osztrák–porosz szerződésben szereplő távoli eshetőség azonnal hatályba lép." A „Moniteur" közleményének azonban köztudomásúan az a célja, hogy a párizsiak jó hangulatát fenntartsa, az a mód pedig, ahogy a „Chronicle" a „Times" tervét kommentálja, csak megerősíti annak a valószínűségét, hogy ez a koalíció terve. Más hírforrások még alátámasztják ezt a feltevést. A „Chronicle" konstantinápolyi tudósítója május 18-i kelettel megjegyzi: „Nyár derekán aligha indul hadjárat a Duna mentén, mivel láz és betegségek folytán több katona pusztulna el, mint egyéb okokból." Ezenkívül a kormányhoz közel álló „Globe"[164] tegnap esti száma a „Times" vezércikkével teljesen azonos szellemű cikket közöl. Először is azt mondja, hogy e percben Törökországban *„csak"* 45 000 főnyi szövetséges haderő van – 29 000 francia és 16 000 angol. Ugyanez a „Globe" egy másik hasábon azt írja, hogy az oroszoknak Szilisztria előtt és körül csak 90 000 emberük van, a reguláris török fronthadsereg pedig 104 000 főt számlál. De ezeket az együttesen közel 150 000 főnyi török, francia és angol csapatokat a „Globe" nem tartja elegendőnek ahhoz, hogy a 90 000 oroszt meggátolja a bolgár erődök elfoglalásában, nem is beszélve arról a támogatásról, amelyet a három hatalmas flotta adhatna. A „Globe" merőben fölöslegesnek tartja, hogy akár a törökök, akár a szövetségesek harcoljanak az oroszok ellen, mivelhogy „az idő harcol ellenük". A szövetséges parancsnokok által összetákolt haditerv kiteregetésében a „Globe" még egy lépéssel tovább megy a „Times"-nál, mert ezt mondja: „Bármi történjék is a Duna menti erődökkel, a támadók *további* előnyomulásának meghiúsítására és merész előretörésük megtorlására megfelelő erőt kell előteremteni." Ez világosan bizonyítja, hogy Anglia és Franciaország a legutóbbi diplomáciai jegyzőkönyvben csatlakozott az osztrák–porosz szerződéshez.

A Duna menti és a bulgáriai erődöket át kell engedni Oroszországnak; okot a háborúra csak az oroszok *további* előnyomulása szolgáltatna.

Amikor az a 15 000 orosz, aki először tört be Moldvába, átlépte a Prutot, Törökországnak azt a tanácsot adták, hogy ne mozduljon, mert a 15 000 főnyi hatalmas haderőt nem gátolhatja meg abban, hogy a Havasalföldet is megszállja. Erre az oroszok elfoglalták a Havasalföldet. Amikor a porta megüzente a háborút, a tél miatt nem indíthattak semmiféle hadműveletet az oroszok ellen. Mikor aztán megjött a tavasz, Omer pasa parancsot kapott, hogy tartózkodjék mindennemű offenzív hadmozdulattól, mert a szövetséges haderők még nem érkeztek meg. Mikor aztán megérkeztek, semmihez sem kezdhettek, mivelhogy most nyár volt, és a nyár egészségtelen évszak. Várjuk meg az őszt, és akkor „késő lesz egy hadjáratot megindítani". Ezt az eljárást a „Times" a stratégia és taktika kombinációjának nevezi, mivel a taktika lényege szerinte nem egyéb, mint a hadsereg feláldozása avégből, hogy a tartalékokat „frissen" tartsák. Figyeljük meg azt is, hogy egész idő alatt, amióta ez a szemfényvesztés az ellenzéki lapok és a brit nagyközönség orra és szeme előtt folyik, a „Morning Advertiser"[46] és a „Times" egymással vetekedve szidalmazzák Poroszországot, Dániát és Svédországot azért, hogy ezek nem „csatlakoznak" a nyugati hatalmakhoz! Hogy azok az indító okok, amelyek az összes kisebb udvarokat Oroszország felé orientálódni késztetik, nem minden alap nélkül valók, az kiderül például a dán kormánylapok hangjából. Így a „Morning Chronicle" koppenhágai tudósítója a következőképpen ír:

„Anglia mindig hitszegően viselkedett Dániával szemben, s ha Dánia most a nyugati hatalmakhoz csatlakoznék, 100 000 porosz, esetleg egy hadtestnyi osztrákkal együtt, feldúlná Jütlandot egészen az Eiderig, és megszállná az egész dán szárazföldet – e fenyegető veszély hangoztatásával sikerül a kormánypártnak nyugton tartani és bátortalanná tenni a nemzeti pártot."

Remélni lehetett, és a koalíció bizonyára remélte is, hogy a gyöngéd – diplomáciai, katonai és egyéb – szolgálatokat, amelyeket Oroszország „jó ugyének" tett, a cár végül is majd gyöngéd hálával fogja viszonozni. Ezzel szemben a cár sértést sértésre halmoz, ami nemcsak érthetetlen, hanem semmilyen kényszerhelyzettel sem indokolható. Hogy megvilágítsam az orosz udvarnak színleges ellenfeleivel szemben tanúsított mélységes megvetését, lefordítom Oroszország egy névtelen Türtaioszának meséjét, amelyet nemrég a „Nordische Biene" közölt. A stílus és szerkezet gyermeki egyszerűsége ama félbarbár értelem számlájára írandó, amelyhez a költő fordul, mint ahogyan a „Journal de Saint-Pétersbourg"-ban[118] Hamelin tengernagy odesszai jelentéséről közölt bírálat gúnyos udvariasságát az a körül-

mény magyarázza, hogy Európa diplomatáinak szól. A mese címe: A sas, a bulldog, a kakas és a nyúl. „Egy hatalmas és erős királysas ott ült egy szikla csúcsán, és magaslati helyéről áttekintette az egész világot, messze a Baltitenger mögött (Weit hinterm Belt die ganze Welt); nyugodtan és elégedetten ült ott, szerény lakomája kielégítette, és méltóságán alulinak tartotta, hogy az alatta fekvő völgyből élelmiszert gyűjtsön, mert hiszen mindenkor megszerezhetett bármit. Egy bulldog irigy tekintettel nézte és így szólt a kakashoz: »Légy szövetségesem, lépjünk egyezségre, te bosszúból, én irigységből, és lebuktatjuk azt a sast!« A szót tett követte. Nekiindultak és útközben megtanácskozták, hogyan tudnák legjobban leteríteni a sast. A kakas így szólt: »Állj! Nézd a karmait, nézd a szárnyait – jaj annak, aki megkísérti! Nemegyszer hallottam őseim átkait, akik szomorú sorsukat panaszolták, ha szárnycsapása rájuk sújtott.« »Ez igaz«, mondá a bulldog, »de kigondolunk egy jó tervet a sas elfogására. Hajtsunk egy nyulat a közelébe, és ő meg fogja ragadni a nyulat. Közben kukorékolással és ugrálással, amihez mesterien értesz, magadra tereled a figyelmét és úgy viselkedsz, mintha viaskodni akarnál vele. Miután ilymódon másfelé irányítottuk figyelmét és karmait, én hátba támadom, úgy hogy nem tud védekezni, s éles fogaim csakhamar darabokra fogják tépni.« A terv tetszett a kakasnak, és a közelben megfigyelő állást foglalt el. A bulldog az erdőbe fut és ugatásával egy nyulat kerget a sas felé, amely nyugodtan nézi. A nyúl, bután és vakon, csakhamar a sas karmai elé kerül. A kakas, egyezségükhöz híven, otthagyja helyét és a nyúl után ugrál. De ni csak, minő gyalázat! A sas nem is mozdul helyéről, nem méltatja a nyulat arra, hogy megragadja, csak szárnyait emeli és előbb az egyikkel, azután a másikkal előzi a nyulat, épphogy érinti a kakast és az nem mozdul, nem is kukorékol többé. Ismerjük a nyulak menekülési ösztönét, a kis nyúl öntudatlanul és eszeveszetten a tengerbe rohan és ott megfullad. A sas látta, hogy az összeesküvést némi távolságból a kövér bulldog irányítja – mert mi kerüli el a sas szemének figyelmét? Felfedezte egy bokor mögött az ott rejtőző hőst. Kiterjeszti nagy és erős szárnyait, s fönségesen a levegőbe emelkedik. A bulldog ugat és gyors futással menekül. Hiába, késő. A sas lecsap rá, karmait az áruló hátába vájja, s a bulldog ott fekszik darabokra tépve."

A kedvező terméskilátások következtében, s mivel az üzérkedő vásárlók elmaradtak, a gabonaárak a hét folyamán kissé estek. De a visszahatás elkerülhetetlen, mert „a gabonakérdéssel kapcsolatos összes jelekből arra kell következtetni, hogy a parasztok készletei sokkal kisebbek, mint ebben az évszakban rendszerint lenni szoktak". – („Mark Lane Express"[140].) A Danzigból, Stettinből, Rostockból stb. érkező jelentések megegyeznek

abban a megállapításban, hogy a rendelkezésre álló készletek nagyon csekélyek, hogy a környék parasztjainak nincs eladnivalójuk, vagy csak kevés van, és hogy ezekről a vidékekről nem lehet segítségre számítani, hacsaknem nagyon magas árakért. Úgy látszik, hogy a termelők szállításai Franciaországban sem emelkedtek, és a belső piacokon kínált búzát alig tartják elegendőnek a fogyasztók keresletének kielégítésére.

Magánforrásból azt is megtudtam, hogy a „Times"-nak a manchesteri iparvidék kereskedelmére vonatkozó tudósításai teljesen hamis képet adnak, s hogy a kereskedelem Birmingham kivételével mindenütt hanyatlik. A „Manchester Guardian"[165] ezt megerősíti és hozzáteszi, hogy ha az oly nagyszámú sztrájkoló munkás újra megkezdi a munkát, attól nem lehet más hatást várni, csak az árak esését.

A Sir J. Graham által múlt hétfőn az alsóházban bejelentett intézkedést, hogy ti. Arhangelszk kikötőjét nem veszik blokád alá, a „Morning Herald" a következő lakonikus mondattal magyarázza meg: „Arhangelszkben van egy ház, amely a kincstári kancellár nevét viseli."

A megírás ideje: 1854 június 2.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 június 14. (4105.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

Karl Marx

[Az angol katonai igazgatás újjászervezése — Az osztrák felszólítás — Anglia gazdasági helyzete — Saint-Arnaud]

London, 1854 június 9., péntek.

Az a beszéd, amelyet Kossuth Sheffieldben tartott, a legtartalmasabb mindazok között, amelyeket egész angliai tartózkodása alatt tőle hallottunk. Mégis kénytelenek vagyunk néhány dolgot kifogásolni benne. A történeti fejtegetések részben pontatlanok. Törökország hanyatlását abból származtatni, hogy Sobieski annak idején az osztrák főváros segítségére sietett,[166] olyan állítás, amelynek semmiféle alapja sincs. Hammer kutatásai után fölül bebizonyították, hogy a török birodalom szervezete ebben az időben már a felbomlás állapotában volt, s az ottomán nagyság és erő korszakának rohamos letűnése már előbb megkezdődött. Ugyancsak helytelen az az állítás, mintha Napóleon nem azért mondott volna le Oroszország tenger felőli megtámadásának tervéről, mert nem volt flottája és mert az angolok kirekesztették az óceán fölötti uralomból, hanem más okok indították volna erre. Az a fenyegetés, hogy ha Anglia szövetségre lépne Ausztriával, Magyarország Oroszországgal szövetkeznék, meggondolatlan kijelentés volt Kossuth részéről. Először is fegyvert adott a kormánylapok kezébe; ezt a fegyvert a „Times"[15] bőségesen fel is használta, s az összes forradalmárokat Oroszország ügynökeinek „bélyegezte". Másodszor, különös színezettel hangzott ez egy olyan férfi ajkáról, akinek a kormánya már 1849-ben felajánlotta a magyar koronát egy cárevicsnek.[167] Végül, nem tagadhatatlan-e, hogy ha fenyegetése akár az ő, akár a mások kezdeményezéséből valaha megvalósulna, a magyar fajta nemzeti léte megsemmisülésre volna ítélve, hiszen Magyarország lakosságának nagyobb része szlávokból áll? Ugyancsak tévedés volt az Oroszország elleni háborút úgy jellemezni, mint a szabadság és zsarnokság közötti harcot. Eltekintve attól, hogy ebben az esetben a szabadságot egy Bonaparte képviselné, a háború kifejezett célja kizárólag a hatalmi

egyensúly és a bécsi szerződések fenntartása – olyan szerződések védelme, amelyek éppen a nemzetek szabadságát és függetlenségét semmisítik meg.

A szokottnál erélyesebb beszédet mondott Urquhart úr is Birminghamben, ahol újra előhozta az árulás vádját a koalíció ellen. Minthogy azonban Urquhart úr határozottan szemben áll az egyetlen párttal, amely kész megdönteni az oligarchia koalíciós kormányának rothadt parlamenti bázisát, összes beszédei annyira céltalanok, mintha a fellegekhez intézné őket.

Az alsóházban tegnap este Lord John Russell bejelentette egy külön hadügyminisztérium megalakítását, de ez a minisztérium nem fogja magába olvasztani a különféle hivatalokat, amelyek eddig a hadügyekkel foglalkoztak, hanem csupán névleges felügyeletet fog valamennyi fölött gyakorolni. A változás egyetlen előnye egy új miniszteri tárca felállítása. Ami ennek betöltését illeti, a tegnapi „Morning Post"[91] közölte, hogy a kormányban a peelista[135] szárny győzött, s hogy Newcastle hercege lesz az új hadügyminiszter, a gyarmatügyi tárcát pedig Lord John Russellnak ajánlják fel. A tegnap esti „Globe"[164] megerősítette ezt a közleményt, hozzátéve, hogy mivel Lord John valószínűleg nem vállalja, Sir George Greyt fogják gyarmatügyi miniszterré kinevezni. Bár a peelista újságok még mindig úgy tesznek, mintha nem tudnának végleges döntésről, Palmerston lapjának mai száma határozott formában bejelenti Newcastle herceg és Sir George Grey kinevezését.

A „Morning Post"-nak az osztrák „kategorikus felszólításra" vonatkozólag a következő mondanivalója van:

> „Okunk van azt hinni, hogy Oroszország az osztrák felszólításra nem fog sem hallgatással, sem elutasítással válaszolni, és nem leszünk meglepve, ha rövidesen arról értesülünk, hogy Oroszország hajlandó elfogadni az osztrák indítványt a török területek teljes kiürítésére, azzal a feltétellel, hogy Ausztria fegyverszünetet eszközöl ki tárgyalások céljából."

A mai „Morning Chronicle"[17] is elismeri, hogy „a felszólítás igen nagy fontosságú lehet". Mindamellett hozzáteszi, hogy nem ultimátumként kell felfogni, hogy a szokásos udvarias hangnemben van megfogalmazva, s hogy szakításra csak abban az esetben kerülne sor, ha Oroszország egyáltalán figyelemre sem méltatná. Ha Oroszország kitérő választ adna vagy részleges engedményt tenne, új javaslatok és tárgyalások következhetnének.

Tegyük fel egy pillanatra, hogy a „Post" felfogása helyes és meg fog valósulni; kiderülne, hogy az Ausztria részéről tett szolgálat csak újabb fegyverszünetet eszközöl ki Oroszország érdekében. Nagyon valószínű, hogy éppen ilyesvalamit terveztek, arra a feltevésre támaszkodva, hogy Szilisztria köz-

ben elesik és így „a cár méltósága és becsülete" nem szenved csorbát. De az egész tervnek fel kell borulnia, ha Szilisztria kitart, s a törökök vitézsége végül is rákényszeríti a szövetséges csapatokat, hogy beavatkozzanak a hadműveletekbe, bármennyire ellenkezik is ez parancsnokaik és kormányaik hajlandóságával.

Ha valami alkalmas arra, hogy a gyakori hiányokat és mulasztásokat e nagy háborúban elviselhetőbbé tegye, az az angol sajtó és közönség mulatságos bizonytalansága a nyugati és a német hatalmak közötti szövetség értéke és realitása tekintetében. Alighogy „kategorikus felszólítását" Ausztria az egész világ megelégedésére kibocsátotta, az egész világot máris elkeserítik azok a hírek, amelyek az osztrák és a porosz uralkodó találkozásáról szólnak. Ez a találkozás ugyanis, a „Times" szavaival élve, „semmi jót sem ígér a nyugati hatalmaknak".

A Board of Trade* múlt havi statisztikáit közzétették. Az eredmények kevésbé kedvezőek, mint az előző hónapokéi. A kivitel közzétett értéke az 1853-as év megfelelő hónapjához képest 747 527 £-gel esett. Ez az esés különösen olyan árukat érint, amelyek a manchesteri piaccal függnek össze; de vászon, gyapjú és selyemgyártmányok szintén csökkenést mutatnak.

A birminghami Sturge cég szokásos havi köriratában azt olvassuk, hogy a búza terméskilátásai nem kedvezőek, és ezt a tényt következőképpen magyarázza:

„A vetőgabona magas ára miatt acre-enként kevesebbet használtak fel belőle, mint normális években, és a múlt évi termésből származó, rosszabb minőségű búza vetése nem hoz olyan jó eredményt, mint amilyen a vetőmag jobb minősége esetén adódik."

Fönti megállapítással kapcsolatban a „Mark Lane Express"[140] megjegyzi:

„Ezt a következtetést fölöttébb valószínűnek és figyelmet érdemlőnek tartjuk, mivel rossz minőségű vetőmagból aligha várható olyan egészséges növény, mint amilyen kedvezőbb körülmények között terem. A fejlődő gabona növekedését a rendesnél nagyobb érdeklődés fogja kísérni, mivel bizonyos, hogy a készletek nemcsak a mi országunkban, hanem csaknem a világ minden részén az 1853-as rendkívül rossz termés folytán nagyon csekély mennyiségre csökkentek. Az árak a jövőben főleg az időjárástól függően fognak alakulni; a búza jelenlegi ára túlságosan magas ahhoz,

* – kereskedelmi és közlekedésügyi minisztérium – *Szerk.*

hogy a spekulációt ösztönözze, s bár több mint valószínű, hogy a külföldről jövő szállítmányok a legközelebbi három hónap alatt kevésbé bőségesek lesznek, mint eddig voltak, mégis – hacsak olyasmi nem történik, ami a jövő termés valószínű kilátásainak kedvezőtlenebb megítélésére adna okot – azok, akiknek még vannak eladható készleteik, természetesen igyekezni fognak a régieken túladni, a molnárok és mások pedig valószínűleg a pillanatnyi helyzet szerint fognak eljárni . . . Ugyanakkor gondolni kell arra, hogy az országnak általában nincs búzája."

Jelenleg nem mehetünk végig London utcáin anélkül, hogy csődületekbe ne ütköznénk: tömegek tolongnak a hazafias képek előtt, amelyek a szultán, Bonaparte és Viktória érdekes csoportját, „a civilizáció három megmentőjét" ábrázolják. Hogy az olvasók kellően méltányolni tudják azoknak a személyeknek a jellemét, akikre, miután „a társadalmat megmentették", most a civilizáció megmentése hárul, folytatom generalisszimuszukra, Saint-Arnaud marsallra vonatkozó jellemrajzomat.[168]

A híres júliusi napok[169] kimentették Jacques Leroy-t (régi neve), illetve Jacques-Achille Leroy de Saint-Arnaud-t (új neve) hitelezői karmaiból. Erre felmerült a súlyos kérdés, hogyan lehet kihasználni a francia társadalomnak azt a zavaros helyzetét, amely a régi rezsim hirtelen bukása folytán előállott. Achille nem vett részt a háromnapos csatában, nem is állíthatta, hogy részt vett benne, mert túlságosan közismert volt az a tény, hogy az emlékezetes időszakban gondos őrizet alatt ült a Sainte-Pélagie egyik cellájában. Ezért nem állt módjában, hogy – mint a nap annyi más kalandora – jutalmat igényeljen azon a hamis címen, hogy júliusi *harcos* volt. Másrészt a *burzsoá uralom* sikere egyáltalán nem kedvezett a párizsi bohémvilág[170] e száműzöttjének, aki mindig a legitimitás hívének vallotta magát és sohasem tartozott az Aide-toi Társasághoz[171] (az előrelátás e hiányát azzal tette jóvá, hogy a December 10-i Társaság[51] egyik első tagja lett), és a „tizenöt év nagy komédiájában" sem játszott semmiféle szerepet. Ámde Achille a rögtönzés művészete terén tanult valamit régi mesterétől, E. de P. úrtól. Merészen jelentkezett a hadügyminisztériumban és előadta, hogy tiszthelyettes, aki a restauráció idején politikai okokból benyújtotta lemondását. A tényeket, hogy ti. a garde du corps-ból* elkergették, a korzikai légióból kitaszították, a gyarmatokra induló 51. ezredtől megszökött, könnyedén sikerült féktelen hazafisága és a Bourbonok kezétől szenvedett üldöztetése megannyi bizonyí-

* – testőrségből – *Szerk.*

tékának feltüntetnie. A minősítési lap ugyan kimutatta állításai hazug voltát, de a hadügyminisztérium úgy tett, mintha hinne neki. Számos tiszt, aki nem akart Lajos Fülöpnek felesküdni, lemondott, s mert ez nagy űrt okozott, amelyet be kellett tölteni, a legitimitással szembeni minden nyílt hitszegést, bármi volt is a pálfordulás indítéka, a bitorló kormányának becses támogatásaként fogadtak. Következésképpen Achille-t beosztották a 64. sorezredbe, de azzal a megalázással, hogy csupán tiszthelyettesi minőségben rehabilitálták, ahelyett, hogy – mint a többieket, akik a restauráció alatt otthagyták a szolgálatot – magasabb rangfokozatra léptették volna elő.

Az idő és egy tiszti kinevezési okmány végre meghozta hadnagyi rangját. Különleges tehetsége volt a szolgalelkű hitszegéshez, s most alkalom kínálkozott arra, hogy ezt érvényre juttassa. Ezrede 1832-ben Parthenayben állomásozott, a vendée-i legitimista felkelés gócpontjában. Felhasználta a Berry hercegnő körül csoportosuló néhány volt testőrrel fenntartott régebbi kapcsolatait, s így módját ejtette, hogy egyszerre végezze a katona és a rendőrkém funkcióit – ez a kombináció sajátságosan megfelelt a londoni játékbarlangokban és a párizsi lebujokban érlelődött lángelméjének. Berry hercegnőt, akit a zsidó Deutz eladott Thiers úrnak, Nantes-ban letartóztatták, s Achille azt a megbízást kapta, hogy elkísérje őt Blaye-be, ahol Bugeaud tábornok parancsnoksága alatt egyik börtönőreként kellett működnie. Mivel égett a vágytól, hogy ebből az alkalomból kimutassa a dinasztikus érdekek iránti feltűnő buzgóságát, túllőtt a célon, maga Bugeaud is megbotránkozott a rendőrség megbízásából teljesített aljas szolgálatain és a hercegnővel szemben tanúsított brutális bánásmódján. De Bugeaudnak nem volt hatalma ahhoz, hogy elbocsásson egy hadsegédet, akit a rendőrség a hercegnő őrzésének különleges feladatára kiszemelt, aki méghozzá Joly rendőrbiztos külön rendelkezése alatt állott, s aki végeredményben inkább a belügy-, mint a hadügyminisztérium hatáskörébe tartozott. Az angol–francia csapatok leendő generalisszimusza a bába szerepét játszotta, mert különleges megbízatásához tartozott az is, hogy tanúk által megállapítsa és bizonyítsa a hercegnő terhességét, amelynek a felfedezése a régi kormányzat híveinek megadta a halálos döfést. Ebben a minőségében szerepelt először Saint-Arnaud úr neve a „Moniteur"-ben.[58] 1833 májusában olvassuk hasábjain, hogy „Achille de Saint-Arnaud urat, aki harmincnégy éves, rendszerint párizsi lakos, és Bugeaud tábornok parancsőrtisztje, felszólították, hogy hivatalos állásából kifolyólag írja alá annak a gyermeknek a születési bizonyítványát, akit a hercegnő 1833 május 10-én a börtönben szült meg". A vitéz Saint-Arnaud továbbra is hű maradt börtönőri szerepéhez, és elkísérte a hercegnőt a korvetten, amely Palermóba vitte.

Franciaországba visszatérve Achille az egész ezred gúnytárgya és bűnbakja lett. A tisztektől nem kedvelten, összejöveteleikből kirekesztve, mély megvetésük leplezetlen bizonyítékaitól kínozva, az egész ezredből szinte kiközösítve, végül kénytelen volt menekvést keresni az algériai idegenlégióban, amelyet abban az időben szerveztek meg Párizsban Bedeau ezredes parancsnoksága alatt. Ez az idegenlégió nyugodtan minősíthető az európai hadseregek December 10-i Társaságának. Hírhedt banditák, vagyonukat vesztett kalandorok, minden országból jött szökevények, az európai hadseregek minden salakja alkotta eme corps d'élite* magvát, amelyet joggal neveztek el refugium peccatorumnak**. Achille lángelméjének mi sem felelhetett meg jobban, mint az ilyen hadtesthez való tartozás, ahol hivatalos küldetése megóvta őt a rendőrség karmaitól, míg tagjainak jelleme feloldotta mindazokat a gátlásokat, amelyek a reguláris hadseregek tisztjeit egyébként fékezik. Megrögzött tékozló természete ellenére Achille a katonai bátorság és képesség oly szűkös bizonyítékait adta, hogy négy évig tengődött az idegenlégió 1. zászlóaljában az alacsony hadnagyi rangban, amíg 1837 augusztus 15-én végül egy új kinevezési okmány századosi rangra emelte. Kellemetlen körülmény, hogy a francia hadseregben a század pénztára a századosok felügyelete alatt áll, ők felelősek a legénység zsoldjáért és ellátásáért. De a pénztár volt éppen a modern Akhilleusz legsebezhetőbb sarka; így esett meg, hogy néhány hónappal előléptetése után a pénztárban szörnyű hiányt fedeztek fel. Az ellenőrző tábornok, Rulhières úr, aki erre a sikkasztásra rájött, a százados megbüntetését követelte. A minisztériumnak küldendő jelentés már elkészült, éppen postára akarták tenni, és Saint-Arnaud úr örökre elveszett ember lett volna, ha parancsnoka. Bedeau úr, megilletődve alárendeltjének kétségbeesésétől, nem lépett volna közbe és nem csillapította volna le Rulhières tábornok haragját.

Saint-Arnaud-nak legsajátabb módszere van régi jótettekért esedékes hálájának lerovására. Amikor a coup d'état*** előestéjén kinevezték hadügyminiszterré, elfogatta Bedeau tábornokot, Rulhières tábornok nevét pedig törölte a tisztek listájáról. Erre Rulhières Saint-Arnaud-nak az alábbi levelet küldte, amelyet körbejáratott párizsi barátai között és amely megjelent a belga újságokban is:

„1837-ben Rulhières tábornok nem törte ketté Leroy de Saint-Arnaud százados kardját, mert nem akarta őt becsületétől megfosztani; 1851-

* – válogatott, előkelő hadtest – *Szerk.*

** – bűnösök menedékhelyének – *Szerk.*

*** – államcsíny[61] – *Szerk.*

ben Leroy de Saint-Arnaud hadügyminiszter ketté törte Rulhières tábornok kardját, mert nem tudta őt becsületétől megfosztani."

A megírás ideje: 1854 június 9.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune",
1854 június 24. (4114.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: K a r l M a r x

[Friedrich Engels]

Szilisztria ostroma

Olyan időköz után, amelyet minden kritikán aluli, mert nem stratégiai és taktikai, hanem diplomáciai és parlamentáris indítékokból végzett hadmozdulatok töltöttek ki, Szilisztria körülzárása és ostroma végre katonai érdekességű esemény.

Ez a támadás azt mutatja, hogy a kezdeményezés még mindig az oroszok kezében van, s hogy a törököket, a szövetséges hadseregeket és szövetséges hajóhadakat mind e pillanatig az ellenféltől kapott lökések irányítják. A szövetséges hajóhadakat ösztönszerűen és ellenállhatatlanul magához vonzza a biztos szevasztopoli menedékében horgonyzó orosz flotta. Mivel pedig Szevasztopolt szárazföldi haderő nélkül nem lehet megtámadni, a szövetséges flottát egy kevesebb hajóval rendelkező és minőségileg is gyengébb flotta sakkban tartja és megbénítja. Még a kaukázusi parton levő erődök kiürítése is, amelyet kellő időben és a brit és a francia gőzhajók orra előtt hajtottak végre, arra mutat, hogy az oroszok ameddig csak lehet, kezükben akarják tartani a kezdeményezést. Márpedig háborúban ez nagy dolog, bizonyítéka a fölénynek – mind a csapatok száma és minősége, mind a hadvezetés tekintetében. Fenntartja a katonák *erkölcsi* erejét minden megtorpanás és visszavonulás közepette, hacsak nem döntő csatában szenvednek vereséget. Ez a kezdeményezés tartotta össze Wellington kis seregét százezernyi francia katona közepette Spanyolországban és tette azzá a centrummá, amely köré ennek az ötéves háborúnak minden eseménye csoportosult. Kényszerülhetünk visszavonulásra, szenvedhetünk vereséget, de amíg abban a helyzetben vagyunk, hogy a lökést mi adjuk az ellenségnek, ahelyett, hogy tőle kapnók, addig még bizonyos fokig fölényben vagyunk vele szemben; és ami ennél is több, katonáink, egyénileg és együttesen az ellenfél katonáival szemben fölényben érzik magukat. A Szilisztria elleni támadás egyébként az oroszok első igazi előnyomuló hadmozdulata, amióta a dunai terület elfoglalását befejezték. A Dobrudzsába történt benyomulás elsősorban defenzív jellegű volt; megrövidítette arcvonalukat és a Duna

torkolatának biztosítására szolgált. De a Szilisztria elleni támadás nemcsak merész, hanem rendkívül jól kiszámított hadmozdulat.

1828–29-ben az oroszok, akkor a Fekete-tenger urai, nagyon helyesen elhanyagolták Szilisztriát, hogy előbb Várnát biztosítsák maguknak, mert Várna új tengeri közlekedési vonalat nyitott meg számukra a saját országukkal. Mégis Szilisztria elég fontos pont ahhoz, hogy szükségesnek tartsák elfoglalását, mielőtt átkelnek a Balkánon. Jelenleg, amikor a Fekete-tengeren a szövetséges flották uralkodnak, Várna elveszítette jelentősége nagy részét az oroszok számára, és Szilisztria meg Sumla a fő támadási célpontok. Várnának most csak negatív értéke lehet számukra; ha elfoglalják, nem kapnak jobb hadműveleti bázist, csupán az ellenfelet fosztják meg egy úgynevezett tengeri hídfőtől, amelynek fedezete alatt hajói segítségével valamely speciális hadműveletre gyorsan központosíthat bizonyos számú csapatot. Így a dánok 1849-ben, miután becsalogatták a porosz hadsereget Jütlandba, hirtelen erős csapatkötelékeket hajóztak át frederíciai tengeri hídfőjükhöz és egy kitöréssel megsemmisítették a kiváló, de sokkal gyöngébb schleswig-holsteini hadtestet, amelyet a poroszok otthagytak az ostromhoz. Ha tehát az oroszok, kiszorítva a Fekete-tengerről, semmiképpen sem kelhetnek át a Balkánon, míg Várnát nem biztosították maguknak, viszont nem indulhatnak Várna ellen sem, mielőtt legalább Szilisztriának nem urai.

De ezek most másodrangú jelentőségű megfontolások. Ausztria segítsége nélkül Oroszország nem gondolhat arra, hogy jelenlegi ellenfelei orra előtt a Balkánon átkeljen. Szilisztria védelmi jelentősége az oroszok számára e percben a legfőbb, olyannyira, hogy, ha nem foglalják el, ez évi hadjáratukat elveszettnek tekinthetik. Szilisztria pontosan azoknak az orosz állásoknak a centruma előtt fekszik, amelyek Gyurgyevótól Kalarasin és Cernavodán át Küsztendzséig terjednek. Állásaik előtt ezzel a szilárd erődrendszerrel, Sumlában Omer pasával – aki mint pók a hálója középpontjában figyel kiszemelt zsákmányának minden mozdulatára –, a Kamcsiknál és Devnánál felbukkanható szövetséges csapatokkal az oroszoknak nagyon kevés reményük van arra, hogy a dunai háborúhoz rendelkezésükre álló haderő segítség nélkül valaha is megpillanthatja a trákiai völgyeket, amelyeknek zöld mezői Dibics fáradt katonáit a Balkán csúcsaira érve úgy elragadtatták. Oroszország, legalábbis az idei esztendőre, csupán eddigi hódításainak a védelmét tervezheti. Meg kell várnia, amíg vagy Ausztria csatlakozik hozzá, vagy valamilyen körülmény az angol–francia hadsereget, legfélelmesebb ellenfelét harcképtelenné teszi vagy elvonultatja. Védelmi háború tábori, vagy, ha lehetséges, állandó jellegű erődítmények rendszerét tételezi fel. Mivel most Szilisztria az ellenség kezében van, az oroszok nem

rendelkeznek állandó erődítményekkel, csupán a dobrudzsai kiserődökkel, amelyeknek semmi hasznát sem vehetik, mihelyt a Havasalföld elvész. Lehetséges, hogy Braila és Ruszcsuk néhány erődművét helyreállították, és Bukarestnél elsáncolt tábort építettek; de mindaddig, amíg Szilisztriát meg nem szállták, első komoly védelmi vonaluk messze hátul fekszik, a Szeret mellett, Foksaninál, Galacnál és Izmailnál.

De feltételezve, hogy Szilisztria orosz kézre kerül, a háború képe azonnal megváltozik. Szilisztria kitűnő pont egy Duna menti orosz hídfő számára. Beugró sarokban fekszik, amelyet a Duna kanyarulata képez – hídfő céljára ez a legmegfelelőbb fekvés. Északon és nyugaton nagyobb sziget van, amelyet a Kalarasi felé vivő gát szel át, és amely a váreródtől nyugatra eső síkságon 1000 yard távolságra uralkodik – eléggé közel ahhoz, hogy onnan a futóárkokat tűz alá vegyék vagy hadoszlopokat bombázzanak. Keleten két kis sziget van, amelyekről tűz alá fogható a kelet felől közeledő ellenség, és alacsony vízállás mellett ott alkalmilag felállított ütegek erősen kellemetlenkedhetnek az erőd ostromlóinak. Ilyenképpen a terepnek az a része, amelyet a törökök észak felől megtámadva nem tudnak a védekezésben használni és ezért kénytelenek átengedni az ellenségnek, az oroszok számára kitűnő ütegállásokat ad, amelyek oldaltűz alá foghatnák a délről jövő támadást. Ezáltal egy támadásra alkalmas, nyílt arcvonal a háromszög alapjára korlátozódnék, amelynek csúcsán, vagy más szavakkal déli, illetve szárazföld felőli frontján fekszik Szilisztria; és egy török vagy szövetséges hadsereg nem gondolhatna komoly támadásra Szilisztria ellen, mielőtt legalább a Havasalföldet nem vették el az oroszoktól.

A fő előnyök mégsem annyira taktikai, mint inkább stratégiai természetűek lennének. Dobrudzsa és Szilisztria birtokában Oroszország uralkodnék a Dunán, és a körülmények szerint alkalmilag támadó kitörést végezhetne vagy a Traianus-faltól vagy Szilisztriából. Az ellenség, hacsak nem lenne kétszer olyan erős mint az oroszok, nem kelhetne át Szilisztria fölött egy ponton sem anélkül, hogy Sumlát veszélybe ne sodorja. Ami pedig a Szilisztriától lejjebb fekvő ponton való átkelést illeti, ez nem is jöhet szóba; nincs közelebbi átkelési pont Hirsovánál, hogy pedig az ellenfél azt elérje, először a karasui állásokat és azután magát Hirsovát kell elfoglalnia, amely éppen olyan erős a szárazföld oldaláról jövő támadással szemben, mint amilyen gyönge, ha a folyó felől fenyegeti támadás. Ilyenképpen Szilisztria birtokában a dobrudzsai erődök nagy jelentőséget nyernek az oroszok számára. Hadseregük kettős sarkpontra tenne szert, és ekörül manőverezhetne anélkül, hogy összekötő vonalait veszélyeztetné; és még ha kétszeres fölény az ellenség számára lehetővé is tenné, hogy Oltenicánál vagy Gyur-

gyevónál átkeljen, elfoglalja Bukarestet és az oroszokat a Jalomica mögé szorítsa vissza, Szilisztria ostroma elkerülhetetlen hadművelet lenne, mielőtt bárminő döntő előnyomulást Beszarábiába biztosítottnak tekinthetne. Míg Szilisztria a kezükben lenne, addig tehát az oroszok a Havasalföld birtokosainak tekinthetnék magukat, még ha ebben a tartományban egyetlenegy katonájuk sem volna. Szóval Szilisztria az oroszok számára a Havasalföld hathónapi birtoklásával lenne egyenértékű, hat hónap pedig elhozza a telet, amikor ebben az országban egyáltalán nem lehet várostromot folytatni, ami további négy hónap nyereséget jelent. Ha az ostrom sikerül, az oroszok szinte megnyerték, ha balul üt ki, szinte elvesztették a hadjáratot.

Most az egyszer tehát minden diplomácia, vesztegetés, gyávaság és határozatlanság ellenére, a háború belső szükségszerűsége folytán, döntő fordulóponthoz értünk. Vagy átengedik Szilisztriát a sorsának, és akkor több mint matematikai bizonyossággal elesik, vagy pedig a szövetségesek előnyomulnak felmentésére, és akkor ott döntő ütközetre kerül sor; mert hadseregük demoralizálása és presztizsük elvesztése nélkül az oroszok nem vonulhatnak vissza Szilisztria alól harc nélkül, s úgy látszik, nem is hajlandók erre.

Szilisztria sorsa változatosabb volt, mint bármelyik más várerődé. 1810-ben az oroszok kilenc napi ostrom és öt napig tartó súlyos rohamozás után elfoglalták. 1828-ban – a várerőd ekkor még pontosan ugyanolyan állapotban volt, mint előzőleg – az oroszok június 21-én szárazföldi csapataikkal körülzárták, augusztus 10-én pedig még harminchat ágyúnaszáddal is. De ostromtüzérségük nem ért oda szeptember előtt, és akkor nem volt vele lőszer, úgy hogy szabályszerű támadást nem indíthattak. November 10-én abba kellett hagyniok az ostromot, minthogy beállott a tél és a Dunán megindult a jégzajlás. A visszavonuló, szétzüllött és elcsüggedt oroszokat a helyőrség erősen üldözőbe vette; az ostromütegek egy részét az oroszok otthagyták az állásokban, a többit pedig a törökök zsákmányul ejtették a Rasova felé menekülő oroszok üldözése során. A következő évben Dibics újra megindította a támadást, május 7-én körülzárta a várat, kiűzve a törököket azokból a sáncokból és külső erődítményekből, amelyeket az előző esztendőben az oroszok építettek, és megkezdte a tüzelést harmincegy nehéz ágyúból, amelyeket úgy látszik minden előkészítés nélkül a várostól 900 yardra fekvő magaslaton helyeztek el. 26-án a bástyafaltól mintegy 600 yardnyi távolságra ostromágyúkat ástak be, ugyanakkor megnyitották a második párhuzamos árkot, június 4-én pedig a harmadikat és 12-én megindult az előnyomulás a glacis* felé. 17-én a glacis egy pontján sáncot emeltek, de ezt

* – vársánc előtti mellvéd – *Szerk.*

a műveletet csak 26-án fejezték be, amikor öt üteget közvetlenül a várárok szélén, a főfaltól harminc yardnyira állítottak fel. Egyidejűleg Schilder tábornok, ugyanaz, aki a mostani ostromnál a műszaki csapatokat vezeti, végrehajtotta kedvelt, széles területen alkalmazott aknaműveleteit. Nagy aknákat fúrtak a contre-escarpe[172] és a főfal alá és ezeket 21-én (amikor azonnal rohamozható rés keletkezett), 25-én, 27-én, 28-án és 29-én robbantották, mire a vár végre megadta magát. De valószínűleg még akkor sem volt kényszerítő szükség a vár feladására, eltekintve a rémülettől, amelyet a föld alatti robbanások a babonás irreguláris katonákban keltettek. Az egész megtámadott front és a második erődfal mögött még egy coupure-t, vagyis új sáncművet építettek volt, amely természetesen újabb akna- vagy tüzérségi műveleteket tett volna szükségessé, mielőtt bevehették volna. Ilyenképpen ez a különleges váreröd, amelynek állapotát 1810 óta semmiféle módon sem javították, mégis harmincöt napig ellenállt az ostromárkok megnyitása után, és kilenc napig még azután, hogy a főfalon egy rohamozható rést ütöttek. Az oroszoknak 30 000 golyót és bombát kellett elhasználniok a tüzérségi támadásban és 336 mázsa lőport az aknarobbantásoknál.

Pénzügyi nehézségek és az egyiptomi háborúk miatt a törökök kénytelenek voltak ezt a fontos pontot a drinápolyi béke[23] után annyira elhanyagolni, hogy még 1836-ig sem fejeződött be sem az 1829-es rések teljes kijavítása és az árkok kitisztítása, sőt az 1810-es ostrom nyomainak eltüntetése sem. A szultán akkor különálló erődöket szándékozott építtetni, de ebből a tervből egy ideig semmi sem lett. Jelenleg Szilisztria sokkal jobb állapotban van, ami főképp Grach ezredes, egy török szolgálatban álló porosz tiszt fáradozásainak köszönhető. Lehet, hogy a váreröd eredetileg hibás felépítése alig tesz lehetővé sok javítást, de a magaslatokra épített különálló erődök már bebizonyították hasznos voltukat. A vár félkört alkot, amelynek körülbelül 1800 yard hosszú átmérője a Duna partján húzódik végig. Tíz bástyázott, átlag 500 yard hosszú frontja van. Az építmény, mint minden tizenhatodik és tizenhetedik századból való török vár, bővelkedik a régi olasz erődítések fogyatékosságaiban. Hosszú kurtinák (a két torony közötti falrészek), kis és szűk bástyatornyok, rövid szárnyak, amelyek alig védik az árkot, maga az árok sekély (nem mélyebb nyolc lábnál), nincs fedett út, hanem puszta glacis, amelynek taraja, vagyis legmagasabb része alig négy lábbal magasabb, mint a contre-escarpe teteje. Maga a várfal nyolc láb magas, húsz láb vastag, s földből épült. Az escarpe és a contre-escarpe az árok magasságáig, vagyis nyolc lábnyira, meg volt erősítve. Maga az árok a talajvíz szintje folytán szükségképpen száraz. A kurtinák előtt még félhold-erődök sem voltak. Ilyen volt Szilisztria 1836-ig; és védelmének e gyöngéit betetőzte az a tény,

hogy a faltól 600 yardnyira egy tőle délre elnyúló magaslati lánc uralkodik a város. Ezek a magaslatok a bolgár fennsík nyúlványai, amelynek teljesen lapos felszíne a várostól 1500 yardnyira nyúlik el, aztán a folyóhoz lejt, pompás terepet nyújtva lépcsőzetesen elhelyezett ütegeknek, frontális és hosszirányú tüzelésnek, egyik oldalon a keskeny folyamággal, a másik oldalon magaslatokkal. Moltke őrnagy, aki 1836-ban látogatást tett a várban, az 1829-i hadjáratról könyvet írt, amelynek a fenti adatokat köszönhetjük; az ő véleménye szerint „Szilisztriát nem lehet komoly védelemre kiépíteni, ha a magaslatokon négy különálló erődöt és a szembenlevő nagy szigeten hídfőt nem létesítenek". A hídfő létesítése lehetetlenség volt, minthogy a sziget a Havasalföldhöz tartozik, ahonnan a törököket szerződés zárta ki; de az erődök megépültek, és ha információink helyesek, szinte pontosan a Moltke őrnagy által megjelölt helyeken.

Mit csinálhatott Grach ezredes a tökéletlen főfallal, azt nem tudjuk megmondani. De alig lehet kétségünk afelől, hogy legalább egy fedett utat okvetlenül építtetett, és hogy a legjobban fenyegetett és legkevésbé védett frontokon a kurtina közepébe mindenütt lőréseket vágatott, hogy az árkot golyótűzzel végig lehessen pásztázni. Ami pedig a négy különálló erődöt illeti, építésük módjáról még semmit sem tudunk, de abból, hogy Grach ezredes porosz, és hogy a portánál az olcsóság fontos szempont, feltehetjük, hogy minden valószínűség szerint a kontinensen, különösen pedig Poroszországban most csaknem általánosan elfogadott rendszer szerint épültek, ti. egyszerű négyszögletes vagy nyolcszögletes zárt sáncerődök, lőrésekkel minden második sarkon. Elhelyezésüket a négy előrenyúló hegyfok határozza meg, amelyek a város felé lejtő fennsík utolsó nyúlványai és amelyeket három szakadék választ el egymástól. Távolságuk a főfaltól átlag 1500 yard lehet, úgy hogy a várból irányzott tűzzel nem lehet nagyon hatékonyan védeni őket. De erre nincs is feltétlenül szükség; és úgy látszik, a lejtőn nincs a városhoz közelebb fekvő olyan pont, ahonnan egy erődöt a fennsík uralkodó széléről szórt tüzelés ellen védeni lehetne.

Az állandó erődművek mellett Grach ezredes magán a fennsíkon építtetett egy nem állandó jellegű földerődítményt, amelyet Arab-Tabiának (Arábia-erőd) neveznek; ez mintegy 1000 yardnyi távolságra a két központi erőd előtt fekszik. Egyes jelentésekből arra lehet következtetni, hogy más tábori erődműveket is építettek olymódon, hogy ezek mintegy külső erődvonalat alkotva hármas védelmi vonalat nyújtsanak. Arab-Tabia marad azonban e hadállás kulcsa, és ezt be kell venni, mielőtt a belső erődvonalat megközelíthetnék. A védőműveknek ez az elrendezése Szilisztriát nagy védelmi és támadó erővel ruházza fel. Mivel szabályszerű támadás döntő

eredményre csak a déli arcvonalon vezethet, a 15 000–18 000 főnyi helyőrség nagy része kitörésekre használható fel. A kitörést végző csapatok remekül fedett állást találnak a különálló erődök mögötti lejtőn, ahonnan látatlanul nyomulhatnak felfelé a szakadékokban az ellenség közelébe. Ennélfogva Arab-Tabia ellen intézett támadás esetén nem annyira ennek az erődnek a helyőrsége, mint inkább a Szilisztriából kitörő csapatok döntenék el a csatát. De most térjünk rá a jelenlegi ostromra.

Április végétől kezdve az oroszok időnként a Dunán át lőtték Szilisztriát. Májusban szabályszerű ostromárkok építésébe fogtak a várossal szemben fekvő szigeten, közel a Kalarasi felé vivő gáthoz, és 10-én a folyó partjának hosszában befejezték ütegeik felállítását. Heves bombázás folyt a város ellen, valamint horizontális ágyúzás az északi front ellen 11-én. Ez 12-én megismétlődött; Nasmyth hadnagy, a bengáliai tüzérség tisztje, aki éppen akkor ért oda, ennek szemtanúja volt, s tudósítást ír róla a londoni „Times"-ban.[15] A fő cél az északkeleti, azaz Csengel bástya volt, ahonnan a törökök nagyon erőteljesen és jó célbiztossággal viszonozták a tüzet. Ezzel szemben az oroszok lövöldözését a leírás nagyon közepesnek mondja. Egész sereg gránátot találtak a városban, amelyeket a gyújtó kupakok levétele nélkül lőttek ki, úgyhogy nem gyulladhattak ki és nem robbanhattak fel. Ilyen mulasztásokról, noha tábori tüzérségnél a sietségben egy hadjárat elején gyakran megesnek, ostromágyúzásnál, ahol a tüzelés viszonylag lassan történik, eddig nem hallottunk. Ez mutatja, hogy az oroszok mily sietve igyekeztek megszabadulni lőszerkészletüktől. Az oroszok ezenkívül az éjszaka folyamán üteget állítottak fel a Siblak-szigeten, Szilisztriától keletre. (1829-ben ugyanott volt két ütegük.) Ennek az ütegnek a négy ágyújával nyilván az egész északi frontot akarták végigpásztázni.

13-ától 16-áig úgy látszik nem sokat végeztek, legalábbis a tudósítások teljesen hallgatnak efelől. Nem valószínűtlen, hogy az orosz tábornokok, miután észrevették, amit előre is láthattak volna, hogy egy török vár ellen indított bombázásnak semmi hasznát sem veszik, a folyó jobb partján indítandó támadáshoz készülődtek. Ennélfogva 16-án hidat vertek Szilisztria alatt; 20 000 ember kelt át rajta, s hír szerint nemsokára azután újabb 20 000 ember csatlakozott hozzájuk Dobrudzsából. Megindult az oroszok általános előrehaladása Szilisztria és Turtukai irányában, hogy ezen a vonalon összpontosítsák őket, mert mihelyt a jobb parton támadnak, olyan erőkre van szükségük, amelyek fedezik ezt a támadást a Sumlában állomásozó Omer pasa és a Várnában partra szállítható angol–francia csapatok ellen.

19-én történt az első felderítés Arab-Tabia ellen; nagy csapatokat vontak össze az ágyúk lőtávolán kívül, egy csatárvonal pedig előrenyomult. Rövid

ágyúzás után Musza pasa néhány basibozukot* küldött a fennsíkra, s ezek visszaűzték az orosz lövészeket. 20-án újabb orosz előretörés történt, amely puszta felderítésként túl komolynak – igazi támadásként nem elég komolynak látszik. 21-én intézték az első rohamot Arab-Tabia ellen; a részleteket nem ismerjük, de az oroszokat nagy veszteséggel visszaverték. Két orosz tiszt átállt a törökökhöz és hírül adta, hogy az orosz sereg 90 000 főre becsülhető, három hadtestből van összetéve (ez helyes, a 3., 4. és 5-ik hadtest), és Konsztantyin nagyherceg parancsnoksága alatt áll. Ez utóbbi megállapítás nyilvánvalóan téves, minthogy Konsztantyin tudvalevőleg Finnországban vezeti a hajóhadat, a csapatokat és a partvédelmet. Azt az értesülést, hogy a támadást másnap meg akarják ismételni, az események nem erősítették meg. Az oroszok fegyveres készenlétben álltak, de nem közeledtek az erődhöz. Megint nincs tehát hírünk arról, mi történt 26-áig; de 27-én virradatkor az oroszok újra nagyon jelentékeny erőkkel ostromolták Arab-Tabiát. Háromszor ismételték meg a rohamot, és háromszor verték vissza a védők az ostromlókat, akik óriási veszteséget szenvedtek. A török jelentések 1500 orosz halottról és 3000 sebesültről beszélnek, ami kissé túlzott lehet, de a valószínűségtől nem áll nagyon távol. Másnap Paszkevics, miután eltökélte, hogy az erődöt à la Szuvorov** beveszi, újra támadásra állította fel oszlopait. A mészárlás szörnyű lehetett; Szilvan tábornok elesett. Az ifj. gróf Orlov ezredes szemlövést kapott és később meghalt. Egy másik ezredes súlyosan megsebesült. Az oroszok maguk elismerik, hogy 186 halottat és 379 sebesültet veszítettek; de nyilvánvaló, hogy ez a valóságos veszteségüknek még egyharmada sem; olyan tömegeknél, amilyeneket támadásra vittek, a veszteség legalább 2000 főnyi lehetett.

A következő éjjel a törökök tömeges kitörést hajtottak végre, hirtelen benyomultak az orosz vonalakba és visszaűzték az oroszokat, nagy veszteségeket okozva (a jelentések szerint 1500–1800 főnyit). Az orosz csapatokat a legutóbbi rohamnál nem tudták közelharcig előre vinni, noha a lovasságot is bevetették, hogy a csapatokat előre szorítsa és elvágja a hátrálás lehetőségét; ez a körülmény és a törökök sikeres kitörése Paszkevics herceget arra késztette, hogy lemondjon az erőd szuronnyal való elfoglalásának kísérletéről. Nem kétséges, hogy az Arab-Tabia védelme nemcsak ennek, hanem valamennyi orosz–török hadjáratnak egyik legdicsőségesebb hőstette. A terep módot adott rá, hogy az oroszok igen nagy létszámú csapattal támadjanak, s az orosz hadseregben nem szokás elmulasztani, hogy annyi ezer embert

* – irreguláris török katonát – *Szerk.*

** – Szuvorov módjára – *Szerk.*

vessenek be egy rohamba, amennyire csak lehetőség van. Ennélfogva bizonyára igen jelentős számbeli fölényben voltak, és visszaszorításuk a törökök részéről nemcsak nagy bátorságot, hanem jól kitervezett és egységesen végrehajtott kitörési műveleteket is igényelt. Alig kétséges, hogy az 1829-es törökökkel szemben az oroszok bevették volna az erődöt. Jelenlegi, ismételt kudarcaik azt mutatják, hogy a törökök, legalábbis egy részük, előrehaladtak taktikai tudásban és katonai ismeretekben, anélkül, hogy vitézségükből veszítettek volna. E tekintetben Arab-Tabia védelme és a csetateai ütközet a hadjárat két legfigyelemreméltóbb eseménye.

Ami az orosz támadást illeti, nem sok jót mondhatunk róla. Paszkevicsnek, úgy látszik, annyira sürgős Szilisztria elfoglalása, hogy még a célja eléréséhez legnélkülözhetetlenebb intézkedésekre sincs ideje. Határozatlansága világosan megmutatkozik. Először bombázással próbálkozott, bár tudhatta, mennyire haszontalan az egy török várossal szemben. A bombázásnak nem lehetett más eredménye, mint hogy az oroszok rengeteg lőszert vesztettek, esetleg egy rést ütöttek a folyóparti falon, ahol a közeli Duna, ez az 1000 yard széles természetes árok, a rohamnak még a gondolatát is kizárja. Azután Paszkevics a szárazföldi arcvonalat támadta, de Arab-Tabia ágyúit, úgy látszik sohasem hallgattatta el, és nem is tett komoly kísérletet védműveinek lerombolására. Mindez túlságosan körülményes Szuvorov utódja számára. Ez a vérbeli orosz hadvezér egyszer azt mondta: „A golyó balga lányka, a szurony derék legény", és ha ez a mondás áll az orosz szuronyra, amely ugyanezen nagy katonai tekintély szerint az Alpokat is átfúrja, bizonyára még inkább áll az orosz golyókra, amelyek állandó és ellenállhatatlan hajlamot mutatnak a célponttól való eltérésre. Így hát a tábornok elrendelte a rohamot, a katonák végrehajtották, megismételték és újra megismételték, de hiába. Úgy látszik, hogy egy kicsiny, de szilárdan megépített török erőd földből készült mellvédjei keményebbek, mint az alpesi gránit, amely ellen Szuvorov harcolt, és hogy a törökök lövegei és golyói nem olyan balgák, mint az oroszokéi. Paszkevics végül kénytelen lesz visszatérni a régi irányelvhez: sohase rohamozz meg egy erődöt, míg tüzelését el nem hallgattattad és védműveit szét nem romboltad. Így május 30-a vagy 31-e körül megkezdődik a szabályszerű ostrom, és Paszkevics végül a „balga golyóhoz" menekül.

De nem! Ez is csak puszta látszat. Itt van Schilder tábornok, az 1829-es hadjárat közismert alakja, aki megígéri, hogy a várat annyira kedvelt aknáival ledönti, méghozzá néhány nap alatt. Aknák tábori erődítés ellen – ez a katonai kétségbeesés és ostoba düh utolsó megnyilvánulása egy kilátástalan helyzetben. Ha aknákat akarnak alkalmazni, hatékony felhasználásuk első

feltétele, hogy a glacis elé sáncot emeljenek. De ahhoz, hogy ezt megtehessék, előbb az ellenség tüzelését el kell hallgattatni, vagyis két-három párhuzamos ostromárkot kell létesíteni a hozzájuk tartozó ütegekkel. Valójában aknák alkalmazása egy ostrom befejező, nem pedig kezdeti hadművelete. Hacsak Schilder nem szándékozik mintegy húsz négyzetmérföldnyi területet aláaknázni, vagy a Duna alatt alagutat ásatni, nem térhet ki a szabályszerű ostrom szükségessége elől. Bármit mondott is Szuvorov, a golyók nélkülözhetetlenek.

Nos, Arab-Tabia szabályszerű ostroma néhány nap alatt bizonyára befejezhető lenne, minthogy ez az erőd szinte teljesen betöltötte feladatát, s további védelme túlságosan meggyöngítené a helyőrséget. De ehhez szabályszerű ostrom kellene legalább két erőd ellen, és azután még egy ostrom a város ellen. Öt hét bizonyára a *legrövidebb idő*, amely alatt az oroszok ostromműveleteik hanyag módja mellett ezt végbevihetik. Ha pedig akkor a töröknek elég élelmük és lőszerük van és nem következnek be előre nem látott események, a várost július elejéig biztosítottnak lehet tekinteni. Természetesen feltételezve, hogy az erődök átlagos szilárdságúak, és hogy a falak nincsenek túlságosan megrongálódva. De ha Szilisztria 1829-ben nyílt sáncokkal 35 napig ellenállt, 1854-ben az új erődművekkel, vitéz és okos parancsnokkal, tapasztalt tüzérségi vezetővel és elsőrendű helyőrséggel biztosan legalább ugyanannyi ideig helyt tud állni. Ha a szövetségesekben bízni lehetne, akkor azt is biztosra vehetnénk, hogy a hadjárat az oroszoknak kudarcot, vagy esetleg még ennél is rosszabbat fog hozni.

The Siege of Silistria
A megírás ideje: 1854 június 10.
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 június 26. (4115.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás nélkül

[Karl Marx és Friedrich Engels]

Az orosz háború állása[173]

Nemcsak az a különös körülmény, hogy a Havasalföldet az osztrákok nyomban megszállták, mihelyt az oroszok részéről e terület kiürítése megtörtént, hanem az a mód is, ahogy az oroszok hozzáfogtak Szilisztria ostromához, ahogy folytatták és végül abbahagyták, arra mutat, hogy itt olyan hatóerők működtek közre, amelyek kívül állanak a tisztán katonai jellegű megfontolásokon. Az orosz hivatalos jelentésből, amely május 28-a estéjéig terjed, és amely a török közleményektől csak a halottak és sebesültek számára nézve tér el, kitűnik, hogy a hadműveletek rendkívül elhamarkodott jellegűek voltak, hogy a külső erődművek lerombolására a legkezdetlegesebb erőfeszítéseket sem tették meg, amíg Szilisztriának rohammal való bevétele lehetetlenségnek nem bizonyult, s hogy a támadás az orosz ostromok évkönyveiből eddig ismert minden hasonló eseménynél is rendszertelenebb és tudománytalanabb módon folyt le. Ami a május 28-a és június 15-e közötti hadműveleteket illeti, még csak hiányos jelentéseket kaptunk, s így pontos leírást nem adhatunk róluk; de az a tény, hogy az ismételt kétségbeesett támadásoknál csaknem az összes parancsnokok megsebesültek és harcképtelenekké váltak – Paszkevics, Schilder, akinek később levágták a lábát, Gorcsakov, Lüders, és Orlov, aki szemlövést kapott –, mindez világosan bizonyítja, hogy az oroszok olyan parancsot kaptak, amely szerint Szilisztriát mindenáron, sőt meghatározott időn belül el kellett volna foglalniok. Valóban mindenben olyan módon jártak el, amely inkább emlékeztet arra a barbár eljárásra, ahogyan Tímur Tamerlán a kurdisztáni városokat elfoglalta, semmint a szabályszerű modern hadvezetés módszereire. Másfelől nyilvánvaló, hogy Szilisztria hősi és ügyes védelme a szövetséges hatalmakat és az ottomán dívánt[36] egyaránt meglepte. Olvasóink emlékezhetnek, hogy körülbelül hat héttel ezelőtt a szövetséges parancsnokok* találkoztak Várnában, s felfedezték, hogy a Balkán-vonal alkotja

* Saint-Arnaud és Raglan; *v. ö. 261–262. old.* – *Szerk.*

Törökország természetes védelmét, most pedig sok brit újság nemcsak bevallja, hanem tetszeleg annak elismerésében, hogy egyetlen angol vagy francia katonára sem volt szükség Szilisztria felmentéséhez. Végül nem tagadható, hogy Szilisztria nagy katonai jelentőségű pont, hogy ennek a várerődnek a sorsa dönti el a hadjárat sorsát, s hogy az oroszok, amikor abbahagyták az ostromot és hirtelen a Szeretig vonultak vissza, az idén és a múlt évben elfoglalt egész területet elvesztették.

Mégis azt kell mondanunk, hogy angol újságjaink nagy része a mostani moszkovita balsiker mértékét erősen eltúlozza. Bizonyára csak nagymérvű hiszékenységgel lehet feltételezni, hogy a szilisztriai helyőrség június 13-án végrehajtott kitörése és az a 2000 főből álló erősítés, amelyet állítólag Omer pasától kaptak, az oroszok teljes vereségéhez vezetett, és hogy 90 000–100 000 ember megfutamodni kényszerült 15 000 elől. Az oroszok hirtelen visszavonulása, amennyire meg tudjuk ítélni, éppen olyan rejtélyes, mint hirtelen támadásuk. Csakis azzal magyarázható, hogy Ausztriával előzőleg olyan megegyezés történt, amely szerint a Havasalföldet osztrák csapatok szállják meg. Ilyen körülmények között különösen érdekes a „Morning Chronicle"[17] konstantinápolyi tudósítójának levelében talált alábbi paszszus, amely június 10-én, tehát négy nappal az osztrák–török szerződés megkötése előtt felfedi ezt a titkos tervet.

„A törökök azt hiszik, hogy a diplomácia játékot űz velük, és az oroszoknak szánja Szilisztriát. Ezt a gyanút megerősíti az az ideérkezett hír, hogy *Bécsben új diplomáciai jegyzőkönyvet készítenek elő*, amelyben, mint hallom, Szilisztria elestéről *mint befejezett tényről* beszélnek; és *ha Oroszország katonai becsülete kielégítést nyert*, Ausztria elérkezettnek látná az időt fegyveres intervenciójához, hogy közreműködésével egyezséget hozzon létre – *megszállaná a dunai fejedelemségeket, amelyeket az orosz haderők kiürítenének.*"

Eszerint, ha az oroszok Szilisztriát kellő időben elfoglalják, akkor minden rendben lett volna. Így azonban, bár nem sikerült a cár katonai becsületének eleget tenni, az Ausztriával kötött egyezség értelmében nem éppen dicsőséges módon vissza kell vonulniok. Míg az oroszok a Szeret mögé hátrálnak, az osztrákok a Szeret és a Duna felé nyomulnak előre, s így a moszkoviták és a törökök, illetve szövetségeseik közé állnak. Ebben az állásban döntőbírák a vitában, s mindkét felet megakadályozzák az előnyomulásban. Az oroszok Moldvában maradnak, míg a bécsi konferencia[33] buzgóbban, mint valaha, jegyzőkönyvek szerkesztésével lesz elfoglalva, és így megnyerik a telet. Ha a konferencia semmit sem hoz – és ez az eredmény biztos, mint-

hogy Oroszország uralkodója 37 000 000 dollár összegű újabb kölcsönére megkapta a pénzt az amszterdami Hope & Co.-tól* –, az orosz hadsereg állása a Duna és a Szeret mögött kétszer olyan erős lesz, mint előző állása volt Bukarest és Küsztendzse között. Ha ezenkívül tekintetbe vesszük a szilisztriai térségből és Bulgáriából most a Szeret mögé visszavonuló orosz csapatok erejét a szövetséges seregek erejéhez viszonyítva, amennyire ez utóbbiak zseniális elrendezésük jóvoltából egyáltalán mérlegre tehetők, akkor tisztán látható, hogy a szövetségesek legjobb szándékaik mellett sem lennének képesek az osztrák–orosz kombináció meghiúsítására.

A Fekete-tenger európai partján Törökország és a szövetségesek ellen bevetett orosz erők tizenhárom gyaloghadosztályból állnak: három a harmadik, három a negyedik, egy az ötödik, három a hatodik hadtestből való, három pedig tartalék hadosztály. Ezenkívül ott van a könnyűlovasság harmadik, negyedik, ötödik és hatodik hadosztálya, valamint a harmadik, negyedik és ötödik tüzérhadosztály. Ezek a csapatok, amelyek a hadműveletekben részt vevő nagy seregnek közel a felét képviselik, hivatalos jelentések szerint gyalogsági hadosztályonként 16 000, lovassági hadosztályonként 5000 embert, és tüzérségi hadosztályonként 160 ágyút számlálnának; együttvéve tehát mintegy 250 000–260 000 embert, beleértve a vonatcsapatokat és a markotányosokat. De ha az orosz hadsereg erejét azon mérjük, hogy mekkora volt ténylegesen a magyar háborúban**, egy orosz gyalogsági hadosztály legföljebb 13 000–14 000 emberre becsülhető, s a lovasság és tüzérség számbeli erejét is ilyen arányban kell lejjebb szállítani. Azoknak a csapatoknak a valóságos létszáma tehát, amelyeket az oroszok fokozatosan bevonultattak a fejedelemségekbe, körülbelül 210 000 emberre csökkenne le, és a háborús veszteségek és betegségek folytán még ebből a számból is legalább 20 000–25 000 embert le kell vonni. Ha emlékezetünkbe idézzük azokat a pusztításokat, amelyeket a mocsárláz okozott 1828–29-ben az orosz hadseregben, s összevetjük ezt egy orosz orvosnak a „Wiener Medizinische Wochenschrift"-ban megjelent tudósításaival,[174] az egész hadseregre számított nyolc-tízszázalékos veszteség nem látszik túlzottnak. Ilyenképpen mintegy 180 000 orosz marad, s ez az a létszám, mellyel a hadsereg tényleg rendelkezhet.

Érdekes megtudnunk, hogy ennek az erőnek mekkora részét használhatták fel a Szilisztria elleni hadműveletekben. A csapatok nagy részére szükség volt a közlekedési vonalak és az arcvonal mögött létesített raktárak biztosí-

* *V. ö. 305. old. – Szerk.*

** 1849-ben. – *Szerk.*

tására. Meg kellett szállni Bukarestet és a Dobrudzsa-vonalat. Különböző egységekre volt szükség a hadsereg szárnyainak és részben frontjának fedezésére. Ha e különböző feladatokra levonunk 60 000 embert, tiszta végösszegként 130 000 embert kapunk, akik Szilisztria ostrománál és e hadművelet fedezetére felhasználhatók voltak. Ez a szám inkább túl magas, mint túl alacsony. Mármost az a körülmény, hogy Szilisztria egy széles folyam partján fekszik, elkerülhetetlenné tette az ostromló sereg megosztását avégből, hogy a várat minden oldalról körülzárhassa. Szükségessé tette továbbá erős tartalékok elhelyezését az északi parton azzal a rendeltetéssel, hogy vereség esetén támogassa a déli partról visszaszorított csapatokat. Végül ezeknek a déli, illetve jobb partot megszálló csapatoknak is két seregre kellett megoszlaniok, hogy az egyik az ostromot folytassa és visszaverje az ostromlottak kitöréseit, a másik pedig, hogy fedezze az ostromot és visszaverje az erőd felmentésére érkező seregeket. Mintegy 35 000–40 000 embert kívánt a bal part* megszállása és a jobb parton** az ostrom folytatása. Így egy 80 000 főnyi orosz hadsereg maradt volna, amelyet nyílt terepen való harcra lehetett volna felhasználni egy felmentő sereg ellen, s ez volt a legnagyobb erő, amelyet az oroszok bolgár terepen tíz-húsz mérföldre Szilisztria körül ütközetbe vihettek volna.

Most nézzük, milyen erőket tudnak a szövetségesek e percben az összesen 180 000 főnyi orosz sereggel szembeállítani. A Sumlában állomásozó török hadsereget nemrégiben körülbelül 80 000 főre becsülték, de ez állítólag mindenben, ami nyílt terepen való harchoz szükséges, hiányt szenved; Lord Raglan és a francia törzstisztek legutóbbi jelentése szerint vezetése rossz, s mindent egybevetve olyan állapotban van, hogy támadó hadműveletekre teljességgel alkalmatlan. Nem célunk és jelenleg nincs is módunkban e jelentés helyességét megállapítani. Elég annyit mondanunk, hogy a szövetségesek hivatalos véleménye szerint ilyen a török derékhad képe. Azóta a csapatokat Kalafatból Ruszcsukba irányították, ahol állítólag 40 000 főnyi tábort létesítenek. Ha nem tudnók, hogy a háború vezetése teljesen a diplomácia kezében van, nehéz lenne megérteni, miért hevertetnek parlagon ekkora sereget, amely Ruszcsuk helyett Bukarest felé menetelve az oroszokat Szilisztria ostromának azonnali abbahagyására kényszeríthette volna. Ha Ruszcsuk jelenlegi helyőrségétől, valamint a sumlai helyőrségtől és az ott levő tartaléktól eltekintünk, nagyon kétséges, vajon a törökök 50 000 embert be tudnak-e vetni nyílt terepen e feladatra

* *A „New York Daily Tribune"-ban*: jobb part. – *Szerk.*
** *A „New York Daily Tribune"-ban*: bal parton. – *Szerk.*

alkalmas állapotban. Ha egy angol–francia katona a nyugati katonai tekintélyek becslése szerint legalább két orosszal ér fel, még akkor is 65 000 főnyi szövetséges haderőre lenne szükség, hogy a megszálló orosz hadsereg erejét kiegyenlítse. Amíg tehát Várnában nem tudnak ilyen erőt összevonni, aligha fognak csatába bocsátkozni, hacsak végső szükség nem kényszeríti erre őket.

Ámde gondosan vigyáztak arra, hogy ne dobjanak a hadszíntérre mindjárt olyan erőt, amely mellett nem maradna további ürügyük az aktív hadműveletektől való tartózkodásra. A most Törökországban levő egész angol–francia haderő nem több 80 000 főnél, eltekintve attól a további 15 000–20 000 embertől – köztük csaknem az egész lovasság és tüzérség –, akik most vannak útban odafelé. A Boszporuszban rendelkezésre álló szállítóhajók, akár szándékosan, akár nem, nagyon korlátolt számúak, úgy hogy jó néhány ide-odautazást jelentene, ha a csapatokat csak tengeren vinnék át Várnába. De „a legújabb és legpontosabb jelentések szerint" – mondja a már idézett tudósító – „jelenleg csupán 12 000 angol és francia katonát szállítottak oda tengeren, míg a francia hadsereg zöme lassan nyomul előre Gallipoliból Konstantinápoly és Drinápoly felé". Az utak közismerten rosszak és az élelmezési nehézségek igen nagyok, ez a körülmény megengedi hírhedt tábornokuknak, Saint-Arnaud-nak, hogy állandóan Várna és Konstantinápoly között hajókázzék, és afelől biztosak lehetünk, hogy a tábornok úr egy alkalmat sem mulaszt el olyan intrikára, melynek segítségével a díványtól feneketlen erszényének jókora duzzasztását csikarhatja ki. Ami a még Szkutariban állomásozó két brit hadosztályt illeti, ugyanettől a tudósítótól arról értesülünk, hogy „úgy látszik, ezek még nem készek az indulásra, pedig szállító- és gőzhajók egész raja horgonyoz ott, várva beszállásukat".

Mint ezekből a tényekből mindenki világosan láthatja, a szövetséges hatalmak igen gondosan ügyeltek arra, hogy ne kerüljenek olyan helyzetbe, amelyben közvetlenül meghiúsíthatnák Oroszország és Ausztria mostani egyezményét. Mert ha meg akarták volna hiúsítani, erre nagyon egyszerű alternatíva kínálkozik, mégpedig vagy angol–svéd szövetség a Balti-tengeren, ami hadműveleti bázist adna segédcsapatok részére és így lehetővé tenné a behatolást Finnországba, és Sveaborg és Kronstadt erődök körülzárását a szárazföld felől; vagy pedig kombinált támadás tengeren és szárazföldön a Krím és Szevasztopol ellen. Ami az első feltevést illeti, szórakoztató látvány, ahogy a londoni „Times"[15], amely alig három héttel ezelőtt arról szónokolt, hogy a fekete-tengeri hajórajt a Balti-tengerre kell küldeni, most a Balti-tenger kikötőinek egyszerű blokádját és a balti flotta nagyobb

részének a Fekete-tengerre való azonnali visszatérését javasolja, miközben egyszerre csak a Krím elfoglalása mellett emel szót. Ez ugyanaz a lap, amely színleg sajnálkozva beszélt arról, hogy Napier semmit sem kezdhet, mielőtt a francia flotta nem csatlakozott hozzá. Most, amikor ez megtörtént, feltehető, hogy végül is mégsem *akarnak* semmit sem tenni, s hogy jobbnak látnák, ha mind az angol, mind a francia flotta megint körutazást tenne a Kattegaton, a Csatornán és a Gibraltári-szoroson át a Fekete-tengerig. Ha meggondoljuk, mennyi időt kívánt e hajórajok egyesítése és megint mennyit kívánna egyesítésük Dundas tengernagy erőivel, megvilágosodik előttünk, miszerint e javaslatok fő célja, hogy a flották ne csináljanak semmit sem a Balti-, sem a Fekete-tengeren.

Az egyetlen pont, ahol az oroszok — eltekintve előre nem látott és váratlan szilisztriai vereségüktől — lényeges veszteségeket szenvedtek és ahol őket veszélyek környékezik, a Kaukázus — bár erről még biztosat nem tudunk. A Fekete-tenger keleti partján fekvő erődjeiket csaknem mind kiürítették, nem a szövetséges flottáktól való félelemből, hanem azért, hogy Georgiában állomásozó csapataikat megerősítsék. Híre jár, hogy az oroszokat a Dariel-hágón átvezető visszavonulásukban egyszerre hegyi lakókból álló erős csapatok szembe és hátba támadták, elővédjüket megsemmisítették, a középhadat és az utóvédet pedig súlyos veszteségekkel visszahúzódásra kényszerítették. Ugyanekkor Szelim pasa hadserege St. Nikolajából Ozurgetibe nyomult előre, ahonnan az oroszok a törököket gyakran nyugtalanították és fenyegették, és most arra kényszerítette az oroszokat, hogy ezt az erődöt ürítsék ki. Ennek eredményeként a törökök biztosították az összeköttetést Szelim pasa és a Karsznál álló török derékhad között. Ha emlékezünk arra, hogy a tél és a tavasz folyamán még ez a derékhad is nagyon siralmas állapotban volt, az oroszok manővere legalábbis azt jelzi, hogy helyzetüket Georgiában nem kevésbé bizonytalannak érezték, és égetően szükségük volt a partról jövő erősítésekre. Ha már most a Dariel-hágón elszenvedett vereség egészben vagy akár csak részben is igaznak bizonyul, ennek az lesz a következménye, hogy Voroncov serege elszigetelődik, és kénytelen lesz megkísérelni, hogy vagy Tifliszben szilárd bázist szerezzen, s így — ami nem könnyű feladat — kitartson a legközelebbi télig, vagy pedig mindenáron átverekedje magát a hágón. Ez a hadművelet mindenesetre előnyösebb lenne egy visszavonulásnál a Kaszpi-tenger felé, minthogy az odavezető szoros még sokkal veszélyesebb, mint a darieli. De erről a kérdésről majd csak akkor nyilatkozhatunk határozottabban, ha a szóban forgó térségről részletesebb és hitelesebb híreket kapunk. Egyelőre csak annyit állapíthatunk meg, hogy Oroszország a legújabb hadműveletek

révén vitathatatlanul két győzelmet aratott – egyiket a Hope & Co.-tól felvett kölcsönnel, a másikat Ausztria és a porta között létrejött szerződéssel, és hogy egy vereséget szenvedett – Szilisztriánál. Vajon e győzelmek előnyei elég tartósak lesznek-e ahhoz, hogy kárpótlást nyújtsanak a szilisztriai vereség szégyenéért, azt csak a jövő döntheti el.

State of the Russian War

A megírás ideje: 1854 június 14–16.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 július 8. (4125.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx és Friedrich Engels]

Az orosz visszavonulás

Az oroszok visszavonulása Törökországban sokkal teljesebb, mint feltételeztük, és teljesebb, mint ahogyan most még a legrosszabb esetben is katonai szempontból szükségesnek látszik. A jelek szerint a cár kötelezettséget vállalt az osztrák császárral szemben és parancsot adott tábornokainak Moldva és a Havasalföld teljes kiürítésére, minélfogva egyetlen orosz katona sem marad török földön, viszont az oroszok helyét azonnal erős osztrák hadsereg foglalja el és a két küzdő felet elválasztja egymástól. De tévedés lenne feltenni, hogy az oroszok szilisztriai vereségük miatt vonultak vissza, vagy készpénznek venni az angol lapok nagyhangú állításait, amelyek a vereséget megfutamodásnak tüntetik fel és el szeretnék hitetni a világgal, hogy 15 000 vagy legföljebb 17 000 katona, kitörve a várból, megfutamíthat 100 000 vagy legalábbis 90 000 embert. Kétségtelen, hogy az oroszokat újra meg újra véresen és döntően visszaszorították, mint ahogy ezt elhamarkodott, rosszul átgondolt, katonai tudást nélkülöző, konfuzus támadásaikkal meg is érdemelték, bármily vitézül hajtották is azokat végre; a törökök hősi, fölülmúlhatatlan bátorsággal küzdöttek és olyan katonai hozzáértéssel, amely ezt az ostromot minden időkre emlékezetessé teszi; de még sincs semmi okunk azt hinni, hogy kényszerítették az ellenséget az ostrom abbahagyására. Valójában, amint leginkább hitelt érdemlő információnk megállapítja, az oroszok a bal parti ütegeiket tartották és felhasználták a vár ellen még azután az utolsó, gyilkos kitörés után is, amelynek során néhány túlzó jelentés szerint a vár helyőrsége ezeket állítólag hatalmába kerítette. Az igazság nyilvánvalóan az, hogy az oroszok végül csupán azért vonultak vissza Szilisztria alól, mert a cár megegyezett Ausztriával, hogy egy bizonyos időpontig összes csapatait kivonja a dunai fejedelemségekből. Megparancsolta csapatainak, hogy előbb foglalják el Szilisztriát és így legalább egy győzelem presztizsével hagyják ott Törökországot; ez nem sikerült nekik és egy kudarc szégyenével terhelten kellett elvonulniok; de távozásuk nem a sarkukban levő ellenség előli futás volt. Nem

tudták elfoglalni Szilisztriát, és erre valószínűleg szabályszerű ostrommal sem lettek volna képesek. Valószínű, hogy ebben a hadjáratban semmit sem nyerhettek volna, és ez esetben vissza kellett volna vonulniok a Szeret mögé: de mégis erősebbek voltak, mint a szövetségesek, a törökök és mind a többiek – és legalábbis védelmi célokra sokkal erősebbek. Ezenkívül a szövetségesek még nem ütköztek meg velük és még nem vívtak döntő csatát. Ennélfogva bizonyos, hogy a Pruthoz való visszavonulást diplomáciai megfontolások diktálták, nempedig az Omer pasa és Törökországban tartózkodó szövetségesei túlerejéből vagy jobb stratégiájából eredő katonai szükségesség.

De ha tévedés lenne is feltenni, hogy az oroszokat valóban elűzték Szilisztria alól, éppoly tévedés lenne nem látni azt, hogy a háború egészben véve ellenük fordult, de az osztrák közbelépés most jó lehetőséget nyújt sorsuk megjavítására. Nem az Oltenicánál, Csetateánál, Karakalnál vagy Szilisztriánál elszenvedett sorozatos kudarcaikra célzunk itt; ezek viszonylag kis ütközetek voltak, amelyekben a törökök megverték őket és amelyeket sehol sem tudtak éppily ragyogó sikerekkel kiegyenlíteni. Egészben véve mindezek az összeütközések nem hoztak döntő vagy végzetes eredményeket; de Ázsiában játékuk mindig veszteséggel végződött, és most végleges veszteség fenyegeti őket. A Fekete-tenger melletti nagyszámú erődjükből már csak kettő maradt meg; az ország belsejében viszont Samil és hegylakói nemcsak a közeli hegyeket és völgyeket tisztították meg a gyűlölt moszkovitától, hanem Voroncov herceget is elvágták Oroszországgal fennálló összeköttetésétől, és délen együttműködve a törökökkel olyan létszámban menetelnek Tiflisz ellen, amely Voroncov herceget esetleg arra kényszeríti, hogy megadja magát, Oroszország oly nehezen meghódított és annyi vesződséggel tartott kaukázusontúli birtokaival együtt. Elveszíteni e tartományokat, amelyek tengernyi vérbe és pénzbe kerültek, bizonyára keserűbb lenne a cárnak, mint egy szabályos ütközetben török földön elszenvedett vereség; és nem kétséges, hogy mihelyt csapatai visszajutottak a Prut mögé, mindazokat az erőket, amelyeket el tud vonni Krím és Szevasztopol védelmétől, azonnal be fogja vetni a Kaukázus hágóinak visszaszerzésére és Voroncov megsegítésére. Samil sikere valószínűleg nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy az oroszok eleget tettek a fejedelemségek kiürítésére vonatkozó osztrák felszólításnak.

Ebben a fontos egyezményben, amely annyira megváltoztatja és bonyolítja a háború alakulását, Ausztria megtisztelő és előnyös helyzetbe került. Diplomáciájának nagy győzelme ez, és arról a tiszteletről tanúskodik, melylyel az összes küzdőfelek Ausztria katonai ereje iránt viseltetnek. Mint mind-

két fél barátja lép közbe; az oroszok békésen elvonulnak, hogy neki helyet adjanak; s a porta csak Franciaország és Anglia tanácsát követi, amikor aláírja a szerződést, amely megengedi Ausztriának a fejedelemségek megszállását. Tehát felfegyverzett döntőbíróként áll ott a küzdőfelek között, együttes beleegyezésükkel, mivel mindegyik azt hiszi, hogy a közbelépés az ő javát szolgálja. A nyugati hatalmak nyíltan kijelentik, hogy ez az ő érdekükben tett lépés — de a megegyezés, amely, mint a tények bizonyítják, Szentpétervár és Bécs között e tekintetben már fennállott, mielőtt még a világ tudott volna arról, hogy ilyen beavatkozás egyáltalán létre fog jönni és mielőtt Paszkevics seregét Szilisztriánál visszaverték volna, ez a megegyezés nem hagy kétséget afelől sem, hogy Oroszország is úgy véli, Ausztria az ő javára cselekedett. Melyik hát itt a becsapott fél? Melyiket fogja Ausztria elárulni?

Ausztria, mint minden más hatalom, természetesen csak a saját érdekeit követi. Ezek az érdekek egyfelől azt kívánják, hogy Oroszország ne tartsa megszállva a fejedelemségeket, ne ellenőrizze a Duna torkolatát és a Fekete-tengert, mivel az osztrák kereskedelem nagy és növekedő része ezen a vonalon bonyolódik le. Ezenkívül, ha Oroszország bekebelezi Törökországot vagy annak egy részét, ez nyugtalanságot kelthetne az osztrák birodalom szláv népcsoportjai körében, ahol a pánszlávizmusnak, vagyis az Oroszországgal való egyesülés eszméjének máris sok a híve. Ennélfogva Ausztria nyilvánvalóan sohasem egyezhet bele abba, hogy Oroszország elnyelje Törökországot, hacsak egyszersmind nem kap másvalahol ugyanilyen értékű területi és hatalmi gyarapodást, márpedig ez lehetetlen. De másrészt az osztrák politika minden rokonszenve a cár felé fordul, míg Franciaország és Anglia felé elutasítólag viselkedik. És valódi hajlandóságai mindig szembe fogják fordítani a nyugati hatalmakkal. Abban, hogy Oroszországot egy szükségtelen háború megindításáért megalázással büntessék, Bécs nem láthat okot a gyászra; de azt, hogy Oroszországot komolyan megnyomorítsák, Ausztria sohasem fogja tűrni, mert ebben az esetben a Habsburgoknak nem maradna olyan barátjuk, aki a legközelebbi forradalom örvényéből ki tudná őket segíteni. Ez a rövid fejtegetés, véleményünk szerint, magábanfoglalja azokat az indítékokat, amelyek a bécsi kormányt a háború további fejleményei során szükségképpen irányítani fogják. Ausztria hitszegő lesz vagy az egyik, vagy mind a két hadviselő féllel szemben, mégpedig éppen annyira — és nem messzebbmenően —, mint amennyire a birodalom és a császári dinasztia érdekei ezt megkívánják.

Mármost az a tény, hogy Oroszország visszavonul és abbahagyja túlkapásait és hogy a kiürített tartományokat átadják Ausztriának, az utóbbit nyom-

ban arra kötelezi, hogy Oroszországot minden további sérelemtől megóvja. Ausztria névleges barátságban maradhat a szövetségesekkel, de az az érdeke, hogy sikertelen maradjon minden további támadásuk a cár ellen, és biztosak lehetünk afelől, hogy mindent meg is fog tenni a szövetséges támadások sikertelenségéért, kivéve a nyílt hadüzenetet, amelyhez semmi esetre sem mer folyamodni. Ausztriának tehát árulást kell elkövetnie a nyugati hatalmakkal szemben; ők a becsapottak abban a szerződésben, amely megengedi, hogy osztrák hadsereg szállja meg a török tartományokat; és ez a háború folyamán kellő időben meg is fog világosodni a nyugati hatalmak előtt.

Lord Aberdeen angol miniszterelnöknek nyilván az volt a terve, hogy a háborút ne folytassák tovább, hanem hogy a viszályt most döntsék el Ausztria kívánsága szerint a status quo* alapján, de lehetőleg úgy, hogy a fejedelemségek protektorátusa Oroszországról a Habsburg-házra vitessék át. Ezt a tervet azonban most meghiúsultnak tekinthetjük Lord Aberdeen hírhedt beszédének önleleplezése és az azt követő parlamenti vita következtében, amelynek lefolyásáról lapunkban kimerítő tudósítást fogunk adni.** A brit nép, felizgatva e leleplezésektől, nem akar beleegyezni – legalábbis jelenleg nem –, hogy békét kössenek, anélkül hogy azokért az óriási összegekért, amelyekbe neki a háború kerül, valami komolyabb eredményt ne kapjon. mint pusztán az előző helyzet visszaállítását. Véleménye szerint Oroszországot okvetlenül harcképtelenné kell tenni, nehogy hamarosan újra így fel tudja kavarni a világot; és türelmetlenül vár néhány fényes haditettet, amilyen teszem Kronstadt vagy Szevasztopol elfoglalása lenne. Ha ilyen kézzelfogható teljesítmény nem jutalmazza részvételét a háborúban, a brit nép nem fog most beleegyezni a békekötésbe. Ez a néphangulat valószínűleg azonnali kormányváltozáshoz és a háború meghosszabbításához fog vezetni. De ha a háború tovább folytatódik is, szó sincs róla, hogy Oroszországra erősebb ütést mérjenek, mint amilyeneket már elszenvedett, – hacsak a törökök és a cserkeszek minden nyugati segítség nélkül el nem foglalják a kaukázusontúli tartományokat. És ha azokat a férfiakat, akik – miután Lord Aberdeen visszavonult a magánéletbe – Londonban valószínűleg hatalmon maradnak, a háború kezdete óta végbevitt tetteik alapján ítéljük meg, nem lenne okunk meglepődni, ha egy szép napon azt látnók, hogy aláírják a békét ugyanazon az alapon, amelynek támogatása miatt most Lord Aberdeent

* – fennálló helyzet – *Szerk.*
** *V. ö. 296–304. old.* – *Szerk.*

kiebrudalják a kormányból. Mindmáig az osztrák diplomácia nyerte a csatát; és nagyon valószínű, hogy a végső győzelem is az övé lesz.

The Russian Retreat

A megírás ideje: 1854 június 19. és 23. között

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 július 10. (4126.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

Karl Marx

A háború – Parlamenti vita

London, 1854 június 27., kedd.

A bukaresti orosz „Moniteur"[58] hivatalosan közli, hogy a Szentpétervárról küldött parancsok értelmében Szilisztria ostromát abbahagyták, Gyurgyevót kiürítették, és az egész orosz hadsereg visszavonulóban van a Pruton át. A „Times"[15] tegnapi harmadik kiadása közölte bécsi tudósítójának hasonlóan hangzó távirati értesítését, amely szerint „Oroszország császára elfogadja régi szövetséges társa iránti tiszteletből Ausztria felszólítását, és elrendelte csapatainak, hogy vonuljanak vissza a Prut mögé". Tegnap este a képviselőházban Lord John Russell megerősítette a hírt Szilisztria ostromának megszakításáról, de még nem kapott hivatalos értesítést az osztrák felszólításra adott orosz válaszról.

Az osztrák intervenció következményeként a törökök és az oroszok között sorompó létesül, hogy az utóbbiak zavartalan visszavonulását biztosítsa, lehetővé tegye Szevasztopol és a Krím helyőrségeinek megerősítését és esetleg a Voroncov-hadsereggel megszakadt összeköttetésük helyreállítását. Ezenkívül biztosra vehető a Szent Szövetség[70] felújítása Oroszország, Ausztria és Poroszország között abban a percben, ha a szövetséges hatalmak nem hajlandók beérni azzal, hogy pusztán a status quo ante bellum* – esetleg az Ausztria javára tett kisebb orosz engedményekkel – álljon helyre.

Ennek a pompás „megoldásnak" az egész, mint mondják, Metternichtől kitervezett tákolmánya most azonban az öreg Aberdeen indiszkréciója és Palmerston fondorlatai következtében összeomlott.

Bizonyára emlékezni fognak arra, hogy a kormány legutóbbi átalakításánál nem sikerült Lord Palmerstont a hadügyminisztériumba juttatni, amelynek felállításáért különösen a Palmerston-sajtó hangoskodott, és hogy a peelista[135] Newcastle herceg a nemes lordot kiszorította a számára kiszemelt új

* – a háború előtti helyzet – *Szerk.*

miniszteri posztról. Ez a balsiker, úgy látszik, arra figyelmeztette Lord Palmerstont, hogy itt a legfőbb ideje az egész kabinet feloszlatásának és ezért valóságos vihart indított el a miniszterelnök ellen, felhasználva azt az alkalmat, hogy Lord Aberdeen meggondolatlan beszéddel válaszolt Lord Lyndhurstnek.[175] Az egész angol sajtó tüstént lecsapott erre a beszédre. De fontos megjegyeznünk, hogy a „Morning Herald"[163] egy Lord Aberdeen ellen szőtt összeesküvést leplezett le, mielőtt még a beszéd elhangzott volna. Layard úr múlt pénteken felállt az alsóházban és a következő csütörtökre bejelentette határozati javaslatát, amely szerint „a Korona miniszterelnökének nyilatkozatai alkalmasak arra, hogy a közvéleményben komoly kételyeket támasszanak a háború feladatait és céljait illetőleg, és hogy a becsületes és tartós béke kilátásait csökkentsék". A javaslatnak két sebezhető pontja van: először is alkotmányellenes és ezért könnyű visszautasítani, ellenkezik ugyanis azzal a parlamenti házszabállyal, amely megtiltja, hogy alsóházi tag a Lordok Házában tartott beszédet bíráljon; másodszor úgy hangzik, mintha különbséget tenne a miniszterelnök alkalmi nyilatkozata és a koalíciós kormány egész tevékenysége között. Mindamellett Lord Aberdeenben olyan komoly aggályokat ébresztett, hogy a lord két órával az említett javaslat bejelentése után felállt és szokatlanul izgatott hangon közölte, hogy: „jövő hétfőn" (tehát három nappal megelőzve Layard urat) „a Ház asztalára teszi annak a sürgönynek a másolatát, amelyet a drinápolyi szerződés[23] után Oroszországnak küldött, és meg fogja ragadni az alkalmat, hogy kimutassa a háborúról a Lordok Házában tett múltkori nyilatkozatainak eltorzításait".

Annyira hittek abban, hogy Layard úr indítványa Lord Aberdeen bukására fog vezetni, hogy például a „Morning Advertiser"[46] már az állítólag helyébe lépő kormány listáját közölte, s ebben Lord John Russell szerepel mint miniszterelnök és Lord Palmerston mint hadügyminiszter. Elképzelhető tehát, hogy a Lordok Házának tegnap esti ülése kíváncsi és izgatott fondorkodó arisztokraták szokatlanul nagy számát vonzotta, akik tanúi óhajtottak lenni, hogyan húzza ki magát Lord Aberdeen a meglehetősen nehéz és kényes helyzetből.

Mielőtt ismertetném Lord Aberdeen beszédét és Clanricarde márki ellene intézett támadását, vissza kell térnem arra az időre és azokra a körülményekre, amelyekre mindkét szónok többször is hivatkozott, nevezetesen az 1829-es esztendőre, amikor Lord Aberdeen a brit külügyminisztérium élén állott. Abban az időben Heyden tengernagy parancsnoksága alatt egy orosz flotta blokád alá vette a Dardanellákat, a Szarosz- és Enoszi-öblöt, valamint Adramiti és Szmirna tengeröbleit, jóllehet 1815-ben a szentpétervári és a londoni kormány között egyezmény jött létre, amely szerint Oroszországnak

nincs joga a Földközi-tengeren katonai cselekményeket végbevinni. Ezek a blokádok, minthogy a levantei angol kereskedelem zavartalanságát fenyegették, az egyébként lanyha angol közvéleményt akkoriban heves kitörésekre indították Oroszország és a kormány ellen. Ennélfogva Wellington és Aberdeen megbeszéléseket folytattak Lieven herceg és Matusevics gróf orosz követekkel. Londonból 1829 június 1(13)-án keltezett tudósításában Lieven herceg a következőképpen számol be a megbeszélések jellegéről:

„A Lord Aberdeennel folytatott beszélgetés, amely vagy egy órával később zajlott le," (mint a Wellington herceggel folytatott beszélgetés, amelyet az orosz diplomata egészében véve nem talált nagyon kielégítőnek) „nemkevésbé figyelemre méltó volt. A lord a miniszterelnökkel folytatott megbeszélésünkről csak hiányosan lévén tájékoztatva, amikor megtudta annak részleteit, igyekezett a tárgyalásunk elején mondott szavai nyomán ébredhetett kellemetlen benyomást azzal a megismételt kijelentésével *enyhíteni, hogy Anglia sohasem akart viszályba keveredni Oroszországgal*; hogy, ha a kormány megkísérelt rábírni minket, hogy ne ragaszkodjunk Enosz blokádjához, ez abból az őszinte kívánságból származott, hogy elébe vágjunk kellemetlen felszólamlásoknak és megszilárdítsuk a jó megértést a két kormány között, *hogy nekünk jobban, mint amennyire tudatában vagyunk, gratulálnunk kellene önmagunknak azokhoz az előnyökhöz, amelyeket e szerencsés és állandó egyetértés által elértünk*. Örül, hogy ennek az összhangnak a fenntartását többre értékelheti azoknál a pillanatnyi előnyöknél, amelyeket nekünk Enosz blokádja hozott volna; de attól fél, hogy az angol kormány álláspontját Szentpétervárott nem jól értették. Rosszakaratú szándékoknak és ellenséges nézeteknek tulajdonították azokat az ellenvetéseket, amelyeket ő néha, miként az éppen most lezárt ügyben is, felhozott, holott ezek a szándékok és ezek az arrière-pensée-k* nagyon távol állanak az ő gondolkodásától és politikájától. Másrészt ő kényes helyzetben van. A közvélemény mindig hajlamos kitörni Oroszország ellen. *A brit kormány nem dacolhat vele folytonosan*, és veszélyes lenne felingerelni olyan kérdésekben" (a tengeri jog kérdésében), „amelyek ennyire közelről érintik a *nemzeti előítéleteket*. Másrészt jóakaratra és baráti érzületre számíthatunk az angol kormány részéről, *amely harcol ezek ellen*" (a nemzeti előítéletek ellen).

„»Ismerem«, válaszoltam én, »a közvélemény súlyát Angliában, s láttam, hogyan változik meg néhány nap alatt. Ebben a háborúban ellenünk

* – hátsó gondolatok – *Szerk.*

van, mert agresszoroknak tart bennünket, holott minket támadtak meg; mert azzal vádol bennünket, hogy az ottomán birodalmat meg akarjuk semmisíteni, holott mi *kijelentjük*, hogy ez nem célunk; végül mert azt hiszi, hogy mi nagyravágyó politikát folytatunk, amely ellen *mi magunk tiltakozunk*. *E tekintetben felvilágosítani a közvéleményt*, ez lenne megváltoztatásának legbiztosabb útja.«

Lord Aberdeen azt válaszolta nekem, hogy a dolog nem egészen úgy áll, ahogy én előadtam; a közvélemény azért van ellenünk, mert Angliában általában lelkesen siet a whigek[45] mellé állni, de au reste* *a brit kormány korántsem tartózkodik attól, hogy nekünk sikert kívánjon*; ellenkezőleg, *gyors és döntő sikert kíván*, mert tudja, hogy ez az egyetlen módja a háború befejezésének, a háborút pedig csak nagy szerencsétlenségnek lehet tekinteni, mivel lehetetlen a következményeit előrelátni! Végül az angol miniszter hosszú következtetésekbe bocsátkozott annak bizonyítására, hogy mi neki olyan szándékokat tulajdonítottunk, amilyenek benne fel sem merülhettek, s a londoni kormány nevében azzal a kívánsággal fejezte be beszélgetésünket, hogy a háború *Oroszország dicsőségére és előnyére végződjék*."[176]

Különös, hogy Lord Aberdeen ellenfelei közül senki sem tartotta szükségesnek előhozni ezt a jelentést, amely olyan meggyőzően szól a drinápolyi szerződés előtti időben tanúsított magatartása ellen, hogy emellett már nem lehet semmilyen jelentőséget tulajdonítani annak, amit őlordsága a szerződés megkötése *után* kelt titkos sürgönyben írt. A fenti jelentés bemutatása egy csapásra megdöntötte volna az egyetlen érvet, amelyet Lord Aberdeen a tegnapi beszédében védelmére felhozhatott. Igazi védekezése Lord Palmerston elleni nyílt ellenvád lehetett volna, minthogy az egész „hűhó" kizárólag Oroszország e két egymással vetélkedő öreg szolgája között zajlott le.

Lord Aberdeen azzal kezdte, hogy nincs semmi visszavonni vagy megcáfolni valója, hanem csakis „magyarázattal" tartozik. Hamisan vádolták meg azzal, hogy ő magának igényli a drinápolyi szerződés létrehozásának dicsőségét. Pedig az nemcsak hogy nem tőle származik, hanem ő tiltakozott is ellene, mint ahogy őlordságaik abból a sürgönyből láthatják, amelynek bemutatását most felajánlotta. Ez a szerződés olyan nagy aggodalmat keltett benne és kollégáiban, hogy létrejötte következtében a kormány egész politikája egy fölöttébb lényeges ponton megváltozott. Miben állott politiká-

* – egyébként – *Szerk.*

jának ez a változása? A drinápolyi szerződés aláírása előtt neki, Lord Aberdeennek, és Wellington hercegnek, akik ebben Canning politikáját követték, sohasem volt a szándékuk Görögországot független királysággá tenni, hanem a porta fennhatósága alatt álló vazallus állammá, körülbelül Moldvához és a Havasalföldhöz hasonló formában. A drinápolyi szerződés aláírása után a török birodalom helyzetét olyan veszélyesnek és létét olyan bizonytalannak látták, hogy azt ajánlották, alakítsák át Görögországot vazallus államból független királysággá. Más szóval, mivel a drinápolyi szerződés Törökországot igen nagy mértékben meggyöngítette, elhatározták, hogy e szerződés veszélyes következményeinek ellensúlyozására egész tartományokkal *csonkítják meg*. Ez volt a „változás".

Bár aggodalmuk e szerződés következményeit illetőleg túlzott volt, Lord Aberdeen mégis fölöttébb katasztrofálisnak és károsnak tekinti a drinápolyi szerződést. Annak idején kijelentette, hogy „Oroszország e szerződés folytán nem nyert nagy területeket", s most is vitatja, hogy az orosz birodalom Európában az elmúlt ötven év folyamán lényegesen megnagyobbodott volna, amint azt Lord Lyndhurst állította. (Beszarábia, Finnország és a Lengyel Királyság a nemes lord nézete szerint, úgy látszik, nem jelentős szerzemények.) De, miként 1829 decemberi sürgönyében már megállapította, ha Oroszország területi szerzeményei csekélyek is, mégis jellegüknél fogva fontosak – az egyik Oroszországnak juttatja „a kizárólagos uralmat a dunai hajózás fölött, a többiek pedig kikötőket adnak neki Ázsiában, amelyek, bár kicsinyek, nagy politikai jelentőségűek". (A Kaukázusban nyert hatalmas területről Lord Aberdeen ugyancsak megfeledkezik.) Ebből a nézőpontból kiindulva állítja, hogy a drinápolyi szerződéssel kezdődött Oroszország politikájának megváltozása, ugyanis e szerződés óta inkább politikai befolyásának nagyobbítására, mint területi hódításokra törekedett. A politikának ez a megváltozása nem jelentette a célok változását. „Csak okosabb lett a sátán, mint hajdanában volt." Azon a tényen, hogy Oroszország X. Károllyal egyetértésben tervet kovácsolt Törökország megszerzésére – nem riasztó hódítások, hanem sorozatos szerződések útján –, hallgatással siklott át. Lord Aberdeen azt sem tartotta helyesnek megemlíteni, hogy már 1827-ben, tehát még a drinápolyi szerződés és a Hunkjar Szkeleszi-i szerződés[35] előtt, amelyeket az orosz politika megváltozásának bizonyítékaiként idéz, Oroszország kötelezte magát Franciaországgal és Angliával szemben, hogy nem törekszik Törökország elleni háború útján további területek szerzésére és hogy Anglia engedélyezése nélkül Oroszországnak sehogy sem állt volna módjában sereget küldeni 1833-ban Konstantinápoly ellen.

Lord Aberdeen továbbá kijelentette, hogy ezt a mondását: „Ha olyan békét kaphatnánk, amely huszonöt évig tart, mint a drinápolyi szerződést követő béke, az nem lenne rossz", tévesen úgy értelmezték, mintha ő a drinápolyihoz hasonló szerződéshez akarna visszatérni. Ő csak azt akarta mondani, hogy „ha egy szerződéssel, amelynek megkötését a hadiszerencse lehetővé tenné számukra, huszonöt évre biztosítani tudnák a békét, az – tekintve az emberi dolgok forgandóságát – nem lenne rossz. *Sohasem ajánlotta a status quóhoz* való visszatérést*, nem is mulasztotta el a status quót ellenezni. A hadüzenet előtt a status quo volt minden, amit reméltek, vagy amire vágytak, és minden, amit elérni akartak. És ez volt az, amihez a török kormány beleegyezését adta, és ez sokkal több volt, mint amit az oroszok joggal elvárhattak. De attól a pillanattól kezdve, hogy a hadüzenet megtörtént, az egész kérdés gyökeresen megváltozott és ekkor már minden magától a háborútól függött . . . Mennyire fognak végül is eltérni a status quótól, azt senki sem mondhatja meg, miután ez olyan eseményektől függ, amelyeknek teljes ellenőrzése nem áll módjukban. Csak annyit mondhat, hogy az ottomán birodalom függetlenségét és integritását biztosítani kell, mégpedig hatékonyan kell biztosítani." Hogy ez miképpen lehetséges, azt ő, Lord Aberdeen nem tudja megmondani, mert az megint a háború eseményeitől függ.

Szavait úgy értelmezték, mintha azt fejezte volna ki, hogy kételkedik vagy nem hisz egy orosz támadás veszélyében, valójában azonban a legnagyobb aggodalmat érzi a törökországi orosz agresszió miatt, viszont egy Európa ellen intézendő orosz támadás veszélyétől nem nagyon tart, és „hajlamos arra, hogy ettől napról napra kevésbé tartson". Franciaországot hatalmasabbnak nézi, mint Oroszországot és Ausztriát együttvéve. A nemes lord azután panaszkodott „a szerfölött képtelen és rosszakaratú személyeskedő vádak miatt, amelyeket rázúdítottak". Igaz, hogy nincs nála nagyobb békebarát az országban, de éppen békeszeretete teszi őt különösen alkalmassá arra, hogy a háborút a legerélyesebben folytassa.

„Kartársai el fogják ismerni, hogy ő talán bárki másnál sürgetőbben követelte a szövetséges hatalmak gyors előnyomulását és összpontosítását a Balkánon, avégből, hogy Omer pasa vitéz hadseregét támogassák és kezet nyújtsanak Ausztriának, így lehetővé téve annak aktívabb részvételét a hadműveletekben." Ez az az irányvonal, amely mellett változatlanul kitart. Lord Beaumont interpellációjára kijelentette, hogy „bár-

* – *fennálló helyzethez – Szerk.*

mennyire bizalmas viszonyban volt is régebben Metternich herceggel, mióta kormányon van, vagyis az elmúlt tizennyolc hónap alatt, sem közvetlenül, sem közvetve nem állt vele összeköttetésben, míg néhány nappal ezelőtt egy ismerőse azt nem mondta neki, hogy írni készül Metternichnek és megkérdezte, nincs-e valami mondanivalója a herceg számára, erre ő azt felelte: »Kérem tolmácsolja legszívélyesebb üdvözletemet!«"

Aberdeen beszédét a Ház egészben véve kedvezően fogadta; de érdekes tény, hogy arra a harapós válaszra, amelyet Clanricarde márki – ez a csalódott állásvadász és Lord Palmerston régebbi követe Szentpétervárott – adott a beszédre, a kabinet egy tagja sem replikázott, és egyik sem lépett elő tanúskodni Aberdeen mellett, bizonyítani, hogy őlordsága sürgette legbuzgóbban az erőteljes hadviselést.

Clanricarde márki főleg Aberdeennek a drinápolyi szerződésben való részvételével, politikai múltjának általános jellemzésével és jelenlegi kormányzati működésének fogyatékosságaival foglalkozott. Azt mondta, hogy Lord Aberdeen a saját igazolására és tisztán személyi indítékokból bemutatott egy sürgönyt, amelynek bemutatását néhány hónappal ezelőtt mindkét Ház más tagjainak megtagadta. Egyébként azonban teljesen közömbös, hogy a nemes lord 1829 decemberében mit írt Szentpétervárra, miután a drinápolyi szerződést már szeptemberben aláírták. A kérdés lényege az, hogy milyen utasításokat adott ebben az időben az angol követnek, és milyen lépéseket tett a szerződés aláírásának *megakadályozására.* A Drinápolyban parancsnokló orosz tábornoknak legföljebb 15 000 embere volt és e létszám is csökkent 5000 vagy 6000 fővel, akik vagy betegség vagy sebesülés folytán a szó szoros értelmében hors de combat* voltak. Viszont a török tábornok a közelben táborozott 25 000 albánnal. Az orosz tábornok egész rövid határidőt szabott Törökországnak a döntésre, hogy aláírja-e a szerződést vagy nem, mert tudta, hogy igazi helyzetét esetleg felfedik, ha hosszú határidőt ad. Ennélfogva nem adott többet öt vagy nyolc napnál. A török miniszter Konstantinápolyban meghívta a tanácsba az osztrák és az angol követet, valamint a porosz követet és véleményüket kérte. Az angol követ Lord Aberdeentől kapott utasításai alapján azt tanácsolta, írják alá minél előbb a szerződést, amelyet a nemes lord most olyan katasztrofálisnak mondott.

A nemes márki nem akart kitérni arra a körülményre, hogy barátja, az akkor ellenzékben levő Palmerston még mindig túlságosan oroszellenes-

* – harcképtelenek – *Szerk.*

nek tartotta Lord Aberdeent, s éppen az a heves támadás, amelyet emiatt ellene intézett, bírta rá az utóbbit, hogy utasítást adjon a szerződés aláírására.

A márki a továbbiakban szemére vetette a miniszterelnöknek, hogy Európa önkényuralmi kormányainak mindig a legbuzgóbb, legállhatatosabb és leghatalmasabb támogatója volt, aminek bizonyítékául előhozta Portugália, Belgium és Spanyolország történetét, s célzott Aberdeennek az 1834. évi négyes szövetséggel[106] való szembenállására. Bizonyára egy öreg whig lord minden hideg arcátlansága kellett ahhoz, hogy e pillanatban Belgium dicsőségét, Portugália és Spanyolország alkotmányosságát és mindazt az áldást magasztalja, amelyet Európa a négyes szövetségnek köszön, ennek a híres szövetségnek, amelyről Palmerston a saját védelmére hamisan azt állította, hogy nem ő, hanem Talleyrand eszelte ki.

Ami a mostani háború hadműveleteit illeti, Clanricarde szerint a hadjárat tervét Oroszország legmagasabb katonai hatóságai múlt év decemberében készítették el és a brit kormányt tájékoztatták erről a tervről, amely nem csupán a dunai fejedelemségek megszállását, hanem a dunai átkelést, Szilisztria elfoglalását, Sumla bekerítését és a Balkánra való benyomulást is célul tűzte ki. A nemes lord, ilyen értesülés birtokában eljött a Házba, s itt beszélt a békéről, és elfelejtett szólni azokról az utasításokról, amelyeket a kormány abban az időben a hadügyminisztériumnak február végéig vagy március elejéig adott.

Ha Lord Clanricarde inkább azokat a válaszokat emlegette volna, amelyeket Lord Palmerston adott Disraeli úrnak az alsóházban, Lord Clarendon pedig neki magának a felsőházban, nem tette volna magát nevetségessé azzal, hogy csak Lord Aberdeent vádolja e kötelességmulasztásokkal, whig barátait pedig mentesítse a felelősség alól, amely az egész kormányt terhelte. „Ha", kiáltott fel a márki, „ha a kormány tizenöt hónappal ezelőtt megfelelő, majdnem úgy mondhatnám, tisztességes utat választott volna, sohasem lett volna háború." Nos ezek pontosan azok a szavak, amelyeket Disraeli úr Lord John Russellhoz intézett.

Végül a márki még azt az otrombaságot követte el, hogy kizárólag és személyileg Lord Aberdeent vádolta a koalíció összes kudarcaiért és minden fontos kérdésben elszenvedett folytonos parlamenti veresége iért. Nem jutott eszébe, hogy már a kabinet megalakulásánál minden értelmes ember úgy vélekedett, hogy ez a kabinet hat hétnél tovább nem tarthatja magát, hacsak a törvényhozás összes kérdéseit nem hagyja nyitva és nem tartózkodik minden politikától.

Lord Brougham együgyű beszéde után, amelyben a lord megelégedését

fejezte ki Aberdeen első beszéde, és még inkább a második fölött, a tárgyat elejtették.

Ennek az egész közjátéknak komoly következménye a Bécsben készített titkos diplomáciai jegyzőkönyv határozatainak meghiúsulása, és ennek folyományaként az ellenségeskedés és a háború folytatódása, holott annyira bíztak gyors befejezésében, hogy a consolok* a piacot terhelő nagy kölcsönök ellenére 3 százalékkal emelkedtek, s a katonai klubokban fogadásokat kötöttek, hogy a háború nem fog négy hétnél tovább tartani.

The War – Debate in Parliament

A megírás ideje: 1854 június 27.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 július 10. (4126.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

* – lejárat nélküli államkölcsönkötvények – *Szerk.*

Karl Marx

[A madridi felkelés – Az orosz kölcsön – Az osztrák–török szerződés – Moldva és Havasalföld]

London, 1854 július 4., kedd.

A régóta várt katonai felkelést Madridban O'Donnell és Dulce tábornokok vezetésével végre megvalósították.[177] A francia kormánylapok sietnek velünk közölni, hogy jelentéseik szerint a spanyol kormány már úrrá lett a veszélyen és a felkelést elnyomták. De a „Morning Chronicle"[17] madridi tudósítója, aki részletes beszámolót ad a lázadásról és közli a felkelők kiáltványát, azt mondja, hogy csak a fővárosból vonultak vissza azért, mert az alcalai helyőrséggel akarnak egyesülni, és hogy abban az esetben, ha Madrid passzív maradna, nem lesz nehéz Zaragozát elérniök. Ha ez a mozgalom sikeresebb lenne, mint a múltkori zaragozai lázadás volt[178], ez ok lenne arra, hogy Franciaország katonai akcióját más irányba terelje, alkalmat adna véleménykülönbségekre Franciaország és Anglia között, és valószínűleg a Spanyolország és az Egyesült Államok kormánya között függőben levő bonyodalmat is befolyásolná.

Most derül ki, hogy az új orosz kölcsönügyletet az amszterdami Hope urak még nem kötötték meg véglegesen, mint ahogy én a londoni és manchesteri tőzsdék közleményei alapján véltem*, és hogy ezek a bankárok az orosz kincstárnak nem adtak még előleget sem, csak arra vállalkoztak, hogy bevezetik a kölcsönt a különböző európai tőzsdéken, anélkül azonban, hogy saját maguk kockázatot vállalnának. Úgy hírlik, hogy a sikert nagyon kétségesnek tartják, és azt hallottuk, hogy Berlinben és Frankfurtban a kölcsönt igen kedvezőtlenül fogadták. A hamburgi szenátus megtiltotta hivatalos jegyzését és a „Morning Chronicle" szerint az angol diplomáciai képviselők és konzulok figyelmeztetéseket intéztek az angol alattvalókhoz, hogy ne jegyezzenek olyan kölcsönt, „amelynek célja a háború folytatása a királynő ellen".

---

* *V. ö. 286. old. – Szerk.*

A csapatmozdulatokról, amelyeket az oroszok Szilisztria ostromának megszüntetése óta végeztek, ellentmondó hírek jelentek meg. Miután a „Moniteur"[58] bejelentette, hogy az oroszok visszavonultak a Prut mögé, a bécsi „Presse"[148] kijelenti, miszerint a legcsekélyebb ok sem áll fenn arra, hogy higgyünk egy ilyen hadmozdulat valóságában. Ellenkezőleg, úgy látszik, hogy még a Havasalföld kiürítése sincs szándékukban; Liprandi tábornok Ploestinél és Kimpinánál foglalt állást és előőrseit a Vöröstorony-szoros bejáratánál helyezte el, míg a fősereg, amelyet Slobozián át és a Duna bal partja mentén vontak vissza, állítólag Brailánál megállott. Másfelől Lüders hadteste, amely Dobrudzsát tartja megszállva, még nem hagyta el a Traianus-fal vonalát, s nem valószínű, még további visszavonulás esetében sem, hogy Macsint és Iszakcsát feladják. Hír szerint friss csapatok tódulnak Moldvába, ahol úgy látszik, az oroszok nagy haderő összevonását tervezik. Panyutyin tábornok hadteste Podóliából nyomult be, s további segédcsapatokat vonnak oda Beszarábiából. Az oroszok egész hadereje felső Moldvában Jasszi, Roman és Botosani között állítólag 60 000 ember, egy 20 000 főből álló hadosztály pedig Kamenyec közelében táboroz. „Paszkevics", írja az „Ost-Deutsche Post"[179], „kijelentette, hogy semmi esetre sem adja fel a Duna torkolatát." A visszavonulást az oroszok csupán a Duna felső szakaszán kitört pestis következményeként magyarázzák.

Ami az osztrák hadmozdulatokat illeti, ebben a tekintetben még teljes a bizonytalanság. Azt mondják, Coronini hadteste parancsot kapott, hogy Orsovánál hajóra szálljon és a folyón lefelé Gyurgyevóba hajózzon, onnan pedig Bukarest felé meneteljen. Egy osztrák kormánylap, a „Corriere Italiano" közlése szerint ennek a rendelkezésnek egyetlen célja, hogy semleges pozíciót foglaljanak el a Havasalföldön, ugyanakkor azonban azt halljuk, hogy Oroszország az osztrák „ultimátumot" elutasította. A „Morning Chronicle" egy jelentést közöl, amely szerint „az osztrák felszólításra adott válaszában az orosz cár késznek nyilatkozik arra, hogy tárgyaljon a négy hatalommal minden pontról, kivéve a szultán keresztény alattvalóinak adandó kiváltságokat. Erről a kérdésről csak közvetlenül a portával akar tárgyalni és visszautasítja a négy hatalom beavatkozását. Ugyancsak elutasítja azt a felhívást, hogy szavatolja a fejedelemségek kiürítését."

Ennek az elutasításnak a következményeként most könnyen látszatháborúra kerulhet sor Ausztria és Oroszország között, s ez aztán olyanféle dicső rencontre-ban* végződhetnék, mint amilyen a hírhedt bronzelli ügy volt, amely a Poroszország és Ausztria közötti 1850-es látszatháborút[180]

* – találkozásban, ütközetben – *Szerk.*

már befejezte, amikor az újságok még e „közép-európai válság" szörnyű kimeneteléről szóló föltevésekben tévelyegtek. Ahelyett, hogy hasonló spekulációkba merülnénk Ausztria jelenlegi politikájának esetleges értelméről, foglalkozzunk inkább a június 14-i osztrák–török szerződéssel, amelyet most teljes egészében hivatalosan közzétettek.

Itt két pontra kell figyelmet fordítanunk – Ausztria és Törökország egymáshoz való viszonyára, valamint Moldva és Havasalföld lakosságának Törökországhoz és Ausztriához, vagy más idegen hatalmakhoz való viszonyára; bármily különös, ezt az utolsó pontot a diplomáciától befolyásolt európai közvélemény teljesen elhanyagolja.

A szerződés első cikkelyének értelmében „Ausztria császára kötelezi magát, hogy a tárgyalások minden eszközét és más eszközöket is igénybe fog venni avégből, hogy a dunai fejedelemségeket az idegen hadsereg, mely most megszállva tartja, kiürítse, továbbá kötelezi magát, hogy szükség esetén e cél elérésére megfelelő számú csapatot is fel fog használni". Ausztria császára ezáltal felhatalmazást kap, hogy tetszés szerinti számban masíroztasson be katonákat a Havasalföldre, anélkül, hogy Oroszországnak előzetesen hadat üzenne. Ilyenképpen egy törökországi fennhatóság alatt álló országot olyan műveletnek vetnek alá, amely azt Törökország rovására Ausztria uralma alatt álló semleges birtokká változtatja. A második cikkely szerint megegyeztek abban, hogy „kizárólag a császár főparancsnoka illetékes csapatainak hadműveleteit irányítani, gondot kell azonban fordítania arra, hogy az ottomán hadsereg főparancsnokát hadműveleteiről kellő időben értesítse". E megegyezéssel az osztrákok nemcsak azt érik el, hogy bármily általuk jónak tartott hadmozdulatot megtehetnek a törökök ellenőrzése nélkül, hanem azt is, hogy teljesen a kezükbe kerül az ellenőrzés minden olyan hadművelet fölött, amelyet a török parancsnok a Havasalföldön esetleg tenni szándékozik, amennyiben csupán közölniök kell vele, hogy ezt vagy azt a pontot meg akarják szállni, s akkor a törökök már nem mehetnek oda. Ha most arra gondolunk, hogy a keskeny dobrudzsai területen kívül a fejedelemségek nyújtják az egyetlen lehetséges csatateret a törökök és az oroszok között, kiderül, hogy az osztrák intervenció egyszerűen lehetetlenné teszi Törökországnak, hogy győzelmeit tovább folytassa és a betolakodót megbüntesse.

A 3. cikkely értelmében „Ausztria császára kötelezettséget vállal, hogy az ottomán kormánnyal egyetértésben, *mihelyt lehetséges, helyreállítja* a dunai fejedelemségekben a törvényes állapotot olyanképpen, ahogy az a Fényes Porta által e területek közigazgatását illetően biztosított előjogokból következik. *De az így visszahelyezett helyi hatóságok* nem terjeszthetik ki illetékességük

körét annyira, hogy a császári hadsereg fölött ellenőrzést gyakorolhassanak". Az osztrák császár tehát teljes szabadságot tart fenn magának, hogy a törvényes állapotot helyreállítsa akkor, amikor *lehetségesnek* véli; és még ekkor is csak azért helyezné vissza a helyi hatóságokat, hogy az osztrák haditörvény alá rendelje őket, egészen Budberg orosz tábornok módjára.

A 4. cikkely szerint „az osztrák császári udvar kötelezi magát, hogy nem lép az orosz cári udvarral semmiféle olyan egyezségre, amelyben nem a szultán szuverén jogai és birodalmának integritása a kiindulópont". Az 5. cikkely hozzáteszi: „Mihelyt a Fényes Porta és az orosz udvar közötti békeszerződés által a jelenlegi megegyezés célját elérték, az osztrák császár azonnal intézkedik, hogy haderőit, *amint lehetséges*, visszavonja. Az osztrák csapatok visszavonásának részletei a Fényes Portával kötendő külön megegyezés tárgyát fogják alkotni." E két cikkely közül az előbbiben Ausztria fenntartja magának a jogot, hogy Oroszországgal olyan megegyezést kössön, mely pusztán a bécsi jegyzékben[83] megállapított status quo* alapján nyugszik. A két cikkely közül az utóbbiban Ausztria megígéri, hogy csapatait nem az általa Oroszországgal kötött megegyezés után vonja vissza, hanem csak az Oroszország és Törökország közötti szerződés megkötése után. Az „anyagi biztosítékot", amely közvetlenül Oroszországnál nem volt többé jó kezekben, átviszik Ausztriára, és Ausztria felhatalmazást nyer, hogy – a porta beleegyezésével – helyette mindaddig megtartsa, ameddig Törökország hozzá nem járult „a két császári udvar közötti megegyezéshez". A 6. cikkely felhatalmazza Ausztriát, a fizetésnek még csak a látszata nélkül is, hogy élelmezze hadseregét a maradványból, amelyet az oroszok még meghagytak a fejedelemségekben. Ennek az egyezménynek az előnyeit kellően méltányolni csak Németországban tudják, ahol a nép hozzászokott ahhoz, hogy forradalmi bűneiért büntetésül osztrák helyőrségeket kapjon, s ahol ezek 1849-ben és 1850-ben egész kerületeket letaroltak.

A szerződés lényegében kiszolgáltatja a fejedelemségeket az osztrákoknak és kivonja ezeket a területeket a török fennhatóság alól. A törökök ezzel a szerződéssel éppoly durván megsértették Moldva és Havasalföld népének jogait, mint előzőleg az oroszok. A töröknek semmivel sincs több joguk a fejedelemségeket osztrák megszállóknak kiszolgáltatni, mint orosz tartományoknak nyilvánítani.

A porta igénye a Moldva és Havasalföld fölötti fennhatóságra az 1393., 1460. és 1513. évi szerződéseken alapszik. A Havasalföld és Törökország között létrejött 1393. évi szerződés az alábbi cikkelyeket tartalmazza:

---

* – fennálló helyzet – *Szerk.*

„I. cikkely. Mi, Bajazid stb. kegyes jóindulatból a Havasalföld iránt, amely fejedelmével együtt meghódolt legyőzhetetlen birodalmunknak, elrendeljük, hogy ez az ország továbbra is önmagát kormányozza saját törvényei szerint, és hogy a Havasalföld fejedelmének teljes szabadságában álljon hadat üzenni szomszédainak vagy békét kötni velük, ahogyan és amikor neki tetszik.

III. cikkely. A (keresztény) fejedelmeket a metropoliták és a bojárok választják.

IV. cikkely. A Havasalföld fejedelme köteles évente a mi pénzünkben 500 piasztert fizetni császári kincstárunknak."

Az a szerződés, amelyet V. Vlad havasalföldi fejedelem 1460-ban II. Mehmeddel kötött, így rendelkezik:

„I. cikkely. A szultán beleegyezik és megígéri saját és utódai nevében, hogy támogatja a Havasalföldet és megvédi minden ellenséggel szemben, anélkül, hogy bármi mást követelne, mint a fennhatóságot e szuverén fejedelemség fölött, amelynek vajdáitól elvárja, hogy a Fényes Portának 10 000 dukát hűbért fizessenek.

II. cikkely. A Fényes Porta semmiféle módon nem fog beavatkozni az említett fejedelemség helyi közigazgatásába, és egy töröknek sem engedi meg, hogy kimutatható indok nélkül átlépje a Havasalföld határait.

III. cikkely. A vajdákat továbbra is a metropolita, a püspökök és a bojárok választják, és a választást a porta hagyja jóvá.

IV. cikkely. A Havasalföld népe továbbra is élvezheti saját törvényeinek szabad gyakorlását, és a vajdáknak joguk lesz ítélni alattvalóik élete és halála fölött, joguk lesz továbbá békét kötni vagy hadat üzenni anélkül, hogy bárminő cselekményükért felelősség terhelné őket a Fényes Portával szemben."

A harmadik szerződés az 1513. évi, amelyben Moldva elismerte a porta fennhatóságát és cserében még jobb feltételeket nyert, mint amilyeneket a Havasalföld kapott.

Az Oroszország és Törökország közötti szerződések természetesen nem hatálytalaníthatták azokat a szerződéseket, amelyeket maguk a moldvaiak és havasalföldiek kötöttek a portával, mert hiszen ezek a népek sohasem tárgyaltak az oroszokkal, s a portának sem adtak jogot arra, hogy helyettük tárgyaljon. Egyébként szögezzük le itt, hogy Oroszország maga is elismerte a fentemlített megállapodásokat a drinápolyi szerződésben,[23] amelynek V. cikkelye így szól: „Miután a Havasalföld és Moldva fejedelemségek kapituláció

által a Fényes Porta fennhatósága alá helyezkedtek, és Oroszország szavatolta jólétüket" (!), „magától értetődik, hogy továbbra is élvezik mindazon jogokat és kiváltságokat, amelyek kapitulációjuk alapján nekik biztosíttattak."

A fent idézett megállapodások tehát, mivel semmilyen későbbi szerződés sem helyezte hatályon kívül őket, még érvényben vannak, s ebből következik, hogy a fejedelemségek két szuverén államot alkotnak a porta fennhatósága alatt, amelynek hűbért fizetnek ama feltétel alapján, hogy a porta megvédi őket minden külső ellenséggel szemben, és belső igazgatásukba egyáltalán nem avatkozik bele. A törököknek nemcsak, hogy nincs joguk kiszolgáltatni a Havasalföldet idegen megszállóknak, hanem még maguknak is tilos kimutatható indok nélkül oda behatolniok. Sőt mi több: mivel a törökök ilyenformán megsértették a Havasalfölddel kötött megállapodásaikat és eljátszották a fennhatóságra való igényeiket, az oroszok, ha a havasalföldiek hívják őket, a szerződésszegések alapján még jogot is formálhatnának arra, hogy kikergessék az osztrákokat a fejedelemségekből. És ez egyáltalán nem lenne meglepő, mert hiszen Oroszország állandó politikájához tartozott, hogy bátorítsa, sőt rábírja a törököket a havasalföldiek jogainak megsértésére, és így ellenségeskedést támasszon közöttük, magának pedig ürügyet szerezzen a közbelépésre. Mi történt például 1848-ban? Ez év tavaszán néhány bojár kérvényt adott be a moldvai fejedelemhez, bizonyos reformokat kérve, de az orosz konzul közbelépése folytán kérésüket nemcsak hogy visszautasították, hanem a kérelem értelmi szerzőit börtönbe is vetették. E cselekmény következtében kitört mozgalom ürügyet szolgáltatott az oroszoknak, hogy június 25-én átlépjék a határt, s felvonuljanak Jasszi ellen. Ugyanakkor a Havasalföld goszpodárja*, akárcsak más európai kormányok, megadott néhány reformot, amelyeket a havasalföldi bojárok liberális pártja követelt. Ez június 23-án történt. Mondanunk sem kell, hogy ezek a reformok egyáltalán nem csorbították a porta fennhatóságát, de történetesen teljesen kiküszöbölték azt a befolyást, amelyet Oroszország az 1829. évi megszállás alatt kibocsátott Alaprendelet révén szerzett,[181] ezt ugyanis a reformok hatálytalanították. A helyébe létesített alkotmány megszüntette a jobbágyságot, és a parasztoknak tulajdonként átadta az általuk művelt föld egy részét, a földesurat pedig az átengedett földért és a parasztok munkájának elvesztéséért az állam tartozott kártalanítani. Ekkor az oroszok az uralkodó fejedelmet lemondásra bírták, s ideiglenes kormány vette át a közügyek vezetését. A porta, amelynek, mint megállapítottuk, nem volt joga beavatkozni

* – fejedelme – *Szerk.*

a fejedelemségek belügyeibe és amely elmulasztotta a tiltakozást a moldvai orosz behatolás ellen, Szulejmán pasát török hadsereggel a Havasalföldre küldte, és kihirdette a szultán erősen fenyegető kiáltványát a lakossághoz; ezeket az intézkedéseket a díván[36] persze Oroszország befolyására hozta. A havasalföldiek a pasa és a törökök elé mentek, s barátkoztak velük. Egyezményt kötöttek, amelynek értelmében az ideiglenes kormány helyébe Lieutenance Princière* lép, amely előbb hat, majd három tagból állott. Ezt a kormányt aztán a pasa elismerte, s a pasa kívánságára elismerték a külföldi konzulok is. Az új alkotmányba módosítást vezettek be, mire a szultán azt is megerősítette.

Közben az orosz kormány Európához intézett proklamációkban szidalmazta a román népet, azzal vádolta, hogy bevezette a köztársaságot és kikiáltotta a kommunizmust. 1848 augusztus 1-én nagy orosz haderő lépte át a Prutot, s Bukarest ellen menetelt. Szulejmán pasát a porta hirtelen visszahívta; a szultán vonakodott fogadni a havasalföldi küldötteket, akik saját meghívására jöttek Konstantinápolyba; és szeptember 25-én Fuad effendi megjelent egy török hadsereg élén Bukarest előtt és kijelentette, hogy csak azért jött, mert Oroszországot meg akarja fosztani minden ürügytől, mellyel a fejedelemségbe behatolhatna. A törökök szavában bízva Bukarest és környéke lakóiból több mint 100 000 ember jött a törökök üdvözlésére fegyvertelenül, ünnepi ruhában, élükön a papsággal. Fuad effendi felhívta őket, küldjenek deputációt táborába, hogy azzal közölhesse utasításait. „Alighogy a küldöttség megjelent Fuad effendi előtt", írja Bratiano úr ezekre az eseményekre vonatkozó beszámolójában, „azonnal fogságba vetették; ugyanakkor a török hadsereg gyors menetben Bukarestre rontott, lovasságának patái legázolták a békés lakosokat, akik elébe jöttek, hogy a törököket barátokként üdvözöljék, lerántotta zászlóikat, feldöntötte keresztjeiket, bombázott egy útjába eső katonai laktanyát, valamint egy egész városnegyedet, kartácstüzet zúdított a kaszárnyában tartózkodó román katonákra, megadásra és fegyverletételre kényszerítve őket, leöldöste a betegeket, és betörve a városba, kegyetlenül fosztogatott, gyilkolt és szörnyűbbnél szörnyűbb tetteket vitt végbe." Ez volt az az eset, amikor Duhamel tábornok, az orosz biztos kísérte a török hadsereget, amelynek valójában ő volt a parancsnoka. Utána jött az orosz hadsereg és az eredmény a balta-limani egyezmény[182] volt, amely egyebek között visszaállította az orosz Alaprendeletet, illetve statutót, ez pedig nem egyéb, mint az a status quo, amelynek a Havasalföldön való visszaállítására Ausztria most kötelezte magát.

* – fejedelmi helytartóság – *Szerk.*

Nyilvánvaló, hogy ha Omer pasa most győztes hadseregével behatolna a Havasalföldre, a törökök – legújabb tapasztalataikon okulva és Oroszországgal hadban állva – visszaállítanák az 1848-as alkotmányt, s ennek következtében a „köztársaság, kommunizmus" és az 1848-as esztendő összes alkotásai új életre kelnének. Senki sem hiszi, hogy e fordulat Ausztriát kevésbé bosszantaná, mint Oroszországot. Másrészt ugyancsak nyilvánvaló, hogy a portára rendkívüli nyomást kellett gyakorolni, mielőtt rászoríthatták a románokkal kötött szerződéseinek újabb megszegésére, aminek a következményeit pedig tapasztalatból ismeri. Ez a nyomás nem indulhatott ki máshonnan, mint az angol követtől. Ennélfogva érdemes felidézni, hogyan viselkedett ugyanez a Lord Redcliffe és hogyan viselkedtek felettesei a Downing Streeten[24] 1848-ban és 1849-ben, amikor Moldva és Havasalföld jogait az oroszok is, a törökök is megsértették.

Amikor az orosz hadsereg 1848 júniusában először lépte át a moldvai határt, Lord Palmerston az alsóházban az elmaradhatatlan Dudley Stuart egyik kérdésére adott válaszában kijelentette, hogy „az orosz csapatok a szentpétervári kabinet parancsa nélkül hatoltak be Moldvába, hogy csupán a rend fenntartása, illetve helyreállítása a céljuk, hogy visszavonják őket, mihelyt ez a helyzet megszűnt, hogy benyomulásuk a goszpodár felhatalmazása alapján történt és hogy nincsen szándékukban ezt a területet elfoglalni".

1848 augusztusában, amikor az orosz hadsereg újra átlépte a Prutot és Bukarest felé menetelt, és amikor a moldvaiak és a havasalföldiek küldöttséget menesztettek Konstantinápolyba, a díván az angol és a francia körvethez fordult tanácsért, s Lord Redcliffe-től azt az útmutatást kapta, hogy fogadja el az Oroszország által előírt politikai vonalat.

Októberben, amikor a törökök és az oroszok közösen elfoglalták a Havasalföldet, egy román tisztet az oroszok a bukaresti török csapatok parancsnokának. Omer pasának a lakásáig üldöztek, aki ez ellen Fuad effendivel együtt tiltakozott. Amikor a porta erről a sérelmes esetről értesült, kijelentette, hogy többé semmiféle közösséget sem akar az oroszokkal, és elrendeli csapatainak, keljenek át újból a Dunán és jöjjenek vissza, hogy ne legyenek továbbra is cinkosai az oroszoknak a fejedelemségekben. Azzal is fenyegetődzött, hogy ünnepélyes tiltakozást intéz a nagyhatalmakhoz, részletes emlékiratban sorolva fel mindazt, ami a fejedelemségekben történt. A brit követ megint beavatkozott és meghiúsította a portának ezeket a szándékait.

Végül, amikor az egyesült orosz–török megszállás 1849-ben valóságos rémuralommá fajult, és már csak Maghiero, az irreguláris román csapatok vezére fejtett ki ellenállást, rábírták őt arra, vonuljon vissza a Kárpátok mögé,

s ebben közreműködött „a brit főkonzul, aki elhitette vele, hogy hadseregének jelenléte megbénítaná a diplomácia tevékenységét, s hogy hazáját amúgy is hamarosan visszahelyezik jogaiba".

A megírás ideje: 1854 július 4.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune",
1854 július 19. (4134.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: K a r l M a r x

[Friedrich Engels]

A dunai háború

Mintegy nyolcvan évvel ezelőtt, amikor II. Katalin győztes seregei egyik tartományt a másik után szakították el Törökországtól, mielőtt még e tartományokat a mai Dél-Oroszországgá változtatták, Gyerzsavin költő abban a lírai felbuzdulásában, amellyel a cárnő dicsőségét – ha nem is éppen erényeit – és nagyságra hivatott birodalmának erejét szokta magasztalni, egy emlékezetes versikét szerzett. Ezek a még ma is aktuális sorok dióhéjban tartalmazzák a cári politika gőgös merészségét és önbizalmát:

Orosz hazám, neked szövetséges minek?
Indulj előre csak s egész világ tied

Ez még ma is igaz lehetne, ha Oroszhon lépkedhetne, de léptei elé meglehetősen súlyos akadály gördült. Ezért legalábbis a jelen pillanatban kénytelen az egész világ birtokbavételét némileg elhalasztani. De ami a büszkeségét különösen elkeseríti, az az a körülmény, hogy hátrálása közben nemcsak, hogy a világuralom semmiféle zálogát nem viheti magával, hanem még a Duna menti Szilisztria egyszerű erődjének a kulcsát is kénytelen otthagyni, pedig esküdözött égre-földre, hogy megszerzi. És ami még fájdalmasabb, ott hagyja mintegy 50 000 fiának maradványait is, akik ebben az egy hadjáratban betegség miatt vagy harc közben elpusztultak.

Nem kétséges, hogy katonai szemszögből tekintve a háború kezdete óta lefolyt összes katonai események közül Szilisztria ostroma a legfontosabb. Szilisztria ostromának kudarca miatt szenved kudarcot az oroszoknak ez a hadjárata, s járul szégyen és cári kegyvesztettség a visszavonuláshoz, amelyet most hajtanak végre a Szeret mögé. Az ostrom előbbi szakaszairól már pontos, és reméljük, világos fejtegetést adtunk olvasóinknak; most pedig, mikor a „Pacific"-kel végre megkaptuk a hivatalos orosz jelentéseket, az egész eseményt végig tudjuk követni anélkül, hogy bármelyik féllel igazságtalanul bánnánk. Az orosz jelentések mellett, amelyek pontosak, világosak

és tárgyilagosak abban, amit elmondanak, de egész sereg dolgot kihagynak, rendelkezésünkre áll Nasmyth hadnagynak (a bengáliai tüzérség tisztjének) a londoni „Times"[15] számára írt tudósítása is. Ez az ostromnak teljes naplója, amely néhány érdekes részletet tartalmaz, de megírása elég henye és adatai néha pontatlanok. Nyugodtan állíthatjuk, hogy az ostromról közölt régebbi nézeteinket és következtetéseinket ezek a későbbi és részletesebb jelentések teljességgel megerősítik, kivéve azt az egy tényt, hogy a törökök nem hagyták abba Arab-Tabia erős védelmét, mi pedig feltételeztük, hogy az ostrom későbbi folyamán erre kénytelenek lesznek. Továbbá úgy látszik, hogy az oroszok valószínűleg még meggondolatlanabbul jártak el hadműveleteikben, mint ahogy mi képzeltük. Először szabályszerű támadást intéztek a vár ellen a keleti oldalon, a Duna menti sík területen, abban a reményben, hogy meg tudják kerülni az összes különálló erődöket és mindjárt rést vághatnak a vár főfalába. Ennek a kísérletnek bizonyára nincs más érdeme, mint az eredetiség. Talán az első példát szolgáltatja arra, hogy egy vár ostromához sáncokat és futóárkokat készítsenek olyan terepen, amelyet az ellenségtől megerősített magaslatok nemcsak oldalról, hanem közvetlenül hátulról is védenek. Később azután még egy második, nem szabályos támadást is intéztek éppen a magaslatok ellen, mégpedig olyan ügyesen, hogy tizennégy napi rohamozás és felderítő előretörés után, amelynek során az oroszok ezrei haltak meg vagy lettek harcképtelenné, a magaslatok ellen is szabályos ostromot kellett indítaniok. Ennyit az oroszok szakértelméről. És most térjünk át az ostrom időszakának részleteire.

Június 1-én az oroszok új nehéztüzérségi vonatosztályt kaptak, amelyet a Duna bal partjáról hoztak át és ütegekben felállítottak Arab-Tabia ellen. A törökök tárnákat ástak és robbantó aknákat helyeztek el az erődnél a contre-escarpe[172] és a glacis* alatt. Június 2-án Musza pasát, Szilisztria parancsnokát, megölte egy gránát. Estefelé az oroszok Arab-Tabia egyik bástyája alatt felrobbantottak egy aknát. Minthogy ekkor még nem érhették el a glacis taraját, nyilván nem tudták az aknát pontosan elhelyezni. A távolságokat, valamint a legkisebb ellenállás vonalát bizonyára rosszul számították ki, és így történt, hogy az akna – ahelyett, hogy a török védőműveket sértette volna meg – hátrafelé robbant és köveket meg földet záporozott az orosz árkokra. Mivel itt állottak a rohamcsapatok támadásra készen, elképzelhető, hogy ez a kőzápor hogyan hatott rájuk. Hogy egyébként az oroszoknak mennyire sikerült a vár hatékony körülzárása, az abból

* – vársánc előtti mellvéd – *Szerk.*

a tényből látszik, hogy ezen a napon 5000 irreguláris török katona a Szilisztriától nyugatra fekvő Razgradból áttört az ostromlott városba.

Június 4-étől 8-áig tovább folyt a munka az Arab-Tabia elleni futóárkokon. Az oroszok elérték a glacist, merészen előrevittek egy árkot a taraja felé, ezt a műveletet azonban tüzérségük nagyon gyatrán támogatta. Aknát kezdtek mélyíteni az árok alatt és eljutottak a bástya escarpe-ja alá. Ugyanekkor Paszkevics marsall június 9-én újra megrendezte fegyveres erejének egyik érthetetlen fitogtatását, amennyiben a váreröd ellen nagy felderítő támadást indított, amelyben 31 zászlóalj, 40 lovas század és 144 tábori ágyú vett részt. Hogy ezzel a mutatvánnyal mit remélt nyerni, azt senki sem tudja megmondani. Úgy fest a dolog, mintha csak abban a reményben rendezték volna, hogy kínálkozik majd lehetőség valamilyen komoly cselekményre, vagy hogy legalább az ellenállhatatlanság benyomását tudják kelteni az ellenségben. De a törököknél nem értek el efféle hatást. Ellenkezőleg, a törökök 4000 lovast vetettek harcba, akik az orosz jelentés szerint szörnyű vereséget szenvedtek. Nasmyth viszont azt állítja, hogy a kézitusában 60 orosz lovat ejtettek zsákmányul. És ugyanekkor, ahelyett hogy Paszkevics a saját előnyére végzett volna felderítést, a jelentés szerint ót magát derítette fel egy török ágyúgolyó, amely hors de combat helyezte*, úgy hogy Jassziba kellett szállítani.

10-én elérkezett az ostrom döntő szakasza. A nagy akna, Schilder utolsó reménysége, felrobbant, és csakugyan rohamozható rést ütött Arab-Tabia frontbástyáján. Az orosz hadoszlopok rohamra indultak; de, mint ahogy ez előrelátható volt, a törökök már régóta coupure-t készítettek, vagyis második mellvéd-sáncot egy árokkal, kis távolságnyira a főfal mögött, az előnyomuló oroszokat feltartóztatták és gyilkos tüzeléssel fogadták. Ha azonban egy rohamozó oszlop megállásra kényszerül, azt az oszlopot már meg is verték, mert az ellenfél, amelyet sáncok fedeznek és tüzérség támogat, olyan távolságból tüzel, ahonnan minden lövés talál, és az oszlopot néhány perc alatt visszavonulásra kényszeríti. Ennélfogva az oroszoknak a lehető leghamarabb meg kellett kezdeniök a hátrálást a résen át, a törökök üldözték és egészen az orosz árkokig szorították őket, s az ostromlók állásainak egy részét elpusztították. Ez a roham volt az oroszok utolsó komoly hadművelete Szilisztria ellen. Ha az ostromot színleg és névlegesen tovább folytatták is, míg abbahagyására a parancs meg nem érkezett, ezt csupán a látszat megőrzéséért tették. 12-én a körülzárás már annyira lazult, hogy európai tisztek Sumlából minden nehézség nélkül bejuthattak a várba.

* – harcképtelenné tette – *Szerk.*

Az oroszok futóárkaikat a síkságon május 19-én nyitották meg. Ütegeik, szám szerint hét, 22-én kezdtek tüzelni Arab-Tabiára. A következő napon további tizenöt ágyút állítottak fel az erőd ellen. A szabályszerű támadás Arab-Tabia ellen az orosz jelentés szerint mégis csak május 31-én indult meg. Ez, úgy látszik, arra mutat, hogy a 21-én és 22-én felállított ütegek csak az első párhuzamos ostromárok szerepét töltötték be, s nehéz tábori lövegekből állottak, hogy az erődöt hosszirányú tűz alá fogják. Május 31-étől június 10-éig az orosz ütegek az erődtől száz yardnyi távolságra nyomultak előre, azaz az első párhuzamos ostromároktól a glacis lábánál húzódó harmadik párhuzamos árokig. De sem a glacist nem ormozták, vagyis nem építettek eléje sáncot, sem pedig beásott ütegeket nem állítottak fel, hanem – mint már említettük – alagutat fúrtak a glacis rézsűjébe, hogy annak tetején aknát telepítsenek. Mivel az összes jelentésekből kiderül, hogy Arab-Tabia voltaképpen csak tábori erődítmény, mely nagy kiterjedésű ugyan, de kitartó ereje kevés, védői – mindössze 4 zászlóalj és 500 irreguláris katona, Hüsszejn pasa parancsnoksága alatt – bizonyára minden dicséretet megérdemelnek. Kilenc napi ágyúzás, tizenegy napon át nyitott árkok, két akna és négy vagy öt roham, s mindez az ellenség vereségével végződött – valóban nem ismerünk a hadtörténelemben még egy példát, ahol ilyen Arab-Tabiához hasonló egyszerű külső erőd így állta a sarat. Még leginkább megközelíti ezt az esetet Kolberg porosz védelme 1807-ben és Danzigé a franciák által 1813-ban.

Nagyon furcsának látszott, hogy az egész ostrom alatt Omer pasa semmit sem tett ilyen fontos pont megsegítésére vagy felmentésére. De Számi pasához, Vidin kormányzójához intézett leveléből kitűnik, hogy már megtette az előkészületeket Szilisztria megsegítésére, amikor az oroszok visszahúzódtak a Duna bal partjára. „Ön tudja", írja Omer pasa ebben a levélben, „hogy összes csapataimat egybegyűjtöttem Sumla előtt, és előkészítettem a felvonulást a vár felmentésére. Hat lovas ezred és három üteg már el is indult ezzel a céllal Sumlából. Minthogy az oroszok erről a lépésről tudomást szereztek, nagy sietve, egész tüzérségükkel visszavonultak a bal partra. A vár negyven napos ostroma alatt az oroszok 25 000 embert veszítettek."

Mit fognak most tenni az oroszok, ezt lehetetlen eldönteni. Néhány bécsi lap szerint a Bodza mögött szándékoznak hadállást kiépíteni, de ugyanezek a lapok azt állítják, hogy az Ausztriától való félelem űzi az oroszokat visszafelé és hogy az osztrákok már átkarolták a Bodza folyót. Ha az oroszok megpróbálnák Moldvát tartani, az osztrákok Galíciából és Bukovinából átkarolhatnák őket. De ha a Lengyelországban állomásozó orosz csapatok

idejében egyesülnek a volt dunai hadsereggel Podóliában és Volhíniában, akkor viszont az oroszok karolnák át az osztrákokat, s fenyegetnék Galícia északkeleti részét a Sanig és a Dnyeszterig.

Ha egy pillanatra eltekintünk politikai megfontolásoktól, és feltételezzük, hogy Ausztria hajlandó szövetséges csapatokkal együtt Oroszországot megtámadni, a dolgok így állnának: Ausztria 200 000–250 000 embert tudna hadbavonultatni a szövetségesekhez való csatlakozás céljából; a szövetségesek maguk mintegy 160 000 emberrel rendelkeznek: 100 000–120 000 törökkel és 60 000 főnyi angol–francia csapatokkal. Ezekkel az erőkkel Oroszország szembeállíthatja a dunai hadsereg négy hadtestét tartalékaikkal együtt, ami a veszteségek kellő leszámítása után mintegy 200 000 embert jelentene. A Panyutyin parancsnoksága alatt álló második hadtest és a három lovassági tartalék-hadtest – némi további gyalogsági tartalékokkal és új sorozások útján nyert erősítésekkel együtt – körülbelül 180 000 embert számlálna: úgyhogy Oroszország egész hadereje 350 000 emberre becsülhető, de ebből a számból le kell vonni a Krím és Dél-Oroszország egyes részeinek védelméhez szükséges helyőrségeket. Ezenkívül még ott vannak a gárdák, a gránátosok és az első hadtest Lengyelország és a Balti tartományok védelméhez – nem számítva a mintegy 15 000 főnyi finnországi hadtestet. Ha mindezt számba vesszük, akkor a két hadviselő hatalom között a különbség nem olyan nagy, hogy Oroszország ne remélhetne mérsékelt sikert, ha helyes védekezésre szorítkoznék.

Ha Ausztriának, mint a legújabb diplomáciai hírekből és a Moldva határán tanúsított teljes tétlenségből feltehető, nincs más célja, csak a közvetítés a hadviselő hatalmak között, akkor biztosra vehetjük, hogy ebben az esztendőben sem Moldvában, sem Beszarábiában komoly fejlemény nem várható.

The War on the Danube

A megírás ideje: 1854 július 6.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 július 25. (4139.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

Karl Marx

[A madridi felkelés részletei – Az osztrák–porosz követelések – Az új kölcsön Ausztriában – A Havasalföld]

London, 1854 július 7., péntek.

A madridi katonai felkelésről továbbra is nagyon ellentmondó és töredékes híreket kapunk. Az összes madridi távirati tudósítások természetesen a kormány közlései, és hitelességük éppannyira kérdéses, mint a „Gacetá"-ban[183] közölt bulletineké. Ennélfogva nem adhatok mást, csak a rendelkezésre álló gyér anyag áttekintését. Emlékezni fognak, hogy O'Donnell egyike volt azoknak a tábornokoknak, akiket a királynő februárban száműzött; hogy megtagadta az engedelmességet, elrejtőzött Madridban és rejtekhelyéről Madrid helyőrségével, különösen pedig Dulce tábornokkal, a lovasság főfelügyelőjével, titkos levelezést tartott fenn. A kormány tudott madridi tartózkodásáról, s június 27-én éjjel Blaser tábornok, hadügyminiszter, és Lara tábornok, Új-Kasztília főparancsnoka figyelmeztetést kapott egy tervezett felkelésről, amelynek Dulce tábornok a vezetője. Mindamellett semmi sem történt a lázadás megakadályozására vagy csírájában való elfojtására. Ezért Dulce tábornoknak nem volt nehéz június 28-án csapatszemle ürügyével mintegy 2000 főnyi lovasságot összevonni és O'Donnelltől kísérve kivonulni velük a városból, hogy a királynőt, aki akkor az Escorialban tartózkodott, elrabolják. De a terv nem sikerült és a királynő 29-én San Luis grófnak, a tanács elnökének kíséretében Madridba érkezett és csapatszemlét tartott, míg a felkelők a főváros környékén ütöttek tábort. Hozzájuk csatlakozott Echagüe ezredes és a „Herceg" ezred 400 embere, akik magukkal hozták az 1 000 000 frankot tartalmazó ezredkasszát. Egy hadoszlop – hét gyalogsági zászlóalj, egy lovasezred, egy lovascsendőr-különítmény és két tüzérüteg – Lara tábornok parancsnoksága alatt 29-én este elindult Madridból, hogy szembeszálljon a felkelőkkel, akik Ventas del Espíritu Santóban és Vicalvaro községben táboroztak. 30-án a két hadsereg között ütközetre került sor, amelyről három tudósítást

kaptunk – a hivatalos tudósítást Lara tábornok küldte a hadügyminiszternek és megjelent a „Gacetá"-ban, a másodikat a „Messager de Bayonne" közölte, a harmadik pedig az „Indépendance Belge"[146] madridi tudósítójának beszámolója, aki a csatának szemtanúja volt. Az elsőnek említett jelentéssel, amely minden londoni újságban megtalálható, könnyen végezhetünk, mert Lara tábornok egyszer azt mondja, hogy ő támadta meg a felkelőket, másszor meg azt, hogy azok támadták meg őt; egyik mondata szerint foglyokat ejt, a másik szerint pedig veszít; magának igényli a győzelmet és visszamegy Madridba; enfin*, a csatateret átengedi a felkelőknek, de az „ellenség" halottaival borítja, és ugyanakkor azt állítja, hogy neki csak harminc sebesültje van.

Az alábbi a „Messager de Bayonne" változata:

„Június 30-án reggel négy órakor Quesada tábornok két dandár élén elindult Madridból, hogy megtámadja a lázadó csapatokat. A csatározás csak rövid ideig tartott, mivel Quesada tábornokot erőteljesen visszaverték. Blaser tábornok, a hadügyminiszter, miután Madrid egész helyőrségét összevonta" – ez, mellékesen megjegyezve 7000 vagy 8000 emberből áll –, „este hét órakor kitörést hajtott végre. Azonnal megkezdődött a csata, mely szinte megszakítás nélkül késő estig tartott. A felkelők nagyszámú lovasságától fenyegetett gyalogság négyszögekbe formálódott. Garrigo ezredes néhány lovasszázad élén olyan erőteljesen támadt az egyik ilyen négyszögre, mintha át akarná törni, de egy öt ágyúból álló álcázott üteg kartácstüze fogadta, és ez szétszórta lovasszázadait. Garrigo ezredes a királynő csapatainak a kezébe került, de O'Donnell tábornok egy percet sem veszítve összeszedte lovasszázadait és oly erősen vetette rá magát a gyalogságra, hogy megingatta soraikat, kiszabadította Garrigo ezredest és az öt tüzérségi löveget zsákmányul ejtette. A királynő csapatai, miután ezt a csapást elszenvedték, visszahúzódtak Madridba, ahova este nyolc órakor érkeztek. Egyik tábornokuk, Mensina, könnyen megsérült. A gyilkos összecsapásban mindkét oldalon sok halottat és sebesültet veszítettek."

Most térjünk rá az „Indépendance" beszámolójára, amely július 1-ről Madridból van keltezve, és amely a legmegbízhatóbbnak látszik:

„Ventas del Espíritu Santo és Vicalvaro gyilkos harc színhelyévé lettek, amelyben a királynő csapatait a Fonda de la Alegrián innen eső oldalra

* – végül – *Szerk.*

vetették vissza. Három egymás után különböző pontokon formált négyszögalakzat a hadügyminiszter parancsára feloszlott. A negyedik négyszöget a Retirón túl alakították. A felkelők tíz lovasszázada, amelyeket O'Donnell és Dulce tábornokok személyesen vezettek, középen (?) megtámadta, míg gerillák oldalba (?) kapták." (Nehéz megérteni, mit ért ez a tudósító négyszögalakzat ellen intézett *közép-* és *oldal*támadásokon.) „Kétszer szálltak szembe a felkelők a tüzérséggel, de kartácstűzzel elárasztva visszaverték őket. A felkelőknek nyilván az volt a céljuk, hogy a négyszög sarkain felállított tüzérségi lövegek közül néhányat megszerezzenek. Mivel időközben éjszaka lett, a kormánycsapatok lépcsőzetesen a Puerta de Alcalához vonultak vissza, ahol lázadó ulánusoknak egy különítménye, amely a Plaza de Toros mögött rejtőzött, hirtelen rajtaütött egy kormányhű lovasszázadon. E váratlan támadás okozta zavar közepette a felkelők kezükbe kerítettek négy tüzérségi löveget, amelyet a kormánycsapatok elhagytak. A veszteségek mindkét oldalon csaknem egyenlők voltak. A felkelők lovassága nagy veszteségeket szenvedett a kartácstűztől, de ulánusaik csaknem egészen megsemmisítették a „Régensnő" ezredet és a lovascsendőrséget. A legutóbbi jelentésekből arról értesülünk, hogy a lázadók erősítéseket kaptak Toledóból és Valladolidból. Sőt olyan hírek is keringenek, hogy Narváez tábornokot ma Vallecasba várják, ahol Dulce, O'Donnell, Ros de Olano és Armero tábornokok fogják őt fogadni. Az Atocha előtt lövészárkokat ástak. Kíváncsiak tömege csődül a pályaudvarra, ahonnan O'Donnell tábornok előretolt állásai láthatók. De Madrid minden kapuját szigorúan őrzik . . . "

„*Ugyanaznap délután három órakor.* — A felkelők jelentékeny erőkkel megszállták Vallecast, egy Madridtól három angol mérföldnyire fekvő helységet. A kormány mára várta a tartományokból jövő csapatokat, különösen a királyi zászlóaljat. Ha hitelt adhatunk legújabb értesüléseinknek, ez az egység átpártolt a felkelőkhöz."

„*Délután négy óra.* — E percben úgyszólván az egész helyőrség kivonul Madridból Vallecas felé, hogy ott szembeszálljon a felkelőkkel, akik a legnagyobb bizakodást tanúsítják. Az üzletek zárva vannak. A Retiro őrségét és általában az összes kormánytisztviselőket sietve felfegyverezték. A legújabb hír szerint a helyőrség néhány százada tegnap a felkelőkhöz csatlakozott. A madridi helyőrség parancsnokai: Campuzano tábornok, akiről tévesen azt híresztelték, hogy átállt a felkelőkhöz, Vistahermosa tábornok és Blaser, a hadügyminiszter. Eddig még semmiféle erősítés sem érkezett a kormány támogatására; de azt mondják, hogy a 4. sorezred és az 1. lovasezred elhagyta Valladolidot és gyors menetben Madrid

felé halad. Ugyanezt állítják a Turon tábornok parancsnoksága alatt álló burgosi helyőrségről. Végül említsük meg, hogy Rivero tábornok nagy erőkkel elindult Zaragozából. Ennélfogva további véres összeütközések várhatók."

Folyó hó 6-áig nem érkeztek újságok vagy levelek Madridból. Csak a „Moniteur"[58] hozza az alábbi szűkszavú jelentést, Madridból július 4-éről keltezve:

„Továbbra is nyugalom van Madridban és a tartományokban is."

Egy magánértesítés azt mondja, hogy a felkelők Aranjueznél állomásoznak. Ha az „Indépendance" tudósítója által folyó hó 1-ére jósolt csata a kormány győzelmével végződött volna, nem volna hiány sem tudósításokban, sem újságokban, sem bulletinekben. Jóllehet Madridban kihirdették az ostromállapotot, a „Clamor Público", a „Nación", a „Diario", az „España" és az „Época" című újságok újra megjelentek, anélkül, hogy előre bejelentették volna a kormánynak, amelynek jogtanácsosa adta tudtul ezt a szomorú tényt. A Madridban letartóztatott személyek között vannak Antonio Guillermo Moreno és José Manuel Collado urak, mindkettő bankár. Elfogatási parancsot adtak ki Sijora Sevillano, Fuentes de Duero márkija, Narváez marsall közeli barátja ellen. Mon és Pidal urakat rendőri felügyelet alá helyezték.

Korai lenne ennek a felkelésnek általános jellegéről véleményt alkotni. Annyit mégis mondhatok, hogy, úgy látszik, nem a progresszisták pártjától[184] indul ki, mivel katonájuk, San Miguel tábornok nyugodtan Madridban maradt. Ellenkezőleg, az összes jelentések arra engednek következtetni, hogy Narváez rejlik a felkelés mögött, és hogy Krisztina királyné, akinek befolyása az utóbbi időben a királynő* kegyence, San Luis gróf révén nagyon csökkent, nem áll egészen távol tőle.

Talán egy ország sincs, Törökországot kivéve, amelyet Európa olyan kevéssé ismer és olyan tévesen ítél meg, mint Spanyolországot. A számtalan helyi pronunciamiento** és katonai lázadás hozzászoktatta Európát, hogy egy szinten lássa Spanyolországot a pretoriánusok korának római birodalmával. Ez éppen olyan felületes szemlélet, mint azok téves felfogása volt, akik Törökország esetében azt hitték, hogy a nemzet élete kialudt, mert hivatalos története az elmúlt évszázadban csak palotaforradalmakból és janicsárlázadásokból állott. Ennek a tévedésnek a titka egyszerűen abban a tény-

* II. Izabella. – *Szerk.*

** – kinyilatkoztatás, fegyverbe szólítás; felkelés – *Szerk.*

ben rejlik, hogy a történetírók e népek életforrásait és erejét nem tartományi és helyi szervezetükben tanulmányozták, hanem az udvari almanachokból merítették ismereteiket. Azok a fordulatok, amelyek a szokásosan államnak nevezett szférában végbementek, oly kevéssé érintették a spanyol népet, hogy az utóbbi nyugodtan átengedte ezt a korlátolt területet udvari kegyencek, katonák, kalandorok és néhány úgynevezett államférfi hullámzó szenvedélyeinek és kicsinyes intrikáinak, és kevés oka volt rá, hogy közömbösségét megbánja. Mivel a modern spanyol történelem egészen más értékelést érdemel, mint amilyenben eddig része volt, meg fogom ragadni az alkalmat, hogy ezt a témát egy legközelebbi cikkemben tárgyaljam. Annyit azonban már ezen a helyen is megjegyezhetek, hogy nem kellene nagyon meglepődnünk, ha a Pireneusi-félszigeten egy tisztán katonai lázadásból most általános mozgalom nőne ki, mert hiszen a kormány legutóbbi pénzügyi rendeletei[185] az adószedőt a leghatékonyabb forradalmi propagandistává változtatták át.

A háború mérlegét pillanatnyilag Ausztria tartja kezében. Ha még nem vonultatta be csapatait a Havasalföldre, ezt csak azért nem tette még meg, mert várt az orosz cár válaszára. Az elektromos távíró jelenti, hogy Gorcsakov egy kellemetlen válasszal most Bécsbe érkezett. A június 3-án elküldött osztrák–porosz felszólításokat első ízben most tették közzé, a „Kölnische Zeitung"-ban[186]. Az osztrák felszólítás legfontosabb passzusai a következők: „Oroszország cárja, bölcsen megfontolva mindezeket a szempontokat, méltányolni fogja, miszerint Ausztria császára szükségképpen nagy jelentőséget tulajdonít annak, hogy az orosz hadseregek a Dunán túl fekvő országokban ne folytassák előnyomulásukat, és hogy tőle határozott értesítést kapjon arról a pontos és, reméljük, nem nagyon távoli időpontról, amikor a dunai fejedelemségek megszállása véget ér. Miklós cár, ebben nem kételkedünk, békét akar; ennélfogva fontolóra fogja venni egy olyan helyzet megszüntetésének eszközeit, amely Ausztria és Poroszország számára napról napra mindinkább örökös bajok forrásává válik. Bizonyosak vagyunk abban, hogy nem fogja a megszállás határozatlan időtartama által, vagy azáltal, hogy a kiürítést netán olyan feltételekhez köti, amelyek teljesítése nem áll hatalmunkban, Ferenc József császárt arra kényszeríteni, hogy maga vegye fontolóra a jelenlegi helyzet folytán olyannyira fenyegetett érdekeinek megvédéséhez szükséges eszközöket."

A porosz jegyzék, amelynek célja az osztrák „felszólítás" támogatása, a következőképpen végződik:

„A király reméli, miszerint a cár hozzájárulását adja ahhoz, hogy a vitás kérdéseket olyan alapra helyezzék, amely a mindkét részről folytatott had-

viselés megrövidítése és korlátozása által gyakorlati kiindulópontokat nyújtana a kielégítő megoldás előmozdítására. Felséges urunk ezért reméli, hogy ez a mostani lépése Oroszország cárjánál olyan fogadtatásra fog találni, amely e lépést sugalmazó érzülethez hasonló, és hogy a válasz, amelyet mi, valamint a bécsi kormány a kérdés jelentőségéhez méltó érdeklődéssel várunk, alkalmas lesz arra, hogy a királyt felmentse azoktól a fájdalmas kényszerűségektől, amelyeket királyi kötelességei és kötelezettségei rónának rá."[187]

Hess, a keleti hadsereg főparancsnoka, főhadiszállását Csernovicban fogja felütni. A bécsi „Soldatenfreund" Hess tábornok alábbi életrajzát közli:

„*Hess táborszernagy* 1788-ban született Bécsben; 1805-ben a Gyulai-ezredbe lépett be mint zászlós, 1815 végén vezérkari hadnagy volt, 1822-ben alezredessé léptették elő és kinevezték hadbiztosnak Torinóba. 1829 óta ezredes, 1831-ben az észak-itáliai mozgó hadtest szállásmestere. 1842-ben kapta meg az altábornagyi rangot, és 1848-ban a Radetzky-hadsereg vezérkari főnöke lett. Neki tulajdonítható a Mantua, Curtatone és Vicenza elleni 1848-as felvonulás terve, valamint az 1849. évi hadjáraté, amely a novarai csatával végződött."

Ausztriának a Havasalföld megszállásával kapcsolatos bevallott céljairól az osztrák lapokat akarom idézni:

A „Frankfurter Postzeitung"[188], az osztrák követség lapja a szövetségi gyűlés mellett, megjegyzi:

„Ausztria már földrajzi helyzeténél fogva kénytelen a leghatékonyabb módon síkraszállni a béke visszaállításáért, amennyiben a fejedelemségek megszállása által ténylegesen elválasztja egymástól a hadviselő feleket és a legfontosabb ponton közéjük helyezkedik. Ha az oroszok a Prut mögé vonulnak vissza, a törökök és szövetségeseik nem kelhetnek át a Dunán. Ha továbbá számításba vesszük, hogy mindkét fél egy tapasztalatot nyert és egy illúziót veszített – az oroszok elvesztették azt az illúziót, amelyet katonai fölényükről, a tengeri hatalmak pedig azt, amelyet flottájuk mindenhatóságáról tápláltak –, akkor világos, hogy a tényleges helyzet csaknem elkerülhetetlenné teszi a béketárgyalások újrafelvételét."

A „Lloyd"[189] viszont a következőket írja:

„A vitatott terület, vagyis a dunai fejedelemségek egy semleges hatalom védelme alá kerülnének. Török hadsereg nem építhetne ki hadállást a Prut partján. Felfegyverzett közvetítő állna a nyugati hatalmak és Orosz-

ország haderői között és megakadályozná az összecsapást a dunai fejedelemségekben. Ezáltal valójában fegyverszünet állana be a legfontosabb hadszíntéren. Ha még igazán megvan a lehetőség a békére, ez az intézkedés hasznára válhatnék. Sem Szentpétervárott, sem másutt nem kételkedhetnek abban, hogy Ausztriának a fejedelemségek megszállására vonatkozó elhatározása a béke érdekében történt, és hogy egyszersmind ez az utolsó lépés, amelyet egy általános háború megakadályozására tehetünk."

Az utolsó és legkülönösebb cikk e tárgyról a Berlinben megjelenő „Spenersche Zeitung"-ban[190] olvasható:

„Megerősítést nyert, hogy a négy nagyhatalom követei Bécsben újabb konferenciára ülnek össze, azzal a céllal, hogy először is tudomásul vegyék a török–osztrák szerződést és kijelentsék, hogy összhangban áll a konferencia régebbi jegyzőkönyveivel, és másodszor, hogy kölcsönös megegyezésre jussanak arra nézve, miképpen módosítsák az április 9-i bécsi diplomáciai jegyzőkönyv elveit úgy, hogy ezek határozott alapul szolgálhassanak az esetleges béketárgyalásokhoz."

Ausztria közben felhasználta ezeket az eseményeket, hogy új kölcsönt bocsásson ki, amelynek hivatalosan meghirdetett feltételei a következők:

„1. A kölcsön összegét egyelőre 350–500 millió forintban állapították meg. Ha a jegyzések elérik ezt az összeget, a fizetéseknek három, négy vagy öt év alatt a jegyzés összegének megfelelően kell megtörténniök.

2. A kibocsátási árfolyam bankjegyekben 95.

3. A kamat 5 százalék, és ércpénzben fizetendő.

4. A jegyzés nem kötelező. A császári kormány úgy tervezi, hogy minden tartomány kinevezett hatóságai útján az állam alattvalóinak *hazafiságára* apellál.

5. A kölcsönt arra használják fel, hogy az államadósságot 80 millió erejéig megfizetik a Banknak, azzal a céllal, hogy ilyen módon a bankjegyek értékét helyreállítsák. A többlet" (nagyon elmés dolog az egésznek a négyötödét többletnek nevezni) „a következő évek költségvetéseinek tartalékául fog szolgálni."

A „Lloyd" természetesen azt állítja, hogy ez a nagy pénzügyi művelet, amelyet most (és úgyszólván első ízben!) terveznek, az osztrák valuta fennálló értéktelenedésének egyszer s mindenkorra véget fog vetni. Olvasóink bizonyára nem feledkeztek meg arról, hogy századunkban csaknem minden osztrák kölcsönt ezzel az ürüggyel bocsátottak ki. Van azonban néhány pont

ebben a nagy műveletben, amelyek elkerülhették figyelmüket, mert a föntebbi hirdetményből gondosan ki vannak hagyva. Erre nézve a tegnap esti „Globe"[164] megjegyzi:

„Ez a kölcsön országos jellegű lesz, vagyis minden adófizetőt fel fognak szólítani, hogy az általa fizetett adó összegének arányában jegyezzen kölcsönt. Egyelőre erkölcsi nyomást fognak gyakorolni, mielőtt tényleges kényszerhez folyamodnának. Valójában tehát ez az intézkedés olyan pótlólagos adókirovás, amelynek összegét azonnal le kell fizetni azon ígéret fejében, hogy ezt a bizonyos összeget vissza fogják fizetni."

Érdekes, hogy mennyire hasonlít ez a nagy művelet mind indokolásában, mind végrehajtási módjában a legutóbbi spanyol rendeletekhez, amelyek most forradalomhoz szolgálnak előjátékul.

Legutóbbi tudósításomban* felhívtam figyelmüket a román nép jogaira és helyzetére, szemben a diplomáciai viszályokkal, amelyek állítólag e jogok megsértéséből eredtek. Éppen most jelent meg a párizsi „Siècle"-ben[191] Barbu Bibescu úrnak, a kis-havasalföldi Mehedinc elöljárójának a porta külügyminiszteréhez intézett jelentése; ez végre szót emel a dunai fejedelemségek népének érdekében, amelyet „a civilizáció védelmezői" oly gyalázatos közömbösséggel kezelnek. Ezzel a megállapítással kezdődik: „Az oroszok, hogy egy teljesen lefegyverzett nép passzív ellenállása miatt bosszút álljanak, a Kis-Havasalföldről való visszavonulásuknál a leggaládabb kegyetlenségekre és pusztításokra vetemedtek. Elvitték a közpénztárakban levő pénzt, a közigazgatási szervek pecsétjeit, és iratait és a templomok kegytárgyait. Visszavonulásuk során levágták a számtalan rekvirálásuk után még megmaradt állatokat; a levágott marhát nem is vitték el, hanem ott hagyták elrothadni, csakhogy a néppel éreztessék kegyetlenségüket és gyűlöletüket." Bibescu úr az osztrákok havasalföldi bevonulásáról szóló hírekre megjegyzi, hogy „még egy jóindulatú idegen hadsereg is mindig teher az országnak, amelyet megszáll". Kijelenti, hogy a Havasalföld nem szorul az osztrákokra, s hogy 50 000 főnyi fegyverforgatásra kiképzett, fegyelmezett csapatot tud kiállítani. A Havasalföld tizenhét kerületének mindegyikében jelenleg 3000 csendőr, erdő- és vadőr és kiszolgált katona van, akiknek csak fegyvert kell a kezébe adni, hogy az első dobpergésre megrohanják az oroszokat. A cikk a következő szavakkal fejeződik be:

„Csak fegyverek kellenek nekünk; ha nincs elég a ti fegyvertáraitokban – van elég Franciaország, Anglia és Belgium gyáraiban, ahol nincs

* *V. ö. 307–313. old. – Szerk.*

szükség rájuk, mi pedig készek vagyunk fizetni értük. Fegyvert! újra meg újra fegyvert, Excellenciás Uram, és három hónapon belül egyetlen orosz sem lesz a fejedelemségekben, s a Fényes Porta 100 000 főnyi román hadsereget fog találni, amely közös és kérlelhetetlen ellenségük üldözésében és megbüntetésében éppoly buzgó lesz, mint az oszmánok."

A szegény mehedinci elöljáró nem érti, hogy éppen azért szállja meg Ausztria a Havasalföldet, mert meg akarja akadályozni, hogy a románok fegyverhez jussanak és az oszmánokkal együtt üldözzék és megbüntessék az oroszokat.

Sir Charles Napier, mondják a cockney* újságok, megpróbálja kicsalni a cár admirálisait Kronstadtból, amelynek oltalmazó gránitfalai mögött „reszketnek" az angol–francia hajóhadtól. De miért nem jönnek ki az angol tengerészek fából való falaik közül, hogy az oroszokkal az ő elemük terén, a szárazföldön felvegyék a harcot? Nem szabad elfelejteni, hogy az oroszok az angol fennhéjázások ellenére kijöttek Szevasztopolból és a „Fury"-t „megrongálták".

Baraguay d'Hilliers-t kinevezték egy hadosztály parancsnokává. Ez a hadosztály hír szerint a Balti-tengerre hajózik és indulása f. hó 14-re van kitűzve. Angliának kell adnia a szállítóhajókat 6000 ember részére. Ugyanilyen létszámú csapatokat és egy tábori üteget fognak vinni francia hajókon is. Ha e számokhoz hozzáadjuk a Fiéron ezredes parancsnoksága alatt álló tengerészkatonák létszámát, az egész balti hadsereg 13 000–14 000 emberre becsülhető; ugyanekkor a csapatok behajózása Marseille-ből a Fekete-tenger felé még nem ért véget; Franciaország lefegyverzésének folyamata nyilván még nem érte el a „biztonság" megkívánt fokát.

A megírás ideje: 1854 július 7.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 július 21. (4136.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

* – tősgyökeres londoni – *Szerk.*

Karl Marx

[Izgalom Itáliában – A spanyolországi események – A német államok magatartása – Angol bírák]

London, 1854 július 14., péntek.

Sir Charley* szép csendben visszatért Kronstadtból és nem vesztett más halottakat és sebesülteket, csak néhány derék hajóslegényt, akiket a kolera vitt el. Hogy a közönséget jó hangulatban tartsák, ugyanezt a tréfát készülnek most megismételni Szevasztopol előtt, és Odesszánál az egyesített flottának már ötven hajóját látták „egyenesen" e cél felé futni.

A francia csapatok mai napra kitűzött calais-i behajózását e hó 20-ára halasztották, hogy, mint mondják, bevárják a spanyolországi események alakulását.

Budberg tábornok a dunai fejedelemségek lakosságától kicsikart egy feliratot, amelyben a nép Miklós cárnak köszönetét fejezi ki az ország elfoglalásáért és megvédéséért „a kegyetlen és barbár törökökkel" szemben. Az „Euphrates", amely f. hó 5-én indult Konstantinápolyból, és 13-án érkezett Marseille-be, azt a fontos jelentést hozza, hogy Dobrudzsát az oroszok egyáltalán nem ürítették ki, és hogy a „dicső" Resid (wretched**) pasa megint külügyminiszter lett.

Krakkóból július 8-áról keltezve jelentik, hogy Paszkevics herceg megérkezett litvániai birtokára, a gomeli kastélyba és nem fog többé részt venni a jelenlegi hadjáratban. Azt is hozzáteszik, hogy nemcsak őt, hanem haditervét is elejtették, s ez annál valószínűbb, mert az orosz csapatok, amelyek már visszavonultak Moldva felé, újra előretörnek Gorcsakov herceg parancsnoksága alatt, aki állítólag nagy haderőt akar összevonni Bukarest előtt. Az orosz csapatok helyzete tehát most a következő: jobbszárnyuk a Jalomica felső szakasza mentén egészen az erdélyi havasokig terjed, ahol

* Charles Napier tengernagy. – *Szerk.*

** – bitang (*kiejtése*: recsid) – *Szerk.*

24 nehéztüzérségi ágyúval megszállva tartják a Temesi-szorost; középhaduk Foksanitól Bukarestig helyezkedik el; balszárnyuk Lüders vezérlete alatt Brailánál, a legszélső balszárnyuk pedig Usakov parancsnokkal Dobrudzsában áll.

A hadszíntérről érkezett legújabb jelentések szerint a törökök nagy erőkkel (40 000 emberrel, beleértve 12 000 szövetségest) átkeltek a Dunán és megszállták Gyurgyevót. Francia újságok hírei szerint a Szulina torkolatánál levő orosz telepet az egyesült flotta odavezényelt gőzhajói bombázták és lerombolták; de ez a hír valószínűleg ugyanolyan kacsa, mint a balti-tengeri Bomarsund második bombázásának és elpusztításának története. Saint-Arnaud marsall keleti manőverei, úgy látszik, a Tuileriákat[192] némileg megrémítették azzal, hogy netán túl nagy arányúak. Legalábbis azt mondják, hogy a francia kormány egy speciális felügyelőt rendelt melléje – természetesen *pénzügyi szakértőt*, hogy fékezze túlbuzgóságát (son excès de zèle).

Itáliában különös izgalom lett úrrá mind a kormányon, mind a népen. La Marmora tábornok, a piemonti hadügyminiszter, elrendelte katonai táborok létesítését Szavojában, St. Maurice-ban, Alessandriában, sőt még Szardínia szigetén is. Meghatározatlan időre szabadságolt katonákat nagy számban visszahívtak fegyveres szolgálatra: egyidejűleg Alessandria és Casale erődjeit élelemmel látják el. Másfelől Radetzky marsall ugyancsak elrendelte tábor létesítését Verona és Volta között, ahol naponta több mint 20 000 ember gyakorolja a kisháború (petite guerre) hadműveleteit. Az élelmiszerek drágasága miatt zavargások törtek ki Codognóban, Casaléban, Pusterlengóban és néhány lombardiai városban. Mintegy kétszáz embert letartóztattak és Mantuába vittek. Nápolyi tudósítások szerint számos letartóztatás történt ott is és Szicíliában is, ahol Caraffa gróf fiát börtönbe vetették. Bomba király* rendkívüli intézkedéseket tesz a szárazföldi és a tengeri fegyverkezésre. Elrendelte, hogy Gaeta erődjét minden eshetőségre készenlétbe helyezzék. Egész Európát pestissel fertőzöttnek nyilvánította, és szigorú vesztegzár alá helyeztetett minden érkező hajót. A Portugáliából, Glasgow-ból és a szardíniai államokból érkező hajókat tíz napi vesztegzár alatt tartják, a Toszkánából és a római államokból érkezőkre pedig hét napot szabtak ki. Minthogy hasonló megszorításokat már csaknem minden más országra is életbe léptettek, hajók szabad befutása általában ritka kivétel. A szárazföldön érkező külföldi leveleket mindazoknak az óvóintézkedéseknek vetik alá, amelyeket pestissel fertőzött országokból érkező hajókra alkalmaznak. A pápai területtel még fenntartják az összeköttetést a Monte

* II. Ferdinánd. – *Szerk.*

Cassinón, Soránés az Abruzzókon keresztül, de biztonsági övezetet készülnek létesíteni az egész határ mentén.

A Madridból Bordeaux-n át esedékes posta tegnap estig nem érkezett meg Párizsba. Azt állítják, hogy a királyi csapatok még mindig üldözik a lázadókat, utol is érték és most kaszabolják le őket. Először azt mondták nekünk, hogy a lázadók Estremadura felé menekülnek, és a portugál határt akarják elérni. Most azt halljuk, hogy útban vannak Andalúzia felé, ez a körülmény pedig nem éppen arra mutat, hogy nagyon el vannak szánva hazájuk mielőbbi elhagyására. Magántudósítások szerint Serrano tábornok 300 lovassal hozzájuk csatlakozott, a „Gaceta"[183] ellenben azt állítja, hogy egyedül ment át. Madridban elterjedt a hír, hogy a királyi ezred (del Rey) átállt a felkelőkhöz. A „Morning Chronicle"[17] tudósítója hozzáteszi, hogy ezenkívül 200 mindenféle fegyvernembeli tiszt, a Toledóban állomásozó ezredek néhány százada és madridi önkéntesekből álló két zászlóalj is csatlakozott hozzájuk. A „Gaceta" közleménye szerint a lázadók üldözésére kirendelt hadosztály május 5-én indult el Madridból. Három gyalogsági dandárból, egy lovasdandárból, két tüzérütegből, egy műszaki századból és a katonai igazgatás egy munkáskülönítményéből állott. Vistahermosa tábornok parancsnoksága alatt indult el, de másnap Blaser tábornok, hadügyminiszter váltotta őt fel. Egy július 7-i királyi rendelet Blaser tábornok távollétének idejére a hadügyminisztérium vezetésével San Román tábornokot bízta meg. A „Gaceta" szerint a fentemlített hadosztály Temblequében tartózkodik és a Guadiana völgyén át Ciudad Real irányában nyomul előre. Ugyanaznap Blaser a lázadó seregben szolgáló katonákhoz és altisztekhez kiáltványt intézett, melyben felszólította őket, hogy térjenek vissza zászlóikhoz, s a királynő nevében teljes kegyelmet ígért nekik.

A „Messager de Bayonne"-ban az alábbiakat olvassuk:

„A legutóbb beérkezett hírek szerint O'Donnell tábornok Valdepeñas felé haladt. A királyi sereg élővédje Temblequében gyülekezett. O'Donnell tábornok felhasználja a szabad időt, hogy kis hadseregét, amely 2000 lovasból, hat tüzérségi lövegből és 800 gyalogosból áll, jól kiképezze."

O'Donnell és Dulce kiáltványai különböző jellegűek; az egyik az 1837-es alkotmányra[193] hivatkozik, a másik a régi kasztíliai jogra, amely megengedi a felkelést a koronázási eskü megszegésében vétkes uralkodók ellen. Új jelenség köztársasági gerillacsapatok alakítása Valenciában. E hó 6-i kelettel tudósítás érkezett arról, hogy egyes városok és falvak fellázadtak a kormány ellen, egyebek között Alcira, Jativa és Carlet. Orozco nyugalmazott ezredes fegyveres csapat élén bevonult Carletbe; lefoglalta a tűzfegyvereket és

kiáltványt tett közzé, melyben felszólította a lakosságot, csatlakozzék a mozgalomhoz. A kormány lovasságból, gyalogságból és polgári gárdából összeállított különítményeket indított útnak a valenciai felkelések elfojtására.

Az „Indépendance Belge"[146] az Ausztriához és Poroszországhoz intézett orosz jegyzéknek[194] egészen új változatát adja. E szerint az újság szerint, amely a volt orosz diplomaták brüsszeli magán „Moniteur"-jének[58] tekinthető, az orosz jegyzék nem egyenesen az osztrák kormányhoz, hanem Gorcsakov herceghez volt intézve, aki Buol grófnak átadta a jegyzék másolatát, kifejezve azt a reményét, hogy amikor Ausztria a dunai fejedelemségek kiürítését kérte Oroszországtól, fegyverszünetet akart javasolni, mert hiszen bizonyára nem az a kívánsága, hogy a visszavonuló orosz seregeket kitegye a szövetséges csapatok támadásának. Eszerint Ausztria nyilván fegyverszünetet akar elérni. A törököknek, az angoloknak és a franciáknak ez esetben tartózkodniok kellene minden előnyomulástól és minden újabb ellenséges cselekménytől Oroszországgal szemben. Ami azt a kívánságot illeti, hogy az orosz csapatok vonuljanak ki a fejedelemségekből, a jegyzék hangsúlyozza, hogy e tartományokban az oroszoknak bizonyos stratégiai pontokat okvetlenül meg kell tartaniok, míg a békekötés meg nem történt, különben nagyon előnytelen helyzetbe kerülnének a szövetségesek seregeivel szemben. Másrészt tiltakozik a jegyzék minden olyan szándék feltételezése ellen, mintha Oroszország az említett stratégiai megszállással Ausztriát akarná fenyegetni. Ezekből az előfeltételekből kiindulva az orosz jegyzék új béketárgyalásokat javasol a következő alapon: az ottomán birodalom integritása, amelyet az orosz kormány sohasem szándékozott megsérteni; egyenlőség a porta keresztény és muzulmán alattvalói között az április 9-i diplomáciai jegyzőkönyv értelmében; végül a tengerszorosokra vonatkozó megállapodások fölülvizsgálata. A jegyzék elismeri a hatalmak közös protektorátusát a Törökországban élő keresztények fölött; de ami a görögkeleti keresztények fölötti protektorátust illeti, az „Indépendance" cikke bevallja, hogy erre vonatkozóan az előbbi passzust néhány olyan határozatlan mondat egészíti ki, amelyek elég teret hagynak eltérő értelmezések számára. Gorcsakov herceg, mint mondják, még mérsékeltebb hangon beszél, mint maga a jegyzék. Közlése Oroszországnak nem az *utolsó szavát* tartalmazza; felhatalmazása lehet arra, hogy tovább menjen és Ausztriát rábírja újabb tárgyalásokra. De e hó 9-én a bécsi kormány még nem jutott el a döntésig. „Most", mondja az „Indépendance", jobban mondva Brunnow báró, „nem titkolhatjuk el önmagunk előtt, hogy, bármik legyenek is Szentpétervár szándékai, elég egyetlen incidens egy tényleges háborús cselekmény, támadás Kronstadt, vagy ami valószínűbb, Szevasztopol ellen, vagy akár az

Åland-szigetek megszállása az angolok és franciák által, s máris szükségképpen módosulnak ezek a szándékok és erősödik az a párt, amely semmiféle engedményre sem hajlandó."

Mindenesetre Poroszország meg van elégedve ezzel az orosz jegyzékkel, és olyan eszköznek tekinti, amely lehetővé teszi új tárgyalások megindítását, és megakadályozza Ausztriát abban, hogy bevonuljon a Havasalföldre. A „Moniteur" maga is elismeri, hogy azok a kifogások, amelyeket Poroszország emelt az osztrák bevonulás ellen, okozták a bécsi udvar újabb tétovázását. Az álszent „Morning Chronicle" szerint viszont „Berlinben azt állítják, hogy mivel a porosz udvar vállalta a ráháruló kötelezettséget, hogy az osztrák területet inváziótól megvédi, ez feljogosítja, hogy tiltakozzék Oroszország minden újabb provokációja ellen". Ezenkívül tudjuk, hogy az Ausztria és Poroszország közötti szerződést* éppen olyan módon fogalmazták meg, amely lehetővé teszi, hogy mindegyikük megszakítsa katonai műveleteit mindaddig, amíg meg nem győződött a másik féltől tervezett háborús lépések szükséges voltáról. Így tehát Ausztria látszólag erősen törekedhet a nyugati hatalmakkal való együttműködésre, de Poroszország tiltakozása ebben megakadályozhatja. Én a magam részéről bizonyos vagyok afelől, hogy mindezeket az eshetőségeket a három északi hatalom közösen már régen előkészítette, és hogy még az Ausztriával szemben támasztott új nehézségek is csak arra irányulnak, hogy a Havasalföld osztrák megszállásának az Oroszország elleni hősi ellenállás színezetét kölcsönözzék. Talán nincs is kizárva ennél az egyezségnél olyan kis látszatháború, amilyen az 1850-es osztrák–porosz háború volt, mert ez csak hozzájárulna ahhoz, hogy a békekötésnél Ausztriának döntőbb szava legyen. Megjegyezzük, hogy az „Österreichische Korrespondenz"[195] határozott kijelentése szerint Ausztria minden kérdésben egyetért a nyugati hatalmak politikájával, *kivéve* a meglevő orosz határok esetleges megsértését.

Ausztria helyzetének megítélésével kapcsolatban fontos megemlíteni „a szerb kormány tiltakozását az osztrák megszállás ellen".[196] Ez a június 22-i kelettel az alsóház elé terjesztett tiltakozás, melyet a szerb kormány a Fényes Portához intézett, a következő megállapítással kezdődik: „Ausztria, attól függően, hogy véleménye szerint a szerb kormány többé vagy kevésbé Oroszországhoz vagy Törökországhoz húz, e feltételezett érzelmekhez alkalmazkodó hangnemben beszélt, és állandóan támogatását ígérte a fejedelemség határainak minden ellenséges támadással szembeni megvédéséhez." Ekkor nagyon jelentékeny csapatösszevonás ment végbe Szerbia határain.

* *V. ö. 210–213. old. – Szerk.*

A szerb kormány tájékoztatást kért „közvetlenül a bécsi kormánytól, és közvetve a Fényes Portától Ausztria e katonai mozdulatainak céljáról és értelméről". Ausztria kitérő választ adott, míg a porta és a nyugati hatalmak konstantinápolyi képviselői azt állították, hogy semmit sem tudnak az osztrák demonstrációk céljáról, és úgy látszott, hogy szinte osztoztak a szerb kormány aggályaiban és kételyeiben. „A belgrádi pasa utasítások nélkül maradt, illetve helyesebben az egykor kapott régi utasításai maradtak érvényben, amelyek értelmében bármilyen szerbiai osztrák katonai intervenciót az ottomán birodalom elleni ellenséges támadásnak kell tekintenie, s mint ilyet, teljes hatalmával vissza kell vernie." Amikor úgy látszott, hogy Ausztria egyre jobban hajlik a nyugati hatalmak felé, belgrádi képviselőik kezdtek megnyugtató nyilatkozatokat tenni Ausztria szándékaira nézve. Ugyanekkor a bécsi kormány arról informálta a szerb kormányt, hogy a szóban forgó katonai intézkedések egyáltalán nem irányulnak Szerbia ellen; hogy Ausztria csak saját határait akarja védeni és Szerbiában csupán akkor lépne közbe, ha orosz csapatok nyomulnának be oda vagy pedig lázadások törnének ki a törvényes hatalom ellen; hogy tehát még ebben az esetben is barátként avatkoznék be és azzal a céllal, hogy segítséget nyújtson a kormánynak és a törvényes hatalomnak. A szerb kormányt Ausztriának ezek a nyilatkozatai nem nyugtatták meg. Látta, hogy Ausztria egyfelől önhatalmú beavatkozásra törekszik, másfelől pedig azzal az ürüggyel, hogy az ottomán birodalom támogatásában együttműködik a nyugati hatalmakkal, külön úton jár. Végül a szerbek azzal gyanúsították Ausztriát, hogy ő idézi elő azokat a zavarokat, amelyek elhárítására olyan készségesnek mutatkozott. Mivel Ausztria katonai előkészületei napról napra fenyegetőbb jelleget öltöttek, a szerb kormány Izzet pasával egyetértésben erélyes lépéseket tett Bécsben és Konstantinápolyban minden olyan kombináció megakadályozására, amely Ausztriát döntőbíróvá tenné Szerbia jelenlegi sorsa fölött. Ebből a célból küldték Aziz pasát előbb Bécsbe, most pedig Konstantinápolyba. Ugyanekkor, egyetértésben a török követtel, minden intézkedést megtettek az ország védelmére. Ausztria két okot hoz fel, amelyek szerbiai beavatkozásra indíthatnák: 1. az oroszok benyomulása; 2. felkelés kitörése Szerbiában. Az első ok képtelenség, mivel a hadszíntér túlságosan messzire van Szerbiától, s ha az oroszok megkísérelnék, hogy oda behatoljanak, a szerb meg török csapatok teljesen elegendők lennének visszaűzésükre. Ha segítőcsapatokra lenne szükség, mások kívánatosabbak lennének az osztrákoknál. „A szerb nemzet olyan kimondott bizalmatlansággal, sőt gyűlölettel viseltetik Ausztria iránt, hogy Ausztria szerbiai benyomulását minden szerb nyomban a legfenyegetőbb veszélynek, a legnagyobb szeren-

csétlenségnek tekintené; így a szerbek egész tevékenysége az osztrák csapatok ellen fordulna, a nemzet egész erejét latba vetné ennek az ellenségnek a leküzdésére, mert benne mindig ama kapzsiság megtestesülését látja, amely Ausztriát arra ösztönzi, hogy Szerbiában – bármilyen jogcímen is – önző befolyás gyakorlására törekedjék." Ami a belső lázadásokat illeti, ezektől csak egy osztrák intervenció következményeként tartanak. Szerbia mindig lojális lesz a portával szemben. „Mindaz, amit a szerb kormány kér, annyi, hogy a Fényes Porta ezentúl is ugyanazzal a bizalommal viseltessék iránta, aminőt irányában eddig is tanúsított, és hogy ne engedjék át országát osztrák megszállásnak, mert az kiszámíthatatlan bajok jele és kezdete lenne. Ezzel a feltétellel a szerb kormány teljes mértékben felel a nyugalom és a közrend fenntartásáért Szerbiában." A szerbeknek ez a tiltakozása egyszersmind világosan mutatja azt is, hogy milyen lelkesedéssel várja a román nép az osztrákok bevonulását a Havasalföldre.

A kisebb hatalmak semleges vagy inkább ellenséges magatartása Angliával szemben senkit sem lephet meg, aki figyelemmel kísérte jelenlegi haditetteit az Oroszország elleni háborúban, senkit, aki mérlegeli az angol flotta fosztogató expedícióit a Balti-tengeren, és azokat az intézkedéseket, amelyekkel a Várnánál álló csapatokat képtelenekké tették bármilyen harctéri teljesítményre; még a sebesültszállító kocsikat is csak most indították útnak a „Himalaya" hajón Southamptonból a törökországi brit csapatok részére. Svédország ezért végleg kinyilvánította elhatározását, hogy semleges marad és nem tesz semmilyen közös lépést a nyugati hatalmakkal, míg Dánia és Hollandia mint a Német Szövetség[69] tagjai csak azzal a kifejezett fenntartással fogadták el a május 24-i osztrák közleményt, hogy az nem jelent mást, mint feltétlen semlegességet és a béke helyreállítására való törekvést.

A Bow Street-i rendőrbíró, Jardine úr előtt olyan rendőrségi ügy játszódott le, amely Londonban sokkalta nagyobb feltűnést keltett, mint akár Bonaparte nagy beszéde Boulogne-ban vagy Charley diadalmas visszavonulása Kronstadt alól. Egy dr. Peithmann nevű németet, miután négy napig be volt csukva, letartóztatási paranccsal elővezettek és azzal vádolták, hogy nem épelméjű, és ezért alkalmatlan arra, hogy szabadon járhasson. Reynolds úr, a kincstár ügyésze, a közönség és a sajtó kizárását kívánta, s a tárgyalásokat ennélfogva a legnagyobb titoktartás mellett a rendőrbíró magánhelyiségében folytatták. Otway úr, országgyűlési képviselő, a vádlott barátja, méltatlankodva tiltakozott az ellen a kísérlet ellen, hogy a tárgyalásból kizárják, mire beengedték; Lewis ügyvéd úr mint a vádlott védője szintén kérte és megkapta a bebocsátást. Lewis úr megkérdezte, miért

tartották dr. Peithmannt négy napig a bűnözők cellájában bezárva, anélkül, hogy bíró elé vezették volna. Jardine úr azt felelte, hogy két orvos bizonyítványt állított ki a vádlott elmezavaráról, minek alapján köteles őt elmegyógyintézetbe utalni. Lewis úr felajánlotta, hogy ellenkező tartalmú bizonyítványokat mutat be, de Jardine úr elutasított az ügy elhalasztására vonatkozó minden javaslatot azzal, hogy az előtte fekvő bizonyítványok alapján kell eljárnia. Erre Lewis úr azt mondta, hogy magasabb bírósághoz fog fellebbezni, ahol az ügyet nem fogják előre eldönteni és mindkét felet meg fogják hallgatni. Most azt tanácsolná ügyfelének, hogy ne válaszoljon a vádra, bár a rendőrbíró erre felszólította. Otway úr tiltakozott az egész eljárás ex parte* jellege ellen, s kijelentette, hogy az egész ügyet az alsóház elé viszi és egyszersmind indítványozni fogja, hozzák nyilvánosságra az előzetes letartóztatás és az elmegyógyintézetbe való utalás részletes adatait. A vádlottat a Colney Hatch-i elmegyógyintézetbe szállították.

Ezek után közlöm a mai „Morning Advertiser"-ben[46] megjelent nyilatkozatot, melyet Percival úr, az orvos tett, aki nemrégiben a bedlami elmegyógyintézetből elbocsátotta dr. Peithmannt:

„Dr. Peithmann német professzor, aki Bonnban, Berlinben és Halléban végezte tanulmányait, egy hannoveri katonatisztnek a fia; apja III. György mellett harcolt és az ő szolgálatában halt meg, mostohaapja báró Ripperta, egy orosz Landrat**. Dr. Peithmann mintegy harminc évvel ezelőtt jött Angliába, s miután hamarosan megismerte középiskoláink és kollégiumaink szégyenletesen hiányos nevelési rendszerét, Oxfordba és Cambridge-be ment, hogy erről a tárgyról előadásokat tartson. 1835-ben Normanby márkinak ajánlották, akinek támogatásával Írországba került. Lady Normanby, akinek már volt házitanítója Lord Mulgrave részére, dr. P.-t egy ír nemes úrnak ajánlotta, aki felfogadta két fia mellé házitanítónak. Hét hónappal később felfedezték, hogy az idősebb fiút szerelem fűzi a család egy szász cselédlányához, aki tőle *teherbe esett*. A fiú anyja dr. Peithmannhoz fordult, segítsen neki abban, hogy a leány visszajusson Németországba, de a doktor megtagadta az ügybe való beavatkozást. Otthagyta a családot és Dublinben nyilvános előadásokat tartott, amikor körülbelül 1836 márciusában a szász leány, miután a nemes úr lakásán gyermeket szült, ínséges állapotban odajött hozzá, és rövid idő múltán közölte vele, hogy ügyvédet fog igénybe venni és csábítás miatt

* – egyoldalú – *Szerk.*
** – kerületi főnök – *Szerk.*

pert indít a nemes úr fia ellen, s hogy őt, dr. Peithmannt tanúként meg fogja idéztetni. Erre dr. Peithmann elhatározta, hogy beszél Phipps ezredessel, aki Normanby márki kincstárnoka volt és nagyon bizalmas viszonyban állott az illető nemes úr családjával. Ismételten felkereste ezt a Phipps urat, Normanby fivérét és Albert herceg jelenlegi titkárát, de sem feleletet nem kapott, sem be nem engedték és végül átadták Studdert úrnak, egy dublini rendőrbírónak, aki ugyanennek a Phipps úrnak a bizonyítása alapján, közcsendháborítást tanúsító okmány nélkül 1836 májusában elmegyógyintézetbe utalta. Lord Normanby kiskirálysága alatt dr. Lytton bizonyítványa alapján, amely nevezett orvos szerint nem ad okot arra, hogy Peithmann-nál elmezavart tételezzenek fel, elvitték Dean Swift kórházába. Kilenc hónappal később dr. Dawson St. Patrick-i dékán közbelépésére szabadon bocsátották; az ő ajánlása alapján néhány előadást tartott a dublini Royal Societyben*, és Lord Fortescue családjának alkalmazásába került. Albert herceg Angliába érkezésekor könyvtárnoki állásért folyamodott hozzá, és engedélyt kért iskolai reformjainak megvalósítására. Sussex hercege, miután hosszan beszélgetett vele, utasította könyvtárosát, hogy szabad belépést engedélyezzen neki a könyvtárba. Ezután küldte el kérvényét Albert herceghez, bizonyítványaival és tizenegy megjelent kötetével együtt. A herceg nem válaszolt kérvényére; végül dr. Peithmann személyesen jelentkezett, hogy kihallgatást kérjen, vagy pedig visszakapja iratait. Ekkortájt történt, hogy a fiatal Oxford rálőtt a királynőre, *és egy nőszemély jött Németországból, akivel a hercegnek viszonya volt Bonnban*, ahol ugyanattól a professzortól tanult, mint dr. Peithmann. Az udvar ideges volt, és Peithmann makacs erősködése gyanút ébresztett. Jelentést küldtek a belügyminiszternek, Normanby márkinak, aki ellen Peithmann panaszt tett, hogy jogtalanul egy dublini elmegyógyintézetben bezárva tartotta; és 1840 júniusában egy reggel polgári ruhás rendőrt küldtek ki, hogy a doktort whitehalli lakásából a rendőrségre vigye. Lord Normanby elhívatta fivérét, Phipps ezredest, akinek tanúsága alapján az ügyeletes rendőrbíró elrendelte a doktor elszállítását Bedlambe, ahol tizennégy évig volt elzárva. Viselkedése mindig példás volt, sohasem volt alávetve megszorításoknak vagy orvosi kezelésnek; azzal foglalkozott, hogy a betegek kezelésének megjavítását kivívja, és csoportokat alakított azokból, akik oktatásának megértésére képesek voltak. Amikor elbocsátották, barátai tanácsára kérvényt intézett a királynőhöz, és múlt szombaton, mivel feltételezte, hogy most már bárhova elmehet anélkül, hogy letar-

* – Királyi Társaságban; Tudományos Akadémián – *Szerk.*

tóztatnák, elment a Buckingham-palota királyi kápolnájába és részt vett az istentiszteleten, hogy a királynő észrevegye. Itt történt, hogy újra letartóztatták."

Olvasóink ebből a példából láthatják, milyen veszélyes ebben a szabad országban az udvar idegességét felkelteni, és az erkölcsös angol arisztokrácia családi botrányaiba beavatva lenni.

A megírás ideje: 1854 július 14.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 július 28. (4142.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

Karl Marx

[A bécsi konferencia — Az osztrák kölcsön — Dulce és O'Donnell kiáltványai — A kormányválság Angliában]

London, 1854 július 18., kedd.

Július 13-án Bécsben összejövetel zajlott le, amelynek résztvevői némileg különböztek a régebbi híres konferenciák tagjaitól.[33] Buol gróf, az osztrák miniszterelnök, e napon ebédet adott Gorcsakov herceg, az orosz nagykövet tiszteletére, akinek feladata, hogy Gorcsakov hercegnek, a dunai fejedelemségekben levő csapatok főparancsnokának pozícióját fedezze. Az orosz követség személyzetén kívül jelen voltak: gróf Flemming, Poroszország képviselője gróf Arnim távollétében; Mansbach tábornok, svéd követ; gróf Bille-Brahe, dán követ; Heeckeren úr, Hollandia nagykövete; Wendland úr, a görög király elűzött titkára és végül gróf O'Sullivan de Grass belga követ és a corps diplomatique* rangidős tagja. Ez teljes listája azoknak a személyeknek, akik nyíltan orosz zászló alatt vitorláznak. Természetesen Bamberg[143] is erősen képviselve volt, de nagy embereinek nevei nincsenek felsorolva.

A hivatalos angol sajtó nem tudja elhallgatni nemtetszését afölött, hogy az osztrákok elrendelték Coronini gróf havasalföldi benyomulásának elhalasztását, és hogy Párizsba és Londonba táviratokat küldtek, amelyek szerint Oroszország javasolja az április 9-i diplomáciai jegyzőkönyv feltételeit a béketárgyalások alapjául,[144] de bizonyos kikötésekkel. A félhivatalos „Österreichische Korrespondenz"[195] úgy véli, hogy az orosz javaslatok, bár nem egészen kielégítők, tartalmaznak néhány olyan pontot, amelyek megérdemlik, hogy a nyugati hatalmak figyelmükre méltassák. A „Times"[15], a „Morning Chronicle"[17] és az „Observer"[197] vigasztalásul azt igyekeznek elhitetni, hogy mindennek Poroszország az oka. Ha valami még hiányzik,

* — diplomáciai testület — *Szerk.*

ami az ünnepi ebéd által keltett benyomást megerősítheti, az orosz csapatok megváltozott állása elég bizonyíték arra, hogy Oroszország mennyire bízik Ausztria szándékaiban. A „Neue Preussische Zeitung"-ban[20], a berlini orosz „Moniteur"-ben[58], az orosz csapatoknak a fejedelemségekben tett legutóbbi hadmozdulatairól ezt olvassuk:

„Ma Gorcsakov herceg parancsa folytán mindazt, amit néhány nappal ezelőtt elrendeltek, megváltoztatták. A (bukaresti) megszálló csapatok visszavonulása, Bukarest kiürítése már elrendeltetett, és Dannenberg tábornoknak néhány nap alatt a csendőrséggel el kellett hagynia a várost és a hátvéddel Foksaniban kellett felütnie főhadiszállását. Most az új parancsok értelmében az Oltenica, Bukarest, Bodza és Foksani vonalat kell megszállniok."

Más forrásokból úgy értesülünk, hogy az orosz lovasság az Olt bal partján megint Szlatina felé tör előre. Hogy Bukarest kiürítésének a szándéka menynyire komoly volt, az nyilvánvaló a levéltár elszállítására tett szigorú intézkedésekből; ebben a levéltárban ugyanis állítólag vannak olyan iratok, amelyek a peterhofi udvarra nézve erősen kompromittálóak.

Az oroszoknak mindezek a látszólag szeszélyes és egymásnak ellentmondó hadmozdulatai a török hadseregnek a diplomáciai megállapodásokba való alkalmatlan beavatkozásából magyarázhatók. Mint ahogy az Oltenicánál, Csetateánál és Szilisztriánál elkövetett török hőstettek halomra döntötték a diplomácia sorozatos bécsi megállapodásait, ugyanígy foszlottak szét most ámító szavai Omer pasa általános előnyomulása folytán.

„Minden ravaszsága azoknak az álszenten esküdöző gonosztevőknek – annak a vén, büdös, egérrágta-sajt Nestornak, meg annak a kutyaróka Ulyssesnek – úgy látszik, bikkmakkot sem ér . . .; amivel aztán a görögök a barbárságot ültetik nyeregbe és a finom politika bűzleni kezd."[198] Aki szombaton London utcáin járt, mindenütt hallhatta az újságárusok kiáltozásait: „Nagy angol–francia győzelem az oroszokon Gyurgyevónál, Bukarestet elfoglalták a szövetséges csapatok." E nagyhangú közlemények indítóokát lassanként meg fogják ismerni, ha az új kormányválságról lesz szó. Az angol–francia csapatoknak a gyurgyevói csatában való közreműködéséről a Várnából e hó 4-éig érkezett rendes posta révén csak annyit tudunk, hogy a táborokban nem történt „semmiféle mozgás". A július 13-áról kelt legfrissebb bécsi híradások szerint a segítő csapatok gyors menetben haladtak Ruszcsuk felé Sumlán át; 8-án érkezett egy francia hadosztály Ruszcsukba és csak 9-én ért oda egy angol hadosztály. Márpedig a gyurgyevói csata 8-án reggel 4 órakor véget ért; 7-én hajnalban kezdődött, délben néhány órára megszakadt,

majd újra megindult és 8-án reggelig tartott. Tehát lehetetlen, hogy francia vagy angol csapatok abban részt vehettek volna. A törökök nyolc beszögezett orosz ágyút találtak, és azonnal sáncokat emeltek Gyurgyevó körül. A város nem szenvedett kárt a gránátok ellenére, amelyeket a törökök Ruszcsukból és a szigetekről kilőttek. Az oroszok visszavonulása után Omer pasa kiáltványt intézett a lakosokhoz, nyugalomra intve őket, minthogy további veszély nem fenyegeti városukat. Gyurgyevót reguláris csapatoknak csak egy kis egysége szállta meg, míg a török derékhadat a város körül és a Duna három szigetén helyezték el. Omer pasa Gyurgyevóban, Szaid pasa Ruszcsukban maradt. A törökök az urai a Gyurgyevó és Oltenica között, a Duna bal partján vezető útnak.

Ami a második ütközetet illeti, amelynek állítólagos következménye volt Bukarest bevétele, maga a francia „Moniteur" is kis vereségnek minősíti, amelyet a törökök az orosz hátvédre mértek Fratescinél, a Gyurgyevóból Bukarestbe vezető úton. A „Moniteur" hozzáteszi, hogy 25 000 főnyi angol–francia hadtest csatlakozott a törökökhöz, hogy az összpontosított szövetséges csapatok körülbelül 60 000 főt számláltak, hogy Gorcsakov herceg egy számbelileg közel ekkora sereg élén áll, és hogy nagy ütközet várható, amely döntő lesz Bukarest sorsára. Fratesci megerősített kis helység, mintegy tizenkét mérföldre Gyurgyevótól és harminc mérföldre Bukaresttől. A „Moniteur" szerint e helyen 11-én folyt le a csata, de a „Journal des Débats"[199] szerint 14-én. Az oroszoknak hír szerint 700 sebesültjük volt a harcban, köztük két tábornok.

A Konstantinápolyból érkezett legutóbbi marseille-i gőzhajó hírül hozza, hogy a „Terrible" angol gőzhajó elfoglalta a Duna Szulina-torkolatát. Hír szerint benyomult a révbe, lerombolta az orosz erődítményeket, szétszórta a helyőrséget és foglyul ejtette parancsnokát. Úgy látom azonban, hogy ezek a hírek hitelesebb megerősítésre szorulnak.

Angol újságokban híre járt, de egy francia lap sem hozta, hogy Lyons tengernagy Anapa előtt cirkál avégből, hogy támogassa Bruat tengernagy expedícióját, akinek állítólag 7000 embere vár partraszállításra.

Konstantinápolyi tudósítások szerint a porta az angol és a francia követ ajánlására hajlandó azonnal felvenni a kereskedelmi összeköttetést Görögországgal a következő feltételek mellett: 1. Görögország kötelezi magát, hogy méltányos feltételek mellett megfizeti a háború költségeit és megtéríti azokat a károkat, amelyeket a felkelők az utóbbi időben szervezett fosztogatásokkal okoztak; és 2. hogy két hónapon belül aláírja az eddig elutasított kereskedelmi szerződést. Ez a szerződés elismeri a török és a görög terület jelenlegi határait.

A Balti-tengerről nincsenek hírek. A „Hamburger Korrespondent"[123] a következőképpen írja le a finn partokra kiszállt angol rablóexpedíció következményét és a finnek érzületére gyakorolt hatását:

„Megerősítést nyert, hogy az orosz kormány, amely Brahestad és Uleåborg felgyújtása óta tisztában van a két öböl mentén lakó finn népesség érzelmeivel, elrendelte fegyverek szétosztását a katonai szolgálatra alkalmas férfiak között azzal a céllal, hogy lehetővé tegyék ellenállásukat az angol hajórajok minden újabb partraszállási kísérletével szemben. Megengedték finn lövészekből két zászlóalj felállítását, mindegyike 1000 embert számlál, s a toborzás Åbo, Vasa és Uleåborg kerületekben fog megtörténni. Több ilyen zászlóaljat fognak folyamatosan a többi tartományokban is felállítani."

Az osztrák kölcsön, amint előre megmondtam,* kényszerkölcsönné, hadiadóvá alakul. Most az egészet el akarják osztani a birodalom különböző tartományaira; például Felső-Ausztriának 115 000 000 forintot kell vállalnia, Alsó-Ausztriának 15 000 000-t, Bécsnek 2 500 000-et, Magyarországnak 70 000 000-t stb. Ha Oroszország cárja a maga számára nem is ért el semmi eredményt, de legalább sikerült a többi kormányokat pénzkérdések miatt alattvalóikkal komoly viszályba kevernie. A poroszoknak augusztus 1-én felemelt jövedelemadót kell fizetniök. Bonaparte is hír szerint 500 000 000 frank összegű újabb kölcsönt tervez, amelynek Franciaországra való hatását nem fogják enyhíteni a szüret és aratás jelenlegi rossz kilátásai, sem az a pangás, amely a kereskedelemben tapasztalható, kivált Lyonban a spanyolországi lázadás nyomán. Az angol zsebekhez folyamodó felhívást szintén tervezgeti a koalíciós kormány, és közzétételét a jövő hétre várják.

A spanyol felkelés, úgy látszik, új szakaszba lép, mint világosan kitűnik Dulce és O'Donnell kiáltványaiból, akik közül az egyik – Dulce – Espartero követője, a másik – O'Donnell – Narváez rendíthetetlen párthíve és titokban valószínűleg Krisztina királynéé is. O'Donnell, miután meggyőződött arról, hogy a spanyol városokat ezúttal nem lehet puszta palotaforradalommal mozgásba lendíteni, egyszerre liberális elveket kezd hangoztatni. Kiáltványát Manzanaresből, egy manchai kis helységből keltezte, nem messze Ciudad Realtól. Kijelenti, hogy célja a trón fenntartása, de a kamarilla kiszorítása; az alaptörvények szigorú betartása; a választási és a sajtótörvények megjavítása; az adók leszállítása; a polgári szolgálatban az érdemek szerinti előléptetés; decentralizálás, és széles alapokra fektetett nemzeti milícia felállítása. Javasolja, bízzák meg a tartományi juntákat[200] és a

* *V. ö. 325–326. old. – Szerk.*

Madridban összeülő általános cortes[201]-gyűlést a törvények revíziójával. Dulce tábornok kiáltványa még erélyesebb. Így hangzik:

„Nincsenek többé progresszisták[184] és moderadók[202]; mindannyian spanyolok vagyunk és az 1822 július 7-i férfiak követői.[203] Visszatérés az 1837-es alkotmányhoz, II. Izabella támogatása, az anyakirályné örökös száműzetése, a jelenlegi kormány elmozdítása, a béke helyreállítása hazánkban – ezek azok a célok, amelyekre mindenáron törekszünk, mint ahogy meg is fogjuk mutatni a becsület mezején az árulóknak, akiket meg fogunk büntetni vétkes oktalanságukért."

A „Journal des Débats" szerint Madridban okmányokat és leveleket foglaltak le, amelyek állítólag kétséget kizáróan bizonyítják, hogy a felkelők titkos célja a trónt megüresedettnek nyilvánítani, az Ibériai-félszigetet egy állammá egyesíteni és a koronát V. Dom Pedro, szász-koburg-gothai hercegnek felajánlani. Az a bensőséges érdeklődés, amelyet a „Times" a spanyol felkelés iránt tanúsít, és Dom Pedro egyidejű jelenléte Angliában valóban arra vall, hogy valamilyen új Koburg fortély van készülőben. A spanyol udvar nyilván nagyon rosszul érzi magát, mert minden elképzelhető miniszteri kombinációval próbálkozott; Istúrizhoz és Martínez de la Rosához hiába fordult. A „Messager de Bayonne" azt állítja, hogy gróf Montemolín elhagyta Nápolyt, mihelyt a felkelésről értesült.

O'Donnell benyomult Andalúziába, miután a Sierra Morenán három menetoszlopban áthatolt, egyikkel Carolinánál, a másikkal Pozoblancónál, a harmadikkal Despeñaperrosnál. A „Gaceta"[183] elismeri, hogy Buceta ezredesnek sikerült meglepetésszerűen elfoglalni Cuencát, amelynek birtoka révén a felkelők biztosították összeköttetésüket Valenciával. Az utóbbi tartományban a felkelés már körülbelül négy vagy öt városra terjed ki, nem számítva Alcirát, ahol a kormánycsapatok komoly kudarcot szenvedtek el.

Ugyancsak hírlik, hogy a katalóniai Réusban zendülés tört ki, s a „Messager de Bayonne" hozzáfűzi, hogy Aragóniában zavargások voltak.

Aimes-tu le front sévère,
Du sa(i)ge Napoléon?
Aimes-tu que l'Angleterre,
T'oppose Lord Palmerston?*

* – Hogy tetszik a bölcs Napóleon
Szi(i)gorú homloka?
Hogy tetszik Lord Palmerston,
Kit ellened küld Anglia? – *Szerk.*

Ezzel az aposztrofáló dallal szálltak hajóra a francia csapatok Calais-ban. De hogy Lord Palmerstont csakugyan a cár ellen küldhessék, szombattól hétfőig hatalmas megmozdulások rendítették meg a várost, azzal a céllal, hogy őt ültessék Newcastle hercegének helyébe. Újra nagy izgalmak voltak mind a kormánypárti, mind az ellenzéki táborban. Ismeretessé vált, hogy az új hadügyminisztérium költségvetését hétfőn este terjesztik a Ház elé; ezt az alkalmat megragadták, hogy gyilkos támadást intézzenek a koalíció ellen, s a legyőzhetetlen Palmerstont követeljék a hadügyminisztérium élére.

„Szombaton két órára összehívták a minisztertanácsot. A miniszterek csak három óra körül ültek össze. Mind megjelentek a külügyminiszter kivételével, aki a királynőnél volt kihallgatáson. Négy órakor Lord Clarendon külügyminiszter is megérkezett. Tanácskozásaik azután fél hét óráig tartottak, s közvetlenül az ülés befejezése után Lord Aberdeen a királynő őfelsége palotájába ment."

A „Morning Herald"[163] fönti izgatott leírásából láthatjuk, mennyire felcsigázták a toryk[45] reménységeit ezek a „fontos" mozzanatok. Lord John Russell hétfőre Whitehallba[204] rendelte híveit, Disraeli viszont összehívta az ellenzék tagjait. Százhetvenkilenc úriember gyűlt össze Whitehallban, szinte hisztérikusan várva a nagy leleplezéseket, amelyeket Russell számukra tartogat. Ámde kegyetlen csalódásban részesültek, mert a parlament „Squeers"-e[205] szárazon közölte velük, hogy a hadügyi költségvetés megszavazása biztos lévén, elvárja tőlük, hogy nyugalmat és önuralmat tanúsítsanak: „A kormánynak csakhamar megint pénzre lesz szüksége a háború folytatásához, s így a koalícióval szembeni bizalom vagy bizalmatlanság kérdése felvetődik a jövő héten, amikor ilyen hitel megszavazását kérik a Háztól." Mivel Lord Clarendon titkaiba nincs beavatva, a külpolitikai helyzetről nem tud tájékoztatást adni. Nos, az eredmény az volt, hogy erre az ülésszakra Russell megmentette az egész koalíciót; mert ha a bizalmi szavazatot a hadügyminisztériumi költségvetéssel együtt vetették volna fel, a vereség Palmerston győzelmét jelentette volna Newcastle fölött; ellenben az általános háborús költségvetésnél a bizalmatlansági szavazat a toryk győzelme lenne az egyesült whigek és peelisták[135] fölött – erről a lehetőségről pedig nyilván szó sem lehet.

Így tehát a hadügyminisztérium részére a pénzt tegnap este a Ház csöndben megszavazta. Az ülés eseménytelenül zajlott le, csak Russell és Pakington szólaltak fel és mondták el az összes elcsépelt közhelyeket a jelenlegi katonai igazgatásról.

Sajnálatos, hogy a királynő nyakas ellenállása elzárja Lord Palmerstont a hadügyminisztériumtól, mivel ha őt neveznék ki erre a posztra, megdőlne az utolsó hamis érv is, amellyel a radikálisok Anglia külpolitikáját még mindig védelmezik.

Otway úrnak az alsóház múlt pénteki ülésén tett azon bejelentésére, hogy dr. Peithmann esetét a Ház elé viszi,* Lord Palmerston szólásra emelkedett és kijelentette, hogy kész megadni minden magyarázatot és hogy minden „a legnagyobb rendben" fog találtatni. Közben dr. Peithmann a „Morning Advertiser"-ben[46] levelet tett közzé, amely bizonyítja, hogy ha más tekintetben sohasem volt is elmebeteg, továbbra is hisz Viktória királynő és Albert herceg nagylelkűségében, akiktől kéri, engedjék visszamenni Németországba, szóval éppen azt kéri, amit ők akarnak.

Az úgynevezett radikális sajtó hitvány szolgalelkűsége nyilvánul meg abban, hogy tökéletesen elhallgatja ezt a példátlan esetet, amelyben egy *lettre de cachet*** *tizennyolc évre eltemetett* egy embert *csak azért, mert* az a balszerencséje volt, hogy tudott valamit német cselédlányokhoz fűződő királyi és arisztokratikus kapcsolatokról.

A megírás ideje: 1854 július 18.
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 augusztus 3. (4147.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás: Karl Marx

* *V. ö. 335. old. – Szerk.*
** – királyi elfogatóparancs – *Szerk.*

Karl Marx

A spanyol forradalom — Görögország és a török birodalom

London, 1854 július 21., péntek.

„Ne touchez pas à la Reine" (Ne nyúljatok a királynőhöz) – így szól egy régi kasztíliai közmondás, de a kalandvágyó Madame Muñoz és leánya, Izabella, azokat a határokat, amelyeket még kasztíliai királynőknek sincs joguk átlépni, már túl hosszú ideig lépték át, semhogy a spanyol nép lojális elfogultságát megőrizhették volna.

Az 1843-as pronunciamientók*[206] három hónapig tartottak; az 1854-esek alig ugyanannyi hétig. A kormány feloszlott, gróf San Luis elmenekült, Krisztina királyné a francia határ felé igyekszik, s Madridban mind a csapatok, mind a polgárok a kormány ellen fordultak.

A forradalmi megmozdulások Spanyolországban a század eleje óta feltűnően egységes képet mutatnak; eltekintve tartományi és helyi előjogok védelmére irányuló mozgalmaktól, amelyek időnként nyugtalanítják az északi tartományokat, minden palotaforradalmat katonai lázadások kísérnek, és ezekkel múlhatatlanul együtt járnak a városok pronunciamientói. Két oka van ennek a jelenségnek. Először: azt, amit modern értelemben vett államnak nevezünk, a nép kizárólagosan provinciális élete folytán nemzeti méretekben az udvarral szemben csakis a hadsereg testesíti meg. Másodszor: Spanyolország sajátos fekvése és a spanyol felszabadító háború olyan feltételeket teremtettek, amelyek mellett a spanyol nemzet minden életereje csakis a hadseregben összpontosulhatott. Így történt, hogy az egyedüli nemzeti demonstrációk (az 1812-es és az 1822-es) a hadseregből indultak ki;[207] és így a nemzet aktívabb része megszokta, hogy a hadsereget tekintse minden nemzeti felkelés természetes eszközének. Az 1830-tól 1854-ig tartó nyugtalan korszakban azonban a spanyol városok rájöttek arra, hogy a

* – kinyilatkoztatás, fegyverbe szólítás; felkelés – *Szerk.*

hadsereg már nem a nemzet ügyéért száll síkra, hanem eszközzé lett az udvar katonai gyámolításáért vetélkedő karrieristák kezében. Ennek folytán az 1854-es mozgalom erősen különbözik még az 1843-astól is. A nép O'Donnell tábornok zendülését nem tekintette másnak, mint az udvarban uralkodó befolyás elleni összeesküvésnek, már azért is, mert az előző kegyenc, Serrano támogatta. A városok és a falvak tehát tétováztak, s a madridi lovasság felhívása nem talált visszhangra. Ezért O'Donnell kénytelen volt akcióinak jellegét teljesen megváltoztatni, nehogy elszigetelődjék és kudarcnak legyen kitéve. Kénytelen volt kiáltványába a hadsereg szupremáciájával ellentétben álló három pontot beiktatni: a cortes[201] összehívását, takarékoskodó kormányt és nemzeti milícia felállítását – ez utóbbi követelés a városoknak abból a kívánságából eredt, hogy a hadseregtől való függetlenségüket visszaszerezzék. Tehát tény az, hogy a katonai felkelés a népi felkelés támogatását csak úgy nyerte el, hogy ez utóbbinak a feltételeihez alkalmazkodott. A jövő majd megmutatja, vajon kénytelen lesz-e magát ezekhez tartani és ígéreteit beváltani.

A karlisták[111] kivételével hallatta szavát minden párt: a progresszisták[184], az 1837-es alkotmány[193] hívei, az 1812-es alkotmány hívei, az unionisták (akik Portugália annexióját követelik) és a köztársaságiak. Ez utóbbi párttal kapcsolatos híreket óvatosan kell fogadni, minthogy a párizsi rendőrség cenzúráján kell átmenniök. E pártharcokon kívül a katonai vezetők egymással versengő hatalmi törekvései teljes kifejlésben vannak. Espartero, alighogy O'Donnell sikeréről értesült, tüstént elhagyta leganési menedékhelyét és magát a mozgalom vezérének nyilvánította. Ámde mihelyt Narváez Caesar az ő öreg Pompeiusának a porondon való megjelenéséről tudomást szerzett, nyomban felajánlotta szolgálatait a királynőnek és most új kormány alakításán fáradozik. A részletekből, amelyeket alább elmondok, ki fog derülni, hogy a katonaság nem mindenütt ragadta magához a kezdeményezést, hanem egyes helyeken engednie kellett a lakosság erős nyomásának.

A valenciai pronunciamientókon kívül, amelyekről a legutóbbi tudósításomban beszámoltam, volt megmozdulás Alicantéban is. Andalúziában Granada, Sevilla és Jaén, Ó-Kasztíliában Burgos, Leónban Valladolid, Biscayában San Sebastiáno és Vittoria, Navarrában Tolosa, Pamplona és Guipúzcoa, Aragóniában Zaragoza, Katalóniában Barcelona, Tarragona, Lérida és Gerona azok a helyek, ahol pronunciamientók zajlottak le; mondják, hogy a Baleári-szigeteken is volt pronunciamiento. Egy július 12-éről keltezett cartagenai tudósításban, amely szerint Murciában is számítanak pronunciamientóra, ez áll:

„A helység katonai kormányzója által közzétett bando* felszólította Cartagena mindazon lakosait, akiknek puskái vagy más fegyverei vannak, hogy azokat huszonnégy órán belül szolgáltassák be a polgári hatóságoknak. A francia konzul kérésére a kormányzó megengedte, hogy a franciák, mint az 1848-as esztendőben, fegyvereiket a konzulátuson adják le."[208]

Mind e pronunciamientók közül csak négy érdemel különösebb említést, mégpedig a biscayai San Sebastiánban, a Barcelonában, Katalónia fővárosában, a Zaragozában, Aragónia fővárosában és a Madridban kitört pronunciamiento.

Biscayában a pronunciamientók a városi hatóságoktól indultak ki, Aragóniában a katonaságtól. San Sebastián városi tanácsa a felkelés mellett nyilatkozott, amikor elhangzott a nép felfegyverzését követelő szó. A várost egyszeriben elárasztották fegyverekkel. De a város helyőrségeként szolgáló két zászlóaljat csak 17-én lehetett csatlakozásra bírni. Mikor aztán megtörtént az egyesülés a polgárok és a katonák között, 1000 felfegyverzett polgár néhány csapat kíséretében elindult Pamplonába, és Navarrában megszervezte a felkelést. A San Sebastiánból jövő felfegyverzett polgárok puszta megjelenése megkönnyítette Navarra fővárosának felkelését. Ezután Zabala tábornok csatlakozott a mozgalomhoz és elment Bayonne-ba, ahol a córdobai ezred katonáit és tisztjeit, akik Zaragozában elszenvedett utolsó vereségük után oda menekültek, felszólította, hogy azonnal térjenek vissza saját honi földjükre és keressék őt fel San Sebastiánban. Egyes hírek szerint azután Madrid ellen indult, hogy Espartero parancsnoksága alá helyezkedjék, míg más hírek azt állítják, hogy Zaragoza felé menetelt és az aragóniai felkelőkhöz akar csatlakozni. Mazarredo tábornok, a baszk tartományok parancsnoka, miután a vittoriai pronunciamientóban való részvételt visszautasította, kénytelen volt visszavonulni Franciaországba. A Zabala tábornok parancsnoksága alatt álló csapatok a Bourbon-ezred két zászlóaljából, egy karabélyos zászlóaljból és egy lovas egységből állnak. A baszk tartományokkal kapcsolatban még szeretnék rámutatni arra a jellegzetes körülményre, hogy Barastequi dandárparancsnok, akit Guipúzcoa kormányzójává neveztek ki, Espartero régebbi szárnysegédeinek egyike.

Barcelonában a kezdeményezést szemmelláthatólag a katonaság ragadta meg, de cselekvésük önkéntes volta a később kapott értesülések nyomán nagyon kétséges. Július 13-án délután 7 órakor a katonák, akik a San

* – hirdetmény – *Szerk.*

Pueblo és a Buen Suceso laktanyában voltak elszállásolva, csatlakoztak a lakosság tüntetéseihez és kinyilvánították pronunciamientójukat ezzel a kiáltással: Éljen a királynő!* Éljen az alkotmány! Halál a miniszterekre! El Krisztinával! Miután fraternizáltak a tömeggel, és azzal együtt meneteltek a Ramblán végig, megálltak az Alkotmány téren. A Barcelonetában állomásozó lovasság, amelyet az előző hat napon át a kaszárnyában bezárva tartottak, minthogy a főparancsnok nem bízott bennük, szintén pronunciamientót kezdeményezett. Ezután az egész helyőrség átpártolt a néphez, s a hatóságok részéről minden ellenállás lehetetlenné vált. Tíz órakor Marchesi tábornok, a katonai kormányzó, az általános nyomás hatására visszalépett, s éjfélkor Katalónia főparancsnoka kinyilvánította elhatározását, hogy a mozgalom mellé áll. Elment az ayuntamiento[209] székházához, és ott ünnepélyes szózatot intézett a néphez, amely megtöltötte a teret. 18-án juntát[200] alakítottak, amelynek a főparancsnok és más vezető személyiségek voltak a tagjai, jelszava pedig: alkotmány, királynő, erkölcsösség. További értesítések Barcelonából azt mondják, hogy az új hatóságok parancsára néhány munkást agyonlőttek, mert gépeket romboltak és megsértették a tulajdonjogot. Állítólag letartóztattak egy köztársasági bizottságot, amely egy szomszéd városban ült össze; de nem szabad felednünk, hogy e hírek a december 2-i népség kezén mennek át, amelynek sajátlagos hivatása republikánusokat és munkásokat rágalmazni.[210]

Úgy hírlik, hogy Zaragozában a mozgalom a katonaságtól indult ki — ezt az állítást azonban gyöngíti a hozzáfűzött megjegyzés, hogy ti. azonnal elhatározták egy milícia-hadtest felállítását. Annyi bizonyos és maga a madridi „Gaceta"[183] is megerősíti, hogy a zaragozai pronunciamiento előtt a Montesa-ezred (lovasság) 150 katonája, útban Madrid felé és Torrejonban (mintegy 25 km-nyire Madridtól) elszállásolva, fellázadt és elpártolt tisztjeitől, akik 13-án este az ezred pénztárával érkeztek meg Madridba. A katonák Baraiban százados parancsnoksága alatt lóra ültek és Huete felé vágtattak, valószínűleg azzal a szándékkal, hogy Cuencában Buceta ezredes csapataival egyesüljenek. Ami Madridot illeti, állítólag Espartero a „centrum seregével" és Zabala tábornok az északi hadsereggel menetel ellene, és csak természetes, hogy az a város, amely az udvarból él, utolsónak csatlakozik a felkelő mozgalomhoz. Az e hó 15-i „Gaceta" a hadügyminiszternek még olyan bulletinjét közli, amely azt állítja, hogy a lázadók menekülnek és a csapatok lelkes lojalitása erősödik. Gróf San Luis, aki úgy látszik, nagyon jól ítélte meg a helyzetet Madridban, kijelentette a

* II. Izabella. – *Szerk.*

munkásoknak, hogy O'Donnell tábornok és az anarchisták megfosztanák őket minden munkalehetőségtől, míg a kormány, győzelme esetén, minden munkást napi 6 real (75 cent) bérrel közmunkáknál fog foglalkoztatni. San Luis azt remélte, hogy ezzel a fogással a madridiak leglobbanékonyabb részét a maga zászlaja alá verbuválhatja. De sikere hasonló volt ahhoz, amelyet a „National" pártja aratott Párizsban 1848-ban.[211] Szövetségesei, akiket ilymódon nyert meg, csakhamar a legveszélyesebb ellenségeivé lettek – az ellátásukra szánt anyagi eszközök már a hatodik napon kimerültek. Hogy a kormány mennyire félt egy pronunciamientótól a fővárosban, az kitűnik Lara tábornok (a kormányzó) kiáltványából, amelyben a felkelés sikereire vonatkozó mindenfajta hír terjesztését megtiltja. Továbbá, Blaser tábornok taktikája, úgy látszik, arra szorítkozott, hogy minden érintkezést kerüljön a felkelőkkel, nehogy az ő csapatai is megfertőződjenek. Mint mondják, O'Donnell tábornok eredeti szándéka az volt, hogy a kormánycsapatokkal a Mancha síkságain ütközik meg, amelyek lovassági hadmozdulatokra nagyon alkalmasak. De ezt a tervet elejtették Serrano, a volt kegyenc megérkeztekor, aki Andalúzia több fontos városával kapcsolatban állt. Erre az alkotmány-párti hadsereg elhatározta, hogy nem marad Manchában, hanem Jaén és Sevilla felé vonul.

En passant* mutassunk rá, hogy Blaser tábornok jelentései meglepően hasonlítanak a tizenhatodik század spanyol tábornokainak napiparancsaihoz, amelyek I. Ferencet annyira mulattatták, és azokhoz a tizennyolcadik századbeliekhez, amelyeket Nagy Frigyes tett nevetség tárgyává.

Nyilvánvaló, hogy e spanyol lázadás szükségszerűen ellentétek forrásává válik Franciaország és Anglia kormányai között, és egy francia újságnak az az értesülése, hogy O'Donnell tábornok a lázadás kitörése előtt a brit követ palotájában rejtőzött, nem alkalmas arra, hogy Bonaparte ez irányú aggodalmait mérsékelje. Máris mutatkoznak Bonaparte és Viktória között a nehezteléses bizonyos kezdeti jelei; Bonaparte azt remélte, hogy találkozik a királynővel csapatainak Calais-ban való behajózásakor, de a királynő őfelsége Bonaparte kívánságát azzal viszonozta, hogy Amália egykori királynét látogatta meg azon a napon. Továbbá, amikor az angol miniszterekhez interpellációt intéztek a Fehér-tenger, a Fekete-tenger és az Azovi-tenger blokádjának elmulasztása miatt, ezek mentségül a Franciaországgal való szövetségre hivatkoztak. Bonaparte erre a „Moniteur"-ben[58] éppen e blokádok bejelentésével válaszolt, anélkül hogy Anglia hivatalos beleegyezését megvárta volna. Végül, mivel Franciaországban rossz vért szült, hogy francia

* – Mellesleg – *Szerk.*

csapatok csupán brit hajókon indultak, Bonaparte nyilvánosságra hozta azoknak a francia hajóknak a jegyzékét, amelyeket ugyanerre a célra szántak és erre alkalmassá tettek.

A porta a négy szövetséges hatalom képviselőinek jegyzéket nyújtott át azzal kapcsolatban, hogy görög kereskedelmi hajóknak ismét engedélyezte a belépést török kikötőkbe. Ez az engedély két hónapig lesz érvényes, feltéve, hogy a görög kormány nem követ el olyan vétséget, amely annak felfüggesztését indokolná. Ha e határidő leteltéig a görög kormány elmulasztja, hogy a portának kielégítő jóvátételt fizessen, az utóbbi fenntartja a jogot a jelenlegi status quo* visszaállítására. A török kikötőkben levő görög hajók a helyi hatóságoknak vannak alárendelve, és nincs joguk más hatalmakhoz fordulni védelemért. A kéthónapos határidőn belül meg kell állapodni egy egyezmény és egy kereskedelmi szerződés alapelveiben. A jóvátételt, melyet a görög felkelés okozta mérhetetlen károkért a porta követel, döntőbíróság elé kell vinni egy vizsgáló bizottság jelentése alapján; a bizottságot, mely a szóbanforgó helyekre ki fog szállni, franciákból, angolokból, törökökből és görögökből állítják össze.

Samilnak a porta hivatalosan megadta a cserkeszföldi és georgiai hadsereg generalisszimusza címét.

Várnában agyonlőttek a francia hadsereg szolgálatában álló három tolmácsot, akikről bebizonyosodott, hogy az oroszokkal tartottak fenn összeköttetést. Kettő közülük görög volt, a harmadik örmény. Egyikük a kivégzés percében egy kompromittáló tartalmú papírdarabot nyelt le.

Nagyszebenből e hó 16-án azt a hírt kaptuk, hogy Fratesci szomszédságában eddig nem volt ütközet.

Természetesen hazugságnak bizonyult, hogy a szövetséges csapatok elérték Ruszcsukot; minden céljuk a jelen pillanatban az, hogy — miként a „Times"[15] mondja — féken tartsák a győztes törökök barbár dühét.

The Spanish Revolution — Greece and Turkey

A megírás ideje: 1854 július 21.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 augusztus 4. (4148.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

* — fennálló helyzet — *Szerk.*

Karl Marx

A háborús viták a parlamentben

London, 1854 július 25., kedd.

Az alsóház péntek esti ülésén Lord John Russell, válaszolva Disraeli úr egy kérdésére, közölte, hogy a királynő őfelsége elrendelni méltóztatott, miszerint a Házhoz üzenet intéztessék, s ennek értelmében ő hétfőn indítványt szándékozik előterjeszteni 3 000 000 £ hitel megszavazására. Külön költségvetési bizottságra nem lesz szükség. Disraeli úr azon kérdésére, vajon ebben az évben lesz-e őszi ülésszak, Lord John nem adott választ. A hitel-javaslatot eszerint mindkét Ház tegnapi ülésén szavazás nélkül elfogadták.

A Lordok Házában a javaslat beterjesztése alkalmával Lord Aberdeen a legrövidebb, legszárazabb és legköznapibb beszédet tartotta, amellyel miniszterelnöksége óta valaha is megtisztelt bennünket. Hárommilliót kell kérnie – úgymond –, és biztos benne, hogy őlordságaiknak ezellen nem lesz kifogásuk. Lehetnek különböző véleményeik, de abban egyet kell érteniök, hogy „mindazokat az intézkedéseket meg kell tenni, amelyektől a leginkább remélhető, hogy a háború mielőbbi és eredményes befejezésére vezetnek". Ezt a célt elsősorban „Anglia és Franciaország hatékony és erélyes erőfeszítéseivel, a többi hatalom együttműködésével lehet elérni". Nem mondta meg, hogy háború vagy tárgyalás útján teendő erőfeszítésekre gondol-e, s még Oroszországot sem vette ki a „többi hatalom" közül, amelyekkel Angliának és Franciaországnak együtt kell működnie. Mivel a parlament elnapolása küszöbön áll, ez eggyel több ok arra, hogy a kormányt pénzzel lássák el. Lehetséges, hogy a nemes lordok közül egyesek szívesebben tennék a pénzt más kezekbe, mint az övébe, de az ilyen különleges kívánságoknak nem szabad zavarólag hatniok, amikor komoly ügyről van szó. A komoly ügy pedig, amelyről szó volt, hárommillió font sterling megszavazása.

Ellenborough grófja, akinek az a különös tehetsége, hogy sohasem az ügyhöz szól hozzá, „úgy vélte, itt a legjobb alkalom arra, hogy a kormány figyelmébe ajánlja a legszigorúbb takarékosságot mindazokban a polgári minisztériumokban, amelyeknek nincs kapcsolatuk a háborúval".

Hardwicke grófja kifejtette, hogy szerinte a Balti-tengeren igen nagy haderő áll készen minden eshetőségre, hasonló haderő áll a Fekete-tengeren, a legnagyobb hadsereg, amelyet valaha is kiküldtek Angliából. Nem tudja, a kormány mit szándékozik ezzel a haderővel kezdeni, s ezért felszólít minden nemes lordot, hogy adják meg a kért hitelt.

Fitzwilliam gróf, egy szolgálaton kívüli whig[45], azellen tiltakozott, hogy „ezt az országot úgy jellemezzék, mint amely a legerősebben van megadóztatva Európában; olyan országként kellene jellemezni, amelyben az adók könnyebb súllyal terhelik a népet, mint az európai közösség bármely más országában". Ha a nemes lord a nép helyett a lordokról szól, akkor igaza lett volna. „Ami a kormány élén álló nemes barátjának a beszédét illeti", még sohasem hangzott el ilyen alkalommal beszéd, „amelyről találóbban el lehetne mondani, hogy a Ház elé alig hozott egy új gondolatot is"; és a nemes lordnak kellene a legjobban tudnia, hogy ami a gondolatokat illeti, mik a Ház szükségletei. Fitzwilliam gróf szerette volna megtudni Lord Aberdeentől, kik azok „a többi hatalmak", akikkel az együttműködést annyira kívánja. Talán Ausztria? Attól fél, ez a hatalom arra bírhatja Angliát, hogy bizonyos kisebb jelentőségű kérdéseket, mint amilyen a dunai fejedelemségek kiürítése és a szabad hajózás a Dunán, békekötésre elegendő indoknak tekintsen. (Nevetséges félelem, mert Lord Aberdeent bizonyára senki sem fogja rábírni arra, hogy ily sokat kívánjon.) A gróf azt is szerette volna megtudni, mit kell érteni Törökország integritásán – vajon azt-e, amit a drinápolyi szerződés[23] ír körül, vagy valami egyebet? Végül megjegyezte, hogy ők nagyon különös helyzetben vannak, mivel a parlament semmiféle tájékoztatást sem kapott a kormány szándékairól. Ennélfogva a hitelt megszavazza.

Clanricarde márki, akinek hangulata sanyarúbbá válik minden nappal, amely őt még inkább elválasztja a miniszteri poszttól, jutalmul azért a példátlan elnézésért, amellyel eddig a kormánnyal szemben viseltetett, legalább bizonyos magyarázatot kért – magyarázatot arról, milyen előrehaladást tettek és milyen irányvonalat követtek a legutóbbi pénzigénylés óta; tudni szeretne valamit a háborús helyzetről, a kilátásokról és az ország álláspontjáról a szövetségeseihez való viszonyt illetően. Voltak sikerek a törökök oldalán, de nem a brit kormány és a brit fegyverek oldalán, ami azonban nem akadályozhatja meg őt abban, hogy a balti-tengeri és a fekete-tengeri flotta tengerészeinek bátorságát ne magasztalja. A szövetségesekkel való kapcsolatokat illetően meg fog jelölni egy napot, amelyen indítványt szándékozik beterjeszteni arra, hogy mutassák be az Ausztria és Törökország között legutóbb kötött szerződést, valamint más olyan dokumentumokat, amelyek a jelenlegi

állásfoglalásukra fényt vethetnek. „Általánosan elterjedt hírekből kiderül, hogy a brit kormány nyomására és rábeszélésére a díván[36] – amely pedig nagyon ellene volt – és a török követ a minap szerződést kötött Ausztriával; ennek értelmében az osztrák csapatok bevonulnak a dunai tartományokba és megszállják a török birodalom egy részét." Hogyan történt, hogy Ausztria a veszély órájában nem sietett a színtérre, hanem visszahúzódott és új tárgyalásokba kezdett? Azt is szeretné tudni, vajon tovább folynak-e a bécsi konferenciák[33] és miről tanácskoznak? Egészben véve túlságosan függő helyzetbe kerültek a német hatalmaktól.

Annak bizonyítására, hogy Ausztriának „kellene" a lehető legjobb szövetségesnek lennie, Lord Clarendon kimutatta, mennyire bekerítette Oroszország Ausztriát, és mennyire fenyegeti minden tartományát. Az osztrák–török szerződést nem lehetett a Ház elé terjeszteni, minthogy eddig még nem kapták meg egyetlen ratifikált példányát sem. Úgy hiszi, biztosíthatja a Házat afelől, hogy nincs messze az az idő, „mikor Ausztria majd együttműködik velünk"; ő „azonban semmiért sem felel". Mégis, Ausztria általános jellemvonásaiból és abból, hogy a külügyminisztériumot ő, Lord Clarendon irányítja, őlordságaik a legörvendetesebb következtetéseket vonhatják le. Lord Clarendon, akire már kétszer rábizonyították a legszemérmetlenebb hazugságot, természetesen elvárja, hogy vakon higgyenek annak az állításának, „miszerint a kormány nem szándékozik visszatérni a status quóhoz*, és hogy nincs szándékában összefoltozott békével beérni, amely csalóka fegyverszünet lenne csupán és menthetetlenül újabb háborúhoz vezetne".

Magasfokú oktatásban részesült elméik e ragyogó bemutatása után a lordok természetesen a nemzet oktatásának kérdésére tértek át, és itt most elhagyjuk őket.

A felsőházi vita alatt az alsóház néhány jelentéktelen kérdéssel foglalkozott, mígnem közölték a képviselőkkel Lord Aberdeen beszédét, amely „kellemetlen hatást" keltett. Lord John Russell azonnal észrevette, hogy itt ellenhatást kell előidézni.

Amikor az első rendkívüli hitelkérést előterjesztette, a kormány útjára bocsátotta a „nagyszerű" balti flottát; a második alkalommal Odessza híres bombázásának kellett csalétkül szolgálnia; most a választott jelszó Szevasztopol volt.

Lord John mindenekelőtt elismeréssel adózott a Ház „hazafias" szellemének, amely oly nagyvonalúan segítséget nyújtott, amikor az első hitelt kérték, továbbá megköszönte a Háznak, hogy eddig annyi belátással tartóz-

* – fennálló helyzethez – *Szerk.*

kodott minden olyan kérdés felvetésétől, amely a kormánynak kellemetlen. Ezáltal nagy, igen nagy dolgokat értek el, nevezetesen igen nagyszámú hajót és embert teremtettek elő. Első-, másod- és harmadrendű gőzös most 17 van, míg 1853 január 1-én csak egy volt; vitorlás sorhajóból most 17 van a régebbi 11-gyel szemben; a tengerész haderő 57 200 emberből áll, szemben a régebbi 33 910 fővel. A török partokra több mint 30 000 katonát vittek, „ezek nagy része legutóbb Várnában volt". Ennyit a háború materiális oldaláról. Ami a hadműveleteket illeti, „ezek éppen csak megkezdődtek és mindaz, amit mondhat, annyi, hogy a török hadsereg hőstetteket vitt végbe. Most már senki sem mondaná, hogy csak egy fricskára van szükség az orosz cár részéről, és az egész ottomán hatalom összeomlik. A törökök vitéz tettei mellett e háború dicsősége a francia és az angol hadsereg tökéletes egységében és harmóniájában rejlik."

A kért hitel megszavazásával kapcsolatban nem tudja megmondani, hogy pontosan mire fogják a pénzt fordítani. Mintegy kétmilliót a hadbiztosság, a hadfelszerelési hivatal és a szállítás fog igénybe venni; azonkívül a török csapatok egy nagy egységét a brit hadsereghez csatolják és az a brit kormánytól fogja a zsoldot kapni. Egészben véve az összeget nem részletes becslések alapján kéri, hanem a kormány részére, hogy felhasználhassa „adott esetben, amikor arra szükség mutatkozik".

Ausztriának, mondá a nemes lord, még nagyobb érdeke Törökország pártolása, mint akár Franciaországnak vagy Angliának. A cár teljességgel uralkodnék Ausztria kormányán, mihelyt a fejedelemségek hatalmába kerülnének és túlnyomó befolyása lenne Törökországban. Mindamellett, hogy igazságosan ítéljünk Ausztriáról, tekintetbe kell vennünk, hogy milyen nehézségek szorongatják. Az orosz hadseregek az osztrák fővárost több oldalról és elég kis távolságra megközelíthetik, másrészt pedig az Ausztria fennhatósága alatt álló királyságok némelyikében olyan nagy a nyugtalanság, hogy veszedelmes dolog lenne háborúba bocsátkoznia. Ennélfogva azt a politikát követte, hogy ameddig csak lehetett, próbálta tárgyalások útján elérni a kérdések megoldását. De most olyan üzenetet küldött Oroszország cárjának, amelyre a válasz nem lehetett kitérő jellegű. „Először is Oroszország nem hajlandó meghatározni a fejedelemségek kiürítésének időpontját. Azt állítja, hogy most, amikor a háború kitört, s amikor Anglia és Franciaország beléptek ebbe a háborúba és fölényben vannak vele szemben a Fekete-tengeren és a Balti-tengeren, míg az ő flottái nem hagyhatják el kikötőiket, csak a fejedelemségekben levő hadszíntereken és a dunai hajózásban remélheti az egyensúly helyreállítását és fegyvereinek sikereivel a győzelem megszerzését. Ilyen körülmények között tehát nem hajlandó kiüríteni a fejedelemségeket."

Oroszország kész volt elfogadni az április 9-i diplomáciai jegyzőkönyvben foglalt elveket,[144] kivéve Törökországnak az európai államok közösségébe való bevételét. Ausztria jövőbeli magatartása tekintetében Lord John egyrészt úgy véli, hogy jelenlegi politikájával ez a hatalom téves úton jár, másrészt azonban nem hiheti, hogy vállalt kötelezettségeinek nem tesz eleget. E kötelezettségei értelmében, amelyeket a nyugati hatalmakkal és Törökországgal szemben vállalt, köteles részt venni az Oroszország visszaszorítására irányuló kísérletben. Lehetséges, hogy Ausztria ismét megkísérli, hogy Szentpétervártól valamennyire jobb biztosítékokat kapjon. Az angol kormány természetesen nem irányíthatja Ausztria kormányszerveit, Ausztria pedig nem irányíthatja a porosz királyt. Eszerint az összes hatalmak a legkedvezőbb helyzetben vannak, hogy Oroszországgal szemben közösen léphessenek fel.

Lord John ezután áttért annak nagyszabású és lelkes kifejtésére, hogy mit javasolnak ők, mármint Anglia és Franciaország. Törökország integritása nem fér össze a fejedelemségek status quójával. Így szólott:

„De, uraim, Oroszország pozíciója még más módon is fenyegeti Törökország függetlenségét és integritását. Értem ezen egy nagy erőd felállítását, amely a hadiépítészet minden fortélyával épül és annyira bevehetetlen, amennyire csak képes a hadiépítészet azzá tenni, kikötőjében sorhajókból álló, igen nagy hajóhaddal, amely minden percben készen áll arra, hogy kedvező széllel befusson a Boszporuszba. Azt mondom, hogy ez Törökország számára annyira fenyegető pozíció, hogy egyetlen békeszerződést sem lehet ésszerűnek tekinteni, amely Oroszország cárját meghagyja ebben a fenyegető pozícióban." (Óriási tetszés.) „Mi készek vagyunk – ahogy eddig is készek voltunk – e kérdésben összeköttetésbe lépni Franciaország kormányával, s minden okom megvan arra, hogy feltételezzem, miszerint a francia császár kormányának nézetei ebben a tekintetben megegyeznek a mieinkkel." (Tetszés.)

Disraeli úrnak egy őszi ülésszakra vonatkozó indítványát Lord John elutasította azzal, hogy „nem fogadhat el e Ház tagjaitól megszorításokat a miniszterek szabadsága tekintetében".

Épp annyira unalmas, mint amennyire fölösleges volna mindazokat a beszédeket ismertetni, amelyeket a Hume-ok, Bankesek, Knightek, Alcockok és tutti quanti* ez alkalommal elmondottak.

Cobden úr, aki hitelt adott Lord John szavainak, és úgy vélte, hogy a lord a Házat haditanáccsá alakította át, buzgón igyekezett bebizonyítani,

* – mindahányan; a hasonszőrűek – *Szerk.*

miért nem szabad Szevasztopolt és a Krímet a világért sem elfoglalni. Érdekesebb pontot érintett azzal a kérdéssel, vajon Anglia szövetségben áll-e a kormányokkal a nemzetiségek ellen. Nagyon tévednek azok, akik azt képzelik, hogy a háborút elnyomott nemzetiségek érdekében indították. Éppen ellenkezőleg, azzal a céllal folytatják a háborút, hogy a láncokat, amelyek Magyarországot és Itáliát Ausztria hatalmához kötik, még szorosabbra kovácsolják. A Házban vannak tiszteletreméltó és félrevezetett úriemberek, akik „arról panaszkodnak, hogy a kormány nem úgy folytatja a háborút, ahogyan kellene; hogy másvalakinek kellene a hadügyminisztérium élén állni; sőt néha még a kormány élére is másvalakit kívánnak. Lord Palmerstont emlegetik. És mindez állítólag Magyarország és Itália érdekében történik. Magyarország és Itália két legnagyobb vezetője, mint ahogy ő saját szájukból hallotta, korántsem helyezi reménységét és várakozását ebbe a nemes lordba, sőt azt is tudja, hogyha a nemes lordnak alkalma nyílnék nekik erkölcsi támogatást nyújtani, annyit sem tenne, hogy a kisujját megmozdítsa értük. Ha a jelenlegi kormányban van valaki ebben a percben, akiben ezek a vezetők mindenki másnál kevésbé bíznak, ez éppen Lord Palmerston. Nem hiszi, hogy a nemes lord tisztában van azzal a nagy szédelgéssel, amelyet az ő nevében űznek, de a tévhit szerencsére megdőlt."

Layard úr és Lord Dudley Stuart régi beszédeik megismétlésére szorítkoztak, azzal a különbséggel, hogy Lord Dudley hite a „Palmerston" név varázserejében „erősebb, mint valaha".

Disraeli úr részére volt fenntartva, hogy Lord John egész buborékbeszédét egyetlen lélegzetvétellel felpukkassza. Röviden megindokolta az őszi ülésszakra vonatkozó indítványát Szinopra[1] és más hőstettekre célozva, amelyek tavaly az őszi szünet idején történtek; bevallotta, hogy meglepte, felizgatta és aggasztja a Szevasztopol küszöbönálló elpusztítására és a Krím-félsziget közeli elfoglalására vonatkozó bejelentés. Lord John itt ellentmondott, de nem emelkedett szólásra. Disraeli úr azonban, szintén ülve, magyarázatra kényszerítette Lord Johnt. Végül is előlépett a lord, s alázatos és zavart hangon így szólt: „Megállapíthatom, hogy amit mondtam, voltaképp ezt jelenti: véleményem szerint nem engedhető meg, hogy Oroszország megőrizze azt a fenyegető magatartást, amelyet azzal tanúsít, hogy ilyen nagy hajóhadat tart Szevasztopolban." Disraeli úr, miután kicsalta ezt a beismerést Lord Johntól, egyik legélesebb és leggúnyosabb beszédét mondta el, amelyet valaha feljegyeztek, s amely megérdemelné, hogy in extenso* olvassák ‹részletes ismertetését lásd lejjebb

* – teljes terjedelemben – *Szerk.*

a nagy-britanniai hírek között〉. A beszéd a következő szavakkal végződik:

„Valóban, azok után, amit hallottunk, igazságtalannak tűnik Lord Aberdeen politikáját néhány kartársának politikájától kínosan megkülönböztetni, mint az néha megesik. Én nem vagyok Lord Aberdeen bámulója vagy híve, de éppúgy nem vagyok bámulója annak a parlamenti politikának sem, amely egy kormány tagjait kollégái rovására menti fel. Az után a magyarázat után, amelyet a velem szemben ülő nemes lord arról adott, hogy mit is értett azon, amit mondott, egyáltalán nem látom, hogy Oroszországot illető politikája lényegileg különböznék Lord Aberdeenétől, s ez végül is bizonyos elégtétel Anglia népének. Nincsen tehát megosztott kormányunk; az ülésszak végül úgy zárul, hogy a miniszterek egyetértenek ebben a kérdésben; s ami azt illeti, hogy a háború kis célokért folyik, és hogy a politika nagy céljai jelentéktelen és silány eredményeket hoznak, erre nézve, úgy látszik, a koalíciós kormányban egyetértés uralkodik."

Lord Palmerston tréfái nem sikerültek. Disraeli úr beszéde után és miután több más képviselő is felszólalt azzal a panasszal, hogy Lord John első beszéde tévútra vezette őket, a kért póthiteleket megszavazták ugyan, de kikötötték, hogy ma este tovább folytatják a vitát, Lord Dudley Stuart pedig egyszersmind előadta azt a szándékát, hogy feliratot javasol a királynőhöz, „azzal a kéréssel, kegyeskedjék mindaddig elhalasztani a parlament elnapolását, míg abban a helyzetben nem lesz, hogy a Háznak pontosabb tájékoztatást adhat a külföldi hatalmakkal fennálló kapcsolatainkról, továbbá nézeteiről és annak a harcnak a kilátásairól, amelybe a királynő őfelsége belebocsátkozott".

The War Debates in Parliament
A megírás ideje: 1854 július 25.
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 augusztus 7. (4150.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás: Karl Marx

Karl Marx

[Ausztria politikája – A háborús vita az alsóházban]

London, 1854 július 28., péntek.

Egy régebbi tudósításomban* elemeztem a június 14-i osztrák–török szerződést, és megállapítottam, hogy a célok, amelyekre e különös diplomáciai ügylet törekedett, a következők: 1. ürügyet nyújtani a szövetséges hadseregeknek ahhoz, hogy ne keljenek át a Dunán és ne kerüljenek szembe az oroszokkal; 2. megakadályozni a törököket abban, hogy visszafoglalják a Havasalföld egész területét, és kiszorítani őket abból a részéből, amelyet már meghódítottak; 3. visszaállítani a fejedelemségekben a régi reakciós uralmat, amelyet Oroszország 1848-ban kényszerített rá a románokra. Most csakugyan arról értesülünk Konstantinápolyból, hogy Ausztria tiltakozott Omer pasának a Duna átlépésére irányuló törekvése ellen; hogy magának igényli a fejedelemségek kizárólagos megszállását, valamint azt a jogot, hogy ezeket a területeket ne csak az angol–francia csapatok, hanem a törökök elől is elzárja. Ausztria tiltakozására a porta állítólag parancsot adott Omer pasának arra, hogy most ne lépje át a Dunát, de abba elvileg nem hajlandó beleegyezni, hogy a fejedelemségeket kizárólag Ausztria szállja meg. Wretched** pasának, aki már tanult egyet-mást mesterétől és pártfogójától, Lord Palmerstontól, persze kevés meggondolása van azzal szemben, hogy amit elvileg visszautasít, azt gyakorlatilag megengedje. Talán vannak, akik azt hiszik, hogy Ausztria megsértette vagy ténylegesen érvénytelenítette a június 14-i szerződést azzal, hogy nem nyomult be a Havasalföldre akkor, amikor az orosz hadsereg rendezetlenül három különböző irányban vonult vissza, s ki volt téve annak, hogy az osztrákok oldalba és hátba támadják, ha nem sikerül azonnal visszahúzódnia a Szeret mögé. De emlékezzünk arra, hogy Ausztria éppen e híres szerződés szavainál fogva sem arra nincs kötelezve, hogy azonnal benyomuljon a fejedelemségekbe, sem

* *V. ö. 307–308. old. – Szerk.*

** – Bitang (*kiejtése:* recsid) – *Szerk.*

arra, hogy meghatározott időpontban távozzék onnan, de még arra sem, hogy ő maga kényszerítse az oroszokat e területek megszabott határidőn belüli kiürítésére. Most azt halljuk, hogy az osztrákok valóban bevonulnak a Kis-Havasalföldre, az oroszok pedig visszahívják csapataikat a kárpáti szorosokból és Foksaninál összpontosítják őket. Ez azonban nem jelent egyebet, csak azt, hogy az osztrákok, ahelyett, hogy az oroszokat űznék ki a Nagy-Havasalföldről, elhatározták, hogy a törököket űzik el a Kis-Havasalföldről, s ezáltal meghiúsítják a török hadműveleteket az Olt partjain. Ha Törökországban katonai zendülést akarnának szítani, akkor sem lehetne jobb tervet kieszelni, mint a törökök kiszorítását arról a területről, amelyet a török hadsereg hódított meg, továbbá Bulgária megszállását angol–francia csapatokkal, amelyek gondosan kitérnek az oroszok elől és a törököket mintegy ostromállapotban tartják – márpedig ez következik az angol és francia főparancsnokoknak Bulgária lakosságához intézett közös kiáltványából, ebből a proklamációból, amelyet egyébként úgyszólván szóról szóra egy Budberg, egy Gorcsakov és tutti quanti* nyomán írtak meg. Már régebben megmondtam önöknek, hogy a nyugati hatalmak szolgálatot tesznek a haladásnak: forradalmasítják Törökországot, az elavult európai rendszer eme alappillérét.

Ausztria nemcsak a törököknek az ellen a törekvése ellen tiltakozik, hogy török területet szálljanak meg, hanem ezenkívül követeli a jelenleg Bécsben tartózkodó két goszpodár** visszahelyezését, s von Bruck úr bejelentette a portának, hogy a két goszpodár az első osztrák csapatokkal együtt visszatér a Havasalföldre és Moldvába. Resid pasa azt válaszolta, hogy a porta mérlegelni fogja, vajon helyénvaló-e a visszahelyezésük – de von Bruck úr ragaszkodik a szerződés 3. cikkelyének a teljesítéséhez, amely pedig kiköti a régi kormányzat helyreállítását. Bizonyára emlékeznek arra, hogy felhívtam a figyelmet e cikkely homályos szövegéből adódható lehetőségre.*** Resid pasa azzal érvel, hogy a visszahelyezésre addig nem kerülhet sor, amíg a porta nem győződik meg arról, hogy a goszpodárok nem vétettek hű alattvalói kötelességük ellen. Ghica moldvai fejedelem ellen a portának nincsenek komoly kifogásai, de Ştirbei havasalföldi goszpodár viselkedése igen szégyenletes volt; Oroszország hívének bizonyult, a legbotrányosabb módon, s ezért elűzése a porta kötelességévé vált. Von Bruck úr most a szultánhoz fordult, aki rendkívüli ülésre hívta össze az államtanácsot, s itt

* – mindahányan; a hasonszőrűek – *Szerk.*

** – fejedelem – *Szerk.*

*** *V. ö. 307–308. old. Szerk.*

azt a megalkuvó határozatot hozták, hogy mindkét goszpodárt *ideiglenesen* visszahívják posztjukra, a porta pedig főbiztost nevez ki viselkedésük kivizsgálására, és azután döntenek majd véglegesen. Természetesen magától értetődik, hogy Ghica fejedelmet, aki ellen Residnek állítólag nincsenek komoly kifogásai, csak névlegesen hívják vissza posztjára, mivel Moldva az oroszok kezében marad. Ellenben Ştirbei fejedelem visszahelyezése, akit maga a porta űzött el és orosz ügynökként bélyegzett meg, valóságos visszahelyezés lesz, mivel a Havasalföld egy részét az oroszok már kiürítették és a többit is valószínűleg nemsokára ki fogják üríteni.

Ám az osztrák diplomácia tevékenysége itt még nem áll meg. A tegnapi „Morning Post"-ban[91] olvasunk egy július 19-i, Belgrádból keltezett tudósítást:

„Konstantinápolyból tegnap parancs érkezett minden fegyverkezés és katonai gyakorlat felfüggesztésére. Bizalmasan közlik, hogy egy másik parancs is jött a leszerelésre. A hírt azonnal továbbadták Sándor fejedelemnek."

Ez tehát a porta válasza az osztrák megszállás elleni szerb tiltakozásra. Így ezt a szánalmas török kormányt meggátolják abban, hogy szembeforduljon esküdt ellenségével, saját hű tartományai ellen pedig ellenséges és jogsértő cselekményekre kényszerítik. A június 14-i szerződés által Törökország megszegte a fejedelemségekkel kötött megállapodásait, és a leszerelési parancs által most megszegi Szerbia alaptörvényeit. Egyazon politikai sakkhúzás a török hadsereget zendülésbe, Szerbiát és a fejedelemségeket pedig Oroszország karjába kergeti. A fejedelemségek kiürítésére vonatkozó osztrák felszólítás tilalomnak bizonyul a törökökkel szemben, akiknek tilos oda bevonulni, és Ausztria feldicsért fegyverkezése Szerbia leszereléseként lepleződik le.

A korlátolt Ausztria, ez a puszta eszköz a cár és angol szövetségesei kezében, mindezzel csak előkészíti az elemeket egy általános forradalomhoz, amelynek ő maga lesz az első áldozata és amelynek kitörését senki sem fogja bánni, kivéve az olyan utópista reakciósokat, mint David Urquhart. Önök már értesültek az első megmozdulásokról Itáliában. Az újságok szerint zavargások törtek ki Genovában, Modenában, Parmában stb., de úgy látom, hogy a Ferrarában lejátszódott jelenetek emlékeztetnek az összes többiek közül a leginkább az 1848-as általános felkelésre.

Hogy a pökhendi és fizetésképtelen osztrák kormány önkéntes hazafias kölcsönét kezdettől fogva helyesen ítéltem meg, azt abból a hirdetményből láthatják, amelyet lovag Burger nemrégiben Lombardia lojális alattvalói-

hoz intézett. Tudomásukra hozta, hogy a kvóta, amelyet a lombard területnek az önkéntes kölcsönre fizetnie kell, 40 000 000 forintra fog rúgni, ez az összeg pedig 104 400 000 franknak felel meg, ami a lakosságra szétosztva fejenként 40 frankot jelent. „Ez az önkéntes kölcsön", mondja az „Unione"[138], „gigantikus méretű foglalásnak bizonyul – minden tartományra, minden községre és minden egyénre ki van vetve egy kvóta, amelyet *önként kell* fizetniök." Hogy ennek az önkéntes kölcsönnek valódi értelmét illetően semmi kétség se maradjon, lovag Burger hirdetménye a következő szavakkal végződik: „Föltétlenül tisztában kell lenni azzal, hogy ha az önkéntes kölcsön nem járna eredménnyel, a föld, a tőke, a kereskedelem és az ipar hozadékainak különböző fajtáira megfelelő arányokban rendkívüli hadiadót kellene kivetni."

Az alsóház hétfői ülésén példátlan, a parlament évkönyveiben még soha elő nem fordult esetre került sor: a királyi Titkos Tanács elnöke és a Ház kormánytöbbségének vezetője* azon a címen, hogy a kabinet szándékairól részletes beszámolót ad, beszédet tartott, amelyet hat órával később ugyanazon a helyen teljes egészében visszavont. Este 7 órakor elhangzott szavai szerint bombázzák, lerombolják, elpusztítják és Oroszországtól elszakítják Szevasztopolt. Éjfél után 1 óra 15 perckor elhangzott kijelentése szerint a Szevasztopolnál levő orosz flottát egy vagy két sorhajóval csökkenteni kell és „Oroszországot jelenlegi rangjában és pozíciójában korántsem szabad megrendíteni". Hat óra hosszat lármázott, dicsekedett, hetvenkedett, szájhősködött, fennhéjázott, ujjongott, üdvözölt és túlzott a kis Johnny* a képviselőtársai előtt; a parlamentet hat óra hosszat valóságos álomvilágban ringatta, aztán elég volt Disraeli éles nyelvének egyetlen fullánkja, hogy a szappanbuborék felpukkadjon, és az áloroszlánnak megint a megszokott báránybőrt kellett a vállára borítania. Ez „a vezeklés napja" volt a kormány számára, de a hárommillió fontját megkapta.

A keddi ülésen folyt le a vita Lord Dudley Stuartnak a parlament el nem napolására tett indítványa fölött. Megadták az ország pénzét; nem maradt más hátra, mint hogy a bizalmat is megadják a kormánynak. Mivel a képviselő urak ezt magától értetődőnek tartották, csak gyér Ház volt jelen, a vita lagymatagon folyt, a kormány kihívóbban viselkedett, mint valaha, s Dudley indítványát egyhangúlag elvetették. A kormány módját ejtette annak, hogy saját kudarcát az alsóház tagjai fölött aratott győzelemmé változtassa. Ez „a vezeklés napja" volt a parlament számára. Mégis az ülés fontossá vált a hadvezetés védelmezése folytán, amelyet Herbert úr, a

* John Russell. – *Szerk.*

brit hadügyminiszter – Voroncov sógora – adott elő, továbbá Berkeleynek, az admiralitás lordjának indiszkréciói és a kis Johnnynak az angol kormány belső helyzetéről adott nagyképű kijelentései folytán.

Herbert úr, ez a nyiszlett fejű ex-ifjútory[45], amikor a hadbiztosság tökéletlen szervezete miatt felhozott panaszokra válaszolt, terjengős dicsőítő beszédet tartott Filder főhadbiztosról, aki bizonyára a legmegfelelőbb ember erre az állásra, hiszen vagy ötven évvel ezelőtt a Vasherceg* bizalmának örvendhetett és magas hivatalokat töltött be alatta. Az újságtudósítók kellemetlen leveleivel Herbert úr „a hadsereg legjobb fizetőtisztjeinek" szépített jelentéseit, valamint néhány francia tiszt köteles bókjait szegezte szembe. Egy szót sem szólt arról, hogy a hadsereg teljes hiányt szenved mindenfajta szállítóeszközökben, sem öszvérek, sem lovak nincsenek, hogy szállítsák a málhát és a vizet s mindazt, ami szükséges a Várnából és Devnából a Duna felé menetelő hadsereg számára. Egy szót sem szólt arról, hogy a hadsereg nem tudja magát kellően élelmezni. Nem vitatta a tényt, hogy csak azután neveztek ki hadbiztosságot, miután már több hadosztályt kiküldtek, s a flották Konstantinápolyban voltak. Annak az állításnak sem mert ellentmondani, amely szerint Lord Raglan maga mondta, hogy csapatai a hadbiztosság hiánya miatt csaknem két hónapon át egy helyen állomásoztak és nem tudtak előnyomulni, jóllehet az éhezéstől teljesen kimerült ellenséghez olyan közel voltak, hogy már csaknem hallani lehetett az ágyúzást.

Hasonló módon rázta le Voroncov herceg elmés sógora a hadfelszerelési hivatal ellen felhozott panaszokat. Hosszú lélegzetű választ adott arra a szemrehányásra, amelyet senki más nem tett neki, csak ő maga: hogy ti. a Törökországba küldött hadseregnek csak hatfontos ágyúi vannak; ellenben nyakas hallgatással mellőzte azokat a tényeket, hogy a hadsereg nem vitt ostromágyúkat, hogy a gyalogságot alig támogatta lovasság, amely pedig a legfontosabb fegyvernem a havasalföldi síkságokon folyó hadműveleteknél, s hogy a Várnánál álló 40 000 katonának nem volt 40 tüzérségi lövege sem az orosz hadsereg ellen, amelynél minden 40 000 főnyi hadtestnek 120 ágyúja van.

Amikor támadták a kormányt, amiért elhanyagolta a hadseregnek a szükséges felszereléssel való ellátását, Voroncov sógora méltatlankodva védelmezte a katonai parancsnokokat, akik szerinte egyáltalán nem hibáztathatók.

A végzetes balesetekről és a britek idevágó monopóliumáról (ilyen balesetek ugyanis a francia expedíciót sohasem érték) Herbert kegyelmes úr azt

* Wellington. – *Szerk.*

mondta, hogy először is igaz ugyan, hogy egy hajó, amely a 6. dragonyos ezred egy részét vitte fedélzetén, elégett, de a parancsnok, ez a „derék öreg tiszt szembenézett a legszörnyűbb halállal, amelyet ember elszenvedhet: emberei sürgetésére sem volt hajlandó elhagyni a hajót, amíg, ó jaj! már túl késő volt, és ott halt meg a posztján". Az alsóház együgyű tagjai megtapsolták ezt az értelmetlen választ. Ami a „Tiger" pusztulását illeti,[212] kijelentette, hogy az a balesetek rovatába tartozik. „És az a szomorú esemény a Balti-tengeren – nos az csupán tengerészeink vakmerőségét bizonyítja."

A nyiszlett fejű férfiú azután annak a kérdésnek a megválaszolására tért át, „vajon hajórajaink és hadseregeink értek-e el valamilyen gyakorlati eredményt", és „az orosz kikötők teljes, hatékony és ellenállhatatlan blokádjával" dicsekedett. Ez a blokád annyira hatékony, hogy például nyolc orosz hadigőzös bombázás, ütközetek és akadályok ellenére eljutott Szevasztopolból Odesszába. Annyira hatékony, hogy Oroszország olyan arányban folytatja tovább a balti kereskedelmet, hogy orosz árukat Londonban a háború előtti áraknál alig valamivel drágábban árusítanak; hogy Odesszában pontosan úgy kereskednek ma is, mint a múlt esztendőben, és hogy a Fekete- és a Fehér-tengernek még a névleges blokádját is csak néhány nappal ezelőtt Bonaparte kényszerítette rá az angolokra.

De, nyilatkozik a Herbert nevezetű nemes fiatalember, az angol kormány még többet is tett. Nem fosztotta-e meg Oroszországot attól a lehetőségtől, hogy utánpótlását a Fekete-tengeren szállítsa, s nem vágta-e el minden oldalon a tengertől? Herbert úr elfelejtette, hogy négy hónapig a Dunán az uralmat az angolok átengedték Oroszországnak; hagyták, hogy pusztán 15 000 emberrel birtokába vegye Moldva és Havasalföld gabonatárait; hogy szinte a szemük előtt átengedték neki Dobrudzsa gazdag csordáit, és hogy megakadályozták a török flottát az orosz hajóraj megsemmisítésében Szinopnál[1].

A törökök katonai sikereiben, úgymond, az angoloknak nagy részük volt, *mert azzal, hogy tartalékul szolgáltak, lehetővé tették, hogy a törökök minden embert és ágyút a benyomult hadsereg ellen fordítsanak.* Kell-e ismételnem olvasóink előtt, hogy mindaddig, míg az oroszok nem tudtak túlnyomó erőt összevonni a dunai fejedelemségekben, az angol kormány megtiltotta Omer pasának, hogy számbeli fölényét és első győzelmeinek gyümölcseit kihasználja?

Mit tettek még az angol csapatok? „Mennyi sok font sterlinget költött Oroszország, hogy erődvonalat építsen ki a cserkesz part mentén! Egy rövid hadjárat folyamán mindezek a megerősített helyek, ez az egész lánc, amely

a cserkeszek kezét megkötötte, egy erőd kivételével kezünkbe vagy szövetségeseink kezébe került." Voroncov! Voroncov! Hát elfelejtetted, hogy mikor az ülésszak kezdetén azt tanácsolták, hogy foglald el ezeket az erődöket, elutasítottad a tervet és így lehetővé tetted az oroszoknak, hogy helyőrségeiket Szevasztopolba visszavonják! Te csak azokat az erődöket foglaltad el, amelyeket az oroszok jobbnak láttak feladni, és az egyetlen „kivétel", melyet te sem szét nem romboltál, sem be nem vettél, sem meg nem támadtál, az Anapa – az egyetlen, melyet érdemes lett volna bevenni, az egyetlen, amelyet az oroszok érdemesnek tartottak a védelemre, és az egyetlen, amely a cserkeszekkel az összeköttetést lehetővé teszi.

Üres szónoklatának tetőpontját érte el Herbert úr, amikor azt állította, hogy Angliának része volt Szilisztria dicsőséges védelmében, mert az elesettek közt volt egy Butler nevű százados; holott köztudomású, hogy Anglia nem küldött segítséget Szilisztriának, sőt Omer pasának sem engedte meg a segítségnyújtást. Nasmyth hadnagyot, aki még él, Herbert úr természetesen nem említi. Butler százados, hadd mondjam el, akkor ment Szilisztriába, amikor a kormány előzőleg megtagadta, hogy oda kiküldje, annál több oka van tehát Herbert marsallnak, hogy viselkedésének elismeréssel adózzon. Ami Nasmyth hadnagyot illeti, ő az a fajta fiatalember, akit amúgy is csakhamar kizártak volna a brit táborból, s mint haditudósító ment Szilisztriába.

Amikor Lord Dudley Stuart ostorozta a kormányt, amiért nem gondoskodott olyan gőzhajókról, amelyek csak három lábnyira merülnek, és egy vagy két nehéz ágyúval vannak felfegyverezve, Berkeley tengernagy, aki Herbert tábornok után szólalt fel, kérte a nemes lordot, „tanítsa meg a haditengerészeti építésvezetőt, hogyan építsenek ilyen hajókat". Ez volt a vitéz whig admirális válasza arra a kérdésre, hogyan szerelhette fel a tengernagyi hivatal a balti flottát anélkül, hogy nagyszámú ágyúnaszáddal látta volna el. A derék Berkeley és tudós haditengerészeti építésvezetője jobban tennék, ha okulásért a svéd és az orosz tengernagyi hivatalhoz fordulnának, nem pedig a szegény és rászedett Dudley Stuarthoz.

Ezzel végeztünk a védelemmel, melyben az elegáns Herbert és a vitéz Berkeley a brit hadvezetést részesítették, és most rátérünk ugyanezen Berkeley indiszkrét megnyilatkozásaira. Tegnap este a kis Johnny kipukkasztotta a szevasztopoli szappanbuborékot; ma pedig a kronstadti szappanbuborék pukkadt szét Berkeley kezében. Minthogy az osztrákok maguk fogják kivívni a fejedelemségek ügyét, „a leghatalmasabb hadseregeknek és flottáknak, csavargőzöseikkel, Paixhans-ágyúikkal és egyéb óriási romboló erőikkel, aminőket egy ország valaha is felszerelt és kiküldött", nem marad

tevékenységi területük. A balti flotta vitéz parancsnokának* egyik leveléből idézte a vitéz Berkeley a következő sorokat: „Nem volt módomban e hatalmas flottával valamit kezdeni, mert minden támadás akár Kronstadt, akár Sweaborg ellen biztos pusztulás lett volna." De ez nem elég. A derék Berkeley örvendezve azon, amit a leghatalmasabb flotta nem teljesíthet, vígan tovább fecsegett: „Chads tengernagy, akit tudományos tájékozottságban senki sem múl felül, ugyancsak ezt írta: »A világítótoronyból végzett kétnapi megfigyelés, s az erődök és hajók teljes felderítése után az előbbiek túl tömöreknek bizonyultak hajóágyúk számára. Nagy gránittömbökből állanak. A hajóknak mostani állomáshelyükön való megtámadása pedig szóba sem jöhet.«" Napiert illetően a vitéz Berkeley a következő szavakkal zárta le beszédét: „Nem volt soha brit tiszt, akinek teljesebb carte blanche-a** lett volna a tetszése szerinti cselekvésre. A kormány, távol attól, hogy megkösse a kezét, ellenkezőleg minden biztatást megadott neki az előnyomuláshoz" – Bomarsundból Kronstadtba és Kronstadtból Bomarsundba.

Amikor Hildyard úr, az egyik tory megjegyezte, „hogy még soha életében nem hallott ilyen indiszkréciót", hogy Berkeley úgy beszélt, mintha Oroszország nyilvánvaló ügynöke volna, és hogy a Kronstadttal kapcsolatos hetvenkedések mégis hallgatólagos helyeslésével találkoztak, a vitéz Berkeley visszavonta indiszkrécióit annyiban, amennyiben kijelentette, hogy Napier csak mostani helyzetéről beszélt, amikor csupán hajókkal rendelkezik és nem támaszkodhat szárazföldi seregre. Hogy a Balti-tengeren szárazföldi csapatok és Svédországgal kötött szövetség nélkül semmire sem lehet menni, ezt ismételten kifejtettem és már akkor megmondtam,*** amikor Napier elindult az angol partokról; s véleményemet minden tudományosan képzett katona osztotta.

Most ennek az emlékezetes vitának az utolsó pontjára, Lord John Russell fölényes nyilatkozataira térek rá. Miután a 3 000 000 font sterlingre szóló utalványát megkapta, éppoly szemérmetlen lett, mint amennyire szemérmes volt húsz órával előbb, amikor Disraeli maró szavai hatására meghunyászkodott. „Egyáltalán nem tartja szükségesnek, hogy tegnap esti kijelentéseinek további magyarázatát adja." Ami a „kínos megkülönböztetést" illeti, amelyet egyes pártok Aberdeen és kollégái között tenni próbáltak, csak annyit akar nekik mondani, hogy „az általános háborús intézkedéseket lépésről

* Ch. Napier. – *Szerk.*

** – fehér lapja; szabad keze – *Szerk.*

*** *V. ö. 242–244. old.* – *Szerk.*

lépésre a királynő őfelségének azok a tanácsadói határozták el, akiket rendesen kormánynak neveznek, és az elfogadott döntésekért Lord Aberdeen összes kollégái éppen úgy felelősek a parlamentnek és az országnak, mint maga e nemes lord". Sőt mert – egyébként minden kockázat nélkül – még ilyen kijelentést is tenni: „Ha mi a Korona megfelelő miniszterei vagyunk, a mi tetszésünktől függ, hogy összehívjuk-e a parlamentet vagy nem; ha nincs meg ez a diszkrecionális hatalmunk, akkor viszont nem vagyunk megfelelők többé arra, hogy a Korona miniszterei legyünk."

Miután hétfőn és kedden jelen voltam az angol parlamentnek ezeken az ülésein, bevallom, tévedés volt részemről, hogy 1848-ban a „Neue Rheinische Zeitung"-ban a berlini és frankfurti nemzetgyűlést a parlamenti élet mélypontjaként bélyegeztem meg.[213]

Mulattatni fogja olvasóinkat, ha Voroncov brit sógorának nyilatkozataival, egy Russell unalmas dicsekvéseivel és a „Times"[15] harsány vezércikkeivel szemben olvashatják a „Times" tudósítójának a Várna melletti brit táborban írt és július 13-án kelt legutóbbi leveléből a következő passzusokat:

„Tegnap este általános volt az a meggyőződés, hogy hamarosan kihirdetik a békét, mivel híre jött, hogy egy osztrák követ Brown tábornokkal ebédelt, és ez az osztrák követ Sumlából, ahol hosszas tanácskozásokat folytatott Omer pasával, útban van Várnába, ahol Lord Raglannal és Saint-Arnaud marsallal készül tárgyalni. Azt is hírül hozták, hogy a cambridge-i herceg kijelentette, miszerint a lovasság november táján, a gyalogság pedig május körül otthon lesz. Bizonyára nem lehet határozottan állítani, hogy háborúban vagyunk, sem azt, hogy a szövetséges csapatok hadviselő félként működnek, illetve hogy hadicselekményeket végeztek, amióta Törökországban partra szálltak. A mi felvonulásaink, bemutatóink, gyakorlataink és szemléink annyira ártalmatlanok, annyira ártatlanok, mintha Satoryban vagy Chobhamben folynának le, s összes szárazföldi hadműveleteink a következőkre szorítkoztak: először, Lord Cardigan tett egy felderítő kirándulást; másodszor, néhány műszaki tisztet és árkászt küldtek Szilisztriába és Ruszcsukba; harmadszor, néhány francia hidász menetelt ugyanebbe az irányba, és negyedszer, egy további árkászszázadot és 150 matrózt küldtek Ruszcsukba, hogy a partról verjenek hidat a szigetekre és onnan át a másik partra."

Angliában nem létezik Bastille, de vannak elmegyógyintézetek, ahova egész egyszerűen egy lettre de cachet* felmutatásával be lehet csukatni az udvar-

* – királyi elfogatóparancs – *Szerk.*

nak kellemetlen, vagy bizonyos családi ügyek elsimításának útjában álló személyeket. A dr. Peithmann esetéről* folyó szerdai vitán ezt Otway úr, akit Henley úr támogatott, kellőképpen bebizonyította. Lord Palmerstonnak, a „civis Romanus"-nak[214] és a „brit alattvalók jogai és kiváltságai" közismert prókátorának csak néhány szót kellett szólnia – és az ügyet elejtették. Palmerston még azt sem állította, hogy Peithmann csakugyan őrült, hanem csak annyit mondott, hogy „úgy látszik azt képzeli, bizonyos követelése van a kormánnyal szemben", s ezt a követelést nagyon zavaró módon a királynő, illetve a névtelenül szereplő Albert herceg elé akarja terjeszteni. A Koburgok mindenütt ott vannak; ebben a pillanatban éppen Spanyolországot szándékoznak hatalmukba keríteni. „Itt a doktor jogai és a királynő jogai vannak mérlegen", mondja a kormánypárti „Globe"[164], „és mi úgy hisszük, nincs senki a parlamentben, sem azon kívül, aki habozhatnék e mérlegelés eldöntésében." Nem csoda tehát, ha Thomas Paine „Rights of Man"-jét e szabad és áldott országban nyilvánosan elégették.

Még egy kis parlamenti komédia játszódott le azon a szerda estén. A múlt pénteki ülésen Butt úr határozati javaslatot terjesztett elő, amely szerint angol alattvalóknak bizonyos büntetés terhe mellett tiltsák meg, hogy orosz állampapírokkal kereskedjenek; a törvényjavaslat csupán a jelenlegi háború alatt felvett orosz kölcsönökre vonatkoznék. A brit kormány nem terjesztette be a törvényjavaslatot, de aligha merhet fellépni ellene, mert Bonaparte a „Moniteur"-ben[58] már közölte azt a hamis hírt, hogy a brit kormány vele egyetértőleg törvényellenesnek nyilvánította az orosz kölcsön jegyzését. Palmerston ennélfogva támogatta Butt indítványát, de elég udvariatlan ellenállásba ütközött Wilson úr (az „Economist"[57] bölcs kiadója és az államkincstár titkára) részéről. Most ugyanaz a Palmerston, aki hétfőn védelmezte a koalíciós kormányt, aki kedden tartózkodott a felszólalástól és ezzel a koalíció tényleges sikerét biztosította, szerdán mégsem szalaszthatta el az alkalmat, hogy magát újra a kabinet „védtelen szűzének" játssza ki. Egy hímnemű szibilla hangján és gesztusaival beszélt, mintha hazafias érzelmei, melyeket ő, szegény, a két előző estén, amikor hivatalos állásának hideg kényszere kötötte, kénytelen volt magában elnyomni, most elemi erővel törnének fel és lennének úrrá rajta. A megtévesztett képviselő urakból kipréselte az elmaradhatatlan éljenzést, amikor kijelentette: „A javaslat csupán azt az elvet erősíti meg, hogy brit alattvalóknak nem szabad Oroszország rendelkezésére bocsátaniok a háború folytatásához szükséges pénzt. A kincstár titkárának az érvei oda vezetnének, hogy el kellene törölnünk a haza-

* V. ö. *334–337. old.* – *Szerk.*

árulásról szóló törvényeinket. Az ilyen érvelés tisztára képtelenség." Figyeljük meg, hogy ez ugyanaz az ember, aki huszonnégy éven át Angliára ráerőszakolta az orosz–németalföldi kölcsönt,[152] és ebben a pillanatban is a legbefolyásosabb tagja annak a kabinetnek, amely még mindig fizeti e kölcsön törlesztését és kamatait, miáltal Oroszországnak rendelkezésére bocsátja „a háború folytatásához szükséges pénzt".

A megírás ideje: 1854 július 28.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 augusztus 9. (4152.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

[Karl Marx és Friedrich Engels]

Az unalmas háború

Már közel tizenkét hónap telt el azóta, hogy egy kis török sereg, két zászlóalj, Turtukainál, Oltenicával szemben sikeresen átkelt a Dunán, ott sáncokat emelt, és mikor az oroszok megtámadták, nagyon heves, rövid harcban visszaverte őket; ez volt az első ütközet ebben a háborúban, s az oltenicai csata rangos nevet kapta. Itt a törökök magukban álltak szemben az oroszokkal; nem voltak mögöttük tartalékként brit vagy francia csapatok és a szövetséges flottáktól sem várhattak támogatást. Mégis tizennégy napig kitartottak Oltenicánál a folyó havasalföldi partján, Kalafatnál pedig az egész télen át.

Azóta Anglia és Franciaország hadat üzentek Oroszországnak; mindenféle – igaz, kissé kétes – hőstetteket vittek végbe. Fekete-tengeri flották, balti-tengeri flották és közel 100 000 angol és francia katona sietett a törökök segítségére, vagy igyekszik elvonni tőlük az ellenséget. És mindennek az eredménye nem más, mint az oltenicai vállalkozás megismétlése nagyobb arányban, de inkább kisebb sikerrel, mint a múlt esztendőben.

Az oroszok ostrom alá vették Szilisztriát. Oktalanul, de vitézül viselkedtek. Napról napra, éjszakáról éjszakára vereséget szenvedtek; nem a tudományos fölény miatt, nem is Butler kapitány vagy Nasmyth hadnagy, a két angol tiszt jelenléte miatt, akik a „Times"[15] szerint megmentették Szilisztriát. A törökök tudatlansága miatt szenvedtek vereséget. Ez a tudatlanság olyan fokú volt, hogy nem tudták, mikor válik egy erőd vagy védmű tarthatatlanná, és makacsul odatapadtak minden rőfnyi földhöz, minden vakondtúráshoz, amelyre az ellenség szemet vetett. Az oroszok ezenkívül vereséget szenvedtek saját tábornokaik tunyasága, valamint láz és kolera miatt, végül a balszárnyukat fenyegető szövetséges hadsereg és a jobbszárnyukat fenyegető osztrák hadsereg erkölcsi hatása következtében. Amikor a háború megindult, megállapítottuk, hogy az oroszok sohasem tudtak szabályos ostromot végrehajtani, és a Szilisztria előtti hadműveletek rossz irányítása bizonyítja, hogy most sem tudnak. Tehát vereséget szenvedtek és az elképzelhető legszégyenteljesebb módon el kellett kotródniok;

egy tökéletlenül épített vár ostromát a kedvező évszak közepén abbahagyni kényszerültek, anélkül, hogy a helyőrség bárminő katonai segítséget kapott volna. Ilyen eset csak egyszer fordul elő egy évszázadban; és bármit kezdjenek is az oroszok ősszel, ezt a hadjáratot elvesztették, csúfosan elvesztették.

Ámde nézzük most az érem másik oldalát. Szilisztria fel van mentve. Az oroszok a Duna bal partjára vonulnak vissza. Sőt előkészítik és fokonként végrehajtják Dobrudzsa kiürítését. Hirsovából és Macsinból távoztak. Úgy látszik, a Szeret lesz az a vonal, amelyet az oroszok a védelemre kiszemeltek, nem hódításaik, hanem saját területük védelmére. Omer pasa, az öreg ravasz horvát, aki „kötelessége teljesítésében" éppúgy tud hallgatni vagy hazudni, mint akárki más, egyszerre küld egy hadsereget Dobrudzsába és egy másikat Ruszcsukba, s ezzel az oroszok mindkét szárnyát leköti. Persze ez idő szerint sokkal jobb hadműveletekre is nyílt volna lehetőség, de a szegény öreg Omer, úgy látszik, jobban ismeri a törököket és szövetségeseiket, mint mi. A katonailag helyes hadmozdulat az lett volna, hogy Dobrudzsán át vagy Kalarasin keresztül az ellenség összekötő vonalai ellen meneteljenek; de azok után, amit láttunk, még csak nem is vádolhatjuk Omert azzal, hogy jó alkalmat szalasztott el. Tudjuk, hadseregének az ellátása nagyon rossz – úgyszólván mindenben hiányt szenvednek – és ezért nem végezhet gyors mozdulatokat, amelyek túl messzire vinnék el bázisától, illetve új hadműveleti vonalakat nyitnának meg. Az ilyen műveletek döntő hatásúak lehetnek, ha kellő erővel hajtják őket végre, de olyan hadseregnek, amely máról holnapra él és terméketlen vidéken vonul át, nincs erre lehetősége. Tudjuk, hogy Omer pasa elment Várnába és segítséget kért a szövetséges tábornokoktól, akik akkor 75 000 kitűnő katonával csak négynapi menetre voltak a Dunától. De sem Saint-Arnaud, sem Raglan nem tartotta helyesnek, hogy oda menjen, ahol az ellenséggel találkozhatik. Ennélfogva Omer nem tehetett többet, mint amennyit tett. 25 000 embert Dobrudzsába küldött, seregének többi részével pedig Ruszcsukba menetelt. Itt csapatai szigetről szigetre keltek át, míg a Dunán át nem jutottak; akkor hirtelen balra menetelve hátba kapták Gyurgyevót és az oroszokat a helység kiürítésére kényszerítették. A következő napon az oroszok a Gyurgyevótól északra fekvő magaslatokra húzódtak vissza, s a törökök ott megtámadták őket. Véres csatára került sor, feltűnően nagy volt az angol tisztek száma, akik szokatlan sikerrel versengtek a dicsőségért, hogy az elsők közt essenek el. Mind megkapták a maguk golyóját, de ebből senkinek sem volt semmi haszna; mert együgyűség lenne azt hinni, hogy angol tisztek eleste láttán a török katonákban a legyőzhetetlenség érzése lángol fel. Mindazonáltal az oroszok, akiknek csak egy elővédjük volt a helyszínen – egy dandár, mégpedig a kolivani és a tomszki

ezred –, vereséget szenvedtek, és a törökök alaposan megvetették a lábukat a Duna havasalföldi partján. Rögtön hozzáláttak a hely megerősítéséhez, s mivel angol árkászaik voltak és miként Kalafatnál, maguk is nagyon szépen dolgoztak, kétségkívül félelmes állást építettek ki. De csak eddig volt szabad menniök és nem tovább. Ugyanaz az osztrák császár, aki nyolc hónapon keresztül azon fáradozott, hogy a pártatlant játssza, most egyszerre közbelépett. Hiszen a dunai fejedelemségeket csapatainak élelmezési területéül neki ígérték, és ehhez ragaszkodik. Mi keresnivalójuk van ott a törököknek? Menjenek vissza Bulgáriába. Így tehát parancs jött Konstantinápolyból, hogy a török csapatokat vissza kell vonni a bal partról, és „ezt az egész földdarabot" át kell engedni az osztrák katonák kénye-kedvének. A diplomácia a stratégia fölött áll. Bármi lesz is ebből, az osztrákok védeni akarják határaikat azáltal, hogy még néhány négyszögölnyi területet azon túl is elfoglalnak; e fontos célnak még a háború követelményeit is fel kell áldozni. Egyébként Omer pasa nem osztrák szökevény-e? Ausztria sohasem felejt. Montenegróban megakasztotta Omer pasa diadalmas pályáját; és most megismétli a műveletet, mert éreztetni akarja a renegáttal, hogy még nem szabadult meg a törvényes uralkodójához fűződő alattvalói köteléktől.

A hadjárat mai stádiumában egyáltalán nem érdemes a katonai részletekbe bocsátkozni. A csatáknak csekély taktikai jelentőségük van, minthogy egyszerű, egyenes frontális támadások; a csapatmozdulatokat mindkét oldalon inkább diplomáciai, semmint stratégiai indítékok irányítják. A hadjárat valószínűleg minden nagyobb katonai vállalkozás nélkül fog végződni, mert a Dunánál semmiféle előkészület nem folyik nagyobb offenzívához, ami pedig Szevasztopol sokat emlegetett bevételét illeti, e hadművelet megindítását valószínűleg mindaddig elodázzák, amíg az előrehaladt évszak következtében el nem kell halasztani a jövő esztendőre.

Úgy hinnők, hogy mindenki, akinek valaha is konzervatív hajlandóságai voltak Európában, okvetlenül elveszti őket, ha erre az örökös keleti kérdésre tekint. Itt áll egész Európa és képtelen – az elmúlt hatvan esztendő alatt bebizonyosodott, hogy képtelen – ezt az apró-cseprő viszályt rendezni. Most Franciaország, Anglia, Oroszország valóban háborút viselnek. Már hat hónapja háborúznak egymással; de még ütközetre sem került sor, hacsak nem tévedésből, illetve igen csekély arányokban. Várnában van 80 000–90 000 angol és francia katona, parancsnokuk az öreg Wellington katonai irodájának egykori titkára* és egy francia marsall** (akinek legnagyobb hős-

* Raglan. – *Szerk.*

** Saint-Arnaud. – *Szerk.*

tettei ugyan londoni zálogházakban játszódtak le) – ott vannak a franciák, akik semmit sem csinálnak, és a britek, akik tőlük telhetően segítik őket ebben. Mivel pedig ez a foglalatosság talán mégsem tűnik nekik nagyon tiszteletreméltónak, a flották felmentek a balcsiki révig, hogy utánanézzenek és meggyőződjenek arról, hogy a két hadsereg közül melyik tud nagyobb méltósággal örvendezni a dolce far nienténekː. És jóllehet a szövetségesek eddig nem tettek mást, mint hogy megették azokat a készleteket, amelyekre a török hadsereg számított, s az utolsó két hónap alatt napról napra csak henyéltek Várnában, mégsem alkalmasak még a bevetésre. Szilisztriát, ha szükség lett volna rá, körülbelül jövő év május közepén szabadították volna fel. Azok a csapatok, amelyek elfoglalták Algériát és a háború elméletét és gyakorlatát az egyik lehető legnehezebb hadszíntéren tanulták meg,[215] azok a katonák, akik a szikhek ellen harcoltak az Indus homokos partjain[216] és a kafferok ellen Dél-Afrika tüskés bozótjaiban,[217] olyan országokban, amelyek sokkal vadabbak Bulgáriánál – ezek a katonák tehetetlenek és használhatatlanok, semmire sem jók egy olyan országban, amely gabonát még exportál is!

Ha azonban a szövetségeseknek ilyen szánalmas teljesítményeik vannak, az oroszokéi sem különbek. Az oroszoknak bőven volt idejük a felkészüléshez. Meg is tettek mindent, amit csak tehettek, mert előre tudták, milyen ellenállásba fognak ütközni. És mégis, mit értek el? Semmit. A vitatott területekből egy talpalatnyit sem hódítottak el a törököktől; nem tudták elfoglalni Kalafatot, s a törököket egyetlen ütközetben sem tudták megverni. Pedig ezek ugyanazok az oroszok, akik Münnich és Szuvorov alatt elfoglalták a Fekete-tenger partvidékét a Dontól a Dnyeszterig. De Schilder nem Münnich, Paszkevics nem Szuvorov, s ha az orosz katona mindenki másnál több botütést bír is ki, mégis, ha mindig vissza kell vonulnia, elveszti kitartását csakúgy, mint bárki más.

Tény az, hogy a konzervatív Európa – „a rend, a tulajdon, a család, a vallás" Európája, az egyeduralkodók, a feudális urak, a pénzemberek Európája, bármily eltérő is a hatalmasok egymáshoz való viszonya az egyes országokban – egyszer megint kimutatja teljes tehetetlenségét. Ha Európa el is rothadt, de a háborúnak fel kellett volna ráznia az egészséges elemeket; a háborúnak felszínre kellett volna hoznia valamelyes lappangó energiákat, és 250 millió ember körében bizonyára kellett volna annyi kurázsinak lennie, hogy legalább egy tisztességes küzdelemre sor kerüljön, amelyben mindkét fél arathat egy kis dicsőséget, annyit, amennyit erő és ész éppen a csata-

* – édes semmittevésnek – *Szerk.*

téren szerezhet. De nem. Nemcsak a középosztályok Angliája és Bonaparte Franciaországa vált alkalmatlanná tisztességesen, lendületesen és erőteljesen megvívott háborúra, hanem Oroszország is, Európának az az országa, amelyet legkevésbé fertőzött meg a hitetlen és ernyesztő civilizáció, még ez az ország sem mutat fel semmi ilyet. A törökök alkalmasak hirtelen akcióra a támadásban, és nyakas ellenállásra a védelemben, de nagy hadseregekkel végrehajtott bonyolult hadműveleteknél úgy látszik nem válnak be. Ilymódon minden bizonyos tehetetlenségre és kölcsönösen bevallott gyöngeségre szorítkozik, amelyre úgy látszik az összes felek kölcsönösen számítanak is. Olyan kormányokkal, mint a mostaniak, ez a keleti háború még harminc évig elhúzódhatik és mégsem vezet eredményre.

Míg a hivatalos tehetetlenség ilyen módon Európa-szerte megnyilvánul, a kontinens délnyugati sarkában olyan mozgalom tör ki, amely egyszerre feltárja előttünk, hogy a hivatalos erőkön kívül vannak még más, aktívabb erők is. Bármilyen is a spanyol felkelés valódi jellege, és bármi lesz is a vége, annyit mindenesetre meg lehet állapítani, hogy egy későbbi forradalomhoz ugyanaz lesz a kapcsolata, mint az 1847-es svájci és olasz mozgalmaké volt az 1848-as forradalomhoz. Két nagy tény emelkedik ki a spanyol eseményekből: először is a katonák, 1849 óta a kontinens igazi uralkodói, összekülönböztek egymással, s rendfenntartói hivatásukat sutba dobták azért, hogy a kormánnyal szemben saját nézeteiket juttassák érvényre. Fegyelmük tanította meg őket hatalmukra, s ez a hatalom lazította meg fegyelmüket. Másodszor, egy sikeres barikádharc látványában volt részünk. Bárhol emeltek barikádokat 1848 június óta,[218] ezek mindmáig haszontalanoknak bizonyultak. Úgy látszott, hogy a barikádok, a nagy város lakosságának ellenállása a katonasággal szemben, teljesen hatástalan. Ez az előítélet megdőlt. Megint láttunk győzelmes, bevehetetlen barikádokat. A varázs megtört. Új forradalmi korszak vált megint lehetségessé, és jellemző, hogy a hivatalos Európa csapatai a tényleges háborúban hasznavehetetlenek bizonyulnak, egy város felkelő lakosságától pedig vereséget szenvednek.

That Bore of a War

A megírás ideje: 1854 július 29–augusztus 1.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune". 1854 augusztus 17. (4159.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Espartero

A forradalmak egyik sajátossága, hogy a nép, éppen amikor nagy ugrással készül előbbre jutni és új korszakot akar kezdeni, mindig a múlt ábrándjait engedi úrrá lenni maga fölött és mindazt a hatalmat és befolyást, amelyet oly drágán szerzett meg, olyan emberek kezébe helyezi, akik elmúlt idők népmozgalmát képviselik vagy képviselni látszanak. Espartero egyike azoknak a hagyomány szülte férfiaknak, akiket a nép társadalmi válságok idején a vállára szokott emelni, és akiktől azután éppoly nehezen tud megszabadulni, mint a tengerjáró Szindbád a gonosz öreg fickótól, aki lábával makacsul átfogta a nyakát. Kérdezzünk meg egy spanyolt, aki az úgynevezett progresszista iskolához[184] tartozik, min alapszik Espartero politikai jelentősége, és habozás nélkül azt fogja válaszolni, hogy „Espartero a nagy liberális párt egységét képviseli; Espartero népszerű, mert a népből jött; népszerűsége pedig egyedül a progresszisták ügyének javára szolgál". Igaz, hogy kézműves fiaként Spanyolország régensévé küzdötte fel magát, és hogy mint egyszerű közkatona lépett a hadseregbe és mint tábornagy távozott onnan. De ha ő a nagy liberális párt egységének szimbóluma, akkor ez az egységnek csak az a közömbös foka, amelyen minden véglet semlegesítődik. Ami pedig a progresszisták népszerűségét illeti, túlzás nélkül állíthatjuk, hogy ez attól a perctől kezdve elveszett, mióta a párt összességéről erre az egyetlen egyénre szállott át.

Espartero nagyságának kétes és különös jellegére nem kell más bizonyítékot felhoznunk, mint azt, hogy eddig még senki sem tudta megmagyarázni, miben is áll ez a nagyság. Míg barátai allegorikus közhelyekhez menekülnek, ellenségei, magánéletének egy különös vonására célozva azt állítják, hogy csupán szerencsés játékos. Barátok és ellenségek tehát egyformán képtelenek logikai összefüggést találni a férfiú személye és a hírneve között.

Espartero katonai érdemeit éppannyira kétségbe vonják, mint amennyire politikai fogyatékosságai kétségbevonhatatlanok. Señor de Florez terjedelmes életrajzot adott ki róla, s ebben nagy feneket kerít katonai vitézségének és hadvezéri tudásának, amelyet Charcas, La Paz, Arequipa, Potosi és

Cochabamba tartományokban mutatott be, ahol is Morillo tábornok parancsnoksága alatt harcolt; a tábornoknak pedig akkor az volt a megbízatása, hogy hozza vissza a dél-amerikai államokat a spanyol Korona uralma alá. De hogy dél-amerikai haditettei milyen általános benyomást gyakoroltak hazájának izgékony lelkületére, azt eléggé jellemzi, hogy az ayacuchói szerencsétlen csatára célozva, amelyben Spanyolország végleg elvesztette Perut és Dél-Amerikát,[219] őt az ayacuchizmus vezérének, híveit pedig ayacuchóknak csúfolták. Mindenesetre nagyon különleges hős, aki történeti keresztelőjét egy vereségtől, nem pedig egy győzelemtől kapta. A karlisták[111] elleni hétéves háborúban sohasem tűnt ki olyanféle merész haditett által, aminők versenytársát, Narváezt csakhamar vasidegű katonaként tették ismertté; mindenesetre volt tehetsége ahhoz, hogy kis sikereket erősen felnagyítson és tisztán a véletlenen múlt, hogy a trónkövetelő utolsó csapatait Maroto neki árulta el, mert Cabrera 1840-es felkelése csak posztumusz kísérlet volt a karlizmus zörgő csontjainak felélesztésére.[220] Még Señor de Marliani is, Espartero egyik csodálója és a modern Spanyolország történetírója, kénytelen beismerni, hogy ez a hétéves háború csakis azokkal a csatározásokkal hasonlítható össze, amelyeket a X. században Gallia kis hűbérurai vívtak egymással, s amelyekben a siker nem a győzelem eredménye volt. Ugyancsak balszerencsének tekinthető, hogy Esparterónak a félszigeten végrehajtott összes cselekményei között az, amely a közvéleményre a legerősebb hatást tette, ha nem is éppen egy vereség, de egy szabadsághős részéről legalábbis felette különös teljesítmény. Két város, Barcelona és Sevilla bombázójaként vált híressé. Ha a spanyolok, mondja egy író, őt valaha Marsként megfestenék, ezt az istent „faltörőnek" kellene ábrázolni.[221]

Amikor Krisztina 1840-ben kénytelen volt lemondani régensségéről és elmenekülni Spanyolországból, Espartero, a progresszisták igen nagy szekciójának kívánsága ellenére, parlamenti kormányzás keretében megszerezte a fő hatalmat. Kamarillához hasonló csoporttal vette magát körül és a katonai diktátort játszotta meg, anélkül hogy valójában egy alkotmányos király középszerűsége fölé emelkedett volna. Kegyével inkább a moderadókat[202], mint a régi progresszistákat ajándékozta meg, az utóbbiakat kevés kivétellel kirekesztette a hivatalokból. Anélkül hogy meghódította volna ellenségeit, lassanként elidegenítette a barátait. Nem volt meg hozzá a bátorsága, hogy áttörje a parlamenti kormányzat bilincseit, de ahhoz sem értett, hogyan vegye igénybe, hogyan bánjon vele vagy hogyan alakítsa át a cselekvés eszközévé. Hároméves diktátorsága alatt a forradalmi szellemet vég nélküli kompromisszumok lépésről lépésre megtörték, és a progresszista párton belüli egyenetlenkedések olyan fokot értek el, hogy a moderadók egy coup

de main* segítségével visszanyerhették a kizárólagos hatalmat. Ezáltal Espartero annyira elvesztette minden tekintélyét, hogy saját párizsi követe konspirált ellene Krisztinával és Narváezzel; és annyira megcsappantak erőforrásai, hogy nem talált lehetőséget Lajos Fülöp nyomorúságos intrikáinak és kicsinyes cselfogásainak kivédésére. Oly kevéssé tudta megítélni saját helyzetét, hogy nagyon meggondolatlanul éppen akkor fordult szembe a közvéleménnyel, amikor ez csak ürügyet keresett szétzúzására.

1843 májusában, amikor népszerűsége már régen elenyészett, még mindig maga mellett tartotta Linagét, Zurbanót és katonai kamarillája többi tagját, bár elbocsátásukat hangosan követelték; elmozdította a López-kormányt, amelynek a képviselőházban nagy többsége volt, és makacsul megtagadta az amnesztiát a száműzött moderadóktól, pedig ezt akkoriban minden oldalról, a parlament, a nép, sőt a hadsereg részéről is követelték. Ez a követelés világosan kifejezte az általános ellenszenvet uralmával szemben. Ekkor egyszerre a „zsarnok Espartero" ellen irányuló pronunciamientók orkánja rázkódtatta meg a félszigetet, egyik végétől a másikig;[206] ezt a mozgalmat, ami elterjedésének gyorsaságát illeti, csak a maival lehet összehasonlítani. Moderadók és progresszisták egyesültek egy közös cél kitűzésében: megszabadulni a régenstől. A válság egészen váratlanul érte Esparterót — a végzetes óra készületlenül találta.

Narváez — O'Donnell, Concha és Pezuela kíséretében — maroknyi sereggel kikötött Valenciában. Az ő oldalukon mindenben gyorsaság, tetterő, megfontolt merészség, erélyes elhatározottság mutatkozott. Espartero oldalán pedig mindenben gyámoltalan habozás, halálos késlekedés, közönyös határozatlanság, tunya gyöngeség. Mialatt Narváez felmentette az ostromlott Teruelt és benyomult Aragóniába, Espartero visszavonult Madridból és felelőtlen semmittevéssel heteket töltött Albacetében. Amikor Narváez Torrejonnál a maga oldalára állította Seoane és Zurbano csapatait és Madrid ellen vonult, Espartero végül is egyesült Van-Halennel Sevilla haszontalan és felháborító bombázására. Azután egyik helyről a másikra menekült, futásának minden újabb állomásán csapatainak egy része cserbenhagyta, míg végre eljutott a tengerparthoz. Amikor hajóra szállt Cádizban, ez a város, az utolsó, amelyben még maradtak hívei, szintén ellene nyilatkozva mondott búcsút hősének. Egy angol, aki e katasztrófa idején Spanyolországban tartózkodott, Espartero nagyságának fokozatos hanyatlásáról a következő szemléletes leírást adja: „Nem volt ez kemény csata után hirtelen bekövetkező rettenetes összeomlás, hanem lassú hátrálás, lépésről lépésre és harc nélkül,

* — rajtaütés — *Szerk.*

Madridból Ciudad Realba, Ciudad Realból Albacetébe, Albacetéből Córdobába, Córdobából Sevillába, Sevillából Puerto de Santa Maríába és innen tovább a végtelen óceánig. A bálványimádásból leesett a rajongásba, a rajongásból a ragaszkodásba, a ragaszkodásból a tiszteletbe, a tiszteletből a közönybe, a közönyből a megvetésbe, a megvetésből a gyűlöletbe és a gyűlöletből beleesett a tengerbe."

Hogyan válhatott ezek után Espartero ismét az ország megmentőjévé és „a forradalom kardjává", ahogy most nevezik? Az eset egyszerűen érthetetlen lenne, ha Spanyolország nem nyögött volna a reakció tíz évén át Narváez embertelen diktatúrája és az Espartero helyébe lépő királynői kegyencek nyomasztó igája alatt. A reakció hosszas és erőszakos korszakai csodálatosan alkalmasak arra, hogy forradalmi kudarcok bukott nagyságait megint magasra emeljék. Minél nagyobb egy nép képzelőtehetsége — és hol lenne a képzelet nagyobb, mint Európa délvidékén? —, annál ellenállhatatlanabb vágyat érez arra, hogy a zsarnokság személyi megtestesítőivel a forradalom személyi megtestesítőit állítsa szembe. Mivel az utóbbiakat nem tudja hirtelen megteremteni, előző mozgalmak halottait ássa ki. Nem volt-e maga Narváez is közel ahhoz, hogy Sartorius rovására népszerűvé váljék? Az az Espartero, aki július 29-én diadalmas bevonulását tartotta Madridba, nem valóságos ember volt, hanem kísértet, egy név, egy emlék.

Az igazság kedvéért meg kell említeni, hogy Espartero sohasem vallotta magát másnak, mint alkotmányos monarchistának; és ha erre a pontra nézve még valami kétség állott volna fenn, ennek is el kellett tűnnie ama lelkes fogadtatás láttán, amelyben száműzetése alatt a windsori kastélyban[222] és Anglia uralkodó osztályaitól részesült. Amikor Londonba érkezett, az egész arisztokrácia, élén Wellington herceggel és Lord Palmerstonnal, a lakására tódult. Aberdeen, külügyminiszteri minőségében, meghívót küldött neki, hogy a királynőnek bemutatkozhassék; a Lord Mayor és a városi tanács gasztronómiai hódolattal vendégelték meg a Mansion House-ban*; s amikor híre terjedt, hogy a spanyol Cincinnatus szabadidejét kertészkedéssel tölti, nem volt olyan botanikai, kertészeti vagy mezőgazdasági egyesület, amely ne sietett volna a tagságával megajándékozni. Valósággal a főváros arszlánja lett. 1847 végén a spanyol száműzötteket amnesztiával hazahívták, s Izabella királynő rendelete Esparterót szenátorrá nevezte ki. De mielőtt Espartero elhagyta Angliát, Viktória királynő őt és hercegnőjét meghívta ebédre és tetejében abban a rendkívüli megtiszteltetésben részesítette, hogy egy éjszakát a windsori kastélyban tölthettek. Igaz, mi azt hisszük, hogy ez a

* A Lord Mayor (londoni főpolgármester) székhelye. – *Szerk.*

dicsfény, amelyet Espartero személyére árasztottak, valamiképpen összefügg azzal a feltevéssel, hogy ő Spanyolországban a brit érdekek képviselője volt és még mindig az. Nem kevésbé igaz az is, hogy az Espartero melletti tüntetés némileg úgy festett, mintha Lajos Fülöp ellen irányulna.

Miután visszatért Spanyolországba, fogadta a küldöttségeket, a gratulációkat, amelyek egyre-másra érkeztek, s Barcelona városa külön követet küldött, hogy 1843-as rossz viselkedése miatt mentegetőzzék. De vajon 1848 januárjától a legutóbbi eseményekig terjedő végzetes időszakban hallotta-e valaki akár csak a nevét is említeni? Felemelte-e csak egyszer is a szavát a megalázott Spanyolország e halálos csöndjében? Feljegyeztek-e részéről egyetlen cselekményt is a hazafias ellenállás érdekében? Nyugodtan visszavonul logroñói birtokára, káposztáit és virágait ápolgatja, s várja a maga idejét. Még csak nem is ő ment a forradalom elé, hanem a forradalom jött el érte. Többet tett, mint Mohamed. Várta, hogy a hegy eljöjjön hozzá, és a hegy eljött. Mégis egy különbséget meg kell említenünk: amikor kitört a februári forradalom*, amelyet az egyetemes európai földrengés követett, akkor Señor de Principe és más barátai által kiadatott egy röpiratot ilyen címmel: „Espartero, múltja, jelene és jövője", amelyben emlékeztetni akarta Spanyolországot, hogy a múlt, a jelen és a jövő emberét még mindig ott őrzi a földjén. Amikor a forradalmi mozgalom hamarosan lecsillapult Franciaországban, a múlt, a jelen és a jövő embere megint csak feledésbe merült.

Espartero Granatulában, La Mancha tartományban született, és mint híres földijének**, neki is megvolt a maga rögeszméje: az alkotmány; és megvan a maga tobosói Dulcineája: Izabella királynő. 1848 január 8-án, amikor angliai száműzetéséből visszatért Madridba, a királynő fogadta őt, és Espartero a következő szavakkal búcsúzott el tőle: „Arra kérem felségedet, hívjon engem, ha bármikor szüksége van egy kardra, hogy megvédje, vagy egy szívre, hogy szeresse önt." Őfelsége a királynő most hívta, és kóbor lovagja megjelenik, lecsillapítja a forradalmi hullámokat, csitítgató általtásaival elernyeszti a tömegeket, megengedi Krisztinának, San Luisnak és a többieknek, hogy elrejtőzzenek a palotában, és hangosan bizonygatja, hogy töretlenül hisz az ártatlan Izabella szavaiban.

Ismeretes, hogy ezt a bizalomra oly méltó királynőt, akinek, úgy mondják, arcvonásai évről évre feltűnőbben hasonlítanak a rossz emlékű VII. Ferdinándhoz, 1843 november 15-én nagykorúnak nyilvánították. Csak 13. évét töltötte be ugyanennek az évnek november 21. napján. Olózaga, akit López

* 1848-ban Franciaországban. – *Szerk.*

** Don Quijote. – *Szerk.*

három hónapra nevelőjévé nevezett ki, olyan kormányt alakított, amely ellenszenves volt a kamarillának és a Narváez első sikereinek hatása alatt újra választott cortesnak[201]. Olózaga fel akarta oszlatni a cortest, s kapott is egy rendeletet a királynő aláírásával, amely felhatalmazta erre, de amely kitöltetlenül hagyta a feloszlatás kihirdetésének keltét. 28-án este Olózaga megkapta a királynő kezéből a rendeletet. 29-én este újabb találkozója volt vele; de alig távozott tőle, amikor egy helyettes államtitkár elment a lakására, tudomására hozta elmozdítását, s visszakérte a rendeletet, amelynek aláírását a királynőtől kierőszakolta. Olózaga, egy hivatásos ügyvéd, túl ravasz volt ahhoz, hogy így tőrbecsalják. Az okmányt csak másnap adta vissza, miután legalább száz képviselőnek megmutatta, hogy bizonyítsa, miszerint az aláírás a királynő rendes, szabályos kézírásával történt. December 13-án González Bravo, akit miniszterelnöknek neveztek ki, odahívta a királynőhöz mindkét Ház elnökeit, a legkiválóbb madridi előkelőségeket, Narváezt, de la Santa Cruz márkit és másokat avégből, hogy őfelsége nyilatkozzék előttük arról, mi folyt le közte és Olózaga között november 28-án este. Az ártatlan fiatal királynő bevezette őket abba a terembe, ahol Olózagát fogadta és okulásukra nagyon élénk, de kissé túlzott modorban egy kis drámát játszott le. Olózaga így zárta le az ajtót, így kényszerítette, a ruháját megragadva, hogy üljön le, így vezette kezét, így erőszakolta ki aláírását a rendeletre, egyszóval így sértette meg királyi méltóságát. E jelenet alatt González Bravo jegyzeteket készített a nyilatkozatról, míg a jelenlevő személyek megnézték a rendeletet, amelyen látszott, hogy erőtlen, reszkető kéz írta alá. A királynő ünnepélyes nyilatkozata alapján tehát Olózagát crimen laesae majestatis* miatt el kellett volna ítélni, négy lóval darabokra szaggattatni, vagy legjobb esetben életfogytiglan a Fülöp-szigetekre száműzni. De mint láttuk, ő megtette óvatossági intézkedéseit. Ezután tizenhét napos vita következett a cortesban, olyan vita, amely még nagyobb feltűnést keltett, mint annak idején Karolina királyné hírhedt bírósági tárgyalása Angliában.[223] Olózaga védőbeszéde a cortesban egyebek között az alábbi passzust tartalmazta: „Ha azt mondják nekünk, hogy a királynő szavát vita nélkül el kell hinnünk, én azt válaszolom: Nem! Vagy van vád, vagy nincs. Ha van, akkor ez a szó éppúgy csak tanúságtétel, mint akármilyen más, és e tanúságtétellel szembehelyezem a magamét." A cortes mérlegén Olózaga szava súlyosabban esett a latba, mint a királynőé. Ezután Olózaga Portugáliába szökött, hogy megmeneküljön az ellene kirendelt orgyilkosok elől. Ez volt Izabella első entrechat-ja** Spanyol-

* – felségsértés bűne – *Szerk.*

** – tánclépése (bokázása) – *Szerk.*

ország politikai színpadán, és tisztességének első bizonyítéka. És ez ugyanaz a kis királynő, akinek a szavaiban való bizodalomra Espartero most buzdítja a népet, és akinek tizenegy évi botrányos üzelmek után felajánlja „a forradalom kardjának" „védőkarját" és „szerető szívét".[224]

Espartero

A megírás ideje: 1854 augusztus 4.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 augusztus 19. (4161.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Támadás az orosz erődök ellen[225]

Úgy látszik, hogy a szövetséges franciák és angolok végre igazi támadásra készülnek Oroszország ellen. A birodalom legelőbbre tolt erődítményeit, – az Åland-szigetek erődeit és a Fekete-tengeren Szevasztopolt – egymás után, ha ugyan nem egyidejűleg, meg akarják támadni. Nyugat-Európában mindenesetre híresztelik, hogy az előbbi pontot rövid bombázás után már el is foglalták, de a hír még megerősítésre szorul és valószínűleg túl korai. Ami a Szevasztopol elleni támadást illeti, nincs hivatalos értesülésünk arról, hogy meg fogják indítani, de a londoni „Times"[15] határozottan állítja és Londonban általában el is hiszik. Eddig mindössze néhány, francia és angol csapatokból álló hadosztályt tettek hajóra Várnában, s bár feltételezik, hogy ezek a Krímbe szállítandó expedíciós sereghez tartoznak, másfelől az is lehetséges, hogy az ázsiai Anapa erőd ostromára szánják őket. Ebben a tekintetben a legközelebbi gőzhajó megérkezése valószínűleg minden bizonytalanságot eloszlat.

A Bomarsund elleni támadás nagy katonai jelentőségű esemény lesz. Először fogják kipróbálni Montalembert kazamatás város-erődítményeit. A helyszínrajzokból és tervekből ítélve az ottani erődök, bár jóval kisebb mértékben, mint Helsingfors, Kronstadt vagy Szevasztopol erődei, egyaránt védve vannak szárazföldi támadás és hajókról történő bombázás ellen, s kizárólag Montalembert elvei alapján épültek. Hosszú, bombabiztos erőd, körülbelül száz ágyúval, oldalán ideiglenes földsáncokkal védve, alkotja a fő védelmet hajókkal szemben; hátulról pedig nagy bástyák uralják és védik, ezek egyikének harminc, másikának tíz ágyúja van. Míg a főerőd főleg a hajókat fogja lekötni, a bástyatornyok elleni támadás a szárazföldi erőkre hárul. Legújabb híreink szerint a helyőrség sokkal gyöngébb, mint feltételeztük; alig több, mint háromezer emberből áll. A rendelkezésünkre álló információkból nem látni egészen tisztán, mennyire lehetséges, hogy a tengeri és a szárazföldi támadás ne csak összeessenek időben, hanem valóban együttműködjenek és egymást támogassák; a tengeri támadás ugyanis szükségképpen

„vive force"* támadás, amelynek nagyon rövid idő alatt el kell dőlnie, míg falazat ellen indított szárazföldi támadás mindig előkészítő munkákat tételez fel, legalább egy párhuzamos ostromárokkal és ütegekkel, s ezért hosszabb időt kíván. De ilyen kérdéseket csak a helyszínen lehet eldönteni. Katonai szempontból Bomarsund bevétele mindenesetre sokkal nagyobb jelentőségű lesz, mint magának Szevasztopolnak a bevétele, amennyiben hozzájárul egy sokat vitatott kérdés megoldásához, míg Szevasztopol bevétele csak régi katonai szabályok sikeres alkalmazását jelentené.

A Szevasztopol ellen tervezett támadást főleg szárazföldi erőkkel kell végrehajtani, a flotta akcióinak viszont csaknem teljesen a kikötő szoros blokádjára kell szorítkozniok. Vagyis olyan tengeri kikötő szárazföldi és tengeri blokádjáról lenne szó, amelyik a szárazföldi oldalon tökéletlenül van megerősítve. Nem tudhatjuk, hogy az oroszok a város és az öböl déli részén milyen erődítéseket készítettek, de, hogy redoute-okat** és sáncokat építettek, amelyek szabályos ostromot kívánnak, hacsak a támadó nem akar túl nagy áldozatokat kockáztatni, az alig lehet kérdéses. Mindenesetre tudjuk, hogy egy állandó és minden látszat szerint jól megépített erőd – nagy négyszög, minden oldalon számos védőárokkal és minden előreugró sarkon mozsárágyúkkal – koronázza az öböltől északra, éppen a várossal szemben fekvő domb tetejét. Ez a domb az egyetlen olyan állás a város közelében, amely, úgy látszik, nem esik más magaslatokon elhelyezett lövegek lőtávolságába, viszont ő maga uralkodik az öblön és a szemközti lejtőkön. Mindenképpen itt fogják tehát a fő ellenállást kifejteni; de kétséges, hogy a város és a kikötő tartható-e – még ha a déli parton levő összes erődöket el is foglalják –, míg ez a főerőd nincs legyőzve. Itt legalábbis bizonyos szabályszerű ostromműveletre lesz szükség. Nos, az öböl a Konsztantyin-foktól a keleti végéig körülbelül nyolc mérföldnyire terjed; s a városra meg az erődökre megfelelő kiterjedést számítva, a szövetséges csapatoknak huszonkét-huszonnégy mérföldnyi félkörben kellene szétterjedniök, hogy a szárazföldön a blokádot biztosítsák. Minden ponton elég erősnek kell lenniök ahhoz, hogy a helyőrség kitöréseit és a hátuk mögött összevonható csapatok támadásait vissza tudják verni. Jóllehet nincs lehetőségünk megtudni, hogy az oroszok milyen erőket tudnak bevetni fekete-tengeri erősségük közvetlen vagy közvetett védelmére, ezek az adatok mutatják, hogy elfoglalásához jelentékeny csapatokra lesz szükség. Ezenkívül még egy veszélyes ellenséggel is szembe kell nézniök, mégpedig a déli Krím halálos éghajlatával. Mivel a parti üte-

* – „hirtelen roham" – *Szerk.*

** – különálló zárt kiserődöket – *Szerk.*

gekből ennél a támadásnál aligha lehet sok hasznuk az oroszoknak, a hadművelet nyilván sokat veszít katonai érdekességéből, mivel igen nagy, de korántsem példátlan arányú ostromra korlátozódik. Az erre a hadműveletre kijelölt haderőt mindenütt legföljebb 100 000 főre becsülik, beleértve egy török egységet is. Ha minden körülményt tekintetbe veszünk, ez a hadsereg a cél elérésére nem látszik elegendőnek.

The Attack on the Russian Forts

A megírás ideje: 1854 augusztus 7.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 augusztus 21. (4162.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

Karl Marx

[A dunai fejedelemségek kiürítése — A spanyolországi események — Az új dán alkotmány — A chartisták]

London, 1854 augusztus 8., kedd.

Múlt hó 28-án derékhadával Gorcsakov herceg átvonult Slaván, egy Kalugerenitől körülbelül hat mérföldnyire fekvő falun; 29-én megint továbbment en route Foksani*. A Szojmonov tábornok parancsnoksága alatt álló elővéd a 10. gyalogsági hadosztály nyolc zászlóaljából, a tomszki és a kolivani vadászezredekből és a trónörökös-nagyherceg huszárezredéből áll. Ennek az elővédnek e hó 1-én át kellett kelnie a Jalomicán Urestinél és Merescyaninál, ahol hidakat vertek. Foksaniba érkezését körülbelül e hó közepére várják.

A török hadsereg három oszlopban nyomul előre. A derékhad július 29-én Kalugereniben volt, 30-án az elővéd őrseit Glinánál látták, 2 mérföldnyire Bukaresttől, ahova Omer pasa főhadiszállásának elhelyezését augusztus 1-re várják. A jobbszárny az Arges mentén Oltenicából Bukarest irányába menetelt. A balszárnynak, amely 28-án Moginában volt, a Szlatinából Bukarestbe vivő úton kell felvonulnia.

„Az orosz hadsereg hátráló mozdulatai", mondja a „Moniteur de l'Armée", „úgy látszik inkább stratégiai, mint politikai jelleget öltenek. A muszka tábornoknak ebből az az előnye származik, hogy csapatait jó pozícióba vonhatja össze, ahol lélegzetet vehetnek a szenvedések után, amelyeket Dobrudzsában elviseltek és amelyeket a törökök a Duna bal partján mértek rájuk. Ellátási bázisához is közelebb lesz, és a múlt évben elfoglalt terület jelentékeny részét továbbra is megszállva tartja. Végül itt olyan hadállást foglal el, amely még túlerővel szemben is félelmetes."

Július 26-án Budberg báró a következő kiáltványt intézte a románokhoz:

„Őfelsége minden oroszok cárja, Lengyelország királya, a moldvai és a havasalföldi fejedelemség oltalmazója, mindazok oltalmazója, akik az orto-

* — Foksani felé — *Szerk.*

dox görög hitet vallják, elhatározta, hogy a cári csapatokat rövid időre visszavonja az egészségtelen dunai területekről, és egészségesebb levegőjű magaslati helyeken szállásolja el. Az ellenség rövidlátóan azt hitte, hogy tőle való félelmünkben vonultunk vissza, miért is visszavonuló csapatainkat támadni próbálta. De alighogy Gorcsakov herceg, a fővezér, parancsot adott csapatainak az ellenség visszaűzésére, máris szégyenteljesen megfutottak, otthagyták fegyvereiket és muníciójukat, amit vitéz csapataink magukkal vittek. Ha az évszak kedvezőbb lesz, visszatérünk hozzátok fegyveresen, hogy örökre megszabadítsunk benneteket a barbár törököktől. Visszavonulásunk elővigyázatosan, sietség nélkül fog megtörténni; ne képzelje az ellenség, hogy előle menekülünk."[226]

Érdekes, hogy az oroszok 1853-ban pontosan ugyanebben a hónapban, júliusban, az évszakot korántsem tartották alkalmatlannak a Havasalföld megszállására.

„A bolgár családok kivándorlása Dobrudzsából", mondja egy német újságban közölt galaci tudósítás, „még mindig szakadatlanul folyik. Mintegy 1000 család 150 000 állattal ment át Reni közelében." Ez az „önkéntes emigráció", amelyre az oroszok a törökök bosszújának ürügyével biztatták fel a lakosokat, jellegében nagyon hasonlít az „önkéntes" osztrák kölcsönhöz. A „Morning Chronicle"[17] bécsi levelezője írja, hogy ugyanezek a családok, „mikor megtudták, hogy a moldvai erődítményeknél készülnek őket foglalkoztatni, haza akartak térni otthonaikba, de a kozákok kényszerítették őket, hogy továbbmenjenek Foksaniba, ahol most árkokat ásnak".

Alighogy a barikádokat Madridban Espartero kívánságára lebontották, az ellenforradalom máris serényen munkához látott. Az első ellenforradalmi lépés a büntetlenség biztosítása volt Krisztina királyné, Sartorius és szövetségestársaik számára. Azután következett a kormány megalakítása a moderado[202] O'Donnell-lel mint hadügyminiszterrel, s az egész hadsereget Narváez e régi barátjának rendelkezése alá helyezték. A listán szerepel Pacheco, Luján, Don Francisco Santa Cruz neve – valamennyien Narváez közismert hívei –, s közülük Pacheco tagja volt a gyalázatos 1847-es kormánynak.[206] A kormány egy másik tagja, Salazar, annak az egyetlen érdemének köszönheti kinevezését, hogy Espartero játszótársa volt. A népnek a barikádokon és a köztereken hozott véres áldozataiért számtalan kitüntetést szórtak egyfelől Espartero tábornokaira, másfelől O'Donnell moderado barátaira. Hogy a sajtó végleges elhallgattatásához egyengessék az utat, megint életbe léptették az 1837-es sajtótörvényt. Általános alkotmányozó cortes[201]-gyűlés összehívása helyett Espartero, úgy mondják, csak az 1837-es alkotmány szerinti

kamarákat akarja, méghozzá – mint némelyek állítják – a Narváez módosította formában összehívni. Hogy mindezeknek és más, elkövetkező intézkedéseknek a sikerét a lehető leghatékonyabban biztosítsák, Madrid közelében nagy tömegű katonaságot vonnak össze. Ami ebben az ügyben kiváltképpen feltűnő, az a reakció cselekvésének a gyorsasága.

Az első percben a barikád-vezérek felkeresték Esparterót, hogy kifogásokat emeljenek kormányának összeállítása miatt. Espartero hosszan magyarázgatta azokat a nehézségeket, amelyekkel meg kell küzdenie, s igyekezett kinevezéseit megvédeni. De úgy látszik, a nép küldöttei nem nagyon voltak megelégedve magyarázatával. Egyidejűleg „nagyon riasztó" hírek érkeznek a köztársaságiak valenciai, katalóniai és andalúziai mozgolódásairól. Espartero zavara látható abból a rendeletéből, amellyel a tartományi juntákat[200] további tevékenységét szentesíti. Még a madridi juntát sem merte feloszlatni, ámbár kormánya már teljes, és beiktatása megtörtént.

A kis Napóleon[227] kívánságára Charras ezredest kiutasították Belgiumból. Az „Indépendance Belge"[146] párizsi tudósítója egy Murat herceg által írt és kiadott röpiratról beszél, amely Bomba király* koronáját a Murat-k törvényes örökségeként követeli. A röpiratot olaszra is lefordították.

A dán kormány továbbra is makacsul megtagadja a nyugati hatalmaktól a kikötők és partraszállási helyek átengedését, amelyek lehetővé tennék számukra, hogy haderőiket a tél idején a Baltikumban tartsák. De ez nem az egyetlen mód, ahogy ez a kormány kifejezi megvetését patrónusa, az orosz cár ellen fellépő hatalmakkal szemben. Nem habozott egyenesen a nyugati hatalmak flottáinak és hadseregeinek a szeme láttára végrehajtani régóta tervezett coup d'état-ját**, amely teljes egészében Oroszország érdekét szolgálja. Július 26-án egy állami dokumentumot tettek közzé Koppenhágában ezzel a címmel: „A dán monarchia alkotmánya a közös ügyek számára". Különös módon az angol sajtó úgyszólván alig vett tudomást erről a rendelkezésről. Ezért az alábbiakban közlöm a fönti új dán alkotmány legfontosabb pontjait:

1. szakasz: A dán monarchia utódlását az 1853 július 31-i törvény állapította meg.

5. szakasz: A monarchia közös ügyei mindazok, amelyekről kifejezetten nem állapítják meg, hogy a monarchiának csak egy részére tartoznak.

6. szakasz: A monarchia közös kiadásai, amelyek bevételeit meghalad-

* II. Ferdinánd. – *Szerk.*

** – államcsínyjét – *Szerk.*

ják, a következő arányokban viselendők: Dánia 60 százalék; Schleswig 17 százalék; Holstein 23 százalék.

7. szakasz: A monarchia közös ügyei egy rigsraad* alá tartoznak.

8. szakasz: A jelenlegi rigsraadot csupán a király által kinevezett tagok alkotják. A jövőben a rigsraadot *részben* választani fogják.

10. szakasz: A rigsraad akkor ötven tagból fog állani, húszat a király nevez ki, a többi harmincat választják, mégpedig a következő arány szerint: Dánia országgyűlése 18, Schleswig tartományi államai 5, Holsteinéi 6 és a lauenburgi rendek 1 tagot választanak.

11. szakasz: A dán királyság 1849 június 5-i alaptörvénye e királyság ügyeire korlátozandó.

15. szakasz: A rigsraad tagjai évi 500 tallér fizetést kapnak.

16. szakasz: A rigsraadot két évenként legalább egyszer össze kell hívni a király által elrendelt időtartamra.

17. szakasz: Üléseit Koppenhágában tartja; de a király bármely más helyre áthelyezheti.

18. szakasz: Tanácskozásait a király által kinevezett elnök vezeti. A viták mind német, mind dán nyelven folyhatnak, de a határozatokat az utóbbi nyelven kell lefektetni.

19. szakasz: A rigsraad tanácskozásai titkosak.

21. szakasz: A rigsraad hozzájárulása nélkül olyan adót, mely az egész monarchiára érvényes, nem lehet kivetni, módosítani vagy eltörölni, és olyan kölcsönt, mely az egész monarchiát terheli, nem lehet felvenni.

22. szakasz: A rigsraadnak a közös monarchia pénzügyei kivételével minden más ügyben csak tanácsadói szava van.

Ugyancsak július 26-i kelettel egy rendelet a rigsraadot összehívja 1854 szeptember 1-re, egy másik rendelet pedig közli a királyi kinevezéseket; a kinevezettek mind udvaroncok, magas rangú hivatalnokok és a Danebrog-rend lovagjai.

A legfőbb, amit ezzel az új coup d'état-val elértek, az, hogy eltörölték Dánia alaptörvényét és a képviseleti intézményeket, s létrehoztak egy kényelmes gépezetet annyi pénz előteremtésére, amennyit az udvar és a kormány csak kíván.

Ernest Jones újabb utazást tett a gyári kerületekben, hogy a Charta érdekében agitáljon. Halifaxben, Bacupben és más olyan helyeken, amelyeket már felkeresett, elfogadták a parlamenthez intézendő alábbi petíciót:

---

* – birodalmi tanács – *Szerk.*

„Nagy-Britannia és Írország alsóházának tisztelt tagjaihoz, akik üléseznek a parlamentben – Bacup 1854 július 30-án, kedden, nyilvános gyűlésen összegyűlt lakosainak alázatos kérvénye, miszerint:

A kérvényezők régóta és pontosan figyelték a Korona jelenlegi minisztereinek bel- és külpolitikáját, és pártatlan megfigyelésük alapján meg vannak győződve arról, hogy ezek a miniszterek az ország bizalmát egyáltalán nem érdemlik meg sem a bel-, sem a külpolitika terén.

A kérvényezők meggyőződése szerint mindaddig nem lesz sem belső javulás, sem kifelé nem fog az ország erősnek mutatkozni, amíg ilyen emberek állnak ügyei élén.

Ezért a kérvényezők arra kérik a tisztelt Házat, intézzen feliratot a trónhoz avégből, hogy a királynő őfelsége kegyeskedjék elbocsátani jelenlegi tanácsadóit, és olyan embereket kérjen fel munkatársakul, akik inkább összhangban állnak a kor haladó szellemével és jobban megfelelnek az idők követelményeinek.

A kérvényezők ehhez állhatatosan ragaszkodni fognak."

Vasárnap a bacupi Dirpley Moorban nagygyűlés folyt le; ezen a szónok* olyan beszédet mondott, amely minden eddig tartott beszédénél is meggyőzőbb, s amelynek egyes passzusai megérdemlik, hogy az Önök lapjában helyet kapjanak:

„Végre megjött a cselekvés ideje, s most megindítjuk a chartizmus olyan újjáéledését Angliában, aminő apatikus időszakokban még sohasem sikerült. Végre közeledik az óra, amikor meglesz majd a Chartánk.[74]

Ti harcoltatok a bérek esése ellen és hiába harcoltatok; az éhség viszálykodásba kergetett titeket; de a szegénység tanítótok lett, ahogy az éhség az őrmesteretek volt; és minden új kudarc után megnőttetek értelmességben és tudásban. Először egyesületek és sztrájkok voltak az orvosságaitok. Ezek útján próbáltatok győzni – feledve, hogy mivel nem áll módotokban saját magatok számára dolgozni, nincs lehetőségetek ellenállni a tőkésekkel szemben, akiknek pénzeszsákjuk megengedte, hogy kényelmesen figyeljék hasatokat, várva, hogy ki bírja tovább. Reméltétek, hogy rövidebb munkaidő segítene, s azt mondták nektek, ha minden ember két órával kevesebbet dolgoznék, kétórai munka lenne azok számára, akiknek egyáltalán nincs munkájuk. De elfelejtettétek, hogy míg ti egy százalékkal leszállítottátok a munkaidőt, a monopólium száz százalékkal növelte a gépi berendezést.

* E. Jones. – *Szerk.*

Ezután a szövetkezéshez menekültetek. Megértettetek egy nagy igazságot: a munka felszabadulásának a szövetkezésre kell támaszkodnia – de elkerülték figyelmeteket az eszközök, amelyek e felszabadulás biztosításához szükségesek. Ha valaki termel, annak piac kell; ha valami eladnivalótok van, szükségetek van valakire, aki azt meg akarja venni; és nem vettétek észre, hogy ez a valaki nincs kéznél. A szövetkezeti termelés megindul, de hol a piac? Honnan veszitek a piacot? Hogyan tehetitek a szegényt gazdaggá, márpedig csakis ez teszi számára lehetővé, hogy megvásárolja, amit a szövetkezet termel. Ama brit kaliforniaiak révén tehetitek őket gazdaggá, akiknek az aranya a talaj felszínén fekszik, és a hullámzó búzamezőket aratáskor sárgára színezi. Nézzetek a lábatok elé! Ott a füves parton, ahol ültök, ott a széles mezőkön, ahol álltok, ott a szabadság, ott a szövetkezet, ott a magas bér, ott a jólét és a béke! Állami földjeink tizenöt milliójában, a megműveletlen brit puszták huszonhét milliójában, itt a hazánkban. Egy görög monda szerint Herkules birkózott az óriás Anteusszal, a Föld fiával és többször odavágta – de Anteusz, valahányszor anyja keblére esett, új erőre kapott és még erősebben állt fel. Amikor Herkules ezt észrevette, magasra emelte őt és a levegőben tartotta mindaddig, míg le nem győzte. Így rántja el a Herkules-monopólium a munkaóriást szülőföldjétől és a konkurrencia szorítójában gyengévé, erőtlenné teszi s, miként Mohamed koporsóját, a menny és a pokol között lebegteti – csakhogy a pokolhoz sokkal közelebb!

De hogyan jutunk a földhöz? Vannak emberek, akik azt mondják nektek, hogy e cél eléréséhez nem kell politikai hatalom. Kik azok, akik így beszélnek hozzátok? Nem azok-e, akik vezetik a tízszázalékos mozgalmakat, a tízórás munkaidőért, a rövidebb munkaidőért folyó mozgalmakat, a gépesítést korlátozó mozgalmakat, a temetkezési egyleti mozgalmakat, a részesedési mozgalmakat, a jótékonysági egyesületi mozgalmakat, az egyház és az állam elválasztását követelő mozgalmakat, a művelődésügyi mozgalmakat, az önkormányzati mozgalmakat és mind a többi mozgalmakat? Mennyi rengeteg »mozgalom«, és mégsem *mozdultunk* előre. Nincs szükség politikai hatalomra? Nos hát éppen ezek az emberek azok, akik egy politikai Tidd Pratt körül táncolnak, vagy siránkozó küldöttségeket menesztenek egy politikai Palmerstonhoz, vagy kérvényt adnak be egy politikai parlamenthez, vagy egy politikai trónt hízelegnek körül! Nos, végül mégiscsak politikai hatalmat kell kivívnunk, saját pé'dájuk szerint. Csakhogy ezek az emberek *ellenségeitek* politikai hatalmához küldenek benneteket, én pedig azt mondom, hogy forduljatok *saját* politikai hatalmatokhoz. Ezt a föltétlen igazságot terjesztem elétek:

A Charta az egyetemes orvosszer!

Ki van ellenünk? Először is a koalíciós kormány. Mit jelent ez? Csoportok vezetőit, amelyek egyike sem állhat meg magában. Néhány tucat embert, akik túl gyengék ahhoz, hogy saját lábukon álljanak, ezért egymásra támaszkodnak, s végül egész együttesük sem ad egy igazi embert. Ez a koalíció. Mi egyebünk van még? Van tory[45]-ellenzékünk, amely szívesen kiütné őket a nyeregből, de nem meri, mert tudja, hogy azután őrá kerülne a sor, majd pedig jönne a vízözön, amelyben maga Noé sem menthetné meg az osztályuralmat. Mi egyebünk van még? Földbirtokos arisztokráciánk, amelynek birtokait háromnegyed részben értékük kétharmadánál is nagyobb jelzálog terheli – dicső hatalom ez egy nép tönkretevésére! 38 000 fizetésképtelen földesúr 300 000 bérlővel, akik a magas bérek, vadászati tilalmak és a földesúri zsarnokság alatt nyögnek. Mi egyebünk van még? Vannak iparbáróink, akik saját alávaló konkurrencia-hajszájuk hatására jutnak csődbe, és akiknek hamarosan nem lesz rá módjuk, hogy gyáraikat megtartsák. Becses hatalom ez ahhoz, hogy a szabadság talapzatát kiüssék a lábatok alól! És mi marad? A dolgozó ember meg a boltos. Sokszor megpróbálták egyesíteni e kettőt kompromisszum alapján. Én a magam részéről ezt mindig elleneztem, mert a szabadság terén a kompromisszum csak a pénzvilágot erősítette volna és tökéletesítette volna az osztálytörvényhozást. Mégis most végül eljött az idő az ilyen egyesülésre – és eljött anélkül, hogy kompromisszumra vagy árulásra lenne szükség. A kiskereskedők gyorsan demokratákká lesznek. Azt mondják, hogy az út a munkás agyához a gyomrán át visz. Ám jó! Viszont a kereskedő szívéhez az út nem a pénztárcáján át visz-e? Minden shillingért, amennyivel kevesebbet vesz be, egy új eszmére tesz szert. A fizetésképtelenség *megtanítja* az *igazságra* . . . Így ellenségeink erkölcsi ereje megsemmisül – és új szövetségesek állnak mellénk. Fizikai erejük is odavan. Ez a cár műve! Írországban alig van 1000 katona! Angliának most nincs állandó hadserege. De van milíciája! Ó, a milícia! Ebben olyan megszámlálhatatlanul sok a szökevény, mondja a londoni »Times«[15], hogy már nem elég a közvéleményt fellármázni ellenük, hanem minden községbe, minden helyre, ahol a szökevény valaha élt, hacsak egy hétig is, külön körözvényt küldenek, hogy megpróbálják erőszakkal és terrorral visszavonszolni. Szerencsét kívánok a kormánynak új haderejéhez. Ilyenképpen a terep tiszta – a nép számára itt az alkalom. Ne véljétek mindebből, hogy erőszakra gondolok! Nem, korántsem! *Mi egy nagy, békés, erkölcsi mozgalomra gondolunk.* De abból, hogy *mi* erkölcsi erőre gondolunk, nem

következik, hogy *ellenségeink is* így gondolják. Anglia elkezdett gondolkodni és figyelni. Eddig a lengyelországi dobokra és a magyarországi morajlásra figyelt. Eddig Milánó sikolyaira és Párizs kiáltásaira figyelt! De a beálló csöndben kezdi hallani saját büszke szívének dobogását – és így kiált: »Nekem is van tennivalóm – van ellenségem, akit le kell győznöm és van harctér, melyet el kell foglalnom.«"[228]

A gyűlés elnöke utalt a rendőrfelügyelő és más rendőrtisztviselők jelenlétére, és reményét fejezte ki, hogy a kormány alkalmazottai nem fogják téves értelmezésben jelenteni azt, amit a szónok mondott. Erre a figyelmeztetésre célozva Ernest Jones így szólt:

„Én a magam részéről nem törődöm azzal, hogy ők mit mondanak – azt mondhatnak, amit akarnak. Én úgy megyek agitálni, ahogy a katona megy a csatába – kockáztatva, hogy a röpködő golyók közepette vagy elesik és elpusztul, vagy élni és győzni fog –, mert én a demokrácia katonája vagyok."

A megírás ideje: 1854 augusztus 8.
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 augusztus 21. (4162.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás: Karl Marx

Karl Marx

[Moldva és a Havasalföld kiürítése – Lengyelország – A spanyol nép követelései]

London, 1854 augusztus 11., péntek.

A tegnapi „Moniteur"[58] közleménye szerint „a bécsi orosz követ bejelentette az osztrák kormánynak, hogy Miklós cár elrendelte a Havasalföld és Moldva teljes kiürítését. E nyilatkozat ellenére Buol gróf folyó hó 8-án Bourqueney báróval és Lord Westmorelanddel jegyzéket váltott, amely szerint Ausztria – akárcsak Franciaország és Anglia – úgy véli, *biztosítékokat* kell követelni Oroszországtól az Európa nyugalmát megzavaró bonyodalmak visszatérésének elkerülése végett, s kötelezi magát, hogy az általános béke helyreálltáig a szentpétervári kormánnyal nem fog semmiféle tárgyalásba bocsátkozni, hacsak meg nem kapták ezeket a *biztosítékokat*." Hogy miféle biztosítékok ezek, az kiderül a mai „Times"-ból[15]. Először is a dunai fejedelemségek kiürítése; másodszor az orosz protektorátus helyébe közös európai protektorátus létesítése; harmadszor „a tengerszorosokra vonatkozó egyezmény revíziója, és megfelelő intézkedések alkalmazása, hogy Oroszország tengerészeti fölényének olyan határok szabassanak, amelyek kevésbé veszélyeztetik Törökország létét és a hajózás függetlenségét a Fekete-tenger vizein csakúgy, mint a Duna torkolatánál".

A „Moniteur" közleményét nagyjából megerősítik azok a kijelentések, melyeket Lord Clarendon a Lordok Háza tegnapi ülésén tett. Más forrásokból is tudjuk, hogy az orosz főhadiszállást áthelyezték Bodzába; hogy négy orosz ezred átlépte a Prutot, s hogy az osztrák kormány a maga részéről visszavonta azt a parancsot, amelynek értelmében a Galícia és Erdély határain en échelon* felvonult hadseregeket több csapattesttel meg kellett volna erősíteni.

A hadtörténetben aligha fordult elő valaha olyan különös hadművelet, mint a fejedelemségeknek ez a kiürítése az orosz hadsereg által. Tény, hogy nem magyarázható meg semmilyen stratégiai, hanem csakis diplomáciai

* – lépcsőzetesen – *Szerk.*

szempontból. Mint a „Tribune"-ban már kifejtettük, Ausztria és Oroszország megegyeztek egy tervezetben, amely szerint az osztrákok megszállják a fejedelemségeket, mihelyt Szilisztria bevételével a cár becsületének sikerült eleget tenni; egy klauzula az orosz vereség lehetőségével számot vetve előírja, hogy ebben az esetben is meg kell történnie az osztrák megszállásnak. Ennek megfelelően egy nappal azelőtt, hogy az oroszok abbahagyták Szilisztria ostromát, Ausztria és Törökország szerződést kötöttek, amely Ausztriának jogot adott arra, hogy bevonuljon a Havasalföldre.[229] Ennek a szerződésnek hármas célja volt: először az, hogy a fejedelemségektől távol tartsa a törököket; másodszor, hogy „a forradalom pestise ellen az osztrák határok köré kordont vonjanak", s végül, hogy lehetővé tegye az orosz hadseregnek a biztos visszavonulást. Ezt a szerződést, mint Lord Clarendon beismerő nyilatkozataiból világosan kiderül, Lord Stratford de Redcliffe, a konstantinápolyi angol követ kényszerítette rá a portára; a díván[36] egyidejűleg parancsot adott ki, amely lehetővé tette, hogy az oroszok üldöztetés nélkül, zavartalanul vonuljanak vissza. Ezért az oroszok sebtében végrehajtott dunai visszavonulása megmagyarázhatatlan, hacsak nem tartozott az Oroszország és Ausztria közötti megegyezéshez. Az osztrákok leszögezték, hogy csapataik július 3-án vonulnak be a Havasalföldre. Miért késlekednek hát? Egyik engedményt a másik után akarták kicsikarni a portától: először a Havasalföldön bevezetendő kormányformát illetően; másodszor a törököknek saját tartományukból való kizárását illetően. Azután közölték, hogy a Havasalföld megszállása részükről nem foglal magában hadüzenetet. „Június vége felé", mondja Lord Clarendon, „amikor az oroszok a Havasalföld kiürítésére készülődtek, az osztrák kormány elküldött egy tisztet Hess tábornok vezérkarából a szövetségesek parancsnokaihoz azzal az üzenettel, hogy az osztrák kormány megszállni szándékozik a Havasalföld egy részét a szultán nevében és avégből, hogy ott a szultán tekintélyét helyreállítsa; de nem hadviselő félként vonul be, *mert* Ausztria nem áll háborúban Oroszországgal, s Oroszországhoz intézett követeléseire nem kapott választ." Ausztriának ez az ostoba őszintesége zavart okozott, és újabb halasztás vált szükségessé. Azután jött a tiltakozás Poroszország részéről, amely féltékeny volt az osztrák hatalom Duna menti megnövekedése miatt. Az a tény, hogy ezek a hatalmak mindketten Oroszország eszközei, nem zárja ki, hogy egymásra féltékenyek ne legyenek, mint az 1850-es „burgonyaháború"[230] eléggé bebizonyította. Ha Urquhart úr az abból az évből származó varsói jegyzőkönyvet áttanulmányozta volna, soha nem jutott volna ahhoz a Don Quijote-i eszméhez, hogy egyszerre Poroszországot állítsa oda Európa bástyájául Oroszország ellen.

Amikor az oroszok, akik már visszavonulóban voltak, látták, hogy Ausztria elmulasztotta a kellő alkalmat, megfordultak, és megint előre haladtak a Duna felé, mivel ha a Havasalföld kiürítése befejeződik mielőtt Ausztria megindul, nem lett volna többé ürügyük e fejedelemségbe való későbbi bevonulásukhoz. Ámde a Ruszcsukban állomásozó török tábornok*, aki – a „Times" kifejezésével élve – azt „képzelte", hogy az oroszok javában vonulnak vissza, közben átment Gyurgyevóba és oly alaposan megverte őket, hogy a Duna-vonal újabb birtokbavételére irányuló minden kísérletük lehetetlenné vált. Ez a vereség az oroszokat arra kényszerítette, hogy komolyan gondoljanak a visszavonulásra; erre az elhatározásra az a felfedezés is szorította őket, hogy Törökország úgynevezett szövetségesei tovább már nem maradhatnak tétlenek, s hogy az angol kormány, tekintettel a hadseregére és a közvéleményre, kénytelen lesz ellenük valamit kezdeni. A fejedelemségekből való kivonulásuk által növelték védelmi erejüket Beszarábiában és a Krímben. Így arról értesülünk egy távirati jelentésből, hogy az orosz ezredeket Beszarábiából és Herszonból a legnagyobb sietséggel a Krímbe helyezik át, míg a Moldvában állomásozó ezredek kivonultak onnan, hogy ezek helyébe álljanak.

Előrelátható volt, hogy a törökök nem fogják elmulasztani előnyös helyzetük kihasználását. E hó 6-án elővédjük Iszkender bég vezetésével bevonult Bukarestbe, és tábornokuk a román főváros küldöttségét éppen annak a napnak az évfordulóján fogadta, amelyen 1853-ban ellenségeik vonultak be a városba.

Az osztrákok tehát megint elmulasztották a kellő alkalmat és elestek havasalföldi bevonulásuk hamis ürügyétől. E pillanatban a megszállás menthetetlenül összeütközésbe hozná őket a törökökkel. Míg tehát az osztrák lapok a törökök Bukarest felé nyomulását szerződésszegésként kifogásolják, az angol kormánypárti sajtó magukat az osztrákokat bélyegzi meg lassúságukért és ostobaságukért, amellyel a finoman szőtt tervet kudarcba fullasztották. Például a csütörtöki „Times"-ban ezt olvassuk: „Az osztrákok halogatásukkal elvesztették annak a helyzetnek az előnyét, amelyet a fejedelemségekben elfoglalhattak volna. Omer pasa megragadta ezt az alkalmat és szorosan a visszavonuló ellenség sarkában van. A Havasalföldet most nagyrészt a szultán csapatai tartják megszállva. A Duna Orsovától Galacig az ő birtokukban van, és nincs okunk feltételezni, hogy idegen hatalom bármilyen követelése rábírhatná a török főparancsnokot egy olyan tartományból való kivonulásra, amelyet a hatalom jogán és hadseregének vitézsége folytán kezében tart." Az osztrákoknak most már nem marad más hátra, mint Moldva megszállása.

* Omer pasa. – *Szerk.*

A július 30-i konstantinápolyi tudósítások csaknem kizárólag a Krím ellen tervezett hadjáratról szólnak. Az a húsz hajóból álló hajóosztály, amely július 21-én Bruat tengernagy parancsnoksága alatt Brown és Canrobert tábornokok kíséretében elindult Balcsikból, hogy Anapától Szevasztopolig felderítse a tengerpartot, 27-én visszatért. Visszatértük után Canrobert és Brown azonnal Várnába mentek, hogy küldetésük eredményeit Saint-Arnaud-val és Lord Raglannal közöljék. Az angol–francia csapatokat Várnától Küsztendzséig vonultatták fel, hogy a különböző kikötőkben könnyebben behajózhassák őket. Ennek a hajóra szállásnak július 29-én vagy 30-án kellett megtörténnie. A török flotta befutott a Fekete-tengerre, és az egész angol–francia tengeri haderő nyilván Várna szélességi övezetében gyülekezett, mivel e hó 1-én oda nagyszámú szállítóhajót összpontosítottak. E haderők rendeltetéséről a „Gazette du Midi" a következőket írja: „Egyesek Anapáról és a szomszédos erődről beszélnek, ahol együttvéve körülbelül 20 000 ember van; e helyek elfoglalása azonnal megteremtené az összeköttetést Abhazia, Cserkeszföld és a Krím között, úgy hogy a cserkeszek könnyen részt vehetnének a Krím ellen intézett támadásban. Mások szerint a támadás Odessza ellen készül, ahol e pillanatban 40 000 főnyi helyőrség tartózkodik, és amelyet a szövetséges csapatok megerősítenének, hogy ott maradjanak a télen át, és hogy az egyik oldalon Beszarábiát, a másikon pedig a Krímet fenyegessék. A harmadik változat támadási pontként Nyikolajevet jelöli meg, ahol az orosz hadsereg fegyvertárai vannak. Ez a helység azt a háromszöget tölti be, amelyet keleten a Dnyeper, nyugaton pedig a Bug zár be."

Dobrudzsát az oroszok teljesen kiürítették és most 36 000 török és francia tartja megszállva. A törökök Babadagban vannak, s úgy hírlik, parancsot kaptak Tulcsea megtámadására, míg a franciák Galacot támadnák.

Július 16-án a „Spitfire" és „Vesuvius" angol gőzösök azt a kis várost, amelyet az oroszok a Szulina torkolatánál építettek és amely részben le volt már rombolva, hír szerint teljesen elpusztították, nem kíméltek egy épületet sem, kivéve a világítótornyot és a templomot.

A Fehér-tengeren az angolok az Onyega-öböl egyik pontján partra szálltak és elpusztítottak egy falut.

A fekete-tengeri „Vlagyimir"-ügy[231] a „Times"-t heves támadásra indította Dundas tengernagy ellen.

A „Herald"[163] erre így válaszol:

„Sir Charles Napier a Balti-tengeren eltűrhette, hogy a sveaborgi flotta zavartalanul eljusson horgonyzó helyére, megengedhette, hogy Hangöuddot jól megerősítsék és hogy azután fölöttébb eredménytelenül bombáz-

zák, tűrhette, hogy a bójákat eltávolítsák és ennek folytán hajók zátonyra fussanak, és minderre a »Times«-nak egyetlen megrovó szava sem volt. Dundas tengernagynál ellenben egészen más az eset."

E hó 9-ről keltezett párizsi tudósításokból értesülünk, hogy a keleti haderőt 50 000 főnyi francia sereggel erősítik meg. Ha a háború semmi más jót nem hozott volna, legalább megvan az az érdeme, hogy Franciaországot megszabadítja decembrista hadseregétől.[51]

Talán észrevették, hogy törökországi kudarca óta Oroszország cárja újra elkezdi használni a Lengyelország királya címet, amelyet Magyarországon aratott győzelme után fölöslegesnek tartott, mivel Lengyelország bekebelezését befejezettnek lehetett tekinteni. A bécsi „Presse"-ben[148] megjelent augusztus 1-ről kelt varsói tudósításban ezt olvassuk:

„A cár küszöbönálló varsói megérkezését, mint mondják, a lengyeleknek nemzeti szempontból tett bizonyos engedmények fogják kísérni. Állítólag összehívják a notabilitások gyűlését, melyet a lengyel királyság 1832-es Alapstatútuma ígért; újra megnyitják a köznevelési intézményeket, a lengyel nyelv használatát újra engedélyezik hivatalos célra, elrendelik a bevételek és kiadások évi költségvetésének közzétételét, elismerik az egyenesadók bevezetésének jogát. A lengyel hadsereget is, mint további hírek mondják, újra felállítják, de orosz tisztek parancsnoksága alatt. A negyedik sorozás befejeződött. A lakosságot még sohasem terhelték meg ilyen nagy mértékben."

A „Düsseldorfer Zeitung" is közli augusztus 7-i kelettel a következő hírt:

„Varsóból érkezett jelentések szerint Rüdiger tábornok, a lengyel királyság helytartója, felszólította a lengyel nemesség marsalljait, hogy kérvényezzék a Koronától a független lengyel királyság helyreállítását."

A különböző pártok a lengyel kérdés sokféle megoldását ajánlották, de egyik sem képzelt el olyant, aminőt az orosz tábornok javasolt és elrendelt.

Koppenhágából arról értesültem, hogy Dánia félkegyelmű királya Tillisch belügyminiszter úr kíséretében hajóra szállt, hogy a svéd királlyal találkozzék Karlskronában. Tillisch Oroszország legbuzgóbb hívei közé tartozik, és általában feltételezik, hogy a két király találkozásának célja az északi fegyveres semlegességnek nevezett oroszbarát szövetség megújítása.[232] Ha Dánia és Svédország Oroszország irányában semlegesek akarnak lenni, ez nem azt jelenti, hogy ezt akarják Anglia és Franciaország irányában; szándékukat az alábbi körülmény is mutatja. Néhány nappal ezelőtt Meza tábornok, a dán tüzérség főparancsnoka, megszemlélte a nemzeti gárda tüzérségét és szokat-

lanul tüzes beszédet intézett hozzájuk, amelyben arra célzott, hogy talán közeledik az a nap, amikor a nemzeti tüzérség, egyesítve a hadsereg tüzérségével, a királytól felhívást kap a skandináv haza közös védelmére.

Az angol parlamentet holnap elnapolják. „Az ülésszakot éppúgy jellemzik az elmaradt intézkedések, mint a hadjáratot az elhalasztott hadműveletek."

Néhány nappal ezelőtt a „Charivari"-ban[233] megjelent egy karikatúra, amely a harcoló spanyol népet ábrázolta és a két lovas katonát – Esparterót és O'Donnellt –, amint a csatázó néptömeg feje fölött átkarolják egymást. A „Charivari" tévedett, amikor a forradalom végének nézte azt, ami annak csak a kezdete. A küzdelem már megindult O'Donnell és Espartero között, s nem is csak közöttük, hanem a katonai vezetők és a nép között is. A kormánynak nem sok haszna volt abból, hogy a torreádor Puchetát a vágóhidak főfelügyelőjévé nevezte ki, hogy bizottságot nevezett ki a barikádharcosok megjutalmazására és végül, hogy kinevezett két franciát, Pujolt és Delmas-t a forradalom történetének megírására. O'Donnell azt akarja, hogy a cortest[201] az 1846-os törvény szerint, Espartero, hogy az 1837-es alkotmány szerint, a nép pedig, hogy általános szavazati jog alapján válasszák meg.[193] A nép nem hajlandó letenni a fegyvert a kormányprogram közzététele előtt, mivel a manzanaresi program* már nem elégíti ki törekvéseit. A nép az 1851-es konkordátum[234] hatálytalanítását, az ellenforradalmárok birtokainak elkobzását, a pénzügyek nyilvánosságra hozatalát, minden vasútépítési és egyéb, csalást rejtő közmunka-szerződés törlését, s végül Krisztinának külön bíróság elé állítását kívánja. Krisztinának két menekülési kísérletét meghiúsította a nép fegyveres ellenállása. Az „El Tribuno" a következő összeállítást közli azokról az összegekről, melyeket Krisztina az államkincstárnak visszatéríteni tartozna: huszonnégymillió, melyet mint régensnő 1834-től 1840-ig jogtalanul kapott; tizenkétmillió, amelyet háromévi távollét után Franciaországból visszatérve kapott; és harmincötmillió, amelyet a kubai kincstártól vett fel. Ez az összeállítás még nagylelkű is. Amikor Krisztina 1840-ben elhagyta Spanyolországot, nagy összegeket vitt el, és a spanyol koronának csaknem minden ékszerét is magával vitte.

A megírás ideje: 1854 augusztus 11.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 augusztus 25. (4166.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

* *V. ö. 341–342. old. – Szerk.*

Karl Marx

[A keleti kérdés – A spanyolországi forradalom – A madridi sajtó]

London, 1854 augusztus 15., kedd.

A „Kölnische Zeitung"[186] közleménye szerint „az amerikai kormány hosszú évekig folyt tárgyalások után kijelentette, hogy a Dániával fennálló szerződést csak azzal a feltétellel fogja megújítani, ha az V. cikkely helyébe újat tesznek, amely kimondja a Sundon átmenő amerikai hajókra kivetett vám megszüntetését. Ugyanakkor megtagadott mindennemű kártérítést. Dánia, amerikai intézkedésektől fenyegetve, a többi hatalmakhoz fordult, s a porosz kormány állítólag felajánlotta, hogy 20 000 embert küld a Sund védelmére." Mivel a sundi vámok senkit sem terhelnek súlyosabban, mint éppen Poroszországot, a neki tulajdonított intézkedések kitűnően beleillenének a porosz politika szellemébe. Szóval – se non è vero, è ben trovato.*

A frankfurti országgyűlés kihirdette az új sajtó- és egyesületi törvényt, amely hosszú ideig tanácskozásainak tárgya volt. A nyilvános egyesületekről szóló törvény egyszerűen megtilt mindenfajta politikai gyűlést vagy összejövetelt, a sajtótörvény pedig súlyos *óvadékokat* szab meg, minden kiadványt kormányengedélytől tesz függővé, és kivonja a sajtóvétségeket az esküdtszék ítélkezése alól.

A berlini forradalmárok összeesküvésének** hosszú ideje húzódó ügyét a porosz kormány elejtette, miután Hentze urat, a megvádolt személyek elleni koronatanút az államügyész „gyanús-nak" nyilvánította. Ez a Hentze ugyanaz a személy, akinek tanúskodása alapján az 1852. évi kölni perben sok barátomat börtönbüntetésre ítélték.[235] De már nem vagyunk 1852-ben, és a porosz kormánynak talán nem volt kedve kockáztatni, hogy összes rendőrtisztviselőit másodszor is megbélyegezve lássa, ha felidézi a kölni souveniro-

* – ha nem igaz is, legalább találó. – *Szerk.*

** *V. ö. 9. köt. 25–27. old.* – *Szerk.*

kat* éppen a fővárosban, és olyan időben, amikor az ellenforradalmi terreur** többé nem hat a népre.

Augusztus 1-én a szerb kormány a Fényes Porta követeléseire adandó válasz javaslatával futárt küldött Bresztovácba, ahol Sándor fejedelem fürdőkúrán van. A fejedelem aláírta a választ, amelyet azonnal továbbítottak Konstantinápolyba. Kifejtették benne, hogy a leszerelés a Szerbiát fenyegető veszélyek miatt lehetetlen, de Ausztria kívánságára és a porta parancsára a hadgyakorlatokat felfüggesztették. Izzet pasát, a belgrádi kormányzót, saját kívánságára visszahívták, utódja még nem ismeretes.

Hírlik, hogy 10 000 török megszállja Bukarestet; de egyúttal azt olvassuk a mai „Moniteur"-ben[58], hogy Ausztria csak Omer pasa válaszát várja Kalik ezredes legutóbbi közlésére, és azután elrendeli egy osztrák hadtest bevonulását a dunai fejedelemségekbe. Amikor Buol gróf Gorcsakov hercegtől megkapta az értesítést az oroszoknak a fejedelemségekből való kivonulásáról, azt felelte, hogy „az osztrák csapatok meg fogják szállni a fejedelemségeket, de hogy ebben a megszállásban nincs semmi, ami Oroszország ellen irányulna".

A parlament 1854. évi elnapolása a keleti kérdést abba a stádiumba viszi vissza, amelyben a parlament 1853. évi elnapolásánál volt. A bécsi konferenciát[33] akarják megint működésbe helyezni, hogy aktív vállalkozásokat megbénítson, a közvéleményt megzavarja, és Sir James Grahamnek a parlament újramegnyitásánál megint alkalma legyen elmondani, hogy a nemes lelkű emberek mily nehezen hajlanak a gyanúsításra. Figyelemreméltó, hogy ezúttal a mesterkedés nem Ausztriától, hanem magától Angliától indul ki, miként az a „Times"[15] bécsi tudósításából látható:

„Az angol és a francia követ értesítette Buol grófot, hogy kormányaiktól kapott utasítás értelmében *javasolják* a bécsi konferencia összehívását. A válasz állítólag az volt, hogy a császári udvarnak mi sem lenne ennél jobban a kedvére való."

A konferencia újabb tárgyalásainak alapja egy átdolgozott bécsi jegyzék,[83] amelyet tartalmaz Drouyn de Lhuys úrnak Nesselrode úr legutóbbi közlésére adott válasza; fő pontjai csak nagyon kevéssé térnek el attól, amit én vártam annak az elemzésnek értelmében, amelyet legutóbbi tudósításomban a „Times"-ban közölt feltételekről adtam. Egy szót sem tartalmaz a törökök-nek, vagy akár a szövetségeseknek nyújtandó jóvátételről. A Moldva, Havas-

* – emlékeket – *Szerk.*
** – terror – *Szerk.*

alföld és Szerbia fölött bitorolt orosz protektorátust európai bitorlássá alakítaná át; ugyanez történnék a Törökországban élő keresztények fölötti „protektorátussal"; a török győzelmek gyümölcsei az Ausztria irányában szabad dunai hajóforgalomra korlátozódnának, továbbá az 1841-es szerződés[14] megváltoztatására, nem a porta, hanem a nagyhatalmak javára.

Lord Clarendon csütörtöki beszéde, amelynek főbb pontjairól már beszámoltam,* nagyon fontos leleplezést tartalmaz az angol kormánynak a keleti kérdésben követett politikájáról. Nyíltan kijelentette:

„Szeretném Önöket arra emlékeztetni, hogy március 29-én – valamivel több mint négy hónappal ezelőtt – üzentük meg a háborút; akkor általánosan úgy hitték – és ha azt mondom, általánosan, akkor nem a királynő őfelsége kormányáról, hanem mind Anglia, mind Franciaország legrátermettebb és legtapasztaltabb tisztjeiről beszélek –, hogy Oroszország további agressziós háborúra gondol. Amikor olyan nagy haderőket vont össze a Dunától északra, olyan nagy erőfeszítéseket tett és olyan hatalmas készleteket halmozott fel, senki sem hihette, hogy ne lenne szándéka dél felé menetelni – ellenkezőleg, mindenkinek hinnie kellett, hogy ez a szándéka. Bár nem kételkedtünk a törökök ismert vitézségében, mégsem tudtuk magunkkal elhitetni, hogy képesek lesznek ellenállni a fegyelmezett, számbelileg fölényben levő orosz csapatoknak, akiket a legtapasztaltabb tábornokok vezettek, míg az egyetlen török tábornok, akinek legalább a nevét tudtuk, Omer pasa volt, neki pedig, aki azóta az ily alkalmat dicsően kihasználta, akkor még nem nyílt alkalma arra, hogy magának tartós hírnevet és elismerést vívjon ki. A francia kormány és mi is annyira meg voltunk győződve erről, hogy Sir J. Bourgoyne-t, és a műszaki csapatok egy tapasztalt francia tisztjét elküldtük Konstantinápolyba avégből, hogy módot találjanak a főváros és a Dardanellák megvédésére. Küldetésüknek igen nagy fontosságot tulajdonítottunk, és az egész hadjárat tervét ezzel hoztuk összefüggésbe, miért is Lord Raglant és Saint-Arnaud marsallt visszatartottuk csak azért, hogy az erre a szolgálatra rendelt tisztekkel személyes érintkezésbe kerülhessenek. A szövetségesek egyesített hadseregei azután Gallipoliba vonultak, ahol nagy erődítéseket építettek. Majd Konstantinápolyba vonultak, mindig a Dardanellák megvédelmezésének szükségességét tartva szem előtt."

A szövetséges hatalmak egész terve tehát azon alapult, hogy Oroszország előretör és megszállja a tartományokat, a szövetséges csapatok pedig az ottomán birodalom fővárosát és a Dardanellákat szállják meg. Innen eredtek az

* *V. ö. 393. old. – Szerk.*

angol–francia erők késlekedései és félreértett hadmozdulatai. A török csapatok vitézsége, amely ezt az orosz–angol–francia szövevényt kettévágta, persze „váratlanul" jött.

Néhány hónappal a mostani spanyol forradalom kitörése előtt közöltem olvasóikkal, hogy orosz befolyások igyekeznek lázadást kirobbantani a félszigeten. Ehhez Oroszországnak nem kellettek közvetlen ügynökök. Itt volt a „Times" – Bomba királynak*, Ausztria „ifjúi reménységének"**, Miklósnak és IV. Györgynek szószólója és barátja –, amely egyszerre csak megbotránkozott Izabella királynő és a spanyol udvar nagy erkölcstelenségén. Azonkívül itt voltak az angol kormány diplomáciai képviselői, akiket Palmerston, az „orosz" miniszter minden nehézség nélkül a félszigeten létesítendő Koburg-királyság[107] kilátásával bolondíthatott. Most már bebizonyosodott, hogy O'Donnellt az angol követ rejtegette palotájában, Collado bankárt, a jelenlegi pénzügyminisztert pedig rábeszélte, hogy O'Donnellnek és Dulcénak előlegezze a pronunciamientójuk*** megkezdéséhez szükséges pénzt. Ha valaki kételkednék abban, hogy Oroszország keze csakugyan benne volt a félsziget ügyeiben, hadd emlékeztessem őt a León-szigeten történt eseményre. 1820-ban jelentékeny számú csapatot vontak össze Cádizban, hogy a dél-amerikai gyarmatokra küldjék őket. Egyszerre csak a szigeten állomásozó sereg nyilatkozatot tett az 1812-es alkotmány mellett,[207] és példáját más helyeken levő csapatok is követték. Tudjuk Chateaubriand-tól, aki a veronai kongresszuson[106] Franciaországot képviselte, hogy Oroszország biztatta fel Spanyolországot a dél-amerikai háborús vállalkozásra és kényszerítette Franciaországot a spanyol háború megindítására. Másrészt tudjuk az Egyesült Államok elnökének üzenetéből,[236] hogy Oroszország megígérte neki a Dél-Amerika elleni hadjárat megakadályozását. Ezért nincs szükség nagy ítélőképességre ahhoz, hogy a León-szigeti lázadás felbujtójára következtessünk. De még egy példát akarok adni arra a beható érdeklődésre, amellyel Oroszország a spanyol félsziget mozgalmai iránt viseltetik. Señor de Marliani „Historia politica de la España moderna" című művében, Barcelona 1849, annak bizonyítására, hogy Oroszországnak nincs oka szembehelyezkedni a spanyolországi alkotmányos mozgalommal, a következő megállapítást teszi:

„A Néva partján spanyol katonákat láttak, akik az (1812-es) alkotmányra esküdtek és cári kézből kapták zászlóikat. Oroszország ellen viselt

* II. Ferdinánd. – *Szerk.*

** I. Ferenc József. – *Szerk.*

*** – felkelésük – *Szerk.*

rendkívüli hadjáratában Napóleon a Franciaországban levő spanyol foglyokból külön légiót alakított, és ez a francia seregek veresége után átszökött az orosz táborba. Sándor cár feltűnő szívélyességgel fogadta és Peterhofban szállásolta el őket, ahol a cárnő gyakran meglátogatta a spanyol katonákat. Egy nap Sándor megparancsolta, hogy gyűljenek össze a befagyott Néván, megeskette őket a spanyol alkotmányra és egyúttal zászlót adott át nekik, amelyet maga a cárnő hímzett. Ez a csapat, amely ettől kezdve a »Sándor cár« nevet viselte, Kronstadtban hajóra szállt és Cádizban kötött ki. Bebizonyította hűségét a Néván tett eskühöz, amikor 1821-ben Ocañában felkelt az alkotmány helyreállításáért."

Míg Oroszország most Anglia segítségével intrikál a félszigeten, egyszersmind denunciálja Angliát Franciaország előtt. Így azt olvassuk a „Neue Preussische Zeitung"-ban[20], hogy Anglia csinálta a spanyol forradalmat Franciaország háta mögött.

Milyen érdeke fűződik Oroszországnak ahhoz, hogy Spanyolországban felkelést szítson? Az, hogy nyugaton a figyelmet más irányba terelje, hogy viszályt idézzen elő Franciaország és Anglia között, s végül, hogy Franciaországot közbelépésre csábítsa. Máris jelentik oroszbarát angol lapok, hogy a madridi barikádokat a júniusi francia felkelés résztvevői emelték. Ugyanezt mondták X. Károlynak a veronai kongresszuson.

„A spanyol hadsereg példája követésre talált Portugáliában, elterjedt egészen Nápolyig, átnyúlt Piemontba és mindenütt megmutatta, mily veszélyes az, hogy hadseregek beavatkoznak a reformtörekvésekbe és fegyveres erővel törvényeket diktálnak hazájuknak. Közvetlenül a piemonti felkelés után Franciaországban, Lyonban és másutt zendülések törtek ki azonos céllal. Berton rochelle-i összeesküvésében a 45. ezred 25 katonája vett részt. A forradalmi Spanyolország a viszály förtelmes csíráit visszaömlesztette Franciaországba, és mindkét ország egyesítette demokrata frakcióit a monarchista rendszer ellen."

Azt mondjuk-e tehát, hogy a spanyol forradalom az angolok és oroszok műve? Szó sincs róla! Oroszország csak akkor támogat felkelő mozgalmakat, ha tudja, hogy forradalmi válságok küszöbön állnak. De az igazi népi megmozdulás, amely azután kezdődik, mindig éppoly ellenségesen áll szemben Oroszország cselszövényeivel, mint a kormány elnyomó politikájával. Így volt ez 1848-ban a Havasalföldön – így van ez 1854-ben Spanyolországban.

Anglia álnok viselkedése teljes nagyságában megmutatkozik madridi követének, Lord Howdennek a viselkedésében. A követ úr, mielőtt elindult Angliából, hogy visszatérjen állomáshelyére, összegyűjtötte a spanyol állam-

kötvények tulajdonosait és felszólította őket, sürgessék a kormánynál követeléseik megfizetését, elutasítás esetén pedig jelentsék ki, hogy a spanyol kereskedőktől megtagadnak minden hitelt. Így támasztott nehézségeket az új kormánynak. Mihelyt megérkezett Madridba, legott egy összeget jegyzett a barikádokon elesett áldozatok emlékére. Így tesz szert népszerűségre a spanyol népnél.

A „Times" azzal vádolja Soulé urat, hogy a madridi felkelést a jelenlegi amerikai kormány érdekében szította. Semmi esetre sem Soulé úr írta a „Times" cikkeit II. Izabella ellen, s a Kuba annexiójára hajló párt sem húzott semmiféle hasznot a forradalomból. Ebből a szempontból jellemző de la Concha tábornok kinevezése Kuba szigetének főparancsnokává; ő volt az egyik segéd Alba hercegnek Soulé úr fiával vívott párbajában. Tévedés lenne feltételezni, hogy a spanyol liberálisok bármiképpen is osztják az angol liberális Cobden úr nézeteit a gyarmatok feladásának kérdésében.[237] Az 1812-es alkotmány egyik nagy célja a spanyol gyarmatok fölötti uralom megtartása volt az egységes képviseleti rendszer törvénybe iktatásának segítségével. 1811-ben a spanyolok, hogy erőszakkal érvényesítsék dél-amerikai politikájukat, még nagy hadsereget is felszereltek; ez több galiciai ezredből állott, Galicia lévén Spanyolország egyetlen tartománya, amelyre nem terjedt ki az akkori francia megszállás. Az 1812-es alkotmány fő elve éppen az volt, hogy ne adjanak fel egyetlen gyarmatot sem, amely Spanyolországhoz tartozik, és a mai forradalmárok ugyanezt a nézetet vallják.

Egyetlen forradalom sem nyújtott botrányosabb színjátékot államférfiainak magatartásában, mint ez, amelyet az „erkölcsösség" érdekében kezdeményeztek. A jelenlegi spanyol kormányt alkotó régi pártok között (Espartero hívei és Narváez hívei között) létrejött koalíció semmi mással nem foglalkozott annyira, mint a zsákmányolt hivatalok, állások, javadalmak, címek és kitüntetések elosztásával. Dulce és Echagüe megérkezett Madridba, és Serrano engedélyt kért az odajövetelre, hogy részt biztosítsanak maguknak a martalékból. A moderadók[202] és a progresszisták[184] között nagy a viszály, az előbbieket azzal vádolják, hogy ők neveztek ki minden tábornokot, az utóbbiakat, hogy ők foglalták el az összes politikai kulcspozíciókat. Hogy a „csőcselék" bizalmatlanságát eloszlassák, Pucheta torreádort a vágóhidak igazgatójából rendőrfőnökké léptették elő. Még a „Clamor Público" is, ez a nagyon mérsékelt lap kifejezést ad csalódásának: „A tábornokok és a vezetők méltóbban viselkedtek volna, ha elutasítják az előléptetést, s ezzel, az önzetlenség nemes példáját adva, magukat a forradalom által meghirdetett erkölcsi elvekhez tartották volna." A zsákmány szemérmetlen felosztása a követi állások juttatásában is megnyilvánul. Nem beszélek sem Señor

Olózaga párizsi kinevezéséről, jóllehet amikor 1843-ban Espartero követe volt ugyanennél az udvarnál, Lajos Fülöppel, Krisztinával és Narváezzel konspirált; nem beszélek Alejandro Monnak, Narváez 1844-es pénzügyminiszterének bécsi, Rios Rosas lisszaboni és Pastor Díaz torinói kinevezéséről sem; ez utóbbi kettő nagyon közepes tehetségű moderado. De beszélek arról, hogy Gonzáles Bravót a konstantinápolyi követségre nevezték ki. Ő a spanyol korrupció megtestesülése. 1840-ben kiadta az „El Guirigay" („A Szleng") c. élclapot, bizonyos fajta madridi „Punch"-ot[238], melyben a legdühösebb támadásokat intézte Krisztina ellen. Három évvel később mohó állásvágya szilaj moderadóvá változtatta át. Narváez, akinek hajlékony eszközre volt szüksége, Bravót Spanyolország miniszterelnökeként használta fel, majd kirúgta, mihelyt nélküle is boldogult. Miniszterelnöksége idején Bravo bizonyos Carrascót nevezett ki pénzügyminiszterré, aki valósággal kifosztotta a spanyol kincstárat. Atyját, aki kisebb tisztviselő volt a pénzügyminisztériumban és onnan hivatali visszaélések miatt kidobták, pénzügyi államtitkárhelyettessé tette, sógorát pedig, a Principe Színház egy tányérnyalóját kinevezte a királynő kamarásává. Amikor Bravónak szemére vetették pártütését és korrupcióját, így felelt: „Nem nevetséges dolog-e, hogy az ember mindig ugyanaz maradjon?" Ez az ember az erkölcs forradalmának kiválasztott követe.

A spanyol mozgalomra megbélyegző hivatalos aljasságokkal szemben öröm hallani, hogy a nép legalább arra rákényszerítette ezeket a fickókat, adják ki Krisztina királynét a cortesnak[201], és járuljanak hozzá alkotmányozó nemzetgyűlés egybehívásához, szenátus nélkül, tehát nem az 1837-es, sem pedig az 1846-os választási törvény alapján. A kormány még nem merte kiadni a maga választási törvényét, a nép azonban egyhangúlag az általános választójog mellett áll. Madridban a nemzeti gárdába való választásokon kizárólag exaltadókat[203] választottak meg.

A tartományokban teljes anarchia uralkodik, mindenütt juntá k[200] alakulnak és működnek, s minden junta a saját körzete érdekében ad ki rendeleteket — az egyik megszünteti a dohánymonopóliumot, a másik a sóadót. A csempészek óriási mértékű tevékenységet fejtenek ki, és annál eredményesebben, mert ez az egyetlen erő Spanyolországban, melynek sorai sohasem bomlottak meg. Barcelonában a katonák verekednek, hol egymás között, hol meg a munkásokkal. A tartományoknak ez az anarchikus állapota nagy előny a forradalom ügyére nézve, mert megakadályozza, hogy a főváros tegye rá a kezét.

Pillanatnyilag a madridi sajtó lapjai a következők: „España", „Novedades", „Nación", „Época", „Clamor Público", „Diario español", „Tri-

buno", „Esperanza", „Iberia", „Catolico", „Miliciano", „Independencia", „Guarda Nacional", „Esparterista", „Union", „Europa", „Espectador", „Liberal", „Eco de la revolución". Az „Heraldo", „Boletin del pueblo" és a „Mensajero" megszűntek.

A megírás ideje: 1854 augusztus 15.
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 szeptember 1. (4172.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás: Karl Marx

Karl Marx

[A spanyol forradalom – Bomarsund]

London, 1854 augusztus 18., péntek.

Az „Assemblée nationale"[239], a „Times"[15] és a „Journal des Débats"[199] vezércikkei bizonyítják, hogy sem a tiszta orosz párt, sem az orosz-Koburg-párt, sem pedig az alkotmány-párt nincs megelégedve a spanyol forradalom menetével. Ebből úgy látszik, mintha a jelenségek ellentmondása ellenére is volna valami esély Spanyolország számára.

E hó 8-án az Unió-klub[240] küldöttsége felkereste Esparterót és feliratot adott át neki, amely az általános választójogot követeli. Számos ilyen tartalmú kérelem követte egymást. Ennek folytán a minisztertanácsban hosszú és élénk vitára került sor. De mind az általános választójog hívei, mind pedig az 1846-os választási törvény hívei vereséget szenvedtek. A madridi „Gaceta"[183] a cortesnak[201] november 8-ra való egybehívásáról rendeletet közöl, amelyet a királynőhöz intézett előterjesztés előz meg. A választásoknak némi módosításokkal az 1837. évi törvény szolgál alapul. A cortes eszerint *egy* alkotmányozó gyűlés lesz, minthogy a szenátus törvényhozó szerepe megszűnik. Az 1846. évi törvény két paragrafusa megmaradt, nevezetesen az, amely a választási mesák (a szavazatok beszedését és az eredmények kihirdetését végző bizottságok) alakítására vonatkozik, és amely a képviselők számát határozza meg; minden 35 000 lélekre egy képviselőt kell választani. A gyűlés ilyenképpen 420–430 tagból fog állani. Santa Cruz belügyminiszter körirata szerint a választókat szeptember 6-ig lajstromozni kell. A választási listákat a tartományi küldöttek által történt jóváhagyás után szeptember 12-én lezárják. A választások október 3-án a választó körzetek székhelyén lesznek. A szavazatok összeszámlálása október 16-án minden tartomány fővárosában történik. Kifogásolható választások esetén az emiatt szükségessé vált új szavazásnak október 30-ával be kell fejeződnie. Az előterjesztés kifejezetten megállapítja, hogy „az 1854-es cortes, akárcsak annak idején az 1837-es, megmenti a monarchiát. Új köteléket fog alkotni a trón és a nemzet

között; e célok pedig nem lehetnek kérdésesek, sem vita tárgyát nem képezhetik." Másszóval a kormány megtiltja a dinasztia kérdésének vitatását. A „Times" ebből az ellenkező következtetésre jut, feltételezvén, hogy azt a kérdést kell eldönteni, maradjon-e meg a mai dinasztia, vagy ne legyen egyáltalán semmilyen dinasztia sem – olyan eshetőség ez, amely, mint aligha kell megjegyeznem, a „Times" számításait végtelenül kellemetlen és kiábrándító módon keresztülhúzza.

Az 1837. évi választási törvény a választójogot a következő feltételekhez köti: önálló háztartás, a mayores cuotas (az állam által kivetett hajóilletmények) fizetése és 25 éves életkor. Választani jogosultak továbbá a történelem- és a bölcsésztudományok spanyol akadémiáinak tagjai, a teológiai, a jogi és az orvosi fakultások doktorai, licenciátusai; egyházi káptalanok tagjai, plébániák lelkészei és segédlelkészei; kétévi gyakorlattal bíró ügyvédek és bírák; meghatározott rangfokozatú katonatisztek, akár tényleges szolgálatban állnak, akár nyugdíjasok; kétévi gyakorlattal bíró orvosok, kirurgusok, gyógyszerészek, az akadémia tagjává választott építészek, festők és szobrászok; a közpénzekből fenntartott összes nevelési intézmények tanárai és tanítói. Ugyanez a törvény kizárja a választásból azokat, akik az állami vagy községi adók fizetését elmulasztották, fizetésképtelenek, erkölcsi vagy állampolgári cselekvőképesség hiánya miatt bírói úton törvényes gondnokság alá helyezettek, végül akik ellen bírósági eljárás folyik.

Ez a rendelet ugyan nem adja meg az általános választójogot és elvonja a dinasztia kérdését a cortes fórumától, mégis kétséges, vajon ez a nemzetgyűlés meg fog-e maradni. Ha a spanyol cortes 1812-ben eltekintett attól, hogy a Korona kérdéséhez hozzányúljon, ez azért történt így, mert a Korona csak névlegesen volt képviselve – a király évek óta nem tartózkodott spanyol földön. Ha 1837-ben is eltekintettek ettől, ez azért történt, mert le kellett számolniok az abszolút monarchiával, mielőtt arra gondolhattak volna, hogy az alkotmányos monarchiával leszámoljanak. Az általános helyzetet tekintve a „Times"-nak valóban jó oka van sajnálkozni azon, hogy a francia centralizáció hiányzik Spanyolországban, s ennek következtében még ha a fővárosban győzelmet aratnak is a forradalom fölött, ez még semmit sem dönt el a tartományokat illetően, ameddig ott fennáll az az „anarchikus" állapot, amely nélkül forradalom nem lehet sikeres.

Természetesen vannak a spanyol forradalmakban sajátosan csak rájuk jellemző mozzanatok. Például a rablás és forradalmi cselekvés összekapcsolása – olyan kapcsolat ez, amely a francia betörésekkel szemben viselt gerillaháborúkban alakult ki, és amelyet a „royalisták" 1823-ban és a karlisták[111] 1835 óta tovább folytattak. Nem fog tehát meglepetést kelteni a hír,

hogy Tortosában, Alsó-Katalóniában nagyobb kilengések fordultak elő. E város Junta Popularja* a július 31-i kiáltványában így nyilatkozik: „Egy nyomorult gyilkos banda a közvetett adók eltörlésének ürügyén hatalmába kerítette a várost, és lábbal taposta a társadalom minden törvényét. Fosztogatás, gyilkosság, gyújtogatás jelezte útját." De a junta csakhamar helyreállította a rendet, a polgárok fegyvert fogtak és a város gyönge helyőrségének segítségére siettek. Egy katonai bizottság, amelyet a július 30-i katasztrófa okozóinak üldözésével és megbüntetésével bíztak meg, folytatja a vizsgálatot. Ez az eset persze alkalmat nyújtott a reakciós újságoknak erkölcsprédikációkra. Mily kevéssé jogosultak ezek ilyen vonatkozásban, arra következtetni lehet a „Messager de Bayonne" egyik megjegyzéséből, amely szerint a karlisták kibontották zászlóikat Katalónia, Aragónia és Valencia tartományokban, s éppen azokban az egymással határos hegységekben, ahol a régi karlista háborúkban fő fészkeik voltak. Éppen a karlistáktól származik a ladrón faccioso, a rablónak és egy államilag elnyomott párt állítólagos hívének ez a kombinációja. A spanyol guerrilleróban** Viriathus kora óta mindig volt valami a rablóból; de új, karlista eredetű találmány, hogy közönséges rabló felvegye a guerrillero nevet. A tortosai ügy szereplői biztosan ehhez a fajtához tartoznak.

Léridában, Zaragozában és Barcelonában a helyzet komoly. Az első két város elutasította, hogy együtt haladjon Barcelonával, mivel ott a katonaság fölülkerekedett. Eddig úgy fest a dolog, hogy ott még Concha sem tudja megfékezni a vihart; Dulce tábornok fog a helyére lépni, mert úgy vélik, hogy e tábornok újkeletű népszerűsége nagyobb biztosítékokat nyújt a nehézségek elsimítására.

A titkos társaságok Madridban újra megkezdték tevékenységüket, s éppúgy irányítják a demokrata pártot, mint 1823-ban.[241] Az első, amire a népet biztatják, annak követelése, hogy az összes miniszterek mutassák be elszámolásaikat 1843 óta.

A kormány visszavásárolja a fegyvereket, amelyeket a nép a barikádok napján a kezébe kerített. Ilyen módon birtokába jutott 2500 muskéta, amelyek eddig a felkelőknél voltak. Don Manuel Sagasti, Madrid 1843-as ayacucho*** jefe politicó-ja°, akit visszahelyeztek állásába, két kiáltványban – egyik a lakossághoz, a másik a nemzeti milíciához szól – kinyilvánítja azt a

* – népjuntája[200] – *Szerk.*
** – szabadcsapatosban – *Szerk.*
*** *V. ö. 375. old.* – *Szerk.*
° – kormányzóját – *Szerk.*

szándékát, hogy minden zavargást erélyesen elnyomjon. Sartorius bábjainak a különböző hivatalokból való eltávolítása gyorsan halad előre. Ez talán az egyetlen dolog, amelyet Spanyolországban gyorsan végeznek. Ezen a vonalon az összes pártok egyformán fürgéknek mutatkoznak.

Salamanca nincs fogságban, miként azt állították. Aranjuezben elfogták, de csakhamar szabadon bocsátották, s most Malagában tartózkodik.

Hogy milyen hatékony nyomást gyakorol a nép a kormányra, bizonyítja az a tény, hogy három miniszter – a hadügy-, a belügy- és a közmunkaügyi miniszter – nagyarányú személyi változtatásokat és egyszerűsítéseket hajtottak végre hivatalaikban; olyan esemény ez, amely eddig ismeretlen volt a spanyol történelemben.

Az unionista, illetve Koburg–Braganza párt[242] siralmasan gyönge. Mi más okból csapna ekkora lármát egyetlen felhívás miatt, amelyet Portugáliából a madridi nemzeti gárdához küldtek? Ha közelebbről megnézzük, még azt is felfedezhetjük, hogy a felhívás (amely a lisszaboni „Journal de Progrès"-től indul ki) korántsem dinasztikus jellegű, hanem egyszerűen az 1848-as mozgalmakból oly jól ismert fraternizáló fajtához tartozik.

A spanyol forradalom fő oka a pénzügyi helyzet és különösen Sartoriusnak az a rendelete volt, hogy az adókat hat hónappal előre ki kell fizetni. A forradalom kitörésekor minden állami pénztár üres volt, jóllehet egyetlen közszolgálati ág sem kapott fizetést; még a meghatározott célokra előirányzott összegeket is hónapokon keresztül másra fordították, mint amire kellett volna. Így pl. az útvámokat sohasem az utak karbantartására használták fel. Ugyanez lett a sorsa a közmunkákra tartalékolt pénznek is. A közmunkák pénztárának ellenőrzése alkalmával közmunkákról szóló nyugták helyén az udvar kegyenceinek nyugtáit találták. Ismeretes, hogy a pénzügyi igazgatás hosszú idő óta a legnyereségesebb üzlet volt Madridban. Az 1853. évi spanyol költségvetés a következő képet mutatta:

Civillista és apanázsok	47 350 000 real
Törvényhozás	1 331 685 real
Államadósság kamatai	213 271 423 real
Miniszterelnök	1 687 860 real
Külügyminisztérium	3 919 083 real
Igazságügy	39 001 233 real
Hadügy	278 646 284 real
Tengerészet	85 165 000 real
Belügy	43 957 940 real
Rendőrség	72 000 000 real

Pénzügy	142 279 000 real
Nyugdíjak	143 400 586 real
Vallás- és közoktatásügy	119 050 508 real
Rendkívüli kiadások	18 387 788 real
Összesen	1 209 448 390 real

E költségvetés ellenére Spanyolország Európa leggyöngébben megadóztatott országa, és a gazdasági kérdés sehol sem olyan egyszerű, mint ott. A bürokratikus gépezet csökkentése és egyszerűsítése Spanyolországban annál kevesebb nehézségbe ütközik, minthogy a községek hagyományszerűen maguk intézik ügyeiket; ugyanez a helyzet a vámreform és a még el nem idegenített bienes nacionales* lelkiismeretes felhasználása tekintetében. A szó modern értelmében vett szociális kérdésnek nincs talaja egy olyan országban, amelynek erőforrásai annyira fejletlenek és lakossága olyan gyér, mint Spanyolországé – csak 15 000 000.

Az angol sajtóban olvasni fognak a brit hadsereg Bomarsundnál véghez vitt első hőstetteiről. Ezek a szegény újságok, amelyeknek még sohasem volt módjuk valami igazán ragyogó tettet jelenteni, nem győznek lelkendezni 10 000 franciának 2000 orosszal szemben aratott sikerein. Mellőzöm e dicsőítéseket és inkább azt vizsgálom, milyen következménye lesz e sziget elfoglalásának, amely Stockholmnak, nem pedig Szentpétervárnak faubourg-ja**. A francia „Siècle"[191] bejelentette – és bejelentését sok újság átvette –, hogy Svédország most csatlakozni fog a nyugati hatalmaknak Oroszország elleni akcióihoz. Ennek a bejelentésnek a valószínűségét azon a tényen lehet lemérni, hogy Svédország éppen abban az időben kötött fegyveres semlegességre vonatkozó szerződést, amikor sikeres hadműveleteket folytathatott volna Finnország mocsarai és erdőségei ellen. Vajon fog-e most változtatni politikáján, amikor e hadműveletek számára alkalmas idő elmúlt? Anglia és Franciaország megtagadták Oszkár királytól a csatlakozás fejében kért pénzügyi és területi biztosítékokat. Továbbá hogyan magyarázható meg a svéd kormánynak egy egész hajóraj leszerelésére vonatkozó rendelete, ha feltételezzük, hogy Svédország csakugyan készül hadba szállni. Ez a leszerelés a „Karl XII" és „Prinz Oskar" sorhajókra, a „Désirée" fregattra és a „Gefle" és „Thor" korvettekre terjed ki.

Bomarsund elfoglalásának most, amikor ezen a szélességi fokon a víz csakhamar jéggel lesz borítva, nem lehet jelentősége. Hamburgban az a nézet

* – nemzeti javak, állami birtokok, közösségi földek – *Szerk.*

** – külvárosa – *Szerk.*

uralkodik, hogy Bomarsund elfoglalását Riga elfoglalása fogja követni. Ez a nézet Heathcote kapitánynak, az „Archer" parancsnokának Hertolet úrhoz, a memeli angol konzulhoz intézett levelén alapszik, amely szerint az összes idegen hajóknak szeptember 10-ig el kell hagyniok a rigai kikötőt.

Poroszország állítólag nagyon támogatja a hadianyagok csempészését orosz határain, s egyszersmind szakítani készül a nyugati hatalmakkal. Königsberg, Danzig, Kolberg és Swinemünde kikötő-parancsnokai rendeletet kaptak e helyek felfegyverzésére.

Norvégia és Svédország legbefolyásosabb lapjai kijelentik, hogy „több mint őrület lenne egyesülni a szövetségesekkel és óriási áldozatokat hozni, kivéve azzal a határozott és egyértelmű feltétellel, hogy a cél Oroszország szétzúzása és Lengyelország visszaállítása. Máskülönben még ha Finnországot át is adják Svédországnak, az is csupán szemfényvesztés és kelepce lenne."

Nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy mindezek az északi kormányok viszályban állanak saját népükkel. Koppenhágában például az a helyzet, hogy a schleswig-holsteiniek elhatározták tartózkodásukat minden Reichsrat-választástól*, míg a koppenhágai választók ugyanakkor felszólítást küldtek dr. Madvignak, a landsting[62] tagjának, amelyben arra hívják fel, hogy ne vállaljon Reichsrat-mandátumot, mivel a király rendelete sérti a dán alkotmányt és a dán nép jogait.

A megírás ideje: 1854 augusztus 18.
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune".
1854 szeptember 4. (4174.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás: Karl Marx

* – birodalmi tanácsi választástól – *Szerk.*

[Friedrich Engels]

Bomarsund bevétele [I]

A szövetséges hadseregek végre hozzáfogtak a cselekvéshez. Elfoglalták Bomarsundot. Múlt hó 3-án vagy 4-én francia csapatok és brit tengerészkatonák partraszálltak Åland szigetén. 10-én körülzárták az erődöt; a három következő napon felállították és felszerelték az ütegeket; 14-én megkezdték az ágyúzást; 15-én a két körtornyot rohammal elfoglalták, egyiket a franciák, másikat az angolok; 16-án a kazamatákkal ellátott nagyerőd rövid harc után, amelyben a szövetségesek nagyon csekély veszteségeket szenvedtek, megadta magát. Ez a gyors eljárási mód kétségkívül kissé hevesnek tűnik. Minden információnk alapján arra lehetett számítani, hogy az erőd bevételéhez szabályos ostromra lesz szükség, legalább egy párhuzamos ostromárokkal és mintegy 14 napig nyitott futóárkokkal. Még a londoni „Times"[15] is, amely hosszú ideje úgy beszélt, mintha a szövetséges gyalogságnak csak szuronnyal kellene rohamoznia a falakat, hogy azok összeomoljanak, kénytelen volt elismerni, hogy végül is elkerülhetetlen lesz az ostrom és hogy ez a hosszadalmas hadművelet valószínűleg két hétig el fog tartani.

Ha tehát a támadás a körülzárás után körülbelül egy héttel és a futóárkok megnyitása után a hatodik napon sikerre vezetett, ebből természetszerűen azt a következtetést kell levonnunk, hogy az ostromlók a vártnál kevesebb nehézségbe ütköztek. Hogy mi könnyítette meg a támadást, azt addig, míg az ostrom részleteiről szóló jelentések meg nem érkeznek, természetesen csak találgathatjuk, de sok olyan körülmény van, amelyek az ostromlók javára szolgálhattak. A helyőrség nagy része finnekből, sőt részben ålandiakból állott. Ezek, akiket orosz hazafiság bizonyára nemigen fűtött, ha hitelt adhatunk a szökevények beszámolóinak, el is határozták, hogy hacsak tehetik, nem harcolnak. Úgy látszik, a sziget lakói, amikor észrevették, hogy a szövetségesek komoly támadásra készülnek Bomarsund ellen, úgy fogadták őket, mint akik felszabadítást hoznak az orosz iga alól, és ezért nyilván megadtak nekik minden információt és támogatást. De a legfőbb ok végeredményben csakis az erőd építésében rejlő komoly hiba lehetett. Minthogy az

erőd tervrajzai nem hozzáférhetőek, és ismereteink csak képekből, vázlatokból és laikusok leírásaiból származnak (legalábbis ami a műszaki szempontot illeti), ezek pedig természetesen nagyon pontatlanok, s minthogy a részletek tekintetében a képek és a leírások némileg ellentmondanak egymásnak, nem kockáztathatunk magyarázatot arról, hol a hiba.

A vázlatok után ítélve a két köralakú bástyatorony bizonyos mértékben oldaltűzzel áraszthatja el egymást; minthogy azonban az ágyúk minden köralakú erődben szükségképpen sugárállással bírnak, és tüzük szerfölött excentrikus, ezért minél kisebb az erőd, és következésképpen minél kisebb az ágyúk száma, annál nagyobb lesz a szóródás és annál kisebb a tűz hatása. Montalembert emiatt nagyon óvakodott ily bástyatornyok építését javasolni, hacsak e szóródást nem ellensúlyozzák azzal az erős támogatással, amelyet minden torony a jobb és bal oldali szomszédjától és a hátában levő főerődtől kap. Ha öt vagy hat ilyen torony egy pontra összpontosíthatná tüzét, akkor a tűz éppannyira koncentrált és hatékony lenne, mint amennyire előzőleg excentrikus és gyenge volt. Ezenkívül Montalembert nagyon jól tudta, hogy az ostrom utolsó szakaszában, amikor rohamra kerül sor, leghatékonyabb a gyalogsági tűz, amelyet a támadókkal szemben alkalmazhatnak. Ezért a gyalogsági védelemre szolgáló berendezések mellett a különálló tornyokat rendesen valamilyen fedett úttal vagy futóárokkal kötötte össze, nemcsak biztos összeköttetés, hanem gyalogsági tüzelés céljára is. Hogy mire jó az ilyen futóárok, azt éppen nemrégiben Arab-Tabiánál tapasztaltuk, ahol az egész oldalvédelem ilyen futóárokra korlátozódott, s ahol az oroszokat újra meg újra egy maroknyi arnauta* űzte vissza. Végül Montalembert teljesen biztossá akarta tenni tornyait egy coup de main-nel** szemben. Árokkal, fedett úttal vette körül, és néha csupán réduit-nek, vagyis az utolsó tartalékállásnak tekintette őket egy nagy, erős különálló erődítményben. Ez volt legkiérleltebb terve és nyilván a legjobb is. Kisebb-nagyobb módosítással elfogadták úgyszólván minden újabb erődítménynél, ahol Montalembert kisebb méretű tornyait alkalmazták. A megközelítés e nehézségei mellett a torony egész alsó részét vagy a pincéjét Montalembert nagyon ügyes módon gyalogsági védekezésre rendezte be.

Úgy látszik azonban, hogy az oroszok mind e szempontokból jelentős tényezőket hagytak figyelmen kívül. A faltörő ágyúzásra fordított húszharminc óra nyilván túlságosan rövid idő ahhoz, hogy akár harminckét fontos lövegek képesek legyenek rohamozható rést ütni, hacsak a falazat nem

* – albán – *Szerk.*
** – rajtaütéssel – *Szerk.*

gyöngébb, mint amilyen az erődítményeknél lenni szokott. Ezért feltehető, hogy a tornyokat ostromlétrákkal foglalták el, a katonák a lőréseken át hatoltak be és felrobbantották a kapukat. Ennek feltétele, hogy az oldaltűz nagyon hatástalan legyen, mivel pedig úgy látszik, hogy a nagyerődnek a hátában nincsenek ütegek a tornyok támogatására, minden tornyot csak a másikból foghattak oldaltűz alá. Ez a hiba annál nagyobb, mert – mint a vázlatokból kitűnik – a terep nagyon egyenetlen és lehetővé teszi a rohamozó csapatoknak, hogy a terep kidomborodásaitól fedezve elég közelre kúszhassanak. Azután, a vázlatokból és az eseményekből ítélve, teljesen elhanyagolták az előkészületeket egy coup de main ellen. Nyoma sincs külön sáncerődítéseknek a tornyok körül, azokat a sáncerődítéseket pedig, amelyeket az oroszok a tornyok előtt emeltek, szinte ellenállás nélkül feladták. Azt mondják, hogy minden torony körül volt árok; de nagyon sekélynek kellett lennie, minden gyalogsági védelemre szolgáló berendezés nélkül. Ha egyszer a támadók elfoglalták a tornyokat, a nagyobb erőd, amelyet az oroszok még kezükben tartottak, szükségképpen ki volt szolgáltatva a szövetségeseknek, s ennélfogva igen valószínű, hogy csupán színleges ellenállást tanúsítva esett el.

Ha ezeket az erődítményeket aszerint ítéljük meg, amilyennek e rövid ostrom alatt mutatkoztak, szinte úgy fest a dolog, mintha építőik sohasem számoltak volna a szárazföld felől jövő komoly támadással. A tornyokat nyilván csak tengerészkatonák támadásai ellen építették, amelyeknél nem vonulhattak fel nagyobb erők, mint legföljebb pár ezer ember, akik sem egy roham megkísérléséhez, sem egy szabályos ostrom végigviteléhez nem lehettek elegendők. Ennélfogva a víz felőli arcvonal volt a legerősebb, míg a bástyatornyok képezte szárazföldi front inkább látszat lehetett, mint valóság. És az eredmény mégis szinte azt tanúsítja, hogy 1000 tengerészkatonából álló egység már hónapokkal ezelőtt megrohamozhatta volna a tornyokat, és ezáltal a főerődöt bevehette volna!

Ami magát a rohamot illeti, azt a franciák is, és az angolok is bizonyára nagyon jól hajtották végre. Az angolok jól ismert rohamozók; a roham kedvenc manőverük, s ritkán jár balsikerrel. A franciák jobban szeretnek nagy csapattesttel nyílt terepen támadni; s ostromoknál matematikai észjárásuk előbbre helyezi annak a messzemenően francia tudománynak a módszeres eljárását, amelyet Vauban talált fel. De úgy látszik, a brit veteránok heve őket is magával ragadta. Bomarsundnál ott volt az öreg Jones tábornok* – az az ember, aki fölülmúlta Vaubant, amikor még félig sem elégséges eszkö-

* *A „New York Daily Tribune"-ban*: ezredes – *Szerk.*

zök birtokában, és vitéz, eltökélt helyőrségekkel szemben Badajoznál, Ciudad Rodrigónál és San Sebastiannál sikerült az ostromot megszabott időtartamának egyharmadával megrövidíteni. Jones nem közönséges mérnökkari tiszt. Az ostromban, kollégáitól eltérően, nem puszta iskolai ünnepélyt lát, amelyben a hadmérnöki kar főnökét vizsgáztatják, s a hadsereg szeme láttára kell bebizonyítania, mennyire őrizte meg és rendezte el helyesen emlékezetében a rendszeres ostrom és Vauban „Attaque des places fortes"-jának szabályait és előírásait. Ő nem úgy gondolkozik, hogy az egész hadsereg a műszaki tisztek kedvéért van, azért, hogy őket védje, míg bemutatják műfogásaikat. Jones tábornok elsősorban katona, és csak azután hadmérnök. Jól ismeri a brit katonát, és tudja, mit várhat tőle. És az a gyors, határozott és önteltségtől mégis mentes mód, amellyel Bomarsundot feleannyi idő alatt foglalták el, mint számították, annyira hasonlít a spanyol várak ellen folytatott réstörő és rohamozó hadműveletekhez, hogy nem rejtőzhetik mögöttük más, csakis az öreg Jones. Ami a franciákat illeti, ők nem tudták volna az erőd bevételének ezt a módját kieszelni. Ellenkezik egész alkatukkal; túlságosan nyers és híján van minden modornak és csiszoltságnak. De nem vonhatták kétségbe annak az embernek a tekintélyét, aki a várak elfoglalásának ezt a szabálytalan módját, mely minden esetben sikeresnek bizonyult, ötven évvel ezelőtt őrajtuk próbálta ki. Amikor pedig rohamra került sor, úgy látszik, elszántságban nem maradtak az angolok mögött.

Különös, hogy az oroszokat, akik annyira dicsekedtek rohamozó képességükkel Perekoptól és Ocsakovtól Varsóig és Besztercéig,[243] minden alkalommal visszaverték, ha tábori erőd ellen indítottak rohamot, Szilisztria előtt pedig szabályos ostrommal sem voltak képesek bevenni egy tábori erődöt, és el kellett távozniok anélkül, hogy az erőd felmentő sereget kapott volna. Másrészt a háború legelső felvonása a törökök rohamtámadása volt egy állandó orosz erőd – St. Nikolaja – ellen, és a híres-nevezetes Bomarsund erődöt is rohammal vették be, szinte anélkül, hogy egy nyitott futóárokkal is megtisztelték volna. Nem szabad felednünk, hogy a flották semmilyen formában sem járultak hozzá hatékonyan ehhez a győzelemhez. Egyébként kazamatákban elhelyezett várágyúk szomszédságát úgy látszik még jobban kerülik, mint valaha.

A szövetségeseknek ez a sikere azonban olyan természetű, amely valószínűleg arra bírja őket, hogy a közeledő őszön már semmihez se fogjanak. A Szevasztopol támadására szánt nagy sereg mindenesetre még nem szállt hajóra, és indulásuk további néhány hetes elhalasztását már bejelentették. Akkor pedig túl késő lesz, s így azt a pihenést és kikapcsolódást, amelyre a

várnai tábor fáradalmai után a szövetséges erők hőseinek olyan nagy szükségük van, a télen át biztosítják nekik.

The Capture of Bomarsund

A megírás ideje: 1854 augusztus 21.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 szeptember 4. (4174.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Bomarsund bevétele [II]

A Bomarsund bevételéről szóló részletek, amelyeket egyáltalán közzétettek, még mindig homályos és szakszerűtlen megfogalmazásban kerültek elénk. Nem lehet megtudni belőlük, hogy az erődöktől milyen távolságra állították fel a réstörő ütegeket, vagy milyen távolságra horgonyoztak a hajók a tengeri támadás alatt. Nem hallunk további részleteket az erődök építési módjáról, amit pedig elvárhatnánk, hiszen az erődök most a szövetséges csapatok birtokában vannak. A jelentések valóban szinte minden lényeges ponton átsiklanak, hogy a közönséget az esemény színesebb és kevésbé szakszerű részével szórakoztassák. Még a hivatalos közleményeket is annyira hanyagul fogalmazták meg, hogy senki sem tudja kideríteni, vajon az I'zee erődöt, ahogy ők nevezik, a franciáknak rohammal kellett-e bevenni vagy sem, mivel úgy látszik, a parancsnokló tiszten kívül alig volt valaki, aki ellenállást tanúsított.

Azt a keveset, amit mindebből kivehetünk, már a vázlatok alapján sejtettük, ti. hogy a két bástyatorony nagyon egyenetlen talajon épült, és szakadékok, lejtők és sziklák olyan természetes megközelítő lehetőségeket alkottak, amelyek egészen a védelmi árkokig vezettek. Ezekben a szakadékokban a szövetségesek kényelmesen berendezkedhettek, biztonságban az oroszok lövedékeitől, amelyek a fejük fölött repültek el; minthogy továbbá megvolt az a lehetőségük, hogy az ütegeket az erőd közelében állítsák fel, az ostromot azonnal réstörő ütegekkel kezdték, amelyeket egyébként ilyen esetekben csak a végén szoktak bevetni. Hogy az oroszok ilyen talajon építették erődeiket, anélkül, hogy egyszersmind legalább hat- vagy nyolcszáz yard hosszúságú területet elsimítsanak előttük, azt bizonyítja, hogy sohasem számoltak komoly támadással a szárazföld felől. A réstörő ütegek az erődöktől legföljebb öt- vagy hatszáz yard távolságban lehettek felállítva, minthogy a franciák tizenhat fontos lövegeket alkalmaztak, amelyeket általában még ahhoz sem tartanak elég súlyosaknak, hogy akár száz vagy százötven yardnyi távolságból rést üssenek egy bástyafalon. Harminchat órás tüzelés mégis annyira meg-

gyöngítette a tornyot, hogy tizenkét további óra egy egész frontot lerombolhatott volna. A britek Nottich erődöt 60 harminckét fontos ágyúval lőtték, mindegyik súlya negyvenöt métermázsa volt.

Ezeket az ágyúkat Sir Howard Douglas „Naval Gunnery" c. értekezése szerint szabályszerűen hét fontnyi lőporral töltve használják és négy-ötszáz yardnyi távolság mellett a golyóknak két, két és fél lábnyira kell behatolniok tömör tölgyfába. A francia tizenhat fontosok öt fontnyi töltéssel négy-ötszáz yardnyi távolságból tölgyfába másfél-két lábnyi beütő erővel bírnak. Ha a britek, mint feltehető, a szabályszerű töltést legalább nyolc fontra emelték, nem csoda, hogy kétszer annyi ágyúval és kétszeres kaliberrel az erőd egyik oldalának megnyitása még tizenkét órát sem vett igénybe.

Ami a tengeri támadást illeti, az csak elterelő hadmozdulat volt. Csak Pelham kapitány használta fel az alkalmat arra, hogy tudományos kísérletet végezzen. Hosszú, nyolc hüvelykes, forgózsámolyos ágyúját a réstörő tüzelés állandó és szabályszerű módján használta, arra törekedve, hogy lehetőleg mindig ugyanazt a célpontot találja el. Ezek a nyolchüvelykes ágyúk a brit haditengerészet legjobb lövegei. Nagy fémsúlyuk (kilencvenöt mázsa) lehetővé teszi a tizenhat font lőporral való töltést egy hatvannyolc fontos lövedék biztos kilövéséhez. Ennek a lövedéknek a hatása még öt-hatszáz yardnyi távolságra is hasonlíthatatlanul nagyobb, mint a réstörő ütegeknél eddig általánosan használt tizennyolc vagy huszonnégy fontos golyóké; helyesen alkalmazva föltétlenül óriási rombolást okoz. Ennélfogva Pelham kapitány állandó tüzelése csakhamar leleplezte az orosz gránit-erődítmények rejtélyét. Néhány lövés leválasztotta a falazatról azt, ami addig tömör gránittömbnek látszott, de pusztán felületi burkolatnak bizonyult, amelynek ereje semmiképpen sem állott arányban sem magasságával, sem szélességével. Néhány további lövés és a csatlakozó falburkolatok is leomlottak, majd a falakról a kőtörmelék valóságos lavinája zúdult le, és felfedte magát az erőd belsejét. Ilyen módon kiderült, hogy a „gránit" csak látszat volt, hogy, mihelyt az escarpe-ot[172] burkoló viszonylag vékony kőlapokat lerombolták, belül nem volt szilárd falazat, amely a golyók becsapódásával szemben ellenállást tudott volna kifejteni. A falak valójában puszta foglalatok voltak, a belső térközöket pedig mindenféle kőtörmelékkel, homokkal stb. töltötték ki; nem volt azokban sem összetartás, sem szilárdság. Ha a főerődöt így építették, a bástyatornyok falszerkezete kétségkívül éppen olyan rossz volt, ami a gyors réstörést teljesen megmagyarázza. És ezek az ily csekély belső ellenállással bíró falak imponáló külsejükkel az egész angol–francia hajóhadat csaknem négy hónapig sakkban tartották. Sir Charles Napier csalódottsága, amikor látta, hogy az erőd falai valójában miből épültek, nem lehetett

nagyobb, mint a cáré, amikor megtudta, miféle „gránit" az, amelyet oly drágán fizetett meg. A szárazföldi támadásnál még egy körülmény figyelemre méltó. Már láttuk, hogy az erődöket nemcsak az ágyúk, hanem még a puskagolyók lőtávolságában is egyenetlen terep vette körül. Ezt kihasználták a vincennes-i vadászok, előrekúsztak nagyon közelre, elrejtőztek fatörzsek, kőtömbök, sziklák stb. mögött és gyilkos tüzet nyitottak a kazamaták lőréseire. Minthogy puskáik négy-ötszáz yardról biztosan találtak és ezenfelül a lőrések rézsútos oldalai alagúthoz hasonlóan úgy hatottak, hogy minden odacsapó golyó a leghátsó központi résen nyomult be, könnyen elképzelhető, milyen háborgatások közepette töltötték az erődben levő tüzérek az ágyúkat.

Az oroszok úgy látszik mellőzték a legelemibb óvintézkedéseket is e puskatűz ellen. Nekik is voltak puskáik. Miért nem helyezték el ezeket a torony tetején, a mellvéd mögött, ahonnan úrrá lehettek volna az ellenség lövészein? De úgy látszik a finn lövészek Bomarsundban nem voltak hajlandók a szent Oroszország dicsőségéért küzdeni. Végül, a franciák a három réstörő ágyún kívül néhány mozsarat és három tarackot vetettek be. A mozsárágyúk lövedékeiket magas ívben a torony bombabiztos tetejére lőtték ki, és a leesés súlyának és a robbanásnak egyesített erejével próbálták a tornyot lerombolni. De úgy látszik, ennek nem volt nagy hatása. A francia tarackok viszont megmaradtak a közvetlen vízszintes tüzelés mellett és a lőrésekre céloztak. Négy-ötszáz yard rövid távolságra egy hosszú, huszonnégy fontos réztarack, amely hat hüvelyk átmérőjű gránátot lő ki, minden harmadik lövéssel biztosan eltalál egy olyan célpontot, mint a lőrés; és minden becsapódó gránát harcképtelenné teszi az ágyú személyzetét és emellett elhallgattatja magát az ágyút is. Ez a tűz tehát nyilván nagyon hatékony volt.

Ilyenképpen látjuk, hogy Bomarsund gránitfalai merő orosz szédelgésnek bizonyultak – törmelékhalmazoknak, amelyek vékony kőburkolattal összetartva erős és állandó tűznek semeddig sem tudtak ellenállni. Ha Miklós cárt becsapták és megrövidítették az építészei, neki viszont e látszat-erődökkel sikerült becsapnia és megrövidítenie a szövetségeseket egy egész hadjárat erejéig. A védelem az oroszok oldalán egészben véve jelentéktelen volt; és ez a finn csapatok eléggé nyíltan kifejezésre juttatott kedvetlenségének tulajdonítható. A szövetségesek támadását eddigi eljárásaikban sohasem tapasztalt határozottság jellemezte, ami nyilván Jones tábornok érdeme. Azok a nehézségek, amelyeket az ágyúk felállításánál és helyváltoztatásánál le kellett küzdeniök, bár Sir Charles Napier túlozza is ezeket, bizonyára nagyok voltak. A franciák túl kis kaliberű réstörő ágyúkkal és olyan mozsarakkal támadtak, amelyek az adott körülmények között nem sokat érhettek; de a franciáknak a lőrésekre zúdított vízszintes gránát- és puskatüze nagy dicséretet érdemel.

Az angolok, mint rendesen, az odavihető legnagyobb kalibert vetették be, nyílt, közvetlen és hatékony tüzeléssel támadtak, tűrték a nehézségeket és szokott kitartásukkal állták az ellenfél tüzét, megtették a magukét minden hűhó nélkül, de anélkül, hogy bármiképp kitűntek volna.

Miután Bomarsundot elfoglalták, felmerül most a kérdés, mi történjék vele? A legutóbbi hamburgi jelentések szerint az expedíciós csapatok admirálisai és fővezérei haditanácsot tartottak, amelyen a főparancsnokok elhatározták, hogy lerombolnak minden erődítményt és kiürítik a szigetet, ha Svédország nem hajlandó azt megszállni és egy Oroszország elleni hadüzenet árán megvásárolni. Ha ez a jelentés igaznak bizonyul, az Åland-szigetek elleni expedíció korántsem lenne katonai vállalkozás, miként azt a „Moniteur"[58] jellemezte, hanem egyszerű diplomáciai vállalkozásnak bizonyulna, azzal a céllal, hogy belerántsa Svédországot egy veszélyes szövetségbe ugyanazokkal a hatalmakkal, amelyeknek barátsága, hogy Bright úr szavait idézzem, „Törökországra egyetlen esztendő alatt annyi vészt hozott, amennyit Oroszország legnagyravágyóbb álmaiban sem képzelt el soha". A svéd udvar habozik, a svéd sajtó óvja a népet: Timeo Danaos et dona ferentes*, de a svéd parasztok már benyújtottak egy indítványt, hogy a kamara kérvényezze a királytól, tegyen lépéseket abban az irányban, hogy Åland soha többé ne legyen újra orosz. Kevés a valószínűsége annak, hogy a parasztok kérését meghallgatják, és alighanem rövidesen hallani fogjuk, hogy az erődöt felrobbantották.

The Capture of Bomarsund

A megírás ideje: 1854 augusztus 28.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 szeptember 13. (4182.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

* – Rettegem a danaust, ha ajándékkal közelít is.[244] – *Szerk.*

[Karl Marx]

A forradalmi Spanyolország[245]

Revolutionary Spain

A megírás ideje: 1854 augusztus–november

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune" 1854 szeptember 9.–december 2.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

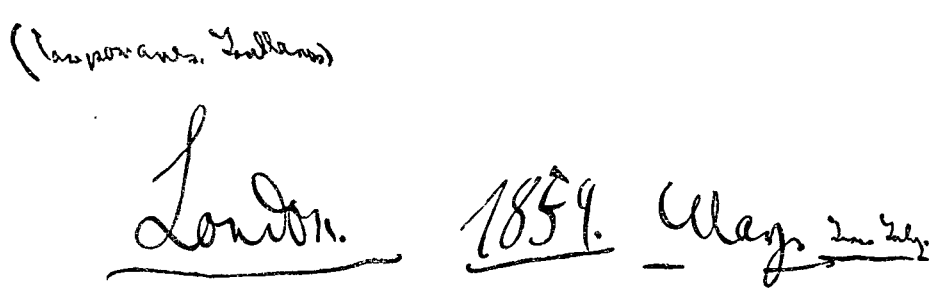

Marx egyik spanyol történelmi kivonatfüzetének fedőlapja

I

A forradalom Spanyolországban már annyira állandó jelleget öltött, hogy, miként londoni tudósítónk jelenti, a birtokos és konzervatív osztályok kezdenek kivándorolni, és Franciaországban keresnek menedéket. Ez nem is meglepő. Spanyolország sohasem fogadta el a modern francia divatot, amely 1848-ban olyan általánossá vált, ti. hogy egy forradalmat három napon belül elkezdjenek és be is fejezzenek. Spanyolország erőfeszítései ezen a téren bonyolultabbak és hosszadalmasabbak. Úgy látszik, három év az a legrövidebb idő, amelyre forradalmi ciklusa szorítkozik, de néha kilenc évre is kinyúlik. Így első forradalma ebben a században 1808-tól 1814-ig, a második 1820-tól 1823-ig és a harmadik 1834-től 1843-ig tartott. Hogy a mostani meddig fog folytatódni és hogyan fog végződni, azt még a legélesebb látású politikus sem tudja megjósolni. De nem vetjük el nagyon a sulykot, ha azt állítjuk, hogy nincs Európának egyetlen olyan része sem, még Törökország és az orosz háború sem, amely a gondos megfigyelőben mélyebb érdeklődést kelthetne, mint e pillanatban Spanyolország.

Lázadó felkelések Spanyolországban éppoly régiek, mint az udvari kegyencek hatalma, amely ellen legtöbbnyire irányulnak. Így lázadt fel a XV. század közepén az arisztokrácia II. János király és kegyence, Don Alvaro de Luna ellen. Még komolyabb forrongások voltak a XV. században IV. Henrik király és kamarillájának feje, Don Juan de Pacheco, Villena márki ellen. A XVII. században Lisszabonban a nép darabokra szaggatta Vasconcellost, a portugáliai spanyol alkirály Sartoriusát, s ugyanilyen sorsra jutott Zaragozában Santa Coloma, IV. Fülöp kegyence. A XVII. század végén II. Károly uralkodása alatt Madrid népe fellázadt a királyné kamarillája – Berlepsch grófnő, Oropesa és Melgar gróf ellen, akik a fővárosba érkező minden élelmiszerre súlyos vámot vetettek ki és ezt egymás között elosztották. A nép a királyi palotához nyomult, kényszerítette a királyt, hogy megjelenjék az erkélyen és maga bélyegezze meg a királyné kamarilláját. Azután elvonultak Oropesa és Melgar gróf palotáihoz, ezeket kifosztották és

felgyújtották s megpróbálták kezükbe keríteni tulajdonosaikat, akiknek azonban szerencséjük volt, sikerült elmenekülniök, de örökös száműzetés várt rájuk. A XV. században lezajlott forradalmi felkelést az a hazaáruló szerződés robbantotta ki, amelyet Villena márki, IV. Henrik kegyence kötött a francia királlyal, és amelynek értelmében Katalóniát át kellett engedni XI. Lajosnak. Három évszázaddal később, az 1807 október 27-én kötött fontainebleau-i szerződés miatt tört ki a forradalom. Ebben a szerződésben IV. Károly kegyence és a királyné kedvence, Don Manuel Godoy, a békeherceg, megegyezett Napóleonnal Portugália megosztása és francia csapatok spanyolországi bevonulása tárgyában. Ez népi lázadást váltott ki Madridban Godoy ellen, előidézte IV. Károly lemondását és fia, VII. Ferdinánd trónralépését, a francia hadsereg bevonulását Spanyolországba és a nyomon következő függetlenségi háborút. Ilyenképpen a spanyol függetlenségi háború úgy kezdődött, hogy népi lázadás tört ki a kamarilla ellen, amelyet akkor Don Manuel Godoy személyesített meg, mint ahogy a XV. század polgárháborúja is úgy kezdődött, hogy felkelés indult meg a kamarilla ellen, amelyet annak idején Villena márki személyesített meg. Ugyanígy az 1854-es forradalom is a San Luis gróf személyében megtestesült kamarilla elleni lázadással kezdődött.

A folyton visszatérő lázadások ellenére Spanyolországban a mostani századig nem volt komoly forradalom, kivéve a Szent Junta[246] háborúját I. Károly, vagy, mint a németek nevezik, V. Károly idején. A közvetlen okot, mint rendesen, az a klikk szolgáltatta, amely Adrian bíboros, a flamand származású alkirály oltalma alatt szemtelen mohóságával elkeserítette a kasztíliaiakat, eladta az állami hivatalokat a legtöbbet ígérőknek és a bíróság előtti perekkel nyílt kufárkodást folytatott. De a flamand kamarilla elleni küzdelem a mozgalomnak csak a felszínét jelentette. Alapjában a középkori Spanyolország szabadságjogainak védelméről volt szó a modern abszolutizmus túlkapásaival szemben.

Miután a spanyol monarchia anyagi alapját Aragónia, Kasztília és Granada egyesítésével Katolikus Ferdinánd és I. Izabella alatt lerakták, I. Károly megkísérelte, hogy ezt a még mindig feudális monarchiát abszolút monarchiává alakítsa át. Egyszerre támadt a spanyol szabadság két pillére, a cortes[201] és az ayuntamientók[209] ellen – az első a régi gót conciliumok* módosítása, a második szinte megszakítás nélkül a római időkből származott át, amennyiben az ayuntamientók a római községi hatóságok sajátos jellegét, az öröklési és választási elv keverékét képviselik. Ami a községi önkormány-

* – tanácsok – *Szerk.*

zatot illeti, Itália, Provence, Észak-Gallia, Nagy-Britannia és részben Németország városai elég sokban hasonlítanak a spanyol városok akkori helyzetéhez. De sem a francia rendi országgyűléseket, sem a középkor brit parlamentjeit nem lehet a spanyol cortesszal összehasonlítani. A spanyol királyság kialakulásában voltak bizonyos körülmények, amelyek különösen kedveztek a királyi hatalom korlátozásának. Egyfelől a félszigetet az arabokkal folyó hosszú harcok alatt kis részenként hódították vissza és alakították külön királyságokká. E harcokban új népszokások és törvények keletkeztek. A folyamatos hódítások, amelyeket főként a nemesség vitt végbe, ennek hatalmát rendkívüli módon megnövelték, míg a királyi hatalmat csökkentették. Másfelől az ország belsejében fekvő városok és községek nagy jelentőségre tettek szert, mert az emberek kénytelenek voltak megerősített helyeken együtt lakni, hogy biztosítsák magukat a mórok folytonos betörései ellen; a partvidéken pedig az ország félsziget alakja és a Provence-szal és Olaszországgal fennálló élénk összeköttetés elsőrangú kereskedelmi és tengerészeti városokat teremtett. Már a XIV. században a városok alkották leghatalmasabb részét a cortesnak, amely a városok, valamint a klérus és a nemesség képviselőiből állott. Érdemes azt is megjegyezni, hogy a mór uralom lassú leküzdése, mely csaknem nyolc évszázadig tartó makacs harcok útján történt, a félszigetnek, amikor egészen felszabadult, az egykorú Európától teljesen különböző jelleget kölcsönzött; Spanyolországban az európai reneszánsz korában északon a gótok és vandálok erkölcsei és szokásai uralkodtak, délen pedig az arabokéi.

Amikor I. Károly visszatért Németországból, ahol a császári méltóságot ruházták rá, a cortes összegyűlt Valladolidban, hogy feleskesse a régi törvényekre és hogy megkoronázza. Károly megtagadta a megjelenést, meghatalmazottakat küldött, s azt követelte, hogy a cortes előttük tegyen alattvalói esküt. A cortes nem volt hajlandó ezeket a meghatalmazottakat színe elé bocsátani, s értésére adta az uralkodónak, hogy ha nem jelenik meg személyesen és nem tesz esküt az ország törvényeire, sohasem fogják elismerni Spanyolország királyának. Erre Károly engedett; megjelent a cortes előtt és letette az esküt – mint történetírók mondják, nagyon fanyarul. A cortesban ez alkalommal így szóltak hozzá: „Tudnia kell, Señor, hogy a király nem más, mint a nemzet fizetett szolgája." Ez volt az ellenségeskedések kezdete I. Károly és a városok között. A király cselszövényei következtében számos lázadás tört ki Kasztíliában, megalakult az avilai Szent Junta és az egyesült városok összehívták a cortes gyűlését Tordesillasba, ahonnan 1520 október 20-án „a visszaélések ellen" tiltakozást intéztek a királyhoz, mire válaszul a király a Tordesillasban összegyűlt összes képviselőket megfosztotta személyi

jogaiktól. Így a polgárháború elkerülhetetlenné vált. A polgárok fegyverbe szólították a népet, és katonáik Padilla vezérletével elfoglalták Torrelobatón várát; végül azonban 1521 április 23-án a villalari csatában a túlerőtől döntő vereséget szenvedtek. Az „összeesküvők" vezetőinek feje vérpadon hullott le, és Spanyolország régi szabadságjogai eltűntek.

Az abszolutizmus emelkedő hatalmának a javára különböző körülmények játszottak össze. A különböző tartományok között nem volt meg az egység, s ez szétforgácsolta erőiket; de elsősorban a nemesek és a városi polgárok osztálya közötti elkeseredett antagonizmust használta ki Károly mindkét osztály elnyomására. Már említettük, hogy a XIV. század óta a városok befolyása túlsúlyban volt a cortesban, és Katolikus Ferdinánd óta a Szent Testvériség (Santa Hermandad[247]) hatalmas eszköznek bizonyult a városok kezében a kasztíliai nemesekkel szemben, akik azzal vádolták a városokat, hogy sértik régi kiváltságaikat és hatáskörüket. Ennélfogva a nemesség buzgón támogatta I. Károlyt abbeli szándékában, hogy a Szent Juntát elsöpörje. Miután megtörte a városok fegyveres ellenállását, Károly törvényhatósági kiváltságaikat nyirbálta meg, és mivel lakosságuk, vagyonuk és jelentőségük ezután gyorsan apadt, a városok hamarosan elvesztették befolyásukat a cortesban. Károly most a nemesek ellen fordult, akik segítettek neki a városok szabadságjogainak az eltörlésében, de maguk még jelentékeny politikai befolyással rendelkeztek. A zsoldfizetés elmaradása miatt 1539-ben lázadás tört ki a hadseregében, ami arra kényszerítette Károlyt, hogy pénzkiutalás megszavazása céljából összehívja a cortest. De a cortes – felháborodásában, amiért a régebben megszavazott összegeket Spanyolország érdekeitől idegen célokra fordították – minden segítséget megtagadott. Károly dühösen feloszlatta a cortest, s amikor a nemesek az adómentesség kiváltságát követelték, kijelentette, hogy azoknak, akik ilyen kiváltságot igényelnek, nem lehet joguk megjelenni a cortesban, és ennek folytán kizárta őket ebből a gyűlésből. Ez volt a halálos döfés a cortesra, és ettől kezdve ülései pusztán az udvari szertartáshoz tartozó formaságokra korlátozódtak. A cortes régi intézményének harmadik eleme, azaz a klérus, amely Katolikus Ferdinánd óta az inkvizíció zászlaja alá sereglett, már régóta nem azonosította érdekeit a feudális Spanyolországéival. Ellenkezőleg, az inkvizíció révén az egyház az abszolutizmus legfélelmesebb eszközévé változott át.

Ha I. Károly uralma után Spanyolország mind politikai, mind társadalmi hanyatlása elénk tárja minden tünetét annak a dicstelen és hosszadalmas rothadásnak, amely a török birodalom legrosszabb korszakaiban annyira visszataszító, mégis e császár alatt a szabadságjogokat legalább teljes dicsőséggel tették sírba. Ez volt az a korszak, amikor Vasco Núñez de Balboa

leszúrta Kasztília zászlaját Darién partjain, Cortez Mexikóban és Pizarro Peruban; amikor a spanyol befolyás uralkodott egész Európában, és az ibériaiak déli képzelőtehetségét Eldorádó látomása, lovagi kalandok és a világmonarchia ábrándja csigázta fel. A spanyol szabadság fegyvercsörgés, aranyzápor közepette és az autodafék borzalmas fényénél tűnt el.

De hogyan magyarázhatjuk meg azt a különös jelenséget, hogy a Habsburg-dinasztia csaknem három évszázados uralma után, amelyet a Bourbonok dinasztiája követett – egy is éppen elég lett volna közülük ahhoz, hogy egy népet tönkretegyen –, Spanyolország községi szabadságjogai többé vagy kevésbé még mindig élnek? Hogy éppen abban az országban, ahol az összes hűbéri államok közül először alakult ki abszolút monarchia a legnyersebb formájában, a centralizációnak sohasem sikerült gyökeret vernie? A válasz nem nehéz. A nagy monarchiák a XVI. században alakultak ki és mindenütt az egymással harcban álló feudális osztályok – az arisztokrácia és a városok bukására épültek. De Európa más nagy államaiban az abszolút monarchia civilizáló központként, a társadalmi egység kezdeményezőjeként lép fel. Az a laboratórium volt, amelyben a társadalom különböző elemei annyira összevegyültek és átalakultak, hogy ezen az alapon a városok középkori helyi függetlenségüket és szuverenitásukat felcserélhették a középosztályok általános uralmával és a polgári társadalom közös hatalmával. Ellenben Spanyolországban az arisztokrácia mélyen lesüllyedt, anélkül hogy legártalmasabb kiváltságait elvesztette volna, míg a városok elvesztették középkori hatalmukat, anélkül hogy modern jelentőségre szert tettek volna.

Az abszolút monarchia kialakulása óta a városok az állandó hanyatlás állapotában tengődtek. Nem a mi feladatunk rámutatni azokra a politikai vagy gazdasági viszonyokra, amelyek a spanyol kereskedelmet, ipart, hajózást és mezőgazdaságot tönkrejuttatták. Jelen célunkhoz elég egyszerűen felidézni ezt a tényt. A városok kereskedelmi és ipari életének hanyatlásával a belső csereforgalom csökkent, a különböző tartományok lakóinak érintkezése gyérült, a közlekedési eszközöket elhanyagolták és a nagy országutakon lassanként kihalt a mozgás. Ilyenképpen az a gazdasági átalakulás, mely a nemzeti tevékenység forrásait elapasztotta, most végül még megerősítette és megszilárdította Spanyolország vidéki életét, tartományainak és községeinek függetlenségét, a társadalmi helyzet sokféle különbségét – ez utóbbi eredetileg az ország természeti alakzatán alapult, történetileg pedig aszerint fejlődött ki, ahogy az egyes tartományok külön-külön felszabadították magukat a mór uralom alól és apró, független közösségeket alkottak. És az abszolút monarchia, míg Spanyolországban olyan anyagot talált, amely természeténél fogva ellenszegült a centralizációnak, meg is tett minden tőle telhetőt,

hogy megakadályozza a nemzeti munkamegosztásból és a belső csereforgalom sokrétűségéből adódó közös érdekek növekedését – azt az egyetlen bázist, amelyen egyedül lehet megteremteni egységes közigazgatási rendszert és általános érvényű törvények uralmát. Így a spanyolországi abszolút monarchia csak felszínesen hasonlít az Európában elterjedt abszolút monarchiákhoz és inkább az ázsiai kormányformákkal állítható egy sorba. Spanyolország, miként Törökország, rosszul igazgatott tartományok halmaza maradt, élén egy névleges uralkodóval. A despotizmus a különböző provinciákban különböző formákat öltött aszerint, hogy az alkirályok és a kormányzók milyen önkényes értelmezésben alkalmazták a köztörvényeket; de bármennyire zsarnoki volt is a kormányzás, nem gátolta meg a tartományokat abban, hogy külön törvényeket és szokásokat, különböző pénzeket, különböző színű katonai zászlókat és külön adórendszereket tartsanak fenn. A keleti zsarnokság csak akkor fordul a községi önkormányzat ellen, ha az saját közvetlen érdekeit sérti, de nagyon is szívesen tűri, hogy ezek az intézmények mindaddig fennálljanak, amíg leveszik válláról a kötelességet, hogy maga csináljon valamit és megkímélik a rendezett közigazgatás fáradalmától.

Így történt, hogy Napóleon, aki, miként összes kortársai, Spanyolországot élettelen tetemnek tartotta, szerfölött kínosan lepődött meg, amikor felfedezte, hogy ha a spanyol állam halott is, a spanyol társadalom tele van élettel, és minden része ellenálló erőktől duzzad. Napóleon a fontainebleau-i szerződésnek megfelelően csapatait Madridba irányította; a királyi családot megbeszélésre Bayonne-ba csalogatva rákényszerítette IV. Károlyt, hogy vonja vissza lemondását és azután neki adja át domíniumait; VII. Ferdinándot megfélemlítéssel hasonló nyilatkozatra bírta rá. Ezután IV. Károlyt, a királynét és a békeherceget Compiègne-be vitette, VII. Ferdinándot és fivéreit a valençay-i kastélyba csukatta, Spanyolország trónját átadta fivérének, Józsefnek; Bayonne-ban összehívott egy spanyol juntát[200] és megajándékozta készenálló alkotmányai egyikével.[248] Mivel nem látott semmi más életet a spanyol monarchiában, csak a siralmas dinasztiát, amelyet biztos zár alatt tartott, Spanyolország elkobzását elintézett ügynek tekintette. De mindjárt néhány nappal coup de main-je* után hírt kapott arról, hogy Madridban felkelés tört ki. Murat, igaz, elfojtotta a forrongást, s eközben mintegy 1000 embert legyilkolt; de amikor ennek a mészárlásnak híre ment, felkelés tört ki Asztúriában és ez nemsokára az egész monarchiára kiterjedt. Meg kell jegyeznünk, hogy ez az első, önkéntes felkelés a népből indult ki, míg a „jobb" osztályok békésen meghajoltak az idegen iga előtt.

* – rajtaütése – *Szerk.*

Így készült elő Spanyolország újabb forradalmi pályájára és sodródott bele olyan küzdelmekbe, amelyek e században fejlődésére jellemzők. Azok a tények és befolyások, amelyeket itt dióhéjban ismertettünk, ma is hatnak, formálják sorsát és irányítják népének érzelmeit. Előadtuk őket, mert nem csupán a jelenlegi válságnak, hanem mindannak a megértéséhez is szükségesek, amit ez az ország a napóleoni uralom óta cselekedett és elszenvedett. Ez a csaknem ötven évnyi időszak, amely nem volt tragikus epizódok és hősi erőfeszítések híján, valóban a modern történelem egyik legmegkapóbb és legtanulságosabb fejezete.[249]

II

Már bemutattuk olvasóinknak Spanyolország régebbi forradalmi történetének vázlatát, hogy megérthessék és méltányolhassák azt a fejlődést, amelyet ez a nemzet most a világ szeme elé tár. Még érdekesebb és talán éppannyira értékes forrás jelenlegi tájékoztatásunkhoz az a nagy nemzeti mozgalom, amely a Bonaparte-ok kiűzését követte és visszaadta a spanyol koronát annak a családnak, amelynek ma is a birtokában van. Hogy azonban helyesen ítéljük meg ezt a mozgalmat, amely oly gazdag hősies epizódokban, és amelyben egy már haldoklónak vélt nép az életerőnek oly felejthetetlen jelét adta, vissza kell mennünk a spanyol nemzet ellen intézett napóleoni támadás kezdetéhez. Az események ható oka először talán a tilsiti szerződésben jutott kifejezésre. Ezt a szerződést, amelyet 1807 július 7-én kötöttek, állítólag titkos megállapodás egészítette ki, Kurakin herceg és Talleyrand aláírásával. A madridi „Gaceta"[183] 1812 augusztus 25-én közölte a szerződést, mely egyebek között a következő kikötéseket tartalmazza:

„*I. cikkely.* Oroszország birtokába veszi Törökország európai részét, Ázsiában pedig annyira kiterjeszti birtokát, amennyire jónak látja.

II. cikkely. A Bourbon-dinasztia uralkodása Spanyolországban és a Braganza családé Portugáliában megszűnik. Mindkét korona a Bonaparte család hercegeire száll át."

Feltéve tehát, hogy ez a szerződés hiteles – és hitelességét aligha vonják kétségbe, még Joseph Bonaparte király sem a mostanában megjelent emlékirataiban[250] –, ez alkotta az 1808-as spanyolországi francia invázió igazi alapját, s úgy látszik, hogy az annak idején kitört spanyol forrongásokat titkos szálak fűzték Törökország sorsához.

Amikor a madridi mészárlás és a bayonne-i tárgyalások után Asztúriában, Galiciában, Andalúziában és Valenciában egyidejű felkelések törtek ki, és

egy francia hadsereg megszállta Madridot, a négy északi várat, Pamplonát, San Sebastiant, Figuerast és Barcelonát Bonaparte hamis ürügyekkel birtokába vette; a spanyol hadsereg egy részét Fünen szigetére küldték azzal a céllal, hogy Svédországra támadjon; végül minden fennálló hatóság – katonai, egyházi, bírói és közigazgatási hatóság –, valamint az arisztokrácia arra biztatták a népet, hogy hódoljon meg az idegen betolakodó előtt. De volt egy körülmény, amely a helyzet minden nehézségéért kárpótlást nyújtott. Hála Napóleonnak, az ország megszabadult királyától, királyi családjától és kormányától. Ilyenképpen széttörtek a bilincsek, amelyek egyébként a spanyol népet esetleg meggátolták volna abban, hogy vele született energiáit kifejtse. Hogy királyainak uralma alatt és a rendes viszonyok között mennyire nem volt képes ellenállást tanúsítani a franciákkal szemben, az megmutatkozott az 1794-es és 1795-ös szégyenteljes hadjáratokban.[251]

Napóleon felszólította Spanyolország legelőkelőbb személyeit, hogy jöjjenek el hozzá Bayonne-ba, hogy kezéből királyt és alkotmányt kapjanak. Nagyon csekély kivétellel mind megjelentek. 1808 június 7-én József király Bayonne-ban fogadta Spanyolország grandjainak küldöttségét, amelynek vezetője, Infantado herceg, VII. Ferdinánd legbensőbb barátja, a következő beszédet intézte hozzá:

„Sire, Spanyolország grandjai mindenkor híresek voltak uralkodójuk iránti lojalitásukról, s ezt a hűséget és ragaszkodást Felséged is meg fogja találni bennük."

A kasztíliai királyi tanács biztosította a szegény Józsefet, hogy „ő olyan család legkiválóbb sarja, melyet az ég uralkodásra rendelt". Nem kevésbé meghunyászkodó volt del Parque herceg üdvözlete a hadsereget képviselő küldöttség élén. A következő napon ugyanezek az emberek kiáltványt bocsátottak ki, amelyben elrendelték a Bonaparte-dinasztia előtti általános meghódolást. 1808 július 7-én az új alkotmányt a legelőkelőbb körökből származó 91 spanyol aláírta; voltak köztük hercegek, grófok, márkik és több szerzetesrendi főnök. Régi előjogaik és adómentességük eltörlése volt mindaz, ami ellen ennek az alkotmánynak a megvitatásánál tiltakoztak. József első kormánya és királyi udvartartása ugyanazokból a személyekből állott, akik VII. Ferdinánd kormányát és királyi udvartartását alkották. A felsőbb osztályok egyes képviselői Napóleonban Spanyolországnak a gondviseléstől küldött újjáteremtőjét látták, mások meg az egyetlen védőbástyát a forradalom ellen; nemzeti ellenállás esélyeiben senki sem hitt.

Ilyen módon a főnemesség és a régi kormányzat a spanyol függetlenségi harcnak mindjárt a kezdetétől fogva elvesztette minden hatalmát a polgárok

és a nép fölött, mert már a harc megindulásakor cserbenhagyta őket. Az egyik oldalon álltak az alfrancesadók (franciabarátok) és a másik oldalon állt a nemzet. Valladolidban, Cartagenában, Granadában, Jaénben, San Lucarban, Carolinában, Ciudad Rodrigóban, Cádizban és Valenciában a régi kormányzat legkimagaslóbb tagjai – kormányzók, tábornokok és más kiemelkedő személyiségek, akiket francia ügynököknek és a nemzeti mozgalom akadályainak tartottak – áldozatul estek a nép dühének. Mindenütt megesztették a fennálló hatóságokat. Néhány hónappal az 1808 március 19-i felkelés előtt a Madridban kitört népi forrongások El Chorizerót (a kolbászgyártót – ez volt Godoy gúnyneve) és gyűlölt cinkostársait el akarták távolítani hivatalaikból. Ezt a célt most nemzeti szinten megvalósították és ezzel a belső forradalmat végrehajtották annyira, amennyire a tömegek tervezték és amennyire nem függött össze az idegen betolakodóval szembeni ellenállással. Egészben véve a mozgalom inkább *ellenforradalmi*, mint *forradalmi* jellegűnek látszott. Nemzeti volt, mert Spanyolországnak Franciaországtól való függetlenségét hirdette meg, ugyanakkor dinasztikus, mert a „szeretett" VII. Ferdinándot állította szembe Joseph Bonaparte-tal; reakciós, mert a régi intézményeket, szokásokat és törvényeket szegezte szembe Napóleon ésszerű újításaival; babonás és fanatikus, mert a „szent vallást" védte azzal szemben, amit francia ateizmusnak neveztek, vagyis a római egyház külön előjogainak megvonásával szemben. A papok, akik megrémültek testvéreik franciaországi sorsától, önfenntartásuk érdekében szították a nép szenvedélyeit.

„A hazafias tűz", mondja Southey, „még magasabbra lángolt a babona szent olajától."[252]

Minden függetlenségi háború, amelyet Franciaország ellen viseltek, magán hordja a reakcióval párosult megújulásnak ezt a közös bélyegét; de sehol sem olyan mértékben, mint Spanyolországban. A király a nép képzeletében romantikus fejedelemként jelent meg, akit egy óriás rabló bántalmazott és fogva tartott. A múlt legigézőbb és legnépszerűbb korszakait a félhold elleni keresztes hadjáratok megszentelt és csodálatos hagyományaival kapcsolták össze; és az alsóbb osztályok jókora része megszokta, hogy a kolduló barátok kámzsáját viselje és az egyház megszentelt vagyonának költségén éljen. Egy spanyol író, Don Josef Clemente Carnicero 1814-ben és 1816-ban a következő művek sorozatát adta ki: „Napóleon, Európa igazi Don Quijotéja", „Spanyolország dicsőséges forradalmának legfontosabb eseményei", „A törvényesen helyreállított inkvizíció". Elég e könyvek címére utalni, hogy megértsük a spanyol forradalomnak azt a sajátos vonását, amely a tartományi juntáknak különböző kiáltványaiban is megnyilvánul, ezek

ugyanis mind a királyért, a szent vallásért és a hazáért emelnek szót, sőt egyesek azt hirdetik a népnek, hogy „egy jobb világra való reménységei forognak kockán és vannak végveszélyben".

Ha azonban a nemzeti párt nagy többségét a parasztok, a tengerparttól távol fekvő kisvárosok lakói és a kámzsában vagy anélkül kolduló barátok alkották is, akik mind mélyen át voltak itatva vallási és politikai előítéletekkel, másfelől volt ebben a pártban egy tevékeny és befolyásos kisebbség is, amely a francia invázió elleni népi felkelést jeladásnak tekintette Spanyolország politikai és társadalmi megújhodásához. Ez a kisebbség a kikötőknek és kereskedelmi városoknak, valamint a tartományi fővárosok egy részének lakóiból tevődött össze; ezeken a helyeken V. Károly uralkodása alatt a modern társadalom anyagi feltételei bizonyos mértékig kifejlődtek. Erősítette ezt az irányzatot a felsőbb osztályok és a burzsoázia műveltebb része, írók, orvosok, ügyvédek, sőt papok is, akiket a Pireneusok hegylánca nem tudott eléggé elzárni a XVIII. század filozófiájától. E csoport igazi programjának azt a híres memorandumot tekinthetjük, amelyet Jovellanos a mezőgazdaság megreformálásáról és az agrártörvényről Kasztília királyi tanácsának rendeletére írt, s amely 1795-ben jelent meg. Végül itt volt még a középosztályok ifjúsága, így az egyetemek diákjai, akik lelkesen fogadták a francia forradalom törekvéseit és elveit és akik egy pillanatig még országuk megújhodását is Franciaország segítségétől várták.

Ameddig csak a haza közös védelméről volt szó, a nemzeti pártot alkotó két nagy csoport teljesen egységes volt. Ellentétük csak akkor jelentkezett, amikor a cortesban találkoztak össze, azon a csatatéren, ahol az új alkotmányt kellett tető alá hozni. A forradalmi kisebbség, avégből hogy a nép hazafias szellemét szítsa, habozás nélkül apellált a régi néphit nemzeti előítéleteire. Bármennyire kedvezőnek látszhatott is ez a taktika a nemzeti ellenállás közvetlen céljaira, szükségképpen végzetesnek bizonyult e kisebbség számára, amikor eljött az ideje annak, hogy a régi társadalom konzervatív érdekei éppen eme előítéletek és népi szenvedélyek mögé sáncolták el magukat azért, hogy a forradalmárok tulajdonképpeni és további tervei ellen védekezzenek.

Ferdinánd, amikor Napóleon felszólítására elhagyta Madridot, Don Antonio infáns elnöklete alatt legfelső kormány-juntát alakított. De ez a junta már májusban eltűnt. Ettől kezdve nem volt központi kormány és a felkelő városok megalakították a saját juntáikat, amelyek a tartományi fővárosok juntáinak irányítása alatt álltak. Ezek a tartományi junták valójában megannyi független kormányt alkottak, és mindegyikük saját hadsereget állított fel. Oviedo képviselőinek a juntája kijelentette, hogy a teljes szuvere-

nitás az ő kezébe ment át, háborút hirdetett Bonaparte ellen, és küldötteket menesztett Angliába fegyverszünet kötésére. Ugyanezt tette később a sevillai junta. Különös tény, hogy tisztán a körülmények hatalma folytán ezek a fanatikus katolikusok szövetségbe sodródtak Angliával, azzal a hatalommal, amelyre a spanyolok mint a legkárhozatosabb eretnekség megtestesülésére szoktak tekinteni, és amelyet alig tartottak jobbnak, mint magát a szultánt. A francia ateizmustól szorongatva a brit protestantizmus karjaiba menekültek. Nem csoda tehát, hogy VII. Ferdinánd, amikor visszatért Spanyolországba és egy rendeletével újra felállította a szent inkvizíciót, ezt azzal indokolta, hogy „a vallás tisztaságát Spanyolországban megrontotta különböző szektájú idegen csapatok itt-tartózkodása, s ezek valamennyien gyűlölettel viseltettek a szent római egyház iránt".

Az ilyen hirtelen életre hívott és egymástól teljesen független tartományi junták, ha csak igen csekély és meghatározatlan mértékben is, de elismerték a sevillai legfőbb junta felsőbbségét, mivel ezt a várost, amíg Madrid az idegenek kezében volt, Spanyolország fővárosának tekintették. Így létrejött egy nagyon anarchikus szövetségi kormány, amelyet a szemben álló érdekek összeütközése, helyi féltékenykedések és vetélkedő befolyások nagyon tökéletlen eszközzé tettek ahhoz, hogy egységet teremtsen a katonai vezetésben és egy hadjárat műveleteit összehangolja.

Ezeknek a különböző juntáknak a néphez intézett kiáltványai – bár egy hosszú letargiából egyszerre magához tért és mintegy villamosütéstől lázas tevékenységbe lendült nép egész hősi erejét sugározták – nem mentesek attól a dagályos túlzástól, attól a fellengző és cikornyás stílustól és attól a nagyhangú hetvenkedéstől, amely arra bírta Sismondit, hogy a spanyol irodalmat a „keleti" jelzővel illesse.[253] Szintúgy feltárják a spanyol jellem gyerekes hiúságát; a junták tagjai például fenségnek címeztették magukat és csillogó egyenruhákban díszelegtek.

Két körülmény kapcsolódik össze ezekkel a juntákkal – az egyik mutatja a nép alacsony színvonalát felkelése idején, a másik a forradalmi haladásra hatott ki károsan. A juntákat az általános választójog alapján választották, de „az alsó osztályoknak még a lelkesedése is engedelmességben nyilvánult meg". Rendszerint csak természetes följebbvalóikat választották meg, a tartományok fő- és köznemességét, amely mögött a papság és igen csekély számú burzsoá előkelőség állott. A maga gyöngesége tudatában a nép arra korlátozta kezdeményezését, hogy a felsőbb osztályokat a betolakodó elleni szembefordulásra kényszerítse, de az ellenállás vezetésében nem követelt részt magának. Például Sevillában „a nép először is arra gondolt, hogy a helyi papság és a klastromok főnökei gyűljenek össze a junta tagjainak meg-

választására". Ilymódon a junták tele voltak olyan személyekkel, akiket előbbi helyzetük alapján választottak meg, és akik nagyon távol álltak attól, hogy forradalmi vezetők legyenek. Másrészt a nép a junták megalakításánál sem arra nem gondolt, hogy hatalmukat korlátozza, sem arra, hogy fennállásuk határidejét megszabja. A junták természetesen csak arra törekedtek, hogy az előbbit kibővítsék, az utóbbit kitolják. Így a népi felbuzdulásnak a forradalom kezdetén alkotott emez első teremtményei a forradalom egész folyamata alatt megmaradtak, mint megannyi gát a forradalom sodra ellen, ha az áradással fenyegetett.

1808 július 20-án, amikor Joseph Bonaparte bevonult Madridba, 14 000 franciát, akik Dupont és Vedel tábornokok vezetése alatt álltak, Baylennél Castaños fegyverletételre kényszerített, és Józsefnek néhány nappal később Madridból vissza kellett vonulnia Burgosba. Ezenkívül két másik esemény is nagyon felbátorította a spanyolokat: az egyik Lefèbvre elűzése Zaragozából Palafox tábornok által és a másik de la Romana márki La Coruñába érkezése 7000 főnyi seregével, amely a franciák ellenére a Fünen-szigeten hajóra szállt, hogy szorongatott hazája segítségére siessen.

A bayleni csata után a forradalom tetőpontjára ért, s a főnemességnek az a része, amely vagy elfogadta a Bonaparte-dinasztiát, vagy bölcsen a háttérben maradt, most előlépett, hogy a nép ügyéhez csatlakozzék — nagyon kétes jellegű nyereség volt ez az ügyre nézve.

III

A hatalomnak az egyes tartományi junták közötti megoszlása mentette meg Spanyolországot Napóleon idején a francia invázió első lökésétől. Nemcsak azáltal, hogy megsokszorozta az ország segélyforrásait, hanem azáltal is, hogy a betolakodó nem tudhatta, milyen célpontra sújtson le; a franciák csodálkozva fedezték fel, hogy a spanyol ellenállás központja sehol sem és mindenhol látható. Mindamellett nemsokára azután, hogy Baylen kapitulált és József kiürítette Madridot, mindenütt érezték egy központi kormányzat megalkotásának szükségességét. Az első sikerek után a tartományi junták közötti egyenetlenkedések olyan hevesek voltak, hogy Sevillát Castaños tábornok csak nehezen tudta visszatartani attól, hogy Granada ellen vonuljon. A francia hadsereget, amely — kivéve a Bessières marsall parancsnoksága alatt álló csapatokat — a legnagyobb zűrzavarban vonult vissza az Ebro mögé, erőteljes üldözéssel akkor könnyen szét lehetett volna szórni, vagy legalább visszakergetni a határon túlra, így azonban magához térhetett és

erős állást foglalhatott el. De főképp az, hogy a bilbaói felkelést Merlin tábornok vérbe fojtotta,[254] hívta ki az egész nemzet felháborodását a junták féltékenykedése és a parancsnokok könnyed laissez faire* magatartása ellen. A katonai műveletek összeegyeztetésének sürgőssége; a bizonyosság afelől, hogy Napóleon a Nyeman, az Odera és a Baltikum partjairól összegyűlt győzelmes hadsereg élén hamarosan újra meg fog jelenni; egy általános hatalmi szerv hiánya, amely szerződést köthetne Nagy-Britanniával vagy más idegen hatalmakkal, s fenntarthatná a kapcsolatot Spanyol-Amerikával és onnan adókat kaphatna; egy francia központi hatalom fennállása Burgosban és annak szükségessége, hogy az idegen oltárral szemben saját oltárt állítsanak, – mindezek a körülmények együttvéve arra bírták a sevillai juntát, hogy bizonytalan és voltaképpen csak névleges felsőbbségéről – bár nem szívesen – lemondjon, s azt ajánlja a különböző tartományi juntáknak, hogy saját kebelükből két-két küldöttet válasszanak és ezek egyesítése egy *központi juntát* alkosson, míg a tartományi junták végezzék továbbra is tartományuk belső igazgatását, de „kellően alárendelve a központi kormányzatnak". Így gyűlt össze Aranjuezben a tartományi junták 35 küldöttjéből álló (34 a spanyol juntákra, 1 a Kanári-szigetekre esik) központi junta 1808 szeptember 25-én, éppen egy nappal az erfurti találkozó előtt, ahol Oroszország és Németország potentátjai leborultak Napóleon előtt.[255]

Forradalmi helyzetben még inkább, mint rendes körülmények között, a hadseregek sorsa tükrözi a polgári kormányzat igazi természetét. A központi juntát, amelyre rábízták a betolakodók kiűzését spanyol földről, az ellenséges fegyverek sikere Madridból Sevillába, Sevillából pedig Cádizba szorította, ahol dicstelenül kimúlt. Uralmát szégyenteljes vereségek sorozata, a spanyol seregek megsemmisülése és végül a rendes hadviselésnek gerillaharcokká bomlása jellemezte. Urquijo, spanyol nemes, 1808 április 3-án ezt írta Cuestának, Kasztília főparancsnokának:

> „A mi Spanyolországunk gótikus épület, amely különnemű darabkákból áll, és annyiféle hatalom, előjog, törvényhozás és szokás van benne, ahány tartomány. De semmi sincs benne abból, amit Európában közszellemnek neveznek. Ezek az okok megakadályozzák egy olyan szilárd szerkezetű központi hatalom létesítését, amely képes lenne egyesíteni a mi nemzeti erőinket."

Ha tehát Spanyolország tényleges állapota már a francia invázió korában a lehető legnagyobb nehézségeket állította egy forradalmi központ létesítése

* – hadd tegye; nemtörődöm – *Szerk.*

elé, a központi junta éppen összeállítása folytán képtelennek bizonyult arra, hogy megbirkózzék a szörnyű válsággal, melybe az ország jutott. Túlságosan nagyszámú és túlságosan véletlen összetételű lévén ahhoz, hogy végrehajtó hatalom legyen, túl kevés volt benne a képviselő ahhoz, hogy mint nemzeti konvent[256] tartson igényt tekintélyre. Maga az a tény, hogy a képviselők megbízatásukat a tartományi juntáktól nyerték, alkalmatlanná tette őket e testületek becsvágyó hajlamainak, rosszakaratának és szeszélyes önzésének leküzdésére. Ezek a juntak, amelyeknek a tagjait – amint egy előző cikkben említettük – nagyjából a régi társadalomban elfoglalt helyzetük alapján választották meg, nem pedig egy új társadalom életrehívására való képességük alapján, a maguk részéről a „központi" juntába a forradalomból kinövő egyének helyett spanyol grandokat, prelátusokat, kasztíliai méltóságokat, volt minisztereket, magas polgári és katonai tisztviselőket küldtek be. A spanyol forradalom már a kezdetén megbukott azáltal, hogy törvényes és tiszteletre méltó akart maradni.

A központi junta két legkiemelkedőbb tagja, akiknek zászlaja alá két nagy pártjuk sorakozott, Floridablanca és Jovellanos volt; mindketten Godoy üldözött mártírjai, egykori miniszterek, betegeskedő emberek, akik a halogató spanyol kormányzás szabályokhoz kötött és pedáns szokásai között öregedtek meg. Ennek a kormányzásnak ünnepélyes és körülményes lassúsága közmondásos volt már Bacon idejében, aki egyszer így kiáltott fel: „Bár Spanyolországból jönne értem a halál, akkor későn fog érkezni."[257]

Floridablanca és Jovellanos ellentétet képviseltek, de olyan ellentétet, amely a XVIII. századnak a francia forradalom korát megelőző részéhez tartozott; Floridablanca plebejus bürokrata, Jovellanos arisztokratikus emberbarát. Floridablanca annak a felvilágosult önkényuralomnak a híve és gyakorlati bajnoka, amelyet Pombal, II. Frigyes és II. József képviselt. Jovellanos, „a népbarát" azt remélte, hogy gazdasági törvények gondosan kieszelt sorozata és fennkölt elméletek irodalmi propagálása által szabadsághoz juttatja a népet; mindketten szemben állnak a feudalizmus hagyományaival, az egyik úgy, hogy a monarchikus hatalmat igyekezett megszabadítani bilincseitől, a másik úgy, hogy a polgári társadalmat akarta mentesíteni láncaitól. Az a szerep, amelyet hazájuk történetében mindegyikük játszott, megfelelt nézeteik különbözőségének. Floridablanca a kormányzat legmagasabb helyét töltötte be mint III. Károly miniszterelnöke, és kormányzása olyan mértékben vált zsarnokivá, amilyen mértékben ellenállásba ütközött. Jovellanos, akinek miniszteri pályája IV. Károly uralma alatt csak rövid tartamú volt, a spanyol népre nem mint miniszter, hanem mint tudós gyakorolt befolyást; nem rendeletek, hanem tanulmányok útján. Floridablanca,

amikor az idők vihara egy forradalmi kormány élére sodorta, nyolcvan éves aggastyán volt, akiben csak az önkényuralomba vetett hit és a nép spontán cselekvő ereje iránti bizalmatlanság élt még mindig rendületlenül. Amikor Madridba delegálták, Murcia községi tanácsánál titkos tiltakozást hagyott hátra, s ebben kijelentette, hogy csak az erőszaknak és a nép gyilkos haragjától való félelemnek engedett, ezt a jegyzőkönyvet pedig azzal a kifejezett céllal írta alá, nehogy József király valaha is nehezteljen reá, amiért elfogadta a nép mandátumát. Nem érte be azzal, hogy visszatérjen férfikora hagyományaihoz, visszavonta miniszteri múltjának olyan lépéseit is, amelyeket most elsietetteknek ítélt. Így ő, aki kiűzte a jezsuitákat Spanyolországból,[258] alighogy beküldték a központi juntába, azt javasolta, engedjék meg visszatérésüket „magánemberekként". Az egyetlen változás, amely véleménye szerint fiatal kora óta történt, pusztán az, hogy Godoyt, aki őt száműzte és a nagy Floridablanca grófot megfosztotta miniszteri mindenhatóságától, most megint ugyanez a Floridablanca gróf váltotta fel, és Godoy került száműzetésbe. Ilyen volt az a férfiú, akit a központi junta elnökké választott és akit a többség a maga csalhatatlan vezérének ismert el.

Jovellanos, aki a központi junta befolyásos kisebbségét vezette, szintén megöregedett és sokat veszített erejéből a hosszú és kínos bebörtönzés alatt, mellyel Godoy sújtotta. De még legjobb napjaiban sem volt a forradalmi cselekvés embere, inkább jószándékú reformer, aki pusztán az eszközök megválogatásában tanúsított túlzott aggályoskodásból sohasem merte volna a végcélt megvalósítani. Franciaországban talán eljutott volna olyan messzire, mint Mounier vagy Lally-Tollendal, de egyetlen lépéssel sem tovább. Angliában a Lordok Házának népszerű tagja lett volna. A forradalmi Spanyolországban jó volt arra, hogy a feltörekvő ifjúságot eszmékkel lássa el, a gyakorlatban azonban még egy Floridablanca szolgalelkű szívósságával sem tudott megbirkózni. Ez a becsületes jellem, aki nem volt egészen mentes arisztokratikus előítéletektől, s ezért nagyon hajlott Montesquieu anglomániája felé, bizonyítani látszott, hogy, ha Spanyolország kivételesen világra hozott is egy általánosító szellemet, ez csak annak az egyéni energiának a rovására történhetett, amelyet az ország csakis helyi ügyei intézésében tudott felmutatni.

Igaz, hogy a központi juntában volt néhány férfiú – élükön Don Lorenzo Calvo de Rozas, Zaragoza küldötte állott –, akik Jovellanos reformeszméit vallották és ugyanakkor forradalmi cselekvésre törekedtek. De számuk túl kicsiny, nevük túl ismeretlen volt ahhoz, hogy a junta nehézkes államszekerét a spanyol szertartásosság kitaposott útjáról le tudták volna téríteni.

Ez az idomtalan összetételű, erőtlen szervezetű hatalom, élén a múlt levitézlett alakjaival, ez volt hivatva arra, hogy forradalmat valósítson meg és megverje Napóleont. Ha proklamációi olyan erőteljesek voltak, amennyire erőtlenek a tettei, ezt Don Manuel Quintana spanyol költőnek köszönhette, akit a junta – jó ízléséről téve tanúságot – kinevezett titkárának, és megbízott kiáltványainak fogalmazásával.

Miként Calderón parádés hősei, akik összetévesztve a konvencionális előkelőséget az igazi nagysággal, összes címeik unalmas elsorolásával szoktak bemutatkozni, úgy a junta is elsősorban azzal foglalkozott, hogy a magas pozícióját megillető rangokat és címeket megállapítsa. Az elnök a „fenség" címet kapta, többi tagja a „kegyelmes"-t és a junta in corpore* a „felséges" jelzőt ragasztotta önmagára. A tábornokihoz hasonló egyenruha-félét kreáltak, mellüket a régi és az új világot ábrázoló jelvényekkel díszítették, és évi 120 000 real fizetést szavaztak meg maguknak. A régi spanyol iskolához hű eszme volt, hogy a felkelő Spanyolország vezetői, amikor méltóságteljesen akartak fellépni Európa történeti színpadára, színházi jelmezeket öltöttek magukra.

Túllépnénk e karcolatok méreteit, ha a junta belső történetének és kormányzásának részleteibe bocsátkoznánk. A mi célunkra elég két kérdést megválaszolnunk. Milyen befolyása volt a spanyol forradalmi mozgalom alakulására? Milyen az ország védelmére? Ha erre a két kérdésre feleltünk, sok minden, ami a XIX. század spanyol forradalmaiban eddig rejtélyesnek és érthetetlennek tűnt, magyarázatot nyer.

Kezdetben a központi junta többsége azt tartotta fő kötelességének, hogy elnyomja az első forradalmi kitöréseket. Ennek megfelelően újra megszorította a sajtó régi béklyóit és új főinkvizitort nevezett ki, de szerencsére a franciák megakadályozták, hogy az működésbe lépjen. Bár Spanyolország ingatlan vagyonának nagyobb része akkor holtkézi birtok volt – részben a nemesi hitbizományokban, részben el nem idegeníthető egyházi birtokokban lekötve –, a junta elrendelte a holtkézi birtokok már megkezdődött eladásának a felfüggesztését, sőt azzal fenyegetődzött, hogy megmásítja azokat a magánszerződéseket, amelyek már eladott egyházi birtokokra vonatkoztak. Elismerte az államadósságot, de nem tett semmiféle pénzügyi intézkedést a költségvetésnek attól a tengernyi tehertől való megszabadítására, amelyet korrupt kormányok évszázados sorozata halmozott rá, nem reformálta meg a közmondásosan igazságtalan, értelmetlen és nyomasztó adórendszert sem, s olyan lépést sem tett, hogy a feudalizmus bilincseinek áttörésével új termelési forrásokat nyisson meg a nemzet számára.

---

* testületileg – *Szerk.*

IV

Már V. Fülöp korában megmondta Francisco Benito de la Soledad: „Spanyolországban minden rossz a togadóktól (jogászoktól) származik." Spanyolország kártevő hivatali hierarchiája élén a kasztíliai Consejo Real* állott. Ez a testület, miután a Don Juanok és Henrikek viharos napjaiban megszületett és II. Fülöptől, aki a Santo officio** méltó kiegészítését látta benne, megerősítést nyert, az idők nyomorúságát és a későbbi királyok gyöngeségét kihasználta arra, hogy kezébe kerítse a legkülönbözőbb hatásköröket, és régebbi funkcióját, a legfelsőbb bíráskodást kiegészítse a törvényhozó és a Spanyolország valamennyi királysága fölötti közigazgatási főhatóság funkciójával. Ilyen módon hatalma felülmúlta még a francia parlamentét is, amelyhez sok tekintetben hasonlított, kivéve, hogy sohasem állott a nép oldalára. A Consejo Real a leghatalmasabb tekintély lévén a régi Spanyolországban, persze legengesztelhetetlenebb ellensége volt az új Spanyolországnak és mindazoknak az új népi tekintélyeknek, amelyek döntő befolyásának csorbításával fenyegették. Mint a jogászok rendjének feje és e rend minden visszaélésének és előjogának megtestesült biztosítéka, természetszerűleg rendelkezett mindazzal a számos hathatós előnnyel, amellyel a spanyol jogszolgáltatás fel volt ruházva. Olyan hatalom volt tehát, amellyel a forradalom nem alkudhatott meg; vagy elsöpri a forradalom, vagy az söpri el a forradalmat. Miként egy korábbi cikkben láttuk, a Consejo behódolt Napóleonnak és e hazaáruló cselekményével elvesztette minden befolyását a népre. De a központi junta elkövette működésének első napján azt az ostobaságot, hogy közölte megalakulását a Consejóval és hűségesküjét követelte. Kijelentette továbbá, hogyha a Consejo letette az esküt, ugyanannak az eskünek a szövegét fogják a királyság többi hatósága elé terjeszteni. E meggondolatlan lépésből, amelyet az összes forradalmi pártok nyomatékosan elleneztek, a Consejo azt a meggyőződést merítette, hogy a központi juntának szüksége van az ő támogatására; így magához tért csüggedtségéből és néhány napos színlelt habozás után rosszindulatú meghódolást ajánlott fel a juntának. Esküjéhez hozzáfűzte a saját reakciós aggályait, amelyek abban a javaslatban fejeződtek ki, hogy ez a junta oszoljon fel, tagjainak számát háromra vagy ötre csökkentsék a Ley 3, Partida 2, Titulo 15 alapján,[259] és rendeljék el a tartományi juntáknak kényszerű feloszlatását. Miután a franciák visszatértek Madridba és a Consejo Realt szétkergették, a központi junta

* – Királyi Tanács – *Szerk.*

** – Szent Hivatal (az inkvizíció) – *Szerk.*

nem érve be első baklövésével, oktalanul újjáélesztette a Consejót, olymódon, hogy létrehozta a Consejo Reunidót, a Consejo Realnak ezt az egyesítését a régi királyi tanácsok minden egyéb maradványával. Így a junta önként teremtett az ellenforradalomnak egy központi hatalmi szervet, amely saját hatalmának riválisaként szüntelenül nyugtalanította, fondorlataival és összeesküvéseivel ellene dolgozott, a legnépszerűtlenebb lépésekre igyekezett rászorítani, hogy azután erkölcsös felháborodást mutatva a nép szenvedélyes megvetésének szolgáltassa ki. Mondanunk sem kell, hogy a központi junta, miután először elismerte és azután visszaállította a Consejo Realt, képtelen volt bárminő reformot bevezetni, akár a spanyol törvényszékek szervezetében, akár a velejéig rossz spanyol polgári és büntető törvénykezésben.

Ha a spanyol felkelésben a nemzeti és vallási elemek voltak is túlsúlyban, az első két esztendőben mégis nagyon határozott törekvés mutatkozott szociális és politikai reformok alkotására; bizonyítják ezt a tartományi juntáknak akkoriban kibocsátott összes kiáltványai, mivel a tartományi juntáknak, jóllehet túlnyomórészt a kiváltságos osztályokból tevődtek össze, sohasem mulasztották el a régi kormányzat elítélését és radikális reformok beígérését. Bizonyítják továbbá e tényt a központi junta kiáltványai is. A nemzethez 1808 november 10-i kelettel intézett első felhívása így szól:

„Húsz esztendei zsarnokság, amelyet a legtehetségtelenebb emberek gyakoroltak, a romlás szakadékának legszélére juttatott el bennünket; a nemzet gyűlölettel és megvetéssel fordult el kormányától. Elnyomva és megalázva, nem ismerve saját erejét, és mert az intézményekben és a törvényekben sem talált védelmet a bűnös kormányzás ellen, nemrégiben még az idegen uralmat is kevésbé gyűlöletesnek találta, mint a pusztító zsarnokságot, amely elsorvasztja erejét. A mindig szeszélyes és a legtöbbször igazságtalan egyéni akarat uralma már túl sokáig tartott; túl sokáig éltek vissza a nép türelmével, rendszeretetével, nagylelkű lojalitásával; ideje volt, hogy közhasznú törvények lépjenek életbe. Tehát minden téren reformokra volt szükség. A junta különböző bizottságokat fog alakítani, mindegyikre bizonyos területet bíznak, és minden felterjesztést kormányzási és igazgatási ügyekben az illetékes bizottsághoz kell majd intézni."

A Sevillából 1809 október 28-án kelt felhívásában ez áll:

„Egy ostoba, kivénhedt despotizmus egyengette az utat a francia zsarnok számára. Tűrni, hogy az állam elsüllyedjen a régi visszaélésekben, éppoly szörnyű vétek volna, mint ha Bonaparte kezére adnánk magunkat."

A központi juntában, úgy látszik, fölöttébb eredeti munkamegosztás érvényesült – Jovellanos pártjának megengedték, hogy a nemzet forradalmi törekvéseit hirdesse és jegyzőkönyvezze, Floridablanca pártja pedig fenntartotta magának azt az élvezetet, hogy a másik pártot egyenesen meghazudtolja, s a forradalmi képzelgéssel az ellenforradalmi valóságot állítsa szembe. De számunkra most az a fontos, hogy éppen a tartományi juntáknak a központi juntával szemben tett nyilatkozataiból bizonyítsuk azt a gyakran tagadott tényt, hogy forradalmi törekvések valóban léteztek az első spanyol felkelés idején.

Hogyan használta fel a központi junta a reformokra nyíló alkalmakat, amelyeket a nemzet jóakarata, az események nyomása és a közvetlenül fenyegető veszély nyújtott, az lemérhető a különböző tartományokba kiküldött kormánybiztosai által gyakorolt befolyáson. Egy spanyol író őszinte beszámolója szerint[260] a központi junta, amely nem bővelkedett tehetségekben, nagyon ügyelt arra, hogy jeles tagjait a központban tartsa vissza, és csak a használhatatlanokat küldje ki vidékre. Ezeket a kormánybiztosokat felhatalmazták, hogy a tartományi juntákban elnököljenek és a központi juntát funkcióinak teljességében képviseljék. Csak néhány példát akarunk idézni tevékenységükről: Romana tábornok, akit a spanyol katonák Marqués de las Romerias-nak* szoktak nevezni, mert folyton csak masírozott és visszamasírozott, harcokra pedig csak akkor került sor, ha ő nem volt jelen, – tehát ez a Romana a központi junta biztosaként Asztúriába jött, miután Soult kiverte őt Galiciából. Első tevékenysége abban állott, hogy viszályba keveredett Oviedo tartományi juntájával, amely erélyes és forradalmi intézkedéseivel magára vonta a kiváltságos osztályok gyűlöletét. Romana tábornok elhatározta, hogy a juntát feloszlatja és tagjai helyére saját kreatúráit állítja. Amikor Ney tábornok értesült arról, hogy egy tartományban, ahol oly általános és egységes volt az ellenállás a franciákkal szemben, ilyen egyenetlenségek uralkodnak, tüstént benyomult csapataival Asztúriába, elkergette de las Romerias márkit, megszállta Oviedót és három napig fosztogatta. Amikor 1809 végén a franciák kiürítették Galiciát, a mi márkink és egyben a központi junta biztosa benyomult La Coruñába, személyében egyesített minden közhatalmat, elnyomta a kerületi juntákat, amelyek a felkelés alatt megszaporodtak, és helyükbe katonai kormányzókat nevezett ki; a juntak tagjait üldözéssel fenyegette, a hazafiakat csakugyan üldözte is, viszont mindazokkal, akik a megszállók mellé álltak, a legnagyobb jóindulattal bánt, s általában minden tekintetben rosszindulatú, alkalmatlan és szeszélyes tökfejnek bizo-

* – a búcsújárások márkijának – *Szerk.*

nyult. És vajon mit vétettek Galicia kerületi és tartományi juntái? Elrendelték az általános sorozást minden osztály- és személyi megkülönböztetés nélkül; adót vetettek ki a tőkésekre és a földbirtokosokra; leszállították az állami tisztviselők fizetését; elrendelték, hogy az egyházi testületek bocsássák rendelkezésre a pénzszekrényeikben tartott bevételeket. Egyszóval forradalmi intézkedéseket tettek. A dicsőséges de las Romerias márki idejétől kezdve Asztúria és Galicia, a franciákkal szembeni általános ellenállásukkal legjobban kitűnt két tartomány, mihelyt megszabadult a közvetlen invázió veszélyétől, nem vett többé részt a függetlenségi háborúban.

Valenciában, ahol addig, amíg a nép saját magára és a maga választotta vezetőire volt hagyva, úgy látszott, új perspektívák nyíltak meg, a forradalmi szellemet szintén a központi kormány befolyása törte le. A központi junta nem érte be azzal, hogy ezt a tartományt egy Don José Caro parancsnoksága alá helyezte, még báró Labazorát is odaküldte „a maga saját" kormánybiztosaként. Ez a báró, kifogásolva, hogy a tartományi junta bizonyos felsőbb parancsoknak nem engedelmeskedett, hatálytalanította azt a rendelkezést, amellyel a junta bölcsen leállította az üresedésben levő kanonoki és lelkészi javadalmak, valamint lovagrendi állások betöltését, hogy e jövedelmeket a katonai kórházak javára fordítsa. Ebből elkeseredett viszályok keletkeztek a központi és a valenciai junta között; innen származott Valencia későbbi fásultsága Suchet marsall liberális kormányzása alatt; innen az a készsége, hogy VII. Ferdinánd visszatértekor az akkori forradalmi kormánnyal szemben kikiáltsa őt királynak.

Cádizban, az akkori Spanyolország legforradalmibb városában, 1809 február 22-én és 23-án a központi junta egyik biztosának, az ostoba és öntelt de Villel márkinak a jelenléte olyan zendülést váltott ki, amelynek a legvégzetesebb következményei lehettek volna, ha idejében nem terelődött volna a függetlenségi háború medrébe.

Nincs jobb példa arra a körültekintésre, amellyel a központi junta saját biztosainak kinevezésénél eljárt, mint a Wellingtonhoz delegált Señor Lozano de Torres, aki szolgai hízelgéssel hajbókolt az angol tábornok előtt, titokban pedig úgy tájékoztatta a juntát, hogy a tábornoknak a hiányos ellátás miatt emelt panaszai teljesen alaptalanok. Wellington rájött a gazfickó kétkulacsosságára és szégyenszemre elkergette táborából.

A központi junta a legkedvezőbb helyzetben lett volna, hogy megvalósítsa azt, amit a spanyol néphez intézett egyik kiáltványában hirdetett: „A gondviselés úgy rendelte, hogy ebben a szörnyű válságban egyetlen lépést sem tehettek előre a függetlenség felé, anélkül hogy ugyanakkor a szabadsághoz is közelebb ne jussatok." Amikor a junta megkezdte tevékeny-

ségét, a franciák Spanyolországnak még egyharmad részét sem vették birtokukba. A régi hatóságok nem voltak sehol, s azok, amelyek még a helyükön maradtak, vagy összejátszottak a megszállókkal és meghódoltak előttük, vagy pedig parancsukra feloszlottak. A juntának meglett volna a lehetősége, hogy minden társadalmi reformintézkedést, amely az egyház és az arisztokrácia javait és befolyását a polgárságra és a parasztságra ruházza át, a haza védelme nevében végrehajtson. Ugyanaz a szerencséje volt, mint a francia Comité de salut public-nek[261] – hogy ti. a belső átalakulást elősegítette a kívülről jövő támadások elleni védekezés szükségessége; ezenfelül ott volt előtte példaként az a merész kezdeményezés, amelyre néhány tartományt már rákényszerített a körülmények nyomása. De a junta, nem elég, hogy holtsúlyként terhelte a spanyol forradalmat, ténylegesen még az ellenforradalom malmára is hajtotta a vizet azzal, hogy a régi hatóságokat visszaállította, a széttört láncokat újra összekovácsolta, a forradalmi tüzet mindenütt, ahol az fellobogott, lelohasztotta, önmaga semmit sem csinált, és másokat megakadályozott abban, hogy csináljanak valamit. Sevillai ülésezése alatt, 1809 július 20-án, még az angol tory[45] kormány is szükségesnek vélte, hogy jegyzéket intézzen hozzá, melyben erősen tiltakozott a junta ellenforradalmi irányzata miatt, „attól tartva, hogy az általános lelkesedést ezáltal elfojthatják". Valahol egyszer azt mondták, hogy Spanyolország átszenvedte a forradalom minden baját, anélkül, hogy forradalmi erőre tett volna szert. Ha ebben a mondásban van valami igazság, akkor ez megsemmisítő ítélet a központi junta fölött.

Úgy véltük, annál szükségesebb erre a pontra bővebben kitérni, mert döntő jelentőségét soha egyetlen európai történetíró sem értette meg. Kizárólag a központi junta uralma alatt volt lehetséges, hogy a honvédelem követelményeivel és szükségleteivel összekapcsolják a spanyol társadalom átalakulását és a nemzeti szellem felszabadítását; ezek nélkül minden politikai szervezet a reális élettel való legkisebb összeütközésnél menthetetlenül fantomként oszlik szét. A cortes éppen ellenkező helyzetben volt – visszaszorítva a félsziget egy félreeső pontjára, és az ostromló francia hadsereg által két éven át elszakítva a monarchia testétől, az eszmei Spanyolországot képviselte, míg a valóságos Spanyolország az ellenség kezében volt vagy harcban állott. A cortes idején Spanyolország két részre oszlott. A León-szigeten eszmék cselekvés nélkül, – Spanyolország többi részében cselekvés eszmék nélkül. A központi junta idején éppen ellenkezőleg a legfelsőbb kormányzatnak különösen nagy gyöngeséget, tettreképtelenséget és akarathiányt kellett tanúsítania, hogy választóvonalat húzzon a spanyol háború és a spanyol forradalom közé. A cortes tehát kudarcot vallott, nem azért, mert – amint francia

és angol írók állítják – forradalmár volt, hanem mert elődei reakciósok voltak és a forradalmi cselekvésre alkalmas időpontot elmulasztották. Modern spanyol írók, akiket sértett a francia–angol kritika, mégsem tudták azt megcáfolni, és ma is fájdalmasan átérzik de Pradt abbé bon mot-ját*: „A spanyol nép olyan, mint Sganarelle felesége, aki azt akarta, hogy verjék."[262]

V

A központi junta megbukott hazája védelmében, mert megbukott forradalmi küldetésében. Saját gyöngeségének, hatalma bizonytalan alapjának és határtalan népszerűtlenségének tudatában hogyan merhetett volna a tábornokok minden forradalmi korszakban jelentkező versengéseivel, féltékenykedéseivel és basáskodó törekvéseivel szembefordulni másképp, mint méltatlan trükkök és kicsinyes intrikák útján? Mivel állandóan félelem és gyanú töltötte el saját katonai parancsnokai iránt, igazat adhatunk Wellingtonnak, aki 1809 szeptember 1-én ezt írta fivérének, Wellesley márkinak:

„Attól tartok, hogy a központi junta, amennyire eljárását szemmel kísérhettem, erejét úgy osztja meg, hogy sokkal kevesebb figyelmet fordít a katonai védelemre és katonai műveletekre, mint a politikai intrikákra és kicsinyes politikai célok elérésére."

Forradalmi időkben, amikor a függelem minden köteléke meglazul, a katonai fegyelmet csak úgy lehet helyreállítani, ha a tábornokokra szigorú polgári fegyelem nehezedik. Mivel a központi junta diszharmonikus összetétele folytán sohasem volt képes tábornokait kordában tartani, a tábornokok is kudarcot vallottak katonáik fékentartásában, és egészen a háború végéig a spanyol hadsereg sohasem jutott el a fegyelem átlagos mértékéig. Ezt a fegyelmezetlenséget még csak erősítette az élelemben, ruházatban és a hadsereg minden más anyagi szükségletében fennálló hiány – mert a hadsereg erkölcsi ereje, ahogyan Napóleon mondta, teljesen a materiális állapotától függ. A központi junta képtelen volt rendszeresen ellátni a hadsereget, mert a szegény Quintana költő kiáltványai erre a célra nem feleltek meg, és hogy rendeleteinek kellő nyomatékot adhasson, ugyanazokhoz a forradalmi rendszabályokhoz kellett volna folyamodnia, amelyeket a tartományokban elítélt. Még az általános hadkötelezettség is, amely nem ismert semmiféle előjogot és mentességet, és annak a lehetőségnek a biztosítása, hogy minden spanyol bár-

* – elmés mondását – *Szerk.*

milyen rangig felviheti a hadseregben, a tartományi juntáknak és nem a központi junta műve volt. Ha tehát ilyen módon a spanyol hadsereg vereségeit a központi junta ellenforradalmi tehetetlensége idézte elő, másfelől a hadsereg balsikerei még jobban lesüllyesztették ezt a kormányt, és abban a mértékben, ahogy közmegvetés és bizalmatlanság tárgyává lett, nőtt függősége a hepciáskodó, de tehetségtelen katonai parancsnokoktól.

A reguláris spanyol hadsereg, bár mindenütt megverték, mégis mindenütt újra talpraállt. Bár több mint hússzor szórták szét, mindig újra kész volt szembeszállni az ellenséggel, és sokszor a vereség után megnövekedett erővel jelent meg újra. Nem sok célja volt annak, hogy leverjék, mert gyorsan megfutamodott és vesztesége emberben legtöbbször csekély volt, területi veszteséggel pedig nem sokat törődött. Miután rendetlenül visszahúzódott a Sierrákba, biztos volt, hogy katonái újra összegyűlnek és ott teremnek, ahol legkevésbé várják őket, megerősödve új csapatokkal, és ha a francia seregnek ellenállni nem is tudnak, legalábbis arra képesek, hogy az ellenséget folytonos mozgásban tartsák és erőinek szétforgácsolására kényszerítsék. Szerencsésebbek voltak az oroszoknál, még meghalniok se kellett ahhoz, hogy halottaikból feltámadjanak.

Az ocañai balvégzetű csata, 1809 november 19-én, volt az utolsó szabályos nagy ütközet, amelyet a spanyolok megvívtak; ettől az időtől kezdve gerillahadviselésre szorítkoztak. A szabályos hadviselés feladásának puszta ténye is bizonyítja, hogy a nemzeti kormányt kiszorították a helyi központok. Amikor a reguláris hadsereg kudarcai rendszeresen megismétlődtek, a gerillafelkelések általánossá váltak és a néptömegek, nem sokat törődve a nemzeti méretű vereségekkel, hőseik helyi sikerein lelkesültek. Ezen az egy ponton legalább a központi junta is részt vett a nép illúzióiban. „Egy gerillacsatározásról a »Gaceta« bővebb jelentéseket hozott, mint az ocañai ütközetről."

Mint ahogy Don Quijote a lándzsájával protestált a lőpor ellen, úgy protestáltak a gerillák Napóleon ellen, csakhogy az eredmény más volt. „Ezek a gerillák", mondja az „Österreichische Militärische Zeitschrift" (I. kötet, 1821), „úgyszólván magukban hordozták bázisukat, és minden ellenük indított hadművelet azzal végződött, hogy a hadműveletnek eltűnt a tárgya."

A gerillaháború történetében három időszakot lehet megkülönböztetni. Az első időszakban egész tartományok lakossága fogott fegyvert és partizánháborút viselt, így például Galiciában és Asztúriában. A második korszakban gerillacsapatok, amelyek a spanyol seregek maradványaiból, a francia seregek szökevényeiből, csempészekből stb. alakultak, a háborút a maguk saját ügyeként folytatták, függetlenül minden idegen befolyástól és saját

közvetlen érdekeiknek megfelelően. Szerencsés véletlenek és körülmények gyakran egész kerületek uraivá tették őket. Amíg ez az állapot tartott, mint hadsereg nem hatottak ugyan félelmetesnek, de a franciákra mégis nagyon veszélyesek voltak. Alapul szolgáltak a nép tényleges felfegyverzéséhez. Ha alkalom kínálkozott zsákmány szerzésére vagy közös vállalkozást terveztek, a lakosság legmozgékonyabb és legmerészebb elemei előjöttek és a gerillák közé álltak. A legnagyobb gyorsasággal vetették magukat zsákmányukra vagy álltak fel csatarendbe aszerint, ahogy vállalkozásuk célja megkívánta. Gyakran megtörtént, hogy egész nap farkasszemet néztek az éber ellenséggel, hogy futárját elfogják vagy készleteket zsákmányoljanak. Az ifjabb Mina így fogta el Navarra alkirályát, akit Joseph Bonaparte nevezett ki, és Julián ugyanígy fogta el Ciudad Rodrigo parancsnokát. Mihelyt az akciót végrehajtották, mindenki ment a maga útjára, és látni lehetett a szélrózsa minden irányában szétszéledő fegyvereseket; a hozzájuk csatlakozott parasztok pedig nyugodtan visszatértek rendes foglalkozásukhoz „anélkül, hogy távollétüket akár csak észre is lehetett volna venni". Ilyeténképpen a forgalom az összes országutakon megállt. Ezernyi ellenség volt jelen, de egyet sem lehetett felfedezni. Nem mehetett futár anélkül, hogy el ne fogták volna, sem élelmiszerszállítmány anélkül, hogy le ne csapjanak rá, egyszóval nem lehetett megmozdulni anélkül, hogy száz meg száz szem ne figyelt volna minden mozdulatra. Emellett nem volt rá semmiféle mód, hogy az ilyenfajta kötelékek gyökerére lesújtsanak. A franciáknak szakadatlanul fegyverben kellett állniok olyan ellenséggel szemben, amely bár folytonosan megfutott, mégis mindig újra felbukkant, amely mindenütt jelen volt, anélkül hogy szem elé került volna, mivel a hegyek megannyi rejtekhelyül szolgáltak neki. „Nem csaták és nem ütközetek fárasztották ki a franciákat", mondja de Pradt abbé, „hanem egy láthatatlan ellenség szakadatlan háborgatása. Ez az ellenség, ha üldözték, beleveszett a nép közé, ahonnan csakhamar újult erővel bukkant fel. A mesebeli oroszlán, amelyet a szúnyog halálra kínoz, hű képet ad a francia hadseregről." A harmadik időszakban a gerillák a reguláris hadsereg szabályos módszereit majmolták, osztagaikat 3000–6000 emberre növelték, megszűnt a szoros kapcsolatuk egész kerületekkel, és néhány vezető keze alá jutottak, akik úgy használták fel őket, ahogy saját céljaiknak legjobban megfelelt. A rendszernek ez a változása a franciáknak jelentékeny előnyöket hozott a gerillákkal vívott harcokban. Nagy számuk folytán most már nem tudtak a gerillák úgy, mint azelőtt, elrejtőzni és hirtelen eltűnni anélkül, hogy harcra kényszerüljenek; most gyakran utolérték, megverték, szétszórták őket, és így hosszabb ideig képtelenné váltak újabb háborgatások kezdeményezésére.

Ha a gerillaháború három szakaszát összevetjük Spanyolország politikai történetével, azt látjuk, hogy azokat a megfelelő hőfokokat képviselik, amelyekre a kormány ellenforradalmi szellemének sikerült folyamatosan lehűtenie a nép lelkesültségét. Az elején az egész nép felkelt, azután a gerillacsapatok olyan partizánháborút folytattak, amelynek tartalékait egész kerületek alkották, és végül olyan szabadcsapatok harca következett, amelyek mindig közel álltak ahhoz, hogy banditákká fajuljanak el, vagy reguláris ezredek színvonalára süllyedjenek le.

Elszakadás a legfelső kormánytól, meglazult fegyelem, szüntelen balszerencse, a keret folytonos alakulása, szétesése és újjáalakulása hat esztendőn keresztül – mindez szükségképpen a pretorianizmus jellegét nyomta rá a spanyol hadseregre, amely egyformán kész volt arra, hogy vezéreinek szerszámává vagy korbácsává legyen. Maguk a tábornokok természetszerűleg részt vettek a központi kormányban, viszálykodtak vele, vagy összeesküdtek ellene, s kardjuk súlyát mindig rádobták a politikai mérlegre. Így Cuesta, aki úgy látszik később éppen olyan mértékben nyerte meg a központi junta bizalmát, amilyen mértékben a csatáit elvesztette, a Consejo Reallal kezdett konspirálni és elfogta a központi junta leóni képviselőit. Morla tábornok, aki maga is a központi junta tagja volt, átment a bonapartista táborba, miután Madridot kiszolgáltatta a franciáknak. A hetyke de las Romerias márki, ugyancsak a központi junta tagja, a felfuvalkodott Francisco Palafoxszal, a semmirekellő Montijóval és a sevillai lázadó juntával esküdött össze a központi junta ellen. Castaños, Blake, La Bisbal (egy O'Donnell) tábornokok egymás után régensekként tevékenykedtek és fondorkodtak a cortes idején. Valencia főparancsnoka, Don Javier Elio végül kiszolgáltatta Spanyolországot VII. Ferdinánd kénye-kedvére. A pretoriánus elem bizonyára jobban kifejlődött a tábornokokban mint csapataikban.

Másfelől a hadsereg és a gerillák – mivel ez utóbbiak a háború alatt vezetőik egy részét, mint Porliert, Lacyt, Erolest és Villacampát, a sorkatonaság kiváló tisztjeinek soraiból kapták, viszont később megint a sorkatonaság vett át gerillavezéreket, például Minát, Empecinadót és másokat – a spanyol társadalom legforradalmibb részét alkották; tagjaik minden rétegből sereglettek össze, beleértve a tüzes, törekvő és hazafias ifjúság egészét, mindazokat, akiket nem tudott elérni a központi kormány lankasztó befolyása és akik megszabadultak az ancien régime* bilincseitől; egy részük, köztük Riego, több évi fogság után tért vissza Franciaországból. Nem kell tehát meglepődnünk azon a befolyáson, melyet a spanyol hadsereg a későbbi moz-

* – régi rendszer – *Szerk.*

galmakban gyakorolt; akár akkor, amikor megragadta a forradalmi kezdeményezést, akár akkor, amikor pretorianizmusával ártott a forradalom ügyének.

Ami a gerillákat illeti, nyilvánvaló, hogy miután éveken át véres harcok színterén tevékenykedtek, megszokták a csavargást és ami azzal jár, szabad folyást engedtek a gyűlölet, a bosszú szenvedélyének, a fosztogatás vágyának, békés időkben tehát fölöttébb veszélyes csőcselékké válnak, amely mindig kész egy intésre valamilyen párt vagy elv nevében fellépni valaki mellett, aki jó fizetséget tud adni vagy ürügyet nyújt fosztogató portyázásokra.

VI

1810 szeptember 24-én a rendkívüli cortes összegyűlt a León-szigeten: innen 1811 február 20-án áttette üléseit Cádizba; 1812 március 19-én kihirdette az új alkotmányt[207] és 1813 szeptember 20-án, három évvel a megnyitás után, lezárta üléseit.

A körülmények, amelyek között ez a kongresszus összeült, egyedülállók a történelemben. Eddig még nem fordult elő soha, hogy egy törvényhozó testület a tagjait a földkerekség ilyen különböző részeiről gyűjtötte össze, hogy hatáskörét Európában, Amerikában és Ázsiában ilyen mérhetetlen területekre, ilyen különféle fajtákra és ilyen bonyolult érdekekre akarta kiterjeszteni – pedig csaknem egész Spanyolországot megszállva tartották a franciák, és magának a kongresszusnak, amelyet ellenséges seregek ténylegesen elvágtak Spanyolországtól és egy keskeny földsávra szorítottak ki, az őt körülzáró és ostromló hadsereg gyűrűjében kellett törvényeket hoznia. A León-sziget távol eső sarkából akarták e férfiak az új Spanyolország alapzatát lerakni, mint ahogy ezt őseik Cavadonga és Sobrarbe hegyeiről tették.[263] Hogyan magyarázzuk meg az 1812-es alkotmány különös jelenségét, amelyet később Európának Veronában összegyűlt koronás főiről[106] úgy bélyegeztek meg, mint a jakobinizmus leglázítóbb szüleményét, amely a régi szerzetesi és abszolutisztikus Spanyolország fejéből éppen abban az időben pattant ki, amikor úgy látszott, hogy teljesen elmerül a forradalom ellen indított szent háborúban? Másfelől, hogyan magyarázzuk meg, hogy ugyanez az alkotmány, amikor egy élő Bourbonnal került érintkezésbe, hirtelen eltűnt, eloszlott, mint az árnyék – mint a „sueño de sombra", mondják a spanyol történetírók. Ha ennek az alkotmánynak a születése rejtély, a halála nem kevésbé az. A rejtély megoldására azt ajánljuk, hogy először is röviden vegyük szemügyre magát ezt az 1812-es alkotmányt, amelyet a spanyolok

két későbbi korszakban megint életre próbáltak kelteni, először az 1820–23-as időszakban, azután pedig 1836-ban.

Az 1812-es alkotmány 384 cikkelyből áll és a következő tíz szakaszt tartalmazza: 1. A spanyol nemzet és a spanyolok; 2. Spanyolország területe, vallása, kormányzása és a spanyol polgárok; 3. A cortes; 4. A király; 5. A bíróságok és az igazságszolgáltatás polgári és bűnügyekben; 6. A tartományok és a községek önkormányzata; 7. Az adók; 8. A nemzeti haderő; 9. A közoktatás; 10. Az alkotmány betartása és megváltoztatásának eljárási módja.

Abból az elvből kiindulva, hogy „a szuverenitás lényegileg a nemzetben lakozik, s ennélfogva csakis neki van joga alaptörvényeket megállapítani", az alkotmány mégis a hatalmak megosztását mondja ki, és eszerint „a törvényhozó hatalmat a királlyal együttesen a cortesra ruházza", „a törvények végrehajtását a királyra bízza", „a törvények alkalmazása polgári és bűnügyekben kizárólag a törvényszékekre tartozik, és nincs joga sem a cortesnak, sem a királynak semmilyen esetben bírói funkciót gyakorolni, folyamatban levő perekbe beavatkozni vagy meghozott ítéletek felülvizsgálatát elrendelni".

A nemzeti képviselet bázisa csupán a népesség; minden 70 000 lélekre egy képviselő esik. A cortes egy kamarából áll, a képviselőházból, és a képviselők választása általános választójog alapján történik. Szavazati jog megillet minden spanyolt, kivéve a háziszolgákat, a vagyonbukottakat és a bűnözőket. 1830 után a szavazati jogot olyan polgár nem gyakorolhatja, aki nem tud olvasni és írni. De a választás közvetve történik, amennyiben három fokozaton, az egyházközségi, a kerületi és a tartományi választás fokozatán kell keresztülmennie. A képviselő számára nincs meghatározott vagyoni cenzus. A 92. cikkely szerint ugyan, „hogy valaki a cortesba képviselőként megválasztható legyen, ahhoz megfelelő évi jövedelemmel kell bírnia, amely saját ingatlan birtokából származik", de a 93. cikkely felfüggeszti az előző cikkely hatályát mindaddig, míg a cortes későbbi ülésezése során kinyilvánítja, hogy eljött az idő, amikor az hatályba lép. A királynak nincs joga feloszlatni vagy elnapolni a cortest, amely minden évben március 1-én, anélkül hogy egybehívnák, összeül a fővárosban, és legalább három hónapig folyamatosan ülésezik.

Új cortest kétévenként választanak, s ugyanaz a képviselő nem maradhat meg egymás után két cortesban, vagyis csak egy közbeeső kétéves cortes után választható meg újra. Képviselő nem kérhet jutalmat, járadékot vagy méltóságot a királytól. Miniszterek, államtanácsosok és olyanok, akik a királyi udvartartásban töltenek be tisztséget, nem választhatók a cortesba képviselőnek. Állami tisztviselő nem választható be képviselőnek a cor-

tesba annak a tartománynak a részéről, amelyben szolgálatát teljesíti. A képviselők költségeinek megtérítésére mindegyik tartomány köteles a maga részéről a cortesba küldött képviselőknek olyan összegű napidíjat fizetni, amilyent a cortes minden ülésszak második évében állapít meg a következő ülésszak számára. A cortes nem tanácskozhatik a király jelenlétében. A miniszterek – azokban az esetekben, amikor a király nevében közölni akarnak valamit a cortesszal – addig és olyan módon, ahogy a cortes jónak látja, jelen lehetnek a vitáknál és beleszólhatnak, de a szavazásnál nem lehetnek jelen. A királynak, Asztúria hercegének és a régenseknek a cortes előtt esküt kell tenniök az alkotmányra; a trónörökléssel kapcsolatban felmerülő minden ténybeli vagy jogi kérdésben a cortes dönt, és választ szükség esetén régenseket. A cortes hatásköréhez tartozik, hogy minden támadó szövetségre vagy segélynyújtásra és kereskedelemre vonatkozó szerződést ratifikálás előtt jóváhagyjon, engedélyezze vagy megtagadja idegen csapatok belépését a királyságba, elrendelje az alkotmány által létesített bíróságokon új állások szervezését vagy régiek megszüntetését, ugyanígy állami hivatalok létesítését vagy megszüntetését; évenként meghatározza a király javaslatára a szárazföldi és a tengeri haderő nagyságát békés és háborús időkre; rendeleteket bocsásson ki a hadsereg, a flotta és a nemzeti milícia minden ága részére; megállapítsa az állami közigazgatás költségeit; évenként meghatározza az adókat; szükség esetén kölcsönt vegyen fel állami kölcsönkötvények ellenében; szabályozza a pénz-, valamint a súly- és mértékrendszert; megszabja a közoktatás általános tervezetét, védje a sajtó politikai szabadságát; a miniszterek felelősségének valóságos és hatékony súlyt adjon stb. A királynak csak halasztó vétójoga van, amelyet két egymást követő ülésszak alatt gyakorolhat; ha azonban harmadszor terjesztik elő ugyanazt a törvényjavaslatot, és a cortes a következő ülésszakon elfogadja, akkor a király hozzájárulását adottnak veszik, és a királynak csakugyan meg is kell adnia. Mielőtt a cortes befejez egy ülésszakot, állandó bizottságot nevez ki; ez a cortes hét tagjából áll, a fővárosban székel az új cortes megnyitásáig, és fel van hatalmazva arra, hogy őrködjék az alkotmány szigorú betartásán és a törvények végrehajtásán, a legközelebbi cortes elé terjesszen minden sérelmet, amelyet észlelt, és fel van hatalmazva arra is, hogy válságos időkben rendkívüli cortest hívjon össze. A király nem hagyhatja el az országot a cortes hozzájárulása nélkül. Házasságkötéséhez is a cortes beleegyezése kell. A cortes szabja meg a királyi udvartartás évi javadalmazását.

A király egyetlen titkos tanácsa az államtanács, amelyben a miniszterek nem foglalnak helyet és amely negyven személyből áll; négy egyházi személy, Spanyolország négy grandja, a többi pedig magas állású közigazgatási

tisztviselő, akiket mind a király választ ki a cortes által kijelölt 120 személy listájáról; aktív képviselő nem lehet a tanács tagja, a tanácstag viszont nem fogadhat el semmiféle hivatalt, méltóságot vagy állást a királytól. A tanács tagjait csakis a legfelsőbb bíróság előtt bizonyított kellő indokokkal lehet elbocsátani. A tanácstagok fizetését a cortes állapítja meg, véleményüket a királynak minden fontos ügyben meg kell hallgatnia, ők nevezik ki az egyházi és bírói állások jelöltjeit. Az igazságszolgáltatással foglalkozó paragrafusokban az összes régi consejókat eltörlik, új bírósági szervezetet létesítenek, felállítják a legfelsőbb bíróságot, amelynek feladata, hogy a miniszterek fölött vád esetén bíráskodjék, továbbá, hogy minden egyes esetben foglalkozzék az államtanács és a bíróságok tagjainak elbocsátásával és hivataluktól való felfüggesztésével stb. A békés elintézés megkísérlésének bizonyítása nélkül nem lehet peres eljárást indítani. A kínzást, kényszerítést, vagyonelkobzást eltörlik. Minden rendkívüli bíróság megszűnik, kivéve a katonai és az egyházi bíróságot, de az utóbbiak határozatai ellen a legfőbb bírósághoz fellebbezni lehet.

A városok és a községek belső igazgatására (ott, ahol ilyenek még nincsenek, az 1000 lakossal bíró kerületekből községeket kell létesíteni) ayuntamientókat kell alkotni egy vagy több elöljáróból, községi tisztviselőből és községtanácsosból, akiknek elnöke a rendőrfőnök (corregidor), és akiket általános választásokon választanak meg. Aktív szolgálatban álló és a királytól kinevezett állami tisztviselő nem választható elöljáróvá, községi tisztviselővé vagy községtanácsossá. A községigazgatási tevékenység társadalmi kötelesség, alóla törvényes indok nélkül senki sem mentesíthető. A községi testületeknek összes feladataikat a tartományi képviselők testületének felügyelete alatt kell teljesíteniök.

A tartományok politikai kormányzását a kormányzóra (jefe político) bízzák, akit a király nevez ki. Ez a kormányzó egy képviselőtestülettel működik együtt, amelynek ő az elnöke és amelyet a kerületek akkor választanak, amikor egy új cortes tagjainak általános választására gyűlnek össze. Ezek a tartományi képviselőtestületek hét tagból állanak, mellettük a cortes által fizetett titkár működik, s üléseik évente legföljebb kilencven napig tarthatnak. A rájuk ruházott jogok és kötelességek folytán a cortes állandó bizottságainak tekinthetők. Az ayuntamientók és a tartományi képviselőtestületek összes tagjai hivatalba lépésükkor esküt tesznek az alkotmányra. Az adókat illetően minden spanyol, minden megkülönböztetés nélkül, vagyoni képessége arányában köteles hozzájárulni az állam kiadásaihoz. Az összes vámhivatalokat megszüntetik, kivéve a tengeri kikötőkben és az országhatáron. Ugyancsak minden spanyol köteles katonai szolgálatot teljesíteni, és az állandó hadsereg

mellett minden tartományban nemzeti milícia-hadtestet kell felállítani a helyi lakosságból a népesség létszámának és körülményeinek arányában. Végül, az 1812-es alkotmányt semmiféle részletében nem szabad módosítani, bővíteni vagy megjavítani, míg gyakorlati hatályba lépésétől kezdve nyolc esztendő el nem telt.

Amikor a cortes a spanyol államnak ezt az új tervezetét lefektette, persze tisztában volt azzal, hogy ilyen modern politikai alkotmány teljességgel összeegyeztethetetlen a régi társadalmi rendszerrel, s ennélfogva egész sereg rendeletet bocsátott ki a társadalmi rendszerben végrehajtandó szerves változtatások céljából. Ilymódon eltörölték az inkvizíciót, megszüntették az úriszéki bíráskodást a kizárólagos, tilalmazó és nyomorító feudális kiváltságokkal együtt, nevezetesen a vadászatra, halászatra, erdőkre, malmokra stb. vonatkozó előjogokat, kivéve azokat, amelyekért fizettek, s így térítés járna értük. Eltörölték a tizedet az egész monarchiában, leállították mindazoknak az egyházi állásoknak a betöltését, amelyek az istentisztelet elvégzéséhez nem voltak szükségesek, s lépéseket tettek a kolostorok megszüntetésére és vagyonuk lefoglalására.

Spanyolország óriási megműveletlen földjeit, királyi uradalmait és közlegelőit magántulajdonná szándékoztak átalakítani olymódon, hogy a felét eladják és a befolyó pénzből törlesztik az államadósságot, egy másik részét sorsolás útján hazafias jutalomként elosztják a függetlenségi háború leszerelt katonái között, a harmadik részt pedig ingyen ugyancsak sorsolás útján a szegényparasztságnak juttatják, amely földszűkében szenvedett, de nem volt módja megvenni. Megengedték a legelők és más ingatlanok körülkerítését, ami azelőtt tiltva volt. Eltörölték az értelmetlen törvényeket, amelyek megakadályozták, hogy a legelőket szántóföldekké és a szántóföldeket legelőkké változtassák, és általában megszabadították a földművelést a régi, önkényes és nevetséges szabályoktól. Hatálytalanítottak minden feudális törvényt, amely bérleti szerződésekre vonatkozott; éppígy azt a törvényt is, amelynek értelmében az elidegeníthetetlen földbirtokok örököse nem volt köteles elismerni az elődje által kötött haszonbérleti szerződéseket, mert e szerződések hatálya megszűnt annak halálával, aki azokat kötötte. Eltörölték a voto de Santiagót is; ezen a néven egy ősi természetbeni adózást értettek: bizonyos tartományok földművesei a legjobb kenyér és a legjobb bor meghatározott mennyiségét kötelesek voltak beszolgáltatni, főleg Santiago érsekének és káptalanának fenntartására. Elrendelte a cortes új nagyarányú progresszív adó bevezetését stb.

Mivel egyik fő feladatát a cortes abban látta, hogy megtartsa amerikai gyarmataikat, amelyek már lázongani kezdtek, elismerte az európai és az

amerikai spanyolok teljes politikai egyenjogúságát, általános, kivételt nem ismerő amnesztiát hirdetett, rendeleteket adott ki az elnyomatás ellen, amely alatt Amerika és Ázsia bennszülöttei senyvedtek, megszüntette a mitákat, a repartimientókat[264] stb., eltörölte a higanymonopóliumot és az első volt Európában a rabszolgakereskedés betiltásában.

Az 1812-es alkotmányt egyrészt azzal vádolták – például maga VII. Ferdinánd (lásd 1814 május 4-i dekrétumát) –, hogy nem egyéb, mint puszta utánzása az 1791-es francia alkotmánynak,[265] amelyet rajongó fantaszták, tekintet nélkül Spanyolország történeti hagyományaira, átültettek spanyol földre. Másrészt azt állították – például de Pradt abbé („De la Révolution actuelle de l'Espagne")[266] –, hogy a cortes értelmetlen módon egészen elavult formulákba kapaszkodott, amelyeket a régi fuerókból[267] merített és amelyek még a feudális időkből valók, amikor a királyi hatalmat a grandok mértéktelen kiváltságai korlátok közé szorították.

Az igazság az, hogy az 1812-es alkotmány a régi fuerók másolata, de a francia forradalom fényében értelmezve és a modern társadalom szükségleteihez alkalmazva. Például a felkeléshez való jogot általában az 1793-as jakobinus alkotmány[268] egyik legmerészebb újításának tartják, de ugyanezzel a joggal találkozunk a sobrarbei régi fuerókban, ahol „Privilegio de la Unión" a neve. Megtaláljuk Kasztília régi alkotmányában is. A sobrarbei fuerók szerint a király nem köthet békét, nem üzenhet háborút és nem köthet szerződéseket sem a cortes előzetes beleegyezése nélkül. A cortes hét tagjából álló állandó bizottság, amelynek feladata, hogy a törvényhozó testület elnapolása idején az alkotmány szigorú betartásán őrködjék, régóta megvolt Aragóniában, és Kasztíliában is bevezették abban az időben, amikor a monarchia legjelentékenyebb cortesait egyetlen testületté egyesítették. A francia invázió idején egy hasonló intézmény még fennállt a navarrai királyságban. Ami az államtanácsot illeti, amelynek tagjait a cortes által előterjesztett 120 személy listájáról a király választja ki és a cortes fizeti – az 1812-es alkotmánynak ezt a különös létesítményét arra a végzetes befolyásra való emlékezés sugalmazta, amelyet a kamarillák a spanyol monarchia minden korszakában gyakoroltak. Az államtanácsot a kamarilla pótlására tervezték. Egyébként a múltban is létezett hasonló intézmény. Például IV. Ferdinánd korában a királyt mindig tizenkét polgár vette körül, akiket Kasztília városai jelöltek ki arra, hogy titkos tanácsosaiként szolgálják; és 1419-ben a városok küldöttei panaszolták, hogy megbízottaikat nem engedik be többé a királyi tanácsba. Első tekintetre úgy tűnik, hogy a legmagasabb rangú tisztviselőknek és a királyi udvartartás tagjainak kizárását a cortesból, valamint annak megtiltását, hogy a képviselők méltóságokat vagy hivatalokat fogadjanak el a

királytól, az 1791-es alkotmányból kölcsönözték ki és hogy ez természetszerűleg folyik a hatalmak megosztásának az 1812-es alkotmány által szentesített modern elvéből. De valójában nemcsak Kasztília régi alkotmányában találunk erre precedenseket, hanem azt is tudjuk, hogy a nép különböző időkben felkelt és megölte azokat a képviselőket, akik a Koronától méltóságokat vagy hivatalokat fogadtak el. Ami pedig a cortesnak azt a jogát illeti, hogy kiskorúság esetén régenseket jelöljön ki, ezt a jogot Kasztília régi cortesa állandóan gyakorolta a XIV. században, amikor hosszú ideig kiskorúak ültek a trónon.

Igaz, hogy a cádizi cortes megfosztotta a királyt a cortes összehívásának, feloszlatásának vagy elnapolásának mindenkor gyakorolt jogától; de mivel a cortest éppen az a mód ütötte ki a nyeregből, ahogyan a királyok ezeket a kiváltságaikat felhasználták, mi sem volt nyilvánvalóbb, mint eltörlésük szükségessége. A felhozott tényekből talán eléggé kiviláglik, hogy a királyi hatalom nyomatékos korlátozása – az 1812-es alkotmány legfeltűnőbb vonása, amelyet egyébként teljesen megmagyaráznak Godoy hitvány despotizmusának még friss és felháborító souvenirjei* – Spanyolország régi fueróiból merítette eredetét. A cádizi cortes csak átvitte az ellenőrzés hatalmát a kiváltságos *rendekről* a nemzeti képviseletre. Hogy a spanyol királyok mennyire féltek a régi fueróktól, az abból a tényből látható, hogy amikor 1805-ben a spanyol törvények új összegyűjtése vált szükségessé, királyi rendelet követelte, irtsák ki az új gyűjteményből az előző törvénygyűjteményben foglalt feudális maradványokat, amelyek olyan időkből valók, amikor a monarchia gyöngesége arra kényszerítette a királyt, hogy vazallusaival a szuverén hatalmat csorbító kompromisszumokra lépjen.

Ha az általános szavazati jogon alapuló képviselőválasztás újítás volt is, nem szabad elfelejteni, hogy az 1812-es cortest magát is általános szavazati jog alapján választották, és ugyanígy választották az összes juntákat is; ennélfogva e jog megszűkítése a nép által már kivívott jognak a megsértése lett volna; és végül, hogy a vagyoni cenzus olyan időben, amikor Spanyolországnak csaknem egész ingatlan vagyona holtkézi birtok volt, a népesség nagyobb részét kirekesztette volna a választásból.

Az egykamarás nemzetgyűlést korántsem a francia 1791-es alkotmányból másolták le, mint a zsémbes angol toryk állítják. Olvasóink már tudják, hogy I. Károly (V. Károly császár) óta az arisztokrácia és a papság elvesztette mandátumait a kasztíliai cortesban. De a cortes még abban az időben is, amikor a különböző rendeket képviselő karokra, ágakra oszlott, egyetlen

* – emlékei – *Szerk.*

teremben gyűlt össze, csupán a karok ülései voltak elválasztva, de együttesen szavaztak. Azok közül a tartományok közül, amelyekben a francia invázió idején a cortesnak még egyáltalán volt valódi hatalma, Navarra megtartotta azt a régi szokást, hogy a cortest *rendek* szerint hívta össze; de Vascongadasban* a teljességgel demokratikus képviselőtestületek még a papságot sem engedték be. Egyébként, ha a klérus és az arisztokrácia meg is tartotta gyűlöletes előjogait, viszont régóta nem alkotott többé önálló politikai testületeket, amelyeknek létezése a régi cortes összetételének alapja volt.

A bírói hatalomnak a végrehajtó hatalomtól való elválasztását, amit a cádizi cortes elrendelt, Spanyolország legfelvilágosodottabb államférfiai már a XVIII. században követelték; és az általános gyűlölet folytán, amelyet a Consejo Real a forradalom kezdete óta magára vont, mindenütt szükségesnek érezték, hogy a bíróságokat saját tevékenységi területeikre korlátozzák.

Az alkotmánynak az a része, amely a községek önkormányzatára vonatkozik, valódi spanyol eredetű, miként egyik előző cikkünkben kimutattuk. A cortes csupán helyreállította a régi községigazgatási rendszert, de ugyanakkor lefejtette róla középkori jellegét. Ami a tartományi képviselőtestületeket illeti, amelyek ugyanolyan hatalmat élveztek a tartományok belső kormányzására, mint az ayuntamientók a községek igazgatására, ezeket a cortes a Navarrában, Biscayában és Asztúriában a francia invázió idején még fennálló hasonló intézményekről mintázta. A katonai szolgálatmentesség megszüntetésével a cortes csak azt szentesítette, ami a függetlenségi háború alatt általános gyakorlattá vált. Az inkvizíció eltörlése is csupán kész tényt szentesített, mivel a Szent Hivatal, bár a központi junta helyreállította, nem merte újra kezdeni működését, és szent tagjai megelégedtek azzal, hogy zsebrevágják fizetésüket és bölcsen jobb időkre várjanak. Ami pedig a feudális jellegű jogtalanságok eltörlését illeti, a cortes ebben a tekintetben még annyira sem volt radikális, mint annak a híres emlékiratnak a reformjavaslatai, amelyet Jovellanos 1795-ben nyújtott be a madridi közgazdasági társaság nevében a Consejo Realnak.

A felvilágosult önkényuralom miniszterei, Floridablanca és Campomanes, már a XVIII. század végén tettek lépéseket ebben az irányban. Különben azt sem szabad elfelejteni, hogy a cortesszal egyidejűleg francia kormány ült Madridban, s ez a Napóleon seregei által elözönlött tartományokban minden klerikális és feudális intézményt elsöpört és bevezette a modern közigazgatási rendszert. A bonapartista újságok hírmagyarázatai szerint a felkelést csakis Anglia mesterkedései és vesztegetései idézték elő, a szerzetesek és az

* – a baszk tartományokban – *Szerk.*

inkvizíció támogatásával. Hogy azonban a betolakodó kormánnyal való versengés szükségképpen milyen üdvös befolyást gyakorolt a cortes döntéseire, arra következtetni lehet abból a tényből, hogy maga a központi junta a cortes összehívását bejelentő 1809 szeptemberi határozatában a következő szavakkal fordult a spanyolokhoz: „Rágalmazóink híresztelése szerint mi azért harcolunk, hogy a régi jogtalanságokat és korrupt kormányunk meggyökeresedett bűneit védjük. Mutassátok meg nekik, hogy harcunk éppúgy folyik hazánk boldogságáért, mint függetlenségéért; hogy ezentúl nem akartok egyetlen ember bizonytalan akaratától és változó szeszélyétől függeni" stb.

Másrészt az 1812-es alkotmányban félreismerhetetlen nyomait találhatjuk a XVIII. század liberális eszméi és a papi uralom sötét hagyományai közötti kompromisszumnak. Elég a 12. cikkelyt idéznünk, amely azt mondja, hogy „a spanyol nemzet vallása mindörökre a római katolikus, apostoli, egyetlen igaz vallás. A nemzet bölcs és igazságos törvényekkel védi, és minden más vallás gyakorlását tiltja." Vagy itt a 173. cikkely, amely elrendeli, hogy trónralépésekor a király a következő esküt tegye le a cortes előtt: „N., Isten kegyelméből és a spanyol monarchia alkotmánya szerint Spanyolország királya, esküszöm a mindenható Istenre és a szent evangelistákra, hogy a római katolikus, apostoli vallást védeni és őrizni fogom, nem tűrve más vallást a királyságban."

Az 1812-es alkotmányt közelebbről megvizsgálva tehát arra a következtetésre jutunk, hogy az korántsem az 1791-i francia alkotmány szolgai utánzása, hanem a spanyol szellemi élet valódi és eredeti sarjadéka, amely régi nemzeti intézményeket élesztett újjá, a XVIII. század leghíresebb írói és államférfiai által hangosan követelt reformok egész sorát vezette be, és óhatatlanul engedményeket tett a nép előítéleteinek is.

VII

Különféle kedvező körülmények segítették elő, hogy Cádizban Spanyolország leghaladóbb szellemű férfiai gyűltek össze. Amikor a választásokra került sor, a mozgalom még nem lanyhult el, és a központi junta népszerűtlensége javára szolgált ellenfeleinek, akik nagyrészt a nemzet forradalmi kisebbségéhez tartoztak. A cortes első gyűlésén úgyszólván csakis a legdemokratikusabb tartományok, Katalónia és Galicia voltak képviselve, minthogy León, Valencia, Murcia és a Baleárok képviselői csak három hónappal később érkeztek meg. A legreakciósabb tartományoknak – az ország belsejében fekvő tartományoknak – néhány helységtől eltekintve nem engedélyez-

ték, hogy a cortesba képviselőket válasszanak. A régi Spanyolország különböző királyságai, városai és községei részére, amelyeket a francia hadseregek megakadályoztak képviselők választásában, továbbá Új-Spanyolország tengerentúli tartományai részére, amelyeknek a képviselői nem érkezhettek meg idejében, pótképviselőket választottak részben azoknak az embereknek a sokaságából, akiket a háború viszontagságai a tartományokból Cádizba sodortak, részben pedig azok közül a nagyszámú dél-amerikaiak, kereskedők, bennszülöttek és mások közül, akiket a kíváncsiság, üzlet vagy egyéb magánügyek kergettek ide. Így történt, hogy ezeket a tartományokat újításokra inkább hajló és a XVIII. század eszméitől jobban áthatott emberek képviselték, mintha e tartományok maguk választhatták volna meg képviselőiket. Végül döntő befolyása volt annak a körülménynek, hogy a cortes Cádizban gyűlt össze, mert Cádiz akkortájt a királyság legradikálisabb városának számított, s inkább amerikai, mint spanyol városhoz hasonlított. Lakossága megtöltötte a cortes üléstermének erkélyeit, s a megfélemlítés és a külső nyomás módszerével kordában tartotta a reakciósokat, ha ellenzékiségük túlságosan kellemetlenné vált.

Mégis nagy tévedés lenne feltételezni, hogy a cortes többsége reformerekből állott. A cortes a következő három pártra oszlott: a *servilek*, *liberalok* (ezek a párt-elnevezések Spanyolországból Európa-szerte elterjedtek) és *americanók* pártjára.[269] Az utóbbi párt váltakozva az előbbi kettő közül hol az egyikre, hol a másikra szavazott, ahogyan külön érdekei éppen kívánták. A számbelileg nagy túlsúlyban levő servileket magával ragadta a liberális kisebbség aktivitása, buzgósága és lelkesültsége. Az egyházi küldö tek, akik a servilek többségét alkották, mindig készek voltak feláldozni a királyi felségjogokat, részben az egyház és az állam közötti régi ellentétre emlékezve, részben pedig népszerűségre törekedve, hogy ilymódon megmenthessék kasztjuk kiváltságait és jogtalan előnyeit. Az általános választójogról, az egykamarás rendszerről, a vagyoni cenzus eltörléséről és a halasztó hatályú vétóról folyó viták során az egyházi párt mindig a liberalok demokratikusabb pártjával fogott össze az angol alkotmány híveivel szemben. Egyik tagjuk, Cañedo kanonok, később burgosi érsek és a liberalok engesztelhetetlen üldözője, Señor Muñoz Torreróhoz, aki szintén kanonok volt, de a liberális párthoz tartozott, a következő szavakat intézte: „Ön eltűri, hogy a király mértéktelenül hatalmas legyen, de mint papnak inkább az egyház ügyét kellene pártolnia, mint a királyét." A liberalok kénytelenek voltak az egyházi párttal kompromisszumokat kötni, miként ezt már az 1812-es alkotmány néhány cikkelyével kapcsolatban kimutattuk. Amikor a sajtószabadságot tárgyalták, a papok azt „vallásellenesnek" nyilvánították. Igen viharos viták után,

s miután kimondták, hogy minden embernek szabadságában áll nézeteit külön engedély nélkül közzétenni, a cortes egyhangúlag még egy pótindítványt fogadott el, amely a *politikai* szó beiktatásával fele terjedelmére csökkentette ezt a szabadságot, és a vallási tárgyú írásműveket továbbra is alávetette az egyházi hatóságok cenzúrájának, a trienti zsinat[270] határozatai értelmében. Amikor 1811 augusztus 18-án rendeletet hoztak mindazok ellen, akik összeesküvést szőnek az alkotmány ellen, megszavaztak egy másik rendeletet is, amelynek értelmében mindenkit, aki összeesküvést sző avégből, hogy a spanyol népet rábírja a római katolikus hitvallástól való elszakadásra, árulóként perbe kell fogni és halállal büntetni. Amikor a voto de Santiagót eltörölték, kárpótlásul határozatot hoztak, amely Santa Teresa de Jesúst Spanyolország védőszentjének nyilvánította. A liberalok attól is tartózkodtak, hogy az inkvizíció, a tized, a kolostorok stb. eltörlésére vonatkozóan javaslatokat terjesszenek elő és fogadtassanak el mindaddig, míg az alkotmányt ki nem hirdették. De ettől kezdve engesztelhetetlenné vált a servilek szembenállása a corteson belül és a papságé a corteson kívül.

Miután már kifejtettük azokat a körülményeket, amelyek az 1812-es alkotmány eredetét és sajátságait megmagyarázzák, még mindig hátra van az a kérdés, miért süllyedt el egyszerre és minden ellenállás nélkül ez az alkotmány VII. Ferdinánd visszatérésekor. A világnak ritkán volt része lealázóbb látványban. Amikor Ferdinánd 1814 április 16-án bevonult Valenciába, „az ujjongó nép befogta magát kocsija elé, és minden úton-módon, szóval és tettel tanúságot tett arról a vágyáról, hogy magára vegye a régi igát, miközben így kiáltott: »Éljen az abszolút király!« »Le az alkotmánnyal!«"

Minden nagy városban a plaza mayort, a főteret „Plaza de la Constitución"-nak nevezték el, és kőoszlopot állítottak fel, melyre ezt a nevet rávésték. Valenciában eltávolították a kőoszlopot és egy „ideiglenes" faoszlopot tettek a helyébe, ezzel a felirattal: „Real Plaza de Fernando VII." Sevillában a néptömeg elmozdított minden létező hatóságot, helyükbe másokat választott azokra a tisztségekre, amelyek a régi kormányrendszerben fennálltak, majd azt kérte ezektől a hatóságoktól, hogy állítsa fel újra az inkvizíciót. Ferdinánd kocsiját Aranjueztől Madridig a nép maga húzta. Amikor a király kiszállt, a csőcselék a vállára emelte, diadalmasan megmutatta a palota előtt összegyűlt óriási sokaságnak, és karjaiban vitte lakosztályába. A cortes madridi gyűléstermének bejárata fölött a Szabadság szó nagy bronz betűi tündököltek. A gyülevész tömeg odarohant, hogy leverje; létrákat állítottak fel, a betűket egyenként törték ki a falból és amikor valamennyit ledobták az utcára, a nézők megismételték ujjongó kiáltásaikat. A cortes naplóit és a liberálisok újságjait meg röpiratait halomba gyűjtötték, processzióba álltak

össze, amelynek élén szerzetesrendek, világi papok és barátok haladtak, az egyik köztéren az iratokból politikai autodafét rendeztek, utána szentmisét celebráltak és diadalukért hálaadásul elénekelték a Te Deumot[136]. A városi csőcselék a tüntetéseket részint pénzért, részint pedig azért rendezte, mert a nápolyi lazzaronékhoz hasonlóan többre becsülte a királyok és a barátok feslett uralmát a burzsoázia józan kormányzásánál, de ezeknél a szégyenletes színjátékoknál talán fontosabb az a tény, hogy a második általános választás a servilek döntő győzelmével végződött; az alkotmányozó cortes helyébe 1813 szeptember 20-án a rendes cortes lépett, amely üléseit 1814 január 15-én Cádizból Madridba helyezte át.

Előző cikkeinkben rámutattunk arra, hogy maga a forradalmi párt miképpen vett részt a régi népi előítéletek felélesztésében és megerősítésében, azzal a céllal, hogy azokat megannyi fegyverként használja fel Napóleon ellen. Láttuk, hogy a központi junta abban az egyetlen időszakban, amikor a társadalmi változtatásokat össze lehetett volna kapcsolni a nemzeti védelem intézményeivel, miképpen tett meg mindent, ami csak hatalmában állott, hogy a szociális reformokat megakadályozza, és elnyomja a tartományok forradalmi törekvéseit. A cádizi cortes viszont, amely fennállása időtartamának nagyobb részében el volt vágva Spanyolországtól, összeköttetés híján még alkotmányát és szervezeti döntéseit is csak akkor tudta köztudomásra hozni, amikor a francia seregek visszavonultak. A cortes tehát úgyszólván post factum* jött. Fáradt, kimerült, szenvedő társadalmat talált, szükségszerű következményét az olyan hosszadalmas háborúnak, amely teljesen spanyol földön folyt, amelyben a hadseregek szüntelenül mozgásban voltak, a kormány máról holnapra változott, a vérontás pedig csaknem hat éven át Spanyolország egész területén, Cádiztól Pamplonáig és Granadától Salamancáig egyetlen napig sem szünetelt. Ilyen társadalomtól nem volt várható, hogy nagyon fogékony legyen bármily politikai alkotmány elvont szépségei iránt. Mindamellett, amikor az alkotmányt először kihirdették Madridban és a franciáktól kiürített többi tartományban, „ujjongó lelkesedéssel" fogadták, mert hiszen a tömegek általában már a puszta kormányváltozástól szociális nyomoruk azonnali megszüntetését várják. Amikor rájöttek, hogy az alkotmánynak nincs ilyen csodatevő hatalma, éppen a túlfeszített várakozás, amellyel üdvözölték, csalódottságba csapott át, s ezeknél a szenvedélyes déli embereknél a csalódottságot csak egy lépés választja el a gyűlölettől.

Volt néhány különleges körülmény, amely elsősorban járult hozzá, hogy elfordítsa a nép rokonszenvét az alkotmányos kormánytól. A cortes a leg-

* – utólagosan; már a tény (bekövetkezése) után – *Szerk.*

szigorúbb rendeleteket bocsátotta ki az *afrancesadók* és a *josefinók** ellen. A cortest ezekre a rendeletekre részben a néptömegek és a reakciósok boszszút követelő lármája kényszerítette, de ugyanezek az elemek rögtön a cortes ellen fordultak, mihelyt a tőle kicsikart rendeletek végrehajtására került sor. Több mint tízezer család került számkivetésbe. A franciák által kiürített tartományokra rászabadított kiskirályok hordája prokonzuli önkényuralmat épített ki, vizsgálatokat, üldözést, bebörtönzést, inkvizíciós eljárásokat kezdeményezett azok ellen, akik kompromittálták magukat a franciák mellett úgy, hogy állásokat fogadtak el vagy nemzeti birtokrészeket vásároltak tőlük. A kormányzóság ahelyett, hogy a francia kormányzásról a nemzetire való átmenetet kibékítő és körültekintő módon végezte volna, minden tőle telhetőt megtett, hogy az ilyen uralomváltással óhatatlanul együtt járó bajokat súlyosbítsa és a szenvedélyeket felkorbácsolja. De miért cselekedett így? Azért, hogy módja legyen a cortestól az 1812-es alkotmány felfüggesztését kérni azon a címen, hogy ez okozza a bajokat. En passant** jegyezzük meg, hogy az összes kormányzóságok, ezek a cortes által kijelölt legfelsőbb végrehajtó hatóságok rendszerint a cortesnak és alkotmányának legelszántabb ellenfeleiből álltak. Ezt a különös tényt egyszerűen megmagyarázza az a körülmény, hogy az americanók mindig a servilekhez csatlakoztak a végrehajtó hatalom kijelölésekor; e hatalom gyöngítését szükségesnek tartották az anyaországtól való függetlenségükhöz, mivel biztosra vették, hogy ennek eléréséhez a végrehajtó hatalom és a szuverén cortes közötti ellentét egymagában elégtelen. Egyenesadót mint egyetlen adónemet vezettek be a földbérből, valamint az iparból és kereskedelemből származó jövedelmekre, s ez szintén nagy elégedetlenséget keltett a cortes ellen, de még inkább a képtelen rendeletek, amelyek eltiltották a Joseph Bonaparte által veretett spanyol pénzfajták forgalmát, és elrendelték, hogy azokat birtokosaik becseréljék nemzeti érmékre. Ugyanakkor eltiltották a francia pénz forgalmát, s megállapítottak egy kulcsot, amely szerint nemzeti érmére átváltják. Mivel ez az átváltási kulcs erősen különbözött attól, amelyet a franciák 1808-ban a spanyol és francia pénz értékviszonyára megállapítottak, sok magánember nagy veszteségeket szenvedett. Ez a képtelen rendelkezés is hozzájárult ahhoz, hogy a legelemibb szükségleti cikkeknek már amúgyis magasan, az átlagos színvonal felett álló ára még jobban emelkedjék.

Az 1812-es alkotmány eltörlésében és a régi kormányrendszer visszaállításában leginkább érdekelt osztályok – a grandok, a klérus, a szerzetesek és a

* – *franciabarátok* és a *józsefisták* (Joseph Bonaparte hívei) – *Szerk.*

** – Mellesleg – *Szerk.*

jogászok — nem mulasztották el, hogy pattanásig szítsák a nép elégedetlenségét, amelyet az alkotmányos kormányrendszer bevezetésével egyidejűleg fennálló szerencsétlen körülmények idéztek elő. Innen ered a servilek győzelme az 1813-as általános választásokon.

A király csak a hadsereg részéről tarthatott komolyabb ellenállástól, de Elio tábornok és tisztjei megszegték az alkotmányra tett esküjüket, VII. Ferdinándot Valenciában királlyá kiáltották ki, meg sem említve az alkotmányt. Eliót csakhamar követték más katonai vezetők is.

1814 május 4-i rendeletében, amellyel VII. Ferdinánd feloszlatta a madridi cortest és eltörölte az 1812-es alkotmányt, egyszersmind kifejezte gyűlöletét a zsarnokság iránt, megígérte, hogy a régi törvényes formák között összehívja a cortest, ésszerű sajtószabadságot vezet be stb. Ígéretét azon az egyetlen lehetséges módon váltotta be, amelyet a spanyol nép a neki rendezett fogadtatással kiérdemelt: a cortes által kibocsátott összes törvényeket eltörölte, mindenben visszaállította a régi állapotokat, a szent inkvizíciót feltámasztotta, a nagyapja által száműzött jezsuitákat visszahívta, a juntáks és a cortes legkiválóbb tagjait és híveiket a gályákra, afrikai börtönökbe vagy száműzetésbe küldte, s végül elrendelte a leghíresebb gerillavezérek, Porlier és de Lacy agyonlövetését.

VIII

A fellázadt amerikai gyarmatok visszahódítása céljából 1819-ben Cádiz környékén expedíciós hadsereget vontak össze. Enrique O'Donnellt La Bisbal grófját, Leopoldo O'Donnell mai spanyol miniszter nagybátyját bízták meg a főparancsnoksággal. A Spanyol-Amerika ellen vezetett régebbi expedíciók az 1814 óta eltelt öt év alatt 14 000 embert nyeltek el, és végrehajtásuk olyan visszataszítóan és meggondolatlanul történt, hogy a hadseregek előtt fölöttébb gyűlöletesek lettek, és általában úgy tekintették őket, mint az elégedetlen ezredektől való megszabadulás rosszindulatú módját. Több tiszt, köztük Quiroga, López Baños, San Miguel (a mostani spanyol Lafayette), O'Daly és Arco Aguero elhatározták, hogy felhasználják a katonák elégedetlenségét az iga lerázására és az 1812-es alkotmány proklamálására. La Bisbal, amikor beavatták tervükbe, megígérte, hogy a mozgalom élére áll. Az összeesküvés vezetői vele egyetértésben megállapodtak abban, hogy 1819 július 9-én az expedíciós csapatok fölötti általános szemle napján, amikor ez az aktus javában folyik, kell a zendülésnek kirobbannia. A szemle időpontjában La Bisbal valóban megjelent, de nem tartotta meg a szavát, hanem ehelyett

elrendelte az összeesküvő ezredek lefegyverzését, Quirogát és a többi vezetőt börtönbe vetette, s futárt menesztett Madridba, azzal dicsekedve, hogy egy szörnyű katasztrófát sikerült elhárítania. Előléptetéssel és kitüntetésekkel jutalmazták, de az udvar később, amikor pontosabb tájékoztatást kapott, megfosztotta a parancsnokságtól és visszarendelte a fővárosba. Ez ugyanaz a La Bisbal, aki 1814-ben, amikor a király visszatért Spanyolországba, egy törzstisztjét két levéllel Ferdinándhoz küldte. Miután túlságosan távol volt ahhoz, hogy megfigyelhesse a király magatartását és hozzászabhassa a magáét, az egyik levélben lelkes szavakkal magasztalta az 1812-es alkotmányt, arra az esetre, ha a király letenné rá az esküt. A másik levélben, éppen ellenkezőleg, az alkotmányos rendszert az anarchia és zűrzavar állapotának tüntette fel, gratulált Ferdinándnak e rendszer kiirtásához, és felajánlotta személyét és seregét, hogy szembeszáll a lázadókkal, demagógokkal, a trón és az oltár ellenségeivel. A tiszt ezt a második levelet adta át, amelyet a Bourbon szívélyesen fogadott.

Az expedíciós hadseregben megmutatkozott lázadási tünetek ellenére a madridi kormány, amelynek élén San Fernando herceg, akkori külügyminiszter és miniszterelnök állott, megmaradt érthetetlen fásultságában és tétlenségében, s nem tett semmit, hogy az expedíciót meggyorsítsa vagy a hadsereget különböző tengeri kikötőkbe szétossza. Közben Don Rafael del Riego, az akkor Las Cabezas de San Juanban állomásozó második asztúriai zászlóalj parancsnoka, Quirogával, San Miguellel és más León-szigeti katonai vezetőkkel, akiknek sikerült a börtönből elszökniök, megegyezett abban, hogy egyidejűleg támadást indítanak. Riego volt közülük a legnehezebb helyzetben. Las Cabezas község a középpontban feküdt az expedíciós hadsereg három főhadiszállása között – a lovasságé Utrerában, a második gyalogsági hadosztályé Lebrijában, és egy lovastestőr zászlóaljé Arcosban tartózkodott, s ez utóbbi helyen székelt a főparancsnok és a vezérkar. Bár az Arcosban állomásozó zászlóalj kétszer olyan erős volt, mint az asztúriai, Riegónak mégis sikerült 1820 január 1-én rajtaütnie a főparancsnokon és a vezérkaron, s foglyul ejtenie őket. Ugyanaznap meghirdette e községben az 1812-es alkotmányt, ideiglenes alcaldét* választott, és nem érve be a rábízott feladat megoldásával, a testőröket is megnyerte ügyének, majd rajtaütött a Bornosban állomásozó aragóniai zászlóaljon, Bornosból Jeresbe, Jeresből Puerto de Santa Mariába menetelt, mindenütt proklamálta az alkotmányt, végül január 7-én eljutott a León-szigetre, ahol az általa ejtett katonai foglyokat elhelyezte St. Petri erődjébe. Az előzetes megállapodással

* – községi elöljárót *Szerk.*

ellentétben Quiroga és hívei nem foglalták el rajtaütéssel a suazói hidat, azután a León-szigetet, hanem tétlenek maradtak január 2-ig, amíg Oltra, Riego futára, hivatalos értesítést nem hozott Arcos megrohanásáról és a vezérkar foglyulejtéséről.

A forradalmi hadsereg, amelynek *fővezérségét* Quirogára ruházták, összesen nem volt 5000 főnél nagyobb létszámú, és amikor Cádiz kapui ellen intézett támadásaikat visszaverték, ők maguk voltak bezárva a León-szigeten. „Helyzetünk", mondja San Miguel, „egészen rendkívüli volt; ez a forradalom, amely 25 napig mozdulatlan maradt, anélkül, hogy egy hüvelyknyi területet nyert vagy veszített volna, a legkülönlegesebb jelenségek egyike a politika történetében." A tartományok, úgy látszott, tespedten szenderegnek. Ez egész januárban tartott. A hó végén Riego, aki attól félt, hogy a León-szigeten kialudhat a forradalom tüze, Quiroga és a többi vezér tanácsa ellenére 1500 emberből mozgó oszlopot állított össze, átvonult egy nála tízszer erősebb üldöző sereg szemeláttára Andalúzia egy részén és proklamálta az alkotmányt Algecirasban, Rondában, Malagában, Córdobában és más helyeken. A lakosok mindenütt barátságosan fogadták, de sehol sem ért el *komoly pronunciamientót**. *Közben üldözői, akik egy teljes hónapot töltöttek* el haszontalan oda- és visszamenetelésekkel, úgy látszik, semmi mást nem akartak, csak hogy lehetőleg kikerüljék a közelebbi találkozást kis seregével. A kormánycsapatok magatartása teljesen érthetetlen volt. Riego expedíciója, amely 1820 január 27-én kezdődött, március 11-én ért véget, s ekkor kénytelen volt szélnek ereszteni azt a néhány embert, akik még követték. Kis osztagát nem döntő ütközet szórta szét, hanem a fáradtság, a folytonos apró összecsapások az ellenséggel, betegségek és szökések őrölték fel. Közben a León-szigeten maradt felkelők helyzete sem nyújtott sok reményt. Szárazföldön és tengeren továbbra is körülzárták őket, és magában Cádiz városában a helyőrség elfojtott minden mellettük szóló hangot. Hogyan történhetett tehát, hogy jóllehet Riego a Sierra Morenában március 11-én feloszlatta alkotmányhű csapatait, VII. Ferdinánd március 9-én Madridban kénytelen volt esküt tenni az alkotmányra, úgy hogy Riego valójában mégiscsak elérte célját, éppen két nappal azelőtt, hogy végleg minden reményét elvesztette ügye sikerében?

Riego hadoszlopának előnyomulása újra felkeltette az általános érdeklődést; a tartományok mind tele voltak várakozással és feszülten lestek minden megmozdulást. Az embereket felizgatta Riego vállalkozásának merészsége, előnyomulásának gyorsasága, az ellenfél erőteljes visszaverése, és győzel-

* – felkelést – *Szerk.*

meket láttak ott, ahol szó sem volt győzelemről, tömeges csatlakozásokat és erősítéseket képzeltek el, amelyek sohasem következtek be. Mire a Riego vállalkozásáról szóló hírek elérték a távolabbi tartományokat, már jócskán megdagadtak, és azok a tartományok, amelyek legmesszebbre estek az események színhelyétől, foglaltak állást elsőkként az 1812-es alkotmány mellett. Annyira megérett Spanyolország a forradalomra, hogy még hamis hírek is elegendők voltak kirobbantásához. 1848-ban is hamis hírek idézték fel a forradalmi vihart.

Galiciában, Valenciában, Zaragozában, Barcelonában és Pamplonában sorra kitört a felkelés. Enrique O'Donnell, alias* gróf La Bisbal, akit a király Riego expedíciójának leverésére szólított fel, nemcsak azt ajánlotta fel, hogy fegyvert fog Riego ellen, hanem hogy megsemmisíti kis seregét, őt magát pedig foglyul ejti. Nem kért mást, mint a La Mancha tartományban tartózkodó csapatok fölötti parancsnokságot, és pénzt személyes szükségleteire. A király maga adta át neki az arannyal teli pénztárcát és a megfelelő parancsokat a La Mancha-i csapatok részére. De La Bisbal, amikor Ocañába érkezett, a csapatok élére állt és kihirdette az 1812-es alkotmányt. Ennek az átpártolásnak a hírei annyira felizgatták a madridi közhangulatot, hogy Madridban nyomban kitört a forradalom. Ekkor a kormány tárgyalni kezdett a forradalommal. Egy március 6-ról keltezett dekrétumban a király felajánlotta, hogy összehívja a *régi* cortest, amely estamentók (rendek) szerint gyűlt össze. De ez a dekrétum egy pártnak sem kellett, sem a régi monarchia, sem a forradalom híveinek. Ferdinánd Franciaországból való visszatértekor ugyanezt az ígéretet tette, s azután megszegte a szavát. Amikor március 7-én éjjel Madridban forradalmi tüntetések zajlottak le, a 8-i „Gaceta" dekrétumot közölt, amelyben VII. Ferdinánd megígérte, hogy esküt tesz az 1812-es alkotmányra. „Lépjünk mindannyian, és én magam legelsőnek, őszintén az alkotmány útjára", mondja ebben a dekrétumban. Amikor a nép 9-én elfoglalta a palotáját, csak úgy tudott megmenekülni, hogy visszaállította az 1814-es madridi ayuntamientót és esküt tett előtte az alkotmányra. Ő a maga részéről nem félt a hamis eskütől, hiszen mindig kéznél volt egy gyóntatója, akitől minden létező bűn alól teljes feloldozást kapott. Ugyanekkor egy tanácsadó juntát is létesítettek, amely első rendeletével szabadlábra helyezte a politikai foglyokat és visszahívta a politikai menekülteket. A megnyílt börtönökből ment át az első alkotmányos minisztérium a királyi palotába. Castro, Herreros és A. Argüelles, akik ezt az első kormányt alkották, 1814-es mártírok és 1812-es képviselők voltak. A Ferdinánd trónraléptekor meg-

* – másnéven – *Szerk.*

nyilvánult lelkesedés igazi forrása az apjának, IV. Károlynak elmozdításán érzett öröm volt. És ugyanígy az 1812-es alkotmány kihirdetésekor támadt általános lelkesedésnek is az volt a forrása, hogy a nép örült VII. Ferdinánd elmozdításának. Ami pedig az alkotmányt illeti, tudjuk, hogy amikor elkészült, nem volt terület, ahol kihirdethették volna. A spanyol nép többsége részére az ismeretlen istenhez hasonlított, akit a régi athéniak imádtak.[271]

Napjainkban angol írók – határozott célzással a mai spanyol forradalomra – egyfelől azt állították, hogy az 1820-as mozgalom csak katonai összeesküvés, másfelől, hogy csak orosz cselszövés volt. Mindkét állítás egyformán nevetséges. Ami az első állí ást illeti, láttuk, hogy bár a katonai lázadás kudarcba fulladt, a forradalom győzött; és különben is a megfejtendő rejtély nem az 5000 katona összeesküvése, hanem az, hogy ezt az összeesküvést egy 35 000 főnyi hadsereg és egy tizenkétmilliós fölötte lojális nemzet szentesítette. Hogy a forradalom először miért éppen a hadsereg soraiban tört ki, azt könnyű megmagyarázni azzal a ténnyel, hogy a spanyol monarchia összes testületei között a hadsereg volt az egyetlen, amely a függetlenségi háború alatt gyökeréig átalakult és forradalmasodott. Ami az orosz cselszövést illeti, nem tagadható, hogy a spanyol forradalomban benne volt Oroszország keze is; hogy az összes európai hatalmak közül elsőnek Oroszország ismerte el az 1812-es alkotmányt az 1812 július 20-án kötött Velikije Luki-i szerződésben;[272] hogy először lángra lobbantotta az 1820-as forradalmat, azután elsőnek árulta el VII. Ferdinándnak, elsőnek gyújtotta meg az ellenforradalom fáklyáját a félsziget különböző pontjain, elsőnek tiltakozott ünnepélyesen Európa színe előtt a forradalom ellen, és végül rákényszerítette Franciaországot, hogy fegyveresen lépjen fel ellene. Tatyiscsev úr, az orosz követ bizonyára a madridi udvar legelőkelőbb személyisége volt – a kamarilla láthatatlan feje. Sikerült neki Antonio Ugartét, egy alacsony származású gazfickót, bejuttatnia az udvarba, s őt a csuhások és lakájok főnökévé tétetni, akik titkos tanácskozásaikon VII. Ferdinánd nevében suhogtatták a kormánypálcát. Tatyiscsev megtette Ugartét a Dél-Amerika elleni expedíciók főnökévé, Ugarte pedig megtette San Fernando herceget külügyminiszterré és a kormány elnökévé. Ugarte közvetítette Oroszország elkorhadt hajóinak eladását a dél-amerikai expedíció számára, amiért a Szent Anna-renddel tüntették ki. Ugarte megakadályozta Ferdinándot és fivérét, Don Carlost, hogy a válság első percében megjelenjenek a hadsereg előtt. Ő volt rejtélyes sugalmazója San Fernando herceg megmagyarázhatatlan tétlenségének és azoknak az intézkedéseknek, amelyek 1836-ban egy spanyol liberálist Párizsban a következő szavakra indítottak: „Alig lehet elzárkózni ama meggyőződés elől, hogy maga a kormány nyúj-

totta az eszközöket a fennálló rend felborításához."[273] Ha még emellett rámutatunk arra a különös tényre, hogy kongresszusi üzenetében[236] az Egyesült Államok elnöke megdicsérte Oroszországot, amiért megígérte neki, hogy nem engedi Spanyolországot beavatkozni a dél-amerikai gyarmatok ügyébe, alig maradhat fenn kétely arra nézve, milyen szerepet játszott Oroszország a spanyol forradalomban. De mit bizonyít mindez? Talán azt, hogy Oroszország rendezte az 1820-as forradalmat? Semmiképpen sem. Csak azt bizonyítja, hogy Oroszország befolyására a spanyol kormány nem szállt szembe a forradalommal. Hogy a forradalom VII. Ferdinánd abszolút és klerikális monarchiáját előbb vagy utóbb megbuktatta volna, azt a következők bizonyítják: 1. a sorozatos összeesküvések, amelyek 1814 óta egymást követték; 2. Martignac francia biztos tanúsága, aki Spanyolország legitimista elözönlése idején Angoulême hercegnek kísérője volt; 3. egy kétségbevonhatatlan tanúságtétel – magáé Ferdinándé.

1814-ben Mina felkelést tervezett Navarrában, fegyverbe szólító felhívással megadta az első jelet az ellenállásra, benyomult Pamplona várába, de nem bízva saját híveiben, Franciaországba menekült. 1815-ben Porlier tábornok, a függetlenségi háború egyik leghíresebb gerillavezére, La Coruñában proklamálta az alkotmányt. Lefejezték. 1816-ban Richard Madridban el akarta fogni a királyt. Felakasztották. 1817-ben Navarro ügyvéd és négy tettestársa Valenciában vérpadon vesztették életüket, mert az 1812-es alkotmányt proklamálták. Ugyanebben az évben Majorcában agyonlőtték a rettenthetetlen Lacy tábornokot, mert ugyanezt a bűnt követte el. 1818-ban Vidal ezredes, Sola kapitány és mások, akik Valenciában az 1812-es alkotmányt kihirdették, vereséget szenvedtek és tettükért halállal lakoltak. A León-szigeti összeesküvés tehát csak az utolsó szemet alkotta a láncban, amely oly sok bátor ember fejéből fűződött össze az 1808-tól 1814-ig tartó esztendőkben.

Martignac úr, aki 1833-ban, rövid idővel halála előtt adta ki „L'Espagne et ses Révolutions" című művét, a következőket mondja:

„Két év telt el azóta, hogy VII. Ferdinánd újra megkezdte önkényuralmát, és még mindig folytatódtak az üldözések egy olyan kamarilla irányításával, amely az emberiség salakjából tevődött össze. Az egész államgépezet a fejetetején állott. Rendetlenség, restség, zűrzavar uralkodott mindenfelé. Az adók nagyon egyenlőtlenül oszlottak meg, a pénzügyi helyzet siralmas volt, a kölcsönökhöz hiányzott a fedezet, és az állam legsürgősebb szükségleteinek kielégítésére sem nyílt semmilyen lehetőség. A hadsereg nem kapott zsoldot, a hivatalnokok megvesztegetéssel kár-

pótolták magukat, a korrupt és tétlen közigazgatás nem tudta egy jottányit sem javítani a helyzetet, sőt a meglevőt sem fenntartani. A nép elégedetlensége nőttön-nőtt. Az új alkotmányos rendszert a nagyvárosok, a kereskedő és iparos osztályok, a szabadfoglalkozásúak, a hadsereg és a proletariátus lelkesedéssel üdvözölték. Ellenzésre talált a szerzeteseknél és meghökkentette a falusi lakosságot."[274]

Így hangzanak egy haldoklónak a vallomásai, aki maga is közreműködött az új rendszer megdöntésében. VII. Ferdinánd az 1817 március 1-i, 1817 április 11-i, 1817 június 1-i, 1819 november 24-i stb. rendeleteiben szóról szóra megerősíti de Martignac úr állításait, és sirámait a következő szavakban foglalja össze: „A panaszkodó nép jajgatása, amely Felségünk fülébe hatol, nem ér véget." Ez mutatja, hogy nem kellett semmilyen Tatyiscsev ahhoz, hogy Spanyolországban forradalom törjön ki.

Karl Marx

A reakció Spanyolországban[275]

London, 1854 szeptember 1., péntek.

A vicalvarói ezredek bevonulása Madridba a kormányt nagyobb ellenforradalmi tevékenységre bátorította. Az 1837-es megszorító sajtótörvény újbóli életbeléptetése, az 1842-es kiegészítő törvény minden szigorával bélelve, megölte a sajtó összes „bujtogató" lapjait, amelyek nem voltak abban a helyzetben, hogy a megkövetelt cautionnement-t* lefizessék. 24-én „Ultimas Barricades" [Utolsó Barikádok] címmel a „Clamor de las Barricades" utolsó száma jelent meg, minthogy mindkét szerkesztőt letartóztatták. Helyükbe ugyanazon a napon új, reakciós újság lépett, a „Las Cortes".

„Don San Miguel főparancsnok őexcellenciája", mondja ez utóbbi lap programja, „aki barátságával tüntet ki minket, felajánlotta újságunknak szíves közreműködését. Cikkeit nevének kezdőbetűi fogják jegyezni. Azok a férfiak, akik e vállalkozás élén állanak, erélyesen védeni fogják a forradalmat, amely leküzdötte egy korrupt hatalom visszaélését és kilengéseit, de zászlójukat az alkotmányozó gyűlésen is ki fogják bontani. Ott kell a nagy csatát megvívni."

A nagy csatát II. Izabelláért és Esparteróért vívják. Mint talán emlékeznek rá, ugyanez a San Miguel egy sajtóbanketten kijelentette, hogy a sajtónak nincs más bírája, mint saját maga, a józan ész és a közműveltség, olyan intézmény az, amelyet nem pusztíthat el sem a kard, sem a deportálás vagy száműzetés, sem a világ bármely más hatalma. Azon a napon azonban, amikor a sajtó munkatársának ajánlkozik, egyetlen szót sem ejt a rendelet ellen, amely szeretett sajtószabadságát felfüggeszti.

A sajtószabadság elfojtását csakhamar követte, ugyancsak királyi dekrétum útján, a gyülekezési szabadság elnyomása. Madridban feloszlatták a

---

* óvadékot – *Szerk.*

klubokat, a tartományokban pedig a juntákat[200] és a közbiztonsági bizottságokat, kivéve azokat, amelyeket a kormány „képviselőtestületeknek" ismert el. Az Unió-klubot[240] az egész kormány által hozott rendelettel zárták be, jóllehet Espartero csak néhány nappal előbb fogadta el a klub tiszteletbeli elnökségét, és ezt a tényt a londoni „Times"[15] hiába próbálja tagadni. Ez a klub küldöttséget menesztett a belügyminiszterhez, s nyomatékosan követelte Señor Sagastinak, Madrid jefe políticójának* elbocsátását azért, mert megsértette a sajtószabadságot és a gyülekezési jogot. Señor Santa Cruz azt válaszolta, hogy nem róhat meg egy állami tisztviselőt olyan intézkedésekért, amelyeket a minisztertanács jóváhagyott. Ennek az volt a következménye, hogy komoly zavargások törtek ki, de a nemzeti gárda megszállta a Plaza de la Constitución-t, és egyéb nem történt. A kisebb újságok betiltása után csakhamar a nagyoknak is, amelyek eddig védték Sagastit, nézeteltérésük támadt vele. A „Clamor Público" elhallgattatása végett főszerkesztője, Señor Corradi miniszteri posztot kapott. De ez a lépés nem lesz elegendő, hiszen nem lehet minden szerkesztőt betenni a kormányba.

Az ellenforradalom legmerészebb vágása azonban az volt, hogy Krisztina királynét elengedték Lisszabonba, holott a minisztertanács kötelezettséget vállalt, hogy kiadja az alkotmányozó cortesnak.[201] Ezt a hitszegést azzal próbálták palástolni, hogy a bírósági döntés bevárása nélkül elrendelték Krisztina spanyolországi birtokainak elkobzását, ezek azonban tudvalevőleg vagyonának legkisebb részét képviselik. Így Krisztina olcsón megmenekült, és most halljuk, hogy San Luis is biztonságban Bayonne-ba érkezett. Az egész ügyben a legkülönösebb az a mód, ahogy Krisztina a távozási engedélyhez hozzájutott. 26-án néhány hazafi és nemzeti gárdista összegyűlt megtárgyalni a közállapotok biztonságát, szidták a kormányt ingadozásai és félrendszabályai miatt, s megállapodtak abban, hogy küldöttséget menesztenek a kormányhoz azzal a követeléssel, hogy távolítsák el a palotából Krisztinát, aki ott szabadsággyilkos terveket sző. Nagyon gyanús körülmény volt, hogy Espartero két szárnysegédje és maga Sagasti hozzájárult e javaslathoz. Ezután összeült a minisztertanács, és az ülés eredményeként Krisztina megszökött.

25-én jelent meg először a királyné a nyilvánosság előtt a Prado sétányon, úgynevezett férje és az asztúriai herceg kíséretében. De fogadtatása, úgy látszik, szerfölött hűvös volt.

A bizottság, amelyet arra a feladatra neveztek ki, hogy az állam pénzügyeinek a Sartorius-kormány bukásakor fennállott helyzetéről beszámol-

* – kormányzójának – *Szerk.*

jon, közzétette jelentését a „Gacetá"-ban[183], ahol Señor Collado pénzügyminiszter expozéja előzi meg. Eszerint Spanyolország függő adóssága 33 000 000 dollárra, az egész hiány pedig 50 000 000 dollárra rúg. Kiderül, hogy az államnak még a rendkívüli bevételi forrásait is évekkel előre igénybevették és elpazarolták. A Havannából és a Fülöp-szigetekről várható bevételeket két és fél évvel előre elköltötték. A kényszerkölcsön hozadéka nyom nélkül eltűnt. Az almadéni higanybányákat évekre elzálogosították. A letéti pénztárba befizetendő követelegyenleg nem volt meg. Ugyancsak hiányzott a katonai felújítás pénzalapja. 7 485 692 realt tett ki a már átvett dohány vételára, de ezt sem fizették ki. Ugyanígy elmaradt a közmunkákért esedékes 5 505 000 real összegű számlák kifizetése is. Señor Collado megállapítása szerint a legsürgősebb kötelezettségek összege 252 980 253 real. A deficit fedezésére javasolt rendszabályok igazi bankárra vallanak – helyre kell állítani a rendet és a nyugalmat, folytatni kell az összes régi adók beszedését és új kölcsönöket kell felvenni. E tanácsnak megfelelően Espartero a legnagyobb madridi bankároktól 2 500 000 dollárt kapott azért az ígéretéért, hogy tiszta moderado-politikát[202] fog folytatni. Hogy milyen készség van benne ennek az ígéretnek a beváltására, azt legutóbbi intézkedései mutatják.

Ne higgyék, hogy ezekkel a reakciós intézkedésekkel szemben a nép semmiféle ellenállást sem fejtett ki. Amikor Krisztina távozásának híre kelt, augusztus 28-án, újra barikádokat emeltek; de ha hitelt adhatunk egy Bayonne-ból érkezett távirati jelentésnek, amelyet a francia „Moniteur"[58] közölt, „a nemzeti gárdában egyesült csapatok elfoglalták a barikádokat és leverték a mozgalmat".

Ez az a cercle vicieux*, amelyben fejletlen forradalmi kormányok szükségképpen forogni kénytelenek. Elismerik ellenforradalmi elődjeik adósságait nemzeti kötelezettségekként. Hogy meg tudják fizetni, meg kell tartaniok a régi adókat és új adósságokat kell csinálniok. Hogy új kölcsönöket vehessenek fel, kezeskedniök kell a *„rendért"*, vagyis ellenforradalmi intézkedésekhez kell nyúlniok. Így az új, népszerű kormány egyszerre csak a nagytőkések szolgájává és a nép elnyomójává alakul át. Ugyanilyen módon szorították rá 1848-ban Franciaország ideiglenes kormányát a hírhedt 45 centime-os adó kivetésére[276] és a takarékpénztárak pénzkészletének elkobzására, hogy a tőkéseknek megfizethessék a kamatokat. „Spanyolország forradalmi kormányai", mondja a „Revelations of Spain" angol szerzője, „legalább mégsem süllyedtek olyan mélyre, hogy elfogadják az államadósság

* bűvös kör – *Szerk.*

el nem ismerésének gyalázatos elvét, amelyre az Egyesült Államok helyezkedett."[221] Tény az, hogy ha egy előző spanyol forradalom valaha is megtagadta volna az államadósság elismerését, San Luis gaz kormánya nem talált volna olyan bankárt, aki hajlandó lett volna neki kölcsönt nyújtani. De szerzőnknek talán az a véleménye, hogy az ellenforradalom kiváltsága kölcsönt felvenni, mint ahogy a forradalom kiváltsága az adósságot megfizetni.

Úgy látszik, hogy Zaragoza, Valencia és Algeciras nem osztják ezt a nézetet, minthogy a nekik kellemetlen összes adókat megszüntették.

Nem elég, hogy Bravo Murillót Konstantinápolyba küldték követül, a kormány Gonzáles Bravót ugyanilyen minőségben Bécsbe küldte.

Vasárnap, augusztus 27-én, a madridi választókörzetek gyűléseket tartottak, hogy általános szavazással megválasszák azokat a biztosokat, akik a fővárosi választásoknál a felügyeletet fogják végezni. Madridban két választási bizottság van: a Liberális Unió és az Union del Comercio*.

A reakció fentemlített jelenségei annak, aki a spanyol forradalmak történetében jártas, kevésbé aggályosnak tűnnek, mint a felületes megfigyelőnek — mivelhogy a spanyol forradalmak általában csak a cortes összeülésével kezdődnek, ami rendszerint jele a kormány feloszlásának. Ezenkívül Madridban csak kevés csapat van és legföljebb 20 000 főnyi nemzeti gárda. De a nemzeti gárdistáknak csak mintegy a fele van rendesen felfegyverezve, míg a nép tudvalevőleg nem engedelmeskedett a fegyverek beszolgáltatását elrendelő felhívásnak.

O'Donnell a királynő könnyei ellenére feloszlatta testőrségét, mivel a rendes hadsereg féltékeny volt azokra a kiváltságokra, amelyeket ez az alakulat élvezett, hiszen a testőrség soraiból Godoy, akit jó gitárjátékosként és a seguidillas graciosas y picantes** dalosaként ismertek, felemelkedhetett odáig, hogy a király unokahúgának férje, a csupán személyi előnyeiről ismert Muñoz pedig az anyakirályné férje lett.

Madridban a republikánusok egy része az *„Ibériai szövetségi köztársaság alkotmánya"* című alábbi iratot terjesztette:

„I. fejezet. Az ibériai szövetségi köztársaság szervezete

1. cikkely. Spanyolország és szigetei egyesülnek Portugáliával és az ibériai szövetségi köztársaságot alkotják. A zászló színei Spanyolország és Portugália jelenlegi két zászlójának színeit fogják egyesíteni. A köztársaság jelszava: Szabadság, Egyenlőség, Testvériség.

---

* — Kereskedelmi Egyesülés — *Szerk.*

** — kecses és pikáns spanyol táncdalok — *Szerk.*

2. cikkely. A szuverenitás a polgárok összességéé. Elidegeníthetetlen és elévülhetetlen. Semmilyen egyén, semmilyen népcsoport sem bitorolhatja gyakorlását.

3. cikkely. A törvény a nemzeti akarat kifejezője. A bírákat a nép általános szavazati jog alapján választja meg.

4. cikkely. Választójogosultsága van minden 21 éves polgárnak, aki polgárjogai birtokában van.

5. cikkely. A halálbüntetés mind politikai, mind közönséges bűntettekre eltöröltetik. Minden perben esküdtbíróság dönt.

6. cikkely. A tulajdon szent. A politikai emigránsoktól elvett birtokokat visszaadják nekik.

7. cikkely. A közterhek viseléséhez mindenki jövedelmének arányában járul hozzá. Csak egyetlen adónem lesz: egyenes és általános adó. Az összes közvetett adók, városi vámok és fogyasztási adók megszűnnek. Ugyancsak megszüntetik az állami só- és dohánymonopóliumot, valamint a bélyegilletékeket, szabadalmi díjakat és a sorozást.

8. cikkely. Biztosítják a sajtó, a gyülekezés, az egyesülés, a letelepedés, a művelődés, a kereskedelem és a lelkiismeret szabadságát. *Minden vallásfelekezet maga fizeti papjait.*

13. cikkely. A köztársaság igazgatása szövetségi, tartományi és község igazgatásra oszlik meg.

II. fejezet. A szövetségi igazgatás

14. cikkely. A szövetségi igazgatást a központi szövetségi kongresszus által kinevezett és visszahívható végrehajtó tanácsra bízzák.

15. cikkely. A nemzetközi és kereskedelmi kapcsolatok, továbbá a mértékek, súlyok és érmék egységessége, a posta és a fegyveres haderő a szövetségi igazgatás körébe tartozik.

16. cikkely. A központi szövetségi kongresszus minden tartomány részéről kilenc képviselőből áll, akiket általános szavazati jog alapján választanak és akik kapott utasításaikhoz vannak kötve.

17. cikkely. A központi szövetségi kongresszus állandóan ülésezik.

20. cikkely. Amikor törvényt akarnak hozni, az a közigazgatási szerv, amely a törvényt szükségesnek tartja, javaslatát a szövetségi köztársaság tudomására hozza, mégpedig hat hónappal előbb, ha a kongresszus, s három hónappal előbb, ha a tartományi törvényhozás az illetékes.

21. cikkely. Azt a népképviselőt, aki nem tartja magát utasításaihoz, átadják az igazságszolgáltatásnak."

A III. fejezet a tartományi és községi igazgatásra vonatkozik, s ugyanezeket az elveket erősíti meg. E fejezet utolsó cikkelye így hangzik:

„*Nem lesznek többé gyarmatok.* A gyarmatokat tartományokká alakítják át és tartományi elvek szerint igazgatják. *A rabszolgaság eltöröltetik.*

IV. fejezet. A hadsereg

34. cikkely. Az egész népet felfegyverzik és nemzeti gárdába szervezik, az egyik része *mozgó*, a másik helyhez kötött lesz.

35. cikkely. A mozgó gárda 21–35 éves nőtlen férfiakból áll; tisztjeiket a katonaiskolákban választással jelölik ki.

36. cikkely. A helyi milíciának tagja minden 35 és 56 év közötti polgár; a tiszteket választással jelölik ki. Feladatuk a községek védelme.

38. cikkely. A tüzérség és a hadmérnöki kar önkéntes jelentkezőkből toborzódik; állandó jellegű, a tengerparti és határmenti erődökben állomásozik. Az ország belsejében nem fognak erődöket megtűrni."

A 39. cikkely a tengerészetre vonatkozik és hasonló rendelkezéseket tartalmaz.

„40. cikkely. A tartományok törzskarai és a főkapitányságok megszűnnek.

42. cikkely. Az ibériai köztársaság elvet minden hódító háborút, és minden vitáját a kérdésben nem érdekelt kormányok döntőbírósága elé terjeszti.

43. cikkely. Állandó hadsereg nem lesz."

A megírás ideje: 1854 szeptember 1.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 szeptember 16. (4185.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: Karl Marx

Karl Marx

[Híresztelések Mazzini letartóztatásáról — Az osztrák kényszerkölcsön — Spanyolország — A havasalföldi helyzet]

London, 1854 szeptember 12., kedd.

Az újságok különböző híreszteléseket hoznak Mazzini bázeli letartóztatásáról. Egy barátomtól az alábbi értesítést kaptam: Mazzinit két csendőr Zürichben csakugyan letartóztatta, de csak néhány órára; azután elmenekült. Menekülését egy másik olasz segítette elő, aki ugyanebben az időben egy másik községben elfogatta magát azon a címen, hogy ő Mazzini. Ezzel a csellel megtévesztette a hatóságokat, és Druey úr személyesen táviratozta meg Bernből Genfbe, hogy nincs szükség további nyomozásra, mivel Mazzini már börtönben ül. Azt hiszik, hogy a Mazzini helyett elfogott személy Saffi, mások meg azt mondják, hogy egy Türr nevű magyar tiszt.

A „Gazzetta di Milano" augusztus 31-i száma örömmel jelenti, hogy Pavia városi tanácsa augusztus 28-i ülésén a nemzeti kölcsön jegyzéséhez 200 000 forint összegű hozzájárulást szavazott meg. E közleménnyel szemben egy nem hivatalos lap az alábbiakban közli a paviai tanács valódi határozatát:

„Pavia törvényhatósága jegyzi a Pavia városára *kivetett és megszabott* összeget, de a jegyzést nem a község képviseletében, nem is adófizetői minőségben eszközli, hanem csakis a kormány szerveként és mert függ a végrehajtó hatalomtól, amelynek az 1830-as körirat értelmében föltétlen engedelmességgel tartozik, továbbá mert a jegyzéssel a kormányzótól augusztus 7-én vett parancsokat teljesíti."

Trevisóban az önkéntes kölcsönt szintén csak nyílt fenyegetés következtében jegyezték. A triesti tanács jelentéséből kitűnik, hogy még ebben az ősosztrák lojális városban sem jegyezték a kölcsönt önkéntesen és nem is olyan nagyon általánosan, mint az osztrák újságok állítják.

„Községünk további egymilliót jegyzett a nemzeti kölcsönre. A hatóságok ezennel tudatják, hogy ezt az összeget felosztják azok között az adó-

fizetők között, akik eddig a kölcsön jegyzésében vagy egyáltalán nem, vagy nem vagyonukhoz mérten vettek részt. Egyszersmind szeptember 6-át állapítjuk meg az önkéntes jegyzés utolsó határnapjaként. Községünk tanácsa reméli, hogy mindenki sietni fog a kölcsön nyújtotta előnyöket kihasználni, annál is inkább, mert a tanácsra e határidő után az a kínos kötelesség hárul, hogy kényszert vegyen igénybe."

A reakciós sajtó a spanyol kormány legutóbbi intézkedéseivel még nincs megelégedve; morog azért, hogy új kompromisszumot kötöttek a forradalommal. Így például a „Journal des Débats"[199] ezt írja:

„Csak augusztus 7-én jelentette ki Espartero, hogy »a madridi nép kívánságának megfelelően Riánsares hercegnőnek sem nappal, sem éjjel, sem pedig bármily titkos módon nem szabad a fővárost elhagynia«. S augusztus 28-án, huszonegy napi fogság után engedték meg Krisztina királynénak, hogy fényes nappal, bizonyos feltűnést keltve, elutazhassék. De a kormány olyan gyönge volt, hogy egyidejűleg elrendelte birtokainak elkobzását."

A „Débats" most azt reméli, hogy ezt az utóbbi rendelkezést visszavonják. De a „Débats" reményei ebben az esetben talán még inkább kudarcra vannak ítélve, mint akkor voltak, amikor halvány reményét fejezte ki, hogy az Orléans-ok javainak elkobzását Bonaparte nem fogja végrehajtani.[277] Oviedo jefe político-ja* már megkezdte Krisztina asztúriai szénbányáinak lefoglalását. A sierói, langreói és Piero Corril-i bányák igazgatói utasítást kaptak, hogy készítsenek leltárt, és igazgatói tevékenységüket a kormány rendelkezése szerint folytassák.

Ami „a fényes nappalt" illeti, amikor a „Débats" szerint Krisztina elutazott, a lap nagyon rosszul értesült. Krisztina királyné, amikor elhagyta lakosztályát, halálos csöndben ment végig a folyosón – mindenkit gondosan távol tartottak onnan. A nemzeti gárda, amely a palota udvarán levő laktanyában tartózkodott, nem vette észre eltávozását. Az egész tervet olyan titokban hajtották végre, hogy még Garrigó is, akit kíséretének vezetésével bíztak meg, csak az indulás pillanatában kapta meg parancsait. A kíséret a rábízott küldetésről csak Madridtól 12 mérföldnyi távolságban értesült, amikor is Garrigó csak nehezen tudta megakadályozni, hogy a legénység bántalmazza Krisztinát, vagy, hogy egyenest visszavigye Madridba. A nemzeti gárda vezetői csak két órával Mme Muñoz elutazása után értesültek az

* – kormányzója – *Szerk.*

ügyről. Az „España" jelentése szerint a királyné szeptember 3-án érte el a portugál határt. Állítólag nagyon jó kedvében volt az utazás alatt, de hercege kissé szomorkodott. Krisztinának ehhez a bizonyos Muñozhoz való viszonya csak abból a válaszból érthető meg, amelyet Don Quijote ad Sancho Pansának arra a kérdésére, hogy miért szeret olyan közönséges parasztlányt, amilyen az ő Dulcineája, amikor hercegnők borulnának lába elé: „Egy hölgytől", válaszolt a nemes lovag, „akit előkelő, gazdag és szellemes udvarlók serege vett körül, megkérdezték, miért választott kedveséül egy közönséges parasztot. »Tudnotok kell«, mondta a hölgy, »hogy ahhoz a szolgálathoz, amelyben nekem van rá szükségem, több a filozófiája, mint magának Arisztotelésznek.«"

Az az álláspont, amelyet a reakciós sajtó általában a spanyol ügyekkel kapcsolatban elfoglal, megítélhető a „Kölnische Zeitung"[185] és az „Indépendance Belge"[146] alábbi közleményeiből. Az előbbi ezt írja:

„Egy nagyon mérsékelt, O'Donnell pártjához tartozó férfiú levele szerint a helyzet nagyon feszült, minthogy a pártok között mély szakadék tátong. A munkásosztályok körében állandó az izgalom, mert agitátorok dolgozzák meg őket."

„A spanyol monarchia jövőjét", mondja az „Indépendance", „nagy veszélyek fenyegetik. Minden igazi spanyol hazafi egyetért abban, hogy a forradalmi orgiákat le kell verni. A pamfletírók és a barikádépítők dühe ugyanolyan hévvel fordul Espartero és kormánya ellen, mint San Luis és Salamanca bankár ellen. De valójában ezt a lovagias nemzetet nem lehet felelőssé tenni az ilyen kilengésekért. Madrid népét nem szabad összetéveszteni a csőcselékkel, amely halált üvöltött Krisztinára, sem felelőssé tenni a gyalázatos szennyiratokért, amelyeket »San Luis, Krisztina és cinkosaik rablásai« címmel terjesztettek a nép között. Madrid 1800 barikádja és Barcelona ultrakommunista tüntetései elárulják a külföldi demokrácia szerepét a spanyol szaturnáliákban. Annyi bizonyos, hogy a Franciaországból, Németországból és Olaszországból jött menekültek nagy számban részt vettek a sajnálatos eseményekben, amelyek most a félszigetet megrázzák. Annyi bizonyos, hogy Spanyolország társadalmi tűzvész küszöbén áll; a közvetlen eredmény az Antillák gyöngyének, a gazdag Kuba-szigetnek az elvesztése lesz, mivel Spanyolország ilyen körülmények közt képtelen lesz megbirkózni az amerikai törekvésekkel, vagy egy Soulé vagy Sanders hazafiságával. Itt az ideje, hogy Spanyolország kinyissa a szemét és hogy a civilizált Európa minden becsületes embere egyesülten riadót fújjon."

Bizonyára nincs szükség a külföldi demokrácia beavatkozására Madrid népének zendüléséhez, amikor ez azt látja, hogy kormánya 28-án megszegi 7-én adott szavát; felfüggeszti a gyülekezési szabadság jogát és megint bevezeti az 1837-es sajtótörvényt, amely minden kiadótól 40 000 real óvadékot és 300 real egyenesadót követel. Ha a tartományokat továbbra is bizonytalan és határozatlan mozgalmak nyugtalanítják, milyen más okot találhatunk e tény magyarázatára, mint azt, hogy a forradalmi akciónak nincs központja? Amióta az úgynevezett forradalmi kormány Espartero kezébe került, egyetlen olyan rendeletet sem adtak ki, mely a tartományok javára szolgálna. A tartományok látják, hogy ezt a kormányt ugyanolyan talpnyalás, cselszövés és állásvadászás környezi, mint azt, amely San Luis uralma alatt fennállott. A kormányon ugyanolyan léhűtők raja csüng, ugyanaz a dögvész, amely a Fülöpök korszaka óta megfertőzte Spanyolországot.

Vessünk most egy pillantást a madridi „Gaceta"[183] legutóbbi, szeptember 6-i számára. Benne van O'Donnell jelentése, amely katonai előléptetések és kitüntetések olyan nagy tömegéről ad számot, hogy minden három tábornokból csak egyet lehet aktív szolgálatra alkalmazni. Ugyanaz a csapás ez, amely Spanyolország átka volt 1823 óta – a tábornokoknak ez a túltengése. Azt képzelnők, hogy olyan rendelet következik, amely ezt a bajt csökkenti. Szó sincs róla. A jelentést követő rendelet egy tanácskozó hadijuntát[200] hív össze, amelynek a tagjait a kormány azok közül a tábornokok közül jelölte ki, akiknek jelenleg nincs beosztásuk a hadseregben. Rendes fizetésükön kívül ezek a férfiak külön díjazásban részesülnek: minden altábornagy 5000 realt és minden tábornagy 6000 realt kap. E katonai szinekúra-junta elnökévé Manuel de la Concha tábornokot nevezték ki. A „Gacetá"-nak ugyanez a száma további jelentést hoz kitüntetések, kinevezések stb. záporozásáról, mintha az első nagy osztogatás nem érte volna el a célját. San Miguel és Dulce megkapták a III. Károly-rend nagykeresztjét; minden jutalmazást és ideiglenes kitüntetést, amelyet a zaragozai junta elrendelt, megerősítettek és kiegészítettek. De a „Gaceta" e számának legfigyelemreméltóbb része az a közlemény, hogy az állam hitelezői részére folyó hó 11-én újra megkezdik a fizetéseket. A spanyol nép részéről hihetetlen ostobaság, hogy forradalmi kormányának e vívmányaival nincs megelégedve!

Utazók, akik nemrégen jöttek a Havasalföldről, leírják e fejedelemség kétségbeejtő állapotát. Ismeretes, hogy Oroszország a dunai fejedelemségeket az 1848–49. évi megszállásért 14 millió frank adóssággal terhelte meg. Ezt az összeget az orosz tábornokok a legutóbbi megszállás alatt behajtották. Az oroszok visszavonultak, miután minden pénztárt kiürítettek – plébániák, kolostorok és községek pénztárait – s e pénztárak tartalmával fizették ki

azokat a termékeket, amelyeket a havasalföldi birtokosokkal és parasztokkal kötött szerződés alapján kaptak. De az agrárországokban nagyon fontos tételt képviselő szállítóeszközöket, valamint a fát, szenet, szalmát stb. egyáltalán nem fizették meg, hanem egyszerűen elrekvirálták. A fejedelemségek államkincstára ennélfogva annyira kimerült, hogy számítani lehet az egyházközségek fizetésképtelenségére. Mindez pedig anélkül, hogy a kórházakká átalakított lakóházak használatát és azt az ezernyi vagyontárgyat számításba vennők, amelyeket a bojárok török fosztogatástól félve orosz kezekre bíztak.

Egy augusztus 29-én Athénból kelt levélben ezt olvassuk:

„A király továbbra is vonakodik a törököknek bármilyen kárpótlást fizetni. A nyugati csapatok elleni gyűlölet növekszik, és a nép máris számos francia katonát bántalmazott."

Az olvasóknak különös történeteket tudnék elbeszélni arról, miképpen oszlottak fel görög községek brit befolyás következtében, miképpen erőszakolták rá az országra Kapodisztriászt és miképpen demoralizálták Lord Palmerston üzelmei ezt az egész népet. Hogy milyen tisztességes szándékok vezérlik az angol kormányt még görögországi intervenciójának e pillanatában is, azt eléggé elárulja a Kalergisz tábornoknak nyújtott támogatás — ez a férfiú — akárcsak Kapodisztriász — Oroszországban született, nevelkedett és lakik.

Lord Stratford de Redcliffe és a brit kormány végre elérték azt, amit fáradságosan igyekeztek előidézni: forradalmat Törökországban, ha nem is az európai részben, de legalább Anatóliában. Már Rodoszból jött tudósításokból értesültünk arról, hogy a szigettel szemben fekvő tengerparton a zejbekek, a harcias ottomán hegylakók fellázadtak. A „Journal de Constantinople"[95] augusztus 20-i száma most arról tudósít, hogy ezeken a vidékeken az anarchia napról napra nő. Minthogy ott nincs rendes hadsereg, a lázadók folyvást lejönnek a hegyekből, betörnek a falvakba, beszedik a tizedet, kifosztják a lakosokat és a karavánokat, erőszakot követnek el a nőkön, és mindenkit megölnek, aki ellenállást tanúsít. A legféktelenebbül Mentese tartományban garázdálkodnak. A kormányzó kénytelen volt Aidinből Tirébe menekülni. Denizlü a kezükben van és Száhib effendi muftit, aki a kormányzót értesíteni akarta, elfogták és híveivel együtt lefejezték. Haderejük ezrekre rúg. E zavargások okozói a Karszból és Bajazidból visszatérő basibozukok*, akik azzal vádolják a portát, hogy elnyomja a törököket és meghódol az oroszok előtt.

* – irreguláris török katonák – *Szerk.*

Ha egy pillantást vetünk Európára, a forradalom tüneteivel találkozunk Spanyolországban, Olaszországban, Dániában, a dunai fejedelemségekben, Görögországban és az ázsiai Törökországban; és még Várnában az ott állomásozó francia hadsereg soraiban is újra felhangzik a kiáltás: „A bas les singes!"*

A megírás ideje: 1854 szeptember 12.
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune".
1854 szeptember 30. (4197.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás: Karl Marx

* – „Le a majmokkal!" – *Szerk.*

Karl Marx

[Az egyesült flották hadműveletei – A dunai fejedelemségek helyzete – Spanyolország – Anglia külkereskedelme]

London, 1854 szeptember 15., péntek.

A tegnapi „Moniteur"-ben[58] az alábbi távirati jelentést olvassuk:

„*Therapia*, szeptember 7. – A franciák és a törökök 5-én elhagyták Várnát. Az angol flotta állítólag a Kígyó-szigetnél fog hozzájuk csatlakozni. Az időjárás kitűnő."

Az expedíciós sereg eme első részének indulása azért húzódott el, mert augusztus 27-ig a Boszporuszban heves viharok dúltak. Amikor a szél 27-én északkeletire fordult, a szállító flotta kifuthatott Konstantinápolyból a Fekete-tengerre. A Kígyó-sziget (Ilade Adesszi) kicsiny sziklás sziget, némi távolságra a beszarábiai parttól, csaknem szemben a Duna torkolatával. Kerülete nem több három angol mérföldnél. Minthogy a csapatok csak 5-én indultak el, kihajózásukra sem kerülhetett sor szeptember 9-nél előbb.

A „Moniteur" cikkében, amely az expedíció kilátásait fejtegeti, egy különös passzus található.

„Ha", mondja a „Moniteur", „ha a Krímben állomásozó orosz katonák száma *jelentősen* nagyobbnak bizonyulna, mint korábbi jelentések alapján hihettük, ha Szevasztopol védőserege *szívósabb ellenállást* tanúsítana, ha az *évszak* akadályokat gördítene elénk, végül, ha az oroszoknak jelentékeny hadsereggel sikerülne a Krímet megerősíteni, azt ezúttal megúsznánk egyszerű visszahajózással és a Szevasztopol elleni támadást tavasszal újra megindítanánk."

Szóval, ha ez a „hatalmas armada ezerféle hatékony romboló eszközével" valamilyen komoly nehézségbe ütköznék, gyorsan visszatérne a Boszporuszba. Mindenesetre nem az ő hibájuk lesz, ha ilyen nehézségek nem merülnek fel, mivel a cárt már hónapokkal ezelőtt kellően tájékoztatták az expedí-

ció felől, amelyet a kedvező évszak legutolsó napjaiig halogattak. Hogy a francia tengerészek mennyire bíznak parancsnokukban, azt megítélhetjük az „Augsburger Zeitung"-ban[37] közölt konstantinápolyi tudósítás alábbi passzusából:

„A flottánál Saint-Arnaud-t általában Florivalnak nevezik, ezen a néven szerepelt ugyanis először az Ambigu-Comique nevű párizsi színházban."

A Hamburgból és Koppenhágából érkezett legutóbbi jelentések szerint a francia hadiflotta egy része, szállítmányok és katonák, Franciaországba visszatérve átkeltek a Belten. Egy bonapartista újság, a „Constitutionnel"[278] a Bomarsund-ügyről a következő felvilágosítást adja:

„Őfelsége, III. Napóleon császár, *nem óhajtotta*, hogy a flotta meg legyen fosztva buzgalmának attól a *jutalmától*, amelyet a Balti-tengeren folytatott ily hosszú és fáradságos cirkálás után kiérdemelt."

Bomarsund bombázása tehát ezek szerint csupán a flotta szórakoztatására történt, és a tisztek türelmetlenségének és unalmának tett engedmény volt. A „Moniteur" és a „Constitutionnel" e két szűkszavú célzása jobban jellemzi a háborút, mint az angol kormánysajtó összes nagyhangú vezércikkei.

A cár elrendelte mindazoknak a mérnököknek a letartóztatását, akik a bomarsundi erődök építésében részt vettek. Bíróság elé állítják őket. Az egyik vád ellenük az, hogy az erődítményeket teljes egészében tiszta gránittömbökből kellett volna megépíteniök, holott a falak leomlásakor kiderült, hogy belsejük egyszerűen homokkal és durva kövekkel volt kitöltve. A Finn-öböl mentén levő összes erődök parancsnokai utasítást kaptak Szentpétervárról, hogy a legapróbb részletekig vizsgálják meg építményeiket és haladék nélkül tegyenek róluk jelentést. Megállapítást nyert, hogy a hangöuddi Gustavsvärn erődöt maguk az oroszok robbantották fel, abban a pillanatban, amikor Baraguay d'Hilliers és Jones tábornok felderítő expedíciójuk során odaértek. Az oroszok attól féltek, hogy megtámadják Åbót, és azért pusztították el az erődöt, hogy a gustavsvärni csapatokat a veszélyeztetett város védelmére küldhessék.

Minthogy még a Balti-tengernél tartok, teret adhatok az „Aftonbladet" alábbi hírközlésének is:

„Egy koppenhágai tudósítónk mint biztos hírt közli, hogy a dán kormány augusztus 16-án T. P. Schaffner urat felhatalmazta elektromos táv-

író vonal létesítésére, amely Észak-Amerikából Grönlandon, Izlandon, a Fårö-szigeteken és Norvégián át Koppenhágáig fog terjedni. 26-án megnyitották a Stockholmot Malmövel összekötő vonalat. E vonal hossza 68 670 yard."

Ma néhány londoni lap távirati tudósításokat közöl Samilnak valahol Tiflisz közelében aratott győzelméről. A francia és a német lapok ezt az eseményt nem említik. Szeptember 4-én a törökök átkeltek a Dunán Macsin közelében és megszállták a közte és Braila között fekvő szigetet. A török dunai hajóraj nagy része szintén Macsinnál vetett horgonyt. Brailát a törökök e hó 5-én szállják meg. Figyelmet érdemel Kruzenstern tábornok hirdetménye, amelyet augusztus 30-án függesztettek ki Odessza falaira, és amely súlyos büntetés terhe mellett óvja a lakosokat attól, hogy ellenállást fejtsenek ki a város felgyújtása esetén, ha ezt a cselekményt a csapatok az ország védelme céljából szükségesnek tartanák. Az oroszok Beszarábia minden kerületében szintén parancsot adtak arra, hogy az ellenség közeledtére gyújtsák fel a városokat és a falvakat. A parancs annál nevetségesebb, mivel az oroszok nagyon jól tudják, hogy visszavonulásukat a beszarábiai románok sem sajnálnák jobban, mint ahogy a havasalföldi és moldvai románok sajnálták.

Leírtam azokat az eseményeket, amelyek a havasalföldi és a moldvai milíciának az orosz katonai szolgálatba való besorolását kísérték. A mai angol lapok részleteket közölnek az augusztus 28-án Budberg úr és a román milícia tisztjei között lejátszódott jelenetekről, amelyek végén Phillippesco kapitány az orosz tábornok szemébe mondta, hogy a havasalföldiek a szultánt ismerik el egyetlen uruknak. Persze két tiszttársával együtt, akik hasonló tiltakozásnak adtak hangot, börtönbe vetették. A mai párizsi „Presse"-ből[147] vesszük azoknak az eseményeknek az alábbi leírását, amelyek augusztus 29-én játszódtak le, azon a napon, amikor az oroszok hadjárata a fejedelemségekben olyan dicső véget ért:

„Phillippesco kapitány és két más tiszt letartóztatása, akik Budberg tábornok parancsainak ellenszegülni merészeltek, a moldvai milícia soraiban nagy izgalmat keltett és fokozta vonakodását az orosz hadseregbe való besorolás ellen. 29-én, röviddel a szemlére kitűzött időpont előtt, Mavrokordatosz hetman* a kormányzósági palotával szemben fekvő lovassági kaszárnyába ment. Legnagyobb megütközésére teljesen üresen találta. A katonák ahelyett, hogy lovaikat a szemléhez nyergelték volna, inkább,

* – parancsnok – *Szerk.*

fegyverüket és poggyászukat otthagyva, megszöktek az istállókból. A szerencsétlen hetman ezután a tüzérségi kaszárnyába sietett, és ott újabb meglepetésben részesült: az ágyúk ott álltak a helyükön az udvaron, de az emberek eltűntek. Mavrokordatosz kétségbeesésében már látta magát úton Szibéria felé. De sikerült mintegy 30 embert összeszednie. Dühtől és félelemtől remegve megparancsolta, hogy fogják a lovakat az ágyúk elé és vonuljanak a szemle színterére. »Még ha erőszakkal visznek is el bennünket«, kiabálták az emberek, »az oroszok parancsának akkor sem engedelmeskedünk.« Ezekkel a szavakkal becsukták a kaszárnya kapuit. Ebben a percben hangzott fel a dobszó a téren. Osten-Sacken egész hadosztálya, amely tizenkét zászlóaljból, egy dragonyos ezredből és három zászlóalj tüzérségből állott, miután elzárta az összekötő utakat, felsorakozott a téren és körülvette mind a kormányzói palotát, mind a moldvai lovassági kaszárnyát. Hatvan moldvai lovast, akiket visszahoztak, felállítottak a kaszárnya előtt. Velük szemben 12 000 orosz állott – gyalogság, lovasság és tüzérség. Osten-Sacken megérkezett Budberg tábornok és nagyszámú törzskara kíséretében. A muszka csapatok oszlopokba fejlődtek és feltűzött szuronyokkal hurrát kiáltva elvonultak tábornokaik előtt. Azután négyszögekbe formálódtak, 150 yardnyira a moldvai lovasoktól. Parancsot kaptak, hogy töltsenek. Az orosz katonák keresztet vetettek és teljesítették a parancsot. Célba vették a 60 lovast. Miután ez megtörtént, Osten-Sacken a törzskarával a moldvai milicisták kis csapata felé lovagolt, felszólította őket, hogy álljanak be az ő hadseregébe, és megfenyegette őket, hogy visszautasítás esetén valamennyiüket agyonlöveti. Szavait néhány percnyi csönd követte. A téren összegyűlt tömegen szörnyű izgalom lett úrrá. Azután egy moldvai kilépett a sorból és nyugodt hangon az orosz tábornokhoz fordult: »Mi moldvai katonák vagyunk, kötelességünk hazánkat védelmezni, nem pedig idegenekért harcolni. Tégy velünk, amit akarsz, nem megyünk veletek.« »Ha megöltök is, mégsem megyünk veletek«, ismételte egyszerre a hatvan katona. E bátor válasz hallatára Osten-Sacken parancsot adott, hogy szálljanak le lovukról, tegyék le fegyvereiket, mintha azonnali kivégzésük következnék. Engedelmeskedtek, készen a halálra. Abban a pillanatban katonák ezrei vették őket körül, rájuk rontottak és foglyul ejtették őket. E nagy haditett végrehajtása után a muszkák a moldvai tüzérségi kaszárnya ellen vonulnak, ahol a harminc ember továbbra is zárva tartotta a kapukat. Az orosz katonák feltörték és benyomultak a kaszárnya belsejébe; harc kezdődött, és a tüzérek is, a túlerőtől legyőzetve, foglyul estek. Útlegelések és halálos fenyegetések közepette hurcolták el őket. De ők higgadtak maradtak. Csak egy fiatal, 22 éves

zászlós állt izzó dühében Wrangel tábornok elé és keblét kitárva így kiáltott: »Itt a keblem, üsse át a golyóival, ha meri!« A tábornok nem merte. A zászlóst és társait lefegyverezve, két sor szurony között Osten-Sacken Jasszi kapuin kívül fekvő táborába vitték. Senki sem tudja, mi történt velük. Ami az előző este letartóztatott három tisztet illeti, általános a félelem, hogy agyon fogják őket lőni. Ugyanaznap este az oroszok körülvették azt a helyet, ahol a moldvai gyalogezred táborozott. De csak 150 embert találtak ott, a többi megszökött. Jasszi lakossága hangosan átkozta védelmezőit. Hatvan lovast, harminc tüzért és százötven gyalogost 12 000 orosz, három üteggel lefegyverzett és foglyul ejtett. Ez az egyetlen győzelem, amelynek babérait az oroszok a dunai fejedelemségekben viselt hadjáratukból hazaviszik."

Egy régebbi cikkben említettem, hogy Omer pasa megtiltotta Hess tábornok osztrák kiáltványának nyilvánosságra hozatalát. Most már tudjuk, hogy ez azért történt, mert a szóbanforgó kiáltvány felhívta a havasalföldi hatóságokat, hogy minden ügyben kizárólag az osztrák parancsnokhoz forduljanak. Omer pasa megüzente Hess tábornoknak, hogy jobban tenné, ha nem avatkoznék bele a Havasalföld polgári igazgatásába, amely az ő (Omer pasa) hatáskörébe tartozik. Hess tábornok, aki kiáltványával csak azt akarta megtudni, milyen messzire mehet el, mentegetődzött a kifogásolt passzus miatt, s hogy Omer pasát meggyőzze, miszerint félreértés van a dologban, elküldte neki az eredeti német szöveget, amelyben a havasalföldi hatóságokat csak arra szólítják fel, hogy az osztrák csapatokkal kapcsolatos ügyekben forduljanak hadsegédéhez. Popović osztrák tábornokot, aki szeptember 3-án az osztrák élővéddel bevonult Bukarestbe és ott azonnal elkezdte Haynau szerepét játszani, Omer pasa szintén megfékezte. Hogy a Havasalföldön általában milyen szívesen fogadják az osztrák megszállást, azt a mai „Daily News"[18] egyik passzusából láthatjuk:

„Sok olyan falut, amely az előnyomuló osztrákok útjába esett, a lakosai elhagytak és magukkal vitték minden világi vagyontárgyukat, attól félve, hogy kénytelenek lesznek élelmicikkeket vagy szállítóeszközöket adni olyan papírpénzért, amely névértékének pontosan a felét éri. Ennek következtében az osztrák csapatoknak a kenyeret Bukarestből, húsz, sőt harminc mérföldnyi távolságból kell szállítani."

Bizonyára a fejedelemségekben végbevitt gyalázatosságokkal, *az angol diplomácia következményeivel* függ össze, hogy a józan „Economist"[57], az

amerikai diplomáciának Európában elkövetett viszonylag igen csekély hibáira célozva, a következő megkülönböztetést teszi az angol és az amerikai diplomácia között:

„Nem kételkedünk abban, hogy Amerikában éppúgy, mint nálunk, bőven akadnak úri módon gondolkozó, az illendőség iránt mély érzékkel bíró emberek, akik tisztában vannak azzal, hogy másoknak mivel tartoznak. A különbség köztünk, és rokonaink balszerencséje az, hogy az Atlanti-óceán túlsó oldalán nem ilyen emberek választják a kormányt, nem is ilyenek a nemzet hangadói, *illetve a sajtó nyelvének irányítói.* Nálunk a műveltek és a *felső osztályok* tartják a kezükben a hatalmat. Az Egyesült Államokban a tömeg kormányoz; a csőcselék bitorolja a nemzet nevét és címét; ő diktálja, mit kell tenni vagy mondani, ő választja meg a kormányt és őt kell a kormánynak szolgálnia, ő tartja fenn a sajtót és a sajtónak az ő kedvében kell járnia, egyszóval ő az, aki számára cselekedni és írni kell."

Így beszél az angol tőzsdések szolgája, mintha az angol diplomácia nem volna egyértelmű a gyalázat szóval, és mintha azokra a „gentleman"-ekre, akiket Wilson úr, az „Economist" főszerkesztője és Gladstone úr, a felettese, kinevezett, nem bizonyítottak volna rá a parlament előtt szédelgést, hazárdjátékot és lopást.

Spanyolországból gyér hírek érkeznek. E hó 8-án a madridi tanácskozó junta[200] végleg feloszlott. A sevillai junta csak a központi kormány reakciós irányvonala elleni heves tiltakozás után oszlott fel. Katalónia demokratái kiáltványt bocsátottak ki Prim tábornok ellen, aki Törökországból hűségnyilatkozatot küldött a jelenlegi kormánynak, nehogy kirekesszék a zsákmány elosztásából. A katalónok gyűlöletét 1843-ban vonta magára azzal, hogy Figueras várának bevételekor a legszörnyűbb kegyetlenségeket követte el puszta dühből, amiért a viszonylag kis létszámú helyőrség Ametller parancsnoksága alatt olyan bátran védte a várat. Ezt a Primet akkor úgy jellemezték, mint „nevetségesen hiú embert, akinek a véletlen siker, s gróffá meg altábornaggyá való kinevezése a fejébe szállt".

Az „Época"-ban olvassuk, hogy 7-én Aranjueznél kisebb ütközet zajlott le a nemzeti gárda és egy olyan csapat között, amelyről nem tudni, vajon karlistákból[111] vagy republikánusokból állott-e. Bár úgy látszik, a reakció sikere gyors és biztos, az ellenforradalmi újságok nem szűnnek meg kifejezést adni félelmüknek, hogy a helyzet Spanyolországban talán még máig sem dőlt el véglegesen.

A kereskedelemről és a hajózásról kiadott legújabb jelentésekből idézem az alábbi adatokat:[279]

Brit és ír termékek és gyártmányok kivitelének deklarált értékösszege az alant feltüntetett években :

(£-ben)

Külföldi országok	1831	1842	1853
Oroszország, északi kikötők és a Fekete-tenger	1 195 565	1 885 953	1 228 405
Svédország és Norvégia	115 707	334 017	556 183
Dánia	92 294	194 304	569 733
Poroszország	192 816	376 651	579 588
Hannover és a Hanza-városok	3 642 952	6 202 700	7 565 493
Hollandia	2 082 536	3 573 362	4 452 955
Belgium		1 099 490	1 371 817
Franciaország	602 688	3 193 939	2 636 330
Portugália	975 991	947 855	1 210 411
Azori-szigetek és Madeira	80 698	64 909	124 971
Spanyolország és a Baleári-szigetek	597 848	322 614	1 360 719
Kanári-szigetek	33 282	54 554	107 638
Olaszország:			
Szardíniai területek	2 490 376	2 494 197	1 112 447
Toszkána hercegség			639 794
Pápai területek			207 491
Nápoly és Szicília			639 544
Osztrák területek			637 353
Görögország	899 100	1 489 826	135 315
Törökország			2 029 305
Havasalföld és Moldva			179 510
Szíria és Palesztina	.....	375 551	306 580
Egyiptom	122 832	221 003	787 111
Marokkó	426	41 952	75 257
Francia birtokok Szenegambiában	... ...	... ...	1 725
Afrika nyugati partja	234 768	459 685	617 764
Jáva és Szumátra	285 296	306 132	558 212
Fülöp-szigetek	39 513	47 019	386 552
Kína	519 443	969 381	1 373 689
Kuba	663 531	711 938	1 124 864
Haiti	376 103	141 896	133 804
Egyesült Államok és Kalifornia	9 053 583	3 535 381	23 658 427
Mexikó	728 858	374 969	791 940
Új-Granada	248 250	231 711	450 804
Venezuela			248 190
Brazília	1 238 371	1 756 805	3 186 407
Uruguay	339 870	969 791	529 883
Buenos Aires			551 035
Chile	651 617	950 466	1 264 942
Peru	409 003	684 313	1 246 730
Más országok	215	7 223	912 662
A kivitel külföldi országokba összesen	26 909 432	34 119 587	65 551 579

Brit birtokok	1831	1842	1853
Csatorna-szigetek	324 634	364 350	470 107
Gibraltár	367 285	937 719	670 840
Málta	134 519	289 304	297 906
Ión-szigetek	50 883	83 600	116 567
Dél-Afrika	257 245	369 076	1 212 630
Mauritius	148 475	244 922	385 879
Kelet-India	3 857 969	5 169 888	8 185 695
Hongkong	... ...	... ...	357 908
Ausztrália	403 223	998 952	14 513 700
Észak-amerikai gyarmatok	2 089 327	2 333 525	4 898 544
Nyugat-India	2 581 949	2 591 425	1 906 639
Más birtokok	39 431	18 675	347 787
A kivitel brit birtokokra összesen	10 254 940	13 261 436	33 382 202
A kivitel brit birtokokra és külföldre összesen	37 164 372	47 381 023	98 933 781

Az „Economist" az 1842-es évet választja kiindulópontul[280] a szabadkereskedelem előnyeinek kimutatására, miközben szokásos őszinteségével megfelejtkezik arról, hogy az 1842-es év a kereskedelmi depresszió, az 1853-as év pedig a legnagyobb prosperitás éve volt. Ha az angol kivitel növekedését a szabadkereskedelem csodatevő ereje teremtette meg, akkor jobban lehetett volna ezt az olyan országokba irányuló kivitel nagyságának összehasonlításával bizonyítani, amelyek szigorú védővám-rendszert tartanak fenn, mint például Oroszország és Franciaország; az előbbi azonfelül az az ország, ahonnan a bevitel a legjobban emelkedett és ahol a legjobban érvényesült az angol szabadkereskedelem befolyása. Most kiderül, hogy a kivitel e két ország felé csökkent.

1853-ban a kivitel összege Oroszországba ..... 1 106 767 £
1831-ben viszont ..... 1 195 565 £
1853-ban a kivitel összege Franciaországba ..... 2 636 330 £
1842-ben viszont ..... 3 193 939 £

Az angol kivitel összértéke az 1854 augusztus 5-ével végződő hét hónapban, összehasonlítva az 1853-as esztendő megfelelő hónapjaival, a fémárak emelkedése miatt növekedést mutat; de a brit ipar más főbb termékeinél határozott csökkenést találunk, amit az alábbi táblázat bizonyít:

	1853	1854
Lenkészítmények	2 650 150 £	2 456 953 £
Lenfonál	646 578 £	581 752 £

Selyemkészítmények	965 345 £	834 275 £
Selyemfonál	132 689 £	120 890 £
Gyapjúkészítmények	3 741 261 £	3 731 453 £
Pamutkészítmények	15 515 224 £	14 762 981 £
Pamutfonál	3 897 080 £	3 838 393 £

A pamutnál a csökkenés annál meglepőbb, mert a kivitt mennyiség emelkedett, míg az elért ár csökkent. 1854-ben 981 994 130 yard pamutgyártmányt vittek ki, a csipkét és tüllt nem számítva, míg 1853-ban a kivitel csak 969 293 663 yard volt.

A megírás ideje: 1854 szeptember 15.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 október 2. (4198.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: K a r l M a r x

[Friedrich Engels]

Támadás Szevasztopol ellen

Végre lehetségesnek látszik, hogy a franciák és az angolok komoly csapást mérjenek Oroszország hatalmára és tekintélyére, és ezért mi Angliában megújult érdeklődéssel nézünk a Szevasztopol elleni hadmozdulat elé, melynek legutóbbi híreit egy másik cikkben részletezzük. Persze az angol és a francia újságok nagy hűhót csapnak e vállalkozás körül, és ha hihetünk nekik, ennél nagyszerűbb esemény még nem történt a hadtörténelemben; de akik ebben az ügyben a tényeket nézik – az érthetetlen késlekedéseket, az értelmetlen mentegetődzéseket, amelyek az expedíció megindítását kísérték, és az összes megelőző és kísérő körülményeket –, azok nem hagyják magukat megtéveszteni. Lehet, hogy a vállalkozás vége dicsteljes lesz, de a kezdete elég siralmasnak látszott.

Nézzük csak a Törökországban tartózkodó szövetséges hadseregek eddigi történetét. Először is a nagyon vitéz, de ugyancsak nagyon óvatos harcosok Enosznál, a Dardanellák innenső oldalán szándékoztak partra szállni, és csak akkor akarták ezt a félszigetet megközelíteni, miután megállapítást nyert, hogy mindenütt teljes biztonságban vannak. De mielőtt ezt a merész tettet véghezvitték volna, bátorságuk váratlanul nagy mértékben fokozódott, és kockáztatni merték a partraszállást Gallipolinál a trákiai Kherszonészoszon. De ezt csakis azért tették, hogy a védelmi berendezéseket a félsziget túlsó partjáig rövidebb idő alatt elkészíthessék, és így biztosítsák maguknak a legszükségesebb feltételt: a hadműveleti bázist. Eközben a Dunánál a törökök kénytelenek voltak egész idő alatt egyedül szembeszállni a rettenetes ellenféllel, amelynek havasalföldi jelenléte volt az ürügy a szövetségesek e tudós manővereihez; és a törökök ezt a feladatot számottevő sikerrel teljesítették. De amikor egyre több hajó és csapat futott be, úgy találták, hogy a Dardanellák és a félsziget nem képes mindannyiukat befogadni. Így a tudományos előkészületekben, amelyekben Párizs megegyezett Londonnal, újabb rés keletkezett. A csapatok egy részének csakugyan vállalnia kellett a partraszállás veszélyeit és kockázatait Konstantinápolyban, ezen a nagyon exponált

ponton! E baj orvoslására nyomban megkezdték Konstantinápoly megerősítését. Szerencsére jó hosszú idő telt el ezekkel a műveletekkel, és így elérték a fő célt: nem időnyerést, hanem idővesztést. Azután meggyőződtek arról, hogy egy hadosztályt csekély kockázattal el lehet küldeni Várnába, e fontos helység védőrségeként, mert hiszen a törökök, akik Várnát 1828-ban oly dicsőségesen védték, azóta annyira hozzászoktak az európai fegyelemhez, hogy ilyen poszt védelmét nem lehetett többé rájuk bízni. Ennélfogva elküldték a hadosztályt, és még egyet vagy kettőt utánaküldtek. Amikor végül kifogytak minden ürügyből, hogy a csapatokat a Boszporuszban tartsák, az egyesített nagy hadsereget fölötte kényelmesen összevonták Várnában. Ezt ugyanakkor tették, amikor egy osztrák sereg jelent meg fenyegető viharfelhőként az oroszok oldalában és hátában, s amikor ennek folytán, politikai megfontolásokból, a szövetséges hadműveletek bázisát Konstantinápolyból egyszerre Erdélybe és Galíciába helyezték át. Ha nem így történt volna, joggal hihetnők, hogy soha nem is lett volna szövetséges hadsereg Bulgáriában. Ennek bizonyítéka az a magatartás, melyet a szövetséges hadsereg Szilisztria ostroma alatt tanúsított. Mindenki tudja, hogy ez volt a hadjárat fordulópontja, és hogy ilyen válságos helyzetben, amikor mindkét fél a végső határig megfeszítette erejét, a legkisebb túlsúly az egyik oldalon tíz közül kilenc esetben ennek a javára billenti a mérleget. Márpedig e döntő ostrom alatt 20 000 angol és 30 000 francia katona, „a két hadsereg színe-java", az erődtől alig néhány napi járásra a pipáját szívta és nagy nyugalommal készült fel a kolerára. És ha ez a járvány nem végzett volna oly szörnyű pusztítást az oroszok soraiban, és ha egy maroknyi arnauta* a robbanó lövedékektől keresztül-kasul szétdúlt árokban nem tett volna oly hihetetlen bátorságról tanúságot, Szilisztria az ellenség kezébe került volna. Nincs a hadtörténelemben még egy példa arra, hogy ennyire közel táborozó hadsereg ilyen gyáván sorsukra hagyja szövetségeseit. Semmilyen krími expedíció és semmilyen győzelem sem fogja lemosni a francia és angol parancsnokok becsületéről ezt a szégyenfoltot. Mi lett volna a britek sorsa Waterloonál, ha az öreg Blücher Lignynél két nappal előbb elszenvedett veresége után ilyen lelkiismeretesen cselekedett volna, mint Raglan és Saint-Arnaud?[159]

A maroknyi arnauta Arab-Tabia lövészárkában egyenrangú ellenfele volt az oroszoknak ügyesség, értelmesség és katonai erő dolgában. Az oroszokat nem felszabadító hadsereg űzte át a Dunán; saját ostobaságuk, a védők vitézsége, a mocsárláz, a Dnyeszternél megjelent osztrákok és a Devna-tónál táborozó szövetségesek passzív nyomása (mert ki gondolhatta volna, hogy

* – albán – *Szerk.*

ezek úgy fognak viselkedni, mint ahogy viselkedtek?) bírta rá őket végül, hogy abbahagyják az ostromot, elálljanak a hadjárat folytatásától, s feladják a fejedelemségeket meg Dobrudzsát. E nagy győzelem után a szövetséges tábornokok persze ki akarták használni a helyzetet – mindig híven követve annak a stratégiai rendszernek a szabályait, amelyet eddig oly hatásosan alkalmaztak. Következésképp Lord Cardigan elvitte a lovasságot a Dunához felderítő expedícióra, amikor is oroszt nem láttak egyet sem, csak sok lovat veszítettek, és nem arattak egyebet, mint betegséget és szégyent; ezalatt Espinasse tábornok, aki főképp arról nevezetes, hogy 1851 december 2-án elárulta a nemzetgyűlést,[281] elvitte hadosztályát Dobrudzsába, nem másért, minthogy a kolera néhány pompás ezredet félig kiirtson, és hogy e ragály csírái behatoljanak a szövetséges táborba. Hogy azután a kolera oly nagy erővel tört be Várnába a szövetségesek közé, az ilyenképpen a kitűnő stratégiai kombinációik jól megérdemelt eredménye volt. A katonák ezerszámra pusztultak, mielőtt még egyetlen ellenséges katonát láttak volna; úgy hullottak, mint a legyek, egy olyan táborban, ahol támadás és háborgatás nélkül viszonylag fényűzően élhettek. A járvány nyomán elkedvetlenedés, bizalmatlanság a vezetőkkel szemben és bomlás mutatkozott, nem annyira az angoloknál, akik kevesebbet szenvedtek és akikben több a kitartás, hanem inkább a franciáknál, akik nemzeti jellemüknél fogva könnyebben utat engednek ilyen hatásoknak, különösen ha parancsnokaik tétlenségben tartják őket. De a francia csapatoknál most kitört zendülésekben annak a rendellenes állapotnak a természetes következménye vált láthatóvá, amelyben 1849 óta éltek. A burzsoázia arra tanította a francia katonát, aki megszabadította a forradalom rémségeitől, hogy úgy nézzen magára, mint hazája és általában a társadalom megmentőjére. Louis Bonaparte a császárság helyreállításának eszközeként dédelgette. Az egész idő alatt úgy bántak vele, hogy megtanult parancsolni és elfelejtett engedelmeskedni. Mivel arra tanították, hogy magasan a civilek fölött állónak tekintse magát, csakhamar azt képzelte, hogy legalábbis egyenrangú a parancsnokaival. Mindent megtettek, hogy pretoriánussá tegyék, s az egész történelem azt tanúsítja, hogy a pretoriánusok csak elfajzott katonák. Azzal kezdik, hogy parancsolnak a civileknek, úgy folytatják, hogy diktálnak tábornokaiknak, végül pedig őket csépelik el alaposan.

Mi történt tehát Várnában? Amikor egész zászlóaljak roppantak össze az izzó homokban és fetrengtek a kolera gyötrelmeiben, az öreg katonák kezdték összehasonlítani a kalandorokat, akik most a vezéreik, a régi parancsnokokkal, akik sikeresen vezették őket azokban az afrikai hadjáratokban, amelyekre a jelenkori Lower Empire[282] hősei olyan megvetéssel tekintenek.

Afrika forróbb ország volt, mint Bulgária, és a Szahara még Dobrudzsánál is jóval kevésbé kellemes; s mégis az afrikai hódítás útjait sohasem jelezte olyan halálozási arány, mint amilyen a devnai pihenő időszakot és a Küsztendzse körüli könnyű felderítő meneteket kísérte. Cavaignac, Bedeau, Changarnier, Lamoricière sokkal nagyobb veszélyeken át sokkal kisebb veszteségekkel vezették a francia katonákat akkoriban, amikor Espinasse és Leroy Saint-Arnaud még abban a homályban szunnyadtak, amelyből csak politikai gazságok révén emelkedhettek ki. A zuávok, az afrikai hadsereg legjobb képviselői, akik a legtöbb ütközetet vívták és a legtöbb puskaport szagolták, fellázadtak és egyemberként kiáltották: „A bas les singes! Il nous faut Lamoricière!" „Le a majmokkal! Lamoricière kell nekünk!" Ő császári felsége, III. Napóleon, aki egy nagy múlt e mai hivatalos majmolásának a feje és lelke, amikor ezt megtudta, bizonyára úgy érezte, hogy számára a zuávok kiáltása „a vég kezdete". Várnában ez a kiáltás mágikus hatást tett. Állíthatjuk, hogy fő indítóoka volt a krími expedíciónak.

E nyári hadjáratnak, vagy jobban mondva a Gallipoliból Szkutariba, Szkutariból Várnába, Várnából Devnába, Aladinba és megint vissza megtett sétautaknak a tapasztalatai után senki sem várhatja tőlünk azoknak az ürügyeknek a komoly taglalását, amelyekkel a szövetséges parancsnokok magyarázgatják, miért indították el végül olyan nagy sietve ezt az expedíciót, minekutána olyan sokáig halasztgatták. Egyetlen példán megmutathatjuk, mit érnek az ő érveik. Azt mondják, a halasztás azért történt, mert a francia ostromtüzérség nem érkezett meg. De amikor Leroy Saint-Arnaud a kolerazendülések idején látta, hogy most ki kell játszania legjobb ütőkártyáját, mégpedig haladéktalanul, Konstantinápolyból török ostromtüzérséget és muníciót kért; ez hamarosan készen is állt és hajóra is tették; és ha közben a francia ostromtüzérségi osztag nem érkezett volna meg, nélküle vitorláztak volna el. Ámde a török ostromtüzérség hónapokkal ezelőtt is készen állt, és így az összes előbbi halogatások szükségteleneknek bizonyultak.

Így tehát azt látjuk, hogy ez a nagy hangon beharangozott krími expedíció 600 hajóval és 60 000 katonával, 3 ostromtüzérségi osztaggal és ki tudja, hány tábori ágyúval, ahelyett, hogy okos, tudományosan régóta előkészített hadmozdulatok megfontolt eredménye volna, nem egyéb, mint elsietett coup de tête*, amely Leroy Saint-Arnaud-t volt hivatva megmenteni attól, hogy saját katonái lemészárolják; a szegény, öreg, engedékeny Lord Raglan nem az az ember, aki ellenállni tudna, annál kevésbé, mivel minden további huzavona az ő seregét is a fegyelemhiány és csüggedtség ugyanolyan álla-

* – vakmerő csíny; meggondolatlan lépés – *Szerk.*

potába süllyeszthetné, amilyen a francia csapatoknál már eluralkodott. *A történelem iróniája*, amelyről egy német író beszél,[283] a jelenkori történelemben is még éppúgy működik, akár a múltban, és szegény Raglan ennek a mostani áldozata. Ami Leroy Saint-Arnaud-t illeti, soha senki sem tekintette őt parancsnoknak. Az úri csibészek céhének régi tagja ő, tolvaj némberek és szélhámosnők hírhedt öreg cimborája, méltó cinkostársa annak a férfiúnak, akit „adóssága, nem adottsága" vitt bele a boulogne-i expedícióba.[284] A cenzúra ellenére jellemét és viselt dolgait jól ismerik a pletykás Párizsban. Jól ismerik a kétszer elbocsájtott hadnagyot, a kapitányt, aki Afrikában mint számvivőtiszt kifosztotta az ezred pénztárát, és bármit fog is véghezvinni a Krímben, katonai dicsőségéhez a fő jogcíme még mindig az lesz, hogy egy londoni zálogházba sikeres expedíciót indított szállásadónőjének paplanaival, s ez után ügyesen visszavonult Párizsba. De szegény Raglan, aki Wellington herceg hadsegéde, aki az elméleti munkálatokba és a vezérkari rendelkezések apró részleteibe őszült bele, kétségkívül valóban hisz azokban az okokban, amelyekkel cselekményeit indokolja. És őrá nehezedik annak a különös ténynek a teljes súlya, hogy ezt az egész hadjáratot olyan tudományosan tervezték ki, olyan okosan hajtották végre, hogy 10 000 ember, vagyis minden hetedik meghalt, mielőtt egy ellenséges katonát is látott volna, és hogy ezek a bonyolult előkészületek egészükben nem szolgáltak egyébre, mint egy hebehurgya krími expedícióra a kedvező évszak végén. Valóban semmi sem olyan maró, mint a „történelemnek ez az iróniája".

Mindezek ellenére az expedíció sikeres lehet. A szövetségesek szinte meg is érdemlik, mert azt a módot, ahogy eddig viselték a háborút, semmi sem tenné ki jobban a megvetésnek. Annyi hűhó, elővigyázatosság, túlzott mérvű tudományosság olyan ellenséggel szemben, akit összeroppant egy vállalkozás, amelynek célja nem is az orosz hadsereg megsemmisítése, hanem a szövetségesek saját hadseregének megtartása; ez lenne a legsúlyosabb marasztaló ítélet, amelyet a szövetségesek magukra kimondhatnak. De még nincsenek is Szevasztopolban. Eupatoriánál és a Sztaroje Ukreplenyijénél* szálltak partra. Innen még 50, illetve 20 mérföldet kell Szevasztopolig menetelniök. Nehéztüzérségüket Szevasztopolhoz egészen közel akarják kirakni, hogy megtakarítsák a fáradságos szárazföldi szállítást. A partraszállás tehát még távolról sincs befejezve. Ha az oroszok hadi erejét nem is ismerjük pontosan, nem lehet kétségünk afelől, hogy Szevasztopol közvetlen közelében az oroszok sok tekintetben erősebbek, mint a szövetségesek. A dombos

* – Régi erődnél – *Szerk.*

terep és a mintegy 10 mérföldnyire a szárazföldbe benyúló öböl arra fogja kényszeríteni a szövetségeseket, hogy nagyon hosszú vonalon húzzák szét csapataikat, mihelyt megpróbálják körülzárni a várat. Vonaluk áttörése egy határozott parancsnoknak nem okozna nagyobb nehézséget. Természetesen nem tudjuk, hogy a várnak a szárazföld felől milyen a védelme; de amit az öreg Mensikovról tudunk, abból arra következtetünk, hogy nem vesztegette el az idejét.

Az angol újságok közleményei és a szövetségesek által választott hadműveleti vonal alapján feltételezhetjük, hogy az első támadást az ellen az erőd ellen fogják intézni, amely az északi oldalon emelkedő dombról uralkodik a városon. Ezt az oroszok Szevernaja Kreposztynak, azaz Északi erődnek nevezik. Ha ez az erőd csak valamennyire is szilárdan van megépítve, hosszú ellenállásra képes. Nagy, négyszögű, különálló, zárt erőd, Montalembert poligonális*, illetve caponnière-rendszere szerint építve, oldalvédelmét alacsony, kazamatákkal ellátott erődítmény alkotja, amely az árok alján a négyszög mindkét oldalának közepén fekszik és az árkot jobbra is, balra is tűzzel áraszthatja el. Ezeknek a védőműveknek az az előnyük, hogy nincsenek kitéve az ellenség közvetlen tüzének mindaddig, míg ostromfedezékeivel nem jutott el egészen az árok széléig. Ennek a védőműnek a főerődhöz való közelsége lehetővé teszi, hogy offenzív támpontként és erős kitörések bázisaként használják, s egészben véve szükségképpen arra kényszeríti a szövetségeseket, hogy fő hadműveleteiket az öböl északi partjára korlátozzák.

De a bomarsundi tapasztalatok megmutatták, hogy orosz erődökről semmi bizonyosat nem mondhatunk mindaddig, míg valóban nem tették próbára őket. Ezért a krími expedíció sikerkilátásait most még csak megközelítőleg sem lehet pontosan meghatározni. De egy dolog többé-kevésbé bizonyos: ha a hadműveletek hosszan elhúzódnának, ha a tél beálltával újra betegségek lépnének fel, ha a csapatok elsietett, elő nem készített támadásokban úgy felmorzsolódnának, mint az orosz csapatok Szilisztriánál, akkor a francia, és nagyon valószínűleg a török hadsereg is a felbomlásnak abba az állapotába esnék vissza, amelybe a franciák Várnánál kerültek és amely a törököknél Ázsiában nemegyszer előfordult. Az angolok biztosan tovább kitartanak; de van egy pont, amelyen túl a legfegyelmezettebb csapatok is csődöt mondanak. Ez az igazi veszély a szövetségeseknél, s ha az orosz ellenállás ilyen helyzetet idézne elő, akkor az újból való behajózás győztes ellenség szeme

* sokszögű – *Szerk.*

előtt nagyon kockázatos dologgá válnék. Az expedíció valószínűleg sikeres lesz; de viszont második Walcheren is lehet belőle.[285]

The Attack on Sevastopol

A megírás ideje: 1854 szeptember 18.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 október 14. (4209.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Hírek a Krímből

Lapjaink hasábjai ma reggel tele vannak izgalmas hírekkel a Krímben folyó véres csatákról, Szevasztopol bevételéről, legfontosabb erődjeinek és az orosz flotta nagy részének elpusztításáról, Mensikov herceg végleges kapitulációjáról, megvert és legalábbis megtizedelt hadserege maradványainak foglyul ejtéséről. Ha e hírek teljesen helytállóak, a világ közel negyven év óta nem élt meg sem ilyen óriási mérvű vérontást, sem pedig ilyen súlyos következményekkel járó háborús eseményt. Ami a hírek igazságát illeti, erre a kérdésre talán némi világosságot vetíthetünk, ha gondosan elválasztjuk azt, amit hivatalos és megbízható forrásokból tudunk, attól, ami csak bizonytalan és kétes értékű forrásokból jutott el hozzánk.

A közleményeket tehát két osztályba kell sorolnunk – az egyikbe az Alma mellett szeptember 20-án vívott ütközetre vonatkozók tartoznak, a másikba azok, amelyek magának Szevasztopolnak a bevételét hozzák hírül. Lord Raglan és Saint-Arnaud marsall jelentései szerint 20-án a szövetséges csapatok megrohamozták az orosz elsáncolt tábort az Alma folyótól délre húzódó magaslatokon, és visszavonulásra kényszerítették az oroszokat. Az angolok két ágyút zsákmányoltak. A francia jelentés nem beszél hadizsákmányról. A franciák vesztesége mintegy 1400 ember volt, a briteké ugyanannyi. Az oroszok létszámát 45 000–50 000 főre becsülik, veszteségüket 4000–6000 emberre. Ezeket a jelentéseket nyilván a friss győzelem első izgalmában írták. Az Alma-parti csatában részt vevő 50 000 orosz feltűnően ellentmond annak, hogy az egész Krímben szétosztott csapatokat maximum 45 000 főre becsülték. Az a két ágyú, amelyet egy elsáncolt és „nagyszámú nehéztüzérségtől" védett táborban zsákmányoltak, nagyon jelentéktelen trófeának látszik, ha tekintetbe vesszük, hogy szinte lehetetlen ágyúkat kimenteni tábori erődítményekből, ha már be vannak véve. Még baljóslatúbb Saint-Arnaud hallgatása a francia ágyúzsákmányolásról. Feltételezve, hogy Mensikov csakugyan 45 000–50 000 embert vont össze az Alma melletti elsáncolt táborba, mit bizonyítana ez?

Vagy azt, hogy sokkal több embere volt, mint amennyire a létszámot becsülték, s ezért tudott ekkora csapatokat a nyílt hadszíntérre vetni, vagy azt, hogy Szevasztopol erődítményei a szárazföldi oldalon annyira gyöngék, hogy a várost csak úgy tudta tartani, ha a szövetségeseket nyílt csatában legyőzi; vagy pedig harmadszor azt, hogy óriási hibát követett el, amikor csapatait nyílt ütközetnek és a döntő vereséget követő demoralizációnak kitette.

Ha hihetünk korábbi jelentéseknek, az Alma menti orosz táborban nem lehetett több 10 000 embernél. Ezek esetleg erősítéseket kaptak, de ahhoz, hogy számukat akár csak 25 000–30 000 főre felemeljék, az oroszoknak nagy erőfeszítéseket kellett volna tenniök. Ha 50 000 ember táborozott közel az Almához, vagyis tizenöt mérföldre a partraszállás helyétől, hogyan lehetne akkor megmagyarázni, hogy nem támadtak rá a szövetségesekre a partraszállás pillanatában?

A terepet a Régi erőd, amelynél a szövetségesek partra szálltak, és Szevasztopol között három folyó szeli át és ezek mély szakadékaikkal megannyi katonai állást alkotnak. Szevasztopolhoz legközelebb a Csornaja folyik, amely a szevasztopoli öböl keleti sarkánál ömlik a tengerbe. Míg az Északi erőd az öböl északi oldalát védi, e folyócska vagy helyesebben mély medre mintegy természetes árkot képez a várostól keletre. Ezért szükségképpen ott van a védelem utolsó fontos állása. A következő folyó a Kacsa, amely keletről nyugatra folyik, néhány mérföldnyi távolságra az Északi erődtől északra; és mintegy tizenkét mérföldnyire tovább északnak ott az Alma. Aligha lehet feltételezni, hogy az oroszok a három védelmi vonal közül, még az esetleges harcászati előnyök mellett is – ezeket ilyen távolról nem lehet felmérni – az elsőt és a legtávolabbit választották volna ki szabályszerű ütközetre, amely Szevasztopol sorsát dönthette el. De a szövetséges lovasság derékhadának távolléte mégis arra buzdíthatta volna az oroszokat, hogy erős lovasságot küldjenek az Alma sáncaiba, mert e csapatnemben való pillanatnyi fölényük biztosíthatta őket az ellenséges lovasság oldaltámadásai ellen. Egyik indokként hathatott az a körülmény is, hogy ezt a csapatnemet lehetetlen harcba vetni, ha egyszer bezáródott Szevasztopolba.

Az oroszok veresége az Almánál még többet veszít harcászati jelentőségéből, ha közelebbről megvizsgáljuk. Az oroszok nem szeretik elsáncolni magukat nyílt árkokban. Mindenütt, ahol idejük van és heves ellenállásra készülnek, jobban kedvelik a zárt, négyszögű sáncerődöket. Ilyen sáncerődökből az ágyúkat kimenteni lehetetlen, mihelyt a roham valóban megtörténik. De még az olyanfajta erődművekből is, amelyeket félhold-erődöknek neveznek, és amelyeknek hátsó kapuja nyitva áll, alig van lehetőség az ágyúk kimentésére rohamozó ellenség elől. Mert ha az ágyúkat a roham percében

visszavonják, a védelem saját fegyverétől fosztja meg magát; ha pedig az ellenség egyszer átlépte az árkot, ki az, aki lehúzza az ágyút a sáncokról vagy az ágyazatból, ki fogja újra a lövegtalphoz kötni és tovább vinni az ellenség közeltüze alatt? „Sáncárkokban levő ágyúkat elveszetteknek kell tekinteni, ha magukat e sáncokat nem lehet tovább tartani; az egyetlen, amit tehetünk, olyan drágán eladni őket, amilyen drágán csak lehet" – mondja Dufour tábornok a tábori erődítésekről szóló kézikönyvében. Az a tény, hogy az oroszok csak két ágyút veszítettek, annak bizonyítéka, hogy a tábort nem védték a végsőkig, és hogy a szövetségesek talán csak egy vagy két sáncot foglaltak el szuronytámadással. A többit nem védhették ezzel a fegyverrel, hanem valamennyit csak feladhatták, mielőtt a rohamoszlop az árkokba ért. Az oroszok visszavonulása úgy látszik teljes rendben folyt le; lovasságuk fedezhette őket és mivel a szövetséges lovasság egységei nem kelhettek át ilyen gyorsan az Almán és a szakadékon, ez a körülmény előnyt biztosított az oroszoknak. Dehát csaknem teljes tüzérségük megmentése elegendő bizonyítéka annak, hogy megszakították az ütközetet, mielőtt valamilyen nagy csapás zűrzavart okozott volna soraikban.

Mindössze ennyit tudunk az Almától délre fekvő magaslatokon aratott győzelemről, amelyet e hónap 1-én Angliában ágyúdörgéssel és harangzúgással adtak hírül, szombaton, szeptember 30-án este 10 órakor a Royal Exchange-en* a Lord Mayor** jelentette be, miután előzőleg egy trombitás megzendítette harsonáját; a színházakban ünnepelték, és a londoni „Times"[15] a canterburyi érsek hálaadó imájának előrelátott eredményeként könyvelte el. Tudósítók jelentik, hogy Saint-Arnaud marsall nem volt képes lóra ülni. Történetírók szerint ugyanez történt Napóleonnal a waterlooi csatában. Az almai győzelem talán ugyanannak a körülménynek tudható be, mint a waterlooi vereség.

Most a Szevasztopol elfoglalásáról szóló, izgalmasabb hírek csoportjához érkezünk. Ennek az eseménynek első híre Londonba távírón érkezett Bukarestből szeptember 28-ról keltezve. Ez a hír úgy szól, hogy Szevasztopol egyesített tengeri és szárazföldi támadás után a szövetségesek kezébe került. A távirat közli, hogy a hír egy francia gőzhajóról származik, amelyet Szevasztopolból Konstantinápolyba küldtek ezzel az értesítéssel, és amely találkozott egy Várnába tartó másik francia gőzössel. Ha az erősség bevétele 25-én történt, mint ahogy állítják, a hír a 26-ról 27-re virradó éjjel juthatott el Várnába és 28-án délre érhetett tovább Bukarestbe, mivel a távolság Várna

* – Királyi Tőzsdén – *Szerk.*

** – London főpolgármestere – *Szerk.*

és Bukarest között valamivel több, mint 100 mérföld, és a futárok általában 24 óra alatt teszik meg. Ezekre a hírekre alapozta Bonaparte a boulogne-i táborban tartott beszédét, amely egy másik hasábon található. De kiderül, hogy Bukarestbe szeptember 30-a előtt nem érkezett futár. A Szevasztopol elestéről szóló második hír – ez legalább a topográfiai valószínűség körébe esik – Bukarestből csak arról a napról van keltezve, amelyen Bonaparte a beszédét tartotta. Ezt a távirati jelentést, amelyet az osztrák kormány október 1-én délután 6 órakor kapott meg, és a „Times"-nak a londoni török követ 3-án adott át, ugyanazon a napon a „Moniteur"[58] azzal a megjegyzéssel közli, hogy „a francia kormánynak Buol úr adta át, aki von Hübner urat megbízta, köszöntse az osztrák császár nevében a francia császárt a dicsőséges győzelem alkalmával, amelyet a francia fegyverek a Krímben arattak". Meg kell említenünk, hogy e hír csupán egy futár szóbeli közlésén nyugszik, akit Konstantinápolyból küldtek Omer pasához és aki Omer pasát nem találván Bukarestben, utána ment Szilisztriába, ahol akkor Omer pasa főhadiszállása volt. E futár közlése szerint Szevasztopolt bevették, 18 000 orosz elesett, 22 000 fogságba került, a Konsztantyin-erődöt lerombolták, a többi erődöt 200 ágyújával bevették, hat orosz hadihajó elsüllyedt, Mensikov herceg pedig a hajóraj maradványával az öböl mélyébe vonult vissza és kijelentette, hogy inkább felrobbantja hajóit, semhogy feltétel nélkül megadja magát. A szövetségesek hat óra gondolkodási időt adtak neki. Konstantinápolyt tíz napra kivilágítják.

Azok után, amit az Åland-szigeten levő orosz erődítményekről megtudtunk és a szövetségesek almai sikere után Szevasztopolnak mintegy 14 napon belüli átadása elég valószínűnek látszott. De ki tudja elképzelni, hogy a város ellen indított első támadás után egy 50 000 főnyi hadsereg leteszi a fegyvert? – egy olyan szerencsés hadsereg, amely az elvesztett almai csatából csaknem egész tüzérségét kimenthette és amelynek parancsnoka a legbátrabb tiszt, aki ebben a hadjáratban az oroszok oldalán eddig feltűnt. Mindamellett, tekintve, hogy ez a háború már annyi valószínűtlenséget és rendkívüli mozzanatot nyújtott, készen kell lennünk arra, hogy „egyik meglepetésből a másikba essünk", akárcsak Napóleon 1807-ben, amikor megkapta Sebastiani jelentéseit Konstantinápolyból. A szövetségesek az egész háború alatt mindent megtettek, hogy példátlan katasztrófába rohanjanak. Miért ne tetszett volna a sorsnak, hogy páratlan győzelmet kényszerítsen rájuk? A történelem, amelyben mindig van egy csipetnyi irónia, talán azt a különös színjátékot akarta a világ elé tárni, hogy elszállásolja a Boszporusz egy szerény tornyába az öreg moszkovita Rodomontét[286], aki csak egy évvel ezelőtt azzal a büszke fenyegetéssel távozott a „haldokló

ember"* fővárosából, hogy elnyeli egész birodalmát. Mily keserű büntetés a büszke és arrogáns Mensikovnak, a háború szítójának és megindítójának, ha fogolyként kell visszatérnie Konstantinápolyba!

Ha ez a futár igazat mondott, a krími hadjárat történetét néhány szóval össze lehet foglalni: 14-én és 16-án a hadsereg partra szállt a Régi erődnél, anélkül hogy ellenállásba ütközött volna; 19-én menetelt; 20-án megnyerte az almai csatát és 25-én elfoglalta Szevasztopolt.

A Liverpoolból esedékes legközelebbi gőzhajó az „Africa", amely egyenesen a New York-i kikötőbe fut be és nem érinti Halifaxot. Aligha várhatjuk megérkezését péntek előtt és addig nem is remélhetjük, hogy ebben a rendkívül érdekes kérdésben teljesen biztos értesülésünk lesz. Közben valószínűleg az lesz a leghelyesebb, ha hallgatólag elhisszük e török futár egész jelentését, s reméljük, hogy azok, akik így járnak el, nem vallanak majd olyan szégyent, mint barátunk, Louis Bonaparte Boulogne-ban ugyanebben a dologban. Ez a császári úr, miként olvasóink e lap más részéből láthatják,[287] a minap egy reggeli csapatszemlén ezt a hírt meglehetősen melodrámai hangon, világos és határozott szavakkal így jelentette be: Sevastopol est prise.** Amikor ezt mondta, talán úgy tűnt fel önmaga előtt, mint egy igazi Napóleon, aki nagy győzelmet jelent be csapatainak. Az unokaöcs balszerencsére nagybátyjának sohasem volt szüksége arra, hogy a győzelmet bejelentse; ő maga vívta meg csatáit, és katonái, akik az ellenséget futni látták, nem szorultak hírközlésre. Még nagyobb balszerencse, hogy a hírt, amelyet Louis Bonaparte nem tudott magában tartani, a boulogne-i alprefektusnak este mérsékelnie kellett; falragaszokon kihirdette, hogy jelentés érkezett Szevasztopol bevételéről, de a hír helyességéért még nem lehet kezeskedni. Ilyenképpen a francia császárt a saját boulogne-i alprefektusa helyesbítette! Ugyancsak feltűnő körülmény, hogy a francia kormány hivatalos lapjának október 3-i, legújabb száma a bejelentett nagy eseményről szóló hírt nem erősíti meg. De mindez még igaznak bizonyulhat, s feszült érdeklődéssel várjuk a megbízható értesítéseket.

The News from the Crimea

A megírás ideje: 1854 október 2.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 október 17. (4211.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

* Törökország. – *Szerk.*

** – Szevasztopolt bevettük. – *Szerk.*

[Karl Marx és Friedrich Engels]

A szevasztopoli álhír

„Catch a Tartar"[288], mondja egy angol közmondás. Kiderül, hogy nemcsak az angolok, hanem a franciák és az osztrákok is bedőltek egy tatárnak. Talán megbocsátják nekünk, ha némi megelégedésünket fejezzük ki afölött, hogy a „Tribune" és azok az olvasói, akik a jelenlegi krími hadjárat menetét figyelmesen követik, nem dőltek be úgy, mint a többiek.

Mikor először kaptuk meg Szevasztopol bevételének rendkívüli hírét, igyekeztünk az állítólagos hírforrások megvizsgálása, valamint kritikai katonai mérlegelések alapján kimutatni,* hogy az almai győzelmet, bármennyire döntő jelentőségű volt is, aligha követhette ilyen gyorsan az egész hadjárat céljának, a várnak a kapitulációja. De egyszersmind úgy hisszük, megállapítottuk azt a tényt, hogy a szövetségesek az Almánál egyáltalán nem arattak döntő győzelmet, mert hiszen az oroszok teljes rendben, összes ágyúikkal vonultak vissza. Végül nagyon gondosan hangsúlyoztuk, hogy az egész híresztelés, amennyiben túlterjed az Alma menti csatáról szóló hivatalos jelentés keretein, kizárólag egy tatár szóbeli közlésén alapszik, akit lepecsételt jelentésekkel Omer pasához küldtek. Ezért nem ért bennünket készületlenül az a hír, hogy a megrázó esemény – „Szevasztopol eleste" – nem volt más, mint az almai győzelem képzeletbeli eltúlzása, amelyről egy tréfás kedvű tatár hozott hírt Bukarestbe, s amelyet a melodrámai Louis Bonaparte hirdetett ki Boulogne-ban, az angol szatócs, az emberi nemnek ez a kiváló példánya, pedig vakon elhitt. Az angol sajtó általában ezen osztály méltó képviselőjének bizonyult és szinte úgy látszhatnék, mintha Angliában Szevasztopol puszta említése elegendő lenne ahhoz, hogy mindenkit eldorádóba varázsoljon. Mint olvasóink talán emlékezni fognak, a legutóbbi parlamenti ülésszak végén Lord John Russell bejelentette, hogy az angol kormány Szevasztopol lerombolását tervezi, és ez a bejelentés, jóllehet még ugyanazon az ülésen szabályszerűen visszavonták, a képviselő urakat öt óra hosszat eldorádóba

* *V. ö. 498–502. old. – Szerk.*

varázsolta – hogy Disraeli úr akkor használt szavait idézzem. A londoni „Times"[15] a mai napig nem kevesebb, mint kilenc vezércikket írt, amelyek mind bona fide vagy mala fide* ugyanebben az eldorádói hangulatban születtek: mindez pedig, úgy látszik, csupán azért történik, hogy Sir Charles Napiert meggondolatlan támadásra csábítsa Kronstadt vagy Sveaborg ellen. Mintha részeg volna a dicsőségtől és kábult a sikertől, ez az újság odáig ment, hogy – persze képzeletben – bombázta a Balti-tenger porosz partjait, nemkülönben Bomba királyt** Nápolyban és a toszkánai nagyherceget Livornóban. Valóban kész volt hadat viselni az egész világgal, beleértve természetesen „az emberiség többi részét" is.

Szevasztopol szárazföldi erődítéseinek jelenlegi állapotát nem ismerjük eléggé, hogy valamilyen határozott prognózist adhassunk arról, meddig tarthatja magát ez az erősség. Az Alma melletti győzelem szinte biztos jele annak, hogy a várost be fogják venni, minthogy nyilván megnövelte a szövetséges csapatok bátorságát és harci kedvét, s hatékony óvszernek fog bizonyulni a betegség – a legveszélyesebb ellenség – ellen, amellyel a katonák a Krímben szembekerülnek és amelyről úgy hírlik, hogy már munkához látott. De bolondság arra számítani, hogy a szövetségesek úgy fognak besétálni Szevasztopolba, mint egy kávéházba.

A város elfoglalásáról, a 30 000 halottról és sebesültről, a 22 000 fogolyról szóló nagy álhír után – olyan misztifikáció ez, amelynek nincs párja a hírlapi kacsák történetében – természetesen elvárnók legalább a valódi hivatalos dokumentumoktól azt az érdemet, hogy amennyit közölnek, az világos és megbízható tájékoztatást tartalmazzon. Ámde a londoni „Gazette"[122] október 5-i rendkívüli kiadásában közölt és a mi hasábjainkon ma reggel lehozott jelentés mégsem mentes a kétértelmű kifejezésektől. Bőséges alkalmat nyújt valóban a kritikára – és ez a körülmény annak tulajdonítandó, hogy Lord Stratford de Redcliffe-től származik, aki a diplomácia palmerstoni iskolájának képviselője. Ebben a jelentésben először is az áll, hogy szeptember 30-án délután 3 óra 30 perckor adták fel Angliába Bukarestből, míg Lord Redcliffe Konstantinápolyból 30-án este 9 óra 30 percről keltezi; tehát a jelentésből az derül ki, hogy Bukarestben hat órával előbb kapták meg, mint ahogy Konstantinápolyból elküldték. Másodszor, a jelentés nem tesz említést arról, mi történt a Krímben szeptember 20-a és 28-a között; azt mondja, hogy „a szövetséges hadseregek 28-án reggel Balaklavában felállították hadműveleti bázisukat, és készülődnek, hogy késedelem nélkül

* – jóhiszeműen vagy rosszhiszeműen – *Szerk.*

** II. Ferdinánd. – *Szerk.*

meginduljanak Szevasztopol ellen. Az »Agamemnon« (Lyons tengernagygyal) és más hadihajók a balaklavai öbölben tartózkodnak, ahol mód van az ostromtüzérség partraszállítására." Abban a feltevésben, hogy ez a jelentés pontos, az angol sajtó azt a következtetést vonta le, hogy a szövetséges seregek túljutottak a Belbeken és az északi oldalon, elfoglalták a szevasztopoli öböl hátában levő magaslatokat és egyenes vonalban benyomultak a balaklavai öbölbe. Itt meg kell jegyeznünk, hogy katonai szempontok alapján elképzelhetetlen, hogy egy hadsereg, amelynek birtokában vannak a Szevasztopol fölött uralkodó magaslatok, ezekről a másik oldalon nyugodtan leszáll és egy tizenegy mérföldnyire fekvő öbölhöz menetel, csak azért, hogy ott „hadműveleti bázist létesítsen". Másfelől nagyon is elképzelhető, hogy Lyons tengernagy a flotta egy részével megkerüli a Kherszonészosz-fokot azért, hogy menedék-kikötőt biztosítson magának, amely egyszerre Szevasztopolhoz is közel fekszik és az ostromtüzérség kihajózására is alkalmas; ez a tüzérség – ahogy mi mindig állítottuk – eddig nem volt még partra szállítva. Az ágyúkat természetesen nem lehet kirakni katonai védelem nélkül, s ezt vagy a derékhadtól kellene elvonni a Régi erődnél történt partraszállása után, vagy a Konstantinápolyból és Várnából érkezett tartalék egy részét kell erre felhasználni.

Az új jelentés továbbá közli, hogy „Mensikov herceg 20 000 ember élén a hadszíntéren van és erősítésekre vár". Ebből az angol lapok arra következtettek, hogy az oroszok a szeptember 20-a és 28-a között lefolyt csatákban nyilván 25 000–30 000 embert veszítettek, mert ők is, miként Lord Raglan, azt tételezik fel, hogy az oroszok az Alma menti csatában 45 000–50 000 emberrel vettek részt. Előzőleg kifejtettük,* hogy már prima facie** nem hittük el ezeket a számokat, és Mensikov herceg hadműveletekre felhasználható csapatainak létszámát sohasem becsültük 25 000 embernél többre, s most kiderül, hogy ebben a tekintetben az orosz adatokat erősen megközelítettük.

A továbbiakban a jelentés közli, hogy „az oroszok felgyújtották Anapa erődöt. Helyőrsége útban van a hadszíntér felé." Nem tudjuk elhinni, hogy ez a hír igaz. Ha Mensikov herceg arra vár, hogy egyáltalán időben erősítések jussanak el hozzá, ezt sokkal inkább várhatja Perekopból, mint Anapából, amely csaknem kétszáz mérföldnyire van; ha az előbbi helyről nem várhatott senkit, nagy ostobaság lett volna az anapai helyőrséget a Fekete-tenger másik oldaláról odarendelni, hogy Szevasztopol mellett az utolsó kaukázusi

* *V. ö. 498–499. old. – Szerk.*

** – első látásra – *Szerk.*

erődöt is feláldozzák. Látnivaló tehát, hogy e hivatalos jelentés minden „tájékoztatása" után megint csak visszajutunk az Alma-parti csatához mint a hitelesnek bizonyult fő eseményhez. De még erről az eseményről is hiányzanak a részletek, s Newcastle hercege az angol közönségnek most tudomására hozta, hogy híreket október 9-e, hétfő előtt nem is várhat. Mindaz, amit Lord Raglan hivatalos távirati jelentésén kívül megtudtunk, annyi, hogy a londoni zálogház hőse, Saint-Arnaud marsall a csata napján „indiszponált" volt (ki hallott valaha ilyet más hősökről?), hogy Lord Raglanra szállt a főparancsnokság, hogy az angolok nem 1400, hanem 2000 embert veszítettek, beleértve 96 tisztet, és hogy Konstantinápolyba már hat gőzhajó érkezett meg sebesültekkel.

Omer pasa seregének hadmozdulatai, melyek Bukarestből és a Havasalföldről Ruszcsukon, Szilisztrián és Oltenicán át a Fekete-tenger partja felé irányulnak, úgy látszik, megerősítik azt a híresztelést, hogy a Krímben levő szövetséges parancsnokok erősítéseket kértek. De a törökök e havasalföldi visszavonulását Ausztriának arra a kívánságára is vissza lehet vezetni, hogy őket a Beszarábia felé vezető összes utaktól távol tartsák, kivéve attól az egytől, mely Dobrudzsán át visz és járhatatlan.

A hallatlan hiszékenység mellett, amelynek az angol közönség oly szembeszökő bizonyítékait adta, említésre méltó, hogy a londoni tőzsdét az általános lelkesedés alig-alig fertőzte meg; az állampapírok több mint $^{5}/_{8}$ százalékkal sohasem emelkedtek. Párizsban viszont az államadóssági kötvények azonnal $1\,^{1}/_{2}$ százalékkal emelkedtek. Ez az emelkedés egyébként jelentéktelen, összehasonlítva a waterlooi vereség után bekövetkezett 10 százalékkal. Ilyenképpen az egész hírlapi kacsa, ha, mint lehetséges, üzleti célokra eszelték ki, egyáltalán nem érte el azokat a nagy eredményeket, amelyekre kezdeményezői kétségtelenül számítottak.

The Sevastopol Hoax

A megírás ideje: 1854 október 5–6.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 október 21. (4215.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx és Friedrich Engels]

A szevasztopoli álhír – Általános hírek

London, 1854 október 6., péntek.

Lehetetlen az angolok e heti izgalmáról és kétségeiről számot adni. Múlt hét szombatján a tőzsde előtt a Lord Mayor* harsonaszó mellett jelentette be az Alma melletti győzelmet; a Szevasztopol elestéről szóló, meg nem erősített jelentések pedig az egész országban elterjedtek. Az egész világ bedőlt az álhírnek. Napóleon Boulogne-ban kihirdette hadseregének, az angol és a francia újságok vezércikkeket hoztak a szerencsés eseményről, az osztrák császár gratulált a francia császárnak és az angol királynőnek e győzelmükhöz, de óvatosságból nem említette Szevasztopolt. Örömtüzek lobogtak fel és ágyúk dörögtek. Csakhamar megkaptuk azt a jelentést, amely ezt az egész örömet és izgalmat előidézte; s valóban kiderült, hogy az nagyon gyanús forrásból származik. Egy tatár – azaz egy török futár – érkezett Konstantinápolyból Bukarestbe Omer pasának küldött jelentésekkel, amelyeket, a tábornok távol lévén, felbontatlanul kellett utána küldeni – ezért tartalmukat nem ismerjük. De a futár elbeszélte, hogy Konstantinápolyból való távozásakor a város ki volt világítva, és elrendelték a város további tíz napig tartó kivilágítását. Ebből arra következtetett, hogy Szevasztopolt elfoglalták, és olyan részleteket mesélt, amilyeneket bármelyik török vagy londoni postás egy kocsmában ugyancsak előadhatna. 18 000 orosz halottról tett említést, de csak 200 zsákmányolt ágyúról, pedig az erődökben több mint 500 ágyú van; természetesen 22 000 orosz esett fogságba, miután úgy tudták, hogy a védőrség körülbelül 40 000 emberből áll. A flottát először elfogták, azután csak egy részét pusztították el, és Mensikov herceg arra készült, hogy a megmaradt másik részével önmagát is a levegőbe röpítse stb. stb. De nagyon különös benyomást tett, hogy ilyen fontos eseményt Lord Redcliffe a bukaresti angol konzullal nem közölt, és hogy a francia kormány sem kapott róla jelentést. Ám a hír túl szép volt ahhoz, hogy ne higgyék el, és

* London főpolgármestere. – *Szerk.*

ezért el is hitték. Az igaz, hogy másnap jelentés érkezett Szentpétervárról, s ez említést tesz Mensikov herceg 26-i sürgönyéről, amely szerint ő az Almaparti ütközet után Szimferopol irányában vonult vissza. De az újságok inkább azt hitték, hogy sajtóhibáról van szó, és hogy a sürgöny igazi keltezése 20-a, mintsem hogy első szóra feladják a kellemes illúziót Szevasztopol elestéről. A mai nap azonban észre térítette az angol közönséget; egy nagy erősség csodaszerű, minden ostrom nélkül történt elfoglalása durva álhírnek bizonyult, ami a jövőben óvatosabbakká teszi majd az újságokat.

Spanyolországban zavargások voltak, nemcsak Malagában, ahol, mint legutóbbi levelemben említettem, nagyon erős a köztársasági párt, hanem Logroñóban is, ahol Espartero hosszú évekig élt, Jaénben pedig, teszi hozzá a távirat, köztársasági összeesküvést lepleztek le és Don Enrique infánst, a királynő idióta férjének fivérét a Baleári-szigetekre száműzték. De az izgalom Szevasztopol miatt még olyan nagy, hogy Spanyolországra senki sem fordít figyelmet.

Dániában 2-án megnyitották az országgyűlést. A királyi trónbeszéd kihívást tartalmazott a gyűléssel szemben. Pisszegéssel és az alkotmány élénk éljenzésével fogadták. A „Frankfurter Journal"[289] megismétli azt a közlését, hogy a szövetséges hatalmak elhatározták, miszerint fölülvizsgálják az 1852 május 8-i híres szerződést, amelynek értelmében a dán trón öröklése végső soron Oroszország cárjára száll.[290] Urquhart az európai diplomácia e szégyenletes okmányát továbbra is újra meg újra a közönség elé viszi, s úgy látszik, fáradozását most végre siker koronázza. E lépés célja, ha van valami igaz a hírben, egyszerűen az, hogy a kérdés újrafelvételével Poroszországot, amely nem értett egyet ezzel a megállapodással, a nyugati hatalmakkal való szövetkezésre bírják. Érdemes megjegyezni, hogy Palmerston ezt a megállapodást, akárcsak az 1840-es szerződést, Oroszország ellen irányuló intézkedésnek mondta, míg most a megszüntetését kellene Oroszországgal szemben ellenséges aktusnak felfogni.

Azt mondják, hogy Ausztria jegyzéket küldött Szentpétervárra, amelyben még egyszer javasolja a négy feltételt a béke alapjaként,[291] és kijelenti, hogy ha a cár elutasítja elfogadásukat, azt Ferenc József casus bellinek* fogja tekinteni. Ez a krími győzelmek egyik eredménye.

Az „Economist"[57] egy nemrégiben megjelent cikkére vonatkozó alábbi megjegyzéseket Smith és Charles urak kereskedelmi körleveléből vesszük ki:

„A háború kezdete óta megjelent valamennyi közlemény és nyilatkozat között az orosz kereskedelem szempontjából minden eddiginél jóval fon-

* háborús oknak – *Szerk.*

tosabb az, amelyet az »Economist« a múlt szombaton közölt. *Nem szabad felednünk, hogy ez a hetilap a kincstár egyik titkárának (Wilson úrnak) a tulajdona és ezért a megjegyzések, amelyekre fel akarjuk hívni a figyelmet, félhivatalos jellegűeknek tekintendők.* A cikk ismerteti a helyzetet a pétervári tőzsdén, kimutatja, hogy Poroszország a vele folytatott kereskedelmünk következtében óhatatlanul brit aranyat juttat Oroszországnak háborús céljaira; megállapítja, hogy a brit kormány ezt előre látta, de a dolgok ilyen állását a kisebbik rossznak tekintette, ezek után pedig kifejti, hogy Szevasztopol eleste után zavartalan birtokosai leszünk a Fekete-tengernek és partjainak, s urai leszünk a Dunának. De közben Oroszország, abban a reményben, hogy kimeríti Anglia türelmét, olyan helyzetet foglalhat el, amelyet fegyvereinkkel sohasem érhetünk el, mert Oroszországhoz ilyen helyzetében csak kereskedelmén keresztül lehet hozzáférni, s kérdésessé válhatik, vajon nemzeti érdekeink előbb-utóbb nem fognak-e más politikát diktálni, mint amilyet eddig követtünk. Rá fogunk jönni, hogy hiába vesszük zár alá a kikötőket, ameddig termékeink szomszédos országok útján könnyen megvásárolhatók, és ameddig megengedjük Poroszországnak, hogy mint közvetítő, amelyen át az orosz partok elleni blokádunk egyszerűen kikerülhető, rengeteget keressen stb. . . . Ha tehát általános politikai megfontolások szükségessé tennék annak a kérdésnek újbóli mérlegelését, milyen mértékben fokozzuk a blokádot és korlátozzuk a kereskedelmet szárazföldön is éppúgy, mint vízen stb., akkor – fejezi be cikkét az »Economist« ezzel a fölöttébb ünnepélyes intelemmel – »azoknak, akik készek ilyen kockázatos vállalkozásokba belemenni,« (az oroszokat tőkével ellátni olyan cikkek vásárlására télen, amelyeket csak a következő évben fognak leszállítani) »jó lesz arra gondolniok, hogy szükségesnek mutatkozhatik egy orosz hadjárat második évében egészen más politika folytatása, mint amely az első évben a legokosabb és a legjobb volt«. Aligha kell külön megjegyeznünk, hogy mindez arra lyukad ki (és nyomatékosan figyelmébe ajánljuk olvasóinknak, olvassák el gondosan az egész cikket), miszerint a szövetséges hatalmak elhatározták – mint a háború befejezésére vezető egyetlen utat – a szárazföldi kereskedelem betiltását a jövő évre; és avégből, hogy visszatartsák a tőkéseket a tilos kereskedelmi üzletek kötésétől, a kormány jól megfontolva megengedte a kincstár egyik titkárának, hogy a minisztérium szándékait kellő időben nyilvánosságra hozza, és így kereskedőinket megóvják azoktól a komoly következményektől, amelyek különben beállanának. Szombaton a faggyú-piac egy árnyalattal a pénteki árak alatt szilárdult meg. Valószínű, hogy az árak az »Economist« imént említett cikke nélkül ma a Szevasztopolból érkezett új hírek hatására estek

volna, mivel elterjedt az a vélemény, hogy e fontos erőd eleste valószínűleg engedékenységre bírja a cárt. A mi véleményünk éppen ennek az ellenkezője, mégpedig szerintünk a szóbanlevő katasztrófa csak fokozza a cár elkeseredését és arra bírja őt, hogy más irányban keressen revánsot. Egészen biztos, hogy ameddig nem kénytelen saját nagyvárosaiból elmenekülni, nem fogja magát teljesen legyőzöttnek tekinteni, és túl sok forog számára kockán, semhogy engedjen, míg a végsőkig nem szorították. Ezért úgy tekintjük ezt a háborút, mint amely sok évig elhúzódhatik, hacsak nem követik valóban azt az irányvonalat, amelyet a szövetségesek az »Economist« véleménye szerint elfogadni szándékoznak."

Az október 5-i „Moniteur"[58] közli, hogy *Barbès*t, aki három év óta fogoly volt Belle-Ile-ben, Bonaparte parancsára feltétel nélkül szabadon bocsátották egy levél következtében, amelyben Barbès annak a hő reményének ad kifejezést, hogy a decembrista civilizáció sikert arat a muszka civilizációval szemben;[292] mellesleg mondva az előbbi civilizáció rövid idővel ezelőtt Athénban nyilatkozott meg, visszaidézve az 1849-es júniusi napokat, – a francia szoldateszka ugyanis elfogta egy újság „gyanús" kiadóját, elégette könyveit és leveleit és őt magát börtönbe vetette. Barbès a jövőben nem lehet többé Franciaország egyik forradalmi vezére. Azáltal, hogy rokonszenvét fejezte ki a francia fegyverek iránt, bármilyen okból és bármilyen parancsnokság alatt kerüljenek is felhasználásra, visszavonhatatlanul egy szintre helyezkedett magukkal a muszkákkal, osztva közömbösségüket hadjárataik célja iránt. Barbès és Blanqui hosszú ideig versengtek a forradalmi Franciaország igazi vezetéséért. Barbès sohasem szűnt meg Blanquit rágalmazni és azzal gyanúsítani, hogy összejátszik a kormánnyal. Levele és Bonaparte parancsa – ezek a tények eldöntik a kérdést, ki a forradalom embere és ki nem az.[293]

The Sevastopol Hoax – General News

A megírás ideje: 1854 október 5–6.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 október 21. (4215.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Az almai csata[294]

Végre megérkeztek a hivatalos beszámolók az Alma melletti csatáról, és ma reggeli számunk hasábjain terjedelmesen közöljük a parancsnokok jelentéseit, a jelen volt angol újságírók és különböző tengerésztisztek tudósításait, amelyek minden lényeges vonatkozásban igazolják az első távirati jelentésekből levont következtetéseinket. Az alábbiakban az események valószínű menetét vázoljuk.

Mintegy három mérföldnyire a parttól az Alma folyó elkanyarodik, félholdat alkotva, amelynek két szarva észak felé mutat. A folyó déli oldala, amelyet általában mintegy 300 lábnyi magas sziklák szegélyeznek, itt a folyóhoz többé-kevésbé lejtősen leereszkedő amfiteátrumot képez. Ezt a lejtőt, amelyet jobbról is, balról is a fennsík szélét alkotó meredek sziklák fedeznek, választották az oroszok hadállásuknak. Vereség esetén fölényben levő lovasságuk mindig fedezhette visszavonulásukat a fennsík sima terepén, amely csaknem mindenütt lehetővé tette a tüzérség visszavonását is. Egy teraszos terepen, a fennsík és a folyó medre között félúton, helyezték el az oroszok gyalogságuk főerejét, védve balról megmászhatatlannak tekintett meredek szikláktól, jobbról ugyanilyen meredek szikláktól, a teraszon kiépített redoutetól* és az uralkodó magaslatokon elhelyezett, oldalozó tüzet adó nehézütegtől. Hamelin tengernagy azt állítja, hogy ez az üteg tizenkét 32 fontos löveggel volt fölszerelve, de, hogy az oroszok a visszavonuláskor miképpen vihettek magukkal ilyen nehéz ágyúkat, ami pedig kétségtelenül megtörtént, olyan rejtély marad, amelyet nevezett tisztnek kellene megmagyaráznia. Az orosz állással szemben a terep, amelyet szőlők és sziklák szelnek át, kedvező volt a védelemre és még nehezebbé tették a támadóknak a fatorlaszok és más mesterséges akadályok által, ezek azonban az e vidéken uralkodó fahiány miatt nem lehettek nagyon félelmetesek. A fennsíkon főerőik mögött és kétoldalt helyezték el az oroszok tartalékaikat és a lovasságot. Elő-

* – zárt kiserődtől – *Szerk.*

csatározóik az Almán is átkeltek és megszállták Alma-Tamak és Burljuk falvakat.

Ez ellen az erős állás ellen indultak meg a szövetségesek 20-án; a franciáké volt a jobb-, az angoloké a balszárny. Korán reggel a franciák Bosquet tábornok hadosztályát (a másodikat) nyolc török zászlóaljjal a tengerpartra irányították, hogy a hajóágyúk védelme alatt ezen az oldalon másszák meg a sziklákat és így megkerüljék az orosz balszárnyat. Az angoloknak az ellenség jobbszárnya ellen kellett hasonló hadmozdulatot végezniök. De őket nem fedezhették hajók, és az ellenséges lovasság főereje állt velük szemben a fennsíkon, úgy hogy a támadási tervnek ezt a részét nem hajtották végre. A Bosquet vezetése alatt álló franciáknak közben sikerült feljutniok a fennsík sziklás szélére, és míg az ezen a magaslaton álló orosz csapatokat a gőzhajók nehézágyúi lőtték, a harmadik francia hadosztály Napóleon herceg vezetésével frontálisan előrenyomult az orosz balszárny ellen. Innen tovább az oroszok középhadát és jobbszárnyát az angolok támadták. Napóleon herceg hadosztálya mellett állt a második angol hadosztály Sir de Lacy Evans vezénylete alatt, aki a spanyolországi karlista háborúban a brit légió parancsnoka volt.[295] Őt England tábornok (harmadik hadosztály) támogatta, a szövetségesek szélső balszárnyát pedig Sir G. Brown vezetésével a brit könnyű hadosztály alkotta, a Cambridge hercegének parancsnoksága alatt álló gárdahadosztály támogatásával. A tartalék (negyedik hadosztály, Sir G. Cathcart és lovassági hadosztály, Lucan gróf) a balszárny hátában manőverezett, hogy meggátolja az ellenség minden oldaltámadási kísérletét.

Az ütközetet, úgy látszik, az jellemzi, hogy első szakasza – az egész vonalon folyó előcsatározás, míg a valóban döntő hadmozdulatok ennek leple alatt történnek – nagyon rövid ideig tartott. Az oroszok hadállása valóban olyan élesen kirajzolódott és erős tüzérsége úgy volt elhelyezve, hogy minden további előcsatározás a szövetségesek részére nemcsak haszontalan, de határozottan káros lett volna. A franciák, úgy látszik, kénytelenek voltak egy ideig ezt a fárasztó tüzet elviselni, minthogy az angolok vonultak fel utoljára; de miután ez megtörtént, a francia hadoszlopok és a széthúzott angol vonal egységei szilárdan nyomultak előre a nehéz terepen, előzték az oroszokat Alma-Tamak és Burljuk falvakból (az utóbbit a visszavonuló csapatok felgyújtották, azért, hogy a szövetségesek ne használhassák fedezékül); átkeltek a folyón és minden nagyobb nehézség nélkül feltörtek a magaslatokra. Itt, a terep sok pontján, a szőlőkben, a sziklák és fatorlaszok között a csata olyanformán folyt le, mint a Verona és Castiglione közötti ütközetek 1848-ban.[296] Szabályszerűen előnyomulni lehetetlen volt; a csatárok sűrű, szabálytalan rajokban, nagyobbrészt egymástól függetlenül cselekedve, felküzdötték

magukat az első teraszra, ahol az orosz vonalak várták őket. Közben Bosquet tábornoknak sikerült egyik dandárjával a lábát megvetnie a fennsíkon és onnan fenyegette az oroszok balszárnyát; támogatására küldték a negyedik hadosztály (Forey) egyik dandárját, míg Forey második dandárja Napóleon hadosztályát támogatta. Így a franciák jó pozíciót szereztek, miáltal komolyan veszélyeztették az orosz balszárnyat. Az oroszok jobbszárnyán Sir George Brown elfoglalta az orosz redoute-ot – a teraszon levő orosz hadállás e részének kulcsát; és bár az orosz tartaléknak a magaslatokról való előretörése egy pillanatra visszaszorította, a skótok (Cambridge hadosztálya) támadása végleg biztosította ennek az erődítménynek a birtokát. Ilyenképpen az oroszok balszárnyát megkerülték, a jobbat pedig szétverték. A közép, egész arcvonalán megtámadtatva, csakis a fennsíkra vivő lejtőn felfelé húzódhatott vissza, s ha egyszer oda feljutott, az ott levő lovasság és lovastüzérség megvédhette minden komoly támadással szemben, mégpedig olyan terepen, amely e két fegyvernem alkalmazására rendkívül kedvező volt. Mindamellett úgy látszik, az orosz balszárnyon egy ideig zűrzavarnak kellett lábra kapnia, amikor Bosquet oldalról megkerülte. A francia jelentések e pontban egybehangzók, és az a körülmény, hogy Mensikov fogata itt a franciák kezébe került, ezt kétségtelenül bizonyítja. Másfelől az a körülmény, hogy egész tüzérségüket elvitték, még a jobbszárnyukon levő üteg nehéz ostromágyúit is (a franciák nem zsákmányoltak ágyúkat, az angolok is csak hármat, és ezek valószínűleg szét voltak szerelve), bizonyítja a teljes rendet, amelyben ezt a visszavonulást általában végrehajtották, s Mensikovnak azt a bölcs elhatározását is, hogy megszakítja a harcot, mihelyt a hadiszerencse ellene fordul.

A szövetséges csapatok, úgy látszik, nagy vitézségről tettek tanúságot. Kevés példa van arra, hogy egy csata, mint ez, csaknem szakadatlan, lassú, de állandó előnyomulásból álljon, és teljesen hiányozzanak belőle azok a fordulatok és váratlan mozzanatok, amelyek a legtöbb nagy ütközetnek olyan drámai érdekességet adnak. Ez az egyetlen tény elegendően bizonyítja legalábbis a szövetségesek jelentékeny számbeli fölényét, s mutatja, hogy a szövetséges tábornokok jelentéseikben erősen túlbecsülték az oroszok erejét. Erre mindjárt visszatérünk.

A szövetségesek vezérlete jó volt, de arra vall, hogy inkább csapataik vitézségében és a flotta támogatásában bíztak, semmint maguknak a tábornokoknak a találékonyságában. Úgyszólván egyszerű, hétköznapi csata volt, tisztára taktikai természetű, ritka mértékben megfosztva minden stratégiai vonástól. Bosquet oldalozó hadművelete nagyon természetes elgondolás volt, és jól végre is hajtották az afrikai katonák, akiket az Atlasz szorosaiban meg-

tanítottak arra, hogyan kell ilyen feladatot megoldani. A britek szétverték az orosz jobbszárnyat mesterkéletlen, kemény harcukkal, amelyet valószínűleg nagyon megkönnyítettek az ezredek és a dandárok jól irányított hadmozdulatai; de a két egymást követő vonalban folyó brit előnyomulás egyhangúságát csakis a terep akadályai törték meg, nempedig meglepetésszerű vagy az ellenfél megtévesztésére szánt nagyszabású manőverek.

Mensikov herceg jól választotta meg hadállását. De úgy látszik, nem használta ki annyira a lovasságát, mint tehette volna. Miért nem volt lovasság a balszárnyon, hogy a sziklákról lekergesse Bosquet elszigetelt dandárát, amikor az megpróbált ott tömörülni? Az ütközet megszakítását, csapatai kivonását a tűzvonalból, tüzérsége elszállítását és általában a visszavonulást, úgy látszik, olyan dicséretreméltóan hajtotta végre, hogy nagyobb becsületére válik Mensikov vezérletének, mint a győzelem a szövetséges tábornokoknak.

Ami a bevetett erőket illeti, a szövetségesek a tüzérségen kívül három francia és négy angol hadosztályt vittek tűzbe, egy francia és egy angol hadosztály és az egész lovasság szolgált tartalékul, nyolc török zászlóaljon kívül; az utóbbiak parancs szerint elindultak Bosquet támogatására, de csak az ütközet befejezése után értek oda. Mivel a franciák nagyobb egységeket hagytak hátra és nagyobb veszteségeket szenvedtek Várnában, mint a britek, a hadosztályok a csata napján körülbelül egyenlő erejűek lehettek, a franciáknál mintegy 6000, az angoloknál mintegy 5500 ember egy-egy hadosztályban. Ez 40 000 főnyi tényleg bevetett gyalogságot jelentene, mintegy 16 000 főnyi tartalékkal, beleértve a törököket, és e számok úgy látszik megegyeznek a hadjárat erejére vonatkozó jelentésekkel, ha levonjuk a betegeket és a különítményeket. Az oroszoknak Saint-Arnaud marsall szerint két sorhadosztályuk volt – a 16. és 17. –, két tartalékos dandárral (szabadságolt katonák, akiket visszahívtak a szolgálatba) – a 14. és 15. dandárral –, ezenkívül a 6. lövészzászlóalj. Ez a haderő 49 zászlóaljat jelentene, ha a dandárokban teljes létszámú zászlóaljak volnának. Ha minden zászlóalj 700 embert számlál (ennél erősebbek sohasem voltak ebben a háborúban, bár a magyar háborúban* egy-egy zászlóaljra ötven fővel nagyobb létszám esett), akkor a teljes létszám 34 300. De a fenti számok tudomásunk szerint körülbelül megfelelnek a reguláris szárazföldi csapatok számának, amelyek Szevasztopolban és körülötte állomásoztak, és nagyon valószínű, hogy legalább öt vagy hat zászlóaljat otthagytak az erőd helyőrségeként. Eszerint az oroszoknak 30 000 főnyi gyalogságuk volt, ami nagyjából megfelelhet a tényleges hely-

* 1849-ben. – *Szerk.*

zetnek. Lovasságukat 6000 főre becsülték, de ennek egy jó része persze csak kozákokból állott. A szövetségeseknek ez a nyilvánvaló számbeli fölénye megfosztja a győzelmet attól a túlzott dicsőségtől, amelyet – mint olvasóink az angol lapokból vett kivonatainkból látni fogják – annak tulajdonítani próbálnak. A vitézség úgy látszik mindkét oldalon egyforma lehetett, és a szövetséges tábornokoknak, bármennyire diadalittasak voltak is, bizonyára eszükbe sem jutott, hogy sikerük után minden további késedelem vagy ellenállás nélkül zászlólengetéssel és zeneszóval bemasírozhatnak Szevasztopolba.

A csata eredménye, bár erkölcsileg nagy érték a szövetségesek számára, aligha okozhat súlyos levertséget az orosz hadseregben. Olyan visszavonulás ez, mint a lützeni vagy bautzeni volt. És ha Mensikov a bahcsiszeráji oldalállásából éppúgy maga után tudja vonni a szövetségeseket, mint Blücher tette a katzbachi csata után,[297] még megtanulhatják, hogy az ilyen terméketlen győzelmek nem sok hasznot hoznak a győzőnek. Mensikov még nagy erőkkel ott van a hátukban, s míg másodszor is meg nem verték és egészen el nem űzték, addig még félelmetes ellenfél marad. Most úgyszólván minden attól függ, megérkeznek-e az erősítések, egyfelől a szövetséges tartalékok, másfelől az orosz csapatok Perekopból, Kercsből és Anapából. Aki *hamarabb* lesz erősebb, az nagyot üthet a másikon. De Mensikovnak megvan az az előnye, hogy mindig kitérhet egy támadás elől, hátravonulva, míg a szövetségesek ahhoz a helyhez vannak kötve, ahol raktáraik, táboraik és telepeik vannak.

Pillanatnyilag Szevasztopol, bár egyik oldalán bekerítették, úgy látszik, biztonságban van, minthogy a szövetségesek fölénye nem elég nagy ahhoz, hogy két irányban intézzenek támadást. De ha 20 000 főnyi tartalékuk előbb érkezik meg, mint a Mensikov által várt segítség – ez pedig csaknem bizonyosnak látszik a „Niagara" útján érkezett jelentésből, melyet múlt éjjel távírón kaptunk Halifaxból –, néhány nap sokat eldönthet. Nem várható, hogy olyan erőd, mint Szevasztopol, ha egyszer komolyan és erőteljesen megtámadják, tizennégy napon túl tartja magát nyitott sáncok ellen. A tartalékok mind elindultak Várnából és [október] 4-én vagy 5-én meg kellett érkezniök, bár halifaxi táviratunk nem tesz említést megérkezésükről. Ennélfogva 16-a vagy 18-a előtt aligha lehet Szevasztopol elestére számítani. Fennáll annak lehetősége, hogy nyílt hadszíntéren folyó aktív harc esetén hosszabb ideig tartja magát; de ha csak mozgékony hadseregével Mensikov a szövetségesek hátában nem ér el nyílt téren jelentős előnyöket, vagy ha csak betegség meg nem tizedeli a szövetséges csapatokat, Szevasztopolnak okvetlenül el kell esnie. Ám az oroszok előkészületei és hangulata alapján biztosak lehetünk afelől, hogy elkeseredett ellenállás és szörnyű vérontás nélkül nem fogják

magukat megadni; az Alma melletti csata véres eseményeit Szevasztopol ostromának és elfoglalásának eseményei szörnyűség tekintetében bizonyára még erősen fölül fogják múlni.

The Battle of the Alma

A megírás ideje: 1854 október 9.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 október 26. (4219.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Oroszország hadereje

John Bullt és Jacques Bonhomme-ot[298] egy időre nyugodtan átengedhetjük az almai „dicső győzelem" fölötti örömüknek és Szevasztopol elestét váró előérzeteiknek. A dunai és a krími háborúnak, bármily fontossága van is a szövetségesek és Európa egyesült polgári liberalizmusa szemében, Oroszország vonatkozásában nagyon csekély a súlya. Oroszország belső egyensúlyát ennek a háborúnak a lehetséges következményei semmiképpen sem érintik; ellenben ha a szövetségesek szenvednek vereséget a Krímben és kénytelenek visszavonulni, ez számottevő időre megbénítaná szárazföldi hadműveleteiket és olyan erkölcsi ütést mérne rájuk, amelyből csak a legnagyobb erőfeszítéssel térhetnének magukhoz.

Az utóbbi időben néhány megbízható jelentés került a kezünkbe az orosz haderők elosztásáról és újabb hadmozdulatairól, és érdemes ezeket felmérni, hogy kimutassuk, az orosz hadseregnek viszonylag mily csekély részét vetették eddig harcba és mi várható a többi részétől. Mint ismeretes, az orosz hadsereg megközelítő pontossággal, amennyire megállapítható, a következő csapattestekből áll:

I. *A tényleges főhadsereg:*

2 elit-hadtest, gárdisták és gránátosok, állományuk:
76 zászlóalj, 92 lovasszázad, 228 ágyú.
6 sorhadtest – 300 zászlóalj, 192 lovasszázad, 672 ágyú.
3 lovassági hadtest – 176 lovasszázad, 96 ágyú.
Összesen: 376 zászlóalj, 460 lovasszázad, 996 ágyú.

II. *Külön hadtestek:*

Finnországi hadtest – 12 zászlóalj.
Orenburgi hadtest – 10 zászlóalj.
Szibériai hadtest – 15 zászlóalj.
Kaukázusi hadtest – 55 zászlóalj, 10 lovasszázad, 180 ágyú.
Kaukázusi tartalék-hadtest – 36 zászlóalj, 2 lovasszázad – ágyúk.

Kaukázusi sorkatonaság – 47 zászlóalj – lovasszázad – ágyúk.
Összesen: 175 zászlóalj, 12 lovasszázad, 180 ágyú.

III. *Kozákok és más irreguláris egységek:*
Körülbelül 700 lovasszázad, 32 zászlóalj, 224 ágyú.

IV. *Tartalékok:*
1. Körülbelül 50 belső rendfenntartó zászlóalj, ezenkívül invalidus és büntetőszázadok – 77.
2. A főhadsereg tartalékai, vagyis a gárdák és gránátosok 4., 5. és 6. zászlóalja, a sorkatonaság 5. és 6. zászlóalja, azaz: 24 ezrednél 3–3 és 72 ezrednél 2–2 zászlóalj, vagyis összesen 216 zászlóalj.

Mivel mindezeket a tartalékokat behívták és az alakulatokat teljes létszámban felállították, olyannyira, hogy az újabban besorozott 300 000 emberből már megkezdték minden ezred *7. és 8. zászlóaljának megalakítását*, a fönti 216 zászlóaljat bele lehet számítani a végösszegbe, amely 726 zászlóaljat, 472 reguláris és 700 irreguláris lovasszázadot, valamint 1000 ágyúnál jóval többet foglal magában. Minthogy az Oroszországon kívüli lovassági és tüzérségi tartalékok szervezetéről nem sokat tudunk, ezek a fentemlített számokba nincsenek beleértve.

Szerencsére ez a csapatlétszám nem olyan félelmetes a valóságban, mint amilyennek papíron látszik. Hogy egy európai háborúban tényleg felhasználható csapatok számát megkapjuk, le kell vonnunk a szibériai hadtestet, a belső őrséget és a kozákoknak legalább a felét; így rendelkezésre áll körülbelül 650 zászlóalj, 472 reguláris és 350 irreguláris lovasszázad, mintegy 1200 ágyúval. Ezeket a csapatokat, nagyon alacsony számot véve, 520 000 főnyi gyalogságra, 62 000 lovasra és 30 000 kozákra, tehát együtt több mint 600 000 főre lehet becsülni, akik a Kaszpi-tengertől a Fekete-tengerig és a Balti-tengertől a Fehér-tengerig húzódó hosszú vonalon szétszórva állanak.

A Törökországgal viselt háború megindulása óta a birodalom déli határán a szövetségesek ellen egymás után a következő csapatokat vetették be:

1. A sorkatonaság 3., 4., és 5. hadtestét, tartalékaik egy részével, amelyek azonban nagyobbrészt még úton vannak.

2. A három kaukázusi hadtestet egészen.

3. A sorkatonaság első hadtestének két hadosztályát (kétharmadát) tartalékok nélkül.

4. A Krímben levő harmadik lovashadtest (dragonyosok) egy részét.

Ez összesen mintegy 240 000 fő, a hadjárat megkezdése *előtt*, de most maximum 184 000 főre csökkent, akik közül 84 000 lehet a Beszarábiában,

54 000 a Krímben vagy oda úton levő és 46 000 a Kaukázusban levő hadsereg létszáma. A Baltikumban augusztus végéig a következő csapatok voltak:

Finnországban a 6. hadtest tartaléka	16 800 fő
A finnországi hadtest	12 000 fő
A gárdák és tartalékaik	66 800 fő
A Revalban levő gránátos hadtestből	10 000 fő
Összesen	105 600 fő

Lengyelországban, vagy oda úton voltak:

A gránátosok többi része és tartalékaik	55 000 fő
Az 1. és 2. hadtest és tartalékaik	120 000 fő
Kozákok és különböző hadtestek lovassága	30 000 fő
Különböző tartalékok	25 000 fő
Összesen	230 000 fő

Mindez együttvéve mintegy 575 000 fő, s ez a létszám az orenburgi hadtesttel (Asztrahánban), a tartalék-lovashadtesttel és a fehér-tengeri és más helyen levő alakulatokkal együtt megközelíti a hadsereg összlétszámára vonatkozóan előzőleg megadott összeget. A Lengyelországban levő csapatok közül mintegy 30 000 ember úton volt, körülbelül 20 000 a varsói helyőrséget képezte, körülbelül 100 000 a Visztula jobb partját tartotta megszállva a régi Lengyel Királyságban, és mintegy 80 000 maradt tartalékként Volhíniában és Podóliában, a Bug és a Dnyeszter mellett. Ilyenképpen az orosz hadsereg derékhada és benne a gárdák és a gránátosok elit-ezredei a Szentpétervártól Hotyinig vezető vonalon, vagyis a birodalom nyugati határán voltak összevonva. De ezeket a hadállásokat nem tartották eléggé fontosaknak. A gránátosok eltávoztak Revalból, hogy helyükbe egy gárdahadosztály lépjen, és a másik két gárdahadosztállyal Lengyelországba meneteltek, az utóbbiak 4 zászlóaljnyi vagy ezrednyi erővel, és csak az 5. és 6. zászlóaljat hagyták ott Szentpétervárott. Ilyen módon a nyugati hadsereget több mint 270 000 főre erősítették fel, és a három tartalék-lovashadtestnek, *amelyeket eddig még egyáltalán nem vetettek harcba*, nagyobb részét útnak indították, hogy azzal egyesüljön; ez a nyugati hadsereg erejét mintegy 300 000 főre emeli.

Most a hadállások megváltoztak. Az a 100 000 ember, aki a Lengyel Királyság délkeleti részét tartotta megszállva, átkelt a Visztulán és az osztrák határ mentén helyezkedett el. 80 000 ember Volhíniából előrenyomult

Lengyelországba és folytatja e határ mentén a megszállási vonalat. A gárdák, gránátosok – esetleg a lovascsapatok, ha odaérnek – hátul központi állást foglalnak el. A tél folyamán további csapatokat lehet elhozni a jégborította Balti-tengerről. Májusig az újonnan besorozottak – a különböző ezredek 7. és 8., illetve új zászlóaljaivá alakítva, vagyis együttvéve 192 zászlóalj (130 000–140 000 ember) – annyira ki lesznek képezve, hogy amazokat pótolhatják. Nem kétséges tehát, hogy Miklós cár viszonylag keveset törődik azzal, mi történik birodalma déli részén, mindaddig, míg több mint 300 000 embert tud összevonni Lengyelország pompás stratégiai pozíciójában. És ez valóban pompás pozíció. Poroszország és Ausztria közé ékként benyomulva mindkettőt oldalról fogja át, emellett az ellenállás legkitűnőbb lehetőségei fedezik, amelyeket mesterség és természet együttvéve nyújtani tud. Napóleon jól ismerte a Visztula és mellékfolyói által körülzárt vidék katonai fontosságát. Az 1807-es hadjárat hadműveleti bázisává tette, amíg el nem foglalta Danzigot. De mindig elhanyagolta megerősítését, és az 1812-es visszavonulás után ezért drágán megfizetett. Az oroszok, különösen 1831 óta, megtették azt, amit a hatalom előző birtokosai elmulasztottak. Modlin (Új-Georgijevszk), Varsó, Ivangorod, Breszt-Litovszk olyan erődrendszert alkotnak, amely stratégiai kombináció tekintetében a világ minden más hasonló művét fölülmúlja. Ez az erődrendszer olyan pozíciót nyújt, amelyben egy megvert hadsereg kétszeres erősségű ellenféllel szemben is helytállhat, ameddig elég élelme van; márpedig egy egész országot minden közlekedésétől elvágni olyan dolog, amit még sohasem próbáltak megtenni. Az erődöknek ez az egész bonyolult rendszere, mondja egy német katonai író, aki ismeri ezt az országot, inkább offenzív, mint defenzív szellemre vall. Nem annyira azt a célt szolgálja, hogy a terepet, amelyen épült, tartsák, hanem inkább azt, hogy a nyugat ellen támadó hadműveletek bázisául szolgáljon.

És vannak emberek, akik azt hiszik, hogy Miklós békéért fog könyörögni, ha Szevasztopol elesik! Ámde Oroszország eddig még tromfjai egyharmadát sem játszotta ki, és Szevasztopol és a flotta pillanatnyi elvesztését aligha fogja megérezni ez az óriás, akinek a szemében Szevasztopol és a flotta csak játékszer. Oroszország jól tudja, hogy döntő akciója nem a tengerpartokra vagy a partraszálló csapatok hatótávolságába esik; hanem ellenkezőleg, az ország végeláthatatlan belsejébe, ahol hatalmas seregeket lehet egyetlen pontra összevonva harcba vetni anélkül, hogy erejüket haszontalan partvédelemre forgácsolnák szét egy tünékeny ellenséggel szemben. Oroszország elvesztheti a Krímet, a Kaukázust, Finnországot, Szentpétervárt és minden ilyen függelékét; de ameddig teste, amelynek Moszkva a szíve és Lengyel-

ország erődítményvonala a jobb karja, érintetlen, addig egy jottányit sem kell engednie.

Állítjuk, hogy az 1854-es esztendő nagy akciói csupán kis előjátékai a népek csatáinak, amelyeket az 1855-ös évkönyvek fognak feljegyezni. Ameddig a nyugati nagy orosz hadsereg és az osztrák hadsereg nem lép a színtérre, akár egymás ellen, akár egymás mellett, addig nem fogunk nagyszabású valódi háborút látni, olyanfélét, mint Napóleon nagy háborúi voltak. És ezek a csaták talán csak előjátékai lesznek még sokkal hevesebb, sokkal döntőbb csatáknak, melyeket az európai népek fognak megvívni a most győzelmes és magabiztos európai zsarnokok ellen.

The Military Power of Russia

A megírás ideje: 1854 október 16.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 október 31. (4223.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Szevasztopol ostroma

A szövetségesek legnagyobb teljesítménye a Krímben az almai csata mellett Lord Raglan híres oldalmenete volt az Almától Balaklava felé, miáltal a hadjárat nyilvánvaló célja, Szevasztopol bevétele és megszállása, az erődítmények egyik és méghozzá leggyöngébb része elleni coup de main-né* változott át; az orosz flotta, a hajóműhelyek és fegyvertárak elpusztítását persze magában foglalja, de együtt jár azzal, hogy a szövetséges csapatok visszavonulnak, mihelyt ezt a célt elérték. Hogy így áll a dolog, ez az egész hadmozdulatból tisztán kiviláglott. Feladták azt az elgondolást, hogy a vár északi frontját támadják meg, amely pedig az uralkodó és az egyetlen front, ahol egy támadás valóban döntő lehet; ez nyílt bevallása annak, hogy a hadi vállalkozás nem tudja végrehajtani azt, ami programja volt: Szevasztopol teljes elfoglalását és megszállását. Mindamellett, mint mondottuk, ezt a menetet a hadvezetés legragyogóbb teljesítményeként hosszú hasábokon magasröptű frázisokkal és retorikai szóvirágokkal ünnepelték; s még a nagy londoni újságok is, helyszíni tudósítóikkal, csak egy hónap múltán fedezték fel az igazságot, amikor a kormány, úgy látszik, célzást tett nekik erre. Így a londoni „Times"-nak[15] csak október 28-án nyílott ki a szeme a valódi tényállást illetően, s óvatosan megállapítja, hogy eddig a hadjáratnak csupán a kisebb feladata oldódott meg, és hogy az öböl északi oldalán levő erődöket, ha önként nem adják meg magukat, aligha lehet bevenni. De a „Times" reméli, hogy ezek az erődök tisztességesen fognak viselkedni és megadják magukat, amennyiben a csatlakozó erődítmények nem folytathatják az ellenállást, ha egyszer a főerőd elesett. Az igazság azonban az, hogy nem az Északi erőd függ Szevasztopol városától, hanem Szevasztopol város függ az Északi erődtől, s attól tartunk, hogy laptársunk érvei aligha lesznek elegendők ilyen erős vár bevételére.

Igaz, hogy a szóbanforgó „dicső menet" óta a szövetségesek semmi olyat

* – rajtaütéssé – *Szerk.*

nem tettek, amivel sokat lehetne dicsekedniök, s ezért tengerentúli laptársainktól nem vehető rossz néven, ha olyan nagy hűhót csapnak vele. Ami magának az ostromnak eddigi menetét illeti, ez egyike azoknak a dolgoknak, amelyekről méltán hihetik, hogy annál jobb, minél kevesebbet beszélnek róla. Minthogy azonban mi a kérdésben csupán pártatlanságra vagyunk kötelezve, nem leszünk ennyire tapintatosak. Való, hogy ez a háború egészben véve szerfölött különös háború, s egyik legkülönösebb pontja ez az ostrom. A háborúra, úgy látszik, igen jellemző az a hit, hogy a tábori erődítmények bevehetetlenek. Először Oltenicánál alkalmazták néhány óra hosszat az ágyúzás elavult módszerét, aztán megrohamozták az erődítményeket, de sikertelenül. Kalafatnál az oroszok nem is mertek támadást indítani. Szilisztriánál egyszerű földerődítmény állta a csata fő lökését és kitartott az ellenség dühödt rohamával szemben még akkor is, mikor már csaknem a föld színével vált egyenlővé. És most Szevasztopolnál tábori erődítmények egyszerű vonalát erősebb ostromágyúkkal és jóval nehezebb lövegekkel tisztelik meg, mint aminőket a legtökéletesebb erődök ellen valaha is harcba vittek. Ez az ostrom szembeszökő bizonyítéka annak a ténynek, hogy amilyen arányban fejlődött a hosszú béke alatti ipari haladás következtében a hadi*anyag*, ugyanolyan arányban esett vissza a hadviselés *művészete*. Ha Napóleon látta volna a Szevasztopol előtti ütegeket, égnek álló nyolc- és tízhüvelykes lövegeikkel, ellenállhatatlan nevetőgörcs fogta volna el. De ez még korántsem minden.

Október 1-e körül a szövetségesek már állásaikban voltak, de csak 8-án vagy 9-én kezdték meg a talaj feltörését a sáncokhoz és 17-e előtt nem nyitottak tüzet. Ennek a késlekedésnek az volt az oka, hogy az ágyúkat nem tudták hamarabb odavinni. Mindössze 4 vagy 5 mérföldnyi terepen kellett átszállítani – egészen jó, kemény talajon, csekély hullámos domborulatokkal és részben tűrhetően járható úttal. De nem voltak igásállataik. Nem volt igásállatuk a Krímben, abban az országban, amelynek állatállománya a leggazdagabb az egész világon! Hiszen a Bajdar-völgyben, amely a Csornaja magaslatairól szabad szemmel látható, több az ökör, mint amennyi szükséges lenne ahhoz, hogy az egész egyesült flottát átvigyék a hegyeken. De a Bajdar völgye nyitva állt a kozákok előtt, és a szövetséges lovasság, egy zsákmányoló betörést fedezve, szembe kerülhetett volna ezzel a félelmetes ellenféllel. Ezenkívül a szövetségeseknek jó viszonyt kell fenntartaniok a lakosokkal és nem szabad bántani tulajdonukat. Ilyen mentségekkel igyekeznek az angol lapok eltakarni azt az igazságot, hogy Raglan és Canrobert, akik Szevasztopolt délen blokád alatt tartják, a Csornajánál maguk is Mensikov előőrseinek blokádja alatt állanak. Hogy pedig ez így van, az az egyszerű tény bizonyítja,

hogy a szövetséges katonák még a legutóbbi hírek szerint is sózott húson voltak kénytelenek élni, friss hús nem lévén kéznél.

Október 3-án Inkerman közelében öt orosz zászlóalj átkelt a Csornaján, s dél felől bemehetett a várba, mivel „ez csak kedvező lehet a szövetségeseknek". Eredeti módja a hadviselésnek! Az ellenség, amelyet megvertnek, demoralizáltnak, megsemmisítettnek mondanak, 3000 embert küld Szevasztopolba, a szövetségesek orra előtt. Biztosan oka volt rá, hogy így tegyen. De ha neki oka volt rá, hogy csapatokat küldjön, Raglannak is oka van rá, hogy betessékelje őket a várba. Feltételezi, hogy a város túlzsúfolt, bár nem világos, hogy ezt mire alapítja. Mindenképpen úgy áll a dolog, hogy az orosz vonalak által bezárt négy négyzetmérföldnyi területen kívül ott az egész északi part és a hátország, ahova tíz perc alatt el lehet küldeni minden fölösleges csapatot. Túlzsúfoltnak mondani olyan helyet, amely csak egy oldaláról van elzárva, bizonyára a legnagyobb badarság.

Amikor először jött hír a partraszállásról, azt mondtuk, hogy a járvány lesz a szövetségesek legveszélyesebb ellenfele, ha a hadjárat elhúzódnék. Most aztán beütött a járvány, legrosszabb alakjában, párosulva – legalábbis a briteknél – a lehető legrosszabb egészségügyi ellátással. Valóban annyira nem törődtek a betegekkel, hogy Lord Raglan kénytelen volt az egészségügyi kart nagyon erélyes megrovásban részesíteni. De ez nem minden. Az orvosok Konstantinápolyban vannak, a gyógyszerkészletek Várnában, a betegek pedig Balaklavában. Nem ragyogó illusztráció ez ahhoz az új katonai tantételhez, amelyet nemrégiben Louis Bonaparte fejtett ki Boulogne-ban, és amely szerint minden hadsereget, hogy jó hadállása legyen, háromszögben kell felállítani? A betegség az évszak zordonságával fokozódik, az ezredek leapadnak – egy brit ezred, amelyet 1000 emberrel küldtek ki, most nem számlálhat többet 600 fegyverfogható embernél – a hadműveletek vontatottsága pedig ugyanilyen ütemben folytatódik. A Horse Guards[50] rutinja – negyvenévi békés iskolázás gyümölcse – nem borul fel efféle csekélységek miatt. Pusztuljon a hadsereg, de Szevasztopolt a királynő őfelsége reglamái szerint vegyük be!

Rendes ostromoknál a támadók általában arra törekszenek, hogy első ütegeiket a lehető legközelebb helyezzék el az ellenség erődítményeihez, hatszáz–hétszáz yardot pedig már nagy távolságnak tekintenek. De ilyen nagy ostromnál, mint aminő ez, főleg ha pusztán tábori erődítmények ellen folyik, Raglan nézete szerint éppen az ellenkezőjét kell tenni. Az ellenség hagyja, hogy hétszáz yardnál közelebb jöjjünk, de sohasem szabad azt tennünk, amit az ellenség elvár tőlünk. Így beszél Raglan, és ütegeit 2500 és 3000 yard távolságra állíttatja fel – olyan tény ez, amelyet el sem hihetnénk, ha a jelen-

tések lehetővé tennék, hogy kételkedjünk benne. Azután közelebb megy, 1500–1200 yardnyira, és akkor meg állítása szerint azért nem nyit tüzet, mert faltörő ütegek csak abban az esetben hatékonyak, ha 300 vagy 400 yardnyira vannak a lerombolandó művektől! A távoli ütegeknek Lancaster-lövegekkel és messzehordó, tízhüvelykes ágyúkkal kell bírniok, mert a brit tüzérek, úgy látszik, azt hiszik, hogy ezek az ágyúk, akár a messzelátók, csak nagy távolságból használhatók. Valójában a nagy lőtávolságnak ez a kérdése, amely hajóágyúknál teljesen a helyén van, a szárazföldi tüzérségnél több zavart és bajt okoz, mint amennyi jó származik belőle; ennek a példáját látjuk itt e nevetséges ütegeknél.

Szevasztopolnak a szárazföld felé forduló erődítményei, amelyek a géniusz és éleselméjűség e kitöréseit előhívták, a következők: a nyugati oldalon (ahol a franciák támadnak) a Karantén erőd egy vagy két oldala van támadásnak kitéve. Mögötte lőrésekkel ellátott fal van, amely a Karantén-öböl végéig terjed és egy dombon kerek toronyban végződik; ez a torony alkotja egy körülötte épített földerődítmény belső támaszpontját. Innen egy átlag három láb vastagságú fal fut a kikötő felső végéig, amely Szevasztopolt ilymódon délnyugat felől bezárja. Ez a fal állítólag semmiféle védelemre sem alkalmas, bár könnyen alkalmassá tehették volna ilyen célra; ezért előtte húzódó kis földerődítményekkel fedezték. A kikötő végétől kelet felé a Kilen-öbölig (a brit támadás frontjáig) nincs semmiféle rendes védelem, eltekintve két toronytól, amelyeket a fönti kerek toronyhoz hasonlóan félhold-erődök vesznek körül és védenek. Ezenkívül van ott még néhány szabálytalan alakú földsánc, és az egész egy meglehetősen szegényes elsáncolt tábort alkot, ha hihetünk Biddulph kapitány helyszínen felvett tervrajzának, amelyet lapjaink közöltek. Ez mindenesetre csak egy védelmi vonalat tüntet fel, amely hátrafelé nyitott erődítményekből áll; nincsenek zárt redoute-ok*, amelyeket pedig az oroszok egyébként általában nagyon kedvelnek. Nem hihetjük azonban, hogy csakugyan így áll a dolog. Ha csak ezt az egy vonalat kellene áttörni, a britek már régen szuronytámadással áttörhették volna. Emögött még egy második, redoute-okból álló vonalnak kell lennie.

Az összes orosz védőműveket a flotta nehéz hajóágyúival látták el – jobb célra ezeket az ágyúkat nem is használhatták volna. De gyakorlati alkalmazásuk módja hitvány. Éjjel-nappal ágyúzzák az ellenséget, de száz lövés közül legföljebb, ha egy talál. Talán ez a nagyon rossz ágyúzás bírta rá Lord Raglant, hogy futóárkait 3000 yardnyi biztos távolságból megnyissa. Azt írják, hogy a szövetséges flották és hadseregek háromnapos bombatámadása

* – különálló kiserődök – *Szerk.*

után a britek a maguk oldalán rést törtek, míg a franciáknak ez még nem sikerült. Mihelyt ez megtörténik, meg kell indulnia a rohamnak. Hogy 200 óriási űrméretű ágyúnak három vagy négy napra volt szüksége ilyen védelmi művek áttörésére, szinte hihetetlen volna, ha nem tudnók nagyon jó forrásból, hogy a szövetségesek milyen tiszteletteljes távolságra állították fel ütegeiket. Ennyit mondhatunk az eddig elért eredményekről; de bárminő esemény fogja is megkoronázni a hadműveleteket, egy máris bizonyos, az ti., hogy Szevasztopol ostroma páratlanul fog állni a hadtörténelemben.

The Siege of Sevastopol

A megírás ideje: 1854 október 30.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 november 15. (4236.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

A krími hadjárat[299]

Olvasóinkat bizonyára meglepi a krími hadszíntérről érkező jelentések új szelleme. Ezeket a jelentéseket tegnap a „Baltic"-kal kaptuk és ma reggeli számunk hasábjain közöltük. Eddig a brit sajtónak, az angol és a francia tudósítóknak a háború mozzanatairól és kilátásairól szóló kommentárjait és beszámolóit a fölényeskedő és fennhéjázó magabiztosság jellemezte. De most ezt az aggódás, sőt a riadalom érzése szorította ki. Mindenfelől elismerik, hogy a szövetséges seregek nincsenek olyan fölényben az ellenféllel szemben, mint ahogy azt állították, hogy Szevasztopol erősebb vár, Mensikov rátermettebb tábornok, és hadserege sokkal félelmetesebb, mint feltételezték; s hogy a franciákat és az angolokat biztos és döntő győzelem helyett most a kudarc és a szégyen lehetősége fenyegeti. Ilyen érzéseket fejez ki liverpooli tudósítónk, aki maga is angol és hajlamos országa minden hazafias felbuzdulására és minden előítéletére. Ugyancsak ez az érzés nyilatkozik meg mind a francia, mind az angol kormány igen erélyes akciójában. Kétségbeesett erőfeszítéseket tesznek, hogy minél gyorsabban erősítéseket juttassanak a szevasztopoli frontra; az Egyesült Királyság utolsó katonáját is elviszik; sok gőzhajót igénybe vettek szállításokra; és 50 000 főnyi francia csapatot indítottak útnak abban a reményben, hogy odaér a hadszíntérre, míg nem késő, és részt vehet a végső, döntő harcban.

Szombaton egész sereg dokumentumot közöltünk, főleg az ostrom korábbi szakaszaira és a flották részben hatékony, de mégis balsikerű közreműködésére vonatkozólag;* most pótlólag közöljük a hivatalos jelentéseket arról a gyilkos támadásról, amelyet Liprandi a szövetségesek ellen Balaklavánál indított, valamint más jelentéseket a hadműveletek további menetéről, és ezek, meg kell mondanunk, igen kedvezőtlenek a szövetségesekre nézve. E dokumentumok gondos tanulmányozásából arra kell következtetnünk, hogy bár a helyzet, mint ahogy gyakran megállapítottuk, nehéz, sőt bizony-

* *V. ö. 522–526. old. – Szerk.*

talan, mégsem annyira súlyos, mint liverpooli tudósítónk gondolja. Nem hisszük, hogy nagyobb veszély fenyegetheti a szövetségeseket, mint a kényszerű visszavonulás és hajóraszállás. Másrészt még mindig lehetséges, hogy a várost elkeseredett és véres rohammal elfoglalják. Bárhogy is áll a dolog, úgy véljük, sokkal előbb el kell dőlnie, mielőtt Franciaországból és Angliából bármilyen erősítések a Krímbe juthatnak. A hadjárat nyilván a fordulóponthoz közeledik; a hadmozdulatok, hibák és mulasztások, amelyek jellegét kialakították és eredményeit létrehozták, megtörténtek; a főbb tényekről hiteles és vitathatatlan értesüléseink vannak. Ezen az alapon tömören és röviden megpróbáljuk felvázolni a küzdelem lefolyását.

Ma már megállapított tény, hogy amikor a szövetségesek a Régi erődnél partra szálltak, Mensikovnak a hadszíntéren csupán negyvenkét zászlóalj és két lovasezred állt rendelkezésére, ezenkívül néhány kozák, Szevasztopolban pedig a flotta tengerészei és matrózai alkották a helyőrséget. Ez a negyvenkét zászlóalj a 12., 16., és 17. gyalogsági hadosztályokhoz tartozott, és feltéve, hogy minden zászlóaljnak megvolt a teljes 700 főnyi állománya, ez összesen 29 400 gyalogos, a 2000 huszárral, a kozákokkal, tüzérséggel, árkászokkal és aknászokkal összesen mintegy 32 000 ember. Ezzel a haderővel Mensikov nem akadályozhatta meg a szövetségesek partraszállását, mert ha megkísérelte volna, akkor csapatait, elégséges tartalék nélkül, kiszolgáltatta volna a szövetséges flották tüzének. Erős hadsereg, amely megengedheti magának állománya egy részének feláldozását, kikülöníthetett volna néhány egységet, hogy kisháborút folytassanak rajtaütésekkel és éjszakai támadásokkal a partraszálló benyomulók ellen; de az adott esetben az oroszoknak minden emberükre szükségük volt az előttük álló nagy ütközethez; emellett az orosz gyalogos a kisháborús műveletekben a legügyetlenebb katona a világon; erőssége a zárt rendben, oszlopokban végrehajtott akció. Viszont ami a kozákokat illeti, az ő hadviselési módjuk nagyon is kisszerű, és csak abban a mértékben válik hatékonnyá, amilyen mértékben a zsákmányolás lehetősége növekszik. Ezenkívül a krími hadjárat tapasztalatai arra mutatnak, hogy a kozákok reguláris csapatokba szervezése, amit az utóbbi harminc évben fokozatosan végrehajtottak, megtörte egyéni vállalkozó szellemüket és alárendelt helyzetbe hozta őket, úgy hogy irreguláris katonáknak már nem alkalmasak, reguláris katonáknak pedig még nem válnak be. Úgy látszik, most alkalmatlanok akár előőrsi, akár különítményes szolgálatra, s arra is, hogy zárt sorokban támadjanak az ellenségre. Az oroszoknak tehát teljesen igazuk volt, amikor minden kardot és minden szuronyt az Alma menti csatára tartogattak.

E folyó partjain 32 000 oroszra 55 000 szövetséges katona támadt. Az

arány majdnem egy a kettőhöz. Miután vagy 30 000 szövetséges katonát már bevetettek, Mensikov elrendelte a visszavonulást. Az oroszok közül addig alig 20 000 állott harcban; ha állásukat továbbra is tartani próbálják, visszavonulásuk teljes vereséggé változik, mert ebben az esetben az egész orosz tartalékot harcba kellett volna vetni. Amikor a szövetségesek sikere óriási számbeli fölényük folytán kétségtelenné vált, Mensikov megszakította az ütközetet, tartalékaival fedeztette visszavonulását, és miután úrrá lett azon a kezdeti zűrzavaron, amelyet balszárnyán Bosquet átkaroló hadmozdulata okozott, üldöztetés nélkül, háborítatlanul, „büszke rendben" vonult el a harctérről. A szövetségesek azt mondják, nem volt lovasságuk az üldözéshez; de amióta tudjuk, hogy az oroszoknak csak két huszárezredük volt — még kevesebb, mint a szövetségeseknek —, ez a mentegetődzés megdől. Mint Zorndorfnál, Eylaunál és Borogyinónál[300], az orosz gyalogság, bár megverték, annak a jellemzésnek megfelelően viselkedett, amelyet Cathcart tábornok, aki egy hadosztályt vezetett ellenük, adott róluk, amikor is „pánikra képteleneknek" minősítette őket.

Ámde ha az orosz gyalogság hidegvérű maradt is és nem ijedt meg, maga Mensikov pánikba esett. A szövetségesek nagy számbeli ereje és a támadásban megnyilvánuló váratlan elszántságuk és hevességük egy pillanatra megzavarta terveit. Feladta azt a szándékát, hogy a Krím belsejébe vonul vissza, és Szevasztopoltól délre menetelt, hogy a Csornaja vonalát tartsa. Ez nagy és megbocsáthatatlan hiba volt. Mivel az Alma melletti magaslatokról az összes szövetséges állásokat áttekinthette, módjában állt ellenfelének számbeli erejét vagy 5000 főig menő eltéréssel felbecsülni. Tudnia kellett, hogy a szövetségesek viszonylagos fölényük ellenére nem elég erősek ahhoz, hogy hadseregük egy részét hátrahagyva Szevasztopol szemmeltartására, kövessék őt a félsziget belsejébe. Tudnia kellett, hogy ha a szövetségesek a tengerparton kettő egy ellen arányban állnak vele szemben, Szimferopolnál viszont ő állíthatott volna kettőt egy ellen. És mégis, mint ő maga vallja, Szevasztopoltól délre menetelt. De miután ezt a visszavonulást a szövetségesek minden zaklatásától mentesen végrehajtotta, s csapatai egy-két napot pihentek a Csornaja mögötti dombokon, Mensikov elhatározta, hogy jóváteszi hibáját. Ezt egy veszedelmes oldalmozdulattal vitte végbe a Csornajától Bahcsiszeráj felé. Hadmozdulata ellenkezett a stratégia egyik legelemibb szabályával, de nagy eredményekkel kecsegtetett. Ha egyszer hibát követtünk el a stratégiában, ritkán kerülhetjük el annak következményeit. Akkor csak az a kérdés, mi kevésbé hátrányos, kitartani mellette, vagy pedig kiegyenlíteni egy második, de szándékosan hibás mozdulattal. Ebben az esetben, úgy véljük, Mensikovnak teljesen igaza volt, amikor oldalmenetet kockáztatott meg az

ellenség lőtávolságán belül, avégből, hogy Szevasztopol körüli képtelenül „koncentrált" állásából kikerüljön.

De a középszerű stratégák és rutin-tábornokok közti küzdelemben az ellenséges hadseregek mozdulatai az eddigi hadviselésben ismeretlen formákat öltöttek. Az oldalmenetek szorgalmazása, akárcsak a kolera, mindkét táborban járványszerűen terjedt. Ugyanakkor, amikor Mensikov oldalmenetre határozta el magát Szevasztopolból Bahcsiszerájba, Saint-Arnaud és Raglan fejükbe vették, hogy a Kacsa folyótól Balaklavába indulnak. Az oroszok hátvédje és a britek elővédje találkozott a Mackenzie-majornál (egy skót után nevezték így, aki később tengernagy lett az orosz hadseregben), és természetesen az elővéd megverte a hátvédet. Minthogy a szövetségesek oldalmenetének általános stratégiai jellegét már bíráltuk a „Tribune"-ban, most nem szükséges arra visszatérnünk.

Október 2-án vagy 3-án Szevasztopol körül volt zárva, és a szövetségesek pontosan azt az állást foglalták el, amelyből Mensikov éppen kibonyolódott. Ekkor kezdődött meg Szevasztopol emlékezetes ostroma, és egyszersmind a hadjáratnak egy új szakasza. Eddig a szövetségesek, vitathatatlan fölényük folytán, mindenben saját tetszésük szerint cselekedhettek. Flottáik uralkodtak a tengeren és biztosították partraszállásukat. Amikor már a parton voltak, számbeli fölényük és kétségkívül kiválóbb rohamozó képességük biztosította nekik a győzelmet az Almánál. De most kezdett az erők egyensúlya kialakulni; bázisuktól távol és ellenséges országban folytatott hadműveleteknél ez előbb-utóbb biztosan bekövetkezik. Igaz, hogy Mensikov hadserege még nem mutatkozott, de közelsége szükségessé tette tartalék felállítását a Csornajánál, kelet felé forduló arcvonallal. Ezzel a tulajdonképpeni ostromló hadsereg jelentékenyen meggyöngült, és létszáma annyira csökkent, hogy már nem sokkal múlta fölül a helyőrség létszámát.

Energia hiánya, rendszeresség hiánya, kivált a brit szárazföldi és tengeri haderők szervei közötti összeműködésben, terepnehézségek és mindenekfölött a legyőzhetetlen rutinszellem, amely úgy látszik vele született tényező a brit hadsereg igazgatási és technikai szerveiben, október 9-éig késleltette a tényleges ostromműveletek megkezdését. Ezen a napon végre megnyitották az ostromárkokat, mégpedig 1500–2500 yardnyi óriási távolságra az orosz védőművektől. Ilyesmi még sohasem fordult elő egy régebbi ostromnál sem. Ez azt bizonyítja, hogy az oroszok még mindig tartani tudták az erőd körüli terepet legalább egy mérföldnyi körzetben; és valóban tartották is egészen október 17-éig. E nap reggelére az ostrommunkálatok eléggé előrehaladtak ahhoz, hogy a szövetségesek tüzet nyissanak. Mivel ezen a napon korántsem voltak olyan helyzetben, hogy ezt sikerrel megtegyék, a tüzelés

megnyitását valószínűleg még néhány nappal tovább halasztották volna, ha nem érkezik a dicső hír, hogy egész Anglia és Franciaország örömmámorban várja Szevasztopol október 25-ére megjósolt bevételét. Ez a hír persze elkeserítette a csapatokat, és megnyugtatásukra elrendelték a tüzelés megindítását. De kiderült, hogy a szövetségesek 126 ágyút vonultattak fel 200 vagy 250 ellen. Mármost Vauban nagy axiómája szerint, amelyet az angolok és a franciák a közvélemény megnyugtatására újra meg újra idéztek, „egy várostrom matematikai biztonsággal sikerre vezető hadművelet, tisztán idő kérdése, ha kívülről nem zavarják meg". Ez a nagy axióma ugyancsak Vauban hadmérnöknek egy másik axiómáján alapul, amely szerint „ostromban a támadás tüzét a védelem tüzénél erősebbé lehet tenni". Hát itt Szevasztopolnál pontosan az ellenkezőjét látjuk; a támadás tüze kezdetben határozottan gyöngébb volt a védeleménél. A következmények csakhamar megmutatkoztak. Az oroszok néhány óra alatt elhallgattatták a francia ütegeket, és egész napon át csaknem kiegyenlített erejű harcot folytattak az angolokkal. A szövetségesek elterelő hadmozdulatként tengeri támadást indítottak. De ez sem volt sem jobban vezetett, sem sikeresebb. A francia hajók megtámadták a Karantén erődöt és a Sándor-erődöt, ilymódon segítve az ezen erődök ellen intézett szárazföldi támadást, és nem kétséges, hogy e segítség nélkül a szárazföldi francia csapatok még sokkal kellemetlenebb fogadtatásra találtak volna. Az angol hajók a kikötő északi oldalát támadták meg, beleértve a Konsztantyin-erődöt és a Távíró üteget, valamint egy Konsztantyintól északkeletre épített ideiglenes üteget. Az óvatos Dundas tengernagy az erődöktől 1200 yardnyira horgonyoztatta le hajóit – nyilvánvalóan mert kedveli a nagy távolságból való tüzelés módszerét. Nos, régóta leszögezett tény, hogy hajók és parti ütegek között folyó harcban a hajók maradnak alul, ha nem tudják 200 yardnyira vagy még kisebb távolságra megközelíteni az ütegeket, úgy hogy lövedékeik egészen biztosan és nagyobb hatékonysággal csapódjanak be. Ennek folytán Dundas hajói szörnyen megrongálódtak, és ő maga dicső vereséget szenvedett volna, ha nincs ott Sir Edmund Lyons, aki, szinte úgy látszik parancs ellenére, a lehető legközelebb vitt három sorhajót a Konsztantyin-erődhöz, és ott némi kárt tett viszonzásképpen azért, amit elszenvedett. Mivel azonban a brit és a francia tengernagyok jelentései egyetlen szót sem mondanak arról, hogy milyen tényleges kárt tettek az erődökben, arra kell következtetnünk, hogy az erődök és a kazamaták ütegei – itt is, mint Bomarsundnál a Montalembert-parti erődítmények – helyt tudtak állani kétszer annyi hajóágyúval szemben. Ez annál figyelemreméltóbb, mert most már eléggé bizonyos, hogy ennek az erődnek a szabad falazata, miként ez részben már Bomarsundnál bebizonyosodott, 24 óránál

tovább nem tud ellenállni a parton felállított nehéz haióágyúk réstörő tüzének.

A franciák ezután néhány napig úgyszólván csendben maradtak. Az angolok, akik ütegeiket az orosz vonalaktól nagyobb távolságra állították fel és nehezebb űrméretű lövegeket használtak mint szövetségeseik, folytatni tudták tüzelésüket és elhallgattatták egy falazott redoute* felső ágyúsorát. A tengeri támadást nem ismételték meg – ez legjobb bizonyítéka a kazamatás erődök keltette respektusnak. Az orosz védelem alaposan kijózanította az almai győzőket. Minden kilőtt ágyú helyébe újat szereltek. Minden lőrést, amelyet az ellenség tüze napközben megrongált, éjjel helyrehoztak. Földsánc állt földsánccal szemben, a küzdelem csaknem egyenlő volt, míg a szövetségesek kellő intézkedéseket nem tettek a fölény megszerzésére. Visszavonták Lord Raglan nevetséges parancsát, hogy „kímélni kell a várost", és megkezdték a bombázást, amely az összezsúfolt csapatok tömegére gyakorolt koncentrikus hatása és idegőrlő jellege folytán a helyőrségnek bizonyára nagy veszteségeket okozott. Azonkívül az ütegek előterébe lövészeket küldtek ki, hogy minden kínálkozó fedezéket kihasználva lőjék ki az orosz tüzéreket. Mint már Bomarsundnál, a Minié-puskák itt is jól beváltak. Néhány nap alatt az orosz tüzérek részben a nehézágyúk, részben a Minié-puskák hatására nagyrészt hors de combat** voltak. Ez történt a flotta matrózaival is, a védőseregnek azzal a részével, amely a legjártasabb volt a nehézágyúk kezelésében. Ekkor az ostromlott helyőrségek szokásos módszeréhez kellett folyamodni: gyalogságot vezényeltek az ágyúk mellé a megmaradt tüzérek vezetése alatt. De könnyű elképzelni, hogy ez a tűz csaknem hatástalan volt, s így az ostromlók futóárkaikat mind közelebb hozhatták. Amint jelentik, harmadik párhuzamos sáncukat a külső erődítményektől 300 yardnyira nyitották meg. Még nem tudjuk, milyen ütegeket állítottak fel ebben a harmadik párhuzamos árokban; csak annyit mondhatunk, hogy szabályszerű ostromnál a *harmadik* párhuzamos árkot mindig a megtámadott védőművek vármezejének lábánál szokták megásni, vagyis a váraroktól 50–60 yardnyira. Ha ez a távolság Szevasztopol esetében ennél nagyobb, ebben a tényben csupán annak a különböző brit lapokban közölt jelentésnek a megerősítését láthatjuk, hogy a védelmi vonalak szabálytalansága csak megzavarta a brit hadmérnököket, ahelyett hogy leleményességüknek új teret adott volna. Ezek az urak, akik bevált elv alapján le tudnak rombolni egy szabályos bástyás frontot, azonnal szorult helyzetbe kerülnek, amint az ellen-

* – különálló zárt kiserőd – *Szerk.*

** – harcképtelenek – *Szerk.*

ség eltér a szóbanforgó kérdés legnagyobb tekintélyei által előírt szabályoktól.

Ha már egyszer elhatározták a dél felől indítandó támadást, a párhuzamos ostromárkot és ütegeit a védőművek egy vagy legfőljebb két pontosan meghatározott frontja ellen kellett volna irányítani. Az egymáshoz legközelebb eső két, vagy végső esetben három külső erődöt kellett volna összpontosított erőkkel megtámadni; ezek lerombolása után az oroszok az összes többi külső erődnek már semmi hasznát sem vehették volna. Ha a szövetségesek egész tüzérségüket egy célra összpontosítják, azonnal könnyen nagy tűzfölényt szerezhettek volna és jelentékenyen megrövidíthették volna az ostromot. Amennyire tervvázlatok és térképek alapján ítélhetünk, a Karantén erődtől a belső kikötő felső végéig terjedő front, vagyis az a front, amely ellen most a franciák irányítják erőfeszítéseiket, lett volna legalkalmasabb a támadásra, mivel lerombolása utat nyitott volna a városba. A szövetségesek 130 ágyúja ezen a viszonylag rövid szakaszon nyomban biztosította volna nekik a tüzérségi fölényt. Ehelyett az a kívánság, hogy mindegyik hadsereg egymástól függetlenül cselekedhessen, megszülte az ostromnak azt a példa nélkül álló módját, amelynél a több mint három mérföld hosszúságú erődítményeket egész kiterjedésükben egyszerre ágyúzták. Ilyet még sohasem látott a világ. Ki hallott valaha olyan támadásról, amely lehetővé tette a védelemnek, hogy egyszerű bástyás védőművekből és félhold-erődökből egyszerre 250 ágyú roppant erejét tudja harcba vetni? Egyetlen bástyás front alig tud 20 ágyút működtetni; és rendes ostromnál három vagy négy ilyen frontnál több nem működhet közre a védelemben. Ha csak a szövetséges hadmérnökök nem tudnak nagyon komoly érveket felhozni különös eljárásuk mellett, azt a következtetést kell levonnunk, hogy nem voltak képesek kipuhatolni a védőművek leggyöngébb pontjait, s ezért, nehogy azokat kihagyják, inkább a vonal minden részét lövették.

Közben mindkét félhez érkeztek erősítések. A kifárasztó és részben sikeres támadások, melyeket Liprandi a szövetséges előőrsök ellen intézett, arra mutattak, hogy Szevasztopolnál nagyobb orosz erő van, mint amekkorát Mensikov Bahcsiszerájba vitt. De úgy látszik, hogy felmentő ütközethez ez az erő még nem elég. Tekintettel az ostromlók elért eredményeire, tekintettel arra, hogy a védelemnek okozott károk mértani arányban növekednek, amint az ostromlók közelebb jutnak a várfalakhoz, tekintettel arra, hogy a külső védőművek még kitartanak ugyan, de a belső fal gyöngülni látszik, feltehetjük, hogy november 9-étől 15-éig döntő jelentőségű eseményre kerül sor; vagy elesik a város déli oldala, vagy pedig a szövetségesek szenvednek döntő vereséget és kénytelenek abbahagyni az ostromot. De gondolnunk

kell arra, hogy mindezek a jósolgatások olyan körülményektől függenek, amelyeket a hadszíntértől ily nagy távolságban előre nem ismerhetünk pontosan.

The Campaign in the Crimea

A megírás ideje: 1854 november 9.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 november 27. (4246.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

A háború a Keleten[299]

Az „Africa" megérkezése révén további három napról kaptunk értesítéseket Európából, de ezek nem tartalmaznak semmilyen újabb érdekes adatot a hadszíntérről, kivéve azt a pokoli esetet, hogy egy égő kórházban az ott fekvő betegek és sebesültek igen nagy számban elevenen elégtek, valamint szavakkal le nem írható szenvedésekre vonatkozó beszámolókat. A november 5-én lefolyt véres és eldöntetlen csatáról, amelyről a „Baltic" hozott rövid értesítést, most előttünk van Lord Raglan szűkszavú jelentése, de nincsenek még itt azoknak a tudósítóknak a szokásos, részletes és izgalmas leírásai, akik szereplőkként vagy nézőkként jelen voltak. Angliában éppúgy, mint Franciaországban, nagy az aggodalom – sokkal nagyobb, mint felületes tekintetre látható – a háború megnövekedett és egyre növekvő nehézségei miatt; és azt a makacs ellenállást, mellyel Szevasztopol vonakodik megadni magát a vitézségben és áldozatkészségben vele vetélkedő szövetségeseknek, nagyon balsejtelmesen nézik. A londoni „Times"-ból[15] vett kivonatok, amelyeket lapunk egy másik hasábján közlünk, megváltozott hangulatról és aggódó lelkiállapotról tanúskodnak, s ezt némelyek esetleg a kétségbeesés közeledésének foghatnák fel. Minthogy a november 5-i ütközetről nincsenek eléggé egybehangzó adataink ahhoz, hogy következtetéseket vonhassunk le belőlük, most az ostromnak közvetlenül ezt az időpontot megelőző műveleteiről akarunk néhány megjegyzést tenni.

Október 25-e volt az a nap, amelyen Szevasztopol ostromának lassú egyhangúságát először szakította meg drámai esemény. Az oroszok ezen a napon megtámadták az ostromot fedező szövetséges állásokat, s mivel az előnyök ez alkalommal a két oldalon egyenlőbben oszlottak meg, az eredmény nagyon különbözött az Alma melletti ütközetétől. Ez az akció valójában az almai csata pontos ellentéte volt: szinte kizárólag lovassági harc folyt, míg az Almánál lovasság nem vett részt; és az oroszok ahelyett, hogy védekező állást foglaltak volna el, itt támadók voltak, míg az erős állások előnyét a szövetségesek élvezték. És az ütközet valóban csaknem annyira

eldöntetlenül végződött, mit az Alma menti, de ezúttal az oroszok maradtak fölül.

A hérakleiai Kherszonészosz, a Szevasztopol-öböltől délre fekvő félsziget, a Krím kontinentális részéhez hegylánccal csatlakozik, amely a Csornaja torkolatától, vagyis a Szevasztopol-öböl végétől délnyugat felé húzódik. Ez a hegylánc az északnyugati oldalán lassan lejt Szevasztopol felé, míg délkeleten Balaklava irányában általában magas és meredek. Minthogy a szövetségesek a hérakleiai Kherszonészoszt elfoglalták, ez a hegylánc természetes védelmi állásuk volt az ostromlott város felmentésére törekvő minden orosz hadsereggel szemben. De sajnos Balaklava volt a britek „hadműveleti bázisa", flottájuk fő kikötője, készleteik nagy raktára; és Balaklava ettől a magaslati lánctól körülbelül három mérföldnyire délkeletre fekszik. Ezért Balaklavát is bele kellett illeszteni ebbe a védelmi rendszerbe. A Balaklava körüli terület nagyon szabálytalan magaslatok csoportjából áll, amelyek az említett hegylánc déli sarkától csaknem pontosan kelet és nyugat felé a part hosszában húzódnak, és miként az összes dombok a Krímben, északnyugat felé szelíden lejtenek, délkelet felé viszont túl meredekek és szirtesek. Így e két hegycsoport által bezárt szöget hullámos síkság tölti be, amely lassanként emelkedik keletnek, míg végül a Csornaja völgye felé eső meredek lejtőben végződik.

Ennek a síkságnak legfigyelemreméltóbb vonása kis dombok és enyhén emelkedő térségek sora, amely északnyugatnak és délkeletnek húzódik, összekötve a hérakleiainak nevezett hegyláncot a déli parton emelkedő hegyekkel. Ezen a magaslaton, mintegy három mérföldnyire Balaklavától keletre és északkeletre, építették ki a szövetségesek első védelmi vonalukat, amely négy redoute-ból* állott, s a Bahcsiszerájból és a Csornaja felső szakaszától vezető utakat biztosította. Ezeknek a redoute-oknak a védőrségét törökök látták el. Egy második sáncvonalat létesítettek közvetlenül Balaklava előtt, s ez folytatódott annak a szögnek a csúcsáig, amelyet a parti magaslatok és a hérakleiai hegylánc zárnak be; az utóbbit Bosquet tábornok ott elhelyezett francia hadosztálya védelmezte. Ilyenképpen, míg a második vonalat, amelyet angol katonák, tengerészek és matrózok védtek, a francia redoute-vonal folytatta és oldalazta, az első, vagyis a török vonal, amely közel két mérföldnyire előbbre volt, nemcsak teljesen támogatás nélkül maradt, hanem – különös módon – ahelyett, hogy merőlegesen állott volna arra az útra, amelyen az ellenség jöhetett, szinte ennek az útnak a folytatásaként építették meg. Ezáltal az ellenség először elfoglalhatta az első, azután a második, azután a harmadik és végül a negyedik redoute-ot, minden alkalommal teret nyerve,

* különálló zárt kiserődből – *Szerk.*

anélkül, hogy az egyik redoute a másiknak sok támogatást nyújthatott volna.

A szövetséges állás védelmét tehát a következőképpen osztották fel: Balaklava felé a redoute-ok, vagyis az első vonal védelmét törökök látták el; a Balaklava közvetlen szomszédságában levő magaslatokon brit tengerészek állomásoztak; a Balaklavától északra fekvő völgyet a 93-as skót ezred és néhány lábadozó alakulata tartotta megszállva. Tovább északra volt a brit lovasság tábora és a hérakleiai magaslatokon a Bosquet-hadosztály elővédjének a tábora.

25-én reggel 6 órakor Liprandi orosz tábornok támadást indított ez ellen az állás ellen. Egy kombinált hadosztállyal rendelkezett, amely hat gyalogsági ezredből (Dnyeper, Azov, Ukrajna, Odessza, Vlagyimir, Szuzdal, a 6. lövészzászlóalj és egy fekete-tengeri kozák zászlóalj, összesen 25 zászlóalj); három lovasezredből (a 11. és 12. huszárezred és egy kombinált ulánusezred, összesen 24–26 lovasszázad); körülbelül két kozákezredből és 70 ágyúból, köztük 30 tizenkét fontos ágyúból állt.

Gribbe tábornokot három dnyeperi gyalogzászlóaljjal egy tőle balra fekvő szoroson át kiküldte Komari falu elfoglalására, amellyel szemben található az első és legerősebb redoute. Gribbe tábornok elfoglalta a falut, és három zászlóalja, úgy látszik, nagyon nyugodtan töltötte el ott a napot, minthogy az ezután következő ütközet leírásai egyszer sem tesznek említést róluk.

A főoszlop, amely előbb a Csornaja mentén, azután egy mellékúton nyomult előre, elérte a Bahcsiszerájból Balaklavába vezető országutat. Itt ütközött a törököktől védett redoute-okba. Minthogy az első redoute meglehetősen erős volt, Liprandi ágyútüzet nyitott ellene, azután nekiindította a rohamoszlopokat. Egy lövész-sor fedezte az azovi ezred első, második és harmadik zászlóalját, amelyek századoszlopokban nyomultak előre; mindkét szárnyuk mögött viszont a negyedik azovi zászlóalj és egy dnyeperi zászlóalj helyezkedett el sűrű támadó oszlopokban. A redoute-ot heves ellenállás után elfoglalták. A 170 halott és sebesült, akiket a törökök *otthagytak*, azt mutatja, hogy a brit sajtó kaján állításai ellenére ezt a redoute-ot derekasan védték. A második, harmadik és negyedik redoute-ot ellenben, amelyek sebtében épültek, az oroszok szinte ellenállás nélkül foglalták el, és reggel 7 órakor a szövetségesek első védelmi vonala teljesen a kezükben volt.

Az a körülmény, hogy a törökök ezeket a redoute-okat feladták, esetleg jótékonyan eloszlatta a török vitézségre vonatkozóan Oltenica és Szilisztria óta lábrakapott és általánosan elterjedt éktelen babonákat; a brit tábornokok és a sajtó azonban igen hitvány szerepet játszanak, amikor ennél az esetnél hirtelen a törökök ellen fordulnak. Nem annyira a törököket kellene hibáztatni, mint inkább a hadmérnököket, akik ezt a védelmi vonalat ilyen hibásan

építették meg és elmulasztották kellő időben befejezni, valamint a parancsnokokat, akik az első vonalat az ellenség megsemmisítő rohamának tették ki, minden rendelkezésre álló támogatás nélkül.

A 93-as skót ezred katonái, kitartóan és lassan, mint skótokhoz illik, szépen sorjában vonalat alkottak, majd előnyomultak a magaslatokon a redoute-ok irányában, de csak miután az oroszok azokat elfoglalták. A menekülő törökök, akiket az orosz lovasság megtizedelt, végül újra sorokba fejlődtek a skótok két oldalán. Ezek, hogy megvédjék magukat az oroszok tüzétől, lefeküdtek a hepehupás terep kimagasló részének csúcsa mögött, a szövetségesektől még tartott állások előterében, és csak balszárnyukon támogatta őket a lovas hadosztály. Közben az oroszok csatasorba fejlődtek fel a magaslatokon, ahol a redoute-ok voltak, – balszárnyukon állt az azovi, hozzá jobbra következett az ukrajnai ezred, azután csatlakozott az odesszai gyalogság. Ez a három ezred töltötte ki a redoute-ok közötti teret, és elfoglalta azt a területet, amely a szövetségesek első vonala volt. Tovább, az odesszai ezredtől jobbra, az egyenetlen síkság kedvező terepet nyújtott lovassági hadmozdulatokhoz. Odairányították a két huszárezredet és ezek egyenest szembetalálták magukat a brit lovassággal, amely vagy két mérföldnyire állott. A szuzdali és a vlagyimiri ezred, a tüzérség egy része és az éppen felvonuló ulánusok tartalékban maradtak.

Mikor a 93-as skót ezred katonái, a lábadozók zászlóaljával és a törökökkel megerősítve, az oroszokat megállították, az oroszok a huszárokat vetették be ellenük. De mielőtt odaérhettek volna, a brit nehézlovassági dandár nekitámadt. A hét- vagy nyolcszáz brit nehéz dragonyos rávetette magát az oroszokra és szétverte őket olyan rohamban, amely, viszonylag igen kicsi létszámukat tekintve, a hadjárat történetének legragyogóbb és legsikeresebb rohamai közé tartozik. A kétszer annyi orosz huszár pillanatok alatt szétszóródott. Az a néhány orosz lovasszázad, amely a 93-as skót ezredre támadt, tizenöt yardnyi távolságból higgadt skót sortüzet kapott a gyalogságtól, és futott, amerre látott.

Ha a törökök meg is futamodtak, az angolok eddig csak dicsőséget arattak. A skótok merészsége, akik csatasorban fogadták a lovasságot és még csak négyszögeket sem alakítottak, bizonyára dicsérendő esemény volt, ugyanígy a nehézlovasság fergeteges rohama, annál is inkább, mert minden erősítés érkezése előtt vitték végbe. De most előrenyomult az első hadosztály (Cambridge hercegéé) és a negyedik hadosztály (Cathcarté), valamint Bosquet francia hadosztálya és a chasseurs d'Afrique* dandára (lovasság).

* – afrikai vadászok – *Szerk.*

Csatasorba rendeződtek, és csak most lehetett arról beszélni, hogy két hadsereg van jelen. Mivel Bosquet franciái a hérakleiai magaslatokon sorakoztak fel, Liprandi elindította a vlagyimiri és a szuzdali ezredet, hogy a magaslatokon a lovasság állásán túl a szélső jobbszárnyat képezzék.

Ekkor, miután a tüzelés csaknem megszűnt, mert a seregek egymás lőtávolságán kívül állottak, egy nem tisztázott félreértés folytán a brit könnyűlovasság rohamra indult, pedig e rohamnak nem volt célja és vereséggel végződött. Parancs érkezett az előnyomulásra, és néhány perc alatt Cardigan gróf elindította könnyűdandárát az állásával szemben fekvő völgyön felfelé. Ezt a völgyet magaslatok fedezték, megrakva ütegekkel, amelyek tüzelésüket az alattuk levő terepre összpontosították. Az egész dandár csak 700 főt számlált; amikor a kartácstűz lőtávolságába került, a tüzérség lövegei és a lejtőkön elhelyezett lövészek puskái fogadták; megrohamozta a völgy felső végén álló üteget, húsz yard távolságból kapta a tüzet, legázolta a tüzéreket, szétszórta az orosz huszárokat, akik egy második, de bizonytalan támadásba kezdtek, és éppen vissza akartak vonulni, amikor az orosz ulánusok oldalba kapták a dandárt. Mihelyt odaértek, tüstént nekiestek a zihálló brit lovasoknak. Ezúttal a briteknek, részleges sikereik ellenére, meg kellett hátrálniok, és az oroszoktól alapos vereséget szenvedtek, ámde, ezt meg kell mondanunk, a nagy számbeli fölény és egy hiba következtében, amely minden cél nélkül egyenesen belevitte őket a nagy létszámú ellenséges tüzérség kereszttüzébe. A 700 katona közül 200 sem jött vissza harcképes állapotban. A könnyűlovassági dandárt megsemmisültnek lehet tekinteni, ameddig új emberekkel fel nem töltik.

A vereség a britek számára még sokkal szerencsétlenebbül ütött volna ki, és aligha tért volna vissza egy ember is, ha a rohamozó könnyűlovasság mindkét szárnyán végre nem hajtják az alábbi két hadmozdulatot. A jobbszárnyon Lord Lucan parancsot adott a nehézdandárnak, hogy színlelt támadást indítson a szemben álló orosz ütegek ellen. Néhány percig előretörtek, az orosz tűz következtében mintegy tíz embert veszítettek, azután visszavágtattak. A balszárnyon azonban a francia chasseurs d'Afrique, a világ legjobb lovaskatonái közül való két ezred, amikor látták, hogy szövetségeseiket sarokba szorították, előre vágtattak, hogy kiszabadítsák őket. Megrohamozták az üteget, amely oldaltűz alá fogta a brit könnyűlovasságot, és amely följebb a dombon állt, a vlagyimiri gyalogezred előtt; egy perc alatt benn voltak az ágyúk vonalában, lekaszabolták a tüzéreket és, miután teljesítették feladatukat, visszahúzódtak, amit akkor is megtettek volna, ha a vlagyimiri gyalogság nem támadt volna nyomban rájuk.

Itt láthatjuk egy másik példáját annak az angol hadviselési módszernek,

amely ebben a hadjáratban megnyilvánult, s amelyre már több alkalommal rámutattunk. Először hibát követtek el, azután visszariadtak a szabályellenes taktikai mozdulattól, holott csakis ez háríthatta volna el a hiba következményeit. De a francia chasseurök azonnal megérezték, mit kell tenniök. A lovassági csata alatt az ő oldalukon nem volt oldaltámadás az orosz lovasság részéről, mert hirtelen előretörésük ezt megakadályozta, viszont Scarlett dandárparancsnok óvatos nehézlovasai csak színlelték a támadást, és ez persze nem volt elég annak meggátlására, hogy az orosz ulánusok a huszárok oldalába ne törjenek. Ha rohamra mentek volna, mint a franciák, az orosz ulánusok nagyon hamar meghátráltak volna. De míg a könnyűlovassági dandárnak túl nagy merészséget parancsoltak, őket túl nagy óvatosságra intették, és az eredmény a könnyűlovassági dandár pusztulása volt.

Ezután a csata véget ért. Az oroszok lerombolták a szövetségesekhez legközelebb eső két redoute-ot, a másik kettőbe pedig erős csapatokat helyeztek. Megtartották az elfoglalt területet, és Lord Raglan, mivel nem merte megtámadni őket, elrendelte, hogy erősítsék meg a második redoute-vonalat, és annak védelmezésére szorítkozott. Az első vonalat feladták.

Ebben az ütközetben a 93-as skót ezred magatartása minden dicséretet megérdemel. Csatasorban fogadni lovasságot, mint ők tették; csupán egy századot kanyarítva hátra jobb oldalukon en potence*; visszatartani tüzelésüket a döntő pillanatig és azután halálos biztonsággal tüzelni, olyan hőstett, aminőt csak kevés csapat tud végbevinni és amely a gyalogos katonától elvárható legmagasabb képességekről tanúskodik. Csak az osztrákokat és a briteket lehet olyan csapatoknak tekinteni, amelyekkel ilyen kísérlet elég nagy biztonsággal kockáztatható; talán *néhány* orosz csapattal is, mert hosszú szolgálati idejük képessé teszi őket ilyen feladatra, bár nem tudunk visszaemlékezni olyan esetre, amikor hasonló próbára tették volna őket és azt megállták volna.

A brit és a francia lovasságnak az orosszal szembeni fölénye ebben az ütközetben vitathatatlanul bebizonyult. A szövetségesek három dandárjának körülbelül ugyanannyi volt az ereje, mint az oroszok három ezredének; és ha egyszerre indítják őket rohamra, nem pedig egyiket a másik után, és ha felvonuló tüzérség és az egész gyalogsági vonal előrenyomulása támogatta volna őket, Liprandi és csapatai abban a nagy veszélyben forogtak volna, hogy a meredek lejtőn leszorítják őket a Csornaja felé és azt a sorsot szenvedik el, amelyet Blücher mért a franciákra a Katzbachnál.[297]

A két hadsereg erejét ilyenféleképpen lehetne felbecsülni: az oroszoknak

* – „T" alakban; derékszögben – *Szerk.*

25 zászlóaljuk volt, ezeket nagyrészt már az Almánál is bevetették, és ezek a legjobb esetben sem képviselhettek 14 000 embernél nagyobb erőt. A lovasság – 24 század, amelyek nagyrészt Moszkvából és Kalugából tették meg az utat – biztosan nem számlált többet 2400 embernél; ezenkívül mintegy 1000 kozák és 70 ágyú.

A szövetségesek gyalogsága az első és a negyedik brit hadosztály nagyobb részéből és Bosquet francia hadosztályából állott; ezenfelül meghatározatlan számú török, akiknek számát csak úgy határozhatjuk meg, ha kiszámítjuk a partra szállt török zászlóaljak számát. Elejétől kezdve 10 török zászlóalj volt az expedícióban, és Lord Raglan október 18-i jelentése szerint további hatot tettek partra Balaklavánál. Ezeknek a törököknek, minthogy őket nem vetették be az ostromnál és nem is vitték el messzire Balaklavától, ott kellett lenniök, bár a redoute-okból történt visszavonulásuk óta a jelentésekben nem említették meg, nem tartották említésre érdemeseknek őket. Ilyenképpen eléggé közel kerülnénk az igazsághoz, ha a briteket körülbelül 6500, a franciákat mintegy 3500 és a törököket legalább 6000 emberre becsüljük. Ezeken kívül a Balaklava körüli redoute-okban még 1000 brit tengerészkatona és matróz tartózkodott. A gyalogság összesen 17 000, vagy ha a törökök nem számítanak, 11 000 fő. Ami a lovasságot illeti, a két brit dandár mintegy 1400 embert számlált (az angol jelentésekben csak a közkatonákat számítják), a chasseurs d'Afrique legalább 800 embert, ez összesen 2200 fő. A tüzérség számbeli nagysága ismeretlen, de mennyiségileg kisebb az oroszokénál, bár minőségileg sokkal jobb.

Mindent összevéve úgy véljük, hogy a szövetségesek ez alkalommal legalább olyan erősek voltak, mint az oroszok; ők rendelkeztek az erős állások előnyével, amelyekbe visszavonulhattak, s merész támadással a lovasságot és gyalogságot kombinálva, döntő győzelmet arathattak volna – nem olyant, mint az Almánál, amelynek nem voltak következményei, hanem olyan győzelmet, amely megtakarította volna nekik a november 5-i véres csata megvívásának fáradságát. Ahogy a helyzet alakult, még az elszenvedett veszteségeket sem egyenlítették ki, s a túlzott merészség és túlzott óvatosság, a rosszul alkalmazott vakmerőség és rosszul alkalmazott aggályosság, a hadművészet szabályainak fittyet hányó katonai indulat és a cselekvésre alkalmas pillanatot elszalasztó tudományos megfontolások e furcsa keveréke – e különös módszer által, hogy mindig a helytelen pillanatban és mindig helytelenül cselekedtek, ami a szövetségesek minden tettét jellemzi, a balaklavai csatát szépen elvesztették.

A november 5-i csatából mostanáig csak azt a következtetést vonhatjuk le, hogy bevezetése volt annak a válságnak, amelyről feltételeztük, hogy 5-e és

10-e között fog bekövetkezni. Mint már régen megmondtuk, és mint most a londoni „Times" is megállapítja, – minden pusztán az ellátástól, az utánpótlástól és az erősítésektől függ.

The War in the East

A megírás ideje: 1854 november 16.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 november 30. (4249.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

„A forradalmi Spanyolország" c. cikksorozathoz írt és meg nem jelent cikk kéziratának egyik oldala

Karl Marx

Spanyolország — Intervenció

[„A forradalmi Spanyolország" cikksorozatból[301]]

. . .* a forradalom zászlóját Ballesteros hadserege, amely törzsének kapitulációja után még mindig Priegónál, Malagától tíz tengeri mérföldnyire északra összpontosult. Ezen a második Cádiz-expedícióján[302] fogta el őt** Molitor tábornok egyik alakulata; kiadták az apostoli bandának, Madridba vitték, hogy ott november 7-én, négy nappal Ferdinándnak a fővárosba való visszatérése előtt kivégezzék.

„Non por su culpa caia Riego:
por traición
de un vil Borbón."
(„Nem saját hibájából esett el Riego, hanem
egy hitvány Bourbon árulása folytán.")

Ferdinánd, amikor Madridba érkezésekor „a hit csapatainak"[303] tisztjei köszöntötték és szerencsekívánataikat fejezték ki, távozásuk után udvara körében így kiáltott fel: „Ugyanazok a kutyák, csak más a nyakörvük."

A szerzetesek száma, amely 1822-ben 16 310 volt, 1830-ig 61 727-re emelkedett, ami 8 év alatt 45 417 főnyi szaporodást jelent. A madridi „Gacetá"-ból[183] látjuk, hogy egyetlenegy hónap alatt, 1824 augusztus 24-étől szeptember 24-éig 1200 embert lőttek agyon, akasztottak vagy négyeltek fel; és akkor a barbár rendelet a comunerók[304], szabadkőművesek stb. ellen még nem volt kihirdetve. A sevillai egyetemet évekre bezárták, de helyébe állami bikaviadal-iskolát létesítettek.

Nagy Frigyes egyszer hadügyminiszterével beszélgetvén azt kérdezte, hogy véleménye szerint Európa melyik országát lehet legnehezebben meg-

* *A kézirat eleje hiányzik. — Szerk.*
** Riegót. — *Szerk.*

semmisíteni. Mikor észrevette, hogy minisztere némi zavarba jött, helyette válaszolt: „Spanyolországot, mert ennek a saját kormánya évek óta fáradozik azon, hogy tönkre tegye – de mindhiába." Úgy látszik, Nagy Frigyes előre látta VII. Ferdinánd uralmát.

Az 1820–23-as forradalom vereségét könnyű megmagyarázni. Polgári forradalom, pontosabban: városi forradalom volt, míg a vidék – tudatlan, renyhe, az egyház pompás szertartásainak hódoló népség – passzív szemlélője maradt a pártharcnak, amelyet alig értett meg. Abban a néhány tartományban, amelyben a vidék kivételesen aktív részt vett a küzdelemben, inkább az ellenforradalom oldalán állott, s ezen a tényen nem kell csodálkoznunk Spanyolországban, „ósdi szokások e tárházában, letéthelyén mindannak, ami másutt feledésbe merült és elmúlott", olyan országban, ahol a függetlenségi háború alatt előfordult, hogy parasztok az Alhambra fegyvertárából vett sarkantyúkat kötöttek fel, s a különös és ősi kézművesmesterség alabárdjaival és dárdáival, a XV. század háborúiban használt fegyverekkel indultak harcba. Ezenkívül spanyol sajátosság, hogy minden paraszt, akinek nyomorúságos ajtaja fölött kőbevésett nemesi címer volt, nemesembernek tartotta magát, s hogy ennélfogva a falusi népesség általában véve, bármennyire szegény és kifosztott volt is, sohasem szenvedett úgy a durva lealacsonyítás ama tudatától, amely a hűbéri Európa többi részén kétségbeejtette. Azt, hogy a forradalmi párt nem tudta, hogyan kell a parasztság érdekeit összekötni a városi mozgalommal, két férfi bizonyítja, akik mindketten lényeges szerepet vittek a forradalomban, Morillo tábornok és San Miguel. Morillo, akit nem lehet forradalmi szimpátiákkal gyanúsítani, Galiciából ezt írta Angoulême hercegnek: „Ha a cortes[201] elfogadta volna a földesúri jogokról szóló törvényt és ezzel megfosztotta volna a grandokat birtokaiktól a csőcselék javára, Fenséged számos hazafias és félelmes hadsereggel találkozott volna, amelyek maguk szervezkedtek, miként azt hasonló körülmények között Franciaországban tették."

Másrészt San Miguel ezt mondja (lásd: „Polgárháború Spanyolországban", Madrid 1836): „A liberálok figyelmen kívül hagyták, hogy a nemzet túlnyomó része közömbösen vagy ellenségesen áll szemben az új törvényekkel – ez volt legnagyobb tévedésük. A cortes által kibocsátott számos, a nép anyagi helyzetének megjavítását célzó rendelkezés nem volt képes olyan rögtöni eredményeket elérni, mint a körülmények kívánták. Nem tudta megjavítani a falusi népesség alsó rétegeinek anyagi helyzetét sem a tized leszállítása a felére, sem a kolostori birtokok eladása. Ellenkezőleg, az utóbbi intézkedés, amelynek folytán a föld az elnéző szerzetesek kezéből a számító tőkésekébe került át, rontotta a régi bérlők helyzetét, mert magasabb bérleti

összegeket róttak ki rájuk, úgyhogy e nagyszámú osztály babonás hite, amelyet a szent egyházi vagyon elidegenítésével amúgy is megsértettek, az anyagi érdekek sérelme révén még erősödött." A forradalmi városi lakosság, ilymódon elszigetelődve a nemzet tömegétől, teljesen a hadseregre és annak tábornokaira volt ráutalva küzdelmében a grandok, a vidéki papság, a kolostorok hatalma és a Korona ellen, amely a társadalomnak mindezeket az idejétmúlt elemeit képviselte. A hadsereget éppen a forradalmi táborban bitorolt ilyen helyzete, valamint a tömegektől való elszigeteltsége tette veszélyes eszközzé azok kezében, akik felhasználták, egyszersmind hatástalanná az ellenséggel szemben, amelyet meg kellett volna vernie. Végül, a burzsoázia felső rétegei, az úgynevezett moderadók[202], hamarosan közömbössé lettek a forradalom iránt, később pedig el is árulták, abban a reményben ringatózva, hogy uralmukat francia intervenció segítségével megteremthetik, s akkor minden fáradság nélkül élvezhetik egy új társadalom vívmányait, mégpedig anélkül, hogy a plebejusoknak is részt adnának belőlük.

Az 1820–23-as forradalom pozitív eredménye nemcsak arra a nagy erjedésre korlátozódott, amely egy nemzet néhány nagy osztályának látókörét kiszélesítette és jellemét újjáalakította. A második restauráció[305], melynek során az idejétmúlt társadalmi elemek olyan formákat öltöttek, hogy elviselhetetlenné és Spanyolország nemzeti létével összeegyeztethetetlenné váltak, maga is a forradalom terméke volt. Fő műve abban állott, hogy az ellentétet kiélezte olyan pontig, amikor minden egyezség lehetetlenné, és az élethalálharc elkerülhetetlenné vált. Még Lord Liverpool szerint is, kiterjedt politikai változást sohasem valósítottak meg kevesebb erőszakkal és vérontással, mint az 1820–23. évi spanyol forradalmat. Ha tehát az 1833–1843-as polgárháborút nézzük,[306] amely a spanyol társadalom levitézlett elemeit tűzzel-vassal kiirtotta és magát kannibáli cselekményekkel gyalázta meg, e korszak vad könyörtelenségét nem szabad a spanyol nemzet sajátos jellemének tulajdonítani, hanem a körülmények ugyanazon erejének, amely Franciaországra a terroruralmat kényszerítette. Míg a franciák centralizáltak és ezáltal megrövidítették a terror uralmát, a spanyolok meghosszabbították azáltal, hogy hagyományaikhoz híven decentralizáltak. A spanyol hagyományoknak megfelelően a forradalmi párt győzelmét nem biztosítja a trón megdöntése. Hogy Spanyolországban sikeres legyen a forradalom, neki magának trónkövetelőként kellett fellépnie. A két társadalom harcának két szemben álló dinasztikus érdek harcának formáját kellett felöltenie. A XIX. század Spanyolországa könnyen végrehajtotta a forradalmat, amelyet a XIV. század polgárháborúinak a formájában vívhatott meg. Ferdinánd, e néven a hetedik, volt az, aki a forradalomnak királyi nevet adott – Izabelláét; míg ő az

ellenforradalommal szövetkezett, az autodafé Don Quijotéjával, Don Carlosszal. VII. Ferdinánd utolsó percig hűnek mutatkozott jelleméhez. Ha egész élete folyamán hamis ígéretekkel félrevezette a liberálokat, nem engedhette-e meg magának azt a tréfát, hogy halálos ágyán a servileket csapja be?[307] Vallási dolgokban mindig szkeptikus volt. Nem tudta senkiről, még a Szentlélekről sem elhinni, hogy oly együgyű lehessen, hogy megmondja az igazat.

A megírás ideje: 1854 november 21.
Eredeti nyelve: angol

[Friedrich Engels]

Az inkermani csata[294]

Ez a véres csata november 5-én folyt le, de a szövetséges hadseregek parancsnokainak és a nagy lapok tudósítóinak a jelentései csak 23-án futottak be Londonba. A két nemrégen érkezett gőzhajó az eseményről rövid beszámolókat hozott át ide, de ezek nem tartalmaztak elegendő részleteket ahhoz, hogy megfelelő ítéletet tudjunk alkotni a harc jellegéről. Ma azonban a „Pacific" postája lehetővé teszi, hogy az egész csatáról részletesen beszámoljunk, s közöljük Raglan, Canrobert és Mensikov jelentéseit, valamint a londoni „Times"[15] és a „Morning Herald"[163] levelezőinek igen kitűnő és szellemes tudósításait; mindkét hírlapot a helyszínen tartózkodó, rendkívül hozzáértő újságírók tájékoztatják. Ezeknek és a rendelkezésünkre álló egyéb dokumentumoknak az alapján hozzáfogunk a csata menetének elemzéséhez, azt a célt tartva szem előtt, hogy olvasóinknak lehetővé tegyük elfogulatlan és ésszerű vélemény kialakítását.

Mint a poroszok Jénánál, a brit csapatok Inkerman irányában egy magaslati vonulaton voltak felállítva, amelyet elölről csak néhány szoroson át lehetett megközelíteni. Mint a poroszok, a britek is teljesen elmulasztották balszárnyuk szélén egy magaslat megszállását, amelyre Mensikov, mint Napóleon Jénánál, bedobta hadseregének egy részét és ott az ellenség oldalában napfölkelte előtt megvetette a lábát. Az oroszoknak nyilván az volt a szándékuk, hogy kihasználják ezt a helyzetet és csapataik zömét a britek oldalába irányítsák, az így biztosított magaslatokon felfejlődjenek és a brit hadosztályokat, ha a frontváltás végzetes, de elkerülhetetlen hadművelete alatt egyenként felvonulnak, szétverjék, vagy „felgöngyöljék", mint szaknyelven mondják. Ennek a manővernek köszönhette fényes győzelmét Napóleon egy olyan hadsereg fölött, amely nehézkessége, lassúsága és rossz parancsnoksága mellett abban az időben mégis a legjobb volt a régi kontinentális hadseregek között. Napóleon gyors hadmozdulatait olyan csapatok hajtották végre, amelyek jártasak voltak az amerikai függetlenségi háborúban és a francia forradalmi háborúkban alkalmazott, s maga Napóleon által bevezetett, új

hadviselési módszerben[308] – mindez kedvezett a merész sakkhúzásnak. Itt Inkermannál Mensikov lassú és nehézkes csapatokkal kísérelte meg ugyanezt a rajtaütést a britek és a franciák élénk és gyors mozgású csapatain; és az eredmény ennek folytán az ellentéte volt a jénainak.

Az a hanyagság, amelyet a britek állásaik elfoglalásánál tanúsítottak, parancsnokukra fölöttébb szégyenteljes. Nincs mentsége a brit parancsnoknak sem arra, hogy nem szállták meg a Csornaja déli oldalán levő dombot, sem pedig arra, hogy nem építettek tábori erődítést ezen a fontos álláson, amelynek a megrohamozására, mint jól tudhatta, az oroszok sok ezer katonát vontak össze. Az oroszok, mint említettük, azonnal kihasználták ezt a hanyagságot, elfoglalták a magaslati vonulat északi végén levő dombot és a brit állásra tábori nehézágyúk tüzét zúdították. Az angol újságok azt mondják, hogy az oroszok 24 és 32 fontos ágyúkat vetettek harcba, de ez csupán tüzérségi dolgokban való teljes járatlanságukat mutatja. Amikor az angolok saját ágyúikat szállították Balaklavából a sáncokba, a laptudósítók megtudhatták volna, hogy 24 és 32 fontos lövegeket nem lehet a harctérre vinni, még kevésbé egy éjszakai rajtaütés alkalmával. Az igazság az, hogy amit ők 24 és 32 fontos ágyúknak neveznek, tarackok voltak, amelyeknek hasonló az űrméretük a 24 és 32 fontos ágyúkéhoz, de valójában ezek könnyű tábori lövegek, nem nehezebbek a brit tábori tarackoknál. A tarackot, amely űrlövedéket lő ki kis töltéssel és a lőtávot főként magassági irányzás révén éri el, nagyobb átmérőjű csővel lehet készíteni, mint a tömör lövedékkel működő ágyút. A 24 fontos tarack súlyban és hatásban megfelel a 6 fontos ágyúnak és az úgynevezett 32 fontos (mintegy 6 hüvelykes) tarack a 12 fontosnak; ezeket a tarackokat az orosz hadseregben ilyen kaliberű ütegekhez sorolják. Ez mutatja, hogy tudatlanság és nemzeti hiúság hogyan egyesülnek hősök gyártására és egy nemzet hadi dicsőségének emelésére.

Eddig minden az oroszok előnyére alakult. Hadvezéri képességük sokkal különbnek bizonyult Lord Raglanénál. Haditervük kitűnő volt és a legjobb úton a megvalósulás felé. Egy támpontot biztosítottak maguknak és az ellenség oldalába kerültek. Óriási számbeli fölényük, mellyel a britek hosszú és gyönge vonalát a leggyöngébb ponton készültek megtámadni, a végső győzelem zálogának látszott. De az oroszok még nem jól ismerték azokat a katonákat, akikkel dolguk volt. A britek, bármennyire meglepték is őket, hidegvérűen frontot változtattak keletről északnak, és gyilkos tűzzel fogadták a támadó oszlopokat. És ekkor olyan harc kezdődött, amilyenre nem volt példa Európában az albuerai ütközet óta,[309] amikor is a brit csapatoknak hajlíthatatlan vitézségükkel, embereik háromnegyed részének elvesztése árán kellett megnyerniök egy csatát, amelyet parancsnokuk dölyfös ostobasága foly-

tán már elveszítettek. Tény, hogy Inkermannál több valóságos szuronyharc folyt, mint az egész spanyol háborúban, ahol az akkori idők két legvitézebb hadserege hat évig harcolt egymás ellen. Fél hét órától fél tízig mintegy 8000 brit katona állta egy egész orosz hadsereg rohamát, amelyben az oroszok saját adataik szerint legalább 30 000 embert vetettek harcba. Azt a szilárdságot, amellyel újra meg újra visszaverték a gyakran friss csapatokkal végrehajtott orosz támadásokat, nem lehet eléggé dicsérni, és kétséges, vajon akármilyen más európai csapat, kivéve talán Radetzky hadseregének legjobb zászlóaljait, képes lett volna-e ugyanezt megtenni. Igaz, hogy ezt a vitézséget a brit hadállás természeti adottsága is elősegítette. Az arcvonalat kelet felől olyan meredek magaslatok védték, amelyeket nem lehetett megmászni. Az észak felé húzódó dombot, amelyet az oroszok megszálltak, szintén elválasztotta ezektől a magaslatoktól néhány szakadék, amelyek az angol állásokhoz vezető megannyi szorost alkottak. Ezért az oroszok minden előnyomuló oszlopa a brit tüzérség megsemmisítő tüzébe került és zárt rendben kellett a magaslatok tetejére feljutnia, mielőtt felfejlődhetett volna. Az orosz oszlopok, meggyöngítve a tüzérségi tűztől, és mikor közelebb jutottak, a puskatűztől, elérték a hegyhátat, és mielőtt sorokba fejlődhettek volna, sortűz és szuronyroham megint levetette őket. Ebben a harcban kiderült, hogy a Minié-golyónak kis távolságra óriási fölénye van a közönséges puskagolyóval szemben, amelynek átütő ereje alig egy ember megölésére elég, míg a Minié-golyó gyakran négy-ötöt is megölt, és nagyon erős hatása volt a mély orosz oszlopokra.

Amikor a brit hadosztályok felnyomultak, a harc általánossá vált és hosszabb arcvonalra terjedt ki. Az oroszok képtelenek lévén nagyobb előrehaladásra, balszárnyukkal a brit állás eredeti arcvonalát támadták, jobbszárnyuk pedig Szevasztopol felé próbált áttörni. Részben sikerült nekik lábukat megvetni a brit dombokon, de anélkül, hogy szabályos csatasort alkothattak volna. Megpróbálták bekeríteni és egyenként elvágni a brit csapatok külön kis osztagait. Bár a küzdelem kemény volt és a britek csodálatosan harcoltak, ebben az egyenlőtlen harcban mégis lehengerelték volna őket, ha nem lépett volna közbe Bosquet francia hadosztálya. A zuávok és az idegenlégió megrohamozták az orosz balszárnyat és teljesen felgöngyölték, amikor is a chasseurs d'Afrique* dandárának alkalma nyílt a támadásra, s az orosz gyalogságnak vissza kellett vonulnia. Így 14 000 szövetséges katona – állománya egyharmadának elvesztése árán – megvert 30 000 oroszt, holott ismeretes, hogy az oroszok egyénileg vitézül harcoltak és, mint láttuk, hadvezéri képességük, ami a támadás tervét illeti, messze fölülmúlta a szövetségesekét.

* – afrikai (lovas) vadászok – *Szerk.*

Miért verték meg őket mégis? Meg kell mondanunk, hogy a bevetett csapatok zöme a szilisztriai ostromlók megvert és kedveszegett maradványa volt, és bizonyos, hogy Dannenberg hadteste Osten-Sacken egykori hadteste mellett ez idő szerint a leggyöngébb az orosz hadseregben. De a döntő körülmény nem ez volt. A csatát, eltekintve az angolok vitézségétől, az irányítás tipikus orosz módszere miatt veszítették el. Az orosz hadviselés szenvedett vereséget az európai hadviseléstől. Ez ennek az ütközetnek legjellegzetesebb vonása.

Az orosz parancsnok azzal kezdi, hogy igen jó támadási tervet készít, amelyet Napóleon egyik leghíresebb csatája nyomán másol le (mert soha orosz tábornoknak nem volt eredeti elgondolása, még Szuvorovnak sem, akinek egyetlen eredetisége a nyílt előnyomulás volt). Ezt a tervet tartja szeme előtt, amikor a lehető legjobb módon hozzáfog a végrehajtásához. Megveti a lábát az ellenség oldalában. A stratégiai hadmozdulatot teljesítette; most kezdődik a taktikai eljárás. És itt egyszerre csak félredobják a hadviselés tudományos és tanult módját, a nyugati civilizáció művét, és előtör a tiszta barbarizmus. Ez a fényes hadsereg, viharedzett csapataival, amelynek sok katonája már huszonöt éve áll fegyverben, a parádés drillnek ez a mintaképe, annyira esetlen, annyira nem alkalmas csatározásokra és kis egységekben való harcra, hogy tisztjei nem tudnak vele mást kezdeni, mint hogy súlyos tömegét egyszerre az ellenségre vessék. A taktikai manőverezésnek még a gondolatát is félredobják; előrenyomulni, előre, előre, ez az egyetlen, amit tehetnek. Az élő húsnak ez a sűrű tömege persze éppen tömörségénél fogva olyan cél volt, amelynél jobbat egy tüzér sem kívánhat; és míg a ritkás brit vonalak, a domb gerince mögött fekve, védve voltak a tűztől, ágyúgolyóik a mély orosz oszlopokat elsöpörték, egy-egy össztűzzel 30–40 embert öltek meg és a Minié-golyóknak olyan záporát zúdították rájuk, hogy ilyen terjedelmes céltáblán egy is aligha téveszthetett célt. A puszta brutális nyomásnak, a tömegsúlynak kellett volna áttörnie a szövetségesek vonalát. De itt olyan ellenfélbe ütköztek, amely ehhez a hadviselési stílushoz már hozzászokott. Indiai háborúikban a britek megtanulták, hogyan álljanak ellen sűrű tömegek rohamának, a számbeli fölény ellenére is. És ha az oroszok magasan a szikhek[216] és a beludzsok fölött állnak is, a brit csapatok, amelyek megszokták, hogy hatszoros vagy nyolcszoros túlerővel rendelkező szikheket vagy beludzsokat győzzenek le, jól megállták helyüket a náluknál háromszor nagyobb létszámú orosz sereg támadásával szemben, mihelyt az oroszok a szikhek taktikáját alkalmazták. Az orosz oszlopot, amikor feljutott a domb tetejére, már megtörte és szétzilálta az ágyútűz, s egy ötven yardról jövő újabb sortűz meg egy szuronyroham elég volt szétverésükhöz. Később,

amikor az oroszok nagyobb számban jutottak fel, a britek úgy álltak az őket körülvevő oroszok árjában, mint Napóleon négyszögei a mamelukok között a piramisoknál. A teljes önbizalommal bíró csapatoknak az a szilárdsága, amely csak roppant civilizált nemzet katonáiban van meg, valamint a britek fegyverbeli és tűzfölénye elvégezte a többit. Az oroszok az általunk ismert összes csapatok legrosszabb lövészei, és ezt itt is megmutatták, mert különben minden ott levő angolt le kellett volna teríteniök.

Ez volt az inkermani csata jellege és ebben rejlik a jelentősége. Azt mutatja, hogy az orosz gyalogság dicsősége letűnőben van. Azt mutatja, hogy bármilyen haladást tesz is Oroszország, a nyugat kétszer olyan gyorsan megy előre, és hogy egyenlő erejű nyugati csapatokkal való harcban nincs esélye, sőt még olyan fölény esetében sincs, amilyennel Inkermannál rendelkezett. Ha a szövetségesek szállítóhajói a Fekete-tengeren nem szenvedtek volna olyan szörnyű veszteségeket, ez a csata, amennyiben az angol és a francia tábornokok nem követnek el nagyon nagy baklövéseket, talán elegendő lenne ahhoz, hogy a végleges angol–francia győzelmet a Krímben kétségtelenné tegye. A fekete-tengeri súlyos szerencsétlenségről még nem kaptunk részleteket egy londoni távirati jelentésen kívül, amely liverpooli megbízottunk útján érkezett, éppen a „Pacific" kifutása előtt; nem tudjuk, vajon az utolsó hajók csapatokat szállítottak-e, vagy csak élelmiszert és muníciót, de a távíró hallgatásából arra következtetünk, hogy nem csapatokat vittek. Ha azonban a Krímbe irányított nagy csapattestek a vihar következtében elpusztultak, akkor a szövetségesek az elemektől valóban keményebb csapást szenvedtek el, mint az ellenségtől, és haderőiket Szevasztopol előtt betegségek és felmorzsoló támadások előbb megsemmisíthetnék, mintsem oda új erősítések érkezhetnének. Más és nem kevésbé komoly veszéllyel fenyegeti őket a német hatalmak magatartása. Ausztria, úgy látszik, most először, valóban hajlandónak mutatkozik szakítani a nyugati hatalmakkal és a cárhoz csatlakozni, s egész Németország követni fogja Ausztriát. Mindenesetre nem lehet kétségünk aziránt, hogy most közeleg az a pillanat, amikor a háború gigantikusabb és szörnyűbb arányokat fog ölteni, és lángjaival elborítja egész Európát.

The Battle of Inkerman

A megírás ideje: 1854 november 27.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 december 14. (4261.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

A hadjárat a Krímben

Az inkermani elkeseredett és véres ütközet óta a krími hadjáratban nem történt fontosabb katonai esemény; de mivel a háború állása megváltozott annak következtében, hogy a tél beállt, és Szevasztopol elfoglalása nem történt meg, helyénvalónak tartjuk az expedíció partraszállása óta lefolyt eseményeket újra áttekinteni avégből, hogy meghatározzuk, milyen körülmények és kilátások között lép a háború az előtte álló új szakaszba. De előbb még a legutolsó, emlékezetes csatáról tett múltkori megjegyzéseinkhez kell néhány szót hozzáfűznünk. Erre az eseményre vonatkozóan a hivatalos jelentéseket, amelyeket mi mind közöltünk, rendkívüli zavarosság és a tisztánlátás hiánya jellemzi. Lord Raglan nyilván nagy sietve írta meg jelentését. Összetévesztve hadseregének a Csornaja felé fordított frontját a Szevasztopol felé néző fronttal, ugyanabban a jelentésben hadállásának ugyanazt a szárnyát hol jobbnak, hol balnak mondja, úgy hogy e forrás segítségével lehetetlenség az eseményekről tiszta képet alkotni. Canrobert jelentése éppen olyan zavaros és határozatlan, mint amilyen rövid, s ezért teljesen használhatatlan; és aki összehasonlítja az „Orosz Invalidus"[310] úgynevezett Mensikov-jelentését Mensikov herceg előző jelentésével, az első pillantásra látnia kell, hogy ez nem ugyanannak az embernek a tollából származik. Miklós cár nyilván úgy találta, hogy már elég szabadságot engedélyezett a sajtónak; és mivel az a módszer, hogy gentleman módjára az igazat mondja, nem menti meg csapatait a vereségtől, ezért nézete szerint leghelyesebb visszatérni a hazudozás régi rendszeréhez. Cári kívánságra az események rendes lefolyását utólag megmásítják, és felmentő hadseregének az ostromlók ellen intézett, visszavert támadása a városból történt győzedelmes kitöréssé alakul át. Az indok nyilvánvaló: a kitörést végző erőknek, amint a kitörés célját elérték, szükségképpen vissza kell térniök erődjeikbe; így a visszavonulást megmagyarázzák és magától értetődővé teszik; míg ha úgy számolnának be a tényekről, ahogy valójában lefolytak, a vereség szégyenét nem lehetne eltitkolni.

És joggal tesz meg Miklós minden tőle telhetőt, hogy ennek az ütközetnek a körülményeit népe előtt eltitkolja. A narvai csata óta nem érte ilyen szégyen az orosz fegyvereket. És ha mérlegre tesszük a rendkívüli különbséget a narvai oroszok és az inkermani oroszok között, az 1700-as kiképzetlen hordák és az 1854-es jól begyakorolt hadsereg között, akkor a narvai ütközetet az összehasonlítás alapján az orosz hadtörténelem fényes eseményének kell tekintenünk. Narva volt az első nagy kudarca egy felemelkedő nemzetnek, amelynek elszánt szelleme még a vereséget is győzelemmé tudta átváltoztatni. Inkerman szinte a hanyatlás biztos jelének tekinthető az után az üvegházi fejlődés után, amely Oroszországban Nagy Péter óta végbement. A mesterséges megnövekedés és az óriási erőfeszítés, hogy barbár anyaggal ragyogó civilizáció látszatát tartsák fenn, úgy látszik, már kimerítette a nemzetet és a tüdősorvadás egy fajtáját oltotta bele. Századunk összes csatáiban, Austerlitztől[311] és Eylautól[300] Szilisztriáig* az oroszok kitűnő katonáknak bizonyultak. Vereségeiket, bárhol szenvedték is el, meg lehetett magyarázni; nem hagytak szégyenfoltot a hadsereg becsületén, ha hagytak is tábornokainak a tekintélyén. De most a helyzet teljesen megváltozott. Ha Balaklava** meg is mutatta a szövetséges lovasság fölényét, ha Szevasztopol egész ostroma a szövetséges tüzérségnek az orosz tüzérséggel szembeni óriási fölényét bizonyítja is, az orosz gyalogságnak még megmaradt a jó híre. *Inkerman ezt is elintézte.* Furcsa módon az orosz gyalogság olyan csatában veszítette el jó hírnevét, amelyben az egyes orosz katona talán vitézebben harcolt, mint valaha. Az a tökéletes középszerűség, amely ebben a háborúban minden hadműveletnek mind az oroszok, mind a szövetségesek oldalán fő jellegzetessége, itt mutatkozott meg a legfeltűnőbben. Minden mozdulat és minden megtett lépés pontosan az ellentétes eredményt hozta, mint amit vele elérni akartak. Egy coup de main-t*** terveznek, és kiderül, hogy következménye hadjárat – sőt téli hadjárat. Megvívnak egy csatát, de sikere csak pillanatnyi és egy hétnél hamarabb kicsúszik a győzők kezéből. Nyílt városra nehéz ostromtüzérséggel támadnak; de mielőtt az ostromfelszerelés megérkezik, a nyílt város elsőrendű megerősített táborrá alakul át. Egy ostromot indítanak, és éppen, amikor eredményesnek kezd mutatkozni, abba kell hagyni, mert felmentő sereg érkezik és az – nem győz, hanem vereséget szenved. A felmentő sereggel szemben elfoglalt erős hadállás a túl rövid

* *V. ö. 274–283. old. – Szerk.*
** *V. ö. 536–542. old. – Szerk.*
*** – rajtaütést – *Szerk.*

arcvonal következtében a felmentő hadseregnek módot nyújt arra, hogy az ostromlókat ostromlottakká változtassa! Így töltenek el tíz hetet erőfeszítések egész sorozatával, harcokkal, sáncmunkával, tervekkel és ellentervekkel; beáll a tél és mindkét hadsereget – de kivált a szövetségesekét – az évszakra teljesen felkészületlenül találja; és mindez nem jár semmi más eredménnyel, csak hatalmas veszteségekkel mindkét oldalon, a hadjárat kimenetele pedig továbbra is éppoly távoli és bizonytalan, amilyen annak előtte volt.

A szövetségesek a Krímbe az első partraszállástól november 5-ig mintegy 25 000 angol, 35 000 francia és 10 000–15 000 török, vagyis összesen nem több, mint 70 000–75 000 katonát küldtek. Amikor az expedíció megindult, Anglia vagy Franciaország részéről további erősítésekre nem lehetett számítani; néhány zászlóalj és lovasszázad útban volt, de ezeket a föntebbi becslés magában foglalja. Minden egyéb utánpótlást, amelyet rövid idő alatt a hadszíntérre hozhattak, a törököknek kellett szolgáltatniok; márpedig Csetatea és Szilisztria ellenére sem a szövetséges parancsnokok, sem a szövetséges csapatok soha nem bíztak bennük. Tehát a 60 000 franciát és angolt tekintették az expedíció valóban megbízható részének, és csakis rájuk számíthattak mint tényleges haderőre. Ez a haderő azonban túl kicsi volt egy hadjárathoz és túl nagy egy coup de main-hez, mert nem lehetett kellő gyorsasággal behajózni, s az előkészületekre fordított hónapok elegendők voltak arra, hogy az oroszokat elővigyázatra késztessék. Továbbá, ha az osztrákok jelenléte meg is védte a dunai fejedelemségeket és Bulgáriát az oroszok támadásától, ugyanúgy megvédte Beszarábiát és Odesszát is *bármily* komoly veszélytől; mivel ugyanis az osztrákok hadállása mindkét hadműveleti vonal oldalában és hátában húzódott, egyik hadsereg sem nyomulhatott előre anélkül, hogy magát nekik ki ne szolgáltassa. Így az oroszok bizonyosak lehettek afelől, hogy mindezek az előkészületek Szevasztopol ellen irányultak; ezenkívül csakis Herszon és Nyikolajev kikötői, az orosz flotta hajójavító telepei voltak még valamiképp komolyan fenyegetett pontok. Ennélfogva biztosra kellett venni, hogy az orosz előkészületek a Krímben lépésről lépésre követni fogják a szövetségesek előkészületeit. És így is történt, míg végül a tervezett coup de main szabályos hadjárattá nőtt, amelyet azonban – s ez abból, ahogy elkezdték, világosan kiderül – a legszabálytalanabb módon folytattak.

A szövetségesek előtt először csillant fel a való helyzet, amikor az Almánál nem tudták megakadályozni, hogy az oroszok, bár sokkal nagyobb számbeli erővel támadtak rájuk, teljes rendben vonuljanak el a csatatérről. Ekkor a szövetségesek látták, hogy az eredeti terv felborult, a coup kudarcot vallott,

új eshetőségekre kell készen állniok. Tétovázás következett; napokat veszítettek; végül elhatározták, hogy Balaklavába vonulnak és egy erős védelmi állást előnyben részesítettek azzal az eséllyel szemben, hogy gyorsan elfoglalják Szevasztopol északi oldalát, amely uralta a várost és ezért a döntő pont volt. Ugyanekkor Mensikov hasonló hibákat követett el azzal, hogy elhamarkodottan Szevasztopolba vonult és ugyancsak elhamarkodottan visszavonult Bahcsiszerájba. Azután következett az ostrom. Tizenkilenc nap múlt el, mire az első párhuzamos sánc ütegei megnyithatták a tüzet, és ezután az előnyök körülbelül egyformán oszlottak meg. Az ostrom roppant lassan, de korántsem biztosan haladt előre. A sáncokban végzett kemény munka, a nehéz előőrsi szolgálat kimerítette a nekik szokatlan éghajlat és a szörnyű járvány miatt amúgy is megviselt embereket, és hallatlanul ritkította a szövetségesek sorait. Parancsnokaik még egy hadjárat rendes veszteségével sem igen számoltak – teljesen váratlanul érték őket az ilyen rendkívüli kiesések. És az egészségügyi szolgálatban és a hadbiztosságban, különösen a briteknél, teljes volt a rendetlenség. Látóhatárukon belül feküdt a gazdag Bajdar-völgy, tele mindazokkal a készletekkel, amelyekre leginkább szükségük volt, de nem merték vállalni a behatolás kockázatát! Nem volt reményük arra, hogy hamarosan erősítések érkeznek, az oroszok pedig minden oldalról jöttek. Akkor következett be az október 25-i ütközet. Az oroszok előnyt szereztek, és a szövetségesek lovasságának egyharmada megsemmisült. Ezután jött a november 5-i csata, amelyben az oroszokat verték vissza, de a szövetségesekének olyan veszteségével, amilyet másodszor nem tudtak volna elviselni. Azóta mind az orosz felmentő hadsereg, mind a szövetséges ostromlók csendben voltak. Szevasztopol ostromát, ha egyáltalán folytatják, csak pro forma folytatják. Senki sem állíthatja, hogy az a bágyadt és rendszertelen tüzelés, amelyet a szövetségesek november 5-e óta fenntartanak, valami kárt is okozhat a város védőműveiben, vagy akár megakadályozhatja az oroszokat az eddig okozott károk helyreállításában. Nem kétséges, hogy az ostromot, ha újra megindítják, elölről kell elkezdeni, azzal a különbséggel, hogy az ostromütegeket talán néhány száz yarddal közelebb viszik a városhoz, mint amennyire a kezdet kezdetén voltak, ha ugyan a városból jövő tüzelés, az Inkermanból indítható folytonos támadások segítségével, nem bizonyulna erősebbnek a szövetségesekénél és meg nem bénítaná az előbbre tolt ütegeket.

Itt állnak tehát a szövetségesek december elején a hideg telek országában, rosszul ellátva ruházattal és egyéb felszereléssel, amelyek segítségével tűrhetően átvészelhetnék a rossz évszakot; gyöngék, minden erősítés ellenére, amely már megérkezett vagy még útban van; rengeteg embert vesztettek;

belebonyolódtak olyan célok követésébe és olyan módszerekbe, amelyeket se ki nem tűztek, se elő nem készítettek, és nem nyertek semmit, abszolute semmit, csupán azt a tudatot, hogy egyéni és taktikai fölényben vannak ellenfeleikkel szemben. Eddig a szövetségesekhez feltehetőleg 20 000 főnyi erősítés érkezett, főleg franciák, és további utánpótlást várnak; de ha visszagondolunk azokra a nehézségekre és halogatásokra, amelyek a törökországi első szövetséges expedíciót kísérték, ha visszagondolunk ezenkívül arra is, hogy az első hadsereg szállítására használt csaknem összes hajókat ott tartották és hogy új hajókat kell találni a most keletre rendelt hadosztályok számára, azt a következtetést kell levonnunk, hogy a krími hadsereg a fentemlített 20 000 ember megérkezése után egy ideig lényeges erőszaporulat nélkül fog maradni. Ilyenképpen ereje jelenleg mintegy 55 000–60 000 főre tehető, ennek egyharmada frissen a kényelmes helyőrségi életből érkezik, és sokat kell szenvednie, míg a krími ég alatt a téli szabadtéri táborozás nélkülözéseihez hozzáedződik. Sőt mi több, az után a katasztrófa után, amelyet az angol és francia szállítmányok a november 14-i szörnyű viharban elszenvedtek, az erősítésül érkező újabb csapatok erőgyarapodás helyett tehernek bizonyulhatnak. Ezek a csapások azonban nem sorolhatók azok közé a végzetes és lehengerlő vakesetek közé, amelyeket a legjobban kieszelt tervek sem képesek előre látni vagy elhárítani. A november 14-i vihar az évszakkal járó vihar volt, és az évszakkal járnak azok a szerencsétlenségek is, amelyek a szövetséges hajóhadakat érték. Maga a dátum, amelyen a krími expedíció három hónapi fárasztó és megmagyarázhatatlan késedelem után elindult, viharokat és hajótöréseket helyezett kilátásba, hajók, matrózok, katonák és készletek elvesztésével. E rendkívüli hadjárat szervezőit ráadásul újra meg újra figyelmeztették, milyen veszélyekkel jár a fekete-tengeri hajózás ilyen előrehaladott évszakban. Ennélfogva ők a felelősek még a november 14-i szerencsétlenségért is, amely a szövetséges erőket Napóleon hadának a moszkvai hadjáratban elszenvedett sorsával fenyegeti. A londoni „Times"[15] az emberben való veszteséget, amelyet a szövetségesek november 14-én a Krím különböző pontján elszenvedtek, ezer főre becsüli, „azokon kívül, akik a kozákok kezébe kerültek".

Ugyanez az újság közli, hogy „a »Prince«, egy nagyszerű, új, 2700 tonnás csavargőzös a minap Balaklavába vitte a 46. ezredet, és egyúttal minden téli ruházatot az ostromló csapatok részére, közte 40 000 köpenyt, flanellöltönyt, alsóruhát, harisnyát és kesztyűt, marhahúst, disznóhúst és más élelmiszert, kórházi berendezést Szkutariba, és nagy mennyiségű ágyúgolyót és gránátot az ostrom folytatásához. Mindez utolsó szálig elveszett. Ugyancsak elsüly-

lyedt a »Resolute« 900 tonna lőporral. Úgy látszik tehát, hogy az ostrom folytatásához és a tél szigora elleni védekezéshez szükséges anyag és felszerelés egy csapásra elpusztult; és még ha be akarnók érni azzal, hogy csupán a Szevasztopol előtti magaslatokon kiépített állásainkat tartsuk, nyilvánvaló, nem vagyunk abban a helyzetben, hogy megbirkózzunk leggonoszabb ellenfelünkkel – a beálló téllel."

Bár a Krím az orosz birodalomnak egy szinte elszigetelt része, és bár a szövetségeseket az ellenük bevetett csapatok nem voltak képesek kiszorítani, amikor erejük még csak 35 000 főnyi volt, senki sem merné azt állítani, hogy ez a 60 000 szövetséges katona ellenállhat mindazoknak a csapatoknak, amelyeket az oroszok oda vihetnek. Az oroszoknak hat hadosztály gyalogságuk és egy tartalék-hadosztályuk van a Krímben, vagyis mintegy 100 zászlóaljuk (a tengerészkatonákon és matrózokon kívül, akiket egyik oldalon sem számítottunk). Ez a 100 zászlóalj, amelynek a fele végigküzdötte a tizennyolc hónapi gyilkos dunai hadjáratot, nem számlálhat többet 50 000–60 000 főnél; a lovasságot, tábori tüzérséget és a kozákokat beleszámítva a hadszíntéren levő egész orosz haderő a szövetségesekét valószínűleg csupán 10 000–15 000 emberrel haladja meg. De ha igaz, hogy Lüders hadteste, vagyis további 49 zászlóalj, mintegy 20 000–25 000 fővel (mert ezek is otthagyták létszámuk egyharmadát a Dunánál), úton van Perekop felé, s ha az új alakulatokból kiállított még néhány tartalékcsapatot ugyanebbe a körzetbe fogják összpontosítani, hamarosan alkalom nyílhat az oroszok részére, hogy nagyot üssenek az ellenfélen; minthogy pedig a fölény, mind erkölcsi, mind fizikai és taktikai téren csak egy bizonyos ideig érvényesül, ha számbeli fölénnyel és körülbelül egyforma vezérléssel kerül szembe, az eredmény alkalmasint kétségesnek tekinthető. Ha viszont egy rendkívül hideg tél megszakítana minden hadműveletet, a szövetséges hadseregek nyilvánvalóan nincsenek olyan helyzetben, hogy ilyen telet kibírjanak.

A krími hadjárat állása csak igazolja a kételkedést és habozást, amellyel azt a hírt fogadtuk, hogy Ausztria csatlakozott a nyugati hatalmakhoz. A föntebb részletezett körülmények bizonyára nem a legalkalmasabbak arra, hogy a bécsi kabinetet eltérítsék megszokott határozatlanságától, *míg* a brit kormány bizonytalan helyzete és az a sürgető kényszer, hogy a keleten elszenvedett hatalmas kudarcot valamilyen másutt elért jelentős siker felmutatásával fedezzék, bőséges okot szolgáltat ahhoz, hogy egy kis szerződést nagy támadó- és védelmi szövetségként állítsanak be.[312] Lehet, hogy egyáltalán nincs igazunk ebben; de olvasóink ismerik véleményünk indokait, s az idő meg fogja mutatni, vajon valóság-e Ausztriának ez a felmagasztalt

csatlakozása a szövetségesekhez, vagy pedig sajátlagosan a parlamenti ülés számára előkészített fogás.

The Crimean Campaign

A megírás ideje: 1854 december 4.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854 december 27. (4272.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx és Friedrich Engels]

A háború menete

Austerlitz napja lehanyatlott. Mint Párizsban bizalmasan közölték és hitték is, december másodika megünneplésére[61] Szevasztopolnál nagy csatát kellett volna vívni; de Canrobert tábornok december 3-i jelentéséből kiderül, hogy „patakokban ömlött az eső, az utakat elvágta, az árkokat megtöltötte vízzel, és az ostromműveletek – éppúgy, mint minden más munka – megakadtak".

Eddig az oroszoké volt az offenzív, a szövetségeseké pedig a defenzív fölény a Csornajánál; Szevasztopol falainál ennek a fordítottja állt fenn. Más szóval az oroszok a Csornajánál eléggé erősek voltak ahhoz, hogy helytálljanak, a szövetségesek viszont nem, bár állásukat meg tudták tartani; ezzel szemben Szevasztopolnál a szövetségesek, akik elég erősek voltak az ostrom folytatásához, csaknem annyira egyenlő ellenfélre találtak a védőrségben, hogy a hadműveletek, bár az ostromlók nem szüntették be a harcot, mégis alig látható eredménnyel folytak tovább. Úgy látszik, hogy az erőviszonyok most megváltoznak, és a szövetségesek most már elég erősek lesznek ahhoz, hogy az oroszokat visszaűzzék a Csornajától. Ebben az esetben az oroszok, miután elveszítették Inkerman melletti állásukat, kétféleképpen cselekedhetnek. Vagy kerülőt tesznek és az Északi erőd körüli elsáncolt táborba húzódnak, vagy derékhadukkal visszavonulnak az ország belsejébe, ahova a szövetségesek nagyobb távolságra nem tudnak utánuk menni. A szövetségesek február előtt aligha lehetnek elég erősek ahhoz, hogy akár az északi tábort körülzárják, akár egy visszavonuló sereget Bahcsiszerájnál sokkal messzebbre kövessenek. Bajosan vívhatnának egy második csatát a valahol Szimferopol körül elsáncolt hadsereg ellen. Mindkét esetben vissza kellene menniök a Csornajához, s ezt a hol előrenyomuló, hol hátráló játékot valószínűleg egész télen át játszani fogják, hacsak rohammal nem sikerül Szevasztopolt a déli oldalon bevenni. Mivel azonban a hírek, amelyeket az „Atlantic" útján kapunk, az ostromot illetőleg nagyon szűkösek, e pontra nézve nem mondhatunk többet, csak hogy ez egyáltalán nem valószínű.

Mindenesetre tudjuk, hogy egy december 7-i jelentés szerint, amelyet a párizsi „Moniteur"[58] tett közzé és a londoni lapok is átvettek, a szövetséges hadseregek egyszerre fölülkerekedtek, és mindössze két nappal az özönvíz után „csaknem teljesen befejezték a város körülzárását". Ezt a hamis jelentést nyilván azért agyalták ki, hogy kárpótlást nyújtsanak a december 2-ára vonatkozó meghiúsult jóslatért.

Nemrégiben áttekintést adtunk az orosz hadsereg egész erejéről és megoszlásáról.* Kimutattuk, hogy e csaknem háromnegyed millió katonának a mai napig alig egyharmadát vetették be aktív hadműveletekbe, és a megmaradt kétharmad túlnyomó részét Ausztria fenyegetésére használták fel. A Krímbe küldött erősítések ellenére a helyzet azóta nem sokat változott; mert a 4. hadtestet, Dannenberg hadtestét, amely Szevasztopol felmentésére érkezett, a dunai hadseregtől vonták el, ahol előzőleg feltöltötték. Az egyetlen lényeges változás Oroszország nagy nyugati hadseregének állásában – ahogy ezt a mintegy 300 000 főnyi, Ausztria határán összevont haderőt nevezhetjük – a balszárny kismérvű kiszélesítése Beszarábia és a Dnyeszter középső szakasza felé; ebben az állásban szükség esetén befogadhatja a dunai hadsereg maradványait, ha az visszavonulna Beszarábiából. A nagy nyugati hadsereg egyébként néhány hadosztályt kikülöníthetett a Krímbe és némi erősítéseket a Dunához, de egészben véve ereje érintetlen, és a Revalból érkező 3. gárdahadosztály és néhány további tartalékcsapat a kikülönített egységeket ki fogja egyenlíteni.

Ámde a dunai sereg egészen feloszlottnak tekinthető, pusztán demonstrációs haderővé zsugorodott, amely azért van Beszarábiában, hogy ameddig csak lehet, fenntartsa az orosz megszállás látszatát. Liprandi és azután Dannenberg elvonulása ezt a hadsereget megfosztotta az egész 4. hadtesttől (10., 11. és 12. hadosztály); ha a megmaradó öt hadosztályból, a 7., 8., 9., 14. és 15. hadosztályból levonjuk a szükséges csapatokat a tengerpart megszállásához és az erődök helyőrségéhez Bengyeritől és Izmailtól Herszonig és Nyikolajevig, s tekintetbe vesszük a két dunai hadjárat óriási veszteségeit, ez az öt hadosztály harctéri műveletekhez alig adhat többet 15 000 embernél. Ezek a tengerpart közelében állomásoznak, és ahol part van, az orosz defenzíva, amely oly erős a szárazföld szívében, tehetetlen a végletekig. Számos erődöt és raktárt kell megvédenie az ellenséges flotta támadásaitól, és ez magyarázza meg, hogy ennek az öt hadosztálynak a 30 000 vagy 35 000 főnyi létszámából még a fele sem vethető be a harctéren.

* *V. ö. 517–521. old. – Szerk.*

A dunai hadsereg feloszlatása, mint az oroszok nagy stratégiai intézkedéseinek a zöme (mert a baklövések rendesen az intézkedések *végrehajtásánál* kezdődnek), nagyon jól megválasztott lépés. Mivel az angolok és a franciák minden erejüket lekötötték a Krímben, az oroszokkal szemben a Dunánál nem áll ellenfél. Omer pasa hadserege két hadjárat fáradalmai és veszteségei után, melyekért sohasem kapott pótlást, alig 40 000 embert számlál, s a nyugati diplomácia segítségével annyira felbomlott, hogy talán még Izmail körülzárására sem elég erős, még kevésbé arra, hogy egy hadtestet az ostrom fedezésére kikülönítsen, vagy az oroszokat a nyílt harcmezőn visszaverje. Ezenfelül egy Beszarábia ellen intézett támadásnak, amely néhány hónappal ezelőtt hatékony eltérítő művelet lett volna, most nem lenne határozott katonai célja; következésképp Omer pasa seregét most a Krímbe küldik. Így hát az oroszokat délnyugaton fenyegető egyetlen haderő most az osztrák hadsereg, amely mintegy 270 000 emberrel megszállta Galíciát, Erdélyt és Moldvát. Mindenekelőtt ezt a haderőt kell sakkban tartani, mert ha Oroszországgal szemben ellenséges magatartást tanúsítana, akkor Beszarábiát, sőt egészen a Bugig terjedő vidéket fel kellene adni, és a hadműveleteket vagy a lengyelországi erődök támadó bázisáról, vagy pedig Kiev és a Dnyeper védelmi bázisáról kellene vezetni. A dunai hadsereg mindkét esetben el lenne vágva és valahol a déli sztyeppéken kellene saját bázist keresnie, ez pedig nem könnyű feladat egy olyan országban, amely sok lovat és birkát, de nagyon kevés embert tud élelmezni. Másfelől, ha Ausztria Oroszország mellett nyilatkoznék, vagy semleges szuronyainak élét az Alpok és a Rajna felé fordítaná, akkor vagy a lengyelországi hadsereg mint az osztrákok tartaléka bevonulna Németországba, miután egy erős alakulatot küldött a Dunához – vagy pedig az osztrákok tömegesen átözönlenének a Dunán és megkockáztatnák a felvonulást Konstantinápoly ellen. Mindkét esetben elegendő a Dunánál egy demonstrációs hadtest, ennél erősebb külön hadsereg itt fölösleges.

Ausztria részvételéről ebben a háborúban persze csak egészen föltételesen beszélhetünk. A hangosan kikürtölt szövetségi szerződésről, amelyet Ausztria állítólag Franciaországgal és Angliával december 2-án kötött, kiderül, hogy nem más, mint a parlamentnek állított csapda, miként mi arra olvasóinkat a szerződés bejelentésekor azonnal figyelmeztettük.

A királynő a szerződésre beszédének alábbi szavaival céloz: „Megelégedéssel közlöm önökkel, hogy a franciák császárával együtt szerződést kötöttem Ausztria császárával és ettől közös ügyünkre jelentős előnyöket várok." De Aberdeen, Lord Derbytől erősen szorongattatva, a következő kijelentésre ragadtatta magát: „Mi csak azt javasoljuk, vegyen a Ház megelégedés-

sel tudomást arról, hogy őfelsége a királynő szerződést kötött, amelytől ő" (jobbanmondva a vén Aberdeen) „jelentős előnyöket vár."

Ez a megelégedés az egész elégtétel, melyet a Háznak adott. Lord John Russell az alsóházban, amikor Disraeli úr egy lépéssel tovább menni kényszerítette, nyíltan bevallotta, hogy a magasztalt szerződés nem jelent sem szerződést, sem szövetséget. Bevallotta, hogy a megállapodás Ausztriát egyáltalán semmire sem kötelezi, míg a nyugati hatalmakat véd- és dacszövetségre kényszeríti Ausztriával, *ha* az utóbbi hadat üzenni óhajtana Oroszországnak, és tetejében arra is kötelezi őket, hogy az év vége előtt Oroszországnak a hírhedt négy pont alapján[291] békefeltételeket javasoljanak. Végül Ausztria „szerződésszegés nélkül" kiválhat a szövetségből, mert „az utolsó percben" kijelentheti, hogy nem ért egyet a négy pontnak a nyugati hatalmak szerinti értelmezésével. Lord John Russellnak a dicső december 2-i szerződésről adott magyarázata következtében az államkötvények mind Londonban, mind Párizsban azonnal estek.

Egy évvel ezelőtt a koalíció azt állította, hogy a szinopi mészárlást[1] a német hatalmak szövetségének elnyerése érdekében tűrte el. Most az egyik német hatalommal kötött álszerződést hozzák elő mint nemcsak egy török flotta, hanem egy angol hadsereg elvesztésével felérő egyenértéket. Sőt a legújabb német újságok arról is biztosítanak, hogy a brit parlament megnyitása a jeladás a bécsi konferencia[33] kísértetének újabb fellépésére, amely ismét hajlandó nehézkes gépezetét működésbe helyezni.

Mivel azonban Ausztria Lord John Russell szerint lehetségesnek tartja, hogy háborúba sodródik Oroszországgal, és mivel az orosz hadseregnek az osztrák határon elfoglalt állása ugyanerre vall, feltehetjük egy pillanatra, hogy Ausztria és Németország többi része, még Poroszországot is beleértve, csatlakozik a nyugati hatalmakhoz. Mennyire lenne Oroszország felkészülve ilyen eshetőségre?

Ha az 1812-ben Oroszország ellen indított szárazföldi hadsereg sokkal gyöngébb volt is, mint az, amelyet talán áprilisban vagy májusban a határain láthat; ha akkor Anglia szövetségese volt is, nem pedig ellenfele, mégis Oroszország vigasztalhatja magát egyrészt azzal a gondolattal, hogy számbelileg minél nagyobbak a hadseregek, amelyek belsejébe nyomulnak, annál nagyobb a valószínűség, hogy gyorsan elpusztulnak, és másrészt azzal a ténnyel, hogy most háromszor akkora serege áll fegyverben, mint amilyennel akkor rendelkezett.

Nem mintha a „szent Oroszországot" megtámadhatatlannak tartanók. Ellenkezőleg, a katonai erőforrások szempontjából Ausztriát egymagában is teljesen egyenértékűnek tartjuk vele, míg Ausztriának és Poroszországnak

együtt, ha pusztán a katonai esélyeket nézzük, kétségtelenül módjukban van őt megalázó békére kényszeríteni. Negyvenmillió katona, a tulajdonképpeni Németország nagyságának megfelelő területre összpontosítva, képes lesz sikeresen megbirkózni a hatvanmilliónyi szerteszórt orosz alattvalóval. Az Oroszország ellen nyugatról jövő támadás stratégiáját Napóleon elég világosan meghatározta, és ha nem lett volna kénytelen tervétől nem stratégiai természetű körülmények miatt eltérni, Oroszország uralma és területi épsége 1812-ben komoly veszélyben forgott volna. Napóleon terve a következőképpen festett: előnyomulni a Dvina és a Dnyeper felé, megszervezni egy védelmi vonalat erődök, raktárak és közlekedési vonalak biztosítására, elfoglalni a Dvina melletti erődöket és a moszkvai menetelést 1813 tavaszáig elhalasztani. Az év vége felé Napóleon kénytelen volt tervét feladni, amire részben politikai okok, részben tisztjeinek a litvániai téli szállások ellen kitört felzúdulása és a saját legyőzhetetlenségébe vetett vak hite indították. Moszkva ellen vonult, és az eredmény ismeretes. A szerencsétlenséget óriási mértékben súlyosbította a francia hadbiztosság rossz működése és a katonáknak szükséges meleg ruházat hiánya. Ha ezekre a dolgokra nagyobb figyelmet fordítottak volna, visszavonulásakor Napóleon Vilnában egy számbelileg kétszer akkora hadsereg élén állhatott volna, mint amekkorát Oroszország állíthatott ellene. Hibái világosak; egyik sem olyan jellegű, hogy ne kerülhette volna el őket; az a tény, hogy eljutott Moszkvába, mint ahogy XII. Károly is eljutott Poltavába, bizonyítja, hogy az országba be lehet hatolni, jóllehet nehezen. És ami egy győzelmes hadsereg fenntartását illeti az ország belsejében, minden a hadműveleti vonal hosszától és a bázisok távolságától és biztonságától függ. Napóleon hadműveleti vonala a Rajnától Eylauig és Friedlandig, ha a hosszú hadműveleti vonalakat egy hadsereg ütőerejére gyakorolt hátrányok szempontjából nézzük, körülbelül megfelel egy Breszt-Litovszktól (feltéve, hogy a lengyelországi erődöket az első évben elfoglalják) Moszkváig terjedő hadműveleti vonalnak. És ebben a feltételezésben nem vettük számba azt a körülményt, hogy a közvetlen hadműveleti bázist Vityebszkig, Mogiljovig és Szmolenszkig vinnék előre, mivel ilyen előkészületek nélkül Moszkva ellen vonulni kétségkívül túl kockázatos lenne.

Oroszország persze gyéren népesült be, de nem szabad felednünk, hogy a központi tartományok – s ez a terület a szíve az orosz nemzetnek és erejének – olyan sűrűn lakottak, mint Közép-Európa. Lengyelországban, vagyis abban az öt kormányzóságban, amely az orosz uralom alatt álló Lengyel Királyságot alkotja, az átlag körülbelül ugyanaz. Oroszország legsűrűbben benépesült területei – Moszkva, Tula, Rjazany, Nyizsnyij Novgorod, Kaluga, Jaroszlavl, Szmolenszk stb. – ez Nagyoroszország szíve, és ezek a

területek tömör egészet alkotnak; délen az ugyancsak sűrűn lakott kisorosz tartományokban – a kievi, poltavai, csernyigovi, voronyezsi stb. tartományokban – folytatódnak. Összesen 29 tartomány, illetve kormányzóság van, amelyekben a népsűrűség feleakkora, mint Németországban. Csak a keleti és északi tartományok, valamint a déli sztyeppek a nagyon gyéren lakott területek, s részben még az egykori lengyel tartományok is nyugaton – Minszk, Mogiljov és Grodno – a (lengyel) Bug és Dnyeszter között elterülő nagy mocsarak miatt. De egy előrenyomuló hadseregnek, amelynek hátában Lengyelország, Volhínia és Podólia gabonatermő síkságai fekszenek, előtte pedig hadműveleteinek színtereként Közép-Oroszországéi, nem kell félnie élelmezési nehézségektől, hacsak valamennyire jól intézi ügyeit, s ha maguktól az oroszoktól megtanulja, hogyan kell használni az ország szállítási eszközeit. Ami pedig azt az eshetőséget illeti, hogy a visszavonuló hadsereg minden készletet és erőforrást elpusztít, mint 1812-ben, ilyesmi csak egy hadműveleti vonalon és annak közvetlen szomszédságában történhetik meg; és ha Napóleon Szmolenszkből való elsietett előnyomulásával nem tűzött volna ki túl rövid határidőt hadjáratának befejezésére, elég élelmet talált volna maga körül. Mivel azonban sietett, nem szerezhetett elég élelmiszert a menetirányhoz közel eső helyekről, és rekviráló csapatai, úgy látszik, akkor valóban féltek behatolni azokba az irdatlan fenyőerdőségekbe, amelyek a falvakat elválasztják egymástól. Olyan hadsereg, amely erős lovasosztagokat küldhet ki, hogy felhajtsák az élelmiszert és az ország számtalan kocsiját és társzekerét, könnyen elláthatja magát a szükséges élelmiszerekkel, és Moszkva aligha fog másodszor is leégni. De még ebben az esetben sem lehet meggátolni, hogy a hadsereg visszavonuljon Szmolenszkba, ahol megtalálná a maga jól előkészített hadműveleti bázisát, minden szükségessel ellátva.

De nemcsak katonai kérdéseket kellene eldönteni. Ilyen háború befejezéséhez politikai akciókra is szükség van. Lehetséges, hogy ha Németország hadat üzenne Oroszországnak, ez jeladás lenne arra, hogy maga Oroszország feltámassza Lengyelországot. Miklós biztosan nem válnék meg a litván és más nyugatorosz tartományoktól; de a Lengyel Királyság, Galícia, Posen és talán Nyugat- és Kelet-Poroszország meglehetősen nagy kiterjedésű királyságot alkotna. Ki tudja megmondani, hogy Lengyelország ilyen újjászületése tartós lenne-e? Egy azonban bizonyos: véget vetne a Lengyelország iránti állelkesedésnek, amelyet az utolsó negyven év alatt mindenki fitogtatott, aki magát liberálisnak vagy haladónak nevezte. Bizonyos, hogy Oroszország felhívással fordulna a magyarokhoz, és ha a magyarok haboznának, nem szabad feledniink, hogy a magyarországi népesség kétharmad része szlávokból áll, akik a magyarokat uralkodó és betolakodott arisztokráciának

tekintik. Másrészt Ausztria ilyen esetben nem késlekednék, hogy helyreállítsa a régi magyar alkotmányt azzal a céllal, hogy Magyarországot a forradalmi Európa térképéről letörölje.

Ez elegendően szemlélteti, hogy a katonai és politikai érdekeknek milyen széles távlata nyílnék meg abban az esetben, ha Ausztria a nyugati hatalmakhoz csatlakozna és egész Európa háborúba lépne Oroszország ellen. Az ellenkező esetben viszont tavasszal valószínűleg másfélmillió katona sorakozik fel a nyugati hatalmak ellen, és egy osztrák–porosz hadsereg menetel a francia határ felé. Akkor biztosra vehetjük, hogy a háború irányítását kiveszik mostani vezetőinek a kezéből.

Progress of the War
A megírás ideje: 1854 december 14–15.
A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1855 január 1. (4276.) sz.
Eredeti nyelve: angol
Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Ausztria katonai ereje

Különös dolog, hogy az angol sajtó, amely az utóbbi hat hónap alatt semmi mással nem foglalkozott, mint Ausztria helyzetével, egyszer sem közölt adatszerű tájékoztatást arról a tényleges katonai erőről, amelyet Ausztria latba vethet abban a pillanatban, amikor hajlandó lesz határozott politikai irányt követni. A londoni napilapok véleménye megoszlik arra nézve, hogy Ausztriával a szövetség vagy a nyílt szakítás lenne-e előnyösebb. De ezek az újságok, egy olyan nemzet közvéleményének képviselői, amely magát büszkén a világ leggyakorlatibb érzékű nemzetének nyilvánítja, egyszer sem ereszkedtek le azoknak a részleteknek és statisztikai adatoknak a vizsgálatához, amelyek nemcsak a kereskedelem és közgazdaság terén, hanem a nemzeti politikában is minden ésszerű intézkedés alapját alkotják. Úgy látszik, a brit sajtót valóban olyan urak irányítják, akik a saját területükön éppen olyan tudatlanok, mint azok a brit tisztek, akik azt hiszik, minden kötelességüket teljesítik, ha egy tiszti rangot vásárolnak. Az egyik újság azt mondja, hogy az osztrák szövetséget minden esetre és minden körülmények között nyélbe kell ütni, mert Ausztria óriási katonai hatalom. A másik azt mondja, hogy az osztrák szövetség a semminél is kevesebbet ér, mert Ausztriának minden erejére szüksége van Magyarország, Olaszország és Lengyelország fékentartásához. De hogy valójában mekkora Ausztria katonai ereje, annak megismerésével sem az egyik, sem a másik sohasem vesződött.

Az osztrák hadsereget 1849-ig nehézkes és ósdi rendszer szerint kezelték, de 1849-ben teljesen átalakították. Ebben a Magyarországon elszenvedett vereségeknek éppoly nagy szerepük volt, mint az Olaszországban aratott győzelmeknek. Adminisztrációját megszabadították a régi hagyományos kölöncöktől. A hadsereget ebben az országban, ahol a forradalmat a fővárosban és a polgárháborút a tartományokban éppen akkor fojtották el, a szó szoros értelmében szabályszerű hadiállományra hozták. Sikeresen meghonosították a hadsereg felosztását állandó dandárokra, hadosztályokra és hadtestekre – ilyen volt a felosztás Napóleon hadseregében és ilyen ma a tényleges

orosz hadseregben. A 77 gyalogezred (a lövészeket nem számítva) és a 40 lovasezred az olasz és a magyar hadjáratok idején annyira szétforgácsolódott, hogy nemcsak egyazon ezred zászlóaljait, hanem még egyazon zászlóalj századait is egyidejűleg részben Magyarországon, részben Olaszországban foglalkoztatták. Ezeket most újra egyesítették és olymódon osztották dandárokba, hogy ilyenféle rendetlenségnek elejét vegyék és az ezredenkénti igazgatás szabályos folyamatát biztosítsák. Ennek az új tervnek megfelelően az osztrák haderő négy hadseregre oszlik fel, amelyek összesen tizenkét gyalogsági és két lovassági hadtestből állnak. Minden hadsereg nemcsak teljes létszámú a három fegyvernemben, hanem el van látva teljesen önálló igazgatási törzzsel is, valamint hadianyaggal, hogy azonnali harcképessége biztosíttassék. Az első hadsereg – az 1., 2. és 9. hadtest – általában a birodalom német tartományaiban állomásozik; a második hadsereg – az 5., 6., 7. és 8. hadtest és a 2. lovassági hadtest –, éppúgy a harmadik hadsereg – a 10., 11. és a 12. hadtest és az 1. lovassági hadtest – általában Magyarországon és a szláv tartományokban teljesít szolgálatot, míg a negyedik hadsereg, amely csak a 4. hadtestből áll, Olaszországban tartózkodik.

Minden hadtest két-három gyaloghadosztályból, egy vagy két lovasdandárból, négy üteg tartalék tüzérségből és a szükséges utászosztagokból, trénhadbiztosságból és egészségügyi személyzetből áll. Egy lovashadtestben két hadosztály van, illetve négy dandár vagy nyolc lovasezred, megfelelő számú könnyű üteggel. Egy gyaloghadosztály két dandárból áll, öt-öt zászlóaljjal, mindegyikhez egy gyalogos tüzérüteg és két-három, esetleg négy lovasszázad tartozik.

Az így felosztott egész haderő tehát, mint föntebb mondtuk, 77 gyalogezredből áll (a lövészeken kívül), 40 lovasezredből és 14 tábori tüzérezredből, a vártüzérségen, utászokon, aknászokon stb. kívül. A gyalogságban 62 sorezred van, 14 és egyharmad ezrednyi határőr-gyalogság és 1 ezred és 25 zászlóalj lövész. Egy sorezred 5 tényleges és 1 pótzászlóaljból, illetve 28 tényleges és 4 pótszázadból áll. A tényleges századnak 220 embere van, a pótszázadnak 130. Egy sorezrednek tehát, 5 tényleges zászlóaljat számítva, 5964 főt kell számlálnia, vagyis 62 ezrednek, a pótszázadokat beleértve, 369 800 főt. A határőr-gyalogság 14 ezredből áll, minden ezredhez két tényleges és egy tartalék zászlóalj tartozik, ami 12 tényleges és 4 tartalék századnak felel meg. A tényleges század létszáma 242 fő, beleértve 22 lövészt. A határőr-ezredek ennélfogva egyenként 3850 főt számlálnak, és a 14 ezred összesen 55 200 főt. A lövészek, illetve vadászok hadereje: egy ezred (hét zászlóalj, azaz 32 század, beleértve a pótszázadokat) és 25 zászlóalj (125 század, beleértve a pótszázadokat); mivel minden század 202 emberből áll, a

lövészek létszáma összesen 32 500 fő. Az egész létszám tehát 470 000 főre becsülhető.

Az osztrák lovasság 16 nehéz lovasezredből (8 vértes és 8 dragonyos) és 24 könnyű lovasezredből (12 huszár és 12 ulánus) áll. A lovassági fegyvernembe az osztrák birodalmat alkotó minden nemzetiség nagyon ügyesen, sajátos képességeinek megfelelően van beillesztve. A vértesek és a dragonyosok csaknem kizárólag németek és csehek; a huszárok mind magyarok és az ulánusok mind lengyelek. A gyalogságban aligha lehetne ilyen megkülönböztetéseket hasznosan érvényesíteni. Általában a németek és a magyarok alkotják az elit gránátos-zászlóaljakat, míg a tiroliak (németek és olaszok) és a stájerek szolgáltatják rendszerint a lövészeket. A határőr-gyalogság nagy többsége horvátokból és szerbekből áll, akik egyformán alkalmasak a könnyű gyalogság feladataira.

A nehézlovasságnál 6 tényleges század és 1 pótszázad van minden ezredben – egy század 194 emberből áll. A könnyűlovasság minden ezredében 8 tényleges és 1 pótszázad van, századonként 227 fővel. Az egész tényleges lovassági haderő 62 500 fő pótszázadok nélkül, és 67 000 fő a pótszázadokkal együtt.

A tüzérség 12 tábori ezredből, egy partvédő ezredből és egy röppentyűs ezredből áll. Az osztrákoknak nincs lovasított tüzérségük. Úgynevezett lovas tüzérségüknél az ágyúkat kiszolgáló embereket tengelyen szállítják. Minden tábori ezrednek 4 lovas ütege van (hat fontos ágyúk) és 7 gyalogsági ütege (4 hat fontos és 3 tizenkét fontos), ezenkívül tartalék századok. Minden ütegnek 8 ágyúja van. A partvédő ezrednek nincsenek állandó ütegei, csupán zászlóaljakra és századokra van felosztva, ezeket a parti erődítmények helyőrségeiként alkalmazzák. A röppentyűs ezrednek 18 ütege van, mindegyikben 8 röppentyűvető. Az egész osztrák tüzérség ilyenképpen 1056 ágyúval és 144 röppentyűvetővel rendelkezik. Ezenkívül a tüzérséghez tartozik nyolc vártüzérzászlóalj, körülbelül 10 400 ember, 4500 főnyi műszaki különítményekkel. Az utászcsapatok mintegy 16 700 főt számlálnak.

Ezeken a tényleges, tartalékos és helyőrségi csapatokon kívül Ausztriának külön alakulatai vannak, speciális szolgálatokra kiképezve, s ezek, ha nem is használhatók aktív harcosokként, de meggátolják, hogy a tényleges haderő lecsökkenjen olyan kikülönítések folytán, amelyek igen gyakran gyalogzászlóaljakat és lovasezredeket is századok létszámára apasztanak le. Van három egészségügyi zászlóalj, vannak vonatcsapatok, és minden hadtest számára van egy lovasosztag hírvivő szolgálatra. Az utóbbi intézményt a lovasított törzskar képzésével most az angol hadseregbe is bevezették. Az egész osztrák hadsereg összesen mintegy 476 000 főnyi tényleges csapatokat és 1140 ágyút

foglal magában; a tartalékkal, műszaki csapatokkal, törzzsel, helyőrségi és rendőrcsapatokkal (zsandárok) körülbelül 620 000 főre tehető.

Az osztrák katona nyolc évet szolgál, további két évig pedig tartalékban marad. Ilyen rendelkezés folytán a tartalék mindig készenlétben áll, és háború esetén mintegy 120 000 katona azonnal behívható. A katonai határőrvidéken[102] minden határőrnek (granicsárnak) 20 éves korától 50 éves koráig kell szolgálnia. Ezáltal a határőr-gyalogság tényleges létszáma 55 000 főről 150 000 vagy 200 000 főre emelhető fel. Ezek közül 1849-ben legalább 150 000 ember állt fegyverben. De abban az időben a katonai határőrvidéken olyan kevés volt a férfi, hogy az egész mezőgazdasági munkát asszonyoknak kellett elvégezniök.

Ezekből az adatokból, amelyek helyes voltáért kezeskedhetünk, kiderül, hogy Ausztria katonai szervezete lehetővé teszi 600 000 főnyi haderő azonnali bevetését, és ebből legalább 300 000 embert bármely adott ponton összevonhat; ugyanekkor tartalékként mintegy 200 000 kiszolgált katonát hívhat be, minden külön újoncozás szükségessége nélkül, s anélkül, hogy az ország termelőerőit különösebb hátrány érné.

Az orosz hadsereg olyan alapon van megszervezve, amely lehetővé teszi, hogy a kereteket még jóval nagyobb létszámmal töltse fel. Oroszország lakossága 60 000 000, Ausztriáé 40 000 000; de láttuk, hogy Ausztria pusztán a tartalék behívásával 800 000 fölé emelheti haderejét, míg Oroszország, hogy ugyanezt a számot elérje, kénytelen volt nemcsak egész tartalékát behívni, hanem négy évfolyam rendes újoncozásának megfelelő arányban új csapatokat toborozni.

The Military Power of Austria

A megírás ideje: 1854 december 21.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune". 1855 január 8. (4281.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

Visszapillantások[313]

London, december 29.

„Buol gróf, Bourqueney úr és Gorcsakov herceg találkoztak Westmoreland gróf, bécsi angol követ házában. Találkozásuknak csupán az volt a célja, hogy Oroszország cárjának megadják a *kívánt* felvilágosítást a december 2-i hármas szövetség értelméről és azokról a feltételekről, amelyek mellett a három nagyhatalom hajlandó a négy pont alapján béketárgyalásokat kezdeni.[291] Gorcsakov herceg a kapott közlésekről azonnal jelentést tett Pétervárra. Az előzetes feltételek elfogadásának vagy elvetésének a cár részéről néhány nap alatt meg kell történnie. Az új esztendő kezdetét döntő fordulat fogja jelezni."

Így ír a „Morning Post"[91], Lord Palmerston magán-Moniteurje[58].

„A bécsi tárgyalások", mondja a tory-párti[45] „Press"[19], „Ausztria részére nyilván új ürügyet szolgáltatnak arra, hogy a nyugati hatalmakhoz intézendő végleges nyilatkozatát a december 2-i szerződésben megállapított határidőn túl kitolja."

Döntő talán az a tény, hogy míg a napi- és a hetisajtó politikusai az új bécsi konferenciát vezércikkeikben hosszú lére eresztett állambölcsességgel tárgyalják, az üzletemberek ugyanezen újságok tőzsdei cikkeiben egyenesen „farce-nak"* mondják. Így pl. az „Üzletember" a mai „Morning Post" money article-jében**. A bécsi eseményt a londoni tőzsde valóban olyan közömbösnek tartotta, hogy hírére a Stock Exchange-nek*** sem a „medvéi", sem a „bulldogjai", azaz sem a pesszimistái, sem az optimistái még csak a legjelentéktelenebb ügyletekhez sem éreztek indítékot. Azok a csekély

* – „bohózatnak"; „tréfának" – *Szerk.*
** – pénzügyi cikkében – *Szerk.*
*** – értéktőzsdének – *Szerk.*

ingadozások, amelyek három nap óta az állampapírok jegyzésében előfordultak, nem a bécsi diplomáciával, hanem a párizsi költségvetéssel függnek össze. Pénzügyi körökben azt gyanítják, hogy az angol tőkések az új párizsi kölcsönben 500 millió frankkal vesznek részt és ebből kifolyólag összehúzódik a pénzpiac, amely az észak-amerikai (*az 1837-es válságnál méreteiben jelentékenyebb*) válság hatására, a Kelet-Indiából érkező legutóbbi kedvezőtlen üzleti hírek nyomán, az emelkedő gabonaárak és néhány váratlanul nagy londoni és liverpooli csőd következtében úgyis mind aggályosabb arculatot ölt. Ha Oroszország cárja nem is, de az angol kormány mindenesetre békeillúziókban ringatja magát. A Franciaország elleni nagy háborúba, amely a múlt században kezdődött, az angol népet oligarchiája vitte bele. A mostani, Oroszország elleni háborúra az angol oligarchiát a nép kényszerítette. Az oligarchia minden diplomáciai, katonai és pénzügyi műveletéből kitűnik ellenszenve a ráerőszakolt háború viselésével szemben. Még a kormány legújabb intézkedésének, az idegenlégió toborzásáról szóló törvénynek is mindenekelőtt az volt a célja, hogy az angoloknak *„elvegye a kedvét"* a háborútól.[314] Az újoncozási erő kimerüléséről nem lehet szó olyan országban, ahonnan évente 100 000-nél több erőteljes férfi vándorol ki, s ennek a kivándorlásnak csupán átmeneti hatása van a munkabérre. Segédcsapatok kivételes, hirtelen kiküldéséről sem volt szó, minthogy a kormányintézkedés nem tűzte ki célul sem a hirtelen, sem a kivételes segítést. A májusban elfogadott milícia-törvény[315] folytán a kormánynak módjában állt csupán Angliában és Walesben 80 000 milicistát behívni, s az eredmény megmutatta, hogy a tavasszal behívott összes ezredekben az önkéntesek tetemes része, egynegyede aktív szolgálatba ment át, de e hónap elejéig a kormány csak 18 milícia-ezredet (körülbelül 13 500 embert) osztott be a hadseregbe. Az angolok tudvalevőleg – I. Károly korában, III. Vilmos, majd az első Györgyök alatt, végül a nagy antijakobinus háború folyamán[316] – mindig tiltakoztak azellen, hogy idegen toborzott katonákat hozzanak be Nagy-Britanniába. De új dolog és nem fordult még elő az angol történelemben, hogy idegen zsoldosoknak angol földön kívül tervezett felhasználása a felháborodás viharát váltotta ki. Éppen ez a tény bizonyítja a mostani háború *teljesen eltérő jellegét* minden előző háborúhoz képest, amelyet Anglia a modern korban viselt. Az uralkodó arisztokrácia tehát szándékosan megint felidézi a múlt kísértetét, régi ügynökeinek a rutinját, akik a katonákat a *legolcsóbb* piacon vásárolták. Ezt teszi, anélkül hogy – mint Sidney Herbert az alsóházban *bevallotta* – legkevésbé is meg volna győződve az ajánlott intézkedések *sikeréről*. Tehát nem azért teszi, hogy a háborút folytassa, hanem azért, hogy a békét előkészítse. A kormánynak, hogy megfelelő *angol* had-

sereget szervezzen, manapság fel kellene emelnie a zsoldot, eltörölnie a botbüntetést, kilátásba helyeznie a közkatonák előmenetelét, egyszóval demokratizálni a hadsereget és azt a saját tulajdonából a nemzet tulajdonává tenni.

Eddig, mondja a mai „Times"[15], „a hadsereg, mind háborúban, mind békében csak az arisztokrácia előmenetelére és a mindenkori kabinet támogatására szolgáló kormányszerv volt".

És itt érkezünk a döntő ponthoz. *Az Oroszország elleni háború* az angol arisztokrácia részére egyet jelent *kormányzó monopóliuma elvesztésével.* Bár 1830 óta kénytelen a belpolitikát kizárólag az ipari és kereskedelmi középosztályok érdekében irányítani, mindamellett az angol arisztokrácia birtokában maradtak az összes kormányzati állások, minthogy megtartotta a *külpolitika* és a hadsereg monopóliumát. – De ez a monopólium csak addig volt biztosítva, ameddig egy népháború – és ilyen *csak Oroszország ellen* volt lehetséges – a külpolitikát nem tette népüggyé. Az egész angol diplomácia tehát 1830-tól 1854-ig erre az egy elvre szorítkozik: *minden* áron elkerülni a háborút Oroszországgal. Innen a folytonos engedmények, amelyeket Oroszországnak Törökországban, Perzsiában, Afganisztánban, Dániában, a földkerekség minden pontján 24 év óta tettek. Hogy az arisztokrácia jól számított, azt a pillanatnyi helyzet tényei igazolják. Alig tört ki a háború Oroszországgal, és már maga a „Times" kijelenti:

„Az arisztokrácia képtelen háborúinkat vezetni. Az oligarchikus államgépezet a legkirívóbb ellentétben áll társadalmi gépezetünkkel."

London, január 1.

„Katonai igazgatásunk minden ügyosztálya összeroppant a mostani háború súlya alatt."

Így ír a mai „Times". Csakugyan, ha szemügyre vesszük a katonai igazgatásnak vagy akármilyen más közigazgatásnak a szervezetét ebben az országban, úgy látszik, mintha az úgynevezett alkotmányos hatalmi egyensúly elvét akarták volna itt szemléletessé tenni. A különböző hivatalok úgy vannak egymás mellé rendelve, hogy egymást teljesen sakkban tartják, és így az egész gépezet mozdulatlanságra van ítélve. Ezért történhetett, hogy ebben a háborúban a sebesültek Balaklavában voltak, a katonaorvosok Konstantinápolyban, a gyógyszerek pedig Szkutariban. Innen eredt a krími hadsereg lázadása a rendszer ellen, amely feláldozza őket; mert nem kell-e lázadásnak mondanunk, ha minden rendű és rangú katonák az ezredestől a közemberig

megszegik a fegyelmet, hetenként ezernyi levelet írnak a londoni sajtónak és feljebbvalóik ellen hangosan a közvéleményhez fellebbeznek? De Lord Raglant igazságtalanul teszik felelőssé olyan állapotokért, amelyek a rendszerrel járnak. Ő a katonai vezetésért felel.

Ha visszapillantunk a krími hadjáratra, azt látjuk, hogy Lord Raglan első hibáját az almai csatában követte el, mikor az orosz hadsereget a tengerre támaszkodó balszárnyán kerülte meg a jobbszárny helyett. Az utóbbi művelettel az oroszok egy részét a tengerhez, másik részét az Északi erődhöz szorították volna, míg most valójában Szimferopolba, vagyis a nekik legkedvezőbb visszavonulási vonalra vetették őket. Míg a szövetségesek az almai csatában minden cél és haszon nélkül szarvánál fogták meg a bikát, visszariadtak ettől a lépéstől, amikor a körülmények ezt parancsolták. A nagyhírű „oldalmenet Balaklava ellen" lemondás volt a szevasztopoli erőd északi frontja elleni támadásról. Márpedig ez a front az uralkodó és ezért döntő pont; az Északi erőd Szevasztopol kulcsa. A szövetségesek tehát lemondtak a merészebb és ezért valójában biztosabb offenzíváról, hogy maguknak szilárd defenzív állást biztosítsanak. Ugyanaz a hiba ez, amelyet Omer pasa követett el, mikor Kalafatnál megerősítette állásait ahelyett, hogy Oltenicából Bukarest ellen menetelve az ellenség hosszúra nyúlt vonalát áttörte volna. Azután következett Szevasztopol ostroma, amely mindenesetre bizonyítja, hogy a hadászat művészete a hosszú béke következtében éppen annyira leromlott, mint amennyire a hadianyag, hála az ipari fejlődésnek, feljavult. Egyszerű földsáncok egyetlen régebbi háborúban sem játszanak ilyen nagy szerepet. Először Oltenicánál folyamodtak az oroszok a régi rendszerhez, hogy néhány óra hosszat ágyúznak, és azután rohamra mennek. De eredmény nélkül. Kalafatnál a földművek sakkban tartották az oroszokat, akik nem merték megtámadni ezeket az erődítményeket. Szilisztriánál egy félig lerombolt földmű meghiúsította az orosz hadsereg minden erőfeszítését, és most Szevasztopolnál egy földsánc-vonalat szélesebbre széthúzott ostromütegekkel és nehezebb tüzérséggel tiszteltek meg, mint aminőket valaha is alkalmaztak a legszabályosabb vár ellen. Ámde mielőtt az ostromműveket felszerelték, a nyílt város már elsőrangú elsáncolt táborrá változott át. Ismeretes, hogy október 25-én a balaklavai csatában az angol lovasságot minden haszon és cél nélkül és minden hagyományos szabály ellenére feláldozták. Végül elérkezünk az inkermani csatához, ennek a hadjáratnak a legjelentékenyebb katonai eseményéhez. Mint a poroszok Jénánál, a brit csapatok Inkerman előtt egy dombsoron voltak felállítva, amelyet frontálisan csak néhány szoroson át lehetett megközelíteni. Mint a poroszok, a britek is elmulasztották egy magaslat megszállását balszárnyuk szélén, ahová Jénánál

Napóleon, Inkermannál pedig Mensikov bedobta hadseregének egy részét és ott az ellenség oldalában napfölkelte előtt megvetette a lábát. Az oroszok, akik általában nem barátai az eredetiségnek, kölcsönvették Napóleon hadműveleti tervét, de mihelyt befejezték a stratégiai hadmozdulatot és megkezdődik a taktikai feladat, ledobják a nyugati civilizáció álarcát és előbújik a tatár. Ez a fényes orosz hadsereg viharedzett csapataival – sokan 25 éve állnak fegyverben – a parádés szolgálat e mintaképe, annyira gyámoltalannak, annyira nehézkesnek, csatározásra és kis osztagokban való harcra annyira képtelennek mutatkozik, hogy tisztjei nem tudnak vele mást kezdeni, mint hogy súlyos tömegét egyszerre az ellenségre vessék. E tömeg puszta brutális nyomásának kellett volna a britek ritka sorait áttörnie, holott e mély húsoszlopok egyfelől biztosították az angol puskák és tüzérség megsemmisítő hatását, másfelől ott, ahol az oroszok túlnyomó számukkal szuronyrohamra mentek, a britek ugyanolyan fölénnyel fogadták őket, mint Napóleon négyszögei a mamelukokat a piramisok melletti ütközetben. 14 000 szövetséges katona – állománya egyharmadának elvesztése árán – megvert 30 000 oroszt, holott ismeretes, hogy az oroszok egyénileg vitézül harcolnak és támadási tervük fölülmúlta a szövetségesekét. A narvai csata óta nem érte ilyen szerencsétlenség az orosz fegyvereket, és ha mérlegre tesszük a rendkívüli különbséget a narvai oroszok és az inkermani oroszok között, az 1700-as félvad hordák és az 1854-es jól begyakorlott hadsereg között, akkor a narvai ütközetet az összehasonlítás alapján az orosz hadtörténelem fényes eseményének kell tekintenünk. Narva volt első nagy kudarca egy felemelkedő nemzetnek, amely még a vereségeket is a győzelem eszközeivé tudta változtatni. Inkerman szinte a hanyatlás biztos jelének tekinthető az után az üvegházi fejlődés után, amely Oroszországban Nagy Péter óta végbement. A mesterségesen gyorsított megnövekedés és az óriási erőfeszítés, hogy félbarbár anyaggal ragyogó civilizáció látszatát tartsák fenn, úgy látszik, már kimerítette a nemzetet és a tüdősorvadás egy fajtáját oltotta bele. Az inkermani csata az orosz gyalogság számára ugyanaz, mint ami a Rocroi melletti csata a spanyol gyalogság számára volt.[317]

Rückblicke

A megírás ideje: 1854 december 29., 1855 január 1.

A megjelenés helye: „Neue Oderzeitung". 1855 január 2., 4. (1., 5.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

A sajtó és a katonai rendszer

London, január 3.

„Oroszország cárja", jelenti a „Times"[15] egyik tudósítója a szevasztopoli táborból, „állítólag felajánlotta, hogy mindenkit, aki hadseregünkből május elején még életben lesz, *egyetlen* hadihajón visszaszállít Angliába."

Ezután az angol táborban uralkodó halandóság, nyomor, rendetlenség, bomlás eleven ábrázolása következik. Ez a helyzet ma úgyszólván az egyetlen témája a londoni napisajtó vezércikkeinek.

„A brit hadsereg", mondja a „Times", „nem is hadsereg a szó katonai értelmében. Bátor emberek tömege, nem több puszta tömegnél, sőt inkább kevesebb, ha olyan parancsnokok vezetik, akik erre alkalmatlanok, és így meg van fosztva természetadta használhatóságától . . . A Szevasztopol előtti brit hadsereg parancsnoksága tisztára névleges, sőt rosszabb – kitűnő tisztek állítják, hogy a hadsereget altisztjei legalább olyan jól vezethetnék, mint azok az emberek, akik névlegesen vezetik. Belátjuk, hogy kínos dolog derék és lojális embereket éveik és kitüntetéseik halmaza ellenére kidobni."

Ámde à la guerre comme à la guerre.*

„Ha kormány valaha is tehetett ilyen erőszakos intézkedést, akkor a mostani tehet."

Miért?

„Mert oly makacsul ellenezte a hadüzenetet." Ezért „a kártyát a kormány keverheti és nem kell személyekre tekintettel lennie".

Helyes a bőgés, Oroszlán! Mivel akarata ellenére visel a mostani kormány háborút Oroszországgal, azért a hadviselés hibáit nem neki, hanem csak a

* – a háború az háború – *Szerk.*

vezérlő tábornoknak lehet felróni, s a közönségnek meg kell értenie, hogy nem a kormány áll Lord Raglannak, hanem Lord Raglan a kormánynak az útjában.

Míg így a „Times" Lord Raglant támadja azért, hogy a kormányt fedezze, a „Morning Chronicle"[17], a peelista[135] sajtóorgánum a „Times"-t támadja, állítólag azért, hogy Lord Raglant védje, de valójában azért, hogy hálásan elfogadja és kihasználja a „Times" igazolását a kormány ártatlanságáról, s a két miniszteri szerv közötti látszatküzdelem révén egyszersmind elterelő hadmozdulatot hajtson végre.

„Az a levertség", mondja a derék „Chronicle", „amely az utolsó napokban a közvéleményt hatalmába kerítette — sajnálattal kell megállapítanunk —, kizárólag a »Times« hatásának tulajdonítható. Sötéten ábrázolnak eseményeket, eltúloznak szerencsétlenségeket, foltot ejtenek tábornokaink jól kiérdemelt hírnevén, mellőzik a távollevő iránti közmondásos brit nagylelkűséget, és mindez csak a szenzáció, a hatásvadászat célját szolgálja! Kivált Raglan tábornagy fejére halmozták e támadások dühét és mérgét . . . Azt a nyomorúságos helyzetet, amelyben a krími hadsereg december eleje óta van, jóllehet a legújabb jelentések megint vigasztalóbban szólnak, főként a november 14-i szörnyű viharnak kell tulajdonítani."

És a kormány oly nagylelkű, hogy Lord Raglant nem teszi felelőssé a november 14-i viharért. Nem marad tehát más, csak a „Times" hatásvadászata.

Most pedig rátérünk a londoni sajtónak a kormányon *belül* bizonyos *külön* érdekeket képviselő részére — a „Daily News"-ra[18], amely egy idő óta *Palmerston* titkos szócsöve, és a „Morning Post"-ra[91], amely évek óta hivatalos lapja.

„A mi igazgatási szerveink" mondja a „Daily News", „szinte annyira változhatatlanok, mintha a médekhez és perzsákhoz tartoznának. Jön valamilyen előre nem látott válság, és összeroppannak. De az emberéletben és vagyonban elszenvedett legszörnyűbb áldozatok láttán is csak ritkán alakítják őket úgy át, hogy a jövőben hasonló katasztrófákkal dacolni tudjanak . . . Így van ez a hadügyminisztériummal is. Mi mindent vártunk, amikor nemrégiben kinevezték a legfelsőbb hadügyminisztert! Holott egy jottányi javulást sem hozott. Newcastle hercegét rójuk-e meg ezért, vagy pedig inkább reformáljuk meg magát azt a bénító rendszert, amely az állami funkciókat az arisztokrácia dermesztő befolyásának szolgáltatja ki. — Bárminők is Newcastle hercegének érdemei, ő nem az a *hivatalos*

Herkules, aki képes lenne a rendszer kiirtására. De az angol nép ragaszkodni fog ahhoz, hogy megtegyék azt, amire a herceg nem képes."

A „Daily News" még új a maga kormánypárti szerepében. Azonkívül polgári közönségével is számolnia kell.

Mindamellett első pillantásra látni lehet, hogy a cikk csattanója a „hivatalos Herkules", akire szükség lenne. És ki ez a hivatalos Herkules? És hogyan lehetne hozzájutni? A „Morning Post" felel erre a következőképpen:

„Aki Lord Raglan elleni támadásokkal kezdi, bizonyára rossz végén fogja meg a baltát. Lord Raglan *fölötte* áll a »Times« támadásainak . . . Az itthoni kormányzás hibáit azonban nem lehet kétségbevonni . . . Nézzük pl. a hadügyminisztériumot. Megengedhető-e, hogy továbbra is a legutóbbi kilenc hónap szellemében és modorában vezessék? . . . Gondoljuk meg, hogy a hadsereg külföldön teljességgel az itthoni igazgatástól függ . . . Milyen roppant fontos tehát, hogy e minisztérium feje mester legyen a maga helyén és aszerint is működjön . . . Azt mondják, a *régi rendszer* áll az útban. De egy igazi mester ezt a rendszert már régóta, saját felelősségére szétzúzta volna . . . Az igazi rejtély ott van, hogy e kormány feje ólomsúlyként nehezedik az egyes szakminisztériumok minden erőfeszítésére. Az *aberdeeni* pulzus renyhe működése átmegy az igazgatás minden tagjára és az egész rendszernek megadja az ütemét . . . Öntsük újra az egészet és tegyünk a vállaira egy igazi és erőteljes fejet."

Más szóval: tegyük Palmerstont miniszterelnökké. Ő az a *hivatalos Herkules*, akiről a „Daily News" álmodott – ugyanaz a Palmerston, akit Lord Melbourne 1830-ban Lieven orosz hercegnő ajánlatára külügyminiszterré nevezett ki; aki az afgán háborúban[66] egy brit hadsereget oly rejtélyes módon áldozott fel, hogy Sir Robert Peel nyilvános parlamenti ülésen „leleplezésekkel" fenyegette, ha kérkedéseivel tovább is izgatja; ugyanaz a Palmerston, aki az 1839-ben Franciaország részéről javasolt és már látszólag nyélbeütött támadó szövetséget *Oroszország ellen* olyan ügyesen tudta irányítani, hogy az az 1840-es esztendő egy szép reggelén *Franciaország ellen* irányuló angol–orosz szövetséggé változott át.[67] Jóllehet Palmerston a jelenlegi kormány *legbefolyásosabb* tagja és az összes parlamenti körökben a kormány élharcosaként lép fel és *kell* fellépnie, a sajtóban minden diplomáciai fogást felhasználva folyvást el akarja hitetni a közvéleménnyel, hogy Aberdeen és közte éles ellentét áll fenn, és így reméli a koalíció esetleges hajótöréséből a maga népszerűségét kimenteni. Ugyanakkor az ellenzéket ilymódon döntő lépésektől *visszat*artja, míg a kormány belső meghasonlásaival

kapcsolatos üres feszültségét *fenn*tartja. Így esik bele pl. a tory-párti[45] „Morning Herald"[163] ma századszor a csapdába, a koalíció felbomlását véglegesnek mondja és nem győz mesélni a Palmerstonok és Russellek hazafias felbuzdulásáról az Aberdeenek, Newcastle-ok és Gladstone-ok ellen. Ad vocem *Gladstone** jegyezzük még meg, hogy – mint a mai „Chronicle"-nak a francia kölcsönről írt vezércikkéből következik – Gladstone nem szándékozik kölcsönökhöz folyamodni, hanem arra határozta el magát, hogy a háború költségeit egyenesadóztatás, tehát a legnépszerűtlenebb, legnyomasztóbb és legkevésbé gazdaságos forma segítségével teremti elő.

Die Presse und das Militärsystem

A megírás ideje: 1855 január 3.

A megjelenés helye: „Neue Oderzeitung", 1855 január 6. (9.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

* – A *Gladstone* szóhoz; ami *Gladstone-t* illeti – *Szerk.*

[Karl Marx és Friedrich Engels]

Az angol hadügyről [318]

London, január 5. Ki felelős a krími angol hadsereg állapotáért? Ha egy pillantást vetünk a hadügyi igazgatás furcsa gépezetére, látni fogjuk, hogy a felelősség a különböző hatóságok között olyan ügyesen oszlik meg, hogy mindegyiket súrolja, de egyiket sem terheli. Az egész brit hadsereg élén egy „Commander in Chief", egy főparancsnok áll, afféle connétable*, olyan rang, amelyet már majdnem minden civilizált hadseregben töröltek. A Horse Guardstól[50] – így nevezik ennek a főparancsnoknak a hivatalát, mert a Horse Guards laktanyájában van elhelyezve – származnak szinte az összes katonai kinevezések. De melléfogás lenne feltételezni, hogy ennek a főparancsnoknak valóban van valami parancsolnivalója. Ha van is némi ellenőrzése a gyalogság és a lovasság fölött, viszont a tüzérség, a műszaki alakulatok, az árkászok és aknászok teljesen kívül esnek hatáskörén. Ha van is némi fennhatósága a nadrágok, kabátok és nyakravalók fölött, viszont a köpenyeken megtörik a befolyása. Megszabhatja, hány töltényt köteles magával vinni minden gyalogos, de egyetlen puskával sem szerelheti fel. Valamennyi katonáját haditörvényszék elé állíthatja és derekasan megkorbácsoltathatja, de nem hozhatja őket mozgásba, még egy tapodtat sem. A menetelés a hatáskörén kívül esik, ami pedig csapatainak ellátását illeti, ez egyáltalán nem tartozik rá. Utána következik a „*Master General of the Ordnance*", a főtáborszernagy. Ez a rang azoknak az időknek szomorú maradványa, amikor a tudományt katonához méltatlannak tartották, és az összes tudományos jellegű alakulatok, aminők a tüzérség és a műszaki csapatok, nem katonákból állottak, hanem afféle nehezen meghatározható testületeket alkottak, félig tudósokból, félig kézművesekből, akiket külön céhben vagy korporációban egyesítettek a Master General parancsnoksága alatt. E főtáborszernagy alá tartoznak a tüzérségen és a műszaki alakulatokon kívül az egész hadsereg összes köpenyei és kézifegyverei. Nélküle tehát nem folyhat le

* – legfelső főparancsnok (a francia hadseregben a XVIII. század végéig) – *Szerk.*

semmilyen katonai művelet. Részvétele elengedhetetlen. A következő a sorban a „*Secretary at War*", a hadügyminiszter, aki azonban megint csak nem igazi hadügyminiszter, hanem inkább a hadügyminisztérium képviselője az alsóházban, mindazonáltal teljesen önálló hatóság. Ez a hadügyminiszter a hadsereg egyetlen részének sem adhat parancsot, de a hadsereg bármelyik részét megakadályozhatja abban, hogy valamit is tegyen. Minthogy ő a katonai pénzügyek főnöke és minthogy minden katonai akció pénzbe kerül, ezért a pénzkiutalás megtagadásával abszolút vétót emelhet minden hadművelet ellen. De bármennyire hajlandó is kinyitni pénztárát, képtelen a hadsereget mozgásba hozni, mert nem élelmezheti. Ez túlterjed a hatáskörén. Az a hatóság, amely a hadsereget élelmezi és menetelés esetén a szállítási eszközöket adja, a *hadbiztosság*, a kincstár felügyelete alá tartozik. Így a miniszterelnöknek – a kincstár első lordjának – a keze közvetlenül benne van minden katonai műveletben, és ezeket belátása szerint meggyorsíthatja, késleltetheti, leállíthatja. Mindenki tudja, hogy a hadbiztosság a hadseregnél éppen olyan fontos, mint maguk a katonák, s éppen ezért tartotta az Old England* kollektív bölcsessége helyénvalónak, hogy a hadbiztosságot teljesen függetlenné tegye a hadseregtől és egy lényegében nem harcias intézmény ellenőrzése alá helyezze. De végül is ki hozza mozgásba a hadsereget? Régebben a gyarmatügyi miniszter, most a hadügyminiszter, azaz a hadügyminisztérium névleges vezetője. Ő rendeli a csapatokat Angliából Kínába és Indiából Kanadába. De önmagában véve az ő tekintélye éppoly tehetetlen, mint a négy előző katonai hatóságé, mivel mind az ötnek a közreműködése szükséges akár csak a legjelentéktelenebb mozdulat végrehajtásához is. Az öt hatalom mindegyikének megvan a saját bürokráciája a saját rutinjával, és mindegyik a saját felelősségére cselekszik.

Ennek a rendszernek az *eredete* nyilván azokban az intézkedésekben gyökerezik, amelyeket alkotmányos elővigyázatosságból az állandó hadsereg ellen hoztak. A *munka megosztása* helyett, amely a legnagyobb gyorsaságot biztosítaná a hadseregnek, a *hatalmak megosztását* honosították meg, s ez mozgásképességét a minimumra csökkenti. Ámde korántsem parlamentáris vagy alkotmányos meggondolásokból tartották fenn ezt a rendszert, hanem mert a katonai igazgatás korszerű reformjával egyidejűleg legalábbis ezen a területen megtörne az oligarchikus befolyás. Az előző parlamenti ülésszakon a miniszterek elvetettek mindennemű újítást, kivéve a hadügyminisztérium elválasztását a gyarmatügyi minisztériumtól. Wellington makacsul fenntartotta ezt a rendszert 1815-től egészen haláláig, habár nagyon jól tudta, hogy

* – Öreg Anglia – *Szerk.*

ezzel a rendszerrel sohasem fejezte volna be sikeresen a pireneusi háborút, ha fivére, Wellesley márki véletlenül nem ül ott a kormányban. 1832-ben és 1836-ban a régi rendszer megreformálására kiküldött parlamenti bizottságok előtt Wellington védelmezte a régit annak egész terjedelmében. Talán attól félt, hogy utódainak megkönnyíti a dicsőséget?*

London, január 6. Megismertük az angol hadügyi igazgatás rendszerét, amelynek égisze alatt a jelenlegi háború kitört. Alig kötöttek ki a csapatok első állomásukon Gallipolinál, amikor a francia hadsereggel való összehasonlítás nyomban elárulta, hogy az angol intézmények milyen gyatrák, és az angol tisztek és altisztek milyen gyámoltalanok. Pedig itt viszonylag könnyű feladatot kellett megoldani. A csapatok érkezését jó előre jelezték, és a partra szállt katonák száma csekély volt. Mégis *minden* rosszul ment. Hajórakományok ott rothadtak a parton, ahova először kirakták; helyhiány miatt kénytelenek voltak csapatokat Szkutariba küldeni stb. stb. A káosz félreismerhetetlen jelei mutatkoztak, minthogy azonban a háború ekkor kezdődött, javulást reméltek a gyarapodó tapasztalattól. A csapatok ezután Várnába kerültek. Távolságuk az otthontól megnőtt, számuk megnőtt, a rendetlenség az igazgatásban megnőtt. Az igazgatást alkotó 5 ügyosztály egymástól független működése – mindegyik más-más otthoni minisztériumnak volt felelős – meghozta az elkerülhetetlen összeütközéseket. A táborban szükség uralkodott, miközben a várnai helyőrség minden kényelemben részesült. A hadbiztosság nagy sokára felhajtott néhány szállítóeszközt a környékről; minthogy azonban a vezénylő tábornok a szekerek mellé nem adott kíséretet, a bolgár fuvarosok gyorsabban tűntek el, mint ahogy összeszedték őket. Ekkor központi raktárt létesítettek Konstantinápolyban, afféle első hadműveleti bázist. Ez csak arra volt jó, hogy még egy központot teremtsen

* *A „New York Daily Tribune"-ban az utolsó bekezdés így szól*: „Végül meg kell vizsgálnunk, hogy kicsoda e kitűnő igazgatási rendszer megalapítója és fenntartója? Senki más, mint Wellington herceg. Ragaszkodott minden egyes részéhez, mintha személyileg érdekelve lett volna abban, hogy utódai számára, akik vele hadi dicsőségben versenyre kelnek, a győzelmet minél nehezebbé tegye. Wellington, ez a kimagaslóan józaneszű, de egyáltalán nem lángelméjű férfiú ezt a fogyatékosságát annál inkább felismerte, mert a hatalmas lángelméjű Napóleon kortársa és ellenfele volt. Ezért Wellington rendkívül irigykedett mások sikereire. Közismert az az aljassága, hogy segítőtársainak és szövetségeseinek az érdemeit lekicsinyítette. Sohasem bocsátotta meg Blüchernek, hogy őt megmentette Waterloonál. Wellington nagyon jól tudta, hogy a spanyol háborút sohasem fejezte volna be sikeresen, ha fivére abban az időben nem lett volna miniszter. Attól félt talán Wellington, hogy későbbi hőstettek őt árnyékba borítják, s azért tartotta meg ezt a gépezetet egész terjedelmében, mert az oly alkalmas arra, hogy megkössön tábornokokat és tönkretegyen hadseregeket?" – *Szerk.*

a nehézségek, a halogatás számára, a hadsereg, a hadfelszerelési hivatal, a gazdászati századosok, a hadbiztosság és a hadügyminisztérium közötti illetékességi kérdések, civódások számára. Ámde Gallipoliban, Szkutariban és Várnában a hadsereg még többé-kevésbé békeállapotban volt. Csak a Krímben nyílt korlátlan lehetőség arra, hogy a brit igazgatás egész nagyságában kifejtse dezorganizáló tehetségét. Valóban! A több mint 60 000 katonából, akiket tavaly február óta keletre küldtek, alig 17 000 olyan katona van, aki még szolgálatképes. Ezek közül naponta 60–80 meghal, betegség folytán körülbelül 200–250 szolgálatképtelenné válik, a kórházból pedig ritkán kerül csak egy is vissza. És a 43 000 halottból vagy sebesültből még 7000 sem terheli az oroszok lelkiismeretét!

Amikor először jelentették Angliába, hogy a hadsereg a Krímben híjával van az élelemnek, ruházatnak, szállásnak, hogy nincs sem gyógyszer, sem sebészeti felszerelés, hogy a betegek és a sebesültek vagy a hideg, nyirkos földön kénytelenek feküdni, az időjárás viszontagságainak kitéve, vagy pedig a hajók fedélzetén összezsúfolva, ápolás nélkül és a gyógyulás legelemibb feltételei nélkül; amikor jelentették a Krímből, hogy százával halnak meg a legnélkülözhetetlenebb szükségleti cikkek hiánya miatt, mindenki azt hitte, hogy a kormány elmulasztotta a szükséges szállítmányok elküldését a hadszíntérre. Meg is állapították, hogy az első időkre vonatkozólag ez a gyanú nem volt alaptalan. Később azonban, mint kiderült, mindenfélét küldtek, részben jóval a szükségleten fölül, de szerencsétlen módon mindez sohasem a kellő helyre és a kellő időben érkezett meg. A gyógyszer Várnában hevert, a sebesülteket pedig a Krímben vagy Szkutariban hagyták. Ruha és élelem szemmel láthatóan érkezett a krími partokra, de nem volt senki, aki kirakja. Amit véletlenül kiraktak, az nyugodtan ott rothadhatott a parton. A tengerészet szükségszerű közreműködése a viszály új forrását nyitotta meg, új felelősséget, amely szintén meghallgatást követelt Agramante táborában.[319] Mindenütt csak a tehetségtelenség uralkodott, melyet a békerutin *szabályai* takartak. Európa egyik leggazdagabb táján, olyan tengerparton, amelynek védelme alatt készletekkel megrakott szállítóhajók százai horgonyoztak, a brit hadsereg fél adagokon élt. A marhacsordák tömegétől körülvéve skorbutban szenvedett, mert sózott húsra szorították. Mialatt a hajókon garmadában állt a fa meg a szén, a szárazföldön olyan kevés volt belőle, hogy a húst *nyersen* kellett megenniök és soha nem tudták megszárítani esőtől átázott ruháikat. Ha kávé érkezett, nemcsak darálatlan volt, hanem *pörköletlen* is. Az élelemmel, itallal, ruhával, sátorlappal roskadásig megrakott hajók tömege szinte súrolta azoknak a sziklazátonyoknak a szélét, amelyeken a tábor állott, a brit csapatok mégis tantaluszi kínokat álltak ki, mert nem tudtak semmihez sem

hozzájutni. Mindenki érezte a bajt, mindenki szitkozódva rohangált és mindenkit kötelességmulasztással vádolt. De mindenkinek megvolt a saját gondosan megszerkesztett, az illetékes hatóságtól szentesített halom szabályzata, amely világosan megmutatta, hogy az, aminek történnie kellene, nem az *ő reszortja*, és hogy a maga részéről nincs teljhatalma ahhoz, hogy rendbehozza a dolgokat. Számítsuk hozzá ehhez az állapothoz az egyre zordabb időjárást; a viharos esőket, amelyeknek az évszaka tulajdonképpen csak most kezdődik, s amelyek az egész hérakleiai Kherszonészoszt vég nélküli szennyes sártengerré, térdig érő iszaptömeggé változtatják; a katonákat, akik négy éjszakából legalább kettőt a sáncokon töltenek, míg a másik kettőn a mocsárban alusznak, átázva és piszkosan, deszka sincs alattuk, és alig van sátor fölöttük; a folytonos riadókat; a nedvesség, hideg stb. okozta görcsöket, hasmenést stb.; az eleve túl gyönge orvosi kar szétszórását a tábor minden részébe, a kórház-sátrakat 3000 beteggel, akik úgyszólván szabad ég alatt és a nedves földön fekszenek; a betegszállító hajókat és a szkutari meg konstantinápolyi kórházakat – és könnyen megértjük, hogy a krími brit hadsereg teljesen felbomlóban van, és a katonák üdvözlik az orosz golyót, amely mindettől a nyomorúságtól megszabadítja őket.

Zum englischen Militärwesen

A megírás ideje: 1855 január 5–6.

A megjelenés helye: „Neue Oderzeitung", 1855 január 8., 9. (11., 13.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

[Az ipari és kereskedelmi válság]

London, január 8. Az itteni klubok és újságok fontoskodva fecsegnek „miniszteriális válságokról", s nem találnak időt annak az összehasonlíthatatlanul fontosabb ténynek a megállapítására, hogy megint *nagy angol ipari és kereskedelmi válság állott be*, mégpedig vészterhesebb arányokban, mint 1847-ben és 1836-ban. Ezt a felismerést, amelyet a három hónap óta szórványosan előforduló, az utóbbi időben pedig számban és erősségben egyre növekvő fizetésképtelenségek nem tudtak kikényszeríteni, az évi kereskedelmi jelentések és a Board of Trade* által az utóbbi tizenegy hónap kiviteléről és behozataláról közzétett kimutatások következtében nem lehet többé elutasítani.[320] Az említett listákból következik, hogy a kivitel 1 710 677 £-gel csökkent, ha 1853 megfelelő tizenegy hónapjával hasonlítjuk össze, és 1 856 988 £-gel, ha csakis az utolsó hónapot – november 5-től december 5-ig – hasonlítjuk össze a szóbanforgó két esztendőben. A kiviteli listákból az alábbi részadatokat idézzük, amelyek néhány legfontosabb iparágban mutatják meg a kiesést.

	1853 £	1854 £
Pamutáruk	23 757 155	22 877 050
Pamutfonal	6 322 639	6 055 640
Lenáruk	4 379 732	3 735 221
Lenfonal	1 069 812	852 763
Gyapjúáruk	9 470 413	8 566 723
Selyemáruk	1 492 785	1 144 506
Gépkivitel	1 368 027	1 271 503

* – kereskedelmi minisztérium – *Szerk.*

A *kereskedelmi jelentésekben* persze megpróbálják a háborút felelőssé tenni az 1854-es válságért, mint ahogy az 1848-as forradalmat felelőssé tették egy olyan válságért, amely már 1847-ben tört ki. Ezúttal azonban még maga a londoni „Economist"[57] is – holott ez a válságokat elvileg a kereskedelemtől és ipartól idegen, véletlen körülményekkel szokta magyarázni – kénytelen bevallani, hogy az 1854. évi kereskedelmi balsikerek és elmaradások az 1853. évi „lázas prosperitás" természetes reakciójának kezdetét jelzik. Más szóval a kereskedelmi ciklus megint olyan ponthoz érkezett el, ahol a túltermelés és túlspekuláció válságba csap át. Ennek legjobb bizonyítéka: az *Észak-amerikai Egyesült Államok*, amelyet csak annyiban érintett a keleti háború, hogy hajógyártását és hajókereskedelmét hallatlanul föllendítette, és piacot teremtett több olyan nyerstermékének, melyet azelőtt kizárólag Oroszország szállított. Az Egyesült Államokban a válság most már több mint négy hónapja tart és még állandóan növekvőben van, jóllehet az 1208 bankból már 107, tehát körülbelül egytizenketted részük csődbe ment; az iparban olyan pangás állt be, s ezzel kapcsolatban a keleti ipari államokban a munkabéreket annyira leszorították, hogy a múlt hónapban 4000 európai kivándorló az Egyesült Államokból *„visszavándorolt" Európába*. Az 1836-os angol válságot követte az 1837-es amerikai válság. Most a menet fordított. Amerika ragadta meg a csődök kezdeményezését. Az Egyesült Államok és Ausztrália egyaránt el vannak árasztva angol gyártmányokkal. Hogy ez milyen nagy jelentőségű az angol kereskedelem számára, azt mutatja az az adat, hogy a mintegy 100 millió £-ből, amennyit Nagy-Britannia 1853-ban árukban kivitt, 25 millió az Egyesült Államokra, 15 millió pedig Ausztráliára esett. Az Egyesült Államok és Ausztrália után Kelet-India volt a legfontosabb fogyasztópiac. Kelet-India viszont már 1852-ben annyira túltelített volt, hogy csakis azért tudták a kivitelt nagynehezen a régi szinten, 8 millió £ összegben tartani, mert a kereskedelmet egészen új piacokra terjesztették ki: Punjabon és Sinden keresztül Bokharára, Afganisztánra és Beludzsisztánra, innen pedig egyrészt Közép-Ázsiára, másrészt Perzsiára. Most az összes levezető csatornák ott is annyira eldugultak, hogy nemrégiben Hindusztánból elhajóztak árukat Ausztráliába, s így „baglyot vittek Athénba". Az egyetlen piac, amelyet a keleti háború következtében egy ideig „óvatosan" láttak el, a *levantei* piac volt. A Cityben azonban nyílt titok, hogy amióta az Egyesült Államokban kitört válság és az ausztráliai fennakadás arra kényszerítette a kereskedelmet, hogy aggodalmasan körülnézzen minden még nem túlzsúfolt piac után, Konstantinápoly lett minden nehezen eladható áru lerakodóhelye és most már azt is „bezárultnak" kell tekinteni. Ugyanígy felhasználták a múltkori spanyolországi mozgalmat, hogy csem-

pészkereskedés útján annyi angol árut vigyenek be, amennyit csak ez a piac fel tud venni. A legújabb ilyenfajta kísérletet most a dél-amerikai államokban végzik, ám ezek csekély fogyasztóképessége nem szorul bizonyításra.

Mivel az angol válság az egész világ szociális és politikai viszonyaira nézve döntő fontosságú, szükségesnek mutatkozik, hogy az 1854-es angol kereskedelem történetére kimerítőbben és részleteiben is visszatérjünk.

London, január 9. Az angol kereskedelem és az angol ipar növekedését 1849-től 1853-ig megítélhetjük az alábbi adatokból. 1846-ban a brit tengeri kikötőkből ki- és befutó áruszállító hajók tonnatartalma 9 499 000 volt, 1850-ben ez a mennyiség 12 020 000 tonnára, 1853-ban pedig nem kevesebb, mint 15 381 000 tonnára emelkedett, ami az 1843-as tonnatartalomnak éppen a kétszerese. 1846-ban az angol gyártmányok és nyerstermékek kivitelének értéke 57 786 000 £, 1850-ben viszont 71 367 000 £, 1853-ban pedig több mint 98 000 000 £ volt, ami több, mint az 1842-es összkivitel kétszerese. Milyen szerepet játszik az Észak-amerikai Egyesült Államok és Ausztrália a kivitel e növekedésében? 1842-ben az Ausztráliába kivitt brit áruk értéke még nem érte el az 1 millió £-et, 1850-ben majdnem 3 millióra, s 1853-ban már 14 513 000 £-re emelkedett. 1842-ben az Egyesült Államokba kivitt áruk értéke 3 582 000 £ volt, 1850-ben közel 15 millió, 1853-ban pedig nem kevesebb, mint 23 658 000 £. Ezekből a számokból először is az következik, hogy az 1854. év a modern gazdaságtörténetben ugyanolyan fordulópont, mint az 1825., 1836. és az 1847. esztendő; azután az, hogy az Egyesült Államokban kitört válság csak az angol válságnak egy mozzanata, és végül, hogy az 1854-es háborúnak, amelyet a „Pays, Journal de l'Empire"[321] nagyon helyesen une guerre pacifique-nak* minősít, egyáltalán nem volt befolyása erre a társadalmi katasztrófára, vagy amennyiben volt, az legföljebb visszatartó, gátló befolyás lehetett. Egyes iparágak, pl. a bőr-, vas- és gyapjúárugyárak, valamint a hajóépítés a háborús keresletből közvetlen támogatást nyertek. A rémület, amelyet negyven békeév után a hadüzenet kiváltott, egy pillanatra megbénította a spekuláció lendületét. A különböző európai államoknak a háború miatt felvett kölcsönei a kamatlábat olyan magasan tartották, hogy az megakadályozta az ipari vállalkozás túlzott iramát, s így feltartóztatta a válságot. De, mondja a Peace-Society[322], nem emelte-e a háború a gabonaárakat? Nem egyértelmű-e a gabonaárak emelkedése a domestic trade**, vagyis az ipari gyártmányok brit fogyasztásának csökkenésével?

* – békés háborúnak – *Szerk.*
** – belkereskedelem – *Szerk.*

És nem a *saját* piacnak ez az összehúzódása alkotja-e a válság fő elemét? – Először is emlékezzünk vissza arra, hogy a legnagyobb brit föllendülés éve – 1853 – *magas* gabonaárak éve volt, és hogy az 1854-es esztendő gabonaárai átlagban véve az 1853-as év árai *alatt* vannak, tehát az 1853-as föllendülést éppúgy nem lehet a gabonaárak alakulásából magyarázni, mint az 1854-es válság tüneteit. De mellőzzük a gabonaárak befolyását az iparra: hogyan befolyásolta a háború a gabonaárakat? Más szóval: azért emelkedtek-e a gabonaárak, mert Oroszországból a behozatal csökkent? A Nagy-Britanniába összesen behozott gabonából és lisztből Oroszországra mintegy 14 százalék esik, s minthogy az összes behozatal a nemzeti fogyasztásnak csupán körülbelül 20 százalékát elégíti ki, Oroszország a nemzeti fogyasztásnak mintegy $2\frac{1}{2}$ százalékát szállítja. A különböző földrészekből és országokból Nagy-Britanniába irányuló gabona- és lisztbevitelről a *legutóbbi* összehasonlító *hivatalos* jelentést 1854 november elején tették közzé, és ez összehasonlító táblázatot ad 1853 és 1854 első kilenc hónapjáról. Eszerint 1853-ban az összes behozatal búzából 3 770 921 quarter volt, ebből 773 507 quartert Oroszországból és 209 000 quartert Moldvából és a Havasalföldről szereztek be. Lisztből az összes behozatal 3 800 746 mázsa, ebből 64 mázsát szállított Oroszország és semmit sem a dunai fejedelemségek. Az 1854-es háborús évben Nagy-Britannia Oroszországtól 505 000 quarter búzát, Moldvából és a Havasalföldről pedig 118 000 quartert kapott. Senki sem állíthatja, hogy *ez* a kiesés (amelyet különben is kiegyenlített a nagyobb lisztbehozatal más országokból) az 1854-es *kitűnő* termés árait körülbelül az 1852-es és 1853-as *rossz* esztendők magas árszintjére szöktette fel. Ellenkezőleg. Az *egész* orosz gabona elmaradása sem érte volna el ezt a hatást. Ami rejtélyes marad – bár a gazdasági kérdés szempontjából *nincs jelentősége* – az a *dunai fejedelemségekből* jövő behozatal kiesése. De a rejtély könnyen megoldódik. A koalíció a fekete-tengeri *orosz* kikötőket *névlegesen*, viszont előbb a Boszporuszt, azután a Duna torkolatát *ténylegesen* zár alá vette, vagyis blokádja Oroszország helyett Törökországot és a dunai fejedelemségeket zárta el. Ki nem tudja, hogy az orosz keresztes hadjáratokat a félhold ellen – 1812-ben, 1828-ban,[323] 1848-ban (az utóbbi esetben állítólag a jasszi és bukaresti *lázadók* ellen) és 1854-ben – részben az a kereskedelmi konkurrencia okozta, melyet a délorosz tartományok a dunai fejedelemségek ellen és mellékesen Bosznia, Szerbia és Bulgária dunai kereskedelme ellen folytattak? Minő *lángelméjűség* tehát az *angol* kormány részéről, ha Oroszországot úgy akarja büntetni, hogy Odessza és Taganrog kereskedelmét szabadon hagyja, ellenben az *oroszok versenytársaiét* a Dunán elnyomja, blokád alá veszi, s így magát Angliát is elvágja a behozataltól.

London, január 16. A londoni „Economist" a jelenlegi kereskedelmi és ipari válságra vonatkozóan a következőket jegyzi meg:

„Bármekkora is egyéb cikkek kivitelében a kiesés, ez nem terjed ki a gépekre. A gépkivitel értéke nem esett, sőt, 1854-ben 1853-hoz képest emelkedett. Más országok tehát jelenleg a mi gépeinket használják. E tekintetben nincs többé előnyünk velük szemben. Franciaország, Németország, Belgium, Hollandia, Svájc és az Egyesült Államok immár mind nagy gyáripari országok, és egyeseknek előnyeik is vannak velünk szemben. Versenyt kell futnunk és ezt nem tehetjük, ha összekötözzük a lábunkat. A tapasztalat az egész világot meggyőzte arról, hogy azok a korlátozások, amelyeket a földesúr előnyére találtak ki, neki magának ártottak; hogy azok a korlátozások, amelyeket a gyártulajdonosok előnyére találtak ki, ellenük fordultak; és lassanként a gyári munkások is rá fognak jönni, hogy az ő előnyükre fennálló törvényes korlátozások csakis árthatnak nekik. Mindamellett remélni lehet, hogy erre rájönnek, mielőtt a fentemlített országok olyan előrehaladást tennének, hogy Angliát a saját piacairól és más piacokról is kizárhatják és gyári munkásainkat a legnagyobb nyomorba dönthetik."

Wilson úr, az „Economist" kiadója és a felkent és kenetes Gladstone pénzügyminisztériumi faktótuma*, szabadság-apostol és állásvadász egy személyben, az az ember, aki lapjának egyik hasábján általában tagadja, hogy szükség van az államra, a másikon pedig különösen kimutatja, hogy a koalíciós kormány nélkülözhetetlen — Wilson úr tehát bibliamagyarázatát egy szándékosan meghamisított ténnyel kezdi meg. Az 1854-es kiviteli listákon ugyanis kettős rovat van a gépek kiviteléről. Az első a vasúti mozdonyokra vonatkozólag kimutatja, hogy 1853-ban 443 254 £, 1854-ben pedig 525 702 £ volt a kivitel értéke, ami kétségkívül 82 448 £ összegű növekedést mutat. Ellenben a második rovat, amelyben a mozdonyok kivételével a gyárakban általában használt mindenfajta gép bennefoglaltatik, 1853-ra 1 368 027 £-et, 1854-re pedig 1 271 503 £-et mutat ki, tehát 96 524 £ összegű csökkenést tüntet fel. A két rovatot egybevéve tehát 14 076 £ csökkenés mutatkozik. Ez a kis részlet jellemzi a Manchester-iskola[48] urait. A jelenlegi időpontot ugyanis alkalmasnak tartják arra, hogy eltöröltessék a gyári munkások érdekében hozott „korlátozás", vagyis a munkaidőnek törvény rendelte megszorítása 18 éven aluli fiatalkorúak, nők és 12 évnél fiatalabb gyermekek részére. Ily nemes cél elérése érdekében alkalmasint szabad néhány számot

* — mindenese; jobbkeze — *Szerk.*

meghamisítani. De a „Manchester Examiner"[324], a kvéker Bright speciális lapja, valamint az iparvidékekről érkező összes kereskedelmi körlevelek szerint a külföldi piacok, fölös gyártmányaink hagyományos levezető csatornái nyögnek a mi túltermelésünk és túlspekulációnk súlya alatt. Ha egyszer a világpiac ilyen túltelítettsége bekövetkezett két új aranypiac – Ausztrália és Kalifornia – hirtelen megjelenése ellenére, az elektromos távíró ellenére, amely egész Európát egyetlen nagy tőzsdévé alakította át, a vasutak és gőzhajók ellenére, amelyek a közlekedést, tehát a cserét hihetetlen mértékben bővítették, – vajon meddig váratott volna magára a válság, ha a gyáruraknak szabadságában állott volna 18 órát dolgoztatni 11 helyett? A számtani példa túl egyszerű, semhogy megoldásra szorulna. De nemcsak a válság kitörését siettette volna. Egy egész munkás-nemzedék testi erőben, szellemi fejlődésben és életképességben 50 százaléknyit veszített volna. Ugyanaz a Manchester-iskola, amely erre az aggályra így válaszolna:

Sollte diese Qual uns quälen,
Da sie unsere Lust vermehrt?*

szentimentális jajgatással telekiabálja Angliát az emberáldozatok miatt, amelyekbe az Oroszországgal folytatott háború, amelyekbe minden háború kerül! Néhány nap múlva Leedsben hallani fogjuk Cobden urat, amint tiltakozik keresztény emberek kölcsönös lemészárlása ellen. Néhány hét múlva pedig a parlamentben fogjuk hallani, amint tiltakozik a „korlátozások" ellen, amelyek fékezik az emberek túl gyors elnyűvését a gyárakban. Vajon Cobden úr minden hőstett közül csak egyet tart-e jogosnak: a Heródesét?

Egyetértünk a Manchester-iskolával abban, hogy a munkaidő törvényes kényszerkorlátozásai a társadalmi fejlődésnek nem valami magas fokát jelzik. De a hibát nem a törvényekben látjuk, hanem azokban az állapotokban, amelyek e törvényeket szükségesekké teszik.

London, január 22. Ismeretes, hogy Robinson kincstári kancellár az 1825. évi parlamentet a kereskedelem és ipar hallatlan fellendüléséről szóló ditirambussal nyitotta meg. Néhány héttel később az Angol Bank közel volt ahhoz, hogy beszüntesse készpénzfizetéseit. Azóta Robinson viseli a Cobbettől ráragasztott gúnynevet: „Prosperitás-Robinson". Minthogy Angliában

* – Kínozzon e kín bennünket,
Hisz gyönyörünk növeli?[325] – *Szerk.*

szeretik a történeti precedenseket, Prosperitás-Robinson nem kerülhette el, hogy utódai ne akadjanak. A trónbeszéd, amely a legutóbbi rendkívüli parlamenti ülésszakot megnyitotta, gratulált az országnak a mezőgazdaság, az ipar és a kereskedelem rendkívüli virágzásához. Pedig hát már az a *látszat* is eltűnt, amely Robinsont esetleg elkápráztathatta. A miniszteri szerencsekívánatok, úgy látszik, hozzá tartoznak ahhoz a szertartáshoz, amellyel a világpiac megrázkódtatásait Angliában illő módon bejelentik. De a miniszter beszédénél még különösebb e percben a sajtó hallgatása. Azt hiszi talán, hogy a kereskedelmi válságot „megfojthatja", mint ahogy Párizs irodalmi klikkjeiben „megfojtják" a nekik nem tetsző könyveket – szándékos elhallgatással. Ámde beszélnek az árjegyzékek, beszélnek a csődlisták a „Gazette"-ben[122], és beszélnek az „üzletbarátok" levelei. Nemsokára beszélni fognak az újságok is. A múlt héten nagyon jelentékeny fizetésképtelenségekre került sor a Cityben. A legjelentékenyebbek köztük: Lonergan és Társa, spanyol és nyugat-indiai kereskedelemmel foglalkozó cégé; Rogers, Lowrey és Társa, Manchesterben és a környező gyári kerületben működő cégé; Kotherington és Társa, amerikai kereskedelmet folytató cégé, végül az Aubertius fivéreké, egy régi és tekintélyes cégé. E különféle cégek kötelezettségei hír szerint átlagosan elérik a 100 000–150 000 £-et. Erre a hétre a Cityben legalább 7 jelentékeny cég fizetésképtelenségét várják.

Egy Birminghamből keltezett január 20-i kereskedelmi levélből vesszük a következő adatokat Dél-Staffordshire iparának helyzetéről:

„A vasiparban a kormány megbízásából hadianyagot termelő vállalatok kivételével nagyon kevés cégnek vannak valamelyes megrendelései, és amik vannak, rendkívül leszállított árakon. Most 8 £ 10 sh.-et adnak egy tonna rúdvasért, amelyet a nyár derekán 12 £-gel jegyeztek, de még ezeken a leszállított árakon is alig lehet vevőket találni, úgyhogy a termelést korlátozni kell. Az Észak-amerikai Egyesült Államok nagy érdekeltségei közül kevesen szenvedtek többet az ottani kereskedelmi válságtól, mint a vasipar. Az Egyesült Államok csaknem minden nagy vasműve, amelyekre óriási összegeket költöttek, az utcára dobta munkásait, s kilátásuk sincs arra, hogy egyhamar újra felvegyék őket. Amerika vasfogyasztását ennélfogva szinte teljesen szünetelőnek kell tekinteni, és onnan nem várhatunk további megrendeléseket.

A múlt szombaton a (birminghami) öngyárakból sok munkást elbocsátottak, akiket ma este (január 20) még többen követni fognak. Az érc- és sárgarézmunkások sincsenek jobb helyzetben, minthogy itt a legtöbb nagy gyár csökkentett munkaidővel dolgoztat.

Divatcikkekben a még adódó megrendelések nagyon szűkösek, és a kereskedelmi utazók, akik ebben az üzletágban megrendeléseket próbálnak szerezni a tavaszra, nagyon elcsüggesztő jelentéseket küldenek haza.

A pénzpiac helyzete továbbra is zavarólag hat az összes üzletágakra. A bankok nagyon hátrányos módon felsrófolják a kamatot, és e percben csakis egyetlen üzlet megy jól, a pénzkölcsönzőé. A kis zálogházakhoz áramlanak a kérelmezők, s a váltóleszámítolók bőségesen aratnak."

A megírás ideje: 1855 január 8–22.

A megjelenés helye: „Neue Oderzeitung",
1855 január 11., 12., 20., 25. (17., 19., 33., 41.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

[A négy pont]

London, január 9. A bécsi távirati jelentés, mely szerint Oroszország elfogadta a négy pontot,[291] egyfelől az államkötvények emelkedését indította meg az itteni tőzsdén – volt olyan perc, amikor 2 $^1/_2$ százalékkal álltak a szombati árfolyam fölött, másfelől valóságos pánikot keltett a faggyú-, olaj- és terménypiacon, ahol egy hamaros békekötés óriási csődökhöz adná meg a jelet. Ma azután megint elült az izgalom a City köreiben, ahol a négy pontról folyó tárgyalást most meglehetősen egybehangzóan a „bécsi jegyzékről"[83] folyt megbeszélések második kiadásának tekintik. A teljesen kormánypárti „Morning Chronicle"[17] szerint *korai* dolog volt arról beszélni, hogy Oroszország csakugyan hajlandó a kért biztosítékokat megadni. Csupán késznek nyilatkozott arra, hogy tárgyaljon ezen az alapon a három hatalom együttes értelmezésének szellemében. A „Times"[15] úgy véli, hogy ebben a nyugati politika győzelmét lehet ünnepelni, s ebből az alkalomból kijelenti:

„Nem lehet elég nyomatékosan elutasítanunk azt a feltevést, hogy ez a háború Európa térképének úgynevezett revízióját fogja eredményezni olyan hódítások vagy forradalmak következtében, amelyekben legalábbis a mi országunk egyáltalán nincs érdekelve."

„A szövetségesek", mondja a „Morning Post"[91], „eleget végeztek ahhoz, hogy becsülettel vonulhassanak vissza a hadszíntérről, ha feltételeiket elfogadják."

A „Daily News"[18] szerint Oroszországnak a tárgyalások újrakezdésével az a célja, hogy megerősítse Poroszország hitét az ő mértéktartásában, viszályt támasszon a német hatalmak között és lazítsa a nyugati hatalmak ausztriai kapcsolatát. A négy pontban csak a pótcikkely fontos, amely szerint az 1841 július 13-i Dardanella-szerződés[14] „a fekete-tengeri orosz hajóhad korlátozása értelmében" fölülvizsgálandó. A Cityben azt suttogják, hogy a kormány hajlandó ezt a pótcikkelyt elejteni. Végül, a „Morning Advertiser"[46] szerint a legutóbbi lépést Oroszország megbeszélte Ausztriával,

mert alkalmat akart adni neki arra, hogy a nyugati hatalmakkal szemben vállalt kötelezettségeitől megszabadulhasson. Egy legújabban érkezett jelentés szerint megállapodás történt, hogy a tárgyalások nem szakítják meg a hadműveleteket.

London, január 12. Az a hír, hogy a „négy pontot" – mégpedig a „három" hatalom értelmezése szerint vett „négy" pontot – Oroszország fenntartás nélkül elfogadta, most a „Morning Post" és a „Times" hasábjain született kacsának bizonyult. Annál inkább hajlamosak voltunk hitelt adni e kacsának, mert Pozzo di Borgo titkos, de a varsói felkelés folytán ismertté vált jelentéseiből[326] tudjuk, hogy a diplomáciának ez a mestere a következő alapelvet vallotta:

„Oroszországnak minden összeütközés esetén *saját feltételeit* kell az európai nagyhatalmaktól magára *rákényszeríttetnie*."

És szerintünk a „négy" pont nem egyéb mint „négy" orosz pointe*. Ha Oroszország egyelőre nem fogadja el őket, erre is megtaláljuk a magyarázatot Pozzo di Borgo mesterben. Oroszország, mondja ő, ilyen látszólagos engedményeket a nyugatnak csak győzedelmes hadseregtáborból tehet. Ez szükséges a „presztízs" fenntartása végett, amelyen hatalma nyugszik. És eddig Oroszország eljutott ugyan egy „hadseregtáborig", de nem jutott el semmilyen „győzelemig". Ha Szilisztria elesett volna, a „négy pontot" már régen leszögezték volna. A „Times" és a „Morning Post" szerint a „négy pontot" a „három hatalom" értelmezése szerint fogadták el a tárgyalások alapjául, hogy ezekből mint minimumból induljanak ki. Most pedig kiderül, hogy Gorcsakov herceg problematikus maximumként érti őket, amelyekből ellenkezőleg, le kell faragni, vagy amelyeknek egyáltalán csak az a rendeltetésük, hogy ürügyet szolgáltassanak egy második „bécsi konferenciához". A „Morning Post" ma egy fontoskodó, diplomata módon jósolgató leaderben** bizalmasan tudtunkra adja, hogy a diplomaták ideiglenes összejövetelei Bécsben csupán előkészületek az igazi konferenciához, amely csak február 1-én fog összeülni és a világot bizonyára többé-kevésbé meg fogja lepni.

Tegnap a tengernagyi hivatal alábbi közleményét függesztették ki a Lloyd's House-ban:

---

* – él; ék; ötlet – *Szerk.*

** – vezércikkben – *Szerk.*

„Hivatkozással (1854) november 8-i levelem utolsó paragrafusára, mely azt a közlést tartalmazta, hogy a francia és angol tengernagyok a Fekete-tengeren parancsot kaptak illetékes kormányuktól a blokád kiterjesztésére a Duna torkolataitól a Fekete-tenger és az Azovi-tenger mindazon kikötőire, amelyek még az ellenség birtokában vannak, utasítást kaptam az admiralitás lordjaitól, miszerint a kereskedő körök tájékoztatása végett közöljem önökkel Anglia és Franciaország kormányainak azt a további elhatározását, hogy a kérdéses blokádot (1855) február 1-én és utána léptetik életbe, s hogy a londoni »Gazette«-ben[122] külön közlemény fog megjelenni minden egyes kikötő blokádjáról, mihelyt az hatályba lép. *A Hivatal megbízásából Hamilton.*"

Itt tehát nyíltan bevallják, hogy a szövetséges flották eddig nem vették blokád alá sem a fekete-tengeri, sem az azovi-tengeri orosz kikötőket, hanem csak saját szövetségeseiket a Duna torkolatánál. Mindamellett a kormány a parlamentben ismételten kijelentette – áprilisban, augusztusban és októberben –, hogy „a legszigorúbb parancsokat" adta ki Oroszország kikötőinek és tengerpartjainak blokád alá vételére. A felsőházban Lord Granville még december 21-én is kijelentette a kormány nevében,

„hogy Odesszát öt hadihajó tartja blokád alatt, amelyek állandóan fel és alá cirkálnak a kikötő előtt, s a kormány folytonosan jelentéseket kap tőlük".

Az egyik napilaphoz intézett levélben egy ismert angol pamfletista a koalíciótól megvalósított, helyesebben meg *nem* valósított blokád-rendelkezések következményeit így foglalja össze:

„1. Az angol kormány Angliából szállítja Anglia ellenségének a pénzt, hogy az a háborút tovább folytathassa ellene. 2. A Dunát blokád alá veszik, hogy elszegényítsék a fejedelemségeket és elvágják magától Angliától a gabona-szállítmányokat. 3. Odessza, Taganrog, Kercs stb. háborítatlanul szállíthat erősítéseket, muníciót és élelmet a krími orosz csapatoknak. 4. A látszat-blokád tönkreteszi a mi kereskedőinket, míg a görög, az orosz és az osztrák kereskedőket gazdagítja."

A „Times" is felhasználja Hamilton úr közleményét heves kirohanásokra a kormány „blokád-diplomáciája" ellen. Jellemző a Printing House Square[327] mennydörgő szerkesztőjére, hogy mennyköveit mindig post festum* szórja szét. 1854 március 26-ától a mai napig a „Times" védelmezte

* – ünnep után; utólag – *Szerk.*

a „blokád-diplomáciát". Ma, amikor lármázása nem keresztez semmiféle kormányintézkedést, de neki népszerűséget hoz, egyszerre látnokká válik.

A tengerészeti miniszter, vagy ahogy itt nevezik, az admir litás első lordja, Sir *James Graham* eléggé ismert a kontinensen a fekete kabinetben véghezvitt ama hőstette miatt, amely a Bandiera fivéreket vérpadra vitte.[88] Alighanem kevésbé közismert az a tény, hogy Sir James Graham 1844-ben, amikor Miklós cár kikötött az angol parton, a neki nyújtott császári kezet nem merte megszorítani, hanem csak megcsókolni. (Lásd „Portfolio"[53], 2. sorozat, 1844-es évfolyam.)

London, január 15. A négy pont megítéléséhez:

„Diplomáciai úton február 1-éig semmi új sem történhetik." (Február 5- vagy 6-áig, mondja a „Times" bécsi tudósítója.) „Addig a cárnak egy teljes hónapi ideje van, hogy haderőit oda vigye, ahová akarja. Ezt a hónapot, amelyet a négy pont elfogadásával nyert, ki lehet terjeszteni két hónapra azált l, hogy lépésről lépésre minden pont körül vitatkoznak, hiszen az orosz követ utasításai valószínűleg erre irányulnak, viszont egyáltalán nem valószínűtlen, hogy a legnagyobb erőfeszítésekkel megkísérlik Ausztriát olyan feltételekkel kielégíteni, amelyek Anglia és Franciaország számára elfogadhat tlanok. A három hatalmat egymástól elválasztani nagyon nyilvánvaló cél."

Így ír a „Morning Post".

Annál, amit az angol sajtó Oroszország titkos céljairól összevissza fecseg, fontosabb az, amit (persze a kormánylapok kivételével) nyíltan elismer, hogy ti. a tárgyalások alapja, a négy pont, nem érdemes a megtárgyalásra.

„Amikor a harc megkezdődött" mondja a „Sunday Times"[328], „el akarták hitetni a világgal, hogy a tárgy, amelyről szó van, az orosz birodalom megsemmisítése vagy legalábbis anyagi biztosítékok szerzése az európai béke fenntartására. Sem az egyik, sem a másik cél elérésére semmi sem történt és nem is fog történni, ha az úgynevezett *négy pont* alapján kötnének békét. Ha itt szó lehet valamilyen diadalról, akkor csakis olyan diadalról, amelyet Oroszország aratott."

„Az összes tehetségtelenségek kabinetje"[9] mondja a „Leader"[329], „nem tud túljutni a négy ponton; megérdemli, hogy az utókorba ezzel a címmel lépjen be: a négy pont kormánya. Vessenek véget a céltalan háború emez unalmas komédiájának! Békét a négy pont alapján csakis azért köthetnek, mert attól félnek, hogy a háborús kavarodásban túl fontossá válnak maguk

a népek; talán azért is, hogy az angolokat megakadályozzák azoknak a jogoknak a visszaszerzésében, amelyeket Cromwell vívott ki számukra. Csakis ez lehet az indíték arra, hogy a régi összeesküvést Oroszországgal újra összefoltozzák és megint megengedjék neki, hogy a békelobogó oltalma alatt felújítsa túlkapásait Európában."

Az „Examiner"[330], amely a középosztály hetilapjai között vitathatatlanul az első helyet foglalja el, hosszú cikket hoz a béketárgyalások „alapjáról". Ennek lényegét röviden a következőkben foglaljuk össze.

„Ha ilyen engedményeket", írja egyebek között, „aminők a négy pontnak akár a legmerevebb és legszigorúbb értelmezéséből is levezethetők, egyenértékűnek tekintenek azokkal a pénzösszegekkel, amelyeket Anglia ebben a háborúban elpazarolt és azzal a vérrel, amelyet áldozott, akkor Oroszország cárja nagy államférfi volt, amikor a háborút megkezdte. Oroszországnak még csak bírságot sem kell fizetnie azokért a nagy összegekért, amelyeket évenként kipréselt belőlünk a bécsi szerződés be nem tartása által . . . A Duna torkolata, amelyet a nemrég nyilvánosságra hozott hivatalos levelezés szerint minden eszközzel igyekezett elzárni az angol kereskedelem elől, állítólag az ő kezében marad. A dunai szabad hajózásra vonatkozó pont gyakorlatilag a status quónak* felel meg, mert Oroszország sohasem tagadta, hogy a bécsi szerződésnek a folyami hajózásra vonatkozó kikötései a Dunára is érvényesek. A kajnardzsi[35] és drinápolyi szerződések[23] eltörlése nem sokat jelent, minthogy minden oldalon egyetértenek abban, hogy ezek a szerződések *nem* jogosítják fel Oroszországot a török kormánnyal szemben támasztott követeléseire.

Ha másrészt tekintetbe vesszük, hogy Oroszország egyike lenne az öt hatalomnak, amelyek a dunai fejedelemségek és a szultán keresztény alattvalói fölött közös protektorátust gyakorolnak, azt hisszük, hogy az ettől a változtatástól várt előnyök teljesen illuzórikusak, mivel az ilyen rendezés vitathatatlanul azzal az óriási hátránnyal jár, hogy a *Törökország felosztására* irányuló orosz mesterkedéseknek *törvényes* jelleget ad. Olvasóink természetesen emlékeztethetnek minket arra, hogy a négy pont egyéb kikötések között az 1841-es szerződés revízióját is magában foglalja, mégpedig a hatalmak egyensúlya érdekében végrehajtandó revízióját. A megfogalmazás pontatlan és elég rejtélyes, s mindazok után, amiket az utóbbi időben hallhattunk, korántsem vagyunk meggyőződve arról, hogy a tervezett újítás ellenségünk uralmára nézve lesz veszélyes, s nem sokkal

* – fennálló helyzetnek – *Szerk.*

inkább szövetségesünk (Törökország) függetlenségére . . . Minden lehetőségét az ilyen »alapnak«, amilyenről most, úgy látszik, Bécsben vita folyik, mint teljesen hihetetlent elvetnénk, ha Lord John Russell, válaszolva Cobden beszédére, nem jelentette volna ki ünnepélyesen a parlamentben, hogy a kormány egyáltalán nem kívánja Oroszországot valamilyen területétől megfosztani."

Az utolsó pont persze föltétlenül döntő, minthogy pl. a dunai hajózás szabadsága is csak akkor biztosítható, ha Oroszország elveszíti a Duna torkolataiban levő „területét", amelyet részben a drinápolyi szerződés révén az 1827-es londoni szerződés megsértésével, részben egy 1836 februári ukáz révén a drinápolyi szerződés megsértésével kerített hatalmába.[331] Az a pont, amelyet az „Examiner" elmulaszt kiemelni, az 1841-es Dardanella-szerződésre vonatkozik. Ez a szerződés az 1840-ben Lord Palmerston által kötött szerződéstől csak abban különbözik, hogy *Franciaország* is belekapcsolódott mint szerződő fél. A tartalom ugyanaz. Még néhány hónappal ezelőtt Lord Palmerston az 1840-es szerződést, tehát az 1841-es Dardanella-szerződést is Anglia Oroszország fölött aratott győzelmének, magát pedig a szerződés *kezdeményezőjének* mondotta. Hogy lehet tehát egy olyan szerződésnek a *megszüntetése*, amely Anglia győzelme volt Oroszország fölött, egyszerre csak Oroszország veresége Angliával szemben? Vagy pedig, ha Angliát akkor megtévesztették a saját miniszterei, és azt hitte, hogy Oroszország *ellen* cselekszik, holott *javára* cselekedett, miért ne történhetnék most is így? A legutóbbi rendkívüli parlamenti ülésen Disraeli odakiáltotta: „El a négy ponttal." A fenti kivonatokból látjuk, hogy visszhangra talált a liberális sajtóban, és ma már nem azon csodálkoznak, hogy Oroszország fenntartással vagy anélkül elfogadta a négy pontot, hanem azon, hogy Anglia javasolta őket.

A megírás ideje: 1855 január 9–15.
A megjelenés helye: „Neue Oderzeitung", 1855 január 13., 15., 18. (20., 23., 29.) sz.
Eredeti nyelve: német
Aláírás nélkül

[Karl Marx]

A kereskedelmi válság Britanniában

Az angol kereskedelmi válság, amelynek figyelmeztető tüneteit hasábjainkon már régen jeleztük, most tény lett; nyíltan beszélnek róla a legnagyobb szaktekintélyek: a brit kereskedelmi kamarák és a királyság legnagyobb kereskedő cégei által kiadott évi tájékoztatók; ugyanerről tesznek tanúságot a nagy számban jelentkező csődök, a rövidített munkaidővel dolgozó gyárak és a csökkenést mutató kiviteli táblázatok. A legújabb hivatalos „jelentések a kereskedelemről és hajózásról"[332] azt mutatják, hogy a december 5-ével lezárt hónapban a felsorolt exportcikkek deklarált értéke:

	1852	1853	1854
	£	£	£
	6 033 030	7 628 760	5 771 772
Csökkenés 1854-ben	261 258	1 856 988	

Nem kell csodálkoznunk Nagy-Britannia hivatásos szabadkereskedőinek azon a törekvésén, amellyel kimutatni igyekeznek, hogy a jelenlegi válság nem a modern angol rendszer természetes eredménye, és nem sorolható a XVIII. század vége óta periodikus időközökben tapasztalt válságokhoz, hanem ellenkezőleg, bizonyára véletlen és rendkívüli körülményekből származik. Az ő iskolájuk tételei szerint kereskedelmi válságok többé nem fordulhatnak elő, miután a brit törvényhozás eltörölte a gabonavámokat és elfogadta a szabadkereskedelem elveit. Most pedig nemcsak a gabonaárak magasak bőséges termés mellett, hanem kibontakozik egy kereskedelmi válság is. Kalifornia és Ausztrália felzárkóztak a világpiachoz és azt elárasztották aranyukkal, míg az elektromos távíró egész Európát egyetlen tőzsdévé alakította át, vasutak és gőzhajók pedig megszázszorozták a közlekedés eszközeit és a csere lehetőségeit. Ha csodaszerüket ki kellett próbálni, nem választhattak volna ehhez kedvezőbb körülményeket, mint azokat, amelyek a kereskedelem és forgalom történetében az 1849-től 1854-ig terjedő korszakot jellemzik.

Ígéreteiket nem tudták beváltani, és most természetesen a háborút teszik meg a szabadkereskedelem bűnbakjává, éppúgy, mint 1848-ban a forradalmat. De nem tagadhatják, hogy a keleti bonyodalom bizonyos mértékig kitolta a fordulatot, mert gátat vetett a féktelen vállalkozás szellemének és a tőke fölös részét azokba a kölcsönökbe vonta be, amelyeket az utóbbi időben a legtöbb európai hatalom felvett; hogy továbbá egyes kereskedelmi ágak, mint a vas-, a bőr- és a gyapjúkereskedelem, e cikkeknek a háború előidézte rendkívüli kereslete folytán némi támogatást kaptak; és végül, hogy más üzletágakban, mint a hajózás, festékipar stb., amelyekben a háború hatásaival kapcsolatos túlzott elképzelések az Atlanti-óceán mindkét oldalán előmozdították a túlspekulációt, a túlméretezett vállalkozás már uralkodó és általános tendenciájának csak egy részleges levezető piac nyílott meg. De a szabadkereskedelem híveinek végső érve éppen az, hogy a háború az összes gabonafajtákban magas árakat idézett elő, és hogy ezek a magas árak okozták a válságot.

Nos, bizonyára emlékeznek rá, hogy a gabona átlagos ára 1853-ban magasabb volt, mint 1854-ben. Ha tehát az 1853-as példátlan föllendülés nem tulajdonítható e magas áraknak, éppúgy az 1854-es évben bekövetkezett pangás sem tulajdonítható nekik. Az 1836-os évet alacsony gabonaárai ellenére kereskedelmi pangás jellemzi; 1824-ben és 1853-ban az összes élelmiszerek magas árai ellenére rendkívüli föllendülés volt. Az igazság az, hogy bár a magas gabonaárak a belső piac szűkítése révén megbéníthatják az ipari és kereskedelmi föllendülést, de ez a belső piac olyan országban, mint Nagy-Britannia, sohasem lesz döntő, hacsak már az összes külföldi piacok nincsenek reménytelenül túltelítve. Magas gabonaárak ennélfogva ilyen országban szükségképpen súlyosbítják és meghosszabbítják a pangást, de azt létre nem hozhatják. Azonkívül nem szabad elfelejteni, hogy a Manchester-iskola[48] igazi doktrínája szerint magas gabonaárak, ha természetes úton állnak elő, nem pedig védővám, törvényes tilalmak és mozgó skálák következtében,[333] elvesztik baljós befolyásukat, sőt előnyösen is hathatnak, amennyiben kedveznek a földművelőknek. Mivel az 1852-es és 1853-as nagyon rossz terméseket illetően nem tagadható, hogy ezek természeti jelenségek voltak, a szabadkereskedők az 1854-es évhez folyamodnak, s azt állítják, hogy a keleti háború, amely védővámként hatott, bőséges termés ellenére magas árakat idézett elő. Ha mármost figyelmen kívül hagyjuk a kenyérgabonaárak általános hatását az iparra, felmerül a kérdés, milyen befolyást gyakorolt a mostani háború ezekre az árakra.

Az orosz búza- és lisztbehozatal az Egyesült Királyság teljes behozatalának mintegy 14 százalékát alkotja; mivel pedig a teljes behozatal a teljes

fogyasztásnak csupán 20 százalékát fedezi, Oroszország alig nyújt többet az egész fogyasztás $2\frac{1}{2}$ százalékánál. A legújabb hivatalos jelentések szerint, amelyek az 1853-as évnek csak az első kilenc hónapjára vonatkoznak, a Nagy-Britanniába irányuló egész búzabehozatal 3 770 921 quarter volt, ebből 773 507 Oroszországból és 209 000 a Havasalföldről és Moldvából jött. Lisztből az összes behozatal 3 800 746 mázsa volt, ebből 64-et szállított Oroszország, a dunai fejedelemségek pedig semmit sem. Így állt a helyzet a háború kitörése előtt. Az 1854-es esztendő megfelelő hónapjai alatt a közvetlenül orosz kikötőkből jövő búzabehozatal 505 000 quarter volt az 1853-as 773 507 quarterral szemben, a dunai fejedelemségekből pedig 118 000 az 1853. évi 209 000 quarterral szemben ami 359 507 quarter csökkenést jelent. Ha tekintetbe vesszük, hogy az 1854-es termés kitűnő, az 1853-as pedig nagyon rossz volt, senki sem állíthatja, hogy ennek a csökkenésnek számottevő hatása lehetett az árakra. Ellenkezőleg, az angol piacon hetenként végbement belföldi búzaeladásokról szóló hivatalos jelentésekből – ezek a jelentések pedig az ország egész forgalmának csak kis részét tüntetik fel – azt látjuk, hogy 1854-ben október és november hónapban 1 109 148 quartert adtak el az 1853-as év megfelelő hónapjainak 758 061 quarterjával szemben – ez pedig több, mint az a csökkenés, amely állítólag az orosz háború folytán következett be. Arra is rámutathatunk, hogy ha a dunai fejedelemségek magtáraiban nem rothadt volna el nagy mennyiségű török gabona azért, mert az angol kormány ostoba és áruló módon blokád alá vétette Szulinát, a Duna torkolatát és ezáltal elvágta saját élelmiszerszállítmányai útját, az Oroszországgal folyó háború nem csökkentette volna a búzabehozatalt még azzal a kis mennyiséggel sem, amellyel valóban csökkentette. Mivel Londonda a külföldi lisztbehozatalnak csaknem kétharmada az Egyesült Államokból jött, el kell ismerni, hogy az amerikai szállításnak 1854 utolsó negyedében történt elmaradása sokkal jelentékenyebb esemény volt az élelmiszerkereskedelemben, mint az orosz háború.

Ha megkérdeznek bennünket, hogyan magyarázzuk meg azt a tényt, hogy Nagy-Britanniában bőséges termés ellenére a gabonának magas az ára, régebbi fejtegetéseinkre fogunk hivatkozni. 1853 folyamán több esetben is rámutattunk a „Tribune"-ban* arra, hogy a szabadkereskedelmi illúziók a lehető legnagyobb rendellenességekre és balfogásokra vezettek a brit gabonakereskedelmi műveletekben, mivel az árakat a nyári hónapokban természetes szintjük alá szorították le, holott csakis emelkedésük biztosíthatta volna a szükséges szállításokat és az elegendő megbízásokat to-

* *V. ö. 9. köt. 295–303., 319–321., 391–398. old. – Szerk.*

vábbi vásárlásokra. Így történt, hogy 1854 július, augusztus, szeptember és október hónapokban a behozatal csak 750 000 quarter volt, az 1853-as év megfelelő hónapjainak 2 132 000 quarterjával szemben. Ezenkívül alig vonható kétségbe, hogy a gabonatörvények eltörlése következtében a szántóföldek olyan nagy területeit alakították át legelőkké Britanniában, hogy az új rendszerben még a bőséges termés is viszonylag szűkössé vált. „Következésképpen", idézzük a hulli kereskedelmi kamara egy tájékoztatójából, „az Egyesült Királyság az 1855-ös esztendőt nagyon kicsiny külföldi búzakészletekkel kezdi és csaknem olyan magas árakkal, mint 1854 elején, s tavaszig csaknem teljesen saját mezőgazdáinak a szállításaira lesz utalva."

Az 1854-es angol kereskedelmi visszaesést, amely igazi arányait a folyó év tavasza előtt aligha fogja elérni, a következő néhány számszerű adat magyarázza. A brit terméknek és gyártmányok kivitele, amely 1846-ban összesen 57 786 000 £-re rúgott, 1853-ban óriási összegre, 98 000 000 £-re emelkedett. Az 1853-as évnek ebből a 98 milliójából Ausztrália, amely 1842-ben 1 milliónál kevesebbet és 1850-ben körülbelül 3 milliót vásárolt, közel 15 milliót vett igénybe; az Egyesült Államok pedig, amely 1842-ben csak 3 582 000 £-et és 1850-ben 15 000 000 £-nél valamivel kevesebbet vásárolt, most 24 000 000 £ értékű óriási mennyiséget importált Angliából. Az amerikai válságnak az angol kereskedelemre gyakorolt szükségszerű visszahatása és a reménytelenül túltelített ausztráliai piacok nem igényelnek további magyarázatot. 1837-ben az amerikai válság rögtön az 1836-os angol válság után következett be, míg most az angol válság követi nyomon az amerikait; de mindkét esetben a válság ugyanarra az okra vezethető vissza – az angol ipari rendszer végzetes hatására, amely Nagy-Britanniában túltermelésre és minden más országban túlspekulációra vezet. Ausztrália és az Egyesült Államok piacai – mindkét ország piacai körülbelül egyenlő mértékben függnek Angliától – nemcsak hogy nem kivételek, hanem a világpiac általános helyzetének legjellemzőbb kifejezői.

„A túltelített külföldi piacok és a – kevés kivételtől eltekintve – nyereség nélkül eszközölt eladások ténye szembeszökő jelenség", jajgat egy manchesteri gyapotkereskedelmi tájékoztató. Ugyanígy panaszkodik egy selyemkereskedelmi tájékoztató is: „A legtöbb külföldi piac, termelési fölöslegünk hagyományos felvevő helyei nyögtek az áruözön hatása alatt." „A termelést hallatlan mértékben emelték", mondja a bradfordi fésűsgyapjúfonal-kereskedelemről szóló jelentés, „és az áruk egy ideig elhelyezésre találtak külföldi piacokon. Sok szabályellenes üzletet kötöttek, amennyiben nyakló nélkül adtak árut bizományba külföldre, és mondanunk sem kell, hogy az eredmények általában a legkedvezőtlenebbek voltak." És így idézhetnénk még egész

sereg jelentős kereskedelmi tájékoztatóból, amelyek a „Pacific"-kel futottak be ide.

A spanyol forradalom és a nyomában járó élénk csempésztevékenység ezen a tájon rendkívüli piacot teremtett a brit termékek számára. Úgy látszik, a levantei piac az egyetlen, amelyet a keleti háború okozta aggodalmak miatt nem halmoztak túl áruval, de, mint halljuk, mintegy három hónappal ezelőtt Lancashire hozzálátott, hogy jóvátegye, amit ezen a vidéken elhanyagoltak, s éppen most jelentik, hogy Konstantinápoly is nyög a pamut-, gyapjú-, vas-, fém-, késesáruk és mindenféle más brit áruk nyomasztó tömegének súlya alatt. Kína az egyetlen ország, amelyről azt mondhatjuk, hogy a politikai események észrevehetően befolyásolták a kereskedelmi pangás kibontakozását. „A Kínával folytatott kiviteli kereskedelmünk fokozatos emelkedésébe vetett remények", mondja egy manchesteri cég, „csaknem teljesen meghiúsultak, és az ebben az országban jelenleg terjedő lázadást, amelyet kezdetben a külfölddel való forgalomra kedvezőnek tekintettek, most úgy látszik, az ország pusztulására és a kereskedelem teljes összeomlására szervezték meg. Kínai exportkereskedelmünk, amelynek nagy növekedésére számítottunk egykor, most szinte teljesen megszűnt." Olvasóink talán emlékezni fognak, hogy amikor a kínai forradalom[109] először öltött némileg komolyabb méreteket, megjósoltuk azokat a végzetes következményeket, amelyekről most az angol kiviteli cégek panaszkodnak.

Ha tagadunk is minden kapcsolatot a háború és a kereskedelmi válság között, amelynek tünetei már megmutatkoztak, mielőtt egyáltalán gondoltak volna háborúra, természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy a háború veszedelmesen súlyosbíthatja azt a kemény megpróbáltatást, amelyet Nagy-Britanniának most át kell vészelnie. A háború folytatása az adóteher emelését jelenti – emelkedő adók pedig bizonyára nem orvosolják a csökkent jövedelmeket.

The Commercial Crisis in Britain

A megírás ideje: 1855 január 11.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1855 január 26. (4297.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Karl Marx]

A kocsmárosok és a vasárnapi ünnep – Clanricarde

London, január 19. A „Morning Advertiser"-ben[46] jelenleg nagyon élénken vitatkoznak arról, lehet-e a koalíciós kormányt jogosan „ostobasággal" vádolni. Urquhart a maga álláspontjáról, vagyis feltételezve, hogy a kormány titokban egyetért Oroszországgal, sikeresen védi a kabinet tagjait a tehetségtelenség vádjával szemben. A „Morning Advertiser" sajátos tünemény a londoni sajtóban. A „Jogosítványos kocsmárosok védegyletének" tulajdonában van, jótékony célokra, nevezetesen az üzletág árváinak, veteránjainak és csődbejutottainak támogatására alapították, és a londoni napilapok közül a „Times"[15] után vitathatatlanul a legnagyobb példányszámban kel el. Bizonyára nem szerkesztésének jóvoltából, főszerkesztője ugyanis bizonyos *Grant*, aki azelőtt gyorsíró volt. Ez a Grant elvette a „védegylet" legnagyobb emberének, nevezetesen Homernek a leányát, a nagy Homernek, ahogy az egyesült kocsmárosok nevezik, s a nagy Homer megtette az ő kis vejét a „Morning Advertiser" főszerkesztőjének. Minthogy az egyletnek módjában állott, hogy az „Advertiser"-t minden ivóba, sőt még a legtöbb „parlourba"* is bevigye, nagyságának anyagi alapja biztosítva volt. Befolyását azonban annak a körülménynek köszönheti, hogy *nem* szerkesztik, hanem inkább afféle társalgó lett belőle, amelybe a közönség köréből is mindenki beleszól. Mivel nem tartják egyenrangúnak és ezért nem fogadják be a „tiszteletreméltó" londoni zsurnalisztika gyülekezeteibe, kartársain úgy áll bosszút, hogy a közönségen kívül időről időre megnyitja hasábjait olyan jelentékenyebb írók előtt is, akik egy pártnak sem adták el magukat.

A „Morning Advertiser"-től még egy ugrásnyit sem kell tennünk, hogy eljussunk a *sörhöz* és Wilson-Patten úr legújabb *sörtörvényeihez*. Az *egyházia*knak ez az utolsó *államcsínyje* sok tréfát szült, és megmutatta, hogy a shakespeare-i példaképek stb. még a XIX. század második felében is virulnak.

* – „szalonba" – *Szerk.*

A komoly oldal azonban a tömeg *csodálkozása* az egyház azon követelődzésén, hogy zavarólag és szabályozólag beleavatkozzék a polgári életbe. Már annyira idegenül áll szemben ezzel az egyházzal, hogy túlkapásos kísérleteit csak „practical jokes-nak"* fogja fel, de amelyeket mégis el kell hárítani, ha terhessé válnak. Az egyházi párt, amely nem érti meg a helyzetét, volt olyan szemérmetlen, hogy tegnap este Nottinghamben nyilvános ülést tartott, s itt javaslatot terjesztett elő a parlamenthez benyújtandó kérvényre, avégből, hogy minden kocsma nemcsak az újabban Wilson-Patten által megállapított napszakban, hanem egész vasárnapon át zárva legyen. Óriási munkáshallgatóság volt jelen, s viharos ülés után nagy többséggel elfogadták az alábbi pótjavaslatot, amelyet egy Halton nevű gyári munkás terjesztett elő:

„Kérvényezzék a parlamenttől, hogy vasárnap minden templomot és kápolnát tartsanak zárva."

Állítják, hogy Lord Lyndhurst a parlament újramegnyitása után hamarosan össze fogja foglalni a felsőházban az összes vádpontokat a kormány ellen. Az 1853–54-es ülésszakban tudvalevőleg Clanricarde márki volt a peerek** között az oroszellenes ellenzék „would-be"*** vezére. A levelek, amelyeket ő és fia, Lord Dunkellin – miután az utóbbit orosz fogságból szabadon bocsátották – Miklós cárhoz intéztek, természetesen lehetetlenné teszik, hogy ezt a szerepet tovább is játssza. Douglas Jerrold, az ismert humorista a „Lloyd's Paper"-ben Dunkellin levelére a következő megjegyzést teszi:

„Miklós valóban nagy ember, Lord Dunkellin szerint, azon bámulatos oknál fogva – hogy Lord Dunkellint szabadon bocsátotta! Nagynak mondom őt, mert engem is legyőzött, – mondja az óriás nő Tom Thumbnak°, de itt a törpe az, aki a cárt nagy emberré tette."

Aki a török–egyiptomi ügyekről 1841-ben közzétett Blue Books-szal megismerkedett,[64] és látta belőlük, milyen pozíciója volt Clanricarde márkinak mint követnek a pétervári udvarnál, az azt is tudja, hogy a felsőházban tartott oroszellenes tirádái kizárólag az ellenzékiség ama kategóriájába tartoz-

* – „otromba tréfáknak" – *Szerk.*
** – főrendek – *Szerk.*
*** – „önjelölt" (*szószerint*: szeretne lenni) – *Szerk.*
° – Hüvelyk Matyinak – *Szerk.*

tak, amelyet minden igazi whig[45] elvileg vállal, valahányszor nem ad neki hivatalt az Isten.

Die Bierwirte und die Sonntagsfeier – Clanricarde

A megírás ideje: 1855 január 19.

A megjelenés helye: „Neue Oderzeitung", 1855 január 22. (35.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Karl Marx és Friedrich Engels]

Szevasztopol ostromának bírálatához

London, január 19. Sir Howard Douglas a tengerészeti tüzérségről írt híres könyvének új kiadását a legutóbbi háború eseményeire vonatkozó bíráló függelékkel toldotta meg. Egyebek között a legújabb tapasztalatokra támaszkodva hivatalos és csakis az ő rendelkezésére álló anyag alapján bizonyítja, hogy hajórajok nem célravezetők kazamatás erődök ellen, ha az utóbbiak helyesen épültek és védelmezésük megfelelő; bizonyítja, hogy bombák mit sem érnek tömör falazat ellen; végül, hogy tornyokba és kazamatás erődökbe, mint Bomarsund és Szevasztopol erődei, csakis nehéz ostromágyúkkal – legalább 32 fontosokkal – lehet rést törni, mégpedig a régi módon, míg a bizonytalan célzás egy hajó fedélzetéről sohasem fog rést törni anélkül, hogy a hajót biztos pusztulásnak ki ne tennék. Ami különösen a krími hadjáratot illeti, Douglas, bármennyire részrehajló is a krími parancsnokok iránt és bármennyire félhivatalos tekintettel van saját hivatalos állására, mégis arra az eredményre jut, hogy a krími expedíció végül is hibás lépésnek fog bizonyulni. De hát nem a „Times"[15] mennydörgő istene közölte-e a nagy újságot, hogy Szevasztopolt negyven órás ágyúzás után *rohammal fogják bevenni*! Biztos forrásból tudja ezt, és csak azért, hogy értesüléseit titokban tartsa az oroszok előtt, nem mond el mindent egy olyan eseményről, amely épp e napokban (lásd december 26-tól december 31-ig megjelent számait) fog megtörténni. Biztosra veszi, hogy Szevasztopolt a napokban el fogják foglalni. A dolgok következőképp függenek össze. A „Times" tudvalevőleg dühösen ellenezte az idegenlégióról szóló törvényjavaslatot,[314] mert ezt a rendelkezést csak az egyéb avatatlan közönséggel együtt ismerte meg. Elkezdett tehát morogni és zsémbelni a kormánnyal. Az utóbbi el akarta hallgattatni, és gyáván odavetett neki egy újságot: a Szevasztopol elleni rohamot, miközben a kormány a tábornokoknak bizonyos esetekre és bizonyos feltételek mellett jelzett szándékát tényleges haditervvé változtatta. Hogy a francia lapok – tehát félhivatalos sajtószervek – hasonló tudósítást közöltek, azon nem lehet csodálkozni, minthogy az

500 milliós kölcsön küszöbön állott.[334] Hogy a „Times" bedőlt, az ugyancsak érthető. Minden hírt elhisz, amelyet 24 órával előbb kap meg, mint minden más újság.

A helyzet a Krímben keveset javult. Míg a franciák betegség okozta veszteségei viszonylag csekélyek, míg lovasságuknak jó lovai vannak, gyalogságuk pedig friss és aktív, a britek továbbra is naponta 150 embert küldenek kórházba és 40–50 halottat temetnek. Tüzérségüknek nincsenek lovai, lovasságukat is leszállították a nyeregből, hogy lovai Balaklavából a nehéz ágyúkat felvonszolva teljesen elhasználódjanak. Az időjárás két-három naponként váltakozik eső és gyönge fagy között, úgy hogy a „sár" tömege egyáltalán nem csökken. Mivel csaknem az összes szállítóeszközöket lefoglalja az élelem, amellyel a hadsereget ellátni elsőrendű szükséglet, sem ágyúkat, sem lőszert nem tudnak a helyszínre szállítani. Közben a futóárkokat közelebb vitték az ellenséges erődművekhez, és a harmadik párhuzamos sáncárkot is elkészítették, amelyet nem tudnak fegyverekkel felszerelni, de amelyet kitörések ellen mégis védeni kell. Hogy a futóárkok mily közel vannak a legközelebbi támadási pontokhoz, azt nem lehet tudni, mert a jelentések ellentmondók és természetesen nem hivatalosak. Egyesek 140 vagy 150 yardot mondanak, holott egy francia jelentés szerint a legközelebbi pont még 240 yardnyi távolságra van. Közben a francia ütegeknek, amelyek most már fel vannak állítva és szerelve, várniok kell, mert a novemberi szeszélyes és teljesen haszontalan ágyúzás lecsökkentette a lőszerkészleteket és az ilyen szeszélyes tüzelés megismétlése ostobaság lenne. Ilyenképpen az oroszoknak elég idejük volt és van nemcsak arra, hogy az előző támadások okozta összes károkat kijavítsák, hanem hogy új erődműveket is készítsenek, és ezt olyan buzgósággal teszik, hogy Szevasztopol e percben erősebb, mint bármikor azelőtt. Döntő *roham* egészen a lehetőségek körén kívül esik most, amikor az oroszok sorra különböző védelmi vonalakat foglaltak el, és amikor az utolsó körfal mögött a város nagy kőépületeit megannyi redoute-tá* alakították át. Bármikor indítják is meg újra az ostromot, mindent megint elölről kell kezdeni, csupán az a különbség, hogy az ütegeket jóval közelebb vitték a városhoz és ezért azok hatékonyabbak. De milyen árat fizettek ezért az előnyért! Éppen az ennyire kiterjesztett futóárkok őrzésének a feladata okozta a brit hadseregben a legtöbb megbetegedést, mivel a katonákat túlzott mértékben megfosztotta az alvástól. Emellett az oroszok elég tevékenyek voltak a kitörésekben, s ezek, ha nem is voltak mindig szerencsések, ahhoz mindig elegendők voltak, hogy teljesen kimerítsenek egy amúgy is

* – különálló zárt kiserőddé – *Szerk.*

már túlerőltetett ellenfelet.* A török hadsereg eközben lassacskán megérkezett Eupatoriába; ott az a feladata, hogy Szimferopol ellen végezzen hadműveleteket és ugyanekkor figyelje Szevasztopol északi oldalát. Ez a művelet, amely teljesen elválasztja a törököket az angol–francia hadseregtől, és így két egészen különálló hadsereget eredményez, újabb stratégiai balfogás: csábítja az oroszokat arra, hogy mindegyiket külön verjék meg. Ez a lépés azonban elkerülhetetlen volt. Még nagyobb hiba lett volna még több csapatot összezsúfolni a kis hérakleiai Kherszonészoszon. Így bontakoznak ki a hírhedt „balaklavai oldalmenet" következményei.**

Zur Kritik der Belagerung Sewastopols

A megírás ideje: 1855 január 19.

A megjelenés helye: „Neue Oderzeitung", 1855 január 23. (37.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

---

* *A „New York Daily Tribune"-ban betoldva*: „Továbbá úgy látszik, hogy a britek és a franciák erősítései csaknem mind befutottak, és míg nem készítenek elő új ezredeket a behajózásra, addig a Krímben levő két hadsereg ereje csak nagyon kevéssé fog növekedni." – *Szerk.*

** *A „New York Daily Tribune"-ban kiegészítve*: „Így azt látjuk, hogy a hírhedt balaklavai oldalmenet következményei mindig újabb meg újabb hibás hadmozdulatokká bontakoznak ki. Hogy a törököket bizony meg fogják verni, az nagyon valószínű; ez már nem a kalafati és szilisztriai hadsereg. Ezt a hadsereget, amely most mindenben hiányt szenved, szervezetlenség és hanyagság aláásta, és Törökországnak nincs még egy hadserege ennek pótlására. Ilyen körülmények között semmi sem valószínűtlenebb, mint az, hogy a béketárgyalásokat megzavarná Szevasztopol eleste. A szövetségesek partraszállása óta ez az eset sohasem volt kevésbé valószínű, mint jelenleg. Nem túlzás azt mondani, hogy az egész hadtörténelemben nincs említésreméltóbb balsiker, mint ez a krími hadjárat." – *Szerk.*

[Karl Marx]

A tárgyalások célja – Polémia Poroszország ellen – Hógolyó-lázadás

London, január 23. A nyugati hatalmak kijelentették, hogy a bécsi tárgyalások miatt egy pillanatra sem szakítják meg hadműveleteiket. Milyen *közvetlen katonai előnyt* nyerhet akkor Oroszország látszattárgyalások útján? Erre a kérdésre, amelyet a „Sun"[335] vet fel, nagyon határozott választ adhatunk. Eredetileg az (orosz) 6. hadtest és az 5. egy része alkotta a Krím helyőrségét. A 4. hadtest néhány nappal a balaklavai csata előtt érkezett oda; e pillanatban a 3. hadtest a félszigeten tartózkodik; a 8. hadosztály december 18-án megérkezett Bahcsiszerájba, s a 7. és 8. hadosztály, valamint az 1. dragonyos hadosztály, körülbelül 240 ágyú és 4 kozákezred Perekopnál foglalt állást. A 3. hadtesthez tartozó könnyűlovassági hadosztályt előretolták Eupatoria felé azzal a feladattal, hogy ezt a helyet tartsa megfigyelés alatt. Ilyenképpen a *tényleges* orosz hadseregnek körülbelül a fele (a tartalékokat nem számítva) a Krímben van, vagy Odessza, Herszon és Nyikolajev helyőrségében, s a 2. hadtest (Panyutyin) egyes részei állítólag úton vannak támogatására. Hogy e 12 gyalogsági és 6 lovassági hadosztálynak egy szerencsétlen hadjárat és rettenetesen hosszú menetelések veszteségei után mekkora a tényleges ereje, az természetesen nem állapítható meg, mivel nem tudjuk, hogy a veszteségeket az egységek feltöltésével kiegyenlítették-e. De ez a haderő mindenesetre legalább 100 000 harcképes katonából áll, még akkor is, ha nem számítjuk, hogy mennyi katona, haditengerész és matróz lehet Szevasztopolban. Ez a nagy krími csapatösszevonás, amely az egész orosz haderőnek legalább egynegyedét szívja fel, érthetővé teszi, miért fontos Miklós cárnak, hogy Ausztriát újabb tárgyalásokba bonyolítsa, amíg volhíniai és podóliai seregében a legutóbbi hadmozdulatok folytán támadt rések újra kitöltődnek.

A legújabb porosz, osztrák és francia jelentések közzétételét a rendes parlamenti ülésszak küszöbén ugyanúgy kihasználják, ahogyan kihasználták

a december 2-i szerződést[312] a rendkívüli parlamenti ülésszak megnyitása előtt. A kormánylapoknak szerfölött kapóra jön, hogy a porosz diplomácia elleni támadásokkal válaszoljanak az angol hadvezetést ért támadásokra. A „Globe"[164] és a „Morning Chronicle"[17], a két kormánylap üti meg a legélesebb hangot a Poroszország elleni polémiában.

Múlt vasárnap egy hógolyó-lázadás zajlott itt le, s ez újabb bizonyítékát szolgáltatja annak, hogy az egyházi párt erőszakos követelődzése és a parlamenten átcsempészett, a vasárnapi ünneptartás megszigorítására vonatkozó törvényjavaslata az angol népet csak túl vaskos és túl féktelen humoros tüntetésekre indítja. A reggeli istentisztelet alatt mintegy 1500 főnyi tömeg gyűlt össze a Trafalgar Square-en, a Szent Márton templom közelében, ahol azzal szórakozott, hogy omnibuszokat, konflisokat és gyalogjárókat hógolyókkal bombázzon. Az istentiszteletet a templomajtók előtti lárma miatt teljesen abba kellett hagyni. Mihelyt a rendőrség közbelépett, a támadás fő célpontjává lett, s néhány perc múlva a rendőrök egy része nem látott se jobbra, se balra a hótömegtől, amely vállaikon, kalapjukon stb. feltornyosult. A katonákat, akik a templomból kaszárnyáikba akartak nyomulni, határozottan visszavonulásra szorították és angol hidegvérüket nehéz próbára tették. További 100 rendőrt kellett a hadszíntérre küldeni. Végül a rendőrség elővette fütyköseit, és heves viadalra került sor. Négy főkolompost elfogtak és a rendőrállomásra cipeltek, bár a Chandos Streeten és a Russell Streeten több kísérlet történt a rendőrkezekből való kiszabadításukra. Tegnap ezek az urak megjelentek a Bow Street-i rendőrhatóság előtt. A Szent Márton templom elöljárói szintén megjelentek, hogy tanúságot tegyenek ellenük. A hősöket egyenként 40 shilling pénz- vagy 14 napi fogházbüntetésre ítélték, s ezzel befejeződik a hógolyó-lázadás krónikája. Az eset mindenesetre rácáfolt Ligne hercegre, aki a II. József ellen indított németalföldi felkelés idején azért tagadta meg részvételét, mert tél van és mert hó és lázadás kizárják egymást.

Ziel der Unterhandlungen – Polemik gegen Preussen – Ein Schneeballen-Aufruhr

A megírás ideje: 1855 január 23.

A megjelenés helye: „Neue Oderzeitung", 1855 január 26. (43.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

MELLÉKLET

[Karl Marx]

Az angol középosztály[336]

Tekintve, hogy a középosztály hatalma Angliában növekvőben van, természetesen feltételezhető, hogy az arisztokráciához való régi viszonya a változott körülményeknek megfelelően fokozatosan módosul és hogy a két osztály közötti hagyományos kapcsolatok kezdenek gyakorlatilag terhessé válni. A legutóbbi öt esztendő alatt e feltételezéssel egybevágóan néhány említésre méltó esemény játszódott le. Mintegy öt évvel ezelőtt Jones Loyd gazdag bankárt Lord Overstone címmel peeri* méltóságra emelték; óriási vagyonának egy részét abba fektette be, hogy birtokot vásárolt Northampton grófságban, és az arisztokrácia, régi politikájához híven, úgy döntött, hogy befogadja soraiba, nem azért, mert milliomos, hanem azért, mert „sok holdnak ura". Mi volt mármost az a feltétel, amelyet Jones Loyd elé szabtak? Az, hogy szakítsa meg minden kapcsolatát a bank- és kereskedelmi ügyletekkel. És Jones Loyd elfogadta ezt a feltételt. Mindebből világos, hogy az arisztokrácia semmit sem engedett abból a hagyományos felfogásából, amely a peeri méltósághoz illő kvalifikációt meghatározta. De vajon a haute bourgeoisie** minden tagja olyan hajlékony lesz-e, mint Jones Loyd? Valószínűleg nem, sőt ismerünk olyan példát, amikor egy fölöttébb tekintélyes személyiség visszautasította a peerséget életidejére, s fiainak megtiltotta, hogy halála után elfogadják. A néhai Sir Robert Peel emlékezetes esetére gondolunk. Ez a férfiú, egy lancashire-i gyáros fia és unokája, idősebb korában arra törekedett, hogy a nagyburzsoáziát vezesse, s bár a peeri méltóságot hosszú éveken át bármikor megkaphatta volna, inkább az angol alsóház első képviselője maradt, és nem akart a köztevékenység szférájából a Lordok Házába visszahúzódni. Egész élete nyomatékos tanúságát szolgáltatja annak, hogy a politikai hatalom vonzási központja valahol a középosztály körében rejlik; és végrendeletének az a pontja, amellyel megtiltotta gyermekeinek, hogy az ő köznek tett szolgálataiért valaha is elfogadják a peeri méltóságot, ha a köztudatban még mindig friss 1848-as események megvilágításában olvassuk — minő forradalmi példa és precedens volt! Halálos ágyán így állt hallatlan bosszút a pusztán születési arisztokrácián a sok szúrásért, amely érzékeny lelkületét plebejus származása miatt érte, amióta mint kisfiú Harrow-ba került. Lord John Russell követte Sir Robert példáját. A peeri méltóságot régen elérhette volna, de,

* — főrendi, a Lordok Házának tagjait megillető — *Szerk.*

** — nagypolgárság — *Szerk.*

jóllehet egy bedfordi herceg fia és fivére, ő sem volt hajlandó magát skartba tenni. Ennek az elhatározásának éppen nemrégiben erős próbát kellett kiállania. A Titkos Tanács elnökségét csaknem mindig peer foglalja el, és amikor a legutóbbi miniszterváltozások idején elfogadta ezt az állást, elterjedt az a vélemény, hogy peeri méltóságra fogják emelni. De nem! Inkább lemondott tisztségéről, hogy az alsóház tagja maradjon, és a londoni City polgáraihoz fordulva közfelkiáltással újra megválasztassék. Sir William Molesworth ugyancsak politikai jelleme megrágalmazásának fogja fel azt a híresztelést, hogy be akarják választani a Lordok Házába, s határozott cáfolatot tett közzé, miszerint nem is lenne hajlandó *elfogadni* a peeri méltóságot.

Ennyit a peeri méltóságról; de a lovagi címet, mivel nem jár politikai hatalommal, úgy látszik bőkezűen osztogatták, hogy a burzsoázia parvenüit kielégítsék. Így magyarázhatjuk meg, hogy erre a rangra emelték Sir Joseph Paxtont, a devonshire-i herceg főkertészét, valamint Sir John Foxot, egy vállalkozót. De ki fogja-e ez minden esetben elégíteni a középosztálynak a maga fontosságáról táplált önérzetét? Nyilván nem; mert Stephenson mérnök megvetéssel utasította vissza az ócska méltóságot, és legújabban követte példáját Dargan vasúti vállalkozó, kétségkívül úgy vélve, hogy a lovagi cím elfogadása fonák helyzetbe hozná. Hiába udvarol neki őfelsége, látogassa meg szép kastélyában – erre a megtiszteltetésre azelőtt csak a legmagasabb arisztokráciát méltatták –, a tartózkodó polgár visszaretten őfelsége kinyújtott kezétől, míg Viktória királynő, amikor megragadja a szabadkozó polgár karját, a feudalizmus ama szükségletének kifejezője, hogy manapság a kor iparos vezérei támogassák.

De ha így a középosztály lassanként hatalmat hódít el az arisztokráciától, természetesen felvetődik a kérdés, vajon miképpen fogják a középosztályok felhasználni újonnan nyert befolyásukat? Ezt a dolgot nem osztályszempontból, hanem széles humanitárius alapon kell vizsgálnunk; és a legfőbb kérdés az, vajon milyen módon érinti ez a változás Anglia dolgozó millióinak sorsát és szociális helyzetét?

Az úgynevezett liberális iskola egyes politikusai sokat fecsegtek a „közép- és munkásosztály uniójáról", de ez az eszme képtelen ábránd. Széles szakadék választja el a munkáltatót a munkástól – az urat a szolgától. Ami a háztartási személyzetet illeti, álljanak itt Talfourd legutóbbi bíráló szavai: „Milyen kínos az a gondolat", mondja, „hogy felnőnek körülöttünk férfiak és nők, kényelmünknek és szükségleteinknek szolgálói, lakásunknak állandó lakói, *akiknek hajlamait és jellemét* éppoly kevéssé ismerjük, mintha *valami más szféra lakói volnának*." S hogy ne legyen zavar a „két szféra" lakóit illetően, a burzsoá dámák – feledvén, hogy ők maguk is csak viszonylag nemrég szabadultak fel a jobbágyság alól – arra kényszerítik szolgálóikat, hogy az alsó szféra jelvényeként „fityulát" viseljenek, és ritkán engedik meg szobalányaiknak a szép öltözködést, attól félve, hogy elmosódnának nem a *földbirtok*, hanem a *pénz* ismérvei. Ami pedig a minden rendű és rangú iparoslegényeket illeti – milyen viszonyban állnak ezek a munkáltatókhoz? Mindenki tudja, hogy a vállalkozók milyen ellenállást fejtettek ki a „tízórás" törvényjavaslattal szemben.[337] A gabonatörvényeknél legutóbb szenvedett vereségük miatt[55] a toryk[45] dacból segítették a munkásosztályt a tízórás törvény kivívásában; de a kerületi felügyelők jelentései mutatják, hogy mikor életbe lépett, milyen szemérmetlen álnoksággal és kicsi-

nyes, ravaszkodó fortélyokkal kerülték meg. Később, ha valaki megpróbált a parlamentben a munkások emberségesebb feltételeiért síkraszállni, a középosztály képviselői a kommunizmus vádjának szólamával mindig letorkollták. Cobden úr ezt gyakran megtette. A műhelyekben a munkaidőt a munkáltatók hosszú éveken át igyekeztek az emberileg elviselhető mértéken túl meghosszabbítani, és a szerződéses rendszer tisztességtelen kihasználásával, egyik embert a másik ellen kijátszva, a tanult munkás keresetét a tanulatlan munkás keresetének szintjére leszorítani. Ez a rendszer volt az, amely végül az „Amalgamated Engineers"-t* lázadásba hajtotta, s azok a durva megnyilatkozások, amelyek akkoriban a munkáltatók között mindennaposak voltak, mutatták, mily kevés kifinomult vagy emberi érzést lehet tőlük várni. Ezenkívül kiteregették durva tudatlanságukat is, amikor a Masters' Association** bizonyos Sidney Smith nevű harmadrangú irodalmárt alkalmazott, hogy védelmébe vegye őket a sajtóban és megvívja a szócsatát fellázadt munkásaikkal. A felbérelt író stílusa nagyon jól illett az elvégzendő feladathoz, s amikor a csata befejeztével a vállalkozó uraknak nem volt tovább szükségük sem irodalomra, sem sajtóra, kiadták bérencük útját. A középosztály nem igyekszik megszerezni a régi iskola ismereteit, de a modern tudományt és irodalmat sem ápolja. A főkönyv, az íróasztal, az üzlet – ennyi műveltség elég. Leányaik, amennyiben költséges nevelésben részesülnek, felületesen elsajátítanak néhány „készséget"; de a szellem igazi nevelése és tudással való felfegyverzése – ilyesmiről még csak nem is álmodnak.

Anglia jelenlegi ragyogó regényíróinak köre, akiknek szemléletes és ékesszóló sorai a világnak több politikai és szociális igazságot tártak fel, mint amennyit az összes hivatásos politikusok, publicisták és moralisták együttvéve kimondtak, leírta a középosztály minden rétegét, a „legelőkelőbbektől", a mindenfajta üzletet közönségesnek minősítő járadékostól és államkötvény-tulajdonostól kezdve a kis szatócsig és ügyvédbojtárig. És hogy jellemezték őket Dickens és Thackeray, Brontë kisasszony és Gaskell asszony? Cőgtől fűtött, képmutató, tudatlan alakoknak, kicsinyes zsarnokoknak; és e regények ítéleteit a civilizált világ azzal a lesújtó mondással erősítette meg, amely ezt az osztályt így bélyegezte meg: „felfelé hajlong, lefelé tipor".

A burzsoázia korlátolt és szűk körben mozog, s ez bizonyos fokig annak a társadalmi rendszernek tulajdonítandó, amelynek egy részét alkotja. Mint ahogy az orosz nemesség szorongva él a cár fölülről ránehezedő nyomása és a rabszolgatömegek alulról morajló fenyegetése között, az angol középosztály is így szorong egyfelől az arisztokrácia, másfelől a munkásosztály között. Az 1815. évi béke óta a burzsoázia, valahányszor fel akart lépni az arisztokrácia ellen, elhitette a munkásosztállyal, hogy nyomorát az arisztokráciának valamilyen kiváltsága vagy monopóliuma okozza. Ilymódon a burzsoázia rá tudta venni a munkásosztályt, hogy 1832-ben, amikor ki akarta vívni a Reform Billt,[47] mellé álljon, s miután megkapta *önmaga számára* a választójogot, mindenkor megtagadja a munkásosztálytól – sőt 1848-ban tett-

* – „Egyesült Gépészek"-et – *Szerk.*

** – Főnökök Egyesülete – *Szerk.*

legesen, rendőrbunkókkal felfegyverezve, a munkások ellen fordult. Ezután a gabonavámok eltörlése lett volna a legközelebbi csodaszer a munkásosztály részére. Hát jó, ezt sikerült az arisztokráciától kicsikarni, de „a boldog idők" még mindig nem jöttek el, s a múlt évben, mintha csak egy ilyen politikának utolsó lehetőségét is elvennék a jövőre, az arisztokráciát arra kényszerítették, egyezzen bele, hogy adót vessenek ki ingatlanbirtok öröklése esetén – ez alól az adó alól ugyanez az arisztokrácia 1793-ban önzően mentesítette magát, míg ingó vagyonok öröklését adókkal terhelte meg. Ennek a fikarcnyi sérelemnek az eltörlésével eltűnt az utolsó lehetősége is annak, hogy a munkásosztály súlyos helyzetét csakis az arisztokrata törvényhozás rovására írják, s ezt a munkásokkal elhitessék. Most a munkásosztálynak végképp kinyílt a szeme és kezd így kiáltozni: „A mi Szentpétervárunk Prestonban van!" És csakugyan az elmúlt nyolc hónap alatt ez a város különös színjátéknak volt a tanúja – 14 000 férfi és nő, egy valóságos hadsereg, melyet az Egyesült Királyság minden részének szakszervezetei és műhelyei anyagilag támogattak, porondra lépett, hogy a tőkésekkel hatalmas társadalmi harcot vívjon a hatalomért; a harcban a prestoni tőkések Lancashire tőkéseitől kaptak segítséget.

Bárminő formát fog is ez a társadalmi harc ölteni a jövőben, mi csak a kezdetét láttuk. Úgy látszik, arra hivatott, hogy országos méreteket öltsön, és a történelemben eddig példátlan szakaszokat fusson be; mert szem előtt kell tartanunk, hogy ha a munkásosztálynak egyelőre még vereségekkel kell is számolnia, nagy társadalmi és gazdasági törvények érvényesülnek, amelyek végül is okvetlenül biztosítják győzelmét. Ugyanaz az iparosodási hullám, amely arra bírta a középosztályt, hogy keljen fel az arisztokrácia ellen, kényszeríti immár a munkásosztályt – a kivándorlás pedig ezt most is és a jövőben is még előmozdítja –, hogy felkeljen a középosztály ellen. Ahogyan a középosztály ütéseket mér az arisztokráciára, ugyanúgy ütéseket fog kapni a munkásosztálytól. E tény ösztönös felismerése máris béklyózza a középosztálynak az arisztokrácia elleni fellépését. A munkásosztály új politikai agitációi megtanították a középosztályt arra, hogy gyűlölettel és félelemmel nézzen nyílt politikai mozgalmakra. Az ő szójárásuk szerint: „tiszteletreméltó ember nem vesz részt ilyesmiben, uram". A nagyburzsoázia majmolja az arisztokrácia életmódját, és igyekszik kapcsolatba kerülni vele. Ennek folytán a feudalizmus nem fog elenyészni Angliában a burzsoázia alig észrevehető bomlasztási folyamatainak hatására; e győzelem dicsősége a munkásosztálynak van fenntartva. Ha megérik az idő, hogy a munkásosztály elismerten a politikai cselekvés színpadára lépjen, a küzdőtéren három hatalmas osztály fog egymással szembenállni – az első a földbirtokot, a második a pénzt, a harmadik a munkát képviseli. És mint ahogy a második diadalmaskodik az első felett, ugyanúgy, ha rajta lesz a sor, engednie kell majd utódjának a politikai és társadalmi harc mezején.

The English Middle Class

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune", 1854. augusztus 1. (4145.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

FÜGGELÉK

Jegyzetek*

[1] Engels e cikket az 1854 jan. 3-áról 4-ére virradó éjszakán lejátszódott eseményekkel kapcsolatban írta, amikor az angol és a francia hajóhad behatolt a Fekete-tenger térségébe. Ennek előzményei: 1853 júniusában orosz csapatok megszállták a dunai fejedelemségeket, mire Törökország 1853 októberében hadat üzent Oroszországnak. Az első jelentős ütközet az orosz és a török seregek között Oltenicánál zajlott le 1853 nov. 4-én (lásd 40. jegyz.); ezt követte 1853 nov. 30-án a szinopi tengeri csata, melyben az orosz hajóhad elsüllyesztett 15 török hajót. A szinopi orosz győzelem siettette Anglia és Franciaország belépését a háborúba Oroszország ellen. Egyesített flottájuk fekete-tengeri behatolásával kezdődtek meg tényleges hadműveleteik Oroszország ellen. – „Az európai háború" egyike azoknak a nagyszámú katonai tárgyú cikkeknek, amelyeket Engels Marx kérésére írt a „New York Daily Tribune" számára. – „New York Daily Tribune" – amerikai polgári napilap, 1841-től 1924-ig jelent meg, alapította H. Greeley. Az 50-es évek közepéig az amerikai whigek balszárnyának, majd a Köztársasági (Republikánus) Pártnak a lapja. (Az amerikai whigek 1834-től 1852-ig a burzsoáziának és az ültetvényesek egy részének a pártja; balszárnyából alakult meg 1854-ben a Köztársasági Párt.) A 40–50-es években haladó, rabszolgaságellenes nézeteket képviselt. Munkatársai között számos jelentős amerikai író és újságíró volt. Az utopikus szocializmussal rokonszenvező Ch. Dana a 40-es évek végén lett a lap szerkesztője. Marx munkássága a lapnál 1851 augusztusától 1862 márciusáig tartott. Marx és Engels az európai reakció újbóli megerősödése idején teret kaptak ebben a közismert lapban, ahol kifejthették nézeteiket a munkásmozgalomról, a kül- és belpolitikáról, a közgazdasági és gyarmati kérdésekről, az elnyomott népek nemzeti szabadságharcáról stb. – A „Tribune" szerkesztősége több ízben önkényes változtatásokat hajtott végre a Marx által beküldött cikkeken, egyeseket pedig aláírás nélkül, szerkesztőségi cikként közölt. A szerkesztőség önkényes eljárása ellen Marx ismételten tiltakozott. 1857 őszétől, a lapra is kiható amerikai gazdasági válság miatt, Marx kénytelen volt csökkenteni a „Tribune" részére írt cikkek számát, ami még súlyosbította amúgy is nehéz anyagi helyzetét. Munkatársi minősége véglegesen az amerikai polgárháború kitörésekor szűnt meg; ebben döntő szerepe volt annak, hogy a szerkesztőség összetétele megváltozott és a lap irányzata egyre inkább hajlott a rabszolgatartó déli államokkal való kompromisszum felé. – *1 8 13 21 30 38 58 77 94 208 245 356 363 562*

[2] A francia kormány Napóleon olaszországi hadjáratai idején (1796–99) az osztrák elnyomás ellen kitört olasz republikánus és nemzeti felszabadító mozgalmakat arra használta fel, hogy Franciaországtól függő olasz államokat létesítsen; egyes olasz területeket Franciaország be is kebelezett. – *2*

[3] A római köztársaság leveréséről és a pápa világi hatalmának visszaállításáról van szó. Ez 1849 júliusában, Louis Bonaparte kormányának intervenciója révén következett be. –

* Csak azokhoz a nevekhez, művekhez stb. adtunk jegyzetet, amelyekről a mutató egymagában nem ad kellő tájékoztatást. A jegyzettel nem magyarázott nevek és művek közvetlenül a mutatóban keresendők, ugyanígy a szövegben említett személyek és források részletesebb adatai is.

Louis Bonaparte a nápolyi trón várományosának Napoléon-Lucien-Charles Murat-t, Joachim Murat napóleoni tábornagy és egykori nápolyi király (1808–1815) fiát szánta – *2*

[4] Az Ausztriával vívott 1778–79-es bajor örökösödési háborúban a poroszok a cári kormány segítségére számítva kitértek a döntő csaták elől. Ez megerősítette Oroszország helyzetét, amely a békekötésnél döntőbíróként lépett fel és jogot kapott a Német Szövetség (v. ö. 69. jegyzet) belső ügyeibe való beavatkozásra. De ezután Oroszország és Ausztria között védelmi szövetség jött létre, ami Poroszország minden tervét halomra döntötte. – Az 1800-as osztrák–francia háború idején Poroszország igyekezett döntőbíróként fellépni, ez azonban csak saját elszigetelődéséhez vezetett. – 1805-ben, a Napóleon elleni 3. koalíció (Ausztria, Anglia és Oroszország) háborúja idején Poroszország semleges maradt és várakozó álláspontot foglalt el. A koalíció szétzúzása után a napóleoni seregek 1806-ban Poroszországot is megverték. – *2 20*

[5] Megszűri a szúnyogot, a tevét pedig elnyeli – a Bibliából (Máté 23, 24) kölcsönzött mondás; értelme: figyelmét jelentéktelen dolgokra fordítja, a fő dolgot pedig nem veszi észre. – *3*

[6] Az 1806 okt. 14-i jénai vereség, melynek következtében Poroszország kénytelen volt kapitulálni a napóleoni Franciaország előtt, a Hohenzollern-monarchia társadalmi és politikai korhadtságának jelképe. – *5 57*

[7] Az 1848–49-es magyar forradalom leverése után Kossuth és hívei Orsován elrejtették a királyi koronázási jelvényeket, köztük a koronát is. Miután az osztrák kormány 1853 szept. 8-án felfedezte a rejtekhelyet, különféle híresztelések kaptak lábra az áruló személyét illetően. A „New York Daily Tribune" szerkesztősége 1853 okt. 19-én londoni tudósítójának, Pulszky Ferencnek jelentése alapján igazságtalanul Szemere Bertalant vádolta. Valójában Wargha István volt az áruló, aki 1848-ban a király személye körüli minisztérium tisztviselője volt, Világos után pedig osztrák rendőrügynök lett s mint ilyen ment Londonba „emigránsként". De tisztázatlan, hogy ő kitől szerezte információit. – *7*

[8] Ír brigád – az ír képviselők frakciója az angol parlamentben. A 30–50-es években e frakció többsége az ír nemzeti mozgalom jobbszárnyához tartozott, mely az ír burzsoázia felső rétegének, a földesuraknak és a katolikus klérusnak az érdekeit képviselte. A frakcióhoz ezenkívül ír liberálisok is tartoztak, akik mögött a jómódú ír bérlők álltak. – A toryk és a whigek (v. ö. 45. jegyz.) versengésével kapcsolatban az ír brigádnak, akárcsak a Manchester-iskola (v. ö. 48. jegyz.) híveinek, megvolt a lehetősége arra, hogy a parlamenti erőviszonyokat megingassa, a parlamenti harc menetére befolyást nyerjen, sőt olykor a kormány sorsát is eldöntse. – *7 59 161 187*

[9] Összes tehetségek kabinetje – Aberdeen whigekből (v. ö. 45. jegyz.) és peelistákból (v. ö. 135. jegyz.) álló koalíciós kormányának (1852–55) ironikus megjelölése. Minthogy a kormányon levő párt és az ellenzéki toryk képviselői az alsóházban szám szerint egyensúlyban voltak, e kormány léte az ún. ír brigád, azaz a több mint 60 személyt számláló ír képviselők angol parlamenti frakciójának a támogatásától függött. (V. ö. 8. jegyz.) A kormány megalakításakor Aberdeen az ír brigád három tagját (Keogh, Sadleir és Monsell képviselőket) magas állásokba helyezte, s ez az ír brigád kettészakadására vezetett. A jobbszárny a kormányt támogatta, a másik rész pedig, a gazdag ír bérlőkre támaszkodó liberális szárny, Duffy vezetésével új bérleti törvény életbeléptetéséért szállt síkra. – *8 89 178 206 224 595*

[10] 1854 jan. 6-án és 9-én a kenyérárak nagyarányú emelése Devonshire egyes városaiban zavargásokhoz vezetett, amelyek a következő napokban csaknem az egész grófságra kiter-

jedtek. Résztvevőik főleg asszonyok és gyermekek voltak, akik az élelmiszerboltokat fosztogatták. A zavargásokat a kormány fegyveres erővel elfojtotta. – *8*

[11] „La Patrie" – francia napilap, 1841-ben alapították Párizsban. 1850-ben a monarchista választási blokk, az *ún.* rendpárt érdekeit képviselte, később bonapartista. – *8 33*

[12] Négyhatalmi jegyzék – Anglia, Franciaország, Ausztria és Poroszország jegyzéke, amelyet e négy hatalom követei írtak alá 1853 dec. 12-én Konstantinápolyban és 1853 dec. 15-én adtak át Törökországnak. A négy hatalom felajánlotta közvetítését az orosz–török konfliktusban, és a tárgyalások alapjául legfőbb feltételekként a következő pontokat jelölték meg: Oroszország kiüríti a dunai fejedelemségeket; felújítják az Oroszország és a török birodalom egymással kotott régi szerződéseit; a szultán fermánokkal (v. ö. 13. jegyz.) szavatolja a törökországi keresztények kiváltságait. – *8 25*

[13] Fermán – rendelet, parancs; közelebbről: azt a szultáni okiratot nevezik így, amelyet az állami kancelláriában állítanak ki, majd, miután a szultán névjegyével ellátta, rendszerint a nagyvezír bocsátja ki. – *8 24 104 164 181*

[14] Az 1841 júl. 13-án egyrészről Oroszország, Anglia, Franciaország, Ausztria és Poroszország, másrészről Törökország kozott kötott londoni egyezmény (Dardanella-szerződés) értelmében békeidőben elzárták a Dardanellákat és a Boszporuszt (a Fekete-tenger szorosait) az idegen hadihajók előtt. Ez az egyezmény érvénytelenítette az Oroszországra nézve előnyös 1833-as Hunkjar Szkeleszi-i szerződésnek azt a titkos záradékát, amely kikötötte a tengerszorosok megnyitását az orosz hadihajók előtt (v. ö. 35. jegyz.). – *9 10 93 400 592*

[15] „The Times" – a legnagyobb angol napilap, konzervatív irányzatú, 1785-ben alapították Londonban „Daily Universal Register" címmel. 1788 óta jelenik meg „The Times" címmel. – *9 21 50 56 61 71 96 104 130 139 148 161 179 187 206 220 255 261 267 280 288 296 315 338 350 366 369 381 390 392 399 406 412 471 500 504 522 535 547 556 572 575 592 603 606*

[16] „The Standard" – angol napilap, 1827-től az I. világháborúig jelent meg Londonban, 1857-től a Konzervatív Párt lapja. – *9*

[17] „The Morning Chronicle" – angol polgári napilap, 1769-től 1862-ig jelent meg Londonban; a whigek (v. ö. 45. jegyz.), majd az 50-es évek elején a peelisták (v. o. 135. jegyz.) lapja, azután konzervatív irányzatú. – *10 256 261 268 285 305 330 338 385 576 592 610*

[18] „The Daily News" – az angol iparı burzsoázia napilapja, ezzel a címmel 1846-tól 1930-ig jelent meg Londonban; az 50-es években liberális irányzatú. – *10 33 188 261 486 576 592*

[19] „The Press" – hetilap, a toryk (v. ö. 45. jegyz.) orgánuma, 1853-tól 1866-ig jelent meg Londonban. – *10 38 175 570*

[20] „Neue Preussische Zeitung" – német napilap, 1848 júniusától jelent meg Berlinben; az ellenforradalmi udvari kamarilla és a porosz junkerok érdekeit képviselte. „Kreuzzeitung"-nak is nevezték, mert címlapján rajta volt a Landwehr-vaskereszt. – *10 20 339 402*

[21] D. Urquhart a 30-as évek eleje óta a „Portfolio"-ban (lásd 53. jegyz.) és külön kiadásokban az európai hatalmak titkos diplomáciájára vonatkozó dokumentumokat hozott nyil-

vánosságra, köztük olyanokat is, amelyek Palmerston diplomáciai tevékenységét leplezték le. Marx 1853-ban írt „Lord Palmerston" c. cikksorozatában (lásd 9. köt. 333–390. old.) más források mellett felhasználta az Urquhart által közzétett dokumentumokat. Urquhart viszont Marxnak Palmerstonról írt egy-egy cikkét különkiadásként megjelentette. De Marx egyúttal élesen bírálta Urquhartot és határozottan visszautasította a polgári sajtónak azokat a rágalmazó kijelentéseit, amelyek őt „urquhartistának" nyilvánították. Marx mindig hangsúlyozta az elvi különbséget a maga és Urquhart álláspontja között. Míg utóbbi a feudális török birodalom fenntartását és megerősítését követelte, addig Marx és Engels az ún. keleti kérdést forradalmi úton kívánták megoldani, és szükségesnek tartották, hogy a török elnyomás alatt élő szláv és más népek elnyerjék nemzeti függetlenségüket. Urquhartot Marx e kötetben foglalt számos cikkében (268. old. és másutt) reakciósnak minősíti, aki semmitől sem fél inkább, mint a forradalomtól és aki alapvető kérdésekben szemben áll a proletariátus angliai pártjával. – *10*

[22] A navarinói ütközetben az egyesült angol, francia és orosz hajórajok E. Codrington angol tengernagy parancsnoksága alatt 1827 okt. 20-án szétverték a török–egyiptomi flottát. Az európai nagyhatalmak azért küldték egyesített hajórajaikat a görög vizekre, hogy fegyveres beavatkozásukkal véget vessenek a Törökország és a görög felkelők között folyó háborúnak. A csata, mely azután kezdődött, hogy a török parancsnokság megtagadta a görög lakosság elleni terror beszüntetését, a török–egyiptomi hajóhad teljes megsemmisítésére vezetett. Ezenkívül siettette az Oroszország számára sikeresen végződött 1828–29-es orosz–török háború kitörését. – *13 81 198*

[23] A drinápolyi szerződést (drinápolyi békét) Törökország és Oroszország 1829 szeptemberében, az Oroszország győzelmével végződött 1828–29-es háború után kötötték. A szerződés értelmében Oroszország megkapta a Duna-deltát a szigetekkel, és a Fekete-tenger keleti partvidékének jelentős részét a Kubán torkolatától délre. Törökországnak el kellett ismernie Moldva és Havasalföld autonómiáját és jogát a goszpodárok (fejedelmek) önálló megválasztására. Az autonómiát a szerződés értelmében Oroszország biztosította, s így ez a feltétel voltaképpen a fejedelemségek fölötti cári protektorátust jelentette. Ezenkívül a török kormánynak el kellett ismernie Görögország függetlenségét, valamint kénytelen volt Szerbia autonómiáját egy külön fermánnal (v. ö. 13. jegyz.) törvényerejűvé tenni. – *13 278 297 309 352 596*

[24] Downing Street 10. – az angol miniszterelnökség palotája. *14 59 146 178 261 312*

[25] Change Alley (Exchange Alley) – londoni utácska a tőzsde közelében; a pénzügyi műveletek, uzsoraügyletek egyik központja. – *14*

[26] Vergilius: „Aeneis", I. ének, 341–342. sor. – *17*

[27] Palmerston 1853 dec. 16-án jelentette be kilépését Aberdeen koalíciós kormányából. Lemondását nem fogadták el és dec. 24-e után újból elfoglalta belügyminiszteri posztját. Ezt a demagóg lépést a kormányfői hatalom elnyerése érdekében tette. (V. ö. Marx „Palmerston lemondása", 9. köt. 519–522. old.) – *18*

[28] Ezt a cikket Marx a Fokvárosban (Cape Town) egyidejűleg angol és holland nyelven megjelenő „Zuid Afrikaan" c. újság számára írta. A közreműködést sógora, Jaan Carel Juta ajánlotta 1853 decemberében. A Marx által beküldött három cikk közül csak ez az egy jelent meg. – *19*

[29] A „Rosztyiszlav" nevű orosz sorhajót a „Times" 1854 jan. 9-i számában kozzétett jelentés szerint a törökök elsüllyesztették. Hivatalos orosz dokumentumok („Рапорт П. С

Нахимова А. С. Меншикову о Синопском морском сражении" [P. Sz. Nahimov jelentése A. Sz. Mensikovnak a szinopi tengeri csatáról] és „Ведомости поврежденний, полученных кораблями эскадры П. С. Нахимова в Синопском бою" [Jelentés a P. Sz. Nahimov hajóraját a szinopi ütközetben ért károkról] szerint a szinopi csata (v. ö. 1. jegyz.) után a „Rosztyiszlav" javítás céljából befutott Szevasztopolba. – *21 30*

30 Idézet a „Times" 1854 jan. 13-i számából. – *24*

31 Az orléanisták és a legitimisták „fúziója" az orléanistáknak, a Bourbonok ifjabb ágának és a legitimistáknak, az idősebb ágnak Lajos Fulop halála (1850) utáni egyesülési kísérlete volt. 1853 végén gróf Chambord francia trónkövetelő, a legitimisták képviselője találkozott Nemours herceggel, az orléanisták képviselőjével. 1854 elején Chambord meglátogatta Lajos Fulop ozvegyét. – *25*

32 „Entente cordiale" – szívélyes egyetértés. Ez a kifejezés azoknak a jó kapcsolatoknak a megjelolésére szolgált, amelyek Franciaország és Anglia kozott a júliusi monarchia idején (1830–48) jottek létre, annak kovetkeztében, hogy a Lajos Fulop alatt uralmon levő finánchurzsoázia állandóan engedményeket tett Anglhának. Az „entente cordiale" ellenére az angol–francia ellentétek gyakran kiéleződtek tobb nemzetkozi kérdésben és főleg a keleti kérdésben. – *25 103*

33 Bécsi konferenciák – Anglia, Franciaország és Poroszország nagykoveteinek, valamint Buol-Schauenstein osztrák kulugyminiszternek 1853-as és 1854-es bécsi tanácskozásai. Az első konferenciát 1853 júliusában tartották. Erre az orosz nagykovetet is meghívták, aki azonban lemondta részvételét. A konferencia célja a kozvetítés volt Oroszország és Torokország kozott. Az 1853 dec. 5-én és a későbbiekben aláírt jegyzőkönyvekben a résztvevők felajánlották kozreműkódésuket az orosz–torok konfliktus elsimítására. Az ismételten összehívott értekezleteken fokozatosan összehangolták és kidolgozták a négy hatalomnak Oroszországgal és Torokországgal kapcsolatos kívánságait. Ezekre épult fel később az 1855. évi bécsi értekezlet, valamint az 1856-os párizsi békeszerződés, amely véget vetett a krími háborúnak. – *25 31 61 192 211 285 338 353 399 562*

34 A konstantinápolyi francia és angol követeknek a török kulugyminiszterhez, Resid pasához intézett 1853 dec. 12-i levele rámutatott arra, hogy a francia és angol flotta jelenlétét a Boszporuszban az angol és a francia kormány Torokország iránti barátságos szándékainak bizonyítékaként kell felfogni. Ha a cári kormány kísérletet tenne arra, hogy csapatait török teruleten partra tegye, e két hajóhad megvédené az ottomán birodalmat. – *25*

35 A Kucsuk Kajnardzsi-i békeszerződést 1774 júl. 21-én, az Oroszország győzelmével végződott 1768–74-es orosz–torok háború után kototte meg a két hatalom. A szerződés értelmében Oroszország megkapta a Fekete-tenger északi partjának egy részét a Bug déli szakasza és a Dnyeper kozt, Kinburn erődjevel, valamint Azovval, Kercsel és Jenikaléval; a szerződés elismerte a Krím fuggetlenségét, ami megkonnyítette, hogy majdan Oroszországhoz csatolják. Az orosz kereskedelmi hajok szabad átkelési jogot kaptak a Boszporuszon és a Dardanellákon. A szultán kénytelen volt továbbá egész sor kiváltságot engedélyezni a torokországi ortodox gorog egyháznak, tobbek kozt egy ortodox templom felépítését Konstantinápolyban (a 14. cikkely értelmében). – A drinápolyi szerződést lásd 23. jegyz. – A Hunkjar Szkeleszi-i szerződés Oroszország és Torokország között jött létre 1833 júl. 8-án (jún. 26-án), miután előzőleg orosz csapatok érkeztek Hunkjar Szkelesziibe, a Boszporusz térségébe, hogy segítséget nyújtsanak a szultánnak a lázadó egyiptomi alkirály, Mehmed Ali seregei ellen, aki már a torok fővárost fenyegette. A cári diplomácia, a feszult helyzetet és az orosz csapatok torokországi jelenlétét kihasználva, rábírta a portát, hogy háború esetére kolcsonos védelmi szovetséget kossón Oroszországgal.

A Hunkjar Szkeleszi-i szerződés ezt a védelmi szovetséget egy titkos záradékkal pecsételte meg (v. o 14. jegyz). – *26 84 202 300 596*

[36] Díván – a szultán és miniszterеinek tanácskozó testulete (szenátusa) és maga a tanácskozás. Ez a fótanács dontott a legfontosabb államugyekben. A tartományi kormányzók (pasák) mellett is működodott ilyen tanácskozó testulet – *27 33 37 66 284 311 353 393*

[37] „Allgemeine Zeitung" – konzervatív napilap, 1798-ban alapította Tubingenben J. F. Cotta; 1810-től 1882-ig Augsburgban jelent meg. – *30 64 219 483*

[38] Murídok – a kaukázusi mohamedánok politikai mozgalmának tagjai, akik előbb 1828-ban, majd (a szentként tisztelt Samil vezetésével) 1832 után evekig kuzdottek az orosz uralom ellen. (Eredetileg a keleti mohamedán dervisrendeknél a főnoknek foltétlen engedelmességgel tartozó tanítványokat nevezték így) – *30*

[39] Landwehr – eredetileg általános felfegyverzés, az allandó hadsereg bevezetesevel elvesztette ezt a jelentőségét, csak a napóleoni háborúk idején tertek ismét vissza hozzá, a tilsiti béke (1807) után a Landwehr az állandó hadsereggel szoros kapcsolatban állt. Az 1815-os rendelet alapján a Landwehr főként tartalékosokbol álló milíciaszeru kulon alakulat volt, amely két korosztályra oszlott Az elso korosztaly a katonai szolgálatbol leszerelt és a tenyleges szolgálatra be nem hívott 26–32 éves férfiakat olelte fel, a második korosztály a 32–39 eveseket Az utóbbit háború esetén helyőrségi és megszálló csapatoknak szánták A porosz torvények szerint a Landwehrt csak háború alkalmával lehetett behívni. – *33*

[40] 1853 nov. 1-en torok csapatok a Duna jobb partján fekvő Turtukainál atkeltek az egyik szigetre, ahonnan az orosz csapatok által megszállt oltenicai vesztegzár-állomást fenyegették. Majd kihasználva az orosz dunai hadtest parancsnokának, Dannenberg tábornoknak a tétlenségét, átkeltek a szigetről a Duna bal partjára, elfoglalták az oltenicai vesztegzár-teruletet és a szigeten, valamint a jobb parton elhelyezett utegek túzoltalma alatt erós hídfőt alkottak. Az oroszok nov. 4-i kísérletei, hogy a torokoket elfoglalt állásaikból kiuzzék, kudarccal végződtek – *36*

[41] Torokország az 1853 dec 15-i négyhatalmi jegyzekre (v. o. 12. jegyz.) adott 1853 dec. 31-i válaszjegyzékében az alábbi feltételekkel egyezett bele abba, hogy Anglia, Ausztria, Franciaország es Poroszország kozvetítésével béketárgyalásokat folytasson · 1. teruleti sertetlenségének szavatolt fenntartása, 2. a dunai fejedelemségek kiuritése, 3. az 1841 evi szerződés megújítása és megtartása, végul 4. a szultán szuverenitásának tiszteletben tartása. A nagykovetek az új bécsi konferencián, 1854 jan. 13-án ezeket a feltételeket jóváhagyták, majd átnyújtották a cári kormánynak – *37*

[42] Mensikov ultimátuma: kovetelesek, amelyeket a rendkívuli nagykovetkent (1853 febr 28.–máj. 21.) Konstantinápolyban tartózkodó Mensikov terjesztett a torok kormány elé a cári kormány nevében. Eszerint Torokországnak tobbek kozott el kellett volna ismernie nemzetkozi szerződésben az orosz cár jogát arra, hogy Torokország ortodox hitű alattvalói folott védnokséget gyakoroljon. – *38*

[43] „The Spectator" – liberális hetilap, amely 1828 ota jelenik meg Londonban – *39*

[44] Az Albert herceg elleni hadjárat jellemzésére Marx a „People's Paper" 1854 jan 21-i számának anyagát használta fel. – „The People's Paper" – a chartisták hetilapja; E. Jones, a forradalmi chartizmus egyik vezetője, Marx es Engels barátja alapította Londonban 1852 májusában. Marx és Engels cikkeket írt a lap számára, amely a „New York Daily Tribune"-ban megjelent fontosabb cikkeiket is lekozolte. 1852 októberétől 1856

decemberéig mukodtek kozre a lapban, amely ebben az idoszakban kovetkezetesen kepviselte a munkásosztaly érdekeit Amikor azonban Jones kozeledett a polgári radikálisokhoz, Marx és Engels beszuntettek kozremukodésuket és ideiglenesen szakítottak Jonesszal 1858 júniusaban a lap polgári uzletemberek kezébe ment át — *40*

[45] A toryk és a whigek az angol uralkodo osztaly ket nagy pártja. A tory eredetileg a II Jakab trónrajuttatását partolo ír katolikusok gúnyneve; whignek nevezték ellenfeleiket A továbbiakban a torykbol lett a foldbirtokos- és finánccarisztokrácia pártja ,a whigekből a városi ipari tokesek partja (Az 1830-as évektől kezdve hivatalos nevuk: Konzervatív Párt és Liberalis Part) — *40 54 65 89 161 178 224 299 343 352 362 390 445 570 578 605 614*

[46] „The Morning Advertiser" — angol napilap, 1794 óta jelenik meg Londonban, a XIX. sz. 50-es éveiben a radikális burzsoázia lapja — *40 55 112 230 264 297 335 344 592 603*

[47] Reform Bill — valasztási torvenyjavaslat; 1831-ben fogadta el az alsóház es 1832 jún 7-en hagyta jóvá IV Vilmos kiraly A reform a liberális burzsoázia kompromisszuma volt a foldbirtokos- és financarisztokraciaval, amelynek politikai monopóliumát a torvény megtorte, minthogy kikuszobolte az angol választójogbol a legdurvabb feudális maradványokat es bejuttatta az ipari burzsoázia képviselőit a parlamentbe A proletariatus es a kispolgárság, amely a reformért folytatott harc fo ereje volt, nem kapott szavazati jogot 1853-ban ujabb Reform Billt keszultek a parlament ele terjeszteni — *41 93 112 615*

[48] Manchester-iskola — a gazdasági élet teljes szabadságanak szuksegesseget hirdető, az állam gazdasági beavatkozását elutasító gazdaságtani irányzat a XIX sz elso feleben Agitációjuk kozeppontja Manchester volt, a mozgalom elen ket textilgyáros Cobden es Bright allott, akik 1838-ban megalapitottak a Gabonatorveny-ellenes Ligát (v o 55 jegyz) A 40—50-es években a szabadkereskedelem hivei politikailag kulon csoportosultak, belo luk alakult az angol liberális párt balszárnya — *41 43 588 599*

[49] 1853 decembereben Svedorszag es Dania kijelentettek, hogy a kaleti-tengeri hadmuveletekkel szemben meg akarják orizni semlegességuket — *43 91*

[50] Horse Guards — az angol lovas testorsegnek és torzsszallásainak elnevezese Ugyanigy hívják azt az épuletet a londoni Whitehallban, amely egykor a lovas testorseg laktanyája volt, es amely ma az angol hadsereg foparancsnokságanak szekhelye, ilyenformán a név egyúttal a legfobb katonai hatoság szinonimajává vált (Lasd „Az angol hadugyról", 579 old) — *43 50 249 524 579*

[51] Decembristak — a December 10-i Társasag tagjai A burzsoazia lezullott, kalandor elemeiből és lumpenproletarokból letrehozott December 10-i Tarsasag segítsegevel hajtotta vegre Louis Bonaparte az 1851-es allamcsinyt Elnevezese onnan ered, hogy Louis Bonaparte-ot 1848-ban ezen a napon valasztottak meg koztarsasági elnokké (V o Marx· „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikaja", 8 kot 150—152 old) — *44 111 270 396*

[52] 1836 marc 2-án a cári kormány rendeletere a Duna Szulina-torkolatanal vesztegzárállomást letesítettek, valojában abbol a celbol, hogy vámvizsgalatot eszkozoljon és ellenőrizze a Duna e szakaszan a hajoforgalmat — *44*

[53] „Portfolio" — D Urquhart altal Londonban kiadott diplomaciai dokumentumgyujtemény Elso sorozata· „The Portfolio, or a Collection of State Papers" (Az irattárca, illetve okmányok gyujteménye) 1835-től 1837-ig, máosdik sorozata „The Portfolio

Diplomatic Review" (Az irattárca. Diplomáciai szemle) 1843-tól 1845-ig jelent meg. – *44 595*

[54] Idézet A. Somerville: „Cobdenic Policy . . ." c. könyvéből (36. old.). – *44*

[55] Nemzeti Gabonatörvény-ellenes Liga (National Anti-Corn-Law League) szabadkereskedő egyesület, Cobden és Bright gyárosok alapították 1838-ban Manchesterben. A gabonatörvények, melyeket a tory kormány 1815-ben az akkori nagybirtokosok érdekében hozott, korlátozták, ill. megtiltották a gabonabehozatalt Angliába. A Liga teljes kereskedelmi szabadságot követelt és küzdött a gabonatörvények eltörléséért; a gabona árának csökkentése ugyanis feltétele volt a munkabér csökkentésének és a földbirtokos arisztokrácia gazdasági és politikai gyöngítésének. A földbirtokosok elleni harcában a Liga igyekezett a munkásokat is felhasználni, ezt azonban az önálló munkásmozgalom, a chartizmus föllendülése megakadályozta. A gabonatörvények eltörlése (1846) után a Liga feloszlott. – *45 614*

[56] Az angol hagyomány szerint a mintegy 100 peer közül (angol földbirtokosok, akik Írországban az 1801. évi unió előtt földet kaptak) 28-at választottak a felsőházba; a többit az alsóházba lehetett beválasztani. – *46*

[57] „The Economist" – angol gazdasági és politikai hetilap, 1843 szeptemberétől jelenik meg Londonban; az ipari nagyburzsoázia lapja. – *46 367 486 508 585*

[58] „Le Moniteur universel" – francia napilap, 1789-től 1901-ig jelent meg Párizsban; 1799-től 1814-ig és 1816-tól 1868-ig hivatalos kormánylap. Ez közölte a parlamenti tudósításokat és a kormányrendeleteket. – Marx helyenként „Moniteur"-nek nevezi a más országokban megjelenő, hasonló jellegű hivatalos kormánylapokat is. – *48 53 91 208 216 256 263 271 296 306 322 331 339 349 367 392 399 420 472 482 501 510 560 570*

[59] 1854 január végén és február elején A. F. Orlov I. Miklós cár megbízásából tárgyalást folytatott Bécsben Ferenc Józseffel. Orlov küldetése az volt, hogy Ausztriát rábírja a krími háborúban tanúsított semlegességének fenntartására. Oroszország ennek fejében szavatolta Ausztria területének teljes sérthetetlenségét és kötelezte magát, hogy Poroszországot és az egész Német Szövetséget is igyekszik rábírni a szavatoláshoz való csatlakozásra. Ezenkívül javasolta a cár Ausztriának, hogy létesítsenek közös orosz–osztrák protektorátust a Balkánon a Törökország esetleges felbomlása esetén alakuló államok fölött. Orlov küldetése azonban Oroszországnak és Ausztriának a keleti kérdésben fennálló ellentéte következtében eredménytelen maradt. – *50*

[60] 1833 májustól júliusig Orlov tárgyalásokat folytatott Konstantinápolyban mint rendkívüli követ és mint azoknak az orosz csapatoknak a főparancsnoka, amelyek Mehmed Ali ellen II. Mahmud megsegítésére a Boszporusnál partra szálltak. Ezek a tárgyalások 1833 júl. 8-án a Hunkjar Szkeleszi-i szerződés aláírására vezettek (lásd 35. jegyz.). Oroszországnak ez a diplomáciai sikere kiélezte az angol–orosz ellentéteket. – *50*

[61] Utalás Louis Napoléon 1851 dec. 2-i államcsínyére, melynek dátuma egybeesett I. Napóleon császárrá kikiáltásának (1804 dec. 2.) és az austerlitzi csata (1805 dec. 2.) évfordulójának dátumával. (Lásd Marx: „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája", 8. köt. 101–196. old.) – *53 63 255 272 559*

[62] Landsting és folketing – az 1953-ig kétkamarás dán parlament két háza. A landsting képviselőit részben királyi kinevezés alapján, részben közvetett szavazással nyolc évre,

a folketing képviselőit teljes egészükben közvetlen szavazással három évre választották meg. – *53 411*

[63] Gesamtstaatsverfassung (összállami alkotmány) – a dán királyság alaptörvénye, amelyet 1854 elején tárgyaltak és 1854 júl. 26-án hirdettek ki (lásd 386–387. old.). A törvény megerősítette a dán királyság egyes részeinek (a tulajdonképpeni Dánia, Schleswig, Holstein és Lauenburg) dán fennhatóságát, önkormányzatuk rovására. A torvényt, amely nagy ellenállásra talált, az 1863-ban elfogadott új alkotmány hatályon kívül helyezte. – *53*

[64] Kékkönyvek (Blue Books) – az angol parlament időszakos dokumentumkózlő kiadványai. Elnevezésüket kék borítólapjukról nyerték. A XVII. sz. óta megjelenő kékkönyvek szolgáltatják a legfőbb hivatalos forrást Anglia gazdaságának és diplomáciájának történetéhez. – A keleti kérdésről 1854-ben kiadott kékkönyv címe: „Correspondence respecting the Rights and Privileges of the Latin and Greek Churches in Turkey." – *54 62 77 92 145 604*

[65] Az angol parlamenti felszólalásokat lásd „Hansard's Parliamentary Debates". – *54*

[66] 1838 és 1842 között Anglia hadjáratokat indított Afganisztán ellen. 1839-ben a parlament elé terjesztették Burnes kabuli angol megbízottnak Doszt Mohamed kánnal, Afganisztán emírjével folytatott tárgyalásairól szóló jelentéseket. Az angol kormány Palmerston sürgetésére e tárgyalások alapján uzent hadat 1838-ban Afganisztánnak. Később kiderült, hogy az előterjesztett dokumentumok kiválogatásánál éppen a legfontosabb okmányokat hagyták figyelmen kívül. Ez tette lehetővé, hogy Doszt Mohamed kánt angolellenes politikával vádolják, s katonai intervenciót indítsanak ellene. Az angol csapatok betörtek Afganisztánba, feldúlták és meghódították csaknem az egész országot és Doszt Mohamedet foglyul ejtették. De uralmuk nem volt hosszú életű: az 1841 novemberében kitort népfelkelés szétzúzta az angol csapatokat. 1842-ben az angolok még egyszer megkísérelték Afganisztán meghódítását, ismét sikertelenül. – *54 108 577*

[67] A 40-es évek elején kiéleződött a keleti kérdés a torok–egyiptomi háború (1839–41) folytán, valamint a nagyhatalmak közötti ellentéteknek ezzel kapcsolatos fokozódása következtében. 1839-ben a szultán csapatai benyomultak Szíriába, melyet 1831–33-ban Mehmed Ali egyiptomi helytartó elfoglalt. Miután a szultán csapatai vereséget szenvedtek, a nyugati hatalmak, attól tartva, hogy Oroszország beavatkozik a török–egyiptomi konfliktusba, 1839 júl. 27-én kozös jegyzékben fordultak a szultánhoz, s ebben felajánlották a portának valamennyi nagyhatalom támogatását. Mivel azonban Anglia és Franciaország a közelkeleti, különosen az egyiptomi befolyási körzetért egymás ellen acsarkodtak, a szultánnak nyújtandó katonai támogatásra vonatkozó 1840 júl. 15-i londoni egyezményt csak Anglia, Oroszország, Ausztria és Poroszország írta alá, Franciaország viszont nem. Utóbbi minden reményét Mehmed Aliba helyezte, de egy franciaellenes koalíció veszélye arra kényszerítette, hogy hagyjon fel Mehmed Ali támogatásával. – A török–egyiptomi ügyekről az angol parlament 1841-ben kékkönyvet (v. o. 64. jegyz.) adott ki. – *55 577*

[68] „Österreichisch Kaiserliche Wiener Zeitung" – hivatalos kormánylap, amely 1780-tól 1931-ig különböző címekkel jelent meg. – *56*

[69] A Német Szövetség (Deutscher Bund), amelyet 1815 jún. 8-án létesítettek a bécsi kongresszuson (v. ó. 120. jegyz.), kezdetben 35, később 28 német fejedelemséget és 4 szabadvárost ölelt fel; 1866-ig állt fenn. A német államokon kívül hozzá tartozott a dán fennhatóság alatt levő Holstein hercegség és a Németalföld királyának birtokában levő Luxemburg is. Dánia királya mint holsteini herceg, Németalfold királya mint luxemburgi nagyherceg a Német Szövetségi Tanács (Bundesrat) tagjai voltak. A Szövetség nem szün-

tette meg Németország feudális szétforgácsoltságát. A német államok képviselőiből álló, Ausztria elnökletével Majna-Frankfurtban ülésező közös szövetségi gyűlés (Bundestag) a reakció fellegvárává lett. – *57 73 192 334*

[70] Szent Szövetség – az ellenforradalmi hatalmak egyesülése Európa minden haladó megmozdulása ellen. 1815 szept. 26-án alakították I. Sándor cár kezdeményezésére a Napóleon fölött győztes hatalmakból; a szövetség magva Oroszország, Ausztria és Poroszország volt. Az uralkodók kötelezték magukat egymás kölcsönös támogatására, ha bárhol forradalom törne ki. – *57 191 296*

[71] A „Tayleur" nevű angol hajó Melbourne felé tartva 1854 jan. 21-én Lambay szigeténél, Dublin közelében elsüllyedt. A vizsgálatok azt mutatták, hogy a „Tayleur" legénysége válogatás nélkül fölfogadott és csak hiányosan képzett matrózokból állt. – *58*

[72] Lichfield-House-szerződés – megállapodás, amelyet 1835 februárjában O'Connell az írországi polgári nemzeti mozgalom és az ír brigád nevében a whigek vezetőivel kötött. A szerződés elnevezése onnan származik, hogy a tárgyalásokat Lord Lichfield londoni házában tartották. – *59*

[73] „Society of Arts" and tricks (Mesterségek és mesterkedések társasága) – célzás a Society of Arts and Trades (A Mesterségek és Iparok Társasága) elnevezésű, 1754-ben alapított filantropikus társaságra, amely közel állt a felvilágosodás eszméihez. A XIX. sz. 50-es éveiben Albert herceg vezette a társaságot, amelynek nagy hangon hirdetett célja az volt, hogy „fellendítse a mesterségek, az iparok és a kereskedelem fejlődését" és megjutalmazza azokat, akik hozzájárulnak „a szegények foglalkoztatásához, a kereskedelem kiterjesztéséhez és az ország vagyonának gyarapításához stb." 1853-ban közvetítőként igyekezett fellépni a munkások és a vállalkozók között, hogy a sztrájkmozgalom terjedésének és a Munkásparlament előkészítésének útját állja. 1854-ben gyűlést tartott, amelynek mintegy 200 résztvevője a legkülönfélébb irányzatokat képviselte. E. Jones elő akart terjeszteni egy határozatot, amely elismeri a munkások sztrájkjogát és elítéli a kizárásokat, de nem adták meg neki a szót, mire elvbarátaival együtt elhagyta a termet. A gyűlés a kizárásokról, sztrájkokról, munkabérekről stb. folytatott meddő vitákba fulladt. – *59*

[74] 1853-ban a chartisták (v. o. 110. jegyz.) egy csoportja, E. Jonesszal az élén, létrehozott egy „Tömegmozgalom" nevű szervezetet, azzal a céllal, hogy egyesítse a trade-unionokat és a szervezetlen munkásokat, elsősorban a sztrájkok és egyéb akciók összehangolása végett. Vezetését egy időszakonként összehívott Munkásparlamentre bízták, amelynek küldötteit a mozgalomhoz csatlakozott trade-unionok összejovetelein és a szervezetlen munkások gyűlésein választották. – A Munkásparlament 1854 márc. 6-án ült össze Manchesterben és márc. 18-ig ülésezett. Megtárgyalta és elfogadta a „Tömegmozgalom" programját és öttagú végrehajtó bizottságot választott. Marx, akit tiszteletbeli küldottként meghívtak, a Munkásparlamentnek levelet küldött (lásd 117–118. old.), melyben az angol munkásmozgalom elsőrendű feladatának egy önálló politikai munkáspárt megteremtését jelolte meg. – A „Tömegmozgalom" nem tudott harci erővé válni, részben mert a trade-unionista vezetők többsége elutasította a politikai harcot és nem támogatta az egységes munkásszervezet megalakítását, részben mert a sztrájkmozgalomnak 1854 nyarán bekovetkezett hanyatlása miatt nem sikerült elérni a munkások tömeges részvételét. 1854 márciusa után a Munkásparlamentet tobbé nem hívták össze. – *59 110 117 119 388*

[75] A Luxembourg-palotában ülésezett L. Blanc elnökletével a munkáskérdés intézésére alakított kormánybizottság. Ez a bizottság 1848 febr. 28-án jött létre a munkások nyomására, akik egy munkaügyi minisztériumot követeltek. A munkások és a vállalkozók képviselőiből álló Luxembourg-bizottság lényegében csak vitás munkaügyi kérdésekkel fog-

lalkozott, s L. Blanc engedékenysége folytán gyakorta a vállalkozóknak kedvező dontéseket hozott. A párizsi munkásság máj. 15-i tuntetése után a kormány 1848 máj. 16-án feloszlatta a bizottságot. – *59 110*

[76] Az osztrák és az orosz kormány 1849 augusztusában kovetelte Torokországtól azoknak a magyar és lengyel forradalmároknak a kiadását, akik a magyar szabadságharc leverése után ott menedéket találtak. Amikor a torok kormány a menekultek kiadását megtagadta, Oroszország és Ausztria ennek ürügyén megszakították kapcsolataikat Torokországgal. Háborúra azonban 1849-ben nem kerult sor; Ausztria és Oroszország kénytelen volt engedni, mivel Anglia és Franciaország, félve Oroszország torokországi befolyásának növekedésétől, Torokországot támogatták. – *62*

[77] Kapitulációk – okiratok, amelyek európai országok alattvalóinak kereskedelmi előjogokat biztosítanak a keleti országokban, koztuk Torokországban is. (V. ö. 164. old.) – *63*

[78] Ezzel a jelzővel jutalmazta a pápa Aragóniai Ferdinándot (1479–1516) a móroknak Spanyolországból való kiűzéséért; később a pápák a spanyol királyok megszólításában alkalmazták. – *63*

[79] L. F. Simpson. „The Eastern Question", 3–6. és 8–10. old – *64*

[80] 1821 tavaszán Gorogországban felkelés tort ki, melyet a gorog hazafiak titkos társaságai (heteriák) készítettek elő A kozvetlen jel a felkelésre az volt, hogy Alexandrosz Ypszilanti, orosz szolgálatban álló gorog tiszt, az odesszai heteria vezetője, csapatával 1821 márciusában átkelt a Pruton és betort a dunai fejedelemségekbe, hogy Gorogország felé nyomuljon tovább Ypszilanti csapatának hadjárata vereséget szenvedett, de megindított egy olyan tomegfelkelést, mely hamarosan az egész országra kiterjedt. Az Epidavroszba osszehívott nemzetgyűlés 1822 jan. 1-én kikiáltotta Corogország fuggetlenségét és határozatot hozott alkotmany bevezetésére. Minthogy a torok szultán idegen segítség nélkul nem tudta leverni a gorog felkelest, segítséget kért egyiptomi vazallusától, Mehmed Alitól Mehmed Ali csapatai Ibrahim pasa vezetesével Moreánál (Peloponneszosz) tortek be és mindenutt hallatlan kegvetlenséggel támadtak a gorog népre. Nem kétseges, hogy a Szent Szovetség (v. ö. 70. jegyz.) hatalmai, a cári Oroszország is, kezdetben szemben álltak a felkeléssel. Az a nagy egyutterzes azonban, melyet a gorogok harca mindenutt felkeltett, és mindenekelott az a lehetőség, hogy ily módon megerositsek befolyásukat a Balkán-félsziget déli részén, arra indította Anglhat, Oroszországot és Franciaországot, hogy támogassák Gorogországot és katonai segítséget nyújtsanak neki Gorogorszag fuggetlenségének kivívásában dontően esett latba Oroszország győzelme az orosz–torok háborúban (1828–29). Torokország ennek kovetkeztében kénytelen volt Gorogországot onálló államnak elismerni. Az európai hatalmak uralkodo korei azonban reakciós monarchista rendszert kényszerítettek ra a gorog népre. – *65 124*

[81] 1789-ben, az 1788–1790-es osztrák–torok háború idején, osztrak csapatok szállták meg Szerbiát. Anglia és Poroszország nyomasara Ausztria 1791-ben megkototte Torokországgal a szvistovi (szisztovai) béket, amelyben kotelezte magát, hogy minden meghódított teruletet kiurit. – *66 95*

[82] Arról a levélről van szó, amelyet III. Napóleon 1854 jan. 29-én intézett I. Miklós cárhoz, és amely eredetileg a „Moniteur universel" febr. 14-i (45.) számában jelent meg. A levelet a „New York Daily Tribune" 1854 márc 6-i (4019) száma utánnyomásban kozolte. – *69*

[83] 1853 júl. 24-én Bécsben az osztrák kormány kérésére az orosz–torok viszály elsimítása érdekében konferencia nyílt, amelyen Ausztria képviselője és az angol, francia és porosz nagykovetek vettek részt. A Buol-Schauenstein osztrák miniszter által előkészített és a

konferencián elfogadott jegyzék (az ún. Bécsi jegyzék) a szultánt a Kucsuk Kajnardzsi-i (v. o. 35. jegyz.) és drinápolyi (v. o. 23. jegyz.) szerződések betartására, valamint az ottomán birodalomban működő görögkeleti egyház jogai és kiváltságai sérthetetlenségének biztosítására kötelezte. E konferencia egyik határozata értelmében a jegyzéket először a cárnak kellett átadni, és aztán – ha a cár jóváhagyja – a szultánnak. I. Miklós jóváhagyta a jegyzék tartalmát, de fenntartotta magának a jogot, hogy a jegyzéket tetszése szerint értelmezze. Abdul-Medzsid viszont sok olyan módosítástól és kikötéstől tette függővé a jegyzék aláírását, melyeket a cári kormány elfogadhatatlanoknak minősített. – *69 78 308 399 592*

[84] A „New York Daily Tribune" szerkesztősége a következő záróbekezdéssel toldotta meg a cikket: „Londoni tudósítónk lapunk más helyén megjegyzi, hogy ilyen árulásban nem akar hinni, de a tények olyan makacs dolgok, hogy erejük előtt az értelemnek végül is meg kell hajolnia. Miután a nyugati hatalmak, hogy a háborút elkerüljék, már elkeseredett lépésekre szánták rá magukat, nehéz olyat elképzelni, amitől még visszariadnának." – A szerkesztőség a londoni tudósítón ebben az esetben Pulszkyt érti. – *72*

[85] E cikk adatait Lassalle szolgáltatta Marxhoz írt 1854 febr. 10-i levelében. Marx abból indult ki, hogy a porosz kormány terveinek, különösképpen a demokraták letartóztatására vonatkozó szándékainak leleplezése e tervek megvalósulását megakadályozhatja. – *73*

[86] Ehhez és a következő cikkekhez, amelyek az angol felső- és alsóházban lezajlott háborús vitákkal foglalkoznak, Marx a „Times" gyorsírásos beszámolóit használta fel, amelyek részben sajtóhibákat és pontatlan adatokat tartalmaztak. A korábbi évek parlamenti vitáira nézve Marx legnagyobbrészt a Londonban megjelent „Hansard's Parliamentary Debates"-re támaszkodott. – *76*

[87] Az angol parlamentben szokásos módszernek megfelelően az alsóház bizonyos fontos kérdések tárgyalásakor teljes egészében bizottsággá (Committee of the whole House) alakul. Ilyen üléseken az elnök (Chairman of the Committee) tisztét képviselő tölti be, akit az alsóház elnöke, a „speaker", az ülés levezetésére kijelöl. Az állami kiadásokat érintő fontos kérdések megvitatásakor az alsóház költségvetési bizottsággá alakul. – *76*

[88] Sir J. Graham angol belügyminiszter 1844-ben utasította a postai hatóságokat, illetve a posta mellett működő titkos hivatalt, a fekete kabinetet (cabinet noir), hogy az olasz politikai emigránsok leveleit kézbesítés előtt nyissák fel, s tartalmukról tájékoztatta a nápolyi és az osztrák kormányt. Valószínű, hogy ez hozzájárult a Bandiera testvérek elfogásához és kivégzéséhez. 1846-ban Graham lemondásra kényszerült, mert szégyenletes intézkedésével magára vonta a közvélemény haragját. (A Bandiera testvérek, az osztrák hadsereg olasz tisztjei, titkos összeesküvő szervezet tagjai, egy kisebb csoport olasz hazafival 1844 júniusában partra szálltak Kalábriában, hogy felkelést robbantsanak ki a nápolyi Bourbonok és az osztrák uralom ellen. Árulás folytán az expedíció résztvevőit elfogták, a Bandiera testvéreket agyonlőtték.) – *77 595*

[89] 1851 májusában Lavalette francia követ Konstantinápolyban átadta a szultánnak Louis Bonaparte levelét, melyben a francia koztársasági elnök a jeruzsálemi katolikus egyház összes elöjogainak tiszteletbentartását követelte. Az 1852 febr. 9-i fermánban (v. o. 13. jegyz.) a szultán elismerte Franciaországnak a régebbi francia–török szerződésekben megállapított jogait. Hasonló jogokat igyekezett az orosz diplomácia is biztosítani a görögkeleti egyház számára; az e körül folyó harc, amelyben voltaképpen Oroszország és Franciaország keleti érdekei ütköztek össze, az orosz–francia viszonyt a végsőkig kiélezte, s később a krími háború egyik okává lett. – *78*

[90] Shakespeare: „A Midsummer Night's Dream", I. felv. 2. szín. – *89*

[91] „The Morning Post" – angol napilap, 1772-tól 1937-ig jelent meg Londonban. Az 50-es években a whigek jobbszárnyának, Palmerston híveinek szócsöve. – *91 188 206 268 360 570 576 592*

[92] Pozzo di Borgo, mint franciaországi orosz követ, 1825 okt. 16-án (4-én) kelt jelentésében válaszolt Nesselrode 1825 aug. 18-án (6-án) kelt körlevelére, melyben a kancellár I. Sándor cár rendeletére kikérte a külföldi orosz követek véleményét a nyugati hatalmaknak a keleti kérdésben Oroszország viszonylatában folytatott politikájáról és az orosz diplomácia irányvonaláról. Pozzo di Borgo a nagyhatalmak álláspontjának elemzése alapján azt javasolta, hogy Oroszország indítson katonai támadást Törökország ellen. Ezt a jelentést a „Recueil des documents relatifs à la Russie" c dokumentumgyűjtemény második kiadása 1854-ben nyilvánosságra hozta – *91*

[93] Карамзин : „История Государства Российского", XI. kot. I. fej., 23. old. – *91*

[94] Utalás Franciaország elszigetelt helyzetére, melyet 1840-ben az angol diplomácia törekvései alakítottak ki (v. ö. 67. jegyz.). – *93*

[95] „Journal de Constantinople" – török újság, 1846 óta jelent meg francia nyelven, havonta hatszor; a török kormány segélyezte a félhivatalos lapként szereplő újságot, mely egyben Franciaország törökországi befolyását erősítette. – *94 198 480*

[96] 1854 januárjában a török birodalomhoz tartozó görög területeken helyenként népfelkelések törtek ki. A felkelők követelték az újraegyesítést Görögországgal, amely csapatokat is küldött a felkelések színhelyére. A felkelést a török kormány angol–francia haderő segítségével 1854 júniusában leverte – *95*

[97] Cayenne – Francia-Guayana fővárosa, fegyencek számüzetési helye – *96*

[98] Utalás egy latin közmondásra „Pecunia est nervus belli", azaz „A pénz a háború ereje". – *97*

[99] Société générale du crédit mobilier (Általános Ingóhitel-Társaság) – francia részvénybank, 1852-ben alapították a Péreire fivérek. Szoros kapcsolatban állt III. Napóleon kormányával és nagy spekulációs üzleteket folytatott. A bank 1867-ben csődbe ment és 1871-ben felszámolták. (Marx 1856–57-ben több cikket írt a bank spekulációs üzleteiről a „People's Paper"-be és a „New York Daily Tribune"-ba.) – *97*

[100] 1846 februárjában a lengyel területeken – elsősorban lengyel forradalmi demokraták (Dembowski stb.) – felkelést készítettek elő, amely Lengyelország nemzeti felszabadítását tűzte ki céljául. A kisnemesi árulás és a mozgalom vezetőinek a porosz rendőrség által történt letartóztatása következtében az általános felkelés meghiúsult és csak elszigetelt forradalmi zavargásokra került sor. Csupán az 1815 óta Ausztria, Oroszország és Poroszország közös ellenőrzése alá vetett Krakkói Szabadállamban sikerült febr. 22-én diadalra vinni a felkelést és nemzeti kormányt alakítani, amely kiáltványában eltörölte a feudális terheket. Ugyanakkor kirobbant a galíciai ukrán parasztok felkelése. Az osztályellentétek és nemzeti ellentétek kihasználásával az osztrák hatalmi szerveknek helyenként sikerült összeütközéseket előidézni a felkelő kisnemesi csapatok és a lázadó parasztok között. 1846 március elején osztrák, porosz és orosz csapatok levertek a krakkói felkelést, azután pedig eltiporták a galíciai mozgalmat is. 1846 novemberében Ausztria, Oroszország és Poroszország szerződést írtak alá, amelynek értelmében Krakkót Ausztriához csatolták. – *100*

[101] Ausztriának a szardíniai királysággal (Piemont) 1849 aug. 6-án kötött békeszerződése ez utóbbit arra kötelezte, hogy Ausztriának 75 millió forint hadikártérítést fizessen. – Az osztrák kormány *1853*-ban elkobozta az *1848–49*-es forradalom Lombardiából és Velencéből emigrált résztvevőinek birtokát és vagyonát. – *101*

[102] Határőrvidék – a Habsburg-birodalom déli részének, Dalmácia, Horvátország, Szlavónia, Erdély és a Bánát Torokországgal határos vidékének elnevezése. Az itt letelepedett lakosság földhasználat, adó- és egyéb kedvezmények fejében külön alakulatokban rendszeres katonai szolgálatot teljesített. – *102 569*

[103] Igaz, hogy a magyarországi adóbevételek a lakosság létszámához viszonyítva 1848 előtt sokkal kisebbek voltak, mint az osztrák örökös tartományok adóbevételei. A Habsburgok azonban Magyarországról nemcsak adóbevételeket húztak: a magyar uralkodó a magyar törvények szerint korlátlanul rendelkezett az állami tulajdonban levő nemesfémbányák, a kincstári uradalmak, a királyi család tulajdonában levő uradalmak stb. jövedelmeivel. Az ilyen és hasonló jövedelemforrásokat számba véve Magyarországról a Habsburgok *1848* előtt a lakosság létszámához viszonyítva nagyobb jövedelmeket húztak, mint az osztrák örökös tartományokból. – *102*

[104] 1789-ben Németalföld Ausztriához tartozó részében, Brabantban (ma Belgiumhoz tartozik) felkelés tört ki az osztrák uralom ellen (brabanti forradalom). A felkelést 1791-ben osztrák csapatok leverték. – *102*

[105] A közteherviselést a magyar országgyűlés már 1848 tavaszán törvénybe iktatta, s ez a törvény 1848 nov. 1-én életbe is lépett. – *102*

[106] Anglia, Franciaország, Spanyolország és Portugália 1834 áprilisában úgynevezett négyes szövetségi szerződést kötött, mely formailag ugyan az abszolutisztikus Oroszország, Poroszország és Ausztria ellen irányult, de lehetővé tette Angliának, hogy a spanyol és a portugál trónöröklési viszályokkal kapcsolatban a spanyol, illetve portugál kormány katonai megsegítése ürügyén fokozza befolyását ebben a két országban. Emiatt megromlott az angolok és a franciák közötti viszony. – Ami egyébként a spanyol ügyekbe való beavatkozást illeti, a Szent Szövetség (v. ö. 70. jegyz.) 1822. évi veronai kongresszusa, melyen I. Sándor cár személyesen részt vett, olyan intervenciós határozatot hozott, hogy Franciaország állítsa helyre az abszolút királyságot Spanyolországban. – *108 303 401 450*

[107] 1845-ben felmerült az a terv, hogy Lipót szász-koburg-gothai herceget, Albert hercegnek, az angol királynő férjének unokafivérét összeházasítsák II. Izabella spanyol királynővel, ami megerősítette volna Anglia helyzetét a Pireneusi-félszigeten. Palmerston, aki 1846-ban külügyminiszter lett, aktívan támogatta ezt a tervet, amelyet azonban a francia diplomácia meghiúsított. II. Izabella spanyol királynő 1846-ban Francisco de Asisszal, a spanyol infánsnő pedig Lajos Fülöp francia király legfiatalabb fiával, Montpensier hercegével kötött házasságot. Ez azt jelentette, hogy ha Izabella közvetlen utód nélkül marad, Montpensier hercege lesz a spanyol trón egyik első *várományosa*. A francia diplomáciának ez a győzelme nagy elégedetlenséget keltett Angliában, ahol Lajos Fülöp kormányzatának polgári ellenzékét támogatták. – *108 401*

[108] Marx a „tatár" jelzőt a XIX. századi nyugat-európai irodalomban elterjedt értelemben, a kelet-ázsiai mongolok, mandzsuk és egyéb turk törzsek megjelölésére használja. – *108*

[109] Kínában 1851-ben antifeudális szabadságmozgalom indult meg, amely nemsokára nagyszabású parasztháborúvá fejlodott. A mozgalom délen, Kuanghszi tartományban kezdődött, átterjedt a központi tartományokra és átfogta a Jangce alsó és középső szakaszánál

fekvő országrészek szinte egész területét. A felkelők országukat „A Nagy Béke Mennyei Birodalmának" (Taj-ping tien-kuo) nevezték; innen ered a tajping-forradalom elnevezés. A tajping-hatalom központja Nanking lett. A felkelés a buddhista papok (boncok) és a kolostorok – a Mandzsu-dinasztia támaszai – ellen is irányult. A tajping-forradalom elsöpörte a mandzsu urakat, eltörölte az adókat és a nagybirtokot, de nem vethetett véget Kínában a fennálló termelési módnak. Kialakult egy felső réteg, amely kompromisszumra lépett a régi uralkodó osztályokkal. A forradalomra a fő csapást Anglia, Amerika és Franciaország nyílt intervenciója mérte; haderőik a kínai feudális urak csapataival együtt 1864-ben legyűrték a tajping-felkelést. Bár a 13 éven át tartó tajping-forradalom végül vereséget szenvedett, hagyományai tovább éltek a kínai néptömegekben, s fűtötték az uralkodó osztályok és az idegen hódítók ellen mindig újból és újból fellángoló harcokat. – *109 602*

110 A Nemzeti Charta-szövetség (National Charter Association), amely 1840 júliusában alakult Manchesterben a szétszórt helyi egyesületek összefogásából, volt a munkások első tömegpártja; 1841–42-ben mintegy 40 000 tagot számlált. A chartisták követeléseit tartalmazó, a mozgalom nevét adó okiratot, a Népchartát (People's Charter) még 1848 máj. 8-án tették közzé mint a parlament elé terjesztendő törvényjavaslatot. Követelései: általános választójog (21 éven felüli férfiaknak); évenkénti parlamenti választások; titkos szavazás; a választókerületek kiegyenlítése; a képviselőjeloltek vagyoni cenzusának eltörlése; napidíj fizetése a képviselőknek (v. ö. még 2. köt. 413–414. old.). A szövetség tevékenységében kifejeződött a tagság ideológiai és taktikai egységének hiánya és a chartista vezetők többségének kispolgári ideológiája. A szovetség 1848-as veresége után a forradalmi chartizmust képviselő vezetők, akik a tudományos kommunizmus felé hajlottak (elsősorban E. Jones) megkísérelték az 50-es évek elején a chartista mozgalmat szocialista alapon újjászervezni. Kifejeződött ez a chartista konvent által 1851-ben elfogadott programban is. – Az 50-es évek második felében a chartista mozgalom hanyatlása kovetkeztében a szövetség beszüntette tevékenységét. – *111*

111 Karlisták – az abszolút monarchiának Don Carlos spanyol trónkövetelőt, VII. Ferdinánd öccsét támogató reakciós, klerikális hívei. A katonaságra és a klérusra és egyes vidékek elmaradt parasztságára támaszkodva polgárháborút robbantottak ki (1833–40), amely a feudális, katolikus és a polgári, liberális elemek közötti harcca fejlódott és az 1834–43-as harmadik polgári forradalomhoz vezetett. 1872–76-ban, amikor a karlisták Don Carlos utódját trónra ültették, ismét polgárháborúra került sor, amelyben szintén megverték őket. – *112 346 375 407 487*

112 1854 febr. 21-én I. Miklós cár kiáltványt bocsátott ki, amelyben bejelentette a diplomáciai kapcsolatok megszakítását Franciaországgal és Angliával. 1854 febr. 9-én III. Napóleonhoz intézett levelében I. Miklós a keleti kérdésben minden kompromisszumot elutasított. – *112*

113 A South Sea Company (Déltengeri Társaság) Angliában 1712-ben névleg azért alakult, hogy Dél-Amerikával és a csendes-óceáni szigetekkel kereskedjék, valóságos célja állampapírokkal folytatott spekuláció volt. A kormánytól számos kiváltságot és monopoljogot kapott, nevezetesen állami értékpapírok kibocsátására is; óriási spekulációs tevékenységet fejtett ki, mely 1720-ban a Társaság csődjével végződött. Manipulációi hozzájárultak az angol államadósság növekedéséhez, amelyet Gladstone 1853-ban a Társaság elértéktelenedett részvényeinek felvásárlásával legalább részben felszámolni igyekezett. – *116 224*

114 Gyaur („hitetlen"): általában a nem mohamedánok arab–török gúnyneve. – Rája: a török birodalom területén élő meghódított nem mohamedán lakos. – *125 162 202 204 208*

115 Ez egyike azoknak a Marx–Engels-cikkeknek, amelyek egyszerre két újságban jelentek meg. A szóbanforgó cikk a „People's Paper" 1854 márc. 18-i (98.) és a „New York Daily

Tribune" 1854 márc. 30-i (4040.) számában (itt vezércikként) jelent meg. Kiadásunk a chartista „People's Paper"-ben megjelent teljesebb szövegen alapszik, a főbb eltéréseket lábjegyzetben kozoljuk. – *127*

116 A bunzelwitzi megerősített tábort 1761-ben, a hétéves háború idején II. Frigyes parancsára létesítették. – A Torres Vedras-i megerősített állások voralát 1810-ben Wellington parancsára a portugáliai Torres Vedras városánál, Lisszabontól északnyugatra, az Atlanti-óceán partjától nem messze építették ki, hogy Lisszabont fedezzék a francia csapatok ellen. – A Verona mögötti erődítményeket Károly osztrák főherceg építette a napóleoni Franciaország ellen a harmadik koalíciós háború idején (1805). – E három erődítmény közül egyet sem sikerült az ellenfélnek bevennie. – *129*

117 Titkos levélváltás Lord Seymour szentpétervári brit követ és az angol külügyminiszter között, előbbinek 1853 elején I. Miklós cárral a török kérdésre vonatkozólag folytatott tárgyalásairól. – *132*

118 „Journal de Saint-Pétersbourg" – napilap, az orosz külügyminisztérium hivatalos orgánuma, 1825-től 1914-ig jelent meg francia nyelven Szentpétervárott. – 1854 márc. 2-án a „Journal de Saint-Pétersbourg" hasábjain cikk jelent meg Lord John Russellnak 1854 febr. 17-i alsóházi felszólalásával kapcsolatban (lásd 77–78. old.). Ez a cikk célzott arra, hogy a cári és a brit kormány kozott a torok kérdésben megállapodás jött létre, utalt továbbá Seymour 1853-i titkos levélváltására és az 1844-es memorandumra. – *132 153 213 218 264*

119 Marxot a porosz kormány rendszeresen figyeltette, s ezt a spiclikedést az ötvenes években kétségtelenül Bunsen londoni porosz kovet is szorgalmazta, aki ebben az angol hatóságok segítségére támaszkodhatott. Marx és Engels levélváltásukban többször említették, hogy leveleiket átvizsgálták. – Manteuffel titkos utasításait illetően Marxot F. Lassalle tájékoztatta 1854 márc. 7-i levelében. – *143*

120 Az 1814 szept. 18. és 1815 jún. 9. között lefolyt bécsi kongresszuson Napóleon legyőzői találkoztak össze győzelmük kiaknázására. A kongresszus célja – bár a nemzetek felszabadítását hirdette – a francia forradalom előtti feudális-reakciós rendszer visszaállítása volt; Franciaországot visszaszorították 1792-es határai kozé. A francia gyarmatokat Anglia kapta meg. Németország és Olaszország szétdaraboltságát, Lengyelország felosztottságát, Magyarország leigázottságát a kongresszus megerősítette. – *156*

121 E cikk keltezése Marx jegyzeteiből való. A „New York Daily Tribune"-ban a cikk keltezése tévesen: „1854 márc. 24., péntek". – *160*

122 „The London Gazette" – angol kormánylap, e címmel 1666 óta hetenként kétszer jelenik meg. – *160 206 504 590 594*

123 „Hamburger Korrespondent" – „Staats- und Gelehrtenzeitung des Hamburgischen unparteiischen Korrespondenten", 1868 óta „Hamburgischer Korrespondent". 1731-től 1923-ig jelent meg Hamburgban. – *160 341*

124 Poor-Settlement and Removal Bill (A szegények letelepedésére és koltozködésére vonatkozó törvényjavaslat) – Az 1662 óta fennálló angol törvényhozás szerint az olyan szegényeket, akik valamely egyházkozséghez fordultak támogatásért, bírósági határozattal kényszeríteni lehetett arra, hogy eredeti lakhelyükre visszatérjenek. 1854 febr. 10-én az alsóházban törvényjavaslatot terjesztettek be arra vonatkozóan, hogy Angliában és Walesben tiltsák meg a szegenyek kiutasítását. – *161*

[125] 1854 márc. 12-én Konstantinápolyban Franciaország, Anglia és Torokország szerződést kotott, melyben Franciaország és Anglia kotelezte magát, hogy szárazföldi csapatokkal és tengeri haderővel katonai támogatást nyújt Torokországnak; ez utóbbi pedig arra kotelezte magát, hogy Anglia és Franciaország beleegyezése nélkul sem beketargyalásokba nem bocsátkozik, sem bekeszerződést nem kot Oroszországgal. – *161*

[126] Ulemák: teológusok és jogtudósok rétege a kozel- és kozép-keleti mohamedán országokban; testuletuk nagy befolyást gyakorolt az ottomán birodalom politikai életére, s kezében tartotta a bíráskodás, a vallási intézmények és iskolák vezetését. Fő emberuk a sejh ul-iszlám (az iszlám feje), a főmufti volt, akit a szultán mint kalifa (azaz mint az iszlám állam és egyház kormányzásában Mohamed utóda) nevezett ki. – Fetva · a keleti országokban a legfőbb muzulmán papi méltóság hordozójának dontése arról, hogy valamely intézkedés vagy cselekedet a Korán szempontjából megengedhető-e. – *161 176 205*

[127] Berber államok – a foldkozi-tengeri észak-afrikai államok (Algéria, Tunisz, Marokkó stb.) XIX. századi megjelolése. – *162*

[128] Idézet César Famin: „Histoire de la rivalité et du protectorat des églises chrétiennes en Orient", 12. old., majd a továbbiakban 13, 15., 49, 50 és 54–55. old. – *162*

[129] Hidzsra (hedzsra) – Mohamed próféta kivonulása Mekkából Medinába i. u 622-ben. Ezzel a dátummal kezdődik a mohamedán időszámítás. Egybevetését a keresztény időszámítással megnehezíti, hogy a mohamedánok holdevben számolnak s ez bizonyos eltolódást okoz a kereszteny és a mohamedan evek es honapok kozott. A kiszámítás megkonnyítésére táblázatot készítettek. A mohamedán időszámítás jelolese a hidzsra szó kezdőbetuje alapján. H. – *164*

[130] „A kronstadti vár" c. kézirat egyike azoknak a katonai cikkeknek, amelyeket Engels a Londonban megjelenő „Daily News"-nak (v. o. 18. jegyz.) szant. 1854 márciusában Engels felajánlotta e lapnak kozremukodését, arra számítva, hogy ha az újság tudósítoja lesz, megszabadulhat manchesteri kereskedelmi munkájától és Londonba koltozhet Marxhoz. A cikk nem jelent meg és Engels már április vegén kozolte Marxszal, hogy a „Daily News"-ugy nem sikerult (v. o. Engelsnek 1854 marc 30-an a „Daily News" szerkesztőségéhez, valamint 1854 ápr. 20-án Marxhoz írt levelét). Azok a nezetek, amelyeket Engels a kronstadti vár jelentoségeről, a csavargózosoknek erődítmények ostrománál történő bevetéséről és más kérdésekrol kifejtett, hadtudományi szempontbol nagyon érdekesek Adatai a kronstadti erődítmények ágyúinak számát illetően helyenként eltérnek az orosz parancsnokság adataitól. Ez a hiányos információkra vezethető vissza, amelyeket Engels maga is megemlített. – *169*

[131] Voltaire a „Sémiramis" c tragédiájának „Dissertation sur la tragédie ancienne et moderne" (Értekezés az antik és a modern tragédiáról) c. előszavaban Shakespeare „Hamlet"-jéről a kovetkezoket írja: „Az ember azt hihetné, hogy ez a mu egy részeg vadember fantáziájának a gyumolcse. De még nagyobb furcsaság, hogy a legdurvább keptelenségek kozott, amelyek az angol színházat még ma is oly képtelennek és barbárnak mutatják, találunk a Hamletban a legnagyobb szellemhez méltó fennkolt gondolatokat is." – *175*

[132] Pantalone – az olasz népi komédiák tipikus szereplője: ostoba és gazdag oregember, aki mindig póruljár. – *175*

[133] A „Times" 1854 ápr. 3-i vezércikkeben a szerkesztőség élesen bírálta Layard alsóházi szereplését és kétségbe vonta asszirologiai munkásságának értéket is. – *179*

[134] Palmerston kulpolitikáját Marx tuzetesen elemzi „Lord Palmerston" c. munkájában (lásd 9. kot. 333–390. old.). – *185*

[135] A peelisták R. Peel (1788–1850) államférfi hívei. Peel eredetileg a mérsékelt torykból (v. ö. 45. jegyz.) általa újjászervezett Konzervatív Pártra, valamint a whigek jobboldali csoportjára támaszkodott; politikai irányvonalának lényege az volt, hogy a földbirtokos- és finánccarisztokrácia politikai uralmának fenntartása mellett gazdasági engedményeket kell tenni a kereskedelmi és ipari burzsoáziának. 1846-ban Peel az ipari burzsoázia érdekében keresztülvitte a gabonatörvények eltörlését (v. ö. 55. jegyz.), ami nagy elégedetlenséget keltett a védővámot támogató toryk körében. 1846 után a Konzervatív Párt fölbomlott, s a peelisták csak egy kisebb parlamenti csoportot alkottak. Részt vettek Aberdeen koalíciós kormányában (1852–55), amelyben némelyek kozuluk (Cardwell, Graham, Gladstone stb.) vezető tisztségeket töltöttek be. A 60-as évek elején beolvadtak a Liberális Pártba. (V. ö. még 8. köt. 326. old.). – *187 268 296 343 576*

[136] „Te Deum laudamus" (Téged Isten dicsérünk); Szent Ambrus egyházatyának (340–397) tulajdonított, de valójában később keletkezett latin nyelvű egyházi himnusz címe és kezdősora. – *198 461*

[137] 1853 elején az osztrák kormány kiutasított Lombardiából tobb mint 5000 ottani lakost, akik a svájci Tessin-kantonból származtak. Az intézkedést a kormány azzal indokolta, hogy az 1853 februári milánói felkelést a Tessinben élő olasz forradalmár emigránsok készítették elő. Csak 1855 márciusban járult hozzá az osztrák kormány hosszas diplomáciai tárgyalások után a kiutasított tessiniek visszatéréséhez. – *200*

[138] Utalás a Cavour vezette liberális pártra, amely a liberális, monarchista nagypolgárság és az elpolgáriasodott nemesség érdekeit képviselte. Ezek felulről, a Szavojai-dinasztia vezetésével akarták egyesíteni Olaszországot. Pártjuk félt a néptömegek forradalmi megmozdulásaitól, terveit a nemzetkozi helyzet kedvező alakulása és más államok segítsége révén akarta megvalósítani. 1853–54-ben sürgette Piemont részvételét a krími háborúban Anglia és Franciaország oldalán, hogy ezeknek az államoknak a támogatását biztosítsa Olaszország egyesítéséhez. Piemont 1855-ben belépett a háborúba. – A „L'Unione" c. torinói újság e párt balszárnyának volt a szócsöve. Marx az 1854 ápr. 12-i számból idéz. – *201 361*

[139] Orosz-Amerika – Alaszka általánosan elterjedt megnevezése a XIX. században. Alaszka a század első felében Amerika és Oroszország érdekterülete és ez utóbbinak részben birtoka is volt. 1867-ben Amerika 7 200 000 dollárért megvásárolta Alaszkát Oroszországtól. – *206*

[140] „The Mark Lane Express and Agricultural Journal" – hetilap, a gabonatőzsde kozlönye, a kereskedelmi burzsoázia orgánuma; e címmel 1832-től 1924-ig jelent meg Londonban. – *207 265 269*

[141] „Lloyd's Weekly London Newspaper" – angol hetilap, 1843-tól 1918-ig jelent meg Londonban; az 50-es években liberális irányzatú. – *208*

[142] Szulióták – albán törzs Epirus déli vidékén, a Szuli hegység környékén – *208*

[143] Ausztria és Poroszország véd- és dacszövetségét a két állam meghatalmazottai 1854 ápr. 20-án írták alá Berlinben. – Bambergben a Német Szövetség (v. ö. 69. jegyz.) tobb állama (Bajorország, Szászország, Hannover, Wurttemberg, Baden, Kurhessen, Hessen-Darmstadt és Nassau) képviselői 1854 májusában konferenciát tartottak, ahol határozatot hoztak, hogy csatlakoznak a fenti szerződéshez. – *210 338*

[144] Anglia, Franciaország, Poroszország és Ausztria bécsi konferenciáinak jegyzőkonyvei közül itt az 1854 ápr. 9-én aláírt bécsi jegyzőkönyvről van szó, melyben a szerződő hatalmak

kotelezettséget vállaltak, hogy nem tesznek külon lépést az orosz–török konfliktus elsimítására. A további tanácskozások alapjául a következő elvekben állapodtak meg: a török birodalom sérthetetlensége, az orosz csapatok távozása a dunai fejedelemségekből, a szultán keresztény alattvalói számára olyan vallási és polgári szabadságjogok engedélyezése, amelyek a szultán függetlenségével és szuverenitásával összeegyeztethetők; végül olyan biztosítékok megállapítása, amelyek alkalmasak arra, hogy az európai egyensúlyt Törökország politikai helyzetének rendezésével összekapcsolva szavatolják. – Jegyzőkönyvet írtak alá Bécsben a fenti határmak követei többek közt 1854 máj 23-án is, és ezt a jegyzőkönyvet tette szóvá Blackett az angol alsóház máj. 29-i ülésén. – *212 255 338 355*

145 Marx 1854 máj. 2-án és 5-én, mint jegyzeteiből kiderül, egy-egy cikket küldött a „Tribune" szerkesztőségének, amely a két cikket összevonta és máj. 16-án Marx aláírásával közzétette. – *216*

146 „L'Indépendance Belge" – belga polgári napilap, 1831-ben alapították Brüsszelben, a 40-es években a liberálisok lapja. – *217 320 331 386 478*

147 „La Presse" – francia polgári napilap, 1836-tól jelent meg Párizsban; 1848–49-ben a polgári republikánusokat, később a bonapartistákat támogatta, majd az 50-es években ellenzéki álláspontot képviselt. – *218 484*

148 „Die Presse" – osztrák polgári liberális napilap, 1848-tól 1894-ig jelent meg Bécsben; 1861–62-ben, amikor a lap Bonaparte-ellenes irányzatot képviselt, Marx cikkeit és tudósításait is közölte. – *221 306 396*

149 „Agramer Zeitung" – az osztrák kormány félhivatalos napilapja 1826-tól jelent meg Zágrábban (Agram). – *222*

150 A porosz függetlenségi háború Napóleon seregeinek oroszországi veresége után bontakozott ki Németországban a francia uralom ellen. Az uralkodó osztályok és dinasztiák a nagyarányú nemzeti szabadságharcot soviniszta hangulat keltésére és a németországi feudális rend megszilárdítására akartak felhasználni. – Treubund – ellenforradalmi monarchista egyesület, amely 1848 végén Berlinben alakult meg. 1849 végén ketfelé vált, az ultraroyalisták új Treubundot alakítottak, míg az alkotmányos monarchia hívei megmaradtak a régiben. Egyik egyesület sem állt fenn sokáig. – *222*

151 A táblázat a „New York Daily Tribune" nyomásában csonka és áttekinthetetlen. A szögletes zárójelekbe tett szövegek és számok a „Hansard's Parliamentary Debates" alapján történt kiegészítések. – *227*

152 1815 máj. 19-én Londonban Oroszország, Anglia és Németalföld egyezséget kötöttek arra nézve, hogy kártalanítják Oroszországot a napóleoni seregeknek a holland és belga tartományokból való kiüzésével kapcsolatban előállott hadikiadásokért. Az egyezség értelmében Anglia és Németalföld kormányai kötelezettséget vállaltak, hogy kárpótlásul fizetik az orosz kormány németalföldi adósságának egy részét és 1816 jan. 1-ig ki nem egyenlített kamatait. Az egyezség egyik cikkelye értelmében a belga tartományoknak Németalföldtől való elszakadása esetén a fizetést beszüntetik. Az 1830-as forradalom és az önálló belga állam megalakulása után a németalföldi kormány beszüntette a fizetést. Palmerston azonban 1831 nov. 16-án az angol kormány nevében Oroszországgal új egyezséget írt alá, amely Anglia előző pénzügyi kötelezettségeit megerősítette. – *230 368*

153 Ez téves adat: D. J. Osten-Sacken tábornok a harmadik dunai hadtest parancsnoka volt, később pedig (1853 december óta) azoké a csapatoké, amelyek a Bug partját védték le egészen a Dunáig; törzskara Odesszában volt. – *232*

[154] A birtokok megtisztítását (clearing of estates), vagyis juhlegelővé változtatását illetően v. o. 8. kot. 484–487. old. – *236*

[155] Riot Act – 1715-ben hozott csoportosulás-elleni törvény, mely szerint a tömeget háromszor kell szétoszlásra felszólítani. – *240*

[156] Prestonban zajlott le a XIX. század 50-es éveiben az angol munkások egyik legnagyobb sztrájkja. 1853 augusztusában Preston és környéke pamutgyárainak szövő- és fonómunkásai 10 %-os béremelésért sztrájkba léptek. A munkáltatók egyesulete 1853 szeptemberében kizárással válaszolt a sztrájkra. 30 000 prestoni munkás kozul kb. 25 000 – más városok munkásaitól kapott segítség révén – tobb mint 36 héten át tartotta a sztrájkot. A segély-kampány megszervezésében aktív részt vettek a chartisták (v. o. 110. jegyz.). A kizárást 1854 februárjában feloldották, de mivel a sztrájk tovább tartott, a gyárosok Írországból és az angol dologházakból sztrájktorőket hoztak Prestonba. 1854 márciusában a sztrájk vezetőit letartóztatták. Az anyagi források elapadtával a munkások kénytelenek voltak felvenni a munkát. Májusban a sztrájk befejeződött Részleteit illetően lásd még 9. kot. 396. old. és az angliai sztrájkokra vonatkozó egyéb tudósításokat. – *241*

[157] A „New York Daily Tribune"-nak ez a cikke a „People's Paper" 1854 máj. 27-i (108.) számában is megjelent „A háború" címmel és a kovetkező bevezető megjegyzéssel: „Hogy helyet adjunk az itt kovetkező remek cikknek, amelynek szerzője a kontinens egyik kiváló, jelenleg Angliában tartózkodó politikusa, kénytelenek vagyunk szokásos szemlénket elhagyni." – *242*

[158] Hamelin tengernagynak 1854 máj. 1-én és 5-én a francia kormányhoz intézett jelentései, amelyek az egyesített hajóhadnak a Fekete-tengeren Odessza bombázása után végbevitt hadműveleteiről számolnak be, kivonatosan megjelentek a „Moniteur universel" (v. o. 58. jegyz.) 1854 máj. 21-i (141.) számában. – *245*

[159] 1815 jún. 16-án a Blucher tábornagy vezette porosz seregek Ligny nél (Belgium) csatát vesztettek, de sikerult az uldozó hadsereg elol elmenekulniok és jún. 18-án Waterloonál a francia derékhad ellen harcoló angol és németalföldi csapatokkal egyesulni. A csatát, amelyben eleinte a franciáknak kedvezett a hadiszerencse, a porosz seregek kozbelépése a Napóleon-ellenes koalíció javára dontotte el. – *248 492*

[160] 1853 jún. 21-től aug. 20-ig Londontól nem messze, Chobham város kozelében hadgyakorlatokat folytattak az Oroszország ellen készülő háború elójátékaként. – *250*

[161] Mayfair-radikálisok – az álradikálisok (Molesworth, Bernal, Osborne stb.) gúnyneve. Az angol arisztokráciának ama részéhez tartoztak, amely kacérkodott a demokratikus korokkel. – Mayfair: londoni városnegyed, az angol arisztokrácia lakhelye. – *253*

[162] Shakespeare: „Love's Labour's Lost", V. felv. 1. szín. – *253*

[163] „The Morning Herald" – angol napilap, 1780-tól 1869-ig jelent meg Londonban, konzervatív irányzatú. – *261 297 343 395 547 578*

[164] „The Globe and Traveller" – angol napilap, 1803-ban alapították Londonban; a whigek (v. ö. 45. jegyz.) újsága, a whig kormányok idején hivatalos kormánylap volt, 1866-tól a konzervatívok lapja. – *263 268 326 367 610*

[165] „The Manchester Guardian" – angol napilap, 1821-től jelenik meg, a szabadkereskedők, majd a liberális part lapja. 1959 óta „The Guardian" címmel jelenik meg. – *266*

166 1683 szept. 12-én a torok seregek Bécsnél vereséget szenvedtek, s ez megakadályozta további előnyomulásukat Közép-Európában. Az osztrákokat támogató lengyel hadseregnek, Jan Sobieski vezetésével, dontő szerepe volt ebben a csatában. – *267*

167 A magyar koronának egy orosz cárevics részére történő felajánlását először 1849 aug. 4-én vetette fel Kossuth egy Szemere Bertalanhoz és Batthyány Kázmérhoz intézett levelében, amelyben irányelveket adott nekik a Magyarországon harcoló orosz csapatok főparancsnokságával megindítandó tárgyalásokhoz. Ezt követően aug. 6-án Szemere és Batthyány az orosz főparancsnoksághoz intézett jegyzékukben csakugyan felvetették egy Romanov-nagyherceg magyar királlyá koronázásának lehetőségét a háború azonnali beszüntetésének feltételeként. Végül megismételte ezt az ajánlatot a magyar kormánynak egy aug. 10-én megszovegezett államirata, amelyet szintén az orosz főparancsnoksághoz szándékoztak intézni, de ténylegesen már nem indították útnak, mert kozben az orosz főparancsnokság, az aug. 6-i kezdeményezésre válaszolva, politikai jellegű ajánlatok ügyében az osztrák főparancsnoksághoz utasította a magyar felet. A kétségbeesett próbálkozás egyrészt a magyar szabadságharc tragikus helyzete miatt hiúsult meg, másrészt a magyar kormánykóroknek ama kikótése miatt, hogy az esetleg megkoronázandó Romanov-uralkodó csak a magyar forradalom vívmányait elismerő alkotmányos monarcha lehet. – *267*

168 Marx jegyzeteiből kiderul, hogy 1854 jún. 6-án cikket kuldott a „New York Daily Tribune" szerkesztőségének Saint-Arnaud-ról. Ez a cikk nem jelent meg. – *270*

169 Utalás az 1830 júliusi francia polgári forradalomra. – *270*

170 A bohémvilág (la bohème) magyarázatát illetően v. ö. Marx: „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája" (8. kot. 150–151. old.). – *270*

171 Aide-toi, le ciel t'aidera (Segíts magadon, Isten is megsegít) – mérsékelten liberális irányzatú politikai társaság, 1824-ben alakították Franciaországban; tagjai kozé tartoztak a júliusi monarchia politikusai kozul tobben (Guizot, Barrot, Lafavette stb.) és a polgári republikánusok egy csoportja is (Flocon, Godefroy, Cavaignac stb.). – *270*

172 Escarpe és contre-escarpe – Az escarpe a váraknál és a sáncoknál azároknak a gát felől, a védőkhoz legkozelebb eső oldala. Vele szemben van a contre-escarpe, az árok kulső oldala, amely magasabb az escarpe-nál, hogy ez utóbbit az ellenség közvetlenul ne lőhesse. – *278 315 418*

173 Ezt a cikket Engels 1854 jún. 14-en Marx kérésére írta. Marx a cikket kiegészítette és jún. 16-án bekuldte a „New York Daily Tribune"-nak. A szerkesztőség vezércikként kozolte és eloljáróban a kovetkező megjegyzést fuzte hozzá: „Európai tudósításaink és az »America« hajóval tegnap érkezett újságok teljes egészében megerősítik azokat a híreket, amelyek szerint az oroszok, miután kiverték őket Szilisztria előtti árkaikból, visszavonulnak a Havasalföldről a Szeret-vonalra. Megtudjuk továbbá, hogy az osztrákok a múlt hó 14-én Konstantinápolyban kotott szerződés értelmében kétséget kizáróan haladéktalanul bevonulnak a kiürített havasalföldi tartományba. A szerződés, amely e korulmények kozott a cár számára nem csekély jelentőségu, mint értesulunk, ugyancsak Metternich herceg kozvetlen irányításával jott létre, aki megint kezeben tartja a Habsburgok kulpolitikáját." – Marx feljegyzéseiből kiderul, hogy ez a cikk Saint-Arnaud-ra vonatkozólag is tartalmazott adalékokat, melyek lezárták e bonapartista politikusnak az 1854 jún. 9-i cikkben adott jellemzését (v. ö. 270–273. old.). A szerkesztőség a cikknek ezt a részét elhagyta. – *284*

174 „Wiener Medizinische Wochenschrift" – 1851 óta jelent meg Bécsben. Marx minden valószínűség szerint azokra a havasalföldi és dobrudzsai tudósításokra gondol, amelyek 1854 első felében aláírás nélkul jelentek meg ebben a folyóiratban. – *286*

[175] Lord Lyndhurst, a tory-ellenzék képviselője élesen bírálta a cári kormánynak Törökországgal kapcsolatos külpolitikáját és a koalíciós kormány határozatlan hadviselését. 1854 jún. 19-i válaszában Aberdeen védelmébe vette a cári politikát. – *297*

[176] Lieven herceg és gróf Matusevics 1829 jún. 13-i (1-i), gróf Nesselrodénak küldött jelentését Marx a „Portfolio"-ban (1843. évi 1. sz., 17–19, 21. old.) megjelent szöveg alapján idézi. – *299*

[177] A katonai felkelés (pronunciamiento) 1854 jún. 28-án tört ki Madridban. 1854 tavaszán a spanyol nép elégedetlensége az ország súlyos gazdasági helyzete és a reakciós erők politikája miatt megnövekedett. A feszült hangulat még fokozódott, amikor feloszlatták a cortest (v. ö. 201. jegyz.), amely szembehelyezkedett a féléves adóelőlegre vonatkozó kormányrendelettel. A felkelés vezetői, O'Donnell és Dulce tábornokok a tömegek nyomására kénytelenek voltak ígéreteket tenni polgári adóreformra, a kamarilla megszüntetésére, a cortes összehívására, népi milícia szervezésére és más reformok bevezetésére. A néptömegek aktivitása az 1854–56-os polgári forradalomhoz vezetett, amelynek folyamán 1854-ben újból a progresszisták pártja (v. ö. 184. jegyz.) jutott uralomra. – *305*

[178] 1854 februárjában Zaragozában katonai felkelés tort ki, amelyet azonban hamarosan elfojtottak. – *305*

[179] „Ost-Deutsche Post" – osztrák napilap, 1848-tól 1866-ig jelent meg Bécsben, mérsékelt liberális irányzatú – *306*

[180] 1850 nov. 8-án, a kurhesseni felkelés során, jelentéktelen csetepaté zajlott le Bronzellnál a porosz és az osztrák csapatok között. A németországi hegemóniáért vetélkedő Poroszország és Ausztria kölcsönösen elvitatták egymástól a kurhesseni belügyekbe való beavatkozásnak és a felkelés leverésének „jogát". Az orosz diplomácia Ausztriát támogatta, s Poroszországnak engednie kellett. – *306*

[181] A drinápolyi szerződés (v. ö. 23. jegyz.) egyik cikkelye értelmében Moldvát és Havasalföldet orosz csapatok megszállva tartották mindaddig, amíg a hadisarcot a törökök ki nem fizetik. A megszállás csak 1834-ben szűnt meg. 1831-ben a moldvai és havasalföldi bojárok és papok gyűlései elfogadták a két fejedelemség első alkotmányát, mely a cári kormány, ill. P. D. Kiszeljov, a fejedelemségek kozigazgatási főnöke által kidolgozott tervezeten alapult. E Règlement organique (Alaprendelet) értelmében a törvényhozói hatalom mindkét fejedelemségben a földbirtokosok által választott gyűlést illette meg, a végrehajtó hatalmat pedig a fejedelmekre ruházták, akiket élethossziglan választottak a földbirtokosok, a papság és a városok képviselői. A régi feudális rend, s vele a robot fennmaradt. A robotmunkát névlegesen 14 napban állapították meg, valójában különböző fogásokkal ennek sokszorosát követelték. A Règlement ugyanakkor több polgári reformot is bevezetett; megszüntették a belföldi vámsorompókat, bevezették a kereskedelem szabadságát, a bíráskodást kulönválasztották a közigazgatástól és megszüntették a kínvallatást. Az 1848-as forradalom idején a Règlement érvényét vesztette. – *310*

[182] A balta-limani egyezmény 1849 máj. 1-én jött létre Oroszország és Törökország között a Moldvában és Havasalföldön tartózkodó csapataikkal kapcsolatban. A csapatokat a forradalmi mozgalom elfojtására küldték oda. Az egyezmény értelmében a megszállási rendszert a forradalmi veszély teljes megszüntetéséig fenntartották (csak 1851-ben vonták vissza az idegen csapatokat a két fejedelemségből); a fejedelmeket (goszpodárokat) a cárral való megegyezés alapján a szultán nevezte ki; leszögezték az Oroszország és Törökország részéről foganatosítható intézkedéseket, köztük a két fejedelemség újbóli katonai megszállását újabb forradalmi események bekövetkezésének esetére. Az Alaprendeletet (v. ö. 181. jegyz.) ismét érvénybe léptették. – *311*

183 „Gaceta de Madrid" – 1661-ben alapított spanyol újság, hivatalos kormánylap. – *319 330 342 348 406 431 472 479 543*

184 A polgári liberális Progresszista Párt a XIX. sz. harmincas éveiben alakult meg. A progresszisták a városi közép- és kispolgárságra, az értelmiségre és a tisztikar egy részére támaszkodtak. Fő követelésük a korlátozott monarchia volt. 1854-ben, a negyedik polgári forradalom (1854–56) kezdetén, a progresszisták. Esparteróval az élükön, hatalomra jutottak, de később, a népi tömegmozgalmak növekedésétől megrémülve, engedményeket tettek az ellenforradalomnak és ezzel egyengették az utat a spanyolországi reakció számára, amely 1856-ban ismét felülkerekedett. – *322 342 346 374 403*

185 A spanyol kormány 1854 máj. 19-i dekrétuma elrendelte, hogy az összes egyenesadókat hat hónappal előre fizessék be. – *323*

186 „Kölnische Zeitung" – német napilap, e címmel 1802-től jelent meg Kolnben; a 30-as években és a 40-es évek elején a katolicizmust védelmező, ugyanakkor a liberalizmussal kacérkodó újság; 1848–49-ben dühödt ellenfele a „Neue Rheinische Zeitung"-nak (v. ö. 213. jegyz.). – *323 398 478*

187 Manteuffel itt idézett, Werther báróhoz, a szentpétervári követhez 1854 jún. 12-én intézett jegyzéke a bécsi Kékkönyvben (Das blaue Buch) jelent meg. – *324*

188 „Frankfurter Postzeitung" (régi nevén „Oberpostamtszeitung") – német újság, 1619-től 1866-ig jelent meg Majna-Frankfurtban; fenti címmel 1852 óta. – *324*

189 „Wiener Lloyd" – osztrák konzervatív napilap, 1848-tól 1854-ig jelent meg Bécsben. – *324*

190 „Spenersche Zeitung", azaz „Berlinische Nachrichten von Staats- und gelehrten Sachen" – alkotmányos-monarchista irányzatú napilap, kiadójáról kapta rövidített nevét; 1740-től 1874-ig jelent meg Berlinben, a 40-es évek elején félhivatalos kormánylap. – *325*

191 „Le Siècle" – francia napilap, 1836-tól 1939-ig jelent meg Párizsban, a 40-es években a mérsékelt alkotmányos reformokat óhajtó kisburzsoázia, az 50-es években a mérsékelt republikánusok lapja. – *326 410*

192 Tuileriák – palota Párizsban. Építését 1564-ben kezdték el. A francia forradalom idején itt ülésezett a Konvent. I. Napóleon óta a francia uralkodók lakhelye. A Párizsi Kommün idején leégett. – *329*

193 1837 jún. 18-án, a harmadik spanyol polgári forradalom idején (1834–43) a polgári liberálisok egy része és a liberális nemesség kozott létrejott kompromisszum alapján alkotmányt fogadtak el. Ennek főbb pontjai: a cortes (v. ö. 201. jegyz.) jogot kapott arra, hogy önállóan egybegyűljön, a királynak viszont megmaradt a vétójoga és a cortes feloszlatására való joga. Csökkent a képviselőválasztási jog gyakorlásához szükséges adóminimum, a képviselőket közvetlen szavazással választották; a szenátus tagjait a király a választási kollégium által javasolt névjegyzékből szemelte ki. A katolikus vallást államvallássá nyilvánították. Az 1837-es alkotmányt 1845-ben hatályon kívül helyezték és új, reakciós alkotmányt léptettek életbe, amely a cortest minden tényleges hatáskörétől megfosztotta. – *330 346 397*

194 Nesselrode 1854 jún. 29-én Gorcsakov herceghez, Oroszország bécsi követéhez küldött jegyzékében válaszolt Ausztriának arra a követelésére, hogy ürítsék ki a dunai fejedelemségeket, amelyek az 1854 jún. 14-i osztrák–török szerződés szerint az oroszok elvonulása

után osztrák megszállás alá kerulnek. Ugyanezt a választ adta Oroszország nevében Nesselrode Poroszországnak, 1854 jún. 30-án Budberg báróhoz Berlinbe kuldott jegyzékében. A jegyzék a bécsi Kékkonyvben (Das blaue Buch) jelent meg. – *331*

195 „Österreichische Korrespondenz" – az osztrák kormány kőnyomatos félhivatalos lapja; e címmel 1850-től 1863-ig jelent meg Bécsben. – *332 338*

196 A szerb kormány 1854 ápr. 17-én memorandumot intézett a portához Szerbia osztrák megszállásának kérdésében. Az angol alsóházban jún. 20-án interpelláltak ebben az ugyben; írásban június 22-én nyújtották be az interpellációt azzal a koveteléssel, hogy e memorandumot hozzák nyilvánosságra. – *332*

197 „The Observer" – konzervatív irányzatú hetilap, 1791 óta jelenik meg Londonban. – *338*

198 Shakespeare: „Troilus and Cressida", V felv. 4 szín. – *339*

199 „Journal des Débats politiques et littéraires" – francia polgári napilap, 1789-től jelent meg Párizsban kulonféle cí nekkel· a júliusi monarchia alatt kormánylap, az orléanista burzsoázia lapja, az 1848-as forradalomban az ellenforradalmi burzsoázia nézeteinek képviselője. Louis Bonaparte 1851-es államcsínye után a mérsékelt orléanista ellenzék sajtóorgánuma. – *340 406 477*

200 Junta – spanyol, jelentése: egyesulés; kulonbozó társadalmi szervezetek, tanácskozó testuletek, katonai szovetségek stb. elnevezése Spanyolországban és a spanyol nyelvteruleten. A XIX. sz. elején nagy jelentőségre tettek szert Spanyolországban a népi juntak, melyek a Napóleon elleni nemzeti ellenállást vezették. Az 1854-es forradalom idején mindenfelé (így a tartományokban is) forradalmi juntak alakultak. – *341 348 386 404 408 430 471 479 487*

201 Cortes – a középkorban a spanyol, portugál és szárd rendi gyűlés, majd a XIX. században a spanyol országgyulés elnevezése. Ez utóbbit először 1810-ben hívták ossze és tobb megszakítás után 1876-tól rendszeresen mukodott az 1920-as évekig. – *342 346 379 385 397 404 406 426 471 544*

202 Moderadók (mérsékeltek) – a spanyol alkotmányos monarchia híveinek pártja, amely a nagypolgárság és a liberális nemesség érdekeit képviselte; az 1820–23-as polgári forradalom kezdetekor alapították. A párt egyik vezére, Narváez tábornok 1843-ban ellenforradalmi katonai felkelést szervezett (lásd 206. jegyz.) és Spanyolország diktátora lett. A negyedik polgári forradalom idején (1854–56) a moderadók minden polgári átalakulás ellen felléptek és egyezségre léptek a reakciós erőkkel. – *342 375 385 403 472 545*

203 Célzás az exaltadókra, a forradalmi mozgalom balszárnyának képviselőire, akiknek egyik vezetője Riego volt. Miután 1822 nyaran – az 1820–23-as polgári forradalom tetőpontján – a monarchista osszeeskuvést leverték, az exaltadok jutottak uralomra; támogatta őket a tisztikarnak, a városi kozép- és kispolgárságnak a demokratikus része, valamint az iparosok és a munkások. – *342 404*

204 Whitehall – londoni utca számos kormányépulettel – *343*

205 Squeers – gonosz, kepmutató, tehetségtelen nevelő Dickens „Nicholas Nickleby" c. regényének. – *343*

206 1843 májusában Narváez és Concha tabornokok vezetésével ellenforradalmi katonai felkeles tort ki a Progresszista Párt (v. o 184. jegyz.) vezetoje, Espartero diktatúrája ellen.

A felkelést a progresszisták egy része is támogatta. 1843 júl. 30-án Espartero elmenekult Spanyolországból; a diktátor Narváez lett, a moderadók (v. o. 202. jegyz.) pártjának vezére, aki a nagybirtokosokra támaszkodott. 1847 októberében szélsőségesen reakciós kormány alakult, amelynek élén Narváez állt A reakció uralma az 1854–56-os forradalomig tartott. – *345 376 385*

207 1812 márc. 19-én hirdette ki az 1810-től 1813-ig ülésező cortes (v. ö. 201. jegyz.) az 1812-es alkotmányt (cádizi alkotmány). Ez korlátozta a király hatalmát, a nemzetet nyilvánította a legfőbb hatalom hordozójának, a törvényhozó hatalmat pedig az általános szavazati jog alapján megválasztott egykamarás cortesra ruházta, amely széles körű jogokat kapott a bel- és kulpolitika területén. Az alkotmány bevezette a helyi önkormányzatot, a progresszív adózást, az általános hadkotelezettséget. Minden tartományban helyi nemzeti milíciát állítottak fel. A bíráskodás egész rendszerét átalakították. Ez az alkotmány bizonyos mértékig demokratizálta az ország belső életét, de fenntartotta a gyarmatok folotti uralmat, jóllehet megadta a gyarmatok lakosságának – a négerek kivételével – a spanyol állampolgárságot és az ezzel járó politikai jogokat, koztuk azt is, hogy képviselőket választhasson a cortesba (v. o. 451–460. old.). A spanyolországi liberálisok, akik az alkotmányt létrehozták, a gyarmatok és az anyaország egyenjogúságának a látszatával igyekeztek megakadályozni az amerikai spanyol gyarmatok kibontakozó függetlenségi háborúját. – A reakció győzelme után a cádizi alkotmányt 1814-ben hatálytalanították. A XIX. sz. első felében az 1812-es spanyol alkotmányt számos európai ország liberális, alkotmányos mozgalma a zászlajára tűzte. – Az 1822-es eseményeket illetően v. o. 203. jegyz. – A hadsereg forradalmi szerepét illetően v. o. a spanyol forradalmak történetével foglalkozó cikksorozatot (421–469. old). – *345 401 450*

208 Az idézett tudósítás a „Moniteur universel" 1854 júl. 20-i (201.) számában jelent meg. – *347*

209 Ayuntamientók – a helyi önkormányzat szervei Spanyolországban. Fontos politikai szerepet toltottek be a reconquista harcok, vagyis Spanyolországnak az arabok elleni felszabadító harca idején (VIII–XV század). A XVI. században, a comunero-felkelés (v. o 246. jegyz.) leverése után az ayuntamientok lényegében megszuntek. Visszaállításuk a XIX század elején spanyol polgári forradalmak egyik követelese volt Az ayuntamientókat az 1812-es alkotmány (v. o. 207. jegyz.) és az 1820-i cortes időlegesen visszaállították. – *348 426*

210 A barcelónai eseményekről szóló tudosítások a „Moniteur universel" (v. o. 58. jegyz.) 1854 júl. 19-i és 20-i szamaiban jelentek meg. – Dec. 2-a Louis Napoléon államcsínyének napja (v. o. 61. jegyz.). – *348*

211 1848 márciusában a francia ideiglenes kormány, amelyben a „National" c. újság korul csoportosuló mersékelt polgári republikánusok vitték a főszerepet, Párizsban nemzeti muhelyeket létesített. Az ott dolgozó, katonailag megszervezett munkásokat megkísérelték felhasználni a forradalmi proletariátus ellen. De ez a torekves hajótorést szenvedett. Sőt az 1848-as júniusi felkelés (v. o. 218. jegyz.) idején a nemzeti múhelyek munkásai alkották a felkelők csoportjának a magvát. A felkelés leverése után, 1848 júl. 3-án rendeletileg feloszlatták a nemzeti muhelyeket. – *349*

212 A „Tiger" nevű angol gőzfregatt, amely a Fekete-tenger partjain felderítéseket végzett, 1854 máj. 12-én Odessza kozelében zátonyra futott. Az orosz tuzérség lőni kezdte, mire olyan súlyosan megrongálódott, hogy a legénység kénytelen volt megadni magát, a hajó pedig elégett. – *363*

213 „Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie" – 1848 jún. 1-től 1849 máj. 19-ig Kolnben megjelenő német napilap. Főszerkesztője Marx volt, munkatársai kozé tartozott

Engels, W. Wolff, G Weerth, F. Wolff, E Dronke, F. Freiligrath es H. Burgers. A vezércikkeket, amelyek útmutatást adtak a német es az európai forradalom legfontosabb kérdéseiben, rendszerint Marx és Engels írta. – Az újság harcos, forradalmi állásfoglalása miatt a hatóságok megtagadták Marxtol a porosz állampolgárságot; az újság szerkesztői ellen sorozatos eljárásokat indítottak (v. o. 6. kot. 57., 213 skk. old.). A poroszországi ellenforradalmi fordulat után még fokozódott a lap szerkesztőinek uldozése, s 1849 májusában, amikor az ellenforradalom általános támadásba lendult, a Marx és a tobbi szerkesztő ellen indított eljárások a szerkesztőséget a lap megszuntetesére kényszerítették. A „Neue Rheinische Zeitung" utolsó (1849 máj. 19. [301.]) száma, amely voros nyomással jelent meg, búcsúfelhívást intezett Koln munkásaihoz, s ebben a szerkesztők kijelentették, hogy „Utolsó szavuk mindig és mindenutt ez lesz: *a munkásosztaly felszabadítása!*" (Lásd 6. kot. 506. old.) – A berlini és frankfurti gyuléssel a lap számos cikke foglalkozott (lásd 5. és 6. kot.). – *366*

214 Civis Romanus (római polgár) – celzás Palmerstonnak Pacifico kereskedő ugyével kapcsolatban hangoztatott kijelentésére. – Pacifico portugál szuletésu angol állampolgár volt 1847-ben házát Athénban felégették. Az angol kormány ezt urugyul használta fel arra, hogy flottáját Gorogország ellen indítsa és ultimátumot kuldjon a gorog kormánynak. Palmerston 1850 jún. 25-én tartott agresszív parlamenti beszédében igazolta Anglia eljárását, s az angol polgárt, akinek tekintélyét szerinte ebben az esetben meg kellett védeni, az ókori Róma polgáraihoz hasonlította Az ezzel kapcsolatban hangoztatott régi római szólás („civis Romanus sum") az ókori Rómában a római polgárjogokkal járó kiváltságokat és társadalmi állást jelolte – *367*

215 1830 áprilisában Franciaország kegyetlen háborút kezdett Algéria meghódítására. Az arab lakosság makacs ellenállást tanúsított, és elsősorban a gerillaháború módszerét alkalmazta. 1847-ben Algéria meghódítása lényegében befejeződott, de az algériai nép függetlenségi harca nem szunt meg. – *372*

216 Szikhek: vallási szekta Punjabban a XVI. században; egyenlőséget hirdető tanításuk annak a harcnak az ideológiájává vált, amelyet a parasztok a XVII század végén az indiai feudális uralkodók és az afgán hódítók ellen folytattak Később a szikheknél kialakult egy feudális felső réteg. E felső réteg képviselői álltak a szikhek államának élén, mely a XIX század elején egész Punjabot és tobb szomszédos teruletet foglalt magába. 1845-ben az angol gyarmatosítók, a szikhek nemesi vezető rétegének árulóival szovetkezve, konfliktust robbantottak ki, melynek kovetkeztében ez az állam 1846-ban hubéres fejedelemséggé alakult át. 1848-ban a szikhek felkeltek, de leverték őket Punjab meghódításával egész India angol gyarmat lett. – *372 550*

217 Kafferok – kulonbozó délkelet-afrikai néptorzseknek a XIX században használatos gyujtőneve. Anglia a XIX sz. eleje óta hódító háborúkat viselt e torzsek ellen 1846 és 1853 kozott már az otodik „kaffer-háborút" folytatta. – *372*

218 1848 jún. 23-án Párizsban nagyszabású proletárfelkelés tort ki, melyet a francia burzsoázia néhány nap alatt vérbe fojtott A júniusi felkelés leverese jeladás volt az európai országoknak az ellenforradalomra – *373*

219 Ayacuchói csata – az amerikai spanyol gyarmatok függetlenségi háborújának (1810–26) egyik legjelentősebb utkozete, amely 1824 dec. 9-én zajlott le a perui Ayacucho-síkságon Ebben a csatában a kolumbiai és a perui seregek a spanyol hadsereget majdnem teljesen megsemmisítették, ami lehetővé tette a független Bolíviai Koztársaság megalakítását es biztosította Dél-Amerika függetlenségét – *375*

220 1839 aug. 31-én Maroto, a karlisták haderejének parancsnoka, és Espartero, a királyi csapatok parancsnoka Vergarában megegyezést írtak alá, amely veget vetett a spanyol-

országi polgárháborúnak. A karlista csapatokat feloszlatták, Don Carlos pedig 1839 szept. 14-én Franciaországba emigrált. Cabrera karlista tábornoknak a harc folytatására irányuló kísérlete 1840 júliusában a karlisták teljes vereségével végződött. – *375*

[221] Hughes: „Revelations of Spain in 1845", I. köt., 14. old. A továbbiakban előforduló idézet a 15–16. oldalról való. – *375 473*

[222] A windsori angol királyi kastély (Berkshire-ben), mely még Hódító Vilmos idején épült, Viktória királynő állandó lakhelye volt. – *377*

[223] 1820-ban IV. Gyorgy angol király válópert indított felesége, Karolina ellen, akit házasságtöréssel vádolt. – *379*

[224] A „New York Daily Tribune" szerkesztősége a kovetkező zárómondatot fűzte a cikkhez: „Olvasóink megítélhetik, várható-e a spanyol forradalomtól bármiféle hasznos eredmény vagy sem." – Marx említi 1854 nov. 10-én Engelsnek irt levelében, hogy ezek a szavak a szerkesztőségtől valók. – *380*

[225] Ezt a katonai tárgyú ismertetést Marx kérésére írta Engels; Marx beiktatta 1854 aug. 8-án New Yorkba küldott terjedelmesebb cikkébe. A „New York Daily Tribune" szerkesztősége Engels ismertetését vezércikként közölte a lap aug. 21-i számában, a cikk másik részét pedig ugyanebben a számban Marx aláírásával tette közzé (lásd 384–391. old.). – *381*

[226] A románokhoz intézett kiáltvány a „Morning Chronicle" 1854 aug. 8-i (27 339.) számában jelent meg. – *385*

[227] A kis Napóleon – Louis Bonaparte gúnyneve, melyet Victor Hugo 1851-ben a francia torvényhozó gyulésen tartott beszédében ragasztott rá. 1852-ben megjelent Victor Hugo pamfletje: „Napoléon le petit" (A kis Napóleon), s ezutan a gúnynév gyorsan elterjedt. – *386*

[228] Ernest Jones beszédét Marx a „People's Paper" 1854 aug. 5-i számából idézi. – *391*

[229] Az osztrák–torok szerződést, amely Ausztriát felhatalmazta, hogy a háború befejeztéig megszállhassa Moldvát és a Havasalföldet, 1854 jún. 14-én kotották meg. (Lásd 307–308. old.) – *393*

[230] „Burgonyaháborúnak" nevezték gúnyosan a bajor orokosödésért vivott, 1778–79-es osztrák–porosz háborút (bajor orokosódési háborút). E háborúban csaknem minden hadművelet célja az volt, hogy az ellenfelet megfossza élelmiszerkészleteitől. – Marx itt az 1850 őszén kirobbant osztrák–porosz konfliktust (v. o. 180. jegyz.) nevezi „burgonyaháborúnak". – *393*

[231] 1854 augusztus elején a „Vlagyimir" nevu orosz hadihajo a Fekete-tengeren Szevasztopoltól a Boszporusz felé hajózva megtámadta a „Cyclops" nevű angol hajót, elsüllyesztett néhány torok hajót, majd anélkül, hogy az angol–francia flotta ellenállásába ütközött volna, sértetlenul visszatért Szevasztopolba. – *395*

[232] A fegyveres semlegességre vonatkozó nyilatkozatot II. Katalin 1780 márc. 11-én az 1775–83-as amerikai függetlenségi háborúval kapcsolatban tette közzé. Ebben az Anglia ellen irányuló nyilatkozatban Oroszország elismerte a semleges hajók jogát a fegyveres ellenállásra; a semleges államok jogát a harcoló államokkal való szabad kereskedelemre; a semleges zászló által védett ellenséges tulajdon érintetlenségének elvét. A blokád érvényességét csak arra az esetre ismerte el, ha a blokád alá vett kikotő bejáratát hadihajók

tényleg elzárják. Ez a nyilatkozat volt az alapja annak az egyezménynek, amelyhez 1783-ig Dánia, Svédország, Poroszország, Ausztria, Portugália és a két szicíliai királyság is csatlakozott. – *396*

233 „Le Charivari" – francia élclap, 1832-től 1866-ig jelent meg Párizsban, munkatársai közé tartozott Daumier is; a júliusi monarchia idején élesen kormányellenes, 1848-ban a polgári republikánus kormányt és Cavaignac diktatúráját támogatta, később antibonapartista karikatúrákat közölt. – *397*

234 Az 1851 márc. 16-án IX. Pius pápa és II. Izabella kozott létrejott konkordátumban, melyet a cortes 1851 októberében megerősített, a spanyol korona kotelezte magát, hogy a katolikus papságot az államkincstárból fizeti, az egyházi birtokok elkobzását beszunteti és a harmadik polgári forradalom idején (1834–43) elkobzott, de még el nem idegenített egyházi birtokokat visszaszolgáltatja. – *397*

235 A kolni kommunista pert (1852 okt. 4–nov. 12) a porosz kormány rendezte meg. Bíróság elé állították az első nemzetkozi kommunista szervezet, a Kommunisták Szovetsége (1847–52) 11 tagját, akiket hazaárulással vádoltak. A vádirat alapjául a Kommunisták Szovetsége Központi Vezetőségének uléseiről készult „eredeti jegyzőkonyv" szolgált, amelyet más hamisítványokkal egyutt porosz rendőrugynokok tákoltak ossze, továbbá okiratok, melyeket a rendőrség a Kommunisták Szovetsegéből kizárt Willich–Schapper-frakciótól lopott el. A hamisított okiratok és hamis tanúvallomások alapján hét vádlottat háromtól hat évig terjedő várfogságra ítéltek. A per kezdeményezőinek provokációit és a porosz rendőrállamnak a nemzetkozi munkásmozgalom ellen alkalmazott becstelen módszereit Marx és Engels „A nemrég lefolyt kolni per" (lásd 8. köt. 382–387. old.) és „Leleplezések a kolni kommunista perről" (lásd uo. 389–452. old.) c. írásaikban leplezték le. – *398*

236 James Monroe, az Egyesült Államok elnoke, 1823 dec. 2-án az amerikai kongresszushoz intézett uzenetében meghirdette az ún. Monroe-doktrínát, amely leszogezi, hogy európai hatalom nem avatkozhat be az amerikai államok kozott felmerülő viszályokba, s nem teheti rá a kezét amerikai teruletekre („Amerika az amerikaiaké"), viszont az Egyesült Államok se avatkozzék be Európa ugyeibe. Később az expanzionisták arra használták fel a Monroe-doktrínát, hogy az Egyesult Államok hegemóniáját az amerikai kontinensen megteremtsék. – *401 468*

237 A szabadkereskedők (free-traderek), Cobden és mások vezetésével, kovetelték az angol ipari burzsoázia érdekében az improduktív állami kiadások korlátozását. Ide számították a gyarmatok meghódításának és igazgatásának koltségeit is. Szerintuk Anglia, mint a legfejlettebb ipari hatalom, bármelyik piacot megszerezheti magának azáltal, hogy olcsó áruival kiszorítja versenytársait. – *403*

238 „Punch, or the London Charivari" – angol szatirikus hetilap, 1840-ben alapították, polgári liberális. – *404*

239 „L'Assemblée nationale" – francia monarchista napilap, 1848-tól 1857-ig jelent meg Párizsban. – *406*

240 Unió-klub – demokratikus szervezet, az 1854–56-os spanyol polgári forradalom kezdetén alakult. Tagjai közé republikánusok és az utópikus szocializmus hívei tartoztak. Általános választójogot, lelkiismereti szabadságot, sajtó- és gyulekezési szabadságot, a kozvetett adók es a halálbuntetés megszuntetését, általános népfelfegyverzést koveteltek. Az agrárkérdéssel nem foglalkoztak. 1854 végén, a reakció támadása idején a klubot bezárták (lásd 471. old.). – *406 471*

[241] Spanyolországban az 1820–23-as polgári forradalom idején a demokratikus klubok mellett több titkos társaság is alakult, amelyek tagjai a városi polgárság, a tisztikar és a városok alsóbb rétegeinek a képviselői voltak. Ezek a szerteágazó konspiratív szervezetekkel rendelkező társaságok jelentős befolyást gyakoroltak a kormány és a cortes politikájára. Legtekintélyesebb vezetőik közé Riego, San Miguel, Alpuente és mások tartoztak. – *408*

[242] Az unionisták egységes monarchiát akartak alakítani a Pireneusi-félszigeten a portugáliai Koburg–Braganza dinasztia uralma alatt. – *409*

[243] Perekop városát, amely a Krím-félszigetet a szárazföld felől védte, a XVIII. században orosz csapatok több ízben (1736, 1738, 1771) rohammal bevették. – Ocsakovot az 1787–91-es orosz–török háború idején az oroszok hosszú ostrom után 1788-ban rohammal bevették. – Varsót 1831 szept. 7-én vették be a cári csapatok, és ezzel ért véget az 1830–31-es lengyel háború, amelyet a varsói felkelés robbantott ki 1830 nov. 29-én. – Besztercénél zajlottak le 1849 júniusában és júliusában a döntő harcok a magyar szabadságharc leverésére segítségül hívott orosz csapatok és a magyar seregek között. – *415*

[244] Vergilius: „Aeneis", II. ének, 49. sor. – *420*

[245] Az 1854-ben kitort spanyol forradalom sajátos jellegének mélyebb megértése végett Marx behatóan tanulmányozta a XIX. század első felében lezajlott spanyol forradalmak történetét. Öt fuzete maradt fenn angol, francia és spanyol szerzők munkáinak kivonatával. Feljegyzéseiből kitűnik, hogy a „New York Daily Tribune"-nak tizenegy cikket küldött, amelyek az első (1808–14), a második (1820–23) és a harmadik spanyol polgári forradalom (1834–43) történetét foglalják össze. Ezek közül a lap csak az első nyolc cikket közölte (1820-ig), a többi három (az 1820–22-es és az 1833-as eseményekről) nem jelent meg, és csak egy töredék maradt fenn belőlük: a második polgári forradalom bukásának okait tárgyaló kézirat egy része (lásd 543–546. old.). – *421*

[246] A Szent Junta (lásd 200. jegyz.) háborúja (1520–22) – a kasztíliai városok felkelése, az ún. comunero-felkelés I. Károly abszolutizmusa ellen. Kezdetben a városok feudális előjogainak megőrzéséért folyt a harc, 1521-től azonban a városok alsóbb rétegeinek és a parasztság egy részének csatlakozása folytán a felkelés antifeudális jelleget öltött. 1520 júliusában Avilában alakult meg a felkelő városok Szent Juntája; szeptemberben kénytelen volt székhelyét Tordesillasba, novemberben pedig Valladolidba áttenni, ahová egybehívták a cortest, amelyen tíz város képviselői vettek részt. – *426*

[247] Santa Hermandad – a XV. sz. végén a királyi hatóságok közreműködésével létrehozott spanyol városszövetség, amely a feudális abszolutizmus érdekében, a földesúri oligarchia elleni küzdelemre létesült. A XVI. sz. közepétől a „Szent Hermandad" fegyveres erői rendőri feladatokat teljesítettek, ezért az elnevezés később a rendőrség gúnynevévé vált. – *428*

[248] A Spanyolország számára kidolgozott napóleoni alkotmányt 1808 júliusában a franciaországi Bayonne-ban a spanyol nemesség képviselőinek ülésén elfogadták. Az alkotmány a királyt (Joseph Bonaparte-ot) csaknem korlátlan hatalommal ruházta fel. A király nevezte ki a megalakítandó szenátus tagjait és a cortes képviselőinek kb. a felét. Az alkotmány bevezette a nyilvános bíráskodást, eltörölte a kínvallatást és a belső vámsorompókat. Csakis a katolikus vallást ismerték el államvallásnak. A bayonne-i alkotmány célja az volt, hogy megerősítse a Bonaparte-ok uralmát Spanyolországban, de valójában még elkeseredettebbé tette a spanyol nép szabadságharcát a francia megszállás ellen és a polgári forradalom (1808–14) kibontakozására vezetett. Ennek során a cádizi forradalmi cortes 1812-ben polgári liberális alkotmányt fogadott el (v. o. 207. jegyz.). – *430*

[249] A „New York Daily Tribune" szerkesztősége a kovetkezó mondatot fúzte hozzá a cikkhez: „Reméljuk, hogy azok az adalékok, amelyekkel évkonyveit a spanyol nép most gyarapítani fogja, nem lesznek sem méltatlanok hozzá, sem eredménytelenek a saját és az egész világ jóléte szempontjából." (Marx 1854 nov. 10-i levele Engelshez) – *431*

[250] Az I. Sándor és Napoleon kozott állítólag létrejott tilsiti titkos megállapodást Joseph Bonaparte a madridi „Gaceta" 1812 aug. 25. száma alapján emlékiratai 4. koteténck 246–247. oldalán idézi. – Az idézett pontok nem szerepelnek sem az Oroszország és Franciaország kozott 1807 júl. 7-én kotott tilsiti szerződésben, sem az ezt kiegészítő titkos egyezményekben. – *431*

[251] Spanyolország 1793-tól részt vett a republikánus Franciaország ellen indított első koalíciós háborúban Néhány kezdeti siker után a spanyol csapatok teljes vereséget szenvedtek, és Spanyolország arra kényszerult, hogy 1795 júliusaban kulonbékét kosson Franciaországgal. – *432*

[252] R. Southey: „History of the Peninsular War", I. kot., 301. old. – *433*

[253] Sismondi: „De la Littérature du Midi de l'Europe", 4 kot 258-259 old. – *435*

[254] Bilbaóban 1808 augusztusaban népi felkelés tort ki a francia megszállók ellen Merlin tábornok csapatai bevették a várost és leverték a felkelést – *437*

[255] A Napóleon és I Sándor cár erfurti osszejovetele (1808 szept. 27 –okt. 14) alkalmából rendezett unnepségeken Bajorország, Szászország, Wurttemberg királya es tobb más német uralkodó is részt vett, akik behódoltak Napóleonnak – *437*

[256] A nemzeti konvent a francia forradalom folyamán az 1792 aug. 10-i népi felkelés eredményekent alakult meg. 750 kuldottból állt, akiket az ország egész férfilakossága valasztott meg (a háztartásban alkalmazottak kivételevel). A jakobinus diktatúra alatt (1793 jún. 2.– 1794 júl. 27.) a konvent a népi tomegekre támaszkodva felszámolta a feudális viszonyokat, es a forradalmi terror politikájával harcolt a belső és külső ellenforradalom ellen A thermidor 9-i (1794 júl 27) fordulat után a konvent a polgári ellenforradalom eszkozévé vált, majd 1795 okt. 25-én feloszlott. – *438*

[257] Ezeket a Baconnek tulajdonitott szavakat Toreno emliti „Historia del levantamiento, guerra y revolución de España" c muvében (I. kot. 278 old). – *438*

[258] A jezsuitákat 1767-ben uzték ki Floridablancanak, a kasztíliai királyi tanács ugyészének javaslatára Spanyolországból. – *439*

[259] Ley 3, Partida 2, Titulo 15 (3. torveny, 2 rész, 15. tétel) – Hivatkozás a XIII századból származó, hét részből (partidas) álló spanyol torvénykonyv megfelelo szakaszára – *441*

[260] Toreno „Historia del levantamiento, guerra y revolución de España", I kot. 374 old – *443*

[261] Comité de salut public (Kozjoléti Bizottság) – a nemzeti Konvent 1793 áprilisában létesitett, 9–12 tagú bizottsága, a jakobinus diktatúra (1793 jun 2 –1794 júl. 27.) irányító szerve, rendelkezéseit a hadiállapot miatti szukségintézkedéseknek tekintette. A thermidor 9-i (1794 júl. 27) ellenforradalmi fordulat után a bizottság elvesztette jelentőségét es 1795 oktoberében feloszlott. – *445*

[262] Pradt „Mémoires historiques sur la revolution d'Espagne", 224 old A tovabbiakban Marx e konyv 202–203 oldaláról idéz – *446*

[263] A Cavadonga-barlangnál (az asztúriai hegyekben) a spanyol csapatok 718-ban megverték az arabokat. E győzelem eredményeként az asztúriai hegyvidéken önálló kis állam alakult, amely védőbástyául szolgált az arab hódítók ellen. – Sobrarbe – az észak-aragóniai hegyekben valamivel később kialakult ellenállási gócpont az arab hódítókkal szemben. – *450*

[264] Mita: az indiánok kényszermunkára küldése az arany- és ezüstbányákba a dél-amerikai spanyol gyarmatokon (főként Chilében és Peruban). – Repartimiento: a kozos foldterulet sorshúzással történő időnkénti újrafelosztása. Ezt a rendszert 1813 jan. 4-én rendeletileg eltorolték és a kozos foldteruletet magánbirtokokra osztották szét – *455*

[265] Az 1791-es francia alkotmány nem torolte el a monarchiát, de alkotmányos alapra helyezte A végrehajtó hatalmat és a vétójogot azonban meghagyta a királynak, a polgárokat „aktív" és „passzív" polgárokra osztotta, miáltal valójában csak a polgárok kisebbségének adott politikai jogokat. Ezt az alkotmányt elsoporte az 1792 aug. 10-i népi felkelés, amelynek kovetkeztében megdólt a királyi hatalom. – *455*

[266] V. o Pradt: „De la Révolution actuelle de l'Espagne ", 177 178 old - *455*

[267] Fuerók (fueros) okiratok, melyek a kozepkori Spanyolorszagban lerogzítettek a varosoknak és a kozségeknek adományozott onkormányzati, torvénykezési, adózási, hadviselési stb. jellegu kulonleges jogokat és kiváltságokat. A fuerók korlátozták ugyan a feudális onkényt, de a helyi partikularizmust is elomozditottak – *455*

[268] Az 1793-as jakobinus alkotmány bevezetése: Az emberi es polgari jogok kihirdetese (Déclaration des droits de l'homme et du citoyen), amelynek 35. cikkelye igy szól. „Ha a kormányzat a nép jogait megserti, a felkeles a nepnek és a nép minden tagjanak legszentebb joga és mulaszthatatlan kotelessége." – *455*

[269] Servilek: reakciós klerikális csoport, az elso spanyol polgári forradalom idején (1808–14) szembehelyezkedett a polgári reformokkal es az abszolút monarchiát vedelmezte· később VII Ferdinánd udvari kamarillájának a tagjaibol alloti, es a király életének utolso eveiben fivérének, Don Carlosnak erdekeit képviselte. – Liberalok a spanyol burzsoázia és a liberális nemesség érdekeit képviselo csoport; az 1812-es alkotmányt (v o 207. jegyz) vette programba. – Americanók: kisebb csoport, a latin-amerikai spanyol gyarmatokon élő spanyolokat kepviselte a cortesban (v o 201 jegyz.), ahol egyszer a „servilek", máskor a „liberalok" pártját támogatta, s meglehetosen jelentéktelen szerepet játszott. – *459*

[270] A trienti (tridenti) egyetemes zsinaton (1545–63) a romai katolikus egyház elítélte a protestantizmust, kimondta a római katolikus vallás dogmáinak serthetetlenségét, novelte a pápa és a puspokok tekintélyét; határozataival az ellenreformáció alapjait vetette meg. – *460*

[271] Az ókori Athénban templomokat emeltek az idegen, koztuk az „ismeretlen" isteneknek is, nehogy megbántsák őket. – *467*

[272] 1812 júl. 20-án Velikije Lukiban az orosz kormány és a cádizi cortes (v. o 207. jegyz.) képviselői barátsági és szovetségi szerződest kototték egymással a napóleoni Franciaország ellen, amellyel mindkét ország hadiállapotban volt E szerzodés alairásával Oroszország elismerte a cádizi cortes torvényességét és az általa kidolgozott alkotmányt. – *467*

[273] Az idezet az „Examen critique des révolutions d'Espagne de 1820 à 1823 et de 1836" c. névtelenül megjelent müből való. – *468*

[274] Az idézet Martignac „Essai historique sur la révolution d'Espagne et sur l'intervention de 1823" c. művének I. kötetéből való. A „L'Espagne et ses Révolutions" c. munka szerzője Marliani. – *469*

[275] A címet a „New York Daily Tribune" szerint közöljük. Marx jegyzeteiben ez a cikk „Spanyol forradalom" címmel szerepel – *470*

[276] A 45 centime-os pótadót az egyenesadó minden frankja után a francia ideiglenes kormány 1848 márc. 16-án vezette be. Mivel ez főként a parasztságot, tehát a francia nép nagy többségét sújtotta, az ilyen és ehhez hasonló intézkedések odavezettek, hogy a parasztság elfordult a forradalomtól és az 1848 dec. 10-i elnökválasztáson Louis Bonaparte-ra szavazott. – *472*

[277] Louis Bonaparte 1852 jan. 22-én elrendelte az orléans-i ház vagyonának elkobzását. – *477*

[278] „Le Constitutionnel" – francia napilap, 1815-től 1870-ig jelent meg Párizsban; a 40-es években a mérsékelt orléanisták lapja, 1848–49-ben a Thiers vezette ellenforradalmi burzsoázia újsága, 1851 decembere után bonapartista. – *483*

[279] A statisztikai adatok az „Economist" 1854 szept. 9-i (576.) számából valók. A „New York Daily Tribune" sajtóhibáit ennek alapján javítottuk. Az összeadás és a végösszeg közötti különbözet már az „Economist"-ban is megvan, s mivel nem lehet megállapítani, melyik számadat hibás, ezen nem változtattunk. – *487*

[280] 1842-ben az angol ipari burzsoázia érdekében tarifa-reformot vezettek be, amely a gabona és néhány más importáru behozatali vámját csökkentette. – *489*

[281] 1851 dec. 1-éről 2-ára virradó éjszaka az Espinasse tábornok parancsnoksága alatt álló ezred egyik zászlóalja parancsot kapott a nemzetgyűlés védelmének átvételére. Espinasse, a bonapartisták bérence, dec. 2-án csapataival elfoglalta a nemzetgyűlés épületét és ezzel elősegítette Louis Bonaparte államcsínyének sikerét. (V. ö. 61. jegyz.) – *493*

[282] Lower Empire (Bas-Empire) – a hanyatló római birodalom, kivált a kelet-római birodalom (Bizánc), amelynek új fővárosa Konstantinápoly volt, és amely a Theodosius halála után (IV. sz.) kettészakadt római birodalom ázsiai és afrikai tartományait foglalta magában; a többi tartomány alkotta a nyugat-római birodalmat, amelynek fővárosa Róma maradt. – Később ez a megnevezés általában a bukásra ítélt hanyatló birodalmak megjelölésére szolgált. – *493*

[283] Hegel. „Die Philosophie der Geschichte." Bevezetés. – *495*

[284] Louis Bonaparte 1840 aug. 6 án, első, meghiúsult strasbourg-i államcsínykísérlete (1836 okt. 30.) után, partra szállt Boulogne-ban egy maroknyi összeesküvővel, és megpróbált lázadást szítani az ottani helyőrség katonái között. A csődöt mondott kísérlet után életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték, de 1846-ban Angliába szökott. – *495*

[285] Az ötödik koalíciónak a napóleoni Franciaország ellen viselt háborúja idején (1809) az angol flotta expedíciót küldött a Schelde torkolatához. Az angolok elfoglalták ugyan Walcheren-szigetét, de nem tudták bázisként kihasználni további hadműveletek céljára és így – miután 40 000 főnyi partraszálló csapataikból kb. 10 000 embert veszítettek el éhség és betegségek következtében – kénytelenek voltak a szigetet feladni. – *497*

[286] Rodomonte – nagyotmondó fecsegő; Ariosto „Orlando furioso"-jának egyik hőse. – *501*

287 A „Tribune" ugyanebben a számban kozli III. Napóleonnak csapatai előtt tartott beszédét. Ez a bekezdés mutatja, hogy a lap szerkesztősége változtatott Engels szovegén — *502*

288 „Catch a Tartar" — szó szerint: tatárt fog; átvitt értelemben: emberére talál, megjárja, torokot fog. A torokok tatárokat alkalmaztak diplomáciai futárokként gyorsaságuk és helyismeretük miatt. A krími háború óta, amikor egy tatár Szevasztopol elestének hamis hírét hozta, tatárhírnek a meg nem erősített, nem hiteles hírt nevezik. — *503*

289 „Frankfurter Journal" — német napilap, a XVII. században alapították, 1903-ig jelent meg Majna-Frankfurtban; a múlt század kozepén polgári liberális irányzatú. — *508*

290 A dán orokosodési rendre vonatkozó, 1852 máj. 8-i londoni szerződést az ot nagyhatalom — Oroszország, Ausztria, Anglia, Franciaország és Poroszország —, továbbá Svédország és Dánia írta alá. Alapjául az a szerződés szolgált, amelyet ugyanezek a hatalmak (Poroszország kivételével) ugyancsak Londonban írtak alá 1850 aug 2-án, és amelyik kimondta a dán korona birtokainak oszthatatlanságát, Schleswig-Holsteint is beleertve Ez a szerződés a cárt a dán királyság torvényes trónkovetelőjének tekintette. A cár utóda volt Karl Peter Ulrich holstein-gottorpi hercegnek, aki Oroszországban III Peter néven uralkodott. Utóbbi lemondott jogairól Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glucksburg Keresztély javára, akit VII Frigyes király utódjának nyilvánítottak. Ezen az alapon a cár a Glucksburg-uralkodóház kihalása esetén igényt támaszthatott a dán tronra — *508*

291 A nyugati hatalmak 1854 aug. 8-i jegyzékukben a béketárgyalások előfeltételeit negy pontban foglalták ossze· Oroszorszag a nyugati hatalmak kozos biztosítéka ellenében mondjon le a Moldva, Havasalfold és Szerbia folotti védnökségrol, szavatolja a szabad dunai hajózást; járuljon hozzá a tengerszorosokra vonatkozó 1841-es londoni egyezmény (v. o. 14. jegyz) revíziójához, mondjon le a torokországi keresztény alattvalok folotti hivatalos védnökségről. A car e negy pontot elobb elvetette, de 1854 novemberében kenytelen volt óket a további béketárgyalások alapjául elfogadni Erre 1854 decemberében—1855 januarjában Anglia, Franciaország, Ausztria és Poroszorszag kepviselői tanácskozást folytattak Becsben A targyalasok eredménytelenul végződtek, mert a car elutasította a nyugati hatalmaknak azt a kívánsagat, hogy Oroszország csokkentse fekete-tengeri hajóhadát. - *508 562 570 592*

292 III. Napoleon 1854 okt 3-i rendelete alapján szabadon bocsatottak az 1848 maj 15-párizsi forradalmi megmozdulásban való részvétele miatt eletfogytiglani bortonbuntetesre ítélt A. Barbès francia kispolgari demokratát, aki 1850 ota Belle-Île bortoneben raboskodott. Szabadulását annak koszonhette, hogy elfogták egy 1854 szept. 18-án kelt magánlevelét, amelyben udvozli az oroszok ellen viselt háborut es a „civilizáció nevében" szerencsét kíván a francia csapatoknak. A császári rendelet szovegét és a levél néhány részletét a „Moniteur universel" 1854 okt 5-i száma kozolte. Szabadonbocsátása után Barbès 1854 okt. 11-én írt a „Moniteur" szerkesztőségenek; írásában megerosítette elfogott levelének valodiságát es kijelentette, hogy „Franciaország nagysága volt mindenkori vallása", a bonapartista rendszernek azonban ellensége volt és az is marad. Ezt a nyilatkozatát a demokratikus sajtó kozolte, tobbek kozott a „L'Homme Journal de la democratie universelle" (Az Ember Az általános demokracia lapja) 1854 okt. 18-i száma is, amelyet 1853 és 1855 kozott Jersey-szigeten, kesobb pedig Londonban kispolgari emigránsok adtak ki Roviddel ezután Barbes emigrált Franciaországbol es visszavonult a politikai tevékenységtol — *510*

293 „A szevasztopoli álhír — Általános hírek" c cikk egy része annak a cikknek, amelyet Marx és Engels 1854 okt. 5–6-án írtak A másik rész a „Tribune"-nak ugyanebben a számában kulon cikként jelent meg (lasd 503–506. old.). 1854 szeptemberétol a szerkesztőség Marx valamennyi cikkét aláírás nélkul kozolte. Erről Marx 1854 szept. 29-én írt

Engelsnek. A „Tribune" szerkesztősége a mostani cikkhez egy utolsó bekezdést fűzött, amely a következőképpen hangzik: „Jamaikából hírek érkeztek Angliába, amelyeket a londoni »Times« közölt. Ezek szerint egy két fregattból, három korvettből és két gőzösből álló amerikai flotta befutott a Samanái-öbölbe, hogy az Egyesült Államokhoz való csatlakozást kikényszerítse, egy másik flotta pedig New Yorkból útra kelt Greytownba. – Kétszáz orosz foglyot: tiszteket és közkatonákat, feleségükkel és családjukkal együtt, az egyik devonshire-i fogházba vittek. – A tengerészgyalogságnak most megengedték, hogy a tengeren és a szárazföldön egyaránt bajuszt viseljenek. – A királynő és az udvar ez idő szerint Skóciában, Balmoralban tartózkodik. Okt. 4-én futár érkezett Balmoralba, sürgönyt hozott Szevasztopol elestéről, ami a királyi udvarban nagy szenzációt keltett. – A Bomarsundnál zsákmányolt 2000 teljes katonai felszerelést átadták a Tower katonai szertárának." – *510*

294 Az első bekezdés és a cikk vége a szerkesztőség beavatkozásának a nyomait mutatja. – *511 547*

295 Spanyolországi brit légió – Angliában toborzott sereg, amelynek az volt a rendeltetése, hogy a karlista háború idején (v. ö. 111. jegyz.) Mária Krisztina uralmát támogassa. Ez a mintegy 10 000 emberből álló sereg Evans tábornok parancsnoksága alatt részt vett az 1835–37-es hadműveletekben. – *512*

296 Utalás azokra az ütközetekre, amelyeket a piemonti hadsereg vívott az osztrákokkal Észak-Olaszországban az 1848–49-es forradalom idején. – *512*

297 A lützeni csata 1813 máj. 2-án zajlott le I. Napóleon csapatai és az orosz–porosz csapatok között, a bautzeni csata pedig 1813 máj. 20–21-én a szövetségesek és a franciák között. Napóleonnak mindkét csatában nagy veszteségek árán sikerült az orosz és a porosz csapatokat visszavonulásra kényszeríteni. Mindkét esetben teljes rendben történt a visszavonulás. – Az 1813 aug. 26-i katzbachi csatában, amelyet a franciák az orosz–porosz csapatokkal vívtak, Blücher sikeres hadmozdulattal súlyos vereséget mért a francia seregre. – *515 540*

298 John Bull (Bika János) – költött személy, az angolok gúnyneve, az angol jellem humoros megszemélyesítője. Arbuthnot pamfletja (1712) után terjedt el a közhasználatban. – Jacques le Bonhomme (Jólelkű v. Együgyű Jakab) a francia paraszt gúnyneve. – *517*

299 A cikk eleje a „Tribune" szerkesztőségének beavatkozására mutat. – *527 535*

300 A zorndorfi csata (1758 aug. 25.) a hétéves háború (1756–63) egyik legnagyobb csatája volt. A porosz csapatok támadásai megtörtek az orosz hadsereg kitartásán, s az oroszok ellentámadásokkal és tüzérségi tűzzel súlyos veszteségeket okoztak a poroszoknak. – A kelet-poroszországi eylaui csata (1807 febr. 7–8.) a negyedik koalíció Franciaország ellen viselt háborújának egyik legvéresebb csatája volt. Napóleon nagy véráldozatok árán sem tudott döntő győzelmet kivívni az oroszokkal szemben. – Az 1812 szept. 7-i borogyinói csatában az orosz csapatok nagy vitézségről tettek tanúságot és súlyos csapást mértek a francia hadseregre. Bár az oroszoknak ki kellett vonulniok Moszkvából, ez a csata a háború menetében fordulópont volt, és végül a napóleoni hadsereg összeomlásához vezetett. – *529 553*

301 Marx jegyzeteiből kiderül, hogy 1854 nov. 14-én, 21-én és dec. 8-án a „New York Daily Tribune" szerkesztőségének három cikket küldött „A forradalmi Spanyolország" c. sorozatból a következő címekkel: „Spanyolország 1820–1822 július", „Spanyolország – Intervenció" és „Spanyolország – 1833." E cikkek közül egyik sem jelent meg. Az itt közölt töredék az 1854 nov. 21-én beküldött cikk egy része. – *543*

302 Második Cádiz-expedíciónak Riego 1823 augusztus–szeptemberi hadjáratát nevezi Marx. Riego a franciák által ostromlott Cádizból Malagába menekült és megkísérelte, hogy innen áttörjön Katalóniába, ahol ekkor Mina tábornok kemény harcot vívott az intervenciósok ellen. Riegónak az a kísérlete, hogy csatlakozásra bírja Ballesteros seregét, amely az ellenállást beszüntette, sikertelen maradt. Ekkor Riego egy kis csapat élén, állandó harcok közepette Cartagena felé vonult. Osztagait a sokkal erősebb francia hadsereg megsemmisítette. Szept. 15-én Riego fogságba esett. – Az első Cádiz-expedíció Riego 1820-as hadjárata volt, amely megindította az 1820–23-as második polgári forradalmat (v. ö. 463–466. old.). – *543*

303 „A hit csapatai"– így nevezték magukat az abszolút monarchia híveiből szervezett katolikus („apostoli") osztagok, amelyek 1822-ben Katalóniában, Navarrában és Biscayában fegyveres harcot vívtak a forradalmi kormányzat ellen; az 1823-as francia intervenció idején az intervenciósok oldalán harcoltak. – *543*

304 Comunerók – az 1820–23-as polgári forradalom idején alakult titkos politikai szövetség tagjai. A városi lakosság demokratikus rétegeinek: a mesteremberekneк, a munkásoknak, az értelmiség egy részének, a tiszteknek és a városi kispolgárságnak az érdekeit képviselték. A szövetségnek mintegy 70 000 tagja volt. A comunerók az ellenforradalom radikális felszámolása mellett szálltak síkra. A forradalom leverése után kegyetlenül üldözték őket, és így sikerult is mozgalmukat elfojtani. – *543*

305 VII. Ferdinánd abszolutisztikus uralmanak második restauracioja az 1820–23-as forradalom leverése után kovetkezett be. Hatalmát első ízben 1814-ben, I. Napóleon veresége után sikerult restaurálnia. – *545*

306 Az 1833–43-as polgárháboru – a karlista haboru (v. o. III. jegyz.) 1833-tól 1840-ig, a harmadik polgári forradalom pedig 1834-tól 1843-ig tartott. – *545*

307 1832-ben a nagybeteg VII. Ferdinánd visszavonta azt az 1830-as torvenyt, amelynek értelmében a trón kiskorú leányára, Izabellára szállt volna; felgyógyulása után Ferdinánd visszaállította Izabella trónutódlási jogát, s ezzel meghiúsította a fivére, Don Carlos pártján álló servilek (v. o. 269. jegyz.) reményeit. – *546*

308 V. o. Engels: „Mik a feltételei és kilátásai a Szent Szövetség háborújának stb." (7. köt. 460–465. old.). – *548*

309 Az albuerai (Spanyolország) ütkozet 1811 máj. 16-án zajlott le a franciák által megszállt Badajoz várát ostromló, Beresford vezette angol hadsereg és a vár felmentésére sietö, Soult tábornagy parancsnoksága alatt álló francia csapatok között. A csata a franciák vereségével végződött. – *548*

310 „Orosz Invalidus" („Русский инвалид") – az orosz hadugyminisztérium lapja, 1813-tól 1917-ig jelent meg Szentpétervárott, 1816-tól kezdve naponta. – *552*

311 Az austerlitzi ütközetben (1805 dec. 2.) Napóleon francia csapatai végül győzelmet arattak az orosz és osztrák csapatok (harmadik koalíció) felött. – *553*

312 Mint Marx jegyzeteiből kiderul, e cikk végén külön bekezdés foglalkozott az Anglia, Franciaország és Ausztria kozott 1854 dec. 2-án létrejott szerződéssel, amelynek értelmében a szerződő felek kotelezték magukat, hogy Oroszországgal külön tárgyalásokat nem folytatnak és nem hagyják, hogy a dunai fejedelemségeket orosz csapatok tartsák megszállva. Az Oroszországgal folytatandó tárgyalások alapjául elfogadott négy pontot illetően v. ö. 592–597. old. – *557 610*

313 E cikkel kezdődik Marx közreműködése a „Neue Oderzeitung"-ban. A „Neue Oderzeitung" 1849-től 1855-ig jelent meg Boroszlóban. 1846-tól 1849-ig „Allgemeine Oderzeitung" címmel az ellenzéki katolikus körök orgánuma volt, de 1849 márciusában megváltoztatta címét és polgári demokratikus irányzatú napilap lett. Az 50-es években Németország legradikálisabb újságjai közé tartozott, amiért a kormány üldözte. – Az 50-es évek elején a szerkesztőség élén a polgári demokrata Elsner, Temme és Stein álltak. Moritz Elsner 1855 januárjától szerkesztő, szeptembertől főszerkesztő, a kiadó pedig Ferdinand Lassalle unokafivére, Max Friedländer volt. Lassalle közvetítésével lett Marx a „Neue Oderzeitung" munkatársa. 1854 decemberétől mint a lap londoni tudósítója, hetenként két-három cikket írt, s mivel a reakció éveiben munkássajtó úgyszólván egyáltalán nem volt, közreműködése a „Neue Oderzeitung" munkájában tette többek közt lehetővé, hogy fenntartsa a kapcsolatot a német olvasóközönséggel és a legfontosabb politikai és gazdasági kérdéseknek, valamint a nemzetközi munkásmozgalom eseményeinek az elemzése útján a reakció ellen hangolja és a demokrácia, a haladás irányában befolyásolja olvasóit. A krími háborúval kapcsolatban is rendszeresen küldött tudósításokat a lapnak. A háború menetének megvilágításához olykor felhasználta Engelsnek a „New York Daily Tribune" számára írt haditudósításait, amelyeket németre fordított. Néha módosított formában, röviden kivonatolva és kiegészítésekkel ellátva küldte be a lapnak ezeket a cikkeket. – Kötetünk a „Neue Oderzeitung"-ból 15 cikket tartalmaz; a lapban megjelent cikkek nagy része sorozatunk 11. kötetében kerül közlésre. – *570*

314 Külföldiek katonai toborzására vonatkozóan Newcastle hadügyminiszter 1854 dec. 12-én törvényjavaslatot terjesztett a parlament elé. A törvényjavaslatot, amely a Krímben állomásozó angol hadsereg kiegészítésére 15 000 főnyi légió alakítását vette tervbe, a parlament dec. 22-én elfogadta, s a király is szentesítette. Az idegenlégió megalakítása azonban meghiúsult, mert országszerte tiltakoztak külföldi zsoldosok fölhasználása ellen. – *571 606*

315 Milícia-törvény – a parlament 1854 májusában fogadta el azt a törvényjavaslatot, hogy a milícia szolgálati idejét a háború végéig hosszabbítsák meg. Angliában a milícia a grófságokban 6 évi szolgálati időre toborzott önkéntes katonai alakulat volt. 1907-ben újjászervezték és beolvasztották a reguláris hadseregbe. – *571*

316 Antijakobinus háborúnak nevezték a forradalomellenes európai hatalmak 1791-ben kezdődött háborúját a forradalmi, illetve forradalom utáni és napóleoni Franciaország ellen. – *571*

317 A Rocroi (francia erődítmény a belga határon) melletti csatában a harmincéves háború (1618–48) idején, 1643 máj. 19-én a spanyol csapatok teljes vereséget szenvedtek. Az addig győzhetetlennek hitt spanyol gyalogság veresége fordulatot jelentett a háború menetében. – *574*

318 „Az angol hadügyről" c. cikk Engelsnek 1855 jan. 4-én a „New York Daily Tribune" számára írt, „British Disaster in the Crimea" (Brit katasztrófa a Krímben) című cikkén alapszik. Ez utóbbi az 1855 január 22-i (4293.) számban jelent meg, aláírás nélkül, feltehetőleg a szerkesztőség bizonyos változtatásaival. Tartalmilag a két cikk lényegében megegyezik. Az átdolgozást a „Neue Oderzeitung" számára (v. ö. 313. jegyz.) Marx végezte el. – *579*

319 Agramante – Ariosto „Orlando furioso"-jának egyik hőse. – *582*

320 A kereskedelmi jelentések és a kereskedelmi minisztérium kimutatásai az „Economist" 1855 jan. 6-i (593.) számában jelentek meg. – *584*

321 „Le Pays" – 1849-ben Párizsban alapított napilap; a második császárság (1852–70) idején III. Napóleon kormányának félhivatalos sajtóorgánuma. Alcíme „Journal de l'Empire" volt. – *586*

322 Peace-Society (Béketársaság) – Angliában, a XVII. századi polgári forradalom idején alakult vallási szekta hívei, a kvékerek alapították 1816-ban Londonban. A szabadkereskedelem hívei erősen támogatták, bízva abban, hogy Anglia a szabadkereskedelem segítségével békés körülmények kozott jobban kihasználhatja ipari fölényét. – *586*

323 Az 1806–12-es és az 1828–29-es orosz–török háborúkról van szó. – *587*

324 „Manchester Examiner and Times" – angol liberális újság, 1848-ban jött létre a „Manchester Times" és a „Manchester Examiner" egybeolvasztásából, 1894-ig jelent meg különböző címekkel; a 40–50-es években a szabadkereskedelem híveit támogatta. – *589*

325 Goethe: „West-östlicher Diwan. An Suleika." – *589*

326 Az 1830–31-es lengyel felkelés idején a lengyel forradalmárok kezébe került Konsztantyin nagyherceg varsói levéltára, amely a cári diplomácia számos titkos okiratát őrizte. Ezeknek egy részét 1835–36-ban a „Portfolio" hozta nyilvánosságra, másik része pedig 1854-ben a „Recueil de documents relatifs à la Russie pour la plupart secrets et inédits, utiles à consulter dans la crise actuelle" c. gyujteményben jelent meg Párizsban. Pozzo di Borgo 1825 okt. 16-i jelentését lásd 91–92. old. – *593*

327 A londoni Printing House Square-en van a „Times" szerkesztőségi épülete. – *594*

328 „Sunday Times" – angol hetilap, 1822 óta jelenik meg Londonban; a múlt század derekán a whigek (v. o. 45. jegyz.) orgánuma. – *595*

329 „The Leader" – angol polgári liberális hetilap; 1850-ben alapították Londonban. – *595*

330 „The Examiner" – angol polgári liberális hetilap; 1808-tól 1881-ig jelent meg Londonban. – *596*

331 Az Oroszország, Anglia és Franciaország által aláírt 1827 júl. 6-i londoni egyezmény V. cikkelyében az említett hatalmak a görog népnek a torok uralom ellen vívott felszabadító harcával kapcsolatban kotelezték magukat, hogy semmiféle teruletszerzésre nem törekszenek és lemondanak a kizárólagos kereskedelmi befolyásról és előjogokról, ha ezek ugyanakkor a másik két hatalomnak nem adatnak meg. – A drinápolyi szerződés értelmében Oroszország megkapta a Duna-delta szigeteit. Ugyanakkor minden államnak biztosították a jogot a dunai szabad hajózásra. 1836 márc. 2-án a cári kormány a Duna Szulina-torkolatánál vesztegzárállomás létesítését rendelte el, s ezen a címen valójában vámellenőrzést gyakorolt. – *597*

332 Az említett „jelentések a kereskedelemről és hajozásról" az „Economist" (v. o. 57. jegyz.) 1855 jan. 6-i (593.) számában jelentek meg, amely tartalmazza az e cikkben idézett tájékoztatókat is. – *598*

333 „Mozgó skála" (sliding-scale) – Angliában és más országokban is alkalmazott rendszer a gabonavámok megállapítására; lényege, hogy emelkedő gabonaárak esetén a vám csökken és csokkenő árak esetén emelkedik. – *599*

334 1854 dec. 30-án a francia torvényhozó testulet a háború koltségeinek fedezésére 500 millió frankos belső kolcsön felvételét határozta el. – *607*

335 „The Sun" – angol napilap, 1798-tól 1876-ig jelent meg Londonban, polgári liberális. – *609*

336 Ezt a cikket, amelyet Marx valószínűleg 1854 márc. 31-én küldött New Yorkba, függelékben közöljük, mert a „New York Daily Tribune"-ban vezércikként közölt szövegen a szerkesztőség lényegi változtatásokat végzett. A cikk első részét nyilvánvalóan meghamisították, mert Marx nézeteinek ellentmondó tételek találhatók benne, mindenekelőtt az a megállapítás, hogy a burzsoázia politikáját nem osztályszempontból, hanem átfogóbb emberi szempontból kell tekinteni. Másrészt a cikk tartalmaz olyan gondolatokat és megfogalmazásokat is, amelyek Marxtól származnak. Így mindenekelőtt az angol realista írók jellemzése és az 1853–54-es prestoni sztrájkról szóló rész. Ezt a sztrájkot Marx több cikkében említi (v. ö. 156. jegyz.). – *613*

337 A tízórás törvényt (Ten Hours'Bill), amely a fiatalkorúak és a nők munkanapját tíz órára korlátozta, több mint fél évszázadig folyó harc után 1847 jún. 8-án fogadta el bizonyos megszorításokkal a parlament. – *614*

Marx és Engels életének és tevékenységének adatai

(1854 január – 1855 január)

1854

január–december Marx folytatja politikai gazdaságtani tanulmányait. Rendszeresen gyűjt statisztikai és más adatokat, ezeknek egy részét felhasználja cikkeiben is. Engels továbbra is állandóan és fokozottan foglalkozik a hadtudomány elméleti és gyakorlati kérdéseivel. Marx folyamatosan dolgozik a „New York Daily Tribune" számára, ez fő jövedelmi forrása. Hetenként kétszer (a keddi és pénteki postahajóval) küldi el tudósításait a lapnak; ezek a háborús és forradalmi eseményekre, Anglia és a kontinentális országok minden fontos politikai és gazdasági kérdésére kiterjednek. Engels nagy segítséget nyújt ebben Marxnak, a „Tribune"-cikkek jelentős részét (kb. egyharmadát) ő írja meg, így főként a krími háborúról szóló beszámolókat, amelyeket az újság szerkesztőségi cikkként, aláírás nélkül közöl. Marx Londonból és Engels Manchesterből szinte naponta írnak egymásnak, megbeszélik minden olvasmányukat, családi, politikai és munkaproblémáikat. Marx felhasználja cikkeiben Engels levélbeli közléseit, jegyzeteit; számos írásukat közösen készítik el.

január 1 Engels, aki néhány napig Londonban tartózkodott Marxnál, visszatér Manchesterbe.

január eleje Marx és egész családja súlyos náthalázban szenved.

január 5 Marx megírja Engelsnek Ch. A. Dana, a „Tribune" szerkesztője közlését, amely szerint katonai cikkei Amerikában nagy feltűnést keltettek, s New Yorkban a közismert Scott tábornoknak tulajdonítják őket.

január 8–február 4 Engelsnek „Az európai háború" c. cikke, amelyet a „Tribune" február 2-án mint szerkesztőségi cikket közöl, német fordításban február 3-án és 4-én a „Reform"-ban, a New York-i német munkások Amerikai Munkásszövetségének sajtószervében is megjelenik.

január 10 A londoni E. Tucker kiadó javaslatot tesz Marxnak a „Palmerston és Oroszország" c. röpirat újrakiadására, mivel az első kiadás már elfogyott. Marx egyetért a javaslattal. – Marx elküld Engelsnek egy levelet, amelyet A. Clusstól, a New York-i „Reform" egyik szerkesztőjétől, a Kommunisták Szövetsége volt tagjától kapott. Marx rendszeresen levelezik Cluss-szal és tanácsokat, útmutatásokat ad a tudományos kommunizmus eszméinek terjesztésében, Cluss pedig informálja Marxot az amerikai német emigrációról.

január 14–március 14 Sógorának, J. C. Jutának javaslatára Marx megírja a Fokvárosban megjelenő „Zuid Afrikaan" számára „A keleti háború" c. cikkét, amely ott március 6-án

megjelenik. A február 14-én és március 14-én küldött két további cikkét az újság nem közli.

január közepe New Yorkban megjelenik „A nemes tudatú lovag", Marxnak az A. Willich ellen és egyáltalában a kispolgári emigráció ellen írt brosúrája. Kiadója az Amerikába emigrált J. Weydemeyer, a Kommunisták Szövetségének volt tagja.

január második fele Marx tárgyalásokat folytat E. Tucker kiadóval egy újabb Palmerston-ellenes pamflet kiadásáról, amelyet a „New York Daily Tribune"-ban megjelent cikkeiből állítanának össze.

január 27–február eleje Marx és Engels közös cikket („Konstantinápoly megerősítése – A dán semlegesség – A brit parlament összetétele – Rossz termés Európában") írnak a „New York Daily Tribune" számára, amelyet a lap február 16-án tesz közzé. – J. Weydemeyer Amerikából 100 példányt küld Marxnak „A nemes tudatú lovag"-ból. – Megjelenik Marx „Palmerston és Oroszország" c. röpiratának második kiadása. E. Tucker kiadó egyidejűleg még egy Palmerston-ellenes röpiratot nyomat ki Marxnak azokból a cikkeiből, amelyeket 1853 végén a chartista „People's Paper" közölt; Marx e kiadások számára ellenőrzi a cikkek szövegét.

február 6–március 24 Marx figyelemmel kíséri az angol parlamenti vitákat, s ezzel összefüggésben néhány cikkben foglalkozik a keleti kérdéssel és a hadiköltségvetéssel. A cikkek a „Tribune"-ban február 21. és március 24. között jelennek meg.

február 7–21 Marx, aki nagy figyelmet szentel annak az agitációs és szervező munkának, amelyet E. Jones és más forradalmi chartisták a Munkásparlament létrehozásáért folytatnak, egyik cikkében leleplezi a polgári radikálisoknak azt a kísérletét, hogy a Munkásparlament összehívását meghiúsítsák. A cikk február 21-én jelenik meg a „Tribune"-ban.

február 9 Marx „A nemes tudatú lovag"-ból és a „Palmerston és Oroszország"-ból néhány példányt küld Engelsnek azzal, hogy juttasson belőlük egyet-egyet W. Wolffnak és E. Dronkénak is, akikkel Engels állandó kapcsolatot tart fenn. – Marx találkozik D. Urquharttal, s erről részletesen beszámol Engelsnek.

kb. február 17–március 9 F. Lassalle Düsseldorfból február 10-i kelettel bizalmas értesülések alapján tájékoztatja Marxot III. Napóleon háborús készülődéseiről, Poroszország állásfoglalásáról az Oroszország elleni angol–francia hadjárat kérdésében, továbbá arról is, hogy a porosz kormány a demokrata vezetők tömeges letartóztatására készül. Marx ezeknek az információknak a felhasználásával írja meg „A porosz kormány nyilatkozata – Napóleon tervei – Poroszország politikája" c. cikkét, mely a „Tribune"-ban március 9-én mint vezércikk jelenik meg.

február vége–március Engels a „Daily News"-nak cikksorozatot szándékozik írni Oroszország haderejéről, ezért dolgozni kezd „A kronstadti vár" c. cikkén. Arra számít, hogy a „Daily News" katonai rovatának állandó tudósítójává lesz, s így otthagyhatja a manchesteri Ermen & Engels céget és átköltözhet Londonba, Marxhoz. – Marx és Engels segítenek H. Heisének, a Kasselban megjelent „Die Hornisse" („Darazsak") c. demokrata élclap volt szerkesztőjének, hogy Manchesterben le tudjon telepedni.

március 6 A Manchesterben megnyílt Munkásparlament az első ülésén egyhangúlag elhatározza, hogy dr. Marxot tiszteletbeli küldöttként meghívja.

március 7–29 Marx több cikkben tárgyalja a Munkásparlament jelentőségét és tevékenységét. A cikkek a „Tribune" március végi számaiban jelennek meg.

március 7–június 1 Levélbeli vita Marx és Lassalle között Anglia oroszországi politikájáról, különösen pedig Lord Palmerston szerepéről, akit Marx Oroszország ügynökének tart. A vita során Marx kifejti azt a nézetét, hogy Anglia uralkodó osztályai nem kívánják a cárizmus katonai szétzúzását, mert félnek az európai forradalmi mozgalom erősödésétől, s ezért nem tudják a háborút következetesen és erélyesen folytatni.

március 9 Marx üdvözlő levéllel válaszol a Munkásparlament meghívására, amelynek nem tudott személyesen eleget tenni. A levelet felolvassák a Munkásparlament március 10-i ülésén, majd kozzéteszik a „People's Paper" március 18-i számában. Marx a levélben kifejti, hogy az angol munkások jelenlegi feladata megszervezni az angol munkásosztály önálló politikai tömegpártját.

március 10 E. Jones meghívja Engelst, hogy megmutassa neki Marxnak a Munkásparlamenthez intézett levelét.

március 13–30 Engelsnek „Az oroszok kalafati visszavonulása" c. cikkét, amely március 30-án mint szerkesztőségi cikk jelenik meg a „New York Daily Tribune"-ban, Marx elkuldi E. Jonesnak, hogy további segítséget nyújtson a „People's Paper" szerkesztéséhez; a cikk a „People's Paper"-ben március 18-án jelenik meg.

március 21–április 11 Marx tanulmányozza a kékkonyveket, azt a titkos levelezést, amelyet a pétervári angol követ az angol külügyminiszterrel 1853-ban folytatott, s ennek alapján megírja a „Dokumentumok Torokország felosztásáról" és a „Titkos diplomáciai levelezés" c. cikkeit, amelyeket a „Tribune" április 5-én és 11-én közöl.

március 23 Engels visszakuldi Marxnak azt a levelet, amelyet Lassalle a krími háború stratégiai kérdéseiről Marxnak írt; Lassalle fejtegetéseit Engels részletesen bírálja és cáfolja.

március 27 Marx levelet ír Ch. A. Dananak, amelyben tiltakozik azellen, hogy a „Tribune" szerkesztőségében önkényesen bánnak cikkeivel. Katonai tárgyú tudósításait kivéve, nem hajlandó beleegyezni, hogy cikkeit aláírása nélkül mint szerkesztőségi cikkeket jelentessék meg. Kéri, hogy ha nem kozlik minden tudósítását az ő neve alatt, akkor minden cikkét hozzák névtelenül, mert nem engedheti, hogy neve csak a jelentéktelenebb cikkei alatt szerepeljen.

március 28–április 15 Hivatalos dokumentumok alapján és C. Famin „Histoire de la rivalité et du protectorat des églises chrétiennes en Orient" c. munkájának felhasználásával Marx megírja a „Haduzenet – A keleti kérdés történetéhez" c. cikkét, mely a „Tribune" április 15-i számában jelenik meg.

március 30 Engels elküldi a „Daily News"-nak „A kronstadti vár" c. cikkét. A szerkesztőség azonban, tudomást szerezve Engels forradalmi és katonai múltjáról, valamint kommunista nézeteiről, nem tart igényt közreműködésére, s így a cikk nem jelent meg.

március vége–április eleje Marx a keleti kérdés tanulmányozása során elolvassa J. Hammer „Geschichte des Osmanischen Reiches" c. munkáját.

április 3 Engels megírja Marxnak, hogy a „Daily News" főszerkesztőjének biztatása következtében reméli, hogy nyáron végleg búcsút mondhat a „kereskedelem-

nek". Egyébként ezzel a lehetőséggel „nagy kő esett le a szívéről, mert okvetlenül szüksége van valamilyen pénzforrásra".

április 4–22 Marxnak „A háborús vita a parlamentben" c. cikke, amelyet a „New York Daily Tribune" április 17-én közöl, április 20 és 22-én német fordításban is megjelenik a New York-i „Reform"-ban. – Április 4-i, Engelsnek írt levelében Marx örömmel nyugtázza a hírt, hogy a „Daily News"-ügy jól halad, s hogy Engels „örökre" búcsút mondhat Manchesternek. Ugyanebben a levelében Marx megemlíti, hogy Washington Wilks „Palmerston in three epochs" (Palmerston három korszakban) c. művét olvassa, s ezt néhány szóban meg is bírálja. – Marx megírja „Resid pasa jegyzéke – Egy olasz újság a keleti kérdésről" c. cikkét, melyben rámutat arra, hogy a keleti probléma helyes megoldása a német, a magyar és az olasz népnek kiváltképpen nagy érdeke. Egy nép sem vívhatja ki a szabadságot más nép függetlenségének a rovására. A cikk május 2-án jelenik meg a Tribune-ban.

április 20 Engels megírja Marxnak, hogy a „Daily News" udvariasan visszautasította közreműködését, noha cikkének már a kefelevonatát is megkapta. Arra gyanakszik, hogy a lapot személyéről rosszindulatúan informálták. Az Oroszország haderejéről szóló cikkeit Engels most a legnagyobb londoni újságnak, a „Times"-nek akarja beküldeni, s ebben a kérdésben Marx tanácsát kéri.

kb. április 24 Engels szeretné H. Heisét valamelyik amerikai lapnál vagy a New York-i „Reform"-nál elhelyezni.

április 28 Marx hivatalos orosz dokumentumok tanulmányozása után megírja a „Tribune"-nak „A görög felkelés – Lengyel emigráció – Az osztrák–porosz szövetség – Dokumentumok az orosz fegyverkezésről" c. cikkét. Ebben idéz olyan adatokat, amelyek fölöttébb jellemzőek a cári Oroszország feudális és bürokratikus kormányzati rendszerére.

április 29 Marx figyelmezteti Engelst, hogy H. Heisét politikailag nem tartja teljesen megbízhatónak.

kb. április vége Marx találkozik E. Bauerral, hogy információt kérjen E. Wissről, aki W. Weitling Amerikában megjelenő „Republik der Arbeiter" c. lapjában támadást intézett Marx és Engels ellen; a kapott értesüléseket közli A. Cluss-szal, hogy felhasználhassa az amerikai német sajtóban.

április vége–május 1 Engels segít H. Heisének egy cikket fogalmazni A. Schimmelpfennig kalandor katonai tervei ellen. Schimmelpfennig részt vett az 1849-es badeni-pfalzi felkelésben, most pedig kapcsolatban áll az Amerikába emigrált Willich szakadár csoportjával. – Marx, sajnos, kissé későn figyelmeztette, hogy ügyeljen Heisére – írja Engels Marxnak. (A szóban forgó cikk egyébként nem került közlésre, mert a New York-i „Reform" április 26-án beszüntette megjelenését.)

április vége–május Marx spanyolul tanul, eredetiben olvassa többek között Calderónt és Cervantes „Don Quijoté"-ját.

május–június eleje Marx tanulmányozza az „Archivio triennale delle cose d'Italia dall'avvenimento di Pio IX. all'abbandono di Venezia" (Az itáliai események háromévi archívuma IX. Pius beiktatásától Velence feladásáig) c. kiadványt, amelyet Marx igen érdekes gyűjteménynek tart, minthogy az számos ügyiratot, elfogott levelet stb. tartalmaz az 1848–49-es olasz forradalom idejéből.

május eleje A török birodalomhoz tartozó Thesszália és Epirus görög lakosságának felkelése kapcsán Marx tanulmányozza H. H. Parish „Diplomatic History of the Monarchy of Greece" (A görög monarchia diplomáciai története) c. munkáját; cikksorozatot akar írni a független görög állam létrejöttéről a „Tribune"-nak.

május 9–25 Marx cikket ír Gladstone-nak a brit államadóssággal kapcsolatos pénzügyi intézkedéseiről. A cikk, mely „Brit pénzügyek" címmel május 23-án jelent meg a „Tribune"-ban, nagy feltűnést kelt New Yorkban; a „New York Times" május 25-i száma utánnyomásban szintén közli.

kb. május 10 A. Cluss értesíti Marxot, hogy az amerikai német emigránsok Londonban angol nyelvű újságot akarnak kiadni és szeretnék, ha Marx részt venne a szerkesztésben. Ez a terv nem valósul meg.

kb. május 10–május vége Marx megbetegedett, munkaképtelen, gyermekei kanyaróban fekszenek. Kéri Engelst, hogy a „Tribune"-nak küldendő tudósításokat a következő héten írja meg helyette, mert már így is adóssága van a betegsége miatt.

kb. május 12 Marx levelet kap A. Clusstól, aki közli, hogy a New York-i „Reform" megjelenését április 26-án pénzhiány miatt kénytelenek voltak beszüntetni.

május 22–június 9 Engels újabb áttekintést ír a hadműveleti eseményekről, cikke a „People's Paper" május 27-i számában jelenik meg „A háború" címmel. Június 9-én a „Tribune" is közli mint vezércikket, „Hadicselekmények a Balti- és a Feketetengeren – Angol–francia hadműveleti rendszer" címmel.

május 24–június 10 Engelsnek „Az angol hadsereg jelenlegi állapota – Taktika, egyenruhák, hadbiztosság stb." c. cikke a „Tribune" június 10-i számában Marx aláírásával jelenik meg.

május vége Marx, minthogy levelezését a rendőrség figyeli, fedőcímek használatára kényszerül; két címet kap, hogy Németországban lakó személyekkel levelezhessen.

június–július A spanyolországi forradalmi események hallatára Marx tanulmányozza Spanyolország történetét. A többi között J. S. Florez, M. A. Principe, M. Marliani, T. M. Hughes munkáit olvassa, és számos kivonatot készít.

június–november Engels az 1848–49-es magyar forradalmi háború történetével foglalkozik, a tél folyamán könyvet akar írni róla.

kb. június 3–június 21 Marx és a gyermekek felépültek betegségükből. Most Jenny, Marx felesége lett súlyos beteg. Marxék nagy anyagi gondokkal küzdenek, az orvost sem tudják kifizetni. Engels, amennyire lehetőségei engedik, segítséget nyújt Marxnak.

június 6–június 9 Marx leleplező cikket küld a „Tribune"-nak Saint-Arnaud-ról, a francia hadsereg főparancsnokáról. Ezt a cikket nem közlik. – Június 9-én beküldött cikkében Marx folytatja Saint-Arnaud leleplezését; ezt a cikket a lap június 24-én közli.

június 16–július 10 Marx kiegészíti Engelsnek „Az orosz háború állása" c. cikkét, amely a „Tribune" július 8-i számában jelenik meg. – Az Engels által küldött anyag felhasználásával Marx megírja „Az orosz visszavonulás"-t; ezt a cikket a „Tribune" július 10-én közli.

június 27–augusztus 21 Jenny Marx a gyerekekkel a London közelében levő Edmontonba megy üdülni S. Seiler villájába, hogy onnan július 8-án Trierbe utazzon édesanyja meglátogatására; kb. augusztus 21-ig tartózkodik Németországban.

július 7–28 Marx állandóan figyelemmel kíséri és elemzi a spanyolországi eseményeket. „A madridi felkelés részletei – Az osztrák–porosz követelések – Az új kölcsön Ausztriában – A Havasalföld" c. cikkét a „Tribune" július 21-i száma, az „Izgalom Itáliában – A spanyolországi események – A német államok magatartása – Angol bírák" c. cikkét a „Tribune" július 28-i száma kozli.

július 20 Engels továbbadja Marxnak E. Dronkétól kapott értesüléseit St. A. Nautról, R. Danielsről, H. Beckerről és a Kommunisták Szovetsége más volt tagjairól.

július második fele Marx A. Thierrynek 1853-ban megjelent „Essai sur l'histoire de la formation et des progrès du Tiers Etat" (Értekezés a harmadik rend kialakulásának és fejlődésének történetéről) c. könyvét tanulmányozza. Engelsnek írt július 27-i levelében elemzi a művet, melynek szerzője az elsők egyike, aki felismerte a történelmi folyamatban az osztályharcot, csakhogy nem vonta le ebből a megfelelő elméleti következtetéseket.

július 24–augusztus 9 Marx ellátogat az angol parlament üléseire. Benyomásait „A háborús viták a parlamentben" és „Ausztria politikája – A háborús vita az alsóházban" c. cikkekben összegezi; ezek augusztus 7-én és 9-én jelennek meg a „New York Daily Tribune"-ban.

július 27 E. Tucker felajánlotta Marxnak, hogy néhány „Tribune"-cikkét kiadná külön brosúrákban. Marxnak az a terve, hogy Engelsszel kozos pamfletot szerkesszenek a haduzenet óta folytatott angol diplomáciai és katonai tevékenységről, azonkívül átadná Tuckernak „A titkos diplomáciai levelezés"-t és egy Palmerston-ellenes pamfletot. Levélben kéri Engels véleményét erről.

július 29–augusztus 17 Marx és Engels „Az unalmas háború" címmel közös cikket írnak a krími háborúról. Ebben utalnak arra, hogy a spanyol forradalmi események nyomán „új forradalmi korszak vált megint lehetségessé".

augusztus–december eleje Marx folytatja spanyol történelmi tanulmányait a British Museumban; angol, francia és spanyol szerzőket olvas, részletes kivonatokat készít J. M. Toreno, D. G. F. Pradt, G. M. Jovellanos és mások műveiből. Az anyag egy részét felhasználja az augusztus 4-én megírt „Espartero" c. cikkében, amely a „Tribune" augusztus 19-i számában mint szerkesztőségi cikk jelenik meg.

augusztus 8–21 Egyik cikkében, amelyet a „Tribune" augusztus 21-én közol, Marx ismerteti Jones angliai agitációs korútját, s ráirányítja az amerikai munkások figyelmét az angol chartisták forradalmi tapasztalataira.

augusztus 23 Marx felesége, teljesen felgyógyultan, hazatér Németországból.

augusztus 25–december Marx „A forradalmi Spanyolország" c. cikksorozaton dolgozik. A tizenegy cikk kozül csak nyolc jelenik meg a „Tribune"-ban (szeptember 9., 25., október 20., 27., 30., november 24., december 1., 2.). Ezekben az 1808–14-es és az 1820-as forradalmi eseményeket tárgyalja; az 1820–23-as és az 1833-as spanyolországi eseményekkel foglalkozó három utolsó cikk nem jelenik meg nyomtatásban.

szeptember 8–13 E. Jones két levelet ír Marxnak, tájékoztatja a „People's Paper" nehéz helyzetéről, s kéri, hogy a lehetőséghez képest segítsen.

szeptember 13 Marx megírja Engelsnek, hogy W. Pieper és W. Steffen német emigránsok is, akikkel állandó kapcsolatot tart, nehéz anyagi helyzetbe kerultek.

szeptember 29 Marx elküldi Engelsnek a „New York Daily Tribune" levelét. Ebből, írja Marx, „értesülhetsz az *amerikai* válságról, amennyiben engem is érint". A lap anyagi nehézségekre hivatkozva most hetenként csak egy cikket kér, a régi honorárium feléért, s Marx tudósításait aláírás nélkül, mint szerkesztőségi cikkeket akarja közölni. Marx még gondolkodik a végleges válaszon, de egyelőre heti két cikket akar küldeni, mert egyrészt a Szevasztopolról, másrészt a XIX. századi spanyol forradalomról már készülő cikkei most időszerűek.

október 5–21 Marx és Engels közös cikket írnak a Szevasztopol elestéről szóló demagóg francia és angol hírverésről; helyzetelemzésük alapján kétségbevonják a hír hitelességét. A „Tribune" kettéosztja a cikket; az egyik fele („A szevasztopoli álhír") vezércikként, a másik fele „A szevasztopoli álhír – Általános hírek" címmel jelenik meg a lap október 21-i számában, mindkettő aláírás nélkül.

október 9–november 15 Engelsnek a krími háború további lefolyásáról írt cikkei: „Az almai csata", „Oroszország hadereje", „Szevasztopol ostroma" nagy érdeklődést keltenek New Yorkban.

október 17 Marx megírja Engelsnek, hogy a krími háborúban elfoglalt angol álláspontot kapcsolatban tanulmányozza a hétéves háború történetét. – Ugyanebben a levélben beszámol arról is, hogy felesége megint teherben van, s ebben az állapotban nem fogja tudni elvégezni számára a titkári teendőket.

október 29 után Marxot meghívják, hogy vegyen részt annak az antibonapartista bizottságnak a munkájában, melyet a londoni chartisták alakítottak III. Napóleon tervezett angliai látogatásával kapcsolatban. E. Jones javaslatára Marxot (G. Mazzinival, V. Hugóval, L. Blanc-nal és más polgári demokrata vezérekkel együtt) disztaggá választották. Marx ezt nem fogadja el, és figyelmezteti Jonest arra („kinevettem őt", írja Engelsnek december 2-án), hogy az akció csak akkor lesz hatékony, ha tisztán angol jellegű marad. Jones belátja, s a bizottságban folytatott további munkájában ezt szem előtt is tartja.

október vége Marx a Spanyolországról folytatott tanulmányai során F. R. Chateaubriand „Congrès de Vérone" c. művét olvassa.

november eleje–december vége Marx kérésére Engels továbbra is rendszeresen küld katonai cikkeket a krími háborúról a „Tribune" számára; ezek a lapban november és december folyamán jelennek meg.

november 22 Marx arról tájékoztatja Engelst, hogy K. Blind és a londoni német emigráció más kispolgári vezetői, minden emigráns frakció vezetőinek, köztük Marxnak a közreműködésével is, tiltakozó gyűlést akarnak szervezni egyrészt Oroszország ellen, másrészt a német fejedelmeknek a krími háborúval kapcsolatos állásfoglalásával szemben. Marx, aki nem ért egyet a kispolgári demokratákkal a krími háború kérdésében, visszautasítja a részvételt, úgyszintén Freiligrath is; Marxnak az a terve, hogy ha szükséges, az angol chartistákkal ellengyűlést szervez. Mivel a demokrata gyűlés nem jött létre, Marx az ellenakcióról is lemondott.

november vége E. Tucker kiadó felszólítja Marxot, hogy vegyen részt egy londoni folyóirat munkájában.

november 28–december 2 R. Ripleynek „The War with Mexico" (Háború Mexikóval) c. művét olvassa Marx, és részletes bírálatot mond róla tobb levélben Engelsnek.

december–1855 január Marx átnézi az 1844–47-ben és 1850–51-ben készített közgazdaságtani füzeteit, hogy „úrrá legyen az anyag fölött és az feldolgozásra készen álljon". Rövid konspektust készít „Pénz, hitel, válságok" címmel; mindenütt a különböző szerzők (J. W. Gilbart, W. Th. Thornton, Th. Tooke, J. G. Hubbard, J. St. Mill, J. Fullarton stb.) műveinek megfelelő kivonatára utal. Az anyagot később felhasználta „A politikai gazdaságtan alapvonalai"-hoz, „A tőke" első fogalmazványához és „A tőke" III. kötetéhez. – Engels Oroszország és a szláv népek történetét tanulmányozza; A. Haxthausen, A. I. Herzen, Paton, Ranke, Šafařik, Engel műveit és más német, orosz stb. nyelvű könyveket és anyagokat olvas.

december eleje Engels levelet vált E. Dronkéval a „Neue Rheinische Zeitung" utolsó, vörös nyomású száma 65–70 példányának elhelyezéséről, amelyeket Naut, a Kommunisták Szövetségének egykori tagja küldött meg Németországból.

december 2 Marx tanácsot kér Engelstől, elfogadja-e F. Lassalle-nak azt az ajánlatát, hogy mint londoni tudósító részt vegyen a breslaui „Neue Oderzeitung" munkájában; a lap tulajdonosa M. Friedländer, Lassalle rokona, két másik társtulajdonosa a liberális J. Stein és M. Elsner.

december 16 K. Blind és felesége meglátogatja Marxékat.

december 20 Marx értesíti M. Elsnert, hogy elfogadja a „Neue Oderzeitung" ajánlatát. Nagyrészt azért, hogy, mint Engelsnek írja, megnyugtassa feleségét, noha elég kellemetlenül érinti, hogy havi 30 tallérért heti három tudósítást kell küldenie.

kb. december 22–1855 január eleje Engels látogatóban van Marxnál Londonban.

december 29–1855 január eleje Marx két szemlét ír „Visszapillantások" közös címmel, ezzel kezdi meg közreműködését a „Neue Oderzeitung"-nál. A cikkek 1855 január 2-án és 4-én jelennek meg.

1855

január–február eleje Marx folytatja politikai gazdaságtani füzeteinek átnézését. Jegyzéket készít azokhoz a füzetekhez, amelyek főként a földjáradékkal és a népesedési elmélettel foglalkozó kivonatokat tartalmaznak az „Economist" több évfolyamából, továbbá D'Avenant, A. Alison, W. Petty, Boisguillebert, J. Locke, J. Steuart és mások műveiből.

január A „Neue Oderzeitung"-ban rendszeresen megjelennek Marx tudósításai és cikksorozatai, amelyekben beszámol az angol kereskedelmi válságról (erről a témáról a „Tribune" is közöl egy cikket Marxtól január 26-án), a koalíciós kormány nehézségeiről és egyéb angol eseményekről, a krími háborúról stb. A katonai tárgyú cikkekhez, többek közt „Az angol hadügyről" című cikkhez (megjelent a lap 8-i és 9-i számában) felhasználja Engelsnek a „Tribune" számára írt anyagait.

január–február Marx az Augustus kora előtti Róma történetét tanulmányozza.

január 16 Marxnak leánya születik: Eleanor.

január 23 Lassalle-nak írt levelében Marx választ ad számos közgazdaságtani kérdésre, főként azt a kérdést fejtegeti, hogy milyen hatással volt az angol gabonavámok megszüntetése a mezőgazdaságra, az iparcikkek árára és a munkabérre. Megígéri Lassalle-nak, hogy mihelyt módja lesz rá, pontos számszerű adatokat állít össze gazdaságtani füzeteiből az őt érdeklő kérdésekről.

Mutató

*(Nevek – idézett művek; hatóságok közleményei, újságok és folyóiratok)**

A

ABDI pasa (szül. 1801) – török tábornok, 1853-ban kaukázusi seregparancsnok. – *23 30 208*

ABDUL-MEDZSID (1823–1861) – török szultán 1839–1861. – *8 25–27 31 58 65–66 80 84 95 105–108 124 132 138 140–142 144–145 149 151 159 161 188 199–200 255 270 306 308 311 393–394 484 596* (83)

ABERDEEN, George Hamilton Gordon, Earl of (1784–1860) – angol politikus, tory, 1850-től a peelisták vezére; 1828–30, 1841–46 külügyminiszter, 1852–55 a koalíciós kormány miniszterelnöke. – *1 4 7 43 84 86 113 130 132 134–135 160 175 177 180 186 244 294 296–303 343 351–353 357 365–366 377 561–562 577–578* (9)

Achille *lásd* Saint-Arnaud

ADRIAN (Dedel) (1459–1523) – I. Károly spanyol király nevelője; 1515-től főinkvizitor; 1517-től bíboros; 1520–21 Spanyolország régense; 1522-től VI. Adorján néven pápa. – *426*

»*Aftonbladet*« (Esti Lap), Stockholm. – *483–484*

»*Agramer Zeitung*« (Zágrábi Újság). – *222* (149)

AHMED, I. (1589–1617) – török szultán 1603–1617. – *164*

AHMED pasa – török tábornok, 1853-ban kaukázusi seregparancsnok. – *23 30*

ALBA, Jacobo Luis Stuart Fitz-James, duque de Berwick y duque de (1821–1881) – Eugénia francia császárné nővérének, Mária Franciskának férje. – *403*

ALBERT, szász-koburg-gothai herceg (1819–1861) – Viktória angol királynő férje. – *27 39–41 50 161 336 344 367* (73)

ALCOCK, Thomas (szül. 1801) – angol politikus, whig, majd liberális, a parlament tagja. – *355*

»*Allgemeine Zeitung*« (Általános Újság), Augsburg. – *30 64–65 219–220 483* (37)

Alte und neue Kapitulationen und Verträge . . . *lásd* Capitulations, ou Traités . . .

ALVENSLEBEN, Albrecht, Graf von (1794–1858) – porosz politikus, 1835–42 pénzügyminiszter; 1849-ben az első kamara tagja; 1854-től a főrendi ház tagja. – *204*

* Az idegen nyelvű szövegeket itt és mindenütt – nyelvi sajátszerűségeiket érintetlenül hagyva – mai helyesírásuk szerint adtuk. A művek kiadási adatait csak ott tüntettük fel, ahol Marx és Engels az általuk használt kiadást megjelölik, vagy az kétséget kizáróan megállapítható.

Amália *lásd* Mária Amália

AMETLLER Y DE CABRER, Narciso (megh. 1877) – spanyol ezredes, 1843–44 a republikánusok és progresszisták katalóniai felkelésének egyik vezére, 1854–56 részt vett a spanyolországi forradalomban. – *487*

Angol királynő *lásd* Viktória

ANGOULÊME, Louis-Antoine de Bourbon, duc d' (1775–1844) – X. Károly francia király fia, az 1823-as spanyol polgári forradalmat leverő francia csapatok parancsnoka. – *468 544*

ANNESLEY, William Richard, Earl of (1830–1874) – angol arisztokrata, tory, a parlament tagja. – *46*

ANREP-ELMPT, Joszif Romanovics, gróf (1798–1860) – orosz tábornok, 1853–54 a dunai hadsereg egy részének parancsnoka. – *31*

ANTONIO PASCUAL de Borbón (1755–1817) – III. Károly spanyol király fia; 1808 áprilisban VII. Ferdinánd a madridi legfelsőbb junta elnökévé nevezte ki. – *434*

ARCO AGUERO, Felipe (1790–1821) – részt vett az 1820–23. évi spanyol forradalomban, az exaltadók egyik vezére. – *463*

ARDANT, Paul-Joseph (1800–1858) – francia ezredes, 1855-től tábornok, hadmérnök; 1854-ben katonai misszióval Törökországba küldték. – *58*

ARGÜELLES, Agustín (1776–1844) – spanyol liberális politikus, részt vett az 1808–14-es és 1820–23-as spanyol forradalomban, 1810–13 a cádizi cortes tagja, 1820–21 belügyminiszter. – *466*

ARIOSTO, Lodovico (1474–1533) – olasz költő.
– *L'Orlando furioso* (Az őrjöngő Roland). – *501 582* (286 319)

ARISZTOTELÉSZ, sztageirai (i. e. 384–322) – görög filozófus. – *478*

ARMERO Y PEÑARANDA, marqués de Nervión, Francisco (1804–1867) – spanyol tábornok. – *321*

ARNIM-HEINRICHSDORF-WERBELOW, Heinrich Friedrich, Graf von (1791–1859) – porosz diplomata, 1849-ben külügyminiszter a Brandenburg–Manteuffel-féle reakciós kormányban, 1845–48 és 1851–58 bécsi nagykövet. – *338*

»*L'Assemblée nationale*« (A Nemzetgyűlés), Párizs. – *406* (239)

Augsburger Zeitung *lásd* Allgemeine Zeitung

AZIZ pasa – 1854–57 Belgrád török katonai kormányzója. – *333*

B

BACON, Francis, Viscount of Saint Albans and Baron of Verulam (1561–1626) – angol materialista filozófus, természetkutató és történész; egy időben lordkancellár. – *438*

BAILLIE, Henry James – a parlament tagja, tory. – *54*

BAJAZID, I. (1360–1403) – török szultán 1389–1403. – *309*

BALBOA, Vasco Núñez de (1475–1517) – spanyol hajós és konkvisztádor; az első európai, aki átkelt a Panama-földszoroson. – *428*

BALLESTEROS, Francisco López (1770–1833) – spanyol tábornok és politikus, részt vett az 1808–14-es függetlenségi háborúban és az 1820–23-as forradalomban; 1815-ben hadügyminiszter. – *543*

BANDIERA testvérek – Attilio (1817–1844), és Emilio (1819–1844) – az itáliai nemzeti szabadságmozgalom résztvevői; 1844-ben Kalábriában felkelés szervezésének kísérletéért kivégezték őket. – *77 595* (88)

BANKES, George (1788–1856) – angol jogász és politikus, tory, a parlament tagja, a kincstár lordja. – *355*

BARAGUAY D'HILLIERS, Achille, comte (1795–1878) – francia tábornok, 1854-től Franciaország marsallja, bonapartista; 1853–54 konstantinápolyi nagykövet; 1854-ben a Keleti-tengerhez küldött francia expedíciós hadtest parancsnoka. – *26 70 94 327 483*

BARAIBAN – spanyol katonatiszt, részt vett az 1854–56-os forradalomban. – *348*

BARASTEQUI – spanyol katonatiszt, Espartero hadsegéde. – *347*

BARBES, Armand (1809–1870) – francia forradalmár, kispolgári demokrata, a júliusi monarchia idején az Évszakok Társasága nevű titkos szervezet egyik vezetője; 1839-ben felkelési kísérletben való részvételért életfogytiglani fogságra ítélik; 1848-ban az alkotmányozó nemzetgyűlés tagja; az 1848 máj. 15-i események résztvevőjeként másodszor ítélik életfogytiglani fogságra, 1854-ben amnesztiát kap és emigrál. – *510* (292)

BARRINGTON, William Keppel, Viscount (szül. 1793) – angol arisztokrata, a parlament tagja. – *46*

BARROT, Camille-Hyacinthe-Odilon (1791–1873) – francia ügyvéd és politikus, a júliusi monarchia idején a liberális dinasztikus ellenzék vezetője; 1848 dec.–1849 okt. az ellenforradalmi monarchista blokkra támaszkodó kormány miniszterelnöke. – *63* (171)

BATTHYÁNY Kázmér gróf (1807–1854) – magyar politikus, liberális arisztokrata, a szabadságharc résztvevője, 1849 a forradalmi kormány külügyminisztere; a forradalom leverése után Törökországba, majd Franciaországba emigrál. – *7* (167)

BEAUMONT, Mails Thomas Steypeltone, Baron (1805–1854) – angol földbirtokos, liberális, a parlament tagja. – *301*

BEDEAU, Marie-Alphonse (1804–1863) – francia tábornok és politikus, polgári republikánus; a 30-as és 40-es években részt vett Algéria meghódításában; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés alelnöke; az 1851 dec. 2-i államcsíny után kiutasították Franciaországból. – *272 494*

BEM, József (1794—1850) – lengyel tábornok, az 1830–31-es lengyel felkelés egyik vezetője, 1848 októberében részt vett a forradalmi Bécs védelmében; 1848 novemberétől a magyar honvédsereg tábornoka és az Erdélyben harcoló 6. hadtest parancsnoka, 1849 márciusában honvédaltábornagy, 1849 aug. 9-én a honvédhadsereg főparancsnoka; a magyar szabadságharc bukása után belép a török hadseregbe. – *12*

BERG – orosz diplomata, kb. 1842–54 követségi első titkár Londonban. – *56*

Bericht der preussischen Kreditkomission der Zweiten Kammer. (A második kamara porosz hitelügyi bizottságának jelentése.) „Allgemeine Zeitung", 1854 ápr. 7. (97.) sz., melléklet, és ápr. 8. (98.) sz. – *189–193*

BERKELEY, Maurice Frederick Fitzhardinge (1788–1867) – angol admirális, politikus, whig, a parlament tagja, 1833–39 és 1846–57 az admiralitás lordja. – *362 364–365*

BERLEPSCH, Maria Josephe Gertrud von (megh. 1723) – neuburgi Mária Anna spanyol királynő udvarhölgye. – *425*

»*Berlinische Nachrichten von Staats- und gelehrten Sachen*« (Berlini hírek állami és tudós ügyekről). – *325* (190)

BERNAL OSBORNE, Ralph (1808–1882) – angol politikus, liberális, a parlament tagja; 1852–58 az admiralitás titkára. – *253* (161)

BERRY, Marie-Caroline-Ferdinande-Louise de Naples, duchesse de (1798–1870) – X. Károly francia király második fiának özvegye, a legitimista francia trónkövetelő Chambord gróf anyja; fia trónra juttatásáért Lajos Fülöp ellen szőtt összeesküvés miatt 1832-ben letartóztatták. – *271*

BERTON, Jean-Baptiste (1769–1822) – francia tábornok, részt vett a napóleoni Franciaország háborúiban; egy sikertelen Bourbon-ellenes felkelés után 1822-ben kivégezték. – *402*

BESSIERES, Jean-Baptiste, duc d'Istrie (1768–1813) – I. Napóleon idején Franciaország marsallja; 1808–11 részt vett a Spanyolország elleni háborúban. – *436*

Biblia. Marx és Engels Luther fordítását használta; mi általában Károli Gáspár fordítását követtük. – *3* (5)

BIDDULPH, Michael Anthony (1823–1904) – angol katonatiszt, majd tábornok, részt vett a krími háborúban; Szevasztopol ostromáról könyvet írt, mely 1854-ben jelent meg. – *525*

BILLE-BRAHE, Henrik, gróf (1798–1875) – dán diplomata, 1842 után bécsi követ. – *338*

BLACKETT, John Fauweek Burgoyne (1821–1856) – a parlament tagja. – *255* (144)

BLACKWOOD, Henry Stevenson (szül. 1819) – angol diplomáciai futár. – *160*

BLAKE, Joaquín (1759–1827) – spanyol tábornok és politikus, 1810 a régenstanács elnöke; VII. Ferdinánd visszatérése után (1814) fellépett az abszolutisztikus kormányzat ellen. – *449*

BLANC, Jean-Joseph-Louis (1811–1882) – francia történész és újságíró, kispolgári szocialista; 1848-ban az ideiglenes kormány tagja; 1848 augusztusában Angliába menekült, ahol a kispolgári emigráció egyik vezetője volt. – *59 110* (75)

BLANQUI, Louis-Auguste (1805–1881) – francia forradalmár, több titkos társaságot és összeesküvést szervezett, részt vett az 1830-as forradalomban, 1848-ban a francia forradalmi proletariátus egyik vezére; utópikus kommunista, életéből 36 évet börtönben töltött. – *510*

BLASER Y SAN MARTÍN, Anselmo, marqués de Ciga (1813–1872) – spanyol tábornok, 1853–54 a Sartorius-kormány hadügyminisztere. – *319–321 330 349*

Das Blaue Buch. Erste und vollständigste Sammlung aller wichtigen und historisch-denkwürdigen Aktenstücke . . . in der russisch–türkischen Differenz . . . (A kék könyv. Első és legteljesebb gyűjteménye minden fontos és történelmi nevezetességű ügyiratnak . . . az orosz–török nézeteltérésről . . .) Bécs 1854. – *285 290 292–293 307–308 323–324 331–332 352–353 358–360 393* (187 194)

BLIGH, James – az 50-es években a chartista mozgalmak aktív résztvevője. – *110 123*

BLÜCHER, Gebhardt Leberecht, Fürst von (1742–1819) – porosz vezértábornagy, jelentős szerepet játszott a Napóleon elleni nemzeti felszabadító harcban. – *248 492 515 540 581* (297)

»*Boletin del pueblo*« (A Nép Közlönye), Madrid. – *405*

Bomba király *lásd* Ferdinánd, II.

BONAPARTE-ház – francia császári dinasztia, uralkodott 1804–1814, 1815 és 1852–1870. – *373 431–432 436*

Bonaparte, I. *lásd* Napóleon I.

Bonaparte, III. lásd Napóleon, III.

BONAPARTE, Jérôme-Napoléon-Joseph-Charles-Paul (Plon-Plon) (1822–1891) – Jérôme Bonaparte fia, III. Napóleon unokafivére; 1854-ben a krími háborúban hadosztályparancsnok. – *512–513*

BONAPARTE, Joseph (1768–1844) – I. Napóleon legidősebb fivére; Spanyolország királya 1808–1813. – *108 430–433 436 439 448 462* ([248])

– *Mémoires et Correspondance politique et militaire du roi Joseph. Publiés, annotés et mis en ordre par A. du Casse* (József király emlékiratai, politikai és katonai levelezése. Kiadta, megjegyzésekkel ellátta és sajtó alá rendezte A. du Casse), Párizs 1853–55. – *431*

BOSQUET, Pierre-Joseph-François (1810–1861) – francia tábornok, 1856-tól Franciaország marsallja; a 30–50-es években részt vett Algéria meghódításában, 1854–55 hadosztály-, majd hadtestparancsnok a Krímben. – *512–514 529 536–539 541 549*

BOUILLON, Gottfried (kb. 1060–1100) – Alsó-Lotaringia hercege 1089–1100; 1096–99 az első keresztes háború vezére. – *81*

BOURBONOK – francia uralkodóház 1589–1792 és 1814–1848; Spanyolországban 1700–1931, Nápoly-Szicíliában 1735–1860, Pármában 1748–1859. – *27 38 270 429 431 450*

BOURQUENEY, François-Adolphe, comte de (1799–1869) – francia diplomata; 1841–44 követ, 1844–48 nagykövet Konstantinápolyban; 1853–56 követ, 1856–59 nagykövet Bécsben. – *392 570*

BRADY, John (szül. 1812) – angol orvos, a parlament tagja. – *47*

BRATIANO (Bratianu), Dimitrie (1818–1892) – román politikus és publicista, részt vett az 1848-as havasalföldi forradalomban, 1848–59 emigrációban volt, 1867–68 közoktatásügyi miniszter, 1881-ben miniszterelnök. – *311*

– *Documents concerning the Question of the Danubian Principalities. Dedicated to the English Parliament* (A dunai fejedelemségek kérdését illető dokumentu nok. Az angol parlamentnek ajánlva), London 1849. – *309–311*

BRAVO MURILLO, Juan (1803–1878) – spanyol államférfi, moderado, 1851–52 miniszterelnök. – *473*

BRENIER, Alexandre-Anatole-François-Henri, baron de la Renaudière (1807–1885) – francia diplomata, 1851 külügyminiszter, 1855–56 és 1859–60 nápolyi követ; 1861-től szenátor. – *73–74*

BRIGHT, John (1811–1889) – angol gyáros és politikus; a Gabonatörvény-ellenes Liga egyik vezetője; több ízben miniszter; a 60-as évektől a liberális párt baloldalának vezére. – *39 43 79 184–185 257 259 420 589* ([48 55])

BRONTË nővérek – Charlotte (1816–1855), Emily (1818–1848) és Anne (1820–1849); angol regényírók. – *615*

BROUGHAM, Henry Peter, Lord (1778–1868) – angol jogász, író és politikus, a 20-as és a 30-as években a whigek egyik vezetője, 1830–34 lordkancellár. – *28 175 303*

BROWN, Sir George (1790–1865) – angol tábornok, 1854–55 hadosztályparancsnok a Krímben. – *366 395 512–513*

BRUAT, Armand-Joseph (1796–1855) – francia admirális, 1854 egy hajóraj parancsnoka, 1855 a fekete-tengeri flotta főparancsnoka. – *62 340 395*

BRUCK, Karl Ludwig, Freiherr von (1798–1860) – osztrák államférfi és diplomata, nagyvállalkozó; 1848–51 kereskedelmi, ipari és közmunkaügyi miniszter; 1853–55 konstantinápolyi nagykövet; 1855–60 pénzügyminiszter. – *359*

BRUNNOW, Ernst Philipp (Filipp Ivanovics), báró, majd gróf (1797–1875) – orosz diplomata; 1840–54, 1858–60 követ, 1860–74 nagykövet Londonban. – *25 38 55–56 139 177–178 331*

BRUTUS, Marcus Junius (i. e. kb. 85–42) – római államférfi, a Julius Caesar elleni összeesküvés egyik kezdeményezője. – *41*

BUCETA – spanyol ezredes, mérsékelt liberális, részt vett az 1854–56-os forradalomban. – *342 348*

BUDBERG, Alekszandr Ivanovics (1798–1876) – orosz tábornok; 1853–54 Oroszország rendkívüli biztosa a dunai fejedelemségekben. – *308 328 359 384 484–485*

BUDDHA (kb. i. e. 550–480) – hindu vallásalapító. – *109*

BUGEAUD DE LA PICONNERIE, Thomas-Robert (1784–1849) – Franciaország marsallja, orléanista, a júliusi monarchia idején a képviselőház tagja; 1848–49 az alpesi hadsereg főparancsnoka, a törvényhozó nemzetgyűlés tagja. – *271*

BULWER, Sir Edward George, Earl Lytton (1803–1873) – angol író és politikus, whig, majd tory, a parlament tagja – *46*

BUNSEN, Christian Karl Josias, Freiherr von (1791–1860) – porosz diplomata, publicista és teológus; közel állt a porosz udvarhoz; 1842–54 londoni követ. – *143 204*

BUOL-SCHAUENSTEIN, Karl Ferdinand, Graf von (1797–1865) – osztrák államférfi és diplomata, 1848–50 szentpétervári, 1851–52 londoni nagykövet; 1852–59 miniszterelnök és külügyminiszter – *27 154 220 331 338 392 399 501 570* (33)

BURGOYNE, Sir John Fox (1782–1871) – angol tábornok, hadmérnök, 1868-tól tábornagy; 1854–55 a krími háborúban a szövetségesek haditanácsának tagja és a brit hadsereg műszaki csapatainak parancsnoka. – *58 400*

BUTLER, James Armar (1827–1854) – angol katonatiszt, 1854-ben részt vett Szilisztria védelmében. – *364 369*

BUTT, Isaac (1813–1879) – ír ügyvéd és politikus, liberális, a parlament tagja; a 70-es években egyik szervezője az írországi önkormányzatért (Home Rule) folytatott mozgalomnak. – *59 82 367*

C

CABRERA Y GRIÑO, Ramon, conde de Morella (1806–1877) – spanyol reakciós tábornok, a karlisták egyik vezére. – *375*

CAESAR, Gajus Julius (i. e. kb. 100–44) – római hadvezér és államférfi. – *346*

CALDERÓN DE LA BARCA, Pedro (1600–1681) – spanyol költő és drámaíró. – *440*

CALVO DE ROZAS, Lorenzo – spanyol politikus, polgári demokrata, részt vett az 1808–14-es és az 1820–23-as forradalomban, 1808-ban Zaragoza hősi védelmének egyik szervezője, a központi junta tagja, a cádizi cortes összehívásának egyik kezdeményezője. – *439*

CAMBRIDGE, George William Frederick Charles, Duke of (1819–1904) – angol tábornok; 1854-ben hadosztályparancsnok a krími háborúban; 1856–95 az angol hadsereg főparancsnoka. – *366 512–513 538*

CAMPOMANES, Pedro Rodríguez, conde de (1723–1803) – spanyol államférfi, történész, filológus és közgazdász, a felvilágosult abszolutizmus híve; 1762–91 pénzügyminiszter. – *457*

CAMPUZANO, Francisco – spanyol tábornok. – *321*

CAÑEDO, Alonzo – spanyol lelkész, szélsőséges reakciós, küldött a cádizi cortesban. – *459*

CANNING, George (1770–1827) – angol politikus és diplomata, tory; 1807–09 és 1822–27 külügyminiszter, 1827-ben miniszterelnök. – *139 300*

CANROBERT, François-Certain (1809–1895) – francia tábornok, 1856-tól Franciaország marsallja, bonapartista; a 30-as és 40-es években részt vett Algéria meghódításában; az 1851 dec. 2-i államcsíny aktív résztvevője; 1854 szept.–1855 máj. a krími francia hadsereg főparancsnoka. – *395 523 547 552 559*

Capitulations, ou Traités anciens et nouveaux entre la cour de France et la Porte ottomane . . . 1761. (Régi és új kapitulációk, ill. szerződések a francia udvar és az ottomán porta között . . . 1761.) – *164* (77)

CARADOC, Sir John Hobart, Baron Howden (1799–1873) – angol diplomata, 1850–58 madridi követ. – *349 401–402*

CARDIGAN, James Thomas Brudenell, Earl of (1797–1868) – angol tábornok, 1854-ben egy lovasdandár parancsnoka a Krímben. – *366 493 539*

CARDWELL, Edward, Viscount (1813–1886) – angol politikus, a peelisták egyik vezére, később liberális; 1852–55 kereskedelmi miniszter, 1859–61 az írországi ügyek minisztere, 1864–66 gyarmatügyi miniszter, 1868–74 hadügyminiszter. – *230* (125)

CARLOS, Don (1788–1855) – spanyol trónkövetelő; a feudális és klerikális erők támogatásával indított trónrajutási kísérletei az 1833–40-es polgárháborúhoz vezettek. – *467 546* (111 220)

CARNICERO, José Clemente – spanyol író, a XIX. sz. elején egész sor könyvet írt spanyol történelmi témákról. – *433*

– *Historia razonada de los principales sucesos de la gloriosa revolución de España* (A dicsőséges spanyol forradalom legfontosabb eseményeinek története), 1–4. köt. Madrid 1814–15. – *433*

– *La inquisición justamente restablecida e impugnación de la obra „Anales de la Inquisición en España" por Llorente* (A törvényesen helyreállított inkvizíció és Llorente „A spanyolországi inkvizíció krónikája" c. művének cáfolata), 1–2. köt. Madrid 1816. – *433*

– *Napoleon o El verdadero D. Quijote de la Europa, o sean Comentarios critico-patriotico-burlescos a varios decretos de Napoleón y su hermano José, distribuidos en dos partes y cincuenta capitulos y escritos por un español amante de su patria* (Napóleon vagy Európa igazi Don Quijotéja, avagy kritikai-patrióta-burleszk megjegyzések Napóleon és fivére, József különböző dekrétumaira. Két kötetben és 50 fejezetben megírta és kiadta egy hazaszerető spanyol), 1–6. köt. Madrid 1813. – *433*

CARO, José Ventura (1742–1809) – spanyol tábornok. – *444*

CARRASCO, Agustín – spanyol közgazdász a XIX. sz. első felében. – *404*

CASTAÑOS Y ARAGONI, Francisco Javier (1758–1852) – spanyol tábornok. – *436 449*

CASTELBAJAC, Barthélemy-Dominique-Jacques-Armand, marquis de (1787–1864) – francia tábornok, legitimista; 1850–54 szentpétervári követ, 1856-tól a második császárság szenátora. – *38–39 56*

Castro *lásd* Pérez de Castro

CATHCART, Sir George (1794–1854) – angol tábornok, 1854-ben hadosztályparancsnok a Krímben. – *512 529 538*

»*El Catolico*« (A katolikus), Madrid. – *405*

CAVAIGNAC, Louis-Eugène (1802–1857) – francia tábornok és politikus, mérsékelt polgári republikánus; részt vett Algéria meghódításában; 1848-ban Algéria kormányzója; 1848 májustól hadügyminiszter, jún.–dec. miniszterelnök; az alkotmányozó nemzetgyűlés által diktátori teljhatalommal felruházva a párizsi júniusi felkelést véres kegyetlenséggel nyomta el. – *494*

CAVOUR, Camillo Benso, conte di (1810–1861) – olasz politikus, a liberális-monarchista burzsoázia és a polgárosodott nemesség ideológusa és vezére; 1852–59 és 1860–61 a szárd (piemonti) kormány élén állt; III. Napóleonra támaszkodva Olaszországnak a szavojai dinasztia uralma alatti egyesítését szorgalmazta, 1861-ben az egyesült Olaszország első kormányának feje. – *73* (138)

CERVANTES Saavedra, Miguel de (1547–1616) – spanyol író.
– *El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha* (Az elmés nemes Don Quijote de la Mancha), (1605). – *378 393 433 447 478 546*

CHADS, Sir Henry Ducie (1788–1868) – angol tengernagy, 1854–55 egy keleti-tengeri hajóraj parancsnoka. – *365*

CHAMBORD, Henri-Charles d'Artois, duc de Bordeaux, comte de (1820–1883) – X. Károly unokája, V. Henrik néven a francia legitimisták trónkövetelője. – *27* (31)

CHANGARNIER, Nicolas-Anne-Théodule (1793–1877) – francia tábornok és politikus, orléanista; részt vett Algéria meghódításában; 1848–49 az alkotmányozó és törvényhozó nemzetgyűlés tagja, 1848 jún. után a párizsi nemzetőrség és helyőrség parancsnoka; Louis Bonaparte vetélytársa; az államcsíny után száműzték. – *494*

»*Le Charivari*« (A Zenebona), Párizs. – *397* (233)

CHARRAS, Jean-Baptiste-Adolphe (1810–1865) – francia ezredes, katonai író, mérsékelt polgári republikánus; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja, részt vett a párizsi júniusi felkelés elfojtásában; később fellépett Louis Bonaparte ellen, az államcsíny után száműzték. – *386*

CHATEAUBRIAND, François-René, vicomte de (1768–1848) – francia író, reakciós politikus és diplomata, 1822–24 külügyminiszter, 1822-ben a veronai kongresszuson Franciaország képviselője. – *108 401*
– *Congrès de Vérone. Guerre d'Espagne. Négociations. Colonies Espagnoles* (A veronai kongresszus. A spanyolországi háború. Tárgyalások. A spanyol gyarmatok), 1–2. köt. Brüsszel 1838. – *108 401*

CHESNEY, Francis Rawdon (1789–1872) – angol tábornok és kutató. – *11–13*

Chronicle *lásd* The Morning Chronicle

CINCINNATUS, Lucius Quinctus (i. e. kb. 519–438) – római hadvezér, akit a monda szerint az eke szarvától hívtak el diktátornak, s aki a győzelem után visszatért kis földjére. – *377*

»*Clamor de las Barricades*« (A Barikádok Kiáltása), Madrid. – *470*

»*El Clamor Público*« (A Közélet Hangja), Madrid. – *322 403 471*

CLANRICARDE, Ulick John de Burgh, Marquess of (1802–1874) – angol diplomata és politikus, whig; 1838–41 szentpétervári nagykövet, 1846–52 főpostamester. – *55 297 302–303 352 603*

CLARENDON, George William Frederick Villiers, Earl of (1800–1870) – angol politikus, whig, később liberális; 1847–52 Írország alkirálya, 1848-ban az ír felkelés vérbefojtója; 1853 és 1870 között többször külügyminiszter. – *9 55–56 78 80 84–87 95 106–107 112 144 148 154–158 175–176 179 184 187 303 343 353 392–393 400*

– [*Lord Stratford de Redcliffe-nek*], *1853 febr. 25.*; „Correspondence respecting the Rights etc.", London 1854. – *144–145*

– [*Lord Cowleynak*], 1853 márc. 22.; uo. – *85–86*

– [*G. H. Seymournak*], 1853 márc. 23. (1. távirat); uo. – *154*

– [*G. H. Seymournak*], 1853 márc. 23. (2. távirat); uo. – *155–159 182*

– [*G. H. Seymournak*], 1853 ápr. 5.; uo. – *157–158*

COBBETT, William (1762–1835) – angol politikus és publicista, paraszti származású, a kispolgári radikalizmus kiemelkedő képviselője; az angol politikai rendszer demokratizálásáért harcolt. – *175 260 589*

COBDEN, Richard (1804–1865) – manchesteri gyáros, liberális párti politikus, a szabadkereskedelem híve; a Gabonatörvény-ellenes Liga egyik megalapítója, a parlament tagja. – *39 43–45 78–81 83 184 355 403 589 597 615* (48 55 237)

– *Russia. By a Manchester manufacturer* (Oroszország. Írta egy manchesteri gyáros), Edinburgh 1836. – *44–45*

COLLADO, José Manuel – spanyol politikus, bankár, progresszista, pénzügyminiszter. – *322 401 472*

CONCHA, José, Gutiérrez de la, marqués de La Habana (1809–1895) – spanyol tábornok, 1850–52 és 1854–59 kubai főparancsnok; kegyetlenül leverte a kubai nemzeti felszabadító mozgalmat; 1868 miniszterelnök. – *403*

CONCHA, Manuel Gutiérrez de la, marqués del Duero (1806–1874) – spanyol tábornok, moderado, 1854-ben a katonai junta elnöke, az 1854–56-os forradalom leverésének egyik szervezője. – *376 408 479* (206)

«*Le Constitutionnel*» (Alkotmányos Újság), Párizs. – *483* (278)

CORONINI-CRONBERG, Johann Baptist Alexius, Graf von (1794–1880) – osztrák tábornok; 1854-ben hadtestparancsnok a dunai fejedelemségekben. – *306 338*

CORRADI, Fernando (1808–1885) – spanyol politikus és újságíró. – *471*

Correspondence respecting the Rights and Privileges of the Latin and Greek Churches in Turkey (Levélváltás a római katolikus és a görög ortodox egyház törökországi jogairól és kiváltságairól), London 1854. – *54 62–64 83–86 132–159* (64)

»*Il Corriere Italiano*« (Az Olasz Futár), Bécs. – *306*

»*Las Cortes*« (Országgyűlés), Madrid. – *470*

CORTEZ (Cortés), Hernando (Hernán) (1485–1547) – spanyol konkvisztádor, az azték birodalom (Mexikó) meghódítója 1519–21-ben. – *429*

COWELL, George – angol munkás, chartista, a prestoni sztrájk egyik vezetője (1853–54). – *240*

COWLEY, Henry Richard Charles Wellesley, Earl (1804–1884) – angol diplomata, 1852–67 párizsi nagykövet. – *86*

CROMWELL, Oliver (1599–1658) – angol államférfi, az angol polgári forradalom vezetője; Anglia, Skócia és Írország lordprotektora (államfője) 1653–1658. – *596*

Cuesta *lásd* Garcia de la Cuesta

CZARTORYSKI, Adam Jerzy, herceg (1770–1861) – lengyel mágnás, I. Sándor cár barátja, 1804–06 orosz külügyminiszter; az 1830–31-es lengyel felkelés idején az ideiglenes kormány elnöke; a felkelés leverése után Párizsba emigrált, ahol a lengyel konzervatív monarchista emigráció vezetője volt. – *89 209*

CS

CSEODAJEV, Mihail Ivanovics (megh. 1859) – orosz tábornok, 1812-ben részt vett a Napóleon elleni háborúban; 1849-ben a magyar forradalmat megtámadó cári sereg 4. hadtestének parancsnoka; a krími háborúban a Moldvát és Havasalföldet megszálló 6. hadtest és a tartalékos gyalogság parancsnoka. – *128 130–131*

D

»*The Daily News*« (Napi Hírek), London. – *10 33 188 261 486 576–577 592* (18)

Dán király *lásd* Frigyes, VII.

DANILO NEGOŠ (1826–1860) – Montenegró fejedelme 1852–1860. – *216 221–222*

DANNENBERG, Pjotr Andrejevics (1792–1872) – orosz tábornok, a krími háborúban a 4. hadtest parancsnoka. – *127 339 550 560*

DARGAN – angol vasúti vállalkozó. – *614*

DELMAS – francia emigráns Spanyolországban. – *397*

DERBY, Edward George Geoffrey Smith Stanley, Earl of (1799–1869) – angol politikus, 1835-ig whig, majd a toryk vezére, később a konzervatív párt egyik vezetője; 1833–34, 1841–44 gyarmatügyi miniszter, 1852–68 többször miniszterelnök. – *21 59 65 161 175 177–179 259 561*

»*El Diario español*« (Spanyol Napló), Madrid. – *322 404*

DÍAZ PORLIER, Juan (1788–1815) – spanyol tábornok, liberális, részt vett az 1808–14-es függetlenségi háborúban; VII. Ferdinánd önkényuralma idején mint lázadót kivégezték. – *449 463 468*

DIBICS-ZABALKANSZKIJ (Gyibics), Ivan Ivanovics, gróf (Hans Karl Friedrich Anton von Diebitsch und Narden) (1785–1831) – orosz vezértábornagy, az 1828–29-es orosz - török háborúban főparancsnok; 1830–31-ben a lengyel felkelést leverő cári csapatok főparancsnoka. – *149 275 277*

DICKENS, Charles (Boz) (1812–1870) – angol regényíró. – *615*
– *The Life and Adventures of Nicholas Nickleby* (Nicholas Nickleby élete és kalandjai). – *343* (205)

DISRAELI (D'Israeli), Benjamin, 1876-tól Earl of Beaconsfield (1804–1881) – angol politikus és író, a toryknak, majd a konzervatív pártnak egyik vezetője; 1852–68 között többször pénzügyminiszter, 1868, 1874–80 miniszterelnök. – *38 46 78 83–84 87 116 179–180 185 224 257–259 303 343 351 355–357 361 365 504 562 597*

DOHNA, Karl Friedrich Emil, Graf zu (1784–1859) – porosz tábornok, részt vett az I. Napóleon elleni háborúban; 1812–15 az orosz hadseregben szolgált, 1842–54 a königsbergi porosz hadtest parancsnoka. – *222*

Dom Pedro *lásd* Péter, V.

Don Carlos *lásd* Carlos, Don

DOSZT MOHAMED kán (1793–1863) – 1826–39 és 1842 -63 Afganisztán emírje. – *16–17 108* (66)

DOUGLAS, Sir Howard (1776–1861) – angol tábornok és katonai író, számos munkát írt a tüzérségről és erődépítésről. – *418 606*

– *A Treatise on Naval Gunnery* (Értekezés a tengerészeti tüzérségről), London 1820. – *418 606*

DROUYN DE LHUYS, Edouard (1805–1881) – francia politikus és diplomata, a 40-es években mérsékelt monarchista, orléanista, 1851 után bonapartista; 1848–66 között több ízben külügyminiszter. – *4 8–9 25 399*

– *Circular-Depesche des französ. Ministers d. a. A. vom 30. Dezember 1853* (A francia külügyminiszter 1853 dec. 30-i körtávirata); Jasmund, J. von: „Aktenstücke zur orientalischen Frage". 1. köt. Berlin 1855. – *8–9 25*

DRUEY, Henri (1799–1855) – svájci radikális politikus, 1848–55 a szövetségi tanács tagja, 1850-ben szövetségi elnök. – *476*

DRUMMOND, Henry (1786–1860) – angol politikus, tory, a parlament tagja, 1855-ben a krími angol hadsereg állapotát vizsgáló bizottság tagja. – *81–82*

»*The Dublin Evening Mail*« (Dublini Esti Hírek). – *7*

DUCOS, Théodore (1801–1855) – francia politikus, 1851–55 tengerészeti miniszter. – *243*

DUFOUR, Guillaume Henri (1787–1875) – svájci tábornok, polgári liberális politikus; 1847-ben a Sonderbundot leverő szövetségi hadsereg parancsnoka; több katonai mű szerzője. – *500*

– *De la fortification permanente* (A tábori erődítmények kézikönyve), Genf 1822. – *500*

DUHAMEL, Alekszandr Oszipovics (1801–1880) – orosz tábornok, 1848-ban különleges megbízatással a dunai fejedelemségekbe küldték. – *311*

DULCE Y GARAY, Domingo, (1860-tól) marqués de Castellflorite (1808–1869) – spanyol tábornok, moderado; az 1854–56-os forradalmat bevezető 1854-es madridi katonai felkelés egyik vezére. – *305 319 321 330 338 341–342 401 403 408 479* (177)

DUNCOMBE, Thomas Slingsby (1796–1861) – angol politikus, polgári radikális, a 40-es években chartista, a parlament tagja. – *241*

DUNDAS, Sir James Whitley Deans (1785–1862) – angol tengernagy, a krími háború idején a földközi-tengeri angol flotta főparancsnoka (1852–55). – *1 82 94 216 233 235 261 289 395–396 531*

DUNKELLIN, Ulick Canning, báró (szül. 1827) – angol katonatiszt, Clanricarde fia, részt vett a krími háborúban, majd parlamenti képviselő. – *604*

DUPONT DE L'ETANG, Pierre-Antoine, comte (1765–1840) – francia tábornok, 1808-ban a spanyolországi háború során hadosztályával Baylennél megadta magát. – *436*

»*Düsseldorfer Zeitung*« (Düsseldorfi Újság). – *396*

E

ECHAGÜE, Rafael, conde del Serrallo (1815–1887) – spanyol katonatiszt, moderado, részt vett az 1854–56-os forradalomban. – *319 403*

»*El Eco de la revolución*« (A Forradalom Visszhangja), Madrid. – *405*

»*The Economist*«, Weekly Commercial Times, Bankers' Gazette, and Railway Monitor etc. (A Közgazdász, Kereskedelmi hetilap, Bankújság és Vasúti Értesítő stb.), London. – *46 367 486–489 508–510 585 588 598* (57 332)

ELIO, Francisco Javier (1767–1822) – spanyol tábornok, reakciós politikus. 1808–14 részt vett a függetlenségi háborúban, 1814-ben támogatta VII. Ferdinánd önkényuralmának megteremtését; mint az ellenforradalmi felkelés egyik szervezőjét az 1820–23. évi forradalomban kivégezték. – *449 463*

ELLENBOROUGH, Edward Law, Earl of (1790–1871) – angol államférfi, tory, a parlament tagja; 1842–44 indiai főkormányzó; 1846-ban az admiralitás első lordja; 1858-ban az indiai ügyek ellenőrző testületének elnöke. – *351*

EMPECINADO, Martin Juan (1775–1825) – spanyol paraszt, az 1808–14-es függetlenségi háborúban a gerillák vezére, a cortes kinevezte tábornoknak, részt vett az 1820–23-as forradalomban; VII. Ferdinánd reakciós kormányzata idején mint lázadót kivégezték. – *449*

ENGLAND, Sir Richard (1793–1883) – angol tábornok, a krími háborúban (1854–55) hadosztályparancsnok. – *512*

»*Englishman, a weekly political and industrial journal*« (Az angol. Politikai és ipari hetilap), London. – *43*

»*La Época*« (A Korszak), Madrid. – *322 404 487*

EROLES, Joaquín, baron de (1785–1825) – spanyol tábornok, az 1808–14-es függetlenségi háborúban gerillacsapatok parancsnoka; az 1820–23-as forradalomban a royalista mozgalmak egyik vezére. – *449*

»*La España*« (Spanyolország), Madrid. – *322 404 478*

»*El Esparterista*« (Espartero Híve), Madrid. – *405*

ESPARTERO, Baldomero, duque de la Victoria (1793–1879) – spanyol tábornok és államférfi, a progresszisták vezére, 1841–43 régens, 1854–56 miniszterelnök. – *341 346 – 348 374–380 385–386 397 403–404 406 470–472 477–479 508* (206 220)

»*Espectador*« (Figyelő), Madrid. – *405*

»*La Esperanza*« (A Remény), Madrid. – *405*

ESPINASSE, Charles-Marie-Esprit (1815–1859) – francia tábornok, bonapartista, részt vett Algéria meghódításában, az 1851 dec. 2.-i államcsíny aktív résztvevője, 1854-ben hadosztályparancsnok Dobrudzsában, 1854–55 dandárparancsnok a Krímben. – *493 – 494* (281)

ESTERHÁZY Bálint László, galántai, gróf (1814–1858) – osztrák-magyar diplomata, 1854–58 oroszországi követ. – *219*

»*La Europa*« (Európa), Madrid. – *405*

EVANS, Sir George de Lacy (1787–1870) – angol tábornok, liberális politikus, a parlament tagja; 1854-ben hadosztályparancsnok a Krímben. – *512*

Examen critique des révolutions d'Espagne de 1820 à 1823 et de 1836 (Az 1820–23. és az 1836. évi spanyol forradalmak kritikai elemzése). 1–2. köt. Párizs 1837. – *427 467–468* (273)

»*The Examiner*« (A Vizsgáló), London. – *596–597* (330)

F

FALLMERAYER, Jakob Philipp (1790–1861) – történetíró. – *125*

FALLOUX, Frédéric-Alfred-Pierre, comte de (1811–1886) – francia politikus és író, legitimista és klerikális; kezdeményezője 1848-ban a nemzeti műhelyek feloszlatásának és a júniusi párizsi felkelés vérbefojtásának; 1848–49 közoktatásügyi miniszter. – *63*

FAMIN, Stanislas-Marie-César (1799–1853) – francia diplomata és író. – *166–167* – *Histoire de la rivalité et du protectorat des églises chrétiennes en Orient* (A keleti keresztény egyházak vetélkedésének és protektorátusának története), Párizs 1853. – *162 166–167* (128)

FERDINÁND, I. (1793–1875) – osztrák császár (mint magyar király V. Ferdinánd) 1835–1848. – *102*

FERDINÁND, II. (Bourbon Károly) (1810–1859) – Szicília és Nápoly királya 1830–1859; Messina 1848 szeptemberi ágyúzásáért a Bomba király nevet kapta. – *329 386 401 504*

FERDINÁND, IV. (1285–1312) – Kasztília és León királya 1295–1312. – *455*

FERDINÁND, V. (Katolikus) (1452–1516) – Kasztília királya 1474–1504, régense 1507–1516; II. Ferdinánd néven Aragónia királya 1479–1516, Szicília királya 1486–1516; III. Ferdinánd néven Nápoly királya 1504–1516. – *426 428* (78)

FERDINÁND, VII. (1784–1833) – spanyol király 1808 és 1814–1833. – *378 407 426 430 432–435 444 449 455 459 460 463–469 543–546* (269 305 307)

FERENC, I. (1494–1547) – francia király 1515–1547. – *164 349*

FERENC, I. (1768–1835) – osztrák császár 1804–1835 és magyar király 1792–1835; II. Ferenc néven német-római császár 1792–1806. – *101–102*

FERENC JÓZSEF, I. (1830–1916) – osztrák császár és (1867-ig koronázatlanul) magyar király 1848–1916. – *66 98 102 153–154 220 291 307–308 323 371 401 501 507–508 561*

FIERON, Jacques-Amédé-Philippe (szül. 1796) – francia tábornok, részt vett a krími háborúban. – *327*

FILDER – angol tábornok, 1854–55 a krími angol hadsereg hadbiztosságának főnöke. – *362*

FINLEN, James – a chartista mozgalom kiemelkedő képviselője, 1852–58 a Nemzeti Chartaszövetség végrehajtó bizottságának tagja. – *111 123*

FITZHERBERT, Alleyne, Baron St. Helens (1753–1839) – angol diplomata, 1783–87 szentpétervári követ. – *81*

FITZWILLIAM, Charles William Wentworth, Earl of (1786–1857) – a parlament tagja, whig. – *47 352*

FLEMMING, Graf – porosz diplomata, 1854-ben a bécsi nagykövetség titkára. – *338*

FLÓREZ, José Segundo (szül. 1789) – spanyol polgári liberális történész és publicista. – *374* – *Espartero. Historia de su vida Militar y Politica y de los grandes Sucesos contemporáneos* (Espartero. Katonai és politikai tevékenységének és most elért nagy sikereinek története). 2. kiad. 1–4. köt. Madrid 1844–45. – *374*

FLORIDABLANCA, José Moñino, conde de (1727–1808) – spanyol politikus és diplomata, a felvilágosult abszolutizmus híve, 1777–92 miniszter, nevéhez számos progresszív reform fűződik; a francia forradalomnak ellensége; 1808-ban a központi junta elnöke. *438–440 443 457*

FOREY, Elie-Frédéric (1804–1872) – francia tábornok, majd tábornagy; aktív szerepe volt az 1851 dec. 2.-i államcsínyben; a krími háborúban hadosztályparancsnok. – *236 513*

FOX, William Johnson (1786–1864) – angol politikus és publicista, szabadkereskedő, majd liberális párti; a parlament tagja. – *46*

»*Frankfurter Journal*« (Frankfurti Újság), Majna-Frankfurt. – *508* (289)

»*Frankfurter Postzeitung*« (Frankfurti Postai Újság), Majna-Frankfurt. – *324* (188)

»*The Freeman's Journal*« (A Szabad Polgár Lapja), Dublin. – *59*

FRIGYES, II. (Nagy) (1712–1786) – porosz király 1740–1786. – *106 128 349 438 543–544* (116)

FRIGYES, VII. (1808–1863) – dán király 1848–1863. – *396 411*

FRIGYES VILMOS, IV. (1795–1861) – porosz király 1840–1861. – *51 143 188 191 223 324 355*

FUAD effendi, Mehmed (1814–1869) – török politikus; 1848-ban a dunai fejedelemségekben a nemzeti szabadságmozgalmak leverésével megbízott kormánybiztos, később külügyminiszter és nagyvezír. – *311–312*

FÜLÖP, II. (1527–1598) – spanyol király 1556–1598. – *441 479*

FÜLÖP, III. (1578–1621) – spanyol király 1598–1621. – *479*

FÜLÖP, IV. (1605–1665) – spanyol király 1621–1665. – *425 479*

FÜLÖP, V. (1683–1746) – spanyol király 1700–1746. – *441 479*

G

»*Gaceta de Madrid*« (Madridi Újság). – *319–320 330 342 348 406 431 447 466 472 479 543* (183)

GALWAY, George Edward Arundell, Viscount (1805–1876) – angol arisztokrata, tory, parlamenti képviselő. – *46*

GARCIA DE LA CUESTA, Gregorio (1741–1811) – spanyol tábornok, részt vett az 1808–14-es függetlenségi háborúban. – *437 449*

GARRIGÒ – spanyol katonatiszt, az 1854–56-os forradalom résztvevője. – *320 477*

GASKELL, Elisabeth Cleghorn (1810–1865) – angol írónő. – *615*

Gazette *lásd* The London Gazette

»*Gazette du Midi*« (Déli Újság), Marseille. – *395*

»*Gazzetta Ufficiale di Milano*« (Milanói Hivatalos Lap). – *51 476*

Gemeinsame Note der Repräsentanten der vier Grossmächte an die Pforte (A négy nagyhatalom képviselőinek közös jegyzéke a portához); Jasmund, J. von: „Aktenstücke zur orientalischen Frage". 1. köt., Berlin 1855. – *25–26 37* (41)

GHICA, Gregor Alexander (1807–1857) – moldvai fejedelem (goszpodár) 1849–1853 és 1854–1856. – *359–360*

GLADSTONE, William Ewart (1809–1898) – angol politikus, tory, majd peelista; később a liberális párt vezetője; 1852–55 és 1859–66 pénzügyminiszter, 1868–94 között több ízben miniszterelnök. – *46 87 113–116 187 224–230 487 578 588* (113 135)

– *The State in its Relation with the Church* (Az állam viszonya az egyházhoz), London 1838. – *46*

»*The Globe and Traveller*« (A földgömb és az utazó), London. – *263 268 326 367 610* (184)

GODOY Y ÁLVAREZ de Faria, Manuel (1767–1851) – IV. Károly spanyol király miniszztere, 1792–98 és 1801–08 Spanyolország tényleges régense, 1795-től a „Békeherceg" címet viseli. – *426 430 433 438–439 456 473*

GOETHE, Johann Wolfgang von (1749–1832) – német költő és tudós.

– *West-östlicher Diwan. An Suleika* (Nyugat-keleti díván. Zuleikához). – *589* (325)

GONZÁLEZ BRAVO, Luis (1811–1871) – spanyol államférfi, a moderadók egyik vezére, 1843-ban és 1868-ban miniszterelnök, 1865–68 belügyminiszter, 1868-tól karlista. – *379 404 473*

GORCSAKOV, Alekszandr Mihajlovics, herceg (1798–1883) – orosz politikus és diplomata, 1854–56 bécsi nagykövet, 1856–82 külügyminiszter. – *323 331 338 392 399 570 593*

GORCSAKOV, Mihail Dmitrijevics, herceg (1793–1861) – orosz tábornok, 1853–54 a dunai hadsereg parancsnoka, 1854–55 a déli hadsereg, majd a krími hadsereg főparancsnoka; 1856–61 Lengyelország helytartója. – *36 38 128 130–131 219 284 328 338–340 359 384–385*

Gottfried, bouilloni *lásd* Bouillon

GRACH, Friedrich (1812–1854) – porosz katonatiszt, 1841-ben török szolgálatba lépett, 1854-ben Szilisztria védelmének egyik vezetője. – *278–279*

GRAHAM, Sir James Robert George, of Netherby (1792–1861) – angol politikus, whig, majd peelista; 1841–46 belügyminiszter, 1830–34, 1852–55 az admiralitás első lordja. – *59 77 83 88 90 93 107 113 186 266 399 595* (88 135)

GRANT, James (1802–1879) – angol radikális újságíró és író, 1850–71 a „Morning Advertiser" szerkesztője. – *603*

GRANVILLE, George Leveson-Gower, Earl (1815–1891) – angol politikus, whig, majd a liberális párt egyik vezére; 1851–52, 1870–74 és 1880–85 külügyminiszter, 1868–70 és 1886-ban gyarmatügyi miniszter, 1852–54 a Titkos Tanács elnöke. – *177 594*

GREY, Sir George (1799–1882) – angol politikus, whig; 1846–52, 1855–58, 1861–66 belügyminiszter, 1854–55 gyarmatügyi miniszter. – *175 268*

GRIBBE – orosz tábornok, részt vett a krími háborúban. – *537*

GRIMSHAW, Mortimer (szül. kb. 1827) – chartista, 1853–54 a prestoni sztrájk egyik vezetője. – *240*

GRIVASZ, Theodórakisz (1800–1862) – görög hadvezér, az 1854-es görög felkelés egyik vezére. – *208*

GROSVENOR, Richard, Marquis of Westminster (1795–1869) – angol politikus és nagybirtokos. – *47*

»*El Guardia Nacional*« (A Nemzetőrség), Madrid. – *405*

»*El Guirigay*« (A Szleng), Madrid. – *404*

GURJEV, Dmitrij Alekszandrovics, gróf (1751–1825) – orosz államférfi, 1810–23 pénzügyminiszter. – *52*

GY

GYERZSAVIN, Gavril Romanovics (1743–1816) – orosz költő. – *314*

GYÖRGY, I. (1660–1727) – angol király 1714–1727. – *571*

GYÖRGY, II. (1683–1760) – angol király 1727–1760. – *571*

GYÖRGY, III. (1738–1820) – angol király 1760–1820, hannoveri választófejedelem és 1814-től hannoveri király. – *335 571*

GYÖRGY, IV. (1762–1830) – régensherceg 1811–1820, angol és hannoveri király 1820–1830. – *401* (223)

H

HABSBURGOK (1780-tól Habsburg-Lotaringiaiak) – osztrák uralkodóház 1273–1918; tagjai megszakításokkal német királyok, német-római, majd osztrák császárok, spanyol, cseh és magyar királyok stb. – *293–294 429* (103)

HALIL pasa (megh. 1856) – török hadvezér és politikus, több ízben miniszter; 1854–55 tengerészeti miniszter. – *26*

Hamburger Korrespondent *lásd* Staats- und Gelehrtenzeitung stb.

HAMELIN, Ferdinand-Alphonse (1796–1864) – francia admirális; 1853–54 a földközitengeri és a fekete-tengeri flotta főparancsnoka, 1855–60 tengerészeti miniszter. – *1 216 232 234 245 261 264 511* (158)

Hamilton *lásd* Seymour

HAMMER-PURGSTALL, Joseph, Freiherr von (1774–1856) – osztrák történész, orientalista; több művet írt Törökország történetéről; 1796–1835 a Közel-Keleten diplomáciai szolgálatot teljesített. – *267*

– *Geschichte des Osmanischen Reiches, grossenteils aus bisher unbenützten Handschriften und Archiven. Bd. 1–10: Verzeichnisse, Hauptregister und Anhang. Mit dem Plane Constantinopel's.* (Az oszmán birodalom története, nagyrészt eddig felhasználatlan kéziratokból és okiratgyűjteményekből összeállítva. Jegyzékek, mutatók és függelék. Konstantinápoly térképével.) 1–10. köt. Pest 1827–36. – *267*

»*Hannoversche Zeitung*« (Hannoveri Újság). – *210*

»*Hansard's Parliamentary Debates*« (Hansard: Parlamenti viták), London. – *54–56 76–88 89–94 160–161 175–188 257–260 296–304 312 351–357 361 367 393 400 561–562 589–590 594 597* (65 151)

HARDINGE, Sir Henry, Viscount (1785–1856) – angol tábornok és államférfi, tory; 1855-től tábornagy; 1828–30 és 1841–44 hadügyi államtitkár, 1844–48 indiai főkormányzó, 1852–56 az angol hadsereg főparancsnoka. – *7*

HARDWICKE, Charles Philip Yorke, Earl of (1799–1873) – angol tengerésztiszt és politikus, tory; 1854-től tengernagy. – *176 352*

HASZÁN bej – török dandártábornok. – *107*

HAYNAU, Julius Jacob, Freiherr von (1786–1853) – osztrák táborszernagy; nevéhez fűződik az olasz és a magyar forradalom leverését követő terror. – *486*

HEECKEREN, Jakob, barón – holland diplomata, a 30-as években szentpétervári követ, 1842–76 bécsi nagykövet. – *338*

HENLEY, Joseph Warner (1793–1884) – angol politikus, tory, 1852, 1858–59 kereskedelmi és postaügyi miniszter. – *367*

HENRIK, IV. (1425–1474) – Kasztília királya 1454–1465 és 1468–1474. – *425–426 441*

HENRIK, IV. (1553–1610) – francia király 1589–1610. – *164*

Henrik, V. *lásd* Chambord

HENTZE, A. – német katonatiszt, a Kommunisták Szövetségének tagja; a Szövetség kettészakadásakor (1850) a Willich–Schapper-frakcióhoz csatlakozott; a kölni kommunista perben (1852) a vád egyik tanúja. – *398*

Herald *lásd* The Morning Herald

»*El Heraldo*« (A Hírnök), Madrid. – *405*

HERBERT, Sidney, Baron of Lea (1810–1861) – angol politikus, tory, majd peelista; 1845–46, 1852–55 hadügyi államtitkár, 1859–60 hadügyminiszter. – *83 362–364 571*

HERODES (Nagy) (i. e. kb. 62–4) – Palesztina királya i. e. 37–4. – *589*

HERREROS, Manuel, Garcia – spanyol liberális politikus, 1810–13 küldött a cádizi cortesban, 1808–14 és 1820 igazságügyminiszter. – *466*

HESS, Heinrich, Freiherr von (1788–1870) – osztrák tábornok, majd tábornagy, 1848–49-ben részt vett az olasz forradalom leverésében; 1854–55 a magyarországi, galíciai, moldvai és havasalföldi osztrák csapatok főparancsnoka. – *189 324 393 486*

HEYDEN, Login Petrovics (1772–1850) – az orosz flotta tengernagya, 1827-ben a navarinói csatában hajórajparancsnok; az 1828–29-es orosz–török háborúban a földközi-tengeri orosz flotta főparancsnoka. – *297*

HILDYARD, Robert Charles – angol parlamenti képviselő, tory. – *365*

HOBBES, Thomas (1588–1679) – angol filozófus, mechanikus materialista; az abszolút monarchia híve. – *46 253*

– *Works* (*Művei*). *Will. Molesworth kiadása*. 16 kötet. London 1839–1845. – *46 253*

HORSFALL, Thomas Berry (szül. 1805) – angol bányatulajdonos és politikus, tory, a parlament tagja. – *80–81 90*

HOTHAM, Beaumont, baron (1794–1870) – angol tábornok, tory, majd konzervatív; a parlament tagja. – *46*

Howden *lásd* Caradoc

HUGHES, T. M. – angol író a XIX. sz. első felében, hosszú ideig Spanyolországban élt. – *472*

– *Revelations of Spain in 1845. By an English Resident* (Leleplezések az 1845-ös Spanyolországról. Írta egy ott élő angol). 1 kötet. London 1845. – *375–377 472* (221)

HUME, Joseph (1777–1855) – angol politikus, a polgári radikálisok egyik vezére, a parlament tagja. – *90 355*

HUNG HSZIU-CSÜAN (1812–1864) – egyik vezére és ideológusa az 1851–64-es kínai parasztháborúnak, falusi tanító, majd a tajping állam feje, címe Taj-ping tien-vang (Tajping Mennyei Királya). – *109*

HÜBNER, Joseph Alexander (1854-től Freiherr von, 1888-tól Graf von) (1811–1892) – osztrák diplomata; 1849–56 követ, 1856–59 nagykövet Párizsban. – *501*

HÜSSZEJN pasa – török tábornok, 1854-ben Szilisztria védelmének egyik irányítója. – *317*

I

»*La Iberia*« (Ibéria), Madrid. – *405*

»*La Independencia*« (A Függetlenség), Madrid. – *405*

»*L'Indépendance Belge*« (A Belga Függetlenség), Brüsszel. – *217 320–322 331–332 386 478* (146)

INFANTADO, Pedro Alcántara de Toledo, duque del (1773–1841) – spanyol tábornok és politikus, 1823-ban a régenstanács elnöke, 1824-ben miniszterelnök. – *432*

ISTÚRIZ, Francisco Javier de (1790–1871) – spanyol liberális politikus, részt vett az 1808–14-es függetlenségi háborúban és az 1820–23-as forradalomban; 1836-ban, 1846-ban és 1856-ban miniszterelnök, 1848-ban és 1858–62 londoni követ. – *342*

ISZKENDER bég (Alexander Iliński) (1810–1864) – lengyel származású török tábornok 1848–49 részt vett a magyar szabadságharcban, majd Törökországba emigrált és felvette a török állampolgárságot; 1853–54 dunai, 1855-ben krími, 1855–56 kaukázusi török csapattestek parancsnoka. – *394*

ISZMAIL pasa (Kmety György) (1810–1865) – magyar származású török tábornok; a magyar szabadságharcban mint százados vett részt, később ezredes, majd tábornok; a fegyverletétel után Törökországba emigrált és török állampolgár lett; 1853–54 a Dunánál, 1854–55 a Kaukázusban török csapatok parancsnoka. – *50*

ISZMAIL pasa (1805–1861) – cserkesz származású török tábornok; 1853–54 dunai csapattestek parancsnoka. – *128–129*

IZABELLA, I. (1451–1504) – Kasztília királynője 1474–1504. – *426*

IZABELLA, II. (1830–1904) – spanyol királynő 1833–1868. – *108 112 319–320 322 330 342 345–346 348 377–380 401 403 406 470–471 473 508 545* (107 234)

IZZET pasa – 1853–54 Belgrád török katonai kormányzója. – *333 399*

J

JÁNOS, II. (1405–1454) – Kasztília és León királya 1406–1454. – *425 441*

JÁNOS, III., Sobieski (1624–1696) – lengyel király 1674–1696, 1683-ban Bécsnél a lengyel és osztrák csapatok élén döntő győzelmet aratott a törökön. – *267* (166)

JARDINE – londoni rendőrbíró. – *334–335*

JASMUND, J. von.
– *Aktenstücke zur orientalischen Frage* (Dokumentumok a keleti kérdésről). 1–3. köt. Berlin 1855 és 1859. – *8–9 25–26 37 112 198 210 255–256 263 332–334*

JELENA Pavlovna (1806–1873) – orosz nagyhercegné, Pál Károly Frigyes Ágost württembergi herceg lánya, I. Miklós fivérének, Mihail Pavlovics nagyhercegnek felesége. – *135*

JERROLD, Douglas William (1803–1857) – angol drámaíró és humorista; a „Punch" munkatársa. – *604*

JOCELYN, Robert, Viscount (1816–1854) – angol katonatiszt, a parlament tagja; 1845–46 az indiai ügyeket ellenőrző testület tagja. – *77*

JONES, Ernest Charles (1819–1869) – angol proletár költő és publicista; a chartisták balszárnyának egyik vezetője; több chartista lap szerkesztője és kiadója; az 50-es évek derekáig szoros kapcsolatban volt Marxszal és Engelsszel. – *59 110–111 123 387–388 391* (73 74 110)

JONES, Sir Harry David (1791–1866) – angol tábornok, hadmérnök; részt vett az 1810–13-as spanyolországi harcokban; 1854-ben a keleti-tengeri csapatok, 1855-ben a krími hadmérnöki kar parancsnoka. – *414–415 419 483*

»*Journal de Constantinople*« (Konstantinápolyi Újság). – *94 198 480* (95)

»*Journal de Progrès*« (A Haladás Lapja), Lisszabon. – *409*

»*Journal de Saint-Pétersbourg*« (Szentpétervári Újság). – *132 153 159 213–215 218 258 264* (118)

»*Journal des Débats politiques et littéraires*« (Politikai és irodalmi viták lapja), Párizs. – *340 342 406 477* (199)

JOVELLANOS Y RAMIREZ, Gaspar Melchor de (1744–1811) – spanyol politikus, író, jogász és közgazdász; a francia felvilágosodás követője, harcolt a spanyolországi feudális-klerikális kormányzat ellen; 1797–98 igazságügyminiszter, 1808–10 a központi junta baloldali kisebbségének vezetője. – *434 438–439 443 457*

– *Informe de la Sociedad económica de Madrid al Real y Supremo Consejo de Castilla en le expediente de Ley Agraria* (A Kasztíliai Legfelsőbb Királyi Tanács madridi közgazdasági társaságának memoranduma az agrártörvény ügyében), „Obras de Jovellanos" (Jovellanos Művei), I–VIII. köt., Barcelona 1839–1840. VII. köt. – *434 457–458*

JÓZSEF, II. (1741–1790) – német-római császár 1765–1790, 1780-tól (koronázatlanul) magyar király. – *102 438 610*

Julián *lásd* Sánchez

K

KALERGISZ, Dimitriosz (1803–1867) – görög tábornok és politikus, részt vett a törökök elleni görög szabadságharcban (1821–29); 1854–55 hadügyminiszter. – *480*

KALIK, Anton, Ritter von (szül. 1818) – osztrák ezredes, 1854-ben diplomáciai küldetésben járt a dunai fejedelemségekben. – *399*

Kapitulációk *lásd* Capitulations, ou Traités . . .

KAPODISZTRIASZ, Joannész Antóniosz gróf (1776–1831) – görög államférfi és diplomata. Olasz eredetű korfui családból származott. 1809–22-ben orosz külügyi szolgálatban állt. Az 1821-es görög felkelés kitörése után Svájcban telepedett le és szervezte a görög szabadságharcosok megsegítését. 1827 áprilisban a görög köztársaság elnökévé választották. 1831 októberben meggyilkolták. – *480*

KARAMZIN, Nyikolaj Mihajlovics (1766–1826) – konzervatív orosz történész és író; I. Sándor cár hivatalos történetírója. – *91*

– История Государства Российского (Az orosz birodalom története), XI. köt., IV. kiad., Szentpétervár 1835. – *91* (93)

KAROLINA (1768–1821) – angol királyné 1820–1821; IV. György felesége. – *379*

KÁROLY, I. (1500–1558) – spanyol király 1516–1556, V. Károly néven német-római császár 1519–1556. – *426–428 434 456* (246)

KÁROLY, I. (Stuart) (1600–1649) – angol király 1625–1649; az angol polgári forradalomban kivégezték. – *571*

KÁROLY, II. (1661–1700) – spanyol király 1665–1700. – *140 425*

KÁROLY, III. (1716–1788) – spanyol király 1759–1788. – *438 479*

KÁROLY, IV. (1748–1819) – spanyol király 1788–1808. – *426 430 438 467*

Károly, V. *lásd* Károly, I.

KÁROLY, VI. (1685–1740) – német-római császár 1711–1740. – *101*

KÁROLY, X. (1757–1836) – francia király 1824–1830. – *300 402*

KÁROLY, XII. (1682–1718) – svéd király 1697–1718. – *396–397 420 563*

KÁROLY LAJOS JÁNOS (1771–1847) – osztrák főherceg, tábornagy, a Franciaország elleni háborúkban (1796, 1799, 1805, 1809) fővezér, 1805–09 hadügyminiszter. – *129* (116)

KATALIN, II. (Nagy) (1729–1796) – orosz cárnő 1762–1796. – *51–52 106 137 314* (232)

KELLNER VON KÖLLENSTEIN, Friedrich, Freiherr von (szül. 1802) – osztrák tábornok, 1849-től I. Ferenc József főszárnysegéde. – *66*

Kis Napóleon *lásd* Napóleon, III.

KISZELJOV, Nyikolaj Dmitrijevics (1800–1869) – orosz diplomata; 1851–54 párizsi nagykövet. – *25 55 215 217*

KNIGHT, Frederick Winn (szül. 1812) – angol politikus, a parlament tagja. – *355*

KOBURGOK – német uralkodóhercegi család; számos tagja, illetve leszármazottja jutott királyi trónra (Portugáliában, Belgiumban, Angliában). – *27–28 108 342 367 401 406 409*

KOCK, Paul de (1794–1871) – francia romantikus író. – *152*

KONSZTANTYIN NYIKOLAJEVICS, nagyherceg (1827–1892) – I. Miklós cár másodszülött fia, főtengernagy 1853–1881. – *214–215 281*

KORNYILOV, Vlagyimir Alekszejevics (1806–1854) – orosz tengernagy, 1849–53 a fekete-tengeri flotta vezérkari főnöke, Szevasztopol védelmének egyik szervezője. – *22*

Korrespondenz *lásd* Preussische Lithographische Korrespondenz

KOSSUTH Lajos (1802–1894) – a magyar liberális nemzeti mozgalom vezetője; 1848-ban az első független magyar kormány pénzügyminisztere, szeptembertől az Országos Honvédelmi Bizottmány feje; 1849 áprilisában Magyarország kormányzó-elnöke; a szabadságharc bukása után Törökországba emigrál, majd Angliában, Amerikában és végül Olaszországban él. – *7 89 150 209 267* (7 167)

»*Kölnische Zeitung*« (Kölni Újság). – *323 398 478* (186)

»*Königlich privilegierte Berlinische Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen*« (Királyi kiváltságos berlini újság állami és tudós ügyekről). – *222–223*

Krisztina *lásd* Mária Krisztina

KRUSENSTERN, Nyikolaj Ivanovics – orosz tábornok, a krími háború idején Odessza katonai kormányzója. – *484*

KURAKIN, Alekszandr Boriszovics (1752–1818) – orosz diplomata; alkancellár 1796–98 és 1801–02, részt vett a tilsiti békeszerződés aláírásában; párizsi nagykövet 1808–12. – *431*

L

La Bisbal *lásd* O'Donnell

LA MARMORA (Ferrero marchese della Marmora), Alfonso (1804–1878) – olasz tábornok és politikus; 1848-ban és 1849–59 piemonti hadügyminiszter; 1855-ben a piemonti csapatok főparancsnoka a krími háborúban; 1859–60 és 1864–66 miniszterelnök. – *329*

LABAZORA – az 1808–14-es spanyol függetlenségi háború résztvevője, a központi junta tagja. – *444*

LACY, Luis de (1775–1817) – spanyol tábornok, részt vett az 1808–14-es függetlenségi háborúban; VII. Ferdinánd önkényuralma idején egy katalóniai felkelési kísérlet szervezése miatt agyonlőtték. – *449 463 468*

LAFAYETTE, Marie-Joseph-Paul, marquis de (1757–1834) – francia tábornok és politikus; részt vett az amerikai függetlenségi háborúban; 1789-ben a párizsi nemzetőrség parancsnoka, 1792-ben emigrált; 1830-ban elősegítette Lajos Fülöp trónrajutását. – *463* (171)

LAJOS, XI. (1423–1483) – francia király 1461–1483. – *426*

LAJOS, XIV. (1638–1715) – francia király 1643–1715. – *140 164*

LAJOS FÜLÖP (1773–1850) – orléans-i herceg, francia király 1830–1848. – *93 96 103 108 112 175 271 376 378 404*

LALLY-TOLENDAL, Trophime-Gérard, marquis de (1751–1830) – francia politikus; a francia forradalom alatt mérsékelt royalista; a nagypolgárság és a polgáriasodó nemesség képviselője. – *439*

LAMORICIERE, Louis-Christophe-Léon Juchault de (1806–1865) – francia tábornok és politikus, mérsékelt republikánus; katonai pályafutását Algériában kezdte; 1848-ban részt vesz Párizsban a júniusi felkelés leverésében; 1848 jún.–dec. hadügyminiszter; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; szemben állt Louis Bonaparte-tal; az 1851. dec. 2-i államcsíny után száműzték; 1857-ben hazatért. – *494*

LANCASTER, Charles William (1820–1878) – angol mérnök, új ágyú- és puska-típusokat talált fel. – *525*

LANSDOWNE, Henry Petty-Fitzmaurice, Marquess of (1780–1863) – angol politikus, whig; 1806–07 pénzügyminiszter, 1830–41, 1846–52 a Titkos Tanács elnöke; 1852–63 tárcanélküli miniszter. – *47 176*

LARA, Juan – spanyol tábornok; 1851–53 hadügyminiszter; 1854 Új-Kasztília főparancsnoka. – *319–320 349*

LAROCHEJAQUELEIN (La Rochejacquelein), Henri-Auguste-Georges, marquis de (1805–1867) – francia politikus, a legitimisták egyik vezetője; 1848–51 az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; III. Napóleon alatt szenátor. – *38*

LAVALETTE (La Valette), Charles-Jean-Marie-Félix, marquis de (1806–1881) – francia politikus, bonapartista; 1851–53 konstantinápolyi nagykövet, 1865–67 belügyminiszter, 1868–69 külügyminiszter. – *78* (89)

LAYARD, Austen Henry (1817–1894) – angol archeológus és politikus, polgári radikális majd liberális, a parlament tagja. – *46 76–77 160 179–180 297 356*
– *Nineveh and its Remains etc.* (Ninive és romjai stb.), I.–II. köt., London 1849. – *46 179*

»*The Leader*« (A Kalauz), London. – *595* (329)

LEFEBVRE, François-Joseph, duc de Dantzig (1755–1820) – I. Napóleon idején Franciaország marsallja. – *436*

LEININGEN-WESTERBURG, Christian Franz, Graf (1812–1856) – osztrák tábornok, 1853-ban rendkívüli megbízatással Konstantinápolyba küldték. – *66–67 183*

»*El Liberal*« (A Liberális), Madrid. – *405*

LIEVEN, Darja (Dorothea) Krisztoforovna, szül. von Benckendorf (1785–1857) – Krisztofor Andrejevics Lieven felesége; politikai szalonja nagy szerepet játszott a londoni és párizsi diplomáciai életben. – *577*

LIEVEN, Krisztofor Andrejevics, herceg (1774–1839) – orosz diplomata; 1810–12 berlini követ, 1812–34 londoni nagykövet. – *298–299*

LIGNE, Karl Joseph, herceg (1735–1814) – osztrák tábornok (1808-tól tábornagy), diplomata és író. – *610*

LINAGE, Francisco (1795–1847) – spanyol tábornok, progresszista, Espartero barátja és 1835-től titkárja, 1843-tól a gyalogság és a milícia felügyelője; Espartero diktatúrájának bukása után Esparteróval Angliába emigrált. – *376*

LIPÓT, II. (1747–1792) – német-római császár 1790–1792. – *102*

LIPÓT, II. (1797–1870) – toszkánai nagyherceg 1824–1859. – *504*

LIPRANDI, Pavel Petrovics (1796–1864) – orosz tábornok; a krími háború idején dunai és krími csapattestek parancsnoka. – *306 527 533 537 539–540 560*

LIVERPOOL, Robert Banks Jenkinson, Earl of (1770–1828) – angol politikus, a toryk egyik vezére; több ízben miniszter, 1812–27 miniszterelnök. – *545*

Lloyd *lásd* Wiener Lloyd

»*Lloyd's Weekly London Newspaper*« (A Lloyd londoni heti újsága). – *208 604* (141)

»*The London Gazette*« (Londoni Újság). – *160 206 504 590 594* (122)

London Times *lásd* The Times

LÓPEZ, Joaquín María (1798–1855) – spanyol jogász, irodalmár és politikus; a progresszisták egyik vezetője; 1843-ban miniszterelnök. – *376 378*

LÓPEZ BAÑOS – spanyol tiszt, polgári demokrata; részt vett az 1808–14-es függetlenségi háborúban és az 1820–23-as forradalomban; 1820-ban hadügyminiszter. – *463*

Lord John *lásd* Russell

Louis Bonaparte *lásd* Napóleon, III.

Louis-Napoléon *lásd* Napóleon, III.

LOYD, Samuel Jones, Baronet Overstone (1796–1883) – angol bankár és közgazdász. – *613*

LOZANO DE TORRES, Juan Esteban – reakciós spanyol politikus, 1818–19 igazságügyminiszter. – *444*

LUCAN, George Charles Bingham, Earl (1800–1888) – angol tábornok, tory; 1854–55 egy lovashadosztály parancsnoka a Krímben. – *512 539*

LUJÁN, Francisco (1798–1867) – spanyol tábornok, író és tudós, a spanyol tudományos akadémia egyik alapítója, 1836-tól küldött a cortesban, moderado; 1854, 1856 és 1863 nemzetgazdasági miniszter. – *385*

LUNA, Álvaro de (1388–1453) – II. János kasztíliai és leóni király minisztere. – *425*

LÜDERS, Alekszandr Nyikolajevics, gróf (1790–1874) – orosz tábornok, 1831-ben részt vett Lengyelország eltiprásában, később a kaukázusi hegyi népek ellen harcolt; 1848-ban leverte a moldvai és havasalföldi forradalmat; 1849-ben részt vett a magyar szabadságharc leverésében; 1853–54 a dunai 5. hadtest, 1855-ben a déli hadsereg parancsnoka, 1856-ban a krími hadsereg főparancsnoka; 1861–62 Lengyelország helytartója. – *128 284 306 329 557*

LYNDHURST, John Singleton Copley, Baron (1772–1863) – angol államférfi és jogász, tory; 1827–30, 1834–35 és 1841–46 lordkancellár. – *297 300 604* (175)

LYONS. Edmund, lord (1790–1858) – angol tengernagy; 1835–49 athéni követ, főparancsnokhelyettes, 1854-ben másodtengernagy, 1855-ben a fekete-tengeri brit flotta főparancsnoka. – *103 245 340 505 531*

M

MACAULAY, Thomas Babbington, Lord, Baron of Rothley (1800–1859) – angol polgári történész és politikus, whig, a parlament tagja. – *46*

MACGREGOR, John (1797–1857) – angol statisztikus és történész, a szabadkereskedelem híve, a parlament tagja. – *46*

MACKINNON, William Alexander (1789–1870) – angol politikus, tory, majd liberális, a parlament tagja. – *46*

– *History of Civilisation* (A civilizáció története), 1–2. köt., London 1846. – *46*

MADVIG, Johan Nicolai (1804–1886) – dán filológus és politikus, 1849–74 képviselő, 1856–63 a birodalmi tanács elnöke, 1848–51 kultuszminiszter. – *411*

MAGHIERO, Georgiu (szül. 1804) – havasalföldi tábornok, polgári forradalmár; 1848-ban a Havasalföldön az ideiglenes kormány tagja és a forradalmi csapatok parancsnoka. – *312*

MALMESBURY, James Howard Harris, Earl of (1807–1889) – angol politikus, tory, később konzervatív; 1852, 1858–59 külügyminiszter; 1866–68, 1874–76 lordpecsétőr. – *65–66 175 177–178*

»*Manchester Examiner and Times*« (Manchesteri Szemle és Híradó). – *589* (324)

»*The Manchester Guardian*« (Manchesteri Figyelő). – *266* (165)

MANDZSU-dinasztia (Csing) – uralkodócsalád Kínában 1644–1912. – *109*

MANNERS, John James Robert, Earl of Rutland (1818–1906) – angol politikus, tory, később konzervatív; a 40-es években az „Ifjú Anglia" csoport tagja, a parlament tagja; több ízben miniszter. – *80*

MANSBACH, Karl von (1790–1867) – svéd tábornok és diplomata; 1851–55 bécsi követ – *338*

MANTEUFFEL, Otto Theodor, Freiherr von (1805–1882) – porosz reakciós politikus, 1848–50 belügyminiszter, 1850–58 miniszterelnök és külügyminiszter. – *74 143 191–192 210 212 216 222–223*

– *Rede vor den preussischen Kammern vom 29. April 1854* (1854 április 29-i beszéd a porosz kamarákban); „Königlich privilegierte Berlinische Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen", 1854 ápr. 30. (101.) sz. – *222–223*

– *Rede auf einer Reunion* (Beszéd egy gyűlésen); „Königlich privilegierte Berlinische Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen", 1854 ápr. 29. (100.) sz. – *222–223*

– *Rede vor der Kreditkomission der Ersten Kammer* (Beszéd az első kamara hitelbizottsága előtt); „Berlinische Nachrichten von Staats- und gelehrten Sachen", 1854 ápr. 23. (95.) sz. – *210–213*

MARCHESI Y OLEAGA, José María (1801–1879) – spanyol tábornok, moderado; 1853–54 Katalónia főparancsnoka; 1864-ben hadügyminiszter. – *348*

MÁRIA ALEKSZANDROVNA (1824–1880) – II. Lajos hesseni nagyherceg lánya, 1841-től a majdani II. Sándor orosz cár felesége. – *147*

MÁRIA AMÁLIA, Bourbon (1782–1866) – francia királyné 1830–1848; Lajos Fülöp felesége. – *349*

MÁRIA ANNA, neuburgi (1667–1740) – spanyol királyné 1689–1700; II. Károly felesége. – *425*

MÁRIA KRISZTINA (Cristina de Borbón) (1806–1878) – VII. Ferdinánd spanyol király felesége; Spanyolország régense 1833–1840. – *322 341 345 348 375–378 385 397 404 471 473 477–478* (295)

MÁRIA LUJZA, pármai (1751–1819) – spanyol királyné 1788–1808; IV. Károly felesége – *426*

MÁRIA TERÉZIA (1717–1780) – magyar királynő 1740–1780; német-római császárné 1745–1780; az osztrák örökös tartományok uralkodója 1740–1780. – *99–100*

»*The Mark Lane Express and Agricultural Journal*« (Mark Lane híradó és mezőgazdasági újság), London. – *207 265 269* (140)

MARLIANI, Manuel (megh. 1873) – politikus és történész, 1859-ig Spanyolországban élt, majd Olaszországba emigrált. – *375 401*

– *L'Espagne et ses Révolutions* (Spanyolország és forradalmai), Párizs 1833. – *468*

– *Historia política de la España moderna* (A mai Spanyolország politikai története), Barcelona 1849. – *401*

MARMONT, Auguste-Frédéric-Louis, Viesse de, duc de Raguse (1774–1852) – francia tábornagy, részt vett I. Napóleon hadjárataiban; 1814-ben átpártolt a Bourbonokhoz, 1830-ban a júliusi forradalom idején X. Károly csapatainak parancsnoka. – *104*

MAROTO, Rafael (1783–1847) – spanyol tábornok; 1838–39-ben a karlista csapatok főparancsnoka. – *375* (220)

MARTIGNAC, Jean-Baptiste-Sylvère Gaye, vicomte de (1778–1832) – francia politikus és publicista, royalista; 1823-ban részt vett a spanyol forradalom leverésében; 1828–29 belügyminiszter, miniszterelnök. – *468–469*

– *Essai historique sur la révolution d'Espagne et sur l'intervention de 1823* (Történelmi tanulmány a spanyol forradalomról és az 1823-as intervencióról), I. köt., Párizs 1832. – *468–469* (274)

MARTÍNEZ DE LA ROSA, Francisco (1787–1862) – spanyol író és politikus, részt vett az 1808–14 és 1820–23-as forradalomban; a moderadók egyik vezetője; 1834–35 miniszterelnök; 1844–46 belügyminiszter. – *342*

MARX, Karl Heinrich (1818–1883) – *110 117–118* (21 44 58 74 85 86 99 108 119 134 145 168 173 176 225 230 245 293 301)

MATUSEVICS, Andrej, gróf (1796–1842) – orosz diplomata; részt vett az 1820-as troppaui, az 1822-es veronai kongresszuson és az 1830-as londoni konferencián. – *298*

MAVROKORDATOSZ, Alexandrosz (1791–1865) – görög politikus és államférfi; az első görög nemzetgyűlés (1822) és az első kormány (1823) elnöke; 1841, 1844 és 1854–55 miniszterelnök. – *257*

MAZARIN, Jules (Mazarini, Giulio) (1602–1661) – olasz származású francia államférfi; bíboros; 1643-tól miniszter, XIV. Lajos nagykorúságáig lényegében ő kormányozta Franciaországot. – *167*

MAZARREDO, Manuel de (1807–1857) – spanyol tábornok. – *347*

MAZZINI, Giuseppe (1805–1872) – olasz polgári-demokrata forradalmár; az olasz nemzeti szabadságmozgalom egyik vezére; 1849-ben a Római Köztársaság ideiglenes kormányának elnöke; 1850-ben Londonban az Európai Demokrácia Központi Bizottságának egyik szervezője. – *150 209 476*

MECKLENBURG-STRELITZ, Georg, herceg (1824–1876) – német nemes, orosz szolgálatban álló tábornok. – *188*

MEDICIEK – a XV.–XVIII. században Firenzében uralkodó olasz kereskedőcsalád. – *140*

MEHMED, II. (1432–1481) – török szultán 1451–1481. – *95 141 309*

MEHMED, IV. (kb. 1642–kb. 1693) – török szultán 1648–1687. – *164*

MEHMED pasa (1810–1871) – török államférfi; 1854-től főtengernagy, később nagyvezír. – *95*

MEHMED ALI pasa (1807–1868) – török államférfi; 1852–53 nagyvezír; 1853–54 hadügyminiszter. – *95*

MELBOURNE, William Lamb, Viscount (1779–1848) – angol politikus, whig; 1830–34 belügyminiszter, 1834, 1835–41 miniszterelnök. – *59 577*

MELGAR, Juan Thomas Cabrera, conde de (1652–1705) – 1693–99 II. Károly spanyol király miniszter. – *425*

Memorandum der serbischen Regierung an die Hohe Pforte vom 17. April 1854 (A szerb kormány memoranduma a Fényes Portához 1854 április 17-én); Jasmund, J. von: „Aktenstücke zur orientalischen Frage", 2. köt., Berlin 1855. – *332–334* (196)

»*Mensajero*« (Hírnök), Madrid. – *405*

MENSDORFF-POUILLY, Alexander, Graf von (1813–1871) – osztrák tábornok és politikus; 1852–53 szentpétervári rendkívüli követ. – *219*

MENSIKOV, Alekszandr Szergejevics, herceg (1787–1869) – orosz diplomata és hadvezér; 1853-ban konstantinápolyi rendkívüli nagykövet; 1853–55 a krími szárazföldi és tengeri haderő főparancsnoka. – *22 38 67 80 85–87 94 147 152 154 158–159 181 183 496 498 501–502 505 507–508 513–515 523 527–530 533 547–548 552 555 574*

MERLIN, Christophe-Antoine, comte (1771–1839) – francia tábornok; 1808–13 a spanyolországi megszálló hadseregben teljesített szolgálatot. – *437* (254)

»*Messager de Bayonne*« (Bayonne-i Hírnök). – *320 330 342 408*

METAXASZ, Andreasz, gróf (kb. 1786–1860) – görög politikus és diplomata; 1843–44 miniszterelnök; 1850–54 konstantinápolyi követ. – *198–199 204 219*

METTERNICH-Winneburg, Klemens Wenzel Lothar, Fürst von (1773–1859) – osztrák politikus és diplomata; 1809–21 külügyminiszter, 1821–48 kancellár; a Szent Szövetség egyik megszervezője. – *32 92 296 302*

MEYENDORF (Meyendorff), Pjotr Kazimirovics, báró (1796–1863) – orosz diplomata; 1839–50 berlini, 1850–54 bécsi követ. – *27 154 220*

MEZA, Christian Julius de (1792–1865) – dán tábornok; 1849-től a tüzérség főparancsnoka. – *396*

MIALL, Edward (1809–1881) – angol publicista, polgári radikális; a 40-es években közel állt a chartistákhoz, harcolt az anglikán egyház ellen; a parlament tagja. – *46*

MICHELL, William – angol orvos, a parlament tagja. – *47*

MIHAIL NYIKOLAJEVICS (1832–1909) – orosz nagyherceg, I. Miklós negyedik fia. – *151*

MIHÁLY, Obrenović (1823–1868) – szerb fejedelem 1839–1842 és 1860–1868. – *24 32*

MIKLÓS, I. (1796–1855) – orosz cár 1825–1855. – *1 2 8–10 19–20 22 30–31 39 43 45 50–53 58 63 69–70 78 80–81 84–87 91 94–95 103 105–108 112 132 134–139 141–160 175–178 181–182 184–185 189–190 211 213–215 217–218 220 230 232 246 263 269 285–286 291–294 306 323–324 328 341 343 354–355 360 384 386 390 392–393 396 401 419 483 508 510 520 551–553 564 571 575 595–596 604 609* (82 83)

– [*Miklós cár válasza Napóleon császárnak*]; Jasmund, J. von: „Aktenstücke zur orientalischen Frage", 1. köt., Berlin 1855. – *112* (112)

– [*Miklós cár manifesztuma népéhez*]; Jasmund, J. von: „Aktenstücke zur orientalischen Frage", 1. köt., Berlin 1855. – *112* (112)

– [I. *Miklós cár 1853 febr. 21-i memoranduma*]; „Correspondence respecting the Rights . . .", London 1854. – *152–154 158–159*

– [I. *Miklós cár 1853 ápr. 15.-i memoranduma*]; „Correspondence respecting the Rights . . .", London 1854. – *158*

»*El Miliciano*« (A Népfelkelő), Madrid. – *405*

MILNES, Richard Monckton, Baron Houghton (1809–1885) – angol író és politikus; eredetileg tory, a XIX. sz. második felében liberális; a parlament tagja. – *46 125 256*

– *Memorials of a Tour in some Parts of Greece* (Emlékezések egy görögországi utazásra), London 1834. – *46*

MILOŠ, Obrenović (1780–1860) – szerb fejedelem 1817–1839 és 1858–1860; az Obrenovics-dinasztia megalapítója. – *24 32*

MINA (Espoz y Mina), Francisco (1781–1836) – spanyol tábornok, az 1808–14-es függetlenségi harcban gerillavezér, részt vett az 1820–23-as forradalomban és 1833–36-ban a karlisták elleni harcban. – *449*

MINA, Francisco Javier (1789–1817) – spanyol polgári forradalmár, az 1808–14-es függetlenségi háborúban gerillavezér; 1814-ben az abszolutizmus ellen szervezett sikertelen felkelési kísérlet után Amerikába ment, ahol a Mexikó függetlenségéért vívott harcban elesett. – *448 468*

MINIÉ, Claude-Étienne (1804–1879) – francia katonatiszt; egy róla elnevezett puska feltalálója. – *251 253 532 549 550*

MOHAMMED Abul-Kaszim ibn Abdallah (kb. 570–632) – az iszlám megalapítója. – *378 389* (129)

MOLESWORTH, Sir William (1810–1855) – angol politikus, liberális (az úgynevezett Mayfair-radikálisokhoz tartozott), a parlament tagja; 1853–55 közmunkaügyi főbiztos, 1855-ben gyarmatügyi miniszter. – *46 113 253 614* (161)

MOLITOR, Gabriel-Jean-Joseph, comte (1770–1849) – francia tábornok, 1823-ban Spanyolországban hadtestparancsnok. – *543*

MOLTKE, Helmut Karl Bernhard, Graf von (1800–1891) – porosz tiszt, majd vezértábornagy, katonai szakértő és író, a porosz militarizmus ideológusa; 1835–39 a török hadseregben szolgált; 1857–71 a porosz, 1871–88 a császári vezérkar főnöke. – *279*

– *Der russisch-türkische Feldzug in der europäischen Türkei 1828 und 1829* (Az orosz–török hadjárat az európai Törökországban 1828–1829-ben), Berlin 1845. – *279*

MON, Alejandro (1801–1882) – spanyol politikus, moderado; 1837, 1844–46 pénzügyminiszter, 1864-ben miniszterelnök. – *322 404*

MONCK, Charles Stanley, Viscount (1819–1894) – liberális politikus; 1855–58 kincstári kancellár, 1861–66 és 1867–68 Kanada kormányzója. – *46*

»*Le Moniteur de l'Armée*« (A Hadsereg Értesítője), Párizs. – *384*

»*Le Moniteur universel*« (Általános Értesítő), Párizs. – *48 53 69 91 93 208 216 245 256 263 271 296 306 322 331–332 339–340 347–348 349 367 392 399 420 472 482–483 501–502 510 560 570* (58 82 158 208 210)

MONROE, James (1758–1831) – az Egyesült Államok elnöke 1817–1825. – *401 468* (236)

MONSELL, William (1812–1894) – ír politikus, liberális, az ír parlamenti frakció egyik vezetője; 1852–54 a hadfelszerelési hivatal titkára. – *253–254*

MONTALEMBERT, Charles Forbes de Tryon, comte de (1810–1870) – francia politikus és publicista; az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja, orléanista, a katolikus párt feje, támogatta Louis Bonaparte államcsínyét. – *63*

MONTALEMBERT, Marc-René, marquis de (1714–1800) – francia tábornok, hadmérnök, újfajta erődítményrendszert dolgozott ki. – *171 381 413 496*

MONTEMOLÍN, Carlos Luis de Borbón, conde de (1818–1861) – spanyol infáns, Don Carlos fia; az 50-es években VI. Károly néven trónkövetelő. – *112 342*

MONTESQUIEU, Charles-Louis de Secondat, baron de la Brède et de (1689–1755) – francia filozófus, politikai író, a polgári felvilágosodás képviselője, az alkotmányos monarchia és a hatalmak megosztása elméletének teoretikusa. – *439*

MONTIJO, Eugenio Palafox y Portocarrero, conde – spanyol kalandor. – *449*

MONTPENSIER, Antonio de Orléans, duc de (1824–1890) – Lajos Fülöp fia, María Luisa Fernanda spanyol infánsnő férje; 1868–69 spanyol trónkövetelő. – *108 112* (107)

MONTPENSIER, María Luisa Fernanda de Borbón (1832–1897) – 1846-tól Antoine-Marie-Philippe-Louis d'Orléans, duc de Montpensier felesége; II. Izabella testvére. – *112*

MOORE, George Henry (1811–1870) – ir politikus, a Bérlők Jogaiért Küzdő Szövetség egyik vezetője; a parlament tagja. – *187*

MORENO, Antonio Guillermo – spanyol bankár és politikus. – *322*

MORILLO, Pablo, conde de Cartagena y marqués de la Puerta (1778–1837) – spanyol tábornok, részt vett az 1808–14-es függetlenségi háborúban; 1815–20-ban a dél-amerikai spanyol gyarmatok nemzeti függetlenségi háborújának leverésére kivezényelt csapatok parancsnoka; az 1820–23-as forradalom idején átállt az ellenforradalom oldalára. – *375 544*

MORLA, Tomás de (1752–1820) – spanyol tábornok és katonai író; Joseph Bonaparte kormányában hadügy- és tengerészetügyi miniszter. – *449*

»*The Morning Advertiser*« (Reggeli Közlöny), London. – *40 55 112 230 264 297 335 344 592 603* (46)

»*The Morning Chronicle*« (Reggeli Krónika), London. – *10 256 261 263–264 268 285 305–306 330 332 338 385 576 578 592 610* (17)

»*The Morning Herald*« (Reggeli Hírnök), London. – *261 266 297 343 395 547 578* (163)

»*The Morning Post*« (Reggeli Posta), London. – *90–91 188 206 268 360 570 576–577 592–593 595* (91)

MOUNIER, Jean-Joseph (1758–1806) – francia politikus, a francia forradalom idején mérsékelt royalista, a nagypolgári érdekek képviselője. – *439*

Mulgrave, lord *lásd* Normanby, George Augustus

MUÑOZ, Agustín Fernando, duque de Riánsares y de Montmorot y marqués de San Agustín (1808–1873) – őrmester, Mária Krisztina királyné, spanyol régensnő férje. – *473 478*

MUÑOZ BENAVENTE (a) Pucheta, José (1820–1856) – spanyol torreádor, az 1854–56-os forradalomban a madridi tömegek egyik vezére, a barikádokon esett el. – *397 403*

MUÑOZ TORRERO, Diego (1761–1829) – spanyol pap, a salamancai egyetem rektora; 1810–13-ban a cádizi cortes egyik legradikálisabb tagja; részt vett az 1820–23-as forradalomban. – *459*

MUNTZ, George Frederick (1794–1857) – angol fegyvergyáros és politikus, polgári radikális; a parlament tagja. – *253*

MURAT, Joachim (1767–1815) – francia tábornagy, részt vett I. Napóleon hadjárataiban, 1808-ban a spanyolországi francia csapatok főparancsnoka; Nápoly királya 1808–1815. – *430* (2)

MURAT, Napoléon-Lucien-Charles, prince (1803–1878) – III. Napóleon unokafivére; bonapartista politikus; a második köztársaság idején az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlés tagja. – *2 386* (2)

MURE, William (1799–1860) – angol filológus és történész, hellenista, tory; a parlament tagja. – *46*

– *A critical History of the Language and Literature of ancient Greece* (Az ókori Görögország nyelvének és irodalmának kritikai története), I–V. köt., London 1850–1857. – *46*

MUSZA pasa (kb. 1810–1854) – török tábornok; 1853–54 Szilisztria katonai parancsnoka. – *281 315*

MÜNNICH, Burkhard Christoph (Krisztofor Antonovics) (1683–1767) – német származású orosz vezértábornagy, erődépítő mérnök; az 1735–39-es orosz–török háborúban főparancsnok. – *372*

N

»*La Nación*« (A Nemzet), Madrid. – *322 404*

NADAUD, Martin (1815–1898) – francia kőműves, publicista, Proudhon követője; 1849–51 a törvényhozó nemzetgyűlés tagja, a hegypárthoz csatlakozott; az 1851 dec. 2-i államcsíny után száműzték; 1859-ig Angliában élt száműzetésben. – *110*

NAPIER, Sir Charles (1786–1860) – angol tengernagy, részt vett az 1810–34-es portugáliai és az 1840-es szíriai háborúban; 1854-ben a keleti-tengeri flotta parancsnoka. *56 71 103 113 169 242 244 289 327–328 334 365 395 418–419 504*

NAPÓLEON, I. (Nagy), Bonaparte (1769–1821) – francia császár 1804–14 és 1815. – *96 156 164 244 248 252 255–257 267 402 426 430–437 440–442 446–447 457 461 500–502 520–521 523 547 550–551 556 563–564 566 574 581* (250 255)

NAPÓLEON, III. (Louis Bonaparte) (1808–1873) – I. Napóleon unokaöccse; 1848–52 a második köztársaság elnöke; francia császár 1852–1870. – *2 19 32 38 40 53 63 65 69 73–74 78 82 93 96 103 108 111–112 143 160 243 247 252 256–257 267 270 334 341–342 349–350 355 363 367 386 483 493–494 501–502 503 507 510 524 561* (51 61 82 112 227 277 284)

– [Megnyitóbeszéd 1854 márc. 2-án a nemzetgyűlésben.]; „Le Moniteur Universel", 1854 márc. 3. (62.) sz. – *103*

– [1854 márc. 27-i üzenet.]; „Le Moniteur Universel", 1854 márc. 28. (87.) sz. – *160*

Napóleon herceg *lásd* Bonaparte, Jérôme-Napoléon-Joseph-Charles-Paul

Nápolyi király *lásd* Ferdinánd, II.

NARVÁEZ, Ramón María, duque de Valencia (1800–1868) – spanyol tábornok és államférfi, a moderadók vezére; 1844–68 többször miniszterelnök; kegyetlenül letörte a forradalmi tömegmozgalmakat. – *321–322 341 346 375–377 379 385–386 403–404* (202 206)

NASMYTH, Charles (1826–1861) – angol tiszt; a „Times" haditudósítója Omer pasa dunai törzskaránál. – *280 315–316 364 369*

NASZR ED-DIN (1831–1896) – perzsa sah 1848–1896. – *8 16 24 33*

»*Le National*« (Nemzeti Újság), Párizs. – *349*

NAVARRO (megh. 1817) – spanyol forradalmár; megkísérelte az 1812-es alkotmányt kikiáltani Valenciában, ezért kivégezték. – *468*

NEMOURS, Louis-Charles-Philippe-Raphaël d'Orléans, duc de (1814–1896) – Lajos Fülöp fia. – *27* (31)

NESSELRODE, Karl Vasziljevics, gróf (1780–1862) – orosz politikus és diplomata; 1816–56 külügyminiszter. – *43 84–86 91 132 136 142 152–153 177 183 190 210 220 399* (92 194)

– *Memorandum by Count Nesselrode etc.* (Gróf Nesselrode memoranduma stb.); „Correspondence respecting the Rights . . .", London 1854. – *132–136 138 158–159 176–178*

»*Neue Preussische Zeitung*« (Új Porosz Újság), Berlin. – *10 20 339 402* (20)

»*Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie*« (Új Rajnai Újság. A demokrácia orgánuma), Köln. – *366* (213)

»*New York Daily Tribune*« (New York-i Napi Híradó). – *131 208 253 287 393 414 503 600 608* (1)

NEWCASTLE, Henry Pelham Fiennes Pelham-Clinton, Duke of (1811–1864) – angol politikus, peelista; 1846-ban az írországi ügyek minisztere, 1852–64 több ízben hadügyminiszter és gyarmatügyi miniszter. – *188 261 268 296 343 506 576 578* (314)

NEY, Michel, duc d'Elchingen, prince de la Moskova (1769–1815) – Franciaország marsallja; részt vett I. Napóleon hadjárataiban, többek közt 1808–11-ben a spanyolországi háborúban. – *443*

NORFOLK, Henry Charles Howard, Duke of (1791–1856) – az angol arisztokrácia képviselője, whig. – *7 47*

NORMANBY, Constantine Henry Phipps, Earl of Mulgrave, Marquis of (1797–1863) – angol politikus; Írország alkirálya 1835–39. – *335–336*

NORMANBY, George Augustus Constantine Phipps, (Lord Mulgrave) Marquis of (1819–1890) – angol politikus. – *335*

»*The Northern Ensign*« (Az Északi Zászló), Wick. – *237*

NOTARASZ, Lukasz (megh. 1453) – bizánci politikus, flottaparancsnok; a katolikusellenes párt feje; Konstantinápoly elfoglalása után II. Mehmed szultán parancsára megölték. – *95*

»*Nouvelliste de Marseille*« (Marseille-i Híradó). – *220*

»*Las Novedades*« (Újdonságok), Madrid. – *404*

O

OBRENOVIĆ (Obrenovics) – szerb fejedelmi (1817–1842, 1858–1882) és királyi család 1882–1903. – *24 32*

OBRUCSEV, Alekszandr Afanaszjevics – orosz tábornok. – *23 29*

»*The Observer*« (A Figyelő), London. – *338* (197)

O'CONNELL, Daniel (1775–1847) – ír ügyvéd és politikus; az ír függetlenségi mozgalom jobboldali liberális szárnyának vezére. – *59* (72)

O'DALY – spanyol tiszt, részt vett az 1808–14-es függetlenségi háborúban és az 1820-23-as forradalomban. – *463*

O'DONNELL, Enrique José, conde de la Bisbal (1769–1834) – spanyol tábornok, részt vett az 1808–14-es függetlenségi háborúban; a reakció éveiben (1814–20) elárulta és feladta a forradalmárokat a kormánynak. – *449 463–464 466*

O'DONNELL Y JORRIS, Leopoldo, conde de Lucena y duque de Tetuán (1809–1867) – spanyol tábornok, reakciós politikus, moderado; 1854-ben a forradalmi válságot katonai

diktatúra bevezetésére akarta felhasználni; mint hadügyminiszter (1854–56) leverte a forradalmat, 1856–66 többször miniszterelnök. – *305 319–321 330 338 341–342 346 349 376 385 397 401 463 473 478–479* (177)

OLIVEIRA, Benjamin – az angol parlament tagja. – *46*

OLÓZAGA, Salustiano de (1805–1873) – spanyol politikus és diplomata, a progresszista párt egyik vezére; 1843 miniszterelnök, 1840–43 és 1854 párizsi követ; részt vett az 1854–56-os forradalomban. – *378–379 404*

OLTRA – spanyol tiszt, részt vett az 1820–23-as forradalomban. – *465*

OMER pasa (Mihail Latas) (1806–1871)–horvát származású török tábornok, a krími háborúban a török csapatok főparancsnoka. – *1 31 36 50 58 64 71–72 127 129–130 194 196 261 263–264 275 280 285 292 301 312 317 339–340 358 363–364 366 370–371 384 394 399–400 486 501 503 506–507 561 573*

ORLEANS-OK – a Bourbonok oldalága, a francia trónon 1830–1848. – *108 477*

ORLOV, Alekszej Fjodorovics, gróf, (1856-tól) herceg (1786–1861) – orosz államférfi és diplomata; Oroszország nevében ő kötötte meg Törökországgal a drinápolyi (1829) és a Hunkjar Szkeleszi-i (1833) szerződést; 1856-ban az orosz küldöttség vezetője a párizsi kongresszuson. – *50 54 56 61–62 73 189 220* (59 60)

ORLOV, Nyikolaj Alekszejevics, herceg (1827–1885) – orosz ezredes, majd tábornok; 1854-ben részt vett Szilisztria ostromában; követ különböző európai államokban. – *281 284*

OROPESA, Emanuel Joachim, conde de (1642–1709) – 1685–91, 1698–99 II. Károly spanyol király minisztere. – *425*

Orosz cár *lásd* Miklós, I.

Orosz Invalidus *lásd* Русский Инвалид

OROZCO – spanyol tiszt, részt vett az 1854–56-os forradalomban. – *330*

ØRSTEDT, Anders Sandøe (1778–1860) – dán jogász és államférfi; 1853–54 miniszterelnök. – *43*

Osborne Bernal *lásd* Bernal Osborne

»*Ost-Deutsche Post*« (Kelet-német Posta), Bécs. – *306* (179)

OSTEN-SACKEN, Dmitrij Jerofejevics (1789–1881) – orosz tábornok, 1853–54 a krími háborúban a dél-oroszországi 3. hadtest parancsnoka, 1854–55 a szevasztopoli helyőrség parancsnoka. – *13 36 128 232–233 485–486 550* (153)

O'SULLIVAN DE GRASS, Alphonse-Albert-Henri, comte (1798–1866) – belga diplomata, 1837–66 bécsi követ. – *338*

OSZKÁR, I. (1799–1859) – svéd és norvég király 1844–1859. – *410*

Osztrák császár *lásd* Ferenc József, I.

OTTÓ, I. (1815–1867) – bajor herceg, görög király 1832–1862. – *93 106 220 236 257 338 480*

OTWAY, Arthur John (1822–1912) – angol képviselő, az 50-es években tory. – *334–335 344 367*

OWEN, Robert (1771–1858) – angol utópikus szocialista. – *59*

OZEROV – orosz diplomata, ideiglenes ügyvivő Konstantinápolyban. – *66*

Ö

»*Österreichisch Kaiserliche Wiener Zeitung*« (Osztrák császári bécsi újság). – *56* (68)

»*Österreichische Korrespondenz*« (Osztrák Tudósító), Bécs. – *332 338* (195)

»*Österreichische Militärische Zeitschrift*« (Osztrák Katonai Folyóirat), Bécs. – *447*

»*Österreichischer Soldatenfreund*« (Osztrák Katonabarát), Bécs. – *7 324*

P

PACHECO, Juan, marqués de Villena (1419–1474) – IV. Henrik kasztíliai király minisztere. – *425–426*

PACHECO Y GUTIÉRREZ Calderón, Joaquín, Francisco (1808–1865) – spanyol jogász, író és politikus, moderado; részt vett az 1854–56-os forradalomban; 1854-ben külügyminiszter. – *385*

PADILLA, Juan de (1490–1521) – spanyol nemes, a kasztíliai városok (comunerók) 1520–22-es felkelésének egyik vezére, a villalari vereség után kivégezték. – *428*

PAIKOSZ, A. – görög politikus; 1851–54 külügyminiszter. – *221*

PAINE, Thomas (1737–1809) – angol–amerikai publicista, republikánus, az amerikai függetlenségi háború és a francia forradalom résztvevője. – *367*
– *Rights of Man etc.* (Emberi jogok stb.), 7. kiad., London 1791. – *367*

PAIXHANS, Henri-Joseph (1783–1854) – francia tábornok, hadmérnök; 1822-ben feltalálta a róla elnevezett ágyú-típust. – *4 364*

PAKINGTON, Sir John Somerset (1799–1880) – angol politikus, peelista, majd tory, később konzervatív; 1852–68 több ízben miniszter (hadügyminiszter, gyarmatügyi miniszter, tengerészeti miniszter). – *343*

PALAFOX Y MELCI, Francisco de (szül. 1774) – spanyol politikus, részt vett az 1808–14-es függetlenségi háborúban; 1808–09-ben a központi junta tagja, majd kizárták a juntából, mert fellépett a cortes összehívása ellen és síkraszállt a régensuralomért. – *449*

PALAFOX Y MELCI, José Rebolledo de, duque de Zaragoza (1776–1847) – spanyol tábornok, részt vett az 1808–14-es függetlenségi háborúban; 1808–09-ben Zaragoza védelmét irányította. – *436*

PALMERSTON, Henry John Temple, Viscount (1784–1865) – angol politikus; eleinte tory, 1830-tól a whigek jobbszárnyának egyik vezetője; 1809–28 hadügyi államtitkár (Secretary at War), 1830–34, 1835–41, 1846–51 külügyminiszter, 1852–55 belügyminiszter, 1855–58, 1859–65 miniszterelnök. – *1 16 18 39–41 46 54–56 87 89–91 107–108 112–113 161 177 180 184–185 230 244 261 268 296–297 299 302–303 312 342–344 356–358 367 377 389 401 480 504 508 570 576–578 597* (27 107 152)

PANYUTYIN, Fjodor Szergejevics (1790–1865) – orosz tábornok; a krími háború kezdetén egy hadtest, 1855–56 a délnyugati orosz tartalékerő parancsnoka. – *306 318 609*

PARQUE-CASTRILLO, Diego de Cañas y Portocarrero, duque del (1755–1832) – spanyol tábornok, részt vett az 1808–14-es függetlenségi háborúban és az 1820–23-as forradalomban; 1820-ban a cortes elnöke. – *432*

PASTOR DÍAZ, Nicomedes (1811–1863) – spanyol politikus és irodalmár, moderado, szenátor, 1854-ben torinói követ. – *404*

PASZKEVICS, Ivan Fjodorovics, herceg (1782–1856) – orosz tábornagy, 1831 júniusától a lengyel felkelést leverő hadsereg főparancsnoka, 1832-től Lengyelország helytartója; 1849-ben a magyar szabadságharc leverésében részt vevő cári sereg főparancsnoka; 1854-ben a dunai csapatok főparancsnoka. – *51 210 262 281–282 284 293 306 316 328 372*

»*La Patrie*« (A Haza), Párizs. – *8 33* (11)

»*Le Pays*« (Az Ország), Párizs. – *586* (321)

PEEL, Sir Robert (1788–1850) – angol politikus és közgazdász, a mérsékelt toryk (a róla elnevezett peelisták) vezetője; 1822–27, 1828–30 belügyminiszter, 1834–35, 1841–46 miniszterelnok; a liberálisok támogatásával 1846-ban keresztülvitte a gabonatörvények eltörlését. – *59 77 134 177 268 296 343 577 613* (135)

PEITHMANN – német pedagógus. – *334–336 344 367*

PELHAM, Frederick Thomas (1808–1861) – angol tengerésztiszt, 1858-tól altengernagy. – *418*

PELISSIER, Aimable-Jean-Jacques, duc de Malakoff (1794–1864) – francia tábornok, 1855-től tábornagy, részt vett Algéria meghódításában; 1855-ben egy krími hadtest, később (1855 máj.–1856 júl.) a krími hadsereg főparancsnoka. – *58*

»*The People's Paper*« (A Nép Újsága), London. – *40 390–391* (44 228)

PÉREZ DE CASTRO, Evaristo (1778–1848) – spanyol politikus, liberális; 1810–13-ban kuldott a cádizi cortesban; részt vett az 1820–23-as forradalomban; 1838–40 miniszterelnok. – *466*

PERSIGNY, Jean-Gilbert-Victor Fialin, comte (1808–1872) – francia politikus, bonapartista; a törvényhozó nemzetgyűlés tagja; az 1851 dec. 2-i államcsíny egyik szervezője; 1852–54, 1860–63 belügyminiszter. – *33*

Perzsa sah *lásd* Naszr ed-Din

PÉTER, I. (Nagy) (1672–1725) – orosz cár 1682–1725. – *169 171 553 574*

PÉTER, V. (1837–1861) – portugál király 1853–1861. – *342*

PEZUELA Y CEBALLOS, Juan de la, conde de Cheste (1809–1906) – spanyol tábornok és író, moderado; 1846-ban tengerészeti miniszter; 1867-től szenátor. – *376*

PHILIPPESCO – kapitány a romániai milíciában. – *484*

PHIPPS, Sir Charles Beaumont (1801–1866) – ezredes; 1835–39 az írországi alkirály kamarása; 1846-ban királyi istállómester; 1847-től Albert herceg titkára. – *336*

PIDAL, Pedro José, marqués de (1800–1865) – spanyol politikus és író, moderado; 1843-ban a cortes elnöke; 1844–48 belügyminiszter, 1848–51 külügyminiszter. – *322*

PIUS, IX. (1792–1878) – római pápa 1846–1878. – *2 63 81 175* (234)

PIZARRO, Francisco (1475–1541) – spanyol konkvisztádor; a XVI. sz. 30-as éveiben meghódította az inka birodalmat (Perut). – *429*

POLLARD-URQUHART, William (1814–1871) – angol közgazdász és liberális politikus; a parlament tagja. – *47*

– *Life and Times of Francesco Sforza Duke of Milan with a preliminary Sketch of the History of Italy* (Francesco Sforzának Milánó hercegének élete és kora, Itália történetéről szóló bevezető vázlattal), I–II. köt., Edinburgh–London 1852. – *47*

POMBAL, Sebastián José de Carvalho y Mello, marqués de (1699–1782) – portugál politikus, a felvilágosult abszolutizmus híve, Portugália tényleges uralkodója. – *438*

POMPEIUS, Gnaeus (Magnus) (i. e. 106–48) – római hadvezér és államférfi. – *346*

PONSONBY, John, Viscount (kb. 1770–1855) – angol diplomata, 1832-ben nápolyi követ, 1832–41 konstantinápolyi, 1846–50 bécsi nagykövet. – *160*

POPOVIĆ, Timotheus von (1795–1867) – osztrák tábornok; a dunai fejedelemségek 1854-es osztrák megszállásakor Bukarest katonai kormányzója. – *486*

Porlier *lásd* Díaz Porlier

Porosz király *lásd* Frigyes Vilmos, IV.

Poroszország hercege *lásd* Vilmos, I.

»*The Portfolio*« (Irattárca), London. – *44 595* (53)

POZZO DI BORGO, Karl Oszipovics, gróf (1764–1842) – korzikai származású orosz diplomata; 1814–21 követ, 1821–35 nagykövet Párizsban, 1835–39 londoni nagykövet. – *91–92 137 593* (92)

– [*Jelentés Nesselrodénak*] (1825 okt. 16.); „Recueil de documents relatifs à la Russie . . .", Párizs 1854. – *91–92 137 593* (92)

PRADT, Dominique Dufour de (1759–1837) – francia pap, diplomata, publicista és történész. – *446 448 455*

– *Mémoires historiques sur la révolution d'Espagne* (Történelmi emlékiratok a spanyol forradalomról). Párizs 1816. – *432 446 448* (262)

– *De la Révolution actuelle de l'Espagne, et de ses suites* (A legújabb spanyolországi forradalom és következményei), Párizs–Rouen 1820. – *455* (266)

»*The Press*« (A Sajtó), London. – *10 38 41 175 185 570* (19)

»*Die Presse*« (A Sajtó), Bécs. – *221 306 396* (148)

»*La Presse*« (A Sajtó), Párizs. – *218 484* (147)

»*Preussische Lithographische Korrespondenz*« (Porosz Kőnyomatos Tudósító), Berlin. – *33 204*

PRIM Y PRATS, Juan, conde de Reus (1814–1870) – spanyol tábornok és politikus, a progresszisták egyik vezére; részt vett az 1834–43-as és 1854–56-os forradalomban; 1843–44-ben kegyetlenül leverte a köztársaságiak és a baloldali progresszisták katalóniai felkelését. – *487*

PRINCIPE Y VIDAUD, Miguel Agustín (1811–1863) – spanyol író, történész és irodalmár; progresszista. – *378*

– *Espartero : su pasado, su presente, su porvenir* (Espartero: múltja, jelene, jövője), Madrid 1848. – *378*

PRITCHETT, Robert Taylor (1828–1907) – angol fegyvermester, tökéletesítette a Miniépuskát. – *251*

Protokoll der Wiener Konferenz vom 5. Dezember [1853] (Az [1853] dec. 5-i bécsi konferencia jegyzőkönyve); Jasmund J. von: „Aktenstücke zur orientalischen Frage", 1. köt., Berlin 1855. – *25* (33)

Pucheta *lásd* Muñoz Benavente

PUJOL, Louis – francia publicista, blanquista; részt vett az 1848-as franciaországi júniusi felkelésben és az 1854-es spanyolországi forradalomban. – *397*

›*Punch, or the London Charivari*‹ (Paprikajancsi, vagy a Londoni Zenebona). – *404* (238)

Q

QUESADA Y MATHEUS, Jenaro de (1818–1889) – spanyol tábornok. – *320*

QUINTANA, Manuel José (1772–1857) – spanyol költő és politikus, a francia felvilágosodás híve, részt vett az 1808–14-es függetlenségi háborúban és az 1820–23-as forradalomban; 1808–10 a központi junta titkára. – *440 446*

QUIROGA, Antonio (1784–1841) – spanyol tiszt, liberális, részt vett az 1808–14-es függetlenségi háborúban és az 1820–23-as forradalomban. – *463–465*

R

RADETZKY, Joseph, Graf (1766–1858) – osztrák tábornagy, 1848–49 az Itália ellen harcoló császári sereg főparancsnoka; 1850–56 a Lombard–Velencei Királyság főkormányzója. – *195 324 329 549*

RAGLAN, Fitzroy James Henry Somerset, Baronet (1788–1855) – angol tábornok, 1854-től tábornagy, 1808–14, 1815 Wellington törzstisztje a Napóleon elleni háborúkban; 1827–52 a főparancsnok katonai irodájának titkára, 1852–54 táborszernagy, 1854–55 a krími hadsereg főparancsnoka. – *261 284 287 362 366 370–371 395 400 492 494–495 498 505–506 522–525 530 532 540–541 547–548 552 573 576–577*

Recueil des documents relatifs à la Russie etc. (Oroszországra vonatkozó dokumentumok gyűjteménye stb.) Párizs 1854. – *91–92 136 593* (92)

Redcliffe *lásd* Stratford

Régi és új kapitulációk . . . *lásd* Capitulations, ou Traités

RESID pasa (1802–1858) – török államférfi, több ízben nagyvezír és külügyminiszter. – *25–27 95 198–200 209 328 358–360*

REVENTLOW-CRIMINIL, Heinrich, gréve (1798–1869) – dán politikus és diplomata; 1842–48 külügyminiszter; 1852–54 a holsteini ügyek minisztere. – *25*

Révolution d'Espagne. Examen critique. 1820–36 *lásd* Examen critique des révolutions d'Espagne de 1820 à 1823 et de 1836.

RICHARD, Vicente – spanyol polgári forradalmár; 1816-ban a VII. Ferdinánd önkényuralma elleni felkelési kísérlet balsikere után kivégezték. – *468*

RICHMOND, Charles Gordon-Lennox, Duke of (1791–1860) – angol politikus, tory; a védővámrendszer híve. – *47*

RIEGO Y NUÑEZ, Rafael de (1785–1823) – spanyol tiszt; részt vett az 1808–14-es függetlenségi háborúban, az 1820–23-as forradalom egyik legtekintélyesebb vezetője; 1823-ban kivégezték. – *449 464–466 543* (203 241 302)

RIOS ROSAS, Antonio de los (1812–1873) – spanyol politikus, moderado, küldött a cortesban, 1856-ban belügyminiszter. – *404*

RIZA pasa (1809–1859) – török tábornok és politikus; a 40-es és 50-es években több ízben hadügyminiszter. – *26 95*

ROBINSON, Abraham – a chartista mozgalom egyik vezetője az 50-es években. – *123*

ROBINSON, Frederick John, Viscount Goderich, később Earl of Ripon (1782–1859) – angol politikus, tory; 1823–27 kincstári kancellár; 1827–28 miniszterelnök. – *589–590*

ROEBUCK, John Arthur (1801–1879) – angol politikus és publicista, polgári radikális, a parlament tagja; 1855-ben a krími angol hadsereg korulményeinek vizsgálatára kikuldott bizottság elnoke – *27 77*

ROMANA, Pedro Caro y Sureda, marqués de la (1761–1811) – spanyol tábornok, az 1808–14-es fuggetlenségi háború résztvevője; a központi junta biztosa Asztúriában. – *436 443–444 449*

Romerias *lásd* Romana

ROS DE OLANO, Antonio, conde de Almina (1808–1886) – spanyol tábornok és író, moderado – *321*

ROSE, Hugh Henry, Baron Straithnairn and Jánsi (1801–1885) – angol katonatiszt, később tábornagy, 1851–53 konstantinápolyi ugyvivo; a krími háborúban Anglia képviselője a krími francia hadsereg torzskaránál, 1857–59 az indiai nemzeti szabadságharc leveresének egyik vezetoje – *85–86 225 230*

RULHIERE, Joseph-Marcelin de (1787–1862) – francia tábornok és politikus, részt vett I Napóleon hadjarataiban, majd a 30-as években Algeria elfoglalásában, 1848–49 az alkotmányozó es torvényhozo nemzetgyulés tagja, hadugyminiszter; az 1851 dec. 2-i államcsíny után elbocsátották – *272–273*

RUSSELL, John, Lord, Viscount Amberley (1792–1878) – angol politikus, a whigek vezére; 1846–52, 1865–66 miniszterelnok, 1852–53, 1859–65 kulugyminiszter, 1854–55 a Titkos Tanács elnoke – *38 47 56 67 77–78 83 85 87 92–95 107 112–113 135 137 139–140 142 144–149 152–154 160 179 182–184 187 201 230 255–259 268 296–297 303 343 351–357 361 365–366 503 562 578 597 613* (117 118)

– *Sir G H Seymourhoz írt 1853 febr. 9-i levél*, „Correspondence respecting the Rights . . .", London 1854 – *138–142 144–147 149 153 183–184* (117)

»Русский Инвалид« (Orosz Invalidus), Szentpétervár. – *552* (310)

RÜDIGER, Fjodor Vaszilievics, gróf (1784–1856) – orosz tábornok; 1831-ben részt vett a lengyel felkelés levereseben, 1846-ban Krakkó megszállásában, 1849-ben a Magyarország ellen harcolo cári sereg 3 hadtestének parancsnoka, 1854-tól cári helytarto Lengyelországban – *396*

S

SADLEIR, John (1814–1856) – ir bankár és politikus, az ir parlamenti frakció egyik vezetoje; 1853-ban a kincstar egyik lordja – *7*

SAFFI, Aurelio (1819–1890) – olasz forradalmár és író; Mazzini harcostársa; az 1848–49-es italiai forradalom resztvevoje, 1851-ben Angliába emigrált, 1872-ben az olasz republikánus párt egyik vezetoje. – *476*

SAGASTI, Manuel – spanyol tábornok; 1843, 1854–55 Madrid kormányzója – *408 471*

SAINT-ARNAUD, Armand-Jacques-Achille Leroy de (1801–1854) – francia tábornok, bonapartista; 1852-tol marsall, 1851–54 hadugyminiszter, az 1851 dec 2-i államcsíny egyik szervezője; 1854-ben a francia csapatok főparancsnoka a Krímben – *70 247 252 261 267 270–273 284 288 329 366 370–371 395 400 483 492 494–495 498 500 506 514 530* (168 173)

SALAMANCA Y MAYOL, José de (1811–1883) – spanyol politikus, bankár, moderado; 1847 ben pénzugyminiszter. – *409 478*

SALAZAR José Allende (1802–1893) – spanyol tábornok, progresszista, 1854-ben tengerészeti miniszter. – *385*

SAMIL (kb. 1798–1871) – a dagesztáni hegyi népek és a csecsenek fővezére a XIX. sz. 30–50-es éveiben az orosz cárizmus gyarmatosító törekvései elleni harcban. – *30 245 292 350 484* (38)

SAN FERNANDO, Joaquín José, duque de (megh. 1853) – spanyol politikus; 1819-ben miniszterelnök. – *464 467*

San Luis *lásd* Sartorius

SAN MIGUEL Y VALLEDOR, Evaristo (1785–1862) – spanyol tábornok, író és politikus; részt vett az 1808–14-es függetlenségi háborúban és az 1820–23-as forradalomban, liberális, majd moderado, 1822-ben miniszterelnök, 1840–42 hadügyminiszter. – *322 463–465 470 479 544* (241)

– *La guerra civil en España* (A spanyolországi polgárháború), Madrid 1836. – *465 544–545*

SAN ROMÁN – spanyol tábornok; 1853–54 hadügyminiszter-helyettes. – *330*

SÁNCHEZ, Julián – az 1808–14-es függetlenségi háborúban gerillavezér. – *448*

SÁNDOR, I. (1777–1825) – orosz cár 1801–1825. – *52 402* (70 106 255)

SÁNDOR, Karagyorgyevics (1806–1885) – Szerbia fejedelme 1842–1858. – *31 360 399*

SANTA COLOMA DE QUERALT (megh. 1640) – spanyol politikus, Katalónia alkirálya; a barcelónai népfelkelés idején megölték. – *425*

SANTA CRUZ, Francisco (1802–1883) – spanyol politikus; 1854–56 belügyminiszter, 1856 pénzügyminiszter. – *379 385 406 471*

SARTORIUS, Luis José, conde de San Luis (1817–1871) – spanyol államférfi és publicista, a moderadók egyik vezére; 1847–51 belügyminiszter, 1853–54 miniszterelnök. – *319 322 345 348–349 377–378 385 409 426 471 473 478–479*

SCARLETT, Sir James Yorke (1799–1871) – angol tábornok; 1854-től 1855 elejéig egy lovasdandár, majd az egész krími lovashadsereg parancsnoka. – *540*

SCHILDER, Karl Andrejevics (1785–1854) – orosz tábornok, hadmérnök és feltaláló; 1828–29 és 1854 az orosz–török háborúban a dunai orosz hadsereg ostrommunkálatainak vezetője. – *71 130 278 282–284 316 372*

SCHLICK (Schlik), Franz Heinrich, Graf von (1789–1862) – osztrák altábornagy; 1848 decemberétől a Magyarország ellen harcoló császári sereg 3. hadtestének parancsnoka; 1854–59 a galíciai és bukovinai csapatok parancsnoka. – *33*

SEBASTIANI, Horace-François-Bastien, comte (1772–1851) – francia politikus és diplomata, Franciaország marsallja; 1830–32 külügyminiszter, 1806–07 konstantinápolyi, 1835–40 londoni nagykövet. – *501*

SEOANE, Juan Antonio – spanyol tábornok, Espartero híve, 1843-tól moderado; részt vett az 1854–56-os forradalomban. – *376*

SERRANO DOMÍNGUEZ, Francisco, duque de la Torre (1810–1885) – spanyol tábornok és államférfi; 1843-ban hadügyminiszter; az 1856-os államcsíny résztvevője; 1862–63 külügyminiszter; 1868–69, 1871 és 1874 miniszterelnök, 1869–71 spanyol régens. – *330 346 349 403*

SEVILLANO, Sijora Juan, marqués de Fuentes de Duero – spanyol politikus, 1854 pénzügyminiszter. – *322*

SEYMOUR, Sir George Hamilton (1797–1880) – angol diplomata; 1851–54 szentpétervári követ. – *22 56 84–86 106–107 135–140 144–155 157 159 181–183 219–220 225 594*

– [*Jelentések Lord John Russellnak*] (1853 jan. 8., 11., 22., febr. 21., 22.); „Correspondence respecting the Rights etc." London 1854. – *84 135–137 140–142 146–155 181–184* (117)
– [*Levél Nesselrode grófnak*] (1853 márc. 8.); uo. – *152–153*
– [*Jelentések Lord Clarendonnak*] (1853 márc. 9. és 10.); uo. – *152–154*

SHAFTESBURY, Anthony Ashley Cooper, Earl of (1801–1885) – angol politikus, tory, 1847 után whig, a tízórás törvényért folytatott arisztokrata filantróp mozgalom egyik vezetője. – *125*

SHAKESPEARE, William (1564–1616) – angol drámaíró és költő. –*175*
– *Love's Labour's Lost* (Felsült szerelmesek). – *253* (162)
– *A Midsummer Night's Dream* (Szentiványéji álom). – *89 575* (90)
– *Troilus and Cressida* (Troilus és Cressida). - *339* (198)

SHAW, John – az 50-es években a chartista mozgalom egyik vezére, a Nemzeti Chartaszövetség végrehajtó bizottságának tagja. – *111*

»*Le Siècle*« (A Század), Párizs. – *326 410* (191)

SIMPSON, Leonard Francis – angol író a XIX. sz. közepén. – *64–68*
– *The Eastern Question etc.* (A keleti kérdés stb.), London 1854. – *64–68* (79)

SISMONDI, Jean-Charles-Léonard Simonde de (1773–1842) – svájci francia közgazdász és történész, a politikai gazdaságtan romantikus kritikusa. – *435*
– *De la Littérature du Midi de l'Europe* (Dél-Európa irodalma), Párizs -Strasbourg 1813. – *435* (253)

Sobieski *lásd* János, III.

SOLA, Juan María (megh. 1819) – spanyol tiszt, polgári forradalmár; VII. Ferdinánd önkényuralma idején részt vett a valenciai felkelésben, ezért kivégezték. – *468*

Soldatenfreund *lásd* Österreichischer Soldatenfreund

SOLEDAD, Benito de la – spanyol szerzetes, a felvilágosult abszolutizmus híve. – *441*
– *Memorial historico y político etc.* (Történelmi és politikai emlékirat stb.), Bécs 1703. – *441*

SOMERVILLE, Alexander (1811–1885) – angol újságíró, polgári radikális. – *45*
– *Cobdenic Policy the Internal Enemy of England. The Peace society, its combativeness etc.* (Cobden politikája Anglia belső ellensége. A Béketársaság harcos szelleme stb.), London 1854. – *44–45* (54)

SOULÉ, Pierre (1801–1870) – amerikai ügyvéd és politikus; 1853–54 madridi nagykövet. – *403 478*

SOULT, Nicolas-Jean-de-Dieu, duc de Dalmatie (1769–1851) – francia marsall és államférfi; 1808–14 a spanyolországi francia csapatok parancsnoka; 1830–47 több ízben miniszter, illetve miniszterelnök. – *443* (309)

SOUTHEY, Robert (1774–1843) – angol költő, író és történész; tory. – *433*
– *History of the Peninsular War* (A háború a Pireneusi-félszigeten), I–III. köt. London 1823–32. – *433* (252)

SPENCER, Frederick, Earl of (1798–1857) – angol tengerésztiszt; 1854-ben főudvarmester. – *7*

»*The Spectator*« (A Szemlélő), London. – *39* (43)

Spenersche Zeitung *lásd* Berlinische Nachrichten stb.

St. Helens *lásd* Fitzherbert

»*Staats- und Gelehrtenzeitung des Hamburgischen unparteiischen Korrespondenten*« (A hamburgi pártatlan tudósító állami és tudós újsága). – *160 341* (123)

STAFFORD, George Granville Leveson-Gower, Marquess of, később Duke of Sutherland (1758–1833) – skót földbirtokos. – *47*

»*The Standard*« (A Zászló), London. – *9* (16)

Stanley *lásd* Derby

STEPHENSON, Robert (1803–1859) – angol mérnök és politikus, tory, a parlament tagja. – *47 614*

ŞTIRBEI, Barbu Dimitrie Bibesco (1801–1869) – havasalföldi fejedelem (goszpodár) 1849–1853 és 1854–1856. – *359–360*

STIRLING, Sir William (1818–1878) – angol történész és művészettörténész, mérsékelt tory, a parlament tagja. – *46*

– *Annals of the Artists of Spain* (Spanyolországi művészek évkönyvei), 1–3. köt., London 1848. – *46*

STRATFORD de Redcliffe, Stratford Canning, Viscount (1786–1880) – angol diplomata; 1810–12, 1825–28 és 1841–58 konstantinápolyi nagykövet. – *26 33 58 79 85–87 94–95 103 144 157–158 188 198 200–201 209 312 340 393 480 504 507*

STUART, Lord Dudley (1803–1854) – angol politikus, whig, a parlament tagja; kapcsolatban állt a lengyel monarchista emigrációval. – *58 67 77 312 356–357 361 364*

SUCHET, Louis-Gabriel, duc d'Albufera (1770–1826) – francia marsall, részt vett az 1808–14-es spanyolországi háborúban; 1812–13 Valencia katonai kormányzója. – *444*

»*The Sun*« (A Nap), London. – *609* (335)

»*Sunday Times*« (Vasárnapi Hírek), London. – *595* (328)

SUSSEX, Augustus Frederick, Duke of (1773–1843) – III. György angol király hatodik fia. – *336*

Sutherland herceg *lásd* Stafford

Svéd király *lásd* Károly, XII.

SZ

SZAID PASA – török tábornok; 1854-ben dunai csapattestek parancsnoka. – *340*

SZÁHIB effendi – mufti (mohamedán jogtudós). – *480*

SZÁMI pasa – török politikus; 1852–54 Vidin kormányzója. – *317*

SZELIM pasa (Zedlinsky) – lengyel származású török tábornok; 1853–54 dunai csapattestek parancsnoka. – *31 50 289*

SZEMERE Bertalan (1812–1869) – magyar politikus, 1848-ban a Batthyány-kormány belügyminisztere, 1849-ben miniszterelnok és belügyminiszter; a szabadságharc bukása után emigrált, Angliában kapcsolatba került Marxszal; 1851-ben in contumaciam halálra ítélték, 1865-ben gyógyíthatatlan elmebaja miatt kapott engedéllyel hazatért. – *7* (7 167)

SZOJMONOV, Fjodor Ivanovics (1800–1854) – orosz tábornok, a krími háborúban krími és dunai csapattestek parancsnoka; elesett az inkermani csatában. – *384*

SZULEJMÁN, I. (1494–1566) – török szultán 1520–1566. – *164*

SZULEJMÁN pasa – torok tábornok, 1854-ben az irreguláris csapatok parancsnoka a Dunánál. – *107 311*

Szultán *lásd* Abdul-Medzsid

SZUVOROV, Alekszandr Vasziljevics (1730–1800) – orosz hadvezér. – *281–283 372 550*

T

Taj-ping tien-vang *lásd* Hung Hsziu-csüan

TALFOURD, Sir Thomas Noon (1795–1854) – angol jogász és író. – *614*

TALLEYRAND-Périgord, Charles-Maurice de, prince de Bénévent (1754–1838) – francia politikus, diplomata, többször külügyminiszter; Franciaország képviselője a bécsi kongresszuson; 1830–34 londoni nagykövet. – *303 431*

Tamerlán *lásd* Tímur

TATYISCSEV, Dmitrij Pavlovics (1767–1845) – orosz diplomata; 1815–21 madridi követ. Oroszország képviselője az 1822-es veronai kongresszuson, 1826–41 bécsi nagykövet. – *467 469*

THACKERAY, William Makepeace (1811–1863) – angol író – *615*

THIERS, Louis-Adolphe (1797–1877) – francia polgári történész és politikus, orléanista; több ízben miniszter és miniszterelnök; 1871–73 köztársasági elnök, a Párizsi Kommün vérbefojtója. – *271*

TILLISCH, Frederik Ferdinand (1801–1889) – dán reakciós politikus, monarchista; 1851–65 között több ízben belügyminiszter. – *396*

»*The Times*« (Az Idők), London. – *9 14 16 21 24 50 56 59 61–62 71 96 104 106–107 130 139 148 161 179–184 187 206 220 255–257 261–264 266–267 269 280 288 296 315 338 342 350 366 369 381 390 392 394–396 399 401 403 406–407 412 471 500–501 504 522 535 542 547 556 572 575–577 592–595 603 606–607* (15 30)

TÍMUR (Tamerlán) (1336–1405) – mongol kán, szamarkandi uralkodó; meghódította Közép-Ázsiát és Perzsiát. – *43 284*

TORENO, Queipo de Llano, José María, conde de (1786–1843) – spanyol polgári liberális politikus és történész; 1834–35 pénzügyminiszter és miniszterelnök; 1814–20, 1823–33 és 1835-től emigrációban élt. – *443*

– *Historia del levantamiento, guerra y revolución de España* (A spanyolországi felkelés, háború és forradalmak története), 1. kot., Párizs 1838. – *438 443* (257 260)

Toszkánai nagyherceg *lásd* Lipót, II.

Tribune *lásd* New York Daily Tribune

»*El Tribuno*« (A Tribun), Madrid. – *397 404–405*

TURÓN – spanyol tábornok. – *322*

TÜRR István (1825–1908) – magyar katonatiszt, olasz altábornagy; 1849-ben Piemontban Magyar Légiót szervezett, részt vett az 1848–49-es németországi forradalomban, a torok és angol hadsereg oldalán a krími háborúban; 1860-ban Olaszországban Garibaldi vezérkari főnöke, majd Nápoly kormányzója, 1867-ben, a kiegyezés után, hazatért és itt még élénk részt vett a közügyekben. – *476*

TÜRTAIOSZ (i. e. VII sz.) – görög elégiaköltő, a spártaiak buzdítója. – *264*

U

UGARTE Y LARRIZÁBAL, Antonio (1780–1833) – spanyol politikus; VII. Ferdinánd udvari kamarillájának feje. – *467*

„*La Union*« (A Szövetség), Madrid. – *405*

»*L'Unione*« (Az Egység), Torino. – *201 361* (138)

»*L'Univers Union Catholique*« (Katolikus Világszövetség), Párizs. – *63*

URQUHART, David (1805–1877) – angol diplomata, tory, reakciós publicista és politikus, törökbarát; a 30-as években diplomáciai megbízatással Törökországban járt; 1847–52 a parlament tagja. – *10 18 55 62–63 160 261 268 360 393 508 603* (21)

Urquhart, William Pollard *lásd* Pollard-Urquhart

URQUIJO, Mariano Luis de (1708–1817) – spanyol író és politikus, monarchista; Spanyolország francia megszállása idején, 1808–14-ben a franciák oldalára állt; Joseph Bonaparte király miniszterelnöke; 1813-ban Franciaországba emigrált. – *437*

USAKOV, Alekszandr Kleonakovics (1803–1877) – orosz tábornok, 1854-ben dunai csapattestek, majd 1855-ben egy krími hadosztály parancsnoka. – *329*

V

VAN-HALEN, Antonio, primer conde de Peracamps (megh. 1858) – spanyol tábornok, progresszista; részt vett az 1808–14-es függetlenségi háborúban és az 1820–23-as és 1834–43-as forradalmakban; 1843–47-ben együtt volt Esparteróval az emigrációban. – *376*

VASCONCELLOS, Miguel de (megh. 1640) – Szavojai Máriának, Portugália spanyol régensnőjének minisztere; a spanyol uralom elleni népfelkelés idején megölték. – *425*

VAUBAN, Sébastien le Prêtre (Prestre), marquis de (1633–1707) – francia marsall, hadmérnök és közgazdász. – *414–415 531*
– *Traité de l'Attaque et de la Défense des Places* (Értekezés a várostromról és várvédelemről), Hága 1742. – *415 531*

VEDEL, Dominique-Honoré-Marie-Antoine, comte (1771–1848) – francia tábornok. – *436*

VERGILIUS, Publius Maro (i. e. 70–19) – római költő.
– *Aeneis* – *420* (26 244)

VIDAL, Joaquín (megh. 1819) – spanyol tiszt, liberális; a VII. Ferdinánd ellen irányuló valenciai felkelés szervezése miatt kivégezték. – *468*

VIKTOR EMÁNUEL, II. (1820–1878) – szavojai herceg; szárd király 1849–1861; olasz király 1861–1878. – *73*

VIKTÓRIA (1819–1901) – angol királynő 1837–1901. – *7 17 27 39–41 50 140–142 152–157 175 179 183 248 252–253 270 305 337 343–344 349 351 357 365 367 377 388 400 507 561–562 614* (222)

VILLACAMPA – spanyol tiszt. – *449*

VILLEL, marqués de – spanyol arisztokrata; 1808-ban a központi junta tagja. – *444*

Villena *lásd* Pacheco, Juan

VILMOS, I. (1797–1888) – porosz herceg; porosz király 1861–1888, német császár 1871–1888. – *74*

VILMOS, III. (1817–1890) – holland király 1849–1890. – *53*

VILMOS, III. (Orániai) (1650–1702) – németalföldi helytartó 1672–1702; angol király 1689–1702. – *140 571*

VILMOS, IV. (1765–1837) – angol király 1830–1837. – *40 59* (47)

VIRIATHUS (megölték i. e. 139) – luzitán pásztor, i. e. 147-től a rómaiak elleni luzitán háború vezére. – *408*

VISTAHERMOSA, Ángel García Loygorri y García de Tejada, conde de (megh. 1887) – spanyol tábornok; 1854-ben a forradalom ellen harcoló kormánycsapatok parancsnoka, vereséget szenvedett és külföldre menekült. – *321 330*

VLAD (Ulad), V. – havasalföldi fejedelem (goszpodár) 1456–1462, 1476–1479. – *309*

VOLTAIRE (François-Marie Arouet) (1694–1778) – francia író, történész és filozófus. – *63 175*

– *La Tragédie de Sémiramis, et quelques autres pièces de littérature* (Szemiramisz tragédiája és néhány más színdarab), Párizs 1749. – *175* (131)

VORONCOV, Mihail Szemjonovics, herceg (1782–1856) – orosz politikus, tábornok; 1844–54 kaukázusi helytartó és a kaukázusi csapatok főparancsnoka. – *289 292 296 362 364 366*

W

WALEWSKI, Alexandre-Florian-Joseph Colonna, comte de (1810–1868) – francia diplomata és politikus, I. Napóleon és Walewska lengyel grófnő természetes fia; részt vett az az 1830–31-es lengyel felkelésben, ennek bukása után Franciaországba menekült; 1855–60 külügyminiszter; 1856-ban a párizsi kongresszus elnöke. – *112 148*

WALSH, John Benn (1798–1881) – angol politikus és publicista, tory, később konzervatív; a parlament tagja. – *93*

WELLESLEY, Richard Colley, marquis (1760–1842) – angol politikus; 1797–1805 India főkormányzója, 1809-ben spanyolországi nagykövet, 1809–12 külügyminiszter, 1821–28, 1833–34 Írország alkirálya, aki kegyetlenül letörte Írország nemzeti szabadságmozgalmát. – *446 581*

WELLINGTON, Arthur Wellesley, Duke of (1769–1852) – angol hadvezér, Napóleon legyőzője, reakciós tory politikus; 1828–30 miniszterelnök, 1834–35 külügyminiszter. – *134 138 177 248–249 252 255 274 298 300 362 371 377 444 446 495 580–581* (116)

– [*Levél 1809 szept. 1-én*]; Napier, Sir William Francis Patrick: „History of the War in the Peninsula" (A pireneusi-félszigeti háború története), London 1828–1840. – *446*

WENDLAND – 1854-ben I. Ottó görög király személyi titkára. – *338*

Westminster *lásd* Grosvenor

WESTMORLAND (Westmoreland), Fane John, Earl of (1784–1859) – angol diplomata; 1841–51 berlini, 1851–55 bécsi követ. – *392 570*

»*Wiener Lloyd*« (Bécsi Lloyd). – *324–325* (189)

»*Wiener Medizinische Wochenschrift*« (Bécsi Orvosi Hetilap). – *286* (174)

Wiener Zeitung *lásd* Österreichisch Kaiserliche Wiener Zeitung

WILLIAMS, James – az 50-es években a chartisták egyik vezetője. – *110 123*

WILSON, James (1805–1860) – angol politikus és közgazdász, a szabadkereskedelem híve; az „Economist" alapítója és szerkesztője; kincstári (pénzügyminisztériumi) titkár; a parlament tagja. – *46 367 487 509 588*

WILSON-PATTEN, John (1802–1892) – angol politikus, tory; a parlament tagja. – *603–604*

WRANGEL, Friedrich Heinrich Ernst, Graf von (1784–1877) – porosz tábornok; 1848-ban a berlini 3. hadtest vezénylő tábornoka; 1848 novemberében részt vett a berlini ellenforradalmi államcsínyben. – *486*

WYSOCKI, Józef (1809–1873) – lengyel politikus, tábornok és katonai író; részt vett az 1830–31-es és 1863–64-es lengyelországi felkelésben, valamint a magyar szabadságharcban; a vereség után Franciaországban élt emigrációban; a krími háború idején lengyel légiót próbált szervezni az oroszok ellen. – *209–210*

Z

ZABALA Y DE LA PUENTE, Juan (1804–1879) – spanyol tábornok, moderado. – *347–348*

ZAMOYSKI, Wladislaw, hrabia – lengyel mágnás, részt vett az 1830–31-es lengyel felkelésben, a felkelés bukása után Párizsban a konzervatív monarchista lengyel emigráció egyik vezetője; a krími háború idején megpróbált lengyel légiót szervezni az oroszok ellen. – *209–210*

Zedlinsky *lásd* Szelim pasa

ZURBANO, Martín (1788–1844) – spanyol tábornok, polgári forradalmár, az 1808–14-es függetlenségi háborúban gerillavezér; megkísérelte kikiáltani az 1837-es alkotmányt, ezért kivégezték. – *376*

Földrajzi nevek*

Åbo	Turku
Adige	Etsch
Adramiti	Edremit
Ajdin	Aydin
Alexandropol	Gumri, Leninakan
Anatólia	Kisázsia
Ardahan	Ardagan
Arges	Argeş, Ardzsis
Austerlitz	Slavkov
Bahcsiszeráj	Bahcsiszaraj
Bajazid	Ağrî
Bazardzsik	Dobrics, Tolbuhin
Besik-öböl	Besika-Bai, Besik-baj
Beszterce	Bistriţa
Biscaya	Vizcaya
Bodza	Buseu, Buzău
Bokhara	Buhara
Botosani	Botoşani
Bresztovác	Szilberek, Bački Brestovac
Bunzelwitz	Bolestawiec
Cattaro	Kotor
Csernovic	Cernăuti, Csernovci
Csetatea	Cetatea
Danzig	Gdańsk
Dobrudzsa	Dobrogea
Drinápoly	Adrianopol, Edirne
Dvina	Düna, Daugava
Egripo	Khalkisz
Epirus	Epeirosz
Erzerum	Erzurum
Euboia	Negroponte
Eupatoria	Jevpatorija
Foksani	Focşani
Fratesci	Frateşti
Friedland	Pravgyinszk
Fünen	Fyn-sziget
Galac	Galaţi
Gallipoli	Gelibolu
Georgia	Grúzia
Gyurgyevó	Giurgiu
Hangöudd	Hanko-fok
Helsingfors	Helsinki
Hirsova	Hîrşova
Hunkjar Szkeleszi	Hunkjar Iszkeleszi
Ibériai-félsziget	Pireneusi-félsziget
Indus	Szindhu
Iszakcsa	Isaccea
Ivangorod	Dęblin
Jalomica	Ialomiţa
Janina	Jóannina
Jasszi	Iaşi
Jehol	Csengte
Kaffa	Kefe, Feodoszija
Kalafat	Calafat
Kalarasi	Călăraşi
Kamcsik	Kamcsija
Kandia	Kréta
Karakal	Caracal
Kolberg	Kołobrzeg
Konstantinápoly	Isztambul, Sztambul, Bizánc
Koppenhága	København
Königsberg	Kalinyingrád
Krajova	Craiova
Krakkó	Kraków
Krusevác	Kruševac
Kücsük Kajnardzsi	Kajnardzsa
Küsztendzse	Konstanca, Constanţa
Küthéra	Kithira
Macsin	Măcin
Mehádia	Mehadia
Mehedinc	Mehedinţi
Memel	Klaipéda

* A jegyzék felsorolja a szövegben előforduló földrajzi fogalmak közül azokat, amelyeknek neve különböző alakban vagy írásmóddal használatos, illetve közli nemzeti nyelvű változatukat vagy mai alakjukat. – *Szerk.*

Mentese	Menteşe
Modlin	Új-Georgijevszk
Montenegró	Crna Gora
Morea	Peloponnészosz
Nagyszeben	Sibiu
Navarino	Pülosz, Pylosz
Nikopolisz	Nikopol
Niksics	Nikšić
Nissa	Niš
Nyemen	Nyeman, Memel
Nyizsnyij Novgorod	Gorkij
Olmütz	Olomouc
Oltenica	Oltenița
Pireusz	Peiraieusz, Pireevsz
Ploesti	Ploești
Podólia	Podolszk
Porosz-Eylau	Bagratyionovszk
Posen	Poznań
Punjab	Pandzsáb
Radovis	Radoviš
Rasova	Rașova
Reval	Tallinn
Rodostó	Tekirdağ
Ruszcsuk	Rusze
Sind	Szindh
Stettin	Szczecin
St. Nikolaja	Sefkatil
Sumla	Sumen, Kolarovgrád
Sund	Öresund
Swinemünde	Świnoujście
Szaloniki	Thesszaloniké
Szavoja	Savoia, Savoie
Szeret	Siret
Szilisztria	Silistra
Szinop	Sinope
Szitka	Sitka
Szkutari	Üszküdar
Szlatina	Slatina
Szmirna	Izmir
Szuhum Kale	Szuhumi
Szulina	Sulina
Temze	Thames
Terápia	Tarapya
Tiflisz	Tbiliszi
Tilsit	Szovjetszk
Tirgoviste	Tîrgoviște
Toszkána	Toscana
Trapezunt	Trabzon
Trákiai Kherszonészosz	Gallipoli (Gelibolu) félszigete
Tulcsea	Tulcea
Turtukaj	Tutrakan
Tver	Kalinyin
Új-Arhangelszk	Sitka
Új-Granada	Kolumbia
Új-Spanyolország	Mexikó
Vilna	Wilno, Vilnius
Vlagyikavkaz	Ordzsonikidze
Zágráb	Zagreb, Agram
Zsil	Jiu

Súlyok, mértékek és pénznemek

Súlyok

quarter (angol)	12,70 kg

Mértékek

Hosszmértékek (angol):

yard = 3 láb	91,44 cm
láb *(foot)* = 12 hüvelyk	30,48 cm
hüvelyk *(inch)*	2,54 cm

Területmértékek (angol):

acre = 4840 négyzetyard	4046,78 m^2

Űrmértékek:

Angol:

quarter = 8 bushel	290,79 l
bushel = 8 gallon	36,35 „
gallon	4,54 „

Orosz:

csetverty (száraz tárgyakra)	2,09 hl

*Pénznemek**

Angol:

font sterling *(pound sterling, £)* – 20 shilling	20,43 *M*
shilling *(sh.)* = 12 penny	1,02 „
penny *(pence, d.)* = 4 farthing	8,51 Pf

Holland:

rijksdaalder = 2,5 hl ft	kb.	1,7 *M*

Spanyol:

1 real = $^1/_{20}$ peso duro az 1871-es pénzreformig = kb. 2 penny	17,02 Pf

* A márkára való átszámítás az 1871. évre vonatkozik; 1 márka (*M*) = 100 pfennig (Pf) = = 1/2790 kg színarany.

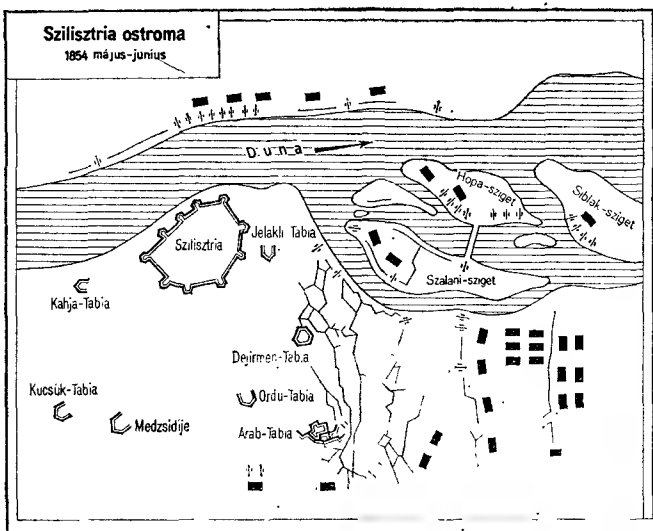

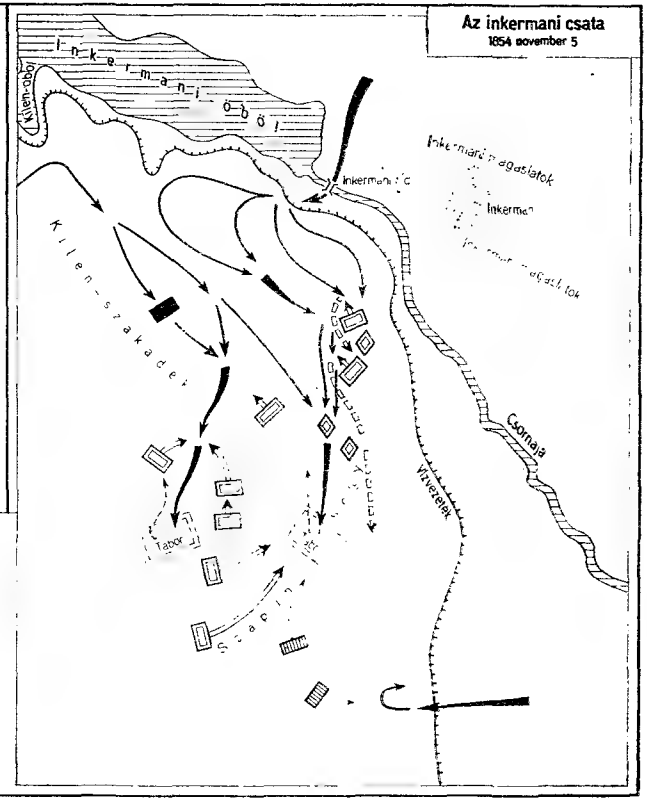

OROSZOK

- csapatallások
- csapatmozdulatok
- árkok
- ütegek

SZÖVETSÉGESEK

- angol csapatok állása
- francia csapatok állása
- csapatmozdulatok
- erődítmények és tábori sáncok

A KRÍMI HADSZÍNTÉR 1854-BEN

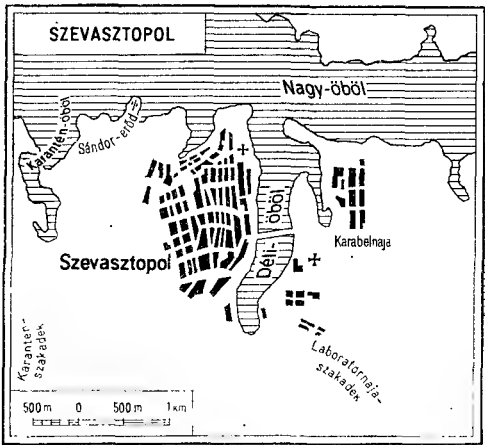

AZ 1853-1856-OS KRÍMI HÁBORÚ

A DUNAI, KRÍMI ÉS KAUKÁZUSI HADSZÍNTÉR

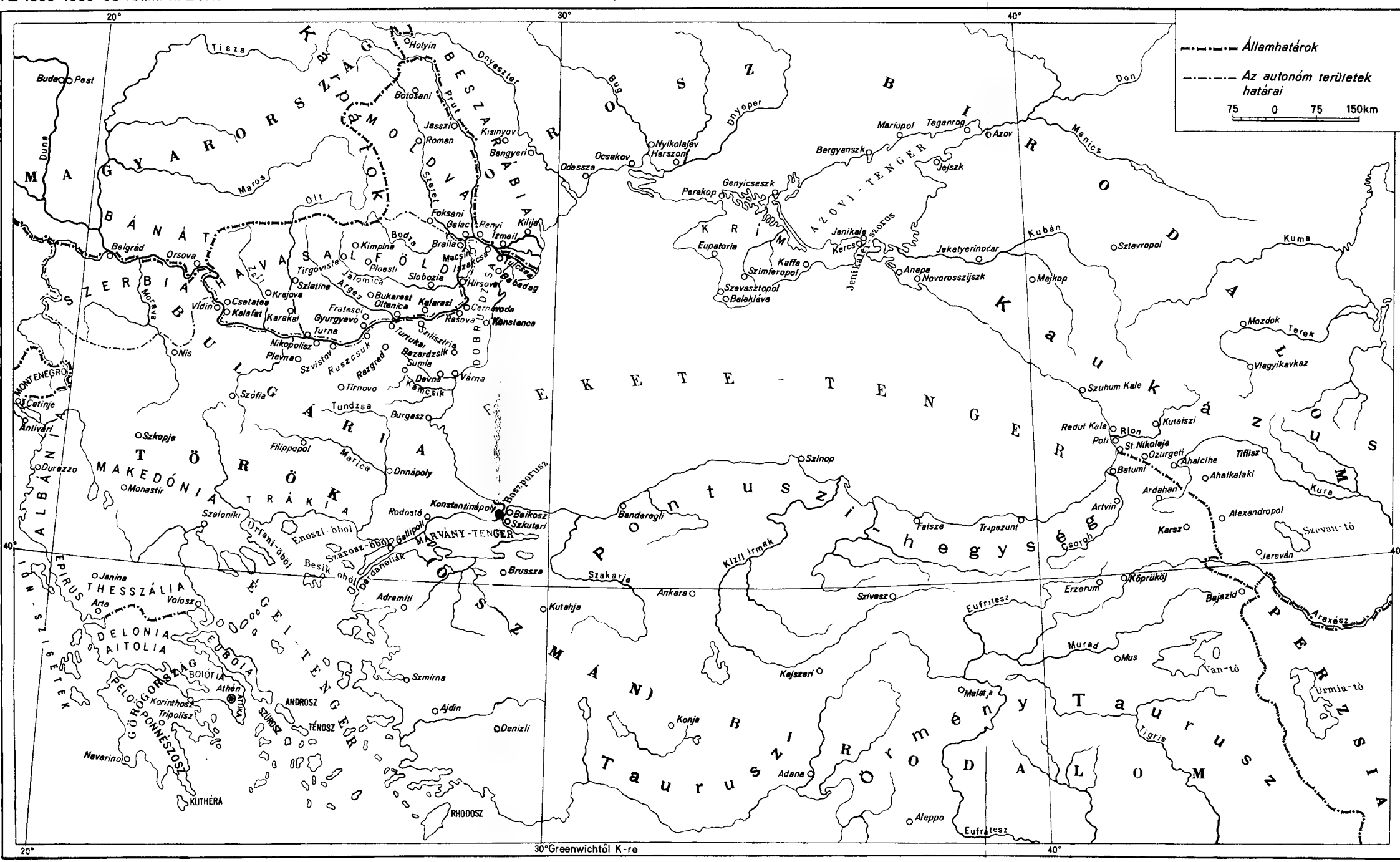

KARTOGRÁFIAI VÁLLALAT
Budapest, 1964-607

Tartalom

Előszó a tizedik kötethez V

Friedrich Engels: Az európai háború 1

Karl Marx: A nyugati hatalmak és Törökország 7

Karl Marx: A keleti háború 19

Karl Marx: A hadicselekmények Keleten – Az osztrák és a francia pénzügyek – Konstantinápoly megerősítése 29

Friedrich Engels: Az utolsó csata Európában 35

Karl Marx: A cár nézetei – Albert herceg 38

Karl Marx és Friedrich Engels: Konstantinápoly megerősítése – A dán semlegesség – A brit parlament összetétele – Rossz termés Európában 42

Karl Marx: Orlov gróf küldetése – Oroszország háborús pénzügyei 50

Karl Marx: A kékkönyvek – A február 6-i parlamenti viták – Orlov gróf küldetése – Az egyesült flotta hadműveletei – Az ír brigád – A Munkásparlament összehívásáról 54

Karl Marx: Orosz diplomácia – Kékkönyv a keleti kérdésről – Montenegró 61

Friedrich Engels: A háború kérdése Európában 69

Karl Marx: A porosz kormány nyilatkozata – Napóleon tervei – Poroszország politikája 73

Karl Marx: Viták a parlamentben 76

Karl Marx: A február 22-i parlamenti viták – Pozzo di Borgo jelentése – A nyugati hatalmak politikája 89

Karl Marx: Az osztrák csőd 97

Karl Marx: Franciaország és Anglia háborús tervei – A görög felkelés – Spanyolország – Kína 103

Karl Marx: A Munkásparlament megnyitása – Az angol háborús költségvetés 110

Karl Marx: Levél a Munkásparlamenthez 117

Karl Marx: A Munkásparlament 119

Karl Marx: A görög felkelés 124

Friedrich Engels: Az oroszok kalafati visszavonulása 127

Karl Marx: Dokumentumok Törökország felosztásáról 132

Karl Marx: A titkos diplomáciai levelezés 144

Karl Marx: A hadüzenet – A keleti kérdés történetéhez 160

Friedrich Engels: A kronstadti vár 169

Karl Marx: A háborús vita a parlamentben 175

Karl Marx: Oroszország és a német hatalmak – A gabonaárak 187

Friedrich Engels: A hadseregek helyzete Törökországban 194

Karl Marx: Resid pasa jegyzéke – Egy olasz újság a keleti kérdésről 198

Karl Marx: Görögország és Törökország – Törökország és a nyugati hatalmak – A gabonakereskedelem visszaesése Angliában 204

Karl Marx: A görög felkelés – Lengyel emigráció – Az osztrák–porosz szövetség – Dokumentumok az orosz fegyverkezésről ... 208

Karl Marx: Odessza bombázása – Görögország – Danilo fejedelem kiáltványa – Manteuffel beszéde 216

Karl Marx: Brit pénzügyek 224

Friedrich Engels: Egy híres győzelem 232

Karl Marx: A támadás Szevasztopol ellen – A birtokok megtisztítása Skóciában 236

Friedrich Engels: Hadicselekmények a Balti- és a Fekete-tengeren – Angol–francia hadműveleti rendszer 242

Friedrich Engels: Az angol hadsereg jelenlegi állapota – Taktika, egyenruhák, hadbiztosság stb. 248

Karl Marx: A szerződés Ausztria és Poroszország között – A május 29-i parlamenti vita 255

Karl Marx: Külön hadügyminisztérium Angliában – A hadműveletek a Dunánál – A gazdasági helyzet 261

Karl Marx: Az angol katonai igazgatás újjászervezése – Az osztrák felszólítás – Anglia gazdasági helyzete – Saint-Arnaud 267

Friedrich Engels: Szilisztria ostroma 274

Karl Marx és Friedrich Engels: Az orosz háború állása 284

Karl Marx és Friedrich Engels: Az orosz visszavonulás 291

Karl Marx: A háború – Parlamenti vita 296

Karl Marx: A madridi felkelés – Az orosz kölcsön – Az osztrák–török szerződés – Moldva és Havasalföld 305

Friedrich Engels: A dunai háború 314

Karl Marx: A madridi felkelés részletei – Az osztrák–porosz követelések – Az új kölcsön Ausztriában – A Havasalföld 319

Karl Marx: Izgalom Itáliában – A spanyolországi események – A német államok magatartása – Angol bírák 328

Karl Marx: A bécsi konferencia – Az osztrák kölcsön – Dulce és O'Donnell kiáltványai – A kormányválság Angliában 338

Karl Marx: A spanyol forradalom – Görögország és a török birodalom 345

Karl Marx: A háborús viták a parlamentben 351

Karl Marx: Ausztria politikája – A háborús vita az alsóházban 358

Karl Marx és Friedrich Engels: Az unalmas háború 369

Karl Marx: Espartero 374

Friedrich Engels: Támadás az orosz erődök ellen 381

Karl Marx: A dunai fejedelemségek kiürítése – A spanyolországi események – Az új dán alkotmány – A chartisták 384

Karl Marx: Moldva és a Havasalföld kiürítése – Lengyelország – A spanyol nép követelései 392

Karl Marx: A keleti kérdés – A spanyolországi forradalom – A madridi sajtó 398

Karl Marx: A spanyol forradalom – Bomarsund 406

Friedrich Engels: Bomarsund bevétele [I] 412

Friedrich Engels: Bomarsund bevétele [II] 417

Karl Marx: A forradalmi Spanyolország 421

I. 425
II. 431
III. 436
IV. 441
V. 446
VI. 450
VII. 458
VIII. 463

Karl Marx: A reakció Spanyolországban 470

Karl Marx: Híresztelések Mazzini letartóztatásáról – Az osztrák kényszerkölcsön – Spanyolország – A havasalföldi helyzet 476

Karl Marx: Az egyesült flották hadműveletei – A dunai fejedelemségek helyzete – Spanyolország – Anglia külkereskedelme 482

Friedrich Engels: Támadás Szevasztopol ellen 491

Friedrich Engels: Hírek a Krímből 498

Karl Marx és Friedrich Engels: A szevasztopoli álhír 503

Karl Marx és Friedrich Engels: A szevasztopoli álhír – Általános hírek 507

Friedrich Engels: Az almai csata 511

Friedrich Engels: Oroszország hadereje 517

Friedrich Engels: Szevasztopol ostroma 522

Friedrich Engels: A krími hadjárat 527

Friedrich Engels: A háború a Keleten 535

Karl Marx: Spanyolország – Intervenció 543

Friedrich Engels: Az inkermani csata 547

Friedrich Engels: A hadjárat a Krímben 552

Karl Marx és Friedrich Engels: A háború menete 559

Friedrich Engels: Ausztria katonai ereje 566

Karl Marx: Visszapillantások 570

Karl Marx: A sajtó és a katonai rendszer 575

Karl Marx és Friedrich Engels: Az angol hadügyről 579

Karl Marx: Az ipari és kereskedelmi válság 584

Karl Marx : A négy pont 592

Karl Marx : A kereskedelmi válság Britanniában 598

Karl Marx : A kocsmárosok és a vasárnapi ünnep – Clanricarde 603

Karl Marx és Friedrich Engels : Szevasztopol ostromának bírálatához 606

Karl Marx : A tárgyalások célja – Polémia Poroszország ellen – Hógolyó-lázadás 609

Melléklet

Karl Marx: A angol középosztály 613

Függelék

Jegyzetek 619

Életrajzi adatok 657

Mutató 666

Földrajzi nevek 708

Súlyok, mértékek és pénznemek 710

Képmellékletek

A „New York Daily Tribune" 1854 február 2-i száma első oldalának egy hasábja „Az európai háború" c. cikkel XII/1

A „People's Paper" egyik hasábja Marxnak a Munkásparlamenthez intézett levelével 116/117

Marx egyik spanyol történelmi kivonatfüzetének fedőlapja 423

„A forradalmi Spanyolország" c. cikksorozathoz írt és meg nem jelent cikk kéziratának egyik oldala 542/543

Szilisztria ostroma. Az inkermani csata (térkép) 711

A krími hadszíntér 1854-ben (térkép) 713

Az 1853–1856-os krími háború. A dunai, krími és kaukázusi hadszíntér (térkép) 714/715

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE
A MARXIZMUS–LENINIZMUS KLASSZIKUSAINAK
SZERKESZTŐSÉGE

65/408. Franklin-nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi utca 28.